

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΡΩΜΑΝΙΣΤΗΣ - ΒΑΛΚΑΝΟΛΟΓΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ & ΛΑΟΙ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ (ΝΑ) ΕΥΡΩΠΗΣ

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ & ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

ΤΟΜΟΣ Γ'

ΑΘΗΝΑ 2010

**Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ
Ο ΕΞΩΡΑΪΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΕΤΣΟΒΟΥ**

στὰ πλαίσια τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 25ης Μαρτίου, σᾶς προσκαλοῦν στὴν ἐκδήλωση ποὺ ὀργανώνουν στὸ Ἐθνικὸ Ιστορικὸ Μουσεῖο (Μέγαρο Π. Βουλῆς, ὁδὸς Σταδίου) τὴν 23η Μαρτίου 1990 ἡμέρα Παρασκευὴ καὶ ὥρα 8 μ.μ., κατὰ τὴν ὅποια θὰ ὀμιλήσει ὁ κ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἔκτακτος Καθηγητὴς Πανεπιστημίου Σορβόνης, μὲ θέμα:

«Ο ΜΕΤΣΟΒΙΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΝΑΚΗΣ ΩΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΟΥ '21
ΚΑΙ ΩΣ ΥΠΕΡΜΑΧΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ»

**Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ
Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΒΛΑΤΣΙΩΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ**

σᾶς προσκαλοῦν στὴν ἐκδήλωση ποὺ ὀργανώνουν στὸ Ἐθνικὸ Ιστορικὸ Μουσεῖο (Μέγαρο Π. Βουλῆς, ὁδὸς Σταδίου) τὴν 16η Μαΐου 1990, ἡμέρα Τετάρτη καὶ ὥρα 8.00 μ.μ., κατὰ τὴν ὅποια θὰ ὀμιλήσει ὁ κ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἔκτακτος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης μὲ θέμα :

«Ο ΜΑΚΕΛΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ ΑΝΤ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ».

“Κοιμόμουν και ὀνειρευόμουν

ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι χαρά.

Ξύπνησα και εἶδα

ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι χρέος.

Πάλεψα και εἶδα

ὅτι τὸ χρέος εἶναι ἡ χαρά!”

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ

ΑΝΤΙΛΗΨΗ 35, 2009, 1

**ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΙ
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ (ΝΑ) ΕΥΡΩΠΗΣ**

**ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ
ΤΟΜΟΣ Γ**

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
ΠΩΜΑΝΙΣΤΗΣ - ΒΑΛΚΑΝΟΛΟΓΟΣ

**ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΙ
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ (ΝΑ) ΕΥΡΩΠΗΣ**

**ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ
ΤΟΜΟΣ Γ'**

ΧΟΡΗΓΟΣ:
Τὰ καταστήματα (S-M) Δούκας
ΑΘΗΝΑ 2010

ANTI ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΝΟΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΥΡΡΑΚΟΥ
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Πρός
τὸν κ. Ἀχιλλέα Λαζάρου

Ο Πρόεδρος τῆς Κοινότητας Συρράκου καὶ τὰ μέλη τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου σᾶς ἐκφράζουμε τὶς θερμές μας εὐχαριστίες, γιατὶ ἀνταποκριθήκατε στὸ κάλεσμά μας καὶ συμμετείχατε ώς κύριος ὅμιλητής στὴν ἔκδήλωση ἐγκαινίων τοῦ Συνεδριακοῦ Κέντρου τοῦ χωριοῦ μας «Κώστας Κρυστάλλης», ποὺ ἔγινε στὶς 08-08-2009 μὲ θέμα ““Ελληνικὸς Ορθός”.

Μὲ καίρια ἐπιχειρήματα ἀποδείξατε τὴν ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων καὶ ἀναδείξατε τὴν πολιτικὴ προσωπικότητα τοῦ Συρρακιώτη πρώτου Κοινοβουλευτικοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἐλλάδος, Ἰωάννη Κωλέττη.

Ἐπὶ πλέον, κύριε Λαζάρου, νὰ σᾶς διαβεβαιώσουμε πὼς οἱ Συρρακιώτες εἶδαν στὸ πρόσωπό σας ἔναν ἐπιστήμονα Βλάχο καὶ σᾶς ἀγκάλιασαν ώς δικό τους ἄνθρωπο καὶ πολὺ περισσότερο ἐπειδὴ ἐσεῖς πάντα πρόθυμος, μὲ χαμόγελο μὰ κυρίως μέσα ἀπ’ τὴν καρδιά σας δίνατε ἀπάντηση σ’ ὅλα τους τὰ ἐρωτήματα.

Συρράκο 12-08-2009

Ο Πρόεδρος τῆς Κοινότητας καὶ
τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Συρράκου
Ἰωάννης Ἀργύρης

Πρὸιν ἀπὸ αἰώνα καὶ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πρωθυπουργὸς τῆς Ἐλλάδος, αὐτοπαρουσιάζεται μὲ προφανῆ ὑπερηφάνεια: «Ἐίναι δὲ ληθέστατον μὲν ὅτι κατάγομαι ἐκ Καλλαρρυτῶν, μικροῦ χωρίου ἐπὶ τῆς παραμεθορίου γραμμῆς τοῦ Ἐλληνικοῦ Βασιλείου, ἔναντι τοῦ ἐπὶ τοῦ ὁθωμανικοῦ ἐδάφους Συρράκου, πατρίδος ἐνὸς ἐκ τῶν ἔξοχωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἐλλάδος, τοῦ Κωλέττη, καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν μᾶλλον φημι-

συμένων ἡμετέρων ποιητῶν, τοῦ Ζαλοκώστα, αὐτοῦ τούτου τοῦ Συρράκου μετὰ τῆς τέως ρουμανικῆς ἀνευ μαθητῶν σχολῆς· ἀλλ' εἶνε ἀκόμη ἀληθέστερον ὅτι ὁ πάππος μου ὑπῆρξεν ἐν ἐκ τῶν θυμάτων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ιωαννίνων καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου τῶν Καλαρούτων, ώς οὐδεὶς ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Συρράκου καὶ τῶν λοιπῶν χωρίων τῶν διεκδικουμένων ὡς ἀρουμανικῶν ἀναγνωρίζει ὅτι τυγχάνει ἄλλο τι ἢ γνησιώτατος καὶ ἀδιαφιλούείκητος Ἐλλην».

Τὰ παραπάνω ἀφιερώνονται τιμητικά στὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Κ.Ε.Μ.Ο., ἀμέτοχα ὀπωσδήποτε τοῦ ἐγκλήματος καθοισιώσεως, ποὺ διαπράχθηκε μὲ τὴ μετάληση ἐνὸς ἀλλοδαποῦ σπουδαρχίδη, διερμηνέα καὶ γεωγράφου, ἥδη δὲ μεταλλαγμένου ἀνθρωπολόγου, τοῦ Thede Kahl, ἀσεβέστατου. Διότι παραγνωρίζει ὅσα δὲ ὁ διμοιλογούμενως σοφὸς Σπυρίδων Λάμπρος κατέθεσε ὡς καταστάλαγμα πολυετῶν σπουδῶν. Ἐξ ἄλλου τὸν πασίγνωστο τολμητία ἡ Πανελλήνια Ὁμισπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων ἀποδοκιμάζει μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν persona non grata, ἀνεπιθύμητο πρόσωπο, ἢ δὲ Κριτικὴ ὡς «προκλητικὸν προπαγανδιστή!»

ΚΡΙΣΕΙΣ ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑΣ WEIGAND

Ο καθηγητής Gustav Weigand στὸν Β' τόμο τῆς συγγραφῆς *Oι Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι)* καταπιάνεται μὲ τὴ λαογραφία καὶ γλώσσα τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν – καὶ ὅχι μόνον. Ὅπως δὲ στὸν Α' τόμο ἔξηγει, γιὰ εὐχερέστερη προσφώνησή τους ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἀναγνῶστες πλάθει τὸν ἐπιστημονικὸν νεολογισμὸν Ἀρωμοῦνοι, ἂν καὶ αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι. Παράγωγό του εἶναι ὁ ὄρος Ἀρμανία, τὸν ὅποιο χρησιμοποιοῦν οἱ Ἑλληνες τῶν μεσαιωνικῶν - βυζαντινῶν χρόνων ὀνομάζοντας τὴ χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ Ρωσοαμερικανοῦ βυζαντινολόγου A.A. Vasiliev, δεκτὴ καὶ ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸν καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Διονύσιο Α. Ζακυνθηνό¹. Προφανέστατα παράγεται ἀπὸ τὸ προθετικὸν Α, πανάρχαια ἐλληνικό, καὶ Ρωμανία, μὲ συγκοπὴ τοῦ -ω-.

Κατὰ τὸν Ion T. Dragomir², ὁ ὄρος Romania ἀπαντᾶ κάτω τοῦ Δουνάβεως, στὴν ἐπικράτεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς αὐτοκρατορίας. Πέρα τοῦ Δουνάβεως δὲν ὑπῆρξε ποτέ. Διότι εἶναι μεταγενέστερος τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Δακία ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανὸν (272 μ.Χ.)³. Τὸ σύγχρονό μας ἐθνώνυμο Ρουμανία εἰσάγεται ἀπὸ τὸν πρῶτο “Ρουμάνο” ἴστορικό, καταγόμενο ἀπὸ τὸ Πήλιο τῆς θεσσαλικῆς Μαγνησίας, τὸν Δανιήλ Φιλιππίδη⁴. Ἔως τότε οἱ κάτοικοι τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν στεροῦνται ἑνιαίου ἐθνικοῦ ὀνόματος. Ἀποκαλοῦνται μὲ βάση τίς περιφερειακὲς τοπωνυμίες: Ὁλτενία - ὀλτεάν, Μουντενία (Βλαχία) - μουντεάν, Μολντόβα (Μολδαβία) – μολντοβεάν, Ἀρντεάλ (Τρανσύλβανία) - ἀρντελεάν, Μπανάτ - μπανατσεάν κ.λπ.⁵

Ο Δανιήλ Φιλιππίδης μὲ τὸν συμπατριώτη καὶ συγγενῆ του Γρηγόριο Κωνσταντᾶ συνέρρεψε καὶ Γεωγραφία Νεωτερική περὶ τῆς Ἐλλάδος⁶, στὴν ὅποια ὁ Ἐλληνισμὸς τῶν χρόνων τους ἀπεικονίζεται ὡς μικρασιατικὸς καὶ εὐρωπέικος. Τὸ δὲ σπουδαιότερο ἔγκειται στὴν ἀναγνώριση τῆς ἀξιοπιστίας καὶ ἀκρίβειας τῆς συγγραφῆς ἀπὸ τὴν Βουλγάρα καθηγήτρια Nadejda Danova⁷, ἥ ὅποια

1. Βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση βλ. G. Weigand, *Oι Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι)*. Τόμος Α', 23 σημ. 10.

2. Bλ. *Danubius*, 5, 1971, 28.

3. Bλ. Weigand, ἔ.ἄ., 25 σημ. 20.

4. Δημ. Β. Οἰχονομίδης, Δανιήλ Φιλιππίδου βίος καὶ ἔργον (1750-1832). Ἔν Ἀθήναις 1979, ἀνάτ. ἀπὸ *Mnemosynη*, 7, 1978-1979, 200-290. Bλ. καὶ Weigand, ἔ.ἄ., 25 σημ. 21.

5. V. Cândeа, Σύντομη ἴστορια τῆς Ρουμανίας, Ἀθήνα 1978, 25-26.

6. Ἐπανεκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1970 μὲ τὴν ἐπιμέλεια τῆς Αἰκατερίνης Κουμαριανοῦ.

7. Bλ. *Etudes balkaniques*, 1, 1975, 56-74.

άσφαλως γνωρίζει και πόσοι ήσαν οι Ἑλληνες στή Βουλγαρία⁸. Κατά τις ἀρχές του 19ου αι. οι Ἑλληνες ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως ὑπερέβαιναν τὸ ἐκατομμύριο, ἐνῶ αἰσθητὰ διλιγαριθμότεροι ήσαν στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Ἐξ ἄλλου διαφωτιστικὴ θεωρεῖται ἡ διάκριση τοῦ Ἀλεξάνδρου Στούρτζα, ἀρχηγοῦ τοῦ ρουμανικοῦ κράτους, κατὰ τὸν ὅποιο «ἡ Ρουμανία δὲν ἀνήκει στὴν καθ' αὐτὴν βαλκανικὴ χερσόνησο οὔτε ὡς ἔδαφος οὔτε ὡς φυλὴ οὔτε ὡς κράτος», στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αι., 1904. Μετὰ δεκαπενταετία ὡς ἐπιστημονικὰ πλέον ἀριθμόδιος, γεωγράφος, Ρουμάνος J. Haikin μελέτη τοῦ ἐπιγράφει: «Ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανική»⁹. Εὐνόητα ὡς ἐπίσης Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan προσθέτει ὅτι δὲν εἶναι βαλκανικὴ καὶ ἡ ρουμανικὴ γλώσσα¹⁰. Ὁ Ioan Mitrea σὲ δημοσίευμά του, 1977, ἐπιγραφόμενο «Τὸ ἔδαφος σχηματισμοῦ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἐστία αἰώνιας πάλης γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ ἀνεξαρτησία», καταλήγει τονίζοντας ὅτι ἡ ἑθνογένεση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἔλαβε χώρα στὴν καρπαθιοδοναβικὴ περιοχή, ἡ ὁποία γενικὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας»¹¹.

Ηδη κάθοδο Βλάχων ἀπὸ Δούναβι - Δακία στὴν Ἑλλάδα, βασισμένη σὲ χωρίο τοῦ χρονογράφου Κεκαυμένου, διστάζουν νὰ δεχθοῦν οἱ πλέον εἰδικοὶ Ρουμάνοι ἐπιστήμονες Cicerone Poghirc (1987) καὶ Petre Năsturel (1989). Ὁ μὲν πρῶτος χαρακτηρίζει τὴν πηγὴ “ἀρκετὰ ἀναληθῆ”, ὁ δὲ δεύτερος “ἀληθινὰ σκοτεινή”. Ἄλλοι δὲ ἔνοι οἱ ἐπίσης διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες, Wilhelm Tomaschek, Lajos Tamás, Mathias Gyóni, Paul Lemerle, G. Cankova - Petkova κατέδειξαν καὶ τὴν πλαστότητά της¹².

Κατ’ ἔξοχὴν ὁ ἴδιος ὁ ρουμανικὸς λαὸς τὸν ὅρο Κουτσόβλαχος, Βλάχος ἑλληνικῶν χωρῶν, ἵδιως Θεσσαλίας, ταυτίζει σημασιολογικὰ μὲ τὸν Ἑλληνα, ὃπως διαβεβαιώνει ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς C. Giurescu καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ βυζαντινολόγος P. Năsturel¹³. Ως πρὸς τοὺς ρουμανίσαντες δὲ Ἀρμάνους, ποὺ

8. Παῦλος Χ. Χαρτοματίδης, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴ Βουλγαρία στὰ τέλη XVIII καὶ ἀρχές XIX αἰώνα*, ἄ.τ., 1985, καὶ Ἱδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου - Πανελλήνια Ὀμοσπονδία Συλλόγων Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, *Οἱ Ἑλληνες τῆς Βουλγαρίας. Ἔνα ἰστορικὸ τμῆμα τοῦ περιφερειακοῦ ἑλληνισμοῦ*. Θεσσαλονίκη 1999.

9. Bλ. Weigand, ἔ.ἄ., 25 σημ. 22 καὶ 26, ὅπου ἀνάλογη θέση τοῦ N. Iorga.

10. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *VIIe Congrès International de Sciences Onomastiques*. München 1961, 225 σημ. 1.

11. Bλ. Weigand, ἔ.ἄ., 303.

12. Αὕτ., 31, 40 καὶ σημ. 94, 95, 96. Bλ. ἐπίσης Αχ. Γ. Λαζάρου, «Γλωσσικὸ ἴδιωμα Βλάχων Ἑλλάδος», *Ἑλληνικὴ Διεθνής Γλώσσα*, 6 (50), 2002, 612-613 καὶ Ἐθνικὰ καὶ μειονοτικὰ θέματα. Ἐκδόσεις Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2003.

13. Weigand, ἔ.ἄ., 27 καὶ σημ. 30, καὶ Αχ. Γ. Λαζάρου, *Βλαχολογικὴ προχειρότητα καὶ*

κατέληξαν μετανάστες στή Δοβρουτσά, γιά νά καλύψουν τὰ δημογραφικὰ κενά τῆς Ρουμανίας στὴν περιοχή, ἡ ὅποια τῆς ἐπιδικάσθηκε μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πόλεμους¹⁴, ἔνας ἐπίγονος, ὁ N. Trifon, μὲ σημαντικὴ ἀνεξαρτησία γνώμης, παρατηρεῖ ὅτι ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοφενῆς Ρουμάνους συγκατοίκους θεωροῦθηκαν ὡς ξένοι, “Ἐλληνες¹⁵! Σ’ αὐτὸ συνάδει καὶ ἡ ἐπιτόπια διαπίστωση τοῦ Ρουμάνου λαογράφου Rădulescu. Διενεργῶντας ἔρευνα στοὺς Ἀρμάνους, ποὺ κατὰ τὸν μεσοπόλεμο ἐγκατέλειψαν τὶς πατρογονικές ἑστίες καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν προσαρτημένη στή Ρουμανία ἀμφισβητούμενη ζώνη τῆς Δοβρουτσᾶς, αἰφνιδιάσθηκε. Διό-

ἐπιστήμη, Λάρισα 1998, 50, καὶ «Ο ἐπιστημονικὸς λόγος γιὰ τοὺς Βλάχους», *Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου γιὰ τὴν Κλεισούρα*, Καστοριά Ἀπρίλιος 2000, 56, καὶ «Die Mazedo - Aromunen», Ἐπετηρὶς Ἐπαιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ), N°, 1999-2000, 379, καὶ ἀνατύπωση αὐτοτελῆ ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα μὲ πρόλογο τοῦ Prof. Dr. Dr. Johann Benos καὶ προτασσόμενο πίνακα τῶν ξενογλώσσων δημιουργιμάτων τοῦ σ.

14. Πβ. Ἐ.Θ. Μουδόπουλος, *Tὸ Ρουμανοκοντοσβλαχικὸν Ζῆτημα*. Ἐν Ἀθήναις 1978, 45 σημ. 112: «Μετὰ τὸν Α’ Παγκόσμιον πόλεμον ἡ Βουλὴ τῆς Ρουμανίας ἐψήφισε Νόμον “Περὶ ἐλευθέρους μεταναστεύσεως τῶν ὁρυμαντῆς καταγωγῆς κατοίκων τῆς Μακεδονίας”. Ἐλέγετο ὅτι ἐμπνευστὴς τῆς νομοθεσίας ταύτης ὑπῆρξε ὁ Κουτσόβλαχος δικηγόρος V. MUSI. Δυνάμει τῆς ὧς ἄνω νομοθεσίας ἐγκατεστάθη ἀρχικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Δοβρουτσᾶς ἵκανὸς ἀριθμὸς Ρουμανοφρόνων ἐκ Μακεδονίας, θύματα τῆς δολίας προπαγάνδας τοῦ Ρουμανομακεδονικοῦ Κομιτάτου. Εἴτα αἱ ἀρχαὶ ἐγκατέστησαν τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς περιοχὰς κειμένας κατὰ μῆκος τῆς ορυμαντῆς μεθορίου. Τοὺς “μετανάστας” οἱ Ρουμάνοι ἐκάλουν COLONISTI. (“Ορα καὶ ἐν “ROMÂNIA”, New York № 5, anul I, 15 Julie 1956 καὶ № 108, anul XIV, 1969”). Βλ. καὶ V. Th. Musi, *Un deceniu de colonisare în Dobrogea - nouă 1925-1935*. Bucuresti 1935. Κατὰ τὸν C. Evelpidi, *Les Etats balkaniques*. [Paris] 1930, 57 σημ. 2, ἔλχαν μετανάστεύσει 5.036 οἰκογένειες. Κατὰ δὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλου, *Tί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939, 26 σημ., 4.000 οἰκογένειες.

15. Πβ. M. C. Cazacu - N. Trifon, *Moldavie ex - soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce Macédoine et Albanie*. Paris, Acratie, 1993, 208 σημ. 32: «Perçus plutôt comme étrangers, comme grecs de surcroît...». Λόγῳ τοῦ ἐλώδους ἐδάφους ἐγκαταστάσεώς τους δοκιμάσθηκαν σκληρά, ὅπως ἀπὸ ίδια ἀντίληψη ἀναφέρει ὁ Ιατρὸς K. Χατζῆς, ἐπιβεβαιώνοντας τελευταῖα καὶ τὴν ἐλληνικότητά τους. Πβ. ἡ Ἀβδέλλα, 4 - Νοέμβριος 1999, 12: «Οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι τῆς Ἀλβανίας, ἀπὸ τοὺς ὅποιους κατάγομαι, εἶναι Ἐλληνες...». Καίριο εἶναι καὶ τὸ Υ.Γ.: «Μολονότι τοὺς Ρουμάνους τοὺς δέρνει μεγάλη φτώχεια, ξοδεύουν ἀρκετὰ χρήματα γιὰ τοὺς Ἀρβανιτόβλαχους ποὺ τοὺς θεωροῦν... στενοὺς συγγενεῖς. Ἐχουν δώσει πάνω ἀπὸ 100 ύποτροφίες σὲ νέους, μὲ τροφὴ καὶ στέγη γιὰ νὰ σπουδάσουν στὰ πανεπιστήμια τους. Ἄς ἀντιδράσουμε καὶ ἐμεῖς, προσέχοντάς τους στὴν ἀρχὴ μὲ πρόσκληση μιᾶς ὅμάδας, ποὺ νὰ εἶναι καὶ οἱ πρεσβευτές μας γιὰ ἐπαφὴ δημιουργικὴ ἀνάμεσά μας».

τι ζητώντας άπό τις γυναικες νὰ τραγουδήσουν βλάχικα, ἀκουσε πεντακάθαρο ἐλληνικὸ τραγούδι¹⁶, ἀν καὶ ἐπὶ δεκαετίες διέμεναν μακριὰ ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ περιβάλλον, καταγόμενες μάλιστα ἀπὸ οἰκογένειες, τῶν ὅποιων μέλη εἶχαν φοιτήσει στὰ ρουμανικὰ σχολεῖα.

Παρὰ τὴν προκατάληψη γιὰ ἀλλογένεια τῶν Ἀρμάνων καὶ δῆθεν ἔξελληνισμό τους ὁ Weigand συνάγει παρόμοια πορίσματα. Ἡδη στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ B' τόμου γράφει: «Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἀρωμούνων ἔχει ἐλληνικὴ συνειδηση καὶ εἶναι αὐτονότο ὅτι δὲν ὑπάρχει θέση γιὰ τὸ ἀρωμουνικὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἐτοι εἶναι γεγονὸς ὅτι στὶς περισσότερες κοινότητες στὴν κεντρικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν ἄνω περιοχὴ τοῦ Ἀσπροποτάμου, ἀκόμα καὶ πιὸ πέρα στὶς μεγαλύτερες πόλεις τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου, δὲν τραγουδοῦνται πλέον καθόλου ἀρωμουνικὰ τραγούδια. Στὸν Ὁλυμπο διασώζονται τὰ λίγα τραγούδια ποὺ μπόρεσα νὰ καταγράψω μὲ πολλὴ προσπάθεια. Τὸ ἐλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι παίρνει τὴ θέση τοῦ ἀρωμουνικοῦ...». Ἐπανέρχεται παραδειγματικά: «Μοῦ ἦταν ἀδύνατο στὸ Συρράκο ἢ στοὺς Καλαρρύτες νὰ μπορέσω νὰ βρῶ ἔστω καὶ ἔνα ἀρωμουνικὸ τραγούδι. Ἐκεῖ τραγουδάει κανεὶς μόνο ἐλληνικὰ τραγούδια. Γενικὰ σὲ ὅλον τὸν νότο καὶ πάνω στὸν Ὁλυμπο ἐπικρατεῖ ἥδη τὸ ἐλληνικὸ τραγούδι...»¹⁷.

Ἐξ ἀρχῆς ἄλλως τε ὁ Weigand διακηρύσσει: «Τὸ ἀρωμουνικὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι πολὺ κοντὰ στὴν πλήρη ἔξαφάνισή του καὶ γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν ἦταν καθόλου εὐχάριστη ἡ ἐργασία τῆς συλλογῆς τῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἄλλοτε πλούσιας λογοτεχνίας. Η ἀναγέννηση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὰ βόρεια τῆς περιοχῆς εἶναι μόνο ἐπιφανειακὴ καὶ διφείλεται στὴν ἐθνικιστικὴ κίνηση τῆς τελευταίας δεκαετίας. Αὐτὴ ἡ συνειδητὴ φροντίδα, ποὺ δείχνουν γιὰ τὸ τραγούδι οἱ δάσκαλοι [τῶν ρουμανικῶν σχολείων] καὶ οἱ ἐνθουσιώδεις μαθητές τους, εἶναι τεχνητὴ καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ γιὰ πολύ»¹⁸.

Ἡ ἀναφορὰ σὲ πλούσια κατὰ τὸ παρελθόν ἀρμανικὴ λογοτεχνία δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ο εἰδημονέστερος ρωμανιστής - βαλκανολόγος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, T. Papahagi, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀρδέλλα, στὶς πανεπιστημιακὲς παραδόσεις του τονίζει ὅτι τὸ ίδιαζον γνώσιμα τῆς ψυχῆς ἐνὸς λαοῦ διαφυλάσσεται στὴ λαογραφία του, πρὸ πάντων δὲ στὸ δημοτικὸ τραγούδι του, στὸ ὅποιο κυκλοφορεῖται ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ τοῦ δημι-

16. Ως πρὸς τὸν πληροφοριοδότη βλ. Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο (HH) 1988, 373-374.

17. Weigand, B', 21, 341.

18. Αὐτ., 21.

ουργοῦ¹⁹. Έξετάζοντας ἐνδελεχῶς καὶ διεξοδικῶς τὶς συνθῆκες ζωῆς τῶν Ἀρμάνων ἀποφαίνεται ὅτι στὴν ψυχὴ τους προσφέρουν τροφὴ ἑλληνική, ὑπονοώντας τὴν ποίηση καὶ ἀκοιβέστερα τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι, τοῦ δοποίου τὴν ἐπίδραση θεωρεῖ ὡς ἀποφασιστικὴ ὥχι μόνον γιὰ τὴν ψυχὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γλώσσα του. Σὲ ἄλλη δὲ συγκριτικὴ μελέτη του ὁ Τ. Papahagi σχολιάζοντας τὴν πρώτη συλλογὴ ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν συμπεραίνει: «κατ’ ἀκολουθίαν ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀρμάνων σ’ αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴ δημόδῃ ποιητικὴ δημιουργίᾳ παραμένει μιὰ ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα...»²⁰. Φρονεῖ ὅτι εἶναι φυσικὸ νὰ τραγουδοῦν ἑλληνικὰ οἱ Ἀρμάνοι τὰ συναισθήματα καὶ τὰ κατορθώματά τους, καθὼς καὶ τὸν διμοεθνῶν τους. Μεταξὺ τῶν λόγων τῆς ἐπιδόσεώς τους στὴν σύνθεση δημοτικῶν τραγουδιῶν σὲ γλώσσα ἑλληνικὴ συγκαταλέγει τὴν διγλωσσία τῶν Ἀρμάνων, τὴν ἑλληνοαρμανικὴ συμβίωση... Κατ’ ἔξοχὴν ὑπογραμμίζει τὴν ἐκφραστικὴ εὐληψίσια, τὸν λεκτικὸ πλοῦτο καὶ γενικὰ τὴν πολιτισμικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἔναντι τοῦ ἀνεπαρκοῦς καὶ ἀτροφικοῦ ἀρμανικοῦ ἴδιωματος, τὸ δοποίο παρομοιάζει μὲν ὑδροχαρές φυτὸ σὲ νερὸ ἑλληνικά.

Ἐπὶ πλέον, σύμφωνα μὲν ἀσφαλῆ πληροφορίᾳ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ P. Papahagi²¹, οἱ Ἀρμάνοι ἐγνώριζαν μόνο τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο καὶ ἐπομένως τραγούδια, εἴτε δημοτικὰ εἴτε λόγια, μὲ λατινικὸ ἀλφάβητο, τὰ δοποῖα εἶχαν ἀρχίσει νὰ κυκλοφοροῦνται μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς στροφῆς τῆς πολιτικῆς τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν πρὸς τὸν βιοειδέλλαδικὸ χῶρο, δὲν ἔγιναν ποτὲ ἀνάγνωσμα τῶν Ἀρμάνων. Ἐτοι κατανοεῖται μιὰ ἰδέα παροδικὴ τῶν παραγόντων τῆς προηγούμενης πολιτικῆς γιὰ κυκλοφορίᾳ Βλάχικων τραγουδιῶν μὲ γραφὴ ἑλληνικὴ, ἡ δοποία χρησιμοποιήθηκε καὶ πολὺ πρωτύτερα²². Μὲ παράθεση καὶ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως ἐπιγράφει μὲ γραφὴ ἑλληνικὴ ὁ Γ. Ἐξαρχος, Πούντεα ντὶ Ἀρτα = Τὸ γεφύρι τῆς Ἀρτας, πρόσφατο δημοσίευμά του, τὸ δοποῖο στὸ ἔξωφυλλο ἀποκαλεῖ μελέτη, ἐνῷ πραγματικὰ ἀποτελεῖ “ἔγκλημα” ἐκ προμελέτης. Διότι ἡ μελέτη γιὰ τὸ Γεφύρι τῆς Ἀρτας ἀπαιτεῖ ἔξαιρετικὴ κατάρτιση λαογραφική, φιλολογική, ἴστορική, γλωσσολογική, ἐθνολογική, ἐνῷ ὁ Γ. Ἐ. δὲν διαθέτει οὕτε στοι-

19. T. Papahagi, *Aromâni. Grai. Folklor. Ethnografie cu o introducere istorică*. Curs universitar litografiat, [Bucuresti] 1932, 28 καὶ 130-131.

20. T. Papahagi, *Paralele Folclorice*, [Bucuresti] 1970, 15.

21. Per. Papahagi, «Din trecutul al Aromânilor», *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare (AAR-MSL)*, 35, 1912, 1-33.

22. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμονικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1976, 139 κέ. Κεφάλαιον τοίτον: Ἀρωμονικὴ Φιλολογία.

χειώδη μύηση σὲ κάποια ἀπὸ ὅλες τὶς προαναφερόμενες ἐπιστῆμες. Χρησιμοποιώντας δὲ τὴν ἑλληνικὴ γραφὴ ὅχι μόνο δὲν πρωτούπησε, ἀλλὰ καὶ ἀστόχησε οὐσιαστικά. Διότι δὲν ἴκανοποίησε οὕτε τὸ *Eūropania ikò Græfēio* γιὰ τὶς ὀλιγώτεροι διαδεδομένες γλῶσσες²³, *Le Bureau Européen pour les langues moins répandues*, τὸ ὅποιο τοῦ εἶχε ἀπευθύνει ἔγγραφο (Our Ref: E89/10.11.86) γιὰ σύμπραξή του, ἐνδιαφερόμενο γιὰ ἀνάδυση γλωσσικῆς ἀρχικᾶς καὶ κατόπιν ἔθνικῆς μειονότητας ἡ πολιτισμικῆς τάχα ἐθνότητας ρωμανικῆς συγγένειας²⁴. Ὁπωσδήποτε δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ N. Caranica²⁵ ἀγάλλεται δοθέντος ὅτι καὶ ὁ Γ. Ε. ἐκλαμψάνει τοὺς Ἀρμάνους σὰν ἐθνότητα, ὑπενθυμίζοντας ἐμπέσως ὅτι «ὅφειλον νὰ νοιάζονται γιὰ τὸ “ἀρμάνικο ἔθνος”»²⁶. Ἐξάπαντος τέοπτεται καὶ ὁ Thede Kahl²⁷, ἀν καὶ ὁ ἔσχατος δὲν ἀποποιεῖται καὶ μειονότητα ἀρμανική²⁸.

23. Βλ. Γ.Μ. «Περίεργο γραφεῖο», *Έλευθεροτυπία*, 29.4.1987, 2, καὶ N. Κατσάνης, «Τί προβλέπει καὶ πῶς καταστρατηγεῖται ἡ Ὀδηγία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἔνωσης. Ἡχηρὴ ἀπάντηση στοὺς “προστάτες” τῶν Βλάχων», *Τύπος τῆς Κυριακῆς*, 1.12.2002, 68.

24. Βλ. τοῦ προέδρου τῆς Association des Français Aroumains (Ἐταιρείας Βλάχων Γαλλίας – “τρεῖς κι’ ὁ κοῦνος!”) Iancu Périfan, *Les Aroumains (Les Macédo - Romans) – 1.500.000 – Une minorité culturelle romane en péril*. Paris 1989, καὶ «Les Aroumains, minorité oubliée», *Le Monde*, 9.8.1992, 2. Πβ. καὶ Achille G. Lazarou, «Valaques de Grèce», *Cahiers Balkaniques № 25, Les Oubliés des Balkans. Actes du Colloque du 24 au 26 Octobre 1997*. INALCO, 96-97, καὶ μὲ τίτλο «Latinité hellénique et sa survivance», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, 33, 1998-99, 46-47. Τοῦ Périfan ἀποκαλυπτήρια καὶ διασυνδέσεις μὲ τὶς πλέον ἀρμάδιες ὑπηρεσίες τοῦ ἀρμοδίου ἐλληνικοῦ ὑπουργείου βλ. Διαμαντῆς Σείτανίδης, «Τί ἔγινε στὸ συνέδριο γιὰ τὴ διάσωση τῆς βλάχικης γλώσσας. Περίεργα “βλάχικα” παιχνίδια στὸ ΥΠΕΞ. Στὸ περιβόλι τοῦ συνέδριο πῆραν μέρος καὶ ἄτομα ποὺ στὸ παρελθόν “έργασθηραν” εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδας», *Η Βραδυνή τῆς Κυριακῆς*, 19.7.1998, 5.

25. N. Caranica, *Les Aroumains: recherches sur l'identité d'une ethnie*. Besançon 1990, 443, ὅπου τὴ γένεση τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἀρμάνων χρονολογεῖ τὸ 1985!

26. Πβ. Στ. Ἀστ. Παπαγιάννης, *Βλάχοι καὶ βλαχόφωνοι Ἑλληνες!* Ἐκδόσεις Σοκόλη, ὑπὸ ἐκτ., 210 καὶ σημ. 9.

27. Th. Kahl, *Etnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa*. Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms – Universitat Münster. Münser 1999, ὅπου συμπορεύεται μὲ I. Périfan καὶ N. Caranica γιὰ ἀποξένωση τῶν Ἀρμάνων ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ γιὰ ἐθνότητα Ἀρμανική! Βλ. ἀνωτ. σημ. 23 καὶ 24. Ἐπίσης Γ. Τσοῦτσος, «Ἡ Ἰστορία τῶν Βλάχων», *Αὐγιανή*, 7.8.2002, 29. Θ. Νημᾶς, «Οἱ Βλάχοι καὶ ἡ Ἰστορία τους», *Έλευθεροτυπία*, 3.9.2002, 48. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐπισφαλεῖς παρερμηνεῖες», αὐτ., καὶ «Γερμανοὶ ἔανάρχονται» γιὰ τοὺς Βλάχους, *Έκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως* ἐπὶ τῶν ἔθνικῶν Θεμάτων. Ἀθήνα 2002, καὶ Θεσσαλικόν Μέλλον, 25.9.2002, 2, καὶ Ἑλλοπία, 62, 2002, 56-57, καὶ *Ωραία Σημαρίνα*, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2002, 12 καὶ *Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἐνημερώσεως (ΕΕΕ)*. Νομικὸ Πρόσωπο Ἑλληνικῆς Ιθαγένειας. Σωματεῖο Ἀναγνωρισμένο: Μή κερδοσκοπικό - μὴ κυβερνητικό. Ἀκραιφνέστατα ἐπιστημονικό γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια καὶ γιὰ τὰ ἀπαράγραπτα πανανθρώπινα δικαιώματα, Ἀθήνα, 29 Σεπτεμβρίου 2003, 91.

΄Απήχηση στοὺς Ἀρμάνους δὲν εἶχε ἐπίσης καὶ ἡ δοκιμὴ χρήσεως τῶν δύο γραφῶν, πρῶτα λατινικῆς καὶ ἔπειτα ἐλληνικῆς σὲ τίτλους συλλογῶν ἀρμανικῶν τραγουδιῶν, ὅπως τοῦ Γ. Παδιώτη, *Cânturi Armânești di - Aminciu = Βλάχικα τραγούδια τοῦ Μετσόβου*²⁹, οἱ ὅποιοι ἀποσκόποῦσαν νὰ δώσουν στὰ ἀρμόδια ὅργανα τοῦ Εὐρωπονιοβουλίου τὴν ψευδὴ ἐντύπωση ὅτι Ἀρμάνοι ἀγνοοῦν τὴν... ἐλληνική! Αὐτές οἱ προκλήσεις σὲ συνδυασμὸν καὶ μὲ τίς δραστηριότητες τῆς καθηγήτριας χημείας δευτεροβάθμιας ἐκπαιδεύσεως Ζωῆς Παπαζήση - Παπαθεοδώρου³⁰ στὰ παρασκευαστήρια τῶν μειονοτικῶν τῆς Δύσεως³¹ καὶ στὰ πλαίσια

28. Βλ. ἐφημερίδα *Bouzouqreestiu* Zika, 17.2.2003, ὅπου καθυστερημένα ἀκολουθεῖ τὸν πρόεδρο τῆς *Uniunea trăi Limbă și Cultură Aromână* (Ἐνώσεως γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀρμάνων, Freiburgi, Br. Germania) Vasile Barba, «Aromâni, o minoritate natională care își cere drepturile», *Noi Tracii*, Sup. 2, 1978, 6 κ.έ. Βλ. καὶ *Ωραία Σαμαρίνα*, Μάιος - Ιούνιος 2003, 12, ὅπου ἀπάντηση τῆς ἐφημερίδας καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου στὸν Thede Kahl. Πρ. καὶ ὅσα ἔγραψε γιὰ τὰ “πρότυπα” τοῦ Kahl ὁ Γιάννης Παπαθανασίου στὴν ἐφημερίδα τοῦ *Sulalăgou* Βλάχων Νάουσας *Niágouost*, Ιούλιος 1987, ἀριθ. φύλλου 24, σελ. 2, στήλη 5: «... ὑπάρχει μία δράξ ἀχρείων καὶ ἀνιστόρητων ἀνθρώπων, Βλάχων δυστυχῶς, στὸ Παρίσι, Καναδᾶ ἢ ὅπου ἀλλοῦ, καὶ ποὺ στὸ σύνολό τους οὔτε γεννήθηκαν, ἀλλ’ οὔτε καὶ ἔησαν ποτὲ στὴν Ἐλλάδα... ὑπάρχουν αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι “γεννήτοαι”, ἀπολιθώματα τοῦ παρελθόντος καὶ σκιὰ τοῦ ἔαυτοῦ τους σήμερα... Ἄλλα σ’ αὐτὰ τὰ μηδενικὰ τοῦ ἔξωτερου (πιθανότατα πληρωμένοι πράκτορες σκοτεινῶν συμφερόντων) ἡ ἀπάντηση ἔχει ἥδη δοθεῖ, μὲ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν ἡλιθίων φυλλάδων των...». Ο Γ.Π. ὡς τρόφιμος ρουμανικοῦ σχολείου καὶ ὑπάλληλος τοῦ ρουμανικοῦ προξενείου Θεσσαλονίκης κατηγορηματικὰ ἀπέρριπτε καὶ ἰδέα ἀρμανικῆς μειονότητας. Βλ. Κ. Ἀ. Βαβούσκος, «Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλάχοφωνων», *Τιμητικός τόμος Κ.Ν. Τριανταφύλλου*. Πάτρα 1990, 82.

29. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός», *Ηπειρωτικό Ήμερολόγιο (HH)*, 1990, 267-273. Πρ. καὶ ἐφημ. *Trajalini Nέα*, 4.1.1990, 1 καὶ 7, ὅπου κατὰ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς ΠΕΠΣΒ, «Ο κ. Παδιώτης εἶναι μέτριας μόρφωσης, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τὰ γραπτά του...». Ἐν τούτοις μὲ δημοσιεύματα σὲ περιοδικά τοῦ ἔξωτερου διακηρύσσει ὅτι οἱ Ἀρμάνοι εἶναι ξενικῆς καταγωγῆς καὶ τὸ ψευδέστατο ὅτι στὴν Ἐλλάδα ὑφίστανται γενοκτονία (!), ἀντιγράφοντας τὸν I. Périfan καὶ προσφέροντας προσχήματα καὶ “ἐπιχειρήματα” στοὺς Τούρκους... Βλ. *Zborlu a nostru*, 19, 1988, 69, *Cuvantul Romanesc*, Septembrie 1990, 24, καὶ *Martie* 1991, 20.

30. Στὸ βιβλίο τῆς *Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων*, Ἀθήνα 1985, ἀντιδεοντολογικά, ἀνεπιστημονικὰ καὶ ἀνακριβέστατα τὰ παρουσιάζει ὅλα στὸ ἀρμανικὸν ἴδιωμα, μὲ λατινικὴ γραφή, μεταφρασμένα στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ὥστε οἱ ἔνοντες καὶ ἀνενημέρωτοι διμογενεῖς νὰ νομίζουν ὅτι οἱ Ἀρμάνοι, Βλάχοι Ἐλλάδος, δὲν τραγουδοῦν στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ὅτι ἡ ποιητικὴ γραμματεία τους δὲν εἶναι ἐλληνική, ὅτι χρησιμοποιοῦν γραφὴ λατινική, ὅτι ἀποτελοῦν ἴδιαίτερη ἐθνότητα ἐντὸς τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειας. Ἐπιτείνει δὲ τὴν παραπλάνηση καὶ μὲ τὴν αἰτιολόγηση τῆς ἐκδόσεως: «Σήμερα στὴ χώρα μας κυκλοφοροῦν Κινέζικα, Ἀραβικά, Βιετναμέζικα, Ἀφρικανικά καὶ τόσα ἄλλα ποιήματα μεταφρασμένα. Γιατί ὅχι λοιπὸν καὶ βλάχικα;». Ιδοὺ ἡ ἀπάντηση: Διότι ἀπλούστατα οἱ

της Πανελλήνιας Ένώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων³², ἢδη δὲ Ὁμοσπονδίας, ἐπιτάχυναν τὴν ἐγρήγορση τῶν Ἀρμάνων. Ἐπακόλουθό της ὑπῆρξε ἡ ἀνάδειξη τῶν τοπικῶν Συλλόγων, Συνδέσμων, Ἀδελφοτήτων Βλαχοχωριῶν, μάλιστα καὶ τῶν Ὁμοσπονδιῶν καὶ τῶν Ὀργανισμῶν Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως, σὲ προπτύργια τοῦ Ἑλληνισμοῦ³³.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔγινε αἰσθητὴ κάποια τάση στὰ χορευτικὰ συγκροτήματα νὰ συμπεριλαμβάνονται καὶ τραγούδια στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα σὲ ἀναλογίᾳ, ἡ ὁποία θυμίζει ὅσα γράφει ὁ Weigand γιὰ ἑθνικιστικὴ κίνηση, ἐννοώντας τὴν πολιτικὴ τῶν ἥγεσιῶν τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν γιὰ προσεταιρισμὸ τῶν Ἀρμάνων. Ἡ κύρια δὲ αἰτία ἐντοπίζεται στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848. Πρὸς ἀποφυγὴ περιπλοκῶν ἡ τὸ χειρότερο πολεμικῶν συμπλοκῶν μὲ τὶς γειτονικὲς ὑπερδυνάμεις, Αὐστροουγγαρία τῶν Ἀψβούργων καὶ τσαρικὴ Ρωσία, κατόχους ἀντίστοιχα τῆς Τρανσυλβανίας καὶ Βεσσαραβίας, ἐσπευσμένα διοχετεύονταν τὸν πατριωτικὸ παλμὸ τῶν ἐπαναστατημένων ὑπηκόων τους πρὸς τὴν ἐπικράτεια τοῦ Μεγάλου Ἀσθενοῦς, τοῦ Σουλτάνου, τοῦ ὁποίου τοὺς ὑποδούλους Ἀρμάνους αὐθαίρετα ἀποκαλοῦν Μακεδο - Ρουμάνους. Πάραντα τοὺς διεκδικοῦν καὶ

Ἀρμάνοι δὲν εἶναι Βιετναμέζοι, Κινέζοι... καὶ διότι τραγουδοῦν Ἑλληνικά, ὅπως τρία μόλις χρόνια ἐνωρίτερα σὲ διεθνὲς συνέδριο εἶχε ὑποστηρίξει ἡ Ρουμάνα λαογράφος - βαλκανολόγος Elisabeta Moldoveanu καὶ ἔνα σχεδόν αἰώνια προγενέστερα ὁ Weigand. Βλ. κριτικές Ἀχ. Γ. Λαζάρου στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο: *Ἡ Ἐρευνα* (Τρικάλων), 20.12.1985 καὶ 17.1.1986, *Μαγνησία*, Γενάρης - Μάρτης 1986, *Τρικαλινά*, 6, 1986, 303-309, *HH* 1988, 339-392.

31. Μὲ διόρθωση τοῦ βαπτιστικοῦ ἀπὸ M. σὲ Z. βλ. Papazisi - Papatheodorou, M., *The Vlachs (Aroumanians) in Greece*, European Lesser Used Languaged in Primary Education, J. Sikma, D. Gorter (ἐπιμ.), Fryske Akademi, Ljouwert, 1991, 273 κέ.

32. Ὄταν μπαινόνταν στὴν Ἑλλάδα ὁ Périfan καὶ ὁ ἐσμός τῶν ὁμοίων του, ἰδίως κατὰ τὰ Ἀνταμώματα, ὅπου ὑπαγόρευαν περίτεχνα προτάσεις γιὰ προβολὴ τοῦ ἀρμανικοῦ ἰδιώματος, ὅστε νὰ διαμορφώνεται δῆθεν δικαίωμα “προστασίας” καὶ ἐτερότητας, τῶν χρήστων του. Γιὰ τὴν ἐπίτευξη της πάσχισε καὶ ὡς πρόδροος τοῦ Συνδέσμου Περιβολιωτῶν Τρικάλων. Μάταια δὲ χάρη στὴν τεκμηριωμένη παρέμβαση τοῦ Δρος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ προέδρου τοῦ Φιλολογικοῦ Ἰστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων Θεοδώρου Ἀ. Νημᾶ, «Τελευταία ἀπάντηση στὴν κ. Ζωὴν Παπαζήση - Παταθεοδώρου», *Τρικαλινά Νέα*, 30.4.1997, 8. Βλ. καὶ Ἀχ. Λαζάρου, «Τὸ τοπωνύμιο “Τρίκκη” μὴ Ἑλληνικό;», *Τρικαλινά*, 17, 1997, 46-47.

33. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «1898: Ὁλοκαύτωμα Κουτσούφλιανης - 1998: Βλαχοπαρασυναγωγὴ στὴ Λάρισα», *HH*, τ. ΙΘ', 1998, 31 κέ., συνάμα δὲ αὐτοτελὲς ἀνάτυπο στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα καὶ Συλλόγουν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ περιχώροις κατοίκων Παναγίας “Ἀδελφότης Παναγίας”, Ιωάννινα 1998, καὶ *Βλάχοι καὶ κρατικές παραλείψεις*, Ἐκδόσεις Πελασγός [Αθῆναι 2002], 7 κέ., ὅπου Ἀντὶ Προλόγου ψήφισμα βλαχοφώνων Ἐλλήνων, ἐκπροσώπων τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως.

έπιχειροῦν τὸν ἐκδουμανισμό τους. ὜ντας ἀπὸ τὰ πολυποίκιλα μέσα, ποὺ θέτουν σὲ ἄμεση ἑφαδιογή, εἶναι τὸ δημοτικὸ τραγούδι στὸ ἀρμανικὸ ἴδιωμα. Σὲ περίπτωση ἀνυπαρξίας, ἀφοῦ τραγουδοῦν Ἑλληνικά, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ Weigand, παράγονται νόθα ἥ μεταφράζονται Ἑλληνικά.

Ως πρῶτος ἐπίσημος ἀπόστολος τοῦ Ρουμανισμοῦ, μάλιστα καὶ μὲ “διευκολύνσεις” Ἑλληνικές, καταφθάνει ἦδη τὸ 1854 στὴ Μακεδονία ὁ ποιητὴς καὶ πολιτικὸς D. Bolintineanu. Πραγματοποιεῖ τὸ “Οδοιπορικό” του μὲ τὸν ποιητὴ Ion Heliade - Rădulescu. Ο ἴδιος παράλληλα μὲ τὴν ἐγκαινίαση συνθέσεως νόθων ἀρμανικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν προβαίνει καὶ στὴν ἐργολαβικὴ δημογραφικὴ πλαστογράφηση. Πολιτογραφεῖ σὰν Ρουμάνους 1.200.000, ὑπαρκτοὺς τάχα τότε Ἀρμάνους, τοὺς ὅποιους μετέπειτα ὁ Nifon Balasescu γιὰ τὶς ἴδιες περιοχὲς ἀνέβασε σὲ 2.800.000! Στοὺς κύκλους τοῦ Bolintineanu ἐμπλέκεται καὶ ὁ ποιητὴς Gr. H. Grandea, ἐκρουμανισμένος Μετσοβίτης, ὁ ὅποιος ποιητικῇ ἀδείᾳ δίνει δημογραφικὰ στοιχεῖα ἐντελῶς φανταστικά, ἀριθμώντας τοὺς Ἀρμάνους τῆς Βαλκανικῆς σὲ 5.134.000! Ἐτσι καὶ ὁ Bolintineanu σύντομα πλειοδοτεῖ συνυπογράφοντας μὲ τοὺς θεμελιωτὲς τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, οἱ ὅποιοι διεθνοποιοῦν τὸ ξήτημα, ὑπόμνημα πρὸς τὸν Ναπολέοντα Γ΄ γιὰ παρέμβαση στὸν σουλτάνο ὑπὲρ τῶν 4.000.000 Ἀρμάνων! Πέρα τῆς πρόδηλης σκοπιμότητας οἱ προηγούμενες ὑπερβολές φανερώνουν τόσο τὴν ἀνεπιστημοσύνη τῶν πληροφοριοδοτῶν ὅσο καὶ τὴν μὴ πραγμάτωση ἐπιτόπιας συστηματικῆς ἔρευνας. Τοῦ Bolintineanu ἀποδείχθηκε ρομαντικὸς ποιητικὸς περίπατος³⁴.

Ἀπεναντίας ὁ Gustav Weigand ὡς ἐθνολόγος καὶ γλωσσολόγος ἔξετάζει ἐπὶ τόπου μεθοδικὰ ὅσα τὸν ἐνδιαφέρουν. Κατὰ τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ι. Νικολαΐδου, «τὰ πορίσματα τοῦ Weigand, ἀνεξάρτητα ἂν δὲν εἶναι ὅλα τεκμηριωμένα, ὅπως π.χ. οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴν προέλευση τῶν Κουτσοβλάχων ἀπὸ τοὺς Δάκες, γιὰ ταυτότητα τῆς ρουμανικῆς γλώσσας μὲ τὸ κουτσοβλαχικὸ ἴδιωμα κι ἄλλες, μὲ φανερὲς προπαγανδιστικὲς θέσεις, εἶναι προϊὸν ἐπιτόπιας ἔρευνας καὶ προσωπικῆς ἐμπειρίας κι ὅχι ἐργασίας γραφείου...»³⁵.

34. Οἱ δὲ πληροφορίες γιὰ τοὺς “Ρουμάνους”, Ἀρμάνους, τῆς Μακεδονίας, «φαίνονται μᾶλλον ἐρανισμένες ἀπὸ Ἀρμάνους τοῦ Βουκουρεστίου», ὅπως ἐνημερώνει ὁ N. Papahagi τὸν Petre V. Haneș, ὁ ὅποιος προλογίζει τὸν τόμο Β΄ τῆς συγγραφῆς τοῦ D. Bolintineanu, *Călătorii. Vol. II (La România din Macedonia și la muntele de Atos. – În Moldova. – În Asia Mică)*. București 1915, XV.

35. ΠΒ. Ἡ. Ι. Νικολαΐδου, *Η ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωρὶς τῆς Πίνδου, τ. Α'* (μέσα 19ου αἰ. - 1900) Ιωάννινα 1995, 35.

Πάντως ό συνοδοιπόρος τοῦ Bolintineanu, Ion Heliade Rădulescu, πρωτοπορεῖ στήν έθνολογική παραποίηση, δοθέντος δτι τὸ 1853 σ' ἕνα ποιητικὸ χαιρετισμό του πρὸς τὴν Ἑλλάδα διαλαλεῖ δτι δλοι οἱ ἡρωες τοῦ 1821 ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Ἀκαρνανία ἥσαν Ρουμάνοι! «Τὸ παράδοξο – σημειώνει ἡ Νικολαΐδου – εἶναι δτι καὶ σήμερα ἀκόμη ὁρισμένοι Κουτσόβλαχοι τοῦ ἔξωτερικοῦ, ἐπιμένουν νὰ ζοῦν στήν ἐποχὴ τοῦ Rădulescu καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ ἐμφανίζουν τὸν Μπότσαρη ὡς Κουτσόβλαχο»³⁶. Συμβαίνουν καὶ παραδοξότερα στὸ ἐσωτερικό. Ὁ Γιώργης Ἐξαρχος σὲ δημοσίευμά του, ἐπιγραφόμενο Αὐτοὶ εἶναι οἱ Βλάχοι, στὸ ἔξωφυλλο προβάλλει σάν... Βλάχο τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια! Πρόσφατα δὲ δημόσια ἰσχυρίσθηκε δτι στήν Εύρυτανία κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα οἱ Βλάχοι ἀριθμοῦνσαν... 600.000 (!), δταν κατὰ τὸ ἵδιο διάστημα οἱ κάτοικοι ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου δὲν ἔφθαναν τὸ ἔκατον μύριο. Ἐνδεχομένως ὁ Γ. Ἐ. καταφεύγει καὶ στήν ἐγκυρότητα τῆς συγγραφῆς τοῦ Bolintineanu, ὁ ὄποιος, ἀν καὶ δὲν ἐπισκέφθηκε ποτὲ τὰ Ἀγραφα, μᾶς παραπληροφορεῖ γιὰ ὑπαρξη 65 ρουμανικῶν (!) χωριῶν³⁷. Ἐξακριβώμενά περιοδεύει τὴν Βαλκανικὴ ὁ Weigand, 1889 καὶ 1890, διαπιστώνοντας τὴν ὑπαρξη στήν Ἑλληνικὴ καὶ τουρκικὴ ἐπικράτεια 154 καθαρὰ κουτσόβλαχικῶν οἰκισμῶν. Ἀλλὰ ἐπισκέφθηκε μόνον τοὺς 105. Ἐπιπρόσθετα ὑπολόγισε δτι ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων, ποὺ μαζὶ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα μιλοῦσαν καὶ τὸ ἀριμανικὸ ἴδιωμα, ἀνερχόταν «σὲ 150.000 περίπον». Ἀπ' αὐτοὺς γύρω στὶς 50.000 κατοικοῦσαν στὸ Ἑλληνικὸ βασίλειο»³⁸, στὸ ὄποιο ἀνήκαν Εύρυτανία καὶ Ἀγραφα.

Στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο οἱ Ἀρμάνοι τραγουδοῦν μόνον Ἑλληνικά, ὅπως διμολογεῖ ὁ Weigand. Ἐπαληθεύεται δὲ τόσο ἀπὸ προγενέστερούς του δσο καὶ μεταγενέστερούς συλλογεῖς. Ἡδη τὸ 1860 ὁ Π. Ἀρβαντινὸς εἶχε ὀλοκληρώσει Συλλογὴ Δημωδῶν Ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου. Μετὰ εἰκοσαετία, τὸ 1880, τὴν ἐκδίδουν τὰ παιδιά του, τὰ ὄποια καὶ τὴν προλογίζουν. Δὲν παραλείπουν δὲ νὰ σημειώσουν: «Γνωστὸν δτι τὴν Πινδίαν σειρὰν οἰκοῦσι κυρίως οἱ Βλάχοι ἥ Κουτσόβλαχοι λεγόμενοι. Οὗτοι, καίπερ μὴ μεταχειριζόμενοι ὡς οἰκιακὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικήν, εἰς ταύτην ὅμως συνθέτουσι τὰ ἄσματα αὐτῶν. Θὰ εὔρῃ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ παρούσῃ συλλογῇ πλεῖστα τοιαῦτα συνειλεγμένα ἐν Μετσόβῳ, Γρεβενοῖς καὶ

36. Αὖτ., 68 σημ. 4. Πάντως στήν Ἑλληνικὴ γλώσσα τραγουδοῦν τὴν παλληκαριὰ καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη οἱ Ἀρμάνοι, κατὰ τὸν Λ. Ἐννάλη. Βλ. Ἀλέξ. Χ. Μαμμοπούλου, Ἡπειρος. Λαογραφικά - ἡθογραφικά - ἔθνογραφικά, Α', Ἀθῆναι 1961, 120, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ διαχρονικότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἐνιαίας Ἡπείρου», Ἐλλοπία, 66, 2003, 46.

37. Bolintineanu, ἔ.ἄ., 101.

38. Νικολαΐδου, ἔ.ἄ., 35.

Μαλακασίω, ἐπαρχίαις Βλαχικαῖς μὲν ἐν μέρει, ἀλλ’ ἐνθα οὐδέποτε σχεδὸν ἀκούεται ἄσμα Βλαχικόν. Εἰς τοὺς χοροὺς αὐτῶν, τοὺς γάμους, τὰς πανηγύρεις, ἥ κατ’ οἶκον, ὅταν αἱ γυναῖκες βαυκαλῶσι τὰ βρέφη ἥ μοιροιογῶσι τοὺς νεκρούς, Ἐλληνιστὶ πάντοτε ἄδουσι, καίτοι ἐνίοτε τινὲς ἔξ αὐτῶν, ἀγνοοῦσαι τὴν Ἐλληνικήν, δὲν ἐννοοῦσιν ἀκριβῶς τὰ παρ’ αὐτῶν ἀδόμενα»³⁹.

Παρόμοια πληροφορία προσφέρει καὶ ὁ Μ. Χρυσοχόος, 1909: «Τὸ παραδοξότερον δέ, ὅπερ καὶ μᾶς ἐνισχύει πολύ, εἶναι ὅτι τὰ τραγούδια τοῦ χοροῦ, τῶν γάμων, τῆς ξενιτιᾶς, τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς παλληκαριᾶς, τὰ ἐγνώριζον ὅλα καὶ μόνον Ἐλληνιστὶ τὰ ἐτραγῳδόνυιν καὶ τὰ τραγῳδοῦσιν ἀκόμη, καὶ αἱ μὴ γνωρίζουσαι τὴν Ἐλληνικήν»⁴⁰.

Μετὰ πολλὲς δεκαετίες οἱ τελευταῖς λέξεις ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Βέλκο, ποὺ ἐκόδει συλλογὴ τραγουδιῶν τῆς Σαμαρίνας: «Πρὸν ἀπὸ μερικὰ χρόνια ἀκούσαμε μιὰ “ἀρχοντόβλαχα” Σαρμανιώτισσα γερόντισσα νὰ τραγουδάῃ τὸ τραγούδι τοῦ “Χατζημπύρον”. Ἡ φωνὴ τῆς ἦταν γλυκιὰ καὶ ὁ τρόπος ποὺ τραγουδοῦσε ἦταν ἀριστοτεχνικὸς καὶ ἐντυπωσιακός. Πέρα δῆμως ἀπ’ ὅλα αὐτά, ὑπῆρχε κάτι τὸ πολὺ περίεργο, τὸ πολὺ παράξενο καὶ ἀξιοπρόσεκτο: Ἡ γιαγιά αὐτῆς, ποὺ τραγουδοῦσε τὸ θαυμασίου αὐτὸν Ἐλληνικὸ τραγούδι καὶ ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα της τὶς ἐλληνικὲς λέξεις μελωδικὲς καὶ ὀλόσωστες, δὲν ἦξερε οὕτε μιὰ λέξη ἐλληνική. Ἡ μητρικὴ της γλῶσσα ἦταν ἡ βλάχικη καὶ μ’ ὅλους παντοῦ καὶ πάντοτε, συνεννοοῦνταν στὰ βλάχικα. Δὲν μποροῦσα ποτὲ νὰ φανταστῶ καὶ νὰ πιστέψω ὅτι μιὰ γριούλα, ποὺ ἀπ’ τὸ στόμα της δὲν ἔβγαινε ποτὲ ἐλληνικὴ λέξη, θὰ ἦξερε τόσο τέλεια τὰ ἐλληνικά»⁴¹.

Οπωσδήποτε περίπτωση παντελοῦς ἄγνοιας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἐν ἔτει 1975 δὲν φαίνεται πιθανὴ γιὰ Σαμαριναία καὶ μάλιστα “ἀρχοντόβλαχα”, ἥ ὅποια μοιράζεται τὸ ἔτος, λόγῳ τῶν ἐποχικῶν μετακινήσεων, στὴ Σαμαρίνα καὶ στὴν Τσαριτσάνη, ὅπου ἀναγκαστικὰ θὰ ἀσφυκτιοῦσε, δὲν εἶχε δυνατότητα συνομιλίας στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα. Αὐτὸ καταντᾶ ἀδιανόητο, ὅταν μόνον ὡς ἔξαιρέσεις ἀναφέρονται γυναῖκες “τινὲς” ἀνελλήνιστες ἀπὸ τὸν Κωνσταντίνο Μ. Κούμια, στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα: «Δὲν εἴναι Βλάχος, ἐάν ἔξαιρέσῃ κανεὶς γυναῖκας τινας, ὅστις δὲν ὄμιλει τὴν γραιικήν»⁴².

39. Πβ. Θεόδωρος Α. Νημᾶς, «Ἡ “Συλλογὴ Δημωδῶν Ἀσμάτων τῆς Ἡπείρου” τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ (Ἐν Ἀθήναις 1880) ὡς πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ ἴστορικὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς περιοχῆς Τοικάλων», *Τοικαλινά*, 19, 1999, 387-388.

40. Μ. Χρυσοχόος, *Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι*, Ἐν Ἀθήναις 1909, 52.

41. Γρ. Βέλκος, *Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Σαμαρίνας*. Ἐκδοση Ἀ. Φουστάνου, Ἐλασσόνα 1975, 6.

42. Κ. Μ. Κούμιας, *Ἴστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, 12, Βιέννη 1832, 531.

Ἐξ ἄλλου ἔνα περίπου αἰώνα ἐνωρίτερα, τὸ 1881, ὁ Gusu Papacostea - Goga, θῦμα τοῦ ρουμανικοῦ Παιδομαζώματος, τρόφιμος τῆς Σχολῆς τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων τοῦ Βουκουρεστίου, εἰδικὰ ἐκπαιδευμένος ἀπόστολος τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἐγκαινιάζοντας τὴν “ἀπόστολή” του, μετὰ τὴν ἐπάνοδό του ἀπὸ τὴν Ρουμανία στὴν Ἑλλάδα, ἀποκαλύπτει: «Οἱ κάτοικοι τῆς Νάουσας ἀνήκουν κυρίως σὲ δύο ἔθνοτητες: τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Ρουμάνους, ἀπὸ τοὺς ὅποιους οἱ πρῶτοι ἀποτελοῦν τὴν πλειοψηφία. Ὄμως καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἶναι ἦ ἐλληνοφρονοῦντες («greco-mani») ἢ ἐξελληνισμένοι πλήρως. Παντοῦ ἐδῶ μιλᾶνε μόνο ἐλληνικὰ ἀκόμη καὶ αὐτοὶ ποὺ δὲν ξέχασαν τὴ μητρική τους γλώσσα, ὅπως εἶναι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Οἱ Ρουμάνοι δῆμοις ἐδῶ ἔχουν ἀπόλυτα ἐξελληνιστεῖ. Θὰ μποροῦσες νὰ τοὺς θεωρήσεις ὡς καθαροὺς Ἑλληνες ἐὰν δὲ συναντοῦσες σὲ πολλὰ σπίτια γέρους καὶ γριές ποὺ μποροῦν ἀκόμη νὰ σοῦ ποῦν κάτι τι στὴ διάλεκτό μας»⁴³.

Εὐγλωττο εἶναι τὸ “κάτι τι”. Ὄμοιογείται ἀξιοσημείωτη ἐλληνογλωσσίᾳ. Ἐνδεχόμενο ἀναλφαβητισμοῦ στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται διόλου, μολονότι ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς S. Mehedinți⁴⁴ διαβεβαιώνει ἀπουσία του στοὺς Ἀρμάνους. Θὰ ἥταν, ἐλπίζω, ἐπιτρεπτὴ ἡ κατάθεση προσωπικῆς μαρτυρίας. Ἡ μητέρα μου, ἡ ὅποια μοῦ τραγουδοῦσε πάντοτε ἐλληνικά, δὲν ἐγνώριζε ἐλληνικὴ γραφὴ καὶ ἀνάγνωστη, ἐνῶ στὸν προφορικὸ ἐλληνικὸ λόγο ἀποσποῦσε τὸν θαυμασμό. Θαυμαστὴ εὐχέρεια εἶχε καὶ στὴ χρήση τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος, ἀναγκαίου γιὰ τὴν ἀσκηση τοῦ ἑμπορίου μαλλίνων εἰδῶν. Ὁταν μετὰ τὴ στρατιωτικὴ θητεία μου ἐπανῆλθα στὴ γενέτειρα Ἐλασσόνα ὡς ἐπὶ συμβάσει καθηγητὴς φιλολογίας, ἀνταπέδωσα ἐλάχιστη ὁφειλὴ διδάσκοντάς την μὲ κύριο ἀνάγνωσμα τὴν ἐφημερίδα “Μακεδονία” Θεσσαλονίκης, πλούσια εἰκονογραφημένη. Σὲ τρεῖς μῆνες ἐκάλυψε τὰ κενὰ μιᾶς ὀλόκληρης ζωῆς.

Ωστόσο ὁ ἀναλφαβητισμὸς εἶχε μεγαλύτερες διαστάσεις μεταξὺ τῶν ἐλληνοφώνων. Αὐτὸ γίνεται ἀντιληπτό, ἀν τι μηθοῦμε ὅτι στὰ βλαχοχώρια, τὰ ὅποια ὡς δόρεινὰ καὶ δύσβατα δὲν ἥσαν στὴν διάχρονη τῶν κατὰ καιροὺς ποικιλωνύμων κατακτητῶν τῆς πατρίδας, ὑπῆρχαν ἐλληνικὰ σχολεῖα, βιβλιοθήκες, ἐν γένει ὑποδομὲς καὶ παράγοντες πνευματικῆς προκοπῆς. Ἀφθονοῦν οἱ μαρτυρίες αὐτοπτῶν. Ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας γράφει: «Οἱ Βλάχοι δῆμοις, ὡς βλέπομεν, φαίνονται πανταχοῦ προθυμότεροι εἰς τὰς πρὸς τὸ

43. Πβ. G. Papacostea - Goga, *În zilele redesteptării macedo - române. Memoriile, acte și corespondență*. Bucuresti 1927, 41.

44. Βλ. A.N. Hâciu, *Aromâni. Comert, industrie, arte, expansiune, civilizație*. Focșani 1936, I σημ. 1.

κρείττον μεταβολάς, πανταχοῦ βελτιούμενοι καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ πλείονες τῷ ὄντι πεπαιδευμένοι, καὶ αὐτοὶ μόνοι ἡθέλησαν, καὶ θελήσαντες ἀποκατέστησαν τυπογραφίαν ποτὲ ἐλληνικήν, τὸ ὅποῖον οἱ περσίζοντες καὶ φοινικίζοντες οὗτοι Ἐλληνες οὔτε νὰ ἀκούσωσι θέλουσιν, οὔτε νὰ κατορθώσωσι προαιροῦνται, ὀνειδίζουσι δὲ τοὺς Βλάχους εἰς γένος, οἱ ὅποῖοι θέλουσι δείξῃ τὰ ἐλληνικά των σχολεῖα ἄξια νὰ δέχωνται καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγερώχους καὶ ματαιόφρονας, ὥστε νὰ διδάσκωνται εἰς αὐτὰ τὴν πατρώαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ παιδείαν»⁴⁵.

Τὸν Δούκα, μαθητὴ τοῦ Νικολάου Τζαρτζούλη⁴⁶, ἐπαληθεύει ὁ ἐπίσης Ἡπειρώτης διδάσκαλος τοῦ Γένους Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἀναγνωρίζοντας τὴν καθ' ὅλα ὑπεροχὴ τῶν Βλαχοχωριῶν: «[Οἱ Βλάχοι] ἐστόλισαν τὰ χωριά τους μὲ οἰκοδομές καλές, μὲ σχολεῖα ἐλληνικά, μὲ λατρούς. Εὐρίσκεις ἀνθρώπους ἀπὸ αὐτοὺς ἐμπείρους τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γαλλικῆς γλώσσης, χρυσικοὺς ὀνομαστούς, καὶ τεχνίτας μαλλίνων ὑφασμάτων ὅχι ποταπῶν. Οἱ ἔμποροι τοῦτοι ἔχειτεύονται εἰς Ἰταλίαν, Ἰσπανίαν, Ρουσσίαν καὶ Τουρκίαν. Εἶναι καὶ ποιμένες πολλοὶ ἀκόμη, καὶ πλούσιοι, καθὼς καὶ ἀγωγιάτες»⁴⁷. Ἐκτενέστερες περιγραφὲς τῆς σχολικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς τῶν Ἀρμάνων στὶς ὁρεινές κοιτίδες τους ἀφιερώνει ὁ Γάλλος Πρόξενος στὰ Ἰωάννινα Pouqueville, τὶς ὅποιες ἀναπαράγει στὸ πρωτότυπο ὁ ἐκρουμανισμένος P. Papahagi⁴⁸, συναριθμούμενος μὲ τοὺς καλύτερους γνῶστες τοῦ ἀρμανικοῦ θέματος.

Ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ προσθήκη τοῦ πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου Σπ. Λάμπρου, κατὰ τὸν ὅποιο οἱ Ἀρμάνοι ἔμποροι διαθέτουν ἀφειδώλευτα ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους: «Πάντες σχεδὸν οἱ μεγαλέμποροι τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ὁθωμανικὴν κυριαρχίαν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἤσαν ἐν ταυτῷ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας προστάται καὶ διαδοταί, ἐξ οὗ καὶ τὸ φαινόμενον ὅτι πᾶσα ἐλληνικὴ πόλις εἶχε τοὺς λογίους αὐτῆς»⁴⁹. Διαδίδονταν δὲ οἱ Ἀρμάνοι τὴν ἐλληνικὴν γλώσσα, παιδεία, πολιτισμὸ καὶ στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, στὴ Ρουμανία, ὅπου ἀποδημοῦν καὶ δια-

45. N. Δούκας, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι...*, ἐν Βιέννη τῆς Ἀουστρίας 1810, λς'.

46. Μιχ. Γ. Τρίτος, *Νικόλαος Τζαρτζούλης*. Ὁ μεγάλος Μετσοβίτης διδάσκαλος τοῦ γένους. Ἀνάτ. ἀπὸ τὴν “Ἡπειρωτικὴ Ἐστία”. Ἰωάννινα - 1983.

47. Κορμᾶ Θεσπωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου*. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις. Ἀθαν. X. Παπαχαρίση. Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1964, 59.

48. Bλ. P. Papahagi, ἐ.ἀ., 14.

49. Σπ. Λάμπρος, «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, (NE), 21, 1927, 161.

κρίνονται, π.χ. οι Βασίλειος Λούπος⁵⁰, Νικόλαος Σπαθάρης⁵¹, Δημήτριος Προκοπίου⁵² και ἄλλοι μεταγενέστεροι, ὅπως ὁ Δημήτριος Δάρβαρις⁵³, πού, μολονότι διαμένει, διαπρέπει και κατὰ κάποιο τρόπο συγγενεύει γλωσσικά μὲ τοὺς κατοίκους της, βροντοφωνεῖ ὅτι ἀνήκει «εἰς τὸ γένος μας» (τὸ ἐλληνικό). Εὔλογα ὁ ἀκαδημαϊκὸς και καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Νίκος Βέης γράφει: «ὁ πατήρ του, ὀνόματι Νικόλαος (+ 1788), καὶ ἡ μήτηρ του, ὀνόματι Ὁκταβία (+ περὶ τὸ 1770) ἦσαν Ἐλλήνες δορθόδοξοι»⁵⁴. Τις παιδευτικές συγγραφές τοῦ Δημητρίου Δαρβάρεως καταγράφει και στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα ἡ Ariadna Camariano - Cioran⁵⁵.

Κατ' ἀκολουθίαν δὲν θὰ αἰφνιδιαζόταν κανένας, ἂν ἀκουεῖ Ἀριάνοντς νὰ τραγουδοῦν ἐλληνικὰ και στὴν ἔννοια. Ἀλλὰ στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο πλάθεται τὸ τραγούδι αὐτόματα στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα. Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος προσκομίζει σχεδὸν συγκαριονὸ τῆς περιοδείας Weigand και ἀπότοκο τῆς κατάφωρης ἀδικίας, ἥ ὅποια διαπράχθηκε εἰς βάρος τῆς Ἐλλάδος ἀπὸ τὶς τότε Μεγάλες Δυνάμεις στὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878-1881). Οἱ Ἀριάνοι ἐκφράζουν τὸ παρόπονο και τὴν θλίψη ποιητικά. Ἐπίκαιρα συνθέτουν τραγούδι και φυσικὰ στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα. Στὰ «Σημειώματα ποικίλα ἐκ Τζουμέρκων (1885 περιοδεία)» ὁ ΣΠ. Λάμπρος γράφει: «Ἄσμα ὅπερ ἤκουσα ψαλλόμενον ἐν Καλαρρύταις, προσηρμοσμένον εἰς τὸν ἥχον ἐρωτικοῦ ἀσματος·

Κάτω 'ς τῆς Λάρσας τὰ τζαρτσά, κάτω 'ς τὸ μπεζεστένι
ἄχ, ὥχ, τζάνιμ, τζάνιμ

50. Victor Papacostea, «Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l' Epire», *Balcania*, 1, 1938, 233. Fr. Pall, «Les relations de Basile Lupu avec l' Orthodoxie et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople», *Balcania*, 8, 1945, 66-140. N. Iorga, *Byzance après Byzance*, rééd. Bucarest 1971, 151 κε. Ariadna Camariano - Cioran, *L' Epire et les pays roumains. Contributions à l' histoire des relations gréco - roumains*, Jannina 1984.

51. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Nicolae Milescu ὁ Λάκων "Homo Universalis"», *Πρακτικά Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου*, II, Ἀθῆναι 1980, 188-198, και «Πῶς σώθηκε ἡ Εὐρώπη», *Κυριακάτικη E.*, 2.3.1997, 61.

52. Γ. 'Αχ. Λαζάρου, «Δημήτρης Προκοπίου ὁ Πάμπερις και ἴατρικὴ πρωτοπορία στὴ σύνταξη Ἑθνικῆς Βιβλιογραφίας», *Παρνασσός*, ΛΘ', 1997, 124-128.

53. Γιὰ τοὺς τίτλους τῶν βιβλίων και γενικὰ τὶς παιδευτικὲς συγγραφές του βλ. Ν.Π. Δελιαλῆς, *Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης*. I. Ἐντυπα ἐκδόσεων 1494-1832 πλὴν τῶν ἔνογλώσσων, Θεσσαλονίκη 1948. II. Ἐντυπα ἐκδόσεων 1833-1912 πλὴν τῶν ἔνογλώσσων, Θεσσαλονίκη 1964. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, *Κατάλογος Ἐντύπων Βιβλιοθήκης Όλυμπιωτίσσης*, Ἀθῆναι 1964.

54. *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)*, 19, 1944 (1948), 358 και 363.

55. A. Camariano - Cioran, *Les Académies principales de Bucarest et de Jassy et leur professeurs*. Institute for Balkan Studies. Thessaloniki 1974, 275-276.

Ἐξῆντα ὁραφτάδες ἔρραφταν κ' ἐξῆντα μαθητούδια,
κ' ἔνα μικρό ὁραφτόπουλο ὁράφτει καὶ τραγονδάει,
λέγει τραγοῦδι θλιβερὸν καὶ παραπονεμένο.

— Ἀφέντη Γιῶργι βασιλιὰ κι' Ἀλέξι Κουμουνδοῦρε,
καὶ σὺ Κωστάκι ὑπασπιστὴ ποῦ βγαίνεις 'ς τὸ σεργιάνι
τ' εἶν' τὸ κακὸ ποῦ κάμεταν 'ς ἐμᾶς τοὺς Ἡπειρῶτες
π' ἀφήσεταν τὴν Προέβεζα κ' ἐπήρεταν τὴν Ἀρτα,
π' ἀφήσεταν τὰ Γιάννενα κ' ἐπήρεταν τὴν Λάρσα
π' ἀφήσεταν τὸ Μέτσοβο κ' ἐπήρεταν τὸ Ζάρκο,
καὶ τοῦ Συρράκου τὸ χωριό 'ς τὰ μαῦρα εἶνε ντυμένο.
Στὸ Περιστέρι βγήκανε ψηλά 'ς τὴν Τσουκαρέλα
βάνουν, ζυγίζουν τὰ νερά 'ς εἰ μιὰ χρυσὴ παλάντζα»⁵⁶.

Εὗνεξήγητα οἱ Ἀρμάνοι μετὰ εἰκοσαετία ἀποπέμπουν πρεπούμενα τὸν ἐκ Ρώμης ἀφιχθέντα στὸ Δυρράχιο Ρουμάνο διπλωμάτη N. Burileanu μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὴν ἀποκοπή τους ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ στὰ πλαίσια τῆς διαβόητης Ἀπογραφῆς τοῦ 1905 ὑπὸ τὸν ἀρνητισθόησκο καὶ ἀρνησίπατορι Χιλμῆ πασᾶ, τὸν ἄλλως ἐπιλεγόμενο Χιλμέσκο ἔξ αἰτίας τῆς ἀποσοχημάτιστης ὑπὲρ τῆς Ρουμανίας δραστηριότητάς του⁵⁷. Ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ πλευρὰ καὶ οἱ καταδυναστευόμενοι δὲν ἔνδιδον. Κατὰ τὴν Ἐλευθερία Νικολαΐδου, σύμφωνα μὲ ἀρχειακὲς πηγές, «οἱ βλαχόφωνοι τῶν Τιράνων, πιστοὶ στὴν Ἑλληνικὴ ἰδέα, μὲ οθένος ἀπάντησαν ὅτι τίποτε τὸ κοινὸ δὲν συνέδεε τὴν Ρουμανία μ' αὐτούς, οἵτινες στερρώδες ἔχόμενοι τῶν πατρώων, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ζιζάνια καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἴδρυσεως σχολῆς μὲ πολλάς γλώσσας, καὶ Ἐκκλησίας μεγαλοπρεπούς καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἴπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυρραχίῳ, δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην των πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Πρόσθεσαν ἐπίσης πώς κάθε ἀπό πειρα δελεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναυαγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνει στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ βία ἀν χρησιμοποιούταν ἀπὸ τοὺς βένδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε γίνει πρὶν πέντε χρόνια, ὑστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βέηδων

56. NE, 17, 1923, 59. Παραλλαγὲς βλ. Ἀραβαντινός, 1880, 160 ἀριθ. 239. Σπ. Λάμπρος, Λόγοι καὶ Ἀρθρα, Ἀθῆναι 1902, 85. Ν.Γ. Πολίτης, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. 5^η ἔκδ. Ἀθῆναι 1966, 34. Ἐλληνικά Δημοτικά Τραγοῦδια, Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Α', 175-176.

57. Ἄν καὶ «Οἱ βλάχοι στὴ συντριπτική τους πλειοψηφία εἶχαν καθαρὰ ἑλληνικὴ συνείδηση». Πβ. Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, «Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἑθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους», Δωδώνη, Κ' τεῦχος 1, 1991, 351.

μὲ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνηση, δὲ θὰ ἀπέδιδε»⁵⁸.

Μόλις μία τριετία ἀργότερα, ὅπως σημειώνει πάλι ἡ καθηγήτρια Νικολαΐδου, στὴν ἐφημερίδα τοῦ Βουκουρεστίου *Shqipëtari* μὲ ἀφορμὴ τὰ ἐγκαίνια τοῦ μεγάρου τῶν Ὀλυμπίων στὴν Ἀθήνα, ὅπου παραβρέθηκε ὁ Κωνσταντῖνος Ζάππας, γράφτηκε ἄρθρο, στὸ ὅποιο «τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ὑβριζόταν κατὰ τρόπο προκλητικό. Ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου ἦταν: “Ἀρπαγες, προδότες, κλέφτες. Ὄλοι οἱ εὐεργέτες Ζωσιμάδες, Καπλάνης, Βαρβάκης, Ἀρσάκης, Σίνας, Ζάππας, ἐμφανίζονταν ὡς Ρουμάνοι, ποὺ πρόδωσαν τὸν ἐθνισμό τους»⁵⁹.

Ἄλλὰ ἡ διακρίβωση τοῦ ἐθνισμοῦ διαιπιστώνεται καὶ μὲ ἀπλῆ ἀνάγνωση τῆς βιογραφίας, ἀκριβέστερα, αὐτοβιογραφίας, ἔστω καὶ μικρῶν περικοπῶν, τοῦ Εὐαγγέλου Ζάππα: «Ἀπὸ τὸ 1821 μέχοι τὸ 1830 ἐδούλευσα πιστότατα τὴν πατρίδα μου στρατιωτικῶς. Πάντα ὑπὸ τὴν ὁδηγία τοῦ μακαρίτου Μάρκου ΜΠΟΤΣΑΡΗ σ' ὅλους τοὺς πολέμους τοῦ Σουλίου μέχοι τελευταίως τῆς Σπλάντζας μὲ τὸν Λάμπρον BEİKON καὶ τὸ Βασ. ZEPBAN. Μετέπειτα ἀπέρασα εἰς τὰ Σάλωνα ὑπὸ τὴν ὁδηγία τοῦ Πανούρια καὶ Ι. Γκούρα. Εἰς δλους τοὺς πολέμους τῆς Ἀν. Ἐλλάδος, Βασιλικῶν, Θεομοπυλῶν, Νευρόπολιν, Πατρατζικίου, Ἀίτον, Γραβιάν καὶ ἐσχάτως τῆς Ἀμπλιανῆς ὑπὸ τὴν ὁδηγία τοῦ ἀθανάτου καπ. Κίτσου Τζαβέλλα, ἐπικεφαλῆς ὅλων τῶν Βλαχοχωρίων τοῦ Σαλώνου μὲ βαθμὸ ταξιάρχου τῆς ἐνεργείας καὶ τελευταίως ἐπικεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν μου καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ν. Πανούρια...

...καὶ διαλύσαν αὐτοῦ τοῦ πολέμου ἀπέρασα εἰς Πελοπόννησον μέχοι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ι. Καποδιστρίου... Καὶ μάρτυρας δὲ τούτου ἐπικαλοῦμαι αὐτοὺς τοὺς πολλὰ δόλιγους τοὺς ἐκ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πολέμου σωθέντας ἥρωας, ἀθάνατον Κ. Τζαβέλλα, Σπύρον Μίλιον, Ν. Πανούριαν, Γ. Δυοβουνιώτην, Δ. Λιούλιαν, Ι. Βαϊρακτάρην, Παπακώστα Σαλονίτην καὶ τὸν Ν. Ζέρβαν καὶ ἐν γένει τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, μὲ τοὺς ὅποιους ἐσυμπολεμήσαμεν εἰς αὐτὰς τὰς μάχας θάπτοντας συγγενεῖς καὶ στρατιώτας, βάφοντας πέτρες καὶ τὴν γῆ μὲ τὸ αἷμα μας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς φιλτάτης ἡμῶν πατρίδος, καὶ μετά τὸ τέλος ὅλων αὐτῶν ἥλθα ἐδῶ εἰς Βουκουρεστίον μετεοχόμενος τὸ ἐμπόριον καὶ ἀενάως βοηθῶν καὶ συνδράμων τοὺς ἐδῶ πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους Ἐλληνας...»⁶⁰

58. Ἐλευθερία Ι. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικές ἐπαρχίες Δυνδραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Έκδόσεις IMIAH. Ιωάννινα 1978, 218.

59. Νικολαΐδου, Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, 194 σημ. 1.

60. Θεόδ. Μπινιχάκης, ἐπιμ., «“Αγνοια ἐθνικῶν θεμάτων ἢ σκοπιμότητες», Ἐλλοπία, 49, 2000, 22.

Φεῦ ώς Έλλάς· στὶς ἡμέρες μας τὴν ἐλληνικότητα τῶν βλαχοφώνων Ἐλλήνων τῆς Βορείου Ἡπείρου ἀρνοῦνται σωματεῖα Ἐλλήνων, ἐπιχορηγούμενα κιόλας ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν κράτος! Ἐνδεικτικὰ μνημονεύεται τὸ ἐπωνυμικὰ βαρύγδουπο Ἐλληνικὸν Ἰδρυμα Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς (ΕΛΙΑΜΕΠ), τὸ διόποιο σὲ συλλογικὸν σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενο Ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Ἀλβανίας, διαχωρίζει τοὺς Ὁρθοδόξους τῆς γειτονικῆς χώρας στὶς ἐπόμενες τέσσαρες ἔθνοτητες: 1.- Βλάχική (!). 2.- Ἀλβανική. 3.- Ἐλληνική. 4.- Σλαβική.

Πράγματι πρόκειται γιὰ διάπραξη ἐγκλήματος καθοισιώσεως. Διότι, πέρα τῶν ἄλλων, λαμπρότατες προσωπικότητες⁶¹, οἱ διοπίσεις διὰ βίου ἀπέδειξαν τὴν ἐλληνικότητα, συνάμα δὲ σὲ κρίσιμες καμπές τῆς πορείας τοῦ Ἐλληνισμοῦ, ἔκαμαν τὰ πάντα ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀρκοῦσε γιὰ τὴν πρόληψη τοῦ ἐγκλήματος ἡ ἀπλῆ ματιά σὲ συγγραφὴ τοῦ V. Bérard, μεταφρασμένη ἀπὸ τὸ 1987 στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα. Διότι ὁ Γάλλος συγγραφέας καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης ἀναφερόμενος στὸν Ἐλληνισμὸν τοῦ Δυρραχίου πληροφορεῖ καὶ τὰ ὀκόλουθα: «Σὲ ὅλα τὰ ὑπαίθρια καφενεῖα μιλοῦν ἐλληνικά... Τὸ Δυρράχιο ἦταν τὸ φυσικό τους (τῶν Κουτσοβλάχων) λιμάνι γιὰ τὶς σχέσεις μὲ τὸν Ἀγκώνα, τὴν Ραγούζα ἢ τὴν Βενετία». Τονίζει δὲ ὅτι ἔναν αἰώνα μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάσταση τὸ Δυρράχιο παραμένει κουτσοβλάχικο λιμάνι⁶². Ἐπιπρόσθετα ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Γεώργιο Σ. Πλουμίδη, «Ως ὑπόδειγμα καλοῦ σχολείου ἀναφέρεται ἐκεῖνο τῆς Ἐλληνικῆς Κοινότητας Δυρραχίου»⁶³.

Ἐξ ἵσου βόρεια ἀλλὰ μεσόγαια ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἀρμάνων εἶναι ὀλοφάνερος. Σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς προηγούμενης συγγραφῆς του ἀποκαλύπτει ὁ Bérard: «Ἡ βλάχικη συνοικία τοῦ Ἐλμπασάν, ὅπως καὶ ἡ ἄλλη τοῦ Πεκίνη, σημειώνει καὶ αὐτὴ ἔνα σταθμὸν στὸ μεγάλο ἐμπορικὸ δρόμο τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴν Πίνδο στὸ Δυρράχιο. Οἱ Βλάχοι αὐτοὶ ἔχουν δική τους ἐκκλησία, τὴ δική τους γλώσσα καὶ τὰ δικά τους σχολεῖα... Ἐλληνικὸς ὁ κλῆρος τους, Ἐλληνικὴν λειτουργία τους... Καὶ στὰ δύο τους σχολεῖα, ἀρρένων καὶ θηλέων ἡ διδασκαλία γίνεται στὰ ἐλληνικά. Οἱ ἴδιοι μιλοῦν βλάχικα στὴν συνοικία τους καὶ ἐλληνικὰ ἡ ἀρβανίτικα στὸ πατέρι. Κι' αὐτοὶ ἐπίσης στέλνουν σπουδαστές στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Κοντολογίς ἔχουν ἐλληνικὴ συνείδηση καὶ δηλώνουν Ἐλληνες! Προσθέτει δὲ ὁ Bérard ὅτι, ὅταν ὁ Weigand τοὺς ἐπισκέφθηκε τὴν περασμένη χρονιὰ καὶ τοὺς μίλησε γιὰ μεγάλη Ρουμανία, γιὰ λατίνους ἀδελφούς, γιὰ ἐλληνες ἔχθρούς, γιὰ

61. B. Weigand, A΄ τ., 45.

62. V. Bérard, *Τουρκία καὶ Ἐλληνισμός*. Μτφρ.: Μ. Λυκούδης. Εἰσαγωγὴ - Σχόλια: Θ. Πυλαρινός. Ἐκδόσεις Τροχαλία [Αθήνα] 1987, 48-49.

63. Γ.Σ. Πλουμίδης, «Ο ἐλληνισμὸς τῆς Ἡπείρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής του», *Δωδώνη*, 6, 1977, 364.

τὸν ἐλληνικὸν κλῆρον ποὺ τοὺς τυραννάει..., οἱ Βλάχοι τὸν βούτηξαν καὶ τὸν πῆγαν στὸν ἔπαρχο ὡς σπορέα διαταραχῆς καὶ ἔξεγέρσεων!⁶⁴ Δὲν ἀνήκουν, λοιπόν, οἱ Ἀρμάνοι τῆς Βορείου Ἡπείρου στὴν Ἐλληνικὴ ἐθνότητα, ὅταν ἄλλως τε τὴν ἐλληνικότητά τους διεπιστημονικὰ εἶχαν τεκμηριώσει οἱ πλέον εἰδικοὶ ἐπιστήμονες⁶⁵ πρὸς ΕΛΙΑΜΕΠ;

Τὸ ἐν λόγῳ ἴδρυμα ἐνδεχομένως ἐμπιστεύεται τὸν Weigand ἥ καὶ τὸν Ρουμάνο διπλωμάτη N. Burileanu. Ὁ δεύτερος εἶναι αὐτὸς ποὺ τὸ 1904 εἶχε ἐπιχειρήσει τὸν προσεταιρισμὸν τῶν Ἀρμάνων τῆς Βορείου Ἡπείρου στοὺς ρουμανικοὺς μεγαλοϊδεατισμοὺς⁶⁶ τῆς ἐποχῆς. Ἄν καὶ ἀπέτυχε δὲ παταγωδῶς, ἐπανεμφανίζεται τὸ 1912, προφάλλοντας τὶς ρουμανικὲς διεκδικήσεις καὶ στὸ Ἰταλικὸν κοινὸν μὲ Ἰταλόγλωσσο δημοσίευμα, ἐπιγραφόμενο *Oἱ Ρουμάνοι τῆς Ἀλβανίας*⁶⁷. Ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορὰ συναντᾶ ἀντιμέτωπο τὸν Ἀρμάνον⁶⁸ καθηγητὴ Σπυρίδωνα Λάμπρου, ὃ διτοῖς μὲ Ἰταλόγλωσσο ἐπίσης ἀρθρῷ ἀντικρούει τὴν προπαγάνδα τῆς Ρουμανίας καὶ τῶν ἐπιχορηγουμένων συνεργατῶν της, στοὺς ὅποιονς συγκαταλέγει καὶ τὸν Weigand ὀνομαστικά: «Οἱ ρουμάνοι οὗτοι περιηγητής τοῦ ὅποιον αἱ πληροφορίαι δέον νὰ γίνωσι δεκταὶ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως (αἱ προκα-

64. Bérard, *ε.ἄ.*, 88-89 καὶ 102-103.

65. Νικολαΐδον, *ε.ἄ.*, 21 σημ. 2 καὶ 22 σημ. 1.

66. A. Marienescu, *Ilirii, Macedo - România și Albanezi*. București 1904. Isidor Iesan, *România din Bosnia și Herțegovina în trecut și în prezent*. București 1905. Benedeto de Luca, *Gli Albanesi, i Macedo - Romeni e gli interessi d'Italia nei Balcani*. Roma 1913.

67. N. Burileanu, *I Romeni di Albania*. Bologne. Ed. L. Andreoli, 1912. Ἡ κίνηση διανοίγει προοπτικές συμμετοχῆς σὲ πλατύτερο ρωμανικὸν κόσμο. Δὲν εἶναι δὲ περιθωριακή. Συνιστᾶ ὁραματισμούς καὶ ὀνομαστῶν Ρουμάνων, M. Kogalniceanu, N. Kretzulesco. Σκέπτονται καὶ «ἔνωση ὅλων τῶν Ρουμάνων μὲ τὴν Ρώμη!» Βλ. Benedeto de Luca, *Gli Aromeni, Nel Nuovo Assetto Balcanico*. Roma 1919, 13. N. Iorga, *Orizzonte italiano. Tradizioni nel sud-est europeo e missione latina*. Bucarest 1940. Oct. Barlea, «La Roumanie et Rome sous le prince Alexandre I. Cuza (1859-1866)», Societas Academica Dacoromana. *Acta historica*, 1, 1959, 103-280.

68. Μὲ προφανῆ πρόθεση ἐνδυναμώσεως τῶν δοκιμαζομένων Βορειοπειρωτῶν Ἀρμάνων ὁ Σπ. Λάμπρος ἀποκαλύπτει τὴν καταγωγή του: «Ἐίνε ἀληθέστατον μὲν διτὶ κατάγομαι ἐκ Καλαρρυτῶν, μικροῦ χωρίου ἐπὶ τῆς παραμεθοίριου γραμμῆς τοῦ Ἐλληνικοῦ Βασιλείου, ἔναντι τοῦ ἑταῖρου διθωμανικοῦ ἐδάφους Συρράκου, πατρόδος ἐνὸς ἐκ τῶν ἔξιχωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἐλλάδος, τοῦ Κωλέττη, καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν μᾶλλον φημισμένων ἡμετέρων ποιητῶν, τοῦ Ζαλοκώστα, αὐτοῦ τούτου τοῦ Συρράκου μετὰ τῆς τέως ρουμανικῆς ἀνευ μαθητῶν σχολῆς ἀλλ' εἴνε διαδόητη ἀληθέστερον διτὶ δ πάπτιος μου ὑπῆρξεν ἐκ τῶν θυμάτων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ διτὶ οὐδεὶς ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου τῶν Καλαρρυτῶν, ὃς οὐδεὶς ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Συρράκου καὶ τῶν λοιπῶν χωρίων τῶν διεκδικουμένων ὡς ἀρουμανικῶν ἀναγνωρίζει διτὶ τυγχάνει ἄλλο τι ἢ γνησιώτατος καὶ ἀδιαφίλονείκητος Ἐλλην»⁶². Πβ. NE, 10, 1913, 169-170.

λέσασαι τὴν διαμαρτυρίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας) ἴσχυρίζεται ὅτι τῆς Μοσχοπόλεως οἱ κάτοικοι «έλάχιστα γνωρίζουσι τὴν ἐλληνικήν, τινὲς δὲ ἔξ αὐτῶν ἀγνοοῦσιν αὐτὴν τελείως». Ἐνῷ δῆμος παραδέχεται ὅτι τὰ τοπικὰ ἀσματα εἶναι ἐλληνικά, ὁ δούμανος ἱεραπόστολος ἐλέγχεται ώς μὴ δυνάμενος νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναμφισβήτητως ἐλληνικῆς συνειδήσεως ἐν μᾶς ἐκ τῶν χωρῶν ἔνθα οἱ τὴν δούμανικὴν ἰδέαν ἔξυπηρετοῦντες πατριῶται καὶ οἱ προστάται αὐτῶν, ώς ὁ γερμανὸς Weigand, ἐφαντάσθησαν ὅτι ἀνεῦρον τὸν Ρουμᾶνον... ὑπὸ τὴν ἐπιδεομίδα τοῦ Κουτσοβλάχου, συγκατοικοῦντος μετὰ τοῦ Ἐλληνος ἐν ἀγαστῇ ἀρμονίᾳ, ἐνίστε δὲ ἐν ἀφομοιώσει ἀμφοτέρων τῶν γλωσσικῶν ἴδιωμάτων, πάντοτε δῆμος ἐν ἀδιασπάστῳ ἐνότητι, ἐν τῇ εἰλικρινεῖ τῆς ἐλληνικῆς συνειδήσεως ἐμμονῇ»⁶⁹.

Παραλληλα ὁ Σπ. Λάμπρος σπεύδει καὶ στὴν ὑπεύθυνη καὶ ἔγκυρη ἐνημέρωση τῆς ἐλληνικῆς κοινῆς γνώμης, καθὼς καὶ τῶν λεγομένων ἀρμοδίων, γιὰ τὸ ἵδιο θέμα. Συντάσσει ἄρθρο, τὸ ὅποιο ἐπιγράφει Ἡπειρωτικὰ καὶ δημοσιεύει τὸν Δεκέμβριο 1913: «Ἀνακτισθεῖσα δ' ἡ Μοσχόπολις μετὰ τὴν καταστροφὴν διασώζει μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν ἡμερῶν τὸν ἐλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐλληνικὴν συνείδησιν, μαρτυρούμενην ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατόκων. Ρωμᾶνος περιηγητής, δ. Κ. Ν. Μπουριλεάνου, οὗτος αἱ μαρτυρίαι προεκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας, καίπερ προσπαθήσας νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν τῇ κωμιοπόλει ταύτῃ, ἥσθάνθη οὐχ ἦττον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὀμολογήσῃ, ὅτι τὰ ἐπιχώρια ἀσματα εἶνε μόνον ἐλληνικά, ὅπερ εἶνε τῶν ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς χώρας».⁷⁰ Ἐδῶ δέ, μεταξὺ ἄλλων, ἐπισημαίνει καὶ τὴν ἐλληνογλωσσία τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Μοσχοπόλεως. «Ἄν καὶ δοκιμάσθηκε ἐπικίνδυνα ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα στὴν Ἡπειρο, ἴδιαίτερα στὰ βορειότερα μέρη, κατὰ τὸν καθηγητὴ Λάμπρο, «διετήρησεν ἐπιμόνως τὴν μεγίστην καθαρότητα, τὴν ὅποιαν οὐδὲ τῶν Ἀλβανῶν κἄν ἡ γειτνίασις καὶ τῶν Ὀθωμανῶν αἱ καταδυναστεύσεις ἥδυνήθησαν ν' ἀλλοιώσωσι. Δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι τυγχάνει τὸ ἐλληνικώτατον γλωσσικὸν ἴδιωμα. Ἡ Ἡπειρωτικὴ διάλεκτος εἶνε τις ἀστείοτες πηγὴ ὅρων καὶ ἐκφραστικῶν τύπων ἀναγομένων εἰς παλαιοτάτους χρόνους...»⁷¹.

Ομιλεῖται δημόσια καὶ στὸ Δυρράχιο καὶ στὸ Ἐλβασάν, ὑποδηλώνοντας καὶ τὰ ἀκραιφνῶς ἐλληνικὰ φρονήματα, ὅπως ἐκδηλώθηκαν μὲ τὸν ἐλληνοπρεπέ-

69. Σπ. Λάμπρος, «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα», *NE*, 21, 1927, 161-162.

70. Πβ. *NE*, 10, 1913, 384-385.

71. *NE*, 21, 1927, 342. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βόρειος Ἡπειρος. Ἰστορία - Πολιτισμός», *HH* 1990, 22-23.

στατο δυναμισμὸ τῶν Ἀρμάνων, ὅταν ἀπέρριψαν τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Burileanu καὶ ἀγήφισαν τὰ ἐπαπειλούμενα ἔξουθενωτικὰ γιὰ τοὺς ἐμμένοντες στὸν Ἑλληνισμὸ μέτρα τῆς ὁθωμανικῆς διοικήσεως. Σώζεται, εὐτυχῶς, ἡ μαρτυρία τοῦ Κωνσταντίνου Μαζαράκη - Αἰνιάνος, ὁ δόποιος δὲν διστάζει στὸν καταλογισμὸ εὐθυνῶν καὶ στὴν ἐλληνικὴ πλευρά, πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστική⁷². Ταυτόχρονα σημαδεύει καὶ τὴν ἐπηρμένην ὁφρὸν τῶν ρουμανισάντων τῆς Βέροιας⁷³. Ἐλλὰ ἐξ αἰτίας αὐτῶν δὲν ἐνδείκνυται ἡ γενίκευση, κατὰ τὴν ὅποια τάχα ὅλοι οἱ Ἀρμάνοι ἐκρομανίσθηκαν. Ἀναντίρροητα ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν στὴ Βέροια Ἀρμάνοι ἀλώβητοι ἀπὸ τὸν ἴδιον τῆς προπολεμικῆς καὶ σύγχρονης προπαγάνδας, καθὼς καὶ ἄλλοι, ποὺ ἀπαλλάχθηκαν ἀπ' αὐτὸν. Δὲν συγχωρεῖται ὅποιαδήποτε παραγνώρισή τους. Ἀντίθετα ἐπιτακτικὴ κρίνεται ἡ συναντίληψη καὶ ἡ παντοίᾳ ἀρωγῇ πρὸς τοὺς πρώτους, ὅπως καὶ ἡ συνεχὴς ἐπαγρύπνηση καὶ ἡ σύντονη συνδομὴ στὴν ἐνημέρωση τῶν πεπλανημένων⁷⁴, τῶν ὅποιων ἡ πλειονότητα δημόσια ἔχει ἀποδοκιμάσει μεταπολεμικὰ⁷⁵ ὅσα διαδραματίσθηκαν στὸ παρελθόν.

Ἡδη καὶ Ἀρμάνοι ἐγκατεστημένοι στὴ Ρουμανία – ὡς ἀπόγονοι “ρουμανισάντων” προγόνων – ὑπαινίσσονται ποικιλότροπα τὴν ἐλληνικότητά τους. Πέρουσι μὲ κάλεσαν σὲ συνέδριο τους καὶ ἀκουσαν μὲ πολλὴ προσοχὴ τὶς Βλαχολογικὲς θέσεις μου⁷⁶. Ἐκτοτε μοῦ γνωστοποιοῦν καὶ γραπτῶς τὴν ἀποδοχὴ τους. Στὴν ἀπροσδόκητη ἐφετινὴ πρόσκληση ἔστειλα ἀνακοίνωση στὴ ρουμανικὴ γλώσσα μὲ θέμα «Συμβολὴ τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης στὴν ὁρθὴ λύση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων Ἑλλάδος»⁷⁷, τὸ ὅποιο ἐνωρίτερα, τὴν 19.3.2003, εἶχα ἀνα-

72. Bł. Almaz (Μαζαράκης - Αἰνιάν), *Ai istoriici și peoriștii ai tăzii Macedonie*, Ἀθήνη-στ 1912, 98-99 καὶ 160-161.

73. K. I. Μαζαράκης - Αἰνιάν, *Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Θεσσαλονίκη 1963, 56. Πβ. καὶ Ε.Θ. Μουδόπονλος, ἔ.Δ., 25 σημ. 56.

74. Bł. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Πλάνες καὶ πάθη πολεμίων τῆς ἐλληνικότητας τῶν Βλάχων - Ἀρμάνων», *Traianul*, 19, 1999, 231-280, καὶ Ἐκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ Πανελλήνιας Ἐνώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων, Τρίκαλα 1999, μὲ πρόλογο τοῦ καθ. Φ. Κιλιπίδη καὶ εὐρετήρια.

75. Bł. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Οι Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Nέα Εστία*, Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα 1992, 128-143, 139 κὲ.

76. Bł. Ach. Lazarou, «Anumiți Aromâni (Valahi) remarcabili emigrati în timpul secolelor XVII-XIX», *Perenitatea Vlahilor în Balcani. Istorie și Civilizație Aromânească*. Editia a VIII-a 23-25 august 2002. Editura Fundației „Andrei Șaguna”. Constanța 2002, 15-23. Ὁ ἔιδος, «Διημερίδα γιὰ τοὺς Βλάχους στὴν Κωνσταντζά τῆς Ρουμανίας», *Ἑλλοπία*, 62, 2002, 56-57, καὶ «Ἡ διαχρονικότητα τῶν Βλάχων στὰ Βαλκάνια. Ιστορία καὶ Ἀρμανικὸς [Βλαχικὸς] Πολιτισμός», *Ωραία Σαμαρίνα*, Νοέμ. - Δεκέμ. 2002, 12.

77. Εἶδε δὲ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὸ περ. *Ἑλλοπία*, 42, 2003, 52-56, καὶ στὴν καθη-

πινέει στὴν ἐτήσια σειρὰ διαλέξεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν ΝΑ Εὐρώπης. Πρόσφατα ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Βέροια πρόεδρος τοῦ “Ιδρύματος Ἀνδρέας Σαγκούνας” καὶ καθηγητὴς τῆς Ιατρικῆς Αὐρήλιος Πάπαρος σὲ συνέντευξη ἔχει διατυπώσει τὴν ἄποψη τῆς Ἑλληνικότητας τῶν Ἀρμάνων, ἀν καὶ δέκτης, μάλιστα κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ περιουσιοῦ συνεδρίου, πρωτοφανοῦς ἐναντίον μου λιβελλογραφήματος⁷⁸ τοῦ Thede Kahl. Ἐπὶ πλέον, μολονότι ὁ Ἰδριος ἔνος ἔδωσε πρωτύτερα συνέντευξη παριστάνοντας τὸν “προστάτη” τῶν Ἀρμάνων σὰν “μειονότητας”, ἡ ὁποία πνέει τὰ λοίσθια. Ἐνήργησε στὰ πλαισια τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ διαβόητου Κέντρου Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὀμάδων (KEMO)⁷⁹, τοῦ ὅποιου εἶναι μέλος! Ἀλλὰ προέκυψε ἀποτέλεσμα ἀναιρετικὸ τῶν ψευδολογημάτων τους.

Τὸ “Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα”, ὃπως συνηθέστερο αποκαλεῖται μετὰ τὴ Συνδιάσκεψη Βουκουρεστίου τοῦ Αὐγούστου 1913, ἐνῶ κατὰ τὶς ὁμολογίες ἀρμοδίων τοῦ ρουμανικοῦ κράτους δὲν εἶχε μέχρι τότε σοβαρὲς ἀπηχήσεις⁸⁰, ἔλαβε κάποια πνοὴ λόγῳ τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἀρμάνων, ἐκπαιδευτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς⁸¹, μάλιστα πρὸ τῆς ρουμανικῆς αἰτήσεως⁸². Τὸ γεγονός εἶχε ἐπιβλαβέστατες ἐπιπτώσεις, μὲ πρώτη τὴν παραίτηση τοῦ Στεφάνου Δραγούμη⁸³, ὁ ὅποιος

μερινὴ ἐφημερίδα τῆς Βέροιας Λαός.

78. Βλ. ἀπαντήσεις Ἐλευθεροτυπία, 3.9.2002, 48.

79. Βλ. Ἀντώνης Καρχαγάννης, «Ἀγαπητοὶ σύντροφοι τοῦ KEMO», Ἡ Καθημερινή, 28.6.1998, 15, καὶ «Γιὰ τὸν Βλάχον (ἀπάντηση)», Ἡ Καθημερινή, 28.7.2001, 20. Ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Χρηματοδοτούμενο καὶ ἐποπτευόμενο ἀπὸ ΥΠ. ΕΞ. Κ.Ε.Μ.Ο. καὶ κρίματά του», Όρφέας - Orpheus, 7, 2002, 33-35. (Wuppertal, Ἡ φωνὴ τῶν Ἐλλήνων τῆς διασπορᾶς).

80. Βλ. Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, Editura enciclopedică, Bucureşti, 1994, 77.

81.Π.β. Χαράλ. Κ. Παπαστάθης, Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της. Θεσσαλονίκη 1996, 30, «ἀναγνώριζε ρουμανικὴ μειονότητα μὲ δικά της σχολεῖα, ναοὺς καὶ ἐπίσκοπο».

82. Βλ. Ἐλένη Γαρδίκα - Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων καὶ ἡ Ἑλλάδα μπροστὰ στὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου», Συμπόσιο: Ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἡ Ἑλλάδα. Θεσσαλονίκη, 16-18 Νοεμβρίου 1988. IMXA 230. Θεσσαλονίκη 1990, 45.

A. Lazarou, «The Greek Navy as a negotiation factor during 1912», *Acta. Διεθνὲς Συμπόσιο Στρατιωτικῆς Ιστορίας “Μοῦδρος ’92” – “Παῦλος Μελᾶς ’92”* γιὰ τὰ 80 χρόνια ἀπὸ τὸν πρῶτο βαλκανικὸ πόλεμο τοῦ 1912. Greece 1992, 78. Ἡ δὲ σπουδὴ τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἀρμάνων στὴ Ρουμανία αἰτιολογήθηκε μὲ προγενέστερη ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, ἡ ὁποία εἶχε ἐπιδιώξει ἔξασφάλιση οὐδετερότητας τῆς Ρουμανίας. Ἐδινε ἄλλως τε ξένους, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα καταδικούς της. Βλ. καὶ L. Spasov, «La Serbie et le différent territorial bulgaroroumain (janvier - août 1913)», *Etudes balkaniques*, 3, 1987, 59.

83. Ως Γενικὸς Διοικητὴς Μακεδονίας διαφωνεῖ ἔντονα καὶ ἔμπρακτα. Βλ. Στ. Δραγού-

κατείχε δχι μόνον αύτό τό ζήτημα ἀλλὰ τό δλο Μακεδονικό. Παρατηρήσεις και ἐπικρίσεις ἔγιναν ἀπό τοὺς πλέον ἐπαίγοντες⁸⁴. Ὡστόσο μία, ή ὅποια ἀκόμη παραβλέπεται, ἀφορᾶ στὴν ἑλλιπῆ προετοιμασία τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ὡς ἐπὶ κεφαλῆς καὶ οἱ συνοδοί του ἀγνοοῦσαν ὅτι ὁ ἰθύνων νοῦς τῆς Συνδιασκέψεως ἦταν Ἀρμάνος, ἀπόδημος στὴ Ρουμανία. Μολονότι δὲ ἡ ἀποδημία του ἦταν ἀναγκαστικὴ καὶ κατάφορτη πικρίας γιὰ τὴν ἀδικία, ἡ ὅποια τοῦ εἶχε γίνει κατὰ τὴ συμμετοχὴ του σὲ διαγωνισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, στὴν κρίσιμη φάση τῶν διαπραγματεύσεων διακινδυνεύοντας σταδιοδρομία καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του ἐξυπηρέτησε τὴν Ἑλλάδα, τὴν πρώτη καὶ ἀλησμόνητη πατρίδα του, ὅπως ἔξήγησε στὸν ἀποσβόλωμένο Ἐλληνα πρωθυπουργό⁸⁵. Πρόκειται γιὰ τὸν “Ρουμάνο” διαπρεπῆ διπλωμάτη, ποὺ ἐντὸς τριετίας ἀνῆλθε δῆλη τὴν κλίμακα τῆς ἱεραρχίας τοῦ ὑπουργείου του. Τὸν ἔδιωξε ἡ Ἑλλάδα καὶ τὸν ἀνέδειξε ἡ Ρουμανία, ὡς Νικόλαο Μίσσιο.

Ἡ περιβόητη ἐπιστολὴ⁸⁶ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου πρὸς τὸν πρωθυπουργὸ τῆς Ρουμανίας Τάκε Μαγιορέσκο, μὲ τὴν ὅποια ἀφρόνως οἱ Ἀρμάνοι παραδόθηκαν σὲ ἔνειν χώρα δίκην ἐμπορεύματος, δὲν θὰ χρειαζόταν, χάρη στὴ θεόσταλτη, ὅπως εἶπε ὁ Βενιζέλος, παρουσίᾳ τοῦ Μίσσιου. Ἐξ αἰτίας δὲ αὐτῆς διευκολύνεται ἡ ἐπέκταση καὶ διεύρυνση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ὅποια βαθμαῖα καταντᾶ ἀχαλίνωτη ἐπιδιώκοντας τὸν πλήρη ἀφελληνισμὸ τῶν Ἀρμάνων. Βέβαια δὲν εὑδοδώθηκαν οἱ δραστηριότητές της. Διότι οἱ Ἀρμάνοι ἀντιστάθηκαν, σχεδὸν καθολικά, καὶ κατέδειξαν γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν πραγματικὴ ἑλληνικότητά τους. Δίκαια καὶ εὔλογα ἀπέσπασαν τὸν ἔπαινο καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ποὺ ἐκφράσθηκαν διὰ στόματος καὶ γραφίδας τοῦ Σοφ. Ἐλ. Βενιζέλου⁸⁷.

Ομολογουμένως οἱ ἀντοχές τῶν Ἀρμάνων κατατλήσσουν. Διότι παραχωρημένοι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μὲ ὑπογραφὴ Ἐθνάρχη στὴ Ρουμανία μειονεκτοῦν καὶ ἐνώπιον τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν ἔναντι τῶν ρουμανισάντων. Εὐθὺς δὲ ἀμέσως

μης, 1913-1916. Μεταξὺ παραμονῶν τῆς βαλκανικῆς εἰρήνης καὶ προσδοκίας εὐρωπαϊκῆς διαλλαγῆς. Ἐλληνικά ζητήματα. Ἀθῆναι 1916, 33-56.

84. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀναφέρονται ὁ Ν. Σαρίπολος, ὁ Πατύλος Καρολίδης κ.ἄ.

85. Βλ. Γ. Ρούσσος, «Ὁ Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχὴ του», Τὸ Βῆμα, 18.6.1961.

86. Ἀθ. Ἱ. Χρυσοχόου, Ἡ Κατοχὴ ἐν Μακεδονίᾳ. Βιβλίον τοίτον. Ἡ δρᾶσις τῆς ἵταλο-ρουμανικῆς προπαγάνδας. ΕΜΣ. Θεσσαλονίκη 1951, 97.

87. Βλ. Πρόλογο τοῦ βιβλίου Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος. Πρόλογίζουν Σοφ. Ἐλ. Βενιζέλος, Ἀντ. Σαμαρᾶς, Στ. Παπαθεμελῆς. Ἐπιλεγόμενα Ἀχ. Γ. Λαζάρου. 3η Ἐκδοση. Φιλολογικὸς Ἰστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων – Ἰδρυμα Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα. Τρίκαλα 1992.

ύφιστανται τίς μεθοδεύσεις τῆς πανούργας πολιτικῆς τῶν Ὀθωμανῶν, οἵ διόποιοι δράττονται τῆς εὐκαιρίας γιὰ ἐναγκαλισμὸ τῶν ἀνθελληνικὰ διακειμένων. Ἐπιδεικτικὰ τοὺς προωθοῦν σὲ καίριες κρατικὲς θέσεις, ἐνισχυτικὲς καὶ τῆς ρουμανικῆς πολιτικῆς, πάντοτε δὲ βλαπτικὲς γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰδικὰ γιὰ ὅλους τοὺς Ἀρμάνους, ποὺ μένουν πιστοὶ στὸν Ἑλληνισμό. Συγκεκριμένα ἡ κυβέρνηση τοῦ Μαχμούτ Σεβκέτ πασᾶ τὸ 1913 ὑπουργοποίησε τὸν σεσημασμένο ρουμανίζοντα Batzaria ἢ Μπασσαρία⁸⁸, φερόμενο νὰ σεμνύνεται, ποὺ «οἱ Ρουμανοβούλγαροι ἔνα καὶ μόνον ἔχθρὸν εἶχον εἰς τὰ Μακεδονικὰ πεδία: τὸν Ἑλληνισμόν»⁸⁹.

Φυσικὰ μετὰ τὴν Συνδιάσκεψη Βουκουρεστίου ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα διαθέτει δελτίο καὶ ἄδεια ἀπεριόριστης δράσεως. Αὐξάνει διαρκῶς τὶς πάγιες πρακτικές της καὶ βελτιώνει τὴν εὑρηματικότητά της. Ὁ Ἀβέρωφ - Τοσίτσας γράφει: «Ἀν ἡ ρουμανικὴ προσπάθεια πρόσεξε ἰδιαίτερα ὥρισμένα βασικὰ ζητήματα (ἐκπαιδευτικὴ πολιτική, ἔξαγορες συνειδήσεων κ.ἄ.), δὲν ἀμέλησε καὶ τὶς λεπτομέρειες. Θ' ἀναφέρω ἐδῶ τὸ παράδειγμα μιᾶς χαρακτηριστικῆς λεπτομέρειας, τῶν “λαϊκῶν κουτσοβλαχικῶν τραγουδιῶν”, ποὺ κατασκευάζονταν στὴν Ρουμανίᾳ καὶ διαδίδονταν ὑστερα στὶς κουτσοβλαχικὲς περιοχές, ὅπου οἱ μὴ ἐνήμεροι τὰ θεωροῦσαν ἀργότερα ώς τοπικὰ τραγούδια». Ως τὸ πιὸ ἐπιτυχημένο παράδειγμα θεωρεῖ τὸ ἀκόλουθο δίστιχο, στὸ διποτοῦ ὑποδηλώνονται σαφεῖς πολιτικὲς σκέψεις:

«Κ' ντὶ φούμλου ἀτσέλου γκριτσέσκλου
Ντουνικάτ ἵ μίντι ἀλόρου».

Δηλαδή:

«Γιατὶ ἀπὸ κεῖνον τὸν Ἑλληνικὸ καπνὸ
σκοτισμένο εἶναι τὸ μυαλό τους»⁹⁰.

Ἡ σκοπιμότητα τῆς παρεισαγωγῆς τραγουδιῶν στὸ ἀρμανικὸ ἴδιωμα ἀποκαλύπτεται καὶ ἀπὸ τὸν Μετσοβίτη δάσκαλο Γεώργιο Πλατάροη. Ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς σκηνοθετημένου καὶ ἀποτυχημένου συλλαλητηρίου ἐλαχίστων ρουμανιζόντων τῆς 10 Αὐγούστου 1917, μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Πίνδου καὶ ἴδια τοῦ Ζαγορίου ἀπὸ τὸ 160 Ἰταλικὸ σῶμα στρατοῦ καὶ τὴν ἐπακόλουθη ἀνακήρυξη στὴν Κορυτσά τῆς Δημοκρατίας τῆς Πίνδου, διάρκειας ἐνὸς πρωΐον, κατὰ τὸν Γάλλο συγ-

88. Ἐμμ. Χ. Ἐμμανουηλίδης, *Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας*. Ἀθῆναι 1924, 7.

89. Ἐ.Θ. Μουδόπουλος, ἔ.ἀ., 18 σημ. 28.

90. Ἀβέρωφ - Τοσίτσας, ἔ.ἀ., 71 σημ. 1.

γραφέα Lhéritier⁹¹, ό Πλατάροης σημειώνει: «Οι διαδηλωτές μὲ συνθήματα καὶ τραγούδια, ποὺ τοὺς εἶχε διδάξει ἡ Ρουμανικὴ προπαγάντα, στὴν προσπάθειά τους ν' ἀποσπάσουν καὶ Μετσοβίτες τραγουδοῦσαν προκλητικά:

*«Βόι Ἀρμάνι Μακεδονίτοι,
πάντα κάντον βὰ σ' ντουρνίτοι;»*
*Ἡ «Ἀρμάνου ντὶ σουάρτε
πάν' ντὶ μουάρτε Αρμάνου».*

Οι πανέξυπνοι ὅμως καὶ σώφρονες Μετσοβίτες κράτησαν ἀληθινὰ Ἑλληνοποεπῆ στάση, ἔρχοντας πῶς ὅλα αὐτὰ ἦταν ἔνονοκίνητα τερτίπια, ἀνεδαφικὰ καὶ ἀδελφοκότόνα. Πότε μὲ συνειδητὴ παθητικὴ ἀντίσταση, πότε μὲ δράση, σκέψη καὶ φρονήματα Ἑλληνικά, κράτησαν τὸ Μέτσοβο ἀλώβητο ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς Ρουμανικῆς προπαγάντας καὶ τὸ ἀνάδειξαν προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἔσπασαν τὰ μοῦτρα τους οἱ κάθε λογῆς προπαγάντες⁹².

Οἱ ἀπαρχές πλαιστῶν ἀρμανικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ἀνάγονται ἥδη στὴν ἐμφάνιση τοῦ Bolintineanu, ὁ ὅποιος σχετικὰ μὲ τὸ ἔλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι διατυπώνει “ἔξωφρενικὴ ἄποψη”⁹³. Ἐν τούτοις ὁ Fr. Lenormant δὲν παύει νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ἀρμανικὰ τραγούδια ὑποδεικνύοντας καὶ ἐπίσπευση τῆς συγκεντρώσεώς τους⁹⁴.

91. M. Lhéritier, «L' évolution des rapports gréco - roumains depuis un siècle (1821-1931)», *Mélanges offerts à N. Iorga*. Paris 1933, 595.

92. Αὐτὰ ἔγραψε τότε ὁ Γ. Πλατάροης, *Τὸ Σημειωματάριο ἐνὸς Μετσοβίτη 1871-1943*, Ἀθήνα 1972, 207 σημ. 107. Μετέπειτα πραγμάτωσε ὅσα συνιστοῦσε ὁ πρωτοπόρος τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας συμπατριώτης του ποιητής Gr. H. Grandea ὡς Ρουμάνος μὲ τὸ ἐπόμενο ποίημα:

*«Ρουμανο - Μακεδόνες
Ἐσεῖς δὲν είστε Ἑλληνες
Ἄπ' ἓνα αἷμα εἴμαστε ἐμεῖς.
Στεῖλτε τοὺς γιούς σας ἐδῶ στὴ χώρα μας,
Ἐπειδὴ ἡ Ρώμη, ὅχι ἡ Ἀθήνα
εἶναι ἡ μάνα σας».*

Πβ. K.K. Χατζόπουλος, «Οἱ ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὄδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονίᾳ». *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία*. Παράρτημα. Τόμος VII-1978. IMXA, Θεσσαλονίκη 1982, 44. Βλ. καὶ Ἐ. Ι. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα...*, 69.

93. K.K. Χατζόπουλος, ἔ.ἄ., 32 σημ. 22.

94. Fr. Lenormant, «Les pâtres Valaques de la Grèce», *Revue Orientale et Americaine*, 9, 1865, 246-247.

Αποκάλυψη νόθου ἀρμανικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ γίνεται καὶ ἀπὸ τὸν Weigand. Ο δὲ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης N. Κατσάνης ώς σχολιαστὴς τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσεως τῆς συγγραφῆς τῶν Wace - Thompson⁹⁵ σημειώνει ὅτι πολλὰ ἀρμανικὰ τραγούδια ἀποτελοῦν μετάφραση ἀπὸ ἐλληνικά. Ἐπίσης, κατὰ τὴν Ἀθηνᾶ N. Κατσανεβάκη, «μετὰ τὴν ἐμπλοκὴν τῆς ρουμανικῆς πολιτικῆς ἔνας ἀριθμὸς βλαχοφώνων ἐπέδειξε κάπως ἴδιαίτερο “ζῆλο” γιὰ τὴν δημιουργία βλαχοφώνων τραγουδιών καὶ μέσα στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς προσπάθειας ἀκολούθησε μιὰ σειρὰ ἀπὸ μεταφράσεις στὰ βλάχικα παλιῶν ἐλληνοφώνων τραγουδιῶν. Αὐτὴ ἡ προσπάθεια σίγουρα ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ θεωρηθεῖ ἀνθόρημη καὶ γνήσια ἐφόσον ἀκολούθησε μετὰ ἀπὸ τὴν δημιουργία συγκεκριμένης κατάστασης. Ἐτσι δὲν θὰ ἥταν σωστὸ νὰ θεωρήσουμε σὰν γνήσια βλαχόφωνα τραγούδια τὶς βλαχόφωνες ἐκδοχὲς τοῦ Γκόγκου - Μήσου ἔνα τραγούδι πασίγνωστο σὲ ὅλα τὰ χωριά τῆς Πίνδου κυρίως τῶν Γρεβενῶν ποὺ ἀκόμη καὶ στὰ βλαχοχώρια τὸ τραγουδοῦν στὰ ἐλληνικὰ καὶ τὸ διπολοῦσαμε νὰ θεωρήσουμε σὰν γνήσιο βλαχόφωνο τὸ τραγούδι “τοῦ Ζάκα” ποὺ εἶναι πασίγνωστο σὲ ὅλα τὰ Γρεβενὰ καὶ ποὺ ἐμφανίζεται ξάφνου ώς βλαχόφωνο (Caranica 1937, 82) ἡ ἀκόμη περισσότερο τὸ τραγούδι “τοῦ Κίτσου ἡ μάνα”...»⁹⁶.

Ἐξ ἄλλου ἐντοπίζοντας ἀπότοκα αὐτῆς τῆς ἐμπλοκῆς τραγούδια, ἡ Κατσανεβάκη δὲν διστάζει στὴν παρουσίασή τους: «Προελεύσεως ρουμανικῆς καὶ μάλιστα ἀπὸ ρουμανικὸ σχολεῖο εἶχε καὶ μία παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ ποὺ εὐτυχῶς θυμόντουσαν νὰ μοῦ ἀπαγγείλουν στὸ Δίστρατο ἔτοι ὥστε νὰ μπορέσω νὰ διαπιστώσω ὅτι ἡ παραλλαγὴ τοῦ Παρ. 6A-B ποὺ μοῦ τραγούδησαν στὸ Παλιοσέλι καὶ τὴν θυμόντουσαν στὶς Πάδες καὶ στὸ Δίστρατο ἥταν αὐθεντικὴ σὰν κείμενο καὶ ὀλοφάνερα σὰν μουσική»⁹⁷.

Ἡδη ἡ ἰστορικὴ - ἐθνομουσικολογικὴ προσέγγιση, τὴν ὁποία χρεωστοῦμε σὲ πολλοὺς εἰδικούς καὶ μή, π.χ. S. Baud - Bovy, Παντ. Καβακόπουλο, Ἰδίως δὲ

95. Alan J.B. Wace - Maurice S. Thompson, *Oι νομάδες τῶν Βαλκανίων*. Φιλολογικὸς Ἰστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων - Ἐκδοτικὸς Οίκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη. Θεσσαλονίκη 1989, 99 σημ. 65.

96. Α. N. Κατσανεβάκη, *Βλαχόφωνα καὶ ἐλληνόφωνα τραγούδια τῆς περιοχῆς Βορείου Πίνδου*. Ἰστορικὴ - ἐθνομουσικολογικὴ προσέγγιση: Ὁ Ἀρχαιόμορφος τους καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸ ἰστορικὸ ὑπόβαθρο. Διδακτορικὴ διατριβὴ Β' Μέρος. Τόμος I. Θεσσαλονίκη, 1998, 57-58.

97. Αὐτ., 55. Ἐν συνεχείᾳ διατυπώνει ἐπιφυλάξεις ώς πρὸς τὴν ρουμανικὴ προέλευση τοῦ τραγουδιοῦ “Náparte di laia mare”, ὅπως ὑπαινίχθηκε ὁ Εὐάγγελος Ἀβέρωφ - Τοσίτσας, καὶ ἐπιδίδεται στὴν προσκόμιση σχετικῆς ἐπιχειρηματολογίας.

τελευταῖα στὴν Κατσανεβάκη, χάρη στὴν τρίτομη διατριβή της, ὑποβαθμίζει τὴν ἀναγκαιότητα ἀναζητήσεως τῆς γνησιότητας ἐνὸς δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα. Διότι ἄλλως τε σ' αὐτὸ ἐνυπάρχει μονιμολογικὸ ἀρχαϊκὸ πάλι ὑλικό, δηλωτικὸ τῆς ἐντοπιότητας καὶ τῆς ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων, χρήστων παράλληλα καὶ σὲ πολὺ μεγαλύτερη ἀναλογίᾳ – χωρὶς νὰ χρειάζεται ἀπολυτότητα – ἐλληνογλώσσων δημοτικῶν τραγουδιῶν, μὲ τὰ ἴδια γνωρίσματα ἀρχαϊκότητας. Ἀκοιβῶς δὲ αὐτὴ δὲν ἔννοεῖ ἡ Κατσανεβάκη ἀποκλειστικὰ καὶ ἀνυπέρθετα στὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα. Τὴν προεκτείνει καὶ στὸ Βυζάντιο, ποὺ λέγεται Ρωμαίνια, Ἀρμανία! Ἐπὶ λέξει γράφει: «Ο Ἑλληνας - Ρωμιὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ '21 ἦταν ἔξισου περόφανος γιὰ τὸν Κωνσταντīνο Παλαιολόγο “τὸν μαρμαρωμένο βασιλιᾶ” ὅσο ἦταν περόφανος γιὰ τὸν Ἀχιλλέα ἢ τὸν Μέγα - Ἀλέξανδρο»⁹⁸.

Στὴ Σαμαρίνα τῶν Γρεβενῶν οἱ Ἀρμάνοι συγκλονίζονται ἀπὸ τὴν θυσία τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων - Ρωμιῶν καὶ τὸν μοιρολογοῦν στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ὅπως φανερώνει τὸ δημοτικὸ τραγούδι Ὁ θάνατος Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (29 Μαΐου 1453):

Νά εἰμον πουλὶ νὰ πέταγα, νά εἰμον χελιδονάκι
Ν' ἀνέβαινα στῆς Βουργαριᾶς τὰ μαῦρα κορφοβούνια
Ν' ἀγνάντενα καὶ νᾶβλεπα τῆς Πόλης τὰ λιμάνια,
Πῶς ἀρμενίζουν τ' ἀρμενα, πῶς βάζουν τὰ καράβια.
Ἐηντα καράβια τούρκικα κι' εἴκοσι δυὸ ρωμαΐκα...,
Ἐνίκησαν τὰ τούρκικα τὰ λίγα τὰ ρωμαΐκα...
Μιὰ ρωμιοπούλα φώναξεν ἀπὸ γναλένιον πύργο:
– «Γιὰ ἔβγα, ἀφέντη Βασιλιᾶ, καὶ ἀφέντη Κωνσταντīνε,
» Νὰ ἴδης τὴν Πόλη, π' ἄναψε, πῶς καῦν τὰ μαναστήρια,
» Καὶ πῶς οἱ Τούρκοι σφάζουνε τοὺς Χριστιανοὺς σᾶ γίδια!
– «Καὶ πῶς νὰ βγῆ ὁ Βασιλιᾶς κι' ὁ ἀφέντης Κωνσταντīνος,
Όποῦ σκοτώθηκεν ἔχτες ταχνὰ μὲ τὴν αὐγούλα;»

Ο Χρ. Χρηστοβασίλης σημειώνει: «Τὸ πολύτιμον τοῦτο ἐθνικὸν κευμήλιον, ὅλως ἄγνωστον, καὶ ἀνέκδοτον ἐδημοσιεύθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν «Ἐλληνισμὸν» (Σεπτέμβριος 1901), ἀποσταλὲν ἡμῖν ἐκ τῆς βλαχογλώσσου Σαμαρίνης τῆς νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας, ἔνθα καὶ ἀδεται, ἢ κυριολεκτικώτερον μοιρολογεῖται, μέσον τοῦ ἐν Ἑλασσῶνι φιλομούσου προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Λ. Ἐννά-

98. Αὐτ., 35.

λη»⁹⁹.

Πολλοί παρατηροῦν ότι, εἴτε καθ' όλοκληρίαν εἴτε κατά τὸ μεγαλύτερο μέρος, οἱ Ἀρμάνοι ἔχουν ἐλληνόφωνο δημοτικὸ τραγούδι¹⁰⁰, πρὸ πάντων τὸ ἡρωϊκό - κλέφτικο. Ἀλλὰ συνήθως ἀντιπαρέχονται τὴν ἴδιαζουσα σημασία τοῦ φαινομένου. Ἡ Κατσανεβάκη προχωρεῖ καὶ σ' αὐτὸ μὲ σαφήνεια: «Πέρα ἀπὸ ὅποιεσδήποτε παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τοὺς Ἀρμάνους εἶναι γενικὰ λογικὸ νὰ παραδεχτοῦμε ότι αὐτὴ ἡ ἔντονη παρουσία τῶν ἐλληνοφώνων τραγουδιῶν στὴν μουσικὴ παράδοση τῶν βλαχοφώνων τῆς Πίνδου πηγάζει ὅχι ἀπὸ μία ἔξωτερη ἐπιφορὴ ἀλλὰ μέσα ἀπὸ μία ἔντονη αὐτοσυνειδησία ἔσωτερη καὶ μακροχρόνιας σχέσης μὲ τὸν ἐλληνισμὸ μᾶλλον σχέση ποὺ γιὰ τοὺς Ἀρμάνους τῆς Πίνδου δὲν εἶναι τυχαία ἀλλὰ ὅπως δείχνουν τὰ δεδομένα πηγάζει ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν καταγωγή»¹⁰¹.

Διαβάζοντας τὴ συλλογικὴ βρετανικὴ συγγραφὴ τῶν Wace - Thompson καὶ τὸ ἔργο τοῦ Weigand, ἡ Κατσανεβάκη γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνων, πέρα τῆς Ρωμανολογίας - Βλαχολογίας, προσφεύγει καὶ στὴν Ἀνθρωπολογία: «Παρὰ τὶς διαφωνίες σὲ λιγότερο οὐσιαστικὰ θέματα, τὰ συμπεράσματα τῶν Wace - Thompson εἶναι σημαντικὰ γιατὶ τελικὰ συμφωνοῦν ὅχι μόνο μὲ τὶς ἀνθρωπολογικὲς ἔρευνες ποὺ καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ότι «οἱ Σλαβόφωνοι καὶ οἱ Ρωμανόφωνοι τῆς Ἑλλάδας εἶναι στὴν ἀπόλυτη πλειοψηφίᾳ τους ἀπόγονοι αὐτόχθονος πληθυσμοῦ» (Πουλιανὸς 1988, 258-9), ἀλλὰ καὶ μὲ ὅποιαδήποτε ἔρευνα σχετικὴ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα»¹⁰².

Ἡ συμβολὴ τῆς Ἀνθρωπολογίας στὴν ἀπόδειξη τῆς ἐλληνικότητας τῶν Ἀρμάνων προσφέρεται καὶ σὲ τόμο ἐπιβλητικὸ τοῦ 2003. Ὁ καθηγητὴς Φυσικῆς

99. Χρ. Χρηστοβασίλης, Ἐθνικὰ ἄσματα 1453-1821. Β' ἔκδ., Ἀθήνησι 1902, 19 σημ. 1.

100. Καλλιόπη Λ. Πανοπούλου, Ἡ χορευτικὴ ταυτότητα τῶν Βλάχων τοῦ N. Σερρῶν. Διάρκεια. Τομές. Διδακτορικὴ διατροφή. Σέρρες 2001, 280 σημ. 16.

101. Κατσανεβάκη, ἔ.ἄ., 59. Σὰν ἀντίλαλος ἔρχεται καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς Πανοπούλου, ἔ.ἄ., 287-288. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ιστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ», *HH* 1988, 339-392, καὶ ἀνατ. ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου τῆς Ν. Θέμελη καὶ εὑρετήριο. Ἐπανέκδοση (ἀφιερωμένη στὸν Εὐάγγελο Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, μὲ νέα σελιδαριθμητη καὶ ἀντὶ προλόγου ἀρθροῦ τοῦ Κ.Γ. Σταυρόπουλου ἐπιγραφόμενο «Ο Ἀχιλλέας Γ. Λαζάρου καὶ οἱ Βλάχοι» καὶ δημοσιευμένο στὶς καθημερινές ἐφημερίδες τῶν Τοικάλων Πρωΐνος Λόγος καὶ Τοικαλινά Νέα τὴν 29 Ιουνίου 1988). Ἐπίσης Achille G. Lazarou, «La singularité des Aroumains dans leur poésie populaire», *Balkan Studies*, 28, 1987 [1989], 373-389, καὶ ἀνατ. ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Athènes 1989. Δημοσιεύθηκε δὲ καὶ ἐν *Beiträge zur sprachlichen, literarischen und Kulturellen Vielfalt in der Philologien. Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70. Geburtstag...* Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1992, 640-656.

102. Κατσανεβάκη, ἔ.ἄ., 38.

Ανθρωπολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Θεόδωρος Κ. Πίτσιος, ἀφορμώμενος ἀπὸ ἔρευνες τοῦ Βουλγάρου ὁμολόγου του P. Boev, γράφει: «Ἴδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἑλληνες βλάχους, ἔχει παρατηρήσει ὅτι δὲν διαφέρουν ἀνθρωπολογικὰ ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς τους μὴ βλάχικους πληθυσμοὺς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ βούλγαρου ἀνθρωπολόγου Peter Boev, μὲ τὰ ὅποια συμφωνοῦν καὶ οἱ προσωπικὲς παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέα στὴν περιοχὴ τοῦ Κεφαλόβρυσου Πωγωνίου, οἱ διαφορετικὲς ἐθνογραφικὲς ὄμιδες τῆς Ἡπείρου - Βλάχοι, Σαρακατσάνοι καὶ Ἡπειρώτες - χαρακτηρίζονται ἀπὸ κοινοὺς ἀνθρωπολογικοὺς τύπους καὶ τὴν ἴδια ἀνθρωπολογικὴ σύνθεσην»¹⁰³.

Ἡ προηγούμενη κατακλείδα δικαιώνει καὶ τὸν Weigand, ὁ ὅποῖς ἀδιάλειπτα ἐπικρίνει συγγραφεῖς τῆς Ρουμανίας, ζηλωτὲς τῆς ρουμανικότητας καὶ τῶν Σαρακατσάνων, κατ' ἔξοχὴν τὸν ἄλλοτε μαθητὴ του καὶ ἀργότερα ἀκαδημαϊκὸν καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan, ποὺ ἐπηρέαζε καὶ διακεκριμένους συναδέλφους του μὲ σειρὰ ἐντυπωσιακῶν δημοσιευμάτων, ὅπως τὸ ἐπιγραφόμενο *Oἱ Σαρακατσάνοι, Μελέτη γιὰ ἓνα ρουμανικὸ πληθυσμὸ ἔξελλημισμένον*¹⁰⁴!

Ἐξ ἄλλου ὁ Weigand, ὁ ὅποῖς μὲ πάθος εἶχε ὑποστηρίξει τὴν μὴ ἑλληνικότητα καὶ τῶν Ἀρμάνων, πέρα τῶν Ἀρβανιτῶν, θέτοντας ὡς κύριο κριτήριο τὸ ἔνεικο ἰδίωμά τους, πρὸς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του παραδέχθηκε ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἔνα γλωσσικὸ δόγανο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἐθνότητας ἐνὸς πληθυσμοῦ¹⁰⁵. Προσφύνεστατα ἀρμόδουν καὶ στὴν περίπτωσή του ὅσα ὁ καθηγητὴς Δημήτριος Ἰω. Γεωργακᾶς γράφει γιὰ τὸν Capidan: «Πλάνη εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν εἶναι πολλάκις κακὸν ἀναπόφευκτον, καὶ ἵσα ἵσα εὐκολώτερα ἀναδύνεται ἡ ἀλήθεια ἐκ πλάνης. Ἀλλὰ σύγχυσις δημιουργούμενη ἔνεκα τῆς ὑπαρχούσης τάσεως, νὰ ἀποδειχθῇ κάτι ἐκ τῶν προτέρων ἐπιζητούμενον δὲν ἐπιτρέπεται καὶ ἀκόμη ἐπιβραδύνει καὶ παρακωλύει τὴν ἐπιτυχῆ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν...»¹⁰⁶. Ως παράδειγ-

103. Θ.Κ. Πίτσιος, Ἐξελικτικὴ Ἀνθρωπολογία. Πορίσματα καὶ βασικὲς ἔννοιες τῆς σύγχρονης ἀνθρωπολογικῆς ἔρευνας. Ἰατρικὲς Ἐκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδης, [Ἀθήνα 2003], 526.

104. Th. Capidan, «Săracăcianii. Studiu asupra unei populațiuni românești grecizate», *Dacoromania*, 4, 1926, 924-959. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σαρακατσάνοι. Ρουμανικὲς καὶ ἄλλες θέσεις γιὰ τὴν καταγωγή», *Παρνασσός*, Μ' 1998, 284-312, καὶ ἀνάτ. ἀφιερωμένο στοὺς Μιχάλη καὶ Σπύρο Μπέση, μὲ πρόλογο τοῦ σ. καὶ Εὐφετήρια.

105. G. Weigand, *Ethnologie von Macedonien*, Leipzig 1924, 1.

106. Δ. Ἰω. Γεωργακᾶς, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν», Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, ΙΔ' 1947-48, 203. Πβ. καὶ Ed. Will, «Comment on écrit l' histoire...», *Historia*, 27, 1978, 82: «...des

μα φέρει τὴ θεωρία γι' ἀρμανικὴ καταγωγὴ τῶν Σαρακατσάνων, γιὰ τὴν ὅποια «οἱ Ρουμάνοι ἐπιστήμονες δημοσιεύουν γαλλιστὶ ἥ γερμανιστὶ βιβλία καὶ μελέτας, αἱ ὅποιαι δίδονται εἰς τὸν ἄλλης εἰδικότητος ἐπιστήμονα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ Σαρακατσάνοι εἶναι πράγματι Ἀρμανοῦνοι...».

Ομως, ἂν ὁ Weigand χρειάσθηκε τρεῖς περίπου δεκαετίες γιὰ τὴν ἀνάνηψή του καὶ συνακόλουθα τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας, ἀκραιφνῆς Ρουμάνος προηγεῖται ὡς ὁ καλύτερος κήρυκας τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, ὁ Ovide Densusianu ἀπὸ τὸ 1900¹⁰⁷! Δὲν πρόκειται γιὰ πολιτικὴ ἥ προπαγάνδα ἀλλὰ γιὰ πρόβλημα ἀποδοχῆς ἥ διαστρεβλώσεως τοῦ νοήματος τοῦ ὅρου ἐπιστήμη, λόγω ἐσφαλμένης ἐκτιμήσεως οὐκοποῦ λεγομένου ἑθνικοῦ, ποὺ διαιωνίζεται, ἐνῷ ἔπαινσαν νὰ ὑφίστανται τὰ αἴτια γενέσεώς του¹⁰⁸, ὅπως στὸ ζήτημα τῶν Ἀρμάνων ἥ στὸ “Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα”¹⁰⁹.

Τὸ κήρυγμα τοῦ Densusianu δὲν ἔγινε ἐπὶ ματαίῳ. Πλεῖστοι ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας τὸν ἀκολούθησαν σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τόσο τὴν αὐτοχθονία τῶν Ἀρμάνων ὃσο καὶ τὴν ἐλληνικότητα. Σύντομα μαζὶ τους συντάχθηκαν καὶ ἐπιστήμονες ἄλλων χωρῶν. Ἐνδεικτικὰ ὄνόματα καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ καταχωρίζονται στὸν Α΄ τόμο τοῦ Weigand, σελ. 40-41. Οἱ περισσότεροι καθυστερημένοι¹¹⁰ – μόνον; – ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα! Γ' αὐτοὺς συντάχθηκαν τὰ προλεγόμενα...

“historiens”, une fois qu’ ils ont une idée en tête, font de sa démonstration une fin et se montrent peu raffinés sur le choix des moyens. On parle volontiers de méthodologie historique: faudra-il enseigner la déontologie historique?».

107. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine, I, Les origines*. Paris 1902, XXX κέ. Βλ. Γεωργανᾶς, ἔ.ἄ., 202, ὅπου περικοπὴ στὸ γαλλικὸ πρωτότυπο τοῦ Densusianu: «Ο πατριωτισμός, ὅπως τὸν ἀντιλαμβάνονται σήμερα στὴ Ρουμανία, θὰ εἶναι ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ἀνασχετικὸς στὴν πρόοδο τῆς ρουμανικῆς φιλολογίας, ἐμποδίζοντας τοὺς ἐπιστήμονες νὰ ἐρευνοῦν ἥ νὰ λέγουν τὴν ἀλήθεια...».

108. Βλ. ἀνωτ. σημ. 77 καὶ ρουμανιστὶ Ahillea Lazaru, «Contribuția științei românești la corecta rezolvare a problemei Vlahilor din Grecia».

109. Μιχ. Ν. Ρωμανός, Ἀπόγεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴν καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο “Μνήμη” Γεωργίου Ι. Κουρμούλη. Ἀθῆναι 1983, 13-14.

110. Βλ. ἀνωτ. σημ. 59-64, 78 καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «“Μακεδονικό” - “Κουτσοβλαχικό” καὶ ἐλληνικὴ ἀρρυθμία», *Τρικαλινά*, 6, 1986, 83-122, καὶ «Ἐλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν*, Ἀθῆνα 1993, 453-469, καὶ «Πολιτισμικὰ καὶ ἑθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά*, 16, 1996, 99-119, καὶ «Παραπληροφόρηση. Ἀνιστόρητο ἐγχειρίδιο Ιστορίας. Οἱ Βλάχοι ἐμφανίζονται ἀποκλειστικῶς λατινόφωνοι», *Τύπος τῆς Κυριακῆς*, 21.9.2003, Ορθοδοξία καὶ Ἑλληνισμός, σελ. 8-9.

ΠΛΑΝΕΣ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

Έπειτα άπό μακροχρόνιες έπιτοπιες έρευνες στήν έλευθερη και άλιτρωτη Ήπειρο, συνάμα δὲ χρήση ένδεδειγμένη τῶν ἀληθινῶν πηγῶν, ἀρχαιολογικῶν καὶ φιλολογικῶν, Ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν, ὁ πασίγνωστος πλέον καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Bristol, ὁ N.G.I. Hammond, συγγράφει ὄγκωδέστατο τόμο, ἐπιγραφόμενο «”Ηπειρος», καὶ συμπεραίνει ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπάρχει στὴ Βόρειο Ήπειρο ἥδη κατὰ τοὺς μυκηναϊκούς χρόνους. Ἐπιδοκιμάζει δὲ τὰ συμπεράσματά του ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Σκοπίων Fanoula Papazoglou, μὲ παρουσίαση τοῦ συγγράμματος στὴν Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Σκοπίων, Ziva Antika, στὴν ὅποια εὐκαίρως προσκομίζει καὶ ἐπιχειρήματα γὰρ τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας! (βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοπεριφερειακὸς Ἑλληνισμός, Ἀθήνα 1988, 39-40).

Ο Βούλγαρος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας VI. Georgiev, μετὰ τὴν ἀποδοχὴ τῶν πορισμάτων τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Ρουμάνου Cicerone Poghirc γὰρ Ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καὶ συνακόλουθα τῶν χρήστων τῆς Μακεδόνων, προσθέτει καὶ ὁ ἴδιος ἀποδεικτικὸς ὑλικὸς Ἑλληνικότητας τῆς Ήπείρου μὲ βάση τὴν τοπωνυμία. Ἐτοι ἐνισχύεται ὁ Γάλλος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Olivier Masson, ὁ ὅποιος πρωτύτερα εἶχε ἀνακοινώσει σὲ διεθνὲς συνέδριο ὅτι στὴν Ήπειρο ἡ ἀνθρωπωνυμία εἶναι ὀλοφυρῶς Ἑλληνική. Ο ἐπίσης δὲ Γάλλος P. Cabanes θεωρεῖ ἐντελῶς περιττὴ τὴν ἐνασχόληση μὲ τὴν ἔξεύρεση πειστηρίων τῆς Ἑλληνικότητας τῆς Ήπείρου, δοθέντος ὅτι εἶναι πρόδηλη καὶ διεπιστημονικὰ διαπιστωμένη.

Ομως δὲν παρέλκει ἡ ἀπόκρουση ὅποιασδήποτε ἀπόπειρας παραχαράξεως, ἡ ὅποια χαλκεύεται σκυπιταρικὰ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Τιράνων καὶ προωθεῖται πλατύτερα, πανευρωπαϊκὰ καὶ παγκόσμια μὲ τὴν «Ιστορία τῆς Ἀλβανίας» τῶν S. Pollo καὶ A. Puto, ποὺ σκυπιταροποιοῦν ὅλῃ τὴν Ήπειρο ἥως τὸν Ἀμβρακικό, χαρτογραφικὰ δὲ καὶ γειτονικὲς περιοχὲς Αἰτωλοακαρνανίας, Δυτικῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, καθὼς καὶ μὲ τὸ περιοδικὸ «*Studia Albanica*» (1, 1986, 164), στὸ ὅποιο ὁ ὅμηρικὸς ἥρωας Ἀχιλλεύς, ἀλλὰ καὶ οἱ Νεοπτόλεμος, Πύρρος, παρουσιάζονται σκυπιταρικῆς καταγωγῆς, ἐπειδὴ δῆθεν εἶχαν προγόνους τοὺς Ἰλλυριούς, ὃν καὶ ἀγνοοῦνται ἀπὸ τὸν Ὁμηρο!

Ἐπιπρόσθετα ὁ κατ’ ἔξοχὴν Ἰλλυρολόγος, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, I.I. Russu ἀποκλείει πιθανότητα προελεύσεως τῶν Σκυπιτάρων ἀπὸ Ἰλλυριοὺς (*Revue Roumaine d’ Histoire*, 4, 1980, 755-759).

Ἡ δὲ περιβόητη ὡς «ἰλλυρικὴ» ἐπιγραφὴ τῆς Χρυσουπόλεως - Σκούταρόεως - Σκόδρας, μετὰ μισὸν αἰώνα ψευδοπροσδοκιῶν, ἀποδεικνύεται ἐλληνικὴ καὶ μάλιστα χριστιανικὴ (6ον-7ου αἰ. μ.Χ.) ἀπὸ τὴν Βουλγάρα καθηγήτρια Ljuba Ognenova, ὅποτε ἐπαναφεβαιώνεται ὅτι οἱ Σκυπιτάροι, ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται οἱ βορειότεροι ἀλλογενεῖς γείτονες δὲν εἶναι αὐτόχθονες ἀλλὰ ἐπήλυδες. Τὸ δὲ ἔθνωνύμιο τους ὁ Κροάτης ρωμανιστής - βαλκανολόγος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ, Petar Skok παράγει ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο Σκόπια.

Κατὰ τὸν πατέρα τῆς Γεωγραφίας Στράβωνα, διαχωριστικὴ γραμμὴ Ἡπειρωτῶν καὶ Ιλλυριῶν, σύνορο τοῦ βορειοδυτικοῦ συμπαγοῦντος Ἐλληνισμοῦ, μὲ τὸν Ιλλυρισμό, εἶναι παράλληλα σὲ ἀρκετὸ μῆρος μὲ τὸν ποταμὸ Γενοῦντο, Σκούμπη, ἥ Ἐγνατία Ὄδος, ἥ ὅποια παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα εἶναι πανάρχαια μὲ δύο ἀφετηρίες στὴν Ἀδριατική, τὶς πόλεις Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνο. Ἡ δεύτερη μετονομάζεται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους Δυρράχιο. Ἔως ἐδῶ δορίζει τὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια καὶ μετὰ πέντε αἰώνες, τὸν 6ο μ.Χ., ὁ Ἰστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ Προκόπιος, τοῦ ὅποιου τὴν ἀκριβῆ μαρτυρίᾳ ἐπικαλεῖται ὁ σύγχρονός μας Ἰλλυριολόγος VI. Popović.

Προφανέστατα οἱ Ἐλληνες ὑπάρχουν καὶ πέρα τῆς Ἐγνατίας, ὅπως τεκμηριώνεται μὲ τὸ ἐπίτευγμα τῆς Ognenova καὶ μὲ τὸ χαρακτηρισμὸν τοῦ Θέματος Ιλλυρικὸν ὡς Graecia ἀπὸ τὸν πανεπιστήμιονα ἐπίσκοπο τῆς Σεβίλλης Ἰσίδωρο, μετέπειτα δὲ καὶ μὲ τὸν εὐγλωττότατο τίτλο Grecitā adriatica, τὸν ὅποιο ἔδωσε σὲ σύγγραμμά του ὁ σύγχρονός μας καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Μπολόνιας Lorenzo Braccesi.

Τὸ περισσότερο ἐκπληκτικὸ ἔγκειται στὸ γεγονός ὅτι παρὰ τὶς παντοειδεῖς δοκιμασίες διατηρεῖ τὴν ὑπεροχὴν στὸ χῶρο τῆς Ἀλβανίας ὁ Ἐλληνισμὸς καὶ κατὰ τὸν 19ο αἰώνα, σύμφωνα μὲ ἀμερόληπτη ἐκτίμηση τοῦ Ἰταλοῦ ἴστορικου Antonio Canini. Κατὰ δὲ τὸ σύγχρονό του πρωθυπουργὸ τῆς Ἰταλίας Κρίσπι, ἀριθμανίτικης καταγωγῆς, ὁ Ἐλληνισμὸς ἔχει ἀπαράγραπτα δίκαια στὴν ἐνιαία Ἡπείρο, καθὼς καὶ στὴν καθ' αὐτὴν Ἀλβανία.

Ἐπομένως οἱ Ἰταλοὶ ἀρμόδιοι γνωρίζουν τὴν ἐλληνικότητα τῆς Βορείου Ἡπείρου. Δὲν ιρύβουν δὲ τὴν ἀλήθειαν. Ὁμως μερικοὶ συμπεριφέρονται ἀλαζονικά, ὅπως ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν Σάντο Τζουλιάνο καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Τζιολίτη. Ὁ δεύτερος ἔγραψε σελίδα πρωτοφανοῦς ἰταμότητας μὲ τὴν ὄμιλογίαν του πρὸς τὸν Ἐλλῆνα πρεσβευτὴ στὴ Ρώμη Κακλαμάνο: «Ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ Βόρειος Ἡπείρος εἶναι ἐλληνική, τὰ δικαιώματα ὅμως ἐνὸς μικροῦ λαοῦ, ὅπως τῆς Ἐλλάδος, δὲν εἶναι δινατάν νὰ ὑπερισχύσουν τῶν συμφερόντων μιᾶς μεγάλης δυνάμεως, ὅπως τῆς Ἰταλίας». Βέβαια μεγάλη χάρη καὶ στή... Μεγάλη Ἐλλάδα, Magna Graecia! Ὄπωσδήποτε πολιτικοὶ δὲν ἐκφράζουν τὸ σύνολο τῶν Ἰταλῶν πολιτῶν, ἐπιστημόνων καὶ πρὸ πάντων τῶν διαμορφωτῶν τῆς κοινῆς γνώμης δημοσιογράφων. Ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκεῖνος, ποὺ διακρίθηκε στοὺς ἀγῶνες του κατὰ τῆς ἀδικίας στὸ Βορειοηπειρωτικὸ Ζήτημα καὶ διώχθηκε ἀπηνέστατα ἀπὸ τὸ ἵταλικὸ κράτος, εἶναι ὁ Λουκ. Μαργκόνι, τοῦ ὁποίου τὰ κείμενα, τουλάχιστον περικοπές, ἐπιβάλλεται νὰ συμπεριληφθοῦν στὰ εὐρωπαϊκὰ σχολικὰ

Κολικόντασι.

έγχειρίδια Ιστορίας.

Έξι τίσιος αναδείχθηκε και ο Γάλλος συνάδελφός του Ρενέ Πυώ. Ωστόσο απίστευτη περίπτωση άποτελεῖ ο Μπάσρι - μπέης, άκραιφνής Σκυπιτάρος, έθνικιστής ήγέτης, άκατάβλητος άγωνιστής και άκριβοδίκαιος ανθρωπος, όπως φανερώνουν τὰ γραπτά του σε γαλλική γλώσσα, πού περνοῦν ἀκόμη ἀπαρατήρητα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες πολιτικούς, ἂν καὶ ἔχουν ίδιαίτερο ἐνδιαφέρον: «Ἀναγνωρίζουμε τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτήρα τῆς Νότιας Ἀλβανίας, ὃπου τὸ ὑπεραιωνόβιο πολιτισμικὸν ἔργο τῶν σχολῶν τῆς κυριαρχεῖ ἡθικὰ καὶ ἔθνικά».

Πολιτισμικὰ καὶ δημογραφικὰ ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπερτεροῦσε τῶν ἄλλων λαῶν σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, «Ἴλλυρικῆς», Ἑλληνικῆς ἢ καὶ «Ἐύρωπης», ὅπως τὴν προτιμᾶ ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ διοικητής τῆς Βυζαντινὸς χρονογράφους Ἰωάννης Λυδός, ὁ ὅποιος διευκρινίζει: «Καίπερ Ἑλληνας ἐκ τοῦ πλείοντος ὅντας τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῆ». Γνωστοποιεῖ γένεση Ἑλλήνων λατινοφώνων, Βλάχων, δοθέντος ὅτι ὁ ὄρος κατὰ τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, ωμανιστές, σημαίνει ὄμιλητή τῆς λατινικῆς. Βέβαια ἡ λατινοφωνία στὴν «Ἐύρωπη», βαλκανικὴ πλέον, χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 229 π.Χ., ὅταν γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἥλυρικῶν ἐπιδρομῶν συμπολεμοῦν Ρωμαῖοι καὶ Ἑλληνες, ἀλλὰ γιὰ τὸν ἀπαραίτητο συντονισμὸν τῶν ἐπιχειρήσεων οἱ δεύτεροι μυοῦνται στοιχειωδῶς στὴ λατινική, ὅπως ἀναφέρει ὁ καθηγητής τῶν Πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Μπόχουμ C. Poghirc. Ἀργότερα συντρέχουν περισσότεροι παράγοντες (βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη Ιστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας», Ἰωάννινα 1994).

Ομως στὸ διάβα τῶν αἰώνων οἱ Βλάχοι διαφυλάσσουν τὴν Ἑλληνικότητα ὅχι μόνο στὶς γενέτειρες ἀλλὰ καὶ στὴν πικρὴ ἔνειτιά, ὅπου γίνονται φορεῖς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἰδρύουν τὴ Νέα Ἀκαδημία Μοσχοπόλεως, σχολεῖα, Ζάππεια, Ζωγράφεια κ.λπ., συγγράφουν βιβλία γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ καὶ διάδοση τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐγκαθιστοῦν τὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο ἐπὶ τουρκοκρατίας. Μὲ τὴ συγκρότηση τοῦ μικροῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου συναγωνίζονται στὸν καταστολισμὸν τῆς νέας πρωτεύουσάς του: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἐθνικὸ Ἀστεροσκοπεῖο, Ἐθνικὸ Ωδεῖο, Ἐθνικὸ Ὀφθαλμιατρεῖο...

Ἐκπληρώνουν δὲ μὲ τὸν Καθεδρικὸ Ναὸ Ἀθηνῶν τὸ τάμα τοῦ Ἐθνους, τοῦ ὅποιον προηγεῖται στὴν πρώτη πρωτεύουσα, στὴν Αἴγινα, τὸ ναῖδροι τοῦ Ἱ. Καποδίστρια στὸ Ἐθνικὸ Ὀρφανοτροφεῖο.

Συρρίκνωση γλωσσικὴ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπέρχεται καὶ μὲ τὴ βαθμιαία μετακίνηση τῶν Σκυπιτάρων ἀπὸ τὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου στὰ παραμεθόρια, στὰ Ἀλβανα, ὅπου προσλαμβάνουν καὶ τὸ δεύτερο ὄνομα, Ἀλβανοί. Ωστόσο οἱ Ἑλληνικὲς ἀπώλειες ἐπαυξάνονται ὀδυνηρότερα κατὰ τὴν ἔξα-

πλωση των Όθωμανῶν ἐξ αἰτίας τῆς διαπάξεως τοῦ ἔξισλαμισμοῦ, παρότι τὴν ὑπεράνθρωπη ἀντίσταση ἀξίων κληρικῶν, ὅπως τοῦ ἡγούμενου τῆς μονῆς Ἀρδενίτας Νεκταρίου Τέρπου, προδόμου τοῦ Ἅγιου Κοσμᾶ.

Ἐν τούτοις ἡ συνείδηση τῆς ἐλληνικῆς καταγωγῆς ἐκδηλώνεται αἰφνίδια. Κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ Πυὼ ἔγκριτοι ἐκπόσωποι τῶν μουσουλμάνων ἐκφράζονται συγκινητικά: «...σᾶς παρακαλοῦμε νὰ καταστήσετε γνωστὰ τὰ εὐλικρινῆ μας αἰσθήματα γιὰ τὴ μητέρα - πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ὥποια καμίᾳ στρατιωτικὴ δύναμη ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἐργάζονται γιὰ τὴν ἀδικία δὲν θὰ μπορέσει νὰ μᾶς χωρίσει».

Ο χωρισμὸς ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν ἴταλικὴ κυβέρνηση καὶ ἄλλες τῆς... χριστιανικῆς (!) Εὐρωπῆς ἔξαναγκάζοντας τὴν ἐλληνικὴ στὴν ἀπόσυρση ἐλληνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ στρατοῦ καὶ τοὺς Βορειοηπειρῶτες στὸν ὑπὲρ πάντων ἀγώνα. Αὐτῶν τὴν ἡρωϊκὴ ἀπόφαση ἀπαθανατίζει ὁ Ιταλὸς Μαρχόνι: «Οἱ Ἡπειρῶται ἀπήντησαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πίεσιν μὲ ἐπανάστασιν. Ἀπεφάσισαν νὰ ὑπερασπίσουν μὲ τὰ ὅπλα τὰ δίκαια των. Ἀνεκηρούχθησαν αὐτόνομοι. Περισσότερον ἀπὸ τὰ ὅπλα ἡ δύναμις των ἔγκειται εἰς τὸ δίκαιον τῆς ὑποθέσεώς των καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν ὑποστήριξιν ποὺ δὲν πρέπει οὕτε δύναται νὰ λείψῃ εἰς αὐτοὺς ἀπὸ ὅλην τὴν φιλελευθέρων Εὐρώπην...».

Εὔλογα ἡ νίκη στεφανώνει τὰ ὅπλα τῶν Βορειοηπειρωτῶν, ὅπότε ἀναγνωρίζεται ἐπισημότατα ἡ Αὐτονομία τῆς Βορείου Ἡπείρου μὲ τὸ Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας, ποὺ πέρα τῶν ἄλλων ὁρίζει καὶ τὰ ἔξης: «1)... 2)... 3)... 4) Ἡ ἐπίσημος γλώσσα τῆς Βορείου Ἡπείρου εἶναι ἡ ἐλληνικὴ. 5) Ἡ ὑποχρεωτικὴ γλώσσα τῶν σχολείων τῆς εἶναι ἡ ἐλληνικὴ διδασκομένης καὶ τῆς ἀλβανικῆς προαιρετικῶς. 6) Οἱ Ἡπειρῶται ἔχουν δικαίωμα νὰ διατηροῦν ἰδίαν στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ ἰδίους ἀξιωματικούς, τὴν ὥποιαν ἡ ἀλβανικὴ κυβέρνησις δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Β. Ἡπείρου». [Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, εὑρετήριον Συζητήσεων τοῦ Κοινοβουλίου, Μέρος Δ' (1946-1967). Τόμος 2ος. Θέματα Β' (ἔως καὶ Βουλὴ 1950), Ἀθήνα 1984, 218-235].

Ἄλιμονο! Οἱ νικητές δὲν χαίρουν χαράν μεγάλην! Ἀντίθετα καταπιέζονται, καταδιώκονται, καταδικάζονται, φυλακίζονται, δολοφονοῦνται μὲ μόνο αἴτιο ὅτι εἶναι Ἐλληνες.

Ἐτσι πολλαπλασιάζονται οἱ χορεῖς μαρτύρων καὶ ἡρώων Βορειοηπειρωτῶν. Ὁπωσδήποτε οἱ ἀπανταχοῦ ἀπλοὶ Συνέλληνες συμπαρίστανται καὶ συμπάσχουν, χωρίς νὰ διαφοροποιοῦνται ὅσο στὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα καταγγέλλει ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἐταιρίας «Ἐλληνισμὸς» Νεοκλῆς Καζάζης:

«Τί ἐπράξαμεν ἡμεῖς κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα; Ἐγκατελείψαμεν τὴν Ἡπείρον, ἐπὶ τῆς ὥποιας ἔχομεν ἀνεγνωρισμένα

ἀπαράγραπτα δικαιώματα. Καὶ σήμερον ἀμφισβητοῦσιν αὐτὴν Ἰταλοί, Αὐστριακοί, Ρωμοῦνοι, Ἀλβανοί!... Αἰσχος εἰς λαὸν διασκεδάζοντα, μίαν μόνην ἀπόλαυσιν αἰσθανόμενον, τὸν παραστισμὸν εἰς βάρος τοῦ δημοσίου ταμείου...».

Ήδη ἐγκλήματα καθοσιώσεως διαπράτονται καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικὰ (!) ἰδρύματα, ἐπιχορηγούμενα κιόλας ἀπὸ τὸ ἔλληνικὸ Δημόσιο. Πρόσφατα ἔνα ἔχει ἐκδώσει συλλογικὸ βιβλίο, στὸ ὅποιο τὸ χριστιανικὸ πλήρωμα τῆς Αὐτόνομης Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας κατανέμεται σὲ 4 ἐθνότητες: 1) Βλαχική (!), 2) Ἀλβανική, 3) Ἐλληνική, 4) Σλαβική. Οἱ δὲ χορηγοὶ τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς ἔλληνικῆς πρωτεύουσας, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τόσων ἄλλων, Σίμων καὶ Γεώργιος Σίνας κατατάσσονται σὲ ἔχειωριστὴ ἀπὸ τὸν Ἐλληνισμὸ ἐθνότητα, ἐπειδὴ κατάγονται ἀπὸ Βλαχοφάνους Ἐλληνες, ὅπως ἐπίσης οἱ Ζάππες, οἱ Ζωγράφοι, Ἀρσάκης, Μπάγκας, Πηγεών ἢ προσωπικότητες, οἱ ὅποιες ἐλάμπουν τὸ ἔλληνικὸ ὄνομα, π.χ. Βασίλειος Λοῦπος, Νικόλαος Σπαθάρος – Μιλέσκος, Δημήτριος Προκοπίου – Πάμπερις, Νεκτάριος Τέρπος, Γ. Τρίκουπας, πρόγονος τῶν Τρικούπηδων κ.ἄ.

Οἱ δλιγωρίες καὶ παραλείψεις τοῦ ἔλληνικοῦ κράτους, πρὸ πάντων κατὰ τὶς μεταπολεμικὲς δεκαετίες, εἶναι ἀσύγγνωστες. Καιρὸς νὰ συνέλθουμε ὅλοι οἱ Ἐλληνες, ἵδιως οἱ ιθύνοντες τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ζητήσουμε συγγνώμη ἀπὸ τοὺς Βορειοηπειρωτες, νὰ ἀλλάξουμε συμπεριφορὰ ἀπέναντί τους, νὰ τοὺς προσφέρουμε ὅσα τοὺς στερήσαμε, πρωτίστως παραδεκτὲς συνθῆκες ζωῆς, νὰ τοὺς τιμήσουμε ὡς ἀξίους ὁμογενεῖς, ποὺ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα.

Ἐν τέλει ἡ μόνη δικαιώση τοῦ Ἐλληνισμοῦ τῆς γειτονικῆς χώρας καὶ ἡ μόνη ἐγγύηση εἰρήνης, συνάμα δὲ πρώτης προτεραιότητας προϋπόθεση προόδου τῶν συνοίκων λαῶν ἀποτελεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὅρων τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας, τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Αὐτονομίας τῆς Βορείου Ἡπείρου, ὅπως μὲ τὸ καταληκτήριο ὁμώνυμο ἄρθρο τοῦ συνιστᾶ ὁ τέλειος γνώστης τοῦ Ζητήματος καθηγητὴς Χάμμοντ (Ἐλλοπία, 57, 2001, 55-57).

ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ, 22.12.2002, 82-83.

Δρυμάδες, ιστορικό χωρίο με παραδοσιακή
και πολλούς άγιους για τον Ελληνισμό

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΕΥΦΗ ΣΤΗΝ ΕΓΓΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ

...Κατά το δεσμόριμη μέση σπουδές Λευκάδας
την γενετήρα γιαν καταδίκησην
της λογοτεχνίας επανορθώνεταις Γραμματείς
της Ηγεσίας, γέρος, γαλόνος, διάλογος
για αντιπαραπόρους των φιλοθεοτρόπων
εργούντων επονέγματα σπουδάρια.

Γ.Α. Βαρύτος Ήγεστης Προϊστ.
Επαρχιακή Καθημερινή, 12.11.1948

ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ

Ιστορία - Πολιτισμός*

Ο επιθετικός προσδιορισμός *Βόρειος*¹ είναι γνώρισμα πρόσφατο, των αρχών του αιώνα μας, έπακόλουθο της άπασιας συνθήκης του 1913, γνωστής ως Πρωτόκολλον Φλωρεντίας των Έξ Εύρωπαϊκῶν Δυνάμεων, πού έπιβάλλουν τὴν ἀποκοπὴν τοῦ βορείου τμήματος τῆς μιᾶς καὶ ἐνιαίας Ἡπείρου καὶ τὴν ἔνταξή του μὲ τὸ ὄνομα Βόρειος Ἡπειρος στὸ ἀριστούστατο κράτος τῆς Ἀλβανίας. Η πρωτουργός ίταλική διπλωματία ὑπερέβαλε καὶ τὸν Προκρούστη. Διότι ἀφησε πέρα τῶν συνόρων τοῦ νέου κράτους τὴν περιοχὴν τοῦ Κοστυφοπεδίου, ἵδη αὐτόνομη ἐπαρχία τῆς Γιουγκοσλαβίας², καὶ προσκόλλησε τὸν ἡπειρωτικὸν χῶρο Δυρραχίου - Ἀγίων Σαράντα μὲ τὴν προοπτικὴν ἔξυπηρετήσεως βλέψεων τῆς Ιταλίας³ στὴν Ἡπειρο.

Σκοτεινὲς σκοπιμότητες καὶ ἀνίερες παρεμβάσεις ἔνων συνεχίζουν ἀκόμη καὶ κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ 2000 τὴν ἐπιβολὴν καθεστῶτος πρωτόφαντης σὲ σκληρότητα σκλαβιᾶς στὴν κοιτίδα⁴ τοῦ Ἐλληνισμοῦ, στὴν Ἡπειρο, ἡ ὁποία

1. Βλ. *Kων. Ρέντη*, Βορειοηπειρωτικὸν Ζήτημα, Ἡ Ἡπειρος, Ιστορία - Γεωγραφία - Γλῶσσα - Οἰκονομία κ.λ.π. Ἐκδόσεις «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», Ιωάννινα 1952, 96. Πβ. καὶ *Κων. Θ. Εύσταθιάδου*, Μελέται Διεθνοῦς Δικαίου, Β', Ἀθῆναι 1959, 549: «Τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα ἐμψέσως μόνον δύναται νὰ ἐνδιαφέρῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ ἐν τούτῳ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τὸ 1913 Ἀλβανικὸν Κράτους, εἰς δὲ αὐθαιρέτως περιελήφθη τὸ βόρειον τμῆμα τῆς Ἡπείρου, ἀνεφύνη βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα, ἐνῷ οὐδὲ 'Βόρειος Ἡπειρος' ὑπάρχει ὡς χωριστὴ ἐνότης διακρινομένη τῆς λοιπῆς Ἡπείρου. Ἡ Βόρειος Ἡπειρος δὲν ἀποτελεῖ οὔτε γεωγραφικὴν οὔτε οἰκονομικὴν ἐνότητα.

Ο ὄρος 'Βόρειος Ἡπειρος' κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἔννοιαν καθαρῶς διπλωματικὴν καὶ πολιτικὴν. Καθιερώθεις ἀπὸ τοῦ 1913 δηλοῦ τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ Ἡπειρωτικοῦ ἐδάφους τὸ κείμενον ἐκεῖθεν τῆς γραμμῆς τῶν διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1913 καθορισθέντων ἐλληνοαλβανικῶν συνόρων. Ο ἐνίστε συναντώμενος ἀντ' αὐτοῦ ὄρος 'Νότιος Ἀλβανία' στερεόταια ἴστορικῆς βάσεως, χρησιμοποιηθεὶς τὸ πρῶτον ἀντὶ τοῦ ὄρου 'Ἡπειρος ἀπὸ Αὐστροουγγρικῆς πλευρᾶς'. Βλ. καὶ *K. A. Βακαλόπουλου*, 'Ο Βόρειος Ἐλληνισμός κατὰ τὴν πρώιμη φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα (1878-1894). Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηγεώνα, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 354, ὅπου γίνεται χρήση τοῦ ὄρου. Ἐπὶ πλέον, ὅπως μὲ πληροφορεῖ ὁ συνάδελφος Κώστας Π. Βλάχος, τὸν ὄποιο εὐχαριστῶ καὶ δημοσίως, σὲ ἔγγραφο τοῦ Προξενείου τῆς Ἑλλάδος στὰ Ιωάννινα, τῆς 19 Μαΐου 1857 πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν Α.Ρ. Ραγκαβῆ, ὑπάρχει ὁ ὄρος 'Βόρειος Ἡπειρος': «Ἀλλ' ἡ Βόρειος Ἡπειρος, ἡ ἀνω λεγομένη καὶ ἡ μεσημβρινὴ Ἀλβανία...» (Βλ. Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, 1857, 36.2).

2. Πβ. καὶ *B. Κόντη*, Ἐλλάδα καὶ Ἀλβανία, Ἡπειρος 1 (1979) 20-21.

3. *N.B. Πατσέλη*, Ἡπειρωτικαὶ Μελέται, Ιωάννινα 1966, 46, ὅπου σημειώνονται οἱ ἀρχές τῆς ἐμφανίσεως τῆς Ιταλίας στὴν Β. Ἡπειρο.

4. *Fred. Boissonas*, L' image de la Grèce. L' Epire, berceau des Grecs. 100 Héliogravures avec

είναι Ἐλλὰς ἡ ἀρχαία κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ἀκριβέστερα «Ἀρχέγονος Ἐλλὰς Ἡπειρος» κατὰ τὸν Κλαύδιο Πτολεμαῖο.

Γιὰ τὰ νότια καὶ ἀνατολικὰ ὅρια τῆς Ἡπείρου διαπιστώνονται διαφορὲς στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἡδη ὁ Ὄμηρος στὴν Ὀδύσσεια καὶ στὸν «νηῶν κατάλογον» τῆς Ἰλιάδας ὀνομάζει Ἡπειρον καὶ τὴν Ἀκαρνανία. Προφανῶς ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ γεωγραφικὴ ἔννοια. Σημαίνει στεριὰ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν θάλασσα. Ταυτόχρονα αἰσθητὴ είναι καὶ ἡ ἐθνογραφικὴ παρουσία τοῦ ὄρου:

οὗτ' αὐτῆς Ἰθάκης οὗτ' Ἡπείροιο μελαίνης (φ 109)
ἀκτὴν ἥπειροιο, Κεφαλλήνεσιν ἀνάσσων (ω 378)
οἵτ' ἥπειρον ἔχον ἦδ' ἀντιπέραι ἐνέμοντο (Β 635).

Κύριο ὄνομα καθίσταται κατὰ τὸν δο αἰώνα π.Χ. στὸν Ἐκαταῖο σύμφωνα μὲ μαρτυρίᾳ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου: «Ἐκαταῖος λιμένα καλεῖ Ἡπείρου Ὦρικὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ...»⁵. Σὲ θέση δὲ κυρίου ὄντος ὑπάρχει καὶ στὸν Πίνδαρο, ὁ ὄποιος μνημονεύει τὸν Νεοπτόλεμο ὡς βασιλιὰ τῆς Ἡπείρου:

Νεοπτόλεμος δ'
Ἄπειρῳ διαπονσίᾳ,
βουβόται τόθι πρῶνες
ἔξοχοι κατάκεινται,
Δωδώναθεν ἀρχόμενοι
πρὸς Ἰόνιον πόρον...⁶

Ωστόσο ἡ γεωγραφικὴ σημασία τοῦ ὄντος διατηρεῖται καὶ στὸν Θουκυδίδη. Στὶς ἐκφράσεις του, ἡ ἥπειρος ἡ καταντικόν, ἡ κατὰ Κέρκυραν ἥπειρος, οἱ ἔκεινη ἥπειρῶται, φαίνεται καθαρὰ ἡ γεωγραφικὴ ἔννοια. Αὐτὴν ἐξ ἄλλου ἐπιβεβαιώνει ὁ Θουκυδίδης καὶ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ὡς Ἡπειρωτῶν. Γιὰ τὸν Θουκυδίδη, καθὼς καὶ ἄλλους, ἥπειρος είναι ὁ βορειοελλαδικὸς χῶρος, ὁ ὄποιος ἀποτελεῖ συνεχὴ στεριά, ἐνῷ ἡ νότια Ἐλλάδα διαιρεῖται ποικιλότροπα σὲ μικρότερα διαμερίσματα καὶ σὲ νησιά. Βαθμαῖα δὲ ὁ ὄρος Ἡπειρος ἀποδίδεται στὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, βόρεια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ τελικὰ πέρα τῆς Ἀκαρνανίας. Διαστάσεις

introduction de D. Baud - Bovy, Genève 1914. Φ. M. Πέτσα, Ἡπειρος, κοιτίδα τοῦ Ἐλληνισμοῦ, Ἡπειρος 1 (1978) 5 κ.έ.

5. Ἐκατ. Frigm. 106 (Jacoby).

6. Πινδάρου, Νεμεον, δ' 82-87.

γνωμῶν παρατηροῦνται καὶ στὰ ἀνατολικὰ σύνορα τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν Μακεδονία. Οἱ Ὀρέστες θεωροῦνται σὰν Ἡπειρῶτες ἀπὸ τὸν Ἐκαταῖο: «Ὀρέσται, Μολοσσικὸν ἔθνος»⁷.

Ποικίλες πληροφορίες σώζονται καὶ γιὰ τὰ βόρεια σύνορα. Ἀρχαιότερη εἶναι τοῦ Ἐκαταίου (бου αἰώνα π.Χ.), δὲ όποιος ἀναφέρει τὸν Ὡρικὸν⁸ ὡς ἡπειρωτικὸ λιμάνι, ὅπως ἥδη σημειώθηκε. Ωστόσο σὲ τελικὴ ἀνάλυση ὡς βόρειο ὄριο θεωρεῖται ὁ ποταμὸς Γενοῦσος (σημ. Σκούμπη), τοῦ ὄποιου τὸ φεῦγμα παρακολουθεῖ πανάρχαιη⁹ ὁδός, γνωστὴ εὐρύτατα μετὰ τὴν φωμαϊκὴ κατάκτηση μὲ τὸ ὄνομα Ἐγνατία¹⁰. Οἱ Στράβων καθορίζει μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια: «ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ιοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὅρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν, ἢ προδιήλθομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παρουκοῦντα». Ἐξ ἵσου σαφής εἶναι καὶ στὶς λεπτομέρειες ὁ Στράβων. Προειδοποιεῖ ἐνωρίτερα: «ἐκ δὲ τῆς Ἀπολλωνίας εἰς Μακεδονίαν ἡ Ἐγνατία ἐστὶν ὁδὸς πρὸς ἔω». Ἐπιμένει στὴν ἀκοίβεια προσθέτοντας καὶ τὰ ἔξης: «συμβαίνει δ' ἀπὸ ἵσου διαστήματος συμπίπτειν εἰς τὴν αὐτὴν ὁδὸν τοὺς τ' ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας ὁδιμηθέντας καὶ τοὺς ἔξ Ἐπίδαμνου (σημ. Δυρράχιο). Ή μὲν οὖν πᾶσα Ἐγνατία καλεῖται...»¹¹.

Κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ Ἐγνατία στὴν παραλία ἔχει δύο ἀφετηρίες, Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνο, καὶ σὲ βάθος περίπου εἴκοσι χιλιομέτρων συγκλίνουν καὶ ἀποτελοῦν μία ὁδό¹², ποὺ συνεχίζει στὸ ἔσωτερον δίπλα στὸν Γενοῦσο διαχωρίζοντας καθαρὰ τὰ Ἡπειρωτικὰ ἀπὸ τὰ Ἰλλυρικὰ ἔθνη, φύλα, φυλές¹³.

7. *Ἐκατ. Fragm.* 107 (ἐκδ. Jacoby).

8. Πβ. Κ. Ἀμάντου, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος (Βούλγαροι - Ἀλβανοί - Νοτιοσλάβοι), Ἀθῆναι 1923. 157 σημ. 2: «Οταν τὸ Ὡρικὸν κατεστράφῃ τὸν δεύτερον μ.Χ. αἰῶνα ὑπὸ σεισμοῦ, ἀνωκοδομήθη ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου καὶ τοῦ Ὡδείου Ἀθηνῶν».

9. P. Lemerle, Philippe et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine. Recherches d' Histoire et d' Archéologie, Paris 1945, 11-12.

10. Γιὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὄνοματος βλ. P. Collart, Les milliaires de la via Egnatia, BCH 100 (1976) 179-182.

11. Στράβ. Z', 4, 323. Γιὰ τὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας, βλ. L. Gounaropoulou - M.B. Hatzopoulos, Les milliaires de la voie Egnatiennne entre Heraclée des Lyncestes et Thessalonique, Athènes 1985, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

12. Πβ. Φ. Πέτσα, Μακεδονία καὶ Μακεδόνες – Ἡπειρος καὶ Ἡπειρῶτες, Ἡπειρος 1 (1979) 53: «Ὀπωδόποτε ἡ ἀρχαία Ἐγνατία ἔκεινοῦσε ἀπὸ τὴν Ἐπίδαμνο (Δυρράχιο) καὶ τὴν Ἀπολλωνία (βορείως τῆς Αὐλῶνος καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀών), οἱ δύο κλάδοι ἐνώνονταν στὸν ποταμὸ Γενοῦσο (Σκούμπη), ἡ ἐνιαία πλέον Ἐγνατία περνοῦσε πάνω ἀπὸ τὶς λίμνες Ἀχοίδα καὶ Πρέσπες, ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια (Μοναστήρι) κι ἔτσι κατέβαινε

Ἐν τούτοις διατυπώθηκαν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν. Ἐπίσης ὑποστηρίχθηκε ὅτι ὅλη ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἔως τὴν Ναύπακτο ἦταν ἴλλυρική, ποὺ μετέπειτα ἔξελλητης οὐδεὶς ἀνθελληνικὲς προθέσεις τῶν συγγραφέων. Ἀλλως τε τὸ τμῆμα, ποὺ ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ θεωρεῖται σὰν ἴλλυρικό, εἶναι ἐλάχιστο σὲ σχέση μὲ τὴν πανιλλυρικὴ θεωρία, κατὰ τὴν ὁποία τὸν χῶρο ἀπὸ τὰ βρεταννικὰ νησιά ἔως τὴν Παλαιστίνη καὶ ἀπὸ τὴν Βαλτικὴ ἔως τὴν Καλαβρία κατεῖχαν οἱ Ἰλλυριοί, ἢ δὲ γλώσσα τους, μιλονότι ἀμάρτυρη, χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἑρμηνεία κάθε ἀνετυμολόγητης λέξεως ὃλων τῶν εὑρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Βέβαια ἡ θεωρία ἔχει καταπέσει¹⁴. Ἀλλὰ οἱ ἴλλυροι λογικὲς συγγραφές, ποὺ ἐπηρεάσθηκαν ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ πανιλλυρισμοῦ, παραπλανοῦν ἀκόμη ἐρασιτέχνες ἢ κατ' ἐπίφραση ἐπιστήμονες.

Παραπλάνηση ἔχει προέλθει καὶ ἀπὸ παρερμηνεία χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων, στὰ ὅποια οἱ Ἡπειρῶτες ἀποκαλοῦνται καὶ βάρβαροι. Μὲ βάση τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτὸν καὶ διακεκριμένοι ἐπιστήμονες στὸ παρελθὸν ἀμφισβήτησαν τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν κατατάσσοντας αὐτοὺς στοὺς Ἰλλυριούς, χωρὶς νὰ λάβουν ὑπ’ ὄψη τὶς πηγές, ποὺ οητὰ διακρίνουν πάντοτε τοὺς Ἡπειρῶτες ἀπὸ

στὸν κάμπο τῆς Λυγκηστίδος (Φλωρίνης). Λοιπὸν ὅχι μόνον αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε τώρα Βόρειο Ἡπειρο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκβολές τοῦ Ἀάρου (πάνω ἀπὸ τὴν Αὔλανα) καὶ οἱ κοιλάδες τοῦ Ἀψού καὶ ὡς τὴν κοιλάδα τοῦ Γενούσου, δηλαδὴ ὡς τὴν Ἔγνατια ὁδό, ἦταν τόπος μὲ τὰ Ἡπειρωτικὰ Ἔθνη, ὅπως μᾶς τὸ λέει ὁ Στράβων, ὁ ὄποιος, σημειωτέον, γράφει στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ περίπου, δηλαδὴ μὲ ωραιαικρατία, συνεπῶς καὶ νὰ ἥθελε νά... χαρισθῇ στοὺς Ἑλληνες δὲν θὰ μποροῦσε!». Ἐν τούτοις οἱ Ἀλβανοί τὰ σύνορα Ἑλλήνων καὶ Ἰλλυριῶν, κατεβάζουν στὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο ἐπικαλούμενοι δῆθεν ἀρχαῖες γραπτές πηγές, ἀλλὰ δὲν κατονομάζουν καμπία! Πβ. S. Pollo - A. Ruto, Ἰστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά: Μπ. Ἀκτσόγλου. Ἐκδοτικὴ ὘μάδα, Θεσσαλονίκη, ἀ.χ., 10. Ἀλλὰ μὲ χάρτη διοσέλιδο σ. 24, τὰ σύνορα μετατίθενται νοτιώτερα! Ωστόσο ὁ μεταφραστής δὲν προβαίνει στὸ παραμικόδη σχόλιο... Ἐτσι ἡ ἀλβανικὴ προπαγάνδα ἀνενόχλητη εἰσβάλλει στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. 13. Πβ. Σωτ. Δάκαρη, Ἡ γένεση τῆς πόλης στὴν Ἀρχαία Ἡπειρο, Δελτίο κέντρου ἐρευνῶν Ζαγορίου 2 (1981) 20: «Τὴν παρουσία τῶν Μολοσσῶν στὴν Ἡπειρο ἐπισημαίνουν τὰ ὅμιοια γεωμετρικὰ γραπτὰ ἀγγεῖα, δηπως τῆς Βίτσας. Ἡ κεραμεικὴ αὐτὴ ἀπαντᾶται κατὰ μῆκος τῆς Πίνδου, τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς, ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῶν Ιωαννίνων καὶ Ἀρτας ὡς τὰ Τούκαλα τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν Κοζάνη - Ἀλιάκμονα. Βόρειο δρυο ἀποτελεῖ ὁ ποταμὸς Σκούμπης (ὁ ἀρχαῖος Γενούσος) στὴ νότια Ἀλβανία, βόρεια τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Ἀάρου, ὡς τὸ Μοναστήρι».

14. Πβ. τὴν παρατήρηση τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ Al. Graur, Studii Clasice 3 (1961) 20: «... On en est revenu depuis, mais le fait que des pareils écarts ont pu se produire doit nous inciter à la prudence».

τοὺς Ἰλλυριούς. Στοὺς καλοπροαιρετούς ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὅποιων συγκαταλέγονται οἱ Ed. Meyer, Kretschmer, Nilsson, ἔχει ἀπαντήσει τεκμηριωμένα ὁ Beloch στὴν ἐμπεριστατωμένη τετράτομη συγγραφή του γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀφειρώνοντας κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο «Ἡ ἑθνικότης τῶν ἀρχαίων Ἡπειρωτῶν». Ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Ἡπειρώτες εἶναι Ἐλληνες καὶ ὅχι Ἰλλυριοί ἐξελληνισμένοι: «... ἐπειδὴ αὗτη (ἡ Ἡπειρος) ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη περικλείεται ὑπὸ δορέων καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ δεχθῇ ξένας ἐπιρροάς, δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ κανεῖς, ὅτι ἔγινεν ἐλληνικὴ χώρα, ἐὰν δὲν ἦτο ἀνέκαθεν τοιαύτη»¹⁵.

Ομως φαντάσθηκαν οἱ Ἀλβανοί μὲ τὴν παράθηση τῶν ὀργάνων τοῦ Μπενίτο Μουσσολίνι. Ὁ ἀρχαιολόγος Domenico Mustilli ἀποπειρᾶται τὴν παραχάραξη τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ δὲν ἀποσιωπᾷ τὴν ὑπαρξην ἀπόψεων γιὰ ἐλληνικότητα τῆς Ἡπείρου, ὕστε νὰ τηροῦνται στοιχειωδῶς τὰ προσχήματα ἐπιστημονικότητας: «Στὰ νότια τοῦ Ἀφου κατοικοῦσαν δεκατέσσαρα ἡπειρωτικὰ φῦλα, ποὺ ἀνήκαν κατ' ἄλλους στὴν Ἰλλυρικὴ οἰκογένεια καὶ κατ' ἄλλους στὴν Ἐλληνική». Ἐπειτα ἀδίστακτα προχωρεῖ στὴν συσκότιση: «Ἡ Ἰλλυρικὴ φυλὴ ἦταν λαὸς πολυπληθῆς ἀπλωμένος στὴν κεντρικὴ ἀνατολικὴ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀλβανία ἀποτελοῦσε μιὰν ἀπ' τὶς νότιες ἐπεκτάσεις του, ποὺ συνεχίζοταν καὶ μέσα στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα ἔως τὸν Κορινθιακὸ κόλπο (!)... Ὁ λαὸς αὐτὸς ἀρχίζει νὰ παίρνῃ δύναμη καὶ νὰ ὀργανώνεται σὲ κράτη τὸν 4ο αἰ. π.Χ. Τὰ δύο σημαντικώτερα τμῆματά του εἶναι στὰ βόρεια τὸ τμῆμα τῆς Σκόδρας καὶ στὰ νότια τὸ τμῆμα τῆς Ἡπείρου, ποὺ περιλαβαίνει διάφορα φῦλα, ὅπως τῶν Χαόνων καὶ τῶν Μολοσσῶν. Ἐπειτα τὰ κράτη παίρνουν δριστικὴ μορφή, πολιτικὴ συνείδηση, καὶ ἡ δράση τους εἶναι προπαντὸς οἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς ἔξασθενημένης πιὰ Ἑλλάδας καὶ τῶν ἀποικιῶν της. Πιὸ ἔξειλιγμένη καὶ σταθερὴ ὀργάνωση εἶχε προπάντων ἡ Ἡπειρος, ὁδηγούμενη ἀπὸ ἔξυπνους ἥγειμόνες καὶ διευκολυνόμενη ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ωργανωμένη πάνω σὲ βάσεις αὐστηρὰ στρατιωτικές, εἶχε σημαντικὲς καὶ πλούσιες πόλεις, ὅπως ἡ Φοινίκη καὶ τὸ Βουθρωτό, καὶ ὄχυρα καὶ φρούρια κατεσπαρμένα σ' ὅλη τὴν χώρα...»¹⁶.

Ο Mustilli ἀποφεύγοντας σαφὴ ἀναφορὰ στὸ ἔθνολογικὸ ζήτημα τῆς Ἡπείρου καὶ παραγνωρίζοντας τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο φροντίζει ίδιαίτερα τὴν κάλυψη τοῦ κενοῦ μὲ θεώρηση τῆς ὀλοφάνερης ἐλληνικότητας σὰν ἐλληνικῆς πολιτισμικῆς ἐπιδράσεως, εἰσαγόμενης καὶ ὅχι αὐτοφυοῦς. Σπεύδει δὲ καὶ στὴν σύνδε-

15. Πβ. Ἡπειρωτικὴ Ἔστια 9 (1953) σὲ μετάφραση N.K. Παπαδοπούλου καὶ σὲ ἀνάτυπο, 6.

16. D. Mustilli, *Albania*, Milano 1940, 39, σὲ μετάφραση Δημ. Εὐαγγελίδη, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα, Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ιωάννινα 1962, 4-5.

ση τῶν Ἀλβανῶν μὲ τοὺς Ἰλλυριούς, μολονότι δὲν ἀγνοεῖ ὅτι οἱ διαπρεπέστεροι Ἰλλυριολόγοι καὶ γενικά βαλκανολόγοι ἀποκλείουν τὴν καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς καὶ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν Ἰλλυρική.

Ἡδη τὸ 1927 ὁ Herbert Louis ἀποφαίνεται: «νεώτερες φιλολογικὲς ἔρευνες δὲν παραδέχονται ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ καταγονται ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς». Ἐξ ἵσου κατηγορηματικὸς παρουσιάζεται τὸ 1936 καὶ ὁ Hans Krahe, ὁ ὅποιος ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς πλέον εἰδικοὺς στὴν Ἰλλυρικὴ γλώσσα¹⁷. Κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan διατείνεται μὲν ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἰλλυριῶν, ἀλλὰ ἀρνεῖται τὴν αὐτοχθονία τους. Κατὰ τὸν Capidan οἱ Ἀλβανοὶ ἄλλοτε κατοικοῦσαν βορειότερα τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας: «Je crois que les Albanais représentent les descendants des Illyriens. Leurs anciens habitats se trouvaient jadis plus au Nord du royaume actuel». Προσδιορίζει δὲ τὴν πατρίδα τῶν Ἀλβανῶν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, στὸ τρίγωνο Νίσσα (Νίς) - Σόφια - Σκόπια, μακριὰ ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Ιονίου, καὶ τεκμηριώνει τὴν ἀποψή του ὡς ἔξης: «Η ἀπουσία τοπωνυμίων Ἰλλυρικῆς προελεύσεως στὸ ἔδαφος τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας ἔχει ἀναγκάσει τοὺς ἐπιστήμονες νὰ ἀναζητοῦν τὴν πατρίδα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ σὲ περιοχὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου». Ἐπὶ πλέον ἐπικαλεῖται καὶ τὴν παρατήρηση τοῦ βαλκανολόγου Weigand, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἀλβανικοὶ ὅροι, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἀλιεία, δὲν προέρχονται ἀπὸ αὐτόχθον γλωσσικὸ ὑλικό: «On y a ajouté aussi l' observation de Weigand d' après laquelle les termes albanais se référant à la pêche ne tiennent pas du fond indigène». Δικαιολογημένα θεωρεῖ τὴν διαπίστωση αὐτὴν ὡς ἀπόδειξη ὅτι ἡ ἀρχαία κατοικεσία τῶν Ἀλβανῶν ἦταν στὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου: «C' était une preuve de plus que l' ancien habitat des Albanais devait être cherché dans l' intérieur de la péninsule...»¹⁸.

Μεταπολεμικά, τὸ 1969, σὲ ἄρθρο δημοσιευμένο μάλιστα σὲ ἀλβανικὸ περιοδικὸ ὁ ἐπίσης Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Rosetti, μὲ βάση τὴν ναυτιλιακὴ καὶ ἀλιευτικὴ ὄρολογία τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας, δὲν δέχεται τὴν ἐντοπιότητα τῶν Ἀλβανῶν στὸν χῶρο, ποὺ σήμερα κατέχουν, καὶ ἔξηγει ὅτι πολὺ ἀργά ἔφθασαν στὴν θάλασσαν: «Quant à l' habitat primitif des ancêtres des Albanais, leur terminologie de la navigation et de la pêche, qui sont empruntées, prouve d' une manière indubitable qu' ils sont arrivés tard

17. Τίς βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις βλ. *Εὐαγγελίδη*, ἔ.ἀ., 5.

18. *Balcania* 1 (1938) 32. Βλ. καὶ *M. Μιχαήλ - Δέδε, Οι Ἑλληνες Ἀρβανίτες*, Ἐκδόσεις IBE, Ιωάννινα 1987, 12-13.

sur le littoral maritime»¹⁹.

Ο Βούλγαρος ἀκαδημαϊκός και καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Σόφιας VI. Georgiev ἀποκλείει ἐντελῶς σχέση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας μὲ τὴν Ἰλλυρική, συνακόλουθα δὲ και τῶν Ἀλβανῶν μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς σὲ σειρὰ μελετῶν του. Στὴν τελευταίᾳ ἀνακοίνωσή του σὲ διεθνὲς συνέδριο ἐπαναλαμβάνει τὴν ἄποψή του μὲ τρόπο ἀπόλυτο και ἐπιγραμματικό: «Je précise que l' albanais ne provient pas de l' illyrien»²⁰.

Τὴν καταγωγὴν τῶν Ἀλβανῶν ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς ἀπορρίπτει μὲ πρόσφατη ἀνακοίνωση ὁ M. D. Savić: Ἡ γλωσσολογικὴ ἔρευνα, τονίζει, «ne nous permet pas de voir comme sédentaires les descendants des anciens peuples balkaniques, en particulier les Albanais, malgré l' insistance infondée d' une théorie d' après laquelle ils continuent la souche des Illyriens sur un territoire restreint». Ἐξ ἵσου κατηγορούματικὰ ἀποκλείει ὅπου αδήπτοτε δυνατότητα σχέσεως τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας μὲ τὴν Ἰλλυρική, μολονότι εἶναι γνώστης τῆς ἀντίθετης και τόσο πλούσιας ἀλβανικῆς βιβλιογραφίας. Διατυπώνει δὲ τὴν ἄποψή του μὲ σαφήνεια: «Quant à la thèse qui prétend voir dans l' albanais la filiation du groupe illyrien, elle reste – à notre avis-sans fondement, étant donné que l' albanais possède tous les traits communs aux langues qui se sont formées dans le territoire daco-mésien de cette langue»²¹. Σαφῶς τὴν κοιτίδα τῶν Ἀλβανῶν μεταθέτει μακριὰ ἀπὸ τὶς ἀδριατικὲς ἀκτές, ὅπου σήμερα βρίσκονται.

Ἐξ ἄλλου ὁ κατ' ἔξοχὴν Ἰλλυρολόγος I. I. Russu, καθηγητής και ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, συμπεραίνει ὅτι δὲν ἔχει πιθανότητες ἐπαληθεύσεως ἡ θεωρία γιὰ καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν ἀπὸ Ἰλλυριοὺς μὴ ἐκρυμματίσμενους: «En conclusion, il semble que la thèse sur la descendance des Albanais des Illyriens non romanisés a peu de chances d' être vérifiée»²².

Οἱ Ἰλλυριοὶ ἐντοπίζονται στὴν δυτικὴν πλευρὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου μεταξὺ τῆς Ἀλβανίας και τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Νάρου ἢ Νάρωνος. Ἐκεῖ δημιουργεῖται και τὸ Ἰλλυρικὸ κρατίδιο, στὸ ὅποιο ἔξησε ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα και ὁ μετέπειτα ὄνομαστός βασιλιάς τῆς Ἦπειρου Πύρρος. Ο δὲ τελευ-

19. *Studia Albanica* 1 (1969) 134.

20. Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie...* Rome 1977 (Milano 1978), 90.

21. Πβ. *Actes du troisième Symposium International de Thracologie...* Roma 1982, 246 και 250.

22. I. I. Russu, *Etnogeneza Românilor*, Bucuresti 1982, 452. Βλ. και τὸ εἰδικὸ γιὰ τοὺς Ἰλλυριοὺς σύγγραμμά του, *Illiui, Istoria - limba și onomastica - romanizarea*, Bucuresti 1969, 151-152. Θρακικῆς καταγωγῆς φέρει τοὺς Ἀλβανούς και ὁ P. H. Stahl, *Ethnologie de l' Europe du Sud - Est, Une Anthologie*, Paris - La Haye 1974, 92.

ταῖος βασιλίσκος τῶν Ἰλλυριῶν Γένθιος εἶχε μητέρα Ἑλληνίδα, ἡ οποία φυσικὰ ἀσκησε στὸ παιδί της σημαντικὴ ἐπίδραση ἐλληνική, ὑπαρκτὴ ἄλλως τε αἰσθητὰ σὲ ὅλη τὴν παράκτια ζώνη, ὅπως βεβαιώνει ὁ Γιουγκοσλάβος καθηγητὴς M. Garasanin: «Et c' est justement dans cette zone à civilisation hellénistique que se forme ce que l' on a appelé l' Etat illyrien, c' est-à-dire dans la région située entre l' Albanie et l' embouchure de la Nérétva ... ici il y a eu des contacts très étroits avec le monde grec. Je rappelerai, entre autres, que Pyrrhus a été élevé à la cour d' un roi illyrien et que, notamment, le roi illyrien Gentius, fils d' une grecque, avait des connaissances scientifiques en botanique et en médecine... c' est donc dans cette région aussi que nous trouvons la civilisation hellénistique, depuis le IIIe siècle: et c' est dans cette même région que, plus tard, la romanisation de la Dalmatie a été la plus forte et que, d' autre part, dans l' intérieur, cette romanisation n' a jamais été complète...»²³.

Πολλοὶ ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ Hatzfeld, Robert, Gitti, Digović, Vinja, Nikolanci, Parović - Pesikan, Woodhead, Braccesi²⁴, ἐπιβεβαιώνουν μὲ τὶς μελέτες τους τὴν παρούσια Ἑλλήνων πέρα τοῦ Γενούσου ποταμοῦ, κατὰ μῆκος τῶν ἀδριατικῶν ἀκτῶν πρὸς βορρᾶ καὶ τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση στοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ σὲ ἄλλους λαούς, μάλιστα καὶ στὴν ἀντίπερα ὅχθη τοῦ Δουνάβεως. Ἡδη στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα μαζ ὁ Hatzfeld εἶχε ἐπισημάνει τὴν ἔξαπλωση τῆς ἐλληνικῆς ἐπιδράσεως καὶ στὶς παραδονάβιες χῶρες: «Les districts septentrionaux (d' Illyrie, qui, vers le Nord, va jusqu' au Danube) ont toujours été soustraits à l' influence grecque, et d' ailleurs ils étaient traversés par des routes qui les mettaient en rapports bien plutôt avec la vallée du Danube qu' avec l' Orient hellénique»²⁵.

Τὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς τοῦ Δουνάβεως διατηροῦν καὶ οἱ Βορειοπειρῶτες, κυρίως μὲ τὰ δύο μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Δυρραχίου, τόσο μέσῳ Δαλματίας ὅσο καὶ μέσῳ Μακεδονίας, ὅπως περιγράφει ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς V. Pârvan παρακολουθώντας τὴν διάδοση τῶν ἐλληνικῶν νομισμάτων: «οἱ Ἑλληνες τῶν δύο τούτων παραλιακῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῆς νότιας Ἀδριατικῆς ἔπαιρον ἄλλοτε μὲν τὸν δρόμο τῆς ΒΔ Μακεδονίας, τῆς Παιονίας καὶ Δαρδανίας, καὶ (ἔφθαναν) διὰ τοῦ Μάργου καὶ τοῦ Τίμοκ στὴν Κοιλάδα (Δουνάβεως) – (στὴν ἀντίθετη διεύθυνση ἦταν ὃ ἐμπορικὸς δρόμος, ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ καὶ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη, ἀπὸ τὴν ὥποια εἶχαν τὴν προέλευση τὰ τετράδραχμα τῆς Πρώτης Μακεδονίας στὴν

23. Πβ. Sources archéologiques de la civilisation européenne. Bucarest 1970, 291.

24. Ἀκριβῶς γιὰ τὸν καθένα βιβλιογραφικὲς παραπομπὲς βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοπειρωτικὸς Ἑλληνισμός, Ἀθῆνα 1988, 65 κ.έ.

25. J. Hatzfeld, Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique, Paris 1919, 20 σημ. 2.

Δακία) – ἄλλοτε δὲ ἐπίσης τὸν δρόμο τῆς Δαλματίας διὰ τοῦ Δρίνου κατηφορικά ἔως τὴν συμβολὴν μὲ τὸν Σάβα καὶ κατόπιν διὰ τοῦ Σάβα στὴν Κοιλάδα (Δουνάβεως)»²⁶.

Βορειότερα τοῦ Γενούσου οἱ ἑλληνικές ἔστιες ὑπάρχουν σχεδὸν ἀδιάλειπτα σύμφωνα μὲ τὶς ἀποκαλύψεις τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας. Πολύκροτο τεκμήριο ἀποτελεῖ ἔνα μικρὸ χάλκινο δαχτυλίδι, τὸ ὅποιο βρέθηκε σὲ χῶρο Ἰλλυρικό, στὸ Σκούταρι (Σκόδρα - Χρυσούπολι), καὶ τοῦ ὅποιου ὁ δίσκος φέρει ἐπιγραφὴν μὲ ἑλληνικὴ γραφὴ, ἔνδειξη σαφὴ τῆς παρουσίας Ἑλλήνων. Αὐτήν, ἀν καὶ ἐπὶ μισὸ αἰώνα ἀμφισβήτηθηκε, ἐπαλήθευσε τελικά ὡραία προονοιαγώντας τὸ εὑρημα μεταξὺ δου·7ου αἰ. μ.Χ. καὶ ἀποδεικνύοντας ὅτι τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἑλληνικό, μάλιστα δὲ χριστιανικό!²⁷ Ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀργότερα οἱ Ἑλληνες δὲν ἀποσιάζουν ἀπὸ τὸν Ἰλλυρικό, δαλματικὸ καὶ ιστριακὸ χῶρο.

Ἐντεῦθεν τοῦ Γενούσου ζοῦν οἱ ἀκρίτες τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ Ἡπειρῶτες, οἱ Βορειοηπειρῶτες. Εἶναι πληθυσμὸς συμπαγῆς καὶ πανάρχαιος, τοῦ ὅποιου τὴν ἑλληνικότητα ἐπιβεβαιώνουν μεταπολεμικὰ Ἑλληνες καὶ ἔνοι ἐπιστήμονες, ὅπως Δῆμος, Εὐαγγελίδης, Φ. Πέτσας, Σωτ. Δάκαρης, P. Franke, P. Lévenque, E. Leppore, N.G.L. Hammond, F. Papazoglou κ.ἄ.

Κατὰ τὸν πρῶτο, τὸν Εὐαγγελίδη, καθηγητὴ τῶν πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν, «τὴν ἑλληνικότητα τῆς χώρας διαλαλοῦν ἐπίσης καὶ τὰ ἐρείπια ποὺ εἶναι σπαρμένα παντοῦ καὶ ποὺ καθόλου δὲ διαφέρουν ἀπὸ τὶς καθαρὰ ἑλληνικές πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Θὰ ἐπιμείνω ἐδῶ προπαντὸς στὰ βόρεια διαμερίσματα τῆς Ἡπείρου, ποὺ συνορεύουν μὲ τοὺς Ἰλλυριούς, καὶ ἴδιαίτερα τῆς Ἀτιντανίας, γιατὶ γιὰ τὰ νοτιώτερα, ὅπως τῆς Θεσπρωτίας, δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ ἀμφισβήτηση. Πολυγωνικὰ καὶ ἰσοδομικὰ τείχη ἀκροπόλεων, ἐρείπια ναῶν, ἀνάγλυφα, ἐπιγραφές, ἀγγεῖα, τάφους συναντάει κανεὶς εὐθὺς ἀμέσως ἀπ’ τὶς βορειότερες ἡπειρωτικές περιοχές, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Ἀντιπάτρεια (σημ. Μπεράτι), τὴν Ἀπολλωνία καὶ τὸν Ὡρικό»²⁸.

Ο Ἄγγλος Hammond, συγγραφέας ὀγκώδους καὶ ἐμπεριστατωμένης μονογραφίας γιὰ τὴν Ἡπειρο, καθορίζει ἀκριβέστερα καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν χρόνο τῆς ἑλληνικότητας τῶν Ἡπειρωτῶν. Τὰ δὲ πορίσματα τῶν πολυετῶν μελετῶν τοῦ ἐπιδοκιμάζει ἡ καθηγήτρια τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Papazoglou

26. V. Pârvan, Dacia, Civilizațile străvechi din regiunile Carpatodanubiene, Madrid 1956, 155-156.

27. Πβ. BCH 83 (1959) 798-799. Βλ. καὶ E. Condurache, I monumenti cristiani nell' Illirico, Ephemeris Dacoromana 9 (1940) 1 κ.έ.

28. Δῆμος. Εὐαγγελίδη, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου, 32-33.

γράφοντας μεταξύ ἄλλων και τὰ ἔξης: «Ο Hammond ὑπογραμμίζει τὴν ὁμοιότητα τῶν ἀντικειμένων, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στοὺς τύμβους τῆς Vajze (πρὸς τὸν κάτω Ἀδω, νότια τῆς Ἀπολλωνίας), μὲ ἐκεῖνα τῶν μυκηναϊκῶν τάφων. Βεβαιώνει δὲ ὅτι ἡ περιγραφὴ τῆς ταφῆς τοῦ Πατρόκλου στὴν Ἰλιάδα ἀντιστοιχεῖ τέλεια μὲ τὰ ταφικὰ τυπικὰ ποὺ παρουσιάζουν οἱ τύμβοι τῆς Βορείου Ἡπείρου, συγκεκριμένα αὐτοὶ τῆς Vajze. Συμπεραίνει ἀπὸ αὐτὲς τὶς συσχετίσεις ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς κεντρικῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Β. Ἡπείρου ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τῶν πολεμιστῶν ποὺ κατὰ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἴδρυσαν τὴν ἐπικράτεια στὶς Μυκῆνες. Η ἐπική παράδοση θὰ ἐπαλήθευε μὲ τὴν σειρά της τὴν ὑπαρξη πολὺ στενῶν σχέσεων, ἔθνικῶν καὶ πολιτισμικῶν, μεταξὺ Ἡπείρου καὶ Ἑλλάδος κατὰ τὴν μυκηναϊκὴ ἐποχή.

Η ἐπιδοκιμασία τῶν συμπερασμάτων τοῦ Hammond ἀπὸ τὴν Papazoglou ἀποκτᾶ τεράστια σημασία, ὅταν ἐπεκτείνεται καὶ στὸ ἐπίμαχο θέμα τῆς αὐτοχθονίας τοῦ Ἐλληνισμοῦ στὴν Ἡπειρο ἡ στὴν ὑπαρξη δῆθεν ἔτονοι λογικοῦ ὑποστρώματος, τὸ ὅποιο ἔξελληνισθηκε. Σημειώνει μὲ σαφήνεια τὰ ἔξης: «Δικαιολογημένα ὁ Hammond ἀπορρίπτει τὴν ἔξελληνιση τῶν Ἡπειρωτῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν παραλίων ἔλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄλλυρικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας ὅπισθεν τῆς Ἐπιδάμνου καὶ Ἀπολλωνίας δὲν ἔξελληνισθηκε, μολονότι ἡ περιοχὴ αὐτὴ λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους ἦταν πολὺ ἀνοιχτότερη στὶς ἔλληνικὲς ἐπιδράσεις, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἡπείρου...»²⁹.

Τὸν ἔλληνικὸ ἔθνικὸ χαρακτήρα καὶ τὴν μακραίωντι ἀρχαιότητα τῶν Ἡπειρωτῶν ἐπιμαρτυροῦν ἡ τοπωνυμία καὶ ἡ ἀνθρωπωνυμία. Τὴν πρώτη προσκομίζει ὁ Georgiev τονίζοντας: «... στὴν Ἡπειρο τὰ τοπωνύμια εἶναι πολὺ ἀρχαῖα καὶ μόνον ἔλληνικῆς προελεύσεως»³⁰. Τὴν δεύτερη παρουσιάζει ὁ O. Masson καταλήγοντας στὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: «Οσον ἀφορᾶ στὶς ἔλληνικὲς χώρες, τὶς κοντινὲς μὲ τὴν Ἰλλυρία, δῶρος ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία, μπορεῖ κανεὶς νὰ ισχυρισθῇ ὅτι πράγματι δὲν ὑπέστησαν ἐπίδραση ἀπὸ βιορρᾶ, σὲ πεῖσμα θεωριῶν ποὺ διατυπώθηκαν μὲ βάση ἐπιφανειακὴ ἐρμηνεία τούτου ἡ ἐκείνου τοῦ ὀνόματος»³¹.

‘Οπωσδήποτε ἡ κατάσταση μεταβάλλεται τὸ 229 καὶ κυρίως μετὰ τὸ 219 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ἐμφανίζονται στὴν Β. Ἡπειρο, ὅπου ἴδρυσαν καὶ τὸ πρῶτο

29. Ziva Antika 20 (1970) 116 καὶ σημ. 2.

30. Πβ. Actes du premier Symposium International de Thracologie, Milan 1978, 157.

31. Πβ. Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud - est européennes, Sofia 1966, IV, 239.

ρωμαϊκὸ προτεκτοράτο³² στὴν Ἐλληνικὴ Ἀνατολή. Ἐνωρὶς γίνεται αὐσθητὴ ἡ λατινικὴ ἐπίδραση τόσον στὴν ἀνθρωπωνυμία ὅσο καὶ στὴν τοπωνυμία. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος ὑποθέτει ὅτι ἡ κατάργηση τῶν συνόρων Ἡπείρου καὶ Ἰλλυρίας κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία εἶχε ἐπιτρέψει τὴν ἄσκηση καὶ Ἰλλυρικῆς ἐπιδράσεως³³. Ωστόσο ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς R. Vulpe ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο αὐτὸν εἰδικὰ στὴν ἀνθρωπωνυμία: «Δὲν διαπιστώνεται – γράφει – πουθενά ὄνομα Ἰλλυρικό, ἀλλὰ μόνον ὀνόματα ρωμαϊκὰ καὶ Ἑλληνικά»³⁴.

Στὴν B. Ἡπείρῳ αὐσθητότερη θεωρεῖται ἡ λατινικὴ τοπωνυμία, ἡ ὅποια ἐπιβιώνει ὡς βλαχική, ἀρωματινική. Ἐξετάζοντας αὐτὴν ὁ Σ. Λιάκος διακρίνει: «τὰ ἀπαριθμούμενα ἀπὸ τὸν Προκόπιο κάστρα τῆς ἀρχικῆς Μακεδονικῆς Ἰλλυρίας, τότε Νέας Ἡπείρου, μετέπειτα θέματος Δυρραχίου, καὶ ἥδη Ἀλβανίας (μεταξὺ Ἀώου - Μάτι), διαπιστώνουμε ὅτι ἀπὸ τὰ πενήντα δύχτῳ τέτοια τὰ τριάντα ἔξι εἶχαν πιὰ Βλάχικα ὀνόματα. Καὶ στὴν περιοχὴν αὐτὴν ὥστε τὸ ποσοστὸ τούτων ἔφθανε τὰ 62%. Καὶ ἐπὶ πλέον διαπιστώνουμε ὅτι λείπουν σχεδὸν ὅλοτελα οἱ Ἀρβανίτικες τοπωνυμίες, ποὺ πλεονάζουν ἀντίθετα ἀνὰ τὶς περιοχὲς τῆς Αὐρηλιανῆς Δακίας... Ἀπὸ τὴν πρόχειρην ὡς ἄνω ἐπισκόπησι, βλέποντες ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ δύο τρίτα σχεδὸν ἀπὸ τὰ φρούρια τῶν βόρειων Ἐλληνικῶν περιοχῶν, εἶχαν πειὰ Λατινομακεδονικὰ ὀνόματα ἄρα καὶ κάτοικοι οἱ ὅποιοι μιλοῦσαν τὴν Λατινομακεδονικὴν (πρόφ. Ἀρωματινική)»³⁵.

Κατὰ τὸν Brunialti ἡ ρωμαϊκὴ ἐπίδραση ποικίλλει: «ἡ Ἑλληνικὴ Ἰλλυρία, ἡ Δαλματία καὶ ἡ Ἰστρία, κοντολογῆς τὰ ἀνατολικὰ παράλια (τῆς Ἀδριατικῆς) μεταμορφώθηκαν σὲ ἀληθινὸν κῆπο. Ἐγνώρισαν οἱ περιοχὲς αὐτὲς μιὰ εὐμάρεια, ποὺ δὲν εἶδαν ἄλλοτε οὔτε στὸ παρελθόν οὔτε στὸ μέλλον μετὰ τὴν πάροδο τῶν ἐπτὰ αἰώνων τῆς ρωμαϊκῆς εἰρήνης, ποὺ ἐπονομάσθηκε χρυσὴ ἐποχή. Ἡ γλώσσα, τὰ ἥθη, ἡ ἐνδυμασία, ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων κυριαρχοῦν»³⁶.

Όμως, ὅταν οἱ Ρωμαῖοι πατοῦν τὰ χώματα τῆς B. Ἡπείρου καὶ ἐκτείνουν τὴν ἔξουσία τους στὴν Ἑλληνικὴ χερσόνησο, εἶναι ἐλληνοπρεπέστατοι σ' ὅ, τι ἀφορᾶ τὴν θρησκεία, στὴν ὅποια δεσπόζει τὸ δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου, τὴν

32. P. Cabanes, L' Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167), Paris 1976, ὅπου καὶ χάρτης τοῦ προτεκτοράτου. Τοῦ αὐτοῦ, Les modifications territoriales et politiques en Illyrie méridionale et en Epire, au IIIe siècle et dans la première moitié du IIe siècle av.n.ère, Iliria 1 (1986) 40. Βλ. καὶ Journal of Roman Studies 26 (1936) 27.

33. Ἀντ. Κεραμόπουλος, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1939, 43 σμ.

34. Πβ. Ephemeris Dacoromana 3 (1929) 167. Βλ. ἐπίσης ἀποψή τοῦ Vl. Georgiev, Studia Albanica 1 (1969) 146.

35. Σ. Λιάκου, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, Θεσσαλονίκη 1965, 46. Τοῦ αὐτοῦ, Τί ἦταν ἔθνοφυλετικὰ οἱ Ἀβαροσκλαβῆνοι, Θεσσαλονίκη 1977, 4.

36. A. Brunialti, Le nuove provincie italiane..., Torino 1912, 19.

ένδυμασία, δύος ό χιτώνας, δύοποιος ἀπολήγει στὴν φουστανέλλα³⁷, καὶ τὴν γλώσσα, ποὺ ἐμπλουτίζεται μὲ δάνεια τῆς ἑλληνικῆς, δογάνου προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ ὅλων τῶν τάξεων τῶν Ρωμαίων³⁸. Βέβαια μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ βασιλείου τῶν Μακεδόνων καὶ τὴν Ἰδρυση τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας ἡ λατινικὴ ἀρχίζει νὰ ἔξαπλώνεται καὶ στὴν Ἑλλάδα³⁹.

Πέρα τῆς ἀνθρωπωνυμίας καὶ τῆς τοπωνυμίας στὴν Ἡπειρο ἀποδεικνύει τὴν διάδοση τῆς λατινικῆς καὶ τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικό. Πρωτίστως στὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων συντελεῖ ἡ Ἑγνατία. Διότι ἐπιβάλλει τὴν γνώση καὶ τῆς λατινικῆς στοὺς Βορειοηπειρώτες καὶ γενικά στοὺς Ἑλληνες, ποὺ συναλλάσσονται μὲ τοὺς χρῆστες τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐμπορικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας, Ρωμαίους ἐμπόρους, περιηγητές, στρατεύματα.

Ἀπὸ τὴν πρώτη, τὸ 1912, γνωστοποίηση ὑπάρχεως λατινικῶν ἐπιγραφῶν στὸν βορειοηπειρωτικὸ χῶρο τοῦ Δυρραχίου⁴⁰ οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες πολλαπλασιάσθηκαν. Ἀληθινὰ δὲν ἀστοχεῖ στὸν καθορισμὸ τοῦ σημείου ἐνάρχεως τῆς ἑλληνολατινικῆς διγλωσσίας ὁ Σ. Λιάκος: «Ἄν τὴν χερσόνησό μας ἡ Λατινικὴ ἄρχισε νὰ διαδίδεται ἀπὸ τὴν Μακεδονικὴ Ἰλλυρία, ὅπου καὶ βρίσκονται οἱ λιμένες τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Δυρραχίου, πρῶτοι ἀποβατικοὶ σταθμοὶ τῶν Ρωμαίων καὶ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὁδευσης αὐτῶν, τὴν ὁποία ὀνόμασαν Ἰγνάτια (= Ἀνατολική), δθεν τὸ Ἑγνατία. Οἱ περίοικοι ταύτης κατόπιν ποὺ ὅλοι τους μιλοῦσαν τὸ Μακεδονικὸ Ἰδίωμα τῆς Γραικικῆς, στάθηκαν οἱ πρῶτοι προσήλυτοι τῆς Λατινικῆς γλώσσας...»⁴¹.

Ἐκλατίνιση Ἑλλήνων ἀποκαλύπτει ἡ μελέτη ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀξιόλογα κέντρα τοῦ ἡπειρωτικοῦ χώρου, συγκεκριμένα τῆς Φωτικῆς, ὅπου λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἑλληνικὰ ἀνθρωπωνύμια (Rhodope, Orinus, Sosipatra, Eutycus, Sotis, Luciscus, Horais, Sota, Philonica, Orestes, Eunus, Tyca, Aristides...) τῆς πλειονότητας τῶν κατοίκων τῆς πόλεως διευκολύνουν τὴν κατανόηση τοῦ σχηματισμοῦ λατινοφώνων, δρθότερα διγλώσσων, πληθυσμῶν στὴν Ἡπειρο. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν χαράσσονται στὸ

37. Βλ. M. A. Γκιόλια, Συμβολὴ στὴν ἴστορία τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτισμικοῦ χώρου τῆς Εὐρυτανίας καὶ τῶν Ἀγράφων κατὰ τὴν τουρκοκρατία, Ἀθήνα 1986, 128 καὶ σημ. 53 καὶ 54, ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

38. Άχ. Γ. Λαζάρου, Ρωμαϊκὸς Ἀρχαδισμός, Πρακτικὰ α΄ συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεάδους», Ἀθήνα 1984, 40-54.

39. A. Lazarou, Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes, Athènes, 1985, 7 κ.ἔ.

40. Πβ. N. Ἑλληνομνήμων 16 (1922) 340-342.

41. Λιάκου, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, 19 σημ. 87.

έπιτυμβιο μὲ λατινικὴ γραφὴ κρίνεται ἐξαιρετικὰ σημαντικό. Διότι φανερώνει τόσο τὴν ζωτικότητα ὅσο καὶ τὴν διάρκεια τῆς λατινικῆς, καθὼς καὶ τὴν εύκολία ἀποδοχῆς ἀπὸ τοὺς αὐτόχθονες Ἡπειρῶτες τῆς δεύτερης γλώσσας, τῆς ἐπείσακτης, ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖται ἐξ ἀφορμῆς μᾶς χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς τῆς Φωτικῆς, στὴν ὁποίᾳ τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς εἶναι Μαρία, χριστιανικό⁴². Δίγλωσσος δὲ θεωρεῖται καὶ ὁ ἐπίσκοπος Φωτικῆς Διάδοχος, γιὰ τὸν ὅποιο ὁ Hammond γράφει καὶ τὰ ἔξης: «Ο πιὸ περιφήμιος ἐπίσκοπος κι ὁ πιὸ διακεκριμένος συγγραφεὺς τῆς Ἡπείρου ἦταν ὁ Διάδοχος τῆς Φωτικῆς, ποὺ γεννήθηκε γύρω στὸ 400 μ.Χ. καὶ ἀντέκρουσε τοὺς Μονοφυσῖτες στὴ Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνας κατὰ τὸ 451 μ.Χ. Η ἐπισκοπή του ἦταν ἡ δυτικότερα ενδισκόμενη στὴν Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία καὶ μπορεῖ νάχε συντάξει τὴν ἔκκληση σὲ Λατινικὴ ποὺ ἐκφωνήθηκε ἀπὸ τὸ ἐπισκοπάτον τῆς Ἡπείρου πρὸς τὸν Λέοντα Ι· ἀλλὰ τὰ συγγράμματά του στὴν Ἐλληνικὴ θαυμάζονται γιὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ωθιμοῦ καὶ τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ πολυμάθειας»⁴³.

Διερευνώντας τὰ τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, στὰ ὅποια ἡ χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας ὅχι μόνον εἶναι δεδομένη γιὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαιοκρατίας ἀλλὰ κατὰ κάποιο τρόπο συνεχίζεται ἔως σήμερα, μὲ τὴν μορφὴ ἐνὸς ἰδιώματος λατινοελληνικοῦ, τῆς ἀρωμούνικῆς, γλωσσικοῦ ὀργάνου οἰκογενειακοῦ ἢ στενοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἐπαγγελματικοῦ κύκλου, ὁ διμότιμος καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Βακαλόπουλος σὲ πρόσφατο δημοσίευμα γράφει: «Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κατακήσεως ἥ, καλύτερα, τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, παρατηρήθηκε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς μεγάλων περιοχῶν, ἵδιως ἐκεῖ ὅπου ἡ παρουσία ἥ ἡ ἀκτινοβολία τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τους ἦταν ἔντονη. Καὶ μέσα στὴ σφαίρα αὐτὴ τῆς ἀκτινοβολίας βρέθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δυτικὰ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου ἔθνη, ἥ Βαλκανική, κυρίως οἱ Δάκες, ποὺ τελικὰ ἔχασαν τὴ γλώσσα, καὶ ἡ δυτικὰ τῆς Πίνδου ἡπειρωτικὴ Ἐλλάδα, δηλαδὴ οἱ προσανατολισμένες πρὸς τὴν Ἰταλία καὶ ἀπομονωμένες ἑλληνικὲς χῶρες. Μακρύτερα καὶ σχεδὸν ἀνεπηρέαστος ἔμεινε ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Μ. Ασίας. Ἐτσι ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς πρώτης εἰσβολῆς τῶν Ρωμαίων στὴ Μακεδονία ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διέρρευσαν 700 περίπου χρόνια ρωμαϊκῆς πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας, ποὺ μαζὶ μὲ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ἐγκατεστημένων στὴν Ἐλλάδα ἐποικισμῶν καὶ διοικητικῶν ἀρχῶν δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν ἐπηρεάσει τοὺς κατοίκους της. Τὴν ἀπόδειξη μᾶς τὴ δίνει ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης Λυδός στὸ «Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας» ἔργο του,

42. Πβ. Balkan Studies 21 (1980) 97-105.

43. N.G.L. Hammond, Ἡπειρος, Ἀθῆναι 1971, μετάφραση Ἀθ. Χρ. Γιάγκα, 86.

ὅπου γράφει ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀν καὶ οἱ περισσότεροι ἡσαν Ἑλληνες, μιλοῦσαν τὰ λατινικά, ‘πρὸ πάντων οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι’, ἥταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι. Ἡ πρόδηλη ἀπάντηση στὸ ἔρωτήμα τί ἀπέγιναν οἱ λατινόφωνοι ἢ οἱ δίγλωσσοι αὐτοὶ συμβάλλει, νομίζω, στὴ λύση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, ποὺ κατὰ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς παρουσιάζονται νὰ κατοικοῦν στὶς δυτικὲς ἐλληνικές χῶρες ὡς καὶ σ’ αὐτὴν ἀκόμη τὴν περιοχὴ τῶν Ἀγράφων καὶ τῶν ὅποιων τὸ λατινόφωνο γλωσσικὸ ἴδιωμα περιορίζεται μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων μὲ τὴν ἐπίδραση λογίων, πολιτιστικῶν κέντρων καὶ δασκάλων τοῦ Γένους, κυρίως τοῦ ἐθναποστόλου Κοσμᾶ τοῦ Αἴτωλοῦ. Τὴν ἄποψη τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τὴ διατύπωσε πρὸν ἀπὸ 150 χρόνια κιόλας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας Ἰστορικός, ὁ Κωνστ. Κούμας (1777-1836) μὲ πολὺ ἀπλοὺς καὶ πειστικοὺς συλλογισμούς, ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»⁴⁴.

Ἡ ρωμαιοκρατία καὶ ἡ ρωμαϊζούσα ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφήνουν ἀνεξίητα ἵχνη μὲ τὴν τοπωνυμία, τὴν ἀνθρωπωνυμία καὶ τὴν ἐπιβίωση στὴν Β. Ἡπειρο πληθυσμῶν διγλώσσων, μὲ δεύτερη γλώσσα τὴν ἀρωματική, ἀπότοκο τῆς δημώδους λατινικῆς. Τὸ τελευταῖο δὲν ξενίζει πλέον τοὺς στοιχειωδῶς ἐνημερωμένους στὴν βαλκανικὴ ρωμανολογία. Ἄλλως τε τὸ Βυζάντιο εἶχε καὶ πολιτικοὺς λόγους γιὰ τὴν ἐμφιονὴ καὶ προβολὴ τῆς λατινικότητάς του⁴⁵. Ταυτόχρονα ἐνθαρρύνει καὶ ἐνισχύει τὴν ἐπέκταση τῆς λατινικῆς ἀκτινοβολίας τόσο πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ διαμερίσματά του, περιοχὴ Δοβρούντσας καὶ Δέλτα Δουνάβεως⁴⁶, ὅσο καὶ πρὸς τὰ δυτικά, τῆς Β. Ἡπείρου, τοῦ Θέματος Δυρραχίου⁴⁷, ὅπου ἡ ὑπαρξὴ Ρωμάνων, λατινογλώσσων, καταγράφονται καὶ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο: «Ρωμάνους τοὺς νῦν Δαλματίαν καὶ τὸ Δυρραχίον οἰκοῦντας»⁴⁸. Ὁρθὰ δὲ ὁ Σ. Λιάκος σημειώνει: «Ἡ μετὰ τὴν Δαλματίαν μνεία τοῦ Δυρραχίου μᾶς πιστοποιεῖ, ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος ποὺ ἔζησε μεταξὺ 913-959 ἐννοοῦσε τὴν διοικητικὴ περιοχὴ τούτου καὶ ὅχι τὴν πόλι τοῦ Δυρραχίου ἀποκλειστικά»⁴⁹.

44. A.E. Baxalopoulou, ‘Ο γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, ἐν Ιστορίᾳ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὧς τὸ 1912, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 198, 49-50.

45. L. Lafoscade, Influence du latin sur le grec, ἐν J. Psichari, Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec, Paris 1892, 136.

46. Πβ. Revue des Etudes Roumaines 5-6 (1960) 228. V. A. Georgescu, Bizanțul și institutiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, București 1980, 11.

47. D. A. Zakythinos, La Grèce et les Balkans, Athènes 1947, 99 n.é.

48. K. Πορφυρογέννητου, Περὶ Θεμάτων, λβ', 152 (ἔκδ. Βόννης).

49. Λιάκου, Η καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, 10 σημ. 43.

Από τὸν βορειοπειρωτικό, καθώς καὶ ἀπὸ τὸν βορειομακεδονικὸ χῶρο ἀναδείχθηκαν καὶ δίγλωσσοι αὐτοκράτορες. Οἱ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ἀμαντος γράφει: «Τὸ Δυρράχιον ἔδωκε τὸν πέμπτον αἰῶνα εἰς τὸ Βυζάντιον τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον, δῖστις ὄνομαζεται μὲν Ἰλλυριός, διότι ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατήγετο, ἀλλὰ πιθανῶς ἦτο Ἐλλην»⁵⁰. Χρήστης δὲ τῆς λατινικῆς εἶναι ἀπόλυτα Ἐλληνόβλαχος, ἐφ' ὅσον ἡ κύρια σημασία τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ, Βλάχος, περιλαμβάνει τὸν λατινόγλωσσο. Βλάχους αὐτοκράτορες ἀποκαλύπτει καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος. Μελετώντας τὰ εὑρήματα τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας συμπεραίνει: «Οἱ ἔξ αὐτῶν τῶν μερῶν καταγόμενοι αὐτοκράτορες, π.χ. Διοκλητιανός, Κωνσταντῖνος, Ἰουστῖνος, Ἰουστινιανός, πρέπει νὰ ἴσσαν Ἐλληνες βλαχόγλωσσοι, Βλάχοι»⁵¹. Ἐξ ἄλλου γιὰ τὴν ἐλληνικότητα στὰ δυτικὰ ὁ Προκόπιος εἶναι κατηγορηματικός: «Ἐλληνές εἰσιν, Ἡπειρῶται καλούμενοι, ἄχρις Ἐπιδάμνου πόλεως, ἥτις ἐπιθαλαττία οἰκεῖται»⁵². Ἐπομένως ἀπὸ τοὺς Ἐλληνες τούτους, τοὺς ἀκρίτες Ἡπειρῶτες, προῆλθαν οἱ Δυρραχιῶτες Ρωμαῖοι, πρόγονοι καὶ τῶν σημερινῶν Βλάχων τῆς περιοχῆς, οἵ διοτοῖ ἐπιμένουν νὰ αὐτοποκαλοῦνται Α-ρωμάνοι⁵³, μὲ κάποια φωνητικὴ ἀλλοίωση.

Οἱ ἐπιδρομὲς ἢ κάθοδοι μεταναστευτικῶν λαῶν ἀσφαλῶς ἀναστατώνουν τὸν Ἐλληνισμὸ τῆς Β. Ἡπείρου, ὅπως καὶ ἄλλων τμημάτων τῆς χερσονήσου, σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν γιὰ τὶς σημειούμενες μετακινήσεις ἐπισκοπικῶν ἐδρῶν. Ἄλλὰ κάθε φορὰ δὲν βραδύνει ἡ ἀποκατάσταση τῆς τάξεως. Σχετικὰ δὲ μὲ τοὺς Ἀβάρους ὁ Λιάκος ἀντικρούοντας τὸν Κορδάτο παρατηρεῖ: «τὸ ὄνομα Ἐλλὰς χρησιμοποιήθηκε (στὶς πηγὲς) ἀντὶ τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἀκριβέστερου τοιούτου Ἰλλυρικού. Μόλις μετὰ τὸ 600 ἄλλωστε, οἱ Ἀβάροι κατόρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν κατὰ πολὺ γειτονικώτερη μὲ τὰ δρμητήριά τους Δαλματία». Ἐπίσης σημειώνει: «Ο Κορδάτος ἐπικαλέσθηκε τὴν μαρτυρία τοῦ ἀββᾶ J. Biclarensis ποὺ ἔγραψε ὅτι περὶ τὰ 577-578 οἱ Ἀβάροι κατεῖχαν τμήματα τῆς Ἐλλάδος καὶ Παννονίας καὶ λεηλατοῦσαν τὶς ἀκραίες περιοχὲς τῆς Θράκης. Οὗτοι ὅμως εἶχαν τὸ στρατόπεδό τους στὴν ἀνατολικὰ τοῦ Δούναβι

50. Ἀμάντου, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἐλλάδος, 135.

51. Μακεδονικὰ 2 (1941-1952) 530. Πβ. καὶ Λιάκου, Τὶ ἴσσαν ἐθνοφυλετικὰ οἱ Ἀβάροσκλαβῆνοι, 4: «ἀπὸ τὸ Δυρράχιο καὶ τὸ Ταυρόησιο (τῆς περιοχῆς Στρούγας) κατάγονταν οἱ Ἀρμανόγλωσσοι αὐτοκράτορες Ἀναστάσιος, Ἰουστῖνος καὶ Ἰουστινιανός». Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, κατ'.

52. Πβ. Κ.Δ. Στεργιοπούλου, Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1945, 35. Βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, Τὰ ὄνοματα Ἀλβανός καὶ Ἀρβανίτης, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς μνήμην Χρίστου Σουλή (1892-1951), Ἀθῆναι 1956, 3.

53. Βλ. Μνήμη Γεωργίου Κουρμούλη, Ἀθῆνα 1988, 80 σημ. 1.

σημερινή Ούγγαρία, ἀπέναντι τῆς ὅποιας ἦταν ἡ Παννονία καὶ πρὸς νότον ἡ διοίκησι Ἰλλυρικοῦ ποὺ περιλάμβανε τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς χερσονήσου μας (μέχρι καὶ λεκανοπέδιων Ἰσκερ - Νέστου) μαζὶ μὲ τὶς Ἐλληνικὲς χῶρες. Γιὰ νὰ φθάσουν στὶς ἀκραῖες περιοχὲς τῆς διοίκησης Θράκης ὥστε οἱ Ἀβαροὶ ἔπερπε νὰ κατέχουν τὴν Παληὰ Σερβία τούλαχιστο, (tóte ἄνω Μοισία) ὅ,τι γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες. Αὐτὴ ἦταν συνεπῶς τὸ τμῆμα τῆς Ἐλλάδας, ὅπως κατέγραψε τὸ Ἰλλυρικὸν ὁ προινημ. ἀββᾶς, τὴν περιοχὴ τοῦ ὅποιου ἐννοοῦσε καὶ ὁ Μένανδρος ὅταν ἔγραφε κεραΐζομένης τῆς Ἐλλάδος ὑπὸ Σκλαβηνῶν, καὶ ὁ Ἐφέσου Ἰωάννης ποὺ ἔλεγε ὅτι κατὰ τὸ 578 ὁ καταραμένος λαὸς τῶν Σκλάβων διῆλθεν ὅλην τὴν Ἐλλάδα τὴν ἐπαρχίαν τῆς Θεσσαλίας καὶ ὅλην τὴν Θράκην. Οἱ Σκλάβοι προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ρουμανία καὶ ὅχι ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, γιὰ νὰ φθάσουν ὥστε στὴν ἐπαρχία Θεσσαλίας (πιθανώτατα ἀντὶ Μακεδονίας) καὶ νὰ καταλήξουν στὴν Θράκη θὰ πῆ ὅτι κατέβηκαν μέσον τῆς Δακίας Ριτένσιας καὶ Μεσόγειας ἀρα διὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ὅχι διὰ τῆς κυρίως Ἐλλάδος⁵⁴. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν P. Charanis, ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης μὲ τὴν λέξη Graecia ἐννοεῖ ὅλο-κληρο τὸ Ἰλλυρικό⁵⁵.

Ολοένα καὶ περισσότερο συρρικνώνονται καὶ οἱ περιγραφὲς γιὰ τὶς θρυλούμενες καταστροφές, τῶν ὅποιων αἴτιοι φέρονται οἱ Σλάβοι, μολονότι δὲν ὑπῆρξαν κατακτητές. Ἡδη διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες βεβαιώνουν, ὅπως οἱ Petrovici⁵⁶ καὶ Randa⁵⁷, ὅτι οἱ Σλάβοι, ποὺ κατῆλθαν στὴν Ἐλλάδα, δὲν ἦταν πολυάριθμοι καὶ συνεπῶς δὲν μποροῦσαν νὰ ἐπηρεάσουν σημαντικά. Ορθότατα ὁ Στίλπων Κυριακίδης ἔξηγε τὴν ἀδυναμία: «Αἱ σλαβικαὶ ὅμιοι αὗται φυλαί, ποιμενικαὶ κυρίως οὖσαι καὶ δασόβιοι, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψωσιν ὅλοκληρον τὸν ἐγχώριον πληθυσμόν, τὸν τε ἐλληνόγλωσσον καὶ ἰδίᾳ τὸν λατινόγλωσσον»⁵⁸. Ἀναφέρεται δὲ στὸν ἀκμαῖο Ἐλληνισμὸ τῆς βόρειας Θράκης καὶ βόρειας Μακεδονίας, πέρα τῶν σημερινῶν συνόρων.

Ωστόσο δὲν ἀπουσιάζουν σλαβικὰ τοπωνύμια ἀπὸ τὴν Β. Ἡπειρο καὶ ἀκριβέστερα ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῆς Δροπόλεως⁵⁹. Ἐπίσης στὰ παραμεθόρια Β. Ἡπείρου καὶ ΒΔ Μακεδονίας (ἥδη γιουγκοσλαβικῆς) ἐντόπιοι πληθυσμοὶ δὲν γλυτώ-

54. Λιάκου, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμενίων, 157 καὶ σημ. 445. Σύντομη σκιαγράφηση βλ. λῆμμα Ἀβαροί, ἐν Ὑδρίᾳ, ἐγκυκλ. λεξικό.

55. Bł. Byzantinische Zeitschrift 64 (1971) 22 π.έ.

56. Balcania 7 (1944) 472. Ἐπίσης Studii de dialectologie și toponimie, București 1970, 151.

57. Revue des Etudes Roumaines 7-8 (1961) 133.

58. Στίλπ. Κυριακίδου, Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν Ἐλληνικὴν Ιστορίαν, Θεσσαλονίκη 1946, 17-18.

59. Διωδώνη 10 (1981) 394 σημ. 4.

νουν τὸν ἐκσλαβισμὸ μετὰ τὴν ἐπικοινωνία μὲ σλαβικὰ φύλα, ὅπως ἀποκαλύπτει γιὰ λατινογλώσσους, Βλάχους, ὁ Γιουγκοσλάβος ἑθνολόγος Cvijić⁶⁰. Ὁ δὲ Κεραμόπουλος γράφοντας γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Β. Ἡπείρου ἀναφέρει: «Ἡσαν καὶ εἰς τὴν Νικολίτσαν καὶ τὸ Λινοτόπι, ἀλλὰ τὰ χωρία ταῦτα κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα». Καὶ προσθέτει: «Πολλοὶ τῶν κατοίκων των, ἐγκατασταθέντες ἔπειτα εἰς σλαυόφωνα χωρία ἔξεσλαυΐσθησαν, ὡς συνέβη ἐν Νεστορίῳ (Νεστρόμι), ἔνθα εἶναι γνωσταὶ αἱ ἐκ τούτων τῶν Βλάχων καταγόμεναι οἰκογένειαι»⁶¹. Γιὰ τὴν ἐπιφρόνητη τῆς σλαβικῆς γλώσσας στοὺς Ἕλληνες τῶν βορείων αὐτῶν ἐπαρχιῶν ὁ καθηγητὴς Ν. Τωμαδάκης τονίζει ὅτι ἡ σλαβικὴ «διεδίδετο εὐκόλως ὡς μικρόβιον»⁶². Ἡ εὐγέρεια ἐκμαθήσεως καὶ ἡ σκοπιμότητα χρήσεως τῆς σλαβικῆς ἀπὸ Ἕλληνες τόσο τῆς ὑπαίθρου ὅσο καὶ μεγάλων ἀστικῶν κέντρων, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Γουσταύος Φρειδερίκος Χέρτσεργ, ἐρμηνεύοντας τὴν καταγωγὴν τῶν σλαβοφώνων τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου: «... καθόλου οἱ Ἕλληνες τῆς Θεσσαλονίκης ἥσαν ἡσκημένοι ἐκ νεότητος εἰς τὸ λαλεῖν τὴν γλῶσσαν τῶν Σλαυάνων φύλων...»⁶³.

Τὸ γλωσσικὸ μωσαϊκὸ λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις μὲ τὶς βαθμιαῖς ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα πρὸς τὴν Ἀδριατικὴ μετακινήσεις, αὐτοπροοίρετες ἡ ἀναγκαστικές, τῶν Ἀλβανῶν. Στὸ διάβα δύο - τριῶν αἰώνων ἡ γλωσσικὴ ἐπιφρόνηση τους σὲ μικροὺς καὶ μεγάλους οἰκισμοὺς τῆς βόρειας Μακεδονίας, πρὸ πάντων δὲ τῆς Β. Ἡπείρου, γίνεται αἰσθητὴ. Ἀλλὰ ἡ ἔναρξη πραγματοποιεῖται μὲ τοὺς πέρα τοῦ Γενούσου ποταμοῦ διάσπαρτους Ἕλληνες, ποὺ διέσχιζαν σχεδὸν πάντοτε καὶ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τὴν χερσόνησο, τώρα δὲ πρῶτοι ἔρχονται σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς νέους γείτονες, τοὺς Ἀλβανούς, περίπου τὸν 11ο αἰώνα, ὅταν ἀναφέρονται στὶς ιστορικὲς πηγές⁶⁴. Μετέπειτα, μόλις οἱ σχέσεις διατα-

60. I. Cvijić, *La péninsule balkanique*, Paris 1918, 458-459. Πβ. καὶ Grai si Suflet 1 (1923-1924) 72-79. Ἐπίσης Πρακτικὰ τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βόρειοελλαδικοῦ Χώρου, IMXA, Θεσσαλονίκη 1979, 383-395.

61. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, 14-15. Βλ. καὶ A. Mazon, *Documents, contes et chansons slaves de l' Albanie du Sud*, I, Paris 1936. Ἐπίσης A. Mazon et Maria Filipova - Bajrova, *Documents slaves de l' Albanie du Sud*, II, pièces complémentaires, Paris 1965.

62. Βλ. Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου, Ἀθῆναι 1953, 106.

63. Φρειδ. Χέρτσεργ, *Ιστορία τῆς Ελλάδος...* Α', 308. Βλ. καὶ Τρικαλινὰ 6 (1986) 87.

64. R. Stoikov, Ἡ πρώτη περὶ Ἀλβανῶν πληροφορία εἰς τὰς ιστορικὰς πηγάς, μετάφρ. Γ. Σαμαρᾶ, Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας 18 (1968) 44 κ.ἔ. A. Ducessier, *L' Arbanon et les Albanais au XIe siècle*, Travaux et Mémoires 3 (1968) 354-368. Βλ. καὶ Studia Albanica 1 (1969) 147 κ.ἔ. Ἐ. Α. Βρανούση, οἱ δροὶ «Ἀλβανοὶ» καὶ «Ἄρβανται» καὶ ἡ πρώτη μνεία τοῦ ὄμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγάς τοῦ IA' αἰῶνος, Σύμψεικτα 2 (1970) 236 κ.ἔ. Πβ. καὶ Koço Bozhori, *A propos de l' extension du nom Arbanon à l' époque byzantine*, Actes du XVe Congrès Intern. des Et. Byz., II, Bucarest 1975, 307-315.

ράσσονται ή οι ένοχλήσεις καθιστοῦν δύσκολη τὴν παραμονὴ τῶν Ἑλλήνων, σημειώνονται τὰ προβλήματα τῆς προσφυγιᾶς. Οἱ δίγλωσσοι καὶ συνηθέστερα πολύγλωσσοι Ἑλληνες ἐγκαταλείπουν προαιώνιες ἐστίες καὶ ἀναζητοῦν περισσότερη ἀσφάλεια καὶ γαλήνη κάτω τοῦ Γενούσου, ὅπου ὅμως μεταφέρουν καὶ τὸ νέο γλωσσικό «μικρόβιο».

Τὴν ταχεῖα ἔξαπλωση τῆς ἀλβανοφωνίας μεταξὺ τῶν Βορειοηπειρωτῶν, ἑλληνογλώσσων ἥ καὶ διγλώσσων - βλαχοφώνων, ὁ καθηγητὴς Μιχαὴλ Δένδιας ἀποδίδει σὲ ποικίλους παράγοντες ἀλλὰ θεωρεῖ αὐτὴν καὶ ὡς συνέπεια «τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀπλουστέρων γλωσσῶν ἐπὶ τῶν πολυπλοκωτέρων»⁶⁵.

Κατὰ τὸν ᾔδιο νόμο ἐπέρχεται καὶ ἡ ἔξαλβάνιση πληθυσμῶν, μεταξὺ τῶν ὅποιων ἐγκαθίστανται στὴ νότια Ἑλλάδα ἀλβανόφωνοι Βορειοηπειρώτες. Πολὺ διαφωτιστικά εἶναι ὅσα γράφει ὁ ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς Ἀθηναϊογράφος ἀκαδημαϊκὸς Δημ. Γρ. Καμπούρογλου ἐξ ἀφορμῆς μελέτης τῶν τοπωνυμίων τῆς Ἀττικῆς: «Οἱ ἀλβανόφωνοι, οἱ ὅποιοι εἶναι ἑλληνικοὶ ἡπειρωτικοὶ πληθυσμοί, ἔξαναγκασθέντες διὰ βιωτικὴν ἀνάγκην, ἀν μὴ καὶ διὰ τὸν φόβον τῆς ὑπάρχεως τῶν, ἐνίοτε βίᾳ καὶ ἀπειλῇ, νὰ δεχθῶσι τὴν ἀλβανικὴν ὡς γλῶσσάν των, καὶ διαμείναντες κατὰ τὸ πλεῖστον διγλωσσοί, (πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν κατώρθωσαν πάντοτε οἱ Μικρασιάται Ἑλληνες ὡς πρός τὸν τουρκικήν), οἱ χωρικοὶ αὐτοί, ὅπως χαρακτηρίζομεν αὐτούς, ἀθρόοι κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας ἰδίως καὶ μετὰ τὴν καταστοφὴν τοῦ Σκενδέρηπετη, προσφυγόντες εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, εὗρον φιλοξενίαν καὶ ἀπέβησαν κυρίως καλλιεργηταὶ τῶν Τούρκων Σπαχήδων ἀρχικῶς, ἀλλὰ καὶ κολλῆγοι τῶν μοναστηρίων καὶ τινων ἴδιων γαιοκτημόνων, δι' εἰδικοὺς λόγους τηρησάντων ἥ ἀποκτησάντων τὸ δικαίωμα τοῦτο. Υπάρχουσιν ὅμως ἐνδείξεις, ὅτι εἰς σημεῖα τινὰ ἐγκατεστάθησαν βίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, καταλαβόντες ἀδεσπότους καὶ ἀνεπιθυμήτους ἐκτάσεις, ἀπέβησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κάτοχοι, ἰδίων γαιῶν, ἀπορροφήσαντες καὶ τὸν τυχὸν ἐνιαχοῦ ἰθαγενῆ ἑλληνικὸν πληθυσμόν»⁶⁶.

Ἐπιβεβαίωση τῶν συμπερασμάτων τοῦ Καμπούρογλου ἐπέρχεται καὶ μὲ τὴν ἐνδελεχὴ διερεύνηση τοῦ ζητήματος τῆς ἀλβανοφωνίας τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὸν Χρ. Ν. Πέτρου - Μεσογείτη⁶⁷, κατὰ τὸν ὅποιο ἡ γλωσσικὴ ἔξαλβάνιση δὲν συντελεῖται μόνον στὴν Β. Ἡπειρο, κοιτίδα τῶν Ἀρβανιτῶν, ἀλλὰ καὶ στὴν διασπορά τους, ὅπως στὴν Ἀττική, νησιὰ Ἀργοσαρωνικοῦ κ.ἄ.

65. Ἀθηνᾶ 38 (1926) 105. Βλ. καὶ Ἀμάντου, Μικρὰ Μελετήματα, 280-281.

66. Ἡ Καθημερινή, 19-2-1939, 6.

67. Βλ. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἀμάντου, Ἀθῆναι, 1940, 251-252.

Εύλογα δικαιούεται οι καθηγητής Σφυρόερας ότι την άπονσία έθνικής ιδιαιτερότητας στὸν ὅρο Ἀρβανίτες⁶⁸, διότι Κεραμόπουλος θέτει σὲ εἰσαγωγικά καὶ τὸν ὅρο «Ἀλβανοὶ» δορθόδοξοι Χριστιανοὶ μεθ' ἐλληνικῶν τοῦ βιορρᾶ λέξεων εἰς τὴν γλώσσαν των, ἐκ φόβου πρὸς τοὺς Τούρκους ἡ ἔνεκα τυραννίας τῶν γειτόνων ἡ πενίας, μιμούμενοι δ' ἄλλους φυγόντας πρότερον, ἥλθον εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ ἔπειτα καὶ Ἀττικήν, κατέφυγον δὲ τῷ 1392 καὶ εἰς Πελοπόννησον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοθρόσκους Ἐλληνας καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου»⁶⁹.

Ἐλληνες ἀκοιβῶς ἀποκαλεῖ ὅλους τοὺς Ἀρβανίτες «στρατιῶτες», πεζοὺς καὶ ἐφίππους, μισθοφόρους τῆς Βενετίας, εἴτε στρατολογοῦνται στὸ Ναύπλιο εἴτε στὸ Δυρράχιο ὁ Γάλλος Philippe de Commynes⁷⁰. Τῆς δὲ ἐλληνικότητάς τους ἀφήνουν οἱ ἴδιοι ἀνεξίτηλες ἀποδείξεις. Οἱ Μιχαὴλ Μπούας καὶ Ἀλέξανδρος Μοσχολέων φέρονται γραμμένοι ὡς Magistri Cappellani nationis graecae στὴν Ἐλληνικὴ Ἐκκλησία τῆς Νεαπόλεως⁷¹ Ἰταλίας τὸ 1597.

Δικαιώνεται, λοιπόν, ἀπόλυτα ὁ ὅρος, ποὺ ἔπλασαν οἱ Κ. Βάμβας⁷² καὶ Π. Καρολίδης⁷³ γιὰ τοὺς Βορειοηπειρώτες τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας ὀνομάζοντας αὐτοὺς «Ἐλληνοαλβανούς»⁷⁴, δηλαδὴ ἀλβανοφώνους ἢ ἀκοιβέστερα

68. Ἐγκυλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς - Μπριταννικα, λ.

69. Περδαγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βιζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1953, 478. Βλ. καὶ ἀνακοίνωση Λ. Βρανούση στὰ Πρακτικά Α' Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Σπάρτη 7-14 Σεπτ. 1975), Ἀθῆναι 1976.

70. Βλ. N. Ἐλληνομνήμων 16 (1922) 473-474, ὅπου καὶ τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γάλλου στὸ πρωτότυπο. Πβ. καὶ K. Μπίρη, Ἡ Ἀρβανίτια τῆς Ἐλλάδος, Βιβλιοφιλία 1 (1976) 13: «Κατέπληξε τοὺς λαοὺς τῆς Εύρωπης ὁ Μερκούρης Μπούας μὲ τὴν παλληκαριά του καὶ μὲ τὶς νίκες του. Τὰ κατορθώματά του ὑμνησε σὲ ἐκτενέστατο ἐλεγεῖο ὁ τροβαδοῦρος Τζάνε Κορωναῖος καὶ τὰ περιέργαψαν ὅλοι οἱ χρονογάφοι τῆς ἐποχῆς, προσαγορεύοντάς τον τιμητικά Le Seigneur Mercur, Capitain Grec, le Capitain Grec Mercurio».

71. N. Ἐλληνομνήμων 20 (1926) 181. Πβ. καὶ Παρνασσὸς 29 (1987) 277, ὅπου ὁ Κων. Νίκας, καθηγητὴς τοῦ Ἀνατολικοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Νεαπόλεως, μὲ πλούσια βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση σκιαγραφεῖ τοὺς ἐποικισμοὺς Ἐλλήνων στὴν Νεάπολη ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα καὶ, ἀφοῦ ἐπισημαίνει τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Χωραφᾶ «γιὰ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα τῶν Ἐλλήνων», δηλώνει: «Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κράτους τῆς Νεάπολης ὑπάρχουν πολλὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα στὴ στρατολόγηση τῶν βορειοηπειρωτῶν».

72. Παρνασσὸς 1 (1887) 19-26.

73. Ἐλληνισμὸς 7 (1904) 7 κ.έ.

74. Πβ. Revue des Etudes Sud - Est Européennes (RESEE) 16 (1978) 241, ὅπου ὁ Arshi Pipa μετὰ τὴν ἐπισήμανση τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποδημίας, τὸ 1460, λόγω τῆς τουρκικῆς ἐξαπλώσεως, γράφει: «molti Greci e Greco - Albanesi abbandonarono il paese, stabilendosi in

διγλώσσους “Ελληνες, όπως έπιμένουν νὰ αἰσθάνονται ἀκόμη καὶ στὶς ήμέρες μας, σύμφωνα μὲ πρόσφατη διαπίστωση τοῦ Κώστα Γεωργούσόπουλου: «’Αναφέρομαι στοὺς 25.000 τῆς “περιοχῆς τῶν Ἀλμπανέζων” τοῦ Παλέρμου, Ἐλλήνων ἀπὸ τὸ Μοριά, ποὺ περνώντας στὸ Μεσαίωνα ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτιὰ ἔφτασαν στὸ Παλέρμο δίγλωσσοι... Μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ συνομιλήσουμε μὲ τὸν παπα - Στάση καὶ νέα παιδιά, κορίτσια καὶ ἀγόρια, νὰ πιοῦμε μαζὶ καὶ νὰ θαυμάσουμε τὰ σωστά τους Ἑλληνικά, τὴν ὁρθοδοξία τους, ποὺ γι’ αὐτοὺς λειτουργεῖ ὡς ἐθνικὴ συνείδηση...»⁷⁵.

”Αρα μὲ πολλὴ γνώση οἱ Δημητριεῖς Γρ. Κωνσταντᾶς καὶ Δ. Φιλιππίδης ἥδη τὸ 1791 στὸ βιβλίο τους Γεωργαφία Νεωτερική⁷⁶ εἶχαν περιλάβει ὡς πέμπτο τμῆμα τῆς Εὐρωπέικης Ἐλλάδας καὶ τὴν Ἀρβανιτιά, τὸν χῶρο τῆς Β. Ἡπείρου - Ν. Ἀλβανίας, κατ’ ἀκολουθίαν δὲ τοὺς Ἀρβανίτες στὸν Ἐλληνισμό. Τὸ τελευταῖο ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὰ σχόλια τοῦ Legrand γιὰ τοὺς Κακοσουλιώτες, ὅπως ἐπὶ πλέον ὅμολογεῖται ἡ Ἑλληνικότητα ἀπὸ τοὺς Ἰδιούς τοὺς Σουλιώτες⁷⁷, μὲ προεξάρχοντα τὸν Τζαβέλλα, ποὺ ἀποστομώνει τὸν Ἀλῆ Πασᾶ⁷⁸. Ἐξ ἵσου σπουδαῖο εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ ὁ Πήγας Βελεστινλῆς, ἄριστος γνώστης τῆς ἑθνολογικῆς συνθέσεως τῆς χερσονήσου, διακρίνει τοὺς Ἀρβανίτες ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, ταυτίζοντας τοὺς πρώτους μὲ τοὺς Ἐλληνες⁷⁹.

Κατὰ τὸν Ν. Σοφιανό, λόγιο καὶ συγγραφέα τοῦ 16ου αἰώνα, στὸν ὅποιο ὀφείλεται ἡ σχεδίαση καὶ ἡ ἔκδοση τῶν Γεωγραφικῶν Πινάκων τῆς Ἐλλάδας, ἡ

Italia e in Sicilia. Le capitolazioni di Contessa Entellina, del 1521, parlano di ‘Greci venuti dall’isola Andros’. Έν τούτοις χαρακτηρίζει αὐτοὺς Ἀλβανούς, ἐνῷ σημειώνει ὅτι στὴν Ἰταλία κατέφθαναν καὶ Ἐλληνες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη: «Questi greci si stabilirono nel 1449 a Firmo, dove il (Alessio) esercito diritti feudali».

75. Τὰ Νέα, 3-5-1984.

76. Στὴν ἔκδοση τῆς Βιέννης 1791, σελ. 127, στὴν δὲ τῆς Ἀθήνας 1970, σελ. 39 καὶ 130-131.

77. Κατὰ τὸν H. Houssaye οἱ Μεγάλες Δυνάμεις τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου ἔπρεπε νὰ δώσουν τὸ 1879 τὴν Ἡπειρο στὴν Ἐλλάδα, «διότι οἱ Ἐλληνες τῆς Ἡπείρου, οἱ Σουλιώτες, ἔμαθαν τοὺς λοιποὺς Ἐλληνες πᾶς ἀποθνήσκει κανεὶς διά τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης ἀναπαύεται ἐπὶ Ἐλληνικοῦ ἐδάφους εἰς τὸ Μεσολόγγι, ἡ χώρα ὅμως ὅπου ἐγεννήθη καὶ τὴν ὅποιαν ἐπότισε μὲ τὸ αἷμα του εἶναι ἀκόμη εἰς τὰς χειρας τῶν Τούρκων». Πβ. Πατσέλη, Ἡπειρωτικά Μελέται, 38. Γενικά γιὰ τὴν Ἐλληνικότητα τῶν ἀλβανοφώνων ἐκφράζεται ἀργότερα καὶ ἡ Ligue Française pour la défense des droits de l’ Hellénisme, La Grèce devant la Congrès, Paris 1916, 61.

78. Μνημοσύνη 2 (1968-1969) 21-37.

79. Στὸν Ἐλληνισμὸ ἐντάσσει Ἀρβανίτες καὶ Βλάχους καὶ ὁ Pouqueville, σύμφωνα μὲ ὅμολογία τοῦ ὁργάνου τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας τοῦ 19ου αἰώνα Th. T. Burada, Cercetări despre scoalele românești din Turcia, București 1890, 161 σημ. 3.

Totius Graeciae descriptio, ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ρώμη, πιθανὸν τὸ 1536, περιλαμβάνει στὴν Ἐλλάδα ὅχι μόνον τὴν Ἡπειρο ἔως τὸν Γενοῦσο ἀλλὰ καὶ τὸν Ἐλληνες τῆς Δαλματίας καὶ μέρους τῆς Λιβουρνίας. Ἐπίσης στὸν χάρτη τοῦ Giacomo Castaldi, Descrittione della geografia moderna de tutta la Grecia, ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Βενετία τὸ 1545 (,), ἡ Β. Ἡπειρος εἶναι ἀδιαμφισβήτητα ἐλληνική. Δικαιολογημένα ἐπισημαίνει τὴν ὀξεία τῆς μαρτυρίας αὐτῆς ὁ Παν. Χ. Ζιώγας στὴν διδακτορικὴ του διατριβῆ: «Εἶναι ἴδιαίτερα ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός ὅτι σὲ χάρτη σχεδιασμένο ἀπὸ ἔνονο ὄριζονται, στὸ μακροσκελῆ ἵταλόγλωσσο τίτλο του, τὰ ἀκόλουθα ὅρια τῆς Ἐλλάδας: ἀνατολικά, τὰ στενὰ τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Καλλίπολης καὶ ἡ θάλασσα τοῦ Ἀρχιπελάγους· δυτικά, ἡ Μεσόγειος ὡς τὸν Κόλπο τῆς Βενετίας· βόρεια, τὰ βουνὰ τῆς Romania (Ρουμανίας) καὶ τὸ ὅρος Argentato (πιθανὸν τὰ Κεραύνια ὅρη τῆς Β.Δ. Ἡπείρου, ὅπου κατοικοῦσαν παλιὰ οἱ Ἀργυρίνοι), καὶ νότια, ἡ Μεσόγειος θάλασσα»⁸⁰. Προφανέστατα Romania εἶναι ἡ Ρωμανία, τὸ Θέμα Δυρραχίου, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου.

Ὀπωσδήποτε δὲν εἶναι μικρότερης σπουδαιότητας ἡ πληροφορία, ποὺ παρέχει στὸ Γεωγραφικὸ Λεξικό του ὁ St. Martin, κατὰ τὸν ὅποιο οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας θεωροῦν προπάτορές τους τὸν Ἡρακλῆ, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Πύρρον, τὸν Ἀντίπατρον καὶ ἄλλους. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ διακήρυξη τους: «Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ παρ' ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ καταγωγὴν ἐκ τῶν ἐκ Κερκύρας καὶ Κορίνθου ἀποικισάντων Φαιάκων καὶ Κορινθίων καὶ τὰς παρὰ τὴν Ἀδριατικὴν συστησάντων καὶ κατοικησάντων πόλεις Ἐπίδαμνον (Δυρράχιον), Ἀπολλωνίαν, ἀνθοῦσαν εἰς τὰ γράμματα καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς αὐτῆς, ἐπὶ σπουδῇ καὶ ἐκμαθήσει τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, φιλοξενήσασαν τὸν Ὁκτάβιον Καίσαρα, τὴν Βουλίδα καὶ τὸν Ὡρικον καὶ τὰς ἄλλας πόλεις καὶ χώρας ταύτης, ἐν αἷς κατοικοῦσιν οἱ Ὑέλοι (Ὑλλεῖς), ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν Ἀργοναυτῶν»⁸¹.

Μείωση τοῦ ἐλληνικοῦ φρονήματος παρατηρεῖται μετά τὴν τουρκικὴ κυριαρχία. «Οτε ἐγκατεστάθη ἡ Τουρκία, – γράφει ὁ Κεραμόπουλος – οἱ δὲ βιοείως τοῦ Γενούσου ἐδέχθησαν τὴν Μωαμεθανικὴν θρησκείαν, προσέθηκαν οὕτω εἰς τὴν βαρβαρότητα τῶν χρόνων ἐκείνων τὸ κυριός τοῦ κυριάρχου κράτους, οὕτινος ἔγιναν οἱ εὐνοούμενοι στυλοβάται καὶ οἱ καταπιεσταὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Οἱ δὲ Ἡπειρῶται, συνδεδεμένοι διοικητικῶς μὲ τὴν Ἀλβανίαν,

80. Π.Χ. Ζιώγα, Προβλήματα παιδείας τοῦ Ἐλληνισμοῦ κατὰ τὸν πρῶτο αἰώνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1982, 154 σημ. 2.

81. Dictionnaire Géographique par St. Martin, λ. Albanie.

νήφισταντο ίσχυροτέραν τὴν πίεσιν τῶν Ἀλβανῶν ὅσον ἐγγύτερον τοῦ Γενούσου καὶ τῆς Ἀλβανίας κατώκουν, ὥστε καὶ τούτων πολλοὶ πρὸς σωτηρίαν καὶ ὀφέλειαν ἔξισλαμίζοντο καὶ οὕτω συνεῖχον καὶ τὸ βιορᾶθεν ἀποικιστικὸν ρεῦμα. Ἡ δὲ εὔνοια τοῦ κράτους καὶ ἡ θρησκεία ἀπεμάχουναν αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς χριστιανικοὺς ὅριζοντας καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φυλὴν ἔτι μᾶλλον (...).

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐρμηνεύουσι, διατὶ ἡ ἴστορικὴ ἔκτασις τῆς Ἡπείρου περιλαμβάνει, μάλιστα εἰς τὰ βόρεια μερῷ πρὸς τὸν Γενούσον, πλείονας ἀλβανοφώνους καὶ διατὶ ἄλλος εἶναι ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἄλλα δὲ τὰ ἥμη καὶ τὰ ἔθιμα ἑκατέρῳ αὐτοῦ. Πέραν τοῦ ποταμοῦ εἶναι Ἰλλυριοί, ἐντεῦθεν δὲ εἶναι ἡπειρῶται Ἑλληνες. Οὗτοι, εἴτε ὁρθόδοξοι χριστιανοὶ εἶναι, εἴτε μωαμεθανοὶ Τόσκηδες, εἶναι ἀδιάγνωστοι ἀπ' ἄλλήλων ἔξω τῆς θρησκείας. Τὸ αἷμα, ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος καὶ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀντέσχον, ἡ γλῶσσα ὅμως καὶ ἡ θρησκεία πολλαχοῦ ἡττήθησαν»⁸².

Τὸν διαχωρισμὸν τῶν Τόσκηδων ἀπὸ τοὺς Γκέγκηδες, τοὺς ἀκραιφνεῖς Ἀλβανούς, ἐπαναλαμβάνει καὶ σὲ ἄλλα δημοσιεύματα ὁ Κεραμόπουλος: «Ἐπειδὴ οὗτοι (οἱ Τόσκηδες) διαφέρουν φιλοζήδον ἀπὸ τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἀπέναντι βορείαν ὅχθην τοῦ Γενούσου, τοὺς Γκέγκηδες, θὰ ποιούχωνται ἐκ τῶν παρὰ τὴν θάλασσαν μερῶν, ἐνθα ἦσαν πολλοὶ Ἑλληνες, ὃν τὴν κοινωνικότητα καὶ τὸν πολιτισμὸν συμφερίζονται. Πολλοὶ μάλιστα ἔξ αὐτῶν θὰ ἦσαν ἔξιλλυρισθέντες Ἑλληνες»⁸³.

Στοὺς Τόσκηδες ἐπισυμβαίνουν προφανῶς ἀλλεπάλληλες μεταμορφώσεις: Ἡπειρῶτες, ἔξιλλυρισμένοι, ἐκλατινισμένοι, ἔξαλβανισμένοι, ἔξισλαμισμένοι, κατὰ κανόνα μερικῶς σὲ κάθε περίπτωση. Γι' αὐτὸς ὁ Λιάκος σημειώνει ὅτι «ἔχουν τὰ ἴδια ἀνθρωπολογικὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τοὺς λατινομακεδονόγλωσ-

82. Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βιζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1953, 478. Πβ. καὶ K. Δ. Στεργιοπούλου, Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1945, 66: «Ἡ ἔρευνα τῶν λαογραφικῶν στοιχείων τῆς κάτω ἀπὸ τὸν Γενούσον ποταμὸν ἔκτεινομένης χώρας καὶ ἴδιαυτέρως τῶν ἴστορικῶν λειψάνων, ὅπως χαρακτηρίζονται οἱ ἀφανεῖς, ἀλλ' ἀσφαλεῖς μάρτυρες τῆς ἴστορικῆς ἀληθείας (ἥμη, ἔθιμα, τραγούδι, σπίτι, τρόπος συνοικήσεως κ.λ.π.) καταδεικνύει ὅτι πράγματι ἡ παρατήρησις τοῦ Ψαλίδα εἶναι ἀληθινή, ὅτι δηλαδὴ ἡ χώρα ποὺ ἔκτείνεται νοτίως τοῦ Γενούσου ποταμοῦ ὅμοιάει πολὺ ἡ μᾶλλον κατὰ πάντα πρὸς τὴν νότιον Ἡπειρὸν, διαφέρει δὲ οὐσιαστικῶς πρὸς τὴν χώραν, ποὺ ἔκτείνεται εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ποταμοῦ τούτου». Βλ. καὶ Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 6 (1931) 58.

83. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 28 (1953) (1954) 160-161. Ἀπὸ τὴν μελέτη τῆς γλώσσας, τῶν ἥθων καὶ ἔθιμων καὶ τοῦ χαρακτήρα τῶν Ἀλβανῶν συνεπάγεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχική τους καταγωγὴ εἶναι αὐτοὶ γνήσιοι Ἑλληνες, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ἀγγλος Stanford. Πβ. An ethnological map of the European Turkey and Greece with introductory remarks on the distribution of Races..., London 1877, 8.

σους (πρόφ. Βλάχους - 'Αρβανιτοβλάχους), ἀπὸ ἔξαλβανισμένη μοῖρα τῶν ὁποίων καὶ προέρχονται κατὰ πλειοψηφία»⁸⁴.

Ἡ παραλλαγὴ συνήθως εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε ἡ φυλετικὴ ἀρχὴ νὰ συνάγεται ἀπὸ λαογραφικὰ στοιχεῖα, ἐνδυμασία, ἥθη, ἔθυμα, παραδόσεις, χορούς, τραγούδια. Στὶς πρῶτες ἐπιτυχεῖς ἐπισημάνσεις ἐντάσσονται κατ' ἔξοχὴν ἐκεῖνες ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸν Κοσμᾶ Θεοπρωτὸ τὸ 1830: «Τοὺς χορούς τους ἔχουν ὡς οἱ νῦν Ἕλληνες. Σχηματίζουν ἡμικυάλια πιασμένοι μὲ τὰ χέρια, καὶ φέρουν γύρα δεξιὰ ψάλλοντες μὲ τὸ στόμα ἢ μὲ κύμβαλα καὶ πηδῶντες, διμοίως καὶ αἱ γυναῖκες. Τὰ περισσότερα πηδήματα τὰ κάμνει ὁ πρῶτος τοῦ χοροῦ καὶ διαδοχικῶς ὅλοι γίνονται χορηγοί, κρατοῦντες εἰς τὴν δεξιὰν μανδόλι». Εἰδικά γιὰ τὴν ἐνδυμασία προσθέτει: «Τὰ φορέματα τῶν ἀνδρῶν σχεδὸν εἶναι τὰ αὐτὰ παντοῦ καὶ ὄμοιάζουν τὰ παλαιὰ Ἕλληνικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ στρατιωτικά. Τὰ ὄμοια φοροῦν καὶ οἱ νῦν Ἕλληνες. Διαφέρουν ὅμως τὰ τῶν Τόσκηδων ἀπὸ τὰ τῶν Γκέγκηδων...»⁸⁵.

Τὴν τελευταία ἐνδυματολογικὴ διαφορὰ Τόσκηδων καὶ Γκέγκηδων εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ ἀλβανολόγος Hahn, ὅπως σημειώνει ὁ Νικοκλέους: «Καθ' ὅλου ὁ τῶν Τόσκων καὶ Γκεκῶν ἴματισμός ἔστι διαφέρων πολλῷ, τῶν μὲν λευκὸν αὐτὸν τοξύνολον ἔχόντων (φουστανέλαν κ.τ.λ.) τῶν δὲ Γκεκῶν περισκέλιά τε στενὰ καὶ προστερονίδια ἐρίου, τοῖς τῶν Εὐρωπαίων χωρικῶν παρεμφερῆ πως ὄντα»⁸⁶.

Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν μουσουλμάνων Τσιάμιδων, στοὺς ὁποίους ἐμφυσήθηκε ἄκρατος θρησκευτικὸς φανατισμός καὶ ἀνίερος μισελληνισμὸς μὲ τὶς παρεμβάσεις ξένων, εἶναι ἀπόλυτα ἀποδεδειγμένη⁸⁷. Ἡδη δὲ τὸν παρελθόντα

84. Λιάκου, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, 22 σημ. 92. Παρακάτω, 39-40, προβαίνει προφανῶς στὸν πληρέστερο διαχωρισμὸ τῶν Τόσκηδων ἀπὸ τοὺς Γκέγκηδες, γιὰ τοὺς ὁποίους διατείνεται ὅτι «δὲν εἶναι γηγενεῖς Ἰλλυροί ἀλλὰ ἔνοφεροι Τριβαλλοδάκες». Καὶ προσθέτει: «Τοῦτο προκύπτει ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὶς παραδόσεις τῶν Γκέκικων πατριῶν τους, ποὺ ἀφῆγοῦνται ὅλες ἀνεξαίρετα ὅτι οἱ πρόγονοι τους ἦρθαν στὴ σημερινὴ Βόρειο Ἀλβανία ἀπὸ βορειοανατολικώτερες περιοχές, ἀρα ἀπὸ τὴν κάτω λεκάνη τοῦ ποταμοῦ τῆς Σερβίας Μοράβα καὶ τὶς ἀντικυνές του τέτοιες». Παραπέμπει δὲ στὸν Hecquart, *Histoire de la Guegarie (Haute Albanie)*, 112.

85. Κοσμᾶ Θεοπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου. Ἐξ ὀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Κοσμᾶ Θεοπρωτοῦ μὲ τοπογραφικὰ σχεδιογραφήματα καὶ γεωγραφικοὺς χάρτες τοῦ ἰδίου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση, Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1964, 35.

86. N. G. Νικοκλέους, Περὶ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀλβανῶν, ἥτοι Σκιτιτάρ. Πραγματεία ἱστορικοφιλολογική, ἐν Γοτίγγη 1855, 78 σημ. 15.

87. Βλ. Ἀντὶ 307 (1985) 52 σημ. 2, ὅπου: M. Paidoussis and C. B. Krimbas 1980 The Distribution of ABO and Rh. Blood Groups in Greece, Physical Anthropology of European Populations (ed.) Schwidetsky, B. Chiareli, O. Necrasov, Mouton, The Hague, 154-170, Πίν. 1. Ἐπίσης Καθημερινὴ - Βιβλίο 26-6-1986.

αἰώνα ὁ Δ. Α. Παναγιωτίδης ἔγραφε: «Ποίησις δὲ παρ’ αὐτοῖς μόνον ἡ Ἑλληνικὴ δημοτικὴ ἐστιν· ἀλβανικὴ τοιαύτη σχεδὸν ἔξ οὐκολήθοι δὲν ὑπάρχει. Οἱ Τσιάμιδες ἀρχηγοί, οἵτινες ὡδήγησαν τοὺς ὅμοφύλους των εἰς μάχας, ἢ ἄλλως ἐγένοντο ἀκουστοί, ἔξυμνοῦνται πάντοτε Ἑλληνιστί· οὐδ’ ἥδυνήθην νὰ εὔρω κανὲν αὐτῶν εἰς τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν. Ἀπαντες τέλος οἱ Τσιάμιδες φοροῦσι τὴν φουστανέλλαν πολύπτυχον καὶ ὑπὸ ταύτην ἔχουσι τὴν ἴδιαν αὐτῶν ἐρυθρὰν περισκελίδα (ποτοῦρι)»⁸⁸.

Τὴν ἐλληνικότητα τῶν ποικίλων λαογραφικῶν ἐκφάνσεων διαπιστώνει γενικὰ στοὺς μουσουλμάνους τῆς Β. Ἡπείρου ὁ καθηγητής Ν. Τωμαδάκης: «Ἄντοι οἱ ἀλβανόφωνοι μιαμεθανοὶ κατά τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις των ἄδουν ἐλληνικὰ ἄσματα, τὰ ὅποια οἱ ἔξιλαμισθέντες Ἑλληνες πρόγονοι των ἐτραγουδοῦσαν πρὸ διακοσίων ἀκόμη ἐτῶν. Ἡ ἐνδυμασία των, ἡ κουρά των, αἱ κατασκευαὶ τῶν οἰκιῶν των, τὰ κεντήματα, ἡ βιοτεχνία των, εἶναι ἡπειρωτικά, ἡ μουσική των, ὀλόκληρος ὁ λαϊκός των πολιτισμὸς τοὺς συνάπτει πρὸς τὴν Νότιον Ἡπείρον, ἡ κοινωνική των διάρθρωσις, ἔνη πρὸς τὰς «φάρας» τῶν Ἀλβανῶν. Καὶ ἔπειτα αἱ ἐθνολογικαὶ ἐνδείξεις, ἡ κατασκευὴ τῆς κεφαλῆς, αἱ στατιστικαί.

Μέχρι τῶν μέσων τοῦ ιη' αἰ. ὁ πληθυσμὸς τῆς Β. Ἡπείρου ὑπῆρξεν ὁρθόδοξος. Τότε αἱ καταπιέσεις ἡγάγκασαν πολλοὺς νὰ ἔξιλαμισθοῦν, ἀλλ' οἱ πλεῦστοι ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των»⁸⁹. «Οσο δὲ γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐμμονῆς στὴν Ὁρθοδοξία ὁ καθηγητής Ι. Θ. Κακριδῆς τονίζει ὅτι «ἡ ὁρθόδοξη πίστη, ποὺ συντρόφεψε καὶ στήριξε τὴν ψυχὴ τοῦ Βυζαντινοῦ πρώτα, τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνα ὕστερα, ἔχει βάλει ἀπαραχάρακτη τὴ σφραγίδα της πάνω στὸν νέον Ἑλληνα, εἴτε τὸ ἔρει εἴτε δὲν τὸ ἔρει»⁹⁰.

«Οσοι ἀλλαξιοπιστοῦν βαθμαῖα χάνουν τὸν ἐθνισμό τους»⁹¹ καὶ ἀποβαίνουν ἀμείλικτοι πολέμιοι τῶν ἄλλοτε ὅμοεθνῶν καὶ ὅμοθρησκων⁹². Δὲν σπανίζουν βέβαια καὶ ἀνανήψεις, ποὺ ὅμως ὀδηγοῦν στὸ μαρτύριο, καθὼς καὶ ἀπότομες καὶ

88. Δωδώνη, Εἰκονογραφημένον Ἡπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον 1 (1895) 76.

89. N. B. Τωμαδάκη, Ἔργαστικοί Λόγοι, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθῆναι, 47.

90. I. Θ. Κακριδῆς, Φῶς Ἑλληνικό, Ἀθῆνα 1963, 77.

91. Πβ. Δ. Αἰνιάνος, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθῆναι, Ἐκδοσις Γ. Τσουκαλᾶ, 169: «Ἡ δύναμις τοῦ Ὁμέδ Βρυνώνη ἐσύγκειτο ἀπὸ Ἀλβανοὺς ἔχοντας τὴν αὐτὴν ἐνδυμασίαν, τὸν αὐτὸν ὀπλισμὸν καὶ τὰ αὐτὰ σχεδὸν ἥθη καὶ ἔθιμα μὲ τοὺς Ἑλληνας».

92. Πβ. Ἀναγνώστη Κοντάκη, Ἀπομνημονεύματα, 16: «... Εἰσῆλθον εἰς τὴν Πελοπόννησον δώδεκα χιλιάδες Ἀλβανοί, οἱ ὅποιοι ὡς βάρβαροι καὶ ἀπάνθρωποι ἔπραττον τὰ μύρια κακουργήματα μὴ γνωρίζοντες ἄλλον παρὰ τὴν θέλησίν των...». Περισσότερα ἀποσπάσματα βλ. Αλ. Χ. Μαμμόποντου, Ὁ μύθος τῆς ἀλβανικῆς συμβολῆς εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1963, 53 κ.ά.

στιγματες κρίσεις συνειδήσεως: «Ο Φράσαρης, ἀρχηγὸς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸ 1854, ἐρίσας πρὸς συνάρχοντας Τούρκους ἔρριψεν αὐτοῖς τὴν ὑβριν, ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι Κονιάρης, ἀλλ’ ἔχει προγόνους τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας»⁹³.

Μεταγενέστερο παράδειγμα, ἐπίσης πειστικό, ἀναφέρει στὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ Ἀλέξ. Ζάννας. Κατὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Νεοτούρκων δόθηκε στὸν Λευκὸ Πύργο τῆς Θεσσαλονίκης δεξίωση ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου Ταλαάτ μπέη. Προσκλήθηκαν δὲ καὶ παρέστησαν Ἕλληνες ἐκπρόσωποι τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, καθὼς καὶ ἐκδρομεῖς Ἀθηναῖοι μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν τέως πρωθυπουργὸν καὶ τότε ἀρχηγὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως Δ. Ράλλη. Ὁ τελευταῖος ἀγνοώντας τὰ ἀνθελληνικὰ σχέδια τῶν Νεοτούρκων ἀπάντησε στὴν προσφρόνηση τοῦ Ταλαάτ μὲ ἀποκαλύψεις γιὰ τὴν δράση Ἕλλήνων ἀξιωματικῶν στὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα καὶ παραχωρήσεις ἀνεπίτρεπτες, πρὸ πάντων δὲ ἐθνικὰ ἐπιζήμιες. Ὁ Ζάννας διηγεῖται τὰ ἔξης: «Κατὰ τὸ γεῦμα ἐκεῖνο κάθονταν κοντὰ στὸν πατέρα μου ὁ στρατηγὸς Χασάν Ταξίμ πασᾶς, ὁ μετέπειτα ἀρχηγὸς τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ποὺ παρέδωκε τὴ Θεσσαλονίκη στὸν στρατό μας. Ἡπειρώτης τὴν καταγωγή, μιλοῦσε ἔκτακτα τὰ ἐλληνικὰ καὶ προσποιοῦνταν τὸν Νεότουρκο. Γύρισε καὶ εἶπε στὸν πατέρα μου. – Ἐχετε κι ἄλλους τέτοιους πολιτικοὺς στὴν Ἑλλάδα; ὕστερα ἀπ’ ὅ,τι εἶπε ὁ Ράλλης, ἀλλοίμονο τὶ θὰ τραβήξετε ἐσεῖς οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους»⁹⁴.

Πάντως τῆς γλώσσας ἡ ἀπώλεια δὲν ἐπιφέρει πάντοτε ἀφελλήνιση. Ἡ ἐλληνικότητα δὲν ἔξαλείφεται ἐντελῶς. Δὲν εἶναι ἄλλως τε συνηθισμένα τὰ φαινόμενα πλήρους ἀλλαξιογλωσσιᾶς. Κατὰ κανόνα διαφυλάσσονται καίρια στοιχεῖα τῆς μητρικῆς - ἐθνικῆς γλώσσας, ποὺ ἀναγκαστικὰ συνυπάρχει μὲ ἄλλες, μία ἢ περισσότερες. Κάτι ποὺ συμβαίνει καὶ στὸν συγκρητισμὸν ἢ καλύτερα κατὰ τὸ ἀρχικὸ στάδιο τοῦ κρυπτοχριστιανισμοῦ. Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐπισημαίνει καὶ τὰ δύο: «πολλοὶ αὐτῶν συνδιαλλάσσουσι τὰς δύο θρησκείας, δίδοντες εἰς τὰ τέκνα δύο ὄνόματα, ἐν μὲν τουρκικόν, ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἴματος κατὰ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τοῦ ἰσλαμισμοῦ, ἐν δὲ χριστιανικόν, διδόμενον ὑπὸ Ἱερέως Χριστιανοῦ, ὅπερ μένει καὶ ὡς ὄνομα ἐν τῇ οἰκιακῇ ἐστίᾳ».

Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς γλώσσης, ἵδιως ἐν τῇ Βορείῳ Ἡπειρῷ... Ἡ ἀλβανικὴ δὲν ἥδυνήθη ν’ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐλληνικήν, ἀλλ’ ἀπλῶς ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρὸν αὐτῆς»⁹⁵.

93. Λ. Μπέλλου, Ἄλβανικὰ ἢ αἱ τρεῖς ζῶσαι διάλεκτοι τῆς Ἕλληνικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1903, 5.

94. Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας, Ἀπομνημονεύματα, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου Αἴμου, Θεσσαλονίκη 1984, 125.

95. N. Ἐλληνομνήμων 10 (1913) 376.

Γιὰ τὴν διγλωσσίαν σὲ τμῆμα τῆς Β. Ἡπείρου ὁ Ἀθ. Πετρίδης ἔγραφε τὸ 1871 τὰ ἔξης: «Οἱ Χειμάριοι ἢ Χειμαρραῖοι ὄμιλοῦσιν Ἀλβανιστὶ καὶ Γραικιστί». Ἀμέσως δὲ συμπληρώνει: «ἀλλ’ ἡ Γραικικὴ αὐτῶν εἶναι ἀξιοσημείωτος καὶ διὰ τὴν προφορὰν καὶ διὰ τὸ ἔχειν ἐν ἑαυτῇ ἀρχαιοτάτας δωρικῆς διαλέκτου λέξεις»⁹⁶.

Κατὰ τὸν Σπ. Λάμπρο, ἂν καὶ δοκιμάσθηκε ἐπικίνδυνα ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα στὴν Ἡπειρο, ίδιως στὰ βιορείτερα μέρη, «διετήρησεν ἐπιμόνως τὴν μεγίστην καθαρότητα, τὴν ὅποιαν οὐδὲ τῶν Ἀλβανῶν κἄν ἡ γειτνίασις καὶ τῶν Ὀθωμανῶν αἱ καταδυναστεύσεις ἥδυνήθησαν ν’ ἀλλοιώσωσι. Δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι τυγχάνει τὸ Ἑλληνικάτατον γλωσσικὸν ίδιωμα. Ἡ ἡπειρωτικὴ διάλεκτος εἶνε τις ἀστείοτερος πηγὴ ὅρων καὶ ἐκφραστικῶν τύπων ἀναγομένων εἰς παλαιοτάτους χρόνους...»⁹⁷.

Στὴν Ἡπειρο δὲν ἔξαντλοῦνται ποτὲ οἱ δυνατότητες καλύψεως τῶν δημογραφικῶν κενῶν καὶ τῆς ἐπουλώσεως τῶν πληγῶν τοῦ γλωσσικοῦ ὅργανου, ποὺ ποικιλότροπα προκαλοῦνται, κυρίως μὲ τοὺς ἔξισλαμισμούς. Τὸ περιεργότερο εἶναι ὅτι ἡ εὐανδρος Ἡπειρος, ὅπως προσονομάζει αὐτὴν ὁ Σπ. Θεοτόκης, βοηθεῖ κιόλας στὴν ἐπίλυση τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος γειτονικῶν περιοχῶν καὶ συγκεκριμένα τῆς Κέρκυρας, ἡ ὅποια πολλὲς φορὲς ἐρημώνεται ἔξι αἰτίας εἴτε τῶν ἐπιδρομῶν εἴτε τῶν βαρειῶν στρατολογιῶν τῆς Βενετίας κατὰ τὶς μακροχρόνιες συγκρούσεις της μὲ τοὺς Τούρκους. Χάρῃ στὶς ἀλλεπάλληλες ἐγκαταστάσεις Ἡπειρωτῶν τὸ νησὶ τῶν Φαιάκων δὲν φραγκοποιεῖται ἢ δὲν βενετοποιεῖται. Διατηρεῖ δὲ κοινὰ μὲ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, καθὼς καὶ τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα, «τὴν ὅποιαν οἱ εὐγενεῖς σχεδὸν εἶχον λησμονήσει ἢ κακῶς μετεχειρίζοντο, ὅπως συνεννοῶνται μετὰ τῶν δουλοπαροίκων των...»⁹⁸.

Στὴν Ἡπειρο ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα καθίσταται καὶ ἐπίσημο γραπτὸ ὅργανο τῆς «ἄνλης» τοῦ Ἀλῆ⁹⁹ πασᾶ: «Τὰ πρὸς τοὺς ραγάδες καὶ τοὺς ἀγάδες διατάγματά του ὁ Ἀλῆ πασᾶς καὶ τὰ ἔγγραφά του πρὸς τὸν γείτονα Βενετὸν Διοικητὴν τῆς Ἐπτανήσου ἐλληνιστὶ ἔγραφε καὶ ἐλληνιστὶ ἥσαν γραμμένα τὰ ἔγγραφα ποὺ τοῦ ἐστέλλοντο ἀπὸ ἀντιπροσώπους Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ο ὑμνητής του ὁ Χατζῆ Σεχρέτης ἐλληνιστί, Ἀλβανὸς ὁν, συνέταξε τὴν Ἀλητασιάδα του. Ἑλληνιστὶ συντεταγμένην συνθήκην συνεργασίας μὲ τοὺς Σουλιῶτες ὑπέγραψαν εἰς

96. Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα Παρονασσοῦ 1 (1871) 37.

97. N. Ἑλληνομνήμων 21 (1927) 342.

98. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 7 (1932) 131-132.

99. Μιὰ ἀδογὴ σκιαγράφηση τοῦ τυράννου τῶν Ιωαννίνων ἀπὸ τὸν Hugues Pouqueville βλ. *Κώστα Π. Βλάχου*, Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γαλλικοῦ Ὑποπροξενείου τῆς Ἀρτας (1815-1817), Ιωάννινα 1988, 409. Ἀνάτ. ἀπὸ Ἡπειρωτικό Ἡμερολόγιο 1988.

τὰ 1804 οἱ Ἀλβανοὶ ἀγάδες τῆς Τσαμουριᾶς»¹⁰⁰.

Πέρα τῶν πρακτικῶν λόγων ὁ Σπ. Λάμπρος διαβλέπει στὴν χρήση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ λανθάνουσα ἐθνικὴ συνείδηση: «Αἰσθάνονται μὲν τὴν ἀνάγκην νὰ εἶναι δίγλωσσοι, ἀλλὰ μόνης τῆς ἑλληνικῆς γίνεται χρῆσις χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας. Μόνη γραπτὴ γλώσσα εἶνε ἡ ἑλληνικὴ. Δὲν εἶνε δὲ τοῦτο ἀποτέλεσμα προσηλυτισμοῦ, οὐδὲ προῆλθεν ἐνεκα τῶν ἀνὰ τὴν χώραν ἐγκατεσπαρμένων ἑλληνικῶν σχολείων, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ πραγματικῆς ἀνάγκης τοῦ βίου καὶ εἶναι τὸ φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῆς χώρας»¹⁰¹.

Σαφέστερη ἔρμηνεία τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ μουσουλμάνους τῆς Β. Ἡπείρου δίνει ὁ Δ. Κ. Τσοποτός. Δημοσιεύοντας ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ Βελῆ πασᾶ, γιοὺν Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενῆ, προβαίνει στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις: «Ο Πράμος καίτοι Ἀλβανὸς καὶ δὴ Μουσουλμάνος ἀλληλογραφεῖ μετὰ τοῦ ἐπίσης Ἀλβανοῦ καὶ ἐκ τῆς Βορείου Ἡπείρου καταγομένου Βελῆ πασᾶ ἑλληνιστί, ὅπερ ἀποδεικνύει πόσον ἑλληνικαὶ ἔξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἡ διάνοια καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ αὐτῶν τῶν ἔξισλαμισθέντων Βορειοπειρωτῶν καθ' δλας τὰς ἐποχάς»¹⁰². Ἀμεση δὲ καὶ ἀποστομωτικὴ ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν μουσουλμάνων αὐτῶν τῆς Β. Ἡπείρου, οἱ ὄποιοι οὗτε Ἀλβανοὶ οὗτε Τούρκοι μποροῦν νὰ εἶναι φυλετικά, παρέχει ὁ Ν. Γιαννόπουλος μὲ τὴν δημοσίευση ἐγγράφων δικαιοπρακτικῶν. Τόσο γιὰ τὸ κείμενο ὅσο καὶ γιὰ τὶς ὑπογραφές χρησιμοποιεῖται ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς, ὅπως ἀποκαλοῦνται, στρατιωτικούς, μεταξὺ τῶν ὅποιων συγκαταλέγεται καὶ ὁ Μουσταφᾶς Παπακώστα, ὀλοφάνερο ἔξισλαμισμένος καὶ ἐπὶ πλέον γιὸς ιερέα, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ συγγραφέας¹⁰³.

Ἐπομένως ἀποβαίνει αὐτονόητο ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Β. Ἡπείρου, δίγλωσσοι καὶ τρίγλωσσοι, διασώζουν βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ίδιαίτερα στὴν ποίηση, στὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἐκφράζονται κυρίως ἑλληνικά, ὅπως παραδέχεται καὶ ἔξηγει ὁ καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρστίου Τ. Papahagi τόσο γιὰ τοὺς βλαχοφώνους ὅσο καὶ τοὺς ἀλβανοφώνους¹⁰⁴. Γιὰ τοὺς πρώτους ἀποκτᾶ βαρύνουσα σημασία ἡ μαρτυρία καὶ ἐπισήμου ἐκπροσώπου τῆς

100. K. Θεοπρωτοῦ καὶ Ἀ. Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου, 95. Βλ. γιὰ ἀποψη Ἀλῆ - Πασᾶ στὸ γλωσσικὸ ζήτημα τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, M. Χρυσοχόου, Διαλέξεις περὶ Μακεδονίας, ἐν Ἀθήναις 1919, 91.

101. N. Ἐλληνομνήμων 10 (1913) 16.

102. Ἐπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσὸς 10 (1914) 62-63.

103. Αὐτ. 13 (1917) 169-170.

104. T. Papahagi, Paralele folclorice, Bucureşti 1970, 14.

Ρουμανίας πού είχε κάθε λόγο άποσιωπήσεως της ἀληθείας αὐτῆς. Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐπανειλημμένως σχολιάζει, διότι πιστεύει ὅτι ἀποτελεῖ σπουδαῖο τεκμήριο τῆς ἐλληνικότητας τῶν διγλώσσων Βορειοηπειρωτῶν: «'Ανακτισθεῖσα δ' ἡ Μοσχόπολις μετὰ τὴν καταστροφὴν διασώζει μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν ἡμερῶν τὸν ἐλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐλληνικὴν συνείδησιν, μαρτυρούμενην ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων. Ρωμᾶνος περιηγητής, ὁ Κ.Ν. Μπουριλεάνου, οὗτος μαρτυρίαι προεκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀλβανοφύλων τῆς Ἰταλίας, καίπερ προσπαθήσας νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ, ἡσθάνθη οὐχ ἦττον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διμολογήσῃ ὅτι τὰ ἐπιχώρια ἄσματα εἶνε μόνον ἐλληνικά, ὅπερ εἶνε τῶν ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς χώρας»¹⁰⁵.

Ἐξ Ἰσού εὐγλωττο συμπέρασμα συνάγεται γιὰ τὸ σύνολο τῆς Β. Ἡπείρου ἀπὸ μελέτη λαογραφική. Ὁ Δημ. Β. Οἰκονομίδης, καθηγητὴς τῆς λαογραφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, γράφει: «'Ο Ἐλληνισμὸς τῆς χώρας ταύτης (Β. Ἡπείρου) ἐνισχυθεὶς κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον κατώρθωσε νὰ συγκρατηθῇ καὶ νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν ἐπιδομῶν, διατηρήσας ἐκτὸς τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν, ἥτις ἐνταῦθα ἔξειλίχθη θαυμασίως, ἐκφράσασα τόσον καλλιτεχνικῶς τὴν πίστιν, τοὺς πόθους καὶ τὰ βάσανα τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ λαοῦ, εἰς τὰ δημοτικά του τραγούδια, τὰ παραμύθια, τὰς παροιμίας, τὰ αἰνίγματα, τὰ ποικίλα ἔθιμα καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ. Διότι τὰ τραγούδια, ὡς καὶ τὰ ἄλλα λαογραφικὰ στοιχεῖα, τῶν ὅποιων παραδείγματα ἀνεφέραμεν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ἀποκύμα λαοῦ ἐπήλυδος, ὅστις προσέλαβε ἔνεην γλῶσσαν καὶ καλλιεργήσας αὐτὴν τὴν ἔκαμεν ἀμέσως ὅργανον τῆς ὑψηλοτέρας ψυχικῆς συγκινήσεως, ἀλλὰ εἶναι προϊόντα λαοῦ, ὅστις παρέλαβε τὴν γλῶσσαν ὡς γεραράν κληρονομίαν, τὴν ὅποιαν ἐπεξειργάσθη, ζυμωθεὶς μετ' αὐτῆς καὶ διαπλάσας αὐτὴν ἐπὶ τῶν χειλέων του ἐπὶ ὄλοκλήρους αἰῶνας, ὥστε ν' ἀποβῇ τόσον δημιουργικὴ καὶ ἐκφραστική. Τὴν δ' ἀρχὴν τῶν πλείστων ἐν τῶν συνηθειῶν καὶ δοξασιῶν τῶν βορειοηπειρωτῶν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἐλληνικῷ κόσμῳ καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν διατήρησιν αὐτῶν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους»¹⁰⁶.

Τὰ προηγούμενα πορίσματα ἐδραιώνονται ἰσχυρότερα καὶ μὲ ίστορικὰ τεκμήρια, τὰ ὅποια εἴδαν καὶ διάβασαν γνῶστες τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ χώρου, ὅπως ὁ Γάλλος Pouqueville. Σχετικὰ μὲ τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἀργυροκάστρου ὁ Λ.

105. N. Ἐλληνομνήμων 10 (1913) 384-385.

106. Ἐπετηροὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης Ἐλληνικῆς Λαογραφίας 25 (1977-78) 102.

Βρανούσης γράφει και τὰ ἔξῆς: «σημασίαν ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴν μίαν καὶ μόνην ἡμέραν τῆς εἰς Ἀργυρόκαστρον παραμονῆς τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ, οἱ λόγιοι τῆς πόλεως ἔσπευσαν νὰ τοῦ προσκομίσουν τὰς περγαμηνὰς τοῦ ἴστορικοῦ παρελθόντος τοῦ τόπου των. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι τὰ ἐν λόγῳ Χρονικὰ ἦσαν ἀρκούντως γνωστά, ἐμελετῶντο καὶ ἀντεγράφοντο»¹⁰⁷.

Ασφαλῶς μεγαλύτερη ἰσχὺ καὶ ἀποδεικτικὴ ἀξία ἔχει ἡ βούληση τῶν Βορειοπειραιῶν ἀπὸ Ἀργυρόκαστρο ἔως Δυρράχιο καὶ Τίρανα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔκταση τῆς γλωσσικῆς ἀμαγαλματώσεως. Ὄταν καὶ ἀπλὴ δήλωση ἀπαρνήσεως τοῦ Ἐλληνισμοῦ συνοδεύεται ἀπὸ προνόμια καὶ παροχές, οἱ δὲ βλαχόφωνοι ἀρνοῦνται μὲ κίνδυνο καὶ τῆς ζωῆς τους νὰ ἐνδώσουν, δὲν χρειάζεται τρανότερη ἐπιβεβαίωση τῆς ἐλληνικότητάς τους¹⁰⁸. Ὁμολογουμένως προκαλεῖ θαυμασμὸν ἡ δημόσια καὶ ἀφοβή ἔκφραση τοῦ ἐθνισμοῦ τους, τῆς προστηλώσεως στὸν Ἐλληνισμό, τοῦ ὅποιου ἀποτελοῦν τὸν βορειότερο ἀκρίτα στὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς χερσονήσου. Συγκεκριμένα, κατὰ τὴν ἄριστα μεθοδευμένη μὲ δλα τὰ μέσα ἐπιχείρηση δημιουργίας ἴδιαίτερης βλαχικῆς ἐθνότητας στὴν Βαλκανική, τὸ 1905, ἐπισκέφθηκε τὴν Β. Ἡπείρο, προερχόμενος ἀπὸ Ρώμη, ὁ Ρουμάνος διπλωμάτης Κ. Μπουριλεάνου μὲ σκοπὸ τὸν προστηλυτισμὸ τῶν βλαχόφωνων στὰ σχέδια τῆς Ρουμανίας. Ὁμως ἀπογοητευμένος ἐπέστρεψε στὴν ἐδρα του, διότι ἀπέτυχε παταγωδῶς: «Οἱ βλαχόφωνοι τῶν Τιράνων, πιστοὶ στὴν ἐλληνικὴ ἴδεα, μὲ σθένος ἀπάντησαν ὅτι τίποτε τὸ κοινὸ δὲ συνέδεε τὴν Ρουμανία μ' αὐτούς, οἵτινες στερρῶς ἔχόμενοι τῶν πατρώων, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ξιξάνια καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἴδρυσεως σχολῆς μὲ πολλὰς γνώσσας, καὶ Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἶπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυρραχίῳ, δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην των πρὸς τὴν Ἐλλάδα. Πρόσθεσαν ἐπίσης πῶς κάθε ἀπόπειρα δελεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναυαγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνει στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἢ βία ἀν χρησιμοποιόταν ἀπὸ τοὺς βέηδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε γίνει πρὶν πέντε χρόνια, ὕστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βέηδων μὲ τὴν ρουμανικὴ κυβέρνηση, δὲ θὰ ἀπέδιδε»¹⁰⁹.

107. Λ. Βρανούση, Χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατούμενης Ἡπείρου, Ἐκδόσεις ΕΗΜ, Ἰωάννινα 1962, 28.

108. Πβ. Ἐλληνισμὸς 7 (1904) 105: «... τὴν κυριωτάτην ἐθνικὴν δύναμιν ἀποτελεῖ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, καὶ Ἐλλην εἶναι πρώτιστα καὶ μάλιστα ὁ θέλων νὰ εἴνει καὶ νὰ λέγηται Ἐλλην».

109. Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, Ἐκδόσεις IMIAH, Ἰωάννινα 1978, 212.

Σοφά, λοιπόν, είχε έκτιμήσει τὴν ἑθνικὴ κατάσταση στὴν ἀπόμακρη ἐκείνη περιοχὴ ἐνωρίτερα ὁ Bérard σημειώνοντας ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς είχε ἐκεῖ τὸν ὄρθοδόξους Ἀρβανίτες καὶ τοὺς Βλάχους σὲ ἐτοιμότητα, ἀν καὶ στοὺς ἔνους παράγοντες αἰσθητὸς ἦταν καὶ ὁ Ἰταλικός. Εἰδικὰ γιὰ τὸ Δυρράχιο παρατηρεῖ: «Ἡ πόλη μπορεῖ νὰ εἶναι Ἰταλική, τὸ προάστιο ὅμως εἶναι ἑλληνικό. Σὲ ὅλα τὰ ὑπαίθρια καφενεῖα μιλοῦν ἑλληνικά... Ὁλο τὸ ἐμπόριο τῆς νότιας Ἀλβανίας τὸ εἶχαν τότε στὰ χέρια τους (οἱ Κουτσόβλαχοι)... Τὸ Δυρράχιο ἦταν τὸ φυσικό τους λιμάνι γιὰ τὶς σχέσεις μὲ τὸν Ἀγκώνα, τὴ Ραγούζα ἢ τὴ Βενετία. Ὅστερα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση οἱ Βλάχοι αὐτοὶ, ποὺ ἀγωνίστηκαν μὲ τὸ πονγκί τους καὶ τὸ αἷμα τους γιὰ τὴν ἐλευθερία, μετανάστευσαν σὲ μεγάλο ἀριθμὸ στὸ νεοσύστατο ἑλληνικὸ βασίλειο... Μολαταῦτα, ἔναν αἵώνα μετὰ τὸ Δυρράχιο παραμένει κουτσόβλαχικο λιμάνι...»¹¹⁰.

Τὴν ἔνοπλη δράση καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀρωγὴ τῶν Βλάχων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ μάλιστα τὴν ἀποκατάσταση στὰ ίστορικά του δρια ἐπισημαίνει καὶ ὁ Edmond Bouchié de Belle: «Κτηνοτρόφοι τῆς Ἀνωβλαχίας (τῆς Πίνδου) εἶναι ἐκείνοι, ποὺ ἀρχίζουν τὸν ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐφεξῆς αὐτοὶ παρέχουν στὴν Ἑλλάδα ὀνομαστοὺς ἀρχηγούς. Οἱ δὲ πλούσιοι Βλάχοι μὲ τὶς δωρεές τους συμβάλλουν στὴν ἔξαπλωση τῆς «Μεγάλης Ἰδεάς»»¹¹¹.

Βέβαια τὸν ἑθνισμὸ τους διαδηλώνουν ὅλοι γενικὰ οἱ Βορειοηπειρώτες μὲ τὴν ἀδιάλειπτη καὶ πολυσχιδὴ ἀντίσταση κατὰ τῶν Τούρκων. Πράγματι πρωτοστατοῦν στὸν ἀντιτουρκικὸ ἀγώνα τοῦ Γεωργίου Καστριώτη - Σκεντέριμπεη, ποὺ ἐπάξια κατέχει λαμπρὸν θέσην στὴν ἑλληνικὴ ίστοριογραφία καὶ λογοτεχνία, ἐνῷ ἔως τὰ τέλη τοῦ 19ου αἵώνα ἀπουσιάζει ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς¹¹², οἱ ὅποιοι σήμερα μὲ προφανὴ σκοπιμότητα τὸν προβάλλουν σὰν ἑθνικὸ τους ἥρωα. Ὅμως πιγὲς τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ διόλου φιλελληνικὲς δὲν σχετίζουν αὐτὸν μὲ τοὺς Ἀλβανούς, ποὺ οὔτε κανὸν μνημονεύονται, ἀλλὰ μὲ τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, ἀκριβῶς δὲ μὲ τὴν Μακεδονία. Ὁ πάπας Πίος ὁ Β' (1405-1464), ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Πικκολόμινι, ἔνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους λατινιστὲς τοῦ αἵώνα του, γνωστὸς στὴν φιλολογίᾳ ὡς Αἰνείας Σίλβιος, διάσημος ὁρτοράς καὶ ἐπιδέξιος διπλωμάτης, ἐπίδοξος δὲ ἀρχηγὸς ἀντιτουρκικῆς σταυροφορίας, ἀφοῦ εἶχε ἔξετάσει ἐμπεριστατωμένα τὴν κατάσταση στὴν χερσόνησο τοῦ Αἴμου, στὰ Ἀπο-

110. V. Bérard, Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός, Ἐκδόσεις Τροχαλία (Ἀθήνα) 1987, 48-49.

111. E. Bouchié de Belle, La Macédoine et les Macédoniens, Paris 1922, 129.

112. Βλ. Τ. Π. Γιοχάλα, Ὁ Γεωργιος Καστριώτης Σκεντέριμπεης εἰς τὴν Νεοελληνικὴν ίστοριογραφίαν καὶ λογοτεχνίαν, IMXA, Θεσσαλονίκη 1975, 9-20. Πβ. καὶ Μνημοσύνη 6 (1978-1979) 367-370.

μνημονεύματα περὶ τῆς ιστορίας τῆς ἐποχῆς του τοποθετεῖ τὸν Σκεντέριμπεν στὴν Μακεδονία, στὴν ὁποίᾳ ἀλλως τε ὀφεῖλει καὶ τὸ παρωνύμιο του Ἰσκεντέρ (= Ἀλέξανδρος). Ὁ πάπας Πίος, μολονότι ἀναφέρει ἐπὶ μέρους ἑλληνικὲς περιοχές, Πελοπόννησο, Ἀττική, Βοιωτία, Ἀκαρνανία, Ἡπειρό, Μακεδονία, καὶ ἔνες χῶρες μὲ παλαιότερη καὶ σύγχρονῃ ὁρολογίᾳ Βοσνία, Σερβία, Βουλγαρία, Βλαχία (Δουνάβεως, Ρουμανία) κ.ἄ., ἀγνοεῖ Ἀλβανία καὶ Ἀλβανούς: «... Non omnia quae Turcae occupant in Europa Venetorum erunt... Peloponnesus illis cedet, et fortasse Beotia atque Attica, et in Acarnania, et in Epiro pleraque loca, quae mari cohaerent. In Macedonia Georgius Scanderbechius primas partes sibi vendicabit; in aliis Greciae regionibus non deerunt Graeci nobiles, qui Turca ejecto tyrannidem occupent, quibus necesse erit libertatem relinquere. Reliqua quae vergunt in Danubium ut est Bulgaria, quae olim inferior Mysia dicta est, et Rascia quae superior, et Servia, et Bosna, et ultra Danubium, Valachia, quam prisci Datiam vocavere in solo Sarmatico, sive, ut quidam volunt, Scythico, usque ad Euxinum pontum, cuncta ad Hungaros pervenient, quorum aliquando fuere possessio» (σελ. 617)¹¹³.

Ἐτοι τεκμηριώνεται θαυμασία ἡ πληροφορία, ποὺ ἔδωσε γιὰ τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ Γεωργίου Καστριώτη - Σκεντέριμπεν στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Ἰούλιος Πίσοκος: «Οἱ Καστριώται, ἔλκοντες τὸ γένος, ὡς λέγεται, ἐξ Ἡμαθίας τῆς Μακεδονίας, ἐδέσποζον τῆς περὶ τὴν Κρόιαν χώρας καὶ τινος μερίδος τῆς ἐπαρχίας Δίβρης»¹¹⁴.

Ο θάνατος τοῦ Γεωργίου Καστριώτη τὸ 1468 δὲν σημαίνει τὸ τέλος ἀλλὰ τὴν ἀρχὴ τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων τῶν Βορειοηπειρωτῶν καὶ γενικὰ τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, μόνων ἢ μὲ τὴν ἐνεργὸ συμπαράσταση καὶ ἀρωγὴ γειτόνων, καθὼς καὶ ὑπεροπτών δυνάμεων, Βενετῶν, Ισπανῶν κ.ἄ. Ἡ πολεμικὴ δράση τῶν Βορειοηπειρωτῶν εἶναι ἔντονη τόσο στὴν ἀπόμερη γενέτειρα ὅσο καὶ στὰ ἀπόμακρα μέλη τῆς διασπορᾶς τους. Ἡδὴ τὸ 1463 στὸ νότιο ἀκρότατο σημεῖο τῆς χερσονήσου, στὴν Μάνη, κατὰ τὸν πρῶτο τουρκοβενετικὸ πόλεμο (1463-1479) ἐπαναστατοῦν οἱ Πέτρος Ράλλης καὶ Μιχαὴλ Μπούας. Τὸ δὲ 1479 συμμετέχει καὶ ὁ ἀρματολὸς Κροκόδειλος Κλαδᾶς. Ο τελευταῖος μετά τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος, τὴν ὁποίᾳ ἀποδίδει σὲ βενετικὴ προδοσία, ἀν καὶ τιμᾶται ἀπὸ τὴν Βενετία, μὲ τὴν ἀναγόρευσή του ὡς ἀρχηγοῦ τῶν «στραδιωτῶν», μὲ τὴν ἀπο-

113. Ephemeris Dacoromana 1 (1923) 373.

114. Φωνὴ τῆς Ἡπείρου 125 (10-2-1895) 4. Βλ. καὶ Μιχαὴλ Τρίτος-Αδελαΐς Ἰσμυριάδου, Ἰστορικὴ διήγησις περὶ Γεωργίου τοῦ Καστριώτου τοῦ ἐπονομασθέντος καὶ Σκεντέριμπεν. Ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν διὰ τὴν ἀναχαίτισιν τοῦ τουρκικοῦ ἐπεκτατισμοῦ εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ἐκδοτικός Οίκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη Α.Ε. Θεσσαλονίκη 2008.

νομή τοῦ παρασήμου τοῦ Ἀγίου Μάρκου, τοῦ χρυσοκέντητου μανδύα καὶ τὴν παραχώρηση κτημάτων γιὰ τιμάρια, συνεχίζει τὴν ἐπανάσταση. Ἀνασυγκροτεῖ τὸ σῶμα του καὶ σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα καταλαμβάνει ὅλα τὰ φρούρια καὶ τοὺς πύργους τῆς Μάνης ἀπομακρύνοντας τὶς τουρκικὲς φρουρές. Οἱ ἐπιτυχίες του ἔχουν τὸν ἀντίκτυπο καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἐκδηλώνονται ἔξεγέρσεις. Ὡστόσο ἡ ἀποχὴ τῆς Βενετίας καὶ ἡ ἄνιση ἀναμέτρηση μὲ τοὺς Τούρκους ἐπιβάλλουν τὴν ἀναγκαστικὴ καταφυγὴ του στὴν Νεάπολη, χωρὶς νὰ μειώσουν τὴν ἀγωνιστικότητά του. «Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1481 – γράφει ὁ Στέφ. Ἰ. Παπαδόπουλος – ὁ Κλαδᾶς μὲ τὸν Καστριώτη (γιὸ τοῦ Γεωργίου, Ιωάννη) καὶ μὲ ἀρκετοὺς ἄνδρες μεταφέρονται ἀπὸ 4 γαλέρες τῆς Νεάπολης καὶ ἀποβιβάζονται στὰ ἡπειρωτικὰ παράλια. Προχωροῦν κατόπιν πρὸς τὴν Χιμάρα, ὅπου ξεσηκώνονται ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ τῆς περιοχῆς, παίρνονταν τὰ ὅπλα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν πλοίων κυριεύουν τὸ φρούριο τῆς Χιμάρας...»¹¹⁵.

Οἱ ἐπαναστάσεις τῶν Βορειοηπεριωτῶν διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ὁποιεσδήποτε ἐπιπτώσεις. Ἄλλως τε ἀποβαίνουν καὶ ἀναπόφευκτες. «Τὸ 1565 οἱ Χιμαριώτες, μὴ ἔχοντας νὰ πληρώσουν τὸ χαράτσι καὶ μὴ θέλοντας νὰ παραδώσουν τὰ παιδιά τους στὸ παιδομάζωμα, σήκωσαν ἀνταρσία κατὰ τῆς Πύλης. Τὸν ἐπόμενο χρόνο ἔφθασε ἐκεῖ μὲ στόλο ὁ Πιαλή πασᾶς καὶ ἀποβίβασε 8.000 ἄνδρες, γιὰ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ. Οἱ Χειμαριώτες ὅμως τραβήχθηκαν στὰ βουνά καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τὸν κλεφτοπόλεμο καὶ τὶς ἐνέδρες, προξένησαν πολλὲς ἀπώλειες στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἀποχωρήσουν»¹¹⁶.

Ἡ Βενετία ἐνωρὶς ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ πικρία καὶ ἡ δυσαρέσκεια τῶν Βορειοηπεριωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἐλλήνων καθιστοῦσε ἀνέφικτη τὴν ἐπανάκτηση, ἔστω καὶ μερική, τῆς παλαιότερης ἡγεμονιστικῆς καὶ ἐμπορικῆς παρουσίας τῆς στὴν τουρκοκρατούμενη Ἐλλάδα. Γι' αὐτὸ ἔσπευσε στὴν ἔξασφάλιση τῆς συμπράξεως Ἐλλήνων ὀνομαστῶν, ὅπως τῶν Πέτρου Λάντζα, Χριστοφόρου Κοντοκάλη, Μέξα Γκέρμπεση, Θωμᾶ Πλέσα, Προγόνη Σνάτη, Μανόλη Μόρμορη, κατὰ κανόνα ἀπώτερης βορειοηπεριωτικῆς καταγωγῆς, ἡ ὁποία ἦταν καὶ προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐδραίωση μᾶς νέας ἐπαναστατικῆς κινήσεως στὴν Βόρειο Ἡπειρό, μὲ πρώτιστο μέλημα τὴν ἔξουδετέρωση τοῦ μεγαλύτερου στρατιωτικοῦ ἐρείσματος τῶν Τούρκων στὴν περιοχή, τὸ φρούριο τοῦ Σοποτοῦ. «Καὶ ἡ πτώση – γράφει ὁ Ἰ. Χασιώτης – τοῦ Σοποτοῦ, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 10 Ιουνίου τοῦ 1570, ἀποτέλεσε ὅχι μόνο τὸν πρῶτο καρπὸ τῆς συνεργα-

115. Στέφ. Ἰ. Παπαδόπουλον, Ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἐλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Α΄, Θεσσαλονίκη 1982, 43.

116. Αὐτ., 83-84.

σίας τῶν Ἑλλήνων – τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Χιμάρας καὶ τῶν «στρατιωτῶν» τῆς Κέρκυρας – μὲ τοὺς Βενετούς, ἀλλὰ καὶ μίαν ἀπὸ τις πρῶτες σοβαρὲς στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες τῶν χριστιανῶν στὸν κυπριακὸ πόλεμο»¹¹⁷.

Τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο τῆς δημιεροῦς ἐνώσεως χριστιανικῶν δυνάμεων προϊδεάζει ἄριστα γιὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο καὶ πλατύτερος ἀπηχήσεως κατόρθωμα, τῆς συντριβῆς τοῦ στόλου τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ μένει στὴν ίστορία ὡς νίκη στὴν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, τὸ 1571. Γίνεται ἀληθινὸ δρόσημο ἀγώνων, διότι ἀπομυθοποιεῖ τὸ ἀττῆτο τῶν Τούρκων καὶ ἐντείνει τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση τῶν Ἑλλήνων τῶν τουρκοκρατούμενων περιοχῶν καὶ τῆς διασπορᾶς. Μεταξὺ τῶν πρωτοπόρων ἀγωνιστῶν διακρίνονται δυνατές μιօρφές τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως συνοπτικὰ ἀναφέρει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀμαντος: «'Αλλ' ἡ ἥπτα τῶν Τούρκων ἔδωκεν, ὅπως εἴπομεν, πολὺ θάρρος εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ δι' αὐτὸ βλέπομεν κατὰ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος μεγάλην κίνησιν ἐναντίον τῶν κατακτητῶν, τὴν ὅποιαν ἐσχεδίαζε νὰ δργανώσῃ εἰς σταυροφορίαν ὁ ἐκ Παλαιολόγων προερχόμενος δοὺς τοῦ Nevers Κάρολος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκινήθη εἰς Κύπρον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, ὁ Ἀχριδῶν Ἀθανάσιος, ὁ Τιρνόβου Βουλγαρίας Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος, ὁ Μονεμβασίας Μακάριος, ὁ Λαρίσης Διονύσιος, ὁ Ναυπάκτου Γαβριὴλ καὶ ὅλοι. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἔθνικὴ κίνησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν»¹¹⁸. Νεώτερες δὲ ἔρευνες στὰ ισπανικὰ ἀρχεῖα ἐπανέκανον τὸ ίστορικὸ ὑλικό, ποὺ ἀφορᾶ στὶς ἔξεγέρσεις τῶν Βορειοηπειρωτῶν μετὰ τὴν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου μὲ πρωταγωνιστὴ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος Ἰωακεὶμ στὴν Βόρειο Ἡπειρο¹¹⁹ κατὰ τὰ ἔτη 1572-1576.

Οἱ Βορειοηπειρωτες εἶναι πάντοτε παρόντες στὰ προεπαναστατικὰ κινήματα καὶ πολὺ περισσότερο στὴν πανεθνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821, στὴν ὥποια ἡ συμβολή τους ἀξιολογεῖται ὡς ἀδιαμφισβήτητα ὑπέροχη¹²⁰, τόσο μὲ τὰ ὅπλα ὃσο

117. Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 17 (1968) 267. Βλ. καὶ *Jurien de la Gravière, La guerre de Chypre et la bataille de Lépante*, 2, Paris 1888.

118. K. I. Ἀμάντου, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, A', Ἀθῆναι 1955, 182. Βλ. καὶ Στ. Ι. Παπαδόπουλου, Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρο Καρόλου Γοντζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ μητροπολίτης τοῦ M. Τιρνόβου Βουλγαρίας Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος καὶ οἱ ἐνέργειές του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων (τέλη 16ου ἀρχές 17ου αἰῶνα), Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν, Ἀθῆναι 1980, 3-7, καὶ γαλλικὴ μετάφραση, Σύμμεικτα Νεώτερης Ιστορίας 1 (1982) 31-35.

119. Ι. K. Χασιώτη, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακεὶμ καὶ οἱ συνωμοτικὲς κινήσεις στὴ Βόρειο Ἡπειρο, Θεσσαλονίκη 1964. Ἀνάτ. ΣΤ' τόμου «Μακεδονικῶν».

120. Βλ. Ἀγγ. Παπακάστα, Ἀγῶνες καὶ θυσίες τῶν Βορειοηπειρωτῶν στὸ Εἰκοσιένα, Ἀθῆνα 1945. Ἐπίσης N. K. Παπαδόπουλου, Ἡ Δρόπολις τῆς Βορείου Ἡπείρου κατὰ

καὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ τὶς τεχνικὲς γνώσεις σὲ ὀχυρωματικὰ καὶ πολιορκητικὰ ἔργα, τομεῖς πράγματι ζωτικῆς σημασίας, δπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τούλαχιστον γιὰ τοὺς Κώστα Χορμόβα καὶ Κώστα Λαγούμιτζῆ¹²¹. Γιὰ τὸν δεύτερο ὁ Μακρυγιάννης μᾶς πληροφορεῖ γράφοντας σχετικὰ μὲ τὴν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως: «“Ἡταν μαξὶ μ’ ἐμένα οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μὲ τὸν Κώστα Λαγούμιτζῆ, καὶ χωρὶς ν’ ἀγωνιζόμαστε ἐμεῖς, τὸ κάστρο θὰ κιντύνευε καὶ θὰ παραδόνεταν πρὸ καιροῦ». Εἰδικὰ δὲ τὸν Βορειοηπειρωτὴ συναγωνιστὴ τον ὁ Μακρυγιάννης σκιαγραφεῖ ὡς ἔξῆς: «“Οταν κολλήσαμεν εἰς τὸ κάστρο, βαστούσαμεν καὶ τὸν μαχαλὰ τῆς Πλάκας ὃς τὴν Ἀρβανίτικη πόρτα. Ἀπὸ κάτου τὸ κάστρο εἰς τὰ σπίτια ἤταν μία ἐκκλησία καὶ τῆς ἔδεσε λαγούμι ὁ ἀθάνατος περίφημος Κώστας Λαγούμιτζῆς, γενναῖος καὶ τίμιος πατριώτης – καὶ μὲ τὴν τέχνη του καὶ μὲ τὸ ντουφέκι του ὡς λιοντάρι πολέμαγε διὰ τὴν πατρίδα. Ἡμαστε μαξὶ κι’ ἀγωνιζόμαστε ὡς ἀδελφοὶ νύχτα καὶ ἥμέρα. Καὶ δουλεύαμεν μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἀγαθοὺς Ἀθηναίους καὶ φυιάναμεν τὰ λαγούμια· καὶ ἥμαστε ὅλοι πάντα ὀγαπημένοι κι’ ἐνωμένοι. Εἰς τὸ Μισολόγγι καὶ παντοῦ αὐτὸς ὁ γενναῖος ἄντρας θάματα ἔχει κάμει. Πατρίδα, τοῦ χρωστᾶς πολὺ αὐτηνοῦ τοῦ ἀγωνιστῆ. Θησαυροὺς τοῦ δίνει ὁ Κιτάγιας νὰ γυρίσῃ· διὰ σένα, πατρίδα, ὅλα τὰ καταφρονεῖ». Ἐξ ἄλλου ο Σουρμελῆς διασώζει τὰ ἔξῆς λόγια τοῦ Κιουταχῆ γιὰ τὸν Κώστα Λαγούμιτζῆ: «“Αν εἶχα ἐδικόν μου τὸν ὑπονομοποιὸν τοῦ Φρουρίου, ἥθελα τὸν ἀνταμείψω μὲ τόσον χρυσόν, δσον βάρος ζυγίζει τὸ σῶμα του»¹²².

Μετὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ τὴν ἵδρυση ἐλευθέρου ἡλληνικοῦ κράτους ἡ Βόρειος Ἡπειρος μαξὶ μὲ πολλὰ καὶ μεγάλα τμῆματα τῆς χερσονήσου καὶ τοῦ ἀρχιπελάγους ἔμεινε ἐκτὸς τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειας παρὰ τὶς ἐπίμονες προσπάθειες τοῦ πρώτου Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια. Οὕτε στιγμή, ἀλήθεια, εἶχε λησμονήσει τὴν γενέτειρα τῆς μητέρας του.

Οἱ Βορειοηπειρῶτες διατηρώντας ἀμείωτο τὸ θάρρος συνεχίζουν τὸν ἐνοπλὸ ἀγώνα σὲ ὅλες τὶς μετέπειτα ἐπαναστάσεις τῶν ἀλυτρώτων Ἐλλήνων, τῶν ὅποιων τελικὰ πολλοὶ ἀποκτοῦν τὴν ἐλευθερία μετὰ τοὺς νικηφόρους βαλκανικοὺς πολέμους 1912-1913. Ἀλλὰ ἡ Βόρειος Ἡπειρος ἐλευθερωμένη παραδίδεται ἀδόκητα καὶ ἄδικα σὲ νέο δυνάστη κηδεμονεύμενο ἀπὸ ἔνες δυνάμεις. Γι’ αὐτὸ οἱ

τὴν Τουρκοκρατίαν (1430-1913), ἐν Ἀθήναις 1976. Ναπ. Σταμ. Δοκανάρη, Ὁ Βορειοηπειρωτὴς ἀγωνιστὴς Κων. Παλάσκας, Μεγάλες μιօρφές τοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας, Ἐκδόσεις IBM, Ιωάννινα 1980.

121. Διον. Μιτάκη, Κώστας Χορμόβας καὶ Κώστας Λαγούμιτζῆς, Στερεά Ἐλλάς 165 (1983) 4-10, 166 (1983) 14-17 καὶ 19, 167 (1983) 14-21.

122. Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα. Εἰσαγωγὴ - σχόλια Σπ. Ι. Ασδραχᾶ, Ἀθήνα 1957, 228, 230-231 καὶ σημ. 1.

Βορειοηπειρώτες μὲ τὴν ἐνεργὸν συναντίληψη γενναίων ἀδελφῶν Ἐλλήνων ἐπαναστατοῦν καὶ δημιουργοῦν τὴν Αὐτόνομη Ἡπειρο¹²³. Πάραντα δὲ πάλιν οἱ διπλωματικὲς μιχανορραφίες τῶν κηδεμόνων τῆς Ἀλβανίας καὶ οἱ ἀδυναμίες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους βαυκαλίζουν τοὺς Βορειοηπειρώτες ἀφήνοντας σὲ ἐκκρεμότητα τὸν καθορισμὸν τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων¹²⁴. Οὐσιαστικὰ καὶ μακροπρόθεσμα μιχανῶνται τὴν μεταρροπὴν τῆς κοιτίδας τοῦ Ἐλληνισμοῦ, τῆς Βορείου Ἡπείρου, σὲ μειονότητα ἐντὸς κράτους, τοῦ ὅποιου τὰ πρὸς τὴν Ἐλλάδα δῖα χαράσσονται γιὰ τὴν ἔξυπηρέτηση ἔνων μελλοντικῶν συμφερόντων, ἐνῶ ὁ καθ' αὐτὸν ἐθνικός του χῶρος καὶ πληθυσμός, ποὺ στεροῦνται στρατηγικῆς σημασίας, ἐγκαταλείπονται ἐκτὸς τῆς ἀλβανικῆς ἐπικράτειας.

Ἐν τούτοις δὲ ἐνεχυροῦχος, τὸ ἀρτιπαγὲς ἀλβανικὸν κράτος, ὑπερακοντίζει τοὺς στόχους τῶν προστατῶν του καὶ γίνεται ἀδυσώπητο στὴν μεταχείριση τῶν Βορειοηπειρωτῶν καὶ ἀδίστακτο στὴν ἀφελληνιστικὴ του ἐκστρατεία. Οἱ δοκιμασίες κατὰ τὸν μεσοπόλεμο εἶναι ἐπώδυνες, ἀλλὰ οἱ Βορειοηπειρώτες κατορθώνουν νὰ ἐπιζήσουν καὶ μάλιστα νὰ συνεργήσουν στὴν συντριβὴ τοῦ φασιστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ τοῦ Μουσσολίνι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ἐπους¹²⁵, ἀν καὶ ταυτόχρονα ἀντιμετώπιζαν τοὺς Ἀλβανούς, ποὺ πολεμοῦσαν στὸ πλευρὸν τῶν φασιστῶν¹²⁶. Ἐπὶ πλέον πρωταγωνιστοῦν κατὰ τὴν Κατοχή: «Ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως – διαβεβαιώνει ὁ δημοσιογράφος Russel Hill – περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν Νοτ. Ἀλβανίαν (Βόρ. Ἡπείρο). Πρὸς Βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ Σκούπη τούδεμία ἀντίστασις ἔξεδηλώθη κατὰ τῶν Γερμανῶν»¹²⁷.

123. Ἀπόστ. Π. Παπαθεοδώρου, Ὁ αὐτονομιακὸς ἀγώνας τῆς Βορείου Ἡπείρου 1914, Ἀθήνα 1985, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

124. Πβ. τοῦ ἐπιτίμου πρέσβεως Κων. Χειμαριοῦ, Τὰ σύνορα Ἐλλάδος - Ἀλβανίας. Ἡ Καθημερινὴ 23-2-1984. Βλ. καὶ Δ. Γ. Ντάγγα, Ἐλλάδα - Ἀλβανία: ἕνα θέμα πάντοτε ἐκκρεμές. Ἡ Καθημερινὴ 25-4-1981 καὶ Πνυσός Βορείου Ἡπείρου, Μάϊος 1981, 7-8.

125. Πβ. Βορειοηπειρωτικὸς Ἀγών, Ὁκτωβρίος 1982, ὅπου περιεκτικὸν ἄρθρο ἐπιγραφόμενο Συμβόλη τῶν Β/Ἡπειρωτῶν στὸ Ἐπος τοῦ Σαράντα.

126. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀπόγοι καὶ ἀπόλογοι τῆς 28 Ὁκτωβρίου 1940, Ἀκτίνες 464 (1985) 235, ὅπου τεκμήρια Ἰταλοῦ Ιστορικοῦ.

127. New York Herald Tribune. Αθ. Λ. Κόρμαλη, Ἀντίσταση στὴν Βορειοηπειρωτικὴ Γῇ, Ἀθήνα 1989, 74. Βλ. καὶ προσωπικὲς ἐντυπώσεις Ἀριστ. Τσάτσου, Μὲ τοὺς Ἐλληνες τῆς Βορείου Ἡπείρου. Σελίδες Ἡμερολογίου καὶ ἀναμνήσεις ἐνὸς στρατιώτη, Ἡ Καθημερινὴ 28-10-1987, 7: «Ο ἀφελληνισμὸς τῆς Β. Ἡπείρου ἦταν ἐπίμονος, συστηματικὸς καὶ συνεχῆς. Παρὰ ταῦτα αὐτοὶ οἱ Ἐλληνες ἀντεχαν ἀκόμη καὶ εὔχανε κατοφθώσει, σχεδόν, στὴν ὄλοτητά τους, νὰ διατηροῦν τὴν ἑλληνική τους συνείδηση. Ἡτανε ἀξιοθαύμοτοι...». Βλ. ἐπίσης, Μιὰ συγκλονιστικὴ μαρτυρία ἀπὸ τὸν καπετάνιο τοῦ ΕΛΑΣ «Σουλιώτη» γιὰ τὴν Ἀλβανία, Βορειοηπειρωτικὸς Ἀγών, Ιανουάριος 1988, 6.

Άλλα και οι νέοι αίματηρότατοι άγωνες άντι της ποθητῆς και δφειλόμενης ἐλευθερίας μετά τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο «ἐπιβραβεύονται» μὲ τὴν ἐπιβολὴν ἐνὸς στυγνοῦ καθεστῶτος, δλοκληρωτισμοῦ καὶ ἀθεῖας¹²⁸, ποὺ ἀποσκοπεῖ στὸν πλήρη ἀφανισμὸν τοῦ Βορειοπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πραγματικὰ ἐπιφέρει αἰσθητὴ συρρίκνωση τῆς γνώσεως και χρήσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ἔξαλειψη τῆς ἐλληνικῆς ἴστορίας, παραχάραξη τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀπαγόρευση τῆς θρησκευτικότητας, μείωση τῆς ἐλληνικότητας τοῦ χώρου. Ωστόσο οἱ Βορειοπειρῶτες και μὲ ἄγνοια τῆς γλώσσας τῶν πατέρων και μὲ στέρηση τῆς λατρείας τοῦ Χριστοῦ οὔτε τὴν πίστη οὔτε τὴν ἐθνικότητα ἔχουν ἐγκαταλείψει, ὅπως περίτρανα ἀποκαλύπτουν οἱ μαρτυρικοὶ φυγάδες. Στὸ διάβα τῶν αἰώνων ἡ ἐλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδηση ἀποτυπώνεται στὰ ἥθη και ἔθιμα, στὶς παραδόσεις, στὰ τραγούδια. Ο Ἀλέξ. Μαμμόπουλος τονίζει ὅτι «ὁ προσανατολισμὸς τῶν ἀλβανοφώνων Χριστιανῶν πρὸς τὸ Ἰδανικὸν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος γίνεται κατάδηλος εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Πάντα τὰ περιστατικὰ τοῦ ταραχώδοντος ἐθνικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ 1716 εἰς τὸ διποῖον ἀνάγεται ἐνα ἔξ αὐτῶν, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, μέχρι τοῦ 1940, τοῦ ἔτους τοῦ τελευταίου θριάμβου, συγκινοῦν τὰ μύχια τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία συμπάσχει μὲ τὸ Ἐθνος εἰς τὰς ἀτυχίας του, χαίρει διὰ τὰς περιλάμπρους νίκας τῶν ὅπλων του και ἔξαίρει τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἡρώων ὀνομαστί»¹²⁹.

Τὴν ἔμπρακτη μέχρι αὐτοθυσίας και ἐντελῶς αὐτοπροαιρετη ἔκφραση τῆς πλήρους συνειδήσεως τῆς ἐλληνικότητας τῶν ἀλβανοφώνων, τῶν Ἀρβανιτῶν, ὅπουδήποτε και ὀντζοῦν, ἐπισημαίνει ὁ Κ. Χρ. Χρήστου, Ἀρβανίτης, μὲ παροποσία: «Εἶναι συγκινητικό, ὅτι στὸν πόλεμο τοῦ 1912-13 και μετά, δεκάδες χωριανοὶ μας ἔζειτεμένοι στὴν Ἀμερική, μόλις ἔμαθαν ὅτι ἡ πατρίδα τους ἀγωνιζόταν, τὰ παράτησαν ὅλα, διάσχισαν στεριές και θάλασσες κι ἤρθαν ἐδῶ και πολέμησαν νὰ ὑπερασπιστοῦν τὰ ἄγια χώματα και νὰ μεγαλώσουν τὴν πατρίδα τους... Στὴν ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔλαβαν μέρος ἔκατοντάδες ἀπὸ τὰ χωριά μας και πολλοὶ κάθηκαν. Στὸν πόλεμο τῆς Ἀλβανίας τοῦ 1940-41 ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀρβανιτῶν ἦταν ὀλόψυχη και θαρραλέα. Τὰ μνημεῖα τῶν Ἡρώων στὶς πλατεῖες τῶν χωριῶν, ὅπου ἔχουν στηθεῖ, εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων στοὺς ἀγῶνες τοῦ γένους μας...». Εν τέλει καταλήγει στὴν ἀλήθεια, «ὅτι ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς Β. Ἡπείρου ἡ Ἑλλάδα τροφοδοτεῖται μὲ αἷμα ἐλληνικώτατο αἰῶνες τώρα»¹³⁰.

128. Μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως, Πιωγωνιανῆς και Κονίτσης Σεβαστιανοῦ, Ἡ Ἐσταυρωμένη Βόρειος Ἡπειρος, Ἐκδ. 5η, Ἀθῆναι 1986.

129. Μαμμόπουλος, Ὁ μύθος... 44-45.

130. Κ. Χρ. Χρήστου, Ἀγωνιστές τοῦ '21 περιοχῆς τέως δήμου Πλαταίων, Ἀθῆνα 1984, 80 κ.ἔ.

Ἐξ ἵσου μὲ τὸ σπαθὶ οἱ Βορειοηπειρῶτες διακρίνονται καὶ στὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγο γιὰ τὴν ἀποσύβηση ἡ τουλάχιστον τὴν ἀναχαίτιση τοῦ ἀφελληνισμοῦ, συνάμα δὲ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σὲ ἐποχὴ ποὺ «ὅλα τὰσκιαζε ἡ φοβέρα καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά», ὅταν ὁ Τοῦρκος κατακτητὴς μὲ τὰ φανατισμένα ὄργανά του, τοὺς νεοφάντιστους μουσουλμάνους Γκέγκηδες, τοὺς Τουρκαλβανούς, μεταχειρίζεται ἀπάνθρωπα καὶ ἔξουθενωτικὰ τοὺς Βορειοηπειρῶτες, προβάλλει ὁ λόγος, ὁ ἀρματωμένος, οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχὲς τοῦ Βορειοηπειρῶτη - Μοσχοπολίτη Νεκταρίου Τέρπου. Πρόκειται γιὰ τὸν ἥγονυμενο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἀρδενίτσας, ὁ ὅποιος κατὰ τὸν Γ. Βαλέτα εἶναι «ὁ δημιοχαρέστατος καὶ ἀγωνιστικώτατος ἑθνοφωτιστής καὶ ἑθναπόστολος, ὁ ἀσυμβίβαστος καὶ ἀδίσταχτος στηλιτευτής τῆς τυραννίας, ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ πρόδορομος καὶ πνευματικὸς πατέρας τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ποὺ ἦρθε ἀκριβῶς στὴν ἴδια ἀκριτικὴ περιοχὴ νὰ διλοκληρώσει τὸ ἔργο τοῦ Τέρπου καὶ νὰ τὸ στεφανώσει μὲ τὸ μαρτύριο του»¹³¹.

Μὲ ἀφετηρίᾳ τὸ μοναστῆρι τῆς Ἀρδενίτσας, ποὺ στὰ χρόνια τῆς ἥγονυμενείας του εἶχε γνωρίσει ἡμέρες ἀκμῆς καὶ ἀναδείχθηκε πνευματικὸ κέντρο τῆς περιοχῆς, τῆς «ζώνης τῶν πρόσων», μὲ εὐρύτατο κοινωνικό, ἐκπαιδευτικό, φιλανθρωπικὸ καὶ ἑθνικὸ ἔργο, ὁ Τέρπος ἔκανε μεγάλες καὶ τολμηρότατες ἱεραποστολικές καὶ ἑθνοφωτιστικές περιοδείες. Διέσχιζε πρὸς δλες τὶς κατευθύνσεις τὴν Β. Ήπειρο καὶ κατέβαινε ἔως τὴν Ἀρτα καὶ τὰ Τοίκαλα.

Τὸ 1732 ὁ Τέρπος τυπώνει στὴν Βενετία τὶς διδαχές, τὰ «μιλήματα», κατὰ τὴν προτίμησή του, βιβλίο ἐπιγραφόμενο «Ἡ Πίστις», τὸ προσφιλέστερο πράγματι ἀνάγγνωσμα τῶν Ἑλλήνων τῆς τουρκοκρατίας, οἱ ὅποιοι μ' αὐτὸ διασώζουν τὸν ἑθνισμὸ καὶ τὴν πίστη τους. Θεωρεῖται ὡς μοναδικὸ φαινόμενο κυκλοφορίας καὶ πολυεκδοσίας σ' ὅλη τὴν νεοελληνικὴ βιβλιογραφία. Ἐνα περίπου αἰώνα γεμίζει τὸν Ἑλληνισμὸ μὲ τὴν τόλμη καὶ τὴν ἀγωνιστικὴ ἀδιαλλαξία του κατὰ τῆς τυραννίας καὶ στηρίζει τὸ κίνημα τῶν Νεομαρτύρων, ποὺ ἀνακόπτει τὸν ἑθνικὸ ἀφανισμὸ μὲ τὴν περιστολὴ τῶν ἔξισλαμίσεων¹³². Ἐνθαρρύνει, ποδηγετεῖ καὶ

131. Γ. Βαλέτα, Ὁ ἀρματωμένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχὲς τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στὰ 1730. Εἰσαγωγὴ - ἐκλογές, Ἀθήνα 1971, 2-3.

132. Πβ. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Οἱ κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας, Ἐκδόσεις IMIAH, Ιωάννινα 1979, 39-40: «Ο λόγος τοῦ Τέρπου ἦταν κήρυγμα ἀγάπης, ἐμπιστοσύνης καὶ ἐνότητας ἀνάμεσα στοὺς Χριστιανούς, χωρὶς διάκριση τάξεων, ἀλλὰ καὶ δριψὺ καπηγορητήριο στὶς περιπτώσεις ἀδιαφορίας ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχόντων, ἐκλησιαστικῶν καὶ μη. Ὁ Τέρπος ἦταν πράγματι ἔνας ἀπὸ τοὺς πιὸ θαρραλέους ἀγωνιστὲς τῆς πίστης, ποὺ δὲ θυσίαζε τὸ φρόνημά του σ' ὅποιαδήποτε σκοπιμότητα. Δὲ δεχόταν συμβιβασμοὺς μὲ καταστάσεις ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὴ δημιουργία προπετασμάτων καπνοῦ, γιὰ ν' ἀμβλύνεται τὸ μένος καὶ ἡ κακουργία τοῦ δυνάστη, ὅπως γινόταν μὲ τὸν κρυπτοχρι-

άνοιγει διεξόδους. Προτείνει ποικίλες μορφές άντιστάσεως: «Πέρωνα θάλασσες, βουνά, σύνορα, πήγαινε σὲ ξένα βασίλεια, ἀλλὰ Τοῦρκος μὴ γένεσαι». «Μὴ φοβᾶσθε ἀπὸ ἐκείνους, ὅπου σᾶς βλάπτουν τὸ κορμί, διότι τὴν ψυχήν σας δὲν δύνονται νὰ τὴν ξημώσουν...». Υποδεικνύει καὶ τὴν τελικὴ ἔκβαση. Παίροντας τὸ «σκουτάρι, ἥγουν τὴν στερεάν σας πίστιν, μὲ τὴν ὅποιαν θέλετε δυνηθῆ νὰ σβέσετε ὅλες τές σαΐτες τοῦ πονηροῦ διαβόλου... δράμετε νὰ ἰδεῖτε τὴν παρογόριάν σας καὶ μὲ θάρρος νὰ γρικάτε τὴν ἐλευθερίαν σας»¹³³.

Μὲ τὴν τελευταία λέξη, ἐλευθερία, ἄπαξ λεγομένη, ὁ Τέρπος ἀποβαίνει μακρινὸς πρόδορομος τοῦ Ρήγα στὴν διακήρυξή του «καλλίτερα μᾶς ὥρας ἐλεύθεροι ζωή», πρὸ πάντων δὲ ὅξιος συνεχιστής τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ποὺ τόσο πρώτῳ ἦδινε παραστατικὰ τὴν συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ¹³⁴.

Ο Νεκτάριος Τέρπος δὲν λησμονεῖ οὕτε μιὰ στιγμὴ ὅτι ὁμογενεῖς καὶ ὁμόθρησκοί του ἔξισλαμίσθηκαν, «έτούρκεψαν». Πονεῖ βαθιὰ καὶ σπεύδει ἀφοβά κοντά τους: «Στὸ Τραγότι, κοντὰ στὸ Ἐλβασάν, τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1724, μέσα στὰ χιόνια πῆγε στὴν ἐκκλησία νὰ κηρύξει καὶ βρῆκε μόνο γυναῖκες. Οἱ ἄντρες ὅλοι εἶχαν τουρκέψει. Μίλησε σκληρά, κατηγόρησε καὶ τοὺς Τούρκους γιὰ τὴ θηριωδία τους καὶ τοὺς ἀλλαξόπιστους, ποὺ «διὰ ὀλίγην δόσιν χαρατζίου» ἀπαρνήθηκαν τὴν πίστη τους. «Υστερ’ ἀπ’ τὴν διμιλία, προδομένος ἀπὸ κάποιους προσκυνημένους, πιάστηκε, δάρθηκε ἀνελέητα, βασανίστηκε σκληρά. Φρίκη προκαλεῖ ἡ περιγραφὴ τοῦ ἔντολαδαριοῦ του»¹³⁵. Ομως δὲν μνησικακεῖ. Γεμάτος συγκατάβαση καὶ φιλευσπλαχνία ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἀνάνηψή τους. Ἀπευθυνόμενος στὸν ἔξισλαμισμένο προσφέρει τὴν διαβεβαίωση: «Καὶ ἀν ἐγελάσθης καὶ ἔγινες Τοῦρκος, γύρισε, ὁ ἀφέντης μας Χριστὸς σὲ θέλει καὶ σὲ συγ-

στιανισμό, τὸν ὅποιο κι ἀπέρριπτε. Ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς παροησία, φανερὴ διακήρυξη τῆς πίστης κι ὅχι προσπάθεια ἀποκρυψῆς καὶ συγκάλυψης μὲ διάφορα μέσα. Γι’ αὐτὸ καὶ περιόδευε καὶ κήρυττε στὴν περιοχὴ τῆς Σπαθίας ποὺ δοκιμαζόταν ἀπὸ ἀθρόος ἀλλαξόπιστες τὸ διάστημα 1710-1730 καὶ εἶχε ἀχρίσει νὰ περιπίπτει στὸν κρυπτοχριστιανισμό».

133. *Βαλέτα*, ἔ.ἀ., 18. Στὴν ἐλευθερία φθάνει κανεὶς μὲ πολλοὺς τρόπους. Στὰ 1730 ὁ Νεκτάριος Τέρπος διδάσκει: «Στρατιώτης δίχως σπαθί καὶ ἵερεὺς δίχως βιβλίον, καὶ οἱ δύο φάλτζοι εἶναι», ἐννοώντας προφανέστατα τὴν ἀνάγκη καὶ χρησιμότητα τοῦ βιβλίου στοὺς ἱερεῖς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀλεξῆς Πολίτης, Τὸ βιβλίο μέσο παραγωγῆς τῆς προφορικῆς γνώσης. Τὸ βιβλίο στὶς προβιομηχανικὲς κοινωνίες, KNE - EIE., Ἀθήνα 1982, 271.

134. *Αχ. Γ. Λαζάρου*, Τὸ Μακεδονικὸ μὲ ἴστορικὰ δεδομένα, γλωσσολογικά, ἐθνολογικά, Ἐλευθερία (Λαρίσης) 26-2-1989, 8.

135. *Βαλέτα*, ἔ.ἀ., 16-17. Γιὰ τὴν προτροπὴ τοῦ Τέρπου στοὺς Χριστιανοὺς πρὸς καταβολὴ τοῦ χαρατζίου, ποὺ τόσες παρερμηνεῖς εἶχε, βλ. Τετράδια ἑργασίας, KNE - EIE 7 (1984) 100 κ.ἔ.

χωρᾶ...»¹³⁶.

Η προστασία άπό τὸν ἔξισλαμισμό, ποὺ συνεπάγεται ἀπώλεια καὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, λαμβάνει κατεπείγουσα καὶ πρωταρχικὴ προτεραιότητα στοὺς ἀγῶνες καὶ ἀγωνίες τοῦ Τέρπουν. Ή μερικὴ ἡ ὄλικὴ σὲ σπάνια περίπτωση ἀλλαξιογλωσσιά, καθὼς καὶ ἡ συνηθέστερη γλωσσικὴ ἐπιμειξία, ὅταν δὲν συνοδεύεται ἀπό τὴν ἀρνησιθρησκία, ἀφήνει ἀνεπηρέαστο τὸ ἐθνικὸ φρόνημα. Αὐτὸ βεβαιώνει ὁ βορειοηπειρωτικῆς καταγωγῆς Κωνσταντῖνος Πηχέων: «Ἐίναι οἱ ἔνοργοι λαοί, διὰ τὸν ὅποιον δὲν ἡμποροῦμεν νὰ κρύψωμεν τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἀνεπηρέαστον καὶ ἀμετάπορτον ἐλληνικὴν συνείδησιν, ποὺ ἐπέδειξαν, διὰ τὸ σταθερὸν καὶ ἥρωϊκὸν φρόνημα, τὸ ὅποιον ἀντέταξαν, διὰ τὸ ἀκατάβλητον θάρρος, μὲ τὸ δόποιον ὑπὲρ τῆς ἐλληνικότητος αὐτῶν ἡγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν»¹³⁷. Εξ ἄλλου παράδειγμα ὀλοζώντανο καὶ πειστικὸ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Νεκτάριος Τέρπος, ποὺ καταγέται ἀπό ἐκλατινισμένους καὶ ἔξαλβανισμένους προγόνους, ποὺ ἀποκαλοῦνται Ἀρβανιτόβλαχοι, ἀλλὰ πάντοτε ἀκραιφνεῖς Ἐλληνες.

Τὴν ἀνάσχεση τῆς γλωσσικῆς ἀφελληνίσεως παράλληλα μὲ τὴν διαφύλαξη τῆς πίστεως, τῆς ὁρθοδοξίας, θέτει ὡς διττὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς, τὴν ὅποια καὶ θυσιάζει, ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, μισὸ αἰώνα μετὰ τὸν Τέρπο. Ὁ νεομάρτυς Κοσμᾶς, ποὺ ἀνήκει ἐπίσης στὸν πολυβασανισμένο¹³⁸ βορειοηπειρωτικὸ Ἑλληνισμό, πασχίζει γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους ἔξηγώντας μὲ σαφήνεια καὶ ἀπλότητα τοὺς λόγους: «Τὸ σχολεῖον φωτίζει τοὺς ἀνθρώπους, ἀνοίγει τὰ μάτια τῶν χριστιανῶν. Καὶ σεῖς γονεῖς νὰ στέλλετε τὰ παιδιά σας εἰς τὰ σχολεῖα καὶ νὰ τὰ παιδεύετε μὲ χριστιανικὰ ἥθη. Ἀμαρτάνετε πολὺ νὰ τὰ ἀφήνετε ἀγράμματα καὶ τυφλά... Νὰ μαζωχτῆτε ὅλοι. Νὰ κάνετε ἔνα σχολεῖον κοινό, νὰ βάλετε ἐπιτρόπους νὰ τὸ κυβερνοῦν... Δὲν βλέπετε ὅτι ἀγρίεψε τὸ γένος ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ ἐγίναμεν ὡς θηρία;»¹³⁹.

Μὲ τὴν ἵδρυση σχολείων συντηρεῖται καὶ διαδίδεται ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα, ἀλλὰ ταυτόχρονα στερεώνεται ἡ χριστιανικὴ πίστη. Τὴν κοινότητα τῆς γλώσσας, ποὺ διευκολύνει πέρα τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, προωθοῦν μετέπειτα καὶ

136. *Βαλέτα*, ἔ.ἄ., 33.

137. K. A. Βακαλοπούλου, ‘Ο Βόρειος Ἐλληνισμός’, 41-42.

138. Βλ. καὶ Φ. Οίκονόμου, ‘Η πολυπαθής Β. Ἡπειρος διὰ μέσου τῶν αἰώνων’, Αθῆναι 1985. Ἐπίσης K. S. Κώνστα, Πάτερ - Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός ὁ ἀναγεννητής τῆς Βορείου Ἡπείρου, Ιωάννινα 1959. Ἀνάτ. ἀπό 7ο τόμο Ἡπειρωτικῆς Εστίας.

139. K. Σαρδελῆ, ‘Ο Ἀγιος τῶν σκλάβων ὁ Αἰτωλός’, Αθήναι 1970, 136-137. G. Chassiotis, L’instruction publique chez les Grecs, Paris 1881, 32. Περισσότερα βλ. M. A. Γκιόλια, ‘Ο Κοσμᾶς Αἰτωλός καὶ ἡ ἐποχή του’, Αθήναι 1972, 471 κ.έ.

μάλιστα συγγραφικά και διδακτικά οι Βορειοπειρώτες Θεόδωρος Καβαλλιώτης και Δανιήλ Μοσχοπολίτης. Μέ τὸ τρίγλωσσο λεξικό του ὁ πρῶτος και τὴν τετράγλωσση μέθοδο ὁ δεύτερος «ἔφοδιάζουν τοὺς νέους μὲ ἔνα ἐγχειρίδιο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Μέ τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τοῦ ἔργου τους στοχεύουν στὴ μετάδοση ἐνὸς κυρίᾳρχου τρόπου σκέψης και συμπεριφορᾶς, δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς δρθόδοξης παράδοσης»¹⁴⁰.

Ἡ γενέτειρα τῶν διαφωτιστῶν αὐτῶν και ὑπερομάχων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἡ Μοσχόπολη¹⁴¹ μὲ τὶς εἰκοσι ἑκκλησίες¹⁴², τὰ λαμπρὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὅπως ἡ ὀνομαστὴ Νέα Ἀκαδήμειά της¹⁴³, τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο¹⁴⁴ στὴν ἑλλη-

140. Ἀγγελικῆς Κωνσταντακοπούλου, Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα στὰ Βαλκάνια (1750-1850). Τὸ τετράγλωσσο λεξικό τοῦ Δανιήλ Μοσχοπολίτη, Ιωάννινα 1988, 63. Γιὰ τὸ μέρος β' τῆς μελέτης πρ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἀριθμούνικὴ και οἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Βλάχοι, β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 183 κ.ε. Ἐξ ἄλλου γιὰ τὴν ἑθνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων βλ. Ἡπειρωτικὸ Ήμερολόγιο 1988, 343-344 και σημ. 27, 347-348 και σημ. 48.

141. Βλ. Θ. Βελλιανίτου, Ἡ Μοσχόπολις τῆς Β. Ἡπείρου, Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος 1922, 226-239. Κ. Χ. Σκενδέοη, Ἰστορία τῆς Ἀρχαίας και Συγχρόνου Μοσχοπόλεως, ἔκδ. β', ἐν Ἀθήναις 1928. Φ. Μιχαλόπουλον, Μοσχόπολις, αἱ Ἀθῆναι τῆς Τουρκοκρατίας 1500-1769, ἐν Ἀθήναις 1941, ὅπου και προγενέστερη βιβλιογραφία. Ιωακείμ Μαρτινιανοῦ, μητροπολίτου Ξάνθης, Ἡ Μοσχόπολις 1330-1930, ἐπιμελείᾳ Στίλπ. Κυριακίδου, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1957. Θεοφρ. Γεωργιάδου, Μοσχόπολις, Ἀθῆναι 1975. Στ. Μ. Γκατσόπουλου, Μοσχόπολις, Ιωάννινα 1979.

142. Χαρλ. Ι. Σωτηροπούλου, Ἰστορία τῆς ἀρχαίας και συγχρόνου Μοσχοπόλεως και ἡ μονή Ιωάννου τοῦ Προδρόμου, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Σφενδόνη 3 (1927) 263-268. Ιωακείμ Μαρτινιανοῦ, μητροπολίτου Ξάνθης, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως, Α'. Ἡ ἵερὰ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ κώδικα, 1630-1875. Ἀθῆναι 1939. Βλ. και Ἐλληνικὰ 11 (1939) 363-364. Μακεδονικὰ 1 (1940) 544-546. Ὁρθοδοξία 15 (1940) 152-156.

143. Εὐλ. Κουρίλα, Ἡ Μοσχόπολις και ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς. Ἡ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων και ἡ ἐγγραμάτισις τῆς γλώσσας αὐτῶν, Θεολογία 12 (1934) 69-84, 149-161, 314-335 και ἀνάτ. Ἀθῆναι 1935. Τοῦ αὐτοῦ, Γοηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης, ὁ μεταφραστὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικόν, ητοι Αἱ βάσεις τῆς ἀλβανικῆς φιλολογίας και γλώσσης. Ἡ Ἀκαδημία τῆς Μοσχοπόλεως. Ἐπίμετρον: Ἡ Ἰστορία τῆς Μοσχοπόλεως και ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1935. Πρ. και Φάνη Μιχαλόπουλον, Μοσχόπολις, αἱ Ἀθῆναι τῆς Τουρκοκρατίας 1500-1769, 23: «Οἱ ισχυρισμὸι τοῦ Κουρίλα, πώς τυπώθηκαν ἐκεῖ και βιβλία ἀλβανικά και ἴδιως Βλάχικα, ποὺ καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς ἑλληνίζοντες (!) ἀποτελεῖ ἀποκύπτα νοστρῆς φαντασίας, γιὰ νὰ μὴ χαρακτηρίσουμε βαρύτερα τὴν πρόθεση τοῦ συγγραφέα». Βλ. και Π. Φ. Χριστόπουλον, Τὸ βιβλίο Ἡ Ἀλήθεια Κριτῆς, Ἀθῆνα 1984, 178. Τὸν ισχυρισμὸ τοῦ Κουρίλα ἔθεσα ὑπ' ὅψη τοῦ συγχρόνου μας Αὐστριακοῦ ωμανιστῆ - βαλκανολόγου Max Demeter Peyfuss, ποὺ ἐτοιμάζει μονογραφία γιὰ τὴν Μοσχόπολη! Ἀνεπιφύλακτα ἀπέρριψε τὸν ισχυρισμὸ και ὡς ἐνδεχόμενο.

144. Ν. Σκιαδᾶ, Τὸ τυπογραφεῖο τῆς Μοσχόπολης και οἱ ἑκδόσεις του, Νέα Ἐστία 83 (1968) 802-808. Τοῦ αὐτοῦ, Χρονικὸ τῆς ἑλληνικῆς Τυπογραφίας, Α', 1476-1828, Ἀθῆναι 1976.

νική χερσόνησο, τίς πλούσιες βιβλιοθήκες¹⁴⁵, δὲν εἶναι μόνον θρησκευτικὸ καὶ πνευματικὸ κέντρο τῆς Β. Ἡπείρου, ἀλλὰ ἔξελίσσεται σὲ σπουδαῖο καλλιτεχνικό¹⁴⁶, οἰκονομικό, ἐμπορικό, βιοτεχνικό¹⁴⁷, ὅπου ἀφθονοῦν τὰ δημιουργήματα τῆς ξυλογιλυπτικῆς τέχνης, τῆς ἀγιογραφίας, τῆς χρυσοχοΐκης, τῆς ύφαντουργικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κ.ἄ.

’Ανάλογα κέντρα πολυσχιδοῦς ἀκτινοβολίας ἀκμάζουν πολλὰ στὴν Βόρειο Ἡπείρο, Κορυτσά, Ἀργυρόκαστρο, Ἀγιοι Σαράντα, Πρεμετή, Τεπελένι, Αὐλώνα, Βεράτι, Ἐλβασάν, Δυρράχιο κ.ἄ. Ἀπὸ πόλεις καὶ χωριά, καθὼς καὶ ἀπὸ παροικίες τοῦ ἔξωτεροικοῦ καταφθάνουν στὴν ἐλεύθερη μικρὴ Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 φωτισμένοι καὶ γενναιόδωροι Βορειοπειρῶτες, γιὰ νὰ συμβάλουν στὴν ὁργάνωση καὶ στὸν ἐκσυγχρονισμὸ τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους¹⁴⁸ σὲ δῆλους τοὺς τομεῖς, διοίκηση, παιδεία, ἐπιστήμη, εἴτε μὲ τὶς πνευματικὲς δυνάμεις τους εἴτε μὲ τεράστια ἐμβάσματα, στὰ ὅποια ὀφείλουν τὴν παρουσία τους ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τὸ Ζάππειο, τὰ Ἀρσάκεια, τὸ Ἀστεροσκοπεῖο

145. Δημ. Καλλιμάχου, Ὁ πολιτισμὸς τῆς Βορείου Ἡπείρου, Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Κορυτσᾶς. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μοσχοπόλεως, Ἰωάννινα 1959, 9.

146. Φάνη Μιχαλόπουλος, Ἡ οἰκοδομικὴ καὶ ἡ τέχνη τῆς Μοσχοπόλεως, Νέα ἑστία 29 (1941) 105-112. Ι. Κ. Βασδραβέλη, Ἡ ίστορία καὶ ἡ τέχνη τῆς Μοσχοπόλεως, Αὐτ. 29 (1941) 203-204.

147. Βαλερίου Παπαχατζῆ, Οἱ Μοσχοπολῖται καὶ τὸ μετὰ τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, Ἡπειρωτικά Χρονικά 9 (1934) 127-139. Τοῦ αὐτοῦ, Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ίστορίαν τῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μοσχοπολιτῶν μετὰ τῆς Βενετίας, Ἡ. Χρ. 10 (1935) 270-288. A. Hâciu, Aromânnii. Comert, industrie, arte, expansiune, civilizatie, Focșani 1936. M. Ruffini, Un centro Aromeno d' Albania: Moscopoli, Revista d' Albania 4 (1943) 158-169. Σπ. Κοκκίνη, Μοσχόπολη. Διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ κέντρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, Τὸ Βῆμα, 3-8-1969, Γ. Σ. Λαΐου, Σύμων Σίνας, Ἐκδόσεις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1972, Γ. Σιορόκα, Τὸ γαλλικὸ προξενεῖο τῆς Ἀρτας (1702-1799), Ἰωάννινα 1981, 250-252, 258-259. Ἐλένης Κ. Γιαννακοπούλου, Γαλλοελληνικὴ ἐκμετάλλευση δασῶν στὴ δυτικὴ Ἑλλάδα (1710-1792), Ἀθῆνα 1987, 109, 165 κ.έ.

148. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται ὁ Βορειοπειρῶτης Χριστ. Κλονάρης, γιὰ τὸν ὅποιο βλ. Δημ. Γ. Σερεμέτη, Ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης (1788-1849) καὶ ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν ἀναγέννησην τῆς Δικαιοσύνης, Θεσσαλονίκη 1960 (ἀνάτ. ἀπὸ τὸν Η' τόμο τῆς ΕΕΣΝΟΕ τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία. Μιχ. Δ. Στασινοπούλου, Τινὰ περὶ τοῦ Χριστοδούλου Κλονάρη, στὸν τιμητικὸ τόμο γιὰ τὰ 125 χρόνια τοῦ Ἀρείου Πάγου, Ἀθῆναι 1963, 57 κ.έ. M. Τουρτόγλου, Τὰ πρῶτα ἐν Ἑλλάδι ἀκυρωτικὰ δικαστήρια, ἐν Ἀθήναις 1966. Ἀνάτ. ἀπὸ τὴν EKEΙΔ 10-11 (1966) 3 κ.έ. N. I. Πανταζοπούλου, Τὸ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 θεσπισθὲν δίκαιον καὶ οἱ Ἑλληνες νομικοί, Θεσσαλονίκη 1971, 21 κ.έ. Ὁ Κλονάρης ὑπῆρξε πληροένσιος στὶς μετὰ τὸ 1825 συνελεύσεις τῆς ἐπαναστάσεως, μέλος τοῦ Πανελλήνιον ἐπὶ Καποδίστρια, ὑπουργὸς δικαιοσύνης (1832) καὶ πρῶτος πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου.

και τόσα ἄλλα¹⁴⁹. Βέβαια δὲν παραμελοῦν νὰ φανοῦν ἐξ ἵσου πατριῶτες και πρὸς τὶς μικρὲς γενέτειρές τους ἡ συνηθέστατα τῶν γονέων τους στὴν Β. Ἡπειρο¹⁵⁰, ὅπου ἴδρυουν σχολεῖα, βιβλιοθῆκες, εὐαγῆ ἴδρυματα, ἀπὸ τὰ δόποια ἐπωφελοῦνται και ἀλλόγλωσσοι και ἀλλόθρησκοι και ἀλλοεθνεῖς. Εὔστοχα τονίζει ὁ διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Κλ. Τσούρκας τὰ ἔξης: «Διὰ τὴν Ἀλβανίαν τέλος εἶναι περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι μέχρι και μετὰ τὸ 1913, ὅποτε τῇ μαρτυρικὴ Βόρειος Ἡπειρος ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα ἀνώτερα ἢ κατώτερα σχολεῖα πλὴν τῶν ἑλληνικῶν. Εἰς τὰ Ἰωάννινα, τὴν Κορυτσᾶν και τὸ Ἀργυρόκαστρον ἔξεπαιδεύθησαν ὅλοι οἱ διοικήσαντες τὴν Ἀλβανίαν μέχρι σῆμερον ἀρνητικῶν και καιροσκόποι τύπου Φάν Νόλη, τοῦ ἑτέρου «Θρακός». Καὶ διὰ τὸ φαιδρὸν τοῦ πράγματος, πρέπει νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ πρῶτος και μοναδικὸς Τουρκαλβανὸς φιλόσοφος Ναΐμ Φράσερι (1846-1900) ἦτο μαθητής τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων. Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν μᾶς δίδει τὸ Δελτίον τοῦ ἴδρυμέντος τῷ 1957 Πανεπιστημίου τῶν Τιράνων (τεῦχος 2ον, σελ. 3, 1959). Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ἀς μνημονευθῇ ὅτι εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἐσπούδασαν μέχρις ἐσχάτων ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ Ἀλβανοί, οἱ πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους»¹⁵¹.

Τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση τῶν ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν και πνευματικῶν

149. Βλ. ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα στὶς ἀνακοινώσεις συνέδρων τοῦ Α΄ πανελληνίου ἐπιστημονικού συνεδρίου (Κόνιτσα, 22-24 Αὐγούστου 1987) μὲ θέμα: Βόρειος Ἡπειρος - Ἀγιος Κοσμᾶς ὁ Αἴτωλος, Ἀθῆναι 1988.

150. Πβ. Κων. Ι. Κίτσου, Τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα (Κεστοράτι Ἀργυροκάστρου: 1874-1891), Ἐκδόσεις IBE, Ιωάννινα 1985, 6, ὅπου ὁ πρόεδρος τοῦ IBE Ξεν. Γ. Κοντούρης στὸν πρόλογο ἐπισημαίνει και τὰ ἔξης: «Τὰ Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά και τὰ περίφημα σχολεῖα τοῦ Ἀργυροκάστρου, τῆς Κορυτσᾶς, τῆς Μοσχοπόλεως, τῆς Χειμάρρου, τῆς Πρεμετῆς, τοῦ Λαμπτόβου, τῆς Πολύτσανης, τῆς Σωπικῆς, τῆς Δρόβιανης, τοῦ Δελβίνου κ.τ.λ. συνολικὰ 360, ἀνδρωμένα μὲ τὶς γενναῖες ἐπιχορηγήσεις τῶν μεγάλων εὐεργετῶν Ἀδελφῶν Ζάπτα, Ἀρσάκη, Σίνα, Ζωγράφου, Μπάγκα, Δούκα και ἄλλων, μὲ τὸν 25.000 μαθητές τους, φέρανε μιὰ πραγματικὴ ἀνθηση τῆς παιδείας και τῶν γραμμάτων στὴν περιοχή, δημιουργήσαν μιὰ ἀκτινοβολία ἔξω και πέρα ἀπ’ αὐτή, και ἀφησαν μιὰ λαμπρὴ παραδοση παιδείας, μοναδικὴ γιὰ ἔνα τόσο μικρὸ τόπο σὲ τέτοια ἐποχή». Πβ. ἐπίσης τὴν ἀξιοσημείωτη παρατήρηση τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ πανεπιστημίου Ιωαννίνων Γ. Σ. Πλουμάδη, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἡπειρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής του (1905 περ. - 1912), Δωδώνη 6 (1977) 364: «Ως ὑπόδειγμα καλού σχολείου ἀναφέρεται ἐκεῖνο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Δυρραχίου. Ἐκεῖ τὰ 2.400 μέλη τῆς Κοινότητας (τὸ 1/3 τοῦ πληθυσμοῦ) συντηροῦσαν λύκειο μὲ 140 μαθητές και παρθεναγωγεῖα μὲ 100 μαθήτριες».

151. Κλ. Δ. Τσούρκα, Ιστορικαὶ ἀλήθειαι. Ὁ Ἑλληνισμὸς και οἱ βαλκανικοὶ λαοί, Ἀθῆναι 1961, 17.

ίδρυμάτων τῆς B. Ἡπείρου στοὺς Ἀλβανούς, συνάμα δὲ τὴν ἐλληνικότητα της, ὁμοιογεῖ ὡς κατ' ἔξοχὴν ἑθνικιστὴς καὶ μεγάλος ἀγωνιστὴς τῆς Ἀλβανίας Basri - Bey: «Nous reconnaissions le caractère grec de l' Albanie méridionale où l' oeuvre séculaire civilisatrice de ses écoles domine aussi bien au point de vue moral qu' au point de vue nationale»¹⁵².

Ομως τὸ ἀλβανικὸν κράτος, στὸ ὅποιο προσδέθηκε ἡ B. Ἡπειρος¹⁵³ λόγῳ συγκυρίας ἔνων συμφερόντων, ἀχάριστα καὶ παράνομα καὶ κατὰ παράβαση διακρατικῶν καὶ διεθνῶν συμβάσεων καὶ συμφωνιῶν, μάλιστα καὶ ἀποφάσεων τοῦ Διεθνοῦς Δικαστηρίου τῆς Χάγης¹⁵⁴, ἐπιδίδεται στὴν ὥμοτερη μεταχείριση τῶν Βορειοπειρωτῶν, ἰδίως τῶν νέων, τοὺς ὅποιους ἐπὶ αἰώνα περίπου ἀφελληνίζει ἐπίμονα, συστηματικά, δλοκληρωτικά. Ἐπὶ πλέον ἔξωθεν αὐτοὺς ἐναντίον τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων μὲν ἀναγνώσματα μισελληνικὰ ἡ καταδικάζει σὲ πλήρη ἄγνοια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κατὰ τὴν πρόσφατη ἐπίσκεψη τοῦ δημάρχου Ἀθηναίων στὰ Τίρανα ἡ δημοσιογράφος Εὐαγγελία Γλύκου, ἐρωτώντας Βορειοπειρωτόπουλο τί γνωρίζει γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἔλαβε τὴν ἀπάντηση: «τίποτα»¹⁵⁵. Ἐνωρίτερα δὲ ὁ Κώστας Π. Βλάχος εἶχε καταγγείλει χειρότερα: «Εὐθὺς μετὰ τὸν ἀποχαρακτηρισμὸν τῆς Ἀλβανίας ὡς ἐχθρικοῦ κράτους ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνηση, στὴν ἐφημερίδα «Ζέρι ι πόπουλιτ», δραγανο τοῦ Ἀλβανικοῦ Κόμματος Ἐγγασίας, γράφτηκε ὅτι ἡ ἐλληνικὴ μειονότητα τῆς Ἀλβανίας ἔχει δικαίωμα «νὰ ἀναπτύξει καὶ νὰ διαφυλάξει τὴν μητρικὴν γλώσσα, τὴν ἐθνικὴν ταυτότητα καὶ τοὺς ψυχικοὺς δεσμοὺς της μὲ τὸ έθνος της». Στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια δημως, ποὺ χρησιμοποιοῦν τὰ ἐλληνόπουλα τῆς Ἀλβανίας – μεταφράσεις στὴν ἐλληνικὴν ἀντίστοιχων ἀλβανικῶν – ὅχι μόνο δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴν ὀρθόδοξην πίστη, ποὺ ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας τῶν ὁμογενῶν μας καὶ τὴ σύνδεσή τους μὲ τὸν ἐθνικὸ κορμό, ἀλλὰ ὑπάρχουν

152. Barsi-bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanaise et Chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-1916). Interné dans les garnisons austro - hongroises (1916-1918), L' Orient débalkanisé et l' Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future, s.l.n.d., 5. Οἱ τίτλοι ὑπάρχουν στὸ δημοσίευμα καὶ διατηρούνται, διότι ἐνέχουν ἴδιαίτερη σημασία.

153. René Puaux, La malheureuse Epire, Paris 1914. Μεταφράσεις στὴν ἐλληνική, Ι. Ζερβοῦ, Ἀθῆναι 1914, K. Ζήνωνος, Κάιρον 1914. Ἐπίσης R. Puaux, The Sorrows of Epirus, London, Hurst and Blackett Ltd., 1918, καὶ R. Puaux, The Sorrows of Epirus. Illustrated with Maps, Index and Editor's Note by Basil J. Photos. Chicago, Argonaut, Inc., 1963. Βλ. καὶ «Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία» 34 (1979) 23.

154. Γ. Χ. Παπαδοπούλου, Ἡ ἐθνικὴ ἐλληνικὴ μειονότης εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ σχολικὸν αὐτῆς ξήτημα. Ιστορικὸν Αρχεῖον 1921-1979. Έκδόσεις IBE, Ιωάννινα 1981, 107.

155. Ἐλευθεροτυπία 14-12-1989.

άναφορές σάν κι' αυτή που ἀπόσπω ἀπὸ τὸ σχολικὸ βιβλίο «Λογοτεχνικὰ Ἀναγνώσματα γιὰ τὴν ὅγδοη τάξη τοῦ ὄχτατάξιου σχολείου», 1985: «Χριστὸς εἶναι φανταστικὸ πρόσωπο τῶν θρησκευτικῶν παραμυθιῶν. Δὲ γεννήθηκε καὶ δὲν ἔζησε ποτέ, κι' ὅτι λέγονται γιὰ τὴ γέννηση ἡ τὴ ζωὴ του, εἶναι μόνο παραμύθια...»

Νὰ ἐλπίσουμε ὅτι μετὰ τὴν ἄρση τοῦ ἐμπολέμου καὶ τὴν ἐπικείμενη ἐπίσκεψη τοῦ Ἐλληνα ὑπουργοῦ τῶν Ἑξωτερικῶν στὴ γειτονικὴ χώρα, θὰ χορηγηθοῦν καὶ στὰ Ἐλληνόπουλα τῆς Ἀλβανίας τὰ ἐλληνικὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια, ὅπως προβλέπεται ἀπὸ τὶς διεθνεῖς συμβάσεις ποὺ ἀναφέρονται στὰ δικαιώματα τῶν ἑθνικῶν μειονοτήτων;»¹⁵⁶

Μάταιες ἐλπίδες¹⁵⁷. Οὕτε ἀνέγερση Μνημείου πεσόντων τὸ 1940 στὰ βορειοπειραιωτικὰ βουνά ἐπέτρεψαν οἱ Ἀλβανοί, ἐνῷ ὑφίσταται ἐπιβλητικώτατο Ἰταλικὸ Στρατιωτικὸ Κοιμητήριο... στὴν Ἀλβανία¹⁵⁸! Πόσο πικρότερα θὰ ἐπανελάμβανε ὅσα εἶχε ἐκστομίσει ἐξ αἰτίας τῆς ἐγκαταλείψιν τῆς Ἡπείρου στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα κατὰ τῶν ἐλευθέρων Ἐλλήνων ὁ πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας «Ἐλληνισμός», ὑπέρμαχος τῶν ἐλληνικῶν δικαίων, ἀγωνιστὴς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Νεοκλῆς Καζάξης: «Ἄσχος εἰς λαὸν διασκεδάζοντα, μίαν μόνην ἀπόλαυσιν αἰσθανόμενον, τὸν παρασιτισμὸν εἰς βάρος τοῦ δημιούρου ταμείου...»¹⁵⁹.

156. *K. Π. Βλάχου*, *Ἄρση ἐμπολέμου καὶ σχολικὰ ἐγχειρίδια*, ቯ Καθημερινὴ 24-11-1987, 5. Βλ. καὶ *I. K. Γερονικολοῦ*, Ἀλβανία. Πλαστογράφηση τῆς ἰστορικῆς πραγματικότητας, Ἐλευθερία (Λαρίσης) 14-1-1990, 7. Παλαιότερο ἐπίσης ἄρθρο τοῦ *N. Π(απαδοπούλου)*, Καὶ ἄλλοι παραποιοῦν τὴν ἰστορία, Βορειοπειραιωτικὸς Ἀγών, Μάϊος 1982, 1-2.

157. Πβ. *Κων. Βακαλόπουλον*, *Ο Ἐλληνισμὸς σὲ ἑθνικὴ κρίση*, ቯ Καθημερινὴ 2-7-1989, 7c': «”Ἡραμε τὸ ἐμπόλεμο μὲ τὴν Ἀλβανία, ἀλλὰ ἡ ἐλληνικὴ μειονότητα τῆς Βορείου Ἡπείρου συνεχίζει ν' ἀφέλληνίζεται, νὰ καταπιέζεται καὶ νὰ φθίνει μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια». Διότι γιὰ τὴν ἄρση δὲν ἵσχυσαν οἱ ἀρχές καὶ τὰ θέσματα τοῦ διεθνοῦ δικαίου ἀλλὰ σκοπιμότητες κοινωνικές καὶ μικροπολιτικές. Πβ. *Θεμ. Χρυσανθόπουλον*, Ἐπίτιμον πρόεδρον, Πῶς πρέπει νὰ γίνει ἡ ἄρση τοῦ «ἐμπόλεμου» μὲ τὴν Ἀλβανία, Σοσιαλδημοκρατικὴ Προείδος 9-4-1987, 3. Βλ. καὶ *N. Αθ. Ἀντωνοπούλου*, Τὸ ἐμπόλεμον μεταξὺ Ἐλλάδος καὶ Ἀλβανίας, Ἐλληνικός Ἀστηρ 19 91987) 247-256. Καὶ *Θ. Κουτσουπᾶ*, ቯ Βόρειο - Ἡπείρος, Ἐλευθερίας (Αγρινίου) 9-1-1990, 1-2.

158. Βλ. *Βασ. Κρεμμύδα*, *Ἀνέγερση Μνημείου*, ቯ Καθημερινὴ 25-10-1989, 7. Ἀθαν. *I. Στρατῆ*, Στρατιωτικὸ κοιμητήριο, Αὐτ. 26-11-1989. Πβ. καὶ *Γ. Καϊμάρα*, *Ἐπίσκεψη στὴ Βορ. Ἡπείρο*, Αὐτ. 13-10-1989, 7: «Κάτοικοι τῆς Κλεισούρας μᾶς ἐπληροφόρησαν ὅτι ὑπάρχουν ὅστα Ἐλλήνων Νεκρῶν διασκορπισμένα καὶ ἀκάλυπτα εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Βορ. Ἡπείρου!»

159. *N. Καζάξη*, *Λόγοι καὶ Ἔργα* (1903-1904), ἐν *Αθήναις* 1911, 75. Μόλις εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας: Τὸ μήνυμα τῆς Ἐλευθερίας, ቯ Καθημερινὴ 7-1-1990, 1. Βλ. καὶ *K. Ι. Παπακωνωπαντίνου*, *Μηνύματα ἀφύπνισης*, Ἐλευθερία (Λαρίσης) 14-1-1990, 7.

Πρὸ διετίας, ὁ δημοσιογράφος Γ. Μασσαβέτας σὲ ἄρθρο του ἐπιγραφόμενο «Τοὺς ξεχάσαμε» καὶ ἀναφερόμενο στοὺς Βορειοηπειρῶτες ἐπισημαίνει τὰ ἔξῆς: «Τὸ λάθος – γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τὸ ἔγκλημα – σὲ βάρος τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ ποὺ ζεῖ στὸν 20ὸ αἰώνα χωρίς κανένα ἀνθρώπινο δικαίωμα, εἶναι ἡ χρόνια σιωπὴ. Σιωπᾶ μὲ τὸ παιχνίδι τῶν διεθνῶν σκοπιμοτήτων ἡ ἐπίσημη πολιτεία. Σιωπᾶ μέσα στὴν ἡλιθια ἀντίληψη πῶς ὅτι κόκκινο εἶναι ὥρατο ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ μας ἡγεσία. Κι' ἐνῶ ἐδῆ λέγονται διάφορα ὥρατα περὶ ὁρθοδοξίας καὶ μαρξισμοῦ, ἐκεῖ, ἐκατοντάδες χιλιάδες Ἕλληνες δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα οὕτε νὰ ψάλει παπᾶς στὸν γάμο τους...»¹⁶⁰.

* Ο πυρήνας τοῦ κειμένου ὑπῆρξε τὸ περιεχόμενο τῆς διαλέξεως, ποὺ ἔδωσα τὴν Πέμπτη 26 Οκτωβρίου 1989, ὥρα 7 μ.μ., στὴ μεγάλῃ αίθουσα τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου, μὲ ὁργανώτρια τὴν Ἐταιρεία τῶν Φύλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου. Ή εὐμενῆς ἀπήχηση καὶ διμολογούμενη ἐπιτυχία τῆς ἐκδηλώσεως μού ἐπεφύλαξαν δύο διαδοχικές εὐχαριστήσεις: «Ἐνα εὐγενέστατο καὶ θεομότατο εὐχαριστήριο ἔγγραφο τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἐταιρείας καὶ ὁμόφωνη ἐκλογή μου ώς ἐπιτίμου μέλουνς. Γι' αὐτὸ καὶ δημοσίως εὐχαριστῶ τὴν Ἐταιρεία.

160. Ἐλευθεροτυπία 24-2-1987, 6.

Η ΕΠΟΠΟΙΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ Ο ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Όλοκληρο τὸ ἔλληνικὸ ἔθνος δημιούργησε τὴν ἐποποῖα τῆς μεγάλης ἔθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀπὸ τὸν Ἀκρίτα τοῦ Ἑλληνικοῦ Νότου, τὴν Κύπρο, ἔως τὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, ὅπου τότε οἱ Ἑλληνες ὑπερέβαιναν τὸ ἑκατομμύριο, ἐνῶ στὴν ἔλληνικὴ χερσόνησο μόλις ἀριθμοῦσαν τὶς 800.000 χιλιάδες, καθὼς καὶ οἱ ἀπόδημοι διάσπαρτοι σὲ διάφορα μέρη τῆς ὑφηλίου, στὰ ὅποια ἴδρυσαν τὶς περιώνυμες παροιαίες, διακατέχονται ἀπὸ διακαῆ πόθῳ νὰ ἐπαναφέρουν τὴν Ἐλευθερία ἐκεῖ ὅπου γεννήθηκε. Ἡ Κύπρος, ἀν καὶ σὲ μειονεκτικὴ θέση, ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τὴν ἡγεσία τῆς Ἐπαναστάσεως, ἥ ὅποια καὶ συνέστησε τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἔνοπλης συμμετοχῆς, ὅχι μόνον δὲν ὑστέρησε τῶν ἄλλων Συνελλήνων, ἀλλὰ δοκιμάσθηκε κιόλας σκληρὰ στὰ προεπαναστατικὰ κινήματα τῶν ἑτῶν 1578, 1607, 1765, 1799, 1804. Κατὰ δὲ τὸ 1821 προσέφερε τὴν ἑκατόμβη, 468 αἰλοικοὺς καὶ προκρίτους, μεταξὺ τῶν ὅποιων οἱ τρεῖς μητροπολίτες, ὁ Πάφου Χρύσανθος, ὁ Κιτίου Μελέτιος, ὁ Κηρουνείας Λαυρέντιος, ποὺ καρατομήθηκαν στὴν πλατεῖα τοῦ διοικητηρίου τῆς Λευκωσίας, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ποὺ ἀπαγχονίσθηκε πρὸ τῆς πύλης του. Στὸ βορειότερο σημεῖο τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων, πέρα τοῦ Δουνάβεως, στὸ Δραγατσάνι θυσιάζεται τὸ ἄνθος τῆς ἔλληνικῆς νεότητας, ὁ Τερός Λόχος, καὶ στὸ μοναστήρι τοῦ Σέκου τῆς Μολδαβίας ὑψώνεται ὁ δαυλὸς τοῦ ὀλοκαυτώματος τοῦ Γεωργάκη Ὁλυμπίου.

Οπωσδήποτε ἥ ἐπανάσταση τοῦ 1821 εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἔθνικό, πολιτικὸ καὶ ἡθικὸ γεγονός τῆς νεοελληνικῆς ὑποστάσεώς μας, συνάμα δὲ ἔνα ἀπὸ τὰ πλέον ἀξιοσημείωτα συμβάντα τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Διότι ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑποδούλους λαοὺς πρῶτοι οἱ Ἑλληνες ἀδιάκοπα ὀγωνίσθηκαν διεκδικώντας τὰ ἀναφαίρετα ἔθνικὰ δικαιώματά τους. Κατ’ ἔξοχὴν δὲν λησμονοῦν τὴν αἵματηρὴ ὑποθήκη τοῦ Δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ καὶ τελευταίου Αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὅταν ἔπεφτε στὶς ἐπάλξεις της: «Ἐνθυμηθῆτε ὅτι εἴσθε Ἑλληνες», ποὺ σημαίνει διαρκὴ ἔλληνικὴ ἐνότητα, ἔθνικὴ σύμπνοια καὶ συνεχῆ ἐπαγρύπνηση γιὰ τὸν Ἑλληνισμό.

Προφανέστατα ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος τονίζει: «Ἡ χάρτα τοῦ Ρήγα εἶναι πολὺ εὐρυτέρα τοῦ χάρτου τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοῦ Δημοσθένους.

‘Ο Έλληνισμός, ἀνανήφων ἐκ τοῦ ἐφιάλτου τῆς δουλείας καὶ ἐπιχειρῶν νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἐλευθερίαν του ἔξεγειρεται μεγαλειότερος τοῦ ἐνδόξου ἀρχαίου Έλληνισμοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι Έλληνισμὸς μόνον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Πέλλης, τῆς Ἀλεξανδρείας [...] ἀλλ’ εἶναι Έλληνισμὸς [...] ἀπανταχοῦ ἐνθα τὸ ἔδαφος ἐβάφη δι’ αἷματος Έλληνικοῦ».

Βέβαια ὁ ἔθνικὸς καὶ ὑπερεθνικὸς χαρακτήρας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 21 δὲν ἀντιβαίνει καὶ στὴν κατὰ περιοχὲς παρουσίαση τῶν μικρῶν ἢ μεγάλων συντελεστῶν τῆς ἐλευθερίας. Ἀναμφίβολα, ὅχι μόνον τὰ ἐκτενέστερα Ἑλληνικὰ ἔδαφικὰ διαιμερίσματα, ὅπως ἡ Πελοπόννησος, ἀλλὰ καὶ μικρότερα τμήματα, ἐπαρχίες ἢ καὶ πόλεις, κωμοπόλεις, χωριά, ἔχουν διαιχρονικὰ δράσει τόσο σημαντικά, ὥστε νὰ δικαιοῦνται ἀντίστοιχη προσβολή, μὲ τὴν ὅποια ἀσφαλῶς φωτίζονται ἄγνωστες ἴστορικὲς πτυχές.

Εὔλογα καὶ ἡ Θεσσαλία μπορεῖ κάλλιστα νὰ σεμνύνεται γιὰ τὴν πράγματι ὑπέροχη συμβολή της στὴν πραγμάτωση τῆς Ἐποποϊίας τῆς Μεγάλης Ἐθνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὅπως ἄλλως τε καὶ πρὸ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐπικρατήσεως τῶν Οθωμανῶν καὶ κατὰ τὰ ἀλλεπάλληλα προεπαναστατικὰ κινήματα ἔπραξε.

“Ηδη στὴν πρώτη ἔξαπλωση τῶν Οθωμανῶν κατὰ μῆκος τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρνησίθρησκο καὶ ἀρνησίπατροι Ἐβρενὸς βέη, ποὺ ἐπέζησε τριῶν σουλτάνων, δι Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ὡς δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ ἔχει τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση καὶ ἀγαστὴ συνεργασία μὲ τὸ ἀξιόμαχο ἵππικὸ τῆς Θεσσαλίας, στὸ ὅποιο μὲ ἔδρα τὸ Φανάρι ἀπέστειλε ἐμπειροπόλευμο ἀξιωματικὸ γιὰ τὸν ἐνδεδειγμένο συντονισμὸ τῶν ἀμυντικῶν ἐπιχειρήσεων.

“Οταν ὁ Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ὡς ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ ἔπεσε στὶς ἐπάλξεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ κομμένο κεφάλι του, ἀπιθωμένο κι ἔρημο σὲ μιὰ κολώνα ἀπάνω, τὸ περιγελοῦσαν οἱ Τούρκοι, σύμφωνα μὲ τὶς θεσσαλικὲς παραδόσεις καὶ τὰ θεσσαλικὰ δημοτικὰ τραγούδια, Ὁλύμπιος χρυσὸς δικέφαλος ἀετός μᾶς πληροφορεῖ:

Σταμάτησα τὸ δρόμο μου καὶ σκύβω καὶ τ’ ἀρπάζω, νὰ μὴν μᾶς τῶχουν τὰ σκυλιά καὶ μᾶς τὸ μαρτυρεύουν· θὰ τὸ φυλάγω σὰν αὐγὸ στὴ μαύρη τὴ φωλιά μου, κι ὅταν περάσουν οἱ καιροὶ καὶ σώσουντε τὰ χρόνια, καὶ λάμψῃ ἡ ἡμέρα ἡ ποθητὴ νὰ χριστιανέψῃ ἡ πόλη, στὴ θύρα τῆς Ἀγιά·Σοφιᾶς θὰ πάγω νὰ τὸ βάλω, νὰ ζωντανέψῃ φοβερό καὶ τὴν Τουρκιὰ νὰ διώξῃ.

‘Ο πορθητὴς τῆς Πόλης Μεχμέτ ὁ Β’, βαθὺς γνώστης τῶν καημῶν τῶν Ἑλλήνων, σπεύδει στὴν ἐπίδειξη διαθέσεων ἐποικοδομητικῶν παρουσιάζοντας σὰν

προνόμια διοικητικὰ διατάγματα, ποὺ κατ’ ἔξοχὴν διευκόλυνναν τὴν ὁθωμανικὴν κυριαρχίαν, καὶ καθιστώντας τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὶς Κοινότητες, τὴν τότε τοπικὴν αὐτοδιοίκησην, ὑπεύθυνες καὶ ὑπόλογες γιὰ τὴν εἰσπραξὴν τῶν φόρων καὶ τὴν ὑπακοὴν στὸν αὐθέντην σουλτάνον, ἐνῷ ἀπαγόρευε τὴν παιδεία, ὅπως σύγχρονος τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἰωσήφ Βρυένιος ἀναφέρει: «Καίτοι δὲ θρησκεύειν τὰ πάτρια Γραικοῖς ἐπετράπη, ἀλλ’ ἡ τοῦ διδάσκειν τὸν λαὸν ἐλευθερία αὐτοῖς κεκόλασται...»

Στὴν Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἰστορίας (Αθήνα 1976, 49) ὁ Νίκος Σβιορώνος, ἀν καὶ τρόφιμος τῆς Σχολῆς τοῦ Ἰστορικοῦ Υλισμοῦ, διακηρύσσει: «ἡ Ἐκκλησία παραμένει σ’ ὅλη τὴν περίοδο ἀπ’ τὸ ιερό τὸ τέλος τοῦ ιεροῦ αἵ. ἡ κατευθυντήρια δύναμη τοῦ Ἐθνους. Ἐπικεφαλῆς τῆς ἑθνικῆς ἀντίστασης σ’ ὅλες τὶς μορφές της, ἐργαζόμενη γιὰ τὸ σταμάτημα τῶν ἔξισταμισμῶν, συμμετέχοντας σ’ ὅλες τὶς ἔξεγροσεις, ἀκόμα καὶ διευθύνοντάς τες (ἔχει νὰ δείξει μεγάλο ἀριθμὸν νεομάρτυρων, ποὺ εἶναι σύγχρονα καὶ ἡρωες τῆς χριστιανικῆς πίστης καὶ τῆς ἑθνικῆς ἀντίστασης), ωθούμενη ἐπίσης τὴν πνευματικὴν ζωήν... Τὸ οὐσιαστικὸ πρόβλημα ποὺ ἀπασχολεῖ ὅλη τὴν ἑλληνικὴν σκέψην αὐτὴ τῇ στιγμῇ εἶναι ἡ ὑπεράσπιση τῆς ὁρθοδοξίας ποὺ συγχέεται περισσότερο ἀπὸ ποτὲ μὲ τὴν ἑθνικὴν ἰδέαν καὶ ποὺ τὴν ἀπειλοῦν ἀπ’ τὴν μιὰ τὸ Ἰσλάμ καὶ ἀλληλή καθολικὴ προπαγάνδα».

Στὰ δὲ “Ἀνάλεκτα Νεοελληνικῆς Ἰστορίας καὶ Ἰστοριογραφίας” (Αθήνα 1982, 223), ἐπιμένει: «Στὶς γραμμὲς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι οἱ νεομάρτυρες, ἡρωες τῆς ὁρθοδοξίας καὶ τῆς ἑθνικῆς ἀντίστασης ταυτόχρονα. Οἱ στίχοι ποὺ διαβάζουμε σὲ μιὰ ἀκολουθία ἐνὸς νεομάρτυρα, ποὺ δὲν τοὺς λείπει οὕτε τὸ ὑψος οὕτε ἡ συγκίνηση, τὸ μαρτυροῦν:

Δέχου, ὅ Τριάς, προσκυνητή,
δέχου, ὅ Θεάνθρωπε Λόγε
τοὺς Νεομάρτυρας τούτους
οὓς προσάγει σου γένος αἰχμάλωτον...
καὶ ἐλευθερίαν ἀντίδος...!»

Στὴ Θεσσαλία πραγματώνεται πρώιμη, τολμηρὴ ἀλλὰ καὶ ἐπώδυνη προεπαναστατικὴ κίνηση, τῆς ὁποίας οἱ διαστάσεις καλύπτουν ὅλη τὴν ΝΑ Εὐρώπη, μὲ διασυνδέσεις καὶ στὴ Σικελία, Μεγάλη Ἐλλάδα. Ἐπὶ τοῦ Θεσσαλοῦ Οίκουμενικοῦ Πατριάρχου Μαθαίου Β’ (1595 καὶ 1598-1602), ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης - Τρίκκης καὶ Σταγῶν Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος, ὁ Μητροπολίτης Τιγνόβου Διονύσιος Ράλλης-Παλαιολόγος, οἱ Κυκλαδίτες τοῦ Ἀρχιπελάγους τοῦ Αίγαιου κ.ἄ. συμπραττούν μὲ τὸν ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνα τῶν Παραδούναβίων Ἡγεμονιῶν Μιχαήλ τὸν Γενναῖο, ποὺ πασχίζει γιὰ τὴν ἀνασύσταση τοῦ Βυζα-

ντίου. Ένώνει τις Ήγεμονίες, συγκροτεῖ ἀξιόμαχο στρατὸ καὶ κατανικᾶ τοὺς Τούρκους τὸν Αὔγουστο τοῦ 1595 τονώνοντας τὸ φιλελεύθερο φρόνημα τῶν ὑποδούλων λαῶν καὶ ἀποσπώντας τὸν θαυμασμὸ τῶν ἐλευθέρων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια τους, στὰ ὅποια ὑμνολογεῖται.

Ἐξ ἄλλου στὸν πανύψηλο θεσσαλικὸ Ὀλυμπο προϋπάρχουν ὅλες οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις. Στὰ Ἐθνικὰ ἄσματά του ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης γράφει: «Ο Ὀλυμπος, διαρκούστης τῆς φοιβερᾶς δουλείας, καθ' ἥν ἐτουρκοκρατεῖτο ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὁ Ἑλληνισμός, ἦτο ἡ Ἱερά Κιβωτὸς καὶ τὸ καταφύγιον πάσης Ἐθνικῆς ἰδέας καὶ πάσης Ἐλπίδος. Ἐκεῖ κατέφυγεν ἡ Ἑλληνικὴ ἐλευθερία ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινούπολεως, ἐκεῖ ἐγεννήθησαν καὶ ἐγαλουχήθησαν οἱ Ἀρματωλοὶ καὶ οἱ Κλέφτες, ἐκεῖ ὅτι ὑψηλὸν καὶ μέγα, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, καὶ ἐκεῖθεν οἱ ἡμίθεοι τουρκοφάγοι ἀγνάντευναν τὴν δουλωμένην Κωνσταντινούπολιν, κλαίοντες καὶ ἐσταυροκοποῦντο ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς Ἱερᾶς Σοφίας, ὁρκιζόμενοι νὰ χύσωσι τὸ αἷμα των καὶ ν' ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἀναστηλώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς καταρημνίσεως ἐκεῖθεν τῆς Ἡμισελήνου!».

Σὲ μιὰ τόσο ἔντονη περιοργέουσα ἀτμόσφαιρα ἐκδηλώνεται ἐνωρίτατα ἡ ἀντίσταση τῶν Θεσσαλῶν ἐναντίον τῶν βαθμιαῖα ἐπεκτεινομένων στὸν ἔλλαδικὸ χῶρο Ὄθωμανῶν. Ο Σοφοκλῆς Οἰκονόμος, γιὸς τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἔξ Οἰκονόμων, ἴστορει τὶς περιστάσεις παραχωρήσεως “προνομίων”: «Τουρχάμπετης, ὡμὸς στρατηγὸς τοῦ Β' Μωάμεθ, καθυποτάξεις πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, πολλὰ κακὰ κατέπραξεν ἐν αὐτῇ. Τότε πολλοὶ τῶν κατοίκων φεύγοντες τὴν ἀνυπόστατον ὁρμὴν τοῦ κατακτητοῦ, μηδ' ἀνεχόμενοι ὑποκύψαι τὸν αὐχένα εἰς τὸν βαρὺν τῆς αἰχμαλωσίας ζυγόν, ἀναβάντες εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ πολυδειράδος Ὀλύμπου καὶ εἰς τὰ σπήλαια καὶ τρεφόμενοι ἀπὸ θήρας καὶ ἀκροδρύων, καὶ ὑπὸ τῶν ἐκεῖ μοναστηρίων, διετήρησαν τὴν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν, συντριβούντες συχνάκις τὴν ἐπηρμένην τῶν βαρβάρων ὁφρύν. Οὗτοι πολλάκις πειραθέντες τοιουτούρπτως καὶ μὴ δυνηθέντες χειρώσασθαι τοὺς γενναίους ἐκείνους ἥρωας, ἥναγκασθησαν τέλος, θέλοντες καὶ μή, δοῦναι τούτοις προνόμια, καταστήσαντες ἐνόπλους φύλακας τῶν στενῶν.

Τότε τῷ 1489 ἀνεγνωρίσθη ἐν Θεσσαλίᾳ πρῶτος ὀπλιτάρχης ὁ Καρὰ (τουτέστι μαῦρος, καθὼς ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ συντριβέντες Τούρκοι) Μιχάλης, Ὁλύμπιος ἀνήρ». Ἐκτὸτε ἀναδεικνύονται πατριαρχικὲς κλεφταριματολικὲς οἰκογένειες Θεσσαλῶν, Ζηδραίων, Τσαραίων, Βλαχαρβαίων, Λαζαίων κ.ἄ., τῶν ὅποιων τὰ κατορθώματα ἐνθαρρύνουν πανελλαδικοὺς συνασπισμούς.

Στὴ Θεοσαλίᾳ δοκιμάζεται εὐρύτερη ἔνοπλη σύμπραξη μὲ μετατροπὴ τῶν χερσαίων αλεφαρματολῶν σὲ πεζοναῦτες, ναυμάχους, θαλασσομάχους. Ὅταν δὲ Ἄλῃ πασᾶς μὲ τοὺς γιούς του καταδυνάστευε Στερεὰ καὶ Πελοπόννησο, αὐτὸς δὲ τὰ ἴδια ἐπέβαλλε καὶ στὴ Θεοσαλίᾳ, τότε, κατὰ τὸν Κωνσταντῖνο Παπαρογύπουλο, «ἄπαντες οἱ μάχιμοι τῶν χωρῶν ἐκείνων ἄνδρες καταψυγόντες εἰς Σκίαθον καὶ συγκροτήσαντες αὐτόθι καταδρομικὸν στόλον ἐξ 70 περίπου πλοιαρίων, ἔξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα κατὰ θάλασσαν. Οἱ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ συνελθόντες ὄνομαστὶ ἄνδρες ἦσαν ὁ ἐκ Βάλτου Γιάννης Σταθᾶς, γαμβρὸς τοῦ Βουκουρβάλα, ὁ Καζαβέρηνης, οἱ ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου Βλαχάβας, Λαζαῖοι, Τζαχίλας, Μπιζιώτης καὶ Σύρος, ὁ Πελοποννήσιος Κολοκοτρώνης, ὁ Ναούσης ἀρματωλὸς Ρομφέης καὶ Νίκος Τσάρας. Γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στολίσκου προεχειρίσθη ὁ Σταθᾶς, δόσις ἀνεπέτασεν σημαίαν ἑλληνικὴν φέρονταν ἐπὶ κυανοῦ πεδίου λευκὸν σταυρόν. Ἀντιναύαρχος ἀνηγορεύθη ὁ Νίκος Τσάρας καὶ ὁ στολίσκος ὑποδιηρέθη εἰς ἐπτὰ μοίρας ὡν ἐκάστη ἐκαλείτο ἀπὸ τῆς πατρίδος τοῦ ἀρχηγοῦ· Βάλτος, Μωριᾶς, Ρούμελη, Ὀλυμπος, Ἀσπρη θάλασσα, Σκίαθος καὶ Κασσάνδρα. Ὁ καταδρομικὸς ὄντος στόλος οὐ μόνον εἰς τὰ δύμανικὰ παράλια καὶ πλοῖα κατήνεγκε πληγάς πολλάς, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πολεμικὰ σκάφη ἐτόλμησε ν' ἀντιπαραταχθῆ...».

Βέβαια ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων Θεοσαλῶν αλεφαρματολῶν, προσωπιὰ ἡ οἰκογενειακά, διακρίνονται ἐπίσης οἱ Μπασδέκηδες, Βαρκαῖοι, Γιδαῖοι, Χατζηπετραῖοι, Στουρναραῖοι, Κοντογιανναῖοι, Μπακόλας, Καραϊσκάκης κ.ἄ. Ὡστόσο θὰ ἦταν ἀσύγγνωστη καὶ ἄδικη ἡ παρασιώπηση τῆς προσφροῦταις τῶν λεγομένων συνήθως ἀνωνύμων στὴν ἀνάδειξη ἥγετῶν. Ὁ Γάλλος συνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ στὴν Τριπολιτσά, γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὴν περίτεχνη ἀπεικόνιση τοῦ χαρακτήρα τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, Ραιμπώ, μεταξύ ἄλλων παρατηρεῖ καὶ τὰ ἔξης: «... Τὴν μεγάλη αὐτὴ ἐθελοθυσία καὶ κατάπληκτος μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο αὐτῶν τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, ἀναδείχθηκαν ἥρωες τῶν ἡρώων ἀφοῦ χωρὶς τὸν ἥρωϊσμὸν ἐκείνων, οὕτε Κολοκοτρώνηδες, οὕτε Καραϊσκάκηδες, οὕτε Κανάρηδες καὶ Μιαούληδες θὰ εἶχαν τὴν εὐκαιρία, νὰ μεγαλουργήσουν...».

Πέρα τῆς ὄνομαστικῆς ἡ μὴ ἀναφορᾶς πρωταγωνιστῶν, καπεταναίων καὶ παλληκαριῶν, ἀξιομνησόνεται κρίνονται καὶ ἰδρύματα, συγκεκριμένα μοναστήρια, ποὺ προσφέρουν ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ τροφὴ στοὺς κατατρεγμένους ἀμάχους, στοὺς λαβωμένους ἀγωνιστές, ποὺ θεραπεύονται καὶ ἐφοδιάζονται μὲ πολεμικὸ ὑλικό, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα. Σωστικὲς ὑπηρεσίες ἀναγνωρίζονται στὶς μονὲς τῶν Μετεώρων, τῆς ἀγίας Τριάδος Λιβαδίου, ἀγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ, Δουσίκου, Ξενιᾶς, Ὀλυμπιωτίσσης, Παλαιοκαρυᾶς, Σπαρτοῦ, Φλαμουρίου...

Στή Θεσσαλία διαλάμπουν και μορφές Μαικηνῶν, εὐεργετῶν, ποὺ δημιουργοῦν ἥ υποβοηθοῦν τὴν πνευματικὴν ὑποδομήν, δπως οἱ Τυρναβίτες ἔμποροι και φιλομαθεῖς Ζήσης Δαούτης και Παρίσης Δ. Πάμφυλος, ὁ Ἀμπελακιώτης Ἰβος Δροσινὸς Χατζηβῆος, οἱ Ζαγοριανοὶ Κωνσταντίνος Μαυρίκιος και Ἰωάννης Πρίγκος..., τοὺς ὅποιους μετέπειτα μιμοῦνται οἱ Πλατυγένης, Δωρόθεος Σχολάριος κ.ἄ.

Παρεπόμενα τῶν προηγουμένων ἀποτελοῦν οἱ πάμπολλοι διαπρεπεῖς Θεσσαλοὶ λόγιοι, ἐπιστήμονες, μεγάλοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους, δπως ὁ Λαρισαῖος Ἀλέξανδρος Ἐλλάδιος, ὁ Ἀγραφιώτης Ἀναστάσιος Γόρδιος, θεμελιωτὴς τῆς Σχολῆς Τρικάλων, ὁ Ἀναστάσιος Παντοδύναμος, καθιδρυτὴς τῆς Σχολῆς Τυρνάβου, ὁ Τυρναβίτης περιώνυμος Πέζαρος, ὁ Ζαχαρίας Παπαστέλιος, διδάσκαλος τῶν Σχολῶν Μακρυνίτσας και Μηλεῶν, ὁ Νικόλαος Ἰωάννου Κασσαβέτης, διδάσκαλος τῶν Γρηγορίου Κωνσταντᾶ και Ρήγα Βελεστινλῆ, ὁ Τρικαλινὸς Γεώργιος Τριανταφύλλου, διδάσκαλος τῆς Σχολῆς Ἀμπελακίων, ὁ Ζαγοριανὸς Πατριάρχης Κωνσταντινούπολεως Καλλίνικος ὁ Γ', οἱ Σκιαθίτες Ἐπιφάνιος Δημητριάδης, Διονύσιος Δημητριάδης ὁ Γέροντας, ὁ Καισάριος Δαπόντες, ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, ὁ Χριστόφορος Περραϊβός (Χρυσάφης Χατζηβασίλης ὁ ἔξ Ολύμπου τῆς Θετταλίας), ὁ Ἰωνᾶς Σπαρμιώτης, ὁ Στέφανος Κομψητᾶς, ὁ Μητροφάνης Γρηγορᾶς, ὁ Χριστόδονος Κονομάτης, ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμου Λογιωτάτου, ὁ Κωνσταντίνος Μ. Κούμας, ὁ Διονύσιος Πύρρος ὁ Θεσσαλός, ὁ Στέφανος και ὁ Κωνσταντίνος Οἰκονόμος ὁ ἔξ Οἰκονόμων κ.ἄ.

Ἄπο τὸν τελευταῖον, πρωτοπαλλίραρο τοῦ καπετάν Θύμιου Βλαχάβα, στὸν «Προτρεπτικόν» του (Ἐπαναστατικὸν Μανιφέστο) δοίζεται ἥ ἐποποιΐα τῆς μεγάλης ἔθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὡς ἔξης: «Ο Ἐλληνικὸς Ἀγών, εἶναι ἀγών τῆς Δικαιοσύνης και τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας κατὰ τῆς ἀνομωτάτης παρὰ πάσας τάξ τυραννίας. Εἶναι ἀγών τῶν φώτων και τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοῦ σκότους και τῆς ἀπανθρωπίας. Εἶναι, τέλος, ἀγών τῆς Ἐκκλησίας και τοῦ Σταυροῦ κατὰ τῆς αἵμοβόρου ἀσεβείας».

1821 : ΠΑΝΕΘΝΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

Ο έορτασμός ίστορικων γεγονότων, που χαράσσουν τὴν κατεύθυνση τῆς ζωῆς ἐνὸς ἔθνους, και ἡ ἀπότιση τῆς ὁφειλόμενης τιμῆς και εὐγνωμοσύνης στοὺς δημιουργούς τους ἀποτελοῦν χρέος ἵερο και πράξη κατ' ἔξοχὴν παιδευτική: ἐδραιώνει τὴν συναίσθηση τοῦ καθήκοντος τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν ἀνάκτηση και διαφύλαξη τῆς ἐλευθερίας, τονώνει τὸ ἔθνικὸ φρόνιμα, σφυρολατεῖ τὴν πίστη στὰ ἀκατάλυτα Ἰδανικὰ και στὴν ἀληθινὴ φιλία τῶν ἀνθρώπων, ὅπως προσφέστατα ἐπισημαίνει ὁ R. W. Liwingstone: « Ἡ ίστορία τῆς Ἑλλάδος εἶναι κάτι πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ τὴν ίστορία πολέμων και πολιτικῶν και οἰκονομικῶν πειραμάτων και λογοτεχνικῶν ἔργων. Εἶναι ἡ ίστορία τοῦ Ἰδανικοῦ τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ἀνθρώπω».

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 συνιστᾶ σταθμὸ μακροχρόνιας και μαρτυρικῆς πορείας τῶν Πανελλήλων, τῶν ὅποιων οἱ θρῆνοι, οἱ καημοί, οἱ λαχτάρες και πόνοι μεγεθύνονται μὲ τὴν ἀλωση τῆς Πόλης, τὴν 29η Μαΐου 1453, τὴν πιὸ ἀποφράδα ἡμέρα ἀλλὰ και τὴν πιὸ πολυσήμαντη τοῦ Ἐθνους. Διότι μὲ τὴ δύση τοῦ Βυζαντίου ἀνατέλλει ἡ Ἑλλάδα, ἔστω και στερημένη ἀπὸ τὴν ἡγετικὴ τάξη, ποὺ στὴν πλειονότητα πρὸ και μετὰ τὴν ἐθνικὴ συμφορὰ φεύγει κατὰ τὴν Ἔσπερία, Βορρᾶ και Νότο, ἐγκαταλείποντας στὴν τύχη τὸν ἀνώνυμο λαό.

Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται τὸ μεγαλεῖο. Ἀκέφαλοι και ἀπορφανισμένοι οἱ Ἑλληνες, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάπληξη ποὺ δοκίμασαν στὴ θέα μᾶς νέας πραγματικότητας -όλότελα διαφορετικῆς- ὅπως ἦταν ἡ ἐμφάνιση τῶν ὀθωμανικῶν ὄρδῶν μὲ τὴν πρωτόφαντη ἀγριότητα, ὥμοτητα και ἀπανθρωπιά, ὕψωσαν τὸ ἀνάστημά τους και βροντοφώνησαν:

«ὅσο χιονίζουν τὰ βουνά, τοῦρκο δὲν προσκυνῦμε».

Ἡδη τὸ 1489 ἡ ἀλύγιστη Ὑψηλὴ Πύλη ἀναγνωρίζει ἀρματολικὰ σώματα Ἑλλήνων, ποὺ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκγυμνάζονται μὲ τὰ ἀλλεπάλληλα κινήματα, ὅπως τοῦ Καρα-Μιχάλη στὸν Ὄλυμπο, τοῦ Μπούα στὴν Αἰτωλοακαρνανία, τῶν Μελισσηνῶν στὴ ΝΔ Πελοπόννησο, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωακείμ στὴ Βόρειο Ἡπειρο, τοῦ Διονυσίου τοῦ «Σκυλοσόφου» στὴν Ἡπειρο και Θεσσαλία, τοῦ Ζήδου στὴ Δ. Μακεδονία, τοῦ Βλαχάρα και Νικοτσάρα στὴ Θεσσαλία, Ἀ. Μακεδονία, Β. Αἰγατο, τοῦ Ἀνδρίτου στὴ Ρούμελη, τοῦ Κατσώνη στὸ Ἀρχιπέλαγος τοῦ Αἰγαίου, τῶν Κολοκοτρωναίων στὸ Μοριᾶ. Ἀλλὰ και μακριὰ ἀπὸ τὴ γενέτειρα οἱ Ἑλληνες πρωταγωνιστοῦν γιὰ τὴν ἐλευθερία, ὅπως ὁ ἔλληνικης

καταγωγής ήγεμόνας τῶν παραδοσιναβίων χωρῶν Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος στὰ τέλη τοῦ 16ου καὶ ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα πραγματοποιεῖ τὴν πρώτη παμβαλκανικὴ σύμπραξη κατὰ τῶν Τούρκων μὲ συμπαραστάτες ἐνεργοὺς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Τιρνόβου Διονύσιο Ράλλη καὶ χιλιάδες Ἐλληνες τῆς Β. Θράκης. Ἐπίσης στὴν ἔξέγερση τοῦ Βελιγραδίου τὸ 1804 πρωτοστάτησαν ἐπὶ τόπου ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, στενὸς φίλος τοῦ Καραγεώργεβιτς, καὶ ὁ Πέτρος Ἰτσοκός. Βοήθησαν ἀποφασιστικὰ δημιουργώντας ἴσχυρὸ ἀντιπερισπασμὸ μὲ κινήματά τους στὴ Θεσσαλία καὶ Μακεδονία οἱ Βλαχάρις καὶ Νικοτσάρας. Ἐπίσης ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης ἔστειλε στρατό, πολεμοφόδια καὶ χρήματα.

Τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα μ' ὅλα τὰ ὀλέθρια καὶ αἰματηρὰ ἐπακόλουθα ὠφελοῦσαν σημαντικά, γιατὶ ἔδιναν συγκεκριμένα στοιχεῖα γιὰ τὶς δυνατότητες μᾶς πανεθνικῆς μελλοντικῆς ἔξεγέρσεως, ἀφοῦ τὰ ἐπακόλουθα τῶν ἀναμετρήσεων εἶναι ἐνθαρρυντικά:

«Μετριοῦνται οἱ Τούρκοι τρεῖς φορές
καὶ λείπουν πεντακόσιοι,
μετριοῦνται τὰ Κλεφτόπουλα
καὶ λείπουν τρεῖς λεβέντες».

Γι' αὐτὸν ἡ μεγαλεπίθολη ἰδέα τῆς ἑθνικῆς ἐπαναστάσεως κυριαρχεῖ κάθε ἡμέρα περισσότερο στὴ σκέψη ὅλων τῶν Ἐλλήνων, ποὺ ἀρχίζουν πιὰ νὰ δραγμώνονται μυστικὰ καὶ νὰ συντονίζουν τὶς ἐνέργειες.

Μετὰ τὴν πρώιμη μυστικὴ δργάνωση τοῦ Διονύσιου τοῦ «Σκυλοσόφου» τοῦ 1600, ἐταιρεία ἐπαναστατικὴ μὲ μακρόπνοο προγραμματισμὸ ἰδρύεται ἀπὸ τὸν ἑθνομάρτυρα Ρήγα Φεραίο στὸ Βουκουρέστι, γνωστὴ ὡς «Ἐταιρεία τῶν Φύλων».

Τὸν ἄγνὸν ἰδεαλισμὸ καὶ τὸ πάθος γιὰ τὴν πατρίδα, ποὺ ἄναψε στὶς καρδιὲς τῶν Ἐλλήνων ὁ Ρήγας, συνεχίζει ἡ διάδοχος «Ἐταιρεία τῆς Βιέννης» μὲ τὸν «Λόγιο Ἐρμῆ», ἐπανδρωμένο μὲ στελέχη, ὅπως τὸν πρόεδρο Παν. Σοφιανόπουλο, τὸν διευθυντὴν Ἀνθιμο Γαζῆ, μητροπολίτη Ούγγροβλαχίας Ἰγνάτιο, Ι. Καποδίστρια, Σχινᾶ, Βασιλείου, Κομμητᾶ, Βαρδαλάχο, Νικολόπουλο κ.ἄ., ποὺ ἐνώνουν λογίους, διδασκάλους, ἐπιστήμονες, αληρικούς, προύχοντες, ἐμπόρους γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ Ἐθνους.

Ἐταιρεῖες ἀναδύονται σ' ὅλες σχεδὸν τὶς μεγάλες ἑλληνικὲς παροικίες, ὅπως στὴ Μόσχα ὁ «Φοίνιξ», ὃπου κινεῖται ὁ Ν. Σκουφᾶς, στὸ Λιβόρνο, Μιλάνο, Πίζα, ὃπου δροῦν οἱ Ούγγροι Φώσκολος, Ι. Κωλέττης, Χαράλ. Γεωργίου, Κων. Ράδος κ.ἄ. Πάντως πλατύτερη σ' ἀκτινοβολίᾳ δργανώνεται στὸ Παρίσι, ὃπου ἡ ἑλληνικὴ παροικία ἔχει βαθειές ρίζες. Χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγεννήσεως, τὸν 15ο αἰώνα, ὅμιέσως μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως,

τῆς ὅποιας περίφημοι λόγιοι γίνονται θερμότατα δεκτοί ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἡγεμόνες. Ἀναλαμβάνουν διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στὸ πανεπιστήμιο τῆς Σορβόννης, ὅπως οἱ Ἐρμώνυμος ὁ Σπαρτιάτης, Ἀνδρόνικος Κάλλιστος, Ἰανός Λάσκαρις, Ἀγγελος Βεργίκιος, Χρύσανθος Νοταρᾶς, Ἀντώνιος Κατήφορος, Μαρίνος Χαρβούρης, Ἱ. Χαρβούρης, μεταγενέστερα δὲ ἐμφανίζεται ὁ Κοραῆς, ποὺ περιστοιχίζεται ἀπὸ πλειάδα Ἑλλήνων λογίων, σπουδαστῶν, ἐμπόρων, κληρικῶν, Γρηγόριο Ζαλύκη, Κων. Νικολόπουλο, Βενιαμίν Λέσβιο, Δανιήλ Φιλιππίδη, Ν. Πίκκολη, Νεόφυτο Βάμβα, Γ. Σέκκερη, Ἱ. Μακρῆ, Μάη, Πρασσακάη κ. ἄ., καθὼς καὶ τὸν πρίγκιπα Δημήτριο Ὑψηλάντη, ὁ ὅποιος σπουδάζει στὴ Γαλλικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων καὶ συνδέεται μὲ ἐκλεκτοὺς Γάλλους ἀξιωματικούς, ποὺ μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συμβάλλουν σημαντικὰ στὴ συγκρότηση τοῦ πρώτου τακτικοῦ στρατοῦ. Ἀρκεῖ ἡ μνεία τῶν Φαβιέρου, Βουτιέ, Μαρμών, τοῦ Ἑλληνογάλλου Βούρβαχη κ.ἄ.

Οἱ Ἑλληνες μετὰ τὶς ἐπανειλημμένες ἀπογοητεύεις καὶ πικρίες ἐξ αἰτίας τῆς πολιτικῆς τῆς ὁμόδοξης Ρωσίας παύουν νὰ ἐλπίζουν στὴ βοήθεια τοῦ ἔανθοῦ Γένους τοῦ Βορρᾶ καὶ στρέφουν τὸ βλέμμα πρὸς τὴ Δύση. Τὸ σύνθημα εἶχε ἥδη δώσει ὁ Ρήγας. Τὸ Παρίσι ἀποβαίνει ἑλληνικὴ πατριωτικὴ ἐστία, ποὺ φλογίζεται ἀπὸ ἀγωνιστικὸ πυρετό. Ὡστόσο στὴν ἑλληνικὴ παροικίᾳ ἐκδηλώνονται δύο τάσεις: ἡ μία, ποὺ ἐκφράζει τὸν Κοραῆ, θέλει τὴν ἔναρξη τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς διαφωτίσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, ἡ δὲ ἄλλη θεωρεῖ ἐπιβλαβῆ κάθε καθυστέρηση. Ἐπικρατεῖ ἡ δεύτερη. Ἀποφασίζεται ἡ ἵδρυση μυστικῆς Ἐταιρείας μὲ πρωταρχικὸ σκοπὸ τὴ μύηση ἀποδήμων Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων στὴν ἴδεα τῆς ἐλευθερίας. Ἐτσι ὁρανώνεται στὸ Παρίσι μεγάλη μυστικὴ Ἐταιρεία μὲ τὴν ἀθώα ἐπωνυμία «Ἐλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον», τοῦ ὅποιου ψυχὴ γίνεται ὁ Μακεδὼν Γρηγόριος Ζαλύκης, διπλωματικὸς ὑπάλληλος-γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας Καλλιμάχη, τοῦ Γάλλου πρέσβεως στὴν Κωνσταντινούπολη Γκουφιέ καὶ ἐπὶ πλέον πρῶτος γραμματέας τῆς Ὁθωμανικῆς Πρεσβείας στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα. Ὡς μέλη διακρίνονται οἱ Πέτρος Ὄμηρίδης Σκυλίτσης, Νικολόπουλος, Ἀγγελόπουλος, Σακελλάριος, Χατζημόσχος, Κομνηνός, Ἀθανάσιος Τσακάλωφ, Σουαζέλ-Γκουφιέ, Σεγκιέ, Βρετών κ.ἄ., πρὸ πάντων δὲ ἡ κυπριακῆς καταγωγῆς Γαλλίδα Σενιέ, ποὺ εἶχε παραχωρήσει τὸ σαλόνι τῆς γιὰ κρησφύγετο.

Ομως μετὰ τὴν ἥττα τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν ἄγρια τρομοκρατία, ποὺ ἐξαπολύθηκε σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Συμμαχία, οἱ ἑταῖροι τοῦ «Ἐλληνογλώσσου Ξενοδοχείου» ἀντιμετωπίζουν τὸ δίλημμα: ἢ ν' ἀναστείλουν ἐπ' ἀόριστον τὸν ἀγώνα ἢ νὰ τὸν συνεχίσουν ἀψηφώντας τὶς ὅποιεσδήποτε συνέπειες. Ἐτσι στὸ Παρίσι κυριορχήθηκε ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία.

Οι ιθύνοντες τὸ «Ἐλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον» προπέμπουν τὸν ἔξαιρετικὰ φρόνιμο καὶ ψύχραιμο γιατρὸν Ἀθανάσιο Τσακálωφ γιὰ τὶς μεγαλύτερες ἑλληνικὲς παροικίες τῆς Εὐρώπης, Βιέννη, Βουδαπέστη, Βουκουρέστι καὶ τελικὰ Μόσχα, ὅπου διαμένει καὶ ἡ πατρικὴ οἰκογένειά του, πρὸς διαπίστωση τῶν ἐπιπτώσεων τῆς τρομοκρατίας καὶ ἐπιλογὴ τοῦ ἐπιτελείου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

Ἄπὸ τὴν Μόσχα ὁ Τσακάλωφ παραλαμβάνει τὸν Ν. Σκουφᾶ καὶ κατευθύνεται πρὸς Ὁδησσό.«Ἡ ἐν Ὁδησσῷ γενομένη ἀναμόρφωσις - γράφει ὁ Ἰστορικὸς Φιλήμων - διετήρησε κυρίως τὸν τίτλον καὶ πολλοὺς τῶν ὅρων καὶ συνθημάτων τῆς ἀρχικῶς σπαργανωθείσης Ἐταιρείας ἐν Παρισίοις».

Μὲ τὴν κήρυξη τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, τὸ 1821, οἱ ἀπανταχοῦ Ἐλληνες ἐκδηλώνουν τὸν πατριωτισμό τους καὶ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα τους ἥ μὲ τὸ καριοφίλι καὶ τὸ μπουνδότο ἥ μὲ γενναίᾳ ὑλικὴ συνεισφορὰ ἥ μὲ ἐπιδέξια διαφώτιση τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης, συνηθέστερα δὲ μὲ ὄλους μαξὶ τοὺς τρόπους καὶ τὰ μέσα. Ρίχνονται ὀλόψυχα στὸν ἀγώνα, τοῦ ὅποίου τὰ κίνητρα διμολογούμενως καὶ ἀποδεδειγμένως εἶναι ἐθνικά: ἥ ἀποτίναξῃ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἥ ἀνάκτησῃ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἥ δημιουργία ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπως ἀδιαμφισβήτητα ἐπιμαρτυροῦν γραπτὲς πηγὲς τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ ἐγκυρότατα Ἰστορικὰ κείμενα.

Κατὰ πρῶτον ἥ προκήρυξη τοῦ Ἀλεξάνδρου Υψηλάντου τῆς 24ης Φεβρουαρίου 1821, ἥ ὅποια συντάχθηκε στὸ Κισνόβιο τῆς Μολδαβίας καὶ ἔξαπολύθηκε ἀπὸ στρατόπεδο τοῦ Ἰασίου, εἶναι ἀπολύτως σαφής: «...καὶ ρὸς νὰ ἀποτινάξω μεν τὸν ἀφόρητον ζυγόν, νὰ ἐλευθερώσω μεν τὴν Πατρίδα, νὰ κρημνίσω μεν ἀπὸ τὰ νέφη τὴν ἡμισέληνον διὰ νὰ ὑψώσω μεν τὸ σημεῖον δὲ' οὗ πάντοτε νικῶμεν, λέγω τὸν Σταυρόν, καὶ οὕτω νὰ ἐκδικήσω μεν τὴν πατρίδα καὶ τὴν ὁρθόδοξον ἡμῶν πίστιν ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν καταφρόνησιν. Μεταξὺ ἡμῶν εὐγενέστερος εἶναι ὅστις ἀνδρεύτερος ὑπερασπισθή τὰ δίκαια τῆς πατρίδος καὶ ὥφελιμωτέρως τὴν δουλεύσει. Τὸ Ἐθνος συναθροιζόμενον θέλει ἐκλέξει τοὺς δημογέροντάς του, καὶ εἰς τὴν ὕψιστον ταύτην Βουλὴν ὑπείκουσιν ὅλαι μας αἱ πράξεις... Ποτοὶ μισθωτοὶ καὶ χαῦνοι δοῦλοι τολμοῦν ν' ἀντιπαραταχθῶσιν ἀπέναντι λαοῦ πολεμοῦντος ὑπὲρ τῆς Ἰδίας ἀνεξαρτησίας;»

Ἡ προκήρυξη τῆς Συνελεύσεως τῆς Καλαμάτας τοῦ Μαρτίου 1821, ποὺ ἀπευθύνεται πρὸς ὄλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, καθιστᾶ σαφέστερα τὰ κίνητρα τῶν ἐπαναστατημένων προγόνων μας: «...μὲ μίαν γνώμην διμοφώνως... νὰ λάβωμεν τὰ ἄρματα καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν τυράννων... ἀπαντεῖς πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας... ἥ κεφαλὴ μας... ἀλλοὶ δὲν φρονεῖ εἰ μὴ τὴν ἐλευθερίαν, ἥ γλῶσσα μας... τώρα μεγαλοφόνως φωνάζει καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ ὁ ἀὴρ τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅλοι ἀπεφασίσαμεν ἥ νὰ ἐλευθε-

ρωθῶμεν ἡ νὰ ἀποθάνωμεν....».

Πληρέστερα διαφωτίζει ἡ διακήρυξη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 15ης Ιανουαρίου 1822: « Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν... εἶναι πόλεμος ἑθνικός, πόλεμος τοῦ ὅποιουν ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς...

Τὸ Ἐλληνικὸν Ἐθνος, ὑπὸ τὴν φρικώδη Θόθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του (πληρεξούσιων), εἰς ἑθνικὴν συνηγμένην Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν Πολιτικὴν αὐτοῦ Ὑπαρξῖν καὶ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΝ».

Ἡ διακήρυξη τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς 13ης Μαρτίου 1822 θέλει καὶ θέτει ὡς σκοπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τὴν ἀνεξαρτησίαν, χωρὶς ξένη ὑποκίνηση: «Τὸ Ἐλληνικὸν Ἐθνος πολεμεῖ κατὰ τῆς τυραννίας αὐθόρυμτον... ἐκήρυξεν ὅτι θέλει τὴν ἀνεξαρτησίαν του..». Ἐπιβεβαιώνεται δὲ τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθιέρωση ἑθνικῆς σημαίας καὶ ἑθνοσήμου. Τὸ ἑτεροκίνητο ἀποδροῦπτει σὰν κακόβουλο καὶ ὁ Ἰωάννης Φιλήμων γράφοντας γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἐλλήνων: « Τοῦ Ἐλληνικοῦ αἰσθήματος ἥτον αὕτη καρπὸς καθαρὸς τῆς Θόθωμανικῆς τυραννίας ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα». Ἐξ ἄλλου ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στὰ Ἀπομνημονεύματά του παρέχει ἀδιάφευστη μαρτυρία τῆς καθολικῆς συμπράξεως καὶ αὐτοπεποιθήσεως τῶν Ἐλλήνων: «...εἴπα νὰ μὴν ἔχωμεν ἐλπίδα λυτρώσεως ἄλλην παρὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν καὶ ἀπὸ τὸν Ὑψιστον... Ἐμέστωσε καὶ ἡ Ἐταιρεία..., ἡ ὁποίᾳ ἔχομενος ὡς μία σύνοδος οἰκουμενικὴ τῆς Ἐλλάδος. Πλησίον εἰς τὸν ἵερα ἥτον ὁ λαϊκός, καθήμενος εἰς ἓνα σκαμνὶ πατριάρχης καὶ τζομπάνης, ναύτης καὶ γραμματισμένος, ἵατροι καὶ ἄρρωστοι, κλεφτοκαπιτανᾶι, προεστοὶ καὶ ἔμποροι, ἡ σύνοδος ἐργάζετο ἄκοπα. Ἄγιο τὸ χῶμα ἐκεινῶν ποὺ τὴν ἐφεύρηκαν...» Μὲ τὴν ἴδια ἀπλότητα καὶ διαύγεια ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ ἐπισημαίνει τὴν διαφορὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἐλλήνων τοῦ 1821 ἀπὸ ὅποιαδήπτοτε ἄλλῃ ξένῃ: « Ἡ ἐπανάστασις ἡ ἴδική μας δὲν ὅμοιάζει μὲ καμίαν ἀπ' ὅσας γίνονται σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην. Τῆς Εὐρώπης αἱ ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν διοικήσεών των εἶναι ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ὁ ἴδικός μας πόλεμος ἥταν ὁ πλέον δίκαιος, ἥταν ἔθνος μὲ ἄλλο ἔθνος...».

Τὸν ἑθνικὸ χαρακτῆρα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 διακηρύσσουν καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ Ὀλύμπου: «... Ὁ ἔνθερμος πατριωτικὸς ζῆλος, ὅστις ἐκίνησε τὸ ἔθνος μας κατὰ τῆς τυραννίας ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας, ἀναζωπύρωσεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ὅλον τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὰς καρδίας τῶν γενναίων Ὀλυμπιακῶν στρατευμάτων...». Ἐξ ἵσου κατηγορηματικοὶ εἶναι καὶ οἱ ἴστορικοί, ποὺ ἔζησαν τὰ γεγονότα. Ὁ συγγραφέας τῆς Ιστορίας τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπανα-

στάσεως Σ.Τρικούπης τονίζει: «΄Αλλ΄ ή Έλλας και προέθετο και ἐκήρυξεν ἐνώπιον Θεοῦ και ἀνθρώπων εἶς ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος της, ὅτι ὠπλίσθη πρὸς συντιβὴν τοῦ ἔνοντος ζυγοῦ και πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ἔθνισμοῦ της και τῆς ἀνεξαρτησίας της. Ή ἐκ προθέσεως αὕτη διαφορὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως και τῶν ἄλλων ἐπαναστάσεων εἶναι σημειώσεως ἀξία... Θέαμα μοναδικὸν ἐν τῇ ἴστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι ή ἐν μέσῳ αἰμάτων, καταστροφῶν και δεινῶν ἀγώνων ἀνέγερσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, κοιτομένου πρὸς αἱώνων ὑπὸ ἔνοντος και ἀλλόπιστον δουλείαν και καταπιεζομένου χωρὶς νὰ χάσῃ ὀλοτελῶς μήτε τὸν χαρακτῆρα του, μήτε τὴν ἐνέργειάν του, μήτε τὰς προγονικὰς ἀναμνήσεις του».

΄Ακριβῶς ή κατακλείδα τοῦ Τρικούπη γιὰ ἑθνικὴ συνέχεια, ἐνότητα και ἐπιβίωση ἐπισημάνθηκε κατὰ τοὺς 160 - 170 αἰῶνες ἀπὸ τὸν Μελέτιο Πηγᾶ, ὁ ὅποιος ἀπευθυνόμενος στοὺς σύγχρονούς του ἀναφωνεῖ: «΄Εσεῖς εἴσθε τὸ γένος ἐκεῖνο τὸ περιφρονημένον τῶν Ρωμαίων, τὸ ὅποιον ἐκυρίευσε ὅλην τὴν οἰκουμένην μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀριμάτων. Ή πρώτη μοναρχία τῶν Περσῶν μετετέθη εἰς Αἰγυπτίους, ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους εἰς Μακεδόνας, οἱ ὅποιοι ἦσαν Ἑλληνες, τὸ γνήσιον γένος σας. Άπο ἐκεῖνους δὲ εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἐσεῖς κρατᾶτε και λέγεσθε. Έσεῖς εἴσθε ἐκεῖνοι, τῶν ὅποιων οἱ πατέρες ἐφώτισαν τὴν οἰκουμένην, τὴν ὁρθοδοξίαν τῆς Χριστοῦ πίστεως. Τὰ λείψανα εἴσθε ἐσεῖς τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων, ἐσεῖς τὰ λείψανα τῆς Ὁρθοδοξίας».

Τὴν πολύτιμη μαρτυρία τοῦ Πηγᾶ ἀναπτύσσουν οἱ Ἑλληνες και ἔνοι ίστορικοι, ίδιως δὲ ὁ Κωνσταντίνος Παπαδημητόπουλος, ὁ ὅποιος ἐπίσης ὡς ἑθνικὴ ἐρμηνεύει τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὑπογραμμίζοντας τὰ ἔξῆς: «΄Οθεν τὸ ἔργον τῆς [Φιλικῆς] Ἐταιρείας ἀπέβη τῷ ὅντι σωτήριον, ἀτε περιποιησαν τῷ τελευταίῳ ἀγῶνι γνησιωτερόν τινα ἐλλήνιον και πανελλήνιον χαρακτῆρα. Αἱ δυνάμεις ὅμως και αἱ προαιρέσεις, τὰς ὅποιας ή Φιλικὴ Ἐταιρεία ἐπεχείρησε νὰ συνυφάνῃ πρὸς ἔνα κοινὸν σκοπόν προϋπήρχον, και πλειστάκις ἐπὶ 400 περίπου ἔτη ἀπέδειξαν τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν και τὴν ἀκατάβλητον ζωτικότητα».

Εἶναι ἀλλήθειες βασιζόμενες σὲ ἀδιάσειστη τεκμηρίωση. Γι΄ αὐτὸ ἔγιναν ἀποδεκτὲς και ἀπὸ τὸν ἀκραιφνεῖς θεωρητικοὺς τοῦ μαρξιστικοῦ ίστορικοῦ ὑλισμοῦ, συγκεκριμένα τοὺς Γιάνη Κορδάτο και Νίκο Σβορῶνο, κατ' ἀντίθεση πρὸς τοὺς καιροσκόπους μαρξίζοντες ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια προξένησαν τεράστια νοθεία στὴν ἐλληνικὴ ίστοριογραφία και φοβερὴ παραπλάνηση τῆς ἐλληνικῆς κοινῆς γνώμης και ίδιαίτερα τῆς νεότητας. Ό Κορδάτος τὸ 1940 ἔξ αφορμῆς τοῦ ἐλληνο-ίταλικοῦ πολέμου προβαίνει στὴν ἐπανεκτίμηση τῶν κινήτρων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὡς ἔξῆς: « Στὸ Μαραθώνα και στὴ Σαλαμίνα και στὶς Θερμοπύλες πολεμώντας ὁ Ἑλληνικὸς λαός ἔκανε πολέμους ἀπελευθερωτικούς.. Τὸ ἵδιο και ἡ Ἐθνικὴ Ἐξέγερση στὸ Εικοσιένα...». Τὸ 1957, τέσσερα

χρόνια πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐπανέρχεται στὸ θέμα καὶ τονίζει: «Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ βλέπουμε τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση σὰν κίνημα πολιτικοκοινωνικὸ κι οὕτε μὲ σημερινὰ ἴδεολογικὰ κριτήρια νὰ ἔρμηνεύομε δρισμένα γεγονότα τοῦ Εἰκοσιένα. Ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα τοῦ 1821 δὲν ἦταν ἡ Ρωσία τοῦ 1917. Ἐν δόνοματι τοῦ ἀριστερού δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνεται παραποίηση τῆς Ἰστορίας».

Ο Σβιορῶνος γιὰ τὸν χαρακτήρα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 διατυπώνει τὴν ἀκόλουθη γνώμη: «Βέβαια, ἦταν ἔνα κίνημα ἑθνικὸ ἀλλὰ καὶ κίνημα ἐνὸς χριστιανικοῦ λαοῦ ἐνάντια στὸ μουσουλμάνο κατακτητὴ ποὺ δὲν ἦταν εὔκολο νὰ θεωρηθεῖ νόμιμος.

Τέλος, ἦταν κίνημα ἐνός λαοῦ ποὺ σ' ἐκείνη τὴν ρομαντικὴ ἐποχὴ καὶ μόνο τὸ ἀκουσμα τοῦ ὀνόματός του εἶχε τόση δύναμη ὑποβλητικὴ ποὺ ξεσήκωσε διμόφωνη τὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη, καὶ οἱ κυβερνήσεις, ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ ἀπολυταρχικές, ἔπρεπε νὰ τὴ λογαριάζουν. Οἱ φιλελεύθεροι ὅλων τῶν χωρῶν, ἐκεῖνοι ποὺ πρῶτοι ξεσήκωσαν αὐτὸ τὸ φιλελληνικὸ ζεῦμα προβάλλουν κυρίως τὸν ἑθνικο-απελευθερωτικὸ χαρακτήρα τοῦ κινήματος». Ἐπὶ πλέον ἀναγνωρίζει ἀπερίφραστα τὴν ἔξαιρετηκὴ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἑθνικὴ ὑπόθεση: Ἡ Ἐκκλησία ἰδιαίτερα ἐνδιαφερόταν νὰ διαφυλάξει τὴν ὁρθοδοξία, ποὺ ἐκείνη τὴν ἐποχή, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φρούρια, συγχεόταν μὲ τὸ ἔθνος καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτή, οἱ ὑπηρεσίες της στὸ ἑθνικὸ πρόβλημα εἶναι πολὺ σημαντικές. Σ' ὅλη τὴν πρώτη αὐτή περίοδο τῆς προσαρμογῆς στὴν κατάκτηση καὶ τῆς ὁργάνωσης τοῦ ἔθνους βρίσκεται ἐπικεφαλῆς μιᾶς παθητικῆς ἀντίστασης, ποὺ παίρνει συχνὰ ἐνεργητικότερες μορφές, ἐργάζεται γιὰ νὰ περιορίσει τὸν ἔξιλαμισμό, δημιουργεῖ σχολεῖα παντοῦ. Ἡ ἴδεολογία της εἶναι ἄλλως τε καὶ οἱ ἀνακαινιστές, ὅπως ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' καὶ ὁ Κύριλλος Λούκαρις, οἱ ὅποιοι πρωτοστατοῦν στὴν ἀνανέωση τῆς νεοελληνικῆς ἴδεολογίας ποὺ θὰ ἐκδηλωθεῖ ὀλοφάνερα στὸ 17ο αἰώνα. Στὶς γραμμὲς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι οἱ νεομάρτυρες, ἥρωες τῆς ὁρθοδοξίας καὶ τῆς ἑθνικῆς ἀντίστασης ταυτόχρονα.

«ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔργῳ γενομένων,

ἔργῳ καὶ δηλοῦσθαι τὰς τιμάς».

Θουκυδίδης

ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΟΥ 1821

Ο Ήρόδοτος μᾶς πληροφορεῖ ότι οἱ Ἑλλῆνες ὡς προϋπόθεση τῆς εὐδαιμονίας θεωροῦσαν τὴν Ἐλευθερία. Μνημονεύει τὰ λόγια τοῦ Βίαντος, ὁ ὅποιος στὴν συνέλευση τοῦ Πανιωνίου (μετὰ τὸ 547) εἶχε συμβουλεύσει τοὺς Ἱωνες νὰ πλεύσουν μὲ κοινὸ στόλο στὴν Σαρδηνία καὶ νὰ ἰδούσουν ἐκεῖ μὰ κοινὴ πόλη ὅλων τῶν Ἱώνων, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν περσικὸ ζυγό, τοῦ ὅποιου ἡ ὑπαρξὴ ἀποκλείει τὴν εὐημερία.

Πόσοι Ἑλλῆνες δὲν ἀκολούθησαν τὴν συμβουλὴ τοῦ Βίαντος κατὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν Τούρκων καὶ ἀπομακρύνθηκαν ἰδούντας τὶς ὀνομαστὲς παροικίες τῆς διασπορᾶς, ποὺ ἀναδείχθηκαν πνευματικὰ καὶ οἰκονομικὰ κέντρα γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Στὸν ἑθνικὸ ἀγώνα τοῦ 1821 δὲν λαμβάνουν μέρος μόνον οἱ ἐνήλικοι Ἑλλῆνες ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνήλικα παιδιά, ἐνθουσιασμένα ἀπὸ τὴν πατριωτικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ παράδειγμα ἐνὸς δεκατετράχορον ἀγοριοῦ μᾶς πλούσιας ἐλληνικῆς οἰκογένειας, ποὺ ζούσε στὴν Βλαχία. Ο μικρὸς Ἀχιλλέας Φιλιππίδης στὸ ἄκουονσα τῆς σάλπιγγας τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ἐνόμισε ότι εἶχε φθάσει ὁ καιρὸς γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα, ὅπως διδάχθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητή του Γεώργιο Γεννάδιο. Ἐπειδὴ ἡ ἥλικια ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο καὶ ἡ ἀρνηση τῶν γονέων ἦταν πιθανή, ἔψυγε κρυφὰ γράφοντας τὰ ἔξῆς: «Πολυσέβαστοι γονεῖς μου, δὲν δύναμαι νὰ ἀντισταθῶ εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν σάλπισμα τοῦ ἀρχηγοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου καὶ δὲν αἴτιο ἀναχωρῶ. Συμπαθήστε μου τὴν ἀνυπακοήν μου αὐτήν, ἀλλὰ γνωρίζω ότι θὰ μὲ ἐμποδίσετε. Ἀν καὶ εἴμαι μικρὸς εἰς ἥλικιαν «οὐ καταισχύνω ὅπλα ἵερά». Εἰς τὸν πόλεμον θὰ μὲ προστατεύῃ ἡ εὐχὴ σας, τὴν ὅποιαν εἴμαι βέβαιος ότι δὲν θὰ μοῦ ἀρνηθῆτε, ἀφοῦ πρόκειται διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ὑποδούλου Γένους μας». Τόση δὲ ἐπιμονὴ ἔδειξε ὡστε τελικὰ ἔγινε δεκτὸς στὸν Ἱερὸ Λόχο, στὸν ὅποιο συνάντησε πολλοὺς συμμαθητές του.

Ο Νικόλαος Κασομούλης στὰ ἀπομνημονεύματά του ἀφιερώνει ὑπέροχες σελίδες στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι. Ωστόσο περισσότερη συγκίνηση νιώθει κανεὶς διαβάζοντας τοὺς ἡρωϊσμοὺς καὶ τὰ κατορθώματα μικρῶν παιδιῶν, ποὺ

συνέβαλαν ἀποφασιστικά στὴν ἐποποϊā ἐκείνη. Ὁταν ἡ Κλείσιβα κινδύνευε νὰ καταληφθῇ ἀπὸ τοὺς Τουρκούς μὲ ἄμεσο ἐπακόλουθο καὶ τὴν ἄλωση τῆς μαρτυρικῆς πόλεως καὶ κανεὶς ἐνήλικος δὲν ἀποτολμοῦσε νὰ μεταφέρει τὸν Κίτσο Τζαβέλλα γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ νησιοῦ, τὴν λύση ἔδωσαν οἱ ἀνήλικοι Ντάης Βορύλας, 14 χρόνων, καὶ οἱ συνομίλητοι του Ἀντώνης Μπάκας, Μάνθος Τρικούπης καὶ ὁ Σωτήρης Γαλλιώτος. Ὁ τελευταῖος ὅμιλος ἦταν ἀτυχος. Μὰ σφαίρα τὸν κτύπησε τὴν ὥρα, ποὺ ἔφθαναν στὴν Κλείσιβα. Ὁ Κασομούλης γράφει γι' αὐτὸν: «Ἐκεῖ ἐφονεύθη καὶ τὸ μικρὸ παιδὶ τὸ ἀθάνατο».

Δυὸς ἄλλα παιδιά, καλογεροπαίδια στὸ μοναστήρι τῆς Ἀγιαρσαλῆς, στὴ Δαύλεια τοῦ Παρνασσοῦ, χάρισαν στὸν Καραϊσκάκη τὴν περιφανῆ νίκη τοῦ Διστόμου καὶ ἐπέφεραν τὴν καταστροφὴ στοὺς Τουρκαλβανούς. Ὁ Ἀμβρόσιος, ἀνεψιὸς ἀπὸ ἀδελφὴ τοῦ ἡγούμενου, ὅταν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Τουρκαλβανῶν ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν στὸν ξενώνα τοῦ μοναστηρίου, συνάμα δὲ συζητοῦσαν καὶ τὰ σχέδια τῆς ἐπικείμενης μάχης, συγκράτησε τὰ λόγια τους καὶ τότε τὰ μετέφερε στὸν θεῖο του ἡγούμενο. Γιὰ νὰ μὴ ὑποψιασθοῦν ἀπὸ τὴν ἀπουσία τοῦ Ἀμβρόσιου, ὁ ἡγούμενος δέχθηκε τὴν πρόταση τοῦ ἄλλου παιδιοῦ, τοῦ Παφνούτιου, γιὰ τὴν ἐνημέρωση τοῦ Καραϊσκάκη. Τὸ μήνυμα τοῦ Παφνούτιου ἔφθασε ἔγκαιρα καὶ μὲ τὴν ἔκβαση τῆς μάχης τόνωσε τὰ μέγιστα τὸ φρόνημα τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, στοὺς ὅποιους ἐντάχθηκε καὶ ὁ μικρὸς ἀγγελιαφόρος.

Ποιός ἀγνοεῖ ὅτι κοντὰ στὸν ἥρωά μας Κανάρη τὴν 6 Ιουλίου 1822, ὅταν αὐτὸς ἔβαλε φωτιὰ στὴν καπιτάνα τοῦ Καρ-Ἀλῆ, ποὺ εἶχε κρεμάσει γιὰ τὶς διασκεδάσεις τοῦ μπαϊραμιοῦ Χιώτες αἰχμαλώτους στὰ κατάρτια της, βρισκόταν καὶ ὁ Δημητρὸς Σίγδας, 14 χρόνων;

Ἄλλος νεαρός, μικρότερος, μόλις 12 χρόνων, ὁ Νικολῆς Μανιάτης ἀκολουθοῦσε σὲ ὅλες τὶς ναυτικές ἐπιχειρήσεις τὸν Καπετάν Γιώργη Σαχτούρη, κυβερνήτη τοῦ πλοίου «Ἀθηνᾶ». Σὲ μιὰ ἀπόπειρα διασπάσεως τοῦ κλοιοῦ τοῦ Μεσολογγιοῦ τραυματίσθηκε βαριὰ καὶ στὰ δύο πόδια χάνοντας ὀλότελα τὶς αἰσθήσεις! Ἄλλα ὁ Μεγαλοδύναμος ἀγαπᾶ τὰ παλληκάρια, ὅπως προσφύεστατα παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Σόλων Βέρας σὲ σχετικὸ δημοσίευμα, καὶ ὁ τολμηρὸς Νικολῆς ἐπέξησε.

Ἄξιοθαύμαστη εἶναι ἡ καρτερία καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοθυσίας τῶν παιδιῶν, συνάμα δὲ ἡ ἀντίληψη τῶν γονέων, ὅπως ἐμφανίζεται ἐκπληκτικὰ στὴν οἰκογένεια τῶν Τζαβέλλαίων. Κατὰ τὴν ὄμηρία τοῦ μικροῦ Φώτου Τζαβέλλα καὶ τὶς ἀπειλές τοῦ αἵμοσταγοῦς Ἀλῆ-πασᾶ, ἡ Μόσχω Τζαβέλλα, ὅταν ἄκουσε ὅτι ὁ τύραννος τῶν Ιωαννίνων προτίθεται νὰ ψήσῃ ζωντανὸ τὸ γιό της, ἔδωσε τὴν πρωτάκουστη ἀπάντηση: «παρακαλῶ, Ἀλῆ πασᾶ μου, στεῖλε μου κι' ἐμένα ἔνα

μέρος ἀπὸ τὸ σῶμα του νὰ τὸ φάγω παρὰ νὰ προδώσει τὴν πατρίδα, ἐγὼ εἶμαι νέα, κάνω κι' ἄλλα παιδιά». Τὸ μητρικὸ φίλτρο δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὴν Μόσχω. Ἐλλὰ ὑπερεῖχε ἡ φιλοπατρία. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ ἄνδρας τῆς καὶ πατέρας τοῦ Φώτου, ποὺ ικρατιέται ὅμηρος ἀπὸ τὸν Ἀλῆ. Ὁ Λάμπρος Τζαβέλλας ἀπαντᾷ: «Ἀλῆ πασᾶ μου, χαίρομαι ὅπου ἐγέλασα ἔνα δόλιον. Ὁ νίός μου θέλει ἀποθάνει, ἐγὼ ὅμως ἀπελπίστως θέλω τὸν ἐκδικήσει πρὶν νὰ ἀποθάνω. Κάποιοι Τοῦρκοι, καθὼς ἐσύ, θέλουν εἰποῦν ὅτι εἴμαι ἀσπλαχνος πατέρας μὲ τὸ νὰ θυσιάσω τὸν υἱόν μου διὰ τὸν ἴδικόν μου λυτρωμόν· ἀποκρίνομαι ὅτι, ἀν ἐσύ πάρεις τὸ βουνὸν (τὸ Σοῦλι), θέλεις σκοτώσει τὸν υἱόν μου μὲ τὸ ὑπόλοιπον τῆς φαμίλιας μου καὶ τοὺς συμπατριώτας μου. Τότε δὲν θὰ ἡμπορέσω νὰ ἐκδικήσω τὸν θάνατόν του. Ἐὰν ὁ νίός μου, νέος καθὼς εἶναι, δὲν μένει εὐχαριστημένος νὰ θυσιασθῇ διὰ τὴν πατρίδα του, δὲν εἶναι ἄξιος νὰ ζήσῃ καὶ νὰ γνωρίζεται ὡς υἱός μου, μήτε πρέπει νὰ δονομάζεται ἄξιος τῆς Ἑλλάδος πατρίδος μας, ἐὰν μέ γενναιότητα δὲν ὑποφέρει τὸν θάνατον. Προχώρησε λοιπόν, ἀπιστε, εἶμαι ἀνυπόμονος νὰ ἐκδικηθῶ.

Ἐγὼ δὲ ὁ ώμοσμένος ἔχθρός σου
Καπετάν Λάμπρος Τζαβέλλας».

Μὲ τοὺς τότε ἐμπνευσμένους δασκάλους καὶ τοὺς σκληρὰ ἀποφασισμένους γονεῖς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀναδειχθοῦν κατώτερα τὰ Ἑλληνόπουλα. Ποιά, ἀλήθεια, Μαθητικὴ Κοινότητα θὰ φρόντιζε γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἑθνικῆς προσφορᾶς τῶν παιδιῶν τοῦ 1821;

Τὰ Ἑλληνόπουλα δὲν ἀπονήσασαν καὶ ἀπὸ μεταγενέστερες ἑθνικὲς ἐξάρσεις, κατ' ἔξοχὴν ἀπὸ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα (Βλ. τῆς Σόνιας Εὐθυμιάδου-Παπασταύρου, *Τὰ παιδιά στὸ Μακεδονικὸ Ἀγώνα*. Ἐκδοση Συλλόγου «Φίλοι Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγώνα Νομοῦ Καστοριᾶς. Καστοριὰ 2008)

ΘΕΣΣΑΛΟΥ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΙΤΗΜΑ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ο Χριστόφορος Περδαϊβός (1773-1863), συνεργάτης του Ρήγα Φεραίου, Φιλικὸς καὶ ἀγωνιστὴς τοῦ 1821, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση δημοσίευσε τὰ «Πολεμικὰ ἀπομνημονεύματα». Στὴν προκήρυξη περὶ ἐκδόσεώς τους ἔξηγει καὶ τὸν τρόπο γραφῆς: «Μετὰ δὲ τὸ τέλος ἑκάστης μάχης ἡ πτόμη τοῦ καλάμου, σκοπεύων πάντοτε ὅχι νὰ ἐλκύσω τοὺς ἀναγνώστας γράφων μύθους καὶ πλάσματα, ἀλλὰ νὰ ἐκφράσω ἀφελῶς τὴν ὀλήθειαν τῶν γεγονότων, ἵτις μόνη δύναται νὰ χρησιμεύσῃ, εἰς τὰς μελλούσας πράξεις».

Τὰ ἐλάχιστα λόγια τοῦ Περδαϊβοῦ ἀποτελοῦν τὴν τελειότερη ἴστορικὴ δεοντολογία, τὴν ὁρθότερη ἀντίληψη τῆς ἴστορίας, τὸ ὑψιστὸ σημεῖο προόδου στὸν τομέα τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν συγκαιρινῶν συμβάντων καὶ προσωπικῶν βιωμάτων τῶν ἐπιστημόνων ἴστορικῶν. Ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τῆς ἐπιγραμματικῆς ἔξιμοι λογήσεως τοῦ Περδαϊβοῦ γιὰ τὴν συγγραφὴ τῶν ἀπομνημονεύμάτων του κατανοοῦνται καλύτερα, ἀν ληφθοῦν ὑπ’ ὅψη οἱ μακραίωνες ἔξελικτικὲς δοκιμές.

Ἡ πρώτη προσπάθεια γίνεται ἀπὸ τοὺς Ἀσιάτες, οἱ ὅποιοι σὲ κάθε πράξη ἐννοοῦν ἐνέργεια τοῦ ἀπολύτου, τοῦ θείου, εἴτε μὲ τὴ μορφὴ τῆς πανθεῖας, εἴτε τῆς πολυθεῖας εἴτε καὶ τῆς μονοθεῖας, τῆς ὅποιας ὁ ἐπίγειος ὄνθρωπος εἶναι τὸ ἐνεργούμενο. Οἱ Ἀσιάτες κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὸ θεοκρατικὸ συναίσθημα καὶ δὲν ἔχουν προσωπικὴ πρωτοβουλία. Ἔτσι δοπιαδήποτε γεγονότα, πόλεμοι, ἐπαναστάσεις, ἐπιδημίες, πλημμύρες, τὰ πάντα ἀποδίδουν στὸ θεῖο, ὅποτε ἡ ἴστορία γίνεται θεοδικία.

Ἀπηχήσεις θεοκρατισμοῦ σώζονται καὶ στὴν ἐλληνικὴ διανόηση, ἰδίως στὴν ἐπικὴ ποίηση. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες ἐνωρίς ἀποκτοῦνται αὐτοπεποίθηση, συναισθάνονται τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών τους ὡς ἐπακόλουθο τῆς προσωπικῆς βουλήσεως, ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας. Τὸ συναίσθημα τοῦτο, ποὺ ὑπάρχει καὶ στὸ ἀτομικὸ καὶ στὸ σύνολο, εἶναι ἡ δημιουργικὴ ἔκφανση τῆς ἐλληνικῆς ἴστορίας, ἡ ὅποια σφυρηλατεῖ τὴν ἐθνικὴ ἐνωση τῶν Ἕλλήνων κατὰ τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀσιατῶν. Ὁ Ἕλληνας ἐνέργει, ἀγωνίζεται, πασχίζει, ἀλλὰ καὶ πιστεύει στὴν ὑπαρξὴ τοῦ θεοῦ, τοῦ ὅποιου ἐπιζητεῖ τὴν εὔνοια. Αὐτὸς ὁ συγκερασμὸς καθορίζει καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἴστορικοῦ, ἡ ὅποια συνίσταται στὴν ἀναζήτηση τῆς Ἀλήθειας. Ὁ Ἡρόδοτος συγγράφοντας ἀποβαίνει ἀπατοῖς. Βλέπει καὶ κρίνει ὅλους τοὺς λαοὺς ἴστοιμα.. Ἀνάλογη στάση τηρεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ ὅποιος

κατὰ τὶς ἀφηγήσεις του δὲν ἐμφανίζεται ως Ἀθηναῖος οὔτε ως Σπαρτιάτης. Καὶ οἱ δύο μὲ τὴν ἀμεροληψία, τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τὸ ἀπροκατάληπτο καθιστοῦν τὴν Ἰστορία παράγοντα ἀλήθειας.

Τὸ χρέος τοῦ Ἰστορικοῦ σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν φιλοπατρία δοίζει ἄριστα ὁ Πολύβιος: «Φιλόπολιν δεῖ εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ φιλόπατριν, καὶ συμψεῖν τοὺς ἔχθροὺς καὶ συναγαπᾶν τοὺς φίλους: ὅταν δὲ τὸ τῆς Ἰστορίας ἥθος ἀναλαμβάνῃ τις, ἐπιλαθέσθαι χρὴ πάντων τῶν τοιούτων, καὶ πολλάκις μὲν εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἔχθρούς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, πολλάκις δ' ἐλέγχειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύουσι».

Αὐτὸς ὁ μεγάλος ἄγνωστος, ὁ Μεγαλοπολίτης Πολύβιος δὲν χάνει τὰ Ἑλληνικὰ αἰσθήματα καὶ συναισθήματα οὔτε τὴν Ἑλληνικὴ ψυχοσύνθεση καὶ νοοτροπία, μὲ τὴν πρόσκτηση τῆς πολιτικῆς ἴδιότητας τοῦ Ρωμαίου. Οἱ δρος δὲν σημαίνει ἔθνικότητα. Ἀντιστοιχεῖ στὸν σημερινὸν Εὐρωπαῖος. Οἱ παρεξηγημένος ως Ρωμαῖος Πολύβιος δὲν προδίδει τὸ ἔθνος του οὔτε τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰστορικοῦ. Ἀκριβῶς καθιερώνει τὴν Ἰστορία ως ἀντικειμενικὴ ἀποψη τῆς ἀλήθειας. Γράφει χωρὶς συμπάθειες καὶ ἀντιπάθειες, χωρὶς διακρίσεις, χωρὶς προλήψεις, χωρὶς δεσμεύσεις. Πράττει ἐκεῖνο ποὺ σήμερα εὑχονται καὶ ἐπιδιώκουν οἱ Εὐρωπαῖοι μετὰ τὴν ὀδυνηρὴ ἐμπειρία δύο παγκοσμίων πολέμων καὶ τὴν ἀπειλὴ ἐνὸς πυρονικοῦ ὀλέθρου. Οἱ Πολύβιος ἐπάξια ἀποτελεῖ πρότυπο Ἰστορικοῦ τῆς σημερινῆς Εὐρώπης. Τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, τὸ Συμβούλιο Μορφωτικῆς Συνεργασίας καὶ πρὸ πάντων τὸ Ἰνστιτούτο Georg-Eckert τῆς Βρουνσβίκης, προσαρτημένο ἀπὸ τὸ 1965 στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, ἐργάζονται ἀδιάλειπτα καὶ ἀσκονα γιὰ τὴν διατύπωση θέσεων καὶ ἀρχῶν, τὶς ὅποιες πρὸ χιλιετιῶν ἔχει ἐφαρμόσει ὁ Πολύβιος, ἐνῶ ἔχουν ἀγνοήσει διάσημοι συγγραφεῖς προτιγμένων χωρῶν ἐπὶ αἰῶνες καὶ στὴν ἐποχὴ μας. Κατ' ἀντίθεση τὸ παράδειγμα τοῦ Πολυβίουν ἔχουν ἀκολουθήσει ἀρχαῖοι καὶ πολὺ μεταγενέστεροι. Ἀρκεῖ ἵσως γιὰ τὴν πρώτη περίπτωση ἡ ὑπόμνηση τῆς περίφημης καὶ τόσο περιεκτικῆς φράσεως τοῦ Λατίνου Ἰστορικοῦ Κορνηλίου Τακίτου: *Sine ira et studio*, ἡ ὅποια συμπυκνώνει, ἔστω καὶ μερικῶς, τὴν ἀνυπέρβλητη Ἰστορικὴ δεοντολογία τοῦ Πολυβίου.

Ἄλλὰ ποιός θὰ φανταζόταν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Πολυβίου ἐπιβιώνει σὲ συγγραφὴ Ἰστορικοῦ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας; Πράγματι ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς εἶναι ὁ πλησιέστερος δεοντολογικὰ πρόδρομος τῶν Ἰστορικῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης καὶ συνεχιστὶς τῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν τοῦ Πολυβίου. Οἱ Θεσσαλὸς Ἰστορικὸς τῆς σκλαβιᾶς ἐκπέμπει φῶς ἐπιστημονικό. Υπαγορεύει κανόνες Ἰστορικῆς δεοντολογίας, τοὺς ὅποιους ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ οἱ ἐμπειρογνώμονες Εὐρωπαῖοι δέχθηκαν αὐτοπροαιρέτως ως πρωταρ-

χικούς παράγοντες εύδοξεως τῆς προσπάθειας γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἔνωση. Ὁμολογοῦν ὅτι ὁ μέγιστος καὶ οὐσιαστικὸς σκοπός τῆς Ιστορίας εἶναι ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ὁριστικὴ καὶ καθολικὴ ἀπάλευψη φανερῶν καὶ κρυφῶν σκοπιμοτήτων, προλήψεων καὶ προκαταλήψεων ἢ διακρίσεων φυλετικῶν, γλωσσικῶν, θρησκευτικῶν. Διότι μόνον τότε ἐπέρχεται ἡ πληρέστερη κατανόηση, ἡ εἰλικρινέστερη ἀλληλοεκτίμηση, ἡ ἀγαστότερη συνεργασία καὶ συμφιλίωση τῶν κρατῶν μελῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας, προλαμβάνονται δὲ οἱ ἀνισότητες, οἱ πικρίες, οἱ καταπιέσεις, οἱ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις ὅλων αὐτῶν.

Κατ' ἔξοχὴν ἐποικοδομητικὴ καὶ ἐπωφελής ἀποδεικνύεται ἡ ἐπισήμανση, ἡ προβολή, ἡ δεξιοποίηση τῶν κοινῶν πολιτισμικῶν στοιχείων, διότι συναδελφώνουν τοὺς λαούς. Αὐτὰ πραγματώνονται, ὅταν οἱ συγγραφεῖς γράφουν, γιὰ νὰ διαφωτίσουν καὶ ὅχι νὰ παραπλανήσουν τοὺς ἀναγνῶστες, ὅπως ἦδη ἔχει διακηρύξει ὁ Θεσσαλός ἀπομνημονευματογράφος Περοριβός. Ἡ δὲ ιστορικὴ δεοντολογία του ἀξιολογεῖται καλύτερα, ὅταν συγκρίνεται μὲ τὸ δεῖγμα γραφῆς τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ τῆς Βρετανίας Τσῶρτσιλ στὰ πασίγνωστα ἀπομνημονεύματα, σὲ σχέση μὲ τὴν ἐλληνικὴ συμβολὴ κατὰ τὴν ἔναρξη καὶ διάρκεια τοῦ ἐλληνοϊταλικοῦ πολέμου τοῦ 1940 καὶ τὴν μετέπειτα ἀντίσταση στὴν χιτλερικὴ ἐπίθεση.

ΘΕΣΣΑΛΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ, τεῦχος 20, 30.11.1986, 34-35.

ΟΙ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ ΤΗΣ ΡΕΝΤΙΝΑΣ ΑΓΡΑΦΩΝ

‘Ο Δῆμος τῆς Ρεντίνας τῶν Ἀγράφων ἐπὶ δημαρχίας Ἀριστοτέλους Ἀθ. Αὐγέρου κατέστησε εὐρύτερα καὶ προσφύστερα γνωστὴ τὴν ὑπαρξὴν τῆς ὁμολογουμένως ώραιάς καὶ γενναιόδωρα προικισμένης μὲ ἀξιοσπούδαστα μνημεῖα πίστεως καὶ πολιτισμοῦ ὁρεινῆς κωμοπόλεως τῆς Δυτικῆς Θεσσαλίας. Συγκεκριμένα μ’ ἔνα βιβλίο καλαίσθητο καὶ καθολικὰ ἐπιμελημένο, μάλιστα καρπὸν ἐπιστημοσύνης Ρεντίνιωτη συγγραφέα, φιλολόγου, τοῦ Γεωργίου Νικ. Οἰκονόμου, τὸν ὅποιο ἀρχικὰ εἶχα γνωρίσει ὡς Γενικὸς Ἐπιθεωρητής Μ.Ε. Φιλολόγων Θεσσαλίας καὶ ὑστερα συνεργάσθηκα ὡς Διευθυντής τῆς Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς.

Ἐπὶ δημαρχίας Κων. Μιλτ. Κούτρα ἡ Ἐνωση Ἐπιστημόνων Ν. Καρδίτσας εἶχε δογανώσει ἐκδήλωση ὑψηλῶν, ὅπως πάντοτε, ἀπαιτήσεων προσκαλώντας με ὡς βαλκανολόγο καὶ γενικὸν γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων, Ἰδρυμένης ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸν καὶ πρῶτο μεταπολιτευτικὰ Πρόδεδρο Δημοκρατίας Μ. Στασινόπουλο, συνάμα δὲ γενικὸν γραμματέα ἐπὶ δεκαετία τῆς Ἰστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρείας τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν, γιὰ ν’ ἀναπτύξω τὸ θέμα «‘Ο Γεώργιος Τσολάκογλου καὶ τὰ ἐθνικὰ θέματα». Στέφθηκε δὲ ἀπὸ ἀπόλυτη πράγματι ἐπιτυχίᾳ, ἡ ὅποια ἀποτυπώθηκε στὴ μνήμη τῶν παρισταμένων καὶ στὶς σελίδες τῶν ἐφημερίδων τῆς Καρδίτσας ΝΕΟΣ ΑΓΩΝ Τῆς Δευτέρας 1 Νοεμβρίου 1999, σελ. 3, ΠΡΩΪΝΟΣ ΤΥΠΟΣ τῆς Ἰδιας ἡμέρας, σελ. 4, ΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΗΧΩ τῆς Τρίτης 2 Νοεμβρίου 1999. Ἐξ ἄλλου διαλαλήθηκε ἀπὸ τὸ τοπικὸ Ραδιόφωνο καὶ προβλήθηκε ταυτόχρονα ἀπὸ τὴν ἐπίσης τοπικὴ Τηλεόραση. Ἀποσπάσματα ποικίλων παρατηρήσεων καὶ ἐγκωμιαστικῶν σχολίων, ποὺ διατυπώθηκαν στὴν αἴθουσα τῆς ἐκδηλώσεως καὶ δημοσιεύθηκαν στὶς Καρδίτσιωτικες ἐφημερίδες, ἀναδημοσιεύθηκαν στὸ ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, τόμο ΜΑ’ (1999, 515-516). Ἐνεργότερο πρόδηλα ἐνδιαφέρον μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἐπέδειξε καὶ ὁ Δήμαρχος Κούτρας. Ἐσπευσμένα μὲ προσκάλεσε γιὰ διάλεξη στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ρεντίνας καὶ μοῦ διασφάλισε δυνατότητες διαχρονικῆς καὶ πολυσχιδοῦς διερευνήσεως τῆς ὅλης περιοχῆς μεταγγίζοντας τὶς βουλές του καὶ στὸν ὅλο πρόθυμο εὐγενέστατο γιό του, χάρη στὸν ὅποιο γεύθηκα τὴ μαγεία τῶν Ἀγράφων μὲ τὰ ἀπροσπέλαστα ὄλλοτε ὑπέροχα τοπία. Οἱ ἀνεπανάληπτες ἐντυπώσεις διατηροῦνται διαρκῶς νωπές, ὀλοζώντανες.

Εὔλογα δοκίμασα Ἰδιαίτερη συγκίνηση καὶ χαρὰ λαμβάνοντας στὸ τελευταῖο

συγγραφικὸ στάδιο βιβλίο, τὸ ὅποιο, ἀν καὶ ἐπιγραφικὰ συρρικνώνται σὲ μοναδικό-πάντως πρωταγωνιστικό-πρόσωπο τῆς Ρεντίνας, ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ ἐπίτομη γενικὴ Ἰστορικὴ παρουσίαση, παράλληλα δὲ ψύχραιμη, θαρραλέα, λελογισμένη ἀναίρεση θέσεων τῆς σημερινῆς Δημοτικῆς πλειονοψηφίας, τῆς ὅποιας κάποια μέλη ἀνεπαίσθητα δύλισθαίνουν στὸ νὰ ἐμφανίζεται ἡ Ρεντίνα ἀνακόλουθη, ἀρνούμενη προγενέστερη διμόθυμη καὶ ἐπίσημη ἀπόφαση ἀποτίσεως φόρου τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης σὲ Ρεντινιώτη τῶν παραμονῶν τῆς μεγάλης ἑθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τὸν Δημήτριο Τσολάκογλου, 1775-1817, διοικητὴ τῶν Ἀγράφων.

Βέβαια ὁ συγγραφέας μας Γιώργος Π. Κονταξῆς δὲν εἶναι εἰδικὸς Ἰστορικὸς οὔτε φιλόλογος ἀλλὰ ἀρχιτέκτων-μηχανικός, ὁ ὅποιος ὀπωσδήποτε δὲν ἀγνοεῖ ὅτι, ὅπως ἡ ἐπιστήμη, τὴν ὅποια ἔχει σπουδάσει, ἔτσι καὶ ἡ Ἰστορικὴ διέπεται ἀπὸ νόμους της, κανόνες, ἀρχές, ἴδιως δεοντολογία καὶ μεθοδολογία, ποὺ δὲν νοεῖται νὰ παραγνωρίζονται καὶ πολὺ περισσότερο νὰ παραβιάζονται. Δὲν ἀπουσιάζουν ἄλλως τε ἐπιτυχεῖς ἐπιδόσεις διμοτέχνων του, π.χ. τοῦ Ἀποστόλου Παπαδημητρίου, ἥλεκτρολόγου-μηχανικοῦ Ε.Μ.Π., τοῦ ὅποιουν τὶς Σελίδες Ἰστορίας τῶν Γρεβενῶν (τ. Α', σσ. 474) ζηλεύονταν ἀκραιφνεῖς Ἰστορικοί, ἡ τοῦ Γεωργίου Θ. Γιαννοπούλου, δικηγόρου, τοῦ ὅποιου καὶ τὸ δεύτερο βιβλίο, ἐπιγραφόμενο *Ἡ εἰς Ἀδον κάθοδος*. Ἀπὸ τὸν Σαγγάριο ὡς τὴ Λωξάνην (*Παρνασσός*, ΛΘ' 1997, 357-360), συνιστᾶται ὡς πολύτιμο βοήθημα σὲ σπουδαστὲς Σχολῶν Ἐπιμορφώσεως ἀνωτάτων στελεχῶν. Ἐξ ἄλλου καὶ κοινοὶ ἐρασιτέχνες, καλοπροσαίρετοι, φιλότιμοι, φιλομαθεῖς δὲν παραβλέπονται ἀπὸ πληρέστατα σπουδασμένους καὶ ἀναγνωρισμένους εἰδικούς. Διότι καὶ στὴν καθ' ὀλοκληρίᾳ ἐρασιτεχνικὴ ἀλλὰ ἐπίμονη καὶ ἐπιμελημένη συγγραφικὴ δραστηριότητα διφείλονται πολλὰ καὶ σημαντικά. Τὰ ἐποικοδομητικὰ προσδοκώμενα στὴν τελευταία περίπτωση ὁ πολὺς κόσμος, ὁ λαός, διατυπώνει μὲ ὀλοφάνερη σοφία: «Ρωτώντας πάει κανεὶς στὴν Πόλη». Αὐτὴ γὰρ τὸν συγγραφέα μας ἀρκεῖ σὰν γνώμονας, δημοσιοποιημένος κιόλας ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴ δωρεὰ προγονική, τὸ Ἀρχεῖο τοῦ πατέρα του, ἀντιστρατήγου Παναγιώτη Ἀθ. Κονταξῆ.

Ἀρκούντως, λοιπόν, προετοιμασμένος καὶ ἔμφορτος Ἰστορικοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ γνήσιες πτυχές Ἰστορίας ἀντετεξέρχεται στὶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀτεκμηρίωτες αἰτιάσεις τῶν «ἀντιδίκων» συγχωριανῶν. Γι' αὐτὸ ἀπευθύνεται ἥπια καὶ διαλλακτικά. Ἐφαρμόζει προσεγγίσεις ἐνδεδειγμένες καὶ δηλωτικὲς ὅτι ἀποσκοπεῖ στὴν πειστικὴ ἐνημέρωση καὶ ἀλώβητη διαφύλαξη τῆς πατριωτικῆς συναντιλήψεως καὶ ἀγάπης μὲ τὸ σύνολο τῶν Ρεντινιωτῶν. Διαβλέπει διάχυτη παραπληροφόρηση, μὲ τὴν ὅποια αὐξήθηκαν οἱ ἔμφορούμενοι ἀπὸ προκαταλήψεις, ἐσφαλμένες προθέσεις ἐναντίον τῶν δημοτικῶν ἡ γενικὰ τοπικῶν ἀρχόντων τῶν

χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, ὅπως ὑποδηλώνεται ἀπὸ τὴν πάγια περίπου ἀπαξιωτικὴ προσφώνηση Κοτζαμπάσηδες, γιὰ τοὺς ὅποιους ἀφθονεῖ ἡ ὅζουσα ἀπαρνητικὰ βιβλιογραφία (πβ. ἰχνευτής, 9, 1986, 9 κέ.), ἀν καὶ οὐκ ὀλίγοι ἀποδεδειγμένα ἀναδείχθηκαν πανάξιοι τῆς γενέτειρας, μικρῆς ἥ καὶ τῆς μεγάλης πατρίδας, ὅπως ἡ ἐπιστημονικὴ βιβλιογραφία διαφωτίζει (βλ. Ν. Ι. Πανταζόπουλου, *Ο Ἑλληνικὸς Κοινοτισμὸς καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Κοινοτικὴ Παράδοση*, Ἐκδόσεις ΠΑΡΟΥΣΙΑ, Ἀθήνα 1993).

Ἄσφαλῶς ἡ Ρεντίνα δὲν ἔχει τὴν ἀποκλειστικότητα στὸ εἶδος τοῦτο τῶν διενέξεων. Σχεδὸν σύγχρονα πρωτόφαντη πολεμικὴ κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας ἔλαβε πανελλήνιες διαστάσεις, ἐπειδὴ εἶχε ἀναγγείλει τὴν τοποθέτηση ἀνδριάντα τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη στὸ πλέον περιβλεπτὸ σημεῖο τῶν Ἰωαννίνων. Ἐπακολούθησε θύελλα λιβέλλων σὲ ὅλα τὰ μέσα, ἔντυπα καὶ ἡλεκτρονικά, καὶ κατὰ τοῦ ... τιμωμένου. Στὰ πρῶτα συγκαταλέγονται καὶ κατ' ἔξοχὴν συντηρητικά -καλῶς ἐννοούμενα- σοβαρὰ περιοδικά! Ἔνα σύντομο - ἔστω- ἐράνισμα τῶν μεστῶν ἀνακρίβειας, ἡμιμάθειας, ἐμπάθειας καὶ ἀσέβειας δημοσιεύσεων καὶ δηλώσεων ἐναντίον πρώτου μεγέθους προσωπικότητας, ἥ ὅποια πρὸ πολλοῦ εἶχε ἀφήσει τὰ ἐπίγεια, θὰ ἀποτελοῦσε τόμο ἀποτροπιαστικό. Ὁστόσο βουλευτὴς τῆς τωρινῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως προσφύεστατα κατέθεσε πρόταση στὸν Πρόεδρο τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Καρδιτσιώτη Δημήτριο Σιούφα, «...ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀναλάβει τὴν ἔκδοση τιμητικοῦ τόμου μὲ θέμα τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ πρώτου κοινοβουλευτικοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδας Ἰωάννη Κωλέττη, ὁ ὅποιος καταγόταν ἀπὸ τὸ Συράκαο Ἰωαννίνων.

Στὸ παρελθόν ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Κάρολος Παπούλιας, μὲ τὴν ἴδιότητα τοῦ Βουλευτῆ Ἰωαννίνων, ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη καὶ μερίμνησε γιὰ τὴ φιλοτέχνηση τοῦ ἀνδριάντα του, ὁ ὅποιος τοποθετήθηκε ἥδη στὴν κεντρικὴ πλατεῖα τῶν Ἰωαννίνων...».

Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτή, ὅπως τὸν πληροφόρησε ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βουλῆς γιὰ τὴ Δημοκρατία καὶ τὸν Κοινοβουλευτισμό, ὅμοτ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Εὐάγγελος Χρυσός, ὁ ὅποιος συγκρότησε ἥδη ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ καὶ ἔξετάζεται προσεκτικὰ ἥ πραγματοποίηση ἐνός ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου μὲ θέμα τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κωλέττη, «ὑλικὸ τὸ ὅποιο θὰ ἀποτυπωθεῖ στὴ συνέχεια σὲ εἰδικὴ ἔκδοση τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων...» (βλ. *Tὰ Γιάννινα*, 26.8.2008, 16).

Κατὰ παρόμοιο τρόπο ἐνήργησαν οἱ Ἡπειρῶτες καὶ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Σπυρίδωνος Βλάχου, ὁ ὅποιος τὸ 1941, ὡς μητροπολίτης Ἰωαννίνων ἀνέ-

πτυξε δραστηριότητα δυνατή για τὴν καίρια παύση τῶν ἐλληνογερμανικῶν ἐχθροπραξιῶν, συνδυασμένη μὲ τὴν περιλάλητη, περιφροντικὴ ἀποφασιστικὴ πρωτοβουλία τοῦ Ρεντινιώτη στρατηγοῦ Γεωργίου Τσολάκογλου, ποὺ ἄρχισε τὴν στρατιωτικὴν σταδιοδρομία του μὲ τὸν Πλαστήρα (Π. Σελέκος, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῶν βαλκανικῶν πολέμων*, Λάρισα 1998, 22).

Ἡ Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία Ἀθηνῶν μὲ συλλογικὴ εἰδικὴ ἔκδοση (Σπυρίδων Βλάχος ὁ ἀπὸ Ιωαννίνων Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1961) συμβάλλει τολμηρὰ στὴν ἀκριβέστερη καὶ πληρέστερη πληροφόρηση τῆς ὅλης κοινῆς γνώμης. Ο πρῶτος τῶν συνεργατῶν της, καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Μ. Καλλιάφας, γιὰ τὴν παραστατικὴν σκιαγράφηση καὶ ἀξιολόγηση τῆς συμβολῆς τοῦ ὀνομαστοῦ ἐπισκόπου Ιωαννίνων στὴν περιβόητη Συνθηκολόγηση περιορίζεται στὰ ἔξης: «Εἰς ἐμὲ δὲ παρακαλῶ νὰ ἔξαρω ἐν καὶ μόνον ἔργον τοῦ ἀνδρός, τὸ κατὰ τὴν γνώμην μου σπουδαιότερον ὑπὸ ἐθνικὴν ἔποψιν, τὴν σύναψιν δηλαδὴ τῆς πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ἀνακωχῆς κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1941.

Ἐὰν δὲν εἶχεν ἐγκαίρως (ύπογράμμιση Σπ. Μ. Κ.) συναφθῆ ἡ ἀνακωχὴ ἐκείνη, λαμβανομένης ὑπὸ ὅψιν καὶ τῆς νῦν ἀποδεδειγμένης ἀχαριστίας τῶν τότε συμμάχων μας, πιθανώτατα ἡ μᾶλλον βεβαίως ἡ ἀκεραιότης τοῦ ἐδάφους Πατρίδος ὑπὸ βαρυτάτου πένθους ἐσπαραγμένης καὶ εἰς ἐρείπια κατακειμένης καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτῆς ἐλευθερία θὰ ἀνήκον σήμερον εἰς τὸ παρελθόν.

Καὶ μόνον τὸ ἔργον τοῦτο ὑπῆρξε τοιοῦτο, ὥστε, ὡς νομίζομεν, εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ λεχθῇ, ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σπυρίδων Βλάχος εἶναι ἄξιος ἀνδριάντος, τιθεμένου εἰς περίοπτον τόπον τῆς πρωτευούσης».

Ο δεύτερος συνεργάτης τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἴστορεῖ τὰ τοῦ Σπυρίδωνος Βλάχου, εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Βαμβέτσος, καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν (Α.Σ.Ο.Ε.Ε.), δηλαδὴ τοῦ σημερινοῦ Οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. «Υπῆρξε ἰδουτής καὶ ὑπαρχηγὸς τοῦ κόμιματος Ἐλευθεροφρόνων, βουλευτής Τρικάλων, ἐκδότης τῶν ἐφημερίδων *Bulletin Hellénique*, ἔβδομαδιαίας, *Ἐλεύθερον Φρόνημα*, ἡμερήσιας, καὶ Τόλμη, ἔβδομαδιαίας. Ἐχει τέλεια γνώση τοῦ Σπυρίδωνος Βλάχου, μὲ τὸν ὁποῖο συνδεόταν στενότατα, ὥστε καὶ νὰ προσφωνοῦνται ἀδέλφια. Γι’ αὐτὸ δὲν βαμβέτσος δύμοιογει δυσχέρεια ἀντικειμενικότητας. Πάντως παραθέτει ἀναμφίβολα πολὺ σπουδαῖα δεδομένα ἀπὸ ὅλους τοὺς σταθμοὺς τῆς πολυκύμαντης ζωῆς καὶ τὶς ἴδιαζουσες ἐπιδόσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

«Οταν τὸ 1940 ἡ μητροπολιτικὴ περιφέρεια Ιωαννίνων χειμαζόταν ἐξ αἰτίας τῆς ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἀπειλούμενο γερμανικὸ κίνδυνο, ἡ

Μητρόπολη χάρη στὸ γόητρο τοῦ Σπυρίδωνος ἔγινε τὸ ἐθνικὸ κέντρο. Αὐτὸ ἀκτινοβολοῦσε. Ἐμψύχωνε τὰ μετόπισθεν καὶ ἔμμεσα ἐνίσχυσε τὸ ἔργο τοῦ στρατοῦ. Ἐδῶ συγκεντρώνονταν στρατιωτικοὶ ἥγήτορες, γιὰ ν' ἀνταλλάξουν μὲ τὸν Ἱεράρχη τὺς σκέψεις τους καὶ νὰ ἐκφράσουν τὶς ἀνησυχίες τους γιὰ τὶς συνεχίζομενες ἐπιχειρήσεις καὶ γιὰ τὴν ὀλοένα σαφέστερα διαφαινόμενη ἀπειλὴ τῆς γερμανικῆς εἰσβολῆς. Μάλιστα σὲ κάποια περίπτωση, κατὰ τὴν ὁποία, τὸν Φεβρουαρίο τοῦ 1941, στρατηγοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ διατυπώσουν ἀντιλήψεις χρήζουσες ἀμεσῆς γνωστοποιήσεως στὴν Ἀθήνα, ὁ δεσπότης ἐπιφορτίσθηκε μὲ τὴν ἀστραπαίᾳ ἀποστολή. Φθάνοντας στὴν Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα τὴν 15 Φεβρουαρίου, ἡμέρα Σάββατο, πρωτίστως ἀναζήτησε τὸν «ἀδελφό» του. Ὁ Βαμβέτος γράφει κατὰ λέξη: «*Ἡμην ἀπησχολημένος εἰς μίαν σοβαρὰν σύσκεψιν εἰς τὴν Ἐταιρείαν Πυριτιδοποιείου, ὅταν ἴδιαίτερος γραμματεὺς τῆς διευθύνσεως μὲ εἰδοπόησεν ὅτι μὲ ζητεῖ εἰς τὸ τηλέφωνον ὁ ἀδελφός μου. Καθὼς ἡμην ζαλισμένος, δὲν ἐπῆγεν ἀμέσως ὁ νοῦς μου εἰς τὸν Μητροπολίτην, τοῦ ὁποίου δὲν ἐγνώριζον τὴν εἰς Ἀθήνας παρουσίαν καὶ νομίσας, ὅτι πρόκειται περὶ φάρσας, ἀπήντησα ὅτι δὲν ἔχω ἀδελφόν.* Αλλ' ὁ γραμματεὺς ἐτανήρχετο ὅτι ὁ καλῶν ἐπιμένει -τότε βέβαια ἀντειλήφθην- καὶ ὅταν ἐπῆρα τὸ ἀκούστικὸ μὲ ἐπέπληξε γελῶν διότι τὸν ἀπηργήθην. Μοῦ εἶπε περὶ τίνος ἐπρόκειτο καὶ ἔζητησε νὰ συναντηθῶμεν προτοῦ ἐπισκεφθῇ τὸν Πρωθυπουργόν, πράγματι δὲ μετὰ μίαν ὥρα ἥρχετο εἰς τὴν οἰκίαν μου. *«Οσα μοῦ εἶπε ἡσαν ἐκτάκτως σοβαρά..»* Κατόπιν προσθέτει: «*Ἐλέχθησαν πολλαὶ κακοήθειαι σχετικῶς μὲ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διὰ τὰ ὅποια ἐσύρθη καὶ εἰς τὸ ἑδῶλον τοῦ κατηγορούμενου μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ἐσυκοφαντήθη, ἀλλὰ τελικῶς ἀπηλλάγη πανηγυρικῶς διὰ βουλεύματος.*

Ως πρὸς τὴν πολυσχολιασμένη ἀνάμειξή του στὴν ἐπίσπευση τῆς Συνθηκολογήσεως γράφει: «*Τώρα μετὰ τὴν πάροδον τόσων ἐτῶν ἡμποροῦμεν ἀφόβως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ συνομολόγησις τῆς ἀνακωχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν πράγματι συνέβαλεν, ἀποκρύσας ὄμως ἀπολύτως τὴν προσφερθεῖσαν εἰς αὐτὸν πρωθυπουργίαν, ὑπῆρξε πρᾶξις ἐθνικὴ καὶ σώφρων καὶ ἔσωσε καὶ τὸν τόπον ἀπὸ καταστροφᾶς καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐλληνικῶν ὅπλων, ὡς ὅποια θὰ ἡμαρροῦτο, ἄν, ὡς εἶχε διαμορφωθῆ ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις, ἡ ττώμεθα ὑπὸ τῶν ἀναθαρρησάντων μετὰ τὴν γερμανικὴν εἰσβολὴν Ἰταλῶν.*» (Οἱ ὑπογραμμίσεις Α. Γ.Λ). *Ὑπενθυμίζεται δὲ ὅτι ἡ πρωθυπουργία προσφέρθηκε στὸν μητροπολίτη Ιωαννίνων ἀπὸ τὸν Γ. Τσολάκογλου, ἀλλὰ προσέκρουσε στὴν ἀντίδραση τῆς γερμανικῆς πλευρᾶς.*

Τρίτος προσωπογράφος τοῦ Ιωαννίνων Σπυρίδωνος καὶ ἔξ ἵσου ἐπιδοκιμαστικὸς τῆς ἀναγκαιότητας καὶ τοῦ κατεπείγοντος τῆς Συνθηκολογήσεως ἐμφανίζεται ὁ Γεώργιος Βαβαρέτος, δικηγόρος καὶ δημοσιογράφος, συντάκτης καὶ

ἀρχισυντάκτης ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων (*Ἐθνος, Πατρίς, Ἑλλάς*), συγγραφέας νομικῶν καὶ ἴστορικῶν πραγματειῶν, ἐκδότης τῶν Ἀπάντων τοῦ Ἰ. Βηλαρᾶ, διακεκριμένο στέλεχος τῆς Ἡπειρωτικῆς παροικίας στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα.

Ἄρχικὰ ἐπισημαίνει ποικίλες πρωτοβουλίες καὶ διαβήματα τοῦ ἐπισκόπου Ἰωαννίνων τόσο περιφερειακῆς, τοπικῆς, ἡπειρωτικῆς-βιορειοηπειρωτικῆς ὅσο καὶ ἑθνικῆς ἐμβέλειας. Ἐπειτα ἀπεικονίζει αὐτούσια ὅσα συνέβησαν κατὰ τὴν κατάρρευση τοῦ μετώπου. Παρουσιάζει πλέον τὸν ἐπίσκοπο, ποὺ ἄλλοτε ὑποδεχόταν τοὺς στρατηγοὺς στὴν Τερά Μητρόπολη, νὰ βιάζεται πηγαίνοντας ὁ Ἰδιος στὰ στρατηγεῖα τους.

Ἄπο τὴν πειστικὴ καὶ γλαφυρὴ παρουσίασθ τοῦ Γ. Βαβαρέτου παρατίθεται διαφωτιστικὴ ἐνότητα, ἀποκαλυπτικὴ καὶ τοῦ προβληματισμοῦ τῶν στρατιωτικῶν ἡγητόρων: «”Οταν τὶς μεγάλες ἐκεῖνες ὥρες ὅλα ἐβάδιζαν τὸν δρόμο τοῦ μοιραίου, τὸν δρόμο τῆς ὀλοκληρωτικῆς καταστροφῆς, ποὺ θὰ τὴν ἐπέφερον τὰ ἀδυσώπητα πλήγματα τῆς Λουφτβάφε, τὸν δρόμο τῆς κατερειπώσεως τῶν πόλεων, τὸν δρόμο τοῦ ἀφανισμοῦ, τὸν δρόμο τῆς αἰχμαλωσίας τῶν 300 χιλιάδων ἀνδρῶν τοῦ μετώπου, ὁ Σπυρίδων ἐστήλωσε τὰ τρεμάμενα ἀπ’ τὴ συγκίνησι καὶ τὴν ἡλικία πόδια του στὸ ἔδαφος, ὕρθωσε τὸ ἀνάστημά του καὶ ἐφώναξε: “Οχι! Φθάνει πια!...”

Εἶναι Μ. Τετάρτη ὅταν ἐγχειρίζῃ μακροσκελὲς ὑπόμνημα στὸν στρατηγὸ Πιτσίκα, στὸν ὁποῖο τονίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῇ ἡ Ἡπειρος στὴν κατακτητικὴ βουλιμία καὶ τὴν ἐκδικητικὴ μανία τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Φασιστῶν.

-Αν, στρατηγέ, ἔχεις πιθανότητα καὶ 1% νὰ κρατήσῃς ἄμυνα, κράτησε καὶ νὰ πάω καὶ γὼ νὰ σκοτωθῶ στὴν πρώτη γραμμή, εἴπε μὲ σταθερὴ φωνὴ στὸν Πιτσίκα. Ἄν δῆλως ὅχι, τότε.... Ο στρατηγὸς εἶναι ἀνένδοτος.

-Δὲν μπορῶ, ἔχω διαταγὴ τοῦ Βασιλέως νὰ πολεμήσω.

-Αφοῦ εἶναι ἔτσι, δός μου ἀεροπλάνο νὰ πάω στὴν Ἀθήνα νὰ τοὺς τὰ ψάλλω ἔγώ.

Ο στρατηγὸς ἡροήθη νὰ τοῦ δώσῃ ἀεροπλάνο καὶ ὁ Δεσπότης ἔφυγε περόλυπος. Ὅταν τὸ ἄλλο βράδυ ὁ στρατηγὸς Πιτσίκας ἄλλαξε γνώμη καὶ τοῦ διέθεσε ἀεροπλάνο, ὁ Σπυρίδων εἶπε:

-Τώρα εἶναι ἀργά.

Καὶ τὸ πρωΐ τῆς Μ. Παρασκευῆς, ὅταν μὲ ὑπόκρουσι ἐκρήξεων βομβῶν καὶ κροταλισμῶν τῶν πολυβόλων ἐψάλλετο στὶς ἐκκλησίες ἡ Ἀκολουθία τῶν Ὡρῶν-τῶν Ὡρῶν τῆς πολυπαθοῦς Ἑλλάδος -οἱ Σπυρίδων κατευθύνεται πρὸς τὶς πρῶτες γραμμές. Θέλει νὰ πείσῃ τοὺς στρατηγούς, ποὺ διοικοῦν τὶς μονάδες

τοῦ μετώπου, νὰ συνάψουν ἀνακωχή.

Στὸ Βασιλικὸ συναντᾶται μὲ τοὺς στρατηγοὺς Μπάκον καὶ Δεμέστιχαν. Διεξάγει ζωηρὴ συζήτηση, ἀλλ’ ἐκεῖνοι ἀρνοῦνται. Σὲ μιὰ στιγμὴ ὁξύτητος ὁ Δεμέστιχας φωνάζει:

-Θέλεις, παππᾶ, νὰ προδώσω τὸν ὄφο μου πρὸς τὸν Βασιλέα!

‘Ο Δεσπότης μόλις προφθάνει νὰ ψελλίσῃ:

-“Ωστε ἐγώ, στρατηγέ, εἶμαι προδότης... καὶ σωριάζεται στὸ δάπεδο λιπόθυμος.

Οἱ δύο στρατηγοὶ τὸν ἀνασηκώνουν καὶ προσπαθοῦν νὰ τὸν συνεφέρουν.

Σὲ λίγο εἶναι ἔτοιμος νὰ συνεχίσῃ τὴν συζήτησι, ἀλλ’ αὐτὴ τὴν φορὰ οἱ στρατηγοὶ ὑποχωροῦν. Τὸ μέτωπον εἶχε ἀρχίσει νὰ διαλύεται. Οἱ Ἰταλοί, ποὺ ἦταν ὡς τὴν ὕδρα ἐκείνη ἡττημένοι, θὰ κυνηγοῦσαν τὸν στρατὸ γιὰ νὰ τὸν αἰχμαλωτίσουν. Οἱ πόλεις θὰ καταστρέφοντο ἀπὸ τὰ ἀεροπλάνα. Τὰ γερμανικὰ τάνκς εἶχαν φθάσει στὸ δρόμο Μετσόβου-Ιωαννίνων. Τὸ χρέος πρὸς τὸ ἴδεῶδες τῆς παγκοσμίου ἑλευθερίας τὸ εἶχαμε πράξει μὲ τὸ παραπάνω. Κάθε, λοιπόν, περαιτέρω ἐμμονὴ στὸν ἀγῶνα θὰ ἦταν παραφροσύνη, ἔγκλημα ἐναντίον τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. ‘Ολα αὐτά, ποὺ ἐπρόβαλεν ὁ Δεσπότης, ἦταν εὐγλωττα ἐπιχειρήματα, ἵκανὰ νὰ λυγίσουν τὴν ψυχὴ τῶν ἥγετῶν τοῦ στρατοῦ. Καὶ ἡ ἀνακωχὴ ἔγινε. Καὶ ὁ στρατὸς ἐσώθη ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία καὶ ἡ χώρα δὲν ἀφανίσθηκε ἀπὸ τὸ γερμανικὸ ὁδοστρωτήρα. (‘Υπογραμμίσεις Α.Γ.Λ.). Μὲ τὴν πρᾶξί του αὐτὴ ὁ Δεσπότης ἐχάραξε βαθιὰ τὴν σφραγίδα του στὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς καὶ ἀνέλαβε, ὅπως πάντοτε, εὐθαρσῶς τὴν εὐθύνη.

‘Οπωσδήποτε ἐνδιαφέρει καὶ τὸ ἐπίπεδο ἐνημερώσεως τῶν κατωτέρων κλιμακίων τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ ὅχι μόνον τῆς ἀνώτατης ἥγεσίας. ‘Ο κολλητός τοῦ στρατηγοῦ Τσολάκογλου στὶς πλέον κρίσιμες ἡμέρες τῶν ἐχθροπραξῶν λοχίας Νικόλαος Γ. Παπανικολάου, συντ. ἔμπορος, σὲ δύγκωδη συγγραφή του [Καστανιά (τὸ χωρό μου), ἔκδοση τοῦ Μορφωτικοῦ καὶ Εὑεργετικοῦ Συλλόγου Καστανιᾶς «Ο ΣΤΙΝΟΣ», Τρίκαλα Ιούνιος 1997] ἀφιερώνει ἐκτενὲς κεφάλαιο στὸν Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο καὶ στὰ ὀδυνηρότερα παρεπόμενα, ὅπου δὲν παραλείπει καὶ τὸ ἐπίμαχό μας. Ἐπιλεκτικὰ ἐπαναφέρονται στὴ δημοσιότητα οἱ ἀκόλουθες μαρτυρίες του: Σελ. 205 «Στὶς 30 Μαρτίου τὸ Τάγμα μας, διαλυμένο ἀπὸ τὶς κακουχίες πολέμου καὶ βαριοχειμωνίας κατέβηκε στὰ Γιάννενα στὸ «Κέντρο Ιππονιῶν» νὰ ἀνασυγκροτηθεῖ...». Σελ. 206: «Τὴν Μεγάλη Τετάρτη τ’ ἀπόγευμα, ψιλοβρέχει καὶ ἔχοντας κάλυψη τὴν συννεφιὰ ἔμαστε ἀραγμένοι στὴν ἑδῶ πλαγιὰ τῆς γέφυρας «Μπαλντούμα». Τὸ ἀπόγευμα προερχόμενος ἀπὸ Βοτονόσι ὅπου ἔχει ἐγκαταστήσει τὴν ἑδρα τοῦ σώματος στρατοῦ, ὁ Στρατηγὸς

Τσολάκογλου πηγαίνει γιὰ τὴν ἔδρα τῆς Στρατιᾶς στὰ Γιάννενα. Πάνω στὴ γέφυρα ὅμως τὸν σταματοῦν καμιὰ 300 στρατιῶτες φωνάζοντας «Τί κάθεστε, ὑπογράψετε Εἰρήνη, τζάμπα σκοτωνόμαστε, οἱ Γερμανοὶ μπῆκαν στὰ Τοικάλα», καὶ θυμᾶμαι ἐκεῖνον ὁρθὸ πατώντας στὸ μασπὶὲ τοῦ αὐτοκινήτου του μᾶς λέγει «Πρὸς Θεοῦ κρατῆστε δύο, τρεῖς μέρες, θὰ ὑπογράψουμε Εἰρήνη, ἀλλὰ νὰ πετύχουμε κάτι, μὴ παραδοθοῦμε ἄνευ ὅρων». (Βλ. καὶ *Πρωΐνὸς Λόγος Τοικάλων*, 14.3.2009.46, ὅπου καὶ ἀποψη ὑποστρατήγου ἐ.ἄ. Γ. Βασιλείου).

Στὴν ἓδια σελίδα: «Ἡ ἀνακωχὴ “Βουτονοσίου Μετσόβου”, ὅπως ὄνομάστηκε στὶς 20-4-1941, μεταξὺ Ἀντ/γου Τσολάκογλου καὶ τοῦ Στρατηγοῦ Ντήτριχ τῆς Τεθ/νης Μεραρχίας τῶν Ες-Ες καὶ τοῦ Μητροπολίτη Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα ὑπεγράφη, ὑπὸ τὸν ὅρο νὰ ἐγκριθεῖ καὶ ἀπὸ τὸν Στρατάρχη Λίστ.

Μὲ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης πρέπει νὰ ἀποστρατευθοῦν οἱ στρατιὲς Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας, οἱ στρατιῶτες δὲν θεωροῦνται αἰχμάλωτοι πολέμου, οἱ ἀξιωματικοὶ «τιμῆς ἔνεκεν» θὰ φέρουν τὴν ἔξαρτηση καὶ τὸ πιστόλι τους. Ἐπίσης ὁ στρατός μας θὰ ὑποχωρήσει στὰ παλιὰ Ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα καὶ μεταξὺ Ἑλληνικῶν καὶ Ἰταλικῶν στρατευμάτων θὰ παρεμβληθεῖ Γερμανικὸς στρατὸς κ.ἄ. ἀναλαμβάνει δὲ κατόπιν τούτου τὴν διοίκηση τῆς Στρατιᾶς ὁ Ἀντ/γος Τσολάκογλου». Σελ. 207: «Ο Βασιλιάς, ἡ Κυβέρνηση, μὲ τὸν νέο πρωθυπουργὸ Ξέμη. Τσουδερό, τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο, ἐκείνη τὴ μέρα ἐπιβιβάζονται στὸ “Ἀβέρωφ” καὶ ἀναχωροῦν γιὰ Κορήτη. Ο δγκος τοῦ στρατοῦ γιὰ νὰ ἀποφύγει τὰ γερμανικὰ στρατεύματα προτιμᾶ ἐπιστρέφοντας τὶς ὁρεινὲς διαβάσεις.

Ἐκεῖ οἱ στρατιῶτες ἐγκαταλείπουν τὸν ὅπλισμό τους, γεμίζοντας ἔτσι τὰ βουνὰ μὲ ὅπλα καὶ πολεμιοφόδια». Ὑπάρχει καὶ μάλιστα πολὺ πρόσφατη (Ἐστία, 5.6.2008) μαρτυρία ἀπλοῦ στρατιῶτη, τοῦ ὅποίου τὸ ὄνοματεπώνυμο καὶ τὸ πατρώνυμο συνοδεύονται πρωτότυπα: Ζ.Ε.Τζογκαράκις πρ. Νομάρχης, ἐτῶν 91 μετασχὼν τῆς Ἀλβανικῆς Ἐκστρατείας: «...Μετὰ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Γερμανῶν τὴν δην Ἀπριλίου 1941 ἐναντίον τῆς Ἐλλάδος, μαχομένης στὴν Ἀλβανίαν κατὰ τῶν ἐπιδρομέων Ἰταλῶν, ἡ ἴσχὺς τοῦ στρατοῦ μας ἀγωνιζομένου ἐναντίον δύο γιγάντων, ἐκάμφθη. Ο ἀντιστράτηγος Τσολάκογλου ὡς ἀρχαιότερος, ἀλλὰ μετὰ σύμφωνον γνώμην ὅλων τῶν διοικητῶν Σωμάτων Στρατοῦ, ἀπεφάσισε τὴν συνθηκολόγηση μὲ τιμητικοὺς ὅρους, ὁ σπουδαιότερος τῶν ὅποιων ἦτο ὃ τὸ Ἑλληνικὸ Στρατὸς δὲν ἐθεωρεῖτο αἰχμάλωτος πολέμου (ὅπως ἐθεωρήθησαν οἱ ἡττηθέντες Γάλλοι, Πολωνοί, Βέλγοι, Ολλανδοί κλπ.). Ἔτσι ἐμεῖς οἱ χιλιάδες Ἑλληνες στρατιῶτες, ἀπεφύγαμεν τὴν μεταφορὰν εἰς Γερμανία καὶ τὴν φθοράν μας εἰς τὰ γερμανικὰ ἐργοστάσια.

Ἡ συνθηκολόγηση τοῦ Τσολάκογλου ἦτο πράξη ἀληθινοῦ στρατιωτικοῦ

ήγέτη.

Ανέλαβε ἐν συνεχείᾳ ὁ Τσολάκογλου τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως πιεζόμενος, δταν οἱ Γερμανοὶ ἀπέρριψαν τὸν προταθέντα, τότε Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα Βλάχον. Καὶ ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργίαν ἐλπίζοντας ὅτι θὰ βοηθήσει τὸν καταδυναστενόμενον Ἑλληνικὸν λαόν, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἐπέτυχε ἔναντι τοῦ σκληροῦ ναζιστικοῦ κατακτητῆ.

Ἄπὸ τὸν ἥρωϊκὸν δημιοράτη, στρατηγὸν καὶ ὑπουργὸν τοῦ Πλαστήρα, τὸν Λεωνίδα Σπαῆ, συνάδελφον τοῦ Τσολάκογλου, πληροφορήθηκα δταν ἡμουν νομάρχης στὴν πατρίδα του Ἀρτα, ὅτι ἀναλαμβάνοντας τὴν κατοχικὴν διακυβέρνηση, ὁ Τσολάκογλου εἶπε: «Ἀνέλαβα τὸ ἐπαχθὲς ἔργον τοῦ πρωθυπουργοῦ διὰ νὰ καταστήσω ἡπιωτέραν τὴν Κατοχήν. Ἄς νικήσουν οἱ Ἀγγλοὶ καὶ ἀς μὲ τουφεκίσουν ἐμένα». Ἐν τέλει ὁ Τσολάκογλου δὲν τουφεκίσθηκε ἀλλὰ ἀπέθανε εἰς τὴν φυλακήν. Καὶ ὁ ἀληθινὸς Ἑλληνας πατριώτης, ὁ διασώσας τὶς χιλιάδες τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀπέθανε εἰς τὴν φυλακήν, καθυβριζόμενος....» (Υπογράμμιση Α.Γ.Λ.)

Σαφέστατα πλέον διαπιστώνεται ὅτι ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Τσολάκογλου δὲν ἔδρασε ἀπὸ ἴδιοτέλεια οὔτε ἔπασχε ἀπὸ ἀρχομανία. Διότι ἐξ ἀρχῆς προσφέρει τὴν πρωθυπουργία σὲ πρόσωπα διακεκριμένα καὶ καταλληλότερα ἀπὸ τὸν ἴδιο, ὅπως ἐνόμιζε. Ὁμως τὸ ἔνα μετὰ τὸ ἄλλο ἀποποιεῖται ἐπικαλούμενο βάσιμες καὶ συνηθέστερα ἀβάσιμες προφάσεις. Μόνον, δταν διαφαίνεται εὐκρινέστατα ἡ ἐπέλευση τοῦ δρατὰ καὶ ἀπτότατα ἀποσμέτρητου ἔθνικοῦ χάους πρὸ πάντων δὲ καὶ ἐν ἐπιγνώσει τῶν συνεπειῶν, ἀποφασιμένος καὶ γιὰ τὴ θυσία τῆς ζωῆς του, ἀναλαμβάνει καὶ τὴν εὐθύνη τῆς πρωθυπουργίας πρὸς ἀποτροπὴ πρωτίστως τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, Θράκη-Μακεδονία σὲ Βουλγάρους, Ιόνια Νησιά-Πίνδο (ἐπανίδρυση Πριγκιπάτου) στοὺς Ἰταλούς, Θεσπρωτία καὶ λοιπὴ Ἡπειρο στοὺς Μουσουλμάνους Τσάμηδες. Δὲν ἀπονισάζει δὲ καὶ ἡ «πονηρὰ Ἀλβιών», τῆς ὅποιας ὁ πρῶτος ἀπεσταλμένος στὴ Μεγαλόνησο στρατιωτικὸς σύνδεσμος, κατὰ τὶς ἀγωνιώδεις ἀντιστασιακὲς ὕρες «προτείνει τὴν αὐτονόμηση τῆς Κρήτης». (Ἀντ. Κ. Σανουδάκη, *Καπετάν Μανόλης Μπαντουβᾶς*. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἔθνικῆς ἀντιστασῆς Κρήτης. Τὰ πολεμικά του ἀπομνημονεύματα. Ἐκδόσεις «Κνωσσός». Ἀθήνα 1979, 192).

Ο Τσολάκογλου ἄλλως τε τολμᾶ ἐν γνώσει καὶ μὲ τὴν ἐνθάρρυνση τῶν παραγκωνισμένων πολιτικῶν ἀρχηγῶν. Οὔτε δὲ κατ' ἐλάχιστον ὑποτιμᾶ τὰ παρωπλισμένα λόγῳ τῆς μεταξικῆς δικτατορίας πολιτικὰ κόμματα, φιλέλευθερο τοῦ Σοφούλη, Λαϊκὸ τοῦ Τσαλδάρη, Δημοκρατικὸ Σοσιαλιστικὸ τοῦ Παπανδρέου, Προοδευτικὸ Φιλελεύθερο τοῦ Καφαντάρη, τὸ Ἀγροτικὸ τοῦ Μυλωνᾶ, τὴν Ἀρι-

στερή Ἐνωση τοῦ Ἰ. Σοφιανόπουλου. Στὶς ἀρχές Μαΐου 1941, πρὸ τῆς Μάχης τῆς Κρήτης, ὁ Τσολάκογλου συναντᾶται - συσκέπτεται «μετὰ τῶν παλαιῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν ὡς καὶ ἄλλων σημαίνοντος πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν προσωπικοτήτων». Ἐκπλήσσεται κανεὶς διαβάζοντας καὶ τὰ ἔξης: «Πάντες ἀνεγνώρισαν ὅτι ἡ Κυβέρνησις Ἐθνικῆς Ἀνάγκης εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ ὑποστηριχθῇ ἐκ μέρους πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀνευ ἐπιφυλάξεων καὶ εἰλικρινῶς...» (*Πρακτικά τοῦ Διεθνοῦ Ιστορικοῦ Συνεδρίου Ἡ Ελλάδα 1936-44. Δικτατορία. Κατοχή. Αντίσταση. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ. Ἀθήνα 1989*, 530).

Ἐτοι ἔξηγοῦνται ἐπιτεύγματα τῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἀνάγκης, ὅπως ἐνδείκνυται νὰ ὀνομάζεται γιὰ τὸ διάστημα πρωθυπουργίας Τσολάκογλου, κατὰ τὸ ὄποιο μὲ ήμεροιμνίᾳ ἐνάρξεως τὴν 13.9.1941 ὀργανώνεται μὲ καταπληκτικὴ τόλμη, πρέπουσα περίσκεψη καὶ περισσὴ γνώση Γραφείον Μελετῶν καὶ Δημοσιευμάτων, ἀληθινὰ πρότυπο καὶ ἄξιο μιμήσεως ἀπὸ τὶς μετέπειτα ἐλεύθερες κυβερνήσεις. Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο του ἀπαρτίζουν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ N. Ἐξαρχόπουλος, M. Γερουλάνος, I. Σπυρόπουλος, N. Κιτσίκης, Ἀργυρόπουλος, K. Ρέντης. Πρώτος προϊστάμενος τοῦ Γραφείου δοῖζεται ὁ Νικόλαος Λοιύβαρις. Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Μελέτης τῶν Μακεδονικῶν Θεμάτων ἀναδεικνύεται ὁ καθηγητὴς τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου καὶ ἐν συνεχείᾳ πρωθυπουργὸς τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βουνοῦ Ἀλ. Σβᾶλος, (M. A. Σιώτης, *Νικόλαος Ι. Λοιύβαρις. Ἐν Ἀθήναις 1965*, 33 σημ. 45, 46. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐλληνισμός καὶ λαοὶ ΝΑ Εύρωπης. Ἀθήνα 2009*, τ. Α', σ. 598). Πραγματικὰ δεξὶ χέρι τοῦ Τσολάκογλου ὑπῆρξε ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Λούβαρις, διευθυντὴς τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου του καὶ τοῦ Γραφείου Μελετῶν καὶ Δημοσιευμάτων γιὰ τὰ Ἐθνικὰ θέματα, τοῦ ὄποιον ἡ προσφορὰ στὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὶς πλέον ἀντίξεις συνθῆκες τῆς Κατοχῆς εἶναι μοναδικὴ στὴν ίστορία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς ἴδρυσεώς του. Ἄν οἱ μεταπολεμικὲς κυβερνήσεις τῆς πατρίδας μας διατηροῦσαν τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ ἐθνικὴ αὐτὴ ἐπαλξη ὁ Ἐλληνισμός, ἐλλαδικός-μητροπολιτικὸς καὶ Κυπριακός, καθὼς καὶ ὁ ἀλήτωρος δὲν θὰ διέτρεχαν τὸν κίνδυνο διαρκοῦς συρρικνώσεως καὶ συνεχοῦς ἀποσυνθέσεως. Πρόσθετος, λοιπόν, καὶ ἄκρως ἐπωφελῆς πανελλήνια λόγος ἐπιβάλλει τὴν τελείως ἀπροκαταληπτὴ ἐπαναπόληση τοῦ ἐνδεδειγμένου ἐθνικὰ διαβήματος Τσολάκογλου, ὁ ὄποιος σύμφωνα μὲ τὸ Ἐπίτομον Λεξικὸν Πατύρου «μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὡς συνθηκολογήσας ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ, τῆς ποινῆς αὐτοῦ μετατραπείσης εἰς ἰσόβια δεσμά». Ὁ Ἀλ. Ἀγγελίδης σὲ βιβλίο του, ἐπιγραφόμενο *Ἀναδρομὴ στὴν Ιστορία τῆς Μακεδονίας* (Ἐκδόσεις Μάτι, Κατερίνη 1992, Β', 324) καὶ προλογιζόμενο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς Ιστορίας Νεωτέρων Χρόνων καὶ πρώην πρύτανι τοῦ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Στέφανο. Ἰ. Παπα-

δόπουλο, σημειώνει ὅτι ἡ συνθηκολόγηση φέρεται κοινή, «Μπακόπουλου-Μπάκου-Τσολάκογλου καὶ τοῦ δεσπότη τῶν Ιωαννίνων Σπυρίδωνα».

Κατὰ τὸν Γερμανὸ καθηγητὴ τῆς Ἰστορίας Νεωτέρων Χρόνων στὸ Πανεπιστήμιο Mannheim Heinz Richter, (*H ἐπέμβαση τῶν Ἀγγλῶν στὴν Ἑλλάδα*. Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας» Ἰ. Δ. Κολλάρου..., Ἀθῆνα 1997, 171), «Οἱ κύριες κατηγορίες ἦταν ἡ μὴ ἔξουσιοδοτημένη ἀνακωχὴ τοῦ 1941, ὁ σχηματισμὸς κυβέρνησης, ἡ συνεργασία μὲ τοὺς Γερμανοὺς σὲ οἰκονομικὰ καὶ ἐργατικὰ ζητήματα καὶ ἡ συγκρότηση τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας». Ὁμως, ὡς γνωστόν, τὰ τελευταῖα δὲν ἐμπίπτουν στὴ διακυβέρνηση Τσολάκογλου. Ὁ ἴδιος ἔγκριτος Ἰστορικὸς παραθέτει καὶ τὴν πληροφορία: «Στὶς 31 Μαΐου τὸ δικαστήριο ἔξεδωσε τὴν ἀπόφασή του. Ὁ Τσολάκογλου μαζὶ μὲ τὸν Μπάκο κρίθηκαν ἔνοχοι γιὰ τὴ σύναψη τῆς ἀνακωχῆς τοῦ 1941 παρὰ τὶς ἐντολὲς τῆς κυβέρνησης. Συνένοχό τους σ' αὐτό, καθὼς καὶ στὸν σχηματισμὸ τῆς κυβέρνησης, τὸ δικαστήριο ἔκρινε τὸν μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνα, ὁ δόποιος ὅμως δὲν ἦταν κατηγορούμενος». Σὲ ἄλλο σημεῖο προστίθεται: «... παραβίασαν τὴ συμμαχία μὲ τὴ Μεγάλη Βρετανία», ἡ δόποια μὲ ἀσυναγώνιστη σκληρότητα μηχανεύεται τὴν ἔξουθένωσή τους, ὅπως ἀργότερα τῶν ἡρώων τοῦ Κυπριακοῦ Ἀγώνα μὲ τὰ «Φυλακισμένα Μνήματα». Ἐλάχιστα δείγματα τῆς Κατοχῆς καὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἀπελευθερώσεως δίνει ὁ Καρδιτσιώτης Γιάννης Βασ. Καραγιάννης (*H Προγραμμένη Εθνικὴ Ἀντίσταση*, Ἀθῆνα, Φλεβάρης 1977).

Ἐπιλογικὰ πρὸς προβληματισμὸ προσωπικὸ αὐτῶν, ποὺ ἀμφισβήτοῦν τὶς ἥγετικὲς ἴκανότητες, τὸ ἀνθρώπινο ἦθος καὶ τὴν ἀμέριστη φιλοπατρία τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Τσολάκογλου σώζονται δημοσιευμένες ἐπισημάνσεις καὶ καταθέσεις προσωπικοτήτων:

-«Σύμφωνα μὲ τὸν Βρεταννὸ πρέσβη στὴν Ἀθῆνα M. Πάλερετ, “οὔτε ὁ Γεώργιος [ὁ βασιλιάς] οὔτε ὁ Τσουνδερὸς [ὁ πρωθυπουργὸς] πίστευαν ὅτι ὁ Τσολάκογλου ἦταν προδότης”» (“Ἐχθρὸς” ἐντὸς τῶν τειχῶν, Ἐπιμέλεια Ἰάκ. Μιχαηλίδης, Ἡλ. Νικολακόπουλος, Χάγκεν Φλάισερ. Ἐλληνικὰ Γράμματα. Ἀθῆνα 2006, 108 σημ. 5.).

-«Πιὸ χαρακτηριστικὴ ἀπ’ ὅλες ἦταν ἡ κατάθεση τοῦ Θεμιστοκλῆ Σοφούλη», γράφει ὁ H. Richter, ἔ.ἄ., 172: «“Οταν ἐρωτήθηκε, “πρόδωσαν τὴν Ἑλλάδα οἱ κατοχικὲς κυβερνήσεις”, ἀπάντησε: Δὲν μπορῶ νὰ δεχθῶ τὴν ὑπόθεση αὐτῆν. Γνωρίζω ὅλους τοὺς κατηγορουμένους. Εἶναι καλοὶ Ἐλληνες. Ἀγαποῦν τὴν πατρίδα τους καὶ τοὺς σέβομαι”».

Ἐπὶ Τσολάκογλου, «σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ἰδίως στὰ μεσαῖα καὶ στὰ κατώτερα, εἶχαν παραμείνει πλεῖστοι πατριῶτες, ποὺ προσπα-

θοῦσαν νὰ ἀπαλύνουν τὰ βάσανα τοῦ λαοῦ καὶ νὰ συμβάλλουν στὴν ἐπιβίωσή του ώς ἑθνικῆς δύνατητας» (Χ. Φλάισερ, *Στέμμα καὶ Σβάστικα. Η Έλλάδα τῆς Κατοχῆς καὶ τῆς Αντίστασης*. 1941-1944. Ἐκδόσεις Παπαζήση. Τόμος Β', 114).

-Ἐπὶ τέλους ἴδού καὶ ἡ “ἔξομολόγηση”, τὴν ὅποια ἔκαμε στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, ἔξηγώντας καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς πρωθυπουργίας:

«Μακαριώτατε,

Γνωρίζετε τὰς τραγικὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὅποιας ἀνέλαβα τὴν διακυβέρνησιν τῆς ὑπὸ κατοχὴν τελούσης Ελλάδος. Μετὰ τὴν ἔνδοξον ἥπταν μας, ή ὅποια ὑπῆρξε μαθηματικῶς καθωρισμένον ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος ὅτι εὐρέθημεν ἀντιμέτωποι συντριπτικῶς ὑπερτέρων δυνάμεων τοῦ μεγαλυτέρου στρατοῦ τῆς Εὐρώπης, τὸ Κράτος παρέμεινεν ἀδέσποτον καὶ ἡ χώρα μας εἰς τὸ χάος τῆς ἀκυρωντικίας. Δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀντιληφθῇ κανεὶς τοὺς πραγματικοὺς λόγους δι' οὓς ἐπωμίσθην τὰς βαρυτάτας εὐθύνας τοῦ Κυβερνήτου.

Γνωρίζετε δὲν ἀντιπροσωπεύω καμμίαν κοιματικὴν κατεύθυνσιν, καὶ δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι δὲν ἔχω τὴν πρόθεσιν νὰ πραγματοποιήσω πολιτικὸν πρόγραμμα πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ μεταπηδήσω εἰς τὸν πολιτικὸν κόσμον τῆς χώρας.

“Ημουν, εἶμαι καὶ θὰ παραμείνω στρατιωτικός. Εὔρεθείς ὅμως πρὸ τῆς Ελλάδος παραδεδομένης εἰς τὸ χάος τῆς ἀκυρωντικίας, ή ὅποια φαγδαίως θὰ μετετρέπετο εἰς ὄχλαγωγικὴν ἀναρρίχιαν, ἐνόμισα ὅτι μοῦ ἐπεβάλλετο νὰ ἀναλάβω τὴν ἔξουσίαν μὲ μίαν ἐπιδίωξιν καὶ ἔνα σκοπόν: νὰ μὴ ἀκολουθήσω πολιτικὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἔξυπηρέτησιν ὥρισμένων προσώπων η κομμάτων, ἀλλὰ νὰ δίδω τὰς ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἐπιβαλλομένας λύσεις, μὲ κυρίαν φροντίδα τὴν περιχαράκωσιν καὶ προστασίαν τοῦ ἑθνικοῦ μας χαρακτῆρος, ὁ ὅποιος εἶναι μοιραῖον λόγῳ τῶν ἀτυχιῶν μας καὶ τῆς κατοχῆς νὰ ἐκτεθῇ εἰς κινδύνους.

Νὰ συγκεντρωθῶμεν ὅλοι πέριξ τῆς ἴδεας τοῦ Ἑλληνικοῦ Εθνους, νὰ κρατήσωμεν ὑψηλὰ τὸ μέτωπον, νὰ μείνωμεν ὑπερήφανοι διὰ τὸ ἀπώτερον καὶ τὸ πρόσφατον παρελθόν μας, ψύχραιμοι καὶ ἀξιοπρεπεῖς εἰς τὰς παρούσας δοκιμασίας καὶ σταθερῶς καὶ ἀκλονήτως πεπεισμένοι ὅτι τὸ μέλλον μας πρέπει νὰ εἶναι ἔξι ἵσου ἔνδοξον πρὸς τὸ παρελθόν - ἴδου ἡ πεμπτουσία τῶν ἐπιδιώξεων καὶ τῶν βλέψεών μου.

“Η προστασία τῆς ἑθνικῆς μας συνοχῆς καὶ ὑποστάσεως ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα ὅλων τῶν προσπαθειῶν μου, αἱ ὅποιαι ἀναπτύσσονται καθ' ὃ μέτρον ἐπιτρέπει τὸ θεμελιώδες γεγονός τῆς διπλῆς ἔννοιας κατοχῆς...» (Δημοσθένη Κούκουνα, ‘Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, Ἐκδόσεις «Μέτρον», Αθήνα 1991, 104).

ΚΩΝ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ Ο ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ Ο ΜΕΓΑΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Στὸν πανεθνικὸ ἑορτασμὸ τῆς 150ετηρίδος τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἡ μνήμη τῶν Πανελλήνων στρέφεται εὐγνώμονα ὅχι μόνον πρὸς τὶς ἡρωϊκὲς μιρφὲς τῶν παλληκαριῶν ποὺ ἀντιμετώπισαν τὸν ἐχθρὸν εἴτε στὴν ξηρὰ εἴτε στὴν θάλασσα, τὸν θρυλικὸν κλεφαρματολούντας καὶ μπουρολιέρηδες, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὶς εὐγενικὲς καὶ ἔξοχες μιρφὲς τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους, ποὺ μὲ τὴ γραφίδα καὶ τὸ ζωντανὸ λόγο πάλαιψαν σκληρὰ καὶ ἀδιάκοπα, γιὰ νὰ τονώσουν καὶ νὰ ἐμψυχώσουν τὸ σκλαβωμένο καὶ μαχόμενο Γένος· πρὸς αὐτούς, ποὺ ἡ συμβολὴ τους στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἐθνους κρίνεται ἀξιολογώτερη καὶ ἀπὸ τὸν ἐνοπλὸ ἀγώνα τῶν Κλεφτῶν, κατὰ τὸν Ζησίου γράφοντα τὰ ἔξῆς: «...Διὰ νὰ γείνῃ καὶ θριαμψεύσῃ ἡ ἐπανάστασις εἰργάσθησαν πρὸ πάντων οἱ διδάσκαλοι ρίπτοντες τὴν ἰδέαν ὡς ἀγίαν μετάδοσιν εἰς τῶν Ἑλλήνων τὰς ψυχάς, καὶ οἱ κλέφτες διδάσκοντες τὸν λαὸν ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν εἶναι φριβεροί καὶ ἀνίκητοι, ἀφοῦ ὀλίγα κλεφτόπουλα τοὺς ἐπελεκοῦσαν καθ' ἡμέραν ἀπὸ τὸν Αἴμον ἔως τὸ Ταίναρον».¹

Ἡ τεραστία ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦσαν οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ἀθρόα συμμετοχὴ τῶν νέων στὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ κατ' ἔξοχὴν ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ πατριωτικὸ φρόνημα καὶ τὴν ἀκλόνητη ἀπόφαση νὰ θυσιασθοῦν γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Πατρίδος. Ἡ ἐνσυνείδητη καὶ προμελετημένη πρὸς τὸ θάνατο πορεία τῶν Ἱερολοχιτῶν στὸ Δραγατσάνι μαρτυρεῖ περίτρανα τὴν ἀπίγηση τοῦ ἔργου τῶν διδασκάλων στὰ πολυάριθμα ἐλληνικὰ σχολεῖα, τὰ ἀληθινὰ φυτώρια ἐλληνισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ, διάσπαρτα σ' ὀλόκληρο τὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς, τὴ Μικρασία, τὰ νησιά, Κύπρο, Αίγυπτο, κι ὅπου γῆς ἔζησαν Ἐλληνες.

Ἀνάμεσα στοὺς πιὸ δόνομαστοὺς διδασκάλους τοῦ Γένους ξεχωριστὴ θέση κατέχει καὶ ὁ Κων. Οἰκονόμος ὁ ἔξ Οἰκονόμῳ.

Ο Κων. Οἰκονόμος γεννήθηκε στὴν Τσαριτσάνη Ἐλασσόνος τὴν 27 Αὐγούστου 1770. Ο πατέρας του Κυριάκος, πρεσβύτερος τῆς Ἐπισκοπῆς Ἐλασσόνος, ἀνήκε στὴν πλειάδα τῶν λογίων τῆς Τσαριτσάνης, ποὺ εὐτύχησε ἥδη ἀπὸ τὸ 1690 νὰ ἔχῃ ἀκμάζουσα Σχολή, στὴν ὥποια ἐδίδαξε καὶ ὁ ἴδιος μετὰ τὴν ἀποχώρηση

1. Προβλ. Πανελλήνιον Λεύκωμα Ἐθν. Ἐκανονιστηρίδος, Ε', 1930, Ι. Χατζηϊωάννου.

τοῦ ιερομονάχου Χρυσάνθου Κερκυραίου. Ή μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου ἔφερε τὸ ὄνομα Ἀνθία καὶ καταγόταν ἀπὸ τὴν περιφερῆ οἰκογένεια Σκουφᾶ². Δὲν φαίνεται ἀβάσιμη ἡ ἐκδοχὴ ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς τοῦ Κων. Οἰκονόμου. Γιὰ τὸν Κυριακὸ Οἰκονόμου ὁρίζεται μάλιστα ὡς τόπος προελεύσεως ἡ Βωβοῦνσα Ἡπείρου.

Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθε ὁ Κων. Οἰκονόμος στὴ Σχολὴ Τσαριτσάνης καὶ πρῶτο διδάσκαλο εἶχε τὸν πατέρα του. Κατόπιν φοίτησε στὴν Σχολὴ Ἀμπελακίων, ὅπου παρηκολούθησε τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου Ζήση Καβούρα. Θεωρεῖται βέβαιο πώς συμπλήρωσε τὶς σπουδές του στὶς σχολὲς τῶν Ἰωαννίνων³, ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀποτελοῦσαν τὸ μεγαλύτερο πνευματικὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἄρχικὰ ὁ Κωνσταντίνος Οἰκονόμος καταπιάστηκε μὲ τὴν ἐκμάθηση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς καὶ λατινικῆς μὲ τὴν ἀμεση συμπαρασταση καὶ καθοδήγηση τοῦ πατέρα του. Ή ἀρχαιομάθειά του ὑπῆρξε καταπληκτική. Νεώτατος ἀκόμη κατώρθωσε νὰ στιχουργῇ σ' ὅμηρικὴ γλώσσα. Μὲ τὸν ἴδιον ζῆλο καὶ μὲ πραγματικὰ ἰερὸ πάθος ἀσχολήθηκε μὲ τὶς Ἱερὲς Γραφὲς καὶ τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἑκκλησίας. Γιὰ τὴν ἀκριβέστερη καὶ βαθύτερη διείσδυση στὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τῶν Ἱερῶν κειμένων βιάζεται νὰ μάθῃ καὶ τὴν Ἐβραϊκή.

Ομως δὲν ἀρκέσθηκε στὴν ἀρχαιομάθεια. Ἐνωρὶς ἀντελήφθη τὴν ἀξία καὶ σπουδαιότητα τῶν ἔνων γλωσσῶν. Ἐτσι ἔκεινησε μὲ τὴν γαλλικὴ καὶ ἐπλούτισε τὴ γλωσσομάθειά του μὲ τὴ ϕωσική, γερμανική... Καὶ δὲν πρόκειται γιὰ ἐπιφανειακὴ γνωριμία. Οἱ μεταφράσεις ἡ παραφράσεις ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων, ἔργων γαλλικῶν, οἱ γλωσσικὲς μελέτες του γιὰ τὴν σλαβωνικὴ δείχνουν ἔκαθαρα τὴν κατοχὴ τῶν ἔνων γλωσσῶν. Μὲ τὶς συνεχεῖς σπουδές του καὶ τὰ ταξίδια στὸ Ἑξωτερικὸ δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ ἔκανοντὸς γιὰ τὶς γνώσεις του καὶ τὴν εὐγλωττία του.

Καὶ δὲν ἦσαν ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ γλωσσομάθεια οὔτε ἡ σπάνια εὐχέρεια προφορικοῦ λόγου ποὺ χαρακτήριζαν τὸν Κων/νον Οἰκονόμο ὡς μέγαν διδάσκαλον.

Κυρίως εἶναι ἡ ἀρτια παιδαγωγικὴ κατάρτιση, ἡ ἐτοιμότητα λόγου, ἡ εὐστροφία πνεύματος, ἡ κριτικὴ δύναμη, ἡ ἀπεριόριστη ἀγάπη πρὸς τοὺς νέους. Νά ποιὸς ἦταν ὁ Κων. Οἰκονόμος, ὡς διδάσκαλος, κατὰ τὸν Κων. Σάθαν: «... Ὁ τρόπος τῆς παραδόσεως τοῦ Οἰκονόμου οὐδόλως ἦν ἐπιδεικτικός, ἀλλὰ σαφῆς καὶ συγκερασμένος μὲ ἀφέλειαν καὶ εἰλικρίνειαν, μ' ἐνάργειαν συνάμα καὶ ζωη-

2. Γερομίχαλον Ἀθ. - Ὁ Κωνσταντίνος Οἰκονόμος ὁ ἔξ Οἰκονόμων καὶ ἡ ἐποχὴ του. Θεσσαλονίκη 1964, σ. 9.

3. Λαζάρου Ἀχ. - Γλυκοχάραμα Νεοελληνικῆς Παιδείας. Πειραιεὺς 1965, σ. 14.

ρότητα, πρὸς δὲ ἀναλυτικός, πλήρης παρατηρήσεων καὶ παραδειγμάτων διαφόρων. Ἡσαν δὲ τὰ ὑπ’ αὐτοῦ παραδιδόμενα μαθήματα ἀκριβῶς ἐφηρμοσμένα εἰς πᾶσαν κλάσιν, κατὰ τὴν δεκτικότητα καὶ ἡλικίαν τῶν σπουδαζόντων ὅλα ἀνάλογα. Καὶ ἐπεθύμει μὲν οἱ μαθηταὶ νὰ γίνωστι σοφοὶ ἐπιστήμονες, τεχνικοὶ εὐγενεῖς περὶ τοὺς τρόπους, ἀκριβορρήμονες περὶ τὴν φράσιν, ἀλλὰ προπάντων ἥγωνται καὶ ηὔχετο νὰ τοὺς ἵδῃ ἥθικοὺς καὶ ἐναρέτους. Εἶχε δὲ συντελούσας πρὸς εὑκρινῆ μετάδοσιν τῆς πολυμαθοῦς καὶ κριτικωτάτης διδασκαλίας του πᾶσαν σχεδὸν ἐπιστήμην καὶ τέχνην ὁ πολυειδήμων Οἰκονόμος, ἀπὸ μὲν τῆς λογικῆς προμηθευόμενος τὴν μέθοδον, ἀπὸ τῆς μεταφυσικῆς τοὺς ἀρχικοὺς νόμους, ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὰς ὑψηλὰς καὶ μεγάλας ἐννοίας, ἀπὸ τῆς γεωμετρίας τὴν τάξιν καὶ ἀλληλουχίαν, ἀπὸ τῆς ρητορικῆς τὴν ἀμύμητον ἐκείνην χάριν, δι’ ἣς συνεκίνει ἔξαισίως καὶ διήγειρεν δχι μόνον τὸν νοῦν πρὸς θαυμασμὸν ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν εἰς κατάνυξιν, καὶ ἀπὸ θεολογίας, τέλος, τὰς σωτηριώδεις ἐκείνας ἐμπνεύσεις, ὑφ’ ὧν κάτοχος καὶ ἔνθους ἐμυσταγώγει καὶ ἀνεπτέρωνεν εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ θείας θεωρίας τοὺς συνόντας.

Ἐξήσκει δὲ πάντοτε τοὺς μαθητὰς ὁ ἀκάματος καὶ μέγας ἐκεῖνος διδάσκαλος εἰς τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων τὴν ἀπαγγελίαν, διὰ ν’ ἀποκτῶσιν καλὴν προφοράν, νὰ συνηθίζωσι τὴν ἀκοήν εἰς τὸν λεκτικὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἀρμονίαν καὶ νὰ ἐκτυπώνωσι ζωηρότερον εἰς τὸν νοῦν τὰ σπουδαζόμενα. Καθῆκον τῶν μαθητῶν ἔθερῷει ὡσαύτως τὴν ἀποστήθισιν τῶν ὠραιοτέρων περικοπῶν τοῦ ἀνὰ χεῖρας συγγραφέως, ἢ ποιητοῦ, πρὸς ἀσκησιν τῆς μνήμης, καὶ πρὸς πλουτισμὸν τοῦ νοὸς μὲν ἴδιωτισμοὺς καὶ φράσεις, μὲν καλλιτεχνίας καὶ δρθῆς συντάξεως τρόπους, μὲν διαφόρους ἴδεας καὶ ρήσεις: ἔδιδε πρὸς τούτοις εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ἀφορμὴν ν’ ἀπανθίζωσιν, ὡς μέλισσαι, ἐκ τοῦ λειμῶνος τῶν Μουσῶν τὰ κάλλιστα, ἀπαιτῶν ἀπὸ αὐτοὺς γυμνάσματα ρητορικὰ καὶ ποιητικὰ εἰς τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡσαν δὲ τὰ ρητορικὰ γυμνάσματα εἰς μὲν τὸ ἐπιδεικτικὸν εἶδος, ἐγκώμια ἐνδόξων ἀνδρῶν, πόλεων, ἔθνων, ἀρετῶν, ἐπιστῆμης τινὸς ἢ τέχνης. Εἰς δὲ τὸ συμβουλευτικόν, παραινέσεις περὶ σωφροσύνης, δικαιοσύνης, φιλομαθείας, φιλογενείας, ἐν γένει λόγοι προτρεπτικοὶ ἐπ’ ἀρετὴν καὶ καλοκαγαθίαν. Εἰς δὲ τὸ δικαινικὸν εἶδος, ἐνίστε γυμνάσματα κατὰ μίμησιν τοῦ Β΄ Νεκρικοῦ διαλόγου τοῦ Λουκιανοῦ. Παρὰ ταῦτα περιεῖχον τὰ γυμνάσματα διηγήματα ἴστορικά, ἐπιστολῶν καὶ μύθων σχεδιάσματα, εἰς δὲ τὴν ποίησιν, ἐπιγράμματα ἐπιδεικτικά, εἴδη Πινδαρικά, εἰδύλλια».⁴

‘Ο Κων. Οἰκονόμος εἶχε ἀπόλυτη ἐπίγνωση τῆς ἀποστολῆς τοῦ διδασκάλου

4. Πρβλ. τοῦ ἴδιου. - Ἡ παιδεία τῆς περιφερείας Ἐλλασσόνος στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀθῆναι 1966, σ. 294 (Ἀνάτυπον περιοδ. «ΗΩΣ», 1966).

καὶ ἐγνώριζε καλὰ ποιὲς εἶναι οἱ ἀπώτερες ἐπιδιώξεις τοῦ διδακτικοῦ ἔργου. Ἐξίζει ν' ἀκούσωμε τὰ ἴδια τὰ λόγια του: «Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι νὰ στολίσῃ ἐν ταύτῳ καὶ τὸν νοῦν διὰ τῶν γνῶσεων καὶ τὴν καρδίαν διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ καλοκαγαθίας, νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν τιμιότητα καὶ φιλομάθειαν καὶ φιλανθρωπίαν, νὰ ἐκουζώσῃ τελειότατα μὲ χεῖρα πολλὰ ἐλαφρὰν καὶ προσηνῆ τὴν ἀμαθῆ ὑπεροψίαν, τὴν τυφλὴν φιλαυτίαν, τὸ ἀνάλγητον καὶ ὑβριστικὸν ὕθος καὶ τὰς ἄλλας κακίας καὶ τέλος νὰ οἰκειώσῃ αὐτὸν μὲ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν, δηλονότι τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, τὴν γνῶσιν ἑαυτοῦ, τὴν γνῶσιν τῶν ὅντων, ὅστις εἶναι ὁ ἀληθῆς τῆς παιδείας καρπός».⁵

Μὲ τόσο θαυμαστὴ συγκρότηση καὶ τόσο στέρεο ίδεολογικὸ κόσμο πῶς νὰ μὴν εἶναι περιζήτητος ὡς διδάσκαλος ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος;

Ἄρχικὰ ὁ Οἰκονόμος ἐδίδαξε στὸ σχολεῖο τῆς γενέτειράς του, στὴν περίφημη σχολὴ Τσαριτσάνης: τὸ 1808 συναντοῦμε τὸν Οἰκονόμο στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ τότε Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γερασίμου, ἀναγκασμένου νὰ ζῇ στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐκτελεῖ καθήκοντα ἀναπληρωτοῦ ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου. Γνωρίζοντες ὅμως τὴν ἀνήσυχη φύση τοῦ Κων. Οἰκονόμου καὶ τὸν ἔνθεο ζῆλο πρός τὰ γράμματα καὶ τὴν παιδεία καὶ ἰδιαίτερα ἀκόμη πρός τὸ κήρυγμα, δὲν νοεῖται ὁ περιορισμός του στὸ αὐστηρὰ ἐπιτροπικὸ ἔργο, ὅταν ὁ ὑπομνηματιστής του Κ. Σιβίνης ἀναφωνῇ: «Ἐντυχεῖς Θεσσαλονικεῖς, οἵτινες ἀπηλαύσατε, ἀν καὶ δι' δλίγον καιρόν, τοιούτου ἀγαθοῦ πατρός καὶ ἀξίου ποιμένος».⁶ Ἀληθινὴ εὐτυχία καὶ μάλιστα μακροχρόνια ἔζησαν οἱ κάτοικοι τῆς Σμύρνης, ὅπου ὁ Κων. Οἰκονόμος παρέμεινε ὀλόκληρη δεκαετία σὲ ἀγαστὴ συνεργασία μὲ τὸν ἐπίσης ἄξιο ἀδελφό του Στέφανο Οἰκονόμο καὶ τὸν ἀντάξιο του διδάσκαλο, τὸν σοφὸ Κωνσταντίνον Κούμα.

Στὴ Σμύρνη ἡ κατανομὴ τοῦ διδακτικοῦ ἔργου μεταξὺ τῶν τριῶν μεγάλων διδασκάλων εἶχε γίνει ὡς ἔξης: «Καὶ τῷ μὲν Κούμα τῶν μαθηματικῶν καὶ φιλολογικῶν μαθημάτων τὴν παράδοσιν ἐνεπιστεύετο, τῷ δὲ Στεφάνῳ τὴν τῆς Χημείας καὶ Φυσικῆς Ιστορίας διδασκαλίαν, τῷ δὲ Κωνσταντίνῳ τὴν εἰς τοὺς εὐαθεῖς λειμῶνας τῆς προγονικῆς σοφίας καὶ ὀλετῆς εἰσῆγησιν τὴν ἐπὶ τῆς ἀρραγοῦς πέτρας τῆς πίστεως ἐδραίωσιν καὶ στερέωσιν τῶν ἀπαλῶν τῶν νέων ψυχῶν».⁷ Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Κούμα, ὁ Κων. Οἰκονόμος διδάσκει θρησκευτικά, ἑλληνικά, λατινικά, ἀρχαιολογία, ιστορία, ρητορική, γεωγραφία. Στὸ γλωσ-

5. Οἰκονόμος Κων. -Σφράγιμενα Φιλολογικὰ Συγγράμματα, τόμ. Α΄, σ. 42.

6. Σιβίνη Κ. -Υπόμνημα αὐτοσχέδιον περὶ τοῦ αἰδεσμιωτάτου πρεσβυτέρου καὶ οἰκονόμου Κωνσταντίνου τοῦ ἔξι Οἰκονόμων. Ἐν Τεγρέστη 1857, σ. 6.

7. Προλεγόμενα εἰς τὸν α΄ τόμον τῶν Σφράγιμένων Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραμμάτων, σ. η΄.

σικὸ ἔνθημα ποὺ τόσο ἐπιζήμια ταλάνισε τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ὁ Οἰκονόμος ἀκολούθησε τὸν Κοραῆ.

Τὸ γένος τὸ ἑλληνικόν, ἔλεγε, «ἔχασε τὴν ἀρχαίαν τῆς Ἀττικῆς φωνῆς καλλονὴν καὶ ἡναγκάσθη νὰ παραδεχθῇ εἰς τὴν γλῶσσαν πολλῶν ὀλλοεθνῶν λέξεων ἐπιβλήματα καὶ μολύσματα... δὲν μένει ἄλλη παραμυθία, εἰμὶ μόνη τῆς ὅμιλου μένης γλώσσης ἡ διόρθωσις: διότι αὕτη εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ ἔθνους, κτῆμα ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσταστον αὐτοῦ, ἥτις νὰ βελτιωθῇ μὲν εἶναι δυνατόν, οὐχὶ ὅμως καὶ παντάπασιν νὰ μεταβληθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἐν τῷ εἶναι τόσῃ ἡ μεταξὺ ταύτης καὶ ἐκείνης διάστασις».⁸

Στὴ γλώσσικὴ διδασκαλίᾳ ἀφιέρωνε πολὺ χρόνο πιστεύοντας πὼς ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα δὲν εἶναι ἀπλοῦν μέσον συνεννοήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ’ ὅτι ἔχει ἀνθρωποπλαστικὴ δύναμη. Καὶ περισσότερο ἀκόμα.

Μ’ αὐτὴν τὴν πεποίθησι δόμιλώντας στὸν Ἀλέξανδρο Στούρζα, τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδανίας, κατώρθωσε νὰ τὸν πείσῃ ὅστε νὰ ἐπανεισαχθῇ στὰ ρουμανικὰ σχολεῖα ἡ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς, «ἀφ’ ἧς καὶ μόνης, ὡς ἔγραφε σ’ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Στούρζα, ἐλπίζεται οὐ μόνον ἡ πρὸς τὰ βέλτιστα τῶν ἡθῶν ἔξημερωσις, ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸς τὰς ὅμιδόξους ἀδελφάς καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κοινὴν μητέρα καὶ τροφὸν ἐκκλησίαν ἀρραγέστερος καὶ παγιώτερος σύνδεσμος τῆς ἀγάπης».⁹

Εἶναι πράγματι περίεργο τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Οἰκονόμος ἀν καὶ ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ καταπιάστηκαν στὰ σοβαρὰ μὲ τὶς μεταφράσεις, ὡστόσο προτιμοῦσε τὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Ἀξιοσημείωτο ἐπίσης εἶναι ὅτι ὁ Οἰκονόμος, ἀν καὶ ἐθαύμαζε τὴν ἑλληνικὴ σοφία, διακήρυξε ὅτι ἡ τέλεια διάπλαση τῆς ψυχῆς τῶν νέων προέρχεται ἀπὸ μιὰ ἀρμονικὴ σύζευξη τῆς θύραθεν καὶ τῆς θείας σοφίας. Γι’ αὐτὸ μὲ θέρμη προτείνει τὴ μελέτη τῶν ἀγίων Γραφῶν, ποὺ χαρίζει τὴν πρὸς τὸν Θεόν εὐσέβειαν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Οἰκονόμον, εἶναι «τὸ θεμέλιον ὅλης τῆς ἡθικῆς καὶ ἡ ἀρχὴ πάσης Σοφίας».

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Οἰκονόμου διφείλεται καὶ στὸ γεγονὸς ὅτι ἤξερε πολὺ καλὰ νὰ μεταχειρίζεται τὰ παιδιά καὶ τοὺς γονεῖς. Ἐτιμωροῦσε κιόλας τοὺς νέους, ἀλλὰ γιὰ εὔλογη αἴτια καὶ πάντοτε τὴν κατάλληλη στιγμὴ καὶ μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο.

8. Οἰκονόμου -Σφράγιμενα Φιλολογικά Συγγράμματα, σ. 19.

9. Μπαλάνου Δημ. -Ανέκδοτοι ἐπιστολαὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἀθῆναι 1931, σ. 3.

Τὸν πατέρα τοῦ μαθητοῦ ἐθεωροῦσε πολύτιμο συνεργάτη στὸ δύσκολο ἔργο τῆς ἀγωγῆς. Μ' ἔμφαση ἔλεγε: «...εἰς μάτην ὄμιλοῦμεν ἡμεῖς εἰς τὰ ὕτα, ἐὰν σὺ (ό γονεὺς) δὲν ὄμιλήσῃς εἰς τὴν καρδίαν... σὺ εἶσαι τὸ φῶς καὶ ἡ συμβολὴ ἡμῶν».¹⁰

Ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Οἰκονόμου ἀπὸ τὴν Σμύρνην στάθηκε πραγματικὴ ἀπώλεια καὶ συνετέλεσε στὴν πνευματικὴν κατάπτωσην. Ὁ Ἑλληνικὸς τύπος γράφει σχετικά: «εἰς τοιαύτην δεινὴν περίστασιν ἐχάθησαν οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς παιδείας, ἢ νὰ εἴπω καλλιώτερον ἐξωρίσθη ἡ παιδεία ἐκ τῆς μεγάλης καὶ πλουσίας Σμύρνης».¹¹

Ο Οἰκονόμος χάρη στὶς ἀρετές του, τὴν ρητορικὴν του δεινότητα, τὴν θεολογικὴν του κατάρτιση, τὴν φιλολογικὴν καὶ γενικῶτερην ἄλλη μόρφωση, ἐδημιούργησε μεγάλους φίλους ἄλλα καὶ φοβεροὺς ἀπὸ ζήλεια ἐχθρούς.

Οἱ τελευταῖοι τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Σμύρνη, οἱ δὲ πρῶτοι τὸν ἐγλύτωσαν ἀπὸ ὁδυνηρές περιπέτειες.

Συγκεκριμένα, ὅταν ὥρισμένοι Σμυρναῖοι, πανίσχυοι, κατηγόρησαν τὸν Οἰκονόμο ὡς αἴτιο πολλῶν καὶ μεγάλων ἀδικημάτων, τὸ Οἰκονιμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὅπου προκαθήμενος ἦταν ὁ ἐθνομάρτυς Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄, ἐδωσε τὴν πιὸ ἀπροσδόκητη ἀπάντηση. Ἀντί νὰ τιμωρήσῃ τὸν Οἰκονόμο, ὀνόμασε αὐτὸν «πατριαρχικὸν τοῦ οἰκονιμενικοῦ θρόνου ἰεροκήρυκα καὶ διδάσκαλο πασῶν τῶν ὁρθοδόξων ἐκκλησιῶν», καὶ μάλιστα «ἰεροκήρυκα τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας» μὲ τὸ ἐξαιρετικὸ προνόμιο νὰ φέρῃ στὸ καλυμμαύχι του ἀδαμαντοκόλλητο σταυρό. Τὸ καλυμμαύχι τοῦτο¹² ὡς σήμερα οἱ Τσαριτσανιῶτες ἐπιδεικνύουν μὲ ὑπερηφάνεια κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ μνημοσύνου, Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ποὺ ἀδιάλειπτα ἐπιτελοῦν στὴ μνήμη τοῦ μεγάλου συμπατριώτου. Πρὸς τιμήν του ἔξι ἄλλους ὀνόμασαν τὸ Γυμνάσιο τῆς πόλεως «Οἰκονόμειο Σχολή».

Ἡ ἐκτίμηση καὶ ἡ συμπάθεια τοῦ Γρηγορίου Ε΄ πρὸς τὸν Κων. Οἰκονόμο φανερώνει μιὰ βαθύτερη γνωριμία καὶ στενότερες σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο ἐπιφανῶν ἀνδρῶν. Ἐτσι, εὐκολὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ πῶς ὁ Κων. Οἰκονόμος ἦταν μυημένος στὰ ἐθνικὰ μυστικά. Δὲν εἶναι νοητὸν νὰ ἀφηνεῖ ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄ ἔνα ἴκανότατο καὶ δραστήριο διδάσκαλο, τὸν Κων. Οἰκονόμο, ἔξω ἀπὸ τὰ μελλούμενα, ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος. Ὡστόσο

10. Σφζόμενα Φιλολογικά, σ. 57

11. ἔ.ἄ., σ. λβ'.

12 Ἐπανειλημμένα δημιουργήθηκε θέμα πῶς εἴχε ἐπιτραπῆ στὸν Οἰκονόμο νὰ φέρῃ αὐτό, τὰ ἐπιδεικνυόμενα κατὰ τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας ἄμφια καὶ ἡ μίτρα θεωροῦνται δῦρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κιρκασίας καὶ Γεωργίας πρὸς τὸν Κων. Οἰκονόμο, ὅταν συναντήθηκαν κατὰ τὸ 1828.

μένει ἀκόμα ἀνεξερεύνητο τὸ θέμα τῆς συμμετοχῆς ἢ ὅχι τοῦ Οἰκονόμου στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Δὲν ἔγινε ἡ ἀπαραίτητη μελέτη γιὰ τοὺς Θεσσαλοὺς Φιλικούς, ὅπως συνέβη μ' ἄλλες περιοχές, μιλονότι δὲν ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀξιολογώτερη ἐθνικὴ δράση.

Μὲ τὴν ἔναρξη τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Κων. Οἰκονόμος περιοδεύει τὶς ἑλληνικὲς παροικίες καὶ παρακινεῖ τοὺς Ἕλληνες νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγώνα. Νά ἔνα δεῖγμα ἀπὸ τοὺς πατριωτικοὺς αὐτοὺς λόγους. Πρόκειται γιὰ αὐτοσχέδιο προτρεπτικὸ λόγο ποὺ ἀπήνθυνε πρὸς τοὺς Γραικοὺς τῆς Ὀδησσοῦ: «φίλοι καὶ ἀδελφοί, ὁ καιρὸς τὸν ὅποιον ὥδιναν τόσοι αἰῶνες, τὸν ὅποιον ὁ δάκτυλος τῆς θείας Προνοίας εἶχε θησαυρισμένον διὰ τὰς ἡμετέρας ἡμέρας, ὁ καιρὸς τοῦ θριαμβοῦ τῆς εὐσεβούσης Ἑλλάδος εἶναι ἡδη παρών. Ἡμᾶς τοὺς νῦν ζῶντας Ἑλληνας συνεκάλεσεν ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων νὰ τινάξωμεν τὸν ζυγὸν τῆς ἀσεβείας καὶ ἀνομίας, καὶ νὰ ἴδωμεν ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἑκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐποχὴ μακαρία! ὁ τύραννος πίπτει, ὁ Σταυρὸς θριαμβεύει καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἀναγεννᾶται. Πρὸς ταύτην τὴν θείαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς πατρίδος φωνὴν δὲν ἔμεινε κωφός κανεὶς γνήσιος Γραικός... νεῦρα τοῦ πολέμου καὶ ἑλατήρια τῆς νίκης εἶναι τὰ χρήματα. Ἄν τῷ ὅντι ἀγαπάτε νὰ νικήσῃ ἡ Πατρίς χρήματα πρέπει νὰ καταβάλλητε... εύτυχέστερος εἶναι ἐλεύθερος πτωχὸς παρὰ σκλάβος τῶν Ἀγαρηνῶν δεδεμένος μὲ ἄλυσιν χρυσῆν». Καὶ ἐπιμένει: «μηδεὶς ἂς μὴ μείνῃ ἀμέτοχος ταύτης τῆς τιμῆς. Οἱ πλουσιώτεροι ἂς γίνωνται καλὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ὑποδεεστέρους καὶ οἱ ὑποδεεστέροι ἂς ἀκολουθῶσι κατὰ δύναμιν τοὺς πλουσιωτέρους».¹³ Μὲ τοὺς πύρινους λόγους του ὁ Οἰκονόμος σκορποῦσε φίγη συγκινήσεως καὶ ἔκαμε καὶ τοὺς πιὸ φιλοχρήματος νὰ προσφέρουν γενναῖες οἰκονομικὲς συνδρομές, δχι ἐφ' ἄπαξ ἀλλὰ ἀλλεπάλληλες, γιατὶ ὁ Κων. Οἰκονόμος βροντοφωνοῦσε: «Καταβάλετε πάλιν καὶ πάλιν, ὅν τύχῃ καὶ πολλάκις γενναίως». Εἶχε ἄλλως τε καταπληκτικὴ τέχνη λόγου νὰ συγκρίνοντας τὴν χρηματικὴ συνεισφορὰ μὲ τὴν θυσία τῆς ζωῆς τῶν μαχομένων Ἑλλήνων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. «Ἐκεῖνοι, οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀδελφοί, ἀφειδοῦσι καὶ κόπους καὶ χρήματα καὶ κτήματα καὶ γυναῖκας καὶ τὴν ἴδιαν αὐτῶν ζωήν. Ἐκεῖνοι ποτίζουσι τὴν Πατρίδα μὲ τὸ αἷμα αὐτῶν πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ γάλακτός της. Καὶ ὑμεῖς θέλετε κρατήσει ψιλὸν χρηματικὸν λογαριασμόν, μήπως δλιγοστεύσητε πάρα πολὺ τὴν περιουσίαν ὑμῶν...». Καὶ γιὰ νὰ κεντρίσῃ τὶς πιὸ εὐαίσθητες χορδὲς τῆς φιλοπατρίας τῶν ἔενητεμένων Ἑλλήνων, παρουσιάζει στὸ ἀκροατήριό του ἀνάγλυφη καὶ ὀλοζώντανη τὴν ἄϋην μορφὴ τῆς Πατρίδος: «φίλατοι πατριῶται, ἐπακούσατε τὴν δέησίν μου, ἥτις εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ δέησις τῆς

13. Σφρόμενα Φιλολογικά, σ. 369.

Πατρίδος. ‘Εκείνη δι’ ἐμοῦ κραυγάζει γοερῶς καὶ παρακαλεῖ τὴν βοήθειαν ὑμῶν ἐναντίον τῶν ἀνηλεῶν τυράννων αὐτῆς καὶ βασανιστῶν...». Ὅσο δὲ προχωροῦσε, ὁ λόγος ἐγίνετο πιὸ ἔντονος καὶ πιὸ πλούσιος σὲ σχήματα καὶ χρώματα, ὅπως τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα: «Ἄς φεύσῃ καὶ τὸ χρυσίον καὶ τὸ αἷμα ἡμῶν νὰ πνίξῃ τὸν τύραννον καὶ νὰ καταφιλήσωμεν ἀλλήλους ἐλεύθεροι ἢ εἰς τὸν Οὐρανὸν ἢ εἰς τὴν Πατρίδα».¹⁴ Τὰ πατριωτικὰ κηρύγματα τοῦ Οἰκονόμου εἶχαν τεράστια ἀπήχηση. Ἀπὸ παντοῦ κατέφθαναν χρηματικὰ ἐμβάσματα καὶ ἔτσι κατωρθωνόταν ὁ ἔξοπλισμὸς τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων καὶ ἔξασφαλιζόταν ἡ περίθαλψη τῶν προσφύγων καὶ τῶν ὁρφανῶν πολέμου.

Ο Οἰκονόμος ἔδινε τὴν ἰδικὴν του μάχην¹⁵. Καὶ δὲν ἦταν λιγότερο σημαντικὴ σ’ ἀποτελέσματα. Παράλληλα πρὸς τοὺς προτρεπτικοὺς πρὸς τοὺς ὅμιογενεῖς του λόγους ὁ Οἰκονόμος ἔγραψε καὶ πρὸς τοὺς ἴσχυροὺς τῆς γῆς, γιὰ νὰ συμπαρασταθοῦν στὸν ὑπέροτα ἀγῶνα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἄν τοῦ Οἰκονόμου δὲν πῆρε μέρος στὸν ἐνοπλὸ ἀγῶνα, ἡ συμβολὴ του στὴν πανελλήνια προσπάθεια γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ δὲν ὑπῆρξε κατώτερη. Ἀντίθετα, βοηθοῦσε περισσότερο μὲ τὴν ἔθνικὴ δράση ποὺ ἀνέπτυξε στὸ ἔξωτερο. Ἰσως ἡ προτίμηση νὰ ἀγωνισθῇ μὲ τὸ λόγο, προφορικὸ καὶ γραπτό, νὰ μὴ ἦταν τυχαία. Πιθανώτατα ἀποτελεῖ δίδαγμα τῆς πικρῆς πείρας ποὺ εἶχε ἀποκτήσει ἀπὸ τὸ προεπαναστατικὸ κίνημα τῶν Θεσσαλῶν ὄπλαιχηγῶν Βλαχάβα-Νικοτσάρα. Γιατὶ τὸ παράτολμο ἐκεῖνο κίνημα, στὸ ὅποιο ὁ Οἰκονόμος εἶχε ἀναμιχθῆ καὶ εἶχε ὑποστῆ τόσες περιπέτειες, δὲν ἀπέτυχε ἀπὸ ἔλλειψη γενναίου φρονήματος τῶν ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν παντελῆ ἀπουσία συμπαραστάσεως. Γιατὶ εἶχε ἀφεθῆ ἀβοήθητο.

Τώρα στὴ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821, ὁ Κων. Οἰκονόμος, μάχεται μ’ ὅλες τὶς δυνάμεις του καὶ προσφέρει στὸ Ἑθνος μεγάλες ὑπηρεσίες, ὅπως ταίριαζε σ’ ἓνα μεγάλο διδάσκαλο τοῦ Γένους.

14. ἔ.ἄ., τ. α΄, σ. 364 κέξ.

15. Ὁ Οἰκονόμος ὑπῆρξε συναρπαστικὸς ὅμιλητής. Γιὰ τὴ φητορικὴ δεινότητά του ἔχουν γράψει ὁ Δημ. Μπαλάνος, Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἔξ Οἰκονόμων, καὶ ὁ Εὐάγ. Φωτιάδης στὸ Περ. «Ἐνορία» (1957).

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΕΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ

(Άνακοίνωση στὸ Α΄ Συνέδριο Βιβλιοθηκαρίων)

Πνευματική αληρονομιά, ἀνεκτίμητη ἐπιστημονικὰ καὶ ἑθνικά, συνάμα δὲ ἀντίκρυσμα οἰκονομικὸ ἀφάνταστο, ἀποτελοῦν οἱ μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ, ὅτι παρὰ τὶς ἀλλεπάλληλες ἑθνικὲς περιπέτειες καὶ τὶς ἀτέλειωτες καθόδους ποικιλωνύμων ἐπιδρομέων στὸ διάστημα ὀλόκληρης χιλιετίας τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος διεφύλαξαν κατὰ προσέγγιση 150.000 τόμους βιβλίων, ποὺ στὴν πλειονότητα εἶναι σπάνια, πολλὰ δὲ παλαιτυπα καὶ ἀρχετὰ ἀρχέτυπα. Ἐπίσης οἱ πολύτιμοι χειρόγραφοι κάδικες ὑπερβαίνουν τὶς 12.000, περισσότεροι δὲ ἀπὸ 2.000 σὲ περγαμηνὴ καὶ μάλιστα σ' ἀρίστη κατάσταση. Ἐπὶ πλέον, ποικίλα ἔγγραφα, εἰλητάρια, χρυσόβουλα, σιγίλλια, φιδιμάνια κλπ. ὑπάρχουν σὲ ἀφθονία, περίπου 15.000.

Ἄν γιὰ τὶς μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες τοῦ Ἅγιου Ὁρούς, τῶν Μετεώρων καὶ δύο-τριῶν ἄλλων περιοχῶν, ὅπως Ἅγιου Ιωάννου Θεολόγου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Πάτμου καὶ Μεταμορφώσεως Σωτῆρος-Βλατάδων-Θεοσαλονίκης, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔλαβε ὡρισμένα βασικὰ μέτρα προσπελάσεως, διαφυλάξεως καὶ ἀξιοποίησεως, οἱ ὑπόλοιπες μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες χειμάζουν ἐκτεθειμένες σὲ παντοίους κινδύνους. Καὶ ἀνέρχονται σὲ πολλὲς δεκάδες οἱ βιβλιοθῆκες αὐτές, διάσπαρτες στὸν ἡπειρωτικὸ καὶ νησιωτικὸ ἑλληνικὸ χῶρο: Π.χ. στὴν Πελοπόννησο τῶν Ἅγιων Ἀναργύρων τῆς Ἐρμιόνης, Τιμίου Προδρόμου Γορτυνίας, Ἅγιας Λαύρας Καλαβρύτων, Ταξιαρχῶν Αἴγιαλείας, Ἅγιου Γεωργίου Φενεοῦ Κορινθίας· στὴ Στερεά Ἑλλάδα, Προυσσοῦ καὶ Τατάρων· στὴν Ἡπειρο, Ροβελίτης· Ἀρτης καὶ Γηρομερίου Ἰωαννίνων· στὴ Θεσσαλία Ἅγιου Βησσαρίωνος (Δουσίκου) καὶ Ὑπεραγίας Θεοτόκου Ὄλυμπιωτίσσης· στὴ Μακεδονία, Ὁσίου Νικάνορος (Ζάβορδας) Γρεβενῶν, Τιμίου Προδρόμου (Βεροίας) καὶ Παναγίας Κλεισούρας· στὴ νησιωτικὴ Ἐλλάδα, Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου Σκιάθου, Παναγίας Κυρίας τῶν Ἀγγέλων Γωνιᾶς Κολυμβαρίου Κισσάμου κ.ἄ.

Ἐξ ἄλλου, ἂν ληφθῇ ὑπ’ ὅψη ὅτι τόσο τὰ ἔντυπα βιβλία, ὅσο καὶ τὰ χειρόγραφα τῶν περισσοτέρων μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν δὲν ἔχουν ἀκόμα καταλογογραφηθῆ, γίνεται ευχερέστερο ἀντιληπτὸς ὁ κίνδυνος, ποὺ διατρέχει ὁ πραγματικὸς αὐτὸς θησαυρὸς στὴν ἐποχὴ μας, κατὰ τὴν ὁποία ὁ εὔκολος πλουτισμὸς ἔχει ἀναχθῆ σὲ καθημερινὴ πράξη καὶ δεῖγμα εὐφυΐας.

Οἱ κίνδυνοι, ποὺ διέτρεχαν τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα κατὰ τὴν Τουρκο-

κρατία και κάθε είδους ξενοκρατία, ήσαν λιγώτεροι. Γιατί οι ἀρχαιοκάπηλοι σπάνιζαν, οι δὲ καλόγεροι, λόγιοι και ὀλιγογράμματοι, ἀγρυπνοῦσαν και πονοῦσαν πολὺ τὸ βιβλίο. Μόνο κατὰ τὴ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἐπῆλθε ἀξιόλογη καταστροφὴ στὰ βιβλία, γιατὶ τὰ ἔπαιρναν οἱ πολεμισταί - Τοῦρκοι και Ἑλληνες - και κατασκεύαζαν μὲ τὰ φύλλα τους πυριτιδοβολές. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ χειρόγραφη σημείωση ἀγραμμάτου μοναχοῦ σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς χειρόγραφους κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Ὁλυμπιατίσσης Ἐλασσόνος:

«Ὥ, τί καλότυχον βιβλίον, ὅποὺ εἶναι ἑτοῦτο και δίχνεται εἰς τὸ ἓνα μέρος και εἰς τὸ ἄλλο, και δὲν τὸ βλέπει κανεὶς διὰ νὰ τὸ πάρῃ! Ἀν ὅμως ἐγὼ μὲ ἔδιδεν χέρι, ἥθελε τὸ πάρω χωρὶς ἀμφιβολίαν. Ὅμως κοιτάξετε ὅποὺ νὰ τὸ πάρετε χωρὶς ἄλλο. Διότι ἐγώ, ὅποὺ εἴμαι ἔνας ἀγράμματος, και ἀφ' οὗ τὸ εἶδα ἐλυπήθηκα και ἥθελα διὰ νὰ τὸ πάρω, και δὲν μὲ τὸ ἔδωσαν. Γυρεύουν νὰ τὸ κάμιουν φουσκεια, εἰς τές παλάσκες, διατὶ δὲν ἥξεύρουν αὐτοὶ τὶ λέγει αὐτὸ τὸ χαρτί. - 1823 Χρύσανθος Σουλικουνίτζας».

Μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἔγιναν ἀπὸ τὴν ἵδια βιβλιοθήκη ἀφαιρέσεις βιβλίων και χειρογράφων, ὅπως π.χ. ἀπὸ τὸν USPENSKIJ, ὁ ὅποῖος ἀγόρασε ἀπὸ τὸ μοναστήρι «ἄντι εὐτελοῦς τιμῆς» 4 περγαμηνὰ Μηναῖα, μία περγαμηνὴ Ὁκτώηχο και δύο περγαμηνὰ Τριώδια, ὅλα 12ου αἰῶνος, τὰ ὅποια μαζὶ μὲ ἄλλα χειρόγραφα πωλήθηκαν στὴν Αὐτοκρατορικὴ Δημοσίᾳ Βιβλιοθήκη τῆς Πετρουπόλεως. Ἐπίσης, εἶναι γνωστὸ ὅτι τρία χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης Ὁλυμπιατίσσης δόθηκαν «δανεικὰ κι' ἀγύριστα» σὲ γνωστὰ και σημαίνοντα πρόσωπα.

Μεγαλύτερες, φυσικά, οἱ ἀπώλειες στὰ ἔντυπα βιβλία. Τοῦτο μαρτυροῦν περίτρανα οἱ κολοβὲς σειρὲς συγγραμμάτων ποικίλης ὕλης και διαφόρων γλωσσῶν. Βασική, μᾶλλον, αἵτια εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴ διαδοχὴ τῶν ἥγουμένων ἡ ἐπισκόπων και τελευταῖα μητροπολιτῶν δὲν συντασσόταν ἐπίσημο - κατὰ συγγραφέα, τίτλο, χρόνο και τόπο ἐκδόσεως βιβλίων - πρακτικὸ παραδόσεως και παραλαβῆς.

Ωστόσο, δίκαιο νὰ ὑπογραμμισθοῦν οἱ ἀδιάλειπτες φροντίδες και οἱ ἄσκοντες προσπάθειες τῶν λογίων, καθὼς δὲ φάνηκε παραπάνω, και τῶν ἀγραμμάτων μοναχῶν. Χωρὶς νὰ παραμελοῦν τὴν τακτοποίηση και τὴν περιποίηση (βιβλιοδεσία, συντήρηση και ἀποκατάσταση) τῶν βιβλίων, κυρίως ἐπεδίωκαν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ διακίνηση και χρήση τοῦ βιβλιακοῦ ὑλικοῦ. Ὅπως τουλάχιστο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τῆς Ὁλυμπιατίσσης, ποὺ πλουτίσθηκε μὲ ἀτομικές συλλογές βιβλίων και χειρογράφων μορφωμένων μοναχῶν, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτά, Θεολογικά, Φιλοσοφικά, Φιλολογικά, Γραμματικά, Μαθηματικά και λοιπά Ἐπιστημονικά, κυκλοφοροῦσαν δανειακὰ πρὸς μελέτη

σὲ σπουδαστάς καὶ λογίους, κληρικοὺς καὶ λαϊκούς. Ἐτοι πράγματι ἡ μοναστηριακὴ βιβλιοθήκη συνέβαλε στὴ διατήρηση τῆς ἐπαφῆς ἀνθρώπων τῆς περιοχῆς μὲ τὰ γράμματα καὶ γενικώτερα μὲ τὴν Παιδεία.

Οἱ καλόγεροι τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ὀλυμπιωτίσσης μερίμνησαν ἰδιαίτερα καὶ γιὰ τοὺς ὅρους ὑγιεινῆς καὶ πυρασφαλείας τῶν βιβλίων. Ὡς βιβλιοθήκη χρησιμοποίησαν τὸ φυλάκιο, αἴθουσα εὐρύχωρη, κτισμένη ἐπάνω στὸν δυτικὸν πυλῶνα τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, ποὺ εἶναι τὸ μόνο μετὰ τὸ ναὸ παλαιολόγειο κτίσμα καὶ τὸ ἀνθεκτικώτερο τμῆμα τῆς ὅλης οἰκοδομῆς. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε καὶ ψηλότερη οἰκοδομικὴ βάση σὲ σχέση μὲ τὰ παρακείμενα κελλιά, ἀπομάκρυνε καὶ τὸν κίνδυνο πυρκαϊᾶς. Ἐξ ἄλλου ἀξίζει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ συνύπαρξη βιβλιοθήκης καὶ φυλακίου ἐπέβαλε καὶ τὴ φρούρηση ἀπὸ δύο πρόσωπα, τὸν βιβλιοφύλακα καὶ τὸν θυρωρό, ποὺ ἦταν τρίτος κατ' ἀξία μοναχός, γέροντας σοφὸς ἢ νέος συνετός, καὶ κρατοῦσε τὸ κλειδὶ τοῦ πυλῶνος. Οἱ ἴσχυροὶ αὐτοὶ παράγοντες προστασίας τῆς βιβλιοθήκης ἔξηγοιν καὶ τὴ διάσωση σημαντικοῦ μέρους τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ τῆς μονῆς.

“Ο,τι ὅμως, χάρῃ στὴν πρόνοια καὶ ἐπαγρύπνηση τῶν μοναχῶν, διασώθηκε στοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς σκλαβιᾶς, κινδυνεύει σήμερα νὰ χαθῇ, ἀν δὲν ληφθοῦν ἀμεσα καὶ ἀποτελεσματικὰ μέτρα.

Συγκεκριμένα στὴν Ὀλυμπιωτίσσα, τὸ δωμάτιο, ποὺ περιγράψαμε ὡς βιβλιοθήκη, κατεδαφίστηκε, τὰ δὲ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα στεγάζονται ἥδη σὲ καινούργια καὶ ἀσφαλῆ αἴθουσα, ποὺ κτίσθηκε ἐπίτηδες στὸ προαύλιο τοῦ Καθολικοῦ. Ἄλλὰ ἡ σύγχρονη αἴθουσα θὰ γίνη ὁ τάφος τῶν βιβλίων καὶ τῶν χειρογράφων, διότι ὁ βιοεινὸς τοῖχος εἶναι σκαμμένος στὴν πλαγιὰ τοῦ λόφου καὶ ἡ ὑγρασία διεισδύει ἀθόρυβα, ἀλλὰ θανατηφόρα. Ἐτοι, ὅσα βιβλία καὶ χειρόγραφα γλύτωσαν στὸ διάβα τῶν αἰώνων ἀντιμετωπίζουν τὴν ὄλοκληρωτικὴ φθορά τους στὶς ἡμέρες μας μέσα στὴ σύγχρονη βιβλιοθήκη, χωρὶς τὴν παραμικρὴ ὑποψία τοῦ ἐργολάβου τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῶν συνεργατῶν του.

Εἶναι συνεπῶς αὐτονότο ὅτι ἐπιβάλλεται, χωρὶς καθυστέρηση, ἡ μεταφορὰ τῶν βιβλίων καὶ τῶν χειρογράφων σὲ προσφορώτερο χῶρο, ὅπως ἥδη ἔγινε γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη καὶ ἄμφια, προτοῦ θρηνήσουμε σοβαρώτερες ἀπώλειες. Συνάμα, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι σ' ἀνάλογες περιπτώσεις ἀπαιτεῖται καὶ ἡ γνώμη τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονος βιβλιοθηκαρίου. Διότι πρὸ πάντων αὐτὸς εἶναι σὲ θέση νὰ ὑποδείξῃ τὸν χῶρο ποὺ παρέχει ἐγγυήσεις ἀσφαλείας ἀπὸ κλοπή, πυρκαϊὰ κ.λ.π. καὶ ὑγιεινῶν συνθηκῶν διατηρήσεως βιβλίων καὶ χειρογράφων.

Δυστυχῶς, παρατηροῦνται καὶ φαινόμενα πολὺ χειρότερα. Ὁ κ. Φ. Δημητρακόπουλος σὲ πρόσφατη (1974-75) μελέτη του γιὰ τὴ βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς Δου-

σίκου Τρικάλων, γράφει τ' ἀκόλουθα:

«Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν ἐντύπων, ὡς προαναφέρομεν, ἡ κατάστασις εἶναι λίαν ἐπισφαλής· τὰ διὰ τῆς στέγης εἰσερχόμενα ὅμβρια ὕδατα ἔχουν ἐπιφέρει φθορὰς εἰς πλεῖστα βιβλία, ἀρκετὰ δ' ἔχουν καταστρέψει τελείως. Κατὰ πρόχειρον καταμέτρησιν ὑπελογίσαμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐντύπων εἰς 1.300 περίπου τόμους, ἔξ ῶν περὶ τοὺς 250, ὡς λίαν ἐπηρεασμένη ἐκ τῶν ὕδατων, ἀφηρέθησαν τῶν θέσεών των καὶ ἐτοποθετήθησαν προχείρως ἐπί τινος τραπέζης καὶ δύο ξυλίνων βάθρων. Ἐσημειώσαμεν τέλος ἀρκετὰς παλαιοτύπους ἐκδόσεις ὡν ἀρχαιοτάτη εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν διαλόγων Λουκιανοῦ τοῦ Σαμοσατέως, Φλωρεντία 1496 (LEGRAND 1,49).»

«Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι δὲν θὰ βραδύνη ἡ ἔκδοση τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Μονῆς Δουσίκου, ποὺ ἔτοιμάζει ὁ κ. Φ. Δημητρακόπουλος, δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ μείνουν οἱ εἰδικοὶ καὶ οἱ ἀριθμοί αὐτοῦς στὸ ζῆλο καὶ στὶς φροντίδες τῶν πέντε νέων μοναχῶν τῆς μονῆς Δουσίκου, ποὺ ἐργάζονται ἐντατικὰ γιὰ τὴν ἀνακαίνιση τῆς μονῆς, τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς βιβλιοθήκης τῶν ἐντύπων.

«Ἐξ ἵσου ἐνεργὸς ἀρωγὴ καὶ συμπαράσταση νὰ ἐκδηλωθοῦν καὶ πρὸς κάθε μοναχό, ἐπίσκοπο καὶ μητροπολίτη, ποὺ ἀγωνίζεται νὰ περισώσῃ ὅ,τι ἐπιβίωσε, ὅπως ἀρχισε κιόλας νὰ συνειδητοποιεῖται καὶ νὰ πραγματοποιεῖται στὴν Ὁλυμπιώτισσα.

«Ἐπέστη ἡ μεγάλη στιγμὴ τῆς συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας γιὰ τὴν καίρια χρησιμοποίηση καὶ τοῦ δυναμικοῦ τῶν Ἐλλήνων Βιβλιοθηκαρίων, οἱ ὅποιοι μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς γνώσεις τους καὶ τὴν τρανὴ ἀγάπη γιὰ τὸ βιβλίο καὶ τὸ χειρόγραφο θὰ σκεφθοῦν καὶ θὰ πράξουν ὅ,τι καλύτερο καὶ δροθότερο σὲ κάθε περίπτωση ἐνδείκνυται γιὰ τὴν πρόληψη ἢ τὴν περιστολὴ τῆς ζημίας, ποὺ ὑφίσταται ἡ θέντικὴ καὶ πανανθρώπινη πνευματικὴ κληρονομιὰ τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν.

Γι' αὐτὸ μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ Α΄ Πανελλήνιου Συνεδρίου Ἐλλήνων Βιβλιοθηκαρίων προτείνουμε τὰ ἀκόλουθα:

«Ἀφοῦ πρωτίστως διασφαλισθοῦν μὲ δρους ὑγιεινῆς καὶ καταλόγους τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα, νὰ μὴ ἀποθηκευθοῦν, ἐκ νέου, ἀλλὰ μέσα σὲ ὠραῖες καὶ ἀσφαλεῖς προθῆκες τὰ πολυτιμώτερα νὰ παρουσιασθοῦν τόσο στὸ εἰδικευμένο ἐπιστημονικὸ προσωπικό, συνηθέστερα ἔνο, ὅσο καὶ σ' ὅλους τοὺς Ἐλληνες ἐπιστήμονες καὶ βιβλιοφίλους, κατ' ἀρχὴν δὲ στὴ σπουδάζουσα νεολαίᾳ ὅλων τῶν βαθμίδων, ὥστε οἱ μοναστηριακὲς βιβλιοθῆκες νὰ καταστοῦν ζωντανοὶ φορεῖς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως καὶ τῶν Ἐλληνικῶν Γραμμάτων, περιφερειακὰ θερμοκήπια σπουδῶν καὶ ὅχι ἀποθηκευτικοὶ ἢ ἀπνευμάτιστοι μουσειακοί

χῶροι.

Τότε μόνο θὰ ἐκλείψῃ καὶ τὸ ἀπαράδεκτο φαινόμενο ὑπάρξεως Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ἵσως δὲ καὶ φιλολόγων ποὺ ἀγνοοῦν τί εἶναι καὶ πῶς εἶναι ἔνας χειρόγραφος κώδικας, ἔνα εἰλητάριο, ἔνα σιγίλλιο καὶ ἀδυνατοῦν νὰ χαρακτηρίσουν ἔνα παλαιὸ βιβλίο ώς σπάνιο, παλαίτυπο ἢ ἀρχέτυπο, ἐνῶ πιθανώτατα στὴ γενέτειρά τους ἢ σ' ἀπόσταση λίγων χιλιομέτρων ἀπὸ αὐτὴν κατάκειται ἀνελέητα καὶ ἀστοργα μιὰ μοναδικὴ πνευματικὴ κληρονομιά.

Καιρὸς νὰ συνέλθουμε, ἂν θέλουμε νὰ ἐνταχθοῦμε στὸν πολιτισμένο ἀληθινὰ κόσμο.

*Περραιβία, δίμηνη ἔκδοση θεμάτων τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσόνος, 45-46,
Γενάρης - Απρίλης 1981, 2-6.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ¹ ΣΤΟΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΕΝΤΥΠΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΙΣΣΗΣ

‘Η Έλασσών, κωμόπολις ἀρχαιοτάτη, μνημονευομένη ἡδη ὑπὸ τοῦ Ὄμηρου ὡς Ὄλοσσών, πρωτεύουσα σήμερον ὁμωνύμου ἐπαρχίας τοῦ νομοῦ Λαρίσης, ἔχει πλουσιοπαρόχως προικισθῆ ὑπό τῆς Φύσεως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρελθόντος.

‘Ο Ὄλυμπος καὶ τὰ ὑποτελῆ δόῃ του, Πιέρια, Καμβούνια, Χάσια, στεφανώνυν τὸ περδαϊκὸν δροπέδιον, τὴν εὐφορον πεδιάδα τῆς Ἐλασσόνος καὶ τὴν μαγευτικὴν κοιλάδα τῆς Ποταμᾶς. Λαμπρὰ δὲ μνημεῖα -περασμένα μεγαλεῖα- δῶν τῶν ἐποχῶν, ἀρχαῖα, μεσαιωνικά, νεώτερα, κοσμοῦν τὴν ὥραίαν περιοχῆν.

‘Εγκαλλώπισμα ἀναντιρρότως ὑπέροχον εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ μεσαίου τῶν πρὸς βιορᾶν τῆς Ἐλασσόνος ὑπερκειμένων λόφων ἀνεγερθεῖσα Μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, τῆς ἐπικαλουμένης Ὄλυμπιωτίσσης.

‘Η μικρὰ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασις καὶ τὸ περίοπτον τῆς τοποθεσίας ἀποτελοῦν κίνητρα ἴκανά, ὥστε νὰ συγκεντρώνη μέγαν ἀριθμὸν ἐπισκεπτῶν καὶ μελετητῶν τῆς Ἰστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τῆς Θεσσαλίας. Παρὰ ταῦτα, εἰσέτι, παραμένει ἄγνωστος ἡ ἀκριβῆς χρονολογία ἰδρύσεως τῆς Μονῆς. Εὔτυχως, ἐκ τῆς διασωθείσης ξυλογλύπτου θύρας, ἀρίστης τέχνης², εἰς τὸ καθολικὸν ταύτης ἐντοπίζεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔδωσαν μίαν τελευταίαν λάμψιν εἰς τὴν

1. Καίτοι ὁ *Κατάλογος* ἀπευθύνεται κυρίως πρὸς τοὺς ἐρευνητὰς ἀναλόγων θεμάτων, οἱ ὅποιοι -ἐλπίζομεν- θὰ εὑδούν κάτι χρήσιμον, ἡ *Εἰσαγωγὴ* ἐγράφη κατά τινα διάφορον τοῦ συνήθους τρόπου ἀποσκοποῦσα οὕτω νὰ ἐντιμερώσῃ ἀδρομερῶς περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν μονῶν καὶ τῆς Ἰστορίας τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν τοὺς ἀναγνώστας - συνδρομητὰς τῶν ἀρξαμένων ἐκδόσεων τῆς Μονῆς Ὄλυμπιωτίσσης. Βιβλιογραφίαν σχετικὴν εἴχομεν ὑπ’ ὅψιν μας πλουσίαν. Σημειοῦμεν εὐγνωμόνως ὅτι διὰ τοῦ πανεπιστημακοῦ διδασκάλου μας καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἀναστασίου Ὁρλανδού ἡ Ἀκαδημαϊκὴ Σύγλητος προθύμως ἐπέτρεψε νὰ λάβωμεν γνῶσιν καὶ τῆς ἀνεκδότου μοναστηριακῆς βιβλιογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἀναφέρομεν τὰ ἀξιολογώτερα τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων καὶ περιοδικῶν, τὰ ὅποια παρέχουν πλουσιοτάτην βιβλιογραφίαν: N. B. Τωμαδάκη, *Εἰσαγωγὴ* εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, Φ. Κουκούλε, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ἡ. Ὁρλανδον, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ (ἐκδ. δευτέρᾳ), Δ. Παρανίκα, Σχεδίασμα, Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, E.E.B.Σ. IA΄, A΄, Π.Α.Α. (1916), Δ. Χρ. Ἀρχ. Ἐτ. (Περιόδος Γ΄), A΄, Νέος Ἑλληνομνήμων, E΄ (1908), Θεολογία, ΚΓ΄ (1952), Ἐπετ. Φιλ. Συλ. Παρον., ΣΤ΄ κ.ἄ.

γηραιάν κοιτίδα τοῦ πολιτισμοῦ, βασιλίδα τῶν πόλεων Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὰς ὀλίγας ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας ἔστιας. Οἱ Παλαιολόγοι ἐπέδειξαν ἐπίσης ζῆλον ἴδιαίτερον καὶ διὰ τὴν τόνωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συνναισθήματος τῶν βυζαντινῶν Ἐλλήνων δι' ἀνεγέρσεως ναῶν καὶ μονῶν, κέντρων θρησκευτικῶν, τὰ ὅποια ἀνεβίωσαν χιλιετῇ παραδοσιν καὶ προετοίμασαν συνέχειαν ἄρρητον διὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς ἀναφαινομένης τουρκοκρατίας.

Καρπὸς τῆς ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων θρησκευτικῆς ἀνατάσεως δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ Μονὴ Ὁλυμπιωτίσσης. Ἡ χρονολογία 1305³, ἡ ὁποίᾳ ὑπάρχει ἐπὶ τῆς προειρημένης θύρας, ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ ἔργον εἶναι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' (1282-1328). Ἡ ὅλη δ' ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ μνημείου ἐπικυρώνουν ὅπωσδήποτε τὴν πατρότητα. Ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ ἰστορικὴ ἀξία του, ὡς ὑποστηρίζουν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, εἶναι σημαντικώτατη. Ὄμολογουμένως χαρακτηρίζεται ὡς κόσμημα ἔξαιρετον καὶ σπουδαῖος σταθμὸς τέχνης⁴.

2. Τὸ πολύτιμον τοῦτο ξυλόγλυπτον ἔχει ὑποστῆ ἀτυχῶς ἵκανὴν φθορὰν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῶν χονδροειδῶν ἐπισκευῶν.

Ἄποτελεῖται ἐκ δύο βαρέων θυροφύλλων ἐκ μέλανος ξύλου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπλοῦνται διάφορα πλέγματα λαμπρῶς εἰργασμένα εἰς ἔξεχον ἀνάγλυφον καὶ διάτρητον τεχνικήν, στερεούμενα διὰ μεγάλων ἥλων καὶ διαστιζόμενα μὲ σειράς ἔξ ἐνθέτου ἐλεφαντοστοῦ.

Ἐκαστὸν θυρόφυλλον χωρίζεται εἰς τρία ὁρθογώνια, πλαισιούμενα ὑπὸ ἀλυσιδωτοῦ πλέγματος ἔξ ἐνθέτου ἐλεφαντοστοῦ. Τὰ ἔξ ὁρθογώνια πληροῦνται ἀνὰ δύο μὲ τρία διάφορα γεωμετρικὰ πλέγματα, περιβάλλονται δὲ μὲ ἴδιαίτερον πλαίσιον, φέρον διάφορον καὶ πάλιν διάκοσμον μὲ ὥραιάν ἐνθέτον ἐργασίαν. Οὕτω τὰ ἄνω ὁρθογώνια φέρουν πλαίσιον ἐκ διπλῶν τεθλασμένων διακοσμήσεων καὶ πληροῦνται μὲ πλέγμα ἐκ διασταυρουμένων τετραγωνικῶν κύκλων οὗτως, ὥστε καὶ πάλιν νὰ σχηματίζονται σταροί: οἱ κύκλοι, δπος καὶ τὰ κενά, πληροῦνται μὲ σταυρούς, ρόδακας, φοινικοειδῆ καλπ. Τέλος τὰ κάτω ὁρθογώνια ἔχουν ἀπλοῦν πλαίσιον ἐκ στενῶν πλακιδών ἐλεφαντοστοῦ καὶ φέρουν σύνηθες πλέγμα ἐκ χιαστὶ διασταυρουμένων λογχοειδῶν διακοσμήσεων οὗτως, ὥστε νὰ σχηματίζεται λίαν πολύπλοκον ἐκ κύκλων σύμπλεγμα. Εἰς τὰς δύο ἄνω καὶ πρός τὰ ἔξω γωνίας τῆς θύρας, ἐντὸς δὲ τοῦ πλέγματος εἰνόσκονται κεχαραγμένη ἐπὶ πινακίδων ἡ ἐπιγραφή: ANEKAINICΘICAN AI TTILE, καὶ δεξιά ETOYΣ, ΦΩΔΙ' EN (ἢ Y) ΝΓ. (Γ. Σωτηρίου, Ε.Ε.Β.Σ. Δ' (1927). σ. 327-329.

3. Βλ. Γ. Σωτηρίου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 316, 329.

4. Ὡς τὸν τελευταῖον κρίκον τῆς ἀλύσεως τοῦ τύπου τῆς Βασιλικῆς μὲ τρούλλον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν μικρὸν ναὸν τῆς Μονῆς Ὁλυμπιωτίσσης Ἐλασσῶνος, δοτις ἀνήκει εἰς τὴν Παλαιολόγειον ἐποχήν. Ὁ ναὸς οὗτος ἔχει μὲν τὰς μικρὰς διαστάσεις, τὰς ὑπερομέτρως στενὰς καὶ ὑψηλὰς ἀναλογίας καὶ τὰς ἴδιαξούσας ἀρχιτεκτονικὰς μορφὰς τῆς Παλαιολογείου ἐποχῆς, ὡς πρὸς τὸν τύπον ὅμως ἔχει τὴν συγκρότησιν τῆς Βασιλικῆς μὲ τρούλλον· διότι αἱ πλάγιαι καμάραι δὲν ἔκτείνονται καὶ ἀνωθεν τῶν πλαγίων κλιτῶν, ἀλλὰ περιορίζονται εἰς τὸ πάχος τῶν πεσσῶν, τὰ δὲ πλάγια κλίτη περιζώνουν γύρῳ τὸν ναὸν χαριηλότερα, ἀφήνοντα ἐλεύθερα ἀπὸ τὰ τρία μέρη τὰ τύμπανα τῶν μεγάλων τόξων. Ὁ ναὸς τῆς Ὁλυμπιωτίσσης παρουσιάζει διαφορὰν ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους ναοὺς τῆς Βασιλικῆς μὲ τρούλλον εἰς τὴν μορφὴν τῶν πεσσῶν,

‘Ο ναός τῆς Μονῆς, τὸ κομψοτέχνημα τοῦτο, περιεβλήθη μεταγενεστέρως ὑπὸ ἀλλεπαλλήλων προσκτισμάτων, τὰ ὅποια καταφανῶς ἔχουν ἀλλοιώσει τὴν ἀρχικὴν θαυμασίαν μορφήν. Ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ παλαιοῦ κτίσματος ἐκ τῶν νεωτέρων κατέστη ἐπιτακτική. Οὕτω κατεδαφίσθη πρό τινων ἐτῶν ὁ ἀκαλαίσθητος γυναικωνίτης, δ ὅποιος ἀπέκρυψε παντελῶς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ περίφημος ἔντονος πολυγλυπτικὴ θύρα. Πλεῖσται ἄλλαι ἐργασίαι ἐπηκολούθησαν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ κτηρίου καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς γνησίας βιζαντινῆς ὄψεως, ἔξωτεροικῆς καὶ ἐσωτεροικῆς⁵. Κατὰ τὸ παρελθόν μάλιστα ἔτος κατεβλήθη προσπάθεια διὰ τὴν κάθαρσιν τοῦ ἐσωτεροικοῦ ἀπὸ πάσης προσθήκης καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐκ τῆς πολυκαταράτης φθαρεισῶν τοιχογραφιῶν. Ἀφηρέθησαν τὰ σταύρια καὶ τὰ ὑπὲρ τὸ τέμπλον ἔντονος πολυγλυπτα καὶ ἐκτελεῖται πράγματι μία ἐργασία καλλιτεχνικὴ μεγάλης σημασίας. Ἡ ἐκτέλεσις ἀνελήφθη ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ καλλιέργου κ. Ζαχαρίου, τοῦ ὅποιου ἡ πεῖρα καὶ ἡ φιλοτεχνία ἐγγυῶνται ἀνεπιφυλάκτως τὴν ἐπιμελημένην ἀνακαίνισιν.

‘Ο ναός, ὅμως, δὲν εἶναι τὸ ἄπαν μιᾶς μονῆς, ἀλλὰ μέρος ἐνὸς συνόλου κτισμάτων, τὰ ὅποια ἔξυπηρετο ὑπὸ πολλαπλοῦς σκοπούς καὶ ἐπιδιώξεις· διότι ἡ δρᾶσις τῶν μονῶν ὑπῆρξε παλαιόθεν πολυσχιδής. Αὗται ἦσαν τὰ γηροκομεῖα, πτωχοκομεῖα, ἔνενοδοχεῖα καὶ πρὸ πάντων τὰ πνευματικὰ φυτώρια, τὰ ὅποια διέσωσαν καὶ διέδωσαν τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γραμματείας διὰ τῆς μελέτης καὶ ἀντιγραφῆς τῶν πρωτοτύπων κειμένων ὑπὸ ἐμπνευσμένων καὶ δεξιοτεχνῶν, καλλιγράφων καὶ ταχυγράφων, μοναχῶν. Ἐδῶ ὅσοι ἔφερον τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς ἐπεδόθησαν εἰς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας.

οἵτινες ἐδῶ εἶναι ἐπιμήκεις ὡς τοῖχοι, καὶ εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν διαμέσων κιόνων τῆς Βασιλικῆς μὲ τρούλλον εἰς ἓνα, ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὰς μικρὰς διαστάσεις τοῦ ναοῦ. Οἱ τοῖχοι οὗτοι μεταξὺ ναοῦ καὶ πλαγίων ακλιτῶν συνδέουν τὸν ναὸν τῆς Όλυμπιωτίσσης μὲ τὴν σειρὰν τῶν Παλαιολογείων ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης (‘Αγίων Αποστόλων, ‘Αγίας Αἰκατερίνης, ‘Αγίου Παντελεήμονος), τοὺς ὅποιους περιβάλλει ἀπὸ τὰ τοία μέρη χαμηλά ἐστεγασμένος τῷ μερῷ τῆς νάρθηξ, ὅπως τὰς βασιλικὰς μὲ τρούλλον. (Μ. Σωτηρίου, Δελτ. Χρ. Ἀρχ. Ετ. Περιόδος Γ', Α', σ. 123).

5. Ἡ Υπηρεσία Ἀναστηλώσεων Μεσαιωνικῶν Μνημείων προέβη πρὸ τοιετίας περίπου εἰς τὸν ἔξις ἀπολογισμόν: Εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Όλυμπιωτίσσης ἐγένοντο ἐπίσης ἐργασίαι στερεοθέσεως καὶ συντηρήσεως.

Εἰς τὰς στέγας λόγῳ τῆς προσθήκης χωμάτων καὶ ἀδρανῶν οὐσιῶν, αἱ κλίσεις εἰχον γίνει μεγαλύτεραι καὶ αἱ καμπύλαι τῶν ἀετωμάτων καὶ τῶν τυμπάνων εἰχον τελείως παραμορφωθῆ. Ἀπὸ τὰς τεθραυσμένας κεράμους τὰ ὅμβρια ὄντα διήρχοντο ἐντὸς τοῦ μνημείου καὶ κυρίως εἰς τὸν νάρθηκα κατέστρεφον τὰς ἀξιολογιστάτας τοιχογραφίας. Καὶ ἐδῶ ἀφηρέθησαν αἱ κέραμοι, καὶ τὰ ὑποκείμενα χώματα καὶ ἐστεφανώθησαν οἱ θόλοι. Κατόπιν ἐγένετο ἡ νέα διαμόρφωσις τῶν στεγῶν, βάσει σωζομένων ἰχνῶν, εἰς τὰς ποδιάς τῶν παραθύρων, καὶ ἄλλων στοιχείων, ἀφοῦ προηγουμένως ἀποκατεστάθησαν κατεστραμμέναι ὁδοντωταὶ ταινίαι.

Αί μοναὶ ἀνέλαβον τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας.

Ἐφ' ὅσον, ως γνωστόν, τὸ ἐπίσημον βυζαντινὸν κράτος δὲν προέβλεπε δημοσίαν ὑπηρεσίαν ἐποπτεύουσαν τὰ τῶν σχολείων καὶ συνεπῶς δὲν ἐφηρμόζετο ὑποχρεωτικὸν ἔνιατον σχολικὸν πρόγραμμα, ἡ παιδεία περιῆλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν Ὁργανισμῶν. Ἐμερίμνησαν κατ' ἔξοχὴν διὰ τὸ θεμελιώδες τοῦτο πρόβλημα αἱ κοινότητες καὶ αἱ κατά τόπους ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαί. Ἀναρίθμητοι φωτισμένοι ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἀληρικοὶ ἀναλίσκουν τὴν ζωήν των εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς μορφώσεως τῶν νέων.

Τὸ ἀπόκεντρον καὶ ἀπόμερον τῶν μονῶν κρίνονται ως σοβαρὰ πλεονεκτήματα εὐρυθμιοτέρας καὶ ἀποδοτικωτέρας λειτουργίας σχολείου. Πολλοὶ καὶ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τάσσονται ὑπὲρ τῆς εἰς τὰς μονὰς διδασκαλίας, χάριν ἡσυχίας. Ἀγιολογικὰ κείμενα καὶ τυπικὰ μονῶν θίγουν τὸ θέμα ὑπάρχεις σχολείων εἰς τὰς μονάς. Καὶ συγγραφεῖς ἴστορικοι ὄμιλοιν περὶ μοναστηριακῶν σχολείων. Ως αἴθουσαι διδασκαλίας ἔχοντες μέσης -διὰ τὴν κατωτάτην κατὰ κανόνα ἐκπαίδευσιν- νάρθηκες τῶν ναῶν ἡ δωμάτια, τὰ ὅποια ἐκτίζοντο εἰς τὸν περίβολον αὐτῶν. Βραδύτεροιν διὰ τὰ σχολεῖα μέσης καὶ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐκτίσθησαν εὐρύχωροι αἴθουσαι, κελλία. Τὸ πλέον δὲ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ μοναστηριακὴ παιδεία δὲν πρέπει νὰ λογισθῇ ἀποκλειστικῶς ἰερά - θρησκευτικὴ καὶ Ἑλληνοκλασσικὴ. Διότι ἔχομεν καὶ ἐκπαίδευσιν τεχνικήν - πρακτικήν· ἐν εἶδος ἐπαγγελματικῆς⁶!

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἐν γένει πνευματικὴ ἀποστολὴ τῶν μονῶν ἦτο δύσκολον νὰ πραγματωθῇ ἀνευ βιβλιοθηκῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχει παλαιὰν τὴν προέλευ-

Διὰ τὴν ἀνακεράμωσιν ἐγένετο χρῆσις τῶν παλαιῶν κεράμων τοῦ μνημείου ὅπου ἦτο δυνατόν. Ἀποκατεστάθη ἐπίσης εἰς λεπτός, ἐκ πλίνθων, κιονίσκως, εἰς τὸν τρούλλον, ὁ ὅποιος εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.

Ἡ ὡραιοτάτη ἔνδον πόλεων θύρα τοῦ ναοῦ ἐπροστατεύθη ἀπὸ τὰς φθορὰς ἐκ καιρικῶν μεταβολῶν διὰ τῆς κατασκευῆς νέων ἔξωτερικῶν δουΐνων φύλλων.

Διὰ τὴν δολοκήρωσιν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ὡραιοτάτου αὐτοῦ μνημείου ἀπαιτοῦνται εἰσέτι ἐργασία. (Ε.Ε.Β.Σ. Λ' (1960-61), σ. 681-682).

6. Ο Βιογράφος τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίου περὶ τοῦ ἐπιτελουμένου εἰς τὴν Μονὴν Στουδίου ἔργου λέγει: «Καὶ ἦν ἀληθῶς ὁ εὐπρεπέστατος οὗτος χῶρος οἵας τις ποικίλος καὶ εὐθαλῆς παράδεισος, ἐκ παντὸς γένους φυτῶν λογικῶν ἐν ἑαυτῷ περιέχων, ἐν οἷς πᾶν εἶδος ἐπιστήμης, ὡς περ τις καρπὸς πέπειρος, χρησίμως ἐθεωρεῖτο· μετὰ γάρ τῆς εἰς ἄκρον κοινοβιακῆς εὐταξίας καὶ τῆς πρακτικῆς ὡς ἐνι φιλοσοφίᾳς, οὐδὲ τῶν λογικῶν ἀμέτοχοι καθειστήκεσαν τεχνῶν ἀλλὰ καὶ γραμματικῆς παρ' αὐτοῖς ἐφιλοπονεῖτο κατόρθωσις, δι' ἦς ἡ τε πρός τὸ γράφειν ὁρθῶς ἐγγίγνεται τοῖς πεπονηκόσιν εἰδησίσ, καὶ ἡ πρός τὴν ἀνάγνωσιν ἐντυποῦται αὐτοῖς ἡθικότης· καὶ φιλοσοφίας δὲ τεχνολογία καὶ δογμάτων πατερικῶν ἀποστήθισις.... ἐξ ὧν σοφώτατοί τε καλλιγράφοι καὶ ἱεροψάλται, κονδακάριοι τε καὶ ἁσματογράφοι, ποιηταὶ τε καὶ ἀναγνῶσται

σιν. Η ίστορία τῶν μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν εἶναι ἡ ἔξελιξις τῶν πρώτων χριστιανικῶν, τῶν ὅποιων ἡ πηγὴ εὐστόχως ἀναζητεῖται εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Η μεγαλόπολις αὕτη ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς διοικήσεως τῆς δυναστείας τῶν Πτολεμαίων καθίσταται τὸ ἐλληνικότατον πνευματικὸν κέντρον διὰ τὸ περίπουστον Μουσεῖον, τὸ ὅποιον μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Πτολεμαίων καὶ τῆς Εἰδωλολατρίας ἔμελλε νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ τῆς «Κατηχήσεως Διδασκαλείου» τοῦ τιτᾶνος τῶν χριστιανικῶν Γραμμάτων Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας (150-215 περίπου). Ό χαλκέντερος Κλήμης καταγράφας τὴν προφορικὴν χριστιανικὴν παράδοσιν καὶ συγγράφας πληθὺν βιβλίων ἀναγκάζεται νὰ ἰδρύσῃ βιβλιοθήκην εἰς τὸ Διδασκαλεῖον ἐν ἄλλοις λόγοις γίνεται ὁ θεμελιωτὴς τῶν χριστιανικῶν βιβλιοθηκῶν, αἱ ὅποιαι ἥδη μετὰ τὸ φωτεινὸν παράδειγμα τούτου κατὰ τὸν γ' αἰῶνα ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπλουτίσθησαν.

Εἰκάζεται ὅρθως ὅτι αἱ πρώται ἑκκλησίαι καθώρισαν κατ' ἀρχὰς ἐρημάριον, ἔπειτα δὲ ἴδιον διαμέρισμα πρὸς φύλαξιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τῶν λοιπῶν ἐγγράφων, τὰ ὅποια ἀφεώρων τὴν διοίκησιν τῶν ἀρτιπαγῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων.

Πάντως ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἰδρύσεως βιβλιοθήκης εἰς τὴν ἐλληνικὴν χριστιανικὴν ἀνατολὴν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὁ ὅποιος κατά τινα πληροφορίαν ἐκάλεσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πολλοὺς ἀλεξανδρινοὺς σοφοὺς καὶ ἰδρυσε βιβλιοθήκην εἰς τὸ Ὁκτάγωνον. Τὸ σχέδιον τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, τὸ ὅποιον ἔχορισμενε καὶ ὡς Διδακτήριον, ὅπου ἐδίδαξαν οἱ ἀλεξανδρινοὶ σοφοί, ἐπεκράτησε προκειμένου περὶ μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν. Η ἄποψις περὶ προτιμήσεως τοῦ ὀκταγώνου ἡ ἄλλοτε καὶ ἔξαγώνου σχεδίου διὰ τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας δὲν ἔτυχεν ἀπολύτου ἀποδοχῆς.⁷ Ανεξαρτήτως ὅμως τῆς

πρώτιστοι, μελιστάι τε καὶ ἀοιδόπολοι ἐν Χριστῷ ἔξινφάνθησαν. Ομοίως δὲ καὶ αἱ τῶν βαναύσων τεχνῶν ἐπιτηδεύσεις καθ' ὅλου ὡς εἰπεῖν παρ' αὐτοῖς ηύρισκοντο· ὅθεν ὑφάνται τε καὶ ραφεῖς, σκυτοτόμοι τε καὶ σκηνοποιοί, λεπτουργοί τε καὶ οἰκοδόμοι, κανοποιοί τε καὶ μαλακούργοι, καὶ οἱ διά πυρὸς καὶ σιδήρους τὰ λειτουργικὰ κατασκευάζοντες σκεύη παρὰ τῷ ἐπιγείῳ τούτῳ ἐθεωροῦντο οὐρανῷ». (Βίος Θεοδώρου Στουδίτου· Migne Yθ', στ. 169 - Μ. Γεδεών, Ἐκλ. Ἀλ., τ. 22ος, σ. 299).

7. Αὐτοτελὴ κτήσια μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν ἀσφαλῶς ταυτίζομενα δὲν γνωρίζομεν. Εἰς τὴν ὑπὸ BARSKIJ φιλοτεχνηθεῖσαν εἰκόνα τοῦ ἐν τῷ Ἀγ. Ὅρει μοναστηρίου τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος (Ρωσικοῦ) μεμονωμένον κτήριον, τετράγωνον ἡ ὀκτάγωνον μετὰ πολλῶν παραθύρων εἰς δύο σειρὰς τεταγμένων, σημειοῦται ὡς Βιβλιοθήκη. Πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ὑπέθεσε καὶ ὁ VAN MILLINGEN ὅτι προωρίζοντο καὶ τὰ δύο ἐν Κωνσταντινουπόλει περίκεντρα κτήσια, ἀτινα φέρουσι σήμερον τὰ δύναματα Βαλαβάν Αγᾶ Μεσγεδί καὶ Σαντζακτάρ Μεσγεδί... Ὁκτάγωνον ὡσαύτως κάτοιψιν παρουσιάζει καὶ τὸ προσηρητιμένον εἰς τὸν ἐν Σεναχί τῆς Ἀρμενίας ναὸν καὶ ὡς Βιβλιοθήκη ὑπὸ τοῦ Strygowski χαρακτηριζόμενον κτήριον. (Α. Ὁρλάνδου, Μον.

ύφισταμένης ἀσυμφωνίας ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῶν βιβλιοθηκῶν ἢ ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ ἀνυπαρξίας αὐτοτελῶν κτηρίων, ἢ λειτουργία βιβλιοθηκῶν εἶναι ἀποδεδειγμένη. Μάρτυρες ἀδιάψευστοι σώζονται τὰ τυπικὰ τῶν μονῶν⁸.

Διὰ τὴν προστασίαν τῶν βιβλίων ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς ἢ ἐκ τῆς ὑγρασίας ἢ ἐκ τῶν πολεμικῶν περιπτειῶν ἐπελέγετο πάντοτε, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρού, ὁ καταλληλότερος κῶδος ὡς Βιβλιοθήκη - εἴτε ὁ ὑπέρ τὸν νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ δόρφος (Μ. Λαύρας, Βατοπεδίου) εἴτε εἰς τῶν δρόφων τῶν πύργων των (Μ. Παντοκράτορος, Διονυσίου, Κουτλουμουσίου, Παντελέημονος κλπ.). Ἐπιπροσθέτως ἡ φροντὶς τῆς φυλάξεως ἀνετίθετο εἰς τὸν ἀξιώτερον μετὰ τὸν ἡγούμενον μοναχόν, τὸν διακρινόμενον διὰ τὸ ἥθος, τὴν σύνεσιν, τὴν παιδείαν, τὴν θερμήν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ βιβλία, τὸν καλούμενον Βιβλιοφύλακα.

Οἱ ἀνωτέρω ὅροι ἔξεπληροῦντο πλήρως καὶ εἰς τὴν Μονὴν Ὄλυμπιωτίσσης, ὅπου ὡς Βιβλιοθήκη ὥρισθη τὸ φυλάκιον, τὸ ἐκτισμένον ὑπεράνω τῆς κυρίας δυτικῆς εἰσόδου, ἦτοι τοῦ πυλῶνος, τοῦ μόνου μετὰ τὸν ναὸν σωζομένου παλαιολογείου κτίσματος. Θολωτὸς καὶ ὑψηλός, ὡς εἶναι, ἔξησφάλις ἔηρότητα εἰς τὸ ὑπεροκείμενον δωμάτιον διὰ τὴν ἐκ τῶν καιρικῶν μεταβολῶν προστασίαν τῶν βιβλίων καὶ ὑψηλοτέρων οἰκοδομικὴν βάσιν ἔναντι τῶν παρακειμένων κελλίων ἀπομακρύνοντα περισσότερον καὶ τὸν ἐκ πυρκαϊᾶς κίνδυνον. Προστιθεμένου καὶ τοῦ ἀνθεκτικωτάτου τῆς οἰκοδομῆς διέθετεν ἡ Μονὴ ἰσχυροὺς παράγοντας ἀσφαλείας τῆς Βιβλιοθήκης. Ἡ πρὸς τοῦτο ἐλπὶς ἐπηυξάνετο, καθ' ὅτι ἡ συνύπαρξις Βιβλιοθήκης καὶ φυλακίου ἐπέβαλε καὶ τὴν φρούρησιν ὑπὸ δύο προσώπων, τοῦ Βιβλιοφύλακος καὶ τοῦ Θυρωδοῦ, ὁ δόπιος ἐθεωρεῖτο τρίτος κατ' ἀξίαν μοναχός, γέρων σοφὸς ἢ νέος συνετός, κρατῶν τὰς κλεῖδας τοῦ πυλῶνος. Οὕτως ἔξηγεται ἀρκούντως καὶ τὸ ἀπίστευτον γεγονός τῆς μέχρι τῶν ἡμερῶν μας διασώσεως ἀληθινῶν θησαυρῶν.

Ἡ Βιβλιοθήκη συμμερισθεῖσα τὰς τύχας τῆς Μονῆς καὶ γενικώτερον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔγνώρισε τὰς θλιβερὰς συνεπείας τῶν ἔθνων περιπτειῶν. Ὅπε-

² Αρχιτ.², σ. 109-110).

8. «Δεῖ εἰδέναι, ὅτι ἐν αἷς ἡμέραις ἀργίαν ἄγομεν τῶν σωματικῶν ἔργων, κρούει ὁ βιβλιοφύλαξ τὸ ἔνδιλον ἄπαξ, καὶ συνάγονται οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸν τόπον τῶν βιβλίων καὶ λαμβάνει ἔκαστος βιβλίον καὶ ἀναγινώσκει ἔως ὅψε. Πρὸ δὲ τοῦ λυχνικοῦ κρούει πάλιν ἄπαξ ὁ ἐπὶ τῶν βιβλίων καὶ ἐρχόμενοι πάντες κατὰ τὴν ἀναγραφὴν ἀποστρέφουσιν αὐτά. Εἰ δέ τις ὑστερήσει εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς βίβλου ἐπιτιμᾷ φύστοβάλλεται». (Τυπικὸν Στοιχίου DMITRIEWSKJ, Τυπικὰ 233 - Ἀ. Ὁρλάνδου ἔνθ' ἀνωτ. - Μ. Γεδεών, ἔνθ' ἀνωτ.).

στη έπανειλημμένως έπιδρομάς⁹ και παντοίας ταλαιπωρίας, ώς μαρτυροῦν ἡ ἀξιοθρήνητος ἀμφίεσις πολλών τόμων χειρογράφων κωδίκων και ἐντύπων βιβλίων και ἐπιβεβαιοῦν αἱ ἐπ’ αὐτῶν χειρόγραφοι σημειώσεις, ἐνθυμήσεις, αἱ ὅποιαι ἀποτελοῦν συγχινητικὰ μηνύματα τῶν ἀναστραφέντων μὲ αὐτὰ μοναχῶν και πολυτίμους πηγάς Ιστορίας διὰ τὴν παρολύμπιον μαρτυρικὴν χώραν τὴν ιστορικῶς μὴ καταξιωθεῖσαν εἰσέτι.

Αἱ ἐνδείξεις, τὰς ὅποιας ἔχομεν, δὲν πείθουν περὶ μεγάλης εἰς ἀριθμὸν βιβλίων βιβλιοθήκης, ἀλλ’ ἀξιολόγου διὰ τὰ πολυάριθμα χειρόγραφα και τὰς συλλογὰς ἐκλεκτῶν και σπανίων ἐκδόσεων, ὡς ἡ σπανιωτάτη ἔκδοσις τοῦ 1489 τῆς Γραμματικῆς τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως τοῦ Βυζαντίου. Πυρῆνες ταύτης ὑπῆρξαν ἴδιωτικαι βιβλιοθήκαι φιλοχοίστων και φιλομούσων μοναχῶν, τῶν ὅποιων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Διονύσιος, ὁ Γερμανὸς και δὴ ὁ Ἀνθιμος Ὁλυμπιώτης ἐκ Λιβαδίου Ἐλασσόνος. Κατὰ τὸ 1930 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Ὁλυμπιώτισσαν και τὰ ἐναπομείναντα βιβλία εἰς τὰς ἡρειπωμένας ἢ ἐγκαταλειευμένας μονάς, Ἀγίας Τριάδος Σπαρμοῦ Ὁλύμπου, Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Παλαιοκαριᾶς Δεσκάτης, Θείας Ἀναλήψεως Συκιᾶς, Γιαννωτᾶς, Εὐαγγελιστρίας κ.ἄ. Τῶν περισσοτέρων -ἄν μὴ δλων- διακρίνεται ἡ προέλευσις ἐκ τῶν χειρογράφων σημειώσεων.

Αἱ εἰς διάστημα αἰώνων ἀπώλειαι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθοῦν. Ἐφ’ ὅσον μάλιστα κατὰ τὴν διαδοχὴν τῶν ἡγουμένων ἡ Ἐπισκόπων και ἐσχάτως Μητροπολιτῶν δὲν συνετάσσετο ἐπίσημον -κατὰ συγγραφέα, τίτλον, χρόνον και τόπον ἐκδόσεως βιβλίων- πρακτικὸν παραδόσεως και παραλαβῆς, ἐλλείπουν τὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια θὰ ἐφοήθουν εἰς τὸν ἀκριβῆ ὑπολογισμόν. “Οτι δὲ ἐχάθησαν βιβλία, οὐδεμία ἀμφιβολία γεννᾶται. Τοῦτο ἀκόπως ἀποδεικνύουν αἱ κολοβαὶ σειραὶ συγγραμμάτων, ποικίλης ὑλῆς και ποικίλων γλωσσῶν, ὥστε νὰ μὴ ἐπιδέχεται συζήτησιν ἢ διατυπωθεῖσα γνώμη ὅτι τὰ ἀπολεσθέντα ἦσαν ὄρισμένοι κλασσικοὶ Ἑλληνες συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι διηρπάγησαν κατὰ τὴν πεντηκονταετίαν τοῦ ἐλεύθερου βίου διὰ τὴν ἰκανοποίησιν στοιχειωδῶν σχολικῶν ἀναγκῶν τῶν σχόντων σχέσεις μὲ τὴν Μονὴν και ἔκτοτε ἔξηφανίσθησαν. Κατὰ περιόδους ἡγέθη πολὺς θόρυβος ἀρχαιοκαπηλικός! Ιδιαζόντως δὲ σύγ-

9. «-1790: Κατὰ μῆνα Μάρτιον. Ἐπάτησαν τὸ περίφημον μοναστῆροι εἰς τὴν Ἀλασσόνα, τὸ τῆς Παναγίας, ὁ Σουλιό Κερόστης και ὁ Γκαβολιάτζιος ἔξ αἰτίας ἀπό τὰ ταράφια τῶν προεστῶν, ἡγουμενεύοντος δὲ τοῦ σοφολογιωτάτου κύρῳ Ἀνθίμου και ἔγινε συμφορὰ μεγάλη τῶν ἐκεὶ κατοικούντων πατέρων: δῆμος ὁ πάτερ Ἀνθίμος εὑρηκε και χρησμὸν μετὰ ταῦτα...». (Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἐπετ. Φιλ. Συλ. Παρν., ΣΤ', σ. 143).

γραμμα Βοτανικής ἐκ τῶν δλιγίστων, τὸ θρυλικὸν Herbarium, προεκάλεσε πραγματικὸν σάλον, ὅτε διεδόθη ὅτι ἀπουσίαζε πλέον ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης.

Καιρὸς ἦτο νὰ περισωθῇ ὅτι ἀπέμεινεν. Ἡ τιμὴ ἀνήκει εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἐλασσόνος καὶ Ἐξαρχὸν Ὀλύμπου Κύριον Ἰάκωβον, ὁ ὅποιος ἐντόνως ἐνδιεφέρθη καὶ διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῆς Βιβλιοθήκης. Ἡ ἐκ μέρους του πρόθυμος ἀνάληψις τοῦ οἰκονομικοῦ βάρους τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου δίδει τὸ μέτρον τῶν διαθέσεών του καὶ προοιωνίζεται αἴσιον πέρας εἰς τὴν ἀρξαμένην προσπάθειαν τῶν Ἐκδόσεων τῆς Μονῆς Ὀλυμπιωτίσσης, τὴν χρησιμότητα καὶ σπουδαιότητα τῶν ὅποιων πᾶς τις δύναται νὰ κατανοήσῃ. Προβλέπεται δὲ νὰ ἀναγνωρισθῇ αὐτόνομος Ὁργανισμὸς Βιβλιοθήκης, διαπάναις τοῦ ὅποιου θὰ βλέπῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος οἰαδήποτε ἐπιστημονικὴ μελέτη ἀναφερομένη εἰς θέματα ἴστορίας, ἀρχαιολογίας, φιλολογίας, τέχνης, ἐνὶ λόγῳ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἑπαρχίας Ἐλασσόνος.

Τιμὴ ὡσαύτως τρανὴ προσήκει εἰς τὸν Βαγγέλην Σκουβαδάν, Συντάκτην τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διακερδμένον ἴστοριοδίφην, ὁ ὅποιος δεκαετίαν ὅλην ἀνήλωσεν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἴστορίας τῆς Θεσσαλίας καὶ σπουδαίως συνέβαλεν εἰς τὴν προβολὴν ταύτης. Πρῶτος δὲ ἡρεύνησε συστηματικῶς καὶ τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ὀλυμπιωτίσσης. Εἰδικώτερον ἐμελέτησε τὰ Χειρόγραφα, τῶν ὅποιων ὁ Κατάλογος μετὰ ἐμπεριστατωμένης ἴστορίας τῆς Μονῆς ἐκδίδεται εἰς πολυτελῆ καὶ δηγώδη τόμον ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Διὰ τὴν καθολικὴν παρουσίασιν τοῦ θέματος τῆς Ὀλυμπιωτίσσης παράτρουνε καὶ παντοιοτρόπως συνέδραμε τὸν ὑποφαινόμενο εἰς τὴν καταλογογράφησιν τῶν Ἐντύπων. Ὅθεν ἡ ὑποχρέωσις διπλῆ καὶ ἡτιολογημένη ἀπολύτως ἡ ἀφιέρωσις.

Ἡ προσωπικὴ πεποίθησις, ὅτι ἡ συγκέντρωσις καὶ δημοσίευσις τοῦ περὶ τὰς μονὰς καὶ τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας τοῦ Ὀλύμπου ἴστορικοῦ ὑλικοῦ καὶ εὐρύτερον ἡ ἐντελής διερεύνησις τῶν συναφῶν προβλημάτων θὰ ἐπέχει πολὺ φῶς εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς ἔξελξεως καὶ εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἰδίᾳ τῆς συμβολῆς τῶν παρολυμπίων εἰς τὴν μεγάλην ἀναγεννητικὴν ἔξόρμησιν τοῦ Ἐθνους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σκληρᾶς δουλείας, ἐτόνωσε τὰς μικρὰς δυνάμεις μας, ὥστε εἰς σχετικῶς ὀλίγον χρόνον καὶ ὑπὸ συνθήκας δυσμενεῖς νὰ γραφῇ ὁ Κατάλογος οὗτος. Ὅχι δὲ περιττερον συνετέλεσε καὶ ἡ εὔλογος πρόδη τὴν γενέτειραν Ἐλασσόνα ἀγάπη.

Ἡ κατάταξις ἐγένετο ἀλφαριθμητικὴ κατ' ὄνομα συγγραφέως ἡ μεταφραστοῦ - ἀπουσίᾳ δὲ τούτων καὶ τίτλουν- διότι εἶναι ἡ ἀπλουστέρα. Ἡ ἔλλειψις βοηθημάτων καὶ δὴ τὸ περιωρισμένον τοῦ χρόνου δὲν ἐπέτρεπον τὴν καθ' ὑλην ἡ χρονο-

λογικήν. Εἰς τὸ τέλος εἰδικὸς πίναξ πρὸς διευκόλυνσιν δίδει τὴν τελευταίαν κατ' ἀριθμοὺς λημμάτων.

Τὰ ὄνόματα τῶν ἴερωμένων συγγραφέων ἢ μεταφραστῶν καὶ ἐκδοτῶν ἀναφέρονται ὡς ἔχουν εἰς τὰ ἔντυπα. Ὁσάκις δὲ τυγχάνει γνωστὸν καὶ τὸ κοινωνόν, ἀναγράφεται τοῦτο συμπληρωματικῶς. Τὸ αὐτὸν ἐπαναλαμβάνεται διὰ τὰ ἔνα ἔξελληνισθέντα ὄνόματα προσώπων ἢ πόλεων. Ἐπίσης τὰ ἔνα ὄνόματα συγγραφέων κλπ., τίτλων συγγραμμάτων καὶ πόλεων ἀφέθησαν ὡς ἔχουν.

Τὰ ἔντυπα, τῶν ὁποίων δὲν κατέστη ἐφικτὴ ἢ ἔξακρίβωσις τοῦ ὄνόματος τοῦ συγγραφέως κατετάχθησαν ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν: Ἀδήλου. Ὅσων δὲν σώζονται ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος ἐκδόσεως ἢ τὸ ἐν τούτων σημειοῦται εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν τὸ ἐρωτηματικὸν σημεῖον στίξεως.

Ἐνθυμήσεις, χειρόγραφοι σημειώσεις, ἀντεγράφησαν μόνον αἱ κτητορικαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντλοῦνται σαφεῖς πληροφορίαι περὶ τῆς προσφορᾶς διὰ τὴν συγκρότησιν τῆς Βιβλιοθήκης, ὡς ἔχει, ἐνὸς ἐκάστου μοναχοῦ, τῆς μορφώσεως του, τῶν ἐπαφῶν καὶ γνωριμιῶν μετ' ἄλλων ἀδελφῶν μοναχῶν πλησιοχώρων ἢ ἀπομεμακρυσμένων μονῶν ἢ καὶ ἰδιωτῶν διαφόρων πόλεων, ὡς καὶ τίνος μονῆς ἢ τοῦ ἀρχικῶς τὸ ἔντυπον. Αἱ λοιπαί, ἀκραιφνῶς ἰστορικαὶ ἢ γενικῆς φύσεως, θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον ιδίας μελέτης ἐν συσχετίσει πρὸς τὰς τῶν χειρογράφων κωδίκων καὶ ἰστορικῶν ἐγγράφων.

Μολονότι ἐπεδιώχθη ἐπιμελῶς ἡ καλὴ ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου, ἀτελείας ὅπωσιν θὰ ἔχῃ. Διὸ ἐπίκαιρος ὁ λόγος: «Οὐ πάνυ γε ὁδίοιν ἐστιν εὔρεῖν ἔργον, ἐφ' ᾧ οὐκ ἄν τις αἴτιαν ἔχοι· χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἀμαρτεῖν· χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν». Ξενοφ. Ἀπομν. β', η', 5.

ΓΛΥΚΟΧΑΡΑΜΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

“Όταν πρόπερσι γιορτάσθηκαν τὰ πενηντάχρονα τῶν βαλκανικῶν πολέμων, ἡ Διεύθυνση τῆς Ἰωνιδείου Προτύπου Σχολῆς μοῦ ἀνέθεσε νὰ διμιλήσω στοὺς χίλιους περίπου μαθητές μας γιὰ τὴ σημασία καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης ἑθνικῆς ἔξορμήσεως τοῦ 12-13, ποὺ ἔδωσε σάρκα καὶ ὀστᾶ στὴ Μεγάλη Ἰδέα μὲ τὴ δημιουργία τῆς Ἑλλάδος τῶν δύο ἡπείρων καὶ πέντε θαλασσῶν.

“Όταν τὸν ἐπόμενο χρόνο τὰ πολυάνθρωπα καὶ πολυδύναμα συντεχνιακὰ καὶ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα τῶν Ἡπειρωτῶν γιόρταζαν πανηγυρικὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας καὶ τὴν πτώση τοῦ μαρτυρικοῦ Μπιζανιοῦ, ὁ Σύλλογος τῶν καθηγητῶν τῆς Σχολῆς σκέφθηκε νὰ πάρῃ μέρος στὴν πνευματικὴ καὶ ἑθνικὴ αὐτὴ ἐκδήλωση μὲ μὰ δημόσια διάλεξη, γιὰ νὰ τιμήσῃ τὴ μνήμη τῶν συναδέλφων -διδασκάλων τοῦ Γένους, ποὺ αἰώνες ἐδίδαξαν στὰ τουρκοκρατούμενα Γιάννινα καὶ μάλιστα πρωτοστάτησαν στὴν ἀναγέννηση τῆς νεοελληνικῆς παιδείας.

Μὲ ἀπόφαση, ποὺ περιέχεται στὴν ὑπ’ ἄριθ. 32/18-3-63 πράξη τοῦ εἰδικοῦ βιβλίου, μ’ εὐνόησε πάλι, χαρίζοντας ἔξαιρετικὴ εὐκαιρία γι’ ἀναβάφτισμα στὶς δροσοπηγές ἐκεῖνες, ποὺ ἀναζωγόνησαν ὀλόκληρο τὸ Ἑθνος.

ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ

Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βυζαντινὸς λόγιος Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς γράφει πρὸς τὸν διάσημο Γερμανὸ Ἑλληνιστὴ Κρούσιο: «‘Ορῶ δὲ νῦν μετοικήσαντα πάντα τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τῶν ἔλληνικῶν τόπων καὶ οἰκήσαντα ἐν ὑπῖν· ἥτε σοφία καὶ αἱ τῶν μαθημάτων ἐπιστῆμαι, αἱ τέχναι αἱ ἄρισται, ὁ πλοῦτος, ἡ παίδευσις καὶ ὁ λοιπὸς τῶν χαρίτων χορός. Ἑλληνικῶν δὲ χαρίτων τὸ ιλεός βαρὺς ὕλεσεν αἰών».¹ Κι’ ὅμως ὁ ἔλληνικὸς λαός, μαθαίνοντας τὴν

1. Turcograecia, σ. 94.

πτώση τῆς Πρωτεύουσας, ἀντὶ ν' ἀπελπισθῆ, ὅπως οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ ὑπόδουλώθηκαν μαζί, Ἀριμένιοι, Σύριοι, Βούλγαροι..., ἀντὶ ν' ἀπαρνηθῆ τὴν ἴερὴν πίστη τῶν πατέρων του, ὅπως οἱ Ἀλβανοὶ καὶ τόσοι Νοτιοσλάβοι, Βόσνιοι, Ἐρζεγοβίνιοι, Βούλγαροι, ἐνστερνίσθηκε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως του ἀπὸ τὸν μαῦρο τάφο τῆς σκλαβιᾶς· ἡ ἐλπίδα δὲν ἔψυγε. Κι αὐτὴν τυμένη τὴν μορφὴν τῶν λαϊκῶν παραδόσεων καὶ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν διατρέχει γοργόφτερη ὅλο τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπὸ τὴν Τραπέζουντα μέχρι τὸ Δυρράχιον καὶ ἀπὸ τὴν Ροδόπην μέχρι τὴν Κορήτην καὶ τὴν Κύπρο.

Στὶς παραδόσεις καὶ τὰ τραγούδια ἔχουν προστεθῆ πιὰ καὶ τὰ ὄντειρα, ποὺ βλέπουν στὸν ξύπνο τους ὅχι μονάχα ἀγράμματοι καὶ ἀπλοϊκοὶ ἀνθρωποι, ἀλλὰ καὶ λόγιοι τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Καισάριος Δαπόντες, γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου. Νὰ ἔνα ἔμμετρο ὄντειρο του:

Ἐν ἀετὸν δικέφαλον 'ς τὸν Οὐρανὸν ἀπάνω
ἔλαμπεν ὡς ἥλιος, νὰ μὴν εἰπὼν παραπάνω·
μὲ στέφανον βασιλικὸν ἐπὶ τὴν κεφαλήν του
μ' ἔνα σταυρόν, ὡς σύνηθες, ἐπὶ τὴν κορυφήν του.
Ἄετός, στέφανος, σταυρός, ὅλος σχηματισμένος
δι' ἀστρῶν ἄμετρα λαμπρῶν κεχαρακτηρισμένος·
μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του, μὲ τὸν σταυρὸν κι ἐκεῖνος!

Ἄρχισαν ἀκόμα νὰ κυκλοφοροῦν φυλλάδες μὲ λαϊκὲς προφητεῖες, φῆμες γιὰ
βοήθεια ἄλλοτε ἀπὸ Μόσκοβο κι' ἄλλοτε ἀπὸ Φράγκο, ἀσύστατες καὶ παραπλα-
νητικές, παρασύροντας τοὺς ὑπόδουλους σ' αἴματροτες τοπικὲς ἔξεγέρσεις.

“Ολ’ αὐτὰ ἔτρεφαν καὶ νανούριζαν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν καὶ φαντασία. Οἱ μεγάλες
λαϊκὲς μάζες ζοῦσαν σὲ ληθαργικὴν κατάσταση, μέσα στὸ ὄντειρο, στὴν ὄντειροφα-
ντασιά, ἐνδὸν ἔποεπε πρῶτα ν' ἀφυπνισθοῦν ἀπὸ τὸν λήθαργο καὶ νὰ συνειδητο-
ποιήσουν καλὰ τὶ εἶναι, τὶ θέλουν, τὶ μποροῦν νὰ κάνουν, καὶ κατόπι νὰ ξεση-
κωθοῦν. Τότε οἱ ἐπαναστατικές ἔξιομήσεις θ' ἀπέφεραν θετικὰ ἀποτελέσματα.
Τέτοια ὅμως προετοιμασία μόνο μὲ Παιδεία φωτισμένη θὰ ἦταν μπορετὸ νὰ
γίνη. Ή Παιδεία θὰ ἔδινε τὴν ἑθνικὴν πυξίδα.

Ο Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης σημειώνει: «...πρόλογος τῆς Ἑπαναστάσεως
τοῦ 1821 εἶναι τὰ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης
ἐκαπονταετηρίδος γενόμενα ἐν Ἡπείρῳ...»²

2. Μνημόσυνα.

ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΗΠΕΙΡΟΥ

Συμβατικά σχεδὸν ἔχομε δροθετήσει τὸ 1453 σὰν τέλος τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Στὴν πραγματικότητα πολὺ νωρίτερα ἔπαινε νὰ ὑπάρχῃ. Ἡ πτώση τῆς Βασιλεύουσας δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἐπισφράγισμα τῆς συμφορᾶς, ὅφοῦ ὡς ἐκεῖνον τὸ χρόνο βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐσήμαινε μιὰ στενὴ λωρίδα γύρω ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα. Τὰ ἐπίλοιπα ἐδάφη εἶχαν πέσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων καὶ τῶν Φράγκων, τυχοδιωκτῶν σταυροφόρων. Οἱ τελευταῖοι κατὰ τὸ 1204 εἶχαν διαμοιράσει ὅλη περίπου τὴν αὐτοκρατορία ἐκτὸς ἀπὸ λιγοστὰ τμήματα καὶ κυρίως τὴ δυτικὴ Ἑλλάδα, ποὺ μὲ κέντρο τὰ Γιάννινα ἐξακολούθουσε νὰ ζῇ σὰν ἑλληνικὴ ἥγεμονία μὲ τὴν ὄνομασία Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου καὶ δεσπότες ἔνα παρακλάδι τῶν Κομνηνῶν.

Στοὺς ἀσταθεῖς ἐκείνους καιροὺς ὡρισμένοι βυζαντινοὶ λόγιοι ἀντὶ νὰ καταφύγουν στὴν Εὐρώπη προτίμησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ Γιάννινα, συναποκομίζοντας καὶ τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα. Φαίνεται δὲ πὼς τὸ «ἡπειρωτικὸ» κλίμα ἦταν κατάλληλο καὶ πρόσφορο, γιατὶ εὐδοκίμησαν πολύ.

ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

Τὰ Γιάννινα εἶναι πόλη ἀρχαία καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία τῆς μνημονεύεται ἀπὸ τὸ 673 μ.Χ. πέμπτη στὴ σειρὰ τῶν ἐπισκοπῶν, ποὺ ὑπάγονται στὴ Μητρόπολη τῆς Ναυπάκτου. Ἀπὸ παλαιὰ ἐπίσης εἶχαν προικοδοτηθῆ μὲ πολλὰ προνόμια ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες, ὅπως, π.χ., γιὰ νὰ μὴ παραβλάπτωνται τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν, οἱ δουλοπάροικοι τῶν χωριῶν δὲν ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατό, καὶ ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ ὅλους τοὺς φόρους.

Καλομαθημένοι γι' αὐτὸς οἱ Γιαννιώτες μὲ ἔξυπνους καὶ διπλωματικοὺς ἐλιγμοὺς πρὸς τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν παραδοση τῆς πόλεως ἐπέτυχαν νὰ διατηρήσουν τὰ βυζαντινὰ προνόμια καὶ μάλιστα νὰ τὰ ἐπαυξήσουν. Μὲ χάτι-σερίφ, ἔνορκο χρυσόβουλο, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἔφευγαν τὸ παδομάζωμα, κρατοῦσαν διαδοχικὰ τὰ τιμάρια, ἀσκοῦσαν τὶς θρησκευτικὲς τελετὲς ἐλεύθερα, ἔχοντας κατ' ἔξαιρεση τὴν ἀδεια γιὰ κωδωνοκρουσίες, ἐδιάλεγαν οἱ ἴδιοι τοὺς δικαστές τους, ἐκαλλιεργοῦσαν τὰ γράμματα. Ἔτσι, ὅταν οἱ Τούρκοι ἐκνεύευσαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη, μόνον τὰ Γιάννινα βρέθηκαν ἔτοιμα νὰ συνεχίσουν τὴν ἔθνικὴ πνευματικὴ πορεία. Γιατὶ τὸ Πατριαρχεῖο παρ' ὅλα τὰ προνόμια καὶ τὶς ἔξουσίες πολὺ λίγο κατάφερνε ν' ἀνταποκριθῆ στὶς ἐπείγουσες ἀνάγκες.

Διαμάχες ἀντιχριστιανικὲς καὶ ἀπάνθρωπες γύρω ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο περιορίζουν ἀφάνταστα τὴ δραστηριότητα καὶ ἀπορροφοῦν κάθε οἰκονομικὴ

ίκμαδα, ποὺ θὰ μποροῦσε ν' ἀνακουφίσῃ τὸ χειμαζόμενο Ἐθνος. Ἐλάχιστοι, βέβαια, ἄξιοι Ἱεράρχες, γενναῖοι καὶ τολμηροὶ πατριῶτες, δπως ὁ Γεννάδιος, ὁ Διονύσιος, ὁ Ἱερεμίας ὁ Β', ἐκάλεσαν ἀπεγνωσμένα σὲ πανεθνικὸ καὶ παγχριστιανικὸ συναγερμὸ τὴν Ἱεραρχία. Εἶναι πραγματικὰ ὀξιομημόνευτη ἡ Σύνοδος, ποὺ συνεκάλεσε τὸ 1593 στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἱερεμίας, γιατὶ μὲ τὸν ζ' κανόνα τῆς ὥριζε: «Ἐκαστον Ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα καὶ δαπάνην τὴν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τὰ θεῖα καὶ ἵερα γράμματα δύνανται διδάσκεσθαι· βοηθεῖν κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν καὶ τοῖς μαθεῖν προηρουμένοις ἐὰν τῶν ἐπιτηδείων χρείαν ἔχωσι»³.

ΣΧΟΛΕΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ

Τὰ φιλεκπαιδευτικὰ αὐτὰ μέτρα τοῦ Πατριαρχείου ἦταν περιωρισμένα, ἐλαστικὰ καὶ ἀργοπορημένα.

Τὸ προβάδισμα ἀνήκει στὰ Γιάννινα. Ὁ, τι εἶναι ἡ Ἀθήνα στὸν προχριστιανικὸ κόσμο, εἶναι τώρα στοὺς νεώτερους χρόνους καὶ ἴδιαίτερα κατὰ τὴ σκληρὴ καὶ μαύρη σκλαβιὰ τὰ Γιάννινα:

Ἡ μεγάλη Ἀθήνα ἔχάθη
καὶ ἔμεινε πάλιν ἡ Ἑλλὰς ὅμμα δεξιὸν
αὐτὰ τὰ Ἰωάννινα μεγάλον στολισμόν,
ψάλλει ὁ Παῦσιος ὁ Μικρός, μαθητής τοῦ Βησσαρίωνα Μακρῆ⁴.

Τὰ Γιάννινα γίνονται τὸ παιδευτήριο τῶν Νεοελλήνων. Ἡ νεοελληνικὴ παιδεία θεμελιώνεται ἐδῶ κατὰ τρόπο βιώσιμο καὶ ἀποδοτικό. Δὲν πρόκειται γιὰ ἰδρυση μᾶς ὅποιασδήποτε Σχολῆς. Ἐχομε λαμπρή παράδοση παιδείας, γιατὶ τὸ δύσκολο καὶ βαρὺ λειτουργημα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἐπωμίζονται ἄνδρες ἀποφασισμένοι νὰ προσφέρουν καὶ τὴν περιουσία καὶ τὴ ζωή τους γιὰ τὴν εὐδόκιμη λειτουργία καὶ τὴν μακροβιότητα τῶν σχολείων. Ἰδιαίτερα πάλι εἶναι ἀνυπέρβλητη ἡ γενναιοδωρία τῶν πλουσίων παιδιῶν τῆς Ἡπείρου γιὰ τὴν ἀνθηση τῆς παιδείας. Ἡ ἀφετηρία δὲ εἶναι πολύ ἀπομακρυσμένη.

Πρῶτο Σχολεῖο στὰ Γιάννινα χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Α' Ἀγγέλου, τὸ 1206. Ἀπὸ τότε καὶ δῶθε ἀρχίζουν οἱ Γιαννιώτες νὰ σπουδάζουν καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ ἔδαφος γιὰ καταβολάδες παιδευτικές. Τὸ πρῶτο σχολεῖο σύμφωνα μὲ τὶς ἐγκυρότερες ἀπόψεις

3. Κ. Σάθα: Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Βενετία 1872, τ' Γ', σ. 548. Ἱερεμίας η.ἀ.

4. Πανελλήνιον Λεύκωμα Ἐθνικῆς Ἐκαπονταετηρίδος, σ. 25.

χτίστηκε ἐπάνω στὸ νησάκι τῆς λίμνης μὲ τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς Σπανοῦ, ποὺ δόθηκε ἀπὸ μεταγενέστερο σχολάρχη, τὸν Ἀλέξιο Σπανό, γαμπρὸ τοῦ Μελετίου Ἀθηνῶν.

Ἡ Σχολὴ στὴν ἀρχὴ εἶχε τὶς τύχες τοῦ Δεσποτάτου. Ὅταν ἄναψαν οἱ πόλειμοι, ἡ Σχολὴ ἔκλεισε, ἀλλὰ προσωρινά, γιατὶ τὸ 1292 ἔανανοιξε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μιχαὴλ Φιλανθρωπινό, Οἰκονόμοι στὰ χρόνια τοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου καὶ γόνο τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Φιλανθρωπινῶν, ποὺ ἐγκαταλείποντας τὴν Κωνσταντινούπολη ἤρθε γιὰ ἐγκατάσταση στὰ Γιάννινα.

Διδάσκαλοι τῆς Σχολῆς ἦταν οἱ ἥγονοι μενοὶ. Ἀπὸ τὸ 1532 συναντοῦμε δασκάλους τοὺς Φιλανθρωπινοὺς Νεόφυτο, Ματθαῖο, Ἰωάσαφ καὶ τὸν Μάξιμο Πελοποννήσιο. Τῶν κατοπινῶν δὲ σώζονται τὰ ὄνόματα.

Ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Πατούλα ἴδρυεται παράλληλα στὸ νησάκι καινούργια Σχολὴ καὶ τὴ σχολαρχία τῆς ἀναλαμβάνει ὁ Ἰωάννης Φιλανθρωπινός. Καὶ ἡ δεύτερη Σχολὴ ἐλειτούργησε μὲ καλὴ ἀπόδοση, γιατὶ βλέπομε ὅτι ἀποφοιτοῦν λόγιοι ὃνδρες σὰν τὸν Χρονογράφο Πρόκλο, Κομνηνὸ Μοναχό, Μακάριο Φιλανθρωπινό, ἀδελφοὺς Θεοφάνη καὶ Νεκτάριο Ἀψαράδες, ποὺ ἔχτισαν τὴ Μονὴ Βαρλαάμ στὰ Μετέωρα, Νήφωνα Μεταξᾶ κ.ἄ.

Στὸ ἵδιο νησάκι καὶ τὴν ἵδια ἐποχὴ τοῦ Δεσποτάτου ἔχομε καὶ τὴ Σχολὴ τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Τὰ ὄνόματα τῶν πρώτων δασκάλων εἶναι ἀγνωστα. Γνωστοὶ εἶναι ὁ μοναχὸς Μακάριος Τσεχούλης γύρω στὰ 1553, ὁ μοναχὸς Μανασῆς Πλέσσας (1453-5), ὁ Ἐπίσκοπος Χειμάρρος Σωφρόνιος (1500), ὁ ἥγονομενος Ἐπιφάνιος, ποὺ ἴδρυσε Σχολὲς στὰ Γιάννινα καὶ Ἀθήνα, ὁ Νικόλαος Γλυκύς, ὁ Νικόλαος Κεραμεύς, ὁ Ἀθηναῖος Νικηφόρος Πριγκιλεὺς (1645), ὁ Νήφων Μεταξᾶς, ποὺ ἀναφέρεται παραπάνω, ὁ Ἀδριανούπολίτης Ἰωάσαφ Β', ποὺ ἔγινε Πατριάρχης καὶ μεγάλος προστάτης τῶν γραμμάτων, ὁ Μάξιμος Πελοποννήσιος, ποὺ γνωρίσαμε πιὸ πάνω, ὁ διδάσκαλος τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Θεοφάνης, ποὺ καταδικάσθηκε σὲ θάνατο ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ.

Τὸ νησὶ τῆς πολύπαθης γιαννιώτικης λίμνης ὑπῆρξε τὸ φυτώριο δασκάλων κατὰ τὶς σκοτεινὲς ἐκεῖνες ἡμέρες, ποὺ σπάνια στὴν ὑπόδουλη ἐλληνικὴ χερσόνησο συναντοῦσε κανεὶς ἐγγράμματο ἀνθρωπο. Ὁ Ν. Σοφιανὸς γράφει: «εἰς τέτοιαν κακὴν τύχην κατήντησε τὸ πάλαι ποτὲ μακαριστὸν Γένος τῶν Γραικῶν, ὥστε μόλις εὐρίσκεται τώρα διδάσκαλος ὃπου νάναι ἵκανὸς νὰ διδάσκῃ τοὺς νέους Γραμματικὴν τέχνην· τόσον μᾶλλον ρητορικὴν καὶ λογικὴν, γεωμετρίαν καὶ ἀστρονομίαν καὶ τ' ἄλλα τῆς φιλοσοφίας μέρη»⁵.

5. N. Σοφιανὸς: Γραμματικὴ, σελ.. 81-82, ἔκδ. Em. Legrand

Ο Έπιφανιος, μαθητής της Σχολῆς τῶν Δεσποτῶν, ἀφοῦ κέρδισε χρήματα ἐμπορευόμενος στὴ Βενετία μὲ τὸν ἀδελφό του Γεώργιο, ἵδρυσε τὴν ὄμώνυμη Σχολὴ (1648-1728), ποὺ ὠνομάσθηκε Μικρά, τὸ 1674, σ' ἀντίθεση πρὸς τὴ Μεγάλη τοῦ Γκούμα. Ἡ φήμη ὅμως τῆς Σχολῆς τοῦ Ἐπιφανίου ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας μαθήματα ἀπλωνόταν μακριὰ καὶ συγκέντρωνε μαθητὲς ἀπὸ κοντινὲς καὶ μακρινὲς πόλεις, γιατὶ δίδασκαν διαλεχτοὶ διδάσκαλοι, ὅπως ὁ Σπυρίδων Τριανταφύλλου, πρῶτος (1648-70), Κερκυραῖος, ὁ Λεοντάρης Γλυκύς, ὁ Μιχαὴλ Μήτρου, ὁ γνωστὸς ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος, ὁ Παρθένιος Κατσούλης, ὁ Θεοφάνης Καβαλλάρης, Ἀθηναῖος μοναχὸς καὶ ἥγούμενος Καισαριανῆς (1709-12), ὁ Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος τοῦ Ρίζου (1719-53), ὁ Μετσοβίτης Τρύφων (1753-4), ὁ Ἀναστάσιος Μπαλᾶνος, Ἱερεύς, (1781-94), καὶ ὁ Κοσμᾶς, οἰκονόμος Ἰωαννίνων (1796), δόποτε ἡ Σχολὴ σχόλασε περονώντας οἰκονομικὴ κρίσι. Ἀνασυστήθηκε προσωρινὰ τὴν ἴδια χρονιὰ μὲ τὴν ἴδιωτικὴ ἐμφάνιση καὶ διδάσκαλία σ' αὐτὴν τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα, στὴν Ἀγία Μαρίνα, ὅπου εἶδε καινούργιες δόξες, τελευταῖες ἀναλαμπέτες.

Μεγαλύτερη ἀκτινοβολία εἶχε ἡ Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Γκούμα, ποὺ ὠνομάσθηκε καὶ Πρώτη. Ὅπως ὁ Ἐπιφανιος ἔτσι καὶ ὁ Μάνος Γκούμας, ἐμπορευόμενος στὴ Βλαχία καὶ Βενετία μὲ τὸν ἀδελφό του Λεοντάριο κι' ἀδινατώντας νὰ ἱστυχάσῃ ὅσο ἄκουε τὸ καλὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιφανίου, ἐφιλοδόξησε νὰ γίνη ἴδρυτής μιᾶς Σχολῆς, ποὺ νὰ ξεπεράσῃ τὴ φήμη ἐκείνης τοῦ Ἐπιφανίου. Πόσο κλασσική, ἀλήθεια, στὴν εὐγενικὴ διάθεση ἡ ἄμιλλα τῶν μεγάλων αὐτῶν πατριωτῶν! Θυμίζει σ' ἄλλο πεδίο, πιὸ ἀνθρώπινο, τὸν κατημὸ τοῦ Θεμιστοκλῆ: «οὐκ ἔξι με καθεύδειν τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον». Διαθέτοντας 20.000 δουκάτα κατώρθωσαν νὰ προσλάψουν ὀνομαστοὺς δασκάλους, ποὺ μὲ τὴν πλατειὰ καὶ βαθειὰ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση καὶ τὴν δλοκληρωμένη προσωπικότητα σαγήνευαν τοὺς φιλοπρόσοδους Γιαννιώτες κι' ὅλους τοὺς ὄμοεθνεῖς καὶ ἀλλοεθνεῖς.

Διδάσκαλοι, ποὺ ἄφησαν ἀσθητα τὰ ἔγχη στὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὴ Σχολή, εἶναι ὁ Βησσαρίων Μακρῆς, πρῶτος σχολάρχης (1676-83), ὁ Γεώργιος Σουγδουρῆς (1683-1715), ὁ Εὐστάθιος Σουγδουρῆς, ὁ Ἱερομόναχος Σεραφείμ, ὁ ξακουστὸς Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, μαθητής τῆς Ἐπιφανίου Σχολῆς (1715-23), ὁ Κωνσταντῖνος Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος (1723-60), ὁ Μετσοβίτης Νικόλαος Ζερτζούλης, ὁ Κοσμᾶς Μπαλᾶνος (ἔως τὸ 1799), γιὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Κωνσταντῖνος Μπαλανίδης, τελευταῖος δάσκαλος τῆς Σχολῆς Γκούμα, ποὺ ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀκόμα Μπαλάνο εἶχε ὀνομασθῆ Μπαλαναία καὶ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα παρέμεινε γνωστή, ὡσότου καταστράφηκε ἀπὸ τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, ποὺ πολιορκοῦσαν τὸν Ἀλῆ Πασᾶ.

Ἡ Μπαλαναία Σχολή, ἀν καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια εὐδόκησε νὰ ἔχῃ πολλοὺς

δασκάλους -Γρηγόριο Μπαλανίδη, Ιωάννη Μανάρη, Ιωάννη Χαρισιάδη, Γ. Άναγνώστη, Πέτρο Νησιώτη, Ιωσήφ- ἄρχισε νὰ παρακμάξῃ μὲ γρήγορο ρυθμὸ καὶ ν' ἀπογυμνώνεται ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιατὶ δὲν φρόντιζε σύγκαιρα νὰ ἐκσυγχρονίζεται, πρᾶγμα ποὺ ἔκανε ἡ Μαρούτσαία Σχολὴ μὲ πρῶτο σχολάρχη ἔνα ἀπὸ τοὺς κορυφαίους δασκάλους τοῦ Γένους, τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι.

Οἱ ἀδελφοὶ Σύμων καὶ Λάμπρος Μαρούτση, ἀκολουθώντας τὸ φεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ ἐπλούτισαν κι αὐτοὶ μὲ τὸ ἐμπόριο στὴ Βενετία, ἴδρυσαν τὴ Μαρούτσαία Σχολὴ πληρώνοντας γενναῖα τοὺς καλύτερους δασκάλους. Ἐτοι ἔξασφάλισαν, καθὼς εἶπαμε, τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι (1742-46 καὶ 1750-3), ἐπίσης τὸν Ἀναστάσιο Μοσπινιώτη (1746-1750), Γιαννιώτη, καὶ τὸ Μετσοβίτη Τρύφωνα, ποὺ ὑπῆρξε κι ὁ τελευταῖος, γιατὶ χρεωκόπησε ἡ Τράπεζα τῆς Βενετίας, ὅπου οἱ ἴδρυτες εἶχαν καταθέσει τὰ χρήματά τους.

Δὲν ἄργησε, ὅμως, ν' ἀνασυσταθῇ. Δὲν ακείνουν δριστικὰ ἀπὸ οἰκονομικοὺς λόγους τὰ σχολεῖα στὴν Ἡπειρο, ὅπου ἀφθονοῦν οἱ Εὐεργέτες. Ἡ παροχὴ δωρεῶν ἀπὸ τοὺς Ἡπειρῶτες ἐμπόρους γιὰ τὴ συντήρηση τῶν σχολείων εἶναι ἀδιάκοπη. Υστεροα ἀπὸ κάθε κατάπτωση ἐμφανίζονται νέοι στυλοβάτες τῆς παιδείας. Γι' αὐτὸ τὰ ἔνδοξα Γιάννινα ἔγιναν ἡ πόλη τῶν σχολείων καὶ δίκαια οἱ περιηγητὲς τ' ἀπεκάλεσαν «Νέας Ἀθήνας».

Ἡ Καπλάνειος Σχολὴ (1797-1821) συνεχίζει τὴ Μαρούτσαία, παίρνοντας τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν δωρητὴ μεγαλέμπορο Ζώη Καπλάνη, ποὺ κατέθεσε τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὴ λειτουργία τῆς κεφάλαια.

Ἡ Καπλάνειος ἀπὸ τὸ 1805 εἶναι γνωστὴ καὶ ὡς Πατριαρχικὴ Σχολὴ, γιατὶ ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος Ε΄ τὴν κατωχύρωσε μὲ πατριαρχικὸ σιγίλλιο.⁶ Πετυχαίνοντας δὲ καὶ τὸ διοιρισμὸ τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα στὴ θέση τοῦ πρώτου καὶ τελευταίου σχολάρχη χάρισε στὰ Γιάννινα τὴ δόξα τῆς πρωτοπορίας στὴν ἀνακαινιστικὴ καὶ μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια τῶν Νεοελλήνων γιὰ ἐκσυγχρονισμὸ καὶ ἔξευρωπαϊσμὸ τῆς νεοελληνικῆς παιδείας.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ κινήματος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἡ σφαγὴ κι ὁ ἀφανισμός του, καὶ ἡ πανελλήνια ἐπαναστατικὴ ταραχὴ δὲν ἐπέτρεψαν τὴ λειτουργία κανενὸς σχολείου.

Οἱ Ζωσιμάδες, ζάμπλουτοι ἐμπόροι, τὸ 1828, ἴδρυσαν τὴ Ζωσιμαία, ποὺ ἔφθασε ὡς τὶς ἡμέρες μιας σὰν Πρότυπο Γυμνάσιο καὶ Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία. Πρεπούμενο εἶναι καὶ τὸ νεοσύστατο Πανεπιστήμιο νὰ πάρῃ τὸ ὄνομά τους. Δια-

6. «Παρνασσός», τ. I (1886), σ. 60

σώζεται ἔτοι ἡ ὅμορφη κι' εὐγενική ἡπειρωτική παραδοση παιδείας και φιλοπατρίας.

Ἡ Ζωσιμαία εύτυχησε κι' αὐτὴ ν' ἀποκτήσῃ ἔξοχους δασκάλους, ποὺ ἐτίμησαν τὴ Σχολὴ κι' ἀργότερα και τὸ Ἑθνικὸ Πανεπιστήμιο. Πρῶτος σχολάρχης ἐχρημάτισε ὁ Γεώργιος Κρανᾶς (1828-1835) μὲ βοηθοὺς τοὺς Γρηγοράσκο και Χαροπιάδη. Ἀκολούθησαν οἱ Ἀναστάσιος Σακελλαρίου (1830-2 και 1855-7), Ζαγοριανός, ὁ Δημήτριος Μαυροφορύδης (1846-8), μετέπειτα καθηγητής στὸ Πανεπιστήμιο, ὁ Σπυρίδων Μανάρης, ὁ Παναγιώτης Ἀραβαντινός, ὁ Μιλτιάδης Πανταζῆς, καθηγητής, ὁ Γεώργιος Καλούδης και ὁ Χρῖστος Σούλης ὡς τὸ 1913, ποὺ πήραμε τὰ Γιάννινα ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἐξὸν ἀπὸ τὶς μεγάλες αὐτὲς σχολές σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς τουρκοκρατίας ἐλειτουργοῦνσαν στὰ Γιάννινα και πλῆθος μικρότερες, κοινά σχολεῖα, σὲ χαμόγεια, ὑπόστεγα, ὑπαίθρια-τὸ καλοκαίρι κάτω ἀπὸ τὸν παχὺ ἥσκιο τῶν πλατανιῶν, μὲ δασκάλους τοὺς καλογέρους τῶν κοντινῶν μοναστηριῶν.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ

Οἱ Γιαννιώτες, καθὼς φαίνεται, εἶχαν εὐκαιρίες μοναδικὲς νὰ μάθουν ἐλληνικὰ γράμματα και δὲν ἄφησαν νὰ πάνε χαμένες. Αὐτὸ μαρτυρεῖ ἡ παροιμιάδης φράση «τούρκικα πολίτικα και ὁμοίᾳ ἵκα Γιαννιώτικα», ποὺ διαπιστώνει ἄλλωστε τὸ 1810 και ὁ λόρδος Βύρων γράφοντας: «Οἱ Ἰωαννῖται ὑπερέχουν τῶν λοιπῶν Ἐλλήνων κατά τε τὴν ἀνάπτυξιν και τὴν διάλεκτον»⁷. Γενικὰ κάνει καταπληκτικὴ ἐντύπωση σ' ὅλους τοὺς ἐπισκέπτες ἡ πνευματικὴ κίνηση στὰ Γιάννινα, ὥστε ὁ συνταγματάρχης Λήκη νὰ γράψῃ στὸ περίφημο σύγγραμμα του: «Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ὀμιλεῖται ἐν Ἰωαννίνοις καθαρώτερον ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐλληνικῆς γνωμίας. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὀμιλοῦν ἐλληνιστί, διότι μόνον ὀλίγας τουρκικὰς λέξεις γνωρίζουν. Τὰ Ἰωάννινα διαπέπουν ἐπὶ πλούτῳ και μορφώσει, ἀποτελοῦν δὲ τὸ κέντρον τοῦ κράτους τοῦ Ἀλῆ και συγκεντροῦν τοὺς ὑπηκόους του, τοὺς ἔχοντας ἀξιώσεις διανοητικῆς ἀναπτύξεως και ἀβροτέρου βίου. Και τοῦτο διότι πρὸ πολλοῦ εἶχον ἔξαίρετα σχολεῖα, τὰ ὅποια μὲ τὰς βιβλιοθήκας και τὰ βιβλιοπωλεῖα τῆς ἀγορᾶς χρησιμεύουν πρὸς ἀνατροφὴν τῆς νεότητος»⁸. Ο Σπ. Λάμπρος ἀπαριθμεῖ ἑκατὸν ἔξηντα ἡπειρωτικές γνωστούς συγγραφεῖς τῆς τουρκοκρατίας. Ο δὲ Παναγ. Ἀραβαντινὸς ἔχει συντάξει «Συλλογὴ βιογραφιῶν

7. Θ. Βελλιανίτη : Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἐλλάδος (1923), σ. 321 κ. ἔξ.

8. Βλ. 7.

300 περίπου λογίων Ἡπειρωτῶν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας»⁹.

Οἱ λόγιοι αὐτοὶ ἔχονται στὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ μεταλαμπάδευσαν τὰ φῶτα τῆς παιδείας. Ὁ σοφὸς Μελέτιος ὁ Γεωργάφος στὴν Ἐκκλησιαστική του Ἰστορίᾳ μόνον γιὰ ἔνα ἀπ’ αὐτούς, γιὰ τὸν Γεώργιο Σουγδουορῆ, γράφει ὅτι «τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς τὴν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην καταβαθμοθεῖσάν πως ἔξεπαίδευσε διασπαρεῖσι κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν αὐτῆς»¹⁰. Ἰδούουν σχολές, ὅπως στὴν Ἀθήνα, ἡ προσλαμψάνονται ὡς διδάσκαλοι σὲ νέες σχολές, στὰ Τρίκαλα, Λάρισα, Τύρναβο, Τσαριτσάνη, Ἀμπελάκια, Κοζάνη, Θεσσαλονίκη, Ἀγιον Ὄρος, Ἀραιανούπολη, Φιλιππούπολη, Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη. Ἡ φήμη τῆς ἀξιοσύνης τῶν σπουδασμένων στὰ Γιάννινα εἶχε βγῆ ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ κι’ εἶχε ἀπλωθῆ καὶ στὶς παροικίες τοῦ ἔξωτερικοῦ, ποὺ ἐπεδίωκαν νὰ ἀναθέτουν τὴ διεύθυνση τῶν σχολείων τους σὲ Γιαννιώτες δασκάλους ἡ τουλάχιστο σὲ σπουδασμένους στὰ Γιάννινα. Καὶ ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας Γιαννιώτη δάσκαλο ζήτησε γιὰ τὴ μόρφωση τῶν πριγκίπων. Ὁ Νεόφυτος Δούκας λέγει: «Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ὅσοι ἔχονται τῆς τῶν Ιωαννίνων σχολῆς»¹¹.

Οἱ ἀπερίγραπτοι αὐτὸς δόργασμὸς,¹² ποὺ παρατηρεῖται στὰ Γιάννινα καὶ τὰ Ἡπειρόφωτα ἐλληνικὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας, δὲ μένει ἀνεξήγητος, ἀν ὑπενθυμίσωμε ὅτι «ὁ εἰσερχόμενος ἐν τῷ σχολείῳ συνησθάνετο ἑαυτὸν ἀπηλλαγμένον, ἔστω καὶ πρὸς στιγμήν, τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας, συμπολίτην ἐλευθέρων πολιτειῶν ἐν ἴδεώδει χώρᾳ κινούμενον καὶ εἰσερχόμενον ἐν ἀπορ-

9. Εδμοσιεύθηκε τὸ 1960 μὲ ἐπιμέλεια Κ.Θ.Δημαρᾶ.

10. Μὲ μικρὸς παραλλαγὴς γράφουν τὰ ἵδια καὶ ἄλλοι: «Ο Γεώργιος Ζαβίρας (Νέα Ἑλλὰς ἡ Νεοελληνικὸν Θέατρον, 1872, σ. 212) τονίζει: «Παραδίδων ἀριστα τὰ ἐλληνικά μαθήματα, Φιλοσοφίαν καὶ Θεολογίαν, ἐν πολλοῖς δὲ διαρκέσας χρόνοις τῷ ὁρθέντι σχολείῳ τοῦ Γκιούμα, διὰ τῶν ἴδιων μαθητῶν, πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην, καταβαθμοθεῖσαν ἔξεπαίδευσε, διασπαρέντων τῶν ἴδιων μαθητῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν». Καὶ ὁ Κούμας (Ἰστορία Ἀνθρωπίνων Πράξεων, τ. ΙΒ', σ. 247) βεβαιώνει γιὰ τὴν ἐκπαίδευτικὴ ἀποστολὴ καὶ εὐσυνειδησία τοῦ Σουγδουορῆ. Γιὰ τὴ δράση τῶν δασκάλων καὶ καθολικώτερα γιὰ τὴν παιδεία στὸ διάστημα τῆς τουρκοκρατίας οἱ Φ. Μιχαλόπουλος καὶ Τρ. Εὐαγγελίδης στὰ ἔργα τους (Τα Γιάννενα κι’ ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση- Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἀντίστοιχα) παραθέτουν πληθώρα σχετικῶν περιοπῶν καὶ γίνονται ἀφορμὴ γιὰ πλατύτερη ἀναδίφηση πιὸ παλιῶν βοηθημάτων ἢ καὶ πηγῶν.

11. Νεοφ. Δούκα: Λόγοι καὶ Ἐπιστολαί, Αἴγινα 1834, τ. Β', σ. 281

12. Ὁ Π. Κοδρικᾶς (Μελέτη τῆς Κοινῆς Διαλέκτου, 1817, τ. Α', σελ. ιθ', 10 κ. ἔξ.) εἶδε τὴν ἐποχὴν ἔκεινη ὡς «Νέον Χρυσοῦν αἰῶνα», «ώς τὴν ἐποχὴν τῆς ἡθικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Γένους» καὶ «ποὺ τό πεπτωκός γένος τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶς ἀνεγέννησε».

ρητώ κοινωνία ἀπωτάτων αἰώνων» και ὅτι «δὲν ὑπῆρχε ἐντιμοτέρα περιωπὴ εἰς ἦν ἡ φιλοδοξία νέου τινὸς ν' ἀτενίζῃ ἢ ἡ περιωπὴ διδασκάλου τοῦ λαοῦ. Μὴ ὑπάρχοντος πολιτικοῦ σταδίου τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ὑπισχνεῖτο τὴν ἡθικὴν καὶ διανοητικὴν ὑπεροχὴν τὴν τόσῳ προσφιλῇ εἰς τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα καὶ παρέχουσαν πεδίον ἀσκήσεως μεγάλης εὐεργέτιδος ἐπιρροῆς»,¹³ ὅπως γράφει στὴ βιογραφία τοῦ Ρήγα ἡ μις Ἐδμονς, ἐπιμαρτυρώντας αὐτὰ καὶ ὁ μεγαλύτερος νεοέλληνας πολιτικός, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὅταν πολὺ ἀργότερα σ' ἕνα λόγο του εἶπε πώς, ἂν ἔπαινε νὰ εἶναι Πρωθυπουργός, θὰ ηθελε νὰ γίνη δάσκαλος. Κατὰ περίεργη δὲ σύμπτωση πρόσφατα τὰ ἴδια ἐπανέλαβε καὶ ὁ Πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς Τζόνσον!

Μὲ τὸν οἰστρο τοῦτο δὲν ἀπόμεινε πόλη, κωμόπολη, χωριό, ποὺ νὰ μὴν ἰδρύσῃ σχολεῖο, μόλις κατάφερνε νὰ δρθοποδήσῃ κάπως οἰκονομικά. Ὁ Φιλαδελφεὺς στὴν Ἰστορία τῶν Ἀθηνῶν γράφει: «Περίεργον θέαμα παρέχει εἰς τὸν παρατηρητὴν ἡ ἐν Ἑλλάδι πρὸς τὴν παιδείαν ἀκάθεκτος δρμή. Πάντες ὡς ἀπὸ ληθάργου ἐγερθέντες, ἡμιλλῶντο περὶ τὴν μάθησιν... Σχολεῖα ἐπὶ σχολείων ἰδρύοντο, βιβλία πανταχοῦ ἔξετυποντο, περιοδικά συγγράμματα ἔξεδιδοντο μετὰ ζήλου πανταχοῦ ὑποστηριζόμενα. Ἡ Ἑλλὰς ώμοιάζε μέγα χαλκεῖον διανοητικόν, ἐν ᾧ ἔχαλκεύοντο τὰ ὅπλα δι' ὃν ἔθραυσε κατόπιν τὰς ἀλύσεις τῆς δουλείας...»¹⁴.

ΚΑΜΨΗ, ΔΙΧΟΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ

Ἡ γενικὴ πρὸς τὰ γράμματα κινητοποίηση παρουσιάζει διαφορές ἀπὸ τόπο σὲ τόπο κι' ὅλα τὰ σχολεῖα δὲν κατορθώνουν νὰ ζοῦν ἐξ ἵσου. Συχνὰ ἐμποδίζονται ἀπὸ τὴν ἔλλειψη χρημάτων καὶ τὶς κάθε λογῆς διχόνοιες. Οἱ φιλονεικίες δὲ λείπουν καὶ στὰ Γιάννινα. Ὁ Παναγ. Ἀραβαντινὸς μαρτυρεῖ «ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης οἱ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ τῶν δύο κοινῶν σχολείων τῆς πόλεως ὑπέπεσαν εἰς ἔριδας βαθείας καὶ μικροπρεπεῖς καὶ εἰς ἀμοιβαῖον μῆσος λίαν ἐπίμεμπτον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ πρόοδος καὶ ἡ διάχυσις τῆς παιδείας οὐκ ἔξετελεῖτο κατὰ τὸν ἱερὸν σκοπόν τῶν καθιδρυτῶν»¹⁵.

Τὰ θλιβερὰ αὐτὰ φαινόμενα εἶχαν αἰτία τὴν δόξαν καὶ τὴν ζήλεια. Κι' αὐτὸς εἶναι τὸ ἐλαφρυντικό!

13. Δ. Καλλινίκου : «Ἀνθών» Ζακύνθου (1877-8 Γ' 80).

14. Τρ. Εὐαγγελίδου : Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθῆναι, 1936, τ. Α', σ. CIX.

15. Π. Ἀραβαντινοῦ: Χωρογραφία Ἡπείρου, σ. 281, σημ. 1.

Οι Γιαννιώτες ξενιτεύονται στίς εύρωπαϊκές και άσιατικές χώρες, πλουτίζουν και ἐνισχύουν μὲ ἀπλοχεροὰ τὴν Παιδεία. Πάγιους πόρους ἔξασφαλίζουν στὰ σχολεῖα γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη λειτουργία. Μυθώδη ποσὰ ἔχουν διαθέσει οἱ Ἡπειρῶτες φιλογενεῖς. Μόνον οἱ οἰκογένειες τῶν Καραγιάννηδων, τῶν Μαρουτσῶν, τῶν Καπλάνηδων καὶ Ζωσιμαδῶν ἔκαναν δωρεές, ποὺ ἔχερονοῦν τὰ δώδεκα ἑκατομμύρια χρυσᾶ φράγκα τῆς ἐποχῆς. Υπάρχει δὲ ἀτέλειωτος κατάλογος¹⁶ Ἡπειρωτῶν, ποὺ διέθεσαν γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τοὺς καρποὺς τῶν κόπων τους. Εἶναι γνωστὸ πώς τὰ $\frac{1}{10}$ τῶν κληροδοτημάτων, ποὺ ἔχουν ἀφιερωθῇ γιὰ ἐκπαιδευτικοὺς σκοπούς σ' ὅλοκληρῃ τὴν Ἑλλάδα, ἀνήκουν σὲ Ἡπειρῶτες. Μὲ τὴν οἰκονομικὴν αὐτὴν ἄνεση τὰ Γιάννινα χαράζουν πρωτόφαντη καὶ σωτήρια ἐκπαιδευτικὴ πολιτική.

ΔΙΔΑΚΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ ΜΑΘΗΤΩΝ

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο τὸ γεγονός ὅτι τὰ διδακτήρια δὲ μαρτυροῦν καμμιὰ ἐκπαιδευτικὴ εὐημερία. Γιὰ διδακτήρια χρησιμοποιοῦν ἐκκλησιαστικὰ κτίσματα ἢ ἰδιωτικά, ποὺ δὲν ἔντυπωσιάζουν. Καὶ ὁ λόγος εἶναι ὀλοφάνερος. Ἀποφεύγουν νὰ προκαλοῦν τὸ δυνάστη. Ο Καποδίστριας¹⁷ βρῆκε πολὺ φρόνιμη τὴ διδακτηριακὴ ἀτημελησία καὶ προέτρεπε ν' ἀντιμετωπίσουν παρόμοια τὸ διδακτηριακὸ πρόβλημα οἱ Μαυρομιχαλαῖοι, ὅταν ἀπεφάσισαν νὰ συστήσουν σχολεῖο. Εἰκόνα ἀνάγλυφη τῶν διδακτηρίων καὶ τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν τῶν ἐπαρχιωτῶν μαθητῶν στὰ Γιάννινα δίνει ὁ Ἀναστάσιος Γούδας ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία, γιατὶ ἐσπούδασε κι αὐτὸς ἐκεῖ, λίγα χρόνια πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. Γράφει, λοιπόν, τὰ ἔξῆς: «Τὰ οἰκήματα τῶν σχολείων ἦσαν πενιχρότατα. Ἐντὸς τῶν σχολῶν των οἱ Ἰωαννῖται φύκοδόμησαν καὶ κελλία τινά, στερούμενα πάσης συσκευῆς, ἐν οἷς καθόκουν οἱ ἀποροὶ καὶ οἱ μὴ συστημένοι εἰς οἰκογενείας ξένοι μαθηταί. Ἐν ἑκάστῳ χαμωγαίῳ συνδιητῶντο τρεῖς καὶ τέσσαρες μαθηταί, ἔκαστος δὲ τούτων εἶχεν ἴδιαν πήραν, ἐν ἣ ἔθετε τὸν ξηρὸν καὶ ἐκ τοῦ χωρίου του

16. Βλ. 15, σ. 272.

17. «Ἀν τὰ σχολεῖα εὐδοκιμοῦσι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τοῦτο συμβαίνει διότι εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο ἡ Πύλη σέβεται αὐτά. Ὁταν ὅμως ὑποτεθῆ, ὅτι τὰ καθιδρύματα ταῦτα δύνανται νὰ ἀποβῶσιν ἐστίαι ἐπαναστάσεως, οὐδὲν θὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς καταδιωγμούς. Ἰδρύοντες λοιπὸν τὴν σχολήν σας ἔξαρτησατε αὐτὴν καθ' ὅλοκληρίαν ἐκ τοῦ πατριαρχείου καὶ μεταχειρισθῆτε καλοὺς διδασκάλους ἵνα διδάξωσι τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, τὰ θρησκευτικά, στοιχειώδη φυσικὰ καὶ ίστορίαν. Μή περιβάλλετε δι' οὐδεμιᾶς ἐπιδεικτικότηος τὸ νέον τοῦτο καθίδρυμα, ἀλλὰ θεωρήσατε αὐτὸν ὡς παράρτημα τῆς ἐκκλησίας» (Τρ. Εὐαγγελίδου: Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοχαρατίας, τ. Α΄ σ. CXXXVII).

έκάστοτε φερόμενον ἄρτον καὶ τινας ἔνοράς ὁ πώρος ἢ ἔνορά ὁσπρια ἢ τυρὸν ἢ ἐλαίας. Ταῦτα ἡσαν τὰ καθημερινὰ ἑδέσματα τῶν μαθητῶν. Σπανιώτατα τὰς Κυριακὰς ἢ Δεσποτικὰς λεγομένας ἐօρτάς, συνεταιρίζοντο δύο ἢ πλειότεροι καὶ ἐμαγείρευνον ὀλίγον κρέας εἰς τινα φούρον ἢ καὶ ἐν τοῖς κελλίοις αὐτῶν, οἱ μὴ στερημένοι μαγειρικῶν τινῶν σκευῶν. Κλίνη δὲ καὶ στρῶμα καὶ κάθισμα καὶ γραφικὴ τράπεζα ἡσαν ἀγνωστα τοῖς μαθηταῖς. Τὰ μὲν τρία πρῶτα ἐκ τῶν σκευῶν τούτων ἀνεπλήρουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ περιώνυμος ὅπλη ψάθια, ἐφ' ἣν οἱ ὀπωσοῦν εὐπορώτεροι ἡδύναντο νὰ στρώσωσι καὶ ἔτερον μᾶλλινον ὑφασμα. Τὴν δὲ γραφικὴν τράπεζαν ἀνεπλήρουν τὸ γόνυ ἑκάστου. Ὁ βίος τῶν μαθητῶν ἦτο τῷ ὄντι κυνικώτατος».¹⁸ «Οσοι ἐκπαιδευτικοὶ ἔχουν ὑπηρετήσει σὲ Γυμνάσια τῆς ἐπαρχίας καὶ ἔτυχε νὰ ἐπισκεφθοῦν ἐνδιαιτήματα μαθητῶν, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ περίχωρα τῆς ἔδρας τοῦ σχολείου, δὲ δοκιμάζουν καμψιὰ ἔκπληξη. Δὲν βλέπουν τίτοτε τὸ συνταρακτικὸ στὴν εἰκόνα τοῦ Γούδα. Ἐλάχιστα διαιφέρει ἡ ζωὴ πολλῶν σημερινῶν μαθητῶν. Ἐνοικιάζουν ὄμιαδικὰ (3-6 μαθ.) τὰ πιὸ φτηνὰ δωμάτια, συνήθως ἀνήλια ἢ ὑπόγεια, ὀλότελα ἀνθυγειενά. Η δὲ διατροφὴ εἶναι σχεδὸν ἀπαράλλαχτη. Διαφορὰ ὁπωσδήποτε διακρίνεται στὰ ὀπωρικά, ποὺ ἀφθονοῦν πιὰ καὶ μάλιστα νωπά.

ΥΠΟΤΡΟΦΙΕΣ

Οἱ Ἡπειρῶτες ἔμποροι, ποὺ κατὰ κανόνα ἀναδύθηκαν ἀπὸ πικρὴ φτώχεια, δὲν ἐπέτρεψαν νὰ συνεχισθῇ ἡ ἀπαράδεκτη ὅσο κι ἀπάνθρωπη αὐτὴ κατάσταση στὰ σχολεῖα. Πρόβλεψαν ἐξ ἀρχῆς στὶς χορηγίες γιὰ ἵδρυση σχολείων καὶ ἔχωριστὸ κεφάλαιο οἰκονομικῆς ἀρωγῆς τῶν νέων, ποὺ εἶναι προικισμένοι μὲ ἀξιόλογη εὐφυΐα καὶ κρίνονται ἀξέπαινοι γιὰ τὶς ἐπιδόσεις στὰ μαθήματα καὶ τὴ διαγωγὴ τους.

«Ο θεσμὸς τῶν ὑποτροφιῶν, ποὺ τόσο σήμερα ἔχει διαδοθῆ, πρωτοφάνηκε στὰ Γιάννινα. Καθιέρωσαν τὶς ὑποτροφίες, ὥστε νὰ προσέρχωνται στὰ σχολεῖα οἱ εὐφυέστεροι, ὅσοι «παίρνουν τὰ γράμματα», ἔστω καὶ φτωχοί! Οἱ μαθητὲς «ἔτρέφοντο, ἐνεδύοντο, ἐλάμβανον βιβλία καὶ γραφικὴν ὕλην διὰ δαπάνης τῆς σχολῆς». ¹⁹ Αν δὲ μερικοὶ ἔχωριζαν σὰν μεγάλα ταλέντα καὶ διαφαινόταν ἔξελιξη σὲ σπουδαῖες ἐπιστημονικὲς ἢ καλλιτεχνικὲς μονάδες, ἡ ὑποτροφία δὲν περιορίζόταν στὶς γυμνασιακὲς σπουδές, ἀλλὰ συνεχίζόταν καὶ στὶς πανεπιστη-

18. Ἀναστ. Γούδα : Βίοι Παραλληλοι κλπ., 1870, τ. Β', σ. 245

19. Ἀνωνύμου : «Χρυσαλλίς» (Περιοδικόν), τ. Δ' (1866), σ. 580.

μιακές τοῦ ἔξωτερικοῦ, μὲ παρακολούθηση τῆς προόδου τῶν ὑποτρόφων καὶ μὲ ὅμητή ὑποχρέωση τούτων, ὅταν ἐπιστρέψουν, νὰ φανοῦν χρήσιμοι στὴν κοινωνία. Ἐχομει καὶ διακοπὴ τῶν ἐπιχορηγήσεων ἀπὸ ἀναξιότητα τῶν ὑποτρόφων καὶ ἀπὸ ποικίλους ἄλλους λόγους. Στὸ σύνολο ὅμως δὲ διέψευδαν τὶς προσδοκίες.

ΕΠΟΠΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΑ

Ο ἔξοπλισμὸς τῶν σχολείων μὲ ἐποπτικὰ μέσα καὶ ὅργανα διδασκαλίας, μὲ βιβλιοθῆκες καὶ κάθε σύνεργο, δὲν ἦταν μικρότερη φροντίδα γιὰ τοὺς δωρητές. Δὲν ἴκανοποιοῦνται μὲ τὴν ἀπλὴ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν, ἀλλὰ θέλουν τὸν ἐμπλούτισμὸν καὶ τὸν ἐκσυγχρονισμό. Ὁ, τι σύγχρονο καὶ τέλειο θὰ συντελοῦσε στὴ μεθοδικώτερη μετάδοση τῆς ὑλῆς, ὥστε ἡ διδασκαλία ν' ἀποβαίνῃ θελκτικὴ καὶ καρποφόρα, ἀγοράζεται ἀπὸ τὰ προωθευμένα κέντρα τῆς Εὐρώπης καὶ στέλ-λεται γρήγορα στὰ Γιάννινα.

ΑΝΑΝΕΩΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ

Ἡ ψυχὴ πάντως τῶν σχολείων ἦταν, ὅπως συμβαίνει πάντοτε, οἱ φωτισμένοι διδάσκαλοι, ποὺ νυχτοήμερα πάσχιζαν ν' ἀνοίξουν τὸ σωστὸ δρόμο στὴν παιδεία.

Εἶναι ἀπερίγραπτη ἡ ἀγωνία καὶ τὸ πάθος γιὰ τὴν ἀναγκαίᾳ ἀλλαγὴ στὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα. «Ἄι ἐπερχόμεναι γενεῖ αἱ θέλουσι τιμήσει μὲ ἀθανάτους στεφάνους κατ' ἀξίαν πολλοὺς ἄνδρας τῆς πρωτευούσης πόλεως τῶν Ιωαννίνων, οἵτινες ἔλαμψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ καὶ οἵτινες συνεισέφεραν πολὺ εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος»²⁰. Ἡδη ὁ Ἐπιφάνιος ἔχοντας σπουδάσει στὶς ἀνήσυχες πόλεις τῆς Ιταλίας καὶ πιστεύοντας πώς ἡ πνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ Γένους πετυχαίνεται οὐσιαστικάτερα μὲ τὸν ἐμπράγματο ἐκσυγχρονισμό, ισάξια πρὸς τὸ μορφωτικό -ἀνθρωποπλαστικὸ ἔργο τοῦ σχολείου θεωρεῖ καὶ τὴν πρακτική - τεχνικὴ κατάρτιση τῶν μαθητῶν. Ἡ ἀπόφασή του νὰ δώσῃ καινούργια κατεύθυνση στὴ Σχολὴ μὲ σαφήνεια εἶναι γραμμένη στὰ ἄρθρα τοῦ ἰδρυτικοῦ Καταστατικοῦ, «ὅπως ἐκτὸς τῆς Γραμματικῆς καὶ τῶν σχολαστικῶν μαθημάτων παραδίδεται καὶ ἡ Φιλοσοφία, καθὼς καὶ οἱ Ἐπιστῆμαι». Ἡ ἐπιγραμματικὴ διάταξη ἔεπηδα σὰν φωτεινὸ μετέωρο στὸ σκοτάδι. Ὁταν στὴν ἵδια τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὸ φόβο τῆς Ἐκκλησίας μὲ δισταγμοὺς διδάσκουν τὶς ἐφηρμοσμένες ἐπι-

20. Μελετίου : Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα, τ. Β', σ. 282.

στῆμες, ἡ καινοτομία τοῦ Ἐπιφανίου εἶναι πολυσήμαντη. Τὴ στιγμὴ ἐκείνη τὸ νεοελληνικὸ πνεῦμα μάχεται μὲ τὸν ἑλληνικὸ μεσαίωνα, νικᾶ καὶ ξανοίγει μονοπάτια γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ τὴ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση. Ἐρευνῶνται ὅλοι οἱ τομεῖς τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἡ νέα κίνηση δὲν εἶναι παροδική. Οἱ πρωτεργάτες ἐπιστήμονες διδάσκαλοι βρίσκουν διαδόχους. Τὰ μεγαλόπνοα σχέδια τοῦ Ἐπιφανίου ἔρχεται νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ Μιχαὴλ Μῆτρος, ποὺ ἐσπούδασε στὴ Δύση μὲ ὑποτροφία φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ ίατρικὴ καὶ χάρον στὴ φιλομάθειά του ἔξελίχτηκε σὲ ὄνομαστὸ πανεπιστήμονα. Ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς λέγει: «οὐ μόνον φιλόσοφος καὶ μαθηματικός, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος καὶ ἀστρονόμος».²¹ Διακρίθηκε δὲ πολὺ καὶ στὴ συγγραφὴ Ἰστορίας,²² χρησιμοποιώντας αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδο κατὰ τὴν ἔξαριθμωση καὶ ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ συμπληρώνοντας πρῶτος αὐτὸς τὰ ἴστορικὰ χάσματα μὲ ἐπιγραφές. Τὸ θαυμάσιο πλάνο τοῦ τρόπου ἐργασίας του παρέλαβαν οἱ ἀντάξιοι μαθητές, ὅπως ὁ Παρθένιος Κατσούλης, ποὺ ἐπεχείρησε τὴν ἐπιστημονικὴ συλλογὴ καὶ κατάταξη τῶν παροιμῶν τοῦ λαοῦ καὶ παραβολὴ τους πρὸς τὶς ἀρχαῖες.²³ Σχετικὰ ὁ Ν. Πολίτης, ὁ πατέρας τῆς ἑλληνικῆς Λαογραφίας, γράφει: «Ἡ ἐργασία τοῦ Κατσούλη εἶναι πολύτιμος ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις, οὐ μόνον διὰ τὸν χρόνον καθ’ ὃν κατηρτίσθη, ἡ παλαιοτάτη οὖσα τῶν ἑλληνικῶν συλλογῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῆς καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν δρθότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας».²⁴

Ἡ δοκιμὴ ἐσημείωσε σημαντικὴ ἐπιτυχία. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνασχόληση τῶν δασκάλων, ἀν καὶ δύσκολη στὴν ἀρχή, εἶχε τρανὴ ἀπίγκηση: βρῆκε κατανόηση καὶ ἀμέριστη ἡθικὴ καὶ ὑλικὴ συμπαράσταση. Συγκινητικὴ εἶναι ἡ θέση, ποὺ παίρνουν οἱ ὀλιγογράμματοι μεγαλέμποροι χορηγοί. Πολυτάξιδοι καὶ πολύπειροι, καθὼς ἦταν, εἶχαν ἀντιληφθῆ ἀπὸ πολλοὺς ἐγγράμματους τὴν ἀναγκαιότητα τῶν ἔρευνῶν καὶ τῶν μεταρρυθμίσεων. Γιατὶ ὥρισμένες ἐπιχορηγήσεις δὲν φανερώνουν τὰ πλούτη, ποὺ μποροῦν νὰ διασπαθίζουν, δὲ δείχνουν ματαιοδοξία καὶ ψευτοαρχοντιά, ἀλλὰ βαθειά μύηση στὴν ἵερη ἀποστολὴ τῆς ἐπιστήμης, καταξίωση τοῦ χρήματος. Ὁ Ζώης Καπλάνης, δταν πληροφορογήθηκε τὴ σύνταξη Ἰστορικοῦ Λεξικοῦ, παρηγγειλε: «Ἐπειδὴ διεδόθη καὶ εἰς ἡμᾶς ἐδῶ ἡ φήμη τοῦ θαυμαστοῦ ἐργοῦ, εἰς τὸ δόπον καταγίνεται ἡ πάγκοινος Σχολὴ διὰ νὰ πλουτίσῃ τὸ Γένος μὲ τὴν σύνταξιν νέου λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, ἀπ’ ὅλα τὰ

21. Ἀνθίμου Γαζῆ. Προλεγόμενα εἰς Γεωμετρίαν Μελετίου, τ. Α΄, σ. ιδ΄.

22. Ἄ. Μηλιαράκη : Νεοελληνικὴ Γεωγραφικὴ Φιλολογία, 1889, σ. 2.

23. Ν. Πολίτου : Παροιμία, 1899, τ. Α΄, σελ. 71-163.

24. Ν. Πολίτου : Μελέται περὶ τοῦ Βίου κλπ., τ. Α΄, σ. λβ.

έκδοθέντα και σωζόμενα λεξικά και ἀπὸ τοὺς ἐνδόξους Ἐλληνας, παρακαλῶ νὰ στοχασθῶσιν οἱ τῆς σχολῆς μου διδάσκαλοι νὰ κάμωσι σημειώματα καὶ ἔξηγή-σεις εἰς λέξεις σκοτεινάς καὶ δυσερμηνεύτους, ὅπου ἀπαντήσωσιν εἰς βιβλία ἢ σώζονται εἰς τὴν κοινὴν ὄμιλίαν τῶν κατοίκων καὶ νὰ εἴνε χρέος εἰς τὴν αὐτόθι σχολὴν τὰ τοιαῦτα σημειώματα, τὰ ὅποια ἡμποροῦν Ἰσως νὰ συνεισφέρουν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ αὐτοῦ λεξικοῦ καὶ γίνεται οὕτως ὁ τῆς γλώσσης θησαυρὸς τέλειος».25 Κάτω ἀπὸ τὴν μύτη τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἔμπαιναν τὰ στερεὰ θεμέλια τοῦ Ἐθνους ἀπὸ τὸν ἤνθρωπον στὴ βιοπάλη ἐμπόρους, γεμάτους φωτεινές ἰδέες καὶ σὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὰ ζητήματα, ὅπως ἦταν ἡ ἀποθυσαύριση τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου, ποὺ ἐπιθυμοῦσε ὁ Ζώνης Καπλάνης. Καὶ ἡ ἔθνικὴ προσπάθεια συμπληρωνόταν μὲ τὴν συγγραφὴ τῆς Ἰστορίας τοῦ Γένους. Προχωροῦσαν δὲ καὶ μακρύτερα. Ἀπλωναν τὰ φτερὰ στὴν Οἰκουμένη. Ὁ Γεώργιος Κωνσταντίνου συνέγραψε τὴν «Παγκόσμιον Ἰστορίαν τῆς Οἰκουμένης».

Ἡ κάθε σχολὴ μὲ τοὺς ὑποτρόφους τοῦ ἔξωτεροικοῦ, ἀφοῦ μελετοῦσε τὶς νέες προόδους καὶ ἔξελίξεις ἐτύπωνε δικά της βιβλία μὲ συγγραφεῖς τοὺς δασκάλους της καὶ τυπογράφους τὸν Γιαννιώτες τῆς Βενετίας, Θεοδοσίου, Σάρρους, Γλυκύδες, ποὺ «ἐπὶ δύο αἰώνας ὁριστικῶς κατέλαβον καὶ ἔξεμεταλλεύθησαν τὴν τυπογραφικὴν τέχνην εἰς μεγάλην τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀφέλειαν».26

Ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς νεώτερης φιλοσοφίας καὶ τῶν ξένων γλωσσῶν εἶναι βασικὸ ἀνακαινιστικὸ γνώρισμα τῆς παιδείας στὰ Γιάννινα. Ἀποκτᾶ τοῦτο μεγαλύτερη βαρύτητα, ἀν τονισθῇ πὼς ταυτόχρονα μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας ὕλης πραγματοποιεῖται καὶ ἀναπροσαρμογὴ τῆς μεθόδου διδασκαλίας. Ἡ ἔρευνα δὲν παραμένει ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῶν δασκάλων. Τὰ πειράματα φυσικῆς καὶ χημείας ἐφαρμόζονται γὰρ πρώτη φορὰ στὰ Γιάννινα. Ἐδῶ διδάσκονται ἀναλυτικώτερα καὶ μεθοδικώτερα τὰ Μαθηματικά, Ἀριθμητική, Ἀλγεβρα, Γεωμετρία, ἡ Ἀστρονομία κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Brachet, ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Ἡθική. Ἐδῶ ἐπίσης εὑρύνεται ὁ κύκλος τῶν κλασσικῶν συγγραφέων, ποὺ διδάσκονται μὲ πιὸ συγχρονισμένο τρόπο. Καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι αὐθαίρετος κι ἐπιπόλαιος. Ἐξετάζονται τὰ παλαιά, ἔκεκαθαρίζονται τὰ βιώσιμα ἀπὸ τὰ νεκρὰ καὶ προτείνονται τὰ δοκιμασμένα. Ἄλλὰ δοκιμάζονται σκληρὰ καὶ οἱ εἰσηγητές. Ἀντιμετωπίζουν δυσκολίες καὶ κινδύνους. Διεξάγεται πάλη πεισματικὴ μὲ ὀδυνηρὲς συνέπειες. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἀναγεννήσεως συκοφαντήθηκαν, διώχτηκαν, ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα. Ἡ διαβολὴ

25. Συστατικὰ Γράμματα τῆς ἐν Ιωαννίνοις Πατριαρχικῆς Σχολῆς, Βιέννη 1806, σ. 8.

26. Κ. Σάθα: «Μελέτη» (Περιοδικόν), 1908, σ. 488.

«ἄθεος καὶ νεωτεριστής» ἔπιανε εύκολώτατα. Οἱ ἀξιώτεροι δάσκαλοι δὲν ἔφυγαν τὴν ἀτίμωση. Ὅμως δὲν ὑπέκυψαν.²⁷ Εδωσαν τὴν μάχην μὲν ἀποφασιστικότητα καὶ ἐνίκησαν ἡ ἔπεσαν τιμημένα καὶ περήφανα. Καὶ δὲν ἦταν μόνοι στὸν ἄγωνα. Οἱ φιλοπρόδοοι Γιαννιώτες δὲν ἔμειναν οὐδέτεροι. Ἀγωνίσθηκαν ν' ἀπαλλάξουν ἀπὸ τίς ἀσύστατες κατηγορίες τοὺς κατατρεγμένους δασκάλους.

Αξίζει νὰ θυμίσωμε τὸ συναγερμὸ τῶν Γιαννιώτῶν γιὰ τὴν ἀθώωση τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη, δασκάλου, ποὺ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς σημαντικότερούς ἀναγεννητές, γιατὶ πρῶτος νεωτέροισε στὴ μέθοδο διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καταργώντας τὴν «πολλαπλῆ», ποὺ κούραζε καὶ διαστρέβλωνε τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν, καὶ ἐφαρμόζοντας τὴν «μονολεκτικὴ ψυχαγωγία». πρῶτος σύνθεσε δικό του φιλοσοφικὸ σύστημα, ὕστερα ἀπὸ σπουδαῖες μελέτες καὶ σπουδὲς στὸ ἔξωτερικό· πρῶτος ἐδίδαξε συστηματικὰ θετικὲς ἐπιστῆμες, Γεωμετρία, Ἀλγεβρα, Τριγωνομετρία. Οὕτε ἡ σοφία οὕτε τὰ γηρατείᾳ καὶ ἡ ἀσθένεια συγκινοῦσαν τοὺς ἀνάξιους διῶκτες του, γιατὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἦταν φιλελεύθερος καὶ μὲ ὑπονοούμενα ὠμιλοῦσε στοὺς μαθητὲς γιὰ τὸν «σηκωμὸ τοῦ πεσμένου Γένους τῶν Ἑλλήνων» ποὺ ἀντιστρατεύονταν (!) τὸ ταπεινὸ συμφέρον μερικῶν, τὸ δεμένο μὲ τὴ διατήρηση τῆς σκλαβιᾶς. Γι' αὐτὸ σύρθηκε κατηγορούμενος «ἐπὶ θησκευτικῇ ἐκτραχηλίσει» στὸ Πατριαρχεῖο, ποὺ ὅχι σπάνια ἐπεφτε θῦμα ἐπιτηδείων, καὶ κατακρίθηκε. Οἱ Γιαννιώτες, ποὺ τὸν ἤξεραν, ἐξήτησαν τὴν μεσολάβηση τοῦ συμπατριώτη τους Μητροπολίτη Νικομηδείας Παΐσιου, γράφοντας καλοσυνταγμένη ἐπιστολή,²⁷ πού, δυστυχῶς, δὲν ἐφθασε στὸν προορισμό, καὶ ἔτσι δὲν ἀπέφερε κανένα ἀποτέλεσμα ἀπαλλακτικό. Ὅπως συνήθως, οἱ φαρισαῖοι ἦταν ἀκατανίκητοι καὶ παραπλανοῦσαν μὲ ἄνεση τοὺς ἀγαθοὺς προστάτες τῶν δασκάλων.

ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ἐνας ἄλλος λόγος γιὰ μεγάλες διαμάχες στὰ Γιάννινα ἦταν καὶ οἱ γλωσσικὲς διαφορές, ποὺ ἐδημιούργησαν τὸ περιλάλητο κι ὡς σήμερα ἀκόμα ἀλυτο γλωσσικὸ ζήτημα. Μοιράσθηκαν σὲ δυὸ ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα καὶ ἀλληλοκατηγορήθηκαν ἀσχημα, ὥστε οἱ γνῶμες γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου τῶν πρωτεργατῶν νὰ διχάζωνται καὶ ν' ἀντιφάσκουν. Γιὰ τὸν Βούλγαρο, λ.χ., ὁ Καλλιγᾶς λέγει: «Ὑπερέχων ὅλους τοὺς συγχρόνους του Ἐλληνας κατὰ τὴν πολυμάθειαν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν ὅχι μόνον καθ' ὅλας τὰς ἐπιστήμας ἀναφαίνεται τοῦ Ἐθνους του ἀρχηγέτης, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτι-

27. Π. Ἀραβαντινοῦ : ὄ.π., σ. 277, σημ. 1.

σμοῦ κορυφαῖος».²⁸ Ο Διονύσιος δὲ Θερειανὸς ἀντιλέγει : «Ο Βούλγαρις περιέπεσε σὲ τρία μεγάλα σφάλματα· πρῶτον ἐπετήδευσε λεκτικὸν χαρακτῆρα ὑπερμέτρως ἐλληνίζοντα· δεύτερον συνέγραψε ἥ μετέφρασε πονήματα σοφώτερα ἥ ὅσον ἦτο δεκτικὴ ἡ τότε τοῦ Γένους κατάστασις καὶ τρίτον ἐματαιοπόνησε, φιλοτεχνήσας ἔργα τεράστια, ἀλλ’ ὅλως ἄχρηστα»²⁹. Μπροστὰ στὶς ἀπειρες καὶ τρανές ἀρετὲς τοῦ Βούλγαρι : πνεῦμα, πολυμάθεια, παροησία, πολιτικὴ ἴδιοφυΐα, εὐφράδεια, πειθώ, ἐνθουσιασμό, «τὰ τρία μεγάλα σφάλματα» δὲ μειώνουν τὴν ἀξία του. Ἐξάπαντος δίχως αὐτὰ θὰ βοηθοῦσε ἀσύγχριτα πιὸ πολὺ τὸ Ἔθνος. Ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι ἀβάσιμη ἥ ἀποψη πὼς μὲν δόλα αὐτὰ ὁ Βούλγαρις δὲ στάθηκε ἐμπόδιο ἀλλὰ κίνητρο, ποὺ ἀνάγκαζε τοὺς ἀντιπάλους του ν' ἀκονίζουν περισσότερο τὸ μυαλό τους, νὰ ψάχνουν γιὰ κάτι καλύτερο, γιὰ μιὰ διέξοδο, γιὰ τὴν δόθη πορεία, ποὺ ἔπειτε ν' ἀκολουθήσουν στὸ δυσεπίλυτο ἐκπαιδευτικὸ πρόβλημα. Πολλὲς καλὲς ἐμπνεύσεις τῶν νεωτεριστῶν διφείλονται στὴν ἀρνητικὴ θέση τοῦ Βούλγαρι· δχι ἀσήμιαντο δεῖγμα ὡραίας πάλης σὲ κόσμους πνευματικούς.

Ἡ μάνητα ἄλλως τε τοῦ γλωσσικοῦ δὲν ἀνακόπτει τὴ διάθεση γιὰ γενικώτερη βελτίωση κι ἔξυγίανση τῆς παιδείας· ἀντίθετα δυναμώνει μὲ ἀποτελέσματα ἐκπληκτικά. Ἡ ύλη ἀνανεώνεται καὶ πλουτίζεται· ἥ μέθοδος προσφορᾶς παρακολουθεῖ τὶς ὑποδείξεις τῆς σύγχρονης παιδαγωγικῆς· ἥ γλώσσα τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν σχολικῶν βιβλίων ἀπλοποιεῖται, γίνεται πιὸ κατανοητή, προσιτὴ στοὺς μαθητές, ὥστε ἥ ἀπόδοση νὰ εἶναι μεγαλύτερη.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Πέρα, εὐτυχῶς, ἀπὸ τὶς σοβαρὲς ἀντιθέσεις, ποὺ χώριζαν τοὺς δασκάλους σὲ νεωτεριστὲς καὶ συντηρητικούς, μὲ θλιβερὰ κάποτε-κάποτε ἐπεισόδια, ὑπῆρχε καὶ σημεῖο ἀπόλυτης ὁμοφωνίας, δχι λιγώτερο σπουδαῖο ἀπὸ ἀποψη ἐθνική. Κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ποὺ ἔχειλιζουν ἀπὸ τὶς ἔννοιες πατρίδα, δικαιοσύνη, ἐλευθερία, εἶναι δῆλοι σύμφωνοι :

Οἱ καθηγητικὲς ἔδρες μετατρέπονται σὲ βήματα, δπου οἱ ταπεινοὶ διδάσκαλοι μεταμορφωμένοι σὲ διαπρύσιους κήρυκες τῆς ἐλευθερίας γαλβανίζουν τὶς εὐαίσθητες ψυχὲς τῶν μαθητῶν. Οἱ γλωσσικὲς δυσχέρειες τῶν κειμένων παραμερίζονται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον συγκεντρώνουν οἱ ἰδέες. Τὰ μορφολογικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀποτελοῦσαν μεγαλύτερο ἀκόμα ἐμπόδιο καὶ μαζὶ μὲ τὰ γλωσσικὰ ἔξα-

28. Παύλου Καλλιγᾶ : «Πανδώρα», τ. Α΄ (1851), σ. 49.

29. Διον. Θερειανοῦ : Ἀδαμάντιος Κοραῆς, τ. Α΄, σ. 65.

ντλούσαν τὶς δυνάμεις τῶν μαθητῶν, ἔπαυσαν νὰ εἶναι τὸ ἐπίκεντρο τῆς ἑρμηνευτικῆς ἐργασίας, τὸ ὅποιο μετατοπίζεται πιὰ στὰ πραγματολογικὰ καὶ ἰδιαίτερα στὰ ἰδεολογικά. Τοῦτο παρατηρεῖται κατὰ τὸ διάστημα, ποὺ ἡ Εὐρώπη κατακλύζεται ἀπὸ τὰ φιλελεύθερα κηρύγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ κορυφώνεται ἐκδικητικὰ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πρωτομάρτυρα Ρήγα Φεραίου. Τώρα δὲν ὄμιλοῦν διστακτικὰ καὶ συγκαλυμμένα, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ τὰ δόντια. Κανένας διδάσκαλος δὲν παραλείπει νὰ ὑπενθυμίζῃ στοὺς μαθητές τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα.

Μπορεῖ ἡ γλώσσα τῶν συντηρητικῶν νὰ ἥταν ἀκατανόητη,³⁰ τὸ διδακτικὸ σύστημα ἀπηρχαιωμένο, ἀλλ', ὅταν οἱ Ἰδιοὶ ἥταν μεγαλόψυχοι καὶ φιλόπονοι, ἡ μόρφωση δὲν καταντοῦσε στείρα, ὅπως τὴν χαρακτηρίζουν αὐστηροὶ κριτές. «Τὸ συντακτικὸν βέβαια καὶ ἡ γραμματικὴ ὑπῆρξαν ἡ κυρία ὥλη τῆς διδασκαλίας. Ἀλλ' ὅστις εἶχε τὴν τύχην νὰ διδαχθῇ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα εἰς ἔνα τῶν πολυαριθμῶν σχολείων τοῦ ἀλυτρώτου ἐλληνισμοῦ, θὰ ἐνθυμῆται πολὺ καλὰ τὸ μυσταγωγικὸν ὅντος τοῦ ἴεροῦ ἐνθουσιασμοῦ ποὺ κατεῖχε τὰς ψυχὰς διδασκόντων καὶ διδασκομένων κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην. Τί σημασίαν εἶχεν ἡ ὥλη ποὺ ἐδιδάσκετο; Τὸ πνεῦμα ἥτο τὸ πᾶν. Καὶ τὸ πνεῦμα, πνεῦμα πίστεως, ἀντλουμένης ἀπὸ τὸ ἑρμηνευόμενον κείμενον, ἔχωποιει καὶ τὸ συντακτικὸν τῶν ἀπλῶν ἐκείνων - ἀσύφων τὰ παιδαγωγικά, ἀν θέλετε - ἀνδρῶν, ὅπως κατὰ τὸν 18ον αἰώνα τὴν Ὁκτώχον τοῦ ἀγραμμάτου τελετουργοῦ εἰς τὸ κρυφὸ σχολείο», γράφει γιὰ πολὺ μεταγενέστερη ἐποχὴ ὁ Συκουντρῆς.³¹

Ἀπὸ τὸν συντηρητικὸ Εὐγένιο Βούλγαρι, ποὺ τόσα τοῦ καταλογίζει ὁ Θεοειανός, γαλουχήθηκαν μαθητές, ἵεραπόστολοι καὶ ἐθναπόστολοι, τῶν ἀναστημάτων τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, τοῦ Ἰωάννη Πέξαρου τοῦ Θεσσαλοῦ, τοῦ

30. «Οἱ μαθηταὶ οὐδόλως ἐγίγνωσκον, ἂνεγίγνωσκον· ἡ πρωτότυπος τῶν βιβλίων αὐτῶν γλῶσσα ὑπετίθετο, ὡς ζῶσα καὶ τὰ εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν τιθέμενα βιβλία ἥσαν ἀκατανόητα» (Γ. Παπαδοπούλου : «Πανδώρα», τ. 8ος, σ. 170).

31. Ἡ. Συκουντρῆς : «Ἄρθρα καὶ Λόγοι, Ὁ Ἀ. Δελμοῦζος (Μελέτες καὶ πάρεργα, τ. B' σ. 243) γράφει σχετικά : «Ἐτοι στὸν προεπαναστατικὸ αἰώνα ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα ποὺ εἶχε ἐμπνεύσει τοὺς ὅπαδούς της, ὅσο καὶ ἄν συγκεντρωνόταν στὴν ἀπτικὴ γλῶσσα, ἥταν μόλια ταῦτα συνυφασμένος μὲ τὴν προσπάθεια νὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ τῶν σκλάβων πρὸς τὴν περασμένη μεγάλη ἐποχὴ τοῦ ἔθνους. Καὶ μόνον ἡ ἀπλὴ ἀλλὰ συχνὴ ἀναφορά σὲ μεγάλα ὀνόματα καὶ κατορθώματα ἀπὸ τὴν πνευματικὴν περιοχὴ καὶ τὴν πολιτικὴν ἴστορία τῆς ἀρχαιότητας τόνωνε τὴν ἐσωτερικὴν τους παράδοση, καὶ δυναμώνοντας τὴν ἴστορικὴν μνήμην βοηθοῦντες νὰ φτερώνη ὁ πόλος γιὰ τὴν ἐπανάσταση. Ἐδῶ ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἔχενοῦμε δυὸ πράγματα : Πρῶτα ὅτι οἱ πηγές ποὺ ἔτρεφαν τὸν «ἐλληνικὸ μῆθο» - «τὰ περασμένα μεγαλεῖα» τοῦ ἔθνους ὑμνοῦ - ἥταν πολλές, ἄλλες φανερές καὶ ἄλλες χαμένες μέσα σὲ θρύλους, καὶ δεύτερο ὅτι στὶς σχολές τοῦ γένους δὲ δίδασκαν τὰ ἀλασικὰ γράμματα μόνον ὅσοι ἀκολουθοῦσαν τὴν λογία παράδοση, ἀλλὰ καὶ ὅπαδοὶ τοῦ Κοραζ

Μάρτυρα Έπισκόπου Πλαταμῶνος Διονυσίου.

Οί νεωτεριστές -φυσιογνωμίες μεγάλες έπισης, από τους πρώτους μέχρι τους προεπαναστατικούς και μετεπαναστατικούς, Μελέτιος, Σουγδουρῆς, Ἀνθρακίτης, Λάμπρος Φωτιάδης, Δανιήλ Φιλιππίδης, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Ἰώσηπος Μοισιόδαξ,³² Ἀνθιμος Γαζῆς, Βαρδαλάχος, Πρώϊος, Βενιαμίν Λέσβιος, Ἀθανάσιος Ψαλίδας, Ἀδαμάντιος Κοραῆς- υἱοθετώντας τις νέες κάθε φορά ἐρμηνευτικές ἀντιλήψεις σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ γλωσσικὴ ἀπλοποίηση καὶ τὴν ὑπόλοιπη ἀνανεωτικὴ προσπάθεια, τὴ μεταρρύθμιση, χτύπησαν καίρια τὸν ὑψηλὸ στόχο. Ἐκαμαν Ἐλληνες καὶ ἔνονυς μαθητὲς ν' ἀγαπήσουν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα· τόσο, ποὺ οἱ ἀλλοεθνεῖς προτιμοῦσαν νὰ λέγωνται Ἐλληνες ἢ ρωμιοί. «Ἐλληνικὴ ἦταν πρὶν 200, 150, καὶ 100 χρόνια ἡ ὄψις καὶ ἡ μορφὴ τοῦ Βελιγραδίου, καθὼς καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ἐμπορίου, τῶν συντεχνιῶν, τῶν ἐκκλησιῶν, τοῦ Δήμου αὐτῆς τῆς Γιουγκοσλαվίκης Πρωτεύουσας! Ὄλα σχεδὸν τὰ καταστήματα τοῦ Βελιγραδίου εἶχαν τότε Ἐλληνικὲς ἐπιγραφές. Τὰ περισσότερα ἦταν Κλεισουριώτικα. Οἱ ἴδιοι οἱ Σέρβοι συναγωνίζονταν νὰ μάθουν περισσότερα Ἐλληνικὰ καὶ νὰ ἐμφανίζωνται καλλίτεροι Ἐλληνες. Στὰ Ἐλληνικὰ σχολεῖα τοῦ Βελιγραδίου, τοῦ Σμεντέροβο καὶ στὸ ὀνώτερο τοῦ Ζεμούν, τοῦ Αὐστροιακοῦ Ζεμλίν, ἀντίκρου στὸ Βελιγράδι, ἐμορφώθηκαν οἱ πρῶτοι Σέρβοι πολιτικοὶ ἀρχηγοί, Γκαρασάνιν καὶ Μίλιουτίνοβίτς καὶ ἄλλοι διακερδιμένοι Σέρβοι...»³³.

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟΥΣΙΑΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ἡ ἔξαπλωση τῆς Ἐλληνικῆς παιδείας ἦταν γοργότατη· ἐνῶ στὰ 1700 λειτουργοῦσαν μετρημένα σχολεῖα, Κωνσταντινούπολη, Πάτμο, Μεσολόγγι, Ἀθῆνα, καὶ τὰ περισσότερα στὰ Γιάννινα, ὑστερα ἀπὸ λίγα χρόνια πέρασαν τις δυὸ

καὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσας, καὶ ὅτι καὶ σ' αὐτοὺς ἦταν τὸ ἵδιο ἔντονος ὁ θαυμασμὸς τῆς Ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας καὶ ἡ ἐκτίμηση τῆς σημασίας τῆς γιὰ τὴν μόρφωση τοῦ ἔθνους».

32. Ὁ Μοισιόδαξ στὸ «περὶ παίδων ἀγωγῆς», Ἐνετίᾳ 1779, ἔργο προτείνοντας τὴν νέα μέθοδο ἔξηγήσεως τῶν κεμένων, τὴν τῆς κυριολεξίας ἀντὶ τῆς ψυχαγωγίας καὶ πολυλεξίας ἐρωτᾶ τὸν διδάσκαλο τῆς ἐποχῆς του: «Διατί, διδάσκαλε, ταλαιπωρεῖς τοὺς μαθητάς σου μὲ λεπτολογίας καὶ μωρολογίας καὶ κατατρύψεις οὕτῳ μάτην τὸν χρόνον, δὸν ἡδύνασο νὰ μεταχειρισθῆς πρός τι καλλίτερον; Διατί συσσωρεύεις πέντε συνώνυμα ἐτ' ἄλληλα, ἐκ τῶν διποίων ἔκαστον ἵσως ἔχει ιδίαν σημασίαν, χωρὶς νὰ καταστήσῃς ταύτην γνωστὴν εἰς τοὺς μαθητάς παραπλανῶν οὕτως αὐτούς, ὅτι πᾶσαι αἱ λέξεις αὗται εἶναι ταυτόσημοι; Διὰ μίαν ἔννοιαν ἀρκεῖ μία λέξις, ἐὰν πρὸς ἐκφρασιν διανοήματος δὲν ἀρκεῖ μία λέξις, ἀς γίνη περιγραφή, διασάφισις» (Δ.Γ. Μωραΐτου: Ἰστορία τῆς Παιδαγωγικῆς, Ἀθῆναι 1953, σ. 261).

33. Γ. Χ. Μόδη : «Ἄριστοτέλης» (Περιοδικόν), Φλώρινα, 1963, σ. 1.

χιλιάδες σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια. Καὶ ἐνῶ εἴχαμε στὰ χέρια μας ἀνεπανάληπτη εὐκαιρία ν' ἀφομοιώσωμε καὶ νὰ ἐνώσωμε τοὺς δίχως ἑθνικὴ συνείδηση βαλκανικὸς λαούς, ποὺ ὑποτάχτηκαν ἀνεπαίσθητα στὸ αθάνατο ἔλληνικὸ πνεῦμα, ἀφήσαμε νὰ μᾶς ἔξεφύγῃ γιὰ πάντα, ἀπομακρύνοντας ὅλους αὐτοὺς μὲ τοὺς ἀψυχολόγητους καὶ ἀνεδαφικοὺς λογιωτατισμοὺς καὶ τὴν ἔλλειψη ὁργανωμένης ἑθνικῆς πολιτικῆς στὸ ἐκπαιδευτικὸ θέμα. Ἀλλοίμονο· μὲ τὴν ἀπρονοησία καὶ ἀπερισκεψίᾳ μας ἐδημιουργήσαμε τὸ φρικτὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα, ποὺ κατεβρόχθησε ἀμέτρητους πληθυσμοὺς μὲ ἔλληνικώτατη συνείδηση. «Ἄμα ἔνσης ἔνα ἔξυπνο Σέρβο θὰ βρῆς ὅτι ὁ πάππος ἡ προπάππος του ἡ ἡ μάμη ἡ ἡ μητέρα του ἦταν Ἐλληνες ἡ Ἐλληνόβλαχοι»,³⁴ ἔλεγαν προπολεμικά στὴ Σερβία.

Καὶ τὸ τραγικὸ πάθημα δὲν ἐδίδαξε. Καὶ μετὰ τόσες ἀπώλειες δὲν συνήλθαμε, ὥστε ν' ἀποκτήσωμε ὑπεροκιμματική, ἑθνική, ἡ ὅπως λένε γιὰ Κυβερνήσεις κρισίμων στιγμῶν, οἰκουμενικὴ ἐκπαιδευτική πολιτική, ποὺ ν' ἀποσκοπή στὴν ταχύτερη ἐκσυγχρόνιση τῆς χώρας καὶ τὴν περιφρούροηση τῶν μεταναστῶν καὶ τῶν παιδιῶν τους ἀπὸ τὸν ἐπικείμενο ἀφελληνισμὸ καὶ τὴν ἔλλοχεύουσα ἀλλαξιοπιστία. Οἱ ἀριθμός τους δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος. Σ' ὅλη τὴν ὑφήλιο -ἔξὸν ἀπὸ τοὺς ἀλλήλωντος Κυπρίους, Βορειοηπειρώτες, Τουρκομερίτες καὶ τοὺς φυγάδες στὸ Παραπέτασμα - ὁ διάσπαρτος Ἐλληνισμὸς λογαριάζεται πάνω ἀπὸ δυὸ ἑκατομμύρια!

«Ἀν ἔγκαιρα - τὴν τελευταία ὥρα- δὲν ληφθῇ μέριμνα νὰ παρασταθῇ στὰ ξένα καὶ ὁ Ἐλληνοδιάσκαλος, ὁ σύγχρονος διδάσκαλος τοῦ Γένους, ποὺ θὰ ἐφοδιάσῃ τοὺς ξενιτεμένους καὶ τὰ παιδιά τους μὲ μιὰν ἀπλὴν νεοελληνικὴ γλώσσα, δογανοὶ ἵκανὸ ν' ἀλληλογραφοῦν καὶ νὰ μαθαίνουν τὴν ἴστορία τῆς πατρίδας τους, ὅταν μὲ τόση εὐκολία καὶ ταχύτητα μποροῦν νὰ ὅμιλοῦν καὶ νὰ γράφουν τὶς ξένες γλῶσσες, θὰ γίνουν ξενόγλωσσοι, θὰ ἀφομοιωθοῦν καὶ θὰ θρηνήσωμε καὶ τὸ χαμό τους.

AITHMA TΩΝ KAIPΩN

Εἶναι αἴτημα τῶν καιρῶν ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσαρμογὴ στὴ σημερινὴ πραγματικότητα. Ἐπιβάλλεται νὰ δώσωμε γλώσσα εὔκολη, γιατὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἑθνικῆς ἀγλωσσίας μετὰ τὴ σύνδεση μὲ τὴν Κοινὴ Ἀγορὰ δὲν εἶναι μικρότερος καὶ γιὰ ὅσους ἀπέμειναν στὴν πατρίδα. Οἱ εὐκολοκατόρθωτες λογιῶν λογιῶν σχέσεις καὶ συναλλαγὲς μὲ τοὺς ποικιλώνυμους πολιτισμένους λαοὺς θὰ ἔχουν ἐπιζήμιες ἐπιπτώσεις, ὅταν δὲν ἀνεβῇ κατακόρυφα ἡ ἐκπαιδευτικὴ στάθμη.

34. Βλ. 33, σ. 5

Καιρὸς τελοσπάντων νὰ νιώσωμε ὅ,τι τουλάχιστο ἔνιωσαν διακόσια χρόνια νωρίτερα οἱ προοδευτικοὶ διδάσκαλοι τῆς τουρκοφρατίας: “Οταν ἀλλάζουν οἱ ἴστορικὲς προοπτικὲς τοῦ ἀνθρώπου, πρέπει ν’ ἀλλάζῃ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς παιδείας.

Οἱ γλωσσικὲς διχόνοιες ἀρκετὰ ἐβασάνισαν καὶ ἔξημίωσαν. Τὰ πάθη ἔχουν κοπάσει. Οἱ γλωσσολόγοι, οἱ φιλόλογοι, οἱ ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων μὲ τὰ διδάγματα τοῦ παρελθόντος ἀς καταπιασθοῦν ψυχοραμότερα, τολμηρότερα καὶ πιὸ αἰσιόδοξα μὲ τὴν ὁριστικὴν ὁρθογραφικὴν μορφὴν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. Ἡ πρόταση γιὰ ὁρθογραφικὴν ἑλάφρωσή της τοῦ Γεωργίου Χατζίδακι, τοῦ πατέρα τῆς Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, ποὺ ἔστηκε σύμφωνος θύελλες³⁵ καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ τὴν ἀποσύρῃ, γιατὶ τότε ἐπικρατοῦσαν οἱ «καθαρολόγοι», ἀν σχετισθῇ μὲ τὴν ὑπολογίσιμη πρόοδο στὸν ἴδιο τομέα κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν εἰκοσασετία, ἀποτελεῖ ἀπαρχὴν ἀποτελεσματικὴν γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ πολύπλοκου προβλήματος. Εἶναι ἀνεπίτρεπτο νὰ τιμοῦμε πιότερο τὰ οάσα ἀπὸ τὸν πατᾶ. Δὲ συγχωρεῖται νὰ κατασπαταλοῦμε ἀλλόγιστα δῆλη τὴν ἐνεργητικότητα στὸ δάμασμα τῆς δύσκολης γλώσσας καὶ νὰ μὴ προφταίνωμε ν’ ἀποκομίσωμε κάτι ἀπὸ τὸν ἰδεολογικὸν πλοῦτο. Ἀξία δὲν ἔχει μόνο τὸ ἔξωτερο περιβήτημα, ἀλλὰ καὶ τὸ κρυψιμένο κάτω ἀπ’ αὐτὸν περιεχόμενο· πρὸ πάντων τὸ περιεχόμενο.³⁶

Δὲν κοιτάζουμε τοὺς Εὐρωπαίους, ποὺ ἔκαμαν καταδικό τους κτῆμα τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς μεταφρασμένους στὶς γλῶσσες τους, ὅλους τοὺς ἀνεπτυγμένους λαούς, ποὺ στὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων κλασσικῶν ἀναζητοῦν ἰδέες ὑψηλές, αἰώνιες, ζωογόνες, συναισθήματα εὐγενικά, ἀνώτερα, ἀνθρώπινα, τρόπους σκέψεως καὶ δράσεως ἐμπνευσμένους, τὸν ἀληθινὰ ὀκατάλυτο πολιτισμὸν τῶν προγόνων μας χωρὶς ν’ ἀγνοοῦν καὶ κεῖνοι, ὅπως καὶ μεῖς, πὼς ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλώσσα³⁷ εἶναι ἡ τελειότερη τοῦ κόσμου;

35. Τελευταῖος τερόστιος σταθμὸς στάθηκαν ἡ Δίκη καὶ Ἀντιδικία τῶν τόνων, ποὺ ἔληξε μὲ τὴν μετάθεση τοῦ καθηγητοῦ Ι. Κακριδῆ στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. «Ἄλι ἔριδες καὶ ὄντιγνωμίαι, αἴτινες τοσοῦτον ἐταλάνισαν καὶ διετάραξαν τὴν ψυχικὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους, πρέπει νὰ ἐνταφιασθοῦν διὰ παντός» («Πλάτων», τεῦχος Α' 1949, καὶ Ἀ. Δελμούζου, ὅ.π., σ. 244).

36. «...νὰ γίνουν δηλαδὴ ζωντανές καὶ δημιουργικές οἱ σχέσεις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, νὰ γίνουν καὶ γιὰ τὸ νεώτερο πολιτισμό μας οἱ κλασσικοὶ κινητήριες δυνάμεις πραγματικές καὶ νὰ μὴ μείνουν μόνο τύπος ἡ θρύλος» (Α. Δελμούζος, ὅ.π., σ. 251).

37. «Ἡ γλώσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι ἀδιάσπαστη ἀπὸ τὸν Ὁμηρο ἔως τὸν Σολωμὸν καὶ τὸν

Παλαμᾶ» (Κ. Γεωργούλης, «Μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων»). Καί, ἐνῷ εἶναι ἡ γῆσια θυγατέρα τῆς ἀρχαίας, ὡς σήμερα δὲν ἀγκαλιάσθηκε μὲ τὴν ταιριαστὴ στοργὴ, ἀλλὰ παραμερίζεται σὰν ἀποπαίδι. «Ἄχ πότε θ' ἀρχίσουν καὶ οἱ δικοί μας νὰ καλλιεργοῦν τὴ φυσικὴ τους γλῶσσα. Ἐπειδὴ ἐποχὴ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ πνεύματος ἐνός ἔθνους εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς καλλιεργείας τῆς γλώσσης του. Γιατὶ τὸ πνεῦμα ἐνός ἔθνους δὲν ἡμπορεῖ νὰ τελειοποιεῖται παρ' ὅταν τελειοποιεῖ τὴ γλῶσσα του. Ἀρχίσατε λοιπόν, ὃ ἀπόγονοι τῶν περιφήμων Ἑλλήνων νὰ τοὺς μιμεῖσθε καλλιεργῶντας τὴ γλῶσσα σας καὶ τότε θέλετε μανθάνει καὶ τὰ ἑλληνικὰ πολὺ καλύτερα κι' εὐκολώτερα. Ἐπειδὴ διαβάζοντας τινὰς εἰς τὴν φυσικὴν του γλῶσσαν Γραμματικὴν τὴ μανθάνει πολὺ εὐκολώτερα. Τότε νὰ εἰσθε βέβαιοι, πὼς γυρίζει καὶ ἡ σοφία πάλιν εἰς τὴν πρώτην της φωλιά. Ἐπειδὴ αὐτὴ ἀγαπᾶ νὰ μιλεῖ μὲ ζωντανοὺς ἀνθρώπους καὶ δχι μὲ ἀποθαμμένα κόκκαλα», βροντοφωνάζει μὲ καπμὸ δ Γρηγόρους Κωνσταντᾶς καὶ κατηγορηματικὰ δηλώνει: «Οσο καταφρονοῦμε τὴν κοινὴ γλῶσσα μας θέλουμε μείνει ἀμαθεῖς καὶ δυστυχεῖς κι' ἔνα κοινὸ ἔδμαιο, μιὰ κοινὴ βοσκὴ τῶν ἄλλων» (Νεωτερικὴ Γεωγραφία, Βιέννη 1791, τ. A', σ. 96, 134).

Τὸ κείμενο πρωτοδημοσιεύθηκε στὸν Πειραιᾶ τὸ 1965 αὐτοτελῶς χάρη στὴν εὐγενικὴ διάθεση τοῦ ἀγαπητοῦ Τυπογράφου καὶ φίλου τῶν Γραμμάτων Εὐαγγέλου Μυτιληναίου, πρὸς τὸν ὅποιο ἐκφράσθηκαν θερμές εὐχαριστίες.

Ο ΕΪΧΤΑΛ ΚΑΙ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΗΣ ΒΛΑΧΑΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΥ

Τὴν ἀκριβέστερη καὶ πληρέστερη σκιαγράφηση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γουσταύου Ἐϊχτάλ (1804-1886) ἔχει φιλοτεχνήσει ὁ Γάλλος φιλόλογος καὶ ἐλληνιστής Αὔγουστος Σαίν - Ἰλαίρ (1837-1889), ὁ ὄποιος ἔγραψε πολλὰ μελετήματα γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ δώρισε στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη αὐτόγραφα διασήμων ἀνδρῶν.

Κατ’ ἀνάγκην ἡ ἀναφορά μας περιορίζεται στὸ διετὲς χρονικὸ διάστημα (1833-1835) τῆς διαμονῆς τοῦ Ἐϊχτάλ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὶς ἀγαθὲς ἐπιπτώσεις, ποὺ εἶχαν οἱ ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις στοὺς Βλάχους τῶν ἐλευθέρων ἐδαφῶν τοῦ μικροῦ τότε Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Ο Ἐϊχτάλ στὸ ἰδιόχειρο Ἡμερολόγιο του καὶ σὲ σειρὰ ἐπιστολῶν πρὸς φιλικὰ πρόσωπα ἔξηγει γιατί ἥλθε στὴν Ἑλλάδα, τί εἶδε, μὲ τί ἀσχολήθηκε καὶ γιὰ ποιό λόγο ἔφυγε.

Εἶχε χρηματίσει ἐνεργὸ μέλος τῆς Σαιντιμονικῆς Ἐταιρείας. Ο Κλαύδιος Ἐρρίκος ντὲ Ρουβρούν Σαίν - Σιμόν (1760-1825) εἶναι Γάλλος φιλόσοφος καὶ κοινωνιολόγος, θεωρούμενος ὡς ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος τοῦ οὐτοπιστικοῦ σοσιαλισμοῦ. Στὰ νιάτα του πολέμησε ὑπέρ τῆς ἀμερικανικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Γαλλία ἐπιδόθηκε σὲ κερδοσκοπικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ταυτόχρονα σὲ κοινωνιολογικὲς μελέτες. Περιηγήθηκε πολλὲς χῶρες. Κατὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς πτώχευσε σὲ βαθὺδ ὥστε νὰ συντηρεῖται μὲ τὴν συνδρομὴ τῶν φίλων.

Ἀντίθετα οἱ θεωρίες του εὐδοκιμοῦν. Ἡ ἀπίχηση εἶναι εὐρύτατη. Οἱ μαθητές του ἀναπτύσσουν αὐτές σὲ σύστημα, ποὺ ὀνομάζεται «Σαιντιμονισμός», καὶ ἰδρύουν τὴν Σαιντιμονικὴ Ἐταιρεία. Ἀρχηγὸς ἐκλέγεται ὁ θεομότερος ὀπαδὸς τοῦ Σαίν - Σιμόν Πρόσπερος Βαρθολομαῖος Ἀνφαντέν (1796-1864), Γάλλος τῆς σοσιαλιστικῆς πρωτοπορίας. Ἄλλὰ μετὰ τὴν δίκη καὶ καταδίκη του, τὴν 28 Αὐγούστου 1832, ἡ Ἐταιρεία διαλύεται, τὰ δὲ μέλη διασκορπίζονται σὲ διάφορες χῶρες.

Ο Ἐϊχτάλ προτιμᾶ τὴν Ἑλλάδα, τῆς ὄποιας ἡ ἀναγέννηση δονεῖ τὴν φιλελύθεο φύση του. Γνωρίζεται μὲ τὸν Ἰωάννη Κωλέττη καὶ εἰσέρχεται στὸ δημοσιούπαλληλικὸ σῶμα τοῦ ἀρτιπαγοῦντος νεοελληνικοῦ κράτους.

Μετὰ τὸν διορισμὸ του, τὴν 21ην Μαΐου 1834, πραγματοποιεῖ περιοδεῖες στὴν ἐλληνικὴ ὑπαιθροῦ γιὰ ἐπιτόπια ἐκτίμηση τῶν δυνατοτήτων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Στὴν ἐπικοινωνίᾳ μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐπαρχίας σπάνια προσφεύγει στὴν βοήθεια διερμηνέα. Ἐχει φροντίσει γιὰ τὴν ἔγκαιρη καὶ ίκανοποιητικὴ γνώση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Δὲν φαίνεται νὰ ξενίζεται ἀπὸ τὴν παρουσία ἀρβανιτοφώνων καὶ βλαχοφώνων πληθυσμῶν. Ωστόσο ἐπισημαίνει τὶς δυσκολίες τῆς διοικήσεως ἀπὸ τὴν χρήση τῆς ἀρβανίτικης σὲ χωρὶὰ τῆς Θήβας καὶ προβαίνει στὴν ἀξιολόγηση μιᾶς μόνιμης ἐγκαταστάσεως τῶν

Βλάχων, ποὺ ζοῦν στὴν περιοχὴ τῆς Ἀταλάντης: «Εἰς τὴν πεδιάδα κατεσκηνωμένοι Καραγκούνιδες. Σημεῖα εὐέξιας καὶ φιλεργίας των... Εὐχῆς δ' ἔργον τὸ νὰ ἐγκατασταθῶσι μονίμως οἱ Βλάχοι, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μείνῃ ὁριστικῶς ἐν Ἑλλάδι ὁ πλοῦτος των, ἀπόρροια τῆς ἐργασίας των, διδομένης ὅμως νέας διευθύνσεως εἰς αὐτήν... Ἀδύνατον νὰ μεταβάλῃ τις αὐτούς εἰς γεωργούς, ἀλλ' ἵσως δύνανται νὰ γίνωσι βιομήχανοι ἢ ἔμποροι».

Τὴν προσαρμογὴ στὶς ἀπαιτήσεις τῶν νέων συνθηκῶν διαπιστώνει ὁ Μαζαράκης - Αἰνιάν στοὺς Βλάχους τῆς Μακεδονίας: «Αἱ ἀκμαιότεραι καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμέναι ἐλληνικαὶ κοινότητες ἐν Μακεδονίᾳ, ὡς αἱ τοῦ Μοναστηρίου, τοῦ Τιρνόβου καὶ Μεγαρόβου, τοῦ Κρουσόβου, τῆς Νεβέσκας, τῆς Κλεισούρας καὶ αἱ πρὸς Β προκεχωρημέναι τοῦ ἐλληνισμοῦ θέσεις, αἱ ἐν μέσῳ συμπαγῶν ἀλλοφύλων, τόσον ἀκμαῖον διατηροῦσαι ἐλληνικὸν φρόνημα κοινότητες τῶν Σκοπείων, καὶ τῆς Πριστόνης, ἀποκλειστικῶς ἐκ Βλαχοφώνων ἀποτελοῦνται. Διότι μέρος μέγα τῶν πληθυσμῶν τούτων, ὃν τὸ δῦλον ἐν Μακεδονίᾳ ἀνέρχεται εἰς 100 περίπου χιλιάδας, ἀπὸ πολλοῦ ἥδη ἀφῆσαν τὸν νομαδικὸν βίον συνφρίσθη εἰς τὰς προιμνησθείσας κοινότητας καλλιεργοῦν ἐν αὐταῖς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ ἴδιᾳ τὸ ἔμπόριον. Πλὴν ὅμως τῶν κοινοτήτων τούτων βλαχόφωνοι Ἐλληνες ἐγκατέστησαν ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς Μακεδονικαῖς πόλεσι καὶ τῷ ἔξωτερικῷ, διακρινόμενοι πάντες διὰ τὴν ὄλως ἔξαιρετικὴν νοημοσύνην καὶ τὴν θερμὴν φιλοπατρίαν. Μέρος μόνον τῶν πληθυσμῶν τούτων διετήρησε τὸν νομαδικὸν αὐτοῦ βίον ἴδιᾳ ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Πίνδου, ἐν Σαμαρίνᾳ, Ἀβδέλλα, Σμίξῃ, Περιβόλια, καὶ ἐπὶ τοῦ Βερμίου ὅρους (παρὰ τὴν Βέρροιαν καὶ Νάουσαν), καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γευγελῆς (Λειβάδια) καὶ τὸ μὲν θέρος διαμένει ἐπὶ τῶν ὁρέων τούτων, παραχειμάζει δὲ τὸν χειμῶνα ἐν ταῖς πεδιάσι καὶ οὐκ ὀλίγα ἐντὸς τῶν πόλεων».

Ο Ἐὔχταλ τὴν 10/22 Δεκεμβρίου 1834 ἐπισκέπτεται Βλάχους στὸ Ἀρχάνι καὶ Μάκρεσι καὶ σημειώνει στὸ Ἡμερολόγιο: «Πάντες ἀνομιολογοῦν τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν φιλοφροσύνην τῶν ὁρεινῶν. Αἱ δὲ γυναῖκες των ἔχουν ἐλευθερίαν καὶ ἀφέλειαν, ἀγνώστους εἰς τὰ πεδινὰ μέρη. Τὰ τουρκικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα δὲν εἰσέδυσαν ἔως ἑκεὶ ἐπάνω».

Τὴν 12/24 Δεκ. ἀναχωρεῖ μὲ κιονόπτωση γιὰ τὴν Ὑπάτη. Γράφει δὲ τὰ ἔξῆς: «Μὲ ὑποδέχεται φιλικῶς ὁ ἀντισυνταγματάρχης Χριστόδουλος Χατζῆ Πέτρος, εἴς ἐκ τῶν πρώην ἀρχόντων τοῦ Βενετικοῦ εἰς τὰ ὅρη τῆς Πίνδου, ἐν Θεσσαλίᾳ... Ἡ σύζυγός του εἶναι ἐκ τῆς οἰκογενείας Στουρνάρη, ἐκ τῶν περιγύρων τῶν Τρικκάλων, γυνὴ ὡραία καὶ πνευματώδης. Ἡ διμιλία τῆς ἔχει χάριν καὶ εὐγένειαν ὅση μέχρι τοῦδε δὲν ἀπήντησα εἰμὴ μεταξὺ τῶν εὐγενεστέρων κυριῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας».

Γιὰ τὴν μετάβαση τοῦ Ἐὔχταλ στὴν Ὑπάτη σώζεται καὶ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν φύλο Ρουζού, στὸν δόποιο ἀνακοινώνει τὰ ὀκόλουθα: «μετέβην εἰς Ὑπάτην, διότι ὁ Χατζηπέτρος καὶ ἡ σύζυγός του μὲ ὑπεδέχθησαν εἰς τὴν μικράν των οἰκίαν μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης... Ἐθαύμασα πράγματι τὸν Καπετάνον, διατηροῦντα διποσδήποτε, καὶ ἐν μέσῳ τῆς παρούσης στενοχωρίας, τὴν

λαμπράν ἐνδυμασίαν καὶ τὸν πολύτιμον ἵππον του. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τῆς θετικότητος ἀξίζει νὰ ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι τινὲς διατηροῦντες μετὰ πάσης θυσίας τὸ πάθος τῆς μεγαλοπρεπείας.

Γνωρίζεις βεβαίως τὴν σύζυγον τοῦ Χατζηπέτρου. Ἐξ ὅσων γυναικῶν εἶδα μέχρι τοῦδε ἐν Ἑλλάδι ἔξεχει αὗτη καὶ διαφέρει. Βεβαίως εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς διατηρεῖ τὴν συναίσθησιν «τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς της», τὸ ἐκδηλοῖ δὲ καὶ διὰ τῶν τρόπων καὶ τῆς ὄμιλίας της».

Προσφυέστατα ὁ Ἔιχτάλ ὑπογραμμίζει τὴν ὄμιλίαν τῆς Χατζηπέτρου, διότι στὰ βλαχοχώρια λειτουργοῦσαν δνομαστὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα, ποὺ εἶχαν καὶ πλούσιες βιβλιοθήκες. Ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας γράφει τὸ 1810 τὰ ἔξῆς: «Οἱ Βλάχοι ὅμως, ὡς βλέπομεν, φαίνονται πανταχοῦ προθυμότεροι εἰς τὰς πρὸς τὸ κρείττον μεταβολάς, πανταχοῦ βελτιούμενοι καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ πλείονες τῷ ὄντι πεπαιδευμένοι, καὶ αὐτοὶ μόνοι ἥθελησαν, καὶ θελήσαντες ἀποκατέστησαν τυπογραφίαν ποτὲ ἐλληνικήν, τὸ δόποιον οἱ περσίζοτες καὶ φοινικίζοντες οὕτοι Ἑλληνες οὕτε νὰ ἀκούσωσι θέλουσιν, οὕτε νὰ κατορθώσωσι προαιροῦνται, ὀνειδίζουσι δὲ τοὺς Βλάχους εἰς γένος, οἱ δόποι θέλουσι δείξῃ τὰ ἐλληνικά των σχολεῖα ἄξια νὰ δέχωνται καὶ αὐτοὺς τοὺς ὀμεράχους καὶ ματαιόφρονας, ὥστε νὰ διδάσκωνται εἰς αὐτὰ τὴν πατρῷαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ παιδείαν».

Ἡ ὄμιλία τῆς Χατζηπέτρου δὲν ἔντυπωσιάζει ἀπλῶς τὸν Ἔιχτάλ. Ἀποβαίνει ἀφετηρία διὰ βίου ἀναστροφῆς του μὲ τὴν Ἑλλάδα, τὴν δόποια μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου συμπαρούσταται γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς θέσεως, ποὺ τῆς πρέπει στὸ πανανθρώπινο ἐπίπεδο. Πρόσφριο δὲ μέσο θεωρεῖ τὴν καθιέρωση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ὡς διεθνοῦς στὶς διαφαινόμενες ἀπὸ τότε τάσεις συνενώσεως τῶν λαῶν σὲ παγκόσμια κοινωνία, ποὺ χρειάζεται κοινὸν ὅργανο ἐκφράσεως. Προκρίνει τὴν ἐλληνικὴν γλώσσαν χωρὶς ἐπιφύλαξη. Διότι, δπως γράφει «αὕτη ἐργαζομένη οὕτως ἀδιακόπως ἐπὶ τριάκοντα περίπου ἐκατονταετηρίδας, οὐδὲν ἀπώλεσεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς ζωῆς, πλήρῃ ἐφύλαξε τὸν λεκτικὸν πλοῦτον, τὴν δὲ πλαισικὴν δύναμιν διετήρησεν οἵαν κατὰ τὰς πρώτας αὐτῆς ἡμέρας, λογικὴ διαιμείνασα καὶ ἐν ταῦτῃ εὑφωνος ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην. Διεφθάρη μὲν πρὸς στιγμὴν ὑπὸ τετρακοσιετῆ σχεδὸν δουλείαν, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἔμπτυνσιν τῆς ἐλευθερίας ἀπέτριψε τὴν σκωρίαν, μετέπλασε ἑαυτήν, οἵαιδηποτε δὲ καὶ ὅσιν αἱ βελτιώσεις ὃν χρήζει εἰσέτι, ἔγινε ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἴκανη νὰ ἐκπληροῖ τὴν νέαν αὐτῆς ἐντολήν, καὶ ἐπήρκεσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἀναγνωρισθέντος πάλιν ὡς μέλους τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας».

Ἀκοιβῶς σήμερα στὴν Ἑλλάδα, ποὺ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς δέκα χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας καὶ ἔχει εὑμενέστερες ἀντικειμενικὰ προϋποθέσεις γιὰ πραγμάτωση τῆς προτάσεως τοῦ Ἔιχτάλ, ἐπικρατεῖ γλωσσικὴ ἀναρχία (βλ. «Τὸ Βῆμα», 9-9-84) καὶ ἐπίσημη κακοποίηση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, δπως ἐκδηλώθηκε μὲ τὴν ὄμιλογία τοῦ Προέδρου τῆς Αὐστριακῆς Δημοκρατίας, ὁ δόποιος ἀκούοντας τὶς ὄμιλίες Ἑλλήνων μόνον μία λέξη κατάλαβε, ἀν καὶ στὰ μαθητικὰ θρανία διδάχθηκε ἐπὶ τέσσερα σχολικὰ ἔτη τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα.

Πόσο καλύτερη ήταν ή χρήση τῆς Ἑλληνικῆς πρὸν ἀπὸ 150 δόλαρηρα χρόνια, δταν δ Ἐγχτάλ ἔξομοιογεῖται στὸν φίλο του Ρουζού: «Καλῶς ἡ κακῶς καταφέρω νὰ διμιλῶ τὰ Ἑλληνικά. Μετὰ τοῦ Τσουκαλᾶ καὶ τοῦ Χατζηπέτρου ἡδυνήθην νὰ συνεννοοῦμαι». Ἀλλὰ τὰ Ἑλληνικὰ τῆς Χατζηπέτρου γοητεύουν τὸν Ἐγχτάλ, τὸν καθιστοῦν ὑπέροχο φιλέλληνα καὶ ἀκατάβλητο ὑπέροχα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Ὁ Δ. Βικέλας προδοιογίζοντας τὴν μετάφραση τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ Ἐγχτάλ («Ἐστία», 1-6-1886) τονίζει: «Τὸ ὄνομά του εἶναι γνωστὸν καὶ σεβαστὸν παρ' ἡμῖν ώς ἀνδρὸς Ἑλληνιστοῦ καὶ φιλέλληνος, μέγα λαβόντος μέρος εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλληνομαθείας ἐν Γαλλίᾳ, ώς συλλαβόντος καὶ ὑποστηρίξαντος, μετὰ τοῦ ἡμετέρου κ. Ρενέρη, τὴν ἰδέαν τῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς ώς γλώσσης διεθνοῦς – ώς ἐνθέρμως ἐνδιαφερομένου εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ εὐμενῶς φιλοξενοῦντος τοὺς ἐν Γαλλίᾳ μεταβαίνοντας Ἑλληνας, ώς, ἐνι λόγῳ, ἐνὸς τῶν πολυτιμοτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἐν Γαλλίᾳ φιλέλληνισμοῦ».

Ἡ περίπτωση τοῦ Ἐγχτάλ παρουσιάζει πρόσθετο ἐνδιαφέρον, διότι γιὰ τὴν ἀκρίβεια εἶναι γερμανογαλλοεβραϊκῆς καταγωγῆς καὶ ἐν τούτοις ἀναδεικνύεται ἀσυναγώνιστος ὑποστηρικτὴς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν διαιμό του, ποὺ στὸ Ἀμερικανικὸ Κοινοβούλιο μὲ τὴν μοναδικὴν ψῆφο του ἀπέκλεισε τὴν Ἑλληνικὴν ἀπὸ ἐπίσημη γλώσσα μιᾶς σημερινῆς ὑπερδυνάμεως, τῶν ΗΠΑ, ἐστέργησε ἀπὸ ἐκατομμύρια ἀνθρώπων τὴν χαρὰ τῆς προσπελάσεως τῶν πρωτοτύπων κειμένων τῆς ἀρχαίας καὶ μεταγενέστερης Ἑλληνικῆς γραμματείας, συνάμα δὲ ὑπῆρξε αἴτιος ἀναβιώσεως μιᾶς προαιώνιας προκατάληψης κατὰ τῶν δημάρκων του.

Ο Ἐγχτάλ ἀποκαθιστᾶ τὰ πράγματα. Σ' αὐτὸν ἔχουν συμβάλει ἀποφασιστικὰ τὰ Ἑλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου. «Ἡ γλώσσα κόκκαλα δὲν ἔχει καὶ κόκκαλα τσακίζει!»

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΑΙΑΣ ΒΟΙΩΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ ΣΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΒΛΑΧΩΝ

Ο őρος Βλάχος βῆτα κεφαλαῖο, ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ἔθνωνύμιο γαλατικῆς φυλῆς, ἥ διοία ἀναφέρεται ἀπὸ μὲν τὸν Στράβωνα¹ ὡς Οὐόλκαι, Ἀρηκομίσκοι καὶ Τεκτόσαγες, ἀπὸ δὲ τὸν Καίσαρα² ὡς Volcae. Πρόκειται γὰρ τοὺς πρώτους ὑπηκόους τῆς ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, χρῆστες τῆς λατινικῆς γλώσσας, τοὺς διοίους συναντοῦν τὰ γερμανικὰ φῦλα καὶ ταυτίζουν τὸ ἔθνικὸ δῆνομα μὲ τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμά τους, ὥστε ἀπὸ τὸ ἀκρότατο σημεῖο τῆς Δύσεως ἔως τὶς ἐκβολὴς τοῦ Δουνάβεως κατὰ μῆκος τῶν ρωμαϊκῶν συνόρων νὰ διαδίδεται ὁ őρος Volcae μὲ τὴ σημασία λατινόφωνος, φωνητικὰ δὲ ἀλλοιωμένος, ἀνάλογα μὲ τὸ ὑπόστρωμα, γλωσσικὸ καὶ ἔθνολογικό, κάθε περιοχῆς. Ἔτσι στὰ βρεταννικὰ νησιά διαμορφώνεται ὡς Οὐάλλος. Στὴν ἀπέναντι εὐρωπαϊκὴ ἀκτή, στὸ Βέλγιο, γίνεται Βαλλῶνος. Στὴν κεντρικὴ καὶ ἀνατολικὴ Εὐρώπη ἔξελίσσεται Βαλάχ ἥ συγκεκομένα Βλάχ. Ο δὲ τελευταῖος τύπος μὲ τὴν προσθήκη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες χρονογράφους τῆς καταλήξεως -ος καταλήγει Βλάχος³.

Σύμφωνα μὲ τὰ προηγούμενα οἱ Βλάχοι τῆς N. A. Εὐρώπης, τῆς Βαλκανικῆς, ἔχουν ποικίλη προέλευση. Πέρα τοῦ Δουνάβεως οἱ Βλάχοι, σημερινοὶ Ρουμάνοι, κατάγονται ἀπὸ ἐκρωμαϊσμένους Γέτες καὶ Δάκες, χωρὶς νὰ παραγγωρίζεται σοβαρὸς ἀντίλογος ἀπὸ τὴν πλειοὰ Οὐγγρων ωμανιστῶν⁴. Ἐκρωμαϊσμὸς λαμβάνει κυρίως χώραν κάτω τοῦ Δουνάβεως τόσο στὸ B.A. τμῆμα, στὴ B. Θράκη, ὅπου κατὰ τὸ μεσαίωνα μνημονεύονται συχνὰ Βλάχοι⁵ καταγόμενοι ἀπὸ Θράκες⁶, ὅσο καὶ στὸ B. Δ. τῆς χερσονήσου, τῆς διοίας οἱ κάτοικοι πρὸ τῆς

1. Στράβ. 4, 1, 12 καὶ 4, 1, 12-13.

2. Caes. B.G. 6, 24, 1-3, 7, 6, 4, 7, 4. Ἐπίσης B. C. 1, 35, 4.

3. Σύντομη περιγραφὴ ἔξαπλώσεως τοῦ őρου ἀπὸ τὸν Giuliano Bonfante βλ. *Revue des Etudes Roumaines* (RER) 78, 1961, 251. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀρωμανικὴ ἀνθρωπωνυμία, Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη, Ἀθῆνα 1988, 80 σημ. 2, ὅπου στὸ πρωτότυπο ἡ περιγραφή.

4. Bł. Vokomy Gabor, Dakok, romaiak, romanok, Budapest 1989, 249, n.é., ὅπου παρατίθεται ἀντικειμενικὴ ἥ σχετικὴ βιβλιογραφία.

5. Bł. D. Gazdaru, Referencias medievales a los Latinos de Oriente en monumentos germanicos y romanicos, Homenaje a J. C. Probst, Buenos Aires 1953, 40-50. P. Năsturel, Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène, *Bučavnicá*, 1, 1969, 169-186.

6. Bł. B. Gerov, L' aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l'époque romaine (Ier-IIe s.), *Studi Urbinati* 33, N. S. B. - N., 1-2, 1959, 173-191.

ρωμαϊκής κυριαρχίας όνομάζονται Ἰλλυριοί, πρόγονοι φυσικά τῶν μετέπειτα ἐκλατινισμένων Ἰλλυριῶν, Ἰλλυριοβλάχων⁷. Υποστηρίζεται δὲ ὅτι ἡ ἔξαπλωση τῆς λατινικῆς ἐπιταχύνεται καὶ ἐπιφέρει εὐχερέστερα τὸν ἐκρωμαΐσμὸν σὲ χώρους, οἵ δόποι πρωτύτερα ἐξελληνίζονται ἢ δέχονται πολυσχιλῆ Ἑλληνικὴ ἐπίδραση⁸. Αντίθετα πληθυσμοὶ τῆς ἐνδοχώρας ἀπομονωμένοι καὶ ἐπιφυλακτικοὶ στὴν ἀνάπτυξη στενότερων σχέσεων μὲ τοὺς Ἕλληνες, διάσπαρτοις ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως⁹, δὲν δημιουργοῦν ὑψηλότερο πολιτισμὸν καὶ δὲν ἐκρωμαΐζονται¹⁰.

7. Μόλις κατὰ τὸν 190 αἰώνα σημειώνεται ἡ ἀπώλεια τοῦ τελευταίου Ἰλλυριοβλάχου. Βλ. P. Bec, *Manuel pratique de philologie romane*, II, avec la collaboration pour le roumain de O. Nandris, pour le dalmate de Z. Muljačić', Paris 1981, 395.

8. Πβ. διαβεβαίωση τοῦ Miltutin Garašanin: Sources archéologiques de la civilisation européenne, Bucarest 1970 (Colloque International Mamaia (Roumanie) 1-8 septembre 1968), 291,

9. Βλ. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, 27. Τοῦ αὐτοῦ, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpatodanubiene*, Madrid 1956, 155-156. P. Digovic', *La Dalmatie et les problèmes de l' Adriatique*, Lausanne 1944, 64. A. Gitti, Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico, *La Parola del Passato* (PP) 7, 1952, 161-197. Αντ. Δ. Κεραμοπούλλου, Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Λυγνιδὸν λαῶν, *Μακεδονικά*, 2, 1941-1952, 488-55. V. Vinja, Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique, *Zina Antika* (ZA) 5, 1955, 188-226. Τοῦ αὐτοῦ, Le Grec et le Dalmate, *Zeitschrift für Balkanologie* (ZA) 5, 1967, 203-206. E. Condurachi, Infuences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne, *Actes du VIII Congrès International d' Archéologie Classique*, Paris 1963, 116. Τοῦ αὐτοῦ, L' ethnogenèse des peuples balkaniques, Plovdiv, 23-28 avril 1969, Sofia 1971, 267. M. Nikolanci, Contacts gréco-illyriens sur la côte de l' Adriatique, *Archaeologia Iugoslava* (AI) 5, 1964, 49-60. M. Parović - Pešikan, Les Illyriens au contact des Grecs, IA 5, 1964, 61-81. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971, I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj 1974. D. M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio*, Milano 1971. Τοῦ αὐτοῦ, *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, București-Amsterdam 1975. Δημ. K. Σαμισάρη, Ὁ ἔξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980. Ol. Picard, Illyriens, Thraces et Grecs. La monnaie dans les rapports entre populations grecques et non grecques. *Iliria* 1, 1986, 137-141.

10. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελοῦν οἱ Ἀλβανοί, οἵ αὐτοποιαλούμενοι Σκυπιτάροι, τῶν ὅποιων τὸ ἀκραιφνὲς ἔθνικὸ ὄνομα παράγεται κατὰ τὸν Κροάτη ρωμανιστή-Βαλκανολόγο P. Skok, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ, ἀπὸ τὸ τοπωνύμο Scupis>Shkyp, μὲ επίταξη ἐπιθήματος καὶ ἀρθρου, δηλαδὴ Σκόπια, πρωτεύουσα τῆς Δαρδανίας, ὃπου φθάνουν ἀπὸ τὰ ἐνδότερα τῆς Θράκης ἀντὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὃποτε συνακόλονθα θεωροῦνται θρακικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τοὺς βαλκανολόγους VI. Georgiev, I.I. Russu, P. H. Stahl κ.ἄ. Βλ. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București 1968, 210-218, ὃπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο Patria primitivă a albanezilor καὶ παρατίθεται μὲ σχόλια ἡ σπουδαιότερη βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἐτυμολογία καὶ τὴν ἀρχικὴ πατρίδα τῶν Σκυπιτάρων. Ἐπίσης βλ. Ἀντ. Χατζῆ, Σκυπιπέταροι-Skipetar. Περὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθνικοῦ ὄνόματος τῶν Ἀλβανῶν, *Ἐλληνικαι Μελέται*, 1, 1940, 23-42. H. Grégoire, Le nom national des Albanais, *Le Flambeau*, mai-aout 1829, 329-331. *Actes du premier Symposium*

Τὴν τύχη τῶν αὐτοχθόνων λαῶν χωρῶν, στὶς ὁποῖες διαδίδεται ἡ λατινική, συμμερίζονται καὶ ἐγκατεστημένοι σ' αὐτὲς Ἕλληνες. Διότι ἡ νέα γλώσσα ἀποβαίνει ἀπαραίτητο μέσον ἐπικοινωνίας μὲ τὸν κόσμο τῆς Ρώμης¹¹.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐκλατινίζονται ἡ Grecită adriatica¹², ἡ Scythia graeca¹³ καὶ Ἕλληνες τῆς Εὐρώπης, ὅπως ὀνομάζεται ἡ χερσόνησος τοῦ Αἴμου ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Λυδό, ὁ ὄποιος ἀποκαλύπτει τοὺς παραλλαγμένους γλωσσικά: «...τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διαφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»¹⁴.

International de Thracologie... Rome 1977, Milano 1978, 90. I. I. Russu, *Etnogeneza Românilor*, Bucureşti 1981, 452. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ilirii, Istoria-limba și onomastica-romanizarea*, Bucureşti 1969, 151-152. P. H. Stahl, *Ethnologie de l'Europe due Sud-Est. Une Anthologie*, Paris-La Haye 1974, 92. Ἀπόψεις ἄλλων, Herbert Louis, Hans Krahe, G. Weigand, Th. Capidan, H. Barić, M. D. Savić... βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἡπειρος. Ιστορία-Πολιτισμός*, Ἰωάννινα 1990, εὑρετήριο.

11. Πβ. M. Egger, *De l'étude de la langue latine chez les Grecs dans l'antiquité*, Paris 1855, 3: «Comme instrument d'unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employé dans toutes les relations de Rome avec la Grèce». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἴτιωλοῦ καὶ λατινοφωνίᾳ Ἐλλήνων. Βλάχοι ἐλληνικοῦ χώρου*, Ἀθήνα 1986, 260.

12. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περὶ θεμάτων, λβ'*, 152 (ἔκδ. Βόννης). A. Brunialti, *Le nuove provincie italiane...* Torino 1912, 19. D. A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans*, Athènes 1947, 99 π.έ.

13. D. M. Pippidi, *Les villes de la côte ouest de la mer Noire d'Auguste à Dioclétien*, *Akten des VI. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*. München 1972, München 1973, 103 σημ. 15.

14. Λυδοῦ, *Περὶ τῶν ἀρχῶν*, 261, 68 (ἔκδ. Βόννης). Ὁ διμότιμος καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, I, Θεσσαλονίκη 1961, 36, σχολιάζει τοὺς λόγους τοῦ Λυδοῦ ὡς ἔξης: «Ἡ τελευταία ἔκφρασις "καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας" δείχνει πολὺ καθαρὰ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν (κοντά στὰ ἐλληνικὰ) μιλοῦσαν λατινικά, ἥταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι. Ἡ γενικὴ αὐτὴ παρατήρησις τοῦ Λυδοῦ δὲν ἀποκλείει καθόλου, ἀλλ᾽ ἀντίθετα ἐνισχύει τὴν πιθανότητα ὅτι κάτοικοι διοισμένων περιοχῶν, ἰδίως ἀπομονωμένων τῆς ὑπαίθρου, εἶχαν χάσει τελείως τὴν γλώσσα τους καὶ μιλοῦσαν μόνο λατινικά». Τὴν ἀπόκρωψη τοῦ ὄρου Ἕλληνας ἐπιχειρεῖ σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς H. Mihaescu. Βλ. Atene e Roma, N. S. 18 fasc. 3-4, 1973, 145, *Bυζαντινά*, 6, 1974, 217-226. Ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς I. I. Russu, *Elemente traco-getice în imperiul Roman și în Byzantium...*, Bucureşti 1976, 102, μετατρέπει τὸ «πλείονος» σὲ «πολλοῦ». Ὡστόσο πάλι Ρουμάνος, ὁ E. Lozovan, RER 5-6, 1960, 223, ἀποκαθιστᾷ τὴν ἀλήθεια: «bien que les habitants (de l' Europe-Balkanique) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin». Γιὰ τὸν Ἰωάννη Λυδό, ὁ ὄποιος κατεῖχε καὶ ἔδρα λατινικῆς φιλολογίας στὸ πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, βλ. J. Fr. Schultze, *Quaestiones Lydianae*, Greifswald 1862. K. Wittig, *Quaestiones Lydianae*, Konigsberg 1910. E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, II, Paris-Bruges 1949 (ἐπανέκδ. Amsterdam 1968), 729-734 καὶ 838-840. T. F. Carney, *Bureaucracy in Traditional Society Romano-*

Η διαπίστωση της έκλατινίσεως Έλλήνων της Διασπορᾶς, πέρα της χερσονήσου τοῦ Αἴμου, π.χ. της Γαλατίας, ή όποια ἀπὸ Γάλλους ἀρχαιολόγους καὶ ἴστορικούς ἀποκαλεῖται *Gallia graeca*¹⁵, ἢ της Μεγάλης Έλλάδος¹⁶ κ.ἄ.¹⁷ γίνεται ἥδη ἀπὸ τὸν Στράβωνα¹⁸.

Άλλὰ οἱ λατινόφωνοι, στὸ Ἰδίωμα τῶν ὅποιων ἐπιχειρεῖται ἐπισήμανση στοιχίων τῆς ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου, εἶναι Βλάχοι τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου.

Ο πρῶτος Νεοέλληνας ἴστορικὸς καὶ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κ. Κούμας, μὲ λαμπρὸς σπουδές στὴν Ἐσπερία, γνωστοποιεῖ ἥδη τὸ 1832 τὴν ἀποδεκτὴ καὶ σήμερα ἐτυμολογία τοῦ ὄρου Βλάχος¹⁹.

Byzantine Bureaucracies viewed from within, 3 vol. Lawrence (Kansas) 1971. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, II (A. D. 395-527). Cambridge 1980, 612-615. M. Dubuisson, Y a-t-il une politique linguistique romaine, *Ktema*, 7, 1982, 195. Τοῦ αὐτοῦ, *Problèmes du bilinguisme romain*, *Les Etudes Classiques*, 49, 1981, 38.

15. P. Jacobstahl et E. Neuffer, *Gallia Graeca. Recherches sur l'hellénisation de la Provence*, *Préhisoire*, 2, 1933, 1-64. Βλ. καὶ F. Benoît, *Recherches sur l'hellénisation du midi de la Gaule*, Aix-Gap 1965. Πβ. Ἱδίως τοῦ αὐτοῦ, *La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l'époque républicaine*, *Revue des Etudes Ligures* 33, 1966, 288, «Rome y avait pris le relais d'Athènes et ce fut sur un substratum hellénique que s'établit la conversion à la Latinité...». Κατὰ δὲ τὸν Egger, ε.ἄ., 3, στὴ Μασσαλίᾳ Ἐλληνες, σύμφωνα μὲ μαρτυρία ἐπιγραφική, διδάσκουν τὴ λατινικὴ γλώσσα.

16. Πρωτοποριακὴ καὶ διεξοδικὴ μελέτη γιὰ τὴ Μεγάλη Ἐλλάδα ἀφιερώνει ὁ καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλούς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐπολιτισμὸν τούτων*, Ἀθήναι 1872, 15, ἀλλὰ πέρασε ἀπαρατήρητη ὅπως ἔκεινη τοῦ Κ. Κούμα.

17. Βλ. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca*, Barcelona 1948. P. Bosch - Gimpera, *Les soldats ibériques agents d' hellénisation et de romanisation*, *Mélanges J. Carcopino*, Paris 1966, 144 κ.ἔ. M. Euzennat, *Grecs et orientaux en Mauretanie Tingitaine*, *Antiquités Africaines*, 5, 1971, 294-295. S. Donadoni, *L' Egypte sous la domination romaine. Histoire générale de l' Afrique*, UNESCO, Paris 1980, 217-237. A. Lazarou, *Présence hellénique en Egypte romaine*, *Graeco-Arabica*, 3, 1984, 51-76.

18. Στράβ., 6, 253: «Ἀπαντάς τοὺς ταῦτη κακῶς διέθηκαν, μάλιστα δὲ τοὺς Ἐλληνας, οἳ πρότερον μέν γε καὶ τῆς μεσογαίας πολλὴν ἀφήσθησαν, ἀπὸ τῶν τρωπῶν χρόνων ἀρξάμενοι καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τὴν μεγάλην Ἐλλάδα ταῦτην ἔλεγον καὶ τὴν Σικελίαν. Νυνὶ δὲ πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως ἐκβαρβαρώθαι συμβέβηκεν ἀπαντα καὶ τὰ μὲν Λευκανούς καὶ Βρεττίους κατέχειν τὰ δὲ Καμπανούς, καὶ τούτους λόγῳ, τὸ δὲ ἀλιθὲς Ρωμαίους καὶ γὰρ αὐτοὶ Ρωμαῖοι γεγόνασιν». Πβ. καὶ Αγ. Γ. Τσοπανάκη, *Συμβολές στὴν ἴστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας*, Θεσσαλονίκη 1983, B' 650, 715.

19. Ἐπικαλεῖται τὴν ἄποψη τοῦ Ioannes Leunclavius Nobilis, *Annales Sultanorum Othomanidarum...*, Francofurti MDXCVI, editio altera, 146-147. Βλ. K. Κούμα, *Ιστοριαὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη, 12, 1832, 522. Ἐπίσης Π. Καρολίδου, *Σύγχρονος Ἰστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς*, 4, Ἀθῆναι 1924, 296-297. Πβ. C. Höeg, *Les Saracatsans, une tribu nomade grecque*, I. Paris. Copenhague 1925, 74-75: «Ainsi le mot Βλάχος, qui originellement n'est que le nom propre du peuple de langue romane qui habite les Balkans, a pris le sens de "nomade, berger", et en Grèce

Σκιαγραφεῖ λακωνικὰ τὸν ἐκρωμαϊσμὸν τῶν λαῶν, οἱ δόποιοι ὑποδουλώθηκαν στοὺς Ρωμαίους, καὶ τὴν ἐκλατίνισῃ Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ἀποκαλεῖ Βλάχους. Καθορίζει τὶς περιοχές, ὅπου ζοῦν, καὶ ἀποσαφηνίζει πλήρως τὴν ἔλληνικὴν καταγωγὴν τους²⁰. Αὐτὸι εἶναι οἱ Ἑλληνόβλαχοι, δίγλωσσοι²¹, μὲν δεύτερη γλώσσα ἔνα κατάλοιπο τῆς δημώδους ἀνατολικῆς λατινικῆς, τὰ ἔλληνοβλάχικα, ἢ κατὰ νεολογισμὸν ἐπιστημονικὸν τὴν ἀρωματική²².

on appelle ainsi non seulement les Aromounes mais aussi les Saracatsanes». Γιὰ τὸν χρόνο καὶ τὰ αἴτια τῆς σημασιολογικῆς μεταβολῆς ὁ V. Bulgaru (*Revue Roumaine d'Histoire* 4, 1965, 996) δοῖται τοὺς 70-90 αἰώνες καὶ ἀνάγει στὶς βαρβαρικές ἐπιδρομές, ὑπαίτιες τῆς καταφυγῆς τῶν λατινοφώνων τῶν εὐρωπαϊκῶν περιοχῶν τοῦ ἄλλοτε ωμαϊκοῦ κράτους στὰ βουνά καὶ τῆς ἐπιδόσεως σὲ γεωγοκτηνοτροφικά ἔργα. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸν K. Ἀμαντο, *Μακεδονικά*, Ἀθῆναι, 1920, 21, στὸν ἔλληνικὸν κῆρον ἡ λ. Βλάχος ἔρχεται μὲ τοὺς Σλάβους τὸν 10ο αἰώνα, μολονότι, ἐδῶ προηγοῦνται οἱ ἐπιδομές ποικιλονύμων λαῶν, οἱ δόποιοι ἀναγκάζουν τοὺς λατινοφώνους νὰ ἀφήνουν τὰ προσπελάσμα ἀστικὰ κέντρα καὶ νὰ καταφύγουν σὲ μέρη ὁρεινὰ καὶ ἀσφαλέστερα, ὅπου προσφέρεται ἡ ἀπασχόληση μὲ ζῶα. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο ἐργασίας εἶναι σύγχρονο μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς λατινοφωνίας διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς ὁροφυλακίας, τὴν ὅποια συνεχίζουν οἱ Ρωμαῖοι χριστιμοποιώντας αὐτόχθονες μὲ μισθὸν καὶ ἀδεια ἴδρυσεως κτηνοτροφικῶν μονάδων, ὅπως παραπτεῖ πρόσφατα ὁ καθηγητὴς C. Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans, Les Aroumains*, INALCO 1989, 21. Βλ. ἐπίσης Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, *Ti εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939, 124.

20. Πβ. Κούμα, ἔ.ἄ., 530-531: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἔως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἑλληνες τὸ γένος». Στὴν ἔλληνικότητα ἐπανέρχεται καὶ μὲ ἄλλη διατύπωση: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοί καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἔκεινοι οὔτε οὗτοι καμίαν ἔθνικήν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατριδὸς τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι». Ἑλληνες εἶναι οἱ Βλάχοι καὶ κατὰ τὸ Μαρτίνο Κρούσιο, *Τουρκογραικία*, 210, αἰώνες ἐνωπότερα τοῦ Κούμα.

21. Πβ. M. Gyóni, *La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge*, *Byzantinostavica* 12, 1951, 42: «tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire».

22. Παράγεται ἀπὸ τὸν ἐπίσης νεολογισμὸν Ἀρωμοῦνος, τὸν ὅποιο στὴν ἔλληνικὴ γραμματείᾳ ἐπιβάλλει ὁ N. Ἀνδριώτης, *Ἑλληνικά*, 1, 1928, 218. EEBΣ, 10, 1933, 348 κ.ἄ., Ἐτυμολογικό Λεξικό τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, ιστ', ἀπὸ τὴν ορυματική, ἀντὶ τοῦ Ἀρωμάνος ἡ δημιωδέστερα Ἀρμάνος, ὅπως ἀκριβῶς αὐτοποιαλεῖται ἀποκλειστικά ὡς Ἑλληνόβλαχος. Η λέξη εἶναι σύνθετη μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ προσθετικὸ A-, πανάρχαια ἔλληνικό. Βλ. W. F. Wyatt, *The Greek prothetic vowel*, Cleveland 1972. Στ. Γ. Κατσουλέα, Τὸ προσθετικὸ «α» εἰς τὰ παρακαμψούντα γλωσσικὰ ἰδώματα, Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, IMXA, Θεσσαλονίκη 1977, 193, κ.ἄ. Οἱ Βλάχολογοι τῆς Ρουμανίας ἀποσιωποῦν τὴν ἔλληνικότητα τοῦ προσθετικοῦ. Περιορίζονται στὴν ἐπισήμανση τῆς συχνότητάς του στὴν ἀρωματική. Βλ. M. Caragiu-Marioteanu, *La Linguistique*, 8, 1972, 106 σημ. 6. Ωστόσο δὲν ἀποσιάζουν ἐπιστήμονες, οἱ ὅποιοι σὲ ἄλλες περιπτώσεις ὑπογραμμίζουν τὴν ἔλληνικότητα. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οἱ E. Lozovan, C. Poghirc κ.ἄ. Τὸ δεύτερο συνθετικὸ εἶναι ὁ ὄρος Romanus, Ρουμάνος, ὅποτε σηματίζεται Ἀρωμάνος καὶ μὲ πτώση τοῦ ω Ἀρμάνος, παράλληλος τοῦ γεωγραφικοῦ Armania-Ἀρμανία=Ρωμανία, ἔλληνικοῦ χώρου. Πβ. D. A. Zakythinos, *Romania-Roumanie-Romanie-Romanie*, Sonderdruck aus dem

Ἐστίες λατινοφωνίας δημιουργοῦνται ἐπὶ ρωμαιοκρατίας καὶ στὴν Πελοπόννησο. Ὁμως δὲν διατηροῦνται, διότι μὲ τὸν καιρὸν ἔξασθενοῦν ἡ καὶ ἐκλείπουν βασικοὶ παράγοντες.²³ Οἱ δὲ Βλάχοι, τοὺς ὅποιους συναντοῦν νεώτεροι περιηγητές²⁴, προέρχονται ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδαν ἀναζητώντας ὄλοένα καὶ ἀσφαλέστερη καταφυγήν.

Ἡ λατινικὴ ἐπίδραση ἀσκεῖται καὶ στοὺς ἀρχαίους Βοιωτούς. Τὸ ἐπιγραφικὸν ὑλικὸν εἶναι ἄφθονο καὶ εὐγλωττο. Ὁ δὲ Roesch ἔξετάζοντας τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς Βοιωτίας μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησην διαπιστώνει τὸν ἐκρωμαϊσμὸν τῶν μεγάλων βοιωτικῶν οἰκογενειῶν, οἵ δοποῖς διοικοῦν καὶ διακρίνονται εύκολα ἀπὸ τὰ ἀνθρωπωνύμια τους, μεικτά, ἐλληνορωμαϊκά²⁵.

Internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60, 89: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...». Αὐτὸν συμβαίνει μὲ τοὺς διγλώσσους, τοὺς Ἕλληνοβλάχους. Ἡ Ρωμανία ὑπάρχει καὶ μὲ αὐθούση τοῦ ω σὲ οὐ. Πβ. K. N. Σάθα, *Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου ἢ ιστορία Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων*, ἐν Ἀθήναις 1865 (ἀνατ. ἀνευ τίνος ἀλλοιούσεως ἐπιμελείᾳ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, ἐν Ἀθήναις 1914), 203: «οὕλη τὴν Ἑλλάδα, ποῦ τὴν ἐλέγασι Ρουμανία». Στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως Δακία, ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, ὁ δρός Romania δὲν ὑφίσταται. Διότι καθιερώνεται μετὰ τὴν ἐγκατάλευψη τῆς χώρας ἀπὸ τὸν Αὐγολιανό, 271 μ.Χ., καὶ τὴν ὑποταγὴν σὲ ποικιλονύμους κατακτητές. Ὁ δὲ δρός Romanus παίνει νὰ χρησιμοποιεῖται, διότι ἀποκτᾶ ὑποτιμητικὴ σημασία. Πβ. G. Paris, Romani, Romania, lingua romana, romancium, *Mélanges linguistiques publiés par M. Roques*, Paris 1909, 13 σημ. 4: «chez les Roumains eux-mêmes român signifie “paysan”, corvéable». G. Lacour-Gayet, *La question des Roumains d'Autriche-Hongrie*, Paris 1915, 11: «de même en roumain le mot român est synonyme de serf». G. I. Brătianu, *Une énigme et un mirage historique: le peuple roumain*. Bucarest 1942, 217: «Le nom ethnique rumân, héritage incontestable de la Romania du Bas-Empire, finit par acquérir une valeur sociale péjorative et par désigner la plèbe des paysans attachés à la glèbe, taillables et corvéables au gré des envahisseurs». Τὰ δὲ σύγχρονά μας ἔθνικά ὄνοματα Ρουμανία καὶ Ρουμάνος τῆς ἄλλοτε Δακίας καὶ Δακῶν ἐπαναφέρονται σὲ χρήση κυρίως χάρη σὲ λογίους Ἑλληνες. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέσης, *Παρνασσός ΛΒ'*, 1990, 294 κ.έ.

23. Βλ. Κεραμοπούλου, ᷂.ἄ., 96-97 σημ. A. Lazarou, Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse? *Πρακτικὰ αἱ διεθνοῦς συνεδρίου Πελοποννησιακῶν σπουδῶν*, Γ', Ἀθῆναι 1976, 114-123.

24. Βλ. E. M. Cousinéry, *Voyages en Mécédoine*, I, 1839, 18: «...jusqu' aux environs d' Argos, où ils exercent généralement la profession de marchands et de bergers...: on m' assura... qu' ils parlaient à-peu-près le langage des Valaques de la Macédoine et en même temps la langue grecque».

25. Πβ. P. Roesch, *Thespies et la Confédération Béotienne*, Paris 1965, 72. Ἐπίσης M. Dubuisson, *Les Etudes Classiques* 47, 1979, 103: «Le pouvoir, dans le monde antique des premiers siècles de notre ère, est romain, et les Grecs, on l'a vu, se romanisent pour y participer...». Στὴν ἀμέσως προηγούμενη σελίδα τονίζει ὅτι τὰ κίνητρα συνεργασίας στοὺς Ἑλληνες, εἶναι κατ' ἔξοχὴν ἀρχῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς. Πβ. ἐπὶ πλέον τοῦ αὐτοῦ, *Antiquité Classique* 50, 1981, 274: «Les Grecs les plus favorisés, ceux qui se sont intégrés au système, comprennent et parlent la langue de leurs vainqueurs». Βλ. καὶ Ἀχ.

Πανάρχαια παράδοση κτηνοτροφικού τρόπου ζωῆς στή Βοιωτία περιγράφεται στόν Οἰδίποδα Τύραννο και συσχετίζεται άπό τὸν Οὔγγρο ρωμανιστή-βαλκανολόγο Μ. Gyóni με τὶς ἐποχικὲς μετακινήσεις τῶν κοπαδιῶν τῶν Ἑλληνοβλάχων²⁶. Ο Ἰδιος δὲ ἐπιστήμων σὲ ἄλλο δημοσίευμα ὁρίζει τὴν παρουσία Βλάχων στὸ θέμα Ἐλλάδος, στὸ δόποτο περιλαμβάνεται καὶ ἡ Βοιωτία, τὸν 100 αἰώνα²⁷. Ἀν καὶ δὲν διαφέρουν οὐσιαστικὰ οἱ συνθῆκες ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς Πελοποννήσου, οἱ λατινόφωνοι τῆς Βοιωτίας πρόπει νὰ ἐπιβιώνουν ὥπωσδήποτε περισσότερο, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπικοινωνία τους μὲ τοὺς βορειότερους δὲν διακόπτεται. Στὰ παραδοσιακὰ ἐπαγγελματικὰ κίνητρα ἀποδίδει τὴν παρουσία Ἑλληνοβλάχων στή Βοιωτία ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος, κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς Φραγκοκρατίας. Οἱ Βλάχοι, γράφει, «ἐν τῷ τότε χρόνῳ καθ' ἄ καὶ νῦν, πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος μετηνάστευον ἐκ τῆς θεσσαλικῆς Καρδίτσης εἰς τὴν βοιωτικήν...»²⁸.

Ἐξ ἄλλου οἱ σχέσεις τῶν Βοιωτῶν εἶναι ἀρχαιότατες καὶ στενότατες μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Θεσσαλίας, καθὼς καὶ τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ο Κεραμόπουλλος γράφει: «... οἱ δὲ Βοιωτοὶ κατῆλθον ἐκ τῆς βορειοτέρας συνεχείας τῆς Πίνδου ἥτοι τοῦ Βοίου ἢ Βοίου καὶ διὰ τοῦτο ἐσχημάτισαν τὸ ὄνομά των ἐξ αὐτοῦ»²⁹. Ο Δημ. Κ. Χατζῆς συμπληρώνει: «Εἶναι καὶ γενικώτερον γνωστὴ ἡ ταυτότης τοπωνυμίων Βοιωτίας καὶ Ἀνω Μακεδονίας. Ή περὶ τὸ Βοῖον ὄρος χώρα (ἐξ ἣς πιθανῶς τὸ ἐθνικὸν Βοιωτὸς) θεωρεῖται τόπος παλαιᾶς διαμονῆς τῶν Βοιωτῶν»³⁰. Πρόσφατα ὁ ἀκαδημαϊκὸς Μ. Σακελλαρίου ὁρίζει

Γ. Λαζάρου, Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ ρωμαιοχρατίας, Ἐπετηρίς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, 1α, 1988, 291-306. Ἐπίσης S. Accame, *Il dominio romano in Grecia*, 193 κ.έ.

26. Gyóni, ἐ.ἄ., 39. Σ' ἀπάντηση Ρουμάνων, ποὺ ἀποκλείουν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες ἀπὸ ἐπιδόσεις κτηνοτροφικές, βλ. καὶ Θ. Β. Βενιζέλου, *Περὶ τοῦ ἴδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πρὸς ὃν παραβάλλεται ἐνιακοῦ καὶ ὃ τῶν νεωτέρων*, ἐν Ἀθήναις 1873, 175-176. St. Georgoudi, Problèmes de transhumance dans la Grèce ancienne, *Revue des Etudes Grecques*, 87, 1974, 155-185. Θ. Ι. Παπαδόπουλου. Ἡ ἐποχὴ τοῦ λίθου στὴν Ἡπειρο, Δωδώνη, 3, 1974, 133-134 σημ. 1 καὶ 2, ὅπου συσχέτιση μὲ συγχρόνους Βλάχους καὶ παραπομῆ: Higgs, *Proceedings of the Prehistoric Society (P.P.S.)*, 32, 1966, 27. Μ. Ἀ. Γκιόλια, Ἡ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Ἀττική, Ἀθήνα 1989. Πβ. καὶ L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*. A', Paris 1923, 63: «Tous ces Vlachs ne sont que des éléments de l'ancienne population romanisée».

27. Bl. *Revue d'histoire comparée* 3, 1945, 134.

28. Σπ. Λάμπρος, Ἡ φράγκικη ἐπιγραφὴ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Καρδίτσης, Νέος Ἑλληνομνήμων 20, 1926, 378. Bl. καὶ Y. Bequignon, *La Vallée de Spercheios*, 1937, 145.

29. Κεραμόπουλλου, ἐ.ἄ., 121 καὶ σημ. 2, ὅπου παραπομῆ: Dittenberger, *Hermes*, 41, σ.181 ἐξ. Sadée, *De Boeot. tit. dial.* σ. 26 ἐξ.

30. Πβ. Γέρας Ἀντωνίου Κεραμόπουλου, ΕΜΣ, Ἀθῆναι 1953, 275 καὶ σημ. 5, ὅπου ἡ τεκμηρίω-

εἰδικὰ τὶς γλωσσικὲς σχέσεις: «Τὸ ὄνομα τῶν Βοιωτῶν, μὲ ἐπίθημα -ο-, χαρακτηριστικὸ πολλῶν ἑθνικῶν ὄνομάτων συγκεντρωμένων στὴν Ἡπειρο, δηλώνει καταγωγὴ ἀπὸ τὸ Βόιον, ὅρεινό ὅγκο τῆς βόρειας Πίνδου... Ἡ μακρὰ παραμονὴ τῶν Βοιωτῶν στὴν κεντρικὴ Πίνδο ἔξυπακούεται ἀπὸ τὴ μορφὴ τῆς διαλέκτου τους, τῆς ὁποίας τὰ μισά χαρακτηριστικὰ εἶναι αἰολικὰ καὶ τὰ μισά δυτικά...

‘Ἡ διάλεκτος ποὺ μιλιόταν στὴ Θεσσαλιώτιδα κατὰ τὰ ἴστορικὰ χρόνια μιούζει πολὺ μὲ τὴ βοιωτική, δηλαδὴ παρουσιάζει τὸ ἵδιο μεῖγμα αἰολικῶν καὶ δυτικῶν διαλεκτικῶν γνωρισμάτων μὲ κάποια ὅμως μικρὴ ὑπεροχὴ τῶν πρώτων...’. Τὴν δὲ ἐρμηνεία τῆς συγκατοικήσεως Θεσσαλῶν καὶ Βοιωτῶν ἐδοαιώνει ὁ καθηγητὴς Σακελλαρίου καὶ μὲ τὴ σύμπτωση τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τὶς ἰσογλώσσους³¹.

Ἐπίσης σπουδαία σύμπτωση εἶναι τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀναφερόμενες περιοχές, Θεσσαλίας, Πίνδου, Μακεδονίας, ὅπως ἀποδεικνύουν ἴστορικές³², τοπωνυμικές³³, ἀρχαιολογικές³⁴ μαρτυρίες, ἐκλατινίζονται³⁵ καὶ καθίστανται κοιτίδες

ση: Στράβ. VII 329 fr. 6. Προβλ. Ο. Hoffmann, *De mixtis graecae linguae dialektis*, p. 34. Τοῦ αὐτοῦ, *Die griechischen Dialekte*, S. b. Ed. Norden, Alt. Germanien, 1934, S. 268 f., H. Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*, S. 59.

31. *Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους* (ΙΕΕ), Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α. Ε., Α΄, 1971, 376-377.

32. Πβ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, ‘Ο Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, *ΕΕΒΣ*, 23, 1953, 71: «Ἡ λατινογενῆς γλώσσα, ἦν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμητσεν εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἡ Ἡπειρωτικὴν ἢ Θεσσαλικὴν κοινὴν ὅρειν τὴν πεδινὴν χώραν ἐπὶ Ρωμαιοχρατίας». Βλ. τοῦ αὐτοῦ, ‘Ο Στράβων, οἱ Περσαῖοι καὶ οἱ Βλάχοι, *ΕΕΦΣΠΑ*, 4, 1953-1954, 5, 6. Ἐπίσης πβ. N.G. L. Hammond, Πολιτικὴ ίστορία, *Μακεδονία, 4000 χρόνια ἡλληνικῆς ίστορίας καὶ πολιτισμοῦ*. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε., Ἀθήνα 1982, 78: «Οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες φαίνεται ὅτι διήνυσαν τὰ ἵδια στάδια: τὸ πλήρως νομαδικὸ μὲ κέντρο τὴ Λεβαΐη στὰ Πιέραια (ὅπως τὸ Βλαχολίβαδο τῶν Βλάχων τοῦ Ὄλυμπου)». Παραλληλίζει συνάμα τὴν κτηνοτροφικὴν ἥση τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ τῶν Βλάχων τῆς Σαμαρίνας, Ἀβδέλλας καὶ τοῦ Περβολίου.

33. Π. Βασιλείου, Τοπωνυμικὰ τῆς Εύρυτανίας, *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονία* 1962, 137. Δ. Ι. Γεωργακᾶ, Συμβολὴ εἰς τὴν τοπωνυμικὴν ἔρευναν, *ΕΕΦΣΑΠΘ*, 18, 1979, 71 σημ. 2. Χρ. Λιόλιου, ‘Οδοιπορικὸ στὰ χωριά τῆς Φιλουροῦ Χασίων τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν. Ἐπιγραφές-Τοπωνύμια-Ιστορία’, ἀ.τ. 1982, 23, 32, 33, 44, 94. Α'. Ι. Θαβώη, Τὸ Βελβεντό, ίστορια τοῦ ὄνοματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του, *Μακεδονικά*, 6, 1965, 193-194. Δ. Σαμάρη, ‘Ιστορικὴ γεωγραφία τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, ΕΜΣ: 1989, 25 κ.έ.

34. Πβ. Κεραμοπούλου, *Μακεδονικά*, 2, 1941-1952, 514: «οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἑλληνες καὶ ἔγοαφον ἡλληνικάς ἐπιγραφάς, ἃς ἔχομεν ἔπειτα ἐπὶ Ρωμαιοχρατίας γίνονται λατινόγλωσσοι καὶ γράφονται οἱ ἵδιοι λατινικάς ἐπιγραφάς, ἃς ἔπιστης ἔχομεν». Μεταγενέστερα ἀρχαιολογικά εὑρήματα ἀποκαλύπτονταν ἰδιαίτερα ἐκλατινισμένη τὴν περούσιαν Θεσσαλία, μεταξὺ τοῦ Ὄλυμπου καὶ τῆς Πίνδου, σὲ πλήρη συμφωνία μὲ τὶς τοπωνυμικές ἐπιβιώσεις. Πβ. Bruno Helly, IEE, 6, 1976, 183: «Ἐκεῖ ἀκριβώς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικές ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλίας, ὁριοθετικές ἐπιγραφές, μιλιάρια-ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τὸ περιεχόμενο ὅμως τῶν ὅποιων ἦταν σημαντικὸ γιὰ τὴν καθη-

‘Ελληνοβλάχων³⁶, ἐφ’ ὅσον ἐπιστημονικὰ τεκμηρώνονται πλέον πειστικὰ τόσο ἡ ἑλληνικότητα τοῦ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος³⁷ ὅσο καὶ ἡ αὐτοχθονία τῶν Βλάχων³⁸.

μερινὴ ζωὴ τῶν κατοίκων». Βλ. καὶ M. Hatzopoulos, Photicè, colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote, *Balkan Studies*, 21, 1980, 99 σημ. 4.

35. Βλ. L. Lafoscade, Influence du latin sur le grec, J. Psichari, *Etudes de Philologie néogrecque. Recherches sur le développement historique du grec*, Paris 1892, 100-101. R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Ottoman*, Paris 1909, 115-116. M. Rostovtzeff, La Vie économique des Balkans dans l'antiquité, *RIEB*, 1-2, 1934-1935, 394-395. Πβ. ἰδίως τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ G. Brătiacu, ἔ.ἄ., 67: «La Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinesées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec». Βλ. καὶ Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, ‘Ο γλωσσικὸς ἑκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, *Ἴστορία τῆς Μακεδονίας ἀπό τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὧς τὸ 1912*, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50.

36. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Κουτσόβλαχοι στὴ Θεσσαλίᾳ, *Ἡ Πειραιώς-Πατραϊκή*, 114, 1965, 16-17. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὄλυμπου, ὁ ‘Ολυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Λαογραφικῆς-Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἐλασσόνας, 1984, 139-148. Τοῦ αὐτοῦ, Τρικαλῖται Βλάχοι, *Τρικαλινά*, 8, 1988, σημ. 33, 36., 38. Τοῦ αὐτοῦ, Φεραίοι ωμαίκων χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου, *Ὑπέρεια*, 1, 1990, 141-157. Τοῦ αὐτοῦ, Βενιαμίν ὁ ἐκ Τουσδέλας καὶ ἡ φθιωτικὴ Βλαχία, *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Έρευνῶν*, Λαμία 1993, 147-160.

37. Βλ. J. N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*. Collection de l' Institut Français d' Athènes. Athènes, I, 1954, II, 1976, καὶ θαυμάσια περιληπτικὴ ἀπόδοση τοῦ αὐτοῦ, La question de l' origine des Macédoniens: nise au point, *Cahiers d'Histoire Mondiale*, Commission Internationale pour une Histoire du développement scientifique et culturel de l' Humanité, Editions de la Baconnière, Neuchatel IV, 4, 1958, 903-917. C. Poghirc, Considérations sur le lexique de l' ancien macédonien, *Philologica et linguistica*, Bochum 1983, 37-47, ὅπου ἀποδεικνύεται τὴν ἑλληνικότητα τοῦ προρωμαϊκοῦ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος. Βλ. τὰ κύρια σημεῖα τῆς διατριβῆς: *Μακεδονικὴ Ζωὴ*, 45, 1970, 15, μὲ τίτλο «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαποτέοντος Ρουμάνου καθηγητοῦ». Ἐπίσης *Ἐστία* 15-1-1970, μὲ τίτλο «Ἐλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις», Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτότυπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης* (212 π.Χ.), Ιοάννινα 1989, 234. Ἐκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα ἀπὸ Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1989 καὶ Πρακτικά Α΄ ἀρχαιολογικοῦ καὶ ιστορικοῦ συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας, Ἀγρίνιο, 21-22-23 Οκτωβρίου 1988, Ἐκδοση 1991, 88. F. Papazoglou, Quelques problèmes de l' histoire épirote-A propos du livre “Epirus” de N. G. L. Hammond, - *Ziva Antika*, 20, 1970, 116, 117. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Μακεδονικό-Κουτσόβλαχικὸ καὶ ἑλληνικὴ ἀρχαιομαρτυρία*, *Τρικαλινά*, 6, 1986, 83-122. Τοῦ αὐτοῦ, «Πνεῦμα ἄλαλον καὶ κωφὸν» ἡ αἰτία περιπλοκῆς τοῦ Μακεδονικοῦ Ζητήματος, *Κοινωνικές Τομές*, 36, 1992, 245-250. Γ. Μπαμπινιώτη, *Ἡ γλώσσα τῆς Μακεδονίας* (Αθήνα) 1992, ὅπου κειμένα καὶ τῶν Γ. Ν. Χατζίδανα, Μ. Σακελλαρίου, Ι. Καλλέρην, Α. Παναγιώτου, Α. Ι. Θαβώρη, Ν. Π. Ἀνδριώτη, Γ. Ντελόπουλου. 38. Πβ. Albert Failler, *Revue des Etudes Byzantines*, 46, 1988, 259: «Les Roumains sont des autochtones latinisés par l' occupation romaine de la Macédoine...». Ἡ θεωρία περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ Δούναβι καὶ Δασία ἀποτελεῖ περίτεχνη ρουμανικὴ ἐπινόηση γιὰ λόγους πολιτικούς, κατὰ τὴν ὁμοιολογία καὶ διακεκριμένων Ρουμάνων. Πβ. G.I. Brătianu, ἔ.ἄ., 211-212. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμανίων, *Ἡπειρωτικό Ἡμερολόγιο* 1986, 343 σημ. 42. Γι’ αὐτὸν ἦδη κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου ἐνδίδουν στὴν αὐτοχθονία ὄνομαστοι ἐπιστήμονες. Βλ. N. Iorga, *Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans*, Bucarest 1919, 1 καὶ 4, ἐντελῶς

Σημαντική έπιβεβαίωση τῶν προηγουμένων διεπιστημονικῶν συμβολῶν προσκομίζεται καὶ μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἀρχαιοπινῆ στοιχεῖα τῆς ἀραιούσικῆς³⁹, μεταξὺ

ἀτεκμηρίωτη ἄποψη. Ἐπίσης βλ. τοῦ αὐτοῦ, *L'origine et la patrie première des Roumains*, Bucarest 1938, 3. Αὐτούσιο τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἀπόσπασμα βλ. Achille Lazarou, *Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes*, Athens 1985, 20 σημ. 89. T. Papahagi, O problemă de romanitate sud-ilică, *Grai și Suflet*, 1, 1923-1924, 79-99. Πολὺ δὲ διακριτικά ἀμφότεροι ὑποθέτουν ἡλλυρικὸ ὑπόστρωμα, τὸ ὅποιο δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ τὰ σύνορα Ἑλληνισμοῦ - Ἰλλυρισμοῦ δορίζονται ἀπὸ τὸν Στράβωνα βορειότερα τῶν ἡλληνοβλαχικῶν κοιτίδων, στὸ ὑψος τῆς Ἔγνατίας ὁδοῦ, τοῦ Γενούσου ποταμοῦ. Βλ.. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡλλυρολογία καὶ Βορειοπεριφερειακός Ἑλληνισμός, Ἀθήνα 1988, Ἐκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα, 65 σημ. 1. Στὴν αὐτοχθονίᾳ τελικὰ ἐνδίδει καὶ ὁ περιβόητος ὑπέρομαχος καὶ θεωρητικὸς τῆς καθόδου ἀκαδημαϊκὸς Th. Capidan, στὸν ὅποιο προσφεύγοντις ἀκόμη οἱ ἀνενημέρωτοι στὶς μεταστάσεις του ἢ οἱ στρατευμένοι σὲ σκοπιμότητες ἔθνικοτικές, κατάλοιπα προπολεμικῆς προπαγάνδας, N. Saramandu, M. Caragiu - Marioteanu, καθὼς καὶ «φυγάδες» τύπου P. Năsturel, γιὰ τὸν ὅποιο βλ. Λαζάρου, ἔ.ἄ., 18 σημ. 1, καὶ ἐφημ. Ἡ Ἀβδέλλα, ἀριθ. φ. 14, 27.6.1987, 3, ὅπου ἐπισημάνεταις ἐπιγραφόμενες «Ἐνοχητρωμένα δημοσιεύματα», «Προπαγάνδα καὶ ἐπιστήμη». Στὴν πραγματικότητα ὁ Capidan πειθαναγκάζεται ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τοῦ T. Papahagi, κυρίως δὲ τὶς κριτικές, ἀποκαλυπτικές καὶ ὡς πρὸς τὶς πενιχρές γνώσεις τοῦ Capidan τόσο τῆς ἡλληνικῆς ὅσο καὶ τῆς ἀραιούσικῆς, τῶν ὅποιων στοιχεῖα δανείζεται ἀπὸ τὰ θύματα τῆς δουμανικῆς προπαγάνδας, ὑποτρόφους τῆς Ρουμανίας καταγομένους ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Διαλένται ὁ μύθος τῆς αἰνθεντίας τοῦ Capidan, βραβευμένου ἀπὸ τὴν Ρουμανικὴ Ἀκαδημία. Βλ. *Grai și Suflet*, 6, 1934, 377. Αὐτούσιο δὲ καὶ στὸ πρωτότυπο τὸ σχετικὸ κείμενο βλ. A. Lazarou, Aroumain bana: est-il un héritage aborigène? *Balkan Studies* 29, 2, 1988, 328 σημ. 90. Ἐπίσης Στ΄ Διεθνές Συνέδρου Νοτιοανατολικῆς Ενδρόπτης. Ἡλληνικὲς Ἀνακοινώσεις. Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989, Ἀθήνα 1990, 423 σημ. 90, ὅπου καὶ ἐπιμαρτυρία.

Ἡδη ἡ αὐτοχθονία γίνεται εὐρύτερα ἀποδεκτή. Βλ.. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma 1922, 4. *Ephemeris Dacoromana*, 3, 1929, 166-167, *Balcania*, 1, 1938, 22 καὶ 61, *Cahiers Sextil Puscariu*, 1, 1952, 213, ὅπου ἀντίστοιχα οἱ ἀπόψεις τῶν R. Vulpe, S. Puscariu, Al. Procopovici, D. Maniu.

Κατὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων ὁ Capidan ἀντιμάχεται καὶ τὸν G. Weigand, ὁ ὅποιος ἐμμένει στὴν κάθοδο ἀμειβόμενος κιόλας ἀπὸ τὴν Ρουμανία, ὅπως ἀναγράφεται καὶ σὲ δουμανικές ἐγκυκλοπαδίεις. Βλ. *Langue et Littérature*, 3, 1946, 15. Τὶς βαθμαίες ἐνδόσεις τοῦ Capidan καὶ τὴν σχετικὴ βλαχολογικὴ γραμματεία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἔξεγοση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἔθνολογικὴ παρεργηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976, 90-119. Τοῦ αὐτοῦ, *La révolte des Larisséens en 1066, La Thessalie. Actes de la Table-Ronde* 21-24 Juillet 1975-Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No. 6. Série Archéologique 5, 1979, 303-318. Τοῦ αὐτοῦ, *Ολοσσών - Ελασσών, Ιστορία Εικονογραφημένη*, 175 , 1983, 12-14. Ὁστόσο ὁ Capidan καὶ οἱ προηγούμενοι ὑποθέτουν θρακικὸ ὑπόστρωμα, τὸ ὅποιο δὲν ὑπάρχει, ὀλλὰ διμολογούμενος εἶναι ἡλληνικό. Βλ.. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀραιούσιων, *Traekalivna*, 5, 1985, 47-77.

39. Βλ.. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἀραιούσικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἡλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976, Β' ἔκδ. Ἀθήνα 1986 καὶ γαλλικὴ μετάφραση Institute for Balkan Studies, 206, Thessaloniki 1986, ἀντίστοιχα: 219 σημ. 188-263 σημ. 188, 221 σημ. 199, 224 σημ. 216, 268. Ἐπίσης βλ. τοῦ αὐτοῦ, Γλωσσικές μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων, *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1987, 307-321, καὶ Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα, 49, 1988, 33-38.

τῶν ὅποιων προτιμῶνται τὰ θεωρούμενα ώς διαλεκτικὰ εἴτε λέξεις εἴτε συστήματα. Στὴν προκειμένη δὲ εὐκαιρία ἐπιλέγονται ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου.

΄Απὸ τὴν πρώτη κατηγορία ἡ ἔξταση τῆς λέξεως βάνα ἐνέχει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα⁴⁰. Ἐνδεχομένως συμβάλλει ἀποτελεσματικὰ στὴν ὀναίρεση τῆς θεωρίας τοῦ πανρουμανισμοῦ, ὁ ὅποιος ἐπανεμφανίζεται δομιτερος⁴¹. Παρόλληλα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἔκδηλη ἄλλως τε διαφορὰ τῶν ωραμανικῶν ἴδιωμάτων τῆς Βαλκανικῆς⁴², καθ’ ὅσον ποικίλουν τὰ γλωσσικὰ ὑποστρώματα⁴³.

40. Πβ. G. Rohlf, *Les avatars du latin vulgaire: Promenade de géographie linguistique à travers les langues romanes*, *Actele celui de la XII-la Congres international de lingvistica și filologie romană*, Bucarest 1970, 37: «Tandis que certains phénomènes phonétiques, qu’ on a voulu attribuer à l’ effet d’ un substrat, sont quelquefois de douteuse interprétation, l’ action du substrat est plus manifeste dans le domaine lexical». Βλ. καὶ Στ. Καψωμένου, Ἡ μαρτυρία τοῦ λεξιλογίου γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Μεσημβρινή Παλία, *Περογαμένα Θ’ διεθνοῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου*, 3, Θεσσαλονίκη 1957, 299-324.

41. Βλ. I. C. Dragan, *Dacia’s Imperial Millennium*, Bucureşti-Roma 1985, 280 κ. ἐ. Πβ. καὶ σχόλιο τοῦ C. Poghirc, *Lupta* (Paris) 22.9.1985. Τὶς συντονισμένες τάσεις μὲ πρωτεργάτη τὸν P.Năsturel, ποὺ ἰχνηλατεῖ ἔως τὴν Κρήτη τοὺς Βλάχους σάν Ρουμάνους, βλ. στὸ συλλογικὸ ἔργο: *Les Aroumains*, INALCO 1989, μὲ ἐπίφαση ἐπιστημονική, ὅντας καὶ γράφονται τερατόδη: Πβ. 101, ὅπου ἡ Βωβούσα τοῦ Ζαγοριοῦ τῆς Ἡπείρου ἐκλαμψάνεται ὡς γειτονικὴ τοῦ Βελεστίνου τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας! Στὴν Ἑλλάδα θὰ γίνουν ἀντιληπτὰ ὅλα αὐτά, ὅπως καὶ στὸ Σκοπιανὸν ζήτημα. Κατόπιν ἔορτῆς! Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ζητήματα μειονοτικὰ καὶ ἐπίσκεψη Δ. -Ἐύρωπαιών στὴν Ἑλλάδα. Δελτίο Ι.Π.Ο.Μ.Ε. 10.1989, 3-4. Ἐπίσης Ἑλληνοχροιστιανικὴ Ἀγωγή, 364, 1989, 167. Ἐλευθεροτυπία 10.6.1989, 32. Τοῦ αὐτοῦ, Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων, Φιλολογικὸ Ἡμερολόγιο Τρίκκης 1991, 62-63. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀπόπειρες ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, *Κοινωνικές Τομές*, 27, 1991, 313. Τοῦ αὐτοῦ, Καὶ διμως κινδυνεύουμε καὶ ἀπὸ τὸ Βλαχικό! *Oikonomikós Ταχυδρόμος*, 31. 10.. 1991, 216. Πράγματα ἐκκρεμεῖ στὸ Συμβούλιο Εὐρώπης, στὸ Εύρωκοινοβούλιο, στὴ Διεθνὴ Ἐνωση Δικτύων, στὴ ΔΑΣΕ κ.ἄ. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπιλεγόμενα, στὴν 3η Ἐκδοση τοῦ βιβλίου Εναγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος. Προλογίζουν Σοφοκλῆς Ἐλ. Βενιζέλος, Ἀντώνης Σαμαρᾶς, Στέλιος Παπαθεμελῆς, Φιλολογικός Ιστορικός Λογοτεχνικός Σύνδεσμος (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων - Ἰδρυμα Εναγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, Τρίκαλα 1992, 223-238. Ἐπίσης βλ. Θεσσαλικὸν Μέλλον, 467, 31.7.1992, 2α: «Ματίές στὸ παρελθόν καὶ στὸ μέλλον».

42. Βλ L. Tamás, Romans, Romans et Roumains dans l’ histoire de la Dacie Trajane, *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 2, 1936, 252.

43. Πβ. VI. Georgiev, *VII Congrès International de Sciences Onomastiques*. München 1961, 233: «le thrace et l’ illyrien ne sont pas étroitement apparentés: la divergence entre ces deux langues indo-européennes est à peu près la même qu’ entre l’ iranien et le latin». Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 1961, XVI, ὅπου ἔχεταί τοι ἡ φραγκικὴ, ἡ θρακικὴ καὶ ἡ δακικὴ, ἰδίως διαπιστώνεται ὅτι στὴ Δακία καὶ στὴ Θράκη εἶχαν κατοικήσει δύο λαοί, χοήστες δύο διαφορετικῶν ἴνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Τὰ δὲ ἐρανίσματα τῶν πορισμάτων τῶν μελετῶν τοῦ Βουλγάρου ἀκαδημαϊκοῦ Georgiev, ὀφείλονται σὲ Ρουμάνο θεράποντα τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅχι τῆς προ-

Ἡ βιοτικὴ ταυτότητα τῆς λ. βάνα βεβαιώνεται ἀπὸ πηγὲς καὶ βοηθήματα. Στὸν Ἡσύχιο εἶναι θησαυρισμένη ἡ λέξη βάνα δῖξύτοντι: «βανά· γυνή, ὑπὸ Βοιωτῶν». Τρεῖς δὲ στοίχους παρακάτω καταχωρίζεται: «βανῆκας· γυναικας. Βοιωτοί». Καὶ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα σημειώνονται τὰ ἔξης: «88. βάννα cod., βάνα Guyetus, cui accedit Lobeck. Parall. p. 127; βανά L. Dindorf e Herodiano π. μ.λ. 18, 28, quem sequitur Ahrens I p. 172. 187. 241. Cf. gl. 144. 191. βάττικες et γάνα...Cf. 188. Flectitur igitur voc. βανὰ βανηκός βανῆκες. 92»⁴⁴.

Στὸν πρῶτο τόμο τοῦ Ἡρωδιανοῦ περιέχεται τὸ ἀκόλουθο: «δῖξύνεται, τὸ μέντοι παρὰ Κορίννῃ βανὰ οὐ κοινὸν οὐδὲ εἰς νη λῆγον, ἀλλὰ ἴδιον θέμα Βοιωτῶν τασσόμενον ἀντὶ τοῦ γυνῆ». Σχεδὸν αὐτολεξεὶ ἐπαναλαμβάνονται αὐτὰ καὶ στὸν δεύτερο τόμο: «25 τὸ γὰρ παρὰ Κορίννῃ βανὰ οὐ κοινὸν οὐδὲ εἰς νη λῆγον, ἀλλὰ ἴδιον θέμα Βοιωτῶν τασσόμενον ἀντὶ τοῦ γυνῆ». Στὸ δὲ κριτικὸ ὑπόμνημα προστίθενται τὰ ἔξης: «24 et 25 ἐκεύθοντο γὰρ παρὰ Κορίννην βάνδου κοινὸν cod., correxit Bloch., praeterquam quod βάνα scripsit, cui Lud. Dindorfius concinente Lehrsio βανά substituendum censuit»⁴⁵.

Ἄπαραιτητη ἀποβαίνει ἡ ὑπόμνηση, ὅτι ἡ γλώσσα τῆς Κορίννας δὲν εἶναι λογία ἀλλὰ λαϊκή, δημώδης. Ὁ Meillet τὸ 1910 κρίνοντας τὸ ἔργο τοῦ A. Thumb γράφει γιὰ τὴ γλώσσα τῶν λυρικῶν ποιητῶν, στοὺς ὄποιους συγκαταλέγεται καὶ ἡ Κόριννα, τὰ ἔξης: «Ἡ γλώσσα τῶν Λεσβίων λυρικῶν ποιητῶν, Ἀλκαίου καὶ Σαπφοῦς, ἡ γλώσσα τῆς Βοιωτῆς ποιήτριας Κορίννας καὶ ἡ γλώσσα τῶν Ιώνων ποιητῶν Ἀρχιλόγου, Ἀνακρέοντος, Ἰππώνακτος φαίνονται νὰ ὁμοιάζουν πολὺ μὲ τὴ συνηθισμένη λεσβιακή, βοιωτικὴ ἢ Ἰωνικὴ λαλιὰ τῶν συγγραφέων. Εἶναι ἀναμφίβολα ἐκείνη περίπου τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, διακριτὴ χάρη σὲ κάποιο ποσοστὸ ποιητικῶν ἀδειῶν, οἱ ὄποιες κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι εὔκολες στὴν ἐπισήμανση»⁴⁶. Συγκρίνοντας δὲ ὁ Meillet τὴν Κορίννα μὲ τὸν περίπτυστο συμπατριώτη τῆς Πίνδαρο διευκρινίζει: «Ἡ σύγχρονη τοῦ Πινδάρου Βοιωτὴ ποιήτρια Κόριννα, ἡ ὄποια ἐπίσης ἔχει συνθέσει ποιήματα σὲ μέτρα δημοτικῶν

παγάνδας, τοῦ E. Lozovan, τοῦ ὄποιούν ἡ ἀποψὴ εἶναι τοληρότερη, περιορίζοντας ὁρθότατα τὴ γουμανικὴ πέρα τοῦ Δουνάβεως. Πβ. VIe Congrès Int. de Sciences Onom., 225 σημ. 1: «Le roumain n'est pas une langue "balkanique", il le sera le jour où l'on pourra classer les idiomes sémitiques d'Afrique du Nord parmi les langues ibéro - romanes ou l'espagnol et le portugais dans une communauté linguistique maghrebine!».

44. Ἡσύχιος, Hesychii Alexandrini, *Lexicon*, post Ioannem Albertum, Recensuit Mauricius Schmidt, Volumen primum, Jenae 1858, 357.

45. Herodiani. *Technici reliquiae*. Collegit, disposuit, emendavit, explicavit, praefatus est Augustus Lentz. Tomus I praefationem et Herodiani prosodiam catholicam continens, Lipsiae 1867, 328. Tomus II fasciculus prior reliqua scripta prosodiaca pathologiam orthographica continens, Lipsiae 1868, 924.

46. A. Meillet, *Les dialectes grecs*. Extrait du journal des Savants (Fevrier - Mars 1910), Paris 1910, 4.

τραγουδιῶν, χρησιμοποιεῖ τὴν καθημερινὴν βοιωτικὴν γλώσσαν, ὅπως ἡ Σαπφώ τὴν καθημερινὴν λεσβιακήν. Σ' ἔνα ἀπόσπασμα σωζόμενο σὲ βυζαντινὰ χειρόγραφα, διάβαζε κανεὶς τὸν τύπο, μετρικὰ ἀπαράδεκτο, *Πινδαριοί*. Ἀφ' ὅτου ἡ ἀνεύρεση ἀποσπασμάτων περισσότερο ἐκτενῶν σὲ παπύρους ἔχει δώσει δυνατότητα σχηματισμού μιᾶς ἀκοιβοῦς ἰδέας τῆς γλώσσας τῆς Κορίννας, ἔγινε ἀντιληπτό ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἀκόλουθη διόρθωση καὶ ἀνάγνωση:

μέμφομη δὲ κὴ λιγουρὰν
Μούρτιδ'ιώνγα
ὅτι βάνα φοῦσ·
ἔβα Πινδάροι ποτ' ἔριν.

«Ἡ Κόριννα δὲν ἐκτίθεται σὲ παρόμοια μορφή. Δὲν μπαίνει σὲ συναγωνισμό μὲ τὸν ἴσχυρὸν σύγχρονό της, τὸν Πίνδαρο. Γράφει κατὰ τρόπον ἀπλὸ ποιηματάκια ἀπλά... Τὸ κείμενο τῆς Κορίννας ταιριάζει μὲ ὅ, τι ἄλλως τε εἶναι γνωστὸν γιὰ τὴν βοιωτικήν. Καθ' ὅσον τὰ δεδομένα ἐπιτρέπουν νὰ κρίνουμε, ἡ Κορίννα ἔγραψε τὸ κοινὸν βοιωτικὸν Ἰδίωμα, μὲ τὶς χρηστικὲς ποιητικὲς ἄδειες, πρὸ πάντων δὲ τὶς συνηθισμένες στὴν αἰολικὴν ποίηση»⁴⁷.

Ἡ λέξη βάνα θησαυρίζεται ἀπὸ πολλοὺς λεξικογράφους. Οἱ H. Liddell - R. Scott⁴⁸ ἀρκοῦνται στὰ ἀκόλουθα: βανά, βανηκός (ἀρχαῖον), Βοιωτ. ἀντὶ γυνὴ (πρβλ. βύνη καὶ Γανά), -βύνη (ἀρχαῖον), Αἰολ. ἀντὶ Γυνή, (πρβλ. βανά. -Γάνα, ας ἦ ας (ἥ), Διαιλεκτικὸν (Σικελ.) ἀντὶ Γυνή, (πρβλ. *Bavā*)⁴⁹. Ο Δ. Δημητράκος⁵⁰ ἀντιγράφοντας τοὺς στίχους τῆς Κορίννας, οἱ ὅποιοι εἶναι καταχωρισμένοι στὴν περικοπὴ τοῦ Meillet, προσθέτει: βανά (ἥ) βοιωτ. ἡ γυνὴ: Κόριννα 21 (π. Ἀπόλλ. Δυσκ. Ἀντων. 3224 c)... πληθ. Ἡσύχ. «βανῆκας, γυναῖκας Βοιωτοί». Ἐπίσης ἡ λέξη βάνα περιέχεται καὶ σὲ λεξικὰ ἐπίτομα: βάνα, βανακός (Ἀρχαῖον) Βοιωτ. ἀντὶ γυνὴ (Πρβλ. βύνη καὶ γυνά)⁵¹.

47. A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris 1920, 145-146. Πβ. καὶ R. Schmitt, *Einführung in die Griechischen Dialekte*, Farmstadt 1977, 70.

48. H. Liddel - R. Scott - A. Κωνσταντινίδου, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα, 479a.

49. Σκαρολάτου Δ. Βυζαντίου, *Λεξικὸν ἀρχαίας ἡλληνικῆς γλώσσης καὶ καθαρευούσης*. Προλογίζουν Στ. Γ. Κορδές καὶ Παν. Ν. Ξένος, Ἀθῆναι 1964, κ. Βανά, βανηκός, βύνη, Γανά.

50. Δ. Δημητράκου, *Μέγα λεξικόν ὅλης τῆς ἡλληνικῆς γλώσσης, Δημοτική, καθαρεύουσα, μεσαιωνική, μεταγενεστέρα, ἀρχαία*. Τόμος Γ. Ἐκδόσεις Δοιμή - Ἀθῆναι 1964, 1327β.

51. Πβ. Πανλεξικόν. *Μέγα σύγχρονον ἐπίτομον λεξικὸν ἀπάσης τῆς ἡλληνικῆς γλώσσης*. Εἰς ἔνα τόμον δρθογραφικόν-ἔρμηνευτικόν. Πρόλογος Ἰ. Θ. Κακοιδῆ. Ἐκδοτικός Οίκος Ἀθηνῶν Γ. Δραγατάκη Ε.Π.Ε., 1962, λ. βάνα, βύνη, γάνα.

Περιεργότατα ἀναφέρει τὴν ἐπίμαχη λέξη και ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων: Ἐστι δέ γ=β (ώς, βλήχων, γλήχων, βάνα, γάνα, γυνή)⁵².

Ἐν τούτοις ὁ πρῶτος και μοναδικὸς συντάκτης πλήρους λεξικοῦ τῆς ἀρωματικῆς στὴν Ἑλλάδα, ὁ Κωνσταντῖνος Νικολαΐδης, γυμνασιάρχης καταγόμενος ἀπὸ τὸ Λιβάδι Ὀλύμπου, γειτονικὸ τῆς Τσαριτσάνης Ἐλασσόνος, γενέτειρας τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων⁵³, δὲν ὑποπτεύει τὴν ὑπαρξὴν τῆς λ. βάνα και δὲν προβαίνει στὸν παραμικρὸ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἀρωματικὴν λ. μπάνα (bana). Στὸ δὲ σχετικὸ λῆμμα καταχωρίζει τὰ ἔξης: «μπάνα, ούσ. θηλ. (bánă) = βίος, ζωή. Κατὰ Meyer ἐκ τοῦ ἀλβαν. κατὰ τὸ tsă beni = τί κάμνεις, πῶς ἔχεις, ἀμφίβολον· κατὰ δὲ Rösler τουρκοπερσικοῦ zeban =βίος·Οἱ Ρουμ. λέγοντι viatsa, οἱ Μογλ. giatsă ἐκ τοῦ vita =βίος ἵδε Weig. Megl. 19 ἵτ. vita, ίσπαν. πορτ. vida, γαλ. vie, ἀλβαν. jete, προβ. vita. Ἐν βιο. τμήματι λέγοντιν: ἀμον̄ ουν γκέτσον̄. (amu un getsu= ἔχω ἐν ἐμαυτῷ (αἰσθάνομαι) ζῶν τι, ζωντανόν, ἔμψυχον»⁵⁴.

Ἀντίθετα, ἡ ρουμανική, γενικὰ δὲ ἡ ἔνη γραμματεία εἶναι πλούσια και οἱ ἐτυμολογικὲς συμβολὲς δὲν παραγνωρίζουν ἐνδεχόμενο ἐλληνικῆς προελεύσεως⁵⁵.

Ἐνα πρῶτο ἀπάνθισμα δοκιμῶν ἐτυμολογήσεως ὀφείλεται στὸν Ρουμάνο Hasdeu⁵⁶, πρωτόπόρο στὴ διερεύνηση τοῦ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος τῆς Νοτιο-ανατολικῆς Εὐρώπης.

Μολονότι ἡ λέξη μπάνα (bana) σώζεται μόνον στὸ ρωμανικὸ ἴδιωμα τῶν Βλάχων τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου, τῶν Ἀρμάνων ἢ Ἀρωμούνων, ὁ Hasdeu θέλει αὐτὴν ἀποκλειστικῶς ρουμανική, ὅπως και τοὺς χρῆστες τῆς Ρουμάνους, και διακηρύσσει ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἡ παραβλεψή της, ἐπειδὴ πρὸ πάντων θεωρεῖ ὡς ἐντελῶς ἄγνωστη στοὺς γειτονικοὺς λαούς.

Μετὰ τὴ διευκρίνηση ὅτι ἡ ρουμανικὴ λέξη vietă (σημερινὴ viață = ζωὴ) ἀπαντᾶ και στοὺς Ἀρωμούνους ἀλλὰ περισσότερο μὲ τὸ νόημα τῆς λέξεως ființă (=δημιουργία, ὑπόσταση) εἰκάζει τὴν ἀναπλήρωσή της στὴν κύρια σημασία

52. Δοκίμιον περὶ τῆς πληριεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβονο-ρωσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικήν. Συνταχθὲν ὑπὸ Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου και Οἰκονόμου, τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Τόμος Γ', σ. 2.

53. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Κων. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὁ Μέγας Διδάσκαλος τοῦ Γένους, Θεοσαλικά Χρονικά, 12, 1971, 113-120.

54. K. Νικολαΐδου, Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1909, 312.

55. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐτυμολογικὰ και σημασιολογικὰ τῆς ἀρωματικῆς λέξεως μπάνα (bana), Ἡπειρωτικὸ Ήμερολόγιο 1992, 14, 1992, 433-451.

56. B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dictionarul limbei istorice și poporane a Românilor*, I-IV (A-Barbat, București 1887-1898, 245 κ. ἑ.)

πάντοτε άπό τὴ λέξη μπάνα (bana)⁵⁷. Παραθέτοντας δὲ παραδείγματα ἀπὸ ἀρωματικὰ κείμενα συλλογῆς Obedenaru⁵⁸, διερωτᾶται γιὰ τὴν προέλευση τῆς ἀρωματικῆς λέξεως *bana*, καθ’ ὀλοκληρίαν ἄγνωστη σήμερα στοὺς Ρουμάνους.

Προχωρεῖ στὴν καταχώριση καὶ στὸ σχολιασμὸ τῆς γνώμης τοῦ Rösler, κατὰ τὸν ὅποιο ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὴν περσικὴ *zeban* (=ζῶ). Ἀλλὰ ἐπισημαίνει ἀδυναμίες. Κατ’ ἔξοχὴν λησμονεῖται ὅτι στοὺς Πέρσες τὸ τελικὸ -an εἶναι μία ἀπλὴ κατάληξη τοῦ ἀπαρεμφάτου, ὅπως ὁκιβῶς τὸ γερμανικὸ -en στὸ *leben*, ἡ δὲ ωρίζα τῆς λέξεως ἀνάγεται μόνον στὸ *zeb*, ἀπὸ τὸ ὅποιο εἶναι τόσο μικρὲς οἱ δυνατότητες συσχετίσεως μὲ τὴν *bana* ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γερμανικὸ *leb*.

Ἐπίσης ἀναφέρει τὴν ἀποψη τοῦ Miklosich, ὁ ὅποιος ὑποθέτει συγγένεια τῆς λέξεως *bana* μὲ τὴν ἀλβανικὴ *bă* (=κάνω, πράττω) στηρίζοντας αὐτὴν στὴν ἀλβανικὴ ἔκφραση χαιρετισμοῦ: «tă bă? = comment vous portez-vous?». Ἀποδούπτει δὲ παντελῶς παρόμοια περίπτωση παραγωγῆς, διότι δὲν ἔχει νόημα καὶ ἀντιστοιχεῖ πλήρως στὴ ρουμανικὴ διατύπωση ἐρωτήσεως « ce mai faci? » ἢ στὴν ἀγγλικὴ «how do you do? ». Τὸ ἀλβανικὸ ρῆμα *bă*, καθὼς καὶ τὸ ρουμανικὸ *fac* καὶ τὸ ἀγγλικὸ *do*, ἀν καὶ ἀπαντοῦν στὴ στερεότυπη αὐτὴ φράση, ἐκτὸς αὐτῆς δὲν χοησμοποιοῦνται ποτὲ μὲ τὸ νόημα τῶν ο. ζῶ, ὑφίσταμαι, ὑπάρχω, εἰμαι. Μὲ ἀνάλογη δὲ βάση βλέπει εὐχερέστερη τὴν παραγωγὴ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ ρῆμα *βαίνω*, καθ’ ὅσον στὸ ἀντίστοιχο τῆς γερμανικῆς δὲν ἀφίσταται τὸ νόημα, ὅπως διαφαίνεται στὴν ἔκφραση «wie geht's? », ἀλλὰ ὅχι καὶ στὴν ἀγγλικὴ «how goes it? »! Προσθέτει ἀκόμη ὅτι στὴν ἀλβανικὴ λέξη *bă*, παράγωγο τῆς *bă*, τὸ τελικὸ η εἶναι κλινόμενο, ἀλλὰ δὲν ἀνήκει στὸ θέμα, ὅπως στὴν ἐπίμαχη ἀρωματικὴ *bana*.

Ἀποκλείοντας τὴν παραγωγὴ ἀπὸ τὸ περσικὸ *zeban* καὶ τὸ ἀλβανικὸ *bă* καὶ διαλαλώντας τὴν ἀπουσία τῆς λέξεως *bana* ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, Σλάβους, Λεττονούς, Γερμανούς, Κέλτες, Τούρκους, Οῦγγρους καὶ ἀπό τά ἄλλα τουρανικὰ ἴδιωματα, διερωτᾶται πάλιν ὁ Hasdeu γιὰ τὴν προέλευση.

Ἴσχυρίζεται ὅτι τὸ οὐσιαστικὸ *bana* δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ παλαιὸ στοὺς Ρουμάνους, ἐννοώντας αὐθαίρετα Ἀρωμούνους. Πάντως δὲν δέχεται τὴν ἐμφάνιση του πρὸ τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου, διότι τὸ καθαρὸ α τονιζόμενο πρὸ τοῦ ἐνδίνου ἀπαντᾶ σὲ μερικὲς λέξεις-δάνεια ἀπὸ τοὺς Σλάβους ἢ ἀπὸ τοὺς Τουρανούς, π.χ. «*rană*» ἢ «*cioban*», ἀλλὰ ποτὲ στὶς λέξεις ἔκεινες, οἱ ὅποιες κληρονομήθηκαν, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ γενέσεως τῆς ρουμανικῆς γλώσσας, ὅπου ὅπωσ-

57. Ἀμφότερες οἱ λέξεις ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῆς ἀρωματικῆς.

58. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ιστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ*. Ἀθῆνα 1989, 15 σημ. 1.

δήποτε ἔπειτε νὰ εἶναι -ān, ὅπως στὶς λέξεις *lāna* (līna, λατ. *lana*, μαλλί), *māna* (mīna, λατ. *mamus*, χέρι) κλπ. Ὁμιλος τὰ ρήματα μὲ -ān-, τουλάχιστον τὰ ἀκραιφνοῦς λατινικοῦ στρώματος, ἔχουν στὴ δούμανικὴ δυνατότητες σχηματισμοῦ ἀφηγημένων οὐσιαστικῶν μὲ κατάληξη -ană. Ἐτσι ἀπὸ τὸ «ademânare = λατ. admanare» ὑπάρχει «ademană» στὸ ψαλτήρι τοῦ 1651, ps. XXV: «dirépta lor plină-ī de ademană = dextera eorum repleta est muneribus». Ἐπομένως πανομοιότυπα τὸ ἀρωματικὸ οὐσιαστικὸ *bana* δὲν εἶναι παρὰ ἔνας μεταγενέστερος σχηματισμὸς ἀπὸ τὸ ρῆμα *banare* (=ζῶ).

Στὴν παραθεση παραδειγμάτων ἀπὸ τὴ συλλογὴ Obedenaru περιλαμβάνει καὶ ἐπιφώνηση εὐχαριστήσεως ἀπὸ τὴ Γραμματικὴ τοῦ Bojadschi: să nă bănezi! = ich danke dir dafur⁵⁹.

Ἐπιπροσθέτως παρατηρεῖ ὅτι τὸ δούμανικὸ συνώνυμο τοῦ ἀρωματικοῦ *bana* εἶναι ἐπίσης ἔνας πολὺ μεταγενέστερος σχηματισμός. Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὴ λέξη «viéta», ἡ ὅποια δὲν παράγεται καν ἀπὸ τὸ λατινικὸ «vita», ὅπως εἶχε πιστεύσει ὁ Cihac, ἀλλὰ σχηματίζεται στὴ δούμανικὴ ἀπὸ τὸ ὑστερολατινικὸ ἐπίθετο «vīū», ἀκριβῶς ὅπως τὰ οὐσιαστικὰ «dulcēta» ἀπὸ τὸ ἐπίθετο «dulce», «albēta» ἀπὸ τὸ «alb» κλπ., ἡ ὅπως τὸ ἵταλικὸ «vivezza» ἀπὸ τὸ «vivo». Κατ’ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ παραγωγὴ τοῦ *bana* ἀπὸ τὸ *bănare*, ἀπαραίτητο ὑπὸ τὴν φωνητικὴ σχέση, δὲν εὐσταθεῖ λιγότερο ἀπὸ λογικὴ ἄποψη.

Καταφεύγει καὶ στὸν Μακρόβιο, ἀπὸ τὸν ὅποιο ἀρύεται τὸ «annare perennareque». Ἀπὸ αὐτὸ τὸ *annare* «vivre, passer l’ années et les années», ὃρο ἀκραιφνῶς ἀγροτικό, δόλτελα ξένο στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα, μὲ τὸ ἐπιτακτικὸ *ab* σχηματίζεται *abannare* «vivre longtemps» ἢ «vivre depuis longtemps», διότι ἡ πρόθεση *ab* μὲ τὴν χρήση τῆς στὰ «ab antiquo», «ab ovo», «ab initio», ἰδίως δὲ στὰ «abavus», «abnepos», «abmaterterta», «abpatruus» κλπ., ἔχει ἀποκτήσει ἐπὶ πλέον τὴν ἔννοια τῆς μακρᾶς διάρκειας. Τὸ ἀγροτικὸ *abannare* ἔγινε κατόπιν *bannare* μὲ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἀρχικοῦ *a-*, μία ἀφαιρεση συνηθισμένη στὴ δημώδη λατινικὴ ἥδη κατὰ τὸν χρόνον τοῦ Πλαύτου, φανερὴ δέ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὸ δούμανικὸ «prier», τὸ ὅποιο παράγεται ἀπὸ τὸ «aprilis». Μία παράλληλη ἐξαι-

59. Μποϊατζῆς Μιχαήλ, *Γραμματικὴ ρωμανικὴ ἡτοι Μακεδονοβλαχική...*, Βιέννη 1813. Ἀνήκει στὴ σειρὰ βιβλίων καὶ προσπαθειῶν ἀποσπάσεως τῶν ἀποδήμων ἀρωματικῶν ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό. Τελικὰ ἀπέτυχαν, ὅπως διαπιστώνει καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκός καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Ion Coteanu, Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române, *Limba Română*, 8, 1959, 9-10.

νεία για τὴν ἀφαιρέση τοῦ *bănare* = *abannare* παρέχει τὸ ρουμανικὸ *boresc* «*vomir*», ἀνύπαρκτο στὴν ἀρωματική, ὅπου διασώζεται τὸ λατινικὸ *vomere* (= *vomir*)⁶⁰, ἐνῶ στὴ ρουμανικὴ εἶναι κατάλοιπο τοῦ ἀγροτικοῦ λατινικοῦ *abhorresco* «*avoir envie de vomir*», στὸ ὄποιο ὁ *Hasdeu* ἀφιερώνει ἐκτενὴ παρουσίαση.

Ἐπανερχόμενος τονίζει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαυγέστερο καὶ ἐμφανέστερο εἴτε ὡς μορφὴ εἴτε ὡς ἔννοια ὅσο ἡ προέλευση τοῦ *boresc* «*vomir*» ἀπὸ τὸ *abhorresco* «*répugner*» καὶ τοῦ *bănare* «*vivre*» ἀπὸ τὸ *abannare* «*passer des années*». Ωστόσο -συνεχίζει- στὴ φιλολογία, καθὼς καὶ στὴ φιλοσοφία, αὐτὸ ποὺ εἶναι καθαρὸ καὶ φανερό, ἐν τέλει ταιριάζει ταυτόχρονα μὲ ἀκρίβεια. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πρὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀλήθειας εἶναι καταδικασμένο σὲ πολλὰ κλωθογνώσματα.

“Οπως οἱ Ρουμάνοι ἔχασαν τὸ *bănare*, ἔτσι ἀκριβῶς οἱ Ἄρωμοῦνοι στεροῦνται τοῦ *boresc*, διαθέτοντας μέχρι σήμερα μόνον τὸ *vom* ἀπὸ τὸ λατινικὸ *vomo*, τὸ ὄποιο ἔχουν διαφυλάξει καὶ οἱ Ρουμάνοι τοῦ Βανάτου μὲ τὴ μετοχικὴ μορφὴ *vomit*.

Εἶναι ὄλοφάνερο ὅτι οἱ Ρουμάνοι ἔπρεπε νὰ εἶχαν κληρονομήσει καὶ αὐτοὶ τὸ *banare* πρὸ τοῦ χωρισμοῦ, τὸν 100 αἰώνα⁶¹, ἀπὸ τὸν ἀρωματικὸ κλάδο. Ἡ ἔξαφάνιση τοῦ ὄρου αὐτοῦ ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ἐρμηνεύεται ὡς συνέπεια τῆς συνταυτίσεως του μὲ τὶς λέξεις *ban*, *bănat*, *bănesc* κλπ., νοηματικὰ διάφορες, τὶς ὄποιες δανείσθηκαν οἱ Ρουμάνοι ἀργότερα ἀπὸ τοὺς γείτονες καὶ τὶς ὄποιες δὲν ἔχουν διόλου οἱ Ἄρωμοῦνοι. Γι’ αὐτὸ στὴν ἀρωματικὴ δὲν συνέτρεξε λόγος καμιαῖς συγχύσεως ἐξ αἰτίας ὄμοφωνίας.

Τὸ ρῆμα *bănare* θὰ ἤταν δυνατὸν νὰ ὑφίσταται καὶ στὰ δυτικὰ ρωμανικὰ ἴδιώματα, ἀπὸ τὰ ὄποια τὸ ἀπέβαλε ὁ μεσαιωνικὸς συναγωνισμὸς μὲ πλῆθος ὄμοφώνων γερμανικῆς προελεύσεως, *ban*, *bannire*, *bannalis* κ.ἄ., μνημονευόμενα ἀπὸ τὸν *Körting*, ὅπου καὶ παραπέμπει ὁ *Hasdeu*. Ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείει ἐνδεχόμενο τῆς ὑπάρξεώς του ἐξ ἀρχῆς στὸν ἀνατολικὸ ρωμανικὸ κλάδο, ὁ ὄποιος σὲ πάμπολλες περιπτώσεις ἔχει μία ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ὑπόσταση.

Εἶναι πρόδηλο ὅτι ἡ ἐτυμολογικὴ δολιχοδοριμία τοῦ ὀνομαστοῦ Ρουμάνου ἐπιστήμονα δὲν ἔχει ὁδηγήσει στὴ λύση τοῦ ζητήματος.

60. Π.β. T. Papahagi, *Dictionarul dialectului aromân. General și etimologic*. Bucureşti 1974, 1277.

61. Ο εἰκαζόμενος χωρισμὸς ἀποτελεῖ τεράστιο κεφάλαιο τῆς ρουμανικῆς γραμματείας ὡς πρὸς τὸν κακθορισμὸ τοῦ χρόνου. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Η ἀρωματικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, α΄ ἔκδ. 131 κ.ἔ., β΄ 175 κ.ἔ., γαλλικὴ μετάφρ. 120 κ.ἔ.

Μετὰ δεκαετίες καταπιάνεται μὲ τὴν ἐτυμολόγηση τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως *bana* ὁ καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi⁶², ὁ καλύτερος γνώστης τῆς ἀρωμουνικῆς.⁶³ Αφοῦ σπεύδει στὴ διαπίστωση τῆς ἔξαφανίσεως τοῦ παλαιοῦ ρουμανικοῦ *vie*, συμπαθητικοῦ κατὰ τὴν ἔκφρασή του, καὶ τὴν ἀναπλήρωση ἀπὸ τὸ μὴ ἔκφραστικὸ σλαβικὸ *trāi*, προβαίνει στὴν ἐνδελεχέστερη θεώρηση τοῦ θέματος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἀρωμουνικῆς.

Πρωτίστως κρίνει ἀπαραίτητη τὴν παρατήρηση ὅτι καὶ μόνον ἡ μορφολογικὴ κατάσταση θὰ ἀρκοῦσε νὰ λαμβάνεται ὑπ’ ὅψη, καθ’ ὅσον καὶ στὴν ἀρωμουνικὴ μία καὶ ἡ αὐτὴ μορφὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ κυκλοφορεῖται μὲ τὸ ἴδιο νόημα καὶ χωρὶς πρόθημα. Ἐτσι, ἀφ’ ὅτου γιὰ τὴν ἔννοια «ressusciter» εἶχε ἐπικρατήσει ὁ σύνθετος τύπος (i) *nivedzū*, ἥταν φυσικὸ ἐφεξῆς τὸ ἀπλὸ *viedzū* «trāesc» (ζῶ) νὰ παραγκωνίζεται, ὥστε σήμερα νὰ καθίσταται διλοφάνερη ἡ ἀντικατάστασή του σ’ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ἀρωμουνικῆς μὲ τὸ ρῆμα *banedzu*. Ἐνδεχόμενο δὲ ὄμωνυμίας μὲ τὸ *q. veni* ἀποκλείει ὁ Papahagi.

Μεταξὺ ἄλλων, ἐπισημαίνει τὴν ὑπαρξὴν μιᾶς κατηγορίας λέξεων, οἱ ὅποιες μετὰ κάποια χρήση σὲ δεδομένο χρόνο καὶ χωρὶς βαίνονταν μοιραῖα πρὸς τὴν ἔξαφάνιση, χωρὶς, ἐν τούτοις, νὰ εἶναι ἐφικτὲς λεπτομερεῖς ἐρμηνείες σχετικῶν διαπίστωσεων καὶ μάλιστα ἀρκετῶν. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἐντάσσει τὸ ρῆμα *debere*. Ἔως τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ σλαβικοῦ *trebui* στὴ ρουμανικὴ ἡ τοῦ νεοελληνικοῦ *lipseaste* [λείπω (être absent, manguer; être nécessaire, falloir)]⁶⁴ στὴν ἀρωμουνική, τουλάχιστον ἡ ἔννοιά του ἐπιβάλλεται ἡ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ διαφυλάσσεται σὲ κάποιο στοιχεῖο τοῦ ρουμανικοῦ λόγου. Στὴν ἀρωμουνικὴ ἀποκρυσταλλωμένη σὰν ἀπολιθωμένη μορφὴ τὸ ρῆμα *prinde* (λατ. *prehendere*), ἐνῶ στὴ ρουμανικὴ ἀντιστοιχεῖ τὸ «*trebuie*» (πρέπει). Ἀλλὰ ἡ ἔξαφάνιση δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοεῖται συντελούμενη ταυτόχρονα στὴ ρουμανικὴ καὶ ἀρωμουνική. Ἡ περίπτωση τοῦ ρήματος *vivere* εἶναι πρόγραμμα δηλωτική, διότι, ἀντίθετα, στὴ θέση τῶν ἀναπληρωματικῶν ἔπειτε νὰ ἔχουμε καὶ στὸ βιορᾶ, Ρουμανία, καὶ στὸ νότο, Ἑλλάδα, εἴτε μόνον τὸ τύπο *trāesc* εἴτε μόνον *bānedzū*, πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει. Καὶ ἀκριβῶς ἐδῶ ἔγκειται μία ἄλλη δυσκολία γιὰ τὶς νέες διερευνητικὲς δοκιμές.

Γιὰ τὴ ρουμανικὴ ἡ ἔμφανιση τοῦ ρήματος *trāi* ἐρμηνεύεται μὲ σχετικὴ εὐκολία. Περίπλοκο εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τύπου *bānedzū* στὴν ἀρωμουνικὴ γιὰ τοὺς ἔξῆς λόγους: (α) Ὁ τύπος αὐτὸς θὰ ἥταν ἔνα δάνειο ἀπὸ τὴ

62. T. Papahagi. Disparitii și suprapunerile lexicale, *Grai si Suflet III*, 98-100.

63. Ἐσφαλμένος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ρήματος λείπω ώς νεοελληνικοῦ, δοθέντος ὅτι εἶναι πανάρχαιο καὶ μὲ τὶς σημειούμενες σημασίες. Bλ. P. Chantraine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Paris 1974, 628b.

βόρεια ἀλβανική, στὴν ὅποια ἔχει καὶ ἴδιαίτερο νόημα, δηλαδὴ σημαίνει καὶ κατοικία, «κατοικῶ», *«locuin̄ā, a locui»* (habitation, habiter). (β) Πῶς καὶ πότε ἀκριβῶς εἰσῆλθε στὴν ἀρωματικὴν αὐτὸς ὁ ἀλβανισμὸς *bană*, ζωή, *«vieată»* - *banedzū*, ζῶ, *«vieutesc»*.

Τὸ γεγονὸς τῆς συνεχοῦς ἔως πρόσφατα παρουσίας τοῦ λατινικοῦ ρήματος *vivere* στὴν ρουμανικὴ δὲν χρησιμεύει διποσδήποτε σὰν ἀποδεικτικό, διτὶ καὶ στὴν ἀρωματικὴν ὁ ἀλβανισμὸς *bană*-*banedzū* δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι παλαιός, λ.χ. γιὰ διάφορες αἰτίες ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ ὁριστικοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο τούτων γλωσσικῶν ὀργάνων. Πράγματι, ἀν τὸ ἀλβανικὸ *bane* εἰσῆλθε στὴν ἀρωματικὴν μεταξὺ τοῦ 9ου καὶ 1ου αἰώνα, πῶς ἔξηγεῖται τὸ σλαβικὸ *trajati*, τὸ ὅποιο ἔδωσε στὴν ρουμανικὴν τὸ *traesc*, νὰ εἶναι ἄγνωστο στὴν ἀρωματική, ἀφοῦ ἡ σλαβικὴ⁶⁴ τῆς ἔχει δανείσει καὶ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν κατοικία, γενικὰ δὲ καὶ μὲ τὴν ὑπαρξή, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐπτὰ περίπου αἰώνων; Θὰ ἀναμενόταν, ἐφ' ὅσον τὸ ἀντίστοιχο ρῆμα τοῦ *vivere* θὰ χρησιμοποιόταν τόσο πρώιμα, ἔνας σλαβικὸς τύπος ἀντὶ τοῦ ἀλβανικοῦ.

Τὰ ἐμπόδια δὲν σταματοῦν ἐδῶ. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς εἰσόδου τοῦ ἀλβανικοῦ τύπου στὴν ἀρωματικὴν μετὰ τὸν 16ο αἰώνα προσκρούει σὲ μεγαλύτερα προσκόμματα, ποὺ περιπλέκουν περισσότερο τὸ πρόβλημα. Ἀρχίζοντας τὸ ἀργότερο μὲ τὸν 16ο αἰώνα, οἱ Ἀρωματῖνοι μὲ πολυνχιδεῖς καὶ ἐπικερδεῖς ἐπιδόσεις⁶⁵, κτηνοτροφία καὶ συνακόλουθα ἔργα, βιοτεχνίες μαλλίνων εἰδῶν, τυροκομικῶν προϊόντων, μεταφορές, ξενοδοχειακές - πανδοχειακές ἐπιχειρήσεις, διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο, καλὲς τέχνες, ξυλογλυπτική, ἀγιογραφία, γράμματα, ἐπιστήμες⁶⁶, εἴτε στὴν ὑπαίθρῳ εἴτε σὲ μικρὰ καὶ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, εἶναι διά-

64. B.λ. Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, Bucureşti 1925. M. Krepinsky, L' élément slave dans le lexique roumain, *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, 3, 1952, 153-162. Ἰδίως τὴ διατριβὴ ἡ τουλάχιστον περιλήψεις καὶ συμπληρώσεις E. Scarlatoiu, Cuvinte de origine slavă în dialectul aromân, Bucureşti 1977. Ἐπίσης τῆς αὐτῆς, Nouvelles contributions à l' étude des emprunts slaves dans le lexique aroumain, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 15, 1977, 279-291, 535-551, 565-551, 565-566. Λαζάρου, ἔ.α., καὶ ἀντίστοιχα 324, 243.

65. Συγκεντρωμένη σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. Ἡπειρωτικὸ Ἁμερολόγιο 1986, 343, σημ. 43.

66. Ἄρκει ὁπωδήποτε καὶ ἐνδεικτικὴ βιβλιογραφία γιὰ ἔνα Βλάχο πνευματικὸ ἄνθρωπο, τὸν Δημ. Δάρβαρο. B.λ. Bapt. Jon. Rupprecht, Demeter N. Darvar, Eine biographische Skizze, *Arhiv für Geographie, Histoirie, Staats - und Kriegskunste* 7, 1816, 219-222. Const. von Wurzbach, Demeter Nikolaus Darvar, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, drittel Theil Wien 1858, 166-167. N. Βέη, Δημητρίου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως, Ἀφιέρωμα εἰς Ρήγαν Βελεστινλῆν-Φεραίον μετ' αὐτογράφων σημειωμάτων τοῦ Πρωτομάρτυρος, *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 19, 1944, 356-372, Ἀθαν. Γιομπλάκη, Δημήτριος Νικ. Δάρβαρης (1757-1823), ὁ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας διδάσκαλος τοῦ Γένους, *Γοηγόριος Παλαμᾶς*, 54, 1971, 313-323, 403-408... Despina Loukidou-

σπαρτοι σ' ὅλο τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς χερσονήσου τοῦ Αἶμου⁶⁷ καὶ πέραν τοῦ Δουνάβεως⁶⁸. Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ πῶς θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἐρμηνεία τῆς γενικεύσεως τοῦ τύπου *bane* στὸν καθαυτὸ ἔλληνικὸ χῶρο καὶ στὶς πολυάριθμες ἐστίες τῆς Διασπορᾶς, μάλιστα μὲ ταυτόσημο νόημα καὶ ἔξ ὀλοκλήρου διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ἀλβανικοῦ; Γι' αὐτὴ τὴν χρονικὴ περίοδο, ἡ περισσότερο ἐσπευσμένη πρόσκτηση - γιὰ μερικές, τουλάχιστον, ἀρωμουνικές περιοχές - ἐνός σλαβικοῦ τύπου, ἀν δ̄χι, προσφυέστερα, ἐνὸς ἔλληνικοῦ (ζῶ-) θὰ ἦταν ἀναμιενόμενη, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὁ ἀντίστοιχος λατινικὸς τύπος δὲν εἶχε πλέον τὴ δέουσα κυκλοφορία.

Μιὰ τρίτη ὑπόθεση, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ ἀλβανικὸ *bane* θὰ εἶχε εἰσχωρήσει στὴν ἀρωμουνικὴ πρὸ τοῦ 9ου αἰώνα, δὲν φαίνεται ἐπίσης εὔκολη. Φυσικά, δέν θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἀποδοχὴ εἰσχωρήσεως τὴν ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποία ἀ+n λατινινικὰ δὲν εἶχαν καταλήξει δριστικὰ σὲ *ān/īn*, διότι ὁ ἀλβανικὸς τύπος δὲν ἐμφανίζεται σὰν *banne*. Σημειώνει δὲ ἐδῶ ὁ T. Papahagi παραπέμποντας στὸν N. Jokl ὅτι ἔως τώρα οἱ ἀλβανολόγοι δὲν ἐξήγησαν τὸ στοιχεῖο τοῦτο ἱκανοποιητικά. Γι' αὐτὸ προχωρεῖ κάνοντας τὴ σκέψη γιὰ ἔνα δάνειο μετὰ τὸν 7ο αἰώνα. Στὴν περίπτωση αὐτή, σημασιολογικὴ ἐξέλιξη -ἀπὸ «κατοικία» σὲ «ζωή»- θὰ γινόταν ἀσφαλέστερα πιὸ εὐεξήγητη σὲ ἀρωμούνο-ἀλβανικὴ ἐθνογεωγραφικὴ συνάφεια. Καὶ κάτι περισσότερο: Αὐτὴ ἡ διαπίστωση θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀποκάλυψη καὶ κάποιου στοιχείου ψυχολογικῆς σχέσεως μεταξὺ Ἀρωμούνων καὶ Ἀλβανῶν κατὰ τὸ δριζόμενο χρονικὸ διάστημα.

Όποιαδήποτε ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐκδοχὲς κι ἀν γινόταν δεκτή - τονίζει τελικὰ ὁ T. Papahagi - καὶ αὐτὸς ὁ τύπος εἶναι ἔνας μεταξὺ τῶν πολλῶν λεξιλογικῶν στοιχείων, τῶν ὁποίων ἀκριβῆς καὶ βάσιμη ἐρμηνεία θὰ ἀποκάλυψτε ἐνδιαφέρουσες καταστάσεις στὰ πλαίσια τῆς ἴστορικῆς, κοινωνικῆς καὶ γεωγραφικῆς ἐξελίξεώς τους.

Mavridou Ioannis Papadrianos, Dimitrios Darvaris: sa contribution à l' évolution littéraire bulgare, A' Ἐλληνοβουλγαρικὸ Συμπόσιο, Πρακτικά, Θεσσαλονίκη 1980, 211-226. Γιὰ τὴν οἰκογένεια Δαρβάρεως βλ. Ι. Α. Παπαδριανοῦ, Οἱ Ἐλληνες πάροικοι τοῦ Σεμλίνου, IMXA-210, Θεσσαλονίκη 1988, Εύρετήριο 249α.

67. Βλ. τὸ συλλογικὸ ἔργο: Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ιε'-ιθ' αἱ. Εἰσαγωγὴ-ἐπιλογὴ κειμένων: Σπ. Ι. Ασδραχᾶς, Ἀθῆνα 1979, Εύρετήριο λ. Βλάχοι, 644β.

68. Βλ. Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Συμβολὴ στὴν ἴστορία τεσσάρων ἔλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Αὐστροουγγαρίας (Zemun, Novi Sad, Orsova, Temesvar), Δωδώνη, 9, 1980, 323-374, N. Djuvara, La diaspora aroumaine aux XVIIIème et XIXème siècles. Les Aroumains INALCO 1989, 95-127.

Ωστόσο, τὸ 1974, στὴ δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἐτυμολογικοῦ λεξικοῦ τῆς ἀρωματικῆς, ὁ T. Papahagi⁶⁹ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὰ λεξικὰ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας τῶν Meyer⁷⁰, Χριστοφορίδη⁷¹, Leotti⁷² δὲν ὑπάρχει τὸ ἀλβανικὸν *bane* καὶ ὅτι γιὰ τὴν ἔννοια ζωή, «*viață =vie*», στὴν ἀλβανικὴ χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος – γέμερ. Ἐπίσης μνημονεύει τὴν προγενέστερη ἐπίπονη προσπάθεια ἐτυμολογήσεως τῆς ἀρωματικῆς λέξεως *bana* ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ *bane* «*demeure, habitation*», μὲ παραπομπὲς στὸν δεύτερο τόμο τῆς *Dacoromania* καὶ στὸν τρίτο τοῦ Grai și Suflet, τῶν ὅποιων τὸ σχετικὸν ὑλικὸν κατὰ λέξη ἡ παραφρασμένο μὲ κάθε δυνατὴ πιστότητα ἀξιολογήθηκε καὶ ἥδη καταλλήλως καταχωρίσθηκε. Προφανέστατα δὲ ἀνικανοποίητος ἀπὸ ὅλες τίς προτάσεις ἐτυμολογήσεως, οἱ ὅποιες εἰδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ἀλείνει τὸ λῆμμα μὲ τὸ σημεῖο τοῦ ἐρωτηματικοῦ, δηλώνοντας τὸ ἀνέφικτο, τὸ ἄγνωστο.

Μετὰ τὸν T. Papahagi, ὁ ὄποιος πιστεύει ὅτι ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως *bana* μὲ τὴ σημασία τῆς ἀρωματικῆς θὰ ἦταν δυνατὴ μὲ τὴ μελέτη τοῦ ἀλβανικοῦ λεξιλογίου, ἡ Poumâna Zamfira Mihail προωθεῖ τὴν ἔρευνα πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ἀλλὰ ἀτελέσφορα. Ἐξετάζοντας «τὰ ἔθνογραφικὰ στοιχεῖα, χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴ διαρρύθμιση τῆς κατοικίας τῶν λαῶν τῆς N.A. Εὐρώπης, ὅπως ἀντανακλῶνται διὰ τῆς σημαντικῆς ὄρων εἰδικῶν στὸν ὀνομασιολογικὸν χῶρο, συνάμα δὲ καὶ τὴ «μετατροπὴ τῶν χρήσεων, ὅπως ἀντανακλῶνται διὰ τῆς ὄρολογίας»⁷³, οὕτε κανὸν μνημονεύει τὸ ἀλβανικὸν *bane* καὶ κατ’ ἀκολουθίαν οὔτε σὲ συσχέτιση αὐτοῦ μὲ τὸ ἀρωματικὸν *bana* προβαίνει.

Ἡ ιδέα τοῦ Hasdeu γιὰ ἀναζήτηση τοῦ ἐτύμου στὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα δὲν ἔλαβε τὴν ἀναγκαία διάσταση. Ἐμεινε στὴν ἄτυχη ἀναγωγὴ στὸ ὄρημα βαίνω⁷⁴.

69. T. Papahagi, *Dictionarul dialectului aromân...*, 225.

70. Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, 1891.

71. Λεξικὸν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης, ὑπὸ Κωνσταντίνου Χριστοφορίδου, 1904.

72. Angelo Leotti, *Dizionario albanese - italiano*, 1937.

73. Z. Mihail, Recherches d' ethnographie linguistique comparée du Sud-Est Européen (Aperçu de la terminologie du logement), *Association Internationale d' Etudes du Sud-Est Européen, Bulletin* 11, 1973, 139-150.

74. Τὴν ἀποτυχία ἀποδίδει στὴν ἀπλὴ προσέγγιση οὗτον καὶ στὴν ἐλλιπὴ γνώση τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων ὁ C. Poghirc, Problèmes actuels de l' étymologie roumaine, *Revue Roumaine de Linguistique* 1, 1968, 203: «Il faut reconnaître que l' évolution ultérieure de la théorie étymologique n' a presque rien ajouté d' essentiel aux principes de Hasdeu, exposés ici d' une façon toute schématique. Mais pratiquement, nous voyons encore aujourd'hui des savants de renom faire des étymologies par simple rapprochement des radicaux ou même sans aucun élément de connaissance du sens (dans le cas des noms propres)».

Ἡ μοναδικότητα τῆς λ. μπάνα στὴν ἀρωματικὴ καὶ ἡ παντελής ἀπουσία τῆς ἀπὸ τὰ βαλκανικὰ ωμανικὰ ἴδιώματα, μεγλενιτικό, ἰστριακό, καὶ τὶς γλῶσσες ρουμανική, μιλδαβική, καθὼς καὶ τὶς ωμανικὲς τῆς Δύσεως, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς προελεύσεως της ἀπὸ τὴν ἐλληνική, δοθέντος ἄλλως τε ὅτι εἶναι πλέον ἀποδειγμένη τόσο ἡ αὐτοχθονία τῶν Βλάχων ὅσο καὶ ἡ ἐλληνικότητα τοῦ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος τοῦ χώρου τῶν κοιτίδων τους. Ἡ δὲ μεταβολὴ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως βάνα, βοιωτικῆς, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία γυναίκα στὴ σημερινὴ τῆς ἀρωματικῆς μπάνα=ζωή κατανοεῖται εὐχερέστερα ἀπὸ ἐκεῖνες, οἵ ὅποιες ἐπιχειρήθηκαν προηγουμένως. Διότι ἡ γυναίκα δίνει ζωή. Εἶναι ζείδωρος, ζωοποιός. Ἐξ ἄλλου φωνητικὰ δὲν παρουσιάζει δυσκολίες, ἀφοῦ ἡ προφορὰ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ β ὥς μπ ἀπαντᾶ καὶ σὲ ἄλλες λέξεις τῆς ἀρωματικῆς, π.χ. μπάλιος⁷⁵, μὲ προέλευση πάλιν ἐλληνική.

Εἰδικὰ ἡ συνέχιση τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τοῦ συμφώνου β, ἀρχικοῦ τοῦ ἀρωματικοῦ τοπωνυμίου *Bâiasa* (Βωβοῦσα), ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Capidan⁷⁶ τεκμήριο τῆς ὑπάρξεως τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ωμαιοκρατίας. Ἐπὶ πλέον ὁ τόπος καὶ χρόνος γενέσεως τῶν Βλάχων, καθὼς καὶ ἡ καταγωγὴ τους, προσδιορίζονται ἀκριβέστερα χάρη καὶ σὲ πρόσθετη φωνητικὴ μαρτυρίᾳ, ἡ ὅποια διαφυλάσσεται ἀκόμη στὴν ἀρωματική, κατ' ἀποκλειστικότητα. Πρόκειται γὰρ τὸ ἀρχικὸ σύμφωνο τῆς ἐλληνικῆς λέξεως χορός⁷⁷, δανείου τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας σὲ ὅλες τὶς βαλκανικές καὶ τὴ ρουμανική, στὶς ὅποιες διατηρεῖται τὸ ἀρχικὸ χ ἀλώβητο. Κατ' ἔξαίρεση μόνον στὴν ἀρωματικὴ τὸ χ προφέρεται κ. Τὸ φωνητικὸ δὲ τοῦτο φαινόμενο παρατηρεῖται κατὰ τὸν 2ο αἰώνα π.Χ.⁷⁸, ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἔναρξη τῆς ἐκλα-

75. Βλ. Ἀγ. Γ. Τσοπανάκη, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν ποιητικῶν λέξεων: αἱ γλῶτται*, Ρόδος 1949, 52-53. Τοῦ αὐτοῦ, *Γλωσσικὰ Μακεδονίας, Ἀρχαία Μακεδονία, Συμπόσιον*, Θεσσαλονίκη 1970, 345. T. Papahagi, *Dictionarul...*, 225. Λαζάρου, Ἡ ἀρωματικὴ... α' ἔκδ. 220, καὶ σημ. 194, β' 264, γαλλ. 193.

76. Th. Capidan, *Aromâni. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti 1944, 162, 290 καὶ 434 σημ.

77. Βλ. καὶ *Langue et Litterature* 2, 1943, 256, 3, 1946, 52. Ἐπίσης βλ. T. Papahagi, *Contribuții lexicale*, Bucureşti 1939, 6, 5. Puscariu. *Limba română*, Bucureşti 1940, I, 253. Βλ. καὶ πρόσφατη ἐμπεριστατωμένη μελέτη τῆς Ἐλένης Κ. Κίγκα, Ἡ μεσαιωνικὴ καὶ ἡ νεώτερη ὄνοματολογία τοῦ ποταμοῦ Ἄσου, *Ηπειρωτικὰ Χρονικά*, 32, 1997, 179-228.

78. Τὴν ἐπισήμανση χρωστοῦμε στὸν T. Papahagi. Βλ. *Grai și Suflet*, 1, 1923-1924, 86.

79. Πβ. V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris 1967, 57-58: (102) «Dans les emprunts anciens, les aspirées grecques étaient rendues sommairement par les occlusives simples correspondantes: θ par t, φ par p, x par K (c)» (103) «A partir du milieu du IIe siècle av. J. C., on commençait à noter les aspirées par th ph ch, et à les introduire dans les mots latins».

τινίσεως Ἐλλήνων⁷⁹. Στὴ ρουμανικὴ εἰσάγεται περίπου τὸν 9ο αἰώνα μ.Χ. μέσῳ τῆς βουλγαρικῆς, ὅπως τονίζει ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκός D. Macrea⁸⁰, στὶς δὲ βαλκανικὲς μετὰ τὸν 8ο αἰ. μ.Χ.

Στοιχεῖα ἐποικοδομητικὰ γιὰ τὴν ἐπίλυση χρονίζοντος ἐπιμάχου γλωσσολογικοῦ ζητήματος καὶ γιὰ τὴν ἐπίρρωση τῆς δρθότητας τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ συνθέτου ὅρου Ἐλληνόβλαχοι παρέχει ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα καὶ συγκεκριμένα ἡ ἀρχαία βοιωτική, καθὼς καὶ ἄλλες διάλεκτοι, ἀπὸ τὴν κατηγορία τῶν συστημάτων.

“Ομως, ὅπως καὶ κατὰ τὴν πρώτη κατηγορία τοῦ λεξιλογίου, ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως μπάνα στραφῆκε στὴν ἀλβανικὴ ἀλλὰ καὶ σὲ ἀπόμακρες γλῶσσες, περσικὴ κ.ἄ., μιλονότι προεῖχε ἡ ἐνδελεχῆς ἐμβάθυνση στὸν ἀμύθητο θησαυρὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ίδιως δὲ διαλέκτων καὶ ἀκριβέστερα τῆς βοιωτικῆς, τῆς ὁποίας ἡ λ. βάνα ἴκανοποιεῖ πληρέστερα, παρόμοια ἐπαναλαμβάνεται ἡ περιπλάνηση καὶ γιὰ τὴν ἀνεύρεση προτύπου μερῶν τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος τῆς ἀρωμουνικῆς στὴν ἀλβανική, οὐγγρική, λεττική, σλαβική, παρεμπιπτόντως δὲ στὴν ἐλληνική.

Πολλοὶ λόγιοι Ἐλληνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πτυχιοῦχοι φιλολογικῶν τμημάτων τῶν πανεπιστημίων, δὲν διανοοῦνται ὑπαρξῆ γλωσσῶν⁸¹, στὶς ὁποῖες ἡ ἀριθμητικὴ σειρὰ ἀπὸ 11 μέχρι 19 ἀποδίδεται μὲ σύνδεση «1 ἐπὶ 10» ἢ «ἐπὶ 10 ἔνα», ἀν καὶ ὑφίσταται ὡς μοναδικὸς τρόπος ἀριθμήσεως στὴν ἀρωμουνική, ζωντανὴ ἐπὶ χιλιετίες στὸν ἐλληνικὸν χῶρο καὶ ἴκανη γιὰ τὴ διέγερση διαφέροντος ἡ τουλάχιστον περιέργειας μὲ πρώτιστο ἐπακόλουθο τὴν ἀπροσδόκητη διαπίστωση τοῦ φαινομένου τούτου καὶ στὴν ἐλληνική, τὴν ἀρχαιότερη ἀλλὰ δημόδη, διαλεκτική, ὅπου ἀρχικὰ παρουσιάζεται ὁ ἴδιοτυπος σχηματισμὸς τῶν ἀριθμητικῶν 11-19, μετέπειτα δὲ ἔξαφανίζεται, ἐνῷ παραμένει σταθερὸς ἀπὸ 1-29.

Στὴν παραγνώριση ἵσως παραθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀπόδοση τῆς ἀριθμητικῆς σειρᾶς ἀπὸ 11 μέχρι 19 γίνεται στὶς περισσότερες γλῶσσες μὲ ἄμεση συνέχεια ἀπὸ 1 μέχρι 10 ἢ 10 καὶ 1 (π.χ. ἀρχ. Ἰνδ. *dva-dasa*, ἐλλην. δώδεκα, λατ. *duodecim*) ἢ ὡς προσθετικὴ ἔκφραση 1 καὶ 10 ἢ 10 καὶ 1 (σύγκρ. λατ. ἐπιγραφῶν *decem et quinque* ἢ Μαρτιαλίου *quinque decemque*, Ἑλλ. πεντεκαίδεκα, ἀρχ. ἀρι. evt ‘n en tasn «17»).

79. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ χροός τῶν Βλαχοφώνων Ἐλλήνων, *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976, 273 κ.ἔ., καὶ *Πρακτικά τοῦ Γ΄ Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, IMXA, Θεσσαλονίκη 1979, 392, κ.ἔ.

80. D. Macrea, *Dictionarul limbii române moderne*, (Bucureşti) 1958. 365.

81. Βλ. Brugmann, *Grundriss der vergl. Gramm. der engl. Sprachen* II, 2, 28 par. 22.

Ο Reichenkron⁸² μετά διεξοδική παρακολούθηση τοῦ φαινομένου στὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ εὐρύτερο χώρῳ συμπεραίνει ὅτι ὁ ἴδιότυπος τρόπος ἀριθμήσεως ἀπὸ 1 μέχρι 19 ἀπαντᾶ: α) Σὲ δλες τὶς σλαβικὲς γλῶσσες. β) Ἐντὸς τῆς βαλτικῆς γλωσσικῆς οἰκογένειας στὴ λεττική. γ) Ἐντὸς τῆς οἰκογένειας τῶν ρωμανικῶν γλωσσῶν στὴν ρουμανική. δ) Ἐντὸς τῆς οἰκογένειας τῶν φιννο-ούγγρικῶν γλωσσῶν στὴν ούγγρική. ε) Στὴν ἀλβανική. στ) Διαλεκτικῶς στὴν ἀρχαία Ἑλληνική.

Τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἐπιμάχου τύπου ἀριθμήσεως ἀπὸ 11-19 στὸν κόσμο τῶν σλαβικῶν γλωσσῶν θέλει αὐτοφυῆ, αὐτοτελῆ. Στὴ λεττική, μολονότι προσκομίζει ἀξιόλογα βοηθήματα ἐνισχυτικά τῆς σλαβικῆς ἐπιδράσεως, προκρίνει αὐτόνομο τρόπο προελεύσεως. Στὴ ρουμανική ἀντιμετωπίζει δίλημμα μεταφραστικοῦ δανείου ἀπὸ σλαβικὴ καὶ κληρονομικοῦ καταλοίπου ἀπὸ τὴ λατινική. Στὴ ρουμανικὴ πιστεύει ὅτι εἶναι πιθανὴ ἡ ἀποδοχὴ μιμήσεως τῆς σλαβικῆς⁸³ μὲ χρησιμοποίηση τῆς λατινικῆς. Στὴν ἀλβανικὴ φρονεῖ ὅτι δὲν ἰσχύει τοῦτο, ἐπειδὴ σ’ αὐτὴν δὲν σχηματίζονται ἀριθμητικὲς σειρὲς κατὰ τὸ πρότυπο τῆς σλαβικῆς⁸⁴. Ἐπὶ πλέον ἀποκλείοντας ἑρμηνεία προελεύσεως τοῦ ἐκφραστικοῦ τούτου τρόπου εἴτε ἀπὸ τὴν κλασσικὴ λατινικὴ εἴτε ἀπὸ τὴ δημώδη, ἀν καὶ ἀμφότερες οἱ μορφές αὐτὲς τῆς λατινικῆς, δπως νομίζει, ἔχουν ἐπιδράσει ἰσχυρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη γλώσσα στὴ συντακτικὴ καὶ μορφολογικὴ ἔξέλιξη τῆς ἀλβανικῆς, συνάμα δέ, ἐπειδὴ ὁ ἐπίμαχος τύπος ἀριθμήσεως ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ ρωμανικὴ τῆς Δύσεως, ἀφήνει τὸ ἐνδεχόμενο ὑπάρχειώς του στὴ θρακο-ἱλλυρική. Ταυτόχρονα βλέπει νὰ συνεχίζεται στὴν προϊστορικὴ ἀλβανικὴ καὶ προϊστορικὴ ρουμανικὴ μέσω τῆς προθέσεως «γύρω, πέριξ, ἐπί» ἢ «ἐπάνω ἀπό-, ἐπί» καὶ δευτερευόντως ἔπειτα νὰ στηρίζεται στὴ ρουμανικὴ διὰ τῆς σλαβικῆς, ἡ δποία παρουσιάζει τὸν ἴδιο τρόπο ἀριθμήσεως, ὅποτε τελικὰ νὰ σταθεροποιεῖται. Τολμηρότερα δὲ δὲν ἀποκλείει ἐκδοχὴ προεκτάσεως τοῦ Ἰλλυρο-θρακικοῦ τύπου στὴ βαλτική, δπου καὶ διατηρεῖται στὴ λεττικὴ μὲ κάποια συμβολὴ καὶ τῆς σλαβικῆς, ἐνῶ ἡ λιθουανικὴ ἀκολουθεῖ διαφορετικὴ πορεία, ἐπειδὴ ἐμπίπτει στὸν πολιτιστικὸ κύκλο τῆς γερμανικῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου χρησιμοποιεῖ ἄλλο τρόπο ἀριθμήσεως μὲ

82. Gunter Reichenkron, Der Iokativische Zahltypus für die Reihe 11 bis 19: «eins auf zehn», *Sudost-Forschungen*, 17, 1958, 152-174.

83. Πβ. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris 1930, 148: «Les noms de nombre 11-19 sont formés en roumain en disant “un sur dix, deux sur dix”, unsprezece, doisprezece, etc., ce que concorde avec la formation commune à toutes les langues slaves...».

84. Ἡ ἀποψη γιὰ σλαβικὴ ἐπίδραση κλονίζεται μετὰ τὴ διαπίστωση τῆς στὴν ἀλβανική. Βλ. E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București 1970, 94.

άντιστοιχη πρόθεση (*Iika*). Στὴν οὐγγρικὴ τείνει ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς «μεταφραστικοῦ δανείου» ἀπὸ τὴ σλαβικὴ μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι στὴν οἰκογένεια τῶν φινο-οὐγγρικῶν γλωσσῶν δὲν ἐμφανίζεται ὁ συζητούμενος τρόπος ἀριθμήσεως ἀπὸ 11-19. Στὴν Ἑλληνικὴ διλιθαίνει πρὸς τὴν ἐκδοχὴ δανείου ἀπὸ τὴν Ἰλλυρικὴ, ἢν καὶ ὑπάρχουν στὴ διάθεσὴ του διαλεκτικὲς μαρτυρίες ἀφθονες ὅχι μόνον γιὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ τύπου ἀριθμήσεως ἀπὸ 11 μέχρι 19 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ 21 μέχρι 29, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ εἶκοσι.

Εὔλογα ἀναγνωρίζει ως πολὺ σπουδαιότερο τὸ γεγονός ὅτι τρεῖς μόνον γλῶσσες ἐπεκτείνουν τὸν τρόπον αὐτὸν ἀριθμήσεως ἀπὸ 21 μέχρι 29. Πρόκειται γιὰ τὶς οὐγγρικὴ, ἀρωμανικὴ καὶ ἀρχαία Ἑλληνικὴ, δηλαδὴ τὶς γλῶσσες, στὶς ὁποῖες ὁ ἀριθμὸς εἶκοσι (20) εἶναι μονολεκτικὸς καὶ διαφέρει φωνολογικὰ ἀπὸ τὶς δεκάδες (30-90).

Στὴ διάταξη τῶν διαπιστώσεων τοῦ Reichenkron ἐπιβάλλεται ἀντίστοιχη ἐπιγραμματικῶν παρατηρήσεων, οἱ ὅποιες ἐπιτρέπουν ὁρθότερη κατανόηση τοῦ θέματος. Πρωτίστως ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς μερικῆς ἰδιοτυπίας τῆς ἀριθμήσεως, ἀπὸ 11 μέχρι 19, σὲ ὅλες τὶς σλαβικὲς γλῶσσες, στὴν οὐγγρικὴ καὶ στὴ λεττικὴ ως αὐτοτελοῦς δὲν ἀντιβαίνει στοὺς νόμους τῆς γλωσσολογίας. Διότι κάλλιστα νοοῦνται παράλληλοι ἔξελίξεις. Αὐτὸς ἴσχυει καὶ γιὰ τὶς γλῶσσες μὲ μερικὴ τὴν ἰδιοτυπία, ἡ ὅποια ὄμιως ἐρμηνεύεται μὲ σλαβικὴ ἐπίδραση ἢ μὲ κληρονομικὸ κατάλοιπο, ὅπως στὴ ρουμανικὴ, καθὼς καὶ μὲ ἀναπόδεικτο καὶ ἀδόκιμα ἀνάμεικτο ὑπόστρωμα, ὅπως στὴν ἀλβανικὴ. Ἡ πιθανότητα ἴσχυος τῶν παραλλήλων ἔξελίξεων αὐξάνεται ἀπὸ ἐπισημάνσεις ὑπάρξεως τῆς ἰδιοτυπίας σὲ σπαργανικὴ, ὁπωδήποτε, μορφὴ στὴν κελτικὴ, γιὰ τὴν ὅποια δὲν ἐκφράζει γνώμη ἀλλὰ ἀναμένει φωτισμὸ ἀπὸ κελτιστή, στὴν πορτογαλικὴ, στὴν ἀρμενικὴ, στὴ φραγκικὴ κ.ἄ. Εἶναι παρωχημένη ἡ ἀντίληψη γιὰ Ἰλλυρικὴ ἐπίδραση στὴ λεττικὴ καὶ θυμίζει τὸν πανιλλυρισμό, ὁ ὅποιος κατὰ τὸν μεσοπόλεμο εἶχε ἐπικρατήσει σὰν ἐπιδημία. Σύμφωνα μ' αὐτὸν «ἀπὸ τὴ Βαλτικὴ ἔως τὴν Καλαβρία, ἀπὸ τὴ Βρεταννία ἔως τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρά μόνον Ἰλλυριούς, τῶν ὅποιων ἡ γλώσσα, ἢν καὶ ἀμάρτυρη, ἦταν ἐπιφορτισμένη γιὰ τὴν ἐρμηνεία παντός, ποὺ δὲν εἶχε ἐτυμολογία σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες». Συμπληρώνει δὲ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου A. Graur: «*”Ηδη ἡ πλάνη ἔγινε ἀντιληπτή, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι δημιουργήθηκαν παρόμοιες παρεκκλίσεις ἐπιβάλλει ἐφεξῆς φρόνηση»*⁸⁵.

85. Bλ. *Studii Clasice* 3, 1961, 20.

Κατ' ἔξοχὴν ἀπαραιτητος εἶναι ὁ σχολιασμὸς τῆς ἰδιοτυπίας στὶς τρεῖς γλῶσσες, οὐγγρική, ἀρωματική, ἑλληνική, οἱ ὅποιες διακρίνονται γιὰ τὴν ἐπέκτασή της μετὰ τὸ 19. Ὁ ἴσχυρισμός, κατὰ τὸν ὅποιο τὸ φαινόμενο στὴν οὐγγρικὴ ὀφείλεται σὲ σλαβικὴ ἐπίδραση, ἐπειδὸν τὴν Οὐγγαρία χωρίζει μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ἀρωματικῆς, δηλαδὴ τὸν ἑλληνικό, εἶναι ἀνίσχυρος. Ἀν ἀπορρίπτεται ἡ παράλληλος ἔξελιξη, δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ἐγκατάσταση στὰ οὐγγρικὰ ἐδάφη Ἀρωματικῶν, τὴν ὅποια τεκμηριώνει ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi⁸⁶. Ἐξ ἄλλου Οὐγγροί, σὰν Τούρκοι, μνημονεύονται στὴ βόρεια Μακεδονία, ὅποτε εἶναι πιθανὴ ὅποιαδήποτε ἔξοικεώση τους τόσο μὲ τὴν ἀρωματική, τῆς ὅποιας ἐπίδραση διαπιστώνεται καὶ βορειότερα, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἑλληνική.

Ἡ ἀρωματικὴ μὲ τὴν πληρούστερη ἔναντι τῆς ρουμανικῆς διαφύλαξη τῆς ἰδιοτυπίας τῆς ἀριθμήσεως ἀπομακρύνεται περισσότερο ἀπὸ αὐτήν, ἡ ὅποια ὅχι μόνον δὲν ἐπεκτείνει ἀλλὰ καὶ διαφοροποιεῖται αἰσθητότατα ἥδη ἀπὸ τὸ 20. Ἡ ἀρωματικὴ ταυτίζεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ἑλληνική. Ἡ ἀπόδοση τῆς παρουσίας τῆς ἰδιοτυπίας τῆς πρώτης σειρᾶς, ἀπὸ 11 μέχρι 19, στὴν ἀρωματικὴ σὲ σλαβικὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὸν Kopitar, στὸν ὅποιο βασίζεται καὶ ὁ Capidan⁸⁷, ὅταν ἀκόμη εἶναι θιασώτης τῆς θεωρίας περὶ καθόδου τῶν Ἀρωματικῶν ἀπὸ Δούναβι-Δακία, δὲν εὐσταθεῖ πλέον, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ Ἰδιος διακηρούσσει τὴν αὐτοχθονία τῶν Ἀρωματικῶν. Ἔγγίζει δὲ τὰ ὅρια τοῦ ἀστείου ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς σειρᾶς 21-29 ὡς ὑπερσλαβισμὸν (hipercorrectudine, hypercorrection) τῆς ἀρωματικῆς ἀπὸ τὸν I. Coteanu⁸⁸. Ἡ πρόληψή του ἥταν ἐφικτή, ὅτι εἶχε ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἰδιοτυπίας καὶ πέρα τοῦ 20 πανομοιότυπα στὴν ἀρωματικὴ καὶ ἑλληνικὴ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου E. Petrovici⁸⁹, ὁ ὅποιος θεωρεῖ ἀσήμαντη τὴ σλαβικὴ ἐπίδραση στὴν Ἑλλάδα. Μαζί του δὲ μετὰ εἰκοσαετία συντάσσεται καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Σαλσούργου Al. Randa⁹⁰. Μετέπειτα ἀνακοινώνεται ὅτι ἡ σλαβικὴ ἐπίδραση στὴν ἑλληνικὴ μόλις φθάνει τὶς 300 λέξεις⁹¹. Σχεδὸν ἵση καὶ μικρότερη ὑπολογίζεται στὴν ἀρωματικὴ⁹².

86. Bł. Grai și Suflet 1, 1923-1924, 228, n.é.

87. Th. Capidan, *Aromâni...*, 83. Bł. καὶ Λαζάρου, *Ἡ ἀρωματικὴ...*, α΄ ἔκδ. 47, ὅπου στὸ πρωτότυπο τὸ κείμενο τοῦ Kopitar.

88. Bł. Limba Română 18, 1969, 137, καθὼς καὶ 133 n.é., ὅπου ἀποψη τοῦ Ch. Bolocan.

89. Bł. *Balcania*, 7, 1944, 472, Πβ. τοῦ αὐτοῦ, ἔ.ά., 151.

90. Bł. *Revue des Etudes Roumaines*, 7-8, 1961, 133.

91. Bł. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes*. VI, Sofia 1969, 21-30, ὅπου ἀνακοίνωση τῶν καθηγητῶν Γ. Κουρμούλη καὶ Ν. Ἀνδριώτη.

92. Bł. *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, 3, 1952, 153-162,

Ἐντελῶς ἐσφαλμένες εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ Reichenkron γιὰ τὴν ἐλληνική.⁹³ Αν καὶ τὰ τεκμήρια, ἀρχαιολογικὰ καὶ φιλολογικά, ὑπερτεροῦν συγχριτικὰ μὲ δὲ τοὺς ἄλλους γλώσσες, στὶς ὁποῖες πράγματι σπανίζουν ἡ εἶναι ἀνύπαρκτα, δὲν ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τῆς ἴδιοτυπίας τῆς ἀριθμήσεως στὴν ἐλληνική, ἀλλὰ πασχίζει γιὰ τὴν ἀναγωγὴν τῆς σὲ ὑπόστρωμα μὴ ἐλληνικό, ἵλλυρικό, γιὰ τὸ δόποιο ὄμιλογουμένως ἡ ἐπιστήμη δὲν διαθέτει παρὰ ἐλάχιστες ἐνδείξεις⁹⁴. Δὲν ἀπαλλάσσεται τῶν εὐθυνῶν δηλώνοντας ὅτι δὲν εἶναι ἐλληνιστής. Διότι μὲ ἄγνοια τῆς ἐλληνικῆς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κανεὶς καὶ ωμανιστής, ὅπως ἔλεγε ὁ Grégoire⁹⁵.

Τὸ παραδοξότερο εἶναι ὅτι παρακολουθεῖ τὴν ἴδιοτυπία τῆς δεύτερης σειρᾶς, τῆς σπουδαιότερης, 21 μέχρι 29, ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο, Μακεδονία-Θεσσαλία-Φθιώτιδα καὶ σταματᾷ πρὸ τῆς Βοιωτίας μὲ προφανέστατη πρόθεση ἐντοπίσεως τῆς ἀφετηρίας τῆς στὴ Μακεδονία καὶ ἀναγωγῆς τῆς στὸ ἵλλυρικὸ ὑπόστρωμα, παραγνωρίζοντας τὴν σχέση τῆς βοιωτικῆς διαλέκτου μὲ τὴ θεσσαλικὴ καὶ μακεδονικὴ, ὅπως προηγουμένως σκιαγραφεῖται ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ M. Σακελλαρίου. Ἐξ ἄλλου ἡ ἴδιοτυπία συνηθίζεται καὶ στὴ Βοιωτία, ἀφοῦ ἀπαντᾶ καὶ σὲ κείμενα τοῦ Πλουτάρχου⁹⁶, τὰ δὲ παραδείγματα ἀπὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ τῆς Ἀττικῆς εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότερα ἀπὸ δὲ τὶς ἄλλες ἐλληνικὲς περιοχές, γεγονὸς ἀσφαλῶς σημαντικό. Διότι, ὅπως εἶναι γνωστό, συχνότερα συνητοῦνται γιὰ τὴν ἀρχαία μακεδονικὴ διάλεκτο ἡ ἐλλειψη διαλεκτικοῦ ὑλικοῦ καὶ ὁ παραμερισμός τῆς ἀπὸ τὴν ἀττική, διότε ἀνατρέπεται ὁ συλλογισμὸς τοῦ Reichenkron. Στὴν πραγματικότητα ἐπαληθεύεται ἡ διαλεκτικὴ συνοχὴ τῆς ἐλληνικῆς σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς χερσονήσου καὶ πλατύτερα σὲ καίρια στοιχεῖα, ἀφοῦ ὁ Reichenkron ὑπογραμμίζει τὸ παραδειγματικὸ τῆς αἰτωλικῆς διαλέκτου, ἐν ἐπὶ Fíkati⁹⁷, ὅλλα ἀποσιωπᾶ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Τίτου Λιβίου γιὰ γλωσσικὴ κοινότητα Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Μακεδόνων: Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem homines⁹⁸. Παρὰ τὶς πανευρωπαϊκὲς διαστάσεις καὶ παρερμηνευτικὲς δολιχοδρομήσεις τὸ ἐπίμαχο θέμα διαφωτίζεται καὶ προβάλλει ἀνάγλυφη ἡ ταυτότητά του στὴν ἐλληνικὴ καὶ ἀρωμονικὴ μὲ παράθεση παραδειγμάτων ἀπὸ τὴ λατινικὴ

ὅπου ὁ καθηγητής M. Krepinsky προβαίνει σὲ πλήρη ἀνάλυση τῆς σλαβικῆς ἐπιδράσεως ἀπαντώντας τεκμηριωμένα στὸν Capidan. Πβ. καὶ Λαζάρου, ἔ.ἄ., 279-282.

93. B.L. *Bulletin Linguistique*, 4, 1936, 45, ὅπου διαπιστώσεις τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ Al.Graur.

94. B.L. *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 1938, 396-400, 14, 1939, 265-315 καὶ 689-691, *Modern Language Notes*, 57, 1942, 691-694. Ἡ δὲ γνώση τῆς ἐλληνικῆς νὰ εἶναι κατὰ τὶς διακηρύξεις τοῦ M. Gigante, Antico, bizantino e medioevo, *Parola del Passato*, 96, 1964, 88.

95. Πλουτάρχου, *Poplicola* 20: ὃν ἐν τῇ δευτέρᾳ μηδένα Ψωμαίων ἀποβαλὼν τρισχιλίους ἐπὶ μυρίοις ἀνεῖλε.

96. Reichenkron, ἔ.ἄ., 163.

97. Liv. 31, 29.

καὶ τὴν ρουμανικήν, ἐκτὸς ἀπὸ τίς δύο προηγούμενες:

Λατινική

20 = viginti

21 = viginti unus, a, um (ἢ unus, a, um et viginti)

22 = viginti duo, duae, duo (ἢ due, duae, duo et viginti)

23 = viginti tres, tria (ἢ tres, tria et viginti) κ.ο.κ.

Ρουμανική

20 = douazeci

21 = douazeci și unu (ἢ una)

22 = douazeci și doi (ἢ doua)

23 = douazeci și trei κ.ο.κ.

Αρχαία ἑλληνική

21 = εἴκοσι (διαλεκτ. τύπος Βοιωτ. Θεσσ. Φίκατι)

21 = ἐν ἐπὶ εἴκοσι

22 = δύο ἐπὶ εἴκοσι

23 = τρία ἐπὶ εἴκοσι κ.ο.κ.

Ἄρωμονική

20 = γιγιντή

21 = unsprāγιγιντή

22 = doisprāγιντή

23 = treisprāγιντή

Στὴν ρουμανικὴν τὸ ἀριθμητικὸν 20 σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς δρους, λέξεις, ἀριθμητικά, τῆς λατινικῆς duo καὶ decem, ἀλλὰ τὸ πρότυπο δὲν εἶναι λατινικό. Πρόκειται γιὰ σλαβικό. Στὴν ἀρωμονικὴν τὸ 20 εἶναι μονολεκτικό, ὅπως καὶ στὴν ἑλληνική καὶ ἀποτελεῖ ἐπιβίωση τοῦ λατινικοῦ μονολεκτικοῦ μὲν μεγάλη καὶ διοφάνειη φωνητικὴ ἀλλοίωση. Τὰ ἐπόμενα ἀριθμητικὰ ἀπὸ 21 κ.έ., ἀν καὶ ἀπαρτίζονται ἀπὸ λέξεις λατινικές, ἀκολουθοῦν πιστότατα ἀρχαῖο ἑλληνικὸν καὶ φυσικὰ διαλεκτικὸν πρότυπο, χρησιμοποιούμενο ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν λαό, ὅπως σαφέστατα διαπιστώνεται, π.χ. στὸ 21, ὅπου τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸν διαλεκτικὸν ἐν ἐπὶ εἴκοσι μεταμορφώνεται στὸ unus super viginti καὶ καταλήγει unsprāγιντή. Συμβαίνει δηλαδὴ πλήρης ἀντικατάσταση τῶν ἑλληνικῶν λέξεων μὲ τὶς ἀντίστοιχες λατινικές, χωρὶς τὴν παραμικρὴν διατάραξη τοῦ παλαιοῦ διαλεκτικοῦ τύπου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος. Τοῦτο ἐπικυρώνει καὶ τὴν ἀπόψη, τὴν ὅποια διατυπώνουν εἰδικοί, ὅτι ἡ ἐκμάθηση τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἑλληνες ὑπηρετεῖ πρακτικούς σκοπούς. Ή μεταγλώττιση τοῦ ἑλληνικοῦ συστήματος χρο-

νολογεῖται κιόλας κατά τοὺς 20 και 10 αἰ. π.Χ., ἀκριβῶς κατά τὴν οὐσιαστικὴ ἔναρξη τῆς ωμαιοκρατίας στὸν ἐλληνικὸν κόσμο τῆς μητροπόλεως, συνάμα δὲ ἀποδεικνύει ὅτι πραγματώνεται ἀπὸ Ἑλληνες, οἱ ὅποιοι ἐκλατινίζονται καὶ ἐπιβιώνουν ὡς Ἑλληνόβλαχοι.

Ἄστοχεῖ ὁ Reichenkron καὶ στὴν κατανομὴ τῶν γλωσσῶν, στὶς ὅποιες παρατηρεῖται ἡ ἴδιοτυπία τῆς ἀριθμήσεως κατὰ ζώνες γεωγραφικὲς καὶ πολιτισμικοὺς κύκλους. Τὴν εὐρύτατην ζώνην, στὴν ὅποια περιλαμβάνει τὴν λεττικήν, δλόκληρην τὴν Σλαβίαν ἀπὸ τὴν ωσικήν, πολωνικήν καὶ τσεχικήν ἔως τὴν νοτιοσλαβικήν, οὐγγρικήν, ρουμανικήν καὶ ἀλβανικήν, διακρίνει σὲ δύο πολιτισμικοὺς κύκλους: α' ωσοπολωνο-λεττικὸν καὶ β' βαλκανικό. Ἐνώνοντας τὸν δεύτερο μὲ τὴν δυτικήν καὶ ἀνατολικήν σλαβικήν, συγκεντρώνει Ούγγαρια, Ρουμανία, Γιουγκοσλαβία, Ἀλβανία, ὅλη τὴν δυτικοανατολικήν Εὐρώπη, καὶ διατείνεται ὅτι τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ρουμανική γλώσσα, ἀν καὶ στερείται τῆς δεύτερης σειρᾶς τῆς ἴδιοτυπίας ἀριθμήσεως, 21-29, χαρίζοντας ἵσως στὴν ρουμανικήν τὰ πρόσθετα καὶ πολύτιμα τεκμήρια τῆς ἀρωματικῆς, στὴν ὅποια ἀποδεδειγμένα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐλληνικήν. Γ' ἀντὸν ἔξαιρονται τὴν Ἑλλάδαν ἀπὸ τὴν ὅλη διαδικασία τῆς ἴδιοτυπίας διαπράττει ἀσύγγνωστο λάθος.

Διότι ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἐλληνικὲς ἐπιδράσεις σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς γλῶσσες, ἰδιαίτερα στὶς σλαβικές, στὴ ρουμανικήν καὶ στὴν ἀλβανικήν, εἶναι πασίγνωστη καὶ τεράστια. Δὲν ἐπιτρέπεται ἄλλως τε παρὰ τὴν ὑπερβολὴν λόγῳ ποιητικῆς ἀδείας νὰ παραγνωρίζεται ὁ λόγος τοῦ Δάντη, κατὰ τὸν ὅποιο οἱ ὁρίζοντες χοήσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας διευδύνονται σὲ σύμπασα τὴν ἀνατολικήν Εὐρώπη⁹⁸. Ἄρα ὡς ἀφετηρία τῆς ἔρευνας ἐνδέικνυται ἡ ἐλληνική καὶ ἡ σύντροφός της ἀρωματική, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τὴν ἐλληνική, βοιωτική, λέξη βάνα γιὰ τὴν ἔρμηνία τῆς ἀρωματικῆς μπάνα. Στὴν περίπτωση δὲ τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος μὲ τὴν τόσο ἐνδιαφέροντα πολυπλοκότητα εἶναι ἐνδεδειγμένη καὶ ἡ ἐνδελεχῆς ἀποδελτίωση τοῦ συνόλου τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ ἐλληνικῆς καὶ ωμαϊκῆς ἀρχαιότητας, τὸ ὅποιο μεταπολεμικά ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη.

98. Bλ. *Revue des Etudes Roumaines*, 5-6, 1960, 19, ὅπου ὁ Bonfante ἐρμηνεύει τὴν ὥσθη τοῦ Δάντη.

ΑΝΑΣΤ. ΜΑΝΑΚΗΣ - ΜΙΧΑΛΟΓΛΟΥ

Ο Α. ΜΑΝΑΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΣΤΑ ΝΕΑ ΛΙΟΣΙΑ

Δὲν εἶναι ἀκόμη μὲ βεβαιότητα γνωστὸς ὁ χρόνος γεννήσεως τοῦ Ἀναστασίου Μανάκη. Γενέθλιος τόπος θεωρεῖται τὸ Μέτσοβο. Ἡ μοναδικὴ ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὃποια γεννήθηκε στὸ γειτονικὸ χωρὶο Ἀνήλιο¹, δὲν ἀρκεῖ γιὰ τὴν ἀναίρεση πολυαριθμότερων μαρτυριῶν, ποὺ ἐδραιώνουν τὴ μετσοβίτικη καταγωγὴ του. Ἐξ ἄλλου ἡ σημερινὴ αὐτοτελὴ κοινότητα Ἀνηλίου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ὅταν εἰκάζεται καὶ ἡ γέννησή του, συγκαταλεγόταν διοικητικὰ στὸ κυρίως Μέτσοβο, ἐδρα τότε ἔνων προξενείων, κόμβος συγκοινωνιακὸς καίριος, κέντρο οἰκονομικό, πνευματικὸ καὶ ἐκπαιδευτικό².

Στὰ σχολεῖα τοῦ Μετσόβου ὁ Ἀναστάσιος Μανάκης ἔλαβε τὴν ἐγκύρωλια μόρφωση, τὴν ὃποια μετέπειτα ἐπαύξησε μαθητεύοντας σὲ διακεραιμένους διδασκάλους ἄλλων σχολῶν, κυρίως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἔφθασε νὰ κατατάσσεται μεταξὺ τῶν λογίων. Ἐν τούτοις, ἀν καὶ τιμᾶ τὸν Λόγιο Ἐρμῆ, στρέφεται δοιστικὰ πρὸς τὸν Κερδῶν, χωρὶς τὸ παραμικρὸ σύμπλεγμα καὶ ὅποιεσδήποτε ἀναστολές, φρονώντας ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐπαγγέλματα βάναυσα ἄλλὰ βάναυσοι ἀνθρώποι. Διαπιστώνοντας δὲ ὅτι στάδιο λαμπρῆς εὐδοκιμήσεως διανοίγεται στὸ ζωεμπόριο, ἀναπτύσσει τὶς οἰκονομικὲς δραστηριότητες μὲ ἐδρα τὴν Κωνσταντινούπολη σὲ δῆλη τὴ Βαλκανική, στὶς παραδουνάβιες ἥγεμονίες Βλαχία, Μολδαβία, καὶ στὴν ἀπέραντη Ρωσία³.

Γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη ἥ τουλάχιστον εὐχερέστερη ἀσκηση τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν του ἐπέσπευσε τὴν πρόσκτηση τουρκοφανοῦς παρωνυμίου, Μιχάλογλου, κατὰ πάγια σχεδὸν τακτικὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς διασπορᾶς τόσο στὸν χῶρο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας δοσο καὶ ἐκτὸς τῶν τουρκικῶν δοίων, ὥστε νὰ παρεισφρόγουν στὴν ἐλληνικὴ ἀνθρωπωνυμία καὶ ξενότροπα ἐπίθετα, ὅπως Ἀβέρωφ, Γραμπόβυσκη, Ιωαννοβίτης, Μιλέσκου, Σμολένσκη κ.ἄ.

Ο Μανάκης ἦ Μιχάλογλου, φερόμενος καὶ ὡς Ἀναστάσιος Ιωαννίτης, μὲ τὴν ἀδάμαστη φιλοπονία, τὴν πρόδηλη εὐφυΐα, σπάνια ἐπιδεξιότητα καὶ ἀποδεδειγμένο ἐμπορικὸ τάλαντο, ἀπέκτησε ἐνωρίτατα μεγάλη περιουσία, συνδέθηκε μὲ ὀνομαστὰ οἰκονομικὰ συγκροτήματα καὶ γνωρίσθηκε μὲ προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς⁴.

1. Βλ. «Ἡπειρωτικὴ Ἐστία» 12 (1963), ὅπου πληροφορία Β. Σκαφιδᾶ.

2. Βλ. Μιχ. Γ. Τρίτου, *Τὸ Μέτσοβο*, Ἀθήνα 1988, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Κ. Π. Λαζαρίδη, *Ο ἑθνικὸς ἀγωνιστὴς καὶ φιλογενέστατος Ἀναστάσιος Μανάκης (Ἀπὸ τὸ Μέτσοβο)*, Γιάννινα 1971, 7.

4. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἄξιοι ἀγνοημένοι. Ἀναστ. Μανάκης - Μιχάλογλου*, «Ἐλευθερία»

Ακοιβώς κατά τὸ ἀπόγειο τῆς ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας του ἐντάχθηκε στὸ ἐνεργότερο τμῆμα τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας⁵, στὴν ὁποίᾳ δὲν μυήθηκε ἀπὸ τὸν σύγγαμβρο του Ἐμμ. Ξάνθο, οὕτε ὀφείλει σ' αὐτὸν τὴν ἀληθινὰ στενότατη σχέση καὶ ἄμεση συνεργασία μὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, ἀλλὰ στὶς προσωπικές ἀρετές του καὶ στὴν ἀπόλυτη ἀφοσίωσή του στὴν ἔθνικὴ ἰδέα τῆς ἀποτινάξεως τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδας.

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, μὲ τὸ καριοφίλι δρᾶ δίπλα στὸν Ὑψηλάντη, ὁ ὅποιος τοῦ ἀναθέτει ἐπικίνδυνες καὶ ἄκρως ἀπόροτες ἀποστολές. Μία κατεπείγουσα καὶ ἀποφασιστικῆς σημασίας γὰρ τὴν τύχη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τὴν ἔκβαση τῆς προγραμματισμένης ἐπαναστάσεως τῶν Ἕλλήνων ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀποτελεῖ σπουδαῖο θέμα τῆς ἴστοριογραφίας. Σχετικὰ δὲ Κ. Λαζαρίδης σημειώνει: «Τὸν ἔστειλε γιὰ νὰ γλυτωσει ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἔχθρῶν ἡ στὸ τέλος καὶ νὰ σκοτώσει, ἀν δὲν τοῦ γίνονταν κατορθωτὸν ν' ἀπελευθερώσει, τὸ Φιλικὸν Ἀριστείδη Παπᾶ ἢ Πώπ., ποῦχε ἀποσταλεῖ μὲ πολὺ σοβαρὰ ἔγγραφα καὶ μυστικὸ τρόπο στὴ Σερβία, γιὰ νὰ ξεσηκωθοῦν καὶ οἱ Σέρβοι σὲ ἐπανάσταση ἐνάντια στοὺς Τούρκους»⁶.

Ο Μανάκης, ὅταν ἔφθασε στὸν τόπο προορισμοῦ του καὶ πληροφορήθηκε ὅτι δὲ οἱ Ἀριστείδης Παπᾶς κατέστρεψε τὰ ἔγγραφα καὶ αὐτοκτόνησε, γιὰ νὰ μὴν περιέλθουν τὰ μυστικὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στοὺς Τούρκους, ἔσπευσε στὴν ἀνεύρεση καὶ στὴν παραδειγματικὴ τιμωρία τοῦ προδότη, τοῦ Σέρβου Γιόβας Ρογκομέτης. Η πραγμάτωση τῆς ἐκδικήσεως ἔλαβε τὸν χαρακτήρα πραγματικῆς στρατιωτικῆς ἐπιχειρήσεως μὲ θεαματικὰ ἀποτελέσματα, ἀφοῦ τὴν προδοσία πλήρωσαν μὲ τὴ ζωὴ τους καὶ περισσότεροι ἀπὸ ἑκατὸ Τούρκοι, ποὺ εἶχαν ἐνεργήσει στὴ σύλληψη τοῦ Ἀριστείδη Παπᾶ. Πέρα τῆς ἔνοπλης ἄνισης πάλης δικαιολογημένα ἐντυπωσιάζει ἡ ἐπιδοκιμασία τῶν Σέρβων, ποὺ περιβάλλουν μὲ μεγαλύτερη ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη τὸν Μανάκη. Αὐτὸς σημαίνει ὅτι εἶχε πείσει τοὺς συμπατριώτες τοῦ προδότη γιὰ τὴν ἀδήριτη ἀνάγκη ἐξαλείφεως τουρκικῶν θυλάκων ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν δύο χριστιανικῶν, διμοδόξων ἐθνῶν. Ή περί-

(Λαρίσης) 1.4.1990, 9. Πρόκειται γιὰ ἐπιτομὴ τῆς ἀνακοινώσεως καὶ μεταγενεστέρας διαλέξεως, τὴν ὁποίᾳ εἶχαν ὀργανώσει τὴν 23.3.1990 στὴν αἴθουσα τῆς Παλαιᾶς Βουλῆς ἡ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ Ἐξωραϊστικὸς Σύλλογος Μετσόβου, ὁ ὅποιος ἐδρεύει στὴν Αθήνα, μὲ θέμα: «Ο Μετσοβίτης Αναστάσιος Μανάκης ὡς ἀγωνιστὴς τοῦ '21 καὶ ὡς ὑπέρμαχος τῆς ἑλληνικῆς παιδείας».

5. Βλ. Νέος Κουβαρᾶς (1966) 93.

6. Λαζαρίδη, ἔ.ἄ., 9. Βλ. καὶ Αχ. Γ. Λαζάρου, Ο Ἀριστείδης Παπᾶς καὶ ἡ πρώτη ἐλληνοσερβικὴ συνθήκη, «Θεοσαλικὸν Μέλλον», 26.10.1968.

πτωση δὲν εἶναι μοναδική. Θυμίζει ἀνάλογη τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, ὁ όποιος ἔξουδετέρωσε τὸν Θεόδωρο Βλαδιμηρέσκου ἐνώπιον τοῦ συνόλου τῶν ὁμοεθνῶν στρατιωτῶν του, διότι οὕτε ἐκεῖνοι ὀνέχθηκαν τὴ σύμπραξη μὲ τοὺς Τούρκους καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀθέτηση τοῦ ὄρκου⁷.

Ἐνοπλη πάλιν καὶ μάλιστα ἐνδοξότερη παρουσία τοῦ Μιχάλογλου εἶναι ἐκείνη ποὺ περιγράφει ὁ Thomas Gordon⁸. Ὁ Μετσοβίτης καπετάνιος, ὁ Λιβαδιώτης Γεωργάκης Ὀλύμπιος κ.ἄ. ἔξορμον ἀστραπιαῖα καὶ περισώζουν τοὺς ἀπομείναντες Ἱερολοχίτες στὸ Δραγατσάνι.

Ἐξ ἵσου λαμπρὴ σελίδα πολεμικῆς δράσεως σώζεται στὸ ἀνώνυμο ὑπόμνημα, ποὺ δημιουρίευσε ὁ F. H. Marshall ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου, κείμενο γραμμένο στὶς 22 Νοεμβρίου 1821. Πρόκειται γι' ἀναμέτρηση 90 Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν μὲ 2.000 Τούρκους, κατὰ τὴν ὁποίᾳ νικοῦν οἱ πρῶτοι θυσάζοντας 20 ἀγωνιστές, ἐνῶ οἱ Τούρκοι χάνουν 800 στρατιώτες, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς ζουμανικῆς πόλεως Σουτσιάβας, πλησίον τῶν συνόρων τῆς Μπουκοβίνας, «μὲ δάκρυα χαρᾶς ὑποδέχονται τοὺς ἀτρομήτους καὶ ἀφόβους τούτους ἥρωας...»⁹.

Οταν στὴ Μολδοβλαχία τὰ ὅπλα ἐσίγησαν, ὁ Μανάκης μετὰ πολλὲς καὶ δύσκολες περιπέτειες κατῆλθε στὴν Ἑλλάδα καὶ συνέχισε τοὺς ἀγῶνες στὰ Δερβενάκια, στὸ Μεσολόγγι καὶ ὅπου ἀναφαινόταν μεγάλη χρεία, ἀποσπάντας τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὸν θαυμασμὸν ἡγετικῶν στελεχῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Γιὰ λόγους περισπασμοῦ τῆς προσοχῆς τῶν Τούρκων καὶ ἐπισημότερης ἀναγνωρίσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὡς ἔθνικῆς ὁ Ἰωάννης Κωλέττης προτείνει τὸ 1825 τὴν ἀποστολὴ τοῦ Μανάκη στὴ Σερβία ὡς προξένου τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπιλογὴ ἀποτελεῖ καὶ σοβαρὴ ἔνδειξη ὅτι ὁ Ἀναστάσιος Μανάκης διέθετε ἀξιόλογη παιδεία, ἡ ὁποίᾳ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς παλαιότερες ἐμπορικές ἐπιδόσεις καὶ τὶς εὔστοχες ἐπιχειρήσεις ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Ὅψηλάντη προοιωνίζονταν

7. Βλ. Maxime Raybaud, *Mémoires sur la Grèce*, Paris 1824, 252 σημ. 1. C.D. Aricescu, *Istoria revolutiunii române de la 1821*, Craiova 1874, 61 κ.ἔ., ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο: «Capidan Iordache», N. Iorga, «Iordache Olimpiotul, vânzătorul lui Tudor Vladimirescu», *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria II, 38 (1915-1916) 447 κ.ἔ. Τοῦ αὐτοῦ, «La révolution grecque sur le Danube» *Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud - orientale* 8 (1921) 91 κ.ἔ. Ὁ Iorga στὰ χρονικά τοῦ περιοδικοῦ του χαρακτηρίζει τὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιο «principal facteur de l' Hétairie», μὲ τὸν όποιο συμπολέμησε ὁ Ἀναστάσιος Μανάκης.

8. Βλ. N.G. Συννεφάκη, *Γεωργάκης Νικολάου Ὀλύμπιος (1772-1821)* κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἔνης ιστοριογραφίας, Θεσσαλονίκη 1986, 173.

9. Βλ. N. Γκαΐντατζῆ, *Τὰ γεγονότα τοῦ 1821 στὴ Βόρεια Μολδαβία. Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ Ἰωάννης Φαρμάκης*, «Μακεδονικά» 13 (1973) 243.

ένδεδειγμένη διπλωματική έκπροσώπηση τοῦ μαχόμενου ἀκόμη Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ μεταγενέστερη, τὸ 1862, ἀποστολή του γιὰ τὴν προσέγγιση Ἑλλάδος - Μαυροβουνίου - Σερβίας πείθει ὅτι εἶχε φέρει σὲ αἷσιο πέρας τὴν πρώτη διπλωματικὴ ὑπηρεσία. Εἰδικὰ γιὰ τὴν τρίτη χώρα, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἐ. Γ. Πρωτοψάλτης παρατηρεῖ: «Ο Μανάκης εἶχε συνδεθεῖ μετὰ τοῦ Μιλός (Ομπρένοβιτς) ἀπὸ τοῦ 1825, ὅτε εἶχεν ἀποσταλῆ διὰ διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Σερβίαν, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ ἀρκετά ἔτη. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔλαβεν ὡς προσωπικήν του ἀποστολὴν τὴν στενὴν ἔνωσιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Σερβίας καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἰργάσθη μὲ πολὺν ζῆλον καὶ ἐπιτυχίαν.

Συστηματικῶς ἐργαζόμενος ἔγινεν ὁ διερμηνεὺς τῶν συμπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Σερβίαν. Κατὰ προτροπὴν τούτου εἰσήχθη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὰ σερβικὰ σχολεῖα, διὰ τοῦτο καὶ ἀπέστειλε πολλὰ ἐκλεκτὰ Ἑλληνικὰ βιβλία εἰς Σερβίαν μὲ μεγάλην δαπάνην.

Οὐδὲ ἦτο δύσκολον τὸ ἔργον τοῦ Μανάκη, δοθέντος ὅτι καὶ ὁ ἡγεμὼν Μιλός καὶ ὁ υἱός του καὶ διάδοχός του Μιχαὴλ ἐνεπνέοντο πάντοτε ἀπὸ θερμὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ πρίγκηψ Μιλός ὑπεδέχθη θερμῶς τοὺς Ἑλληνας ποὺ κατέφυγαν εἰς τὴν Σερβίαν κατὰ καὶ μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ '21, ἐπλήρωσε τὰ λύτρα καὶ ἀπηλευθέρωσεν Ἑλληνας αἰχμαλώτους τῶν Τούρκων, προσέφερε διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1842 (ὅτε ἦτο ἡγεμὼν ὁ υἱός του Μιχαὴλ) 25.000 χρυσᾶς δραχμάς.

Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ὁ πρίγκηψ Μιλός ὑπερήσπισε πάντοτε τὰ δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ κατὰ τῶν τουρκικῶν πιέσεων (1835) καὶ κατὰ τῶν ὑπερβολικῶν βουλγαρικῶν ὀξειώσεων (1860)¹⁰.

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῆς περιοπῆς ἀφίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ Μανάκης δὲν εἶχε συναντήσει δυσκολίες λόγῳ τῶν φιλελληνικῶν συναισθημάτων τῶν Σέρβων ἥγητόρων. Στὴν πραγματικότητα ὁ Μανάκης κατὰ τὶς ἐπικοινωνίες του μὲ τὴ σερβικὴ ἥγεσία λειτουργεῖ ὡς ζωντανὸ μνημόνιο τῶν κοινῶν ἀγώνων σὲ κρίσιμες στιγμὲς τῆς σερβικῆς ἔθνότητας. Ἀξιοποιεῖ ἀριστοτεχνικὰ τὶς διάχυτες ἀκόμη μνῆμες τῆς γενναίας καὶ πολυνησιδοῦς Ἑλληνικῆς προσφορᾶς, ποὺ ἀποβαίνει ἀληθινὰ σωστική. Οἱ Σέρβοι προσπαθοῦν νὰ ἀνταποδώσουν. Ἐκφράζουν τὴν εὐγνωμοσύνην γιὰ τὴν τεράστια συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ Βελιγραδίου, στὴν ὁποίᾳ ὁ Κωνσταντίνος Ὅψηλάντης συμμετέχει ἐνεργότατα,

10. Ἐ. Γ. Πρωτοψάλτη, *Η προσέγγιση Ἑλλάδος - Μαυροβουνίου - Σερβίας καὶ ὁ Ἀναστάσιος Μανάκης ἐκ Μετσόβου*, «Ηπειρωτικὸ Ήμερολόγιο» 1982, 51.

παρὰ τοὺς κινδύνους. Ὅστειλε ἔνοπλα σώματα μὲ ἐμπειρους ὄπλαρχηγούς, ὅπως τὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιο, τρόφιμα, φάρμακα, χρήματα. Ταυτόχρονα οἱ καπεταναῖοι Θύμιος Μπλαχάβας καὶ Νικοτσάρας ἐπαναστατοῦν καὶ δημιουργοῦν ἰσχυροὺς ἀντιπερισπασμοὺς στὴ Θεσσαλία, Ὅσπρη Θάλασσα, Μακεδονία¹¹. Μάλιστα ὁ Νικοτσάρας στὴ Ζίχνα ἔδωσε σκληρὲς μάχες, μειώνοντας τὶς πιέσεις τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Σέρβων. Ἐπὶ πλέον σὲ διαπραγματευτικὸ ἐπίπεδο πρωτοστάτησε ἀποτελεσματικὰ ὁ Πέτρος Ἰτσοκός, Ἐλληνας ποὺ ἀναδείχθηκε σὲ διπλωμάτη ἔξοχο, ἔξασφαλίζοντας τοὺς καλύτερους δυνατοὺς ὅρους τῆς σερβικῆς αὐτονομίας¹². Δὲν ἦταν μικρότερης ὀξίας ἢ συμπαράσταση τῶν ἑλληνικῶν παροικῶν τῆς Σερβίας¹³, ἴδιαίτερα δὲ τῶν Ἐλλήνων καὶ ἀκριβέστερα Ἐλληνοβλάχων τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ὀμπρένοβιτς, τῶν ὅποιων τὴν ἐπιρροὴ δὲν ἄφησε ἀναξιοποίητη ὁ Μανάκης.

Ωστόσο ἡ ἑλληνικὴ πρωτοβουλία, συγκεκριμένα τοῦ Ὀθωνος¹⁴, γιὰ μιὰ εὑρύτερη καὶ διαρκέστερη βαλκανικὴ συνεννόηση, τῆς ὅποιας πρώτιστη προϋπόθεση θεωρήθηκε ὁ ἑλληνοσερβικὸς ἄξονας, δὲν δύλοκληρώνεται γιὰ λόγους ποὺ δὲν ἐμπίπτουν στὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεως. Ὁ Ὀθων ἄλλως τε ἐκθρονίζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὴν Ἐλλάδα τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1862.

Ἀποδοτικὴ ἀποβαίνει ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Μανάκη καὶ μὲ τοὺς Μαυροβουνίους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαν ἐκδηλώσει μὲ κάθε τρόπο τὴν εἰλικρινὴ συμπάθεια γιὰ τὸν Ἐλληνες. Ἐξ ἵσου αὐθόρυμητη καὶ ἀμεση ἀλληλεγγύη ἔδειξαν οἱ Ἐλληνες κατὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμο τῶν Μαυροβουνίων ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μάλιστα ὁ Μανάκης πρωτοστάτησε στὴν ἔγκαιρην καὶ οὐσιαστικὴ ἑλληνικὴ βοήθεια. Ἰδρυσε κομιτάτο στὴν Ἀθήνα, μὲ ἀποκλει-

11. Εἶχε συμπράξει καὶ ὁ Κολοκοτρώνης. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης καὶ ἡ σύμπραξή του μὲ τοὺς ἀρματολοὺς τοῦ Ὀλύμπου, Ἐκδόσεις Ἐνώσεως Τριπολιτῶν Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1984.

12. M. Lascaris, *Le rôle des Grecs dans l'insurrection serbe sous Garagogeorgis*, «Les Balkans», 4 (1933) 594-602. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας, Ἀθῆναι 1935. Ἀ. Ε. Βακαλοπούλου, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀπήκηση τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων τῶν Σέρβων στοὺς Ἐλληνες καὶ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοὺς σ' αὐτοὺς, «Μακεδονικά» 7 (1966-1967) 264-276. Βλ. καὶ Συνεργασία Ἐλλήνων καὶ Σέρβων κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες 1804-1830. I. Ἐλληνοσερβικὸ συμπόσιο, 187, IMXA, Θεσσαλονίκη 1979.

13. Γ. Δ. Μόδη, Συμβολὴ καὶ ἐπίδρασις τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τὴν πνευματικὴν - οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σερβίας κατὰ τὸν IH' - IΘ' αἰῶνα, «Ἄριστοτέλης» 7 (1963) 5/41, 1-60. Κλ. Δ. Τσούρκα, Ἰστορικαὶ ἀλήθειαι. Ὁ Ἐλληνισμὸς καὶ οἱ βαλκανικοὶ λαοί, Ἀθῆναι 1961.

14. N. Ἀναστασοπούλου, Τί περιλαμβάνει τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ὀθωνος, «Ἡ Καθημερινή», 26.4.1937.

στικό σκοπό τὴ συγκέντρωση βοηθημάτων καὶ σωστικὴ συμπαράσταση «εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ δοφανὰ τῶν Μαυροβουνίων ποὺ ἔπεσαν καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ πύπτουν καὶ σήμερον ὑπερασπίζοντες τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν»¹⁵, ὅπως γράφει ὁ Μανάκης πρὸς τὸν πρίγκιπα Νικόλαο τοῦ Μαυροβουνίου. Εὐλογα δὲ σεμνύνεται γιὰ τὸ ἐπίτευγμά του, ἀφοῦ εῖχε κινητοποιήσει καὶ ἐπίλεκτα μέλη τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ποὺ πρόθυμα δέχθηκαν νὰ συμμετάσχουν στὸ κομιτάτο. Κατὰ πρῶτον ὁρίζεται πρόεδρος ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ καὶ μετὰ τὸν θάνατό του ὁ νέος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόφιλος, μεταξὺ δὲ τῶν μελῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ Δ. Καλλιφρονᾶς, Σ. Βλάχος, Π. Καλλιγᾶς, Λέων Μελᾶς, Ι. Μεσσηνέζης, Α. Γ. Σούτσος, Ι. Βουσάκης, Δ. Γ. Φιλάρετος, Α. Παπαδάκης καὶ Τιμολέων Ι. Φιλήμων¹⁶.

Οἱ τόσο φιλάνθρωπες δραστηριότητες τοῦ Μανάκη ἐπέτρεψαν ἀνάπτυξη φιλικῶν σχέσεων μὲ πολὺ μεγάλη διάρκεια, ἀν ληφθοῦν ὑπ’ ὅψη οἱ ἐκδηλώσεις τῶν Μαυροβουνίων κατὰ τὴν ἔξεγερση τῶν Κουτσουφλιανιτῶν, Ἐλληνοβλάχων τοῦ χωριοῦ Κουτσουφλιανη, ποὺ δὲν δέχθηκαν νὰ παραμείνουν ὑπὸ τουρκικὸ καθεστώς, ὅπως ἐπέβαλαν οἱ διαπραγματευτὲς τοῦ Συνεδρίου Βερολίνου¹⁷.

Ἡ πικρία καὶ ἡ ἀγανάκτηση τῶν ἀλτρούτων Ἐλλήνων ἐγκυμονοῦσε ἐπικίνδυνες περιπλοκές, τὶς ὁποῖες κατανοοῦσε ἀπόλυτα ὁ Μανάκης, ἀφοῦ ἡ γενέτειρά του, τὸ Μέτσοβο, εἶχε παραμείνει ἐντὸς τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Γι’ αὐτὸ καὶ στρέφει πέρα τῶν ἐλληνικῶν συνόρων τὴν ἀμέριστη στοργὴ καὶ τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον του. Ἡ ἀγάπη εἶναι συγκινητικὴ καὶ δὲν περνᾷ ἀπαρατήρητη. Ἀξιολογεῖται δημόσια ἀπὸ τὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο τῆς ἐποχῆς: «...Καὶ μέχρι μέν τινος ὁ κ. Μανάκης ἐπλούτιζε δι’ ἀποστολῆς καλῶν βιβλίων τὰς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς ἐλευθέρας Ἐλλάδος βιβλιοθήρας, ἐκ τινος δὲ χρόνου ηρξατο παρομοίας ὥφελείας νὰ περιποιήται καὶ τοῖς ὑπὸ ζυγὸν δουλείας ἔτι ἀδελφοῖς ἡμῶν. Αἱ ἀποστολαὶ αὗται, οὐ μόνον διευκολύνουσι τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδῶν τῶν ἐν δουλείᾳ ὄμιγενῶν, ὅλλα καὶ παρηγορίαν αὐτοῖς παρέχουσι, ὅτι δὲν λησμονοῦνται παρὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ἐλευθέρων Ἐλλήνων. Εἰσὶν ἀδελφικὸς χαιρετισμός, πνευματικὴ ἐν ἀδελφότητι συγκοινωνία. Ὑπάρχουσι πέραν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἄλλοι λαοὶ ὄμιθροσκοι καὶ ὄμογνώμονες ἡμῖν. Δὲν ἐλησμονήθησαν καὶ οὗτοι παρὰ τοῦ χρηστοῦ καὶ φιλανθρώπου Μανάκη...»¹⁸.

15. A. Lainović et E. G. Protopsaltis *Les rapports entre la Grèce et le Monténégro dans le passé*, «L’ Hellenisme Contemporain» 4-5 (1954) 326.

16. Βλ. «Νέα Γενεά» 14.7.1862.

17. Αχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ διπλωματικὴ πλευρὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας τὸ 1881, «Τρικαλινά» 1 (1981) 15. Τοῦ αὐτοῦ, Ιστορία τοῦ βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, Ἀθήνα 1989, 63 σημ. 1.

18. «Ἐφημερὶς τῶν Φιλομαθῶν» 6.9.1861.

Είτε έντος είτε έκτος της έλληνικής έπικράτειας ή εύαισθησία τοῦ Μανάκη προβάλλει μὲ τὴν Ἰδια ἔνταση, ἀνεξάρτητα ἀν πρόκειται γιὰ Ἰδιώτες, φυσικὰ¹⁹ καὶ νομικὰ πρόσωπα²⁰, ἢ γιὰ τὸ νεοελληνικὸ κράτος καὶ τὶς ἐπὶ μέρους ὑπηρεσίες του. Πράγματι ὅταν ἔγινε ἀντιληπτὸ ὅτι δὲν ὑπῆρχαν στὸ ἔλληνικὸ δημόσιο οἰκονομικὲς δυνατότητες οὕτε γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἐπτανήσου στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τρόπο ἀντάξιο τοῦ γεγονότος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἰονίων Νήσων μὲ τὴν Ἑλλάδα, ὁ Μανάκης δὲν ἐβράδυνε στὴν προσφορὰ ἵκανοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ²¹. Μόλις πάλιν ἔλαβε γνώση τῆς ἀνεγέρσεως ἐκκλησίας στὴ Ν. Πέλλα, οἰκισμὸ προσφυγικό, δὲν ἄφησε ἀναπάντητη τὴν ἐκκληση βοιθίειας²². Ἰδιαίτερα συντρέχει τοὺς δήμους, οἱ ὅποιοι ἀπέκτησαν μὲν τὶς ἀρμοδιότητες τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως, σύμφωνα μὲ τὸν περὶ συστάσεως τῶν δήμων Νόμον²³ τῆς 27 Δεκεμβρίου 1833, δηλαδὴ ἐπιφροτίσθηκαν τὴν εὐθύνη τῆς ἐποπτείας καὶ λειτουργίας ἐκκλησιῶν, σχολείων, ἀστυνομικῶν τμημάτων ἀσφαλείας κ.λ.π., ἀλλὰ χωρὶς τοὺς πόρους ποὺ εἶχαν ἄλλοτε οἱ κοινότητες. Ἀσκούσαν π.χ. τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς τοῦ κατάλληλου ἔμψυχου δυναμικοῦ τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ καταβάλουν στοὺς δικαιούχους ἔνα στοιχειώδες ἐπίδομα στολῆς, μὲ συνέπεια τὰ ὅργανα

19. Βλ. «Ἐθνοφύλαξ» 15.11.1862.

20. Λαζαρίδη, ὅ.π., 22-23, ὅπου ἐπιστολὴ τοῦ Μανάκη καὶ ἀπάντηση ἀποδεκτῶν:

«Πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Κρήτων

κ.κ. Ι. Κ. Βλαστόν, Ἐμπι. Μαγκάκην, Ἀν. Ναύτην καὶ Π. Πατσουδάκην.

Φιλογενέστατοι Κύριοι,

Ἐγκρίνων ἐντελῶς τὸν ἀγαθὸν σκοπόν, ὃν προτίθεσθε ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας εἰς τὴν πολυπαθὴ πατρίδα σας Κρήτην, καὶ εὐγνωμονῶν πρὸς Ὅμηρον, ὃτι ἐμαντεύσατε τὰ πρὸς τὴν ἔνδοξον ταύτην μερίδα τῆς Ἑλλην. φυλῆς αἰσθήματά μου, σᾶς παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκ μέρους μου προσφορὰν ἐκ δραχμῶν τετρακοσίων, ἀριθ. 400, ἀς σᾶς ἀποστέλλω διὰ τοῦ ἐν Σύρῳ ὑποκαταστήματος τῆς Τραπέζης.

Εὐχόμενος ἐπιτυχίαν εἰς τὸν σύλλογόν σας καὶ διαβεβαιῶν ὑμᾶς περὶ τῆς ἔξαιρέτου ὑπόληψεώς μου, ὑποφαίνομαι.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Νοεμβρίου 1860

Ο φίλος σας Ἀναστάσιος Μανάκης»

Στὴν ἀπάντησή της ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Κρήτων πέραν τῶν εὐχαριστιῶν καὶ ἐπαίνων πληροφορεῖ διτὸ τὸ δόνομά του «κατεχωρήθη εἰς τὰ πρακτικὰ τοῦ Συλλόγου μεταξὺ τῶν μεγάλων αὐτοῦ εὐεργετῶν». Ο δὲ Λαζαρίδης συμπεραίνει «πῶς οἱ 400 δραχμὲς ἀποτελοῦσαν σημαντικὸ ποσὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη».

21. Βλ. «Παλιγγενεσία» 13.7.1864.

22. Βλ. «Ἐθνοφύλαξ» 20.11.1863.

23. Ἀλεξ. Θ. Δρακάκη - Στυλ. Ἰ. Κούνδουρου, Ἀρχεῖα περὶ τῆς συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων 1863-1939 καὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους,

τάξεως νὰ παρουσιάζουν ἀπαράδεκτη εἰκόνα ἢ νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀναποτελεσματικά στὸ ἔργο τους, ἐφ' ὅσον ἀπὸ τὴν ἔξαρτυσή τους ἔλειπε πολλές φορὲς καὶ τὸ ἐνδεδειγμένο ὅπλο.

Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ γοήτρου τῆς ἀστυνομίας – ἐθνοφυλακῆς κατὰ τὴν ὁρολογία τῶν χρόνων ἐκείνων – καὶ τὴν αἰσθητὴ βελτίωση τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, ὁ Μανάκης δίνει τὸ καλὸ παράδειγμα πρὸς ἔξασφάλιση τοῦ ἀναγκαίου ποσοῦ, τῶν 40.050 δραχμῶν. Ὁ ἴδιος προσφέρει 10.000, ἡ Ἐλένη Τοσίτσα ἐπίσης 10.000, ὁ Λέων Μελᾶς 1.000, τὰ δὲ ὑπόλοιπα συμπληρώνουν 33 συνδρομητές²⁴.

Μόνος ὁ Μανάκης ἀναλαμβάνει τὶς δαπάνες ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ἀστυνομικοῦ προβλήματος στὸν ἀναγεννημένο Πειραιᾶ, προσφέροντας τὸ ποσὸ τῶν 400 δραχμῶν, φυσικὰ ἰκανοποιητικό, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ περιεχόμενο ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν δήμαρχο Πειραιῶς²⁵. Ασφαλῶς δὲν θὰ ἦταν νοητὴ ἡ παραγνώριση τῆς ἀνάγκης ἀρτιας ὀργανώσεως καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς ἀστυνομίας τῶν δήμων τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς, οἱ ὅποιοι ἐπὶ πλέον ὑφίστανται τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ληστοκρατίας.

Εὔλογη εἶναι ἡ μέριμνα τοῦ Μανάκη γιὰ τὴν εἰρηνικὴ καὶ ἀδιατάραχτη διαβίωση τῶν δημοτῶν τῶν Νέων Λιοσίων, δοθέντος ὅτι ἀποφασίζει γιὰ τὴν ἐγκατάστασή τουν. Ἀγοράζει ὅπλα τελευταίου τύπου, τὰ ὅποια διανέμει στοὺς ἄοπλους κατοίκους, διότι ὑπῆρχαν καὶ ἀρκετοὶ προνοητικοὶ ἢ εὔποροι, ὥστε οἱ ἴδιοι νὰ ἔχουν φροντίσει, εἰσηγεῖται τὴν συγκρότηση τῆς τοπικῆς ἀστυνομίας καὶ πραγματώνει τὴν ἔξαιρετικὰ ἐμπνευσμένη ἴδεα καταπολεμήσεως τῆς ληστείας μὲ τὴν προσφορὰ ἐργασίας σὲ ὅλους ἐκείνους, συνδημότες του ἢ μή, ποὺ λόγω βιοτικῶν ἀναγκῶν ἐπιδίδονταν σὲ παράνομες ἐνέργειες. Ἡ δυνατότητα δόθηκε, ὅταν τοῦ ἀνατέθηκε ἡ ἐκτέλεση τῆς διαθήκης τοῦ Μιχαὴλ Τοσίτσα καὶ ἡ ἐπιστασία τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Πολυτεχνείου. Τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς ἀγωνίες γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν κεφαλαίων Τοσίτσα ἀναγνωρίζουν ὅλοι οἱ γνῶστες τοῦ θέματος, οἱ ὅποιοι ἔφθασαν νὰ πλέξουν καὶ τὸ ἐγκώμιο τῶν διαπραγματευτικῶν δεξιοτήτων

²⁴ Αθῆναι - Ιούλιος 1939, 5.

²⁴. Βλ. «Ἐθνοφύλαξ» 17.1.1863.

²⁵. Π.β. αὐτ. 10.10.1863: «Πρὸς τὸν κύριον Δήμαρχον Πειραιῶς.

Ἐπιθυμῶν νὰ συντελέσω τὸ ἐπ' ἐμοὶ καὶ εἰς τὴν κατάρτισιν τῆς ἐθνοφυλακῆς τοῦ δήμου Πειραιῶς, οὗ ὑμεῖς προστασθε, πέμπω ὑμῖν δραχμάς τετρακοσίας, ἀριθ. 400, αἵτινες θέλουσι χρησιμεύσει διὰ τὸν ἴματισμὸν τῶν ἀπόρων ἐθνοφυλάκων τοῦ ἐξ Ὅδοις Αἰγαίων συγκειμένου 5ου λόχου. Διαμένω μὲ τὴν ἀνήκουσαν πρὸς ὑμᾶς ὑπόληψιν.

A. ΜΑΝΑΚΗΣ

Ἐν Αθήναις τῇ 8 Οκτωβρίου 1863»

τοῦ Μανάκη²⁶. Ἡ συγκεκριμένη περίπτωση εἶναι καὶ ἡ ἀποκαλυπτικὴ τῆς βαθειᾶς πίστεώς του στὴν ἀποστολὴ τῆς παιδείας. Γι' αὐτὸν πασχίζει μὲ δόλες τὶς δυνάμεις γιὰ τὴν πρόληψη τῆς πιθανῆς ἀπώλειας τῆς μεγάλης χορηγίας, ἡ ὁποία ἀρκοῦσε γιὰ τὴν προίκιση τῆς πρωτεύουσας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους μὲ μοναδικὸ ἐκπαιδευτικὸ ἰδρυμα. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτη γίνεται πράξη χάροι στὸ φιλεκπαιδευτικὸ πάθος τοῦ Μανάκη, ποὺ εὔστοχα σκιαγραφήθηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του: «Τὸ δνομα τοῦ φιλογενοῦς κ. Ἀ. Μανάκη ἔξακολουθεῖ ὁσημέραι ἀναγραφόμενον ἐν τοῖς εὐεργέταις πολλῶν ἐν τε τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι σχολείων. Δωρεαὶ ἀξιολογωτάτων βιβλίων προσφέρονται παρὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ τίθενται οὕτω θεμέλια συστάσεως οὐκ δλίγων βιβλιοθηκῶν εἰς ὅσα τῶν διδακτηρίων δὲν ὑπάρχουν. Ὁ κ. Μανάκης διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ τούτου ἀνοίγει νέαν ὄδον εἰς τὴν φιλογένειαν καὶ ἀλλων εὐπόρων τῆς πατρίδος τέκνων. Πᾶς συντελῶν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Πανελληνίου ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τούτου δ' ἐπικρατήσαντος, οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ φόβος οὕτε διασκανδαλίσεως τῆς θητηκήσης συνειδήσεως, οὕτε διαμελισμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τοῦ περιουσίου πληρώματος τοῦ μεγάλου καὶ μεγαλουργοῦ γένους ἡμῶν. Οἱ ἔξω τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὁμογενεῖς, λαμβάνοντες δωρεάς τοιαύτας, πείθονται ὅτι δὲν ἐλησμονήθησαν παρὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι συμπαθεῖς καρδίαι, προσφέρονται αὐτοῖς τὴν δυνατήν, τὸ νῦν γε εἶναι, παρογορίαν. Διὰ συγκινητικῶν δὲ καὶ εὐγνωμοσύνης ζωηρᾶς ἐκδηλωτικῶν ἐπιστολῶν εὐφραίνουσι τὰς καρδίας τῶν καὶ οὕτως εὐποιούντων αὐτούς. Πολλὰς τοιαύτας ἐπιστολὰς ἐκομίσατο ἄρτι ὁ κ. Μανάκης παρὰ τῶν Ἐφοριῶν τῶν Σχολείων τῆς Στενημάχου, τῆς Φιλιπποπόλεως, τῆς Ἀδριανούπολεως, τῶν 40 Ἐκκλησιῶν κ.λπ., ὅπου ἐστάλησαν ἄρτι παρὰ τοῦ εἰρημένου γενναιόφρονος ἀνδρὸς εἰς πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν αὐτῶν καὶ βοήθειαν τῶν σπουδαστῶν πολλὰ καὶ σπουδαῖα συγγράμματα...»²⁷.

Όταν ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἐμβέλεια τοῦ Μανάκη ἔφθανε στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τὴν ώραία Φιλιππούπολη, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀγνοηθοῦν οἱ ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες τοῦ λεκανοπε-

26. Πβ. «Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν» 2.12.1861: «Ο κ. Μανάκης διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ δεξιότητος αὐτοῦ κατέρρθωσεν οὐ μόνον νὰ καταστήσῃ ἔγκυρον καὶ ἀπρόσβιλητον τὴν διαθήκην τοῦ ἀιοδίμου Τοσίτσα, πείσας τοὺς προσβαλόντας αὐτὴν νὰ παραιτηθῶσιν ἀδίκου ἀπαιτήσεως, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀναφυείσας ἐκ τῆς διαθήκης ταύτης πολυπλόκους διαφορὰς ἡδυνηθῆ προσπηκόντως νὰ ἔξομαλίσῃ καὶ τὰ πάντα εἰς αἴσιον πέρας νὰ φέρῃ...»

27. «Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν» 17.6.1862.

δίου της Ἀττικῆς, και εἰδικὰ τῶν Νέων Λιοσίων. Ὅτι εἶχε μεριμνήσει γιὰ τὴν τάξη και ἀσφάλεια, γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ἀνεργίας μὲ τὴν πρόσληψη τῶν Νεολιοσιωτῶν στὰ ἔργα τοῦ Πολυτεχνείου και στὴν παραγωγικὴ και ἐποικοδομητικὴ ἀπασχόλησή τους. Μόλις δὲ πληροφορήθηκε ὅτι ὁ ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τῶν Νέων Λιοσίων δὲν λαμβάνει ἀποδοχὲς ἀπὸ τὸν δῆμο, ἀρμόδιο τότε και γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικά, και διαφαίνεται ἀναπόδραστη ἡ διακοπὴ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ὁ Μανάκης ἀνάλαμβάνει τὴν μισθοδοσία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πολυχριδέστερη συμμετοχὴ τοῦ ἀληριού στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ οἰκισμοῦ. Πρωτίστως τοῦ ἀναθέτει τὸ διδακτικὸ ἔργο. Παράλληλα ὁ Μανάκης διαθέτει τὶς ἀπαιτούμενες δαπάνες γιὰ τὴν ἀνέγερση διδακτηρίου, ὥστε ἡ λειτουργία τοῦ πρώτου ἐκπαιδευτηρίου τῶν Νέων Λιοσίων νὰ διασφαλίζεται εὔρουθμη και ἀποδοτική, ὅπως ἄλλως τε ἐπιθυμούσαν διακαῶς οἱ δημότες, Ἀρβανίτες μάλιστα στὴν πλειονότητά τους τότε, ἀλλὰ ἀκραφέστατοι Ἐλληνες²⁸, τῶν ὅποιων τὸ δεύτερο γλωσσικὸ ἰδίωμα, τὸ ἀρβανίτικο κατάλοιπο τῶν ἑθνικῶν περιπετειῶν²⁹, ἐπενεργοῦσε ως κίνητρο πρὸς τὴν ἐλληνικὴ παιδεία.

Γενικὰ γιὰ τὴν ἐλληνικότητά τους οἱ Ἀρβανίτες στὸ διάβα τῶν αἰώνων ἔδωσαν παντοῦ και πάντοτε ἀπτὰ και ἀδιαμφισβήτητα τεκμήρια³⁰, τὰ ὅποια μετέπειτα ἡ διεπιστημονικὴ ἔρευνα³¹ ἐπιβεβαίωσε περίτρανα. Ἀπὸ τὴν πλούσια και ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφία³² μία σύντομη ἀναφορὰ τοῦ ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς ἀθηναϊοργάφου ἀκαδημαϊκοῦ Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, ποὺ εἶχε ἀνετε πρόσβαση στοὺς θησαυροὺς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, καθὼς και τῶν ἄλλων βιβλιοθηκῶν, Βουλῆς, Γενναδείου, Παρνασσοῦ κ.ἄ., προσανατολίζει δρθότατα κάθε ἐνδιαφερόμενο:

«Οἱ ἀλβανόφωνοι, οἱ ὅποιοι εἶναι ἐλληνικοὶ ἡπειρωτικοὶ πληθυσμοί, ἔξαναγκασθέντες διὰ βιωτικὴν ἀνάγκην, ἃν μὴ και διὰ τὸν φόβον τῆς ὑπάρξεώς των, ἐνίοτε βίᾳ και ἀπειλῇ, νὰ δεχθῶσι τὴν ἀλβανικὴν ώς γλῶσσάν των και διαμείναντες κατὰ τὸ πλεῖστον δίγλωσσοι (πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν κατώρθωσαν πάντοτε οἱ Μικρασιάται, Ἐλληνες ως πρὸς τὴν τουρκικήν), οἱ χωρικοὶ αὐτοί, ὅπως χαρακτηρίζομεν αὐτούς, ἀθρόοι κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας ἴδιως και μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σκενδέρημπεη, προσφυγόντες εἰς τὸ ἔδαφος

28. Θαυμάσια ἀποσαφήνιση βλ. Δ. Αθ. Σιδέρη, *Παιανία (Λιόπειρ)*, Ιστορία - Λαογραφία, Αθῆναι 1965, 41.

29. Αχ. Γ. Λαζάρου, *Ιλλυρολογία και Βορειοηπειρωτικὸς Ἐλληνισμός*, Αθῆνα 1988, ὅπου και ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

30. Κ. Χρήστου, *Ἀγωνιστὲς τοῦ '21 περιοχῆς τέως δήμου Πλαταίεων*, Αθῆνα 1984, 80 κ.ἔ.

31. Αχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἡπειρος*, Ιστορία - Πολιτισμός, Ιωάννινα 1990, 17 κ.ἔ.

32. Μ. Μιχαήλ - Δέδε, *Οἱ Ἐλληνες Ἀρβανίτες*, Ιωάννινα 1987, 197 κ.ἔ.

τῆς Ἀττικῆς, εὔρον φιλοξενίαν καὶ ἀπέβησαν κυρίως καλλιεργηταὶ τῶν Τούρκων σπαχήδων ἀρχικῶς, ἀλλὰ καὶ κολλῆγοι τῶν μοναστηρίων καὶ τινων ἴδιων γαιοκτημόνων, δι’ εἰδικοὺς λόγους τηρησάντων ἢ ἀποκτησάντων τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ὑπάρχουσιν δῆμοις ἐνδείξεις ὅτι εἰς σημειά τινα ἐγκατεστάθησαν βίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, καταλαβόντες ἀδεσπότους καὶ ἀνεπιθυμήτους ἐκτάσεις, ἀπέβησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κάτοχοι ἰδίων γαιῶν, ἀπορροφήσαντες καὶ τὸν τυχὸν ἐνιακοῦ Ἰθαγενῆ ἐλληνικὸν πληθυσμόν»³³.

Τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν ἐπιζητοῦν καὶ τοῦ Ἐλληνισμοῦ ὑπέρμαχοι ἀκλόνητοι δορθύνονται οἱ Ἀρβανίτες καὶ στὶς ἀπώτατες κοιτίδες τους, ὅπως στὸ Ἐλβασάν, παρὰ τὶς παντοειδεῖς καὶ ἔξουθενωτικὲς καταπιέσεις ποὺ ὑφίστανται ἐπὶ αἰῶνες. Διαφωτίζει ἀρκετὰ ὁ Γάλλος Bérard, αὐτόπτης μάρτυς, ποὺ μετὰ τὴν ἐπιτόπια ἔρευνα ἔγραψε στὸ πολύτιμο βιβλίο του καὶ τὰ ἔξης: «Ἡ χριστιανικὴ κοινότητα τοῦ Ἐλβασάν εἶναι τὸ προκεχωρημένο φυλάκιο τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐδῶ, στὰ βόρεια. Ὄλοι αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοὶ καταλαβαίνουν καὶ ὅλοι τους σχεδὸν μιλοῦν τὰ ἐλληνικά. Ἔχουν ἐλληνικὸ σχολεῖο γιὰ τὰ ἀγόρια τους καὶ ἐλληνικὸ σχολεῖο γιὰ τὰ πορίτσια τους. Θεωροῦν τοὺς ἑαυτούς τους Ἐλληνες... Ὁταν λένε ὅτι εἶναι Ἐλληνες, ἐννοοῦν μ’ αὐτὸ ὅτι δὲν θέλουν νὰ συγχέονται μὲ τοὺς Βουλγαρομακεδόνες καὶ τοὺς καθολικοὺς τῆς ἄνω Ἀλβανίας. Ποτὲ δὲν ἀναρωτήθηκαν ἂν θὰ μποροῦσαν ἢ ἀν θὰ ἥθελαν νὰ γίνουν κάποια μέρα ὑπήκοοι τοῦ βασιλιά Γεωργίου ἢ τοῦ γιοῦ του· εἶναι δῆμος βαθιὰ ἀποφασισμένοι νὰ μὴ γίνουν ποτὲ Βούλγαροι, ὅπως ἐκεῖνοι τῆς Ρωμυλίας, οὔτε καθολικοί, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ Ἐβραῖοι οἱ Μιρδίτες. Ἐξ ἄλλου ἡ μακρινὴ Βουλγαρία δὲν τοὺς τρομάζει. Φοβοῦνται μονάχα τὶς ἵταλικὲς μηχανορραφίες, ποὺ νιώθουν καὶ ὑποψιάζονται παντοῦ γύρῳ τους. Ζητοῦν συγγνώμη ποὺ στὴν ἀρχὴ ἤταν δύσπιστοι ἀπέναντί μας· μᾶς νόμισαν Γερμανούς καὶ μυστικούς πράκτορες κάποιας εὐρωπαϊκῆς δύναμης. Περνοῦν καὶ ἔναντερνοῦν τόσο συχνὰ ἀπὸ δῶ Γερμανού στὴν ὑπηρεσία τῆς Βουλγαρίας, τῆς Σερβίας, τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας! Ἔνας ἀπὸ δαύτους εἶχε ἔρθει τὸν περσινὸ χρόνο κιόλας, μὲ σκοπὸ νὰ προσηλυτίσει τοὺς χριστιανοὺς τοῦ Ἐλβασάν. Ἡθέλε νὰ τοὺς ἀποστρέψῃ ἀπὸ τὸ φιλελληνισμό τους. Τοὺς δασκάλευε πῶς ἔνας Ἀλβανὸς ὁφείλει νὰ σκέφτεται τὴν Ἀλβανία καὶ νὰ κάνει τὰ παιδιά του γνήσιους Ἀλβανούς, πῶς ἀντὶ γιὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα τοὺς χρειάζονταν ἀλβανικὰ σχολεῖα καὶ ἀλβανόφρονες. Σὲ τοῦτο τὸν ἀπόστολο λοιπόν, Βέιγκαν τὸ ὄνομά του, οἱ Ἐλληνες αὐτοὶ ἀποκρίθηκαν ὅτι Ἀλβανία καὶ ἀγριό-

33. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Αἱ τοπωνυμίαι τῆς Ἀττικῆς*, «Ἡ Καθημερινή», 19.2.1939, 4. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν*, Ἐπετηρίς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν 1α (1988) 643-665.

τητα ἡσαν γι' αύτοὺς συνώνυμα· ὅτι αὐτοὶ τὴν πατρίδα τους τῇ λένε Ἡπειρο καὶ ὀνομάζουν πρόγονό τους τὸν Πύρρο τὸν Ἑλληνα· κι ὅσο γιὰ τὴ γλῶσσα, προτιμοῦν νὰ ἔξασφαλίσουν γιὰ τὰ παιδιά τους ἓνα τελειοποιημένο γλωσσικὸ δργανο... Καὶ τὸν κρατοῦν τὸν λόγο τους»³⁴.

Καὶ στὶς ἡμέρες μας ἐπιχειρεῖται παραπλάνηση τῶν Ἀρβανιτῶν³⁵ καὶ παρα-

34. V. Bérard, *Tουρκία καὶ Ἑλληνισμός*. Ὅδοι πορικὸ στὴ Μακεδονία. Ἑλληνες - Τούρκοι - Βλάχοι - Ἀλβανοί - Βούλγαροι - Σέρβοι. Μετάφραση: Μ. Λυκούδης. Εἰσαγωγή - σχόλια: Θ. Πυλαρινός. Ἐκδόσεις Τροχαλία. Β' ἔκδοση (Ἀθῆνα 1990), 87-89. Στὴν ἀρχὴ τῆς περιοπῆς ὁ Bérard ἀποκαλεῖ τοὺς χριστιανοὺς τοῦ Ἐλβασάν τοῦ Ἀλβανούς, ἐνῷ κατόπιν ἀποκαλύπτει μὲ σαφήνεια τὴν ἑλληνικότητα τους. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Ἡπειρῶτες τῆς διασπορᾶς στὶς νέες πατρίδες συνηθέστεροι ἀποκαλοῦνται Ἀρβανίτες ἀλλὰ καὶ Ἀλβανοί. Μὲ τὸν δεύτερο δρό προσφωνοῦνται ἀπὸ ἐπίσημες ἀρχὲς καὶ μὴ Ἡπειρῶτες, ὅπως Μακεδόνες, ἀκόμη δὲ καὶ Θεσσαλοί! Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Γεωργάκη Ὄλυμπίου ἀπὸ τὸ Λιβάδι Ὄλυμπου, Ἐλασσόνος, νομοῦ Λαρίσης, τὸν δποῖο ἐπίσημο ωασικὸ ἔγγραφο προσαγορεύει Ἀλβανό! Πβ. Γρ. Βέλκου, *Γεωργάκης Ὄλυμπιος*, Κατερίνη 1979, 6: «Ἡμεῖς ἐλέω Θεοῦ Ἀλέξανδρος Α' Ἰμπεράτορ καὶ Αύτοκράτωρ πασῶν τῶν Ρωσῶν:

Τῷ Κ. Ἀλβανῷ συνταγματάρχῃ Γεωργίῳ Ν. Ὄλυμπιῷ πρός ἀμοιβὴν τῆς ἐνζήλου ὑπηρεσίας ὑμῶν καὶ τῆς διακρίσεως, ἐπιδειχθείσης ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ 1811 κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἰδίως ἐν τῇ μάχῃ τῆς ἐνάτης Ὁκτωβρίου εἰς τὴν δεξιάν δοχθην τοῦ Δουνάβεως παρὰ τὸ Βιδίνι, ὅπου ὑμεῖς εὑρισκόμενοι μεταξὺ τῶν ἔθελοντῶν, πρῶτοι ἐρρίφθητε εἰς τὸ ἔχθρικόν ἵπτικόν καὶ ἐδηλώσατε τὴν σπανίαν ἀνδρείαν, τὸ θάρρος καὶ τὸν ζῆλον, πανευμένεστα ἀναγορεύομεν ὑμᾶς, τῇ 12 Ιουνίου 1812, ἴπποτην τοῦ τάγματος τῆς Ἀγίας Ἀννης...». Αὐτὸν τὸν πράγματι ἴπποτην καὶ ἀτρόμητον εἶχε συμπολεμιστὴ κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὴ Μολδοβλαχία ὁ Μανάκης.

Ο Bérard ἀσχολεῖται ἀρκετὰ μὲ τὸν Weigand, ποὺ ἐπίμονα πάσχει γιὰ τὸν ἔξαλβανισμὸ τῶν Ἑλλήνων - Ἀρβανιτῶν τοῦ Ἐλβασάν. Τὸ ἵδιο ἐπιχειροῦσε καὶ στοὺς Βλάχους γιὰ τὸν ἐκρουμανισμὸ τους, ἀμειβόμενος ἀπὸ τὶς ουμανικὲς κυβερνήσεις! Πβ. M. N. Ρομανοῦ, *Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλῶσσα τῶν Κουτσοβλάχων, «Μνήμη», Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*. Αθῆνα 1988, 504: «Οἱ ουμανικὲς ἐγκυλοπαίδειες τῶν Diaconovich, Minerva καὶ Predescu ἀναφέρονται ἐπίσης στὴ χρηματοδότηση τοῦ Weigand ἀπὸ τὶς ουμανικὲς κυβερνήσεις. Τὸ 1869-90, ἐνῷ βρισκόταν ὁ Weigand σὲ κουτσοβλαχικές περιοχές, «κατηγορήθηκε ὅτι ἐργάζεται ἐναντίον τῶν συμφερόντων τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων ὡς πράκτορας τῶν Ρουμάνων τότε, μόλις γλύτωσε ἀπὸ δολοφονικὴ ἀπόπειρα ἐναντίον του». Η Ρουμανία ἐπιδοτοῦσε καὶ τὸ Ινστιτοῦτο ποὺ διηγήθην ὁ Weigand στὴ Λειψία, καθὼς καὶ τὶς ἐκδόσεις του. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων*. «Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1986, 321-346. Τοῦ αὐτοῦ, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, 206 - Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986.

35. Βλ. καὶ «Τρικαλινὰ Νέα» 10.1.1989, ὅπου καταγγελία καὶ ἀποκαλύψεις τεκμηριωμένες τοῦ Φ. Παπαθανασίου.

πληροφόρηση τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ἀπὸ ξένους ἐπισκέπτες³⁶. Μάλιστα ὁ ἰθαγενής συνοδός και ὁδηγός τους³⁷, ποὺ ἦταν παρόν κατὰ τὶς ἐργασίες τοῦ Β΄ Συμποσίου και ἀκούσε τὴν ἀνακοίνωση, ἔθεσε τὸ ἔρωτημα: «Γιατί στὰ Νέα Λιόσια ίδρυθηκε ἐλληνικὸ δημοτικὸ σχολεῖο και ὅχι ἀλβανικό;». Πάραυτα ἔλαβε τὴν ἀπάντηση: «Διότι ἀπλούστατα αὐτὴ ἦταν ἡ βούληση τῶν Νεολιοσιωτῶν, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ πηγαῖο ἀπαύγασμα ἐνσυνείδητης ἐλληνικότητάς τους, ὁλοζώντανης ἀκόμη και στοὺς Ἀρβανίτες τῆς Νότιας Ἰταλίας»³⁸! Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ἐπιδοκίμασαν μὲ παρατεταμένα ἐνθουσιώδη χειροκροτήματα οἱ παριστάμενοι σύνεδροι Ἀρβανίτες, ἀκραιφνεῖς Ἐλληνες, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπιτρέπουν σὲ κανένα, ἀφελῆ, ἀνιστόρητο, ἀνήξερο ἢ θύμα ξένων προπαγανδῶν, τὴν ἀμαύρωση τῶν θυσιῶν και τῶν ἄγωνων τῶν προγόνων τους ὑπὲρ τοῦ Ἐλληνισμοῦ και τὴν κατασπίλωση τῆς τιμῆς και ὀξιοπρέπειάς τους³⁹.

Τὴν ἐλληνικὴ παιδεία, ὅπως οἱ ἀπανταχοῦ Ἐλληνες, θηρεύουν και οἱ Ἀρβανίτες τῶν Νέων Λιοσίων. Γι’ αὐτὸ συγκινοῦνται βαθύτατα ἀπὸ τὴν εὐεργετικὴ χειρονομία τοῦ Μανάκη, ποὺ μὲ δικά του χρήματα ἀποφασίζει τὴν ἀνέγερση σχολείων στὸν ἀρτιστότατο δῆμο τῆς Ἀττικῆς. Τὰ μέσα ἐνημερώσεως τῆς ἐποχῆς ἐκτιμῶντας τὴν ἀξία τῆς προσφορᾶς ἀσχολοῦνται ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Παρακολουθοῦν τὴν πρόοδο τῶν ἐργασιῶν και πληροφοροῦν τὴν κοινὴ γνώμη ἥδη ἀπὸ τὴν ἐπίσημη θεμελίωση: «Ο πλεῖστα ἄχρι τοῦτο δείγματα παρασχῶν τῆς ἀνευ ἰδιοτελῶν σκέψεων φιλογενείας και φιλομουσίας αὐτοῦ κοινῆς Αναστάσιος Μανάκης, δαπανήσας εἰς πραγματικῶς κοινωφελῆ εὐεργετήματα, προσέθηκεν ἔτι ταῖς προσγεγενημέναις και ἔτεραν ἀγαθοεργίαν, ἰδρύων ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Δήμου Ἀθηνῶν Λιόσια, τῷ παρὰ τῷ κτήματι τῆς Μεγαλειοτάτης ἥμαντον Βασιλίσσης, δημοτικὸν σχολεῖον, οὗ πολλὴ ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀνάγκη. Τοῦ σχολείου τούτου τὸν θεμέλιον λίθον ἔθετο ὁ ἰδρυτής τὴν πρωΐαν τῆς παρελθούσης Κυριακῆς, γενομένης ἐκαλησιαστικῆς δημιοτελοῦς τελετῆς και λόγου καταλλήλου παρὰ τοῦ διδασκάλου και ἐφημερίου κ. Κορίδου ἐκφωνηθέντος. Παρῆσαν ἐν αὐτῇ οἱ ὑπουργοὶ κ.κ. Βότσαρης, Ποτλῆς και Κουντουριώτης, ὁ γερουσιαστής κ. Ψύλλας, ὁ δήμαρχος Ἀθηνῶν κ. Σκούφος, ὁ διευθυντής τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης κ. Γ. Σταύρου και ἄλλοι ἐπίσημοι πολῖται. Περιχαρεῖς οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου περιεστούχουν τὴν τελετὴν και ἡ ἀπὸ καρδίας εὐγνωμοσύνη αὐτῶν πολυειδῶς ἔξεδη-

36. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Μειονοτικὰ ζητήματα και κάποιες ἐπισκέψεις ξένων στὴν Ελλάδα, «Ἐλευθεροτυπία», 10.7.1989, 32.*

37. Γιὰ πληροφοριοδότη τους βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλαχολογία και ἐρασιτεχνιούμός; «Ηπειρωτικὸ Ήμερολόγιο» 1990, 341 κ.έ.*

38. Βλ. Κ. Γεωργούσόπουλου, *Σικελικά, «Τὰ Νέα», 10.1.1984.*

39. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ο Ναύαρχος Π. Κουντουριώτης και ἡ... ἀλβανικὴ καταγωγή του, «Ἐλευθερία», 29.3.1987.*

λώθη τῷ κυρίῳ Μανάκῃ. Εύτυχής ὁ εὐγενής οὗτος πολίτης, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων ὃν πληροὶ χαρᾶς καὶ ἡδονῆς τὴν καρδίαν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ εὐποιΐα. Τὴν ἡδονὴν δὲ ταύτην ἔξακολουθεῖ ὁ σημέροι απόλαμψάνων ὁ κ. Μανάκης, διότι οὐδεμία παρέρχεται ἡμέρᾳ ἀνευ καλοῦ τινος παρ' αὐτοῦ ἐμφανῶς ἢ λεληθότως κατὰ τὴν παράστασιν γενομένου...»⁴⁰

Ομως οἱ ἑθνικοὶ εὐεργέτες, ἐπειδὴ ἀπέκτησαν τὸ κομπόδεμά τους μὲ στερΩ-σεις, ἰδρῦτα καὶ κόπο, παρακολουθοῦν ἄγρυπνα πάντοτε τὰ ἔργα ποὺ χρηματοδοτοῦν, ὥστε νὰ τελειώνουν στὸν προβλεπόμενο χρόνο καὶ νὰ ἐπιτελοῦν τέλεια τὸν ἐποικοδομητικὸ σκοπό τους. Ἐτσι, πρὸ τῆς συμπληρώσεως διετίας τὸ σχολεῖο εἶχε λειτουργήσει, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν εἰδησεογραφία τῆς ἴδιας ἐφημερίδας, ἡ ὁποία τῇ μὲν θεμελίωσῃ εἶχε περιγράψει τὴν 1η Ὀκτωβρίου 1860, τῇ δὲ διενέργεια ἔξετάσεων τῇ 18η Σεπτεμβρίου 1862. Τὸ δεύτερο δημοσίευμα ἐπιγράφεται «Μανακείου Σχολῆς ἔξετάσεις»⁴¹, ὅπου μεταξὺ ἄλλων καταχωρίζονται τὰ ἔξῆς: «Ἐν τῷ χωρίῳ Λιόσια... τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ἔγιναν αἱ ἔξετάσεις... ἐν αἷς παρευρέθησαν ὁ κ. Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ σχολείου κ. Μανάκης, ὁ διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης κ. Γ. Σταύρου, ὁ ὑποδιοικητὴς αὐτῆς κ. Ρενιέρης, ἡ ἔξεταστικὴ ἐπιτροπὴ κ.λπ. Ὁ κ. Μανάκης διένειμε τοῖς μαθηταῖς βιβλία εἰς βράβευσιν αὐτῶν, δόμοίως δὲ καὶ ὁ κ. Δήμαρχος. Μετὰ τὰς ἔξετάσεις προσηνέχθη παρὰ τοῦ κ. Μανάκη εἰς πάντας τοὺς ἀνωτέρω μηνημονεύθεντας συνεστίασις λαμπρὰ καὶ οὕτω ἐτελείωσε χαρμοσύνως ἐν Λιοσίοις ἡ ἡμέρα τῶν ἔξετάσεων τοῦ ἐν αὐτοῖς σχολείου...»⁴²

Πληρέστερη ἀντίληψη τῆς ἀπηχήσεως ποὺ εἶχαν οἱ γενναιοδωρίες τοῦ Μανάκη στοὺς κατοίκους τῶν Νέων Λιοσίων σχηματίζεται ἀπὸ ἐπιστολὴ Λιοσώτη πρὸς ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα, δημοσιευμένη μὲ τίτλο «Ἐνέργεσίαι Ἀ. Μανάκη». Ἐπὶ πλέον μὲ τὸ περιεχόμενό της σκιαγραφεῖται ἀδρότατα καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ εὐεργέτη. Παρέχεται ἐπίσης μιὰ σύντομη καὶ σαφὴς κατατόπιση γιὰ τὴν πράγματι πολυσχιδῆ ἀνθρωπιστικὴ καὶ φιλοπρόόδοι δράση ἐνὸς σχεδὸν ἀγνοημένου Ἑλληνα, Μετσοβίτη, ποὺ εἶναι ἄξιος κάθε τιμῆς. Γι' αὐτὸν ἐπιβάλλεται ἡ παράθεση τῆς ἐπιστολῆς στὴν ὀλότητά της:

«Ἐπειδὴ μισθὸς ἀρετῆς ἔπαινος, εὐαρεστηθῆτε, παρακαλῶ, νὰ καταχωρήση-

40. «Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν» 1.10.1860.

41. Πβ. Bérard, δ.π., 280: «Κάθε χωριό τῆς Μακεδονίας ἔχει γραμμένο στὴ μετόπη τοῦ σχολείου του τὸ ὄνομα τοῦ δικτyόδου, τοῦ καραβοκύρη, τοῦ τραπέζη ἢ τοῦ μπακάλη, ποὺ ὅλη του τὴν ζωὴν ἰδροκόπησε, γιὰ νὰ κερδίσει μιὰ περιουσία καὶ ποὺ στὸ τέλος τὴν χρησιμοποίησε μὲ τὸ μόνο τρόπο ποὺ τοῦ ὑπαγόρευε ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸ Γένος καὶ γιὰ τὴ Δόξα».

42. «Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν», 18.9.1862.

τε εἰς τὸ φύλλον τῆς ἀξιοτίμου ἐφημερίδος σας τὴν παροῦσαν διατριβήν μου, ἀφορῶσαν τὰς μεγάλας καὶ ἀνεκτιμήτους εὐεργεσίας ἃς ὁ εἰς τὸ Πανελλήνιον γνωστὸς ἀπὸ πολλοῦ ἥδη κατασταθεὶς διὰ τὴν μεγάλην καὶ παραδειγματικὴν αὐτοῦ φιλογένειαν καὶ φιλομούσιαν ἀξιότιμος κ. Ἀ. Μανάκης προσήνεγκεν εἰς τὸ ἀρτισύστατον χωρίον μας, τὸ ἐπονομαζόμενον διὰ τοῦτο Νέα Λιόσια καὶ δι’ ἃς ἄπαντες οἱ κάτοικοι αὐτοῦ δικαίως εὐλογοῦσι μετ’ εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ τὸ δονομα τοῦ ὄντως ἀξιοτίμου τούτου ἀνδρός, ὅστις οὐ μόνον λαμπρὰν δημοτικὴν σχολὴν πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων ἡμῖν καὶ τῶν παρακεμένων χωρίων, ἵδια δαπάνῃ ἀνήγειρεν, προθύμως χορηγῶν πάντα τὰ πρὸς χρῆσιν αὐτῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φοιτώντων παιδῶν, βιβλία καὶ λοιπά ἀναγκαῖα, ἄλλα καὶ τὸν ἐφημέριόν μας ἔτοιμον ὄντα νὰ ἀποχωρήσῃ εὐθὺς μετὰ τὴν Παλιγγενεσίαν, ὡς μὴ δυνάμενον νὰ ζήσῃ ἐνταῦθα διὰ μόνης τῆς εὐτελοῦς καὶ ἀσημάντου συνδρομῆς ἡμῖν, ὑπεχρέωσε νὰ μείνῃ, μισθοδοτῶν αὐτόν. Καὶ τριάκοντα δὲ λογχοφόρα δπλα, ἔξι ἰδίων ὀγοράσας, διένειμεν εἰς τὰς καθόλου στερούμενας τοιούτων ἴσαρθριμος τοῦ χωρίου μας οἰκογενείας, σχηματίσαντες εὐθύς, κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ, τὴν ἐπιτόπιον ἐθνοφυλακὴν πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ ἀσφάλειαν αὐτῶν ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ καὶ ἀνωμάλῳ τῆς μεσοβασιλείας ἐποχῇ, καθ’ ἣν καὶ τοὺς πτωχοτέρους συγχωρίους μας προσέλαβον εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ τότε ἀρξαμένου πολυτεχνείου, διασώσας οὕτω τὰς δυστυχεῖς αὐτῶν οἰκογενείας ὑπὸ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὰς πείνης. Ἰνα διατηρῆται δὲ ὁ Ἱερὸς ναὸς τοῦ χωρίου μας ἐν πλήρει εὐπρεπείᾳ καὶ τάξει, μισθοδοτεῖ ἀνθρωπὸν πρὸς τοῦτο κατάλληλον. Περὶ πλέον δέ, ἵνα καταστήσῃ τὴν κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου, πρὸς τιμὴν τοῦ ἐνταῦθα ἱεροῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας τελεσθεῖσαν καὶ ἐφέτος πανήγυριν, ὅσον οἶόν τε λαμπρὰν καὶ δημοτελῆ, προσεκάλεσε τὸν Σεβασμ. ἀρχιεπίσκοπον Χαλκίδος, ὅστις μετὰ τὸ τέλος τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἀπέτεινε πατρικὰς συμβουλὰς καὶ νοιθεσίας εἰς τὸν περιεστῶτα λαὸν περὶ ὅμονοίας καὶ ἀγάπης. Καὶ ἐν γένει εἰπεῖν, ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἥδη ἔτη δὲν ἔπαινεν ὁ ἀξιοσέβαστος οὗτος ἀνὴρ διαφοροτρόπως τὸν τόπον τοῦτον εὐεργετῶν. Ἀλλὰ τοιαῦται καὶ τοιαῦται ἀγαθοεργίαι μαρτυροῦσιν ἐναργῶς τὰ ὄντως χριστιανικὰ καὶ φιλάνθρωπα αἰσθήματα τοῦ φιλογενοῦς κ. Μανάκη. Εἰσί, βεβαίως, μυρίων ἐπαίνων καὶ ἀοιδίου εὐγνωμοσύνης ἄξιαι καὶ ὡς τοιαῦται πρέπει ἀναγκαίως νὰ δημοσιεύωνται πρὸς παραδειγματισμόν.

Νέα Λιόσια 31 Μαρτίου 1864»⁴³

Μετὰ τρεῖς περίπου μῆνες καὶ ἔξι ἀφορμῆς τοῦ θανάτου τοῦ Μανάκη ὅλος ὁ

43. «Παλιγγενεσία», 4.4.1864.

έλληνικός τύπος, ήμερήσιος και περιοδικός, διμόθυμα ἀναγνωρίζει τὴν πολλαπλῆ συμβολὴ τοῦ Μανάκη στὴν πρόοδο τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους και στὴν διοψυχία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Γι' αὐτὸν ἡ κηδεία του ὑπῆρξε διμολογούμενως πάνδημη. «Οἱ Αναστάσιος Μανάκης τὴν 26ην Ιουλίου ἐκηδεύθη. Οἱ λαός σύμπατας τῆς πρωτευούσης συνέρρευσε κατὰ πρῶτον εἰς τὰς ὁδούς, ἀκολουθῶν τὸ φέρετρον αὐτοῦ, εἶτα εἰς τὸν ναὸν τῆς Μητροπόλεως, ἔπειτα πεζῇ ἥλθε μέχρι τοῦ νεκροταφείου. Τοσαύτη ἀπέδειχθη ἡ ἀγάπη αὐτοῦ πρὸς εὐεργετικὸν και φιλάνθρωπον ἄνδρα, οὗτος ἦν ὁ μακαρίτης»⁴⁴.

Ἐλάχιστο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν ἐπικήδειο, ποὺ εἶχε ἐκφωνήσει ὁ ποιητὴς Παναγιώτης Σοῦτσος, δίνει τὸ μέτρο τῆς ἀξίας μᾶς προσωπικότητας ἀφοσιωμένης στὴν Ἑλλάδα: «Ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσεν ἄνδρα σπάνιον, ἄνδρα γενναιόφρονα ἐκ τῆς ἀδελφότητος τῶν Ζωσιμάίων, τῶν Καπλανῶν, τῶν Ριζαρῶν. Ἀνδρα ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν δλίγων Ἡπειρωτῶν, ἐκείνων, οἵτινες προσηλούνται πρὸς τὴν πατρίδα, δι' αὐτὴν καὶ μετ' αὐτῆς ζῶσι, καταδικάζοντες ἑαυτοὺς εἰς αἰώνιον ἀνύμφευτον βίον... Οἱ Α. Μανάκης ἔλαμψεν εἰς τὴν ἀρχὴν και εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του... Εἰς τὴν Δακίαν ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἀπεκάλυψε τὸ ἥμισυ τοῦ προσώπου του εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἔτερον ἥμισυ...»⁴⁵

Προσφύέστατα, ἔστω και μετὰ θάνατον, ἡ ἐλληνικὴ πολιτεία, τιμώντας τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνες του στὴ Δακία, δπως ὑπανίσσεται ὁ Σοῦτσος, ἐννοώντας τὶς παραδούναβιες ἡγεμονίες Βλαχία και Μολδαβία, τοῦ ἀπένειμε τὸν βαθμὸ τοῦ ὑποστρατήγου, στὴν ὁδὸ δὲ πρὸ τῆς Μανακείου Σχολῆς ἔδωσε τὸ ὄνομά του πρὸς διαιωνιστὴ τῶν δωρεῶν του.

Ἡ προσωπογραφία τοῦ Μανάκη φυλάσσεται μὲ εὐλάβεια στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο τῆς Ἰστορικῆς και Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Καιρὸς ἀσφαλῶς εἶναι μὲ ἀντίγραφό της νὰ κοσμεῖται πλέον και ἡ αἴθουσα συνεδριάσεων τοῦ δήμου Νέων Λιοσίων, δ ὅποιος μὲ τὸν ὑπέροχο δημότη του χάρισε στὴν Ἑλλάδα πρότυπο Ἀνθρώπου, παράδειγμα ἐκπολιτισμοῦ και ἔξανθρωπισμοῦ κοινωνιῶν: «Ἄι ἀγαθοεργίαι του θὰ φέρωνται ὡς παράδειγμα πάσης μαμήσεως ἀξιον τοῖς εὐπόροις, δσοι ἐννοοῦσιν δτι εἶναι ἀπόστολοι τῆς θείας προνοίας, εἰς τὸ νὰ εὐεργετῶσι τὴν κοινωνίαν γενικῶς και ἰδίως»⁴⁶. Στὰ Νέα Λιόσια μὲ τὸν Ἀναστάσιο Μανάκη ἀκμάζει ἡ πραγματικὴ παιδεία μαζὶ μὲ τὶς ἀπαρχὲς τῆς ἐκπαιδεύσεως.

44. Αὐτ., 28.7.1864.

45. Αὐτ.

46. «Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν» 1.8.1864.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ Ἡ ΠΛΗΚΤΖΗΣ ‘Ο πρῶτος Εὐεργέτης τοῦ Πειραιᾶ

Οἱ γιορτὲς τοῦ Α΄ Προτύπου Γυμνασίου γιὰ τὰ ἐκατὸ χρόνια του δίνοντας τὴν εὐκαιρίαν νὰ ξαναθυμηθοῦν οἱ Πειραιῶτες τὰ περασμένα ἀλλὰ κι’ ἀλησμόνητα τοῦ Πειραιᾶ. Μιὰ ἴστορία, ποὺ γράφτηκε μονάχα στὴν πόλη αὐτῆ. Γιατὶ ὁ Πειραιᾶς ξαναγεννήθηκε δίχως ὑπερβολὴ ἀπὸ τὴν τέφρα του σὰν τὸ ἔθνικὸ σύμβολο μας τὸ φοίνικα. Ξεκίνησε ἀπὸ τὸ τίποτα κι’ ἔγινε τὸ καύχημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

‘Ο Γούδας τὸ 1870 σημειώνει: «‘Ο Πειραιεύς, ὁ δικαίως σεμνυνόμενος ἥδη ἐπὶ τε τῇ καλλονῇ τῶν οἰκιῶν, ἐπὶ τῷ πλούτῳ τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων καὶ ἐπὶ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τοῦ λιμένος, πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἥτο βιοβορώδης ὄρμος, ἔχων μίαν μόνην καλύβην τοῦ Ὀθωμανοῦ τελωνοφύλακος· καὶ ἔνθα κεῖται ἥδη ἡ ἐγκαυχωμένη διά τε τὴν καλλονήν της, διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ διὰ τὸν πλούτον της νέα Σύρος, ἀθλιέσταταί τινες καλύβαι ἀλιέων ἥσαν πρὸ τοῦ ἀγῶνος».

Γι’ αὐτὸν ἀξίζει οἱ νεώτεροι νὰ δοῦμε ἀπὸ κοντά τοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ καταπληκτικοῦ τούτου ἔργου, νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ μόχθο καὶ τὶς θυσίες τους, μὰ καὶ νὰ διδαχθοῦμε, γιατὶ ἡ ἴστορία πρέπει νὰ συνεχισθῇ πάνω στ’ ἀχνάρια ἐκείνων καὶ σῆμερα, ποὺ διανοίγονται καινούργιες προοπτικὲς πολὺ εὐοίωνες, προγραμματίζονται ἀνακατατάξεις σὲ πανευρωπαϊκὰ πλαίσια καὶ ὁ Πειραιᾶς δικαιοῦται τὴν πρεπούμενη πρωτοκαθεδρία.

Ξεχωρίζουμε στὴν ἀρχὴ τὸν πρῶτο εὐεργέτη τοῦ Πειραιᾶ, γιατὶ δίχως νὰ ἔχῃ ὅποιουσδήποτε δεσμούς μὲ τὸν ἴστορικὸ τοῦτο χῶρο, μὲ μιὰ ἀπλὴ προτροπὴ τοῦ φωτισμένου τότε δημάρχου Πέτρου Σ. Ὁμηρίδην ἀνοιξε τὸ πουνγγί του γιὰ τὸ πιὸ ἀπαραίτητο κοινωφελὲς ἔργο, τὸ Σχολεῖο, γιατὶ ἔδιπλωσε τὴν καρδιὰ κι’ ἄλλων γιὰ θεάρεστα ἔργα, κι’ ἔγινεν ἔτσι ἀρχηγός -τί τιμητική, ἀλήθεια, ἀρχηγία!- γιατὶ, ἐνῶ εἶναι πλατύτερα τρανὸς ἔθνικὸς εὐεργέτης, ἔμεινε σχεδὸν ἀγνοημένος, ἀν καὶ ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα του ἀποτελοῦν παραδείγματα φωτεινὰ κι’ ἀξιομίμητα.

‘Ο Κωνσταντῖνος Ἰωνίδης κατάγεται ἀπὸ τὴν Καισάρεια, τὴν πατρίδα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ γονεῖς, Ἰωάννης καὶ Δεσποινώ, εἶναι ὄγγωστο πότε καὶ γιὰ ποιὸ λόγο ἐγκατέλειψαν τὴν Καισάρεια. ‘Ο πατέρας παπᾶς, Παπαϊωάννης, ἔφερε τὰ ἐπώνυμα Ἰωάννου καὶ Καισαρεὺς ἡ τουρκικὰ πιὸ συχνὰ Καϊζαρλῆς. Λειτουργοῦσε στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς συνοικίας Κοντοσκάλι.

‘Εδημιούργησαν μιὰ πολυμελὴ οἰκογένεια. Ἀπέκτησαν πέντε παιδιά. Δυὸς γιοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρες. Ἡ ζωὴ κυλοῦσε φτωχικά, ἀλλὰ γαλήνια κι’ ἀγαπη-

μένα. Βασίλευε χαρὰ Θεοῦ. Βάσκανο ὅμως μάτι δὲν ἄφησε νὰ χαροῦν πολύ. Ὁ πατέρας πέθανε καὶ ἡ οἰκογένεια ἀντιμετώπιζε τεράστιες δυσκολίες. Τότε ὁ βαρὺς κλῆρος ἔλαχε στὸν Κωνσταντῖνο. Ὁκτὼ μόλις χρόνων πῆρε φροντίδα σπιτιοῦ. Ἡ μητέρα του μὲ σπαραγμὸ ἀναγκάσθηκε νὰ στείλῃ τὸ ἄμιοιδο παιδί στὸ μαρμαράδικο τοῦ θείου του Λουκᾶ. Ἡ σκληρὴ δουλειὰ ἦταν ἐπικίνδυνη. Καὶ τὸν κίνδυνο δὲν ξέφυγε. Μέσα στὸ χρόνο ἔπαθε ἀπὸ τὰ μάτια μὰ δὲ σταμάτησε τὴ βιοπάλη. Ἡ προθυμία στὰ θελήματα τῶν γειτόνων εἶχε ἔξασφαλίσει τὴ συμπάθεια καὶ τὴν ἀγάπη τους. Ἔτσι, ὅταν βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ θεῖο του, δὲν κουράσθηκε νὰ πιάσῃ εὐκολώτερη δουλειά. Γιατὶ στὸ διπλανὸ κιόλας κατάστημα ὑφασμάτων, ποὺ πολλὲς φορὲς μπανόργαινε, δημιουργήθηκε μιὰ θεσούλα γιὰ κατώτερο ὑπηρέτη. Ἡ νέα ἀσχολία τοῦ πρόσθεσε κι' ἀκόμα ἓνα ὄνομα: Ἰπλικτζῆς (=Σχοινᾶς κι' ὅχι λιθοξόος, ὅπως ἐρμηνεύθηκε). Τώρα σὲ παντάξενα χέρια ὁ Κωνσταντῖνος ἔδωσε ὅλο τὸν καλὸ ἑαυτό του. Παντοῦ καὶ πάντα πρῶτος. Ἡ ἀλλαγὴ εἶχε καὶ ἀμεσα τὰ καλά της. Οἰκονομοῦσε κάτι παραπάνω. Λίγα ψίχουλα. Ἡ ήμέρα, ποὺ τοῦ χάρισε τὴν οἰκονομικὴ αὐτὴ διαφορά, ἔμεινε βαθιὰ χαραγμένη στὴ μνήμη: «Τὴν ήμέρα καθ' ἣν ἐκέρδισα, συνήθως ἔλεγε, τοία ἀσπρα, ἐνόμισα ὅτι ἀναγεννήθην· ἀμέσως ἐσπευσα νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν διὰ προσευχῆς κατανυκτικῆς· μόλις ἀποπερατώσας αὐτὴν, ἔδωκα τῇ μητρὶ μου τὰ τρία ἀσπρα, ὑποσχεθεὶς νὰ πράττω καθ' ἐκάστην οὔτως, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν οἰκογενειακαὶ ἀνάγκαι». Καὶ κράτησε τὸ λόγο. Ἡ φιλοτιμία του συγκίνησε τὸν ἀγαθὸ ἐμπορο Χατζῆ Μανωλάκη Καμάρα καὶ προβίβασε τὸν μικρὸ ὑπηρέτη σὲ μαθητεύομενο τοῦ καταστήματος. Ἐδῶ δὲν ἄργησε νὰ δειέξῃ τὰ σπάνια προσόντα του, καιρικὴ προσαρμογὴ καὶ ἀφθαστή ἐμπορικὴ ἐπιτηδειότητα. Χαρίσματα, ποὺ ἔπεισαν τὸν ἐργοδότη πώς εἶναι ἄξιος γιὰ καλύτερη τύχη καὶ μεταχείριση. Δὲν πέρασε χρόνος πολὺς καὶ δέχθηκε πρόταση συνεταιρισμοῦ. Πλησίαζε ἡ μεγάλη ὥρα. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε πιὰ μάθει στὴν ἐντέλεια τὸ ἐμπόριο. Συμμετεῖχε στὰ κέρδη. Ἀλλὰ δὲν παρασύρθηκε. Ἡ πρώτη σκέψη του ἦταν ν' ἀποκαταστήσῃ τὶς ἀδελφές. Καὶ τὸ ἐπέτυχε. Ὄταν ἐρρύθμισε τὸ λεπτὸ ὅσο καὶ σοβαρὸ τοῦτο θέμα γιὰ τὸν Ἑλληνα ἀδελφὸ δὲν ἐλαυνάργησε. Ἡ λογικὴ διείπε κάθε πράξη. Σκέφθηκε τὴ δική του τακτοποίηση. Σχετικὰ ὁ συγγραφέας τῶν νέων παραλλήλων βίων γράφει: «Ο Ἰπλικτζῆς, καίτοι μὴ πλούσιος ὀν τότε, εἶχεν ὅμως τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰ βάρη οἰκογενείας· ἀποφάσισε νὰ ὑπανδρευθῇ, καὶ ἡ θεία πρόνοια ηὐλόγησε πάσας τὰς ἐφέσεις του· ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθησαν ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν δέκα ἐν ὅλοις τέκνα». Ἡ γυναίκα του Μαριόρα, κόρη τοῦ Κωνσταντινουπολίτη ἀδαμαντοπάλη Ἰωάννου Σενδουκάκη, προικισμένη μὲ φυσικὲς καὶ ἐπίκτητες ἀρετές, συμπαραστάθηκε τὸν Κωνσταντῖνο στὶς κρίσι-

μες στιγμές. Ἡ τύχη ἄλλως τε τῶν Ἐλλήνων στὰ μαῦρα ἐκεῖνα χρόνια δὲν ἦταν διάφορη ἀπὸ τὴν τύχη τοῦ Ἐθνους.

Ἡ οἰκογένεια Ἰπληκτέη ἐσημείωσε γρούγορα μεγάλες ἐμπορικὲς ἐπιτυχίες. Παρατηρώντας ὁ Ἰπληκτέης τὰ κέρδη ἐμπόρων καὶ μεσιτῶν διαιπίστωσε πώς οἱ δεύτεροι χωρὶς νὰ φιροκινδυνεύουν κεφάλαια ἐκέρδιζαν ἀσύγκριτα περισσότερα. Ὅτιορ ἀπὸ αὐτὸ συνεννοήθηκε μὲ κάποιον Θεόδωρο Ράλλη καὶ ἔστειλαν μαζὶ στὸ Λονδίνο γιὰ προμήθειες ὑφασμάτων ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς κατασκευῆς τὸν Νικόλαο Θωμᾶ. Καὶ, ἐνῶ ἡ οἰκονομικὴ πρόοδος ἔπαιρνε μὲ τὸν καιρὸ ἀλματικὲς προεκτάσεις, οἱ ἐθνικὲς περιπέτειες ὅχι μόνον ἀνέκοψαν ἄλλὰ καὶ ἐπανέφεραν τοὺς Ἰπληκτῆδες στὴν γνώριμη ἔντιμη πενία. Στὴν θύελλα τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ, ποὺ χάθηκαν χιλιάδες γυναικόπαιδα, ἐκεῖνοι ἐγλύτωσαν τὸ μαρτύριο. Κι' εὐγνωμονοῦσαν γι' αὐτὸ τὸ Θεό. Ὅταν ἡσύχασαν κάπως τὰ πρόγραμματα, ἀρχισε πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ σκληρὸς ἀγώνας γιὰ τὴ ζωὴ. Ὁ Κωνσταντῖνος γιὰ περισσότερο ἀσφάλεια προσκολλήθηκε στὸ ἐμπορικὸ ἐνὸς Ἀγγλου, ποὺ προστάτευε τοὺς καταρεγμένους ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Κοντά τους, λοιπόν, ὅπως καὶ στὸ πρωτοξείνημα, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν πρόσφατη κοινωνικὴ καὶ ἐμπορικὴ φίρμα του, ἔσανάρχισε τὴ δουλειὰ τοῦ μικρομεσίτη πρόθυμα καὶ φιλότιμα, ὥστε ν' ἀποσπάσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὸν θαυμασμὸ τοῦ ξένου, ποὺ τοῦ ἐπρότεινε συνεργασία: «Πολλάκις δ' ἔλεγε χαριεντιζόμενος, δὲν περιωριζόμην μόνον εἰς τὸ τοῦ μεσίτου ἔργον, ἄλλὰ καὶ τὸ τοῦ τελάλου μετηρχόμην, ἵνα εὐχαριστήσω τὸν προστάτην μου Ἀγγλον· δτε δ' ἐκέρδισα πεντήκοντα ρουπιέδες δόξα σοι δ Θεὸς εἶπον, πάλιν εἰσέρχομαι εἰς τὸ πρότερον στάδιον τῆς μεσιτείας μέσα στὴ μητρόπολη τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου». Ἐπροτίμησε δμως τὸ στάδιο τῆς μεσιτείας μέσα στὴ μητρόπολη τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, τὸ Λονδίνο. Ἄν καὶ δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀγγλικὴ γλώσσα, δὲν προσέλαβε κανέναν διερμηνέα. Βάλθηκε νὰ γίνη κάτοχος ὅλων μὲ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ σύντομα ἐνημερώθηκε ἀπόλυτα σ' ὅλη τὴν ἐμπορικὴ κύνηση. Ἀπέκτησε γνωριμίες ποὺ στάθηκαν ἀκατάλυτοι δεσμοί, γιατὶ τὸν διέκριναν ἡ τιμιότης καὶ ἡ εὐγένεια. Στὸ στάδιο αὐτὸ ἐπρόκοψε ἀφάνταστα, ἐπροίκισε μὲ ἀκίνητη περιουσία κάθε ἵδρυμά του γιὰ τὴν ἀνεμπόδιστη λειτουργία. Ἰδρυσε τὸ πρῶτο δημοσυντήροητο Ἐλληνικὸ Σχολεῖο στὸν Πειραιᾶ, ποὺ τὴν ἴστορία του συνεχίζει τὸ Α' Πρότυπο Γυμνάσιο. Καὶ ἦταν ἀγράμματος! Τὰ ἄχαρα νιάτα του δὲν ἐπέτρεψαν τέτοια πολυτέλεια. Γιὰ τὰ λιγοστὰ κι ἀναγκαῖα ἔχυσε τὸ πολύτιμο φῶς τῶν ματιῶν του κάτω ἀπὸ τὸ τρεμάμενο τῆς καντήλας καὶ τοῦ κεριοῦ.

Γιατὶ τότε τόση γεναιοδωρία γιὰ τὴ μόρφωση τῶν νεωτέρων; Γιατὶ, κοσμογυρισμένος καὶ πολύπειρος, «κατενόησε τὴν ἰδέαν δτι, ἀν αἱ ρίζαι τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρχεισαν εἰς τὴν ἴκμάδα τῆς παιδείας ἐτράφησαν, εἰς τὸ φῶς τῆς

παιδείας μόνον δύνανται να ώριμάσωσιν αὐτῆς οἱ καρποί. Διεῖδε διὰ τῆς ἀεί-
ποτε ὁρθῶς ὁδηγησάσης αὐτὸν ἀσφάλτου του κρίσεως, ὅτι ὁ ὑλικὸς ἐκεῖνος
ἀγών δὲ ὑπέστημεν, ἐπροοιμάζει ἄλλον ἀγώνα διανοητικόν, τὸν τοῦ ἔξευγενι-
σμοῦ κατὰ τῆς βαρβαρότητος, ὅτι ἔθνος ἔχον τὴν ἀξίωσιν νὰ καταταχθῇ
μεταξὺ τῶν αὐτονόμων τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, ἔθνος μάλιστα φέρον τὸ δυσβά-
στακτον βάρος τῆς ἐλληνικῆς εὐγενείας του, ἀν θέλη νὰ μὴ συντριβῇ ὑπ’ αὐτὸ-
καὶ νὰ μὴ φέρῃ τὸ ὄνομά του ὡς αἰλώνιον ἔλεγχον καὶ νὰ μὴ καταστῇ ὁ περίγε-
λως τῶν λαῶν, πρέπει πρὸ παντὸς ἄλλου καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς, «νὰ πολε-
μήσῃ τὴν ἀμάθειαν... καὶ νὰ ἐγκολπωθῇ τὴν σώζουσαν καὶ μεγαλύνουσαν τοὺς
λαοὺς ἀρετὴν καὶ τὴν τροφὸν αὐτῆς, τὴν παιδείαν», ὅπως ἔξηγετ ὁ Ραγκαβῆς
μὲ τὰ λόγια αὐτά, ποὺ διατηροῦν καντὴ ἐπικαιρότητα... (“ΔΗΜΟΤΗΣ”,
6.6.1963).

Ομως κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ τόμου τῶν Χρονικῶν τῆς Ἱωνιδείου Προτύ-
που Σχολῆς ἀποσιωπήθηκε παντελῶς τὸ ὄνομα ἐκείνου ποὺ κατέστησε γνωστὴ
στὸ εὐρὺ πειραϊκὸ κοινὸ τὴν Ἰστορία τῶν Ἱωνιδείων Σχολῶν, ἔπειτα ἀπὸ
κοπιαστικὴ καὶ κατ’ ἔξοχὴν μεθοδικὴ ἀναδίφηση. Πρόκειται δὲ γιὰ τὸν ὁμι-
λητὴ τῆς Ἐκατονταετηρίδος, γιὰ τὸν ὅποιο ὁ πειραϊκὸς τύπος ἀφιέρωσε ἐπί-
καιρα τὰ πιὸ κολακευτικὰ λόγια. Ἀρκεῖ σύντομη σταχυολόγηση μὲ τὶς
ὑπογραφὲς γνωστῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ Πειραιῶς.

Ο Ἰστορικὸς καὶ λογοτέχνης κ. Γιάννης Χατζημανωλάκης σὲ πρωτοσέλιδη
ἐκτενέστατη παρουσίαση τῆς Ἐκατονταετηρίδος ἔγραψε καὶ τὰ ἔξης: «Τὶς
καλύτερες ἐντυπώσεις ἀφησε ἡ ὁμιλία τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀχ. Λαζάρου, ποὺ
μᾶς ἔδωσε μὲ σαφήνεια καὶ γλαφυρότητα τὸ Χρονικὸ τῆς Σχολῆς καὶ ἀνα-
φέρθηκε στὰ πρῶτα βήματα τῆς Πειραιϊκῆς ἐκπαιδεύσεως παραθέτοντας
ἐνδιαφέροντα ἴστορικὰ στοιχεῖα. Ἡ παρουσία τοῦ ἔξαιρετου νέου ἐπιστήμο-
να στὸν χῶρο τῆς τοπικῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἐπιδει-
κνύει γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ἴστορίας τῆς πόλεως ἀποτελοῦν παρήγορες ἐνδείξεις
γιὰ τὸ μέλλον». Ο δημοσιογράφος Διον. Πανίτσας εἶχε γράψει πρωτοσέλιδο
ἄρθρο μὲ ὑπότιτλο: «Ο Καθηγητής κ. Ἀχ. Λαζάρου κατεγορεῖται μὲ τὴν θαυ-
μασίαν ὁμιλίαν του». Μετὰ δύο δὲ ἡμέρες ἐπανῆλθε δημοσιεύοντας πρωτοσέ-
λιδο πάλι σχόλιο καὶ μάλιστα στὴν πιό περίοπτη θέση μὲ τίτλο: «Δῆμος καὶ
Σχολεῖον», στὸ ὅποιο ὑπογραμμίζει τὰ ἀκόλουθα: «Ο Πειραιεὺς μὲ τὸν ἑορ-
τασμὸν τῆς 100ετηρίδος τοῦ Προτύπου Γυμνασίου ἐπραγματοποίησε καὶ τὸν
ἴδιον του ἑορτασμὸν ὡς πόλις... Διότι ὁ Πειραιεὺς καὶ ἡ Ἱωνίδειος Πρότυ-
πος Σχολὴ εἶχον τὴν τύχην νὰ εἶναι κύριος ὁμιλητής ἔνας λαμπρὸς νέος ἐκπαι-
δευτικός. Ο κ. Ἀχ. Λαζάρου χωρὶς σημειώσεις, ἀπὸ μνήμης, μὲ καλλιέπειαν
καὶ ὡς νὰ εἶχε γεννηθῆ ἡ διαμείνει ἐπὶ πολὺ εἰς τὸν Πειραιᾶ κατώρθωσε νὰ
μιλήσῃ στὶς καρδιές τῶν ἀκροατῶν του Πειραιωτῶν. Καὶ πρὸ παντὸς νὰ δώσῃ

ενα μεγάλο ίστορικὸν δίδαγμα πῶς ἐπέτυχε ἡ πόλις τοῦ μόχθου καὶ τῶν καμινάδων νὰ γίνη πνευματικὸν κέντρον...».

Ἐξ ἵσου ἐγκωμιαστικὰ καὶ σπουδαῖα εἶναι καὶ τὰ σχόλια τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου, ἰδιαίτερα δὲ τὰ ἀλλεπάλληλα σημειώματα τοῦ Χρ. Λεβάντα στὰ «Νέα», ὅπως καὶ στὴ «Φωνὴ τοῦ Πειραιῶς», καὶ τοῦ Σπύρου Μελᾶ, ποὺ ἀπέδωσε τὶς ἐντυπώσεις μὲ ὄλοκληρο χρονογράφημα στὴν «Ἐλευθερία».

Τὴν ἴστορία τῆς παιδείας παρουσίασε ἀνάγλυφα καὶ παραστατικὰ ὁ καθηγητὴς Ἀχ. Λαζάρου σὲ συνεργασία μὲ τὸν συνάδελφό του Δ. Γαβριηλίδη, τῶν Τεχνικῶν, δραγανώνοντας καὶ μιὰ ἐντυπωσιακή, ὅπως χαρακτηρίσθηκε, Ἐκθεση Ἐκατονταετηρίδος τῆς Ἰωνίδειου Προτύπου Σχολῆς. Ἡ δὲ μεγάλη ἐπιτυχία συγκίνησε τόσο τὸν Διευθυντὴ τῆς Σχολῆς, ὥστε εἰσηγήθηκε τὴν ἀπονομὴ Α' Βραβείου. Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτὴ ὁμόφωνα, συντάχθηκε καὶ ὑπογράφηκε πρακτικό, ἀλλὰ τὸ Α' Βραβεῖο δὲν περιῆλθε ἀκόμα στὰ χέρια τῶν δικαιούχων!

Ωστόσο ὁ καθηγητὴς Ἀχ. Λαζάρου εἶχε καὶ τὴν ἔμπνευση ἀποτίσεως τιμῆς πρὸς τὸν Ἰωνίδη καὶ μὲ ἔκδοση τῆς βιογραφίας τοῦ πρώτου εὐεργέτου τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Χρονικοῦ τῆς Ἰωνίδειου Σχολῆς. Πρὸς πραγμάτωση δὲ τῆς ἔμπνεύσεως, δηλαδὴ πρὸς ἔξεύρεση τοῦ ἀπαιτούμενου χοηματικοῦ ποσοῦ, δώρησε στὸ Σύλλογο Γονέων καὶ Κηδεμόνων Μαθητῶν Ἰωνίδειου Προτύπου Σχολῆς πεντακόσια (500) ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου του «Γλυκοχάραμα Νεοελληνικῆς Παιδείας», τὸ ὅποιο ἡ κριτικὴ ὑποδέχθηκε εὐμενέστατα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρομε τὶς βιβλιοκρισίες τοῦ δημοσιογράφου καὶ λογοτέχνη Βελ. Μουστάκα, τοῦ δικηγόρου καὶ λογοτέχνη Π. Κωνσταντινίδη καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Μ.Ε. Ἰ. Τιμαγένη.

Ἡ δωρεὰ ἔγινε ἀποδεκτὴ μὲ τὸν τεθέντα ὅρο, ὁ δὲ τότε Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου καὶ Δήμαρχος Πειραιῶς Γ. Κυριακάκος καὶ ἡ Γεν. Γραμματεὺς Μαρία Δεληγιαννάκη ἀπέστειλαν στὸν δωρητὴ θερόμηνον εὐχαριστήρια καὶ συγχαρητήρια ἐπιστολή, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ ὁπωδήποτε ἔνα ἐπὶ πλέον ἀξιόλογο στοιχεῖο καὶ συμβάλλει σημαντικὰ στὴν ἐπικύρωση τῶν προηγουμένων...

(Η ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ, 7.5.1980)

*Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Μαθητῶν
Ιωνιδείου Προτύπου Σχολῆς*

Ἐν Πειραιῃ τῇ 15 Νοεμβρίου 1965

*Πρὸς
Τὸν Κύριον Ἀχιλλέα Λαζάρου
Φιλόλογον Καθηγητήν*

Ἐνταῦθα

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Συλλόγου μας κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίασίν του ἔλαβε γνῶσιν τῆς παρ' ὑμῶν δωρεὰν ἐκχωρήσεως εἰς τὸν Σύλλογον πεντακοσίων τόμων τοῦ βιβλίου σας “Γλυκοχάραμα Νεοελληνικῆς Παιδείας” καὶ ἐκφράζει τὰς πλέον θερμὰς εὐχαριστίας του διὰ τὴν προσγενομένην αὐτῷ τιμήν.

Δηλοῖ ὅτι ἀποδέχεται ἀσμένως τὸν ωρῶς τεθέντα δόρον σας, ὅπως τὸ ἔσοδον ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ὡς ἄνω τόμων τοῦ βιβλίου διατεθῆ πρὸς ἔκδοσιν τῆς βιογραφίας τοῦ Κωνσταντίνου Ιωνίδου, πρώτου εὐεργέτου τῆς πόλεως τοῦ Πειραιᾶς, καὶ τοῦ Χρονικοῦ τῆς ὁμωνύμου Σχολῆς.

Ἀπευθύνει προσέτι πρὸς ὑμᾶς θερμὰ καὶ εἰλικρινῆ συγχαρητήρια διὰ τὴν προσφυᾶ ἔμπνευσίν σας, διὰ τοὺς κόπους, εἰς οὓς ὑπεβλήθητε διὰ τὴν συγγραφήν, καὶ τὰς οἰκονομικὰς θυσίας πρὸς πραγμάτωσιν ἐνὸς ἰεροῦ σκοποῦ, ὡς εἶναι ἡ ἀπότισις τῆς ὀφειλομένης τιμῆς εἰς τὸν φιλογενῆ ἄνδρα, τοσοῦτον συντελέσαντα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Πειραιϊκῆς παιδείας καὶ τὴν προκοπὴν τοῦ Ἐθνους, λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν ὅτι ἀπὸ τὴν Ιωνίδειον Σχολὴν ἀπεφοίτησαν, ὡς γνωστόν, οἱ περισσότεροι πνευματικοὶ καὶ πολιτικοὶ ταγοί.

Μετὰ πάσης τιμῆς
τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον

Ἡ Γραμματεύς
Μαρία Δεληγιαννάκη

Ο Πρόεδρος
Γεώργιος Κυριακᾶκος

Πειραιάς 10.3.90

΄Αγαπητέ μου Άχιλλεῦ,

΄Εχει περάσει μιὰ είκοσαετία άπό τις 26.3.69 ποὺ ἔγραψα στὴ ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ γιὰ μιὰ διάλεξή σου γιὰ τὸν Κωλέττη καὶ τὴν Γαλλοελληνικὴ φιλία, στὸ Γαλλικὸ Ίνστιτούτο, μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Συλλόγου τῶν Ἀποφοίτων τῆς Ίωνιδείου, στὸν ὅποιον ἥμουν τότε Πρόεδρος. Καὶ ἔχει περάσει ἐπίσης μιὰ δεκαπενταετία άπό τις 11.1.75, ποὺ σοῦ εἶχα γράψει ἔνα γράμμα πάνω σὲ τέσσερα μελετήματά σου, ἔνα ἀπὸ τὰ ὅποια ἀναφερόταν στὴ λέξη Βαρόσι, καὶ εἶχα μάλιστα ἄλλη γνώμη ἀπὸ τὴ δική σου. Ἀπὸ τότε πολλὰ ἄλλα-ξαν. Έσύ μὲ τὴν ἀκαταπόνητη προσπάθειά σου ἔξελίχτηκες σ' ἔναν πρώτης τάξεως Βαλκανολόγο, ἐγὼ ἀφιερώθηκα, μέρα καὶ νύχτα, στὴν Ἐτυμολογία Ἑλληνική. Γιὰ νὰ μὴ μιλήσω γιὰ μένα, ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ μοῦ χάρισες διαπι-στώνω τὶς μεγάλες καὶ ἀξιολογώτατες προσόδους σου.

Οἱ μελέτες σου α) *LA SINGULARITÉ DES AROUMAINS DANS LEUR POÈSIE POPULAIRE*, β) *ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΟΡΩΜΑΪΚΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ (212 π.Χ.)*, γ) *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΛΑ-ΧΙΚΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ* καὶ δ) *ΙΔΛΥΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙ-ΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ*, μοῦ ἐκίνησαν μεγάλο ἐνδιαφέρον καὶ τὰ ἐδιάβασα ὅλα μὲ πολλὴ προσοχὴ. Ἐμαθα παραπολλά, πάνω σὲ ἀδιάσειστα καὶ πολὺ ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα ἐρειδόμενα, τὰ ἐρευνᾶς ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρές καὶ σὲ βάθος, τίποτε δὲν ἀφίνεις στὸν ἀντιλέγοντα. Θάθελα νὰ σοῦ σημειώσω ὅτι ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς β' μελέτης τὰ θυμᾶμαι νὰ τραγουδιοῦνται στὰ παιδικά μου χρόνια, κι' ἀπὸ μένα, ὁ ὅποιος γεννήθηκε καὶ ἔζησε ἐδῶ στὸν Πει-ραιᾶ ἀπὸ γονεῖς Υδραιόντων.

Τὸ ἔργο σου εἶναι ἔργο ἐθνικό, καὶ πολὺ ὀρθῶς ἡ Ἐπιτροπὴ τὸ ἐκδίδει. Νομί-ζω πώς τὸ σημαντικώτερο θὰ ἔταν τὰ βιβλία αὐτὰ νὰ γίνονταν θέματα μελέ-της στὶς Παιδαγωγικές μας Ἀκαδημίες, καὶ θέματα εἰδικῶν ἀνακοινώσεων σ' ὅλες τὶς Ἀνότατες Σχολές. Ισως, ἀν πρόφταινε ὁ Ν. Θέμελης, νὰ προωθοῦσε μιὰ τέτοια ἐθνικὴ προσπάθεια.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐγὼ ἔμαθα πολλά, καὶ σ' εὐχαριστῶ, καθὼς καὶ γιὰ τὶς θερμές ἴδιόχειρες ἀφιερώσεις.

Καὶ ὅπως ἔλεγαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι,

Γνησίως διάκειμαι
Δαμιανός (Στρονμπούλης)

‘Ο Μαθητής τῆς Α΄ τάξεως τῆς Ιωνιδείου Σπ. Βλάχος ξεναγεῖ
ἐπισκέπτες τῆς Έκθέσεως Έκατονταετηρίδος

Κωνσταντίνος Ιπλιένης ή Ιωνίδης: Μὲ τὴ δωρεά του ὁ Πειραιεὺς ἀπόκτησε τὰ
πρῶτα του ἐκπαιδευτικὰ Διδακτήρια

ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στήν πορεία τῶν νεωτέρων Διδασκάλων τοῦ Γένους καὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συγκαταλέγονται καὶ προσωπικότητες, ἐλάχιστα ἀκόμη γνωστὲς στὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό, μολονότι συνέβαλαν σημαντικὰ στὴν ἐνδυνάμωση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ στὴν ἀναγέννηση τοῦ Ἑθνους διὰ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Μεταξὺ αὐτῶν ἔχωριστὴ θέση κατέχει ὁ Δωρόθεος Σχολάριος, στὸν δόποῖο ἐφέτος ἀξίζει νὰ ἀφιερώσουμε λίγα λόγια ὡς δεῖγμα ὀφειλόμενης τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως ἑκατὸ χρόνων ἀπὸ τῆς ἐκδημίας του εἰς Κύριον, τὸ 1889.

«Ἐγεννήθη δὲ οὗτος ἐν Βενδίστῃ κώμῃ τοῦ Ἀσπροποτάμου, κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Σταγῶν τῇ 2 Φεβρουαρίου 1812, ὑπὸ πατρὸς μὲν Σεργίου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου· μητρὸς δὲ Ξανθῆς, γυναικὸς ἐναρέτου καὶ εὐσεβοῦς. Τὸ δὲ βαπτιστικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Δημάκης. Ἀποθανόντων ἐνωρὶς ἀμφοτέρων τῶν γονέων αὐτοῦ, τῆς μὲν μητρὸς κατὰ Μάϊον τοῦ 1824, τοῦ δὲ πατρὸς κατὰ Ιούνιον τοῦ 1826, οὗτος ἔμεινεν ὀρφανὸς μετὰ καὶ πέντε ἄλλων ἀδελφῶν, αὐτὸς ἔκτος καὶ πρωτότοκος, τὸ δέκατον καὶ τρίτον ἔτος ἄγων· καί, ἐν τῇ κατωδύνῳ ἐκείνῃ ἐποχῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνος, ὅτε ἀπωλέσθη καὶ ἄπασα ἡ κινητὴ πατρικὴ περιουσία, ὅλως ἀποστάτευτος».

Ομως ὁ Θεός, στὸν δόποιο εἶχαν ἥδη προλάβει οἱ γονεῖς νὰ τοῦ ἐμφυσήσουν πίστη ἀκλόνητη, κατεύλογει τὸν ἀνήλικο Δημάκη. Μὲ σπαραγμὸν ἐγκαταλείπει τὸ ὅμορφο Βλαχοχώρι του Βενδίστα, τὸ σημερινὸν Ἀμάραντο, τοῦ δόποιου τὴν εἰκόνα διατηρεῖ στὴν φαντασία του πράγματι ἀμάραντη, ὅπως φανερώνει μεταγενέστερη περιγραφή του: «Βεντίστα, κώμη τοῦ Ἀσπροποτάμου, τερπνή, εὐάερος, ὑγιεινή, καλλιόρροος, εἰς θέσιν ἀποπτον, κεψιένη ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν, καὶ μεταξὺ τῶν κωμῶν Καστανέας, Σκλινιάστης, Κρανίας καὶ Κλινοβού. Ἀπέχει δὲ τῆς μὲν πόλεως Τρίκκης ὥρας ὀκτώ, τοῦ δὲ εὐάνδρου Μετζόβου ὥρας πέντε».

Πρὸ τοῦ Ἱεροῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, ἡ κωμόπολις αὕτη εἶχεν οἰκογενείας ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας. Ἄλλὰ κατόπιν, ἔνεκα τῶν τότε δεινῶν περιστάσεων καὶ συχνῶν ἐπιδρομῶν, πολλαὶ οἰκογένειαι ἀκουσαι ἐγκατέλιπον τὸ γλυκὺ τῆς πατρίδος ἔδαφος, διασκορπισθεῖσαι εἰς τὰς ἐπαρχίας Δράμας, Σερρῶν καὶ ἄλλαχον τῆς ἥδη ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας Σταγῶν, ἔνθα καὶ ἐγκαταστᾶσαι δὲν ἐπέστρεψαν· ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου καὶ βαρυαλγούστης καρδίας μέμνηνται τῆς φίλης τῆς γεννήσεως γῆς, καὶ τὴν αἰσίαν ἀναμένουσιν ἐπάνοδον».

Η διασπορὰ τῶν κατοίκων τῆς Βενδίστας, συνεπῶς καὶ συγγενῶν, διευκόλυνε τὸν Δημάκη στὰ πρῶτα βήματα. Διότι σὲ πολλές μετακινήσεις εἶχε κάποιο ἀπαραίτητο κατάλυμα. Παράλληλα οἱ περισσότεροι γνώριμοι του διακρίνοντας τὴν ἔφεση τοῦ νέου γιὰ σπουδές ἐβοήθησαν αὐτὸν ἀξιόλογα, ἐφ' ὅσον ὁ Ἰδιος ἐκφράζει δημόσια τὴν εὐγνωμοσύνην. Παρακολούθει μαθήματα στὰ Τρίκαλα φιλοξενούμενος τοῦ θείου του Γιαννουσίου μὲ προσφορὰ χειρωνακτικῆς ἐργασίας, στὰ Μετέωρα, στὴν Σκόπελο μὲ πρόσκληση τοῦ θείου του Ἰ. Κόδρου, στὸ Ἀγιο Ὁρος, στὴν Ἐλληνικὴ σχολὴ Καρυών μὲ τὴν συμπαράσταση πρωτεξαδέλφων τοῦ πατέρα του, ἵερομονάχων Νικάνδρου καὶ Διονυσίου, στὸ Βουκουρέστι ἐπὶ τριετίᾳ ἐργάζόμενος συγχρόνως στὰ μοναστηριακὰ κτήματα.

Τὸ 1834, ἐπιστρέφοντας στὸ Ἀγιο Ὁρος χειροτονεῖται ἵεροδιάκονος καὶ σπεύδει γιὰ τὴν Θεσσαλονίκη πρὸς παρακολούθηση τῶν μαθημάτων τοῦ Ἀστερίου Φιλιππίδη, τὸν ὅποιο εἶχε διδάσκαλο καὶ στὴν Σκόπελο, ἀποξώντας ἀπὸ τὴν διακονία του στὴν μητρόπολη, τὸν Ἀγιο Δημήτριο. Κατὰ τὶς σχολικὲς διακοπὲς χειροτονεῖται ἵερέας στὸ Ἀγιο Ὁρος, ἀλλὰ ἐπανέρχεται στὴν Θεσσαλονίκη γιὰ ὅλοκληρη τριετία μαθητείας, ἐνῶ ἵερουν γεῖτῶν ὡς ἐφημέριος στὸν Ἀγιο Χαράλαμπο.

Τὸ 1838 μεταβαίνει μὲ τοὺς θείους του Νίκανδρο καὶ Διονύσιο στὴν Σάμιο καὶ διορίζεται Ἐλληνοδιδάσκαλος στὸ Καρλόβασι. Ἐπιδιώκοντας ἀνώτερες σπουδές φεύγει γιὰ τὴν Σύρο, ὅπου γίνεται ἐκ νέου μαθητὴς ἀλλὰ ὀνομαστοῦ διδασκάλου, τοῦ Γεωργίου Σερούσιου, ἔξασφαλίζοντας τὰ πρὸς τὸ ζῆν ὡς ἵεροκήρυξ. Ὄμως ὁ Σερούσιος διαβεβαιώνει τὸν Δωρόθεο ὅτι εἶναι πλέον ἔτοιμος γιὰ πανεπιστημιακές σπουδές. Γι' αὐτὸν ἐπισπεύδει τὴν ἀναχώρησή του γιὰ τὴν Ἀθῆνα καὶ ἐγγράφεται στὴν Φιλολογία καὶ Θεολογία, τὶς ὅποιες μὲ μικρὸ διάλειμμα ὡς διδάσκαλος στὸ Ρέθυμνο, ὅπου πιεστικὰ προσκλήθηκε, ὀλοκληρώνει μελετώντας μὲ ζῆλο καὶ ἐπιμονή.

Ἐπακολουθοῦν προτάσεις γιὰ διδασκαλία σὲ σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν παροικῶν Ἐξωτερικοῦ, ἀκόμη καὶ τῆς Καλκούτας, ἀλλὰ ἀπορρίπτει ὅλες κατὰ συμβούλη τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Νεοφύτου Δούνικα.

Ἄφοῦ ἐπισκέφθηκε τὴν γενέτειρά του γιὰ λόγους οἰκογενειακούς, τὴν Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἀγιο Ὁρος, κατευθύνθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου τὸ 1847 ἀνέλαβε διδασκαλία στὸ Ἐλληνικὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ μετὰ διετία Σχολάρχης καὶ Διευθυντῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς.

Τὸ 1852 προχειρίζεται Μητροπολίτης Σωζουναγαθούπολεως, τὸ 1858 Δημητριάδος καὶ μετέπειτα Λαρίσης, ὅπου τὸν ἀνέμεναν πικρίες ἐξ αἰτίας χαλκευμένης πολεμικῆς, ἥ ὅποια ὠστόσο ἀφησε ἀλώβητο τὸ πνευματικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ κύρος τοῦ Δωροθέου, ἀλλὰ ἐζημίωσε ἀνεπανόρθωτα τὴν Λάρισα καὶ σύμπασα τὴν Θεσσαλία. Ὄμολογονένως ὡς Ἱεράρχης στὴ Λάρισα, στὸ κέντρο

τῆς Θεσσαλίας, θὰ ἀπέβαινε ἐπωφελέστερος. Εἶχε δὲ ἀκατάβλητη θέληση καὶ σπάνια ἴκανότητα ὁρθοῦ προγραμματισμοῦ. Ἐνδεικτικὰ ἀξίζει ἡ καταχώριση μᾶς ἀπὸ τίς ἐκμυστηρεύσεις του στὸν Παναγιώτη Μαρκίδη: «Ἀναδειχθεῖς τὸν χηρεύσαντα θρόνον τῆς Λαρίσης... ἐνόμισα ὅτι ἐκπληρῷ καθῆκον ἵερὸν πρὸς τὴν πατρίδα· ὥστε γεγνομένης τῆς Λαρίσης ἑστίας μουσῶν, ώς πάλαι ποτὲ ἐπὶ τῶν ἀιοδίμων προκατόχων Ιερειῶν, Παρθενίων καὶ Διονυσίων, μεταδοθῇ τὸ ἀγλαὸν φῶς τῆς παιδείας ὡς ἀπὸ κέντρου, εἰς ἄπασαν τὴν Θεσσαλίαν...». Ἀδιάσειστες ἀποδείξεις ἔσαν τὰ ἀντίστοιχα ἔργα στὶς δύο προηγούμενες μητροπόλεις.

Σὲ πρόσφατο διεθνὲς συνέδριο ἡ Ἱερηὶ Ἀλλαμανὴ εἶχε ἐπισημάνει τὴν εὐεργετικὴ δραστηριότητα τοῦ Δωροθέου κατὰ τὸ διάστημα τῆς ποιμαντορίας του (1858-1870) στὸ Βόλο: «Ο Δωρόθεος ἀναδείχθηκε ἔνας ἀπὸ τοὺς κυριότερούς ἐμψυχωτὲς τῆς ἐκπαιδευτικῆς κίνησης στὴ Θεσσαλίᾳ κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰώνα, προσφέροντας μάλιστα σχεδὸν ὅλη τὴν περιουσία του γιὰ τὴν ἀνέγερση σχολείων. Μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι μόνον ἡ μόρφωση κάνει τὸν ἄνθρωπο ἀντάξιο τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ, ὅπου τὸν ἔχει τάξει ὁ Θεός, ἐπεξέτεινε τὴν ἀνάγκη τῆς ἐκπαίδευσης καὶ στὰ κορίτσια καὶ Ἰδιαίτερα στὸν ἀλῆρο... Μεγάλη ἐπίσης σημασία ἔδινε στὴν ἐκπαίδευση τῶν βλαχόφωνων Ἑλλήνων, γιὰ τοὺς δόποιους φρόντισε νὰ ἰδρυθοῦν σχολεῖα σὲ χωρὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ Ἰδίως στὰ Τρίκαλα, ὅπου ἀσκοῦνταν ἔντονη ρουμανικὴ προπαγάνδα στοὺς πολυάριθμους Βλάχους ποὺ παραχείμαζαν ἐκεῖ».

Ἄξιομνημόνευτη εἶναι ἡ φροντίδα τοῦ Δωροθέου γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῆς μικρῆς γενέτειράς του, τῆς ὁρεινῆς Βενδίστας, τοῦ σημερινοῦ Ἀμάραντου Τρικάλων. Ο Ἰδιος ἀνακοινώνει τὴν ἀπόφασή του στοὺς συγχωριανοὺς γράφοντας μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἔξης: «Υπό τε τῆς πείρας γινώσκοντες, καὶ τοῦ ἱεροῦ καθήκοντος, ὅτι χρῆμα οὐδὲν τοσοῦτον περισπούδαστον, Θεῷ εὐαπόδεκτον, ἀνθρώποις λυσιτελές, καὶ κοινότησι καὶ κώμαις προαγωγὴ καὶ εὔκλεια, ὅσον ἡ θεόσδοτος παιδεία, δι’ ἣς οἱ νέοι μορφούμενοι νοερῶς, καὶ τὴν καρδίαν διαπλατόμενοι, καθίστανται χρηστοὶ πολῖται, καὶ εὐσεβεῖς χριστιανοί, εὐχαρίστῳ γνώμῃ καὶ ἐκουσίᾳ βουλῇ συννιστῷ ἐν τῇ πεφιλημένῃ ἡμῶν πατρίδι σχολεῖον ἀλληλοιδακτικόν, οὗ χρείαν καὶ ἀνάγκην ἔχει τὸ χωρίον ἡμῶν: Βεντίστα. Προικίζω αὐτὸ μὲ τρεῖς χιλιάδας γροσίων ἑτησίως διὰ μισθὸν τοῦ διδασκάλου· ὅπου οἱ βουλόμενοι παῖδες θέλουσι φοιτᾶν δωρεάν, καὶ ἀνευ διδάκτρων. Ἰνα δὲ τὸ ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν Βενδίστη ἀλληλοιδιδακτικὸν σχολεῖον διατηρῆται εἰς αἰῶνα τὸν ἄπαντα, ἐλήφθη ἡ δέουσα πρόνοια περὶ τῆς ἔξασφαλίσεως τῆς παρ’ ἡμῶν κατατεθειμένης προικὸς τοῦ σχολείου...».

Μεγαλύτερης ἀκτινοβολίας σχολὴ ἰδρυσε ὁ Δωρόθεος καὶ στὰ Τρίκαλα, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Δωροθέα Σχολή, ἡ ὁποία λειτούργησε ὅλόκληρο αἰώνα (1876-

1976), τὸ δὲ θαυμάσιο νεοκλασσικὸ διδακτήριο σώζεται ἀκόμη παρὰ τοὺς σεισμοὺς καὶ τὶς ποικίλες περιπέτειες, στολίζοντας τὴν ἀρχαιότερη συνοικία τῆς πόλεως, τὸ λεγόμενο Βαρούσι. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς τῆς πραγμάτωσε περίτρανα τὴν ἀποστολή της, τὴν ὅποια εἶχε προδιαγράψει σαφέστατα ὁ λαμπρὸς διδάσκαλος καὶ στοργικὸς πατέρας τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὁ φωτεινὸς χορηγός. Ἡ Ἔφη Γουγουλάκη προβαίνει στὴν ἀκόλουθη ἐπιβεβαίωση: «Χωρὶς ἀμφιβολία, λοιπόν, ἡ μακρόχρονη λειτουργία τῆς Δωροθέας Σχολῆς τῶν Τρικάλων σὰ διδακτήριο, δικαίωσε τοὺς εὐγενικοὺς ὁραματισμοὺς τοῦ μεγαλόπνουος Ἱερωμένου, τοῦ δωρητῆ της, Δωροθέου Σχολαρίου».

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Πβ. α) Δωροθέου Σχολαρίου, Μητροπολίτου Π. Λαρίσσης, Ἐργα καὶ Ἡμέραι..., ἐν Ἀθήναις 1877. β) Πρακτικὰ διεθνοῦς ἴστορικοῦ συμποσίου «Ἡ τελευταία φάση τῆς ἀνατολικῆς κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμός (1878-1881)», Ἀθῆναι 1983. γ) Ἔ. Γουγουλάκη, Περίπατοι στὰ Τρίκαλα τοῦ χτές καὶ... τοῦ σήμερα, Τρίκαλα 1985. δ) Ἡ. Γ. Κωστοπούλου, Τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῆς πόλης μας (Ἴστορικὸ τῆς ἔδρυσης καὶ λειτουργίας τους), Τρίκαλα 1986. ε) Θ. Α. Νημᾶ, Τρίκαλα - Καλαμπάκα - Μετέωρα - Πίνδος - Χάσια (Γεωγραφία - Ίστορια - Μνημεῖα - Τουρισμός), Θεσσαλονίκη 1987. Φ. Δημητρακόπουλος, Δωρόθεος Σχολάριος (1812-1888), ἔνας ἀπὸ τοὺς εὐεργέτες τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, Παρνασσός, ΛΑ' α/1989/43-57. Δ.Γ. Καλούσιος, «Δωρόθεος Σχολάριος, Μητροπολίτης πρώην Λαρίσης (2.2.1812-29.6.1888)», Θεσσαλικά Σύμμακτα. Πρακτικὰ Α΄ Ἐπιστημονικῆς Ἡμερίδας. Βόλος, 8 Δεκεμβρίου 2001. Ιερὰ Μητρόπολις Δημητριάδος. Ίστορικὸ Ἀρχεῖο, Πρότυπες Θεσσαλικὲς Ἐκδόσεις. Τρίκαλα, Βόλος 2001, 25-79.

ΑΠΑΡΧΕΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΜΕ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΦΑΣΙΑ

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1848 ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπαναστατοῦν μὲ πρωταρχικὸ αἴτημα τὴν ἔθνικὴ ἀποκατάστασή τους.¹ Η μερικὴ δικαιώση γίνεται αἰσθητὴ μόλις τὸ 1918 μετὰ τὴ λῃξη τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, μὲ τὴν πλήρη διάλυση τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας.² Άνεξαρτοποιεῖται ἡ Τσεχοσλοβακία.³ Ένσωματώνεται ἡ Τρανσυλβανία στὴ Ρουμανία.⁴ Η δὲ ἀπόσπαση τῆς Σλοβενίας, Κροατίας καὶ Βοσνίας-Έρζεγοβίνης καὶ ἡ ἔνωσή τους μὲ τὴ Σερβία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὀλοκλήρωση τῆς Νοτιοσλαβίας.⁵ Η Ούγγαρια σπεύδει στὴν αὐτοτελῆ ἀναγνώρισθη τῆς ἀπό τὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν (Κ.τ. Ε.).⁶ Ο δὲ βασικὸς κορμὸς τῆς πρώην κεντροευρωπαϊκῆς Υπερδυνάμεως, Αὐστρο-Ούγγαριας, προσφεύγει στὴν Κ.τ. Ε. ὡς Γερμανικὴ Δημοκρατία τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ τὸ ἔθνωνύμιο τῆς ἀποδούπτεται μὲ τὴν ὑπόδειξη ἀπαλείψεως τοῦ ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ λόγῳ ὑπάρξεως τῆς Γερμανίας, ὅπότε συμμιօρφώνεται καὶ εἰσέρχεται στὸν Ὁργανισμὸ ὡς Αὐστρία!⁷

Ἡ ἄλλη Υπερδύναμη τῆς Εὐρώπης, ἡ τσαρικὴ Ρωσία, διατηρεῖ τὴν παλαιὰ συνοχὴν της μὲ ἀνεπαίσθητες ἀπώλειες. Παραχωρεῖ τὴν Βεσσαραβία στὴ Ρουμανία, ἡ ὁποία ἀποκτᾶ ἐπὶ πλέον καὶ τμῆμα βαλκανικοῦ χώρου, ἀν καὶ δὲν εἶναι βαλκανικὴ χώρα² καὶ δὲν εὐνοεῖται ἀπὸ τὴν ἔθνολογικὴ σύνθεση τοῦ νέου ἀποκτήματος. Τὴν κάλυψη δὲ τοῦ δημογραφικοῦ ρουμανικοῦ ἔλλείμματος μεθοδεύει μὲ μεταφορὲς πληθυσμῶν, θυμάτων τῆς μακρόχρονης προπαγάνδας τῆς,³ τῶν «ρουμανισάντων» βλαχοφώνων ἢ τυχοδιωκτῶν τῆς Βαλκανικῆς, παρουσιάζοντας τὸν χῶρο ἐγκαταστάσεως τους ὡς Γῇ τῆς Ἐπαγγελίας, πού πάραντα ἀποδεικνύεται τόπος ἔξοδίας καὶ δοκιμασίας. Συγκεκριμένα, ἡ πρόσκτηση τῆς Δοβρουτσᾶς δὲν εἶναι ἀπότοκος ρυθμίσεως συνοριακῆς στρατηγικῆς.⁴ Αποτελεῖ ἀντά-

1. Βλ. Ἀχ. Λαζαρόν, «Τὸ ὄνομα», *Η Γλώσσα μας*, 53, 1995, 8, ὅπου καὶ ἡ δέουσα παραπομπὴ στὸν Χρυσ. Λαζαρίδη.

2. Βλ. J. Haikin, «România nu este o țara balkanică», *Buletinul Soc. Regale de Geografie*, 38, 1919, 232 κ.έ. Βλ. καὶ N. Jorga, *L'origine et la patrie première des Roumains*. Bucarest 1938, 3. Ἐπίσης *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques*. München 1961, 225 σημ. 1.

3. Βλ. T. Hagigogu, «Emigrarea și colonizarea», *Peninsula Balcanică*, 10, 1925, 233-234. St. T. Hagigogu, *Emigrarea Aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*. Bucuresti 1927. C. Evelpidi, *Les Etats balkaniques*. Paris 1930, 57 σημ. 2. V. Th. Musi, *Un deceniu de colonizare in Dobrogea-noua 1925-1935*. Bucuresti 1935. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, *Tι εἶναι οι Κοντσόβλαχοι*. Ἐν Ἀθήναις 1939, 26 σημ. 2.

λαγμα ἔναντι παραδόσεως στὰ βαλκανικὰ ιράτη, Βουλγαρία, Σερβία, Ἀλβανία καὶ ... Ἐλλάδα «Ρουμάνων»!⁴ Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τοὺς λεγομένους Κουτσοβλάχους ἢ Βλάχους, ποὺ αὐτοποιαλοῦνται Ἀρμάνοι, δύνομα δηλωτικὸ τῆς ἑλληνικότητάς τους, δοθέντος ὅτι θυμίζει τὴν Ἀρμανία⁵ (=Ρωμανία), ὅπως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους οἱ Ἐλληνες ὀνομάζουν τὴν χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ρωσοαμερικανοῦ βυζαντινολόγου Al. Vasiliiev, δεκτὴ καὶ ἀπὸ τὸν Ἐλληνα ὁμόλογό του ἀκαδημαϊκὸ Διονύσιο Ζακυθηνό.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνων μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινούπολεως, διοικητὴ τῆς Εὐρώπης (=Βαλκανικῆς) καὶ χρονογράφο τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δου αἰώνα, Ἰωάννη Λυδοῦ, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν πρῶτο Νεοέλληνα ἰστορικό, διδάκτορα δύο γερμανικῶν Πανεπιστημίων, ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Μονάχου καὶ Βερολίνου, διδάσκαλο τοῦ Γένους καὶ καθηγητὴ τοῦ Γυμνασίου Σμύρνης Κωνσταντίνου Κούμα (1777-1836), τὸν ὃποιο ἐπαληθεύει ἡ μετέπειτα ἀχραιφνῆς διεπιστημονικὴ ἔρευνα⁶. «Καὶ ἡ ἀφελής - κατὰ τὸν Περ. Ἰαχ. Ἀργυρόπουλο - Ἐλλάς ἐν τῇ αἰωνίᾳ καὶ ἀθεραπεύτῳ αὐτῆς φιλανθρώπῳ ὑποχωρητικότητι ἀπεδέχθη»⁷ τὴ διεκδίκησή τους ἀπὸ τὴ Ρουμανία!

Ομως ἡ ἀδαφικὴ διεύρυνση μεταβάλλει τὴν ἵδια τὴν Ρουμανία ἀπὸ ἑθνικὸ ιράτος, ποὺ ἦταν πρὸ τοῦ πολέμου, σὲ χώρα μειονοτήτων, στὴν ὃποια κιόλας ἐμφανίζονται καὶ τάσεις ἀποσχιστικές, ὅπως τῶν Ούγγρων τῆς Τρανσυλβανίας. Κράτη δὲ μὲ παρουσία πολλῶν ἑθνολογικῶν καὶ γλωσσικῶν ἐνοτήτων, λεγομένων μειονοτήτων, παρὰ τὸ ἀδόκιμο τοῦ ὄρου, ὑπάρχουν ἀρκετὰ στὴν Εὐρώπη, ὅπως φανερώνει μὲ μελέτημά του, ἐπιγραφόμενο «Τὸ μειονοτικὸ πρόβλημα στὴν Εὐρώπη», 1932, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βαρσοβίας Konstantin Jeziorski.

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος συντελεῖ στὴν ἐπιδείνωση τῆς καταστάσεως ἐξ αἰτίας τῶν ἀπορρήτων συμφωνιῶν τῶν ἐκπροσώπων τῶν νικητριῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἔτσι ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴ Ρουμανία τὴ Βεσσαραβία, τὴν παρονομάζει Μολδαβία καὶ τὴν προσαρτᾶ ὡς μέλος της, ὅπως ἐπίσης

4. Πβ. G. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. Bucarest 1942, 212.

5. Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe, Sonderdruck aus dem Internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60. Braunschweig, 89.

6. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*. Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1945, 281.

7. Περ. Ἰαχ. Ἀργυρόπουλος, *Αἱ ἀξιώσεις τῆς Ἐλλάδος. Ἔσωτεροι καὶ ἔξωτεροι καὶ κατευθύνσεις*. Ἀθῆναι 1945, 281.

τίς βαλτικές χώρες, τὰ δὲ λοιπὰ πλὴν Ἑλλάδος κράτη τῆς κεντρικῆς καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης καθιστᾶ διορφόρα. Μικρότερες δὲ πληθυσμικές ἐνότητες τοῦ ἑδάφους της, ὅπως Τατάρους, Γερμανούς, διαλύει μὲ βίαιες μετακινήσεις. Τελικά ἐμφανίζεται μὲ 15 «δημοκρατίες», μέλη της, καὶ 38 «αὐτόνομες» περιοχές, ἐνῶ οἱ ἐθνότητες τῆς ἐπικράτειάς της εἶναι 185 καὶ οἱ ὄμιλοι οὐμενες γλώσσες 147!⁸

Διαφοροποιήσεις ἐθνολογικές καὶ γλωσσικές δὲν ἀπουσιάζουν καὶ σὲ ἄλλα κράτη. Ἐπειδὴ δὲ ὀλικὴ θεώρηση εἶναι σχεδὸν ἀνέφικτη, καταχωρίζονται κάποια παραδείγματα. Κατὰ πρῶτον ἡ Σουηδία, ἡ κατ' ἔξοχὴν δημοκρατικὴ χώρα, ἔχει δύο αὐτόχθονες «μειονότητες», Λάπωνες καὶ Φινλανδούς, οἱ δὲ ἐπήλυδες εἶναι 8: Ἑλληνική, Ἐσθονική, Ἰταλική, Κροατική, Λεττονική, Ουγγρική, Πολωνική, Σερβική. Ἐπειτα στὴν Ἰταλία ἀριθμοῦνται τουλάχιστον 12 «αὐτόχθονες» γλώσσες, ἀρβανίτικα, γερμανική, ἐλληνική, καταλανική, κροατική, προβηγκιανή, σαρδηνική, σλοβενική κ.λ.π., ἀλλὰ περισσότερο ἐπίφοβες φαίνονται οἱ ἐθνολογικές ἐκδηλώσεις, ὅπως ἡ αὐτονομιακὴ στὸν βορρᾶ μὲ προβολὴ ἐθνωνυμίου ἀπὸ τὸ ὑδρωνύμιο Πάδος, ποὺ παρέχει ἀφόρμηση γιὰ λύση τοῦ Σκοπιανοῦ μὲ ἀνάλογο τοῦ Βαρδάρη, Vardarska! Ἐπίσης δὲν πρόβλημα ἔχει ἡ Γαλλία, ὅπως στὴν Κορσικὴ καὶ στὴ Βρεταννη, γιὰ χάρη τῆς ὁποίας ἡ «γηραιὰ Ἀλβιών» εἰσῆλθε στὴν E.O.K. ὡς Ἡνωμένον Βασίλειο!

Ἡ Γερμανία, ἡ ὁποία προβάλλει ἀρραγὴ ἐνότητα, ταράσσεται καὶ στὸ ἀπλὸ ἄκουσμα τοῦ δρου Πρῶτου, τῶν ὁποίων ἡ καταγωγὴ φέρεται σλαβική, ὅπως ἄλλως τε ἀπὸ τὴ σλαβικὴ ἐτυμολογεῖται καὶ τὸ ἴδιο τὸ Βερολίνο! Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεσή της ὁ Νικόλαος Πολίτης μὲ ἀνακοίνωσή του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐπισημαίνει: «‘Ως πρὸς τὴν φυλήν, ἐὰν ληφθῇ ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, δηλονότι τῆς ἐθνικῆς οἰκογενείας, δὲν εἶναι ἡ ἀπλὴ ὑπόθεσις καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς οὐδεμίαν πραγματικότητα: δὲν ὑπάρχει λαὸς κατέχων πραγματικὴν ἀνθρωπολογικὴν ὄμογένειαν, ὁ γερμανικὸς λαὸς ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου. Εἶναι δὲ ἀρκετὰ διασκεδαστικὸν νὰ ὑπενθυμίσῃ τις ὅτι ἐκεῖνος ὅστις θεωρεῖται ἐν Γερμανίᾳ ὡς εἶς τῶν πατέρων τοῦ ἐθνικισμοῦ, ὁ Γκομπινώ, εἴτεν δὲν οἱ Γερμανοί εἶναι εἶς τῶν λαῶν τῶν μᾶλλον μιγάδων»⁹.

Ἡ Ρουμανία, ἡ ὁποία μετὰ τὸν πόλεμο ἐπέστρεψε τὴ Βεσσαραβία στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση, καθὼς καὶ τὴ Δοβρούτσα στὴ Βουλγαρία, ὑποχρεώνοντας τοὺς ἐποίκους της σὲ δεύτερη προσφυγιά, κατὰ τὴν τελευταία Ἀπογραφή της ἐμφανίζεται μὲ 17 ἐθνότητες! Παρὰ ταῦτα ἐπανέρχεται στὶς ἡμέρες μας θέτοντας ἐκ νέου

8. Ἀγύρω (Ρίτα) - Ἐλισάβετ Λαζάρου καὶ Ἀχ. Λαζάρου, Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικά θέματα. Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα. Ἀθήνα 1993, 31. Ἐπίσης στοιχεῖα καὶ γιὰ τὶς ἄλλες χώρες. Βλ. Περιεχόμενα.

9. Βλ. ΠΑΑ. 12, 1937, 44 κ.ε.

ζήτημα «ρουμανικῆς» μειονότητας στὴν Ἑλλάδα. Ἀδιάντροπα διεκδικεῖ σὰν τέκνα τῆς τὸν Γεωργάκη Ὄλύμπιο, Ἰ. Κωλέττη, Διονύσιο Πύρρο, Δωρόθεο Σχολάριο, Ἰωακεὶμ τὸν Γ', Σβῶλο, Ζαλοκώστα, Κρυστάλλη, Ἀβέρωφ, Ζάππα, Στουρνάρα, Τοσίτσα κ.ἄ.π. διαπρεπεῖς αληρικούς, λογίους, ἔθνικοὺς εὐεργέτες, ποὺ ἵδρυσαν ἢ συνέβαλαν στὴν ἀνέγερση καὶ λειτουργία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τοῦ Ὁφθαλμιατρείου Ἀθηνῶν, τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, τῶν Σχολῶν Εὐελπίδων, τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπείου, τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, τοῦ Ζαππείου, τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἑλλάδος, τῆς Ἰστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Ἑλλάδος, τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρονασσός, τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης Ἑλλάδος, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν κ.ἄ.¹⁰

Στὴ διεκδίκηση τῶν βλαχοφάνων Ἑλλήνων συνεπικυρεῖται -τῆς Ἑλλάδος κοιμωμένης- ἡ Ρουμανία καὶ ἀπὸ εὐρωπαϊκούς δργανισμούς. Ως μειονότητα μὲ τὸ ἀρχικὰ ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα ἐπινοημένο ὄνομα «Μακεδο-ρουμάνοι», ἀναφέρονται οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀριάνοι, στὸ ἐπίσημο βιβλίο τοῦ Συμβουλίου τῆς Ευρώπης καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, ἐπιγραφόμενο «Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ πληθυσμοί τῆς»¹¹, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1978, χωρὶς τὴν παραμικρὴ συμμετοχὴ στὴ συγγραφὴ καὶ χωρὶς τὴν ἀπαραίτητη γιὰ διόρθωση σοβαρῶν λαθῶν παρέμβαση τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἡ αὐτοτελοῦς κρατικοδιαίτου ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος. Τὸ δὲ παραδοξότερο καὶ χειρότερο εἶναι ὅτι ἑλληνόφωνοι συγγραφεῖς συντηροῦν ὑπὲρ τῆς ρουμανικῆς διεκδικήσεως μὲ βιβλία, ποὺ ἐκδίδονται μὲ χρήματα τῶν Ἑλλήνων φιλολογικούν, χωρὶς τὸν ἐπιβαλλόμενο ἔλεγχο τόσο τοῦ προπαγανδιστικοῦ περιεχομένου μέσῳ κρατικῶν ἐντύπων ὅσο καὶ τῆς ἐνδεδειγμένης ἢ μὴ χρήσεως τῶν οἰκονομικῶν πόρων.

Ἐπειδὴ ἐκρεμεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς Ἀποφάσεως Φεβρουαρίου 1994 τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου, μὲ τὴν ὁποίᾳ ἡ Ἑλλὰς ὑποχρεώνεται στὴν ἀναγνώριση 5 μειονοτήτων, ἡ δὲ προτεραιότητα δόθηκε στοὺς βλαχοφάνους, κατόπιν πολυετῶν ἐνεργειῶν δργάνων τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἴδιως δὲ συνεπείᾳ ἑλληνικῆς ἀφασίας, σχολιάζονται δύο βλαχολογικὰ κείμενα. Σὲ συλλογικὸ τόμο, ἐπιγραφόμενο Τσαριτσάνη, 1989, σελ. 29, ὁ «ἐπιμελητής» τῆς ἐκδόσεως Γιάννης Ἀδάμου ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ βλαχόφωνοι Ἑλληνες κατάγονται ἀπὸ βαρβαρικὴ καὶ εἰδωλο-

10. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας» *Nέα Εστία*, 1571, 1992, 128-143.

11. *L'Europe et ses populations*. La Haye 1978,461 καὶ 462: Cet ouvrage a été honoré des subventions de la Commission des Communautés Européennes et de la Fondation Européenne de la Culture. Βλ. καὶ Αχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικό». «Κουτσόβλαχικό» καὶ Ἑλληνικὴ ἀρχηγία», *Τρικαλινά*, 6,1986, 103 καὶ σημ. 103.

λατρική φυλὴ τῆς Δακίας (Ρουμανίας), δηλαδὴ τοὺς θέλει ἀπογόνους Ρουμάνων, ἀν καὶ στὴν ἴστορικὴ κωμόπολη Τσαριτσάνη εἶχε ζήσει καὶ εἶχε διδάξει καὶ εἶχε ἀποδεῖξει τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων ὁ Κ. Κούμας, τὸν δποῦ στὸ σχετικὸ κεφάλαιο μὲ τίτλο Βλάχοι δὲν μνημονεύει! Γιατί; Στὸ δεύτερο κείμενο ἔνας ἀπόφοιτος γυμνασίου, ὁ Ἀ. Κελέσης, ποὺ διορίζεται μάλιστα γενικὸς γραμματέας τῆς ὁργανωτικῆς ἐπιτροπῆς, ἀν καὶ ἀφθονοῦν οἱ φιλόλογοι καὶ οἱ ἐπιστήμονες διαφόρων εἰδικοτήτων, ταυτόχρονα δὲ καὶ «ἐπιμελητὴς» (!) ἐκδόσεως τῶν Πρακτικῶν, ὅπου ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ παρεισάγει δῆθεν ἀνακοίνωσή του, ὑποστηρίζει τὴν ὄλοφάνερη καὶ σήμερα ουρμανικὴ προπαγάνδα, στὴν ἔπειρα σμένη μορφῇ της,¹² κατὰ τὴν ὅποια οἱ βλαχόφωνοι Ἑλληνες καὶ τῆς Ἐλαιστόνος κατῆλθαν ἀπὸ τὴν Ρουμανία μετὰ τὸν 10ο αἰώνα, μιλονότι ἡ γλωσσολογικὴ ἔξεταση τοῦ τοπωνυμίου Ἐλασσών στὸν τύπο τοῦ βλαχικοῦ ἰδιώματος Λάσον¹³ ἀποδεικνύει τὴν αὐτοχθονία τους, παραδεκτὴ καὶ ἀπὸ τὸν θεμελιωτὴ καὶ διαδοτὴ τῆς θεωρίας περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan. Τὸ ἀνεξήγητο εἶναι ὅτι μὲ τὰ τόσο χοντροκομμένα λάθη, ποὺ ἔχουν τεράστιες καὶ ἐθνικὰ ἐπιζήμιες ἐπιπτώσεις, δὲν ἐνοχλεῖται καμμία ἀρχὴ καὶ ἔξουσία, κανένας ἀριμόδιος ἢ ἔστω ἀναριμόδιος.

Ομολογουμένως προκαλεῖ φρίκη καὶ ἀηδία ἡ ἐγκληματικὴ ἀδιαφορία σὲ καιρούς, κατὰ τὸν ὅποιος ἐπιβάλλεται νὰ κατακεραυνώνονται ἀνελέητα ὅσοι συνειδητὰ συνεργοῦν μὲ τὴν προπαγάνδα στὴν παρούσιαση τῆς πατρίδας μας κατακομματιασμένης ἐθνολογικὰ καὶ γλωσσικά,¹⁴ ἐνῶ διακερομένοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σοφόννης André Blanc χαρακτηρίζει ὡς «τὸ κράτος τὸ πιὸ ἐνιαῖο, τὸ πιὸ ὁμογενές»¹⁵ τῆς Εὐρώπης καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Mannheim Dr Heinz Richter,¹⁶ ποὺ τὶς ἀπόψεις του μὲ παροησία δημοσιοποιεῖ τόσο στὴ Γερμανία ὅσο καὶ στὴν Ἑλλάδα τονίζοντας ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι Ἑλληνες καὶ δὲν συνιστοῦν κανενὸς εἴδους «μειονότητα».

Ἐν τέλει εἶναι παρόγορο καὶ ἐλπιδοφόρο τὸ γεγονός, ὅτι ἀγρυπνοῦν ἀκόμη ἀκούραστα καὶ ἀσυμβίβαστα ἵκανοι καὶ ἀξιοί τοῦ ὄνόματος Ἑλληνες, βλαχό-

12. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικὰ καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά*, 16, 1996, 99-119.

13. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976, 267-277 καὶ *Πρακτικά τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235, ἰδιαίτερα δὲ βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ολοσσών-Ἐλασσών», *Ιστορία Είκονογραφημένη*, 175, 1983, 12-14.

14. Βλ. παραδείγματα Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ ἑλληνικὲς εὐθύνες», *νέα Ἑλλοπία*, 3, 1996, καὶ Ἀνάτυπο 1-14.

15. A. Blanc, *Géographie des Balkans*. P. 5. F., Que sais-je? Paris 1957, 25.

16. Βλ. *Athener Zeitung*. 1.11.1994. Τὴν ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη ὀφείλω στὴν

φωνοι και μή, ύπερασπιζόμενοι τὴν ἀνοχύρωτη πολιτεία και ἀποτίοντες τὸν ὁφειλόμενο φόρο τιμῆς και εὐγνωμοσύνης στοὺς σεμνοὺς και ταπεινοὺς βλαχοφώνους, ὅπως τὸν Ὁκα, ποὺ προσέφερε ἀπὸ τὸ ὑστέρημά του ὑπὲρ τοῦ Πανεπιστημίου, και στοὺς ὀνομαστοὺς και πλουσίους, ποὺ χάρισαν στὴν Ἑλλάδα τόσα εὐαγῆ ἰδρύματα και δὲν ἐπέτρεψαν σὲ κανένα νὰ χαρακτηρίζονται «μειονότητα»,¹⁷ στὴν ἴδια τὴν πατρίδα, δοθέντος ὅτι εἶναι γνήσια τέκνα σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῆς διεπιστημονικῆς ἔρευνας και τὴν ἀνεκτίμητη μαρτυρία τοῦ πρώτου Νεοέλληνα ἵστορικου Κωνσταντίνου Κούμα, ποὺ ἔχει πράγματι ἔξεκαθαρίσει¹⁸ τὴν Ἑλληνικὴ καταγωγή τους.

ἐκλεκτὴ συνάδελφο Κατερίνα Παπασπηλιοπούλου, τὴν ὁποία και δημοσίως εὐχαριστῶ.

17. N. I. Μέρτζος, «Βλάχοι: Ἐ, δχι και μειονότητα», *Ἐλευθεροτυπία* 1.4.1994, 56. Δημ. Στεργίου, «Ἄντοι οἱ Βλάχοι εἶναι «ἔθνικὲς μειονότητες;» *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος* 7.4.1994, 30, ὅπου ἐντὸς κειμένου οἱ προσωπογραφίες τῶν Ρήγα Βελεστινλῆ, Σίμωνος Σίνα, Γεωργίου Ἀβέρωφ, Μιχαήλ Τοσίτσα, Νικολάου Στουρνάρα και Ἀντωνίου Στεργίου, παπποῦ τοῦ ἀρθρογράφου.

18. Ὄπως πρόσφατα και προσφύέστατα ἐπισημαίνει ὁ Σαράντος Καργάκος, ποὺ ἐπίσης παρατηρεῖ ὅτι ἡ Ἑλληνικότητα τῶν βλαχοφώνων ἀμφισβητεῖται «ἀπὸ ἐπιτήδειους πράκτορες». Βλ. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 30.5.1996, 86γ.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, 16, 1997, 30-33, και ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, Ιαν. 1997, 24-27.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΖΟΛΩΤΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Τὴν 3 Ἀπριλίου 1869 ἰδρύεται στὴν Ἀθήνα ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Τὰ ἰδρυτικὰ μέλη ἀνέρχονται σὲ τριάντα τρία. Ὅπερέχουν δὲ ἀριθμητικὰ οἱ ἐκπαιδευτικοί, ἐπτὰ καθηγητὲς πανεπιστημίου, ἔνας ὑφηγητῆς καὶ τρεῖς καθηγητὲς Μ.Ε. Ἐπονται οἱ διπλωματικοί, πέντε, οἱ τραπεζικοί, τέσσαρες, οἱ πολιτικοί, δύο, τῶν ὅποιων ὃ ἔνας εἶναι ὁ Χαρίλαος Σπ. Τρικούπης, οἱ δημοσιογράφοι, δύο, καὶ συμμετέχουν ἀνὰ ἔνα οἱ ἀνώτατοι δικαστικοί, στρατιωτικοί κ. ἄ. Ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν ὑπερτεροῦν οἱ Κωνσταντινουπόλιτες¹, ἐπτὰ, καὶ ἀκολουθοῦν οἱ Μακεδόνες, ἔξ, οἱ Ἡπειρώτες, τέσσαρες, οἱ Στερεοελλαδίτες, τρεῖς, ἀνὰ δύο δέ, οἱ Πελοποννήσιοι, οἱ Ἐπτανήσιοι, οἱ Αἰγαιοπελαγίτες, οἱ Μικρασιάτες - Σμυρνιοί, καὶ ἔνας Θεσσαλός.

Οἱ δύο πρῶτοι πρόεδροι, ὁ Ἄλεξανδρος Γ. Σοῦτζος καὶ ὁ Νικόλαος Ἀ. Μαυροκορδάτος ἀσκοῦν τὰ καθήκοντα μόνον γιὰ ἔνα ἔτος, ὁ δὲ τρίτος, ὁ Κωνσταντίνος Δ. Παπαρρηγόπουλος προεδρεύει ἐπὶ πενταετίαν. Ἀλλὰ ὁμολογούμενως τὴν κινητήρια δύναμη τοῦ Συλλόγου ἀποτελεῖ ἡ Γραμματεία. Προβλέπονται γραμματεῖς - μέλη τοῦ Συμβουλίου καὶ γραμματεῖς - διευθυντὲς Γραφείου. Στὴν πρώτη περίπτωση διαπρέπει ὁ Γρηγόριος Γ. Παπαδόπουλος, Μακεδόνας, ὁ ὅποιος ἐπὶ τετραετίᾳ (1869-1873) προσφέρει τεράστιες ὑπηρεσίες καὶ τελικὰ θυσιάζεται στὸ βωμὸ τῆς πατρίδας. Δολοφονεῖται κατὰ τὴν ἀπόρρητη ἀποστολή του στὴ βόρεια Μακεδονία². Στὴν ἄλλη περίπτωση ἀφήνει ἐποχὴν ὁ Γ. Ι. Ζολώ-

1. Στὴν ἀπώτερη σύνθεση τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐκπροσωποῦνται ὅλα τὰ διαμερίσματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πβ. Ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, Ἡ δρᾶσις τοῦ Συλλόγου κατὰ τὴν ἔκατονταετίαν 1869-1969, Ἀθῆναι 1970, 203, ὅπου σημειώνεται γιὰ τὸν Στέφ. Ζαφειρόπουλο: «Ὁ μέγας οὗτος τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ Ἐθνους εὐεργέτης, Ἡπειρώτης τὴν καταγωγὴν, ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἀνετράφη». Κατὰ τὸν F. Braudel, Μεσόγειος, M.I.E.T., Ἀθῆναι 1991, 138, «Στοὺς Ἑλληνες ἡ Κωνσταντινούπολη δὲν προσέφερε μόνο τὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσία, ἀλλὰ καὶ κέρδη ἀπὸ τὰ ταξίδια στὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ στὴν Αἴγυπτο... Καὶ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ ἐπίσης ὁ μαγνητισμὸς ποὺ ἀσκοῦσε ἡ Πόλη πάνα στοὺς Ἑλληνες, ὡς Ρώμη τῆς Ὀρθοδοξίας».

2. Ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα τὰ πάντα προμήνυναν νέες καὶ καλύτερες μέρες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παρουσία σὲ ὅλην τὴν Μεσόγειο. Π' αὐτὸν ἡ Μασσαλία γνωρίζει νέα ἑλληνικὴ ἀνθηση. Ἐκεῖ ἀνοίγει ἐπιχειρήσεις ὁ Ζαφειρόπουλος καὶ ἐκεῖ γεννᾶται ὁ Παῦλος Μελάς.

2. Bλ. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1910, 296. Πβ. καὶ Ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος (ἔφεξης βραχυροῦ. Σύλλογος), 46 σημ.: «... ὁ Παπαδόπουλος μυστικὸς ἀπεσταλμένος τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ

τας ἀπὸ τὰ Καρδάμυλα Χίου, ὁ ὅποιος διαφεύγει μὲν δύο δολοφονικὲς ἀπόπειρες ὁργάνων ρουμανικῆς καὶ βουλγαρικῆς προπαγάνδας³, ἀλλὰ δὲν γλυτώνει τὴν ὑπερκόπωση καὶ τὸν κλονισμὸν τῆς ὑγείας του, ὅπότε ἀποσύρεται στὴ γενέτειρά του, γεγονὸς ποὺ συνταράσσει τὸν πρόεδρο τοῦ Συλλόγου Κων. Παπαρογιώπουλο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολή του:

Ἄγαπητὲ Ζολώτα,

Ἄποκρινομαι ἀμέσως εἰς τὴν ἐπιστολήν σου ἵ μᾶλλον εἰς τὴν εἰδησιν τὴν ὅποιαν μὲ δίδεις. Ὁμοιογῶ ὅτι εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν μὲ ἐνέβαλεν ἡ εἰδησίς σου. Τί μέλλει γενέσθαι ὁ Σύλλογος καὶ τὸ ἔθνικὸν αὐτοῦ ἔργον ἄνευ σου; Μήπως δὲν ἥκουσες πλειστάκις καὶ ἐμὲ καὶ τὸ Συμβούλιον νὰ λέγωμεν ὅτι εἶναι τὸ κυριώτερον ὅργανον τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, *la cheville ouvrière* ὡς ἥθελον εἰπεῖ οἱ Γάλλοι;

Ἐλπίζω ὅμως πάντοτε ὅτι δὲν ὀμιλεῖς σπουδαίως περὶ τῆς ἐν Χίῳ γυμνασιαρχίας... Ἐγὼ τουλάχιστον οὐδέποτε θὰ ἐγκρίνω νὰ ἀπέλθῃς ἀπὸ τοῦ Συλλόγου, ὅσον καὶ ἀν ἀπὸ καρδίας ἐπιθυμῶ τὴν ἀνάπτασίν σου.

Εἰς Χίον θὰ ἀποβῆς βεβαίως χρήσιμος, χρησιμώτατος ὅσον οὐδεὶς ἄλλος. Κατ’ ἐμὲ κριτὴν ὅχι μόνον ἡ Χίος, ἀλλ’ οὐδεμίᾳ ἄλλη Κοινότης Ἑλληνική δύναται νὰ ἀποκτήσῃ γυμνασιαρχην ὡς σύ, διά τε τὴν ἐξαιρέτον πολυμάθειάν σου καὶ τὴν χρηστότητα καὶ τὸν ζῆλον καὶ ἐπὶ πᾶσι διὰ τὸν τόπον σου...

Ὄλως σός

Κωνσταντίνος Παπαρογιώπουλος⁴

Λακωνικὴ καὶ ἀπόλυτα ἀντικειμενικὴ ἀποτίμηση τῆς προσωπικότητας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γ. Ζολώτα φιλοτεχνεῖ ὁ διάδοχός του στὴ γραμματεία τοῦ Συλλόγου Ἀθανάσιος Ἐ. Βρυζάκης, ὁ ὅποιος γράφει: «...ἡ ἴκανότης τοῦ ἀνδρός, ἡ μόρφωσις, ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ βαθεῖα γνῶσις τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος κατέστησαν αὐτὸν πολύτιμον σύμβουλον τοῦ Συλλόγου εἰς ὅλα τὰ παρουσιασθέντα ζητήματα, περὶ τῶν διποίων ἔγραφε καὶ ἐν τῷ τύπῳ»⁵.

Τὸ τελευταῖο κατανοεῖται ἐπεξηγώντας ὅτι ἐνωρὶς ἐπιδίδεται ὁ Γ. Ζολώτας στὴ δημοσιογραφία καὶ διατελεῖ ἀρχισυντάκτης ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, Νεο-

Συλλόγου τούτου εἰς τὰ βόρεια τῆς Μακεδονίας ἀπέθνησκεν ἐκεῖ αἰφνιδίως, θῦμα τῶν μεγάλων του ἀγώνων ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῆς φιλτάτης του Μακεδονίας».

3. Γ. Ιω. Ζολώτα, *Σύμμεικτα*, Αθῆναι, 1983, X: «Δις οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ρουμάνοι ἀπεπειράθησαν νὰ τὸν δολοφονήσουν, τὴν πρώτην εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν δευτέραν εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸ τῆς οἰκίας του, ὅτε καὶ ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη».

4. Ζολώτα, ἔ.α., 703-704.

5. *Σύλλογος*, 163.

λόγος και Ἐφημερὶς τοῦ Κορομηλᾶ, καθὼς και συνεργάτης ἐπαρχιακῶν.

Ἡ διαφορὰ στὸ εἶδος τῆς προσφορᾶς μεταξὺ Γρ. Παπαδόπουλου και Γ. Ζολώτα εἶναι οὐσιαστικὴ, ὅλλα μὲ πλήρη καταξίωση και τῶν δύο στὸν τόπο και χρόνο και στὶς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. Ὁ πρῶτος ἐφαρμόζει αὐστηρὰ τὸ δηλούμενο ἀπὸ τὴν ἐπωνυμία τοῦ Συλλόγου, δηλαδὴ τὴ διάδοση τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων μὲ λειτουργία σχολείων, τοποθέτηση καταλλήλων γιὰ τὶς περιστάσεις και περιοχὲς ἐκπαιδευτικῶν, παροχὴ ἐποπτικῶν μέσων και δογάνων διδασκαλίας, ἵδιως δὲ βιβλίων διαφωτιστικῶν, μορφωτικῶν, φρονηματιστικῶν. Ὁ δεύτερος, γνώστης τῆς διαχρονικῆς και συγχρονικῆς καταστάσεως τοῦ Ἐλληνισμοῦ ἐπιχειρεῖ κατὰ πρῶτον τὴν ἔρμηνεία τῆς καχεξίας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους τοῦ Δομοκοῦ και ἐπισημαίνει ἔπειτα τὴν πολυσχιδῆ δραστηριότητα τῶν γειτόνων λαῶν και μεγάλων δυνάμεων γιὰ τὴν ἀφελλήνιση τῶν διμογενῶν πέρα τῶν ἐλληνικῶν συνόρων τῆς Ὀθωνος και ἀργότερα τῆς Μελούνας.

Ἄκριβέστερα ὁ Γ. Ζολώτας γράφει: «Ἡ μεγάλῃ ἔξαπλωσις τοῦ ἔθνους ἡμῶν εἰς τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδος και μεγάλου μέρους τοῦ Εὔξείνου, ἀπὸ τοῦ εἰσπλου τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης ἄχρι τῆς πρὸς τῷ Καυ-

6. Παράλληλα προσφέρει και ἄλλες ὑπηρεσίες, ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ Δώρα δ' Ἰστρια, ἡ γνωστὴ διάσημη συγγραφεὺς τῆς Ρουμανίας (1828-1888), ἡ Ἐλένη Μιχ. Γκίκα, ἀνεψιὰ τοῦ Ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου Γκίκα και μετέπειτα σύζυγος τοῦ Ρώσου πρόγκιπα Γκολτσώφ Μασσάλσκη, σὲ ἐπιστολή της πρὸς τὸν Παπαδόπουλο: «... Ἐκ τῆς "Indépendance Hellénique" ἔγνωριζον, ὅτι ἡ Κυβέρνησις Ἐπ. Δεληγρέωγη ἔσχε τὴν εὐτυχῆ ἰδέαν νὰ σᾶς ἐπιφρότισῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν μὲ θέσιν, διὰ τῆς ὁποίας δύνασθε ἀληθεῖς νὰ παράσχητε ὑπηρεσίας. Διότι ἡ πολιτικὴ καθίσταται σήμερον τόσον πολύπλοκος μὲ ζητήματα ίστορικὰ και ἐπιστημονικά, ὥστε οἱ ἀνθρώποι, οἱ εἰδικῶς ἐγκύψαντες εἰς ταύτην τὴν μελέτην, δύνανται νὰ ἀποβῆδον ὠφελιμῶτατοι.»

‘Αλλ’ ἔτι μεγαλύτερων ἐπαίνων ἀξίαν θεωρῶ τὴν σκέψιν, τὴν ἐμπνεύσασαν τὸ Ὅπουνγεῖον νὰ σᾶς ἀναθέσῃ συγχρόνως και τὴν ἔδραν τῆς Καθολικῆς Ιστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Διότι δὲν εἶνε δόσον ὀφειλε, γνωστὴ ἡ ἀνυπολόγιστος ἐπίδρασις, ἦν ἐξήσκησαν ἐπὶ τῶν διαθέσεων τῶν ἔθνων, αἱ θεωρίαι -τινές ἀληθεῖς, ἄλλαι πεπανηρέναι- αἱ ἀπὸ τριῶν ἥδη ἐκατονταετηρίδων διαδοθεῖσαι ὑπὸ τῶν Bossuet, τῶν Vico, τῶν Herder και τῶν Hegel. Γενικῶς εἰς ταύτας τὰς θεωρίας ὁ Ἐλληνισμὸς ἔχει θυσιασθῇ και προκύπτουσιν ἐκ τούτου πραγματικώτατα ἀποτα, τὰ ὅποια διὰ μακρῶν δύναται τις νὰ ἀντικρούσῃ (Σύλλογος, 47).

Τὸ 1870 ἡ ἐπιφρότιση μὲ εἰδικὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο στὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν και ἡ ἀνάθεση ἔδρας στὸ πανεπιστήμιο γίνονται ἀξιοκρατικὰ και ἀποβλέπουν στὸ ἐπιστημονικὸ και ἔθνικὸ ὅφελος. Ἄν η Ἐλένη Γκίκα ζόντε σήμερα, θὰ ἐφριττε! Ἐδῶ ἀρμόζει τὸ πρόσταγμα «πίσω ὁλοταχῶς! Διότι μετὰ τοὺς Μάρξ, Λένιν, Στάλιν, Τίτο, Ζίφρωφ, Χότζα και τὴν ἀτέλειωτη συγχροδίᾳ ἀδιῶν θιαστῶν τους ἡ ἐπίδραση, ἡ ὅποια ἀσκήθηκε σὲ βάρος τοῦ Ἐλληνισμοῦ, χρειάζεται εἰδικὸ προγραμματισμὸ ἔξυγιάνσεως και μάλιστα τὸ ταχύτερο, δοθέντος ὅτι ὠρισμένοι ἀπίθανοι Μαργαρίτες στοιχίζονται στὶς βαθμίδες τῆς πανεπιστημιακῆς καθηγεσίας, θυσιάζοντας τὸν Ἐλληνισμὸ στὸ βωμὸ μιᾶς παροχημένης θεωρίας και θρασύτατας θορυβώντας κατὰ τῶν ἐλευθέρων και

κάσφ μικρασιατικής γῆς, καὶ ἀπὸ τῶν μεσογείων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ἄχρι Κιλικίας καὶ Κύπρου, συνεχὴς οὖσα...», θὰ ἦταν πολύτιμο πλεονέκτημα γιὰ τὴν εὐημερία, «ἐὰν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἐδίδοντο εὐρύτερα δῖαι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, πρὸ τῶν ἑθνολογικῶν ἐπιβουλῶν τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἐὰν συμπεριελαμβάνοντο εἰς αὐτὸ τούλαχιστον ἡ ἄχρις Αὐλῶνος Ἡπειρωτικὴ χώρα καὶ ἡ νοτία καὶ ἡ μέση Μακεδονία μέχρι Ροδόπης καὶ Στρυμόνος, ἔτι δ' αἱ ὑπόλοιποι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου»⁷.

Τὸ ψαλίδισμα, ὅπως διμολογεῖ ὁ Ἀγγλος πολιτικὸς Κάρολος Δίλκε (1843-1911), καὶ ἡ καταδίκη τῆς Ἑλλάδος «εἰς λιμοκτονίαν ἀπὸ τὰς Μ. Δυνάμεις»⁸ εἶναι οἱ βασικὲς αἰτίες στασιμότητας, ἡ ὁποίᾳ ἐπιτείνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐξεγέρσεις στὰ ἀλύτρωτα ἐδάφη, μὲ συνέπεια τὴν ἀδυναμία προστασίας

ἀκραιφνῶν ἐπιστημόνων τῆς πατρίδας μας.

7. Ζολώτα, ἔ.α., 622. Ωστόσο «ὁ Σύλλογος ἐκινήθη δραστηρίως ἐν μέσῳ δυσχερειῶν καὶ περιπτετιῶν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς του καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεδείχθη μέγας εὐνεργέτης τῆς παιδείας τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου μέχρι τῆς Τραπεζούντος καὶ ἀπὸ τῆς Κορήτης μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ πέραν αὐτοῦ μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν Καρπαθίων. Ἄν τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἀντέσχεν ἐπὶ μακρὸν εἰς ἐπιβουλάς καὶ ἐνεργείας ἀλοφύλων, τοῦτο ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Συλλόγου». (Σύλλογος, 103-104). Ἐν τούτοις Βούλγαροι ίστορικοὶ ἀποσιωποῦν τὴν ὑπαρξην Ἑλληνισμοῦ καὶ στὴ Φιλιππούπολη, Ἐλληνες δὲ ίστορικοὶ Μαργαρίτες εἶναι ἔτοιμοι νὰ χάψουν, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Κ. Παπαδημόπουλος, καὶ νὰ ὑπερθεματίσουν τοὺς βουλγαρικοὺς ἴσχυοιςμούς. Πρ. ἀντίθετα τὴν παρομοία τῆς Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκιδή, *Cyrillomethodianum*, II, Thessalonique, 1972-1973, 182: «A Plovdiv (Philippopolis) par exemple il n'y avait pas seulement le clergé grec et des commerçants parlant le grec, comme le prétend l' auteur, mais aussi une population grecque florissante...». Τὴν ἀρχαιότητα, τὸν χῶρο, τὴν ἐκτασην καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ διαμόρφωση τοῦ βαλκανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εὐρύτερα τῆς ΝΑ Εὐρώπης ἐπισημαίνουν διάσημοι ἐπιστήμονες τῶν γειτονικῶν χωρῶν, ἀν καὶ εἶναι πολὺ φειδωλοὶ στὴ χρήση ὅων δηλωτικῶν τῆς Ἑλληνικῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐπιδράσεως. Πρ. N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Paris 1929, 3: «Du reste, avant d' aller aux institutions, un seul regard sur ce monde du Sud-Est de l' Europe peut suffire à montrer combien toutes ces nations sont apparentées dans leur origine, reliées dans leur développement et solidaires dans leur situation actuelle, jusqu' aux bases des institutions qui supportent la situation actuelle, de même qu' elles ont supporté la situation de ces nations au Moyen-Age». Βλ. καὶ Γ. Α. Μέγα, «Ο λεγόμενος κοινὸς βαλκανικὸς πολιτισμός. Η δημόδης ποίησις», *Ἐλληνικὴ Δημοσιογραφία*, 55, 1950, 758β. Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 6, 1950-1951, Ἀθῆναι 1952, 297-324, καὶ Λαογραφία, 25, 1967, 418-444. Δημ. Β. Οίκονομίδου, *Τὸ κίνημα τῶν κλεφτῶν καὶ τὰ κλέφτικα τραγούνια εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην*, ἐν Ἀθήναις 1974, 14. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, Ἐκδοση τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθήνα 1993, 332. 8. Πρ. Ἀ. Ἀνδρεάδου, *Ο Δίλκε καὶ ἡ Ἑλλάς*, Ἀθῆναι 1918, 23. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Σταθμοὶ καὶ ἀστάθμητοι παράγοντες τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου καὶ ἐπιπτώσεις αὐτῆς*. Ἐκδοση Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1978, σημ. 56.

τοῦ Ἑλληνισμοῦ μαρρὰν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, ὅπου ὑφίσταται παντοῖες πιέσεις και ὁδυνηρούς ἐπηρεασμούς, μάλιστα δὲ και ἀπὸ δυνάμεις ἐντελῶς ἀπίθανες. Διότι οὕτε συνορεύουν μὲ τὴν Ἑλλάδα και στεροῦνται ἀκόμη πλήρους κρατικῆς ὑποστάσεως, ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς Παραδονάβιες Ἡγεμονίες⁹.

Πράγματι, ἔνα ἔτος πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων Χρ. Φραγκούδης ὑποβάλλει στὸν ὑπουργὸ Ἑξωτερικῶν Πέτρο Δεληγιάννη ὀναφορά, στὴν ὥποια ἀποκαλύπτει ὅτι «πρὸ τινῶν ἑτῶν συνέστη ἐν Βουκουρεστίῳ Ἐπιτροπή τις, σκοποῦσα νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸ Ρωμονικὸν στοιχεῖον τοὺς ἐν τισιν τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας κατοικοῦντας ὁμογενεῖς τοὺς καλουμένους Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους...», ὅτι «ὁ πρώην Ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις Κ. Βολεντινιάνος, διὰ πολυσελίδου φυλλαδίου του Γαλλιστὶ ἐκδοθέντος, προσεπάθησε νὰ καταδείξῃ ὅτι τὸ ἐν ταῖς χώραις τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας Βλαχικὸν στοιχεῖον ἀναβαίνει δῆθεν εἰς ἐν ἐκατομμύριον ψυχῶν», ὅτι «Ἀρχιμανδρίτης τις,..., ἀνεδέξατο νὰ γενῇ ὅργανον τῶν μισελληνικῶν σχεδίων τοῦ Βλαχικοῦ Κομιτάτου», ὅτι μὲ δύο διαδοχικὲς ἐπισκέψεις 1864 και 1866 στὰ Βλαχοχώρια διενήργησε παιδομάζωμα, ἀπάγοντας γιὰ Βουκουρέστι δώδεκα ὁρφανὰ και φτωχὰ παιδιά, τὰ ὥποια γίνονται οἱ πρῶτοι πράκτορες τῆς ουρμανικῆς προπαγάνδας, και ὅτι «μετὰ τὸν Ἀρχιμανδρίτην τοῦτον Γεώργιος τις Χατσῆ Στεργίου ἐκ Τερονόβου, μισθοδοτηθεὶς παρὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε Ἐπιτροπῆς παρουσιάσθη ἰδρυτὴς σχολείου τινὸς ἐν Μεγαρόβῳ τῆς Μακεδονίας πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Βλαχικῆς, ἀλλ’ οὐδὲν κατώρθωσεν ἀναγκασθεῖς νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν, διότι οἱ φιλελληνικῶταοι Μεγαροβῖται και Τερονοβῖται εἰς οὐδένα τῶν παίδων αὐτῶν συνεχώρησαν νὰ φοιτήσῃ εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦτο...»¹⁰. Δυστυχῶς, δ.τι οἱ βλαχόφωνοι γονεῖς δὲν συνεχώρησαν, παρεχώρησε τὸ ἑλληνικὸ κράτος ἀργότερα στὴ Ρουμανία!¹¹

9. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἴγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας...», *Παρνασσός*, 32, 1990, 308 και σημ. 65. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ διπλωματικὴ πλευρὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας τὸ 1881», *Τρικαλινά*, 1, 1981, 13. Τοῦ αὐτοῦ, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Νέα Εστία, Χριστούγεννα* 1992, 131.

10. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, 192.

11. Πβ. Ἐλένης Γαρδίκα-Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων και ἡ Ἑλλάδα μπροστὰ στὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου», *Συμπόσιο: Ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου και ἡ Ἑλλάδα*, IMXA, Θεσσαλονίκη 1990, 45: « Ὁ Βενιέλος,..., πρόσφερε πολιτιστικὴ και θρησκευτικὴ αὐτονομία στοὺς Βλάχους τῆς Μακεδονίας και τῆς Ἡπείρου», μιλονότι ὑπηρεσιακοὶ παράγοντες τῆς Ρουμανίας πρόσφατα πληροφοροῦσαν τοὺς Ρουμάνους ἀρμοδίους ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Ἑλλάδος παρὰ τὶς ουρμανικὲς γενναιοδωρίες ἔμειναν πιστοὶ και ἀκλόνητοι στὸν Ἑλληνισμό. Βλ. Achille G. Lazarou, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, Intitute for Balkan Studies, 206 Thessaloniki 1986, 64

Βαρύτερες ἐπιπτώσεις έχει ή βουλγαρική προπαγάνδα, μολονότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, «αἱ ἀπαιτήσεις τῶν Βουλγάρων δὲν εἶχον ἀκόμη λάβει τὴν ἔκτακτον ἀνάπτυξιν, ἥτις ἐνεψυσθή εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου [1878]»¹², ὅπότε ἐφορμοῦν ἀσυγκράτητοι¹³.

Ταχύτατα μεταβάλλουν τὴν ἐθνολογικὴν εἰκόνα μὲ κατατρομοκράτηση τῶν κατοίκων τῆς μακεδονικῆς ὑπαίθρου, ιδίως τῶν διγλώσσων, σλαβοφώνων, καὶ τῶν διδασκάλων, ὡστε νὰ ἀποκοποῦν βαθμιαῖα ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸν κορμό, ὅπως στὸ χωριὸ Ιεροπηγὴ Καστορίας. Ἀλλὰ ἡ Μητρόπολις ἐπιμένει στὴν ἐπαναλειτουργία τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου καὶ ἐπιλέγει τὸν καταλληλότερο διδάσκαλο. «Οὗτος ὅμως μεταβάς ἔκει καὶ ἵδων τὴν κατάστασιν τοῦ χωρίου καὶ τὰ πνεύματα δὲν ἔξηγοιωμένα καὶ ἐπαναστατημένα, μετὰ παραμονὴν 20 ἡμερῶν ἐν αὐτῷ ἔφυγε νύκτα καὶ ἀναυλα ἀπ' ἔκει». Ἀλλὰ καταλληλότερος ἀποδεικνύεται ὁ ἀποφασιμένος γιὰ ὅλα Κ. Α. Καλογιάννης, ὁ ὅποιος ἔξιμοιογεῖται: «Ἐγὼ ἀπαυδήσας ν' ἀναμένω διορισμὸν ἐρρίφθην τότε, ὡς πεινασμένος λύκος εἰς τὸ θῦμα του, ἀδιαφορήσας τελείως διὰ τοὺς ἐκ τῶν βουλγαριζόντων ἐνδεχομένους κινδύνους. Ἐπὶ μίαν ἔβδομάδα δὲν εἶχον εἰμὴ τρεῖς μόνον μαθητάς· μετὰ μίαν ἔβδομάδα τοὺς ἔκαμα ἐπτὰ καὶ ἐντὸς μηνὸς τοὺς ἔκαμα 15, τοὺς ὅποιους βεβαίως εἶχον ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸν σχολεῖον. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν μῆνιν τῶν βουλγαροδιασκάλων... Ὅταν δὲ τὴν 18 Ιανουαρίου ἦλθεν ὁ Μητροπολίτης Καστορίας νὰ λειτουργήσῃ εἰς τὸ χωρίον, εὐρήκεν εἰς τὸ σχολεῖον μου περὶ τοὺς 30 μαθητάς. Εὐχαριστηθεὶς δὲ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας μου αὐτῆς ἥρχισε νὰ μοὶ πλέκῃ τὸ ἔγκωμιον καὶ νὰ λέγῃ παροησίᾳ ὅτι εἶμαι ὁ ἴκανώτερος τῶν διδασκάλων τῆς

σημ. 125, ὅπου ἐπίσης διαπιστώσεις τῶν Edmond Bouchié de Belle, I. Coteanu, Max Nordau, Michel Paillarès κ.ἄ. Ἄν ἡ ἄγνοια τῆς ἐλληνικότητας τῶν Βλάχων ἀπὸ τὸν Βενιζέλο εἶναι συγγνωστή, διότι μόλις καταφθάνει στὴν Ἡπειρωτικὴ Ἐλλάδα ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἡ εἰσήγηση τῶν Συμβούλων του ἀποτελεῖ πρᾶξη ἀπαράδεκτη, ἀλλὰ ὅχι καὶ ἀνεξήγητη, ἀφοῦ πρὸ δὲ λίγων ἐτῶν στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν καίριες θέσεις δόθηκαν χαροιστικῶς καὶ ἀποκλείσθηκαν οἱ ἐπιτυχόντες μὲ ἄριστα ταλαντούχοι καὶ γνώστες τοῦ θέματος. Βλ. Γ. Ρούσσου, «Ο Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχή του», *Tὸ Βῆμα*, 18-6-1961. Τ.Μ. Κατσουγιάννη, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν*, Β', Θεσσαλονίκη 1966, 80. Βλ. καὶ σχόλια Παύλου Καρολίδου γιὰ τὸν χειρισμὸ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος στὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου. René Puaux, *Διστυχισμένη Βόρειος Ἡπειρος*. Μετάφραση: Αγόρω-Ἐλισάβετ (Ρίτα) Α. Λαζάρου, Αθήνα 1991, 216-218, ὅπου καὶ παραπορήσεις N.N. Σαριπόλου.

12. Σύλλογος, 198 καὶ *Messager d'Athènes*, No 7, 20 Avril/2 Mai 1884, ἄρθρο ἐπιγραφόμενο: «Saints Cyrille et Méthode».

13. Βλ. *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία*, 1 (Συμπλήρωμα), IMXA, Θεσσαλονίκη 1973, 11-15, ὅπου «Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 25ετίας ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ Istorčeski Pregled (Κατευθύνσεις τοῦ Κόμματος καὶ τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς Βουλγάρους ιστορικούς). Μετάφρ. καὶ σχόλια Ι.Θ. Λαμψίδη». «Ολα αὐτὰ παρασιωποῦσαν τεχνηέντως κάποιοι Μαργαρίτες μας! Ἀλλοι πάλιν τὰ παρουσίαζαν μέσα σὲ σχήματα ἰδεολογικά».

ἐπαρχίας του. Ὁ μισθός μου δὲ ἦτον λίγαι 35 [τὸ ἔτος]. Κατὰ τὸ λῆξαν σχολικὸν ἔτος ἐτέλεσα ἐπιδεικτικῶς τὰς ἔξετάσεις τοῦ σχολείου μου, ἐκ τῶν ὁποίων ἔμειναν εὐχαριστημένοι οὐχὶ μόνον οἱ Ἐλληνες πατριαρχικοί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βουλγαρίζοντες. Κατὰ τὸ ἐπίον σχολικὸν ἔτος διωρίσθην καὶ πάλιν διδάσκαλος εἰς τὸ αὐτὸν σχολεῖον καὶ ἔκαμα πολὺ μεγαλυτέρας προόδους, κατορθώσας νὰ ἀποσπάσω τοὺς περισσοτέρους μαθητὰς διὰ τῆς ἐπιμελείας μου καὶ καλῆς πρὸς τοὺς κατοίκους συμπεριφορᾶς μου...»¹⁴.

Ἡ ἐμπειρία τῆς Ἱεροπηγῆς Καστορίας ἀποκτάται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν γραμματείας Γ. Ζολώτα. Ἔξ ἀφορμῆς δὲ αὐτῆς διευρύνεται ἡ ἀρχικὴ καταστατικὴ ἀποστολὴ τοῦ Συλλόγου, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίτευξη συντελεῖται κυρίως χάρη στὶς πρόθυμες καὶ γενναιόδωρες χορηγίες ὁμογενῶν μητροπολιτικοῦ, ἀλυτρώτου καὶ ἀποδήμου Ἐλληνισμοῦ. Ἡδη κρίνεται ἐπιτακτικὴ καὶ ἡ ἐνδελεχής διερεύνηση τῶν συμβαινόντων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, ἰδιαίτερα δὲ ἡ ἔξεύρεση τῶν ἐνδεδειγμένων κατὰ περίπτωση μεθόδων ἀντιμετωπίσεως τῶν Ἐθνικῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα πλέον ἐπαυξάνονται. Διότι δὲν εἶναι μόνον οἱ Ρουμάνοι καὶ οἱ Βούλγαροι, οἱ δοποῖοι ἔχουν προβάλει ἐθνικές βλέψεις. Προστίθενται καὶ λαοὶ στερούμενοι κιόλας ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ στοιχειώδους κρατικῆς ὑποστάσεως, δπως «οἱ αὐτορροκίνητοι καὶ ἵταλοκίνητοι πλεονάζοντες ἐκ τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνοι, ὡς καὶ οἱ μειοψηφοῦντες περὶ τὴν Σκόδραν Ἀλβανοὶ Χριστιανοὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας»¹⁵.

Ἡ θύραθεν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἀλβανῶν - Σκυπιτάρων¹⁶ ὅμολογεῖται ἀπερίφραστα ἀπὸ τὸν ὄνομαστότερο ἐθνικιστὴ ἥγετη Basri-Bey, ὁ ὁποῖος ἔξ ἵσου ἔντονα διακηρύσσει καὶ τὶς εὐεργετικές ἐπιδράσεις¹⁷, ποὺ εἶχε γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ πρόοδο τῶν ὁμοεθνῶν του ἡ γειτνίαση καὶ συμβίωση μὲ τοὺς Ἐλληνες, προφανέστατα Βορειοηπειρώτες. Ωστόσο Ἐλληνες ὑπάρχουν πανάρχαια ἐγκατεστημένοι καὶ βορειότερα, δπως ἐπιβεβαιώνει ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐπι-

14. Σύλλογος, 112, σημ.

15. Ἀντ., 111. Καὶ Th. Capidan, Contribuția Românilor la renasterea Albaniei, *Craiul Românesc*, II, 1, 1928.

16. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες-Βορειοηπειρώτες», *Παρονασσός*, 34, 1992, 407, γιὰ τὸ ἐθνικὸ Σκυπιτάροι. Καὶ ἀντ., 9.

17. Πβ. Basri-bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanais et Chef du Pouvoir Exécutif ad interium (1915-1916). Interné dans les garnisons austro-hongroises (1916-1918), *L'Orient débalkanisé et l'Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future*, s.l.n.d., 5: «Nous reconnaissions le caractère grec de l' Albanie méridionale où l' oeuvre séculaire civilisatrice de ses écoles domine aussi bien au point de vue moral qu' au point de vue nationale». Βλ. καὶ Κλ. Δ. Τσούρκα, *Ιστορικai ἀλιθεῖαι. Ὁ Ἐλληνισμός καὶ οἱ βαλκανικοὶ λαοί*, Ἀθῆναι 1961 17. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἦπειρος. Ιστορία-Πολιτισμός*, Ιοάννινα 1990, 34.

γραφής Σκόδρας, λεγομένης ἐπὶ μισὸ περίπου αἱώνα «Ιλλυρικῆς», τελικὰ δὲ καὶ αὐτῆς ἑλληνικῆς, μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀνάγνωση, χρονολόγηση καὶ ἀνάλυσή τους ἀπὸ τὴν Ognenova, Βουλγάρα ἀρχαιολόγο¹⁸. Ἐπὶ πλέον σημαντικὴ εἶναι καὶ Ἰταλικὴ μαρτυρία τῶν χρόνων τῆς γραμματείας τοῦ Γ. Ζολώτα. Πρόκειται γιὰ τὶς περιεκτικὲς συγγραφές τοῦ Canini, δὲ ὅποιος τὸ 1879, βλέπει στὸν ἴδιο χῶρο τῆς Ἀδριατικῆς ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπεξηγεῖ σαφῶς ὅτι αὐτὴ «δὲν δφείλεται στὴν ἀσκηση βίας (ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, παντελῶς ἄλλως τε ἀδύνατης). Εἶναι φυσικὸ ἐπακόλουθο τῆς ἑλληνικῆς φυλετικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἀνωτερότητας, ἡ ὅποια ὑφίστατο καὶ κατὰ τὰ χαλεπέστερα χρόνια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους»¹⁹.

Ἐπομένως προσφυέστατα ὁ Ζολώτας δὲν ἐμποδίζεται οὕτε ἀπὸ διαφορὲς θρησκεύματος οὕτε ἀπὸ τὴν χρήση ξενικοῦ γλωσσικοῦ ἴδιωματος ἢ συνηθέστερα διγλωσσίας καὶ πολυγλωσσίας γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς πρωτινῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς. Ἔτσι τὸ 1872 γράφει: «Οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι συμπαγῆς φυλὴ καὶ συγγενῆς τοῖς Ἑλλησι καὶ ἑλληνόφρων...»²⁰. Τολμηρότερα ἐκφράζεται μισὸ περίπου αἱώνα ἐνωρίτερα ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας (1760-1833), τὸν ὅποιο ἐπικαλεῖται ὁ Κ. Δ. Στεργιόπουλος πρὸς ἐπίρρωση διαπιστώσεών του. Γράφει συγκεκριμένα τὰ ἔξῆς: «Ἡ ἔρευνα τῶν λαογραφικῶν στοιχείων τῆς κάτω ἀπὸ τὸν Γενοῦσον ποταμὸν ἐκτεινομένης χώρας καὶ ἴδιαιτέρως τῶν ἰστορικῶν λειψάνων, δπως χαρακτηρίζονται οἱ ἀφανεῖς, ἀλλ’ ἀσφαλεῖς μάρτυρες τῆς ἰστορικῆς ἀλήθειας (ῆθη, ἔθιμα, τραγούδι, σπίτι, τρόπος συνοικήσεως κλπ) καταδεικνύει ὅτι πράγματι ἡ παρατήρησις τοῦ Ψαλίδα εἶναι ἀληθινή, ὅτι δηλαδὴ ἡ χώρα ποὺ ἐκτείνεται νοτίως τοῦ Γενούσου ποταμοῦ, ὅμοιάζει πολὺ ἢ μᾶλλον κατὰ πάντα πρὸς τὴν νότιον Ἡπείρον ...»²¹. Αὐτὴ δὲ τὴν ὅμοιότητα χρονολογεῖ ἀπὸ τοὺς μικηναϊκοὺς ἀκόμη χρόνους ἡ καθηγήτρια τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Papazoglou παρουσιάζοντας σύγγραμμα ἐπιγραφόμενο Epirus τοῦ Hammond στὴν ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Σκο-

18. Ljuba Ognenova, «Nouvelle interprétation de l' inscription “illyrienne” d' Albanie” *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 83, 1959, 798-799.

19. A. Canini, *La Questione dell'Epiro*, Roma 1879, 8.

20. Ζολώτα, ἔ.ά., 529, ὅπου προσθέτει: «Οἱ ἥμισεις αὐτῶν εἶναι μιωμεθανοί, οἱ δὲ ἄλλοι χριστιανοὶ ὁρθόδοξοι πλὴν ὀλίγων καθολικῶν εἰς οὓς ἔχει ἐπιρροὴν καὶ ἐλπίδας ἀγνώστους ἡ Ἰταλία. Οἱ ὁρθόδοξοι Ἀλβανοὶ ὑφίστανται σφραγίδαν πίεσιν παρὰ τῶν Σλαβικῶν προπαγανδῶν καὶ πλεῖστοι ἀγῶνες καταβάλλονται πρὸς ἀπόσπασιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ πρᾶγμα δεῖται ταχίστης ἐπικουρίας, διότι καὶ ὁ κίνδυνος ἐνδέχεται ν' ἀποβῇ φοβερός». Τὶς ἀπόψεις ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Victor Bérard, *Toujours et l'Éllementum*. Μετάφραση: M. Λυκούδης, Ἀθῆναι 1987, 48-49.

21. K. Δ. Στεργιόπουλον, *Tὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου*, Ἀθῆναι 1945, 66.

πίων, στὴν δόπια μὲ τὴν εὐκαιρία προσκομίζει και ἵσχυρὴ ἐπιχειρηματολογία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας²².

Ἄλλα σαφέστερα ἐπαληθεύει τὴν ἀποψή και ἀντίληψη τοῦ Ζολώτα γιὰ τοὺς Ἀλβανοὺς ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν N. Τωμαδάκης σημειώνοντας τὰ ἔξῆς: «Ἄυτοὶ οἱ ἀλβανόφωνοι μωαμεθανοὶ κατὰ τοὺς γάμους και τὰς πανηγύρεις τῶν ἄδουν ἐλληνικὰ ἄσματα, τὰ ὅποια οἱ ἔξισταμισθέντες Ἕλληνες πρόγονοι τῶν ἐτραγουδοῦσαν πρὸ διακοσίων ἀκόμη ἐτῶν. Ἡ ἐνδυμασία των, ἡ κουρά των, αἱ κατασκευαὶ τῶν οἰκιῶν των, τὰ κεντήματα, ἡ βιοτεχνία των, εἶναι ἡπειρωτικά, ἡ μουσική των, ὀδόκληρος ὁ λαϊκός των πολιτισμὸς τοὺς συνάπτει πρὸς τὴν Νότιον Ἡπειρον...»²³.

Ἄρα, δικαιολογημένα ἐκδηλώνει ἐνδιαφέρον ὁ Ζολώτας γιὰ τὰ ζητήματα «τῶν φιλτάτων ἀδελφῶν ἡμῶν και ὁμοφύλων Ἀλβανῶν...», τοὺς ὅποίους παρακαλούθει μὲ στοργὴ και μετὰ τὴν ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν γραμματεία. Ἐνημερώνει δὲ και τοὺς Ἕλληνες ἀρμόδιους ἐπισημαίνοντας μὲ πόνο ψυχῆς τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρεισφρήσεως τῶν προπαγανδῶν: «...οἱ ἀδελφοὶ Ἀλβανοὶ φαίνονται ὀσημέραι μᾶλλον ἐνδίδοντες εἰς ἀλλότρια τοῦ Ἕλληνισμοῦ ἔξωθεν κηρύγματα...»²⁴, τὰ ὅποια δὲν προέρχονται μόνον ἀπὸ Βιέννη και Ρώμη ἀλλὰ και ἀπὸ Βουκουρέστι²⁵.

22. F. Papazoglou, «Quelques problèmes de l' histoire épirote - A propos du livre "Epirus" de N. G. L. Hammond -», *Ziva Antika* 20, 1970, 116 και 117 σημ. 4.

23. N. Τωμαδάκη, *Ἡ ἐποποΐα τοῦ 1940-41 και ἡ Β. Ἡπειρος, Εορταστικοὶ Λόγοι*, Έκδόσεις Γρηγόρη, 4

24. Ζολώτα, ἔ. ἀ., 529, 623. Βλ. και M. A. Canini, *Lettore al giornale «L' Adriatico» sulla questione balcanica con una appendice sull'Epiro e sull'Albania*. II Edizione. Venezia 1886, 12, ὅπου ἀποκαλύπτονται οἱ πρώιμοι ἀνταγωνισμοὶ Ἰταλίας και Αὐστροουγγαρίας γιὰ τὴν κατοχὴ τοῦ βορειοπειραιωτικοῦ λιμανιοῦ τῆς Αὐλώνας, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀρμόδιοι τῆς ἐποχῆς, πάντοτε ἀσχετοὶ και ἀδιάφοροι, οὔτε καν σκέψηθκαν νὰ παραλάβουν τὸ νησὶ Σάσων. Πβ. M. Χρυσοχόου, *Bλάχοι και Κουτούζλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1909, 41: «Ἡ νῆσος αὕτη, ἡ φράττουσα τὴν εἰσόδον τοῦ Κόλπου τῆς Αὐλώνος, ἀπετέλει μέρος τῆς Ἐπτανήσου και ἦτο εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἀγγλίας. Ἐπομένως περιελαμβάνετο και αὐτὴ εἰς τὴν παραχώρησιν και περιελήφθη εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς παραδόσεως. Πάντες οἱ Εὐφραπεῖκοι Ἀταλαντες Γερμανικοὶ τε και Γαλλικοὶ καταγράφουσι ταύτην ὡς Ἕλληνικήν, και μόνοι ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν τοῦτο. Φαίνεται δτὶ ἔξελήφθη ὡς ἀσήμαντος και ἀναξία προσοχῆς χωρὶς νὰ λάβωσιν ὑπ' ὅψιν τῶν τὴν σημαντικότητα τῆς θεοεώς της, οὔτε ἔξ ἀπλῆς περιεργείας νὰ ἔξετάσωσι πρὸς τίνα σκοπὸν τὴν κατεῖχεν ἡ Ἀγγλία ὡς Δύναμις Ναυτική. Τὸν ζητήσαντα δὲ νὰ μάθῃ ἀπὸ τοὺς ἐντεταλμένους νὰ κατέχωσι ταῦτα Γεν. Γραμματεῖς τῶν Ὑπουργείων τῶν Ἐξωτερικῶν και τῶν Ἐσωτερικῶν, ἀπέπεμψαν ὡς ἀδύνατα ζητοῦντα και ἀνόητα. Τώρα, δτε τὸ Ἐθνος εἰς ἔξαιρετικάς εὐδίσκεται περιστάσεις, πᾶς ἐννοεῖ τί θὰ ἐσήμαινεν, ἐάν ἔκει ἐκνιμάτιζεν ἡ Ἕλλην. Σημαία!».

25. Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, *Ἡ ἀλβανικὴ κίνηση...*, Έκδόσεις IMIAH, Ιωάννινα 1984, 87, ὅπου τὸ Βουκουρέστι «στάθηκε τὸ σπουδαιότερο κέντρο τῆς λογοτεχνικῆς τους δραστηριότητας, ἀπ' ὅπου ἡ ἑθνικὴ ἀλβανικὴ ιδέα πήρε τὴν ἵσχυρότερὴ της ὥθηση».

Τὸ τελευταῖο δὲν ἀρκεῖται στὴν ἔξαλβάνιση τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Καίρια εἶναι ἡ ἐπισήμανση τοῦ Ζολώτα, τῆς ὁποίας ἡ παραγνώριση ἀπὸ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀρμόδιων καταλήγει στὴν ἀνάδυση ἐνὸς προσθέτου ἑθνικοῦ ζητήματος, τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ, μὲ φοβερὰ ἐπώδυνες γιὰ τὸ ἔθνος ἔξελίξεις καὶ σήμερα ἀκόμη σὲ νέα ἐπικινδυνωδέστερη μορφὴ καὶ ἀναζωπύρηση. Σχετικὰ δὲ Ζολώτας πληροφορεῖ. «Ἐν Μολδαβίᾳ καὶ Βλαχίᾳ οἰκοῦσι 4.500.000 Ρουμάνοι, οὗτοι νεωστὶ ὀνομάσαντες ἑαυτούς, δῆλοι χριστιανοὶ δρόθοδοξοί, ἔχοντες ὅμοιούλους τοὺς ἐν Τρανσυλβανίᾳ τῆς Οὐγγαρίας πρὸς δυσμάς καὶ τοὺς ἐν Βεσσαραβίᾳ τῆς Ρωσσίας πρὸς ἀνατολὰς γείτονάς των. Οἱ Ρουμάνοι ἀντιποιοῦνται καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τῆς Ἀλβανίας, Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας ἐλληνογλώσσους νῦν τοὺς πλείστους καὶ ἐλληνόφρονας Κουτζοβλάχους. Ἔστιν δὲ καὶ μικρὰν Βλαχίαν, ἥγουν Ρουμανίαν ἐθεώρησαν καὶ ἴδιαν τῶν χώραν ὠνόμασαν τὴν Μακεδονίαν»²⁶.

Σπουδαιότερη εἶναι ἡ ἀκόλουθη ἐπισήμανση τοῦ Ζολώτα γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς σλαβικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος καὶ μάλιστα μὲ τὴν τόσο ἀκατανόητη ἀπαίτηση ἀναγωγῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους στὸν σλαβικὸν κόσμο. Κατὰ τὸ πρότυπο τῶν παραδοναβίων ἥγεμονιῶν ἡ τσαρικὴ Ρωσία ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' Νικολάε-

26. Ζολώτα, ἐ. ἀ., 528. Πβ. καὶ προσφύρεστατες παρατηρήσεις, τὶς ὁποῖες ἀξιοποιεῖ ὑπηρεσιακῶς ἦδη τὸ 1868 ὁ δραστήριος καὶ εὐφήμης Πρόξενος τῶν Ιωαννίνων Χρ. Φραγκούδης ἀρνύμενος αὐτὲς ἀπὸ ἀνέκδοτη συγγραφὴ τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ, *Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων*, ἐν Ἀθήναις 1905, 46-47: «Γράφουν καὶ σκέπτονται ὡς οἱ Ἐλληνες. Συναγωνίζονται μετ' αὐτῶν ἐκθύμως ὅπου γειτονικαὶ φυλαὶ ἀπειλήσωσι τὸν Ἐλληνικὸν ἔθνισμόν... Καλλιεργοῦσι τὴν Ἐλληνικὴν παιδείαν καὶ αὐτῶν τῶν Ἐλλήνων ἐπιμονάτερον... Καθά δὲ τὴν Ἐλληνικὴν ἰδέαν ὑμνεῖ τῶν τε Κουτσοβλάχων καὶ τῶν Ἐλλήνων ἡ δημιόδης ποίησις, ὑπὸ τῆς αὐτῆς Ἐλληνικῆς Μούσης ἐμπνέεται καὶ ὁ Ζαλοκώστας καὶ ὁ Βαλαωρίτης. Καὶ τοὺς Ἐλληνοβλάχους τούτους, τοιούτους δύντας, παρουσιάσθη ἐσχάτως προπαγάνδα Ρωμουνικῆ διανοηθεῖσα νὰ προσηλυτίσῃ αὐτοὺς καὶ, παραγνωρίζουσα τούς τε ἴστορικοὺς καὶ φυσικοὺς νόμους, νὰ ἐπιχειρήσῃ ν' ἀποστάσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὸν Ἐλληνισμόν! Περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅποιας ἔτυχε δεξιάσεως ἡ προπαγάνδα αὕτη, ἡ ἀδρὰ διαθέτουσα χρηματικά ποσά, ἐκ τοῦ Ρωμουνικοῦ προϋπολογισμοῦ ἀντλούμενα καὶ παντοῖα ἀγαθὰ τοῖς Κουτσοβλάχοις ὑπισχνούμενη. Ἄλλ' ὁ Ρωμουνικὸς οὗτος προσηλυτιμός, κατὰ τῆς πρακτικῆς τοῦ ὅποιου ἀποτελεσματικότητος διαμαρτύρεται τρανῶς ἡ τε πολιτικὴ καὶ ἡ φυσικὴ Γεωγραφία, προσκρούει οὐ μόνον εἰς τὰ ἀκραιμανῆ τῶν ἡμετέρων Ἐλληνοβλάχων Ἐλληνικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν ἔμφυτον αὐτοῖς δέξειαν νομοσύνην, ἢν τόσῳ παραγνωρίζουσιν οἱ παρουσιαζόμενοι ὡς ἀδελφοὶ αὐτῶν. Διαβλέπουσιν ἐκεῖνοι κάλλιστα, ὅτι οἱ διμάύμονες καλοθεληταὶ αὐτῶν, οἵτινες ἔχουν νὰ μεριμνήσουν καὶ δι' ἄλλους ἐγγύτερον εὑρισκομένους -ἐν Μπουκοβίνᾳ- ἀδελφούς αὐτῶν, μόνον ὡς πολιτικὸν ἀντάλλαγμα θέλουν νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτούς». Ἐπαληθεύεται δὲ τελείως ἡ τελευταία παρατηρηση περὶ πολιτικοῦ ἀντάλλαγματος καὶ μάλιστα μὲ τὸν ἐπισημότερο τρόπο ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου G. I. Brătianu, *Une énigme*

βίτς (1818-1881) μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο (1856) στρέφεται πρὸς τὰ Βαλκάνια καὶ ἴδιως πρὸς τοὺς σλαβοφώνους πληθυσμοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, ἀπὸ τοὺς ὄποιους ἀποσπᾶ νέους καὶ μεταφέρει στὴ Ρωσία γιὰ «σπουδές», μὲ διαφωτιστὴ τὸν διαβόητο Παγαλίν, διδάσκαλο τοῦ τσάρου καὶ κορυφαῖο τῆς πανσλαβιστικῆς ἴδεας, «ἲηγον -κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Ζολώτα- τῆς δι’ εἰρηνικῶν ἑθνολογικῶν καὶ φιλολογικῶν ἀγώνων προσαρτήσεως ὅλων τῶν ἀπὸ Βιστούλα ἔως Ἀδρίαν καὶ Αἴγαίου Σλαύων». Στὴ Ρωσία οἱ νεαροὶ σλαβόφωνοι κατ’ ἔξοχὴν «Ἐμάνθανον ὅτι τὸ ἔνδοξον σλαβικὸν γένος τῶν Βουλγάρων, αὐτόχθον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ ἀπὸ τῶν σπλάχνων τοῦ ὄποιου προηλθον οἱ μέγιστοι ἄνδρες Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππον καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ ὑφ’ οὗ κατῳκεῖτο ἀείποτε ἡ περίχωρος τοῦ Βυζαντίου καὶ ὅλα τὰ παράλια τοῦ Εὔξείνου, τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου, παρηγκωνίσθη ἀναξίως ὑπὸ τῆς ἀπὸ νότου προελθούσης μυσαρᾶς φυλῆς τῶν Γραικῶν καὶ κατεποδόθη...»²⁷.

Ο Ζολώτας δὲν ἀφήνει ἀπαρατήρητη τὴν ἄγνοια καὶ τὴν ἀδράνεια τῶν Ἕλλήνων: «Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐν Ἀνατολῇ οὐδὲν οὔτ’ ἐγινώσκομεν οὔτ’ ἐννοοῦμεν τῶν λάθρᾳ ἐνεργούμενων ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις διὰ χειρῶν μακροτάτων ἀπὸ Πετρουπόλεως καὶ Μόσχας»²⁸, ὅπως ἄλλως τε συμβαίνει πάντοτε, ἀκόμη καὶ στὶς ἡμέρες μας²⁹.

et un miracle historique: le peuple roumain, Bucarest 1942, 212.

27. Ζολώτα, ἔ.ἀ., 540. Γιὰ τὴν ἑλληνικότητα Φιλίππου, Ἀριστοτέλη καὶ γενικὰ τῶν Μακεδόνων βλ. J. N. Kalléris, «La question de l’ origine des Macédoniens: mise au point», Commission Internationale pour une Histoire du développement scientifique et culturelle de l’ Humanité, *Cahiers d’ Histoire Mondiale*, 4, 1958, 93 κ.ἔ. Τοῦ αὐτοῦ, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*, Collection de l’ Institut Français d’ Athènes, I, 1954, II, 1976, Index. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ Μακεδονικὸ μὲ δεδομένα ἴστορίας, γλωσσολογίας, ἐθνολογίας...», Ἐλληνοχροιστιανικὴ Ἀγωγὴ, 361, 1989, 67-74. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ ποωτοτύπου κεμένου τῆς Αίτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.), Πρακτικά Α ἀρχαιολογικοῦ καὶ ἴστορικοῦ συνεδρίου Αίτωλοακαρνανίας», Ἀγρίνιο 21-22-23 Οκτωβρίου 1988, Ἐκδοση 1991. Ἐπίσης Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1989 καὶ Ἀνάτυπο Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ιοιάννινα 1989, 233 κ.ἔ.

28. Ζολώτα, ἔ.ἀ., 540.

29. βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικό»-«Κουτσοβλαχικό» καὶ ἐλληνικὴ ἀρρυθμία, Τρίκαλα 1986. Ἀνάτ. Τρικαλινά, 6, 1986, 83-122. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν “ἀνυπαρξία” στὸ ἑθνικὸ προσκήνιο», *Expression*, 7, 1991, 101 κ.ἔ. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ Ἐκθεση τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῶν Η.Π.Α. καὶ ἡ ἐνθύνη μας», *Πειραιώνὴ Ἐκκλησία*, 4(111) Μάρτιος 1991, 46-47. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀπόπειρες ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου», *Κοινωνικές Τομές*, 27, 1991. Τοῦ αὐτοῦ, «Καὶ διμως κινδυνεύουμε καὶ ἀπὸ τὸ Βλάχικό!», *Οἰκονομικός Ταχυδρόμος*, 31-10-1991, 21 κ.ἔ.

«Ο Βόρειος Ἐλληνισμός». Διεθνὲς Συνέδριο 17-20 Δεκεμβρίου 1992. Πρακτικά. Παρασσός, ΛΕ' 1993.

Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΩΣ ΤΟ 1881

Οι ἀρχές τῆς Θεσσαλίας εἶναι προϊστορικές. Μάλιστα οἱ ἄφθονες καὶ ποικίλες παραδόσεις καθιστοῦν τὴ Θεσσαλία λίκνο τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Κατὰ μιὰ ἐκδοχὴ ὁ γενάρχης Θεσσαλὸς εἶναι γιὸς τοῦ Αἴμονος καὶ ἔγγονος τοῦ Πελασγοῦ, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἡ χώρα ὀνομάζεται Πελασγία, Αίμονία, Θεσσαλία, ἀλλὰ καὶ Νεσσωνὶς ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ Θεσσαλοῦ Νέσσωνα, ὅπως καὶ Πυρραία ἀπὸ τὴν Πύρρα, σύνυγο τοῦ μυθικοῦ Δευκαλίωνος, Πανδώρα ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ Δευκαλίωνος, καὶ Αἰολὶς ἀπὸ τὸν Αἴολο, γιὸ τοῦ Ἑλληνος, γιοῦ τοῦ Δευκαλίωνος.

Σύμφωνα δὲ μὲ ἄλλη παράδοση ἡ Θεσσαλία εἶναι ἡ πρώτη Ἑλλὰς καὶ οἱ Θεσσαλοὶ οἱ πρῶτοι Ἑλληνες ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἑλληνος.

Ωστόσο κατὰ μαρτυρία Λατίνων ἴστορικῶν ὁ Θεσσαλὸς εἶναι γιὸς τοῦ Γραικοῦ. Ἐτοι οἱ Θεσσαλοὶ σχετίζονται μὲ τοὺς Πελασγούς, συνάμα δέ ἀποβαίνονταν κληρονόμοι καὶ τῶν δύο ἔθνων ὀνομάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἑλλην καὶ Γραικός.

Στὴ Θεσσαλικὴ λεκάνη, ὅπως ἀποκαλύπτουν τὰ ἀπολιθωμένα δοτᾶ τοῦ Πηνειοῦ, ποὺ βρέθηκαν μαζὶ μὲ παλαιοιλιθικὰ ἔργαλεῖα, διαπιστώνεται σχέση συμβιώσεως ἀνθρώπων καὶ ζώων πρὶν ἀπὸ ἕκατὸ χιλιάδες χρόνια.

Ἡ Θεσσαλία κατὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδο παρά τὸν κλειστὸν σχηματισμό της καὶ τὴν αὐτάρκεια δὲν ἔμεινε ἀπομονωμένη. Ἀντίθετα, ἔγινε πρώτῳ ζωτικὸ κέντρῳ πολιτιστικῶν ἐξελίξεων καὶ ἐπικοινωνιῶν. Οἱ ἀπανθρακωμένοι καρποὶ δημητριακῶν καὶ ὀσπρίων καὶ τὰ ὀστᾶ ζώων, κυρίως αἰγοπροβάτων, βοδιῶν καὶ χοίρων, σὲ μεγάλο ποσοστὸ ἀνηλίκων, ἀποτελοῦν ἀποδείξεις καλλιέργειας τῆς γῆς καὶ ἔξημερώσεως ζώων, δηλαδὴ ζωῆς γεωργικῆς καὶ κτηνοτροφικῆς. Ἐπίσης τὰ σφραγίδια, σχεδὸν πάντοτε καμῷμένα ἀπὸ ὅστρακα ἀγγείων, οἱ βελόνες ἀπὸ ὀστᾶ καὶ ἄλλα ὀστέϊνα ἔργαλεῖα πιστοποιοῦν τὸ γνέσιμο τοῦ μαλλιοῦ, τὴν ὑφασμή, τὴν κατεργασία δερμάτων. Δὲν λείπουν καὶ ἐνδείξεις ὑπάρχεισας κάποιας μιօρφῆς ἐμπορίου, ὅπως καὶ ἀσχολίας μὲ τὴ θαλασσινὴ ἀλιεία καὶ τὴ ναυτιλία.

Λίθινα δὲ καὶ πήλινα εἰδώλια πείθουν γιὰ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν προϊστορικῶν Θεσσαλῶν, ποὺ ἴδιαιτέρα λατρεύουν ἀνθωπομορφικὴ θηλυκὴ θεότητα, σύμβολο τῆς εὐγονίας στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ ζῶα καὶ τῆς εὐφορίας στοὺς καρπούς. Βέβαιη θεωρεῖται καὶ ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν μετὰ τὴν ἀνακάλυψη ἀνάγλυφης στήλης – menhir καὶ νεολιθικοῦ νεκροταφείου.

Κατὰ τὶς ἐγκυρότερες ἀπόψεις ὁ προϊστορικὸς πολιτισμὸς τῆς Θεσσαλίας δὲν ἦλθε ἔτοιμος ἀπὸ τὸ Βορρᾶ ἢ τὴν Ἀνατολὴ ἀλλὰ εἶναι φυσιολογικὴ ἐξέλιξη καὶ συνέχεια τοῦ παλαιότερου ποὺ ἀνέπτυξαν οἱ γηγενεῖς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν

ἄλλων διαμερισμάτων τῆς χερσονήσου μας.

Χῶροι, στοὺς ὁποίους διαφύλαχθηκαν σημαντικὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς προϊστορικῆς Θεσσαλίας, εἶναι πολλοί, ὅπως τὸ Κουτσόχερο, ἡ Τζάνη Μαγούλα καὶ ἡ Μαγούλιτσα, ἡ Κραννώνα, ἡ Σουφλὶ Μαγούλα, ἡ Μεγάλη Βρύση (ἢ Ἀγία Ἀννα), τὸ Σέσκλο, τὸ Διμήνι, τὸ Κουφόβουνο, οἱ Παγασές, τὰ Πευκάκια, ἡ Πύρασος κ.ἄ.

Ἡ Θεσσαλία γαλονεῖ τὰ ἑλληνικὰ φύλα ποὺ θὰ ἐπεκταθοῦν στὸν ἥπειροτεικό, νησιωτικό, μικρασιατικὸ καὶ ὑπόλοιπο χῶρο.

Οἱ Πρωτο - Ἰωνες ἀφήνοντας τὴν κοιτίδα τους, βιοειδυτικὴ Θεσσαλία, κατευθύνονται πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴ Θεσσαλία καὶ ἀπὸ ἐκεῖ χωρισμένοι σὲ ὅμιδες προχωροῦν στὴ δυτικὴ Λοκρίδα, ἀνατολικὴ στερεά, Πελοπόννησο, Ἀργολιδοκορινθία, Κυνουρία, Ἀχαΐα, Πισάτιδα, Τριφυλία, ὅπου μεταδίδουν τὸν πολιτισμό, κατ' ἔξοχὴν τὴν ιατρική, ποὺ στὴ Θεσσαλία ἔχει ωρίες παμπάλαιες χάρη στὸν Χείρωνα καὶ στὸν Ἀσκληπιὸ μὲ τοὺς Ἀσκληπιάδες του.

Στὴν Πελοπόννησο καταλήγουν καὶ οἱ Ἀρκάδες ὕστερα ἀπὸ μιὰ συνοίκηση μὲ θεσσαλικὰ φύλα στὴν ὁρεινὴ δυτικὴ Θεσσαλία, στὴν Ἀθαμανία, Ἀργιθέα. Στοὺς μύθους τους διασώζουν παραδόσεις γιὰ τὸν Πελασγό, ἢ δέ Θεμιστώ, μητέρα τοῦ Ἀρκάδος, ἐντοπίζεται στὴν Ἀθαμανία.

Οἱ Ἀθαμάνες, ποὺ ἥδη ἀναγνωρίζονται ως ἑλληνικὸ φύλο, ἐντοπίζονται στὴ νοτιοανατολικὴ Θεσσαλία καὶ στὴ Βοιωτία.

Οἱ γείτονες τῶν Ἀθαμάνων Λαπίθες, θεσσαλικὸ φύλο, ἐγκατεστημένο στὶς ὁρεινὲς δυτικὲς περιοχὲς τῆς Θεσσαλίας, στὴν Πίνδο, προοδευτικὰ γίνονται κύριοι πολλῶν πόλεων τῆς Πελασγιώτιδος, τῆς νότιας Περραιβίας, ὅπως Λάρισα, Μόψιον, Ἀργισσα, Γυρτώνη, Ὁρθη, Ἡλώνη, Ὄλοσσών καὶ φθάνουν ως τὰ βουνά τῆς Οσσα καὶ Ὄμολη. Ἀπὸ ἐκεῖ συνεχίζουν τὴ διασπορὰ στὴν Στερεά, κοιλάδα Σπερχειοῦ, Φωκίδα, Βοιωτία, Ἀττική, Κορινθία, Λακωνία, Ἡλιδα. Μὲ τὴ Θεσσαλία δὲ συνδέονται οἱ Λαπίθες ἥρωες Αἰγεύς, Θησεύς, Καινεύς, Κόρωνος, Πειρίθοος, Πολυποίτης, Φάλαρος κ.ἄ., ποὺ γίνονται ἐπώνυμοι δήμων τῆς Ἀττικῆς, τῆς Κορινθίας καὶ ἄλλων περιοχῶν.

Οἱ Φλεγύες, ἑλληνικὸ φύλο ἐγκατεστημένο στὸ Δάστιο πεδίο τῆς Θεσσαλίας, μεταναστεύει στὴ Βοιωτία καὶ στὴ Σικυωνία, ὅπου διαδίδει τὴ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς ὁποίας εἶναι ὀπωδόπτε οὐ πάντα τοὺς ἀρχαίτερους φορεῖς.

Ἄλλο γειτονικὸ φύλο, ἑλληνικὸ καὶ μάλιστα πανάρχαιο, οἱ Μινύες ἔχουν κοιτίδα τὴν πόλη Μινύα στὰ σύνορα Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. ἐντοπίζονται στὴν Ιωλκὸ καὶ συνάπτονται μὲ τὴν ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία. Ἐπίσης συναντοῦμε τοὺς Μινύες στὴν Ἀχαΐα, Φθιώτιδα, Βοιωτία, Ἀττική, λόφο Μουνιχίας (Καστέλλα Πειραιῶς), Πελοπόννησο, Ὄλυμπία, Ἡλιδα, ὁρεινὴ Τριφυλία.

Ἀπὸ τὴν ίδια περίπου περιοχήν, τὴν πόλη Αίνια, κοντά στὰ Τέμπη, προέρχο-

νται καὶ οἱ Ἀΐνιανες, ποὺ μεταναστεύουν στὴν ὁρεινὴν Ἀΐνιανία, μεταξὺ Τυμφροντοῦ καὶ Οἴτης καὶ γειτονεύουν μὲ τοὺς Δόλοπες, θεσσαλικὸ φύλο τῆς ὁρεινῆς δυτικῆς Θεσσαλίας. Στὴν κοιτίδα τους οἱ Ἀΐνιανες γειτονεύουν μὲ τοὺς Περραιβούς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ὄμηρικὸ κατάλογο τῶν ἐλληνικῶν φύλων, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Τροίας, διότι εἶχαν κοινὸ ἀρχηγό.

Οἱ Περραιβοὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐπεκτάσεως τῶν Λαπιθῶν ἀναγκαστικὰ ἀποσύρονται στὰ ὁρεινότερα μέρη τῆς Περραιβίας, στὴ βορειότατη Θεσσαλία. Ἔπειτα ὅμως ἐπεκτείνονται καὶ οἱ Ἰδιοὶ στὰ μέρη ποὺ κατοικοῦσαν οἱ Ἀΐνιανες καὶ σὲ μέρος ἀπὸ τὶς κτήσεις τῶν παλαιῶν ἔχθρῶν τους, τῶν Λαπιθῶν. Ὁστόσο μεταναστεύουν καὶ στὴν Πελοπόννησο, κυρίως στὴν Κυλλήνη, ἵσως ὅμιλος μαζὶ μὲ τοὺς Λαπίθες. Κατὰ δὲ τοὺς ἴστορικοὺς χρόνους Περραιβοὶ συναντῶνται στὴν Πίνδο καὶ στὰ Ἀθαμανικὰ ὅρη, ἀλλὰ ὁ χρόνος μετακινήσεώς τους δὲν εἶναι γνωστός.

Στὴν Ἰδια περίπου περιοχὴ τῆς Πίνδου ἀπὸ τὸ 1900 π.Χ. ἐντοπίζονται καὶ οἱ Βοιωτοί, ποὺ ἀρχικὰ κατεβαίνουν πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ τιμήματα τους καταλήγουν στὴν Καδμηίδα, ποὺ μετονομάζεται Βοιωτία μετὰ τὴν ἐγκατάστασή τους ἐκεῖ γύρω στὸ 1100 π.Χ. Οἱ Βοιωτοὶ φέρονται ἀπὸ τὴν Ἀρονη τῆς Θεσσαλιώτιδος τὴν λατρεία τῆς σεβαστῆς θεᾶς Ἰτωνίας, τὴν ὥποια οἱ Θεσσαλοὶ τιμοῦσαν ὡς ἐθνική τους θεὰ καὶ εἶχαν καθιερώσει εἰδικές τελετές, τὰ Ἰτώνια. Θεωροῦσαν τὴν θεὰ προστάτριά τους στὸν πόλεμο, ὅπως δείχνει καὶ ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τὸ ὄνομα εἶδι μὲ τὴν πολεμικὴν παρακλήσειν «ἴτε», ποὺ σημαίνει «ὅδηματε». Οἱ παραστάσεις ἔχουν τὸν τύπο τῆς Ἀθηνᾶς προμάχου, μὲ τὴν ὥποια ταύτιζαν τὴν Ἰτωνία στὰ ἴστορικὰ χρόνια, κατὰ τὰ ὄποια καὶ οἱ ἀντιπόσωποι τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν συνέρχονται στὸ Ἰτώνειο τῆς Βοιωτίας, ὅπου τελοῦσαν καὶ ἀγῶνες, Παμβοιώτια.

Ἐναὶ ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ φύλα τῆς προϊστορικῆς Θεσσαλίας, ποὺ φέρει τὸ ὄνομα Αἰολεῖς καὶ ὅμιλει τὴν αἰολικὴν διάλεκτο, ἐντοπίζεται στὴν ἀνατολικὴν Θεσσαλία. Ὑπολείμματά του συναντῶνται στὴν περιοχὴ Πλευρῶνος καὶ Καλυδῶνος τῆς Αίτωλίας, στὴ Λέσβο καὶ στὰ ἀπέναντι μικρασιατικὰ παράλια.

Τιμῆμα τοῦ φύλου τούτου, πιθανὸν τὸ ἰσχυρότερο, ἐγκατεστημένο στὴ νότια Θεσσαλία, ἔγινε γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Ἀχαιοί, ἡ δέ χώρα Ἀχαΐα Φθιωτίς. Μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἐννοοῦνται συνήθως καὶ οἱ Φθίοι, Μυρμηδόνες, Ἐλληνες, ποὺ ζοῦν στὸν αὐτὸν σχεδὸν χῶρο. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐθνικὸ Ἀχαιοὶ στὰ ὄμηρικὰ ἔπη ταυτίζεται τὶς περισσότερες φορές μὲ τὸ μεταγενέστερο Ἐλληνες, στὸ ὄποιο συμπεριλαμβάνονται ὅλα τὰ ἐλληνικὰ φύλα.

Ομάδες Ἀχαιῶν ἐγκαταλείπονται στὴ Θεσσαλία καὶ φθάνουν στὴν Ἀγορίδα, στὴ βόρεια ἀκτὴ τῆς Πελοποννήσου, ποὺ ἀπὸ τότε ὄνομάζεται Ἀχαΐα, στὴ Μεσσηνία, στὴ Λακωνία, στὴν Κρήτη, στὴ Δωδεκάνησο, στὴν Κύπρο.

Αἰολικὸ φύλο εἶναι καὶ οἱ Μάγνητες, τῶν ὁποίων ἡ παρουσία ἐπισημαίνεται στὴν ἀνατολικὴ Θεσσαλία, κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ Αἰγαίου, στὴν ἄλλοτε χώρα τῶν μυθικῶν Κενταύρων καὶ τῶν Λαπιθῶν. Ἐτσι δὲνομάζεται Μαγνησία καὶ ἀργότερα πρὸς διάκριση ἀπὸ τὴν Μαγνησία τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου ἀσφαλῶς μετανάστευσε τμῆμα Μαγνήτων, Θετταλομαγνησία.

Ἄλλὰ τὸ τελευταῖο ἔλληνικὸ φύλο, ποὺ ἀφήνει τὴν ὁρεινὴ δυτικὴ Θεσσαλία, τὴν δροσερὸν τῆς Πίνδου, γειτονικὴ τῶν Ἀθαμάνων καὶ Βοιωτῶν, καὶ κυριαρχεῖ βαθμαῖα στὴ θεσσαλικὴ πεδιάδα, εἶναι οἱ Θεσσαλοί. Αὐτοὶ ἐπιβάλλουν τὸ ἐθνικὸ δῆμονά τους, πρῶτα σὲ ἔνα τμῆμα, στὴ Θεσσαλιώτιδα, καὶ σιγὰ σιγὰ σ' ὅλόκληρη τὴ λεκάνη, Θεσσαλία. Σύμφωνα δὲ μὲ τίς παραδόσεις ἡ παρουσία τῶν Θεσσαλῶν ἐρμηνεύεται καὶ ὡς ἐπιστροφή: Ὁ Αἴμων, γιὸς τοῦ Πελασγοῦ, ἐγκατέλειψε κάποτε τὴ γενέτειρά του καὶ μὲ πολλοὺς Πελασγοὺς ἐγκαταστάθηκε στὴ Θεσπρωτία. Ἡ φυγὴ ὅμως δὲν ἦταν δριστικὴ. Διότι ἡ νοσταλγία τῆς πατρίδας ὑπῆρξε τόσο ἔντονη, ὥστε παρακινώντας τὸ γιό του Θεσσαλό, ἀρχηγὸ πιὰ τῶν Θεσσαλῶν Θεσπρωτῶν, ἐπανῆλθε στὸ Πελασγικὸ Ἀργος, στὴ Θεσσαλία.

Ἡ ἐπικράτηση τῶν Θεσσαλῶν πραγματώνεται μετὰ τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο, στὸν ὅποιο συμμετεῖχαν ἀρχετὰ φύλα ἢ πόλεις, δῆπος ἡ Τροίκη, ἡ Ἰθώμη καὶ ἡ Οἰχαλία μὲ ἀρχηγοὺς τοὺς δῆμοστοὺς γιατροὺς Ποδαλείριο καὶ Μαχάονα, γιοὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἡ Φυλάκη μὲ ἡγέτη τὸν Πρωτεσίλαο, οἱ Φερές μὲ τὸν Εὔμηλο τοῦ Ἀδμήτου, ἡ Ἀργισσα, ἡ Γυρτώνη κ.ἄ. μὲ τὸν Πολυποίτη, ἡ Μελίβοια μὲ τὸν Φιλοκτήτη, οἱ Αίνιανες καὶ Περδαίβοι μὲ τὸν Γουνέα, οἱ Μάγνητες μὲ τὸν Πρόθοο καὶ οἱ Μυρμιδόνες μὲ τὸν Ἀχιλλέα.

Κατὰ τὸν 11ο αἰώνα π.Χ. οἱ Θεσσαλοί καταλαμβάνουν τὴ δυτικὴ πεδιάδα καὶ τὸ κέντρο τῆς Θεσσαλίας. Τὴν ἀνατολικὴ δὲ πεδιάδα κατέχουν καὶ κατὰ τὸν 10ο αἰώνα π.Χ. προθεσσαλικὰ φύλα, τὰ ὁποῖα εἶχαν δημιουργήσει δύο πολιτιστικὲς ζῶνες, μιὰ γύνω ἀπὸ τὴ Λάρισα καὶ τὴν ἄλλη στὴν περιοχὴ τῆς Ἱωλκοῦ. Ἡ ὅλη κλήρωση τῆς κυριαρχίας τῶν Θεσσαλῶν καὶ στὶς δύο ζῶνες συντελεῖται κατὰ τὸν 9ο αἰώνα π.Χ.

Ἡ μορφὴ τῆς πολιτικῆς δργανώσεως τῶν Θεσσαλῶν εἶναι πολὺ παλαιὰ καὶ κοινὴ σ' ὅλα τὰ ἔλληνικὰ φύλα γιὰ ἔνα διάστημα τῆς ἴστορίας τους, συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ 1100 ὧς τὸ 800 π.Χ. Κατάγεται δὲ ἀπὸ πολὺ μακρινὸ ἴστορικὸ παρελθόν καὶ χαρακτηρίζεται «φυλετικὸ κράτος».

Οἱ Θεσσαλοί ἀδιαμφισβήτητα κύριοι τῆς Θεσσαλίας χωρίζουν τὶς Θεσσαλικές γαῖες σὲ κλήρους, στοὺς ὁποίους προσκολλοῦν τοὺς ἀρχαίους κατοίκους, δημιουργώντας τὴν κοινωνικὴ τάξη τῶν «Πενεστῶν».

Μολονότι οἱ Πενέστες ἀποκαλοῦνται μερικὲς φορές «δούλοι» ἢ μὲ συνώνυμες λέξεις, διαφέρουν ἀπὸ τοὺς δούλους, ποὺ συγκροτοῦν ἄλλη χαμηλότερη κοινωνικὴ τάξη.

Οἱ δοῦλοι ἀποτελοῦν κτήματα τῶν ἴδιωτῶν καὶ προέρχονται ἀπὸ ἐλευθέρους, ἀν αἰχμαλωτισθοῦν ἀπὸ ἔχθρικὸ στρατὸ ἢ ἀπὸ πειρατὲς καὶ δὲν ἔξαγορασθοῦν ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τους. Τὰ δὲ παιδὶα τῶν δούλων παραμένουν δοῦλοι. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς πρώτης προχριστιανικῆς χιλιετίας οἱ δοῦλοι εἶναι εὐάριθμοι. Αὐξάνονται κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες.

Καὶ οἱ Πενέστες δὲν εἶναι ἐλευθεροί, ἀλλὰ προστατεύονται ἀπὸ νόμους, ποὺ δὲν ἰσχύουν γιὰ τοὺς δούλους. Δὲν ἀνήκουν, ὅπως οἱ δοῦλοι, σὲ ἴδιωτες ἀλλὰ στὴν κοινότητα. Οἱ ὑποχρεώσεις τῶν Πενεστῶν προβλέπονται ἀπὸ γενικὲς διατάξεις, ὡστε νὰ μὴ ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὴ θέληση ἢ τὸ χειρότερο ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσία ἐκείνων ποὺ ἔχουν τοὺς κλήρους. Ἐχουν ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ παραμείνουν στὴ χώρα, νὰ καλλιεργοῦν γιὰ λογαριασμὸ τους τὸ ἔδαφος, ἀλλὰ νὰ πληρώνουν φόρο ἢ νὰ δίνουν μέρος ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα, μ' ἀντάλλαγμα νὰ μὴ διατρέχουν τὸν κίνδυνο νὰ φονευθοῦν ἢ νὰ ἔξορισθοῦν. Ἐπὶ πλέον μποροῦν νὰ ἀξιοποιοῦν τοὺς καρποὺς τῆς γῆς, ὡστε νὰ βελτιώνουν τὴν οἰκονομικὴ κατάστασή τους καὶ νὰ γνωρίζουν κάποια εὐμάρεια. Κατὰ μαρτυρία ἀρχαία «καὶ πολλοὶ τῶν κυρίων ἔαυτῶν εἰσὶν εὐπορώτεροι! Γι' αὐτὸ καὶ κατατάσσονται «μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων».

Ἡ σημασιολογικὴ ταύτιση τῶν λέξεων Πενέσται καὶ Πένητες ἀποδίδεται στὸν Ἀριστοφάνη, ἀλλὰ δὲν ἀποδίδει τὴν πραγματικότητα. Διατυπώθηκαν δὲ διάφορες ἐκδοχὲς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Πενέσται. Κατὰ τὴν πιὸ πιθανὴν οἱ Θεσσαλοὶ συνήθιζαν νὰ ἀποκαλοῦν Πενέστες τὰ ἔνεα πρὸς αὐτοὺς ἐθνικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἔχαν συναντήσει τοὺς Πενέστες τῆς Ἰλλυρίας. Ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὴν ἀριστοφάνεια παρετυμολογία εύνοήθηκε ἡ χρήση τοῦ ὄνοματος μὲ κοινωνικὸ περιεχόμενο.

Κατ' ἀντίθεση πρὸς τοὺς δούλους οἱ Πενέστες εἶναι πολυάριθμοι στὴν ὑπηρεσία τῶν ἀρχόντων τῆς Θεσσαλίας ὡς γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι ἀλλὰ στὴν πρώτη ἀνάγκη καὶ ὡς πολεμιστές, κατὰ κανόνα ἵππεῖς. Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα οἱ Θεσσαλοὶ «τοσούτους καὶ τοιούτους ἔχοντες Πενέστας ἥδυναντο πλείους ναῦς πληροῦν ἢ οἱ Ἀθηναῖοι». Ἀπὸ τὸν κάθε θεσσαλικὸ κλῆρο, ποὺ δὲν εἶναι οἰκογενειακός, ὅπως στὴ νότια Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἴδιοκτησία τοῦ γένους καὶ γ' αὐτὸ διατηρεῖται πολὺ μεγαλύτερος, ἐπιστρατεύονται 40 ἵππεῖς καὶ 80 πελταστές.

Οἱ Θεσσαλοί, γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὴν ἔξουσία στὴ Θεσσαλικὴ λεκάνη, στὴν ὁποίᾳ ἀπλώθηκαν, διασπάσθηκαν σὲ τέσσερα φυλετικὰ κράτη ἀνταποκρινόμενα σὲ ἴσαριθμα διαμερίσματα τῆς Θεσσαλίας: τὴ Θεσσαλιώτιδα μὲ σημαντικὲς πόλεις τὴ Μητρόπολη καὶ τὴν ἀρχαιότατη αἰολικὴ Ἀρονη, ποὺ στὴ θέση της ἴδρυθηκε ἀργότερα τὸ Κιέριον· τὴν Ἰστιαιώτιδα μὲ κύριες πόλεις τὴν Τρίκη καὶ τὸ Αἰγίνιον (σημ. Καλαμπάκα)· τὴν Πελασγιώτιδα, μὲ τὴ Λάρισα καὶ τὶς Φερές· τὴ Φθιώτιδα, μὲ τὴ Φάρσαλο.

Προσφυέστατα πιστεύεται ότι ή διαιρεση δὲν είχε έθνικό χαρακτήρα ἀλλὰ γεωγραφικό, οἰκονομικό, διοικητικό.

Εἰσηγητής τῆς ἰδρύσεως τῶν τεσσάρων θεσσαλικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ὀνομάζονται τετραρχίαι ἡ τετράδες ἡ μοῖραι, θεωρεῖται ὁ Λαρισαῖος Ἀλεύας ὁ Πυρρός, γενάρχης τῆς μεγάλης ἀρχοντικῆς γενιᾶς τῶν Ἀλευαδῶν, ποὺ διοικοῦν τὴν Πελασιώτιδα καὶ τὴν Θεσσαλία.

Οἱ Πελασιώτες κατέστησαν «Περιοίκους» τοὺς Περραιβοὺς καὶ οἱ Φθιώτες τοὺς Ἀχαιοὺς τῆς περιοχῆς τῆς Ὄθρους. Οἱ Περίοικοι ἀποτελοῦν ἴδιαιτερη κοινωνικὴ τάξη μὲ αὐτοδοίκηση καὶ αὐτονομία, καθὼς καὶ οἰκονομικὰ προνόμια. Ἐντάσσονται δηλαδὴ στὸ «φύλετικό κράτος» τῶν Θεσσαλῶν ὡς ἐλεύθεροι χωρὶς πολιτικὰ δικαιώματα.

Ἡ τετραρχία, κράτος ἴδιαιτερο, διοικεῖται ἀπὸ τὸν ταγό, ποὺ ἐκλέγεται μεταξὺ μελῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν, γιὰ ὀλόκληρη τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς του. Κάθε κράτος εἶναι ἀρκετὰ ἵσχυρὸ καὶ δὲν κινδυνεύει ἀπὸ ἄλλα ἑλληνικὰ κράτη. Ὡστόσο κατὰ τὸ τέλος τοῦ 7ου αἰώνα π.Χ. τὰ τέσσερα θεσσαλικὰ κράτη ἔχουν συμπήξει στενὴ συμμαχία. Σὲ καιρὸ πολέμου ἐνώνουν τοὺς στρατούς τους καὶ ἐκλέγουν ἔναν ἀπὸ τοὺς ἥγειμόνες τῶν κρατῶν ὡς ἀνώτατο στρατιωτικὸ ἥγέτη, «ταγό», στὸν ὅποιο ὑπάγονται κατ' εὐθεῖαν καὶ οἱ στρατοὶ τῶν Περιοίκων.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ταγοὺς δὲν καταθέτουν τὴν ἀρχὴ μετὰ τὴν λήξη τοῦ πολέμου ἀλλὰ τὴν κατακρατοῦν, ἐφόσον δὲν ἀντιμετωπίζουν ἀντίσταση, γιὰ ὅλο τὸ διάστημα τῆς ζωῆς τους. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ Θεσσαλία ἀποτελεῖ ἐνιατο οὐσιαστικὰ κράτος μὲ ἀσύγκριτα μεγαλύτερη δύναμη, τὴν ὅποια οἱ Θεσσαλοὶ δὲν χρησιμοποιοῦν γιὰ ἀμυντικοὺς σκοπούς ἀλλὰ γιὰ ἐπιθετικούς. Διότι καὶ τὰ τέσσερα μαζὶ κράτη μποροῦν νὰ παρατάξουν ὅχι μόνο τὸν πολυαριθμότερο ἀπὸ τοὺς ἑλληνικοὺς στρατοὺς ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπικινδυνωδέστερο λόγῳ τῆς συγκροτήσεώς του ἀπὸ ἐπιδέξιους ἵππεῖς.

Οἱ Θεσσαλοὶ ταγοὶ ἔχοντας πλήρη ἐπίγνωση τῆς στρατιωτικῆς ὑπεροχῆς τῆς Θεσσαλίας σπεύδουν νὰ προσθέσουν στοὺς Περιοίκους τοὺς Μάγνητες, τοὺς Αἰνιᾶνες καὶ τοὺς Μαλιέτες, καὶ τὸν Λόλοπες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διαθέτουν στὸ Ἀμφικτιονικὸ Συνέδριο τὶς μισὲς ἡ καὶ περισσότερες ψῆφους, δηλαδὴ τὶς δικές τους καὶ τῶν πέντε ἡ ἔξι Περιοίκων τους. Ἐπειτα στρέφουν τὶς βλέψεις τους πρὸς τοὺς Φωκεῖς, τοὺς ὅποιους παρὰ τὴν ὀχύρωση τῶν Θερμοπυλῶν νικοῦν χάρη καὶ στὴ συμπαράσταση τῶν Μαλιέων, ποὺ ὁδηγοῦν τὸν θεσσαλικὸ στρατὸ ἀπὸ ὁρεινὲς διαβάσεις, καὶ προσθέτουν νέα ψῆφο τοῦ θεσσαλικοῦ μετώπου στὴν Ἀμφικτιονία. Βέβαια, μετὰ τὸν Κρισαῖο πόλεμο, τὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἱεροὺς πολέμους, στὸν ὅποιο οἱ Θεσσαλοὶ εἶχαν τὸ κύριο βάρος τῶν ἐπιχειρήσεων στὴν ξηρὰ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἀρχίλοχο, οἱ Φωκεῖς ἔξεγείρονται. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ σκληρότατο πόλεμο ὑποχρεώνουν τελικὰ τοὺς

Θεσσαλοὺς νὰ ἐκκενώσουν τὴ χώρα. Ἀλλὰ οἱ Θεσσαλοὶ δὲν ἀποθαρρύνονται. Πρὸιν ἀπὸ τὸ 571 π.Χ. εἰσβάλλουν στὴ Βοιωτία, τὴν ὅποια ὅμως δὲν κατοδηθῶνται νὰ καταλάβουν. Ὡστόσο φαίνεται ὅτι τὰ ἐνδιαφέροντά τους εἶναι πολὺ εὐρύτερα, διότι μεταξὺ ἄλλων λαμβάνουν μέρος καὶ στὸν Ληγάντιο πόλεμο, ποὺ φέρει ἀντιμέτωπους τοὺς Χαλκιδεῖς καὶ Ἐρετριεῖς, καθὼς καὶ μακρινοὺς συμμάχους τους. Κατὰ τὸν Ληγάντιο πόλεμο, στὸν ὅποιο λέγεται ὅτι γὰρ πρώτη φορὰ γίνεται χρήση ἴππικοῦ, οἱ Θεσσαλοὶ πολεμοῦν στὸ πλευρὸ τῶν Χαλκιδέων, ὅπως καὶ οἱ Σάμιοι, ἐναντίον τῶν Ἐρετριέων.

Στὴν πολιτικὴ ἔνωση τῶν τετραρχιῶν πρωτοστατοῦν κατ’ ἔξοχὴν ἡ Ἰσχυρὴ πρωτεύουσα τῆς Πελασγιώτιδος, ἡ Λάρισα, καὶ οἱ Ταγοὶ τῆς.

Ἡ Λάρισα, κτισμένη στὸ ἀνατολικοκεντρικὸ τμῆμα τῆς θεσσαλικῆς πεδιάδας εἶναι γνωστὴ ὡς θέση ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ τοπωνυμίου σημαίνει ὁχυρωμένη τοποθεσία, ποὺ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα στὸ σημερινὸ «Φρούριο» ἐπιβεβαιώνει ἀπόλυτα. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση ἰδούτες τῆς πόλεως εἶναι ὁ Λάρισος, γιὸς τοῦ Πελασγοῦ, καὶ ὁ Ἀκρίσιος, βασιλιάς τοῦ Ἀργούς.

Ἡ ιστορία τῆς Λάρισας, ὅπως καὶ τῆς Θεσσαλίας ὅλης, ἀρχίζει τὸν 80 αἰώνα π.Χ. μὲ πρῶτο γνωστὸ ταγὸ τὸν Ἀλεύνα τὸν Πυρρό, ποὺ ἥδη εἴδαμε.

Οταν οἱ Πεισιστρατίδες τυραννεύουν στὴν Ἀθήνα κατὰ τὰ τέλη τοῦ δου αἰ. π.Χ., οἱ Θεσσαλοὶ μὲ ταγὸ τὸν Κινέα συνάπτουν εἰρήνη μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

Τὸν 50 αἰώνα π.Χ., κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη (480 π.Χ.), οἱ Θεσσαλοὶ μὲ ταγὸ τους τὸν Λαρισαῖο Θώρακα καὶ τοὺς δύο ἄλλους Ἀλευάδες Θρασυδαῖο καὶ Εὐρύπολο παρατάσσονται στὰ Τέμπη, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Πέρσες, οἱ ὅποιοι ὅμως περνοῦν ἀπὸ τὴ διάβαση τῆς Καλλιπεύκης. Γι’ αὐτὸ τελικὰ ἀποσύρονται, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ἐλληνες, καὶ ὑποτάσσονται, ὅπότε ὑποχρεώνονται καὶ νὰ ἀκολουθήσουν τοὺς Πέρσες στὴν πορεία πρὸς τὴ νότια Ἑλλάδα μὲ τοὺς Μακεδόνες, τοὺς Βοιωτούς κ.ἄ. Ἐλληνες.

Μετὰ τὰ Μηδικὰ ἡ νέα ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀθήνας ἐπαναφέρει στὴν ἐπικαιρότητα τὶς παραδόσεις γιὰ κοινὴ πελασγικὴ καταγωγὴ τῶν Ἀθηναίων, Θεσσαλῶν καὶ Ἀργείων καὶ συνάπτει τὴ συνθήκη τοῦ 462/1 π.Χ. Οἱ Θεσσαλοὶ ἀποστέλλουν μὲ ἀρχηγοὺς τοὺς Πολυμήδη καὶ Ἀριστόνο ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἀπὸ Λαρισαίους, Φαρσάλιους, Πυράσιους, Γυρτώνιους, Φεραίους καὶ Κραννώνιους πολεμιστές.

Τὸν προσεταιρισμὸ τῶν Θεσσαλῶν εἶχαν ἐπιδιώξει καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅπως φαίνεται κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ στρατηγοῦ Βρασίδα ἐναντίον τῶν ἀθηναϊκῶν δυνάμεων τῆς Θράκης. Ιδιαίτερα συμπαραστάθηκαν οἱ Φαρσάλιοι ἀριστοκρατικοὶ Πάναιρος καὶ Δῶρος καὶ ὁ Λαρισαῖος Νικονίδας. Παρὰ τὴν ἀντίδραση τῶν δημοκρατικῶν ἡ προσέγγιση Λακεδαιμονίων καὶ Θεσσαλῶν εἶχε του-

λάχιστο μερική ἐπιτυχία, διότι οἱ πρῶτοι ἐπικαλοῦνται ἐξ ἵσου στενὲς σχέσεις, ποὺ σώζονται σὲ ζωντανὴ θεσσαλολακεδαιμονικὴ παράδοση, κατὰ τὴν ὥποια ὁ Θεσσαλὸς εἶναι γιὸς τοῦ Ἡρακλείδου Αἰάτου. Σ' αὐτῇ δὲ ὁ Πίνδαρος ἀφιερώνει ὡραίους στίχους:

Ὄλβια Λακεδαίμων,
μάκαιρα Θεσσαλίᾳ. Πατρός δ'
ἀμφοτέραις ἐξ ἐνὸς
ἀριστομάχου γένος Ἡρακλέους βασιλεύει.

Πάντως ἡ τελευταία διάσταση ἀπόψεων καὶ θέσεων ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν φανερώνει ὅτι ἡ πολιτικὴ ἔνωση τῶν Θεσσαλῶν δὲν εἶναι πάντοτε σταθερή. Ἡ χαλαρότητα αἰσθητοποιεῖται ὅσο ἀναπτύσσονται οἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας, μάλιστα δὲ ὄρισμένες, ὅπως ἡ Φάρσαλος, ἡ Κραννών, οἱ Φερές, Ἰσοδυναμοῦν μὲ τὴ Λάρισα. Ἐπὶ πλέον ἡ κατάτμηση τῆς Θεσσαλίας πέρα απὸ τὴ βασικὴ διαιρέση σὲ τετραρχίες εὐνοεῖ τὴν ἐμφάνιση ἡγεμονίσκων, ποὺ διαταράσσουν τὴν τάξην. Οἱ δὲ ἐπιπτώσεις εἶναι σοβαρές τόσο στὴν ἐσωτερικὴ ὅσο καὶ στὴν ἐξωτερικὴ πολιτική, διότι δὲν διασφαλίζεται σαφής στάση τῶν Θεσσαλῶν, ἐφόσον διαπραγματεύονται ἄλλοτε ὡς ἔνα κράτος καὶ ἄλλοτε ὡς ἰδιαίτερες πόλεις μὲ ἐπακόλουθα ἀναπόφευκτα τὶς παλινφρδίες, ἀντιφάσεις, συγχύσεις. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐμφανίζει τοὺς Θεσσαλοὺς ὡς ἀστατούς καὶ ἀπιστούς στὶς ἐπαφές τους μὲ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνες ἢ καὶ μὲ τοὺς ἀλλοεθνεῖς, ὥστε νὰ διαιωνισθοῦν οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένη: «Ταῦτα γὰρ (δῆλ. ἡ πολιτικὴ τῶν Θεσσαλῶν) ἄπιστα μὲν ἦν δήπου φύσει καὶ ἀεὶ πᾶσιν ἀνθρώποις».

Ἡ χαλάρωση καὶ πολιτικὴ χειραφεσία τῶν Θεσσαλικῶν τετραρχιῶν καὶ ἐπὶ μέρους πόλεων ἀποδυναμώνει τὴν κεντρικὴ διοίκηση τοῦ παλαιοῦ «φυλετικοῦ κράτους» τῶν Θεσσαλῶν, οἱ ὅποιοι ἥδη ἐμπλέκονται σὲ μεγάλες διαμάχες μεταξύ τους. Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο οἱ Φερές ἀνταγωνίζονται τὴ Λάρισα καὶ ἐπιδιώκουν τὴν ἡγεμονία τῆς Θεσσαλίας. Παρεμποδίζουν τοὺς Λαρισαίους στὴ χρήση τοῦ ἐμπορικοῦ Παγασητικοῦ κόλπου καὶ ἐπιχειροῦν νὰ ἀποστάσουν ἀπὸ τοὺς Λαρισαίους τὸ εὑφόρῳ ἀνατολικὸ λεκανοπέδιο τοῦ Πηνειοῦ, ὥστε τελικὰ νὰ συγκρουσθοῦν τὸ 404 π.Χ. Ωστόσο δὲ νικητής, τύραννος τῶν Φερῶν Λυκόφρων, στὴ συνέχεια τῆς διαμάχης, δὲν ἔρχεται ἀντιμέτωπος μόνο τῶν Λαρισαίων ἀλλὰ καὶ τῶν συμμάχων τοὺς Θηβαίων, Κορινθίων καὶ ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς Κραννωνίων, Σκοτουσσαίων καὶ Φαρσαλίων. Ἐφήμερα πάντως ὑπερισχύουν οἱ Λαρισαῖοι Ἀλευάδες. Τὸ 378 π.Χ. στὶς Φερές τὸν Λυκόφρονα διαδέχεται ὁ Ἰάσων, ποὺ ἀνακηρύσσεται ταγὸς ὅλων τῶν Θεσσαλῶν καὶ σύντομα ἔξυψώνει τὸ γόντο τῆς Θεσσαλίας σὲ πανελλήνια κλίμακα. Οἱ πόλεις τῆς

νότιας Ἑλλάδος ἐπιζητοῦν τὴ φιλία. Ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας Ἀμύντας γίνεται σύμμαχος. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἡπείρου δηλώνουν ύποτέλεια. Γι' αὐτὸ ὁ Ἰάσων σκέπτεται τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος. Ὁργανώνει μεγάλο στρατὸ καὶ πρὸ πάντων ἐπιδίδεται στὴ ναυπήγηση στόλου γιὰ τὴ συντριψὴ τῆς ἀθηναϊκῆς θαλασσορατίας. Ἀλλὰ τὰ σχέδιά του ματαιώνονται ἐξ αἰτίας τῆς δολοφονίας του, ἥ δοπια εἶναι ἀπαρχὴ δολοφονιῶν ταγῶν καὶ ἐπειμβάσεων γειτόνων στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις τῆς Θεσσαλίας.

Τὸν Ἰάσονα διαδέχεται ὁ ἀδελφός του Πολύδωρος, τὸν ὃποῖο δολοφονεῖ ὁ ἀδελφός του Πολύφρων, τὸν ὃποῖον δολοφονεῖ ὁ Ἀλέξανδρος, τὸν ὃποῖο δολοφονοῦν οἱ γιοὶ τοῦ Ἰάσονος Τεισίφονος, Λικόδρων καὶ Πειθόλαος.

Ἄλλὰ ἡ κατάληψη τῆς ταγείας ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο δὲν θέτει τέρμα στὶς ἀναστατώσεις, διότι καταντᾶ ἀπὸ τοὺς ὡμότερους τυράννους καὶ προκαλεῖ τὴ μετάκληση τῶν Μακεδόνων, ποὺ καταφθάνουν μὲ ὄρχηγὸ τὸ βασιλιὰ Ἀλέξανδρο Β', χωρὶς ὅμως νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς προσδοκίες τῶν τυραννούμενων Θεσσαλῶν, ὥστε νὰ καταστοῦν ἀναπόφευκτες καὶ τρεῖς ἀλλεπάλληλες ἐπειμβάσεις Βοιωτῶν μὲ ἡγέτες ἀντίστοιχα τοὺς Πελοπίδα καὶ Ἰσημηνία, τὸν Ἐπαμεινώνδα καὶ πάλι τὸν Πελοπίδα, ὃ ὅποῖος νικᾷ μὲν τὸν τύραννο Ἀλέξανδρο στὸ πεδίο τῆς μάχης τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν (364 π.Χ.) ἀλλὰ φονεύεται καὶ ὁ ἴδιος.

Ομοιος μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἔξελισσεται καὶ ὁ δολοφόνος του Τεισίφονος, ποὺ γίνεται αἴτιος νέων ἐπειμβάσεων, τῶν Μακεδόνων μὲ τὸν Φίλιππο Β' καὶ τῶν Φωκέων. Παρὰ τὶς πρῶτες ἥπτες ὁ Φίλιππος Β' κατατροπώνει στὸ Κροκικὸ πεδίο τὸ Φωκικὸ στράτευμα (344 π.Χ.) καὶ ἀνακηρύσσεται Ἀνώτατος Ἀρχων τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν, ὅπότε πιὰ ἡ Θεσσαλία ἀκολουθεῖ τὴν πορεία τῆς Μακεδονίας.

Ο Φίλιππος Β' ἐκμεταλλεύεται τὴ δυσαρέσκεια τῶν Περιοίκων, ἰδιαίτερα δὲ τῶν Περραϊβῶν, καὶ τῶν μεγάλων λαϊκῶν μαζῶν κατὰ τῶν Ἀλευαδῶν καὶ γενικὰ κατὰ τῶν Θεσσαλῶν ἀρχόντων καὶ ἐφαρμόζει δημιοφιλέστερη πολιτική. Καταπολεμᾶ τοὺς δυνάστες καὶ ἰσχυροὺς καὶ περιποιεῖται τοὺς ἀδύνατους καὶ ἀδικημένους, ποὺ τὸν χαιρετίζουν ὡς ἐλευθερωτὴ καὶ τὸν βοηθοῦν μὲ τὸ ἀξιόμαχο ἴππικό τους στὴν πραγμάτωση τῆς ἴδεας γιὰ πανελλήνια ἐνότητα. Συνεχίζουν δὲ τὴ συνδρομὴ καὶ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πολεμώντας γενναῖα σ' ὅλες τὶς ἔνδοξες μάχες, Γρανικοῦ, Ισσοῦ, Γαυγαμήλων κ.ἄ.

Οἱ Θεσσαλοὶ μεταβάλλουν στάση μόνο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου (323 π.Χ.) ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ποὺ ἐπαναστάτησαν, καὶ δοκιμάζονται σκληρά.

Μολονότι ὡς τὸ 197 π.Χ. οἱ Θεσσαλοὶ ἀνήκουν στὴ Μακεδονία, ἀφοῦ στὴν κρίσιμη μάχη τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν τάσσονται στὸ πλευρὸ τοῦ Φιλίππου Ε', βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας, ποὺ χάνει τὴ μάχη μὲ τὸν Ρωμαῖο στρατηγὸ Λεύκιο

Κοινό Φλαμινίνο καὶ μὲ τοὺς Ἑλληνες συμμάχους του, οἱ δὲ τύχες τῆς Μακεδονίας ρυθμίζονται πιὰ ἀπὸ τὴν ωμαϊκὴν σύγκλητο, ἐκδηλώνουν φιλορρωμαϊκές τάσεις μὲ πρότη πόλη τὴν Λάρισα.

Οἱ Ρωμαῖοι, ποὺ εἶχαν συλλάβει τὴν ἴδεα τῆς παγκόσμιας κυριαρχίας, πρὸν ἀκόμα κάνουν ωμαϊκὴ τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησο, δὲν θὰ ἄφηναν ἀνεπηρέαστη τὴν πλουτοπαραγωγικὴν Θεσσαλία. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν βαθειὰν ἐλληνικὴν ἐπίδραση, ποὺ ἐπὶ αἰῶνες δέχθηκαν, ἅμεσα καὶ ἔμμεσα, καὶ τὴν προσάρτηση τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος (νότιας Ἰταλίας), γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 229 π.Χ. μὲ πρόσκληση τῶν Κερκυραίων, ποὺ δεινοπαθοῦν ἀπὸ Ἰλλυρικές ἐπιδρομές, ἐπεμβαίνουν στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ στὰ ἐσωτερικὰ τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου. Συντρίβοντας χάρη στὴν ἐνεργὸν συμπαραγάσταση τῶν ἐνδιαφερομένων Ἑλλήνων τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ ἐπιβάλλοντας τὴν εἰρήνη, ἐπισκέπτονται τὶς ἐλληνικές πόλεις, ὡς ἐλευθερωτὲς καὶ εὐεργέτες καὶ γίνονται δεκτοὶ στὰ Ἰσθμια ἀπὸ τοὺς Κορινθίους. Τὸ ἵδιο ἐπαναλαμβάνουν καὶ μετὰ τὴν συντριψὴν τοῦ Φιλίππου Ε', τὸ 197 π.Χ. στὶς Κυνὸς Κεφαλές. Ἡ ωμαϊκὴ σύγκλητος κηρύσσει: «...ἐλευθέρους, ἀφρούρητους, ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλούς, Περραϊβούς».

Ἄλλὰ ἡ ἐλευθερία, τὸ ἀφορολόγητο, ἡ αὐτοδιοίκηση καὶ αὐτονομία ποὺ χορηγοῦνται σ' ὅλους τοὺς Ἑλληνες εἶναι πλασματικές καὶ ἀποσκοποῦν στὴν τόνωση τῶν φιλορρωμαϊκῶν διαθέσεων, διότι οἱ Μακεδόνες παραμένουν πάντοτε ἐπίφοβοι. Ὁ Φλαμινίνος ἐπανιδρύει τὸ Κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν μὲ ὅλες τὶς ἔξουσίες, τὸ συνέδριο, τὸν στρατηγό, τὸν ἵππαρχο, τὸν ταραντίναρχο, τὸν γραμματέα τῶν συνέδρων, τὸν ταμία καὶ τὸν ἰερέα τοῦ Ἐλευθερίου Διός. Ὁ διακοσμητικὸς θεσμὸς τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν διατηρεῖται ὡς τὰ χρόνια τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀν καὶ τὸ 148 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἐνώνουν Θεσσαλία καὶ Μακεδονία σὲ μιὰ ἐπαρχία μὲ τὸ ὄνομα «Μακεδονίᾳ», κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀκταβίανοῦ ἡ Θεσσαλία προσαρτᾶται στὴν ἐπαρχία Ἀχαϊα. Ἐν τούτοις ἐπὶ Αὐγούστου ἐνσωματώνονται ὡς καθ' αὐτὸν θεσσαλικές περιοχές τῶν παλαιῶν τετραρχιῶν καὶ τῶν Περιοίκων, πρὸ πάντων Περραϊβῶν καὶ Μαγνήτων, ὥστε μὲ τὸ ὄνομα Θεσσαλία νὰ νοεῖται, ἡ χώρα πρὸς βορρᾶν τῶν Θερμοπυλῶν ὡς τὰ Πιέρια καὶ τὸν Ὄλυμπο. Ἡ διοικητικὴ δὲ ὑπόστασή της δὲν εἶναι πάγια. Ὑπάγεται πάλι στὴ Μακεδονία καὶ κατὰ καιροὺς ἀποκαλεῖται ἐπαρχία ἔχοντας ἴδιαίτερο διοικητή.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀναβιώνουν τὸ Κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν, ἔνα σύστημα, ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι συγκεντρωτικὸ καὶ ὀλιγαρχικό, φαινομενικὰ δὲ δημοκρατικό, μὲ ἀπότερο σκοπὸ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ὅλων τῶν τάξεων νὰ μὴ δυσαρεστοῦνται καὶ ἡ ωμαϊκὴ ἐπικυριαρχία ἡ κυριαρχία νὰ ἀσκεῖται ἀνετα καὶ ἀβίαστα. Τοῦτο ἐπιβεβαιώνουν ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀνθρωπονυμικοῦ καὶ τοπωνυμικοῦ ὑλικοῦ, ποὺ ἐπὶ πλέον τεκμηριώνουν μιὰ πρώτη

γενική ρωμαϊκή ἐπίδραση και γένεση διγλωσσίας ἢ και λατινοφωνίας, κατ' ἔξοχὴν στὸν χῶρο τῆς Περραιβίας και τῆς δυτικῆς Θεσσαλίας πρὸς τὴν ὁροσειρὰ τῆς Πίνδου.

Οἱ Ρωμαῖοι, ἐνόσῳ χρειάζονται τοὺς Θεσσαλοὺς και τοὺς ἄλλους Ἑλληνες, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀπομόνωση και ὑποταγὴ τῶν Μακεδόνων, παρουσιάζονται ἐλληνομαθέστατοι και ἐλληνοπρεπέστατοι. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἥπτα τοῦ Περσέως, τελευταίου βασιλὶα τῆς Μακεδονίας, στὴν Πύδνα τὸ 167 π.Χ., ἀποκαλύπτουν τὸ πραγματικὸ πρόσωπο τους. Χρησιμοποιοῦν τὴν λατινικὴ γλώσσα και συμπεριφέρονται ὡς Ρωμαῖοι. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν διαθέτουν τὸ ἀναγκαῖο ἔμψυχο δυναμικὸ γιὰ τὴν ἐπάνδρωση τῶν ἔξουσιῶν στὰ νέα ἐδάφη, ἀπευθύνονται στοὺς γηγενεῖς Θεσσαλούς, ὅπως και σὲ ὄλους τοὺς Ἑλληνες, και προσφέρουν διοικητικὲς θέσεις, στρατιωτικὲς ἀρμοδιότητες γιὰ τὴν διαφύλαξη τῶν πολλῶν ἐπικαίρων ὀρεινῶν διαβάσεων, γιὰ τὴ λειτουργία κοινωφελῶν ὑπηρεσιῶν, ταχυδρομικῶν, μεταφορικῶν, ξενοδοχειακῶν, δυνατότητες γιὰ ἐπιδόσεις προσοδοφόρες, ἐπαγγελματικές, ἐμπορικές, οἰκονομικὲς και τὰ προνόμια τοῦ Ρωμαίου Πολίτου.

Παρὰ τὴ διεξαγωγὴ ἐπεισοδίων ἐμφυλίων πολέμων, ὅπως Καίσαρος - Πομπηΐου, στὸ θεσσαλικὸ χῶρο και τὶς ἐπιδρομές ποικιλωνύμων λαῶν, Κοστοβώκων, Γότθων κ.ἄ. ποὺ ἀναμφίβολα ζημιώνουν και ταλαιπωροῦν, κυρίως ἐξ αἰτίας τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν πεδινῶν οἰκισμῶν ὀδικῶν κόμβων και μεταφορᾶς, ἔστω προσωρινῆς, σὲ ἀπόκεντρες και ὀρεινὲς θέσεις, οἱ Θεσσαλοὶ ἐπὶ ρωμαιοχρατίας γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα ζοῦν ἥσυχοι και ἀσφαλεῖς μέσα στὶς γνωστές τους κοινωνικὲς και ἄλλες συνθῆκες. Προσθήκη αἰσθητὴ συμβαίνει στὸ θρησκευτικὸ τομέα. Οἱ Θεσσαλοὶ και ἰδιαίτερα οἱ Λάρισαῖοι εἰσάγουν στὸ «πάνθεο» τῆς εἰδωλολατρικῆς θρησκείας τους τοὺς ἐπιφανέστερους αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ τὸ φαινόμενο εἶναι πανελλήνιο και παγκόσμιο και δὲν ἀποτελεῖ θεσσαλικὴ ἔξαίρεση. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸν 1ο κιόλας αἰώνα μ.Χ. ἀνατέλλει στὴ Θεσσαλίᾳ ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ. Ἀνάμεσα δὲ στὶς πρῶτες ἐκκλησίες, ποὺ ἰδρύονται στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο, ἀναφέρεται ἡ ἐκκλησία τῆς Λάρισας. Ὁστόσο ὁ χριστιανισμὸς ἀκμάζει στὴ Θεσσαλίᾳ μετὰ τὴν ἄνοδο στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὅπότε ἀρχίζει οὐσιαστικὰ ἡ βυζαντινὴ ἐποχὴ.

Ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου ἡ Θεσσαλία μὲ τὶς Βόρειες Σποράδες ἀποτελεῖ ὑπαρχία τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσα πάντοτε τὴ Λάρισα, ποὺ εἶναι σπουδαῖος συγκοινωνιακὸς κόμβος τῆς πρωτεύουσας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τῆς Κωνσταντινούπολεως, πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ἵδιως δυτικὰ πρὸς τὴ Νικόπολη τῆς Ἡπείρου, νότια πρὸς τὶς Θερμοπύλες, τὴν Ἐλάτεια, τὴν Ἀθήνα και τὴν Κόρινθο.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ Θεσσαλία ὡς γεωγραφικὴ και διοικητικὴ μονάδα ποικίλλει. Γιὰ κάποιο διάστημα ἐπεκτείνεται βιορειοδυτικὰ ὡς τὴν

Καστοριά. Άλλοτε καλύπτει και τὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἢ μετονομάζεται Ἑλλάδα, καθώς και Μεγάλη Βλαχία. Υπάγεται στὴν εὐρύτερη διοικητικὴ διαιρεση τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἢ σὲ ἀντίστοιχο σχῆμα μὲ νέα ὀνομασία.

Ἄπὸ τὶς καθόδους μεγάλων μεταναστευτικῶν λαῶν, Οὔννων, Ἀβάρων, Σλάβων, ἡ Θεσσαλία δὲν ἀλλοιώνεται ἐθνολογικά. Τῶν δύο πρώτων οὕτε ἔχην οὔτε ἀνάμνηση διατηροῦνται. Οἱ σλαβικὲς νησίδες τῶν Βελεγεζιτῶν ἢ Βερζιτῶν, ποὺ ἐντοπίζονται στὴ Μαγνησίᾳ, εἴτε ἔξαφανίζονται, ὅπως οἱ διαβατικοὶ Δραγούψιτες τῆς δυτικῆς Θεσσαλίας, εἴτε ἀνάμεσα στὸν ὅγκο τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀφομοιώνονται, διότι δὲν διαθέτουν πολιτικὴ ὁργάνωση ἢ εἶναι τόσο ὑποτυπώδης, ὥστε ἀποδεικνύεται ἀνεπαρκής γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους.

Γνωστότερες εἶναι οἱ λεγόμενες βουλγαρικὲς ἐπιδρομές μὲ ἀρχηγὸ τὸν Σαμουήλ, ἀρμενικῆς καταγωγῆς, στὶς ὁποῖες οἱ Θεσσαλοὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ Λαρισαῖοι προβάλλουν σθεναρὴ ἀντίσταση. Μετὰ τὴν ἄλωση ὅμως τῆς πόλεως ἀρκετοὶ Λαρισαῖοι ὁδηγοῦνται ώς ὅμηροι μαζὶ μὲ τὸ λείψαντο τοῦ Ἅγιου Ἀχιλλείου στὴν περιοχὴ τῶν Πρεσπῶν καὶ τῆς Ἀχρίδας, ὅπου εἶχε τὸ καταφύγιο ὁ Σαμουήλ.

Οἱ Θεσσαλοὶ εἴησαν ὀδυνηρὲς περιπέτειες, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β' ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὶς ἐπαναστάσεις τοῦ Βάρδα Σκληροῦ καὶ Βάρδα Φωκᾶ καὶ μὲ τοὺς Ἀραβεῖς. Ἐν τούτοις ἔστειλε τὸν στρατηγὸ Νικηφόρο Οὐρανό, ποὺ ἐπέτυχε τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς νότιας Ἑλλάδος ἀπὸ τὶς μεγάλες ταλαιπωρίες συντρίβοντας τοὺς ἐπιδρομεῖς στὸν Σπερχειὸ τὸ 997.

Οἱ ἀλλεπάλληλες ἐμφανίσεις τῶν ἐπιδρομέων τοῦ Σαμουήλ δὲν ἔχουν ἐπιπτώσεις ἐθνολογικὲς στὸν χῶρο τῆς Θεσσαλίας. Οἱ ἴσχυρισμὸς συγχρόνων μας Βουλγάρων γιὰ ἐπιβιώσεις βουλγαρικὲς στὴ βόρεια κυρίως Θεσσαλία εἶναι ἀπόρροια παρερμηνείας σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, Βυζαντινοῦ χρονογράφου ἀρμενικῆς καταγωγῆς, ποὺ μνημονεύει ἐμφατικὰ Βλάχους καὶ Βουλγάρους ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἔξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων τὸ 1066. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια ὁ ὅρος Βουλγάρος δὲν ἔχει ἐθνολογικὴ σημασία ἀλλὰ ἀπλούστατα διοικητικὴ καὶ ἀνταποκρίνεται στὴν ὁρολογία τῆς ἐποχῆς μετὰ τὴν κατανίκηση τοῦ Σαμουήλ ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο τὸν Β' καὶ τὴν ἰδρυση τοῦ θέματος «Βουλγαρία», στὸ ὅποιο περιλαμβάνονται περιοχές τοῦ ἀλλοτε Ἰλλυρικοῦ. Ο ὅρος Βλάχος ἐκφράζει τὴ γλωσσικὴ κατάσταση μέρους τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας.

Οἱ Βλάχοι μνημονεύονται τὸν 10ο αἰώνα στὴν περιοχὴ τῆς Καστοριᾶς ἀπὸ τὸν Βυζαντινοὺς χρονογράφους Ἰωάννη Σκυλίτζη καὶ Γεώργιο Κεδρονὸ λόγῳ τῆς δολοφονίας τοῦ Δαυΐδ, ἐνός ἀπὸ τοὺς Κομητόπουλους, ἀδελφοῦ τοῦ Σαμουήλ (976 μ.Χ.).

Ἡ οὐσιαστικὴ μνεία τῶν Βλάχων γίνεται τὸν 11ο αἰώνα καὶ περιέχεται στὰ αὐτοκρατορικὰ κείμενα, ποὺ ωθούνται στὰ ζητήματα στὸν χῶρο τῆς Χερσονήσου

μετὰ τὴν δριστικὴ συντριβὴ τοῦ Σαμουήλ. Ἐπειτα ἐπαναλαμβάνεται συχνότερα καὶ ἔξ αἰτίας τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, ποὺ ὑποθάλπει στὰ πλαίσια τοῦ ἀντιλατινισμοῦ τὴ διάκριση, οἱ δὲ Βλάχοι δίνουν στόχῳ χρησιμοποιώντας ὡς δεύτερῃ ἥ ἀποκλειστικὴ γλώσσα, τὴν κουτσοβλαχική, ἀρωματική, ἵνα ἰδίωμα νεολατινικό. Παλαιότερα οἱ λατινόγλωσσοι τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἀποτελοῦσαν ἀντικείμενο χρακτηρισμοῦ διαφορετικοῦ, διότι ἦταν οἱ κατ' ἔξοχὴν Ρωμαῖοι, Βυζαντινοί, ἥ δὲ λατινικὴ ὑπερεῖχε ὡς πάτριος καὶ ἐπίσημη γλώσσα. Τὴν ὑπαρξὴν λατινογλώσσων Ἐλλήνων ἐπισημαίνει ἡδη τὸν δο αἰώνα ὁ χρονογράφος Ἰωάννης Λυδὸς ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἐλληνικότητα ὅχι μόνο τῶν λατινογλώσσων τῆς Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ τῶν βιοειδέρων διαμερισμάτων τῆς Εὐρώπης (Βαλκανικῆς), ὅπου πλεονάζουν οἱ Ἐλληνες ὡς λατινόγλωσσοι. Εἰδικὰ τὴν ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, Μεγάλης Βλαχίας, καὶ ἀκριβέστερα τῆς δυτικῆς πρὸς τὴν ὁροσειράν τῆς Πίνδου ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Βυζαντινός χρονογράφος Γεώργιος Παχυμέρης: «τοὺς γὰρ τὸ παλαιὸν Ἐλληνας οὓς Ἀχιλλεὺς ἤγε, Μεγαλοβλαχίτας καλῶν ἐπεφέρετο».

Ο Κεκαυμένος ἐντοπίζει στὴ Θεσσαλία καὶ συγκεκριμένα στὴ Λάρισα Βλάχους ἀστούς, γαιοκτήμονες, κτηνοτρόφους, ποὺ δὲν νοοῦνται, πρὸ πάντων οἱ πρῶτοι, στὴν περίπτωση ἀποδοχῆς τῆς θεωρίας περὶ καθόδου ἀπὸ βιορᾶ (Δακίας), ἀβάσιμης πιὰ καὶ κατὰ τοὺς ἄλλοτε θιασῶτες της. Ἐξ ἄλλου στὶς ἡμέρες μας ἥ διεπιστημονικὴ ἔρευνα (γλωσσολογική, ἴστορικη, ἐθνολογική, λαογραφική, ἀνθρωπολογική) τεκμηριώνει ἀδιάσειστα τὴν ἐντοπιότητα καὶ τὴν ἐλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, ποὺ ἐνωρίς σημειώνουν ἀξιόλογες ἐπιτεύξεις στὶς ποικίλες ἐκφάνσεις τῆς ἴδιωτικῆς καὶ δημόσιας ζωῆς, χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἐμπόριο, τέχνες, γράμματα, ἐπιστῆμες, ἔργα φιλαλληλίας καὶ ἐθνικῆς εὐεργεσίας.

Κατὰ τὸ διάστημα, ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὴν περιφανὴ νίκη τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ (997), ὡς τὴν ἔξέγερση τῶν Λαρισαίων (1066), ποὺ ὡς αἰτία είχε τὴν ἐπιβολὴ στὸν θεσσαλούς βαρειαῖς φρούριογίας γιὰ κάλυψη τῶν ἔξόδων τῶν πολυτελῶν γάμων τοῦ Κωνσταντίνου Ι΄ Δούκα, στὴ Θεσσαλία ἐπικρατεῖ ἡ συχία καὶ παρατηρεῖται ἐμπορικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη. Πόλεις δὲ ἀκμαῖες ἀναφέρονται ἥ Λάρισα, τὰ Τρίκαλα, οἱ Γόμφοι, ὁ Δομοκός, ἥ Φάρσαλος, οἱ δύο Ἀλμυροί, ἥ Δημητριάς, ὁ Πλαταμών, τὸ Δομένικο κ.ἄ.

Ωστόσο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰώνα ἥ Θεσσαλία γνωρίζει νέες περιπέτειες ἔξ αἰτίας τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν, οἱ δόποι οἱ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Βοημούνδο κυριεύουν τὰ Τρίκαλα καὶ πολιορκοῦν τὴ Λάρισα. Τὰ δεινοπαθήματα τῶν Λαρισαίων καὶ τῶν ἄλλων Θεσσαλῶν τελειώνουν χάρο στὴν ἀφιξη ἀντοκρατορικῶν στρατευμάτων μὲ ἀρχιστράτηγο τὸν Ἰδιο τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Α΄, ποὺ νικᾶ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ ὑποχρεώνει νὰ λύσουν τὴν πολιορκία. Μετὰ δὲ τὴν ἐπι-

βολὴ τῆς τάξεως οἱ Θεσσαλοὶ γιὰ μισὸ περίπου αἰώνα ἐπιδίδονται ἀπερίσπαστοι σὲ ἔργα εἰρηνικά, ποὺ συντελοῦν στὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴ καὶ στὴν πνευματικὴ πρόοδο τῆς Θεσσαλίας. Ιδιαίτερα μεγάλη εἶναι ἡ κίνηση στὰ λιμάνια τοῦ Παγασατικοῦ κόλπου, ὃπου συναλλάσσονται καὶ ἀλλοεθνεῖς, Ἐβραῖοι, Βενετοί, Πισάτες, Γενουάτες, ποὺ τονώνουν τὸ ἔξαγωγικὸ καὶ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο.

Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Φράγκους (1204) καὶ ἡ κατάλυση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔχουν τὸν ἀντίκτυπό τους καὶ στὴ Θεσσαλία. Γιὰ μιὰ σχεδὸν εἰκοσαετία ἡ Θεσσαλία, μάλιστα ἡ ἀνατολική, διαμοιράζεται ἀπὸ τὸν Βονιφάτιο Μομφερρατικό, βασιλιὰ τῆς Θεσσαλονίκης, σὲ Φράγκους ἀξιωματούχους: ἡ Λάρισα καὶ ὁ Ἀλμυρὸς στὸν Γούλελμο, τὸ Βελεστίνο στὸν Βερθόλδο Κατσενέλλενμπόκεν, ὁ Βόλος καὶ ἡ περιφέρειά του στοὺς ἀδελφοὺς Ἀλβερτίνο καὶ Ρολνδίνο Κανόσα καὶ ὁ Πτελεός στὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν. Μεγαλύτερα δὲ προβλήματα γεννᾶ ὁ διορισμὸς λατίνων ἐπισκόπων, ποὺ ἐφαρμόζουν μισαλλόδοξη καὶ καταπιεστική, κυρίως φροδολογικὴ πολιτική, ὅπότε ἀναγκάζονται οἱ Θεσσαλοὶ νὰ ἐπιζητήσουν μὲ κάθε θυσία τὴν ἀπελευθέρωσὴ τους ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ τὴν καταφυγὴ στὴ σκέπη Βυζαντινῶν εὐγενῶν, ὅπως τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Θεοδώρου, τοῦ γιου του Μιχαὴλ Β', τοῦ Θεοδώρου Βατάτζη, τοῦ Ἰωάννου, τῶν γιῶν του Κωνσταντίνου καὶ Ἀγγέλου καὶ τέλος νὰ περιπέσουν πάλι, ἀλλὰ γιὰ μικρὸ διάστημα, στὴν ἔξουσία ἐνὸς Φράγκου, τοῦ Δούκα τῶν Ἀθηνῶν, τελευταίου ἀπὸ τοὺς Δελαφός (1308), Γουΐδωνος Β'.

Τὸ 1309 ἀναστατώνουν τὴ Θεσσαλία οἱ Καταλανοί, ἀλλὰ ὁ Στέφανος Μελισσηνός, μέγας χωροδεσπότης Θεσσαλίας, ἀνατολικῆς, μὲ ἔδρα τὰ Λεχώνια τοῦ Πηλίου, συνάπτει φιλικὲς σχέσεις μαζί τους μὲ ἀποτέλεσμα τὸν περιορισμὸ τῶν λεηλασιῶν καὶ τὴν ἐπαύξηση τῆς ἐπιρροῆς του πρὸς τὴ Φθιώτιδα καὶ Φωκίδα. Ταυτόχρονα ἡ ὑπόλοιπη Θεσσαλία διοικεῖται ἐπίσης ἀπὸ Βυζαντινοὺς εὐγενεῖς. Ἡ ΒΔ Θεσσαλία ἀπὸ τοὺς Γαβριηλόπουλους, Μιχαὴλ καὶ Στέφανο, ποὺ κατέχουν ὑψηλοὺς τίτλους, ὁ μὲν πρῶτος αὐθέντης τῆς Δ. Θεσσαλίας, ὁ δέ δεύτερος σεβαστοκάτωρ καὶ δεσπότης τῆς Β. Θεσσαλίας. Ἐξ ἄλλου ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Ἰωάννης Β' ἀσκεῖ τὴν κυριαρχία του καὶ στὰ Τρίκαλα, στὸ Φανάρι, στὸ Δαμάσι καὶ στὴν Ἐλασσόνα.

Τὸ 1333 ἡ Θεσσαλία ἐντάσσεται πάλι ὡς ἐπαρχία στὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βέβαια δὲν ἔκλείπουν οἱ ἄρχοντες, γαιοκτήμονες, τῆς Θεσσαλίας, ποὺ κατέχουν ἐκτάσεις μικρὲς ἡ μεγάλες, ζευγάρια, ζευγηλατεῖα, λειβάδια, δάση κι ὀλόκληρα ἴδιοκτητα χωριά, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ ἐπισκοπὲς καὶ τὰ δογανωμένα μοναστήρια. Διατηροῦν τίτλους εὐγενείας καὶ ξοῦν κατὰ τρόπο ἀνάλογο μὲ τὸν φεουδαρχικὸ τῆς Δ. Εὐρώπης. Διασφαλίζουν τὰ προνόμια τους μὲ κάθε νέα ξενικὴ ἡ βυζαντινὴ

κυριαρχία, τῆς ὅποίας ἡ ἐπιβολὴ δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ χωρὶς τὴ σύμπραξη ἥ συγκατάθεσή τους, διότι μερικοὶ τουλάχιστο ἄρχοντες τῆς Θεσσαλίας συντηροῦν ἀξιόμαχο στρατὸ καὶ συγκεκριμένα ἴππικό. Περιφημότερο δὲ εἶναι τὸ ἴππικό τοῦ Φαναρίου, τοῦ ὅποίου ὁ προσεταιρισμὸς κρίνεται ἀπαραίτητος γιὰ τὴν ἔξασφάλιση τῆς κυριαρχίας στὴ Θεσσαλία.

Τὸ 1348 ὁ Στέφανος Δουσάν γίνεται κύριος τῆς Θεσσαλίας ἔπειτα ἀπὸ ἐπίμονες διαπραγματεύσεις καὶ ὅρκους γιὰ σεβασμὸ τῶν προνομίων τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων. Ἰσως ἡ ἐπιτυχία του δὲν εἶναι ἄσχετη καὶ μὲ τὶς ζημιές ποὺ εἶχε προξενήσει στοὺς Θεσσαλοὺς βαρειὰ ἐπιδημικὴ ἀρρώστια. Ἡ σερβικὴ διοίκηση εἶναι ἥπτια καὶ δὲν προκαλεῖ δυσφορία. Δείχνει ἔξαιρετικὴ εὐαίσθησία σὲ θέματα θρησκευτικὰ καὶ συμβάλλει στὴν ἄνθηση τοῦ μοναστηριακοῦ βίου. Ἔνισχύει οἰκονομικὰ καὶ κτηματικὰ παλαιὰ μοναστικὰ ἐνδιαιτήματα καὶ ἰδρύματα καὶ ἰδρύει νέα, ὅπως τὰ μοναστήρια τῶν Μετεώρων. Στὰ χρόνια τῆς σερβικῆς κυριαρχίας τὴν ἡρεμία διακόπτουν κατὰ διαστήματα ληστρικὲς ἐπιδρομές, κυρίως Ἀλβανῶν. Οὔτε ὅμως αὐτές οὔτε ἡ ἐφήμερη παρουσία τῶν Φράγκων καὶ ἡ μαρούτερη τῶν Σέρβων ἐπήρεαζουν ἐθνολογικὰ τὴ Θεσσαλία. Εἰδικὰ οἱ τελευταῖοι, ὁ Στέφανος Δουσάν καὶ οἱ διάδοχοί του, εἴχαν ἀποβάλει τὸ σλαβικὸ χαρακτήρα καὶ τερμάτισαν τὴ ζωή τους, ὅπως σημειώνει ξένος ίστορικός, ὃς Βυζαντινοί. Πάντως ἐνωρίτερα ἔφθειραν συστηματικὰ τὶς δυνάμεις τους γιὰ τὴν ἔξασθένηση τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ὅποίου φιλοδοξοῦσαν νὰ γίνουν οἱ κληρονόμοι, καὶ διευκόλυναν τοὺς Τούρκους στὶς ἐπεκτατικὲς βλέψεις τους πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ χερσόνησο.

Ἡ τουρκικὴ κυριαρχία στὴ Θεσσαλία ἀπλώνεται σὲ τοءῖς διαδοχικὲς φάσεις. Ἀρχίζει τὸ 1396 μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ σουλτάνου Μουράτ Β', τὸ 1423, καὶ ὀλοκληρώνεται τὸ 1470 μὲ τὸν ἴδιο τὸν Μωάμεθ Β', ποὺ κυριεύει τὰ θεσσαλικὰ φρούρια Πτελεὸ καὶ Γαρδίκι, τελευταῖα ἐρείσματα τῶν Βενετῶν στὴ Θεσσαλία. Κατὰ τὶς δύο πρῶτες οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες, ὅπως καὶ στὸ παρελθόν, διαπραγματεύονται τὴν ἀναγνώριση τῶν προνομίων, γιὰ τὰ ὅποια φθάνουν ὡς τὴν ἀλλαξιοπιστία, καὶ ἀποφεύγονται καταστροφές καὶ λεηλασίες. Ἡ ἀντίσταση ὅμως τῶν φρουρίων, σημαντικῶν καὶ ἀπὸ στρατιωτικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἄποψη, ἔξιργίζει τὸν Μωάμεθ Β', ποὺ ἐκτονώνει τὴν δύρη του μὲ σφαγές καὶ ὀμηρίες τῶν κατοίκων. Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ προηγούμενη ἀντίσταση τῶν Θεσσαλῶν σὲ συνεννόηση μὲ τὸν δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ, τὸν μετέπειτα τελευταῖο αὐτοκράτορα Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, τὸ 1444, ὅπως γράφει ξένος ίστορικός, καὶ «οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου ρίχτηκαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ κάμπου καὶ δέχτηκαν ἀπὸ τὸ νικηφόρο Κωνσταντίνο ἓνα διοικητὴ ποὺ ἡ ἔδρα του ἦταν στὸ Φανάρι».

Ἡ τουρκικὴ κυριαρχία δὲν ἐπιφέρει ἀλλαγὴς στὴν κοινωνικὴ δομὴ τῆς Θε-

σαλίας. Χωροδεσπότες είναι οι ίδιοι ή άπόγονοί τους, κατά κανόνα έκμουσουλμανισμένοι και προσαρμοσμένοι στήν τουρκική ιεραρχία. Οι συνθῆκες ζωῆς τῶν κατοίκων τῆς θεσσαλικῆς πεδιάδας παραμένουν ἀμετάβλητες. Οι Θεσσαλοί ἀγρότες είναι δεμένοι μὲ τὰ κτήματα καὶ πωλοῦνται ἢ μεταβιβάζονται μαζὶ μὲ αὐτά. Θυμίζουν ἀβίαστα τοὺς ἀρχαίους Πενέστες, ποὺ ἐπιβιώνουν στὰ ωμαϊκὰ καὶ μεταγενέστερα χρόνια ὡς κολλῆγοι καὶ ἀντιστοιχοῦν στοὺς δουλοπάροικους τοῦ μεσαίωνα τῆς Εὐρώπης. Κατὰ δὲ τὴν τουρκοκρατία ὄνομάζονται τσιφτσῆδες. Ἡ κατάστασή τους ὅμως ἐπιδεινώνεται ἐξ αἰτίας τῆς κακοδιοικήσεως, τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, τῶν φοβερῶν τοκογλυφικῶν ὅρων δανεισμοῦ, τῶν ἐπιδημιῶν, τῆς ἐλονοσίας, τῶν διαρραγῶν καὶ βιοπραγῶν τῶν Ἀλβανῶν.

Ωστόσο οἱ Θεσσαλοὶ δὲν ἀποκάμνουν. Ἀποθέτοντας τὶς ἐλπίδες τους στὸ Θεὸ καὶ στὰ θρυλικὰ βουνά, ποὺ περιβάλλουν τὴν Θεσσαλία, Ὁλυμπο, Πιέρια, Καμβούνια, Χάσια, Πίνδο, Ἀγραφα..., στὶς ἀπόρθητες κορυφὲς τοῦ ἔθνισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, δραγανώνουν τὴν ἀντίσταση. Υψώνουν τὸ ἀνάστημά τους καὶ χτυποῦν τὸν κατακτητὴν καὶ τοὺς συνεργάτες του Ἀλβανούς. Τὰ δὲ χτυπήματα δὲν είναι ἀνεπαίσθητα, ἀλλὰ δλέθρια καὶ θανατηφόρα, ὅπως φανερώνει – λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως – ἡ βιασύνη τῆς Τουρκικῆς Πύλης γιὰ χορήγηση προνομίων στὸν ἀπροσκύνητο ὄπλαρχηγό τοῦ Ὁλύμπου Καρὰ - Μιχάλη, στὸν ὅποιο μάλιστα ἐμπιστεύεται τὴ φύλαξη τῶν ὁρεινῶν διαβάσεων καὶ τὴν προστασία τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπειτα προβάλλουν ἔνδοξες πατριαρχικὲς κλεφταρματολογικὲς οἰκογένειες τῆς Θεσσαλίας, Ζηδραῖοι, Λαζαῖοι, Τσαραῖοι, Βλαχαβαῖοι, Τζαχηλᾶιοι, Μπασδέκηδες, Βαρκαῖοι, Γιδαῖοι, Χατζηπετραῖοι, Στουρναραῖοι, Κοντογιανναῖοι, Μπακόλαις, Καραϊσκάκης κ.ἄ.

Ἐξ ἄλλου στὶς ὁρεινές περιοχές χάρη στὰ προνόμια τοῦ Σουλτάνου, ὅπως τοῦ 1668 γιὰ τὸ Πήλιο «νὰ εἶναι τὰ χωριά του αὐτοδιοίκητα καὶ ἀνενόχλητα ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἔξουσία», οἱ Θεσσαλοὶ δημιουργοῦν κέντρα ἐμποριοτεχνικά, ποὺ ἀποβαίνουν ἀληθινὲς κυψέλες, ὅπως Ἀμπελάκια, Ραφάνη, Κρανιά Ὁλύμπου, Τσαριτσάνη, Τύρναβος, Ἀγιά, Μαχρούνιτσα, Πορταριά, Δράκεια, Μηλές, Ζαγορά, Ἀργαλαστή, κ.λπ. χωριά τοῦ Πηλίου, Πύλη Τρικάλων κ.ἄ. Ἀποκτοῦν φήμη γιὰ τὴν ἀριστη ἐπεξεργασία τῶν μαλλιῶν καὶ τὴν κατασκευὴ μαλλίνων εἰδῶν, ἐπενδυτῶν, κλινοσκεπασμάτων, τὴ μαντηλοτεχνία, τὴ νηματουργία, τὴ βυρσοδεψία, τὴ βαμβακουργία, πρὸ πάντων δέ, τὴ μεταξοκαλλιέργεια, ποὺ ἀπασχολοῦν πολλὰ ἐργατικὰ χέρια καὶ ἔξασφαλίζουν ἔνα ἴκανοποιητικὸ εἰσόδημα. Μὲ τὴν ποιότητα τῶν προϊόντων κερδίζουν ὅχι μόνο τὶς ἀγορές τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔξωτερικοῦ, ὅπου ἀνοίγουν πρατήρια στὶς μεγαλύτερες πόλεις, ὅπως Βουκουρέστι, Βουδαπέστη, Βιέννη, Δρέσδη, Ἀμβούργο... Ἐτσι ἀναπτύσσουν ἔντονο διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο μὲ τὰ μεγάλα καραβάνια καὶ τοὺς ἔμπει-

ρους ἀγωγιάγες στὴν ἔηρά, μὲ τὸν ἐμπορικὸ δὲ στόλο καὶ τοὺς τολμηροὺς καραβοκυραίους Μιντζελιῶτες, Τρικεριῶτες, Κεραμιδιῶτες καὶ Ζαγοριανοὺς διασχίζουν ἀδιάκοπα τὰ πέλαγα, τὶς θάλασσες καὶ τοὺς ὥκεανούς.

Τὸ ἔξαγωγικὸ ἐμπόριο διανοίγει νέους ὁρίζοντες, τονώνει τὴν ἀποδημία καὶ φέρει σὲ στενότερη ἐπικοινωνία τοὺς Θεσσαλοὺς μὲ τοὺς Εὐρωπαίους, οἱ δὲ ἐπιπτώσεις εἶναι ἀγαθὲς τόσο ἀπὸ οἰκονομικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ πολιτισμική, ἰδεολογικὴ καὶ πνευματικὴ ἄποψη. Οἱ ἀπόδημοι Θεσσαλοὶ μαζὶ μὲ τὰ ἐμβάσματα γιὰ τὴ συντῆρηση ἡ ἐνίσχυση τῶν οἰκογενειῶν τους στέλλουν καὶ βιβλία καὶ γενικὰ ἔντυπο ὑλικὸ πρὸς συγκρότηση ἢ ἐμπλουτισμὸ βιβλιοθηκῶν, μοναστηριακῶν, κοινοτικῶν, σχολικῶν, ὅπως τῶν ὀνομαστῶν μετεωρικῶν μονῶν ἢ τῶν μονῶν Δουσίκου, Ὁλυμπιατίσσης, Σπαρμοῦ, Ἀγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ, Παλαιοκαρυᾶς, Ξενιᾶς, Φλαμουρίου, τῶν κοινοτικῶν Ζαγορᾶς, Μηλεῶν, Ἀλμυροῦ, Τρικάλων, Τυρνάβου, Τσαριτσάνης, Ἀμπελακίων κ.ἄ.

Ἡ διάδοση τῶν ἐντύπων, βιβλίων, περιοδικῶν, ἐφημερίδων, χαρτῶν, ἐπιταχύνει καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴ πρόοδο. Ἀπὸ τὸ «Κρυφὸ Σχολεῖο» μὲ τὸ Ψαλτῆροι καὶ τὸ Ὁκτωήρι ἀναδύονται κανονικὰ σχολεῖα, μέσα καὶ ἀνώτερα, στὰ ὅποια ἡ διδακτέα ὑλὴ εἶναι πλούσια καὶ ποικίλη. Διδάσκονται θεωρητικὰ καὶ θετικὰ μαθήματα μὲ σύγχρονα ἐποπτικὰ μέσα καὶ ὅργανα διδασκαλίας, ποὺ καταφθάνουν ὡς δωρεὲς ἀπὸ τὶς θεσσαλικὲς παροικίες τῆς Εὐρώπης. Μὲ τὶς ἐπιχορηγήσεις τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ἐφοπλιστῶν, τὰ κληροδοτήματα καὶ τὶς ὑποτροφίες ἴδούνται καὶ λειτουργοῦν σὲ κωμοπόλεις καὶ κεφαλοχώρια τῆς Θεσσαλίας περίφημες σχολές, ὅπως στὸν Τύρναβο, Τσαριτσάνη, Λιβάδι Ὁλύμπου, Κρανιά Ὁλύμπου, Ραψάνη, Ἀμπελάκια, Μηλιές, Ζαγορὰ Πηλίου κ.ἄ., ὅπου διδάσκουν διακεκριμένοι διδάσκαλοι, συνήθως δὲ ἀπόφοιτοι τῶν θεσσαλικῶν σχολῶν, ποὺ κάνουν μετεκπαιδεύσεις στὴν Εὐρώπη. Διότι οἱ εὐεργέτες καὶ δωρητὲς δὲν ἀρκοῦνται στὴν προσφορὰ στοιχειωδῶν γνώσεων. Φωτισμένοι οἱ ἴδιοι, λάτρεις ταυτόχρονα τοῦ κερδόφου καὶ τοῦ λόγιου Ἐρμῆ, φιλοδοξοῦν νὰ ἐπανδρώσουν τὶς σχολές μὲ μεγάλους διδασκάλους.

Μορφὲς πραγματικὰ ὑπέροχες Θεσσαλῶν Μαικηνῶν ὑπάρχουν πολλές, ὅπως οἱ Τυρναβίτες ἐμποροὶ καὶ λόγιοι Ζήσης Δαούτης καὶ Παρίσης Δ. Πάμφυλος, ὁ Ἀμπελακιώτης Ἰβος Δροσινὸς Χατζηϊβος, οἱ Ζαγοριανοὶ Κωνσταντῖνος Μαυρίκιος καὶ Ἰωάννης Πρίγκιος κ.ἄ. Αὐτοὶ πληρώνουν γιὰ τὴν ἀγορὰ ἢ ἐκτύπωση βιβλίων, γιὰ τὸν ἄρτιο ἐξοπλισμὸ τῶν σχολῶν, γιὰ τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων καὶ θεμελιώνουν τὸν θεσσαλικὸ διαφωτισμό.

Πρῶτος στὴ χροεία τῶν διαφωτιστῶν κατατάσσεται ὁ ἐθνομάρτυς Μητροπολίτης Λαρισῆς Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος. Ἀκολουθοῦν δὲ πάμπολλοι διαπορεῖτες Θεσσαλοί, ὁ Λαρισαῖος Ἀλέξανδρος Ἐλλάδιος, οἱ Ἀγραφιῶτες Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αίτωλός, ὁ Αναστάσιος Γόρδιος, θεμελιωτὴς τῆς Σχολῆς Τρικά-

λων, δ Ἀναστάσιος Παντοδύναμος, καθιδρυτής τῆς σχολῆς Τυρνάβου, δ Ζαχαρίας Παπαστέλιος, διδάσκαλος τῶν σχολῶν Μακρυνίτσας καὶ Μηλεῶν, δ Νικόλαος Ἰωάννου Κασσαβέτης, διδάσκαλος τῶν Γρηγορίου Κωνσταντᾶ καὶ Ρήγα Βελεστινλῆ, δ Τρικαλινὸς Γεώργιος Τριανταφύλλου, διδάσκαλος τῆς σχολῆς Ἀμπελακίων, δ Ζαγοριανὸς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος δ Γ΄, οἱ Σκιαθίτες Ἐπιφάνιος Δημητριάδης, Διονύσιος Δημητριάδης δ Γέροντας, δ Καισάριος Δαπόντες, δ Ρήγας Βελεστινλῆς, δ Δανιὴλ Φιλιππίδης, δ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, δ Ἀνθιμος Γαζῆς, δ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος δ ἐξ Οἰκονόμων καὶ δ ἀδελφός του Στέφανος, δ Θεόκλητος Φαρμακίδης, δ Χριστόφορος Περοφαΐδης (Χρυσάφης Χατζηβασίλης δ ἐξ Ὁλύμπου τῆς Θετταλίας), δ Ἰωνᾶς Σπαριώτης, δ Στέφανος Κομμητᾶς, δ Μητροφάνης Γρηγορᾶς, δ Διονύσιος Πύρρος δ Θεσσαλός, δ Χριστόδουλος Κονομάτης, δ Ἰωάννης Οἰκονόμου Λογιωτάτου κ.ἄ.

Συνεπῶς, δικαιολογημένα λέγεται ὅτι δ κοριμός τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ εἶναι βγαλμένος ἀπὸ τὴν Θεσσαλία. Ἐτοι ἐξηγεῖται καὶ ἡ παράτολμη ἀντίσταση κατὰ τῶν Τούρκων μὲ τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου σὲ συνεννόηση μὲ τὸν ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἥγειμόνα τῆς Παραδούναβιας Βλαχίας Μιχαὴλ τὸν Γενναῖο καὶ τὸν Μητροπολίτη Τιρνόβου Διονύσιο Ράλλη, τῶν Παπάζωλη - Όρλώφ, τῶν Βλαχάβα καὶ Νικοτσάρα σὲ ἀντιπεριστασμὸν τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Βελιγραδίου μὲ τὸν Καραγεώργεβιτς καὶ τοὺς Ἐλληνες Γ. Ὁλύμπιο, Πέτρο Ιτσκο κ.ἄ. Ἐξ ἵσου θαρραλέοι καὶ ἀποφασιστικοὶ συμμετέχουν καὶ στὴ μεγάλῃ ἐπανάσταση τοῦ 1821. Πιστοὶ δῆμως καὶ πειθαρχικοὶ στὶς ἐντολὲς τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, τοῦ Δημητρίου Υψηλάντη, ποὺ εἶχε καταρτίσει σχέδιο δράσεως μὲ τὸν Νικόλαο Κασομούλη καὶ ἄλλους διπλαρχηγοὺς τοῦ Ὁλύμπου, δὲν ἔννοοῦν νὰ κινηθοῦν παραβαίνοντας τὴν συμφωνία. Ἀναμένοντας, ὅπως προβλεπόταν στὸ σχέδιο ἐπαναστάσεως, τὸν Δ. Υψηλάντη μὲ βοήθεια ἀπὸ τὴν νότια Ἑλλάδα καθυστεροῦν τὴν ἔναρξη τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ χροακτηρίζονται ἀβασάνιστα ώς δειλοί, ἐνῶ ἀξίζει νὰ ἐπαινεθοῦν γιὰ τὴν πειθαρχία, τῆς ὅποιας ἡ ἐλλειψη τόσο στοιχίζει στὶς κρίσιμες περιπτέτειες τοῦ ἔθνους. Ἀλλως τε πολέμησαν κατὰ τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα μὲ πολὺ δυσμενέστερες συνθῆκες καὶ ἔδωσαν δείγματα ἀφθαστῆς παλληκαριᾶς, ἥρωϊσμοῦ καὶ φιλοπατρίας, καθιστώντας τὸν Ὁλυμπο ἀπέραντο φυτώριο κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν. Τὸν δεύτερο δὲ χρόνο τῆς ἐπαναστάσεως διακρίνονται οἱ Ὁλύμπιοι γιὰ τὴν αὐταπάρνηση καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοθυσίας. Καὶ ἐπιμένουν στὴ συνέχιση τῶν ἀγώνων στὴ Στερεά καὶ στὴν Πελοπόννησο. Δὲν εἶχε καλύτερη ἔκβαση ἡ ἐπανάσταση καὶ στὸ Πήλιο καὶ στὰ ἄλλα ὁρεινὰ θεσσαλικὰ διαμερίσματα, στὰ ὅποια ἔγκαιρα κινήθηκαν, διότι ἡ Λάρισα ἀποτελεῖ ἔδρα μεγάλων ἐχθρικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, τῶν ὅποιων ὁ ἀνεφοδιασμὸς εἶναι ἀνελλιπής, ὥστε νὰ διεξάγεται ἄνιση πάλη. Ἐτοι οἱ μάχιμες θεσσαλικὲς δυνάμεις μετὰ

σκληρὸν ἀγώνα καταφεύγουν στὴν Εῦβοια καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ὅπου ἀγωνίζονται ὡς τὴν ἀνακήρυξη τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, στὸ ὅποιο ὅμως δὲν συμπεριλαμβάνεται ἡ γενέτειρα τους.

Ἄλλὰ οἱ θυσίες δὲν εἶναι μάταιες. Σύντομα, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1839, ὁ σουλτάνος Ἀβδούλ Μετζήτ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀνάγκη βελτιώσεως τῶν ὁρῶν ζωῆς τῶν ὑποδούλων Θεσσαλῶν, ὑπογράφοντας τὸ Χάτι Σερίφ Τανζιμάτ, ποὺ προβλέπει: α) ἐγγύηση καὶ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας· β) τακτικὸ τρόπο ἐπιβολῆς καὶ εἰσπράξεως τῶν φόρων· γ) τακτικὸ τρόπο στρατολογίας καὶ καθορισμὸ τοῦ χρόνου τῆς στρατιωτικῆς θητείας. Μὲ νέα μέτρα τοῦ Φεβρουαρίου 1856 ἀναγνωρίζονται τὰ προνόμια τῶν μὴ μωαμεθανικῶν κοινοτήτων, θεσπίζονται τὰ μεικτὰ δικαστήρια καὶ καθιερώνονται οἱ ἀρχὲς τῆς ἀστικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσότητας τῶν ὑπηρόων. Ἐν τούτοις οἱ Θεσσαλοὶ δὲν ἔφησυχάζουν. Μὲ ἀλλεπάλληλες ἐπαναστατικὲς ἐκδηλώσεις, 1854, 1864 καὶ 1878, ζητοῦν τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, τὴν ἐλευθερία. Ὁ ἐνορατικὸς Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης κατανοεῖ τὸ ἀνικανοποίητο τῶν Θεσσαλῶν ἀπὸ τὶς τουρκικὲς εὐεργετικές ρυθμίσεις τοῦ 1856, συνέπειες τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854, καὶ ἐκφράζει ποιητικὰ τοὺς θεσσαλικοὺς καημοὺς καὶ πόθους. «Ἄχ πότε θά λθῃ δὲ καιρὸς δὲ ἥλιος ν' ἀνατείλῃ τόσο ζεστὸς καὶ φλογερὸς ποὺ τὸ βουνὸ ν' ἀνάψῃ... κι' ἡ ἔρημη Θεσσαλία, νὰ ἴδῃ τὴν νεκρανάστασιν καὶ νά τηνε γιορτάσῃ».

Χρειάσθηκαν ὅμως νέοι ἀναστεναγμοί, μεγάλες θυσίες καὶ ἀγῶνες σκληροί, ὡστὸν στὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878) ἀποφασίσουν τὴν ἔνωση τῆς Θεσσαλίας (ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσόνος) μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλὰ γιὰ τὴν ὄριστικὴ προσάρτηση ἀπαιτήθηκαν τριῶν ἐτῶν ἐπίμονες διαπραγματεύσεις, ποὺ ἔληξαν μὲ τὴν ἐλληνοτουρκικὴ συνθήκη τῆς 24 Ιουνίου 1881 καὶ τὴν εῖσοδο τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Θεσσαλία.

Οἱ ἐλεύθεροι Θεσσαλοί, ὕστερα ἀπὸ μία ἐκατονταετία ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, εἶναι καιρὸς νὰ συνειδητοποιήσουμε τὸ χρέος πρὸς τοὺς προγόνους, ποὺ μᾶς χάρισαν τὸ ὑψιστὸ ἀγαθὸ τῆς ἐλευθερίας, ὅπως ἐπίσης τὴν ἀνάγκη γιὰ νέους εἰρηνικοὺς ἀγῶνες. Οἱ στίχοι τοῦ Ἀγγελού Σικελιανοῦ εἶναι σημαδιακοί:

Ὥ Θεσσαλία! Ἡ μυστικὴ ἀρετὴ σου
ἀκόμα εἶν' ἄγγιχτη ἀπ' ἀνθρώπου χέρι.
Λάμπει στὸ νοῦ μου, ὡς τοῦ βραδιοῦ τ' ἀστέρι,
ἡ νιότη σου ἡ ἀδρὸν κι' ἡ δύναμή σου...

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Ή συγγραφή τού κειμένου, δφείλεται σε παράληση τῆς Κεντρικῆς Έπιτροπῆς Έορτασμού τῶν ἑκατὸ χρόνων ἐλευθερίας τῆς Θεσσαλίας, ποὺ φρονοῦσε ὅτι θὰ ἀπέβαινε ἐποικοδομητικὸ ἀνάγνωσμα τῶν Θεσσαλῶν μαθητῶν ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ τῶν κατευθύνσεων τῆς ἑκπαιδεύσεως μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς Έκατονταετηρίδας. Ἀλλὰ ἡ ἔκδοσή του ἀπὸ τὸ Εθνικὸ Τυπογραφεῖο σὲ αὐτοτελές βιβλίο, μολονότι εἶχαν γίνει οἱ τρεῖς διορθώσεις καὶ καλαίσθητο ἔξωφυλλο ἀπὸ τὴν καθηγήτρια κ. Άννα Αντουσβᾶ, δὲν πραγματώθηκε λόγῳ ἀτελειῶν τῆς ἀλληλογραφίας μεταξὺ Έπιτροπῆς καὶ Υπουργείου Προεδρίας. Γι' αὐτὸ καταχωρίσθηκε στὸ Αφιέρωμα τῆς Ιστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Έταιρείας, ἀνάτυπα δὲ θὰ διατεθοῦν σὲ σχολεῖα καὶ στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο.

Η ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΤΟ 1881*

Μετά τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, δημιουργήθηκε ἔστω καὶ σὲ σπαργανικὴ μορφὴ τὸ ἀνεξάρτητο κράτος τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλά, ὅπως ἔλεγεν ὁ Λαφαγιέτ, «τὸ μεγαλεῖν τῆς Ἑλλάδος ἀφέθη ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Τί εἶδονς Ἑλλάς – ἐρωτᾷ ὁ Λαφαγιέτ – εἶναι ἡ Ἑλλάς, χωρὶς τὴν Λῆμνον, τὴν Λέσβον καὶ τὴν Χίον, τὴν Ὄσσαν, τὸν Ὀλυμπὸν καὶ τὸν Ἀθώ; Ὁχι μόνον τὸ μεγαλύτερον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλληνικώτερον τμῆμα τῆς Ἑλλάδος δὲν περιελήφθη ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους... καὶ αἱ νῆσοι καὶ αἱ ἀκταὶ τῆς Θράκης καὶ ἡ ἐλληνικὴ κοινότης τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι οἱ πραγματικοὶ Ἑλληνες...».

Τὴν ᾔδια διαπίστωση κάνει ἀργότερα καὶ ὁ Ἀγγλος πολιτικὸς Κάρολος Δίλκε (1843-1911): «Ἡ Ἑλλάς ἐλευθερωθεῖσα χάρις εἰς τὴν σοφὴν πρόνοιαν τοῦ Κάρνιγκ, ἀλλ᾽ ἀφεθεῖσα, λόγῳ τοῦ ἀκαίρου θανάτου του, χωρὶς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Κρήτην, ἐψαλιδίσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς λιμοκτονίαν ἀπὸ τὰς Μ. Δυνάμεις».

Συνεπῶς, εἶναι τουλάχιστο βιαστικὴ καὶ ἀβάσιμη ἡ μοιμφὴ ποὺ ἐπιφρίπτεται στὴν πολιτικὴ ἥγεσία τῆς ἐποχῆς γιὰ ἀνεδαφικὴ καὶ ἀνερμάτιστη ἀντιμετώπιση τῶν συνεχῶν ἔξεγέρσεων στὰ ἀλύτρωτα ἐλληνικὰ ἐδάφη, κυρίως στὴν Κρήτη, Ἡπειρο καὶ Θεσσαλία.

Βέβαια σημειώθηκαν παραλείψεις, διαπράχθηκαν λάθη καὶ παρατηρήθηκαν κατὰ καιροὺς ἀστοχεις καὶ ἀσυντόνιστες ἐνέργειες, μὲ συνέπειες, πολλὲς φορές, ὀδυνηρὲς γιὰ τὸ Ἐθνος ὄλόκληρο.

Νέα δοκιμασία γιὰ τοὺς Ἑλληνες ἀποτελεῖ ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877-1878.

Στὴ Μακεδονία, στὴν Ἡπειρο, στὴ Θεσσαλία καὶ στὴν Κρήτη ἐμφανίσθηκαν οἱ πρῶτες ἐπαναστατικὲς ὄμάδες μὲ ὅμοθυμη τὴ συναίνεση τοῦ ἀνώνυμου ἐλληνισμοῦ.

Ἡ ἐπίσημη πολιτικὴ ἥγεσία μὲ τὴν πρόσφατη ἐμπειρίᾳ ἀνάλογης κινητοποιήσεως ἔξ ἀφορμῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου εἶναι διστακτικὴ καὶ προσπαθεῖ νὰ βολιδοσκοπήσει τὶς ἀντιδράσεις τῶν Μ. Δυνάμεων σ' ἐνδεχόμενη στρατιωτικὴ πρωτοβουλία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Μπροστὰ σὲ τόσο μεγάλες εὐθύνες, ἐπι-

* Κείμενο διαλέξεως.

διώχθηκε ένιαία έμφανιση της έλληνικής πολιτικής ήγεσίας, διότι τόσο ό τότε Πρωθυπουργός Δεληγιώργης, δύσι και ό βασιλεὺς Γεώργιος δὲν φαίνονταν ἀποφασισμένοι νὰ ωιψοκινδυνεύσουν και τὴν τύχη τοῦ ἐλευθέρου Κράτους, γιὰ νὰ ἴκανοποιήσουν τὴν κοινὴ γνώμη, ποὺ ζητοῦσε ἄμεση και ἐνεργὸ συμπαράσταση στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν ἀλύτρωτων ἐπαρχιῶν. Ἀλλως τε, δὲν διέθεταν τὸν ἀπαιτούμενο στρατό, οὔτε εἶχαν κατηγορηματικές ωσικὲς δεσμεύσεις, κυρίως δέ, ἔβλεπαν ὅτι ἡ στάση τῶν ἄλλων Δυνάμεων ἦταν ἀβέβαιη.

Ο Δεληγιώργης χάνει τὴν πλειοψηφία, σχηματίζει Κυβέρνηση ὁ Κουμουνδούρος και τελικὰ (26 Μαΐου - 7 Ιουνίου) συγκροτήθηκε Κυβέρνηση συνασπισμοῦ μὲ συμμετοχὴ ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δημήτριο Βουλγαροῦ. Ο Χαρίλαος Τρικούπης, μολονότι πρῶτος και μάλιστα ἀμέσως μόλις κηρύχθηκε ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος εἶχε ταχθῆ ὑπὲρ τῆς δυναμικῆς πολιτικῆς και διακήρυξε ὅτι μόνο δμοιογενῆς κυβέρνηση, μὲ κοινοβουλευτικὴ ὑποστήριξη και ἀνοχὴ ἀπὸ τὰ ἄλλα κόμματα, θὰ μποροῦσε νὰ ὀδηγήσει μὲ ἐπιτυχία τὴ Χώρα σὲ πόλεμο, ἔλαβε μέρος ὡς Ὅπουργὸς Ἐξωτερικῶν. Ἀλλά, ὁ Πρωθυπουργὸς Κωνσταντίνος Κανάρος, ποὺ ἀποτελοῦσε ἑθνικὸ σύμβολο και ἐπάξια συγκέντρωνε τὴ γενικὴ ἐκτίμηση και τὸ σεβασμό, ἦταν ἥδη πολὺ προχωρημένης ἥλικιας, 84 ἑτῶν, ὥστε νὰ ἀδυνατῇ ν' ἀνταποκριθῇ στὶς κρίσιμες ἐκεῖνες περιστάσεις.

Ωστόσο, ὁ Χαροπούπης προσπάθησε νὰ δραστηριοποιήσει τὴ νεοσύστατη οἰκουμενικὴ, ὅπως ὀνομάσθηκε ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη και πέρασε στὴν ἰστορία, κυβέρνηση.

Ως κύριο μέλημα, θεώρησε τὴ χάραξη Ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὥστε ὅποιαδήποτε στρατιωτικὴ ἐνέργεια νὰ ἔχει ἀγαθὲς ἐπιπτώσεις. Ως προσφορώτερη δέ, πρῶτη πρᾶξη, κρίθηκε ἡ σύναψη συμμαχιῶν γιὰ κοινὴ ἐνέργεια κατὰ τῆς Τουρκίας και γιὰ διασφάλιση τῶν θαλασσίων συνόρων τῆς ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ναυτικὸ και ἀπὸ τὸν τυχὸν συμμάχους τῆς Τουρκίας.

Στὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς και τοῦ Δουνάβεως κρατίδια ἥ ἡγεμονίες ὑπὸ ἐπικυριαρχία ἦταν τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Σερβίας και τῆς Ρουμανίας. Τὸ καθένα γιὰ διαφορετικοὺς λόγους δὲν προθυμοποιήθηκε στὶς προτάσεις συμπράξεως. Οἱ βοιλιδοσκοπήσεις και πρὸς τὴν πλευρὰ μπέηδων, ἀξιωματούχων ἀλβανικῆς καταγωγῆς, δὲν ἀπέφεραν ἀποτελέσματα. Η Βουλγαρία ἦταν ἀνύπαρκτη. Γι' αὐτὴν ὅμως κηρύχθηκε ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος, διότι ἡ Ρωσία ἐπιδίωκε μὲ τὴν ἀφύπνιση ἑθνικῆς συνειδήσεως στοὺς Βουλγάρους τὴν ἵδρυση κράτους σλαβικοῦ μὲ διαστάσεις και προοπτικὲς πρωταγωνιστικὲς στὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς, ιδιαίτερα μὲ διέξοδο στὴν Ἀδριατικὴ και στὸ Αιγαῖο, ὥστε νὰ πραγματοποιηθοῦν τὰ σχέδια ποὺ εἶχαν καταστρωθῆ ἀπὸ τὸ γάμο τοῦ Ἰβάν τοῦ Γ' μὲ τὴ

Σοφία – Ζωὴ Παλαιολογίνα και πῆραν συγκεκριμένη μορφὴ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς, πατέρα τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου και τῆς Αἰκατερίνης Β΄, ὅταν ἀκόμα ή Ρωσία ἦταν ἐνδοχώρα, χωρὶς καμμία διέξοδο σὲ θάλασσα, οὔτε στὸν Παγαμένο Ωκεανό, οὔτε στὴ Βαλτικὴ οὔτε και στὸν Εὐξεινό, ποὺ εἶχε κατανήσει Τουρκικὴ λίμνη. Ἀφοῦ δὲ στὶς δύσκολες ἐκεῖνες περιόδους ἀξιοποίησαν τὸ ἔμψυχο ἑλληνικὸ δυναμικό, πλειάδα Ἑλλήνων διπλωματῶν μὲ προεξέχουσα μορφὴ τὸν Νικόλαο Σπαθάρο - Μιλέσκο, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἔφερε σ' ἐπαφὴ τὴν Ρωσία μὲ τὴ Σιβηρία και τὴν Κίνα, οἱ Ρωσοὶ μετὰ τὴ δημιουργία τοῦ ιράτους συνειδητοποιοῦν ὅτι οἱ Ἑλληνες θὰ ἀγωνισθοῦν γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς πατρίδας τους στὰ φυσικὰ ὅρια, ποὺ περιεῖχαν, ὅπως ἥδη ὁ Λαφαγιέτ τὸ τόνισε, τὴ Θράκη και τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπότε ἥ διέξοδος τῆς Ρωσίας στὴ Μεσόγειο φαινόταν ἀνέφικτη.

Ἐφόσον αὐτὴ ἦταν ἥ σταθερὴ ἐπιδιώξη τῶν Ρώσων, τίποτε οὐσιαστικὸ δὲν ἔπειτε νὰ ἀναμένει ἥ οἰκουμενικὴ κυβέρνηση ἀπὸ τὴ Ρωσία, παρὰ μόνον νὰ ἐκμεταλλεύθῃ τυχὸν δυσχέρειές της, ὅπως συνέβη μὲ τὴν ἀναχαίτιση τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ στὴν Πλεύνα, ὥστε νὰ ἔξασφαλίσῃ κάποια ἀρωγὴ σὲ πολεμικὸ ὄλικό, ὅπως και ἔγινε.

Δυσκολώτερη ὅμως ὑπῆρξε ἥ διερεύνηση τῶν πραγματικῶν προθέσεων τῆς Ἀγγλίας, ἥ ὅποια παρὰ τὴν πάγια φιλοτουρκικὴ στάση δὲν θὰ ἦταν ἀδιανόητη μιὰ ἀναθεώρηση τῆς πολιτικῆς της στὸν νευραλγικὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς, ὥστε ἀντὶ τῶν Τούρκων νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ Ἑλληνες ως ἀνασχετικὴ δύναμη στὴ Ρωσικὴ προέκταση πρὸς τὴ Μεσόγειο.

Ἐβλεπαν ὅμως οἱ Ἀγγλοι ως ἀπόσφορη και ἐπιζήμια τὴν εἶσοδο τῆς Ἑλλάδος στὸ Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο, διότι μόνον ἥ Ρωσία θὰ εἶχε ὀφέλη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πολεμικὴ κίνηση. Γι' αὐτὸ και τὰ διαβήματα τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὴν Ἀγγλία δὲν εἶχαν ἐνθαρρυντικὴ ἀνταπόκριση.

Ομοια ἔξωτερικὴ πολιτική, δηλαδὴ φιλοτουρκική, εἶχε και ἥ ἄλλη μεγάλη Δύναμη τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, ἥ Αὐστροουγγαρία.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε ὁ θάνατος τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κων. Κανάρη και ἐπέφερε σύγχυση στὴν κυβέρνηση και ταραχὴ στὴν κοινὴ γνώμη, ποὺ ζητοῦσε πιὰ μὲ συγκεντρώσεις βίαιες τὴν ἔξοδο τῆς Ἑλλάδος στὸν πόλεμο. Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ποὺ συμμετεῖχαν στὴν Οἰκουμενική, συνέχισαν τὴ συνεργασία, τὶς δὲ πρωθυπουργικὲς εὐθύνες ἐπωμίσθηκε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ὁ ὅποῖος μπροστὰ στὸ διογκούμενο κύμα ἀγανακτήσεως τοῦ λαοῦ θέλησε νὰ ἐκμεταλλεύθῃ τὴν πρόταση πολεμικῆς συμπράξεως τῶν Ρώσων, ποὺ ἔξ αἰτίας τῶν δυσχερειῶν στὴν Πλεύνα φάνηκαν διατεθειμένοι νὰ ἀποσαφηνίσουν τὶς προθέσεις ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνες.

Ο Δελτηγώργης ὅμως διαφωνοῦσε καὶ οἱ ἀντιρρήσεις του προκαλοῦσαν ἐπιφυλάξεις καὶ σ' ἄλλα μέλη τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡδη οἱ Ρῶσοι μὲ τὴν ἐνεργὸ συμπαράσταση τῶν Ρουμάνων κυριεύουν τὴν Πλεύνα καὶ ἀκάθετοι πιὰ βαδίζουν πρός τὴν Ἀδριανούπολη, ἐνῷ ταυτόχρονα Σέρβοι καὶ Μαυροβούνιοι πολεμοῦν κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ μόνοι, λοιπόν, ἀπὸ τοὺς ἄμεσα ἐνδιαφερομένους γιὰ τὴν τύχη τῶν ἐδαφῶν τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στὴ Βαλκανική, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχαν ἀκόμη κηρύξει τὸν πόλεμο, ἦταν οἱ Ἑλληνες. Καὶ μετὰ τὴν πτώση τῆς Ἀδριανουπόλεως ἡ κυβέρνηση ἦταν ἀναποφάσιστη.

Τότε ὁ Γεώργιος ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη καὶ διέξαξε τὸν στρατηγὸ Σοῦτσο νὰ εἰσβάλει στὴ Θεσσαλία. Ἡ κυβέρνηση παραιτήθηκε. Ὁ Γεώργιος ἀνέθεσε ἐντολὴ σχηματισμοῦ νέας κυβερνήσεως στὸν Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρο. Ὁ Χαρ. Τρικούπης δὲν ἔλαβε μέρος ἀλλὰ δήλωσε συμπαράσταση. Ἡ κυβέρνηση συγκροτήθηκε μὲ μεγάλη πλειοψηφία στὴ Βουλή. Τὸ Ὅπουργετο Ἐξωτερικῶν ἀνέλαβε ὁ Θ. Δεληγιάννης.

Ἄλλα τὰ γεγονότα ἐπηκολούθησαν ωραῖα. Οἱ Ρῶσοι, ὅταν ἔφθασαν στὸν Ἀγιο Στέφανο, προάστειο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δώδεκα χιλιόμετρα ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Σουλτάνου, ἀνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ δεχθοῦν τοὺς ωστικοὺς ὅρους καὶ νὰ ἐπισπευσθῇ ἡ ἀνακωχῆ. Ἐτσι, ὁ ἔλληνικὸς στρατὸς εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τὸν πολυάριθμο καὶ ἀπερίσπαστο τουρκικὸ στρατό, καθὼς καὶ τὴν ἀναθάρροηση τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου στὶς ἀλύτρωτες περιοχές, ὅπου μὲ τὴ φήμη τῆς εἰρηνεύσεως εἶχε ἀρχίσει τὶς βιαιοπραγίες, ὅπως ἥδη εἶχε συμβῆ μὲ τὴν ἐπίθεση διακοσίων μουσουλμάνων κατὰ τοῦ ἔλληνικοῦ Προξενείου στὴ Λάρισα.

Τὸ ἔλληνικὸ τόλμημα πραγματοποιήθηκε ἀργά. Ὁ Παναγιώτης Δαγκλῆς, τότε Ἀνθυπασπιστῆς καὶ ἀργότερα Ἀρχιστράτηγος, στὸ ἡμερολόγιο του, σημειώνει: «Ἐνώπιον τόσων καταπληκτικῶν γεγονότων, ἡ ἔλληνικὴ ἀπάθεια δὲν ἤτο δυνατὸν νὰ παραταθῇ... Τὴν νύκτα τῆς 21ης Ιανουαρίου οὐδεὶς ἐκοιμήθη εἰς Λαμίαν. Τὴν πρωῖαν ἥρξατο ἡ κίνησις διὰ δύο φαλάγγων, δυνάμεως 8.000 ἀνδρῶν, 23 Ιανουαρίου. Ἐχθρὸς δὲν ὑφίσταται. Οἱ ἔλαχιστοι Τούρκοι, πεφοβισμένοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον Δομοκοῦ... Περὶ τὴν ἑσπέραν τῆς 26ης Ιανουαρίου παράδοξος εἴδησις μᾶς κατέπληξεν. Τηλεγραφικῶς διέταξεν ἡ κυβέρνησις τὴν ἐπανάκαμψιν τοῦ εἰσβαλόντος στρατοῦ, διότι αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, Ἀγγλία κυρίως, ἀπήτησαν τοῦτο...».

Στὶς 19 Φεβρουαρίου / 3 Μαρτίου ὑπογράφεται ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τοὺς δὲ ὅρους ὑπαγορεύει στοὺς Τούρκους ὁ Ρῶσος διπλωμάτης Ἰγνάτιεφ.

‘Ως γνωστόν, οἱ βασικοὶ ὅροι εἰναι οἱ ἔξῆς: Καὶ οἱ τρεῖς ἡγεμονίες (Μαυροβούνιο, Σερβία καὶ Ρουμανία) ἀποκτοῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους. Τὸ Μαυροβούνιο τριπλασιάζει τὴν ἔκτασή του καὶ ἔχει διέξοδο στὴν Ἀδριατική, μὲ τρεῖς παράλιες πόλεις. Ἡ Σερβία ἐπεκτείνεται πρὸς νότο προσαρτώντας τὶς πόλεις Νίς, Πέσκοβατς καὶ Νόβι Παζάρ. Ἡ Ρουμανία προσαρτᾶ τὴ Δοβρούτσα, ἀλλὰ ἐκχωρεῖ στὴ Ρωσία τὴ Βεσσαραβία.

‘Η Ρωσία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βεσσαραβία, προσαρτᾶ σημαντικὰ ἐδάφη στὴν Ἀσιατικὴ Τουρκία, μὲ τὶς πόλεις Βαγιαζίτ, Κάρδος, Ἀνταχάν καὶ Βατούμ. Ἡ δὲ Βουλγαρία, ἀνύπαρκτη ἐντελῶς ώς τότε, ἀναδύεται ώς ἡ μεγαλύτερη βαλκανικὴ δύναμη, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὸ Δούναβη ώς τὸ Αίγατο καὶ ἀπὸ τὸν Εὗξεινο ώς τὸ Δρίνο ποταμό, καὶ τὶς λίμνες Πρέσπες, Ἀχρίδα καὶ Ἀλιάκμονα. Περιλαμβάνει ὅλη τὴν Ἑλληνικὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία, μὲ ἔξαιρεση τὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὴ Θεσσαλονίκη. Γι’ αὐτὸν ὁ Engelhart τονίζει διὰ, «μὲ τὴ Συνθήκη ἐκείνη, ἡ Τουρκία κατακομματιάζόταν σὲ ράκη χωρὶς νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιήσει τὰ διασκορπισμένα μέλη της». Ἔτοι, ἀναπόδραστα ἐπερχόταν ἡ διάλυσή της.

Τέλος, ὁ Ἑλληνισμὸς θυσιάζόταν στὸν σλαβισμό, ὁ διποῖος ἐκτιμώντας τὴ στρατηγικὴ θέση τῆς Μακεδονίας μεθόδευε τὸν ἐκσλαβισμό της.

‘Η Θεσσαλία, ἡ Ἡπειρος καὶ τὰ ἄλλα ἀλύτρωτα τμήματα παρέμειναν στὴν Τουρκία, ἀνίκανη ὅμως νὰ τὰ διατηρήσει.

Συνεπῶς, ἀποβαίνει ἀπόλυτα εὔλογη ἡ ιερὴ ἀγανάκτηση ποὺ ἔσπασε τόσο στὴν ἐλεύθερη ὅσο καὶ στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα. Γι’ αὐτό, δπως σημειώνει ὁ Δαγκλῆς, 1-3 Μαρτίου, «Ἡ ἐπανάστασις μαίνεται εἰς τὰς ὅμορους ἐπαρχίας καὶ εἰς τὴν Κρήτην».

‘Άλλα, δπως διαμορφώνονται τὰ ἑλληνικὰ κρατικὰ σύνορα, ἀν ὁριστικοποιηθοῦν, θὰ καταδικάσουν τελεσίδικα τὴν Ἑλλάδα σὲ πλήρη ἐδαφικὴ ἀναπτηρία. Ὁ ἔχθρος πιὰ δὲν εἶναι οἱ Τούρκοι ἀλλὰ οἱ Βούλγαροι - Ρῶσοι καὶ συνεπῶς ἐπιβάλλεται ἀνάληψη διπλωματικοῦ ἀγώνα γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἔτοι, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἀναγκάζεται νὰ δεχθῇ τὴ μεσολάβηση τῶν Ἀγγλῶν πρὸς καταστολὴ τῶν ἐπαναστάσεων στὰ ἀλύτρωτα ἑλληνικὰ ἐδάφη.

Οἱ Ἀγγλοί Πρόξενοι, Μπλούντη ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη καὶ Μέροιν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, συναντῶνται στὸ Σμόκοβο τῆς Θεσσαλίας μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Θεσσαλικῆς καὶ Μακεδονικῆς ἐπαναστάσεως καὶ καταλήγουν σὲ συμφωνία.

‘Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἐκμυστηρεύεται τὴν ἴδεα παρεμβολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ σλαβικὴ ἐπέκταση πρὸς νότο. Τὴν ἴδεα ἐγκοιλάπωνται σημαντικὸ μέρος τῆς παλιᾶς ἀγγλικῆς καὶ ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης, τοῦ τύπου καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Ίδιαίτερα δὲ χαρακτηριστική εἶναι ἡ δήλωση τοῦ Καρόλου Ντίλκε: «Πιστεύω στὴν Ἑλλάδα. Πιστεύω στὴν τελικὴ ἀντικατάσταση τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἀπὸ μιὰ ἴσχυρὴ καὶ προοδευτικὴ Ἑλλάδα... ἔνα προπύργιο τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης στὴν Ἀνατολή...»

Τὴν ἀναθεώρηση τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ Τουρκία, ἀπὸ τὶς βαλκανικὲς χῶρες, ἐπιθυμοῦσε καὶ ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιο, παρὰ τὶς παραχωρήσεις τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ νέων ἑδαφῶν. Περισσότερο ὅμως ἐνδιαφέρονται ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία μὲ ἥγετη τὸν Βίσμαρκ, ποὺ προφανῶς εἶχεν ἀρχικὰ ἐνθαρρύνει τὸν Τσάρο στὸν πόλεμο, χωρὶς νὰ ὑπολογίσει τὴν ἐκπληκτικὴ ἔκβαση.

Τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴ σύγκληση συνεδρίου, πρὸς ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἀνέλαβε ὁ Βίσμαρκ μὲ σύμφωνη γνώμη Αὐστρίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας, τελικὰ δὲ καὶ Ρωσίας, διότι ἔβλεπε νὰ σχηματίζεται ἔνας μεγάλος συνασπισμὸς ἐναντίον τῆς. Ἡδη ἐμφανίζεται στὸ Εὐρωπαϊκὸ προσκήνιο ὡς δύναμη καὶ ἡ Ἰταλία χάρη στὴν πολιτικὴ τοῦ Καβούρ.

Στοὺς κύκλους τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν λογίων τῆς Γερμανίας εἶχε τονωθῆ τὸ φιλελληνικὸ πνεῦμα χάρη στὶς ἐνεργούμενες ἀνασκαφὲς τῆς Ὀλυμπίας. Ὁπωσδήποτε ἀξιόλογη ὑπῆρξε πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Ἑλληνος πρέσβεως, καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας, ποιητοῦ καὶ λογίου, Ἀλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ, ὥστε νὰ ἔξασφαλισθῇ ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὸ συνέδριο, ποὺ θὰ πραγματοποιόταν στὸ Βερολίνο.

Ωστόσο, προέκυψε θέμα, ἀν ἡ Ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία θὰ ἐκπροσωποῦσε τὸν Ἑλληνισμό, λυτρωμένο καὶ ἀλύτρωτο, ἢ ἀποκλειστικὰ τὸ Ἑλληνικὸ κράτος.

Ἡ προβολὴ τοῦ θέματος ὀφείλεται στὴν ἀγγλικὴ διπλωματία, ποὺ ἀνάγκασε τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση νὰ ἐμφανισθῇ ἀνέτοιμη καὶ μὲ διαστάσεις ἀπόψεων στοὺς κόλπους τῆς.

Διότι, ἡ μὲν πρώτη πρόταση γιὰ ἐκπροσώπηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ φαινόταν κολακευτικὴ καὶ ἀπηχοῦσε δῆθεν τὴν ἐπιθυμία τῶν Πανελλήνων, ἡ δὲ δεύτερη ὑποτιμητικὴ καὶ συνάμα πέτρα σκανδάλου, διότι μποροῦσε νὰ ξεσηκώσει τὸν ἀλύτρωτο Ἑλληνισμὸ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Εὗτυχῶς, ἡ σκοπιμότητα τῆς διλημματικῆς θέσεως τοῦ θέματος, καθὼς καὶ ἡ διπλωματικὴ ἐρμηνεία, ἔγιναν ἔγκαιρα ἀντιληπτές, ὥστε νὰ προτιμηθῇ ἡ ἐκπροσώπηση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, διότι μόνο ἔτσι εἶχε τὴν εὐχέρεια νὰ συζητήσει καὶ νὰ ζητήσει ἀναθεώρηση τῶν συνόρων, ἐνῶ στὴν ἄλλη περίπτωση, δυνατὴ ἦταν ἡ ὑποβολὴ αἰτήσεως γιὰ τὴ βελτίωση τῶν ὅρων διαβιώσεως τῶν ἀλυτρώτων.

Πάντως, ή ἀνησυχία στοὺς ἐπίσημους Ἑλληνικοὺς κύκλους εἶχε ἐνταθῆ. Ἡ δὲ λαϊκὴ ἀπογοήτευση ἔτεινε νὰ μετατραπῇ σὲ ὁργή, ποὺ θὰ ἀνέτρεπε ἀκόμα καὶ τὸν ἴδιο τὸν θρόνο. Τὸν κίνδυνο συνέλαβε ἀπόλυτα καὶ ὁ Ἀγγλος ἐπιτετραφμένος στὴν Ἀθήνα, ποὺ ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσει τὴν ἀγγλικὴ κυβερνηση.

Ἐτσι, παρὰ τὴν ἀγγλικὴ ἀδιαλλαξία τοῦ Ντισραέλι, ποὺ εἶχε ἔξοργίσει καὶ τὸν ἀγγλικὸ τύπο, ὥστε νὰ τὸν κατηγορεῖ ὅτι στὸ ἀνατολικὸ ζήτημα ἀκολουθοῦσε τακτικὴ ἔξω ἀπὸ τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα, σύμφωνη δὲ μὲ τὰ σημιτικά του ἔνστικτα, ἀπὸ ἀντιχριστιανικὴ ἔχθρα καὶ τὶς φιλοτουρκικὲς Ἰσραηλιτικὲς προλήψεις. Ἐπέρχεται βελτίωση τῶν ἀγγλικῶν θέσεων. Τόσο δὲ ἡ πίεση στὸ ἐσωτερικὸ ὅσο καὶ ἡ ἐπίμονη στάση τοῦ Γάλλου ἀντιπροσώπου στὸ συνέδριο Βάδιγκτον, ποὺ εἶχε τὴν συγκατάθεση τοῦ Βίσμαρκ, καθὼς καὶ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀδραση καὶ τοῦ Ἰταλοῦ Κόρτι, εἶχαν συντελέσει στὴν παραχώρηση ἐδαφῶν στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία καταρτίζεται μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἑξωτερικῶν Θ. Δεληγιάννη, τὸν Ἐλληνα πρέσβυτον στὴν Πετρούπολη Πέτρο Αριμένη Βραΐλα καὶ τὸν Ἐλληνα πρέσβυτον στὸ Βερολίνο Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ.

Ἄλλα, ἡ ἐμφάνισή της ἔγινε μετά τὴν πάροδο δύο ἑβδομάδων, χωρὶς νὰ λαμβάνει γνώση τοῦ περιεχομένου τῶν διαβουλεύσεων στὴν αἴθουσα τῶν συνεδριάσεων. Μόνο τὴ 17/29 Ιουνίου καὶ μόνο γιὰ μισὴ περίπου ὥρα, ἐμφανίσθηκαν ὁ Θ. Δεληγιάννης καὶ ὁ Ραγκαβῆς στὴν ὁλομέλεια καὶ ἀνέπτυξαν σύντομα τὶς ἀπόψεις τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ζητώντας τὴν προσάρτηση τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Κρήτης.

Ομως, ἡ τύχη τοῦ Ἑλληνικοῦ αἰτήματος θὰ κρινόταν στὰ παρασκήνια. Ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ διπλωματία τὸ Ἑλληνικὸ αἴτημα χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸν ἔξαναγκασμὸ τοῦ Σουλτάνου πρὸς ὑπογραφὴ παραχωρήσεως τῆς Κύπρου στὴν Ἀγγλία. Ἀντίθετα, ἀμέροιστη ἀποδοχὴ τοῦ καὶ ἐνεργὸ συμπαράσταση καὶ πρωτοβουλία γιὰ πραγμάτωσή του ἀνέλαβε μὲ σύμφωνη γνώμη τῆς κυβερνήσεώς του, ὁ Γάλλος Ὑπουργὸς τῶν Ἑξωτερικῶν Βάδιγκτον. Στὴν σθεναρὴ αὐτὴ στάση τοῦ Γάλλου ἀντιπροσώπου εἶχε συμβάλει ἀποφασιστικὰ ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς, ὁ Γαμβέττας, ποὺ θεωρεῖται ὡς ὁ μεγαλύτερος Φιλέλλην πολιτικός, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔξοιμοιογείται: «Δὲν εἶμαι Φιλέλλην μὲ τὴν σημασίαν ποὺ δίδουν συνήθως εἰς τὴν λέξιν αὐτήν. Ἀγαπῶ, λατρεύω καὶ σέβομαι τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, καὶ ἐκπιμῷ τὴν νεωτέραν. Ἄλλ᾽ ἐπιθυμῶ τὸ μεγαλεῖον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τὸ ἐπιθυμῶ ὅχι ὡς ἴδεολόγος, ἄλλ᾽ ὡς πρακτικὸς πολιτικός, διότι εἰς αὐτὸ διαβλέπω τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος μου».

Ἐνῶ δὲ εἶχε ἀποσπάσει τὴν συγκατάθεση ὅλων τῶν ἄλλων ἀντιπροσώπων, ὁ Βάδιγκτον συνάντησε πείσμονα ἀντίσταση ἀπὸ τὸν Ἀγγλο, τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη

βάρουνε στήν όριστική λύση. Μπροστά δὲ στήν ἀπειλὴ πλήρους ἐγκαταλείψεως τῆς Ἑλλάδος, ὁ Βάδιγκτον συμβιβάσθηκε μὲ τὴ θυσία τῆς Κρήτης.

Ἄλλα, γιὰ τὴν Ἡπειρὸ καὶ Θεσσαλία ἀγωνίσθηκε νὰ μὴν ὑπάρξουν πιέσεις, διότι πίστευε ὅτι τὴν προσάρτηση αὐτῶν ἐπέβαλαν τόσο λόγοι ἐθνολογικοί, ὅσο καὶ οἰκονομικοί. Χαρακτηριστικὰ ἔλεγε: «Ἡ Ἡπειρὸς ὅμοιάζει μὲ θηλάζον βρέφος, τοῦ ὃποίου μητέρα εἶναι ἡ Θεσσαλία. Ἐὰν ἡ μητέρα παύσει νὰ τὸ θηλάζει, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ βρέφος – ἡ Ἡπειρὸς – ἀποθνήσκει». Συνέδεε τὴν ἀποψή του μὲ τὴν ἐπιβίωση τῆς Ἑλλάδος, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ζήσῃ χωρὶς τὸν κόλπο τοῦ Βόλου καὶ τῆς Ἀρτας.

Τόσο δὲ μόχθησε ἵκετεύοντας σχεδὸν κάθε πληρεξούσιο, ὥστε ὁ ἀνταποκριτής τῶν Τάιμς στὸ Παρίσι Βλόβιτς παρίστανε τὸν Βάδιγκτον νὰ περιφέρει τὸν δίσκο τῆς ἐπαιτείας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, τοὺς δὲ συνέδρους νὰ ἀνταλλάσσουν μειδιάματα συγκαταβάσεως. Εἶχε μάλιστα τηλεγραφήσει στὴν ἐφημερίδα του ὁ ἀνταποκριτής, ὅτι ἄκουσε τοὺς πληρεξούσιους νὰ σχολιάζουν.

— Ἡ Ας κάνονυμε αὐτὴ τὴ χάρη στὸν καημένο τὸν Βάδιγκτον (POUR CE PAUVRE WADDINGTON).

Τὸ ἔργο τους ὅμως δὲν εῖχε τελειώσει. Διότι τὸ Συνέδριο ἐπιθυμοῦσε πιὰ νὰ κάνει κάτι γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ στὴν οὖσία νὰ μὴ θιγῇ ἐδαφικὰ ἡ Τουρκία μετὰ τοὺς τόσους ἀκρωτηριασμούς. Ο Βάδιγκτον φοβούμενος μήπως ἡ πρότασή του ταφῆ στὸ πρωτόκολλο ἐπιδίωξε καὶ ἐπέτυχε νὰ καταχωρισθῇ καὶ στὸ κείμενο τῆς συνθήκης, ὡς ἀκροτελεύτιο ἀρθρό (EN ACRE FINAL), ὅπως λέγεται στὴ διπλωματικὴ γλώσσα. Πρόσεξε δὲ πολὺ τὴν χρήση τῶν εἰδικῶν διπλωματικῶν ὅρων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀντιπρόταση τῆς Τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας, τῆς ὅποιας ἐπικεφαλῆς ἦταν ὁ ἔξπειρος διπλωμάτης Καραθεοδωρῆς Πασᾶς, ποὺ ἀντὶ τῆς λέξεως «μεσολάβηση» (MEDIATION) ζήτησε νὰ τεθῇ ὁ ὅρος «καλὲς ὑπηρεσίες» (BONS OFFICES). Ἀλλὰ ἡ ἔνσταση δὲν ἔγινε δεκτή, διότι μὲ τὴν ἀντικατάσταση τῶν ὅρων μειωνόταν ἡ σημασία καὶ οἱ συνέπειες τῆς ἀποφάσεως τῶν Δυνάμεων.

Ἡ σημασία καὶ ἡ ἀξία τῆς διπλωματικῆς αὐτῆς ἐπιμελείας τοῦ Βάδιγκτον θὰ γίνει σύντομα ἀντιληπτή.

Τὸ θερμὸ συγχαρητήριο τηλεγράφημα τοῦ Κουμουνδούρου πρὸς τὸν Δεληγιάννην μετὰ τὴν ἀνακοίνωση τῆς ἀποφάσεως τοῦ συνεδρίου καὶ οἱ πανηγυρισμοὶ στὴν Ἀθήνα θὰ ἀποδειχθοῦν πρόωροι καὶ ὑπερβολικοί. Διότι ἡ ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δὲν ἐσήμαινε καὶ ἄμεση ἐκτέλεση τῶν διατάξεών της.

Παρὰ τὴν πρόνοια τοῦ Κουμουνδούρου, ποὺ ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήσει τὸν Δεληγιάννη ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπιτύχει τὴ δύθιμιση τοῦ ζητήματος τῆς ὁρθεσίας, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἀντιπροσώπων ἀπὸ τὸ Βερολίνο καὶ παρὰ τὴν ἔντονη προσπάθεια τοῦ Δεληγιάννη, ποὺ δὲν ἀρκέσθηκε στὶς ἐπαφὲς

τοῦ Βερολίνου ἀλλὰ ἐπισκέφθηκε διαδοχικά καὶ τὶς πρωτεύουσες τῶν χωρῶν, ποὺ ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στὸ Συνέδριο, γιὰ νὰ συμβάλουν στὴν ἐπίσπευση τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων, τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἀρνητικά, ὃ δὲ χρόνος ἀπέβαινε πρὸς ὄφελος τῆς Τουρκίας.

Ἡ Ρωσία, Αὐστρία καὶ Ἀγγλία ἀφοσιώθηκαν ἀμέσως καὶ ἐξ ὀλοκλήρου στὴν ἐπίλυση τῶν ἐκκρεμοτήτων, ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὸ συνέδριο καὶ δὲν ἔδειχναν καμιὰ προθυμία γιὰ τὴν μεσολάβηση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Μάλιστα, ἡ Ἀγγλία θέλοντας νὰ ἀμβλύνει τὴν δόγμη τοῦ Σουλτάνου ὅχι μόνον ἀδιαφόρησε ἐπιδεικτικά, ἀλλὰ ἐπιχείρησε νὰ προσεταιρισθῇ στὶς ἀπόψεις τῆς καὶ τὴν Γαλλία μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἐπίσημη Γαλλικὴ κυριαρχία στὴν Τυνησία.

Ἐξ ἄλλου, ἡ Ἰταλία, μιολονότι εἶχε συμφωνήσει μὲ τὶς γαλλικὲς προτάσεις στὸ Βερολίνο, ἥδη δυστροπεῖ καὶ παρεμβάλλει προσκόμματα στὴν ἀμεση διευθέτηση, ἀποκαλύπτοντας ὅτι ἔχει βλέψεις στὴν Ἡπειρο, ἐνῶ ἀκόμα δὲν ἔχει ἐπιτευχθῆ ἡ ἐνότητα τῶν ἑδαφῶν τῆς Ἰταλικῆς Χερσονήσου. Ἔτσι ἐμβάλλει στοὺς Τουρκαλβανούς μπέηδες τὴν ἰδέα ἀντιδράσεως στὰ σχέδια τῶν Ἑλλήνων γιὰ προσάρτηση τῆς Ἡπείρου.

Στὴν ἀφύπνιση τῆς ἀλβανικῆς συνειδήσεως συμβάλλει ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία, ἡ Αὐστρία καὶ ἰδιαίτερα ἡ Ρουμανία, ἡ ὁποία ἔχει ἀντιρρήσεις ὅχι μόνο γιὰ τὴν Ἡπειρο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Θεσσαλία, διεκδικώντας ὡς ὁμοεθνεῖς τῆς τοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν, γιὰ τὸν ὁποίους συγκροτεῖ στὸ Βουκουρέστι Μακεδονο-Ρουμανικὸ Κομιτάτο μὲ ἀποστολὴ τὴν διαφύτιση τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης, τὴν ἀνάπτυξη ἑθνικῆς ρουμανικῆς συνειδήσεως μὲ ἀποστολὴ βιβλίων, ἵδρυση σχολείων, χορήγηση ὑποτροφιῶν καὶ εἰδη δελεαστικῶν κινήτρων.

Ἡ Ρουμανία προχώρησε στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ὡς τὸ σημεῖο νὰ καλλιεργεῖ σὲ δῆθεν ἐπιστημονικὴ βάση φυλετικὲς σχέσεις καὶ μὲ τοὺς Ἀλβανούς, ὥστε νὰ μὴ στηρίζει ἀποκλειστικὰ τὶς διεκδικήσεις τῆς στοὺς Βλάχους, ἀλλὰ καὶ στοὺς Ἀλβανούς, ἵδεα ποὺ ἐπανῆλθε πρόσφατα.

Τὴν ἀνθελληνικὴ κίνηση τῶν Ἀλβανῶν εύνοοῦσε καὶ ἡ Τουρκικὴ Πύλη, καθὼς καὶ ἡ Ἀγγλία, δοθέντος ὅτι πρώτη αὐτὴ ἐπέσειε τὸν κίνδυνο τῆς ἔξεγέρσεως τῶν Ἀλβανῶν στὴν περίπτωση προσαρτήσεως τῆς Ἡπείρου στὴν Ἐλλάδα.

Τὸ μεγάλο πλῆγμα γιὰ τοὺς Ἑλληνες ὑπῆρξε ἡ κυβερνητικὴ ἀλλαγὴ στὴ Γαλλία. Ἐνῶ ὁ Βάδιγκτον θεωροῦσε θέμα γοήτρου τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἐπίμοχθου ἔργου του καὶ ἐπιδίωξε σύντομα καὶ κοπιαστικὰ γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, μάλιστα ὀργάνωσε μὲ μύριες ἀντιεούτητες τὶς διασκέψεις στὴν Πλέβεζα (25 Ιανουαρίου / 6 Φεβρουαρίου 1879) καὶ στὴν Κων/πολη (10/22 Αὐγούστου 1879) ποὺ ἀπέτυχαν λόγῳ τῆς τουρκικῆς παρελκυστικῆς τακτικῆς καὶ ἀδιαλλαξίας,

στίς ἀρχές Ιανουαρίου 1880 ὁ Βάδιγκτον ἀντικαταστάθηκε ἀπό τὸν Φρεσινέ, τὸν ὅποιον ἡ Ἀγγλία ἔσπευσε νὰ ἐπηρεάσει ἀποφασιστικὰ στὸ διπλωματικὸ ζήτημα.

Ἡ Ἀγγλία ἄφηνε τὴν πρωτοβουλία στὴ Γαλλία, ἀλλὰ μὲ βάση μὲν τὸ 130 πρωτόκολλο, χωρὶς ὅμως γεωγραφικές δεσμεύσεις ὡς πρὸς τὴν ἐπέκταση τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου πρὸς βιορᾶ. Ἡ ἀγγλικὴ παρέμβαση ἀποσκοποῦσε τόσο στὴ διαιώνιση τοῦ ζητήματος ὅσο καὶ σὲ ἐνδεχόμενη ἐπίτευξῃ λύσεως, ἡ ὅποια δὲν θὰ ἀνταποκρινόταν στὶς προθέσεις τῶν συντακτῶν τοῦ 13ου πρωτοκόλλου.

Οἱ ἄλλες δυνάμεις δὲν προέβαλαν ἀντιρρήσεις γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ τόσο ἐνοχλητικὸ ζήτημα, ἀν καὶ διέβλεπαν τὶς ἀπώτερες δυσμενεῖς γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἐπιπτώσεις, ἀφοῦ ἡ Τουρκία εἶχε ἀντιταχθῆ μὲ τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Καραθεοδωρῆ πασᾶ σὲ κάθε ἰδέα ἀποσπάσεως ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ τῆς Πρέβεζας καὶ τοῦ Βόλου.

Εὗταχῶς, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1880 στὴν Ἀγγλία ἔλαβε χώρα ἀνέλπιστη κυβερνητικὴ ἀλλαγή. Τὴν κυβέρνηση τοῦ Ντισράελι διαδέχθηκε κυβέρνηση τῶν φιλελευθέρων μὲ πρωθυπουργὸ τὸν Γλάστων, Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Granville καὶ Ὑφυπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τὸν Κάρολο Dilke.

Στὸ ἐπίμαχο ζήτημα πρώτη ἐνέργεια τῆς νέας κυβερνήσεως ὑπῆρξε ἡ ἐγκύλιος τοῦ Granville στὶς 22 Ἀπριλίου / 4 Μαΐου, μὲ τὴν ὅποια ἡ Ἀγγλία καλοῦσε τὶς ἄλλες Δυνάμεις νὰ προσθῇ σὲ συλλογικὸ διάβημα πρὸς τὴν Τουρκία, ζητώντας τὴν ἐκπλήρωση τῶν ἐκκρεμῶν ὑποχρεώσεών της ποὺ ἀπέρρεαν ἀπὸ τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου. Ἔτσι συγκλήθηκε διάσκεψη στὸ Βερολίνο τὴν 1/13 Ιουνίου 1880, δύο ἀκριβῶς χρόνια ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ συνεδρίου, μὲ κύρια θέματα τὴν νέα δροθέτηση τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Μανδρισσοῦντος καὶ τὴν εἰσαγωγὴ τῶν διοικητικῶν μεταρρυθμίσεων στὶς ἀρμενικὲς ἐπαρχίες.

Ἡ ἐμφάνιση τῶν φιλελλήνων Ἀγγλῶν πολιτικῶν στὸ διπλωματικὸ ζήτημα ἐπέδρασε εὐνοϊκὰ καὶ στὴ γαλλικὴ διπλωματία, ἡ ὅποια χωρὶς τὶς Ἀγγλικὲς πιέσεις θυμήθηκε τὶς εὐεργετικὲς γιὰ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα προτάσεις. Ἐξ ὅλου ἡ εἰσήγηση γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν νέων ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων ἀνατέθηκε πάλι στὸν ἐκπρόσωπο τῆς Γαλλίας, πρέσβυ Saint Vallie, ὁ ὅποιος μὲ σύμφωνη γνώμη τῶν Ἀγγλῶν χάρασσε τὰ σύνορα στὴν Ἡπειρὸν ἀπὸ τὶς ἐκβολές ὡς τὶς πηγὲς τοῦ Καλαμᾶ, ὥστε νὰ περιλαμβάνονται στὴν Ἑλλάδα τὰ Ιωάννινα καὶ τὸ Μέτσοβο καὶ ἀνατολικὰ ὄλόκληρη ἡ Θεσσαλία καὶ μέρη τῆς Μακεδονίας, Γρεβενᾶ, Σέρβια, Κατερίνη.

Ἄλλὰ ἡ Τουρκικὴ διπλωματία γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἔδωσε δείγματα ὑψηλῆς τέχνης.

Μπροστὰ στὴν ἀνοιχτὴ φιλελληνικὴ στάση Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Γερμανίας

έγκατέλειψαν τη γνώριμη τακτική της κωλυσιεργίας και άδιαλλαξίας. ⁷ Εθεσαν σ' έφαρμογή τὸν ύποχωρητικὸν ἐλιγμὸν δημιουργώντας τὴν ἐντύπωση διαλλακτικῶν διαθέσεων. ⁸ Αντιπρότειναν σχέδιο, ποὺ ἀπορρίφθηκε και ἀρκέσθηκαν σὲ μικρὲς τροποποίησεις, ἀφαιρώντας στὴν μὲν ⁹ Ήπειρο τοὺς Φιλιάτες και τὴν Κόνιτσα, στὴ δὲ Θεσσαλία τὰ καθαυτὸ Μακεδονικὰ τμῆματα Γρεβενά, Σέρβια, Κατερίνη.

⁷ Η διαλλακτικότητα και ἡ ἀποδοχὴ τῆς νέας ρυθμίσεως, μιλονότι ἀπεῖχαν τόσο πολὺ ἀπὸ τὶς πρόσφατες θέσεις τῶν Τουρκῶν, δὲν ἐνέβαλαν σὲ ὑποψία τοὺς ¹⁰ Ἑλληνες, ποὺ ἔσπευσαν ἐπιπόλαια νὰ πανηγυρίσουν. Η τουρκικὴ διπλωματία συμφώνησε εὔκολα στὴν ὁροθέτηση ἀλλὰ φρόντισε μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια τὸ λεπτὸ ζήτημα τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως τῆς διασκέψεως, δηλαδὴ νὰ μὴ περιληφθοῦν στὸ ἐπίσημο συμφωνητικὸ κείμενο μέτρα βίαιης ἐπιβολῆς σὲ περίπτωση ἀθετήσεως τῶν συμφωνιῶν, ὅπότε κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ θὰ ἥταν εὐκολη ἡ διάσταση τῶν ἀπόψεων τῶν Δυνάμεων. ¹¹ Οταν συνειδητοποιήθηκε ἡ ἔλλειψη τῆς ἀσφαλιστικῆς αὐτῆς ρήτρας, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση, γιὰ νὰ ἀναγκάσει τὶς Δυνάμεις νὰ παρέμβουν γιὰ τὴν ὁριστικὴ ἐπίλυση, κήρυξε ἐπιστράτευση και ἀπειλησε πολεμικὴ ἀναμέτρηση.

⁸ Άλλὰ οἱ δυνάμεις γιὰ ν' ἀποφύγουν νέες περιπλοκές, ὅταν εἶδαν και τὴν Τουρκία ἔτοιμη γιὰ ἀναμέτρηση, ἔστρεψαν τὴν πίεση ὅχι πρὸς τὸν προφανέστατα ἰσχυρότερο ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀσθενέστερο ἀπὸ τοὺς ἀντιτάλους. Η νέα τροπὴ τῶν πραγμάτων στοίχισε νέα κυβερνητικὴ ἀλλαγὴ στὴν Ἑλλάδα. ¹² Επεσε ὁ Χαρίλαος Τρικούπης και ἀνέλαβε πάλι ὁ Ἀλ. Κουμουνδούρος, ὁ ὅποιος δύμως τὴ φορὰ αὐτὴ ὅχι μόνο ἔσπευσε νὰ ἀποδεχθῇ τὶς ἀποφάσεις τῆς νέας διασκέψεως τοῦ Μαρτίου τοῦ 1881 στὴν Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα μὲ ἀγγλογερμανικὸ σχέδιο, μιλονότι μειονεκτοῦσε φοβερὰ σὲ σύγκριση μὲ τὰ προηγούμενα, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ¹³ Ήπειρο μόνον ἡ Ἀρτα μὲ ἐλάχιστη ἐνδοχώρα και ἀνατολικὰ ἡ Θεσσαλία χωρὶς τὴν ἐπαρχία Έλασσόνος εἶχαν παραχωρηθῆ, ἀλλὰ και διέταξε, μόλις ὀλοκληρώθηκαν οἱ διαπραγματεύσεις, τὴν ἀμεση κατάληψη τῶν νέων χωρῶν.

⁹ Ετσι, λοιπόν, διαδοχικά, ἡ Ἀρτα, τὰ Τρίκαλα, ἡ Καρδίτσα, ἡ Λάρισα και τελευταῖα ὁ Βόλος, γιὰ νὰ περιορισθοῦμε στὰ μεγαλύτερα ἀστικὰ κέντρα, ἀπελευθερώθηκαν ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ ζυγὸ διανοίγοντας νέες προοπτικὲς ἐθνικῶν ἔξοδησεων, παρὰ τοὺς ἐπαχθεῖς δρους τῆς συνθήκης μεταβιβάσεως τῆς κυριαρχίας. ¹⁴ Ἐλάχιστοι, ὅπως συνήθως, μποροῦσαν νὰ ἐκτιμήσουν τὴ σπουδαιότητα και σοβαρότητα τῶν δεσμεύσεων ποὺ ἀνελάμβανε ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση, κυρίως σ' ὅτι ἀφορᾶ τοὺς μουσουλμάνους ¹⁵ Ἑλληνες ὑπηκόους και τὴν περιουσία τους. ¹⁶ Άλλως τε, πολὺ ἀργά ἔγιναν γνωστὲς και ἀσφαλῶς σ' ἐλάχιστους. Γι' αὐτὸ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Θεσσαλῶν φαίνεται δικαιολογημένος κατὰ τὶς πρῶτες στιγμὲς και κατ' ἔξοχὴν κατὰ τὴν εῖσοδο τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὸ ἐπιδικαζόμενο ἔδαφος.

Αξίζει νὰ μεταφέρωμε τὸν ἀπόηχο τῶν συναισθημάτων τοῦ Θεοσαλικοῦ πληθυσμοῦ μὲ τοὺς δεκαπεντασύλλαφους στίχους τοῦ Χρ. Χριστοβασίλη, ποὺ ὑποδέχθηκε τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν στρατηγὸ Σκαρλᾶτο Σοῦτσο:

«Ἄδελφια καλῶς ἥρθατε, ἀδέλφια ἀγαπημένα
μὲ τὸ σταυρὸ στὸ φλάμπουρο, μὲ τὰ σπαθιὰ ζωσμένα.

Σᾶς ἐπονέσαμε πολὺ καρτέρει κι' ἀκαρτέρει
ξαρματωμένοι καὶ γυμνοὶ στὸ τούρκικο τὸ χέρι..

Τουκαλινά, 1, 1981, 5-16.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ - ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΙΚΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ APPYΩΜΙΑ

Τὸ 1878, στὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου προεδρεύει ὁ Σιδηροῦς Καγκελάριος Βίσμαρκ. Ὡς πρόεδρος, πρὶν ἀκόμη ὑπογραφοῦν οἱ ἀποφάσεις, δργανώνει ἐπίσημη δεξιωση, γιὰ νὰ διευθετήσῃ τὴν εὐχρεόστεροι αἱ ἐκκρεμότητες καὶ δυσεπίλυτες διαφορὲς σὲ ἀτμόσφαιρα εὐδαιμονίας, ποὺ χαλαρώνει τὸ αὐστηρὸ διαπραγματευτικὸ πρωτόκολλο ὑπὸ τὴν ἐπήρεια καὶ τοῦ οἰνοτνεύματος. Ἡ Κυρία Ὁττο Βίσμαρκ, ἡ ὁποία γνωρίζει τὸν Ἀλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβῆ, καθηγητὴ τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ τότε πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος στὸ Βερολίνο, ἐπιστρατεύει τὴν φαντασία τῆς γιὰ τὴν ἔξεύρεση δυνατότητας προβολῆς καὶ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, τὰ ὅποια ἀγνοοῦνται στὴν αἴθουσα τῶν συζητήσεων. Ἐφαρμόζοντας ἄψογα τὴν ἐθιμοτυπία τοποθετεῖ σὲ θέση ἐξαιρετικὰ τιμητικὴ τὸν Ραγκαβῆ, τοῦ ὅποιου πράγματι θαυμάζει τὴν εὐδημάθεια, τὴν εὔστροφία, τὸ πιγατὸ ποιητικὸ τάλαντο καὶ τὴν εὐγένεια. Ἐπὶ πλέον στὴν ἐνδεδειγμένη στιγμὴ προσφέρει στὸν Ἑλληνα πρέσβυν ὡς δεῖγμα φιλοφρονήσεως καὶ διακρίσεως ἀπὸ τὸ ἀρεστότερο ἔδεσμα, τὸ ὀνομαζόμενο «μακεδονία». Μὲ χάρη σπάνια καὶ ὑπονοούμενα προφανέστατα, ὥστε νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ παριστάμενοι σύνεδροι τὴν ἐπιθυμία τῆς, καλεῖ μεγαλοφρόνως τὸν εὐνοούμενό της: Ἐξοχώτατε κ. πρέσβυν, πάρετε λίγη «μακεδονία!». Ο δὲ Ραγκαβῆς, ποὺ εἶναι μικρόσωμος, ἀναπηδᾶ ἐπιδέξια στὸ κάθισμα καὶ ἀπλώνει τὰ χέρια του πρὸς τὴν οἰκοδέσποινα ἀπαντώντας: Ἐξοχωτάτη Κυρία Βίσμαρκ, δῶστε μου ὅλη τὴν Μακεδονία, εἶναι ἑλληνική!

Τὸ ὀρεκτικὸ «μακεδονία» ἀποτελεῖ σύμφυρμα λαχανικῶν μὲ μεγαλύτερη ὁπισδήπτοτε ποικιλίᾳ τῆς σημερινῆς ρωσικῆς σαλάτας. Ἡ λέξη περιέχεται στὰ λεξικὰ τῆς γαλλικῆς γλώσσας καὶ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὴν πολυεθνικὴ σύνθεση τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Σύμφωνα δὲ μὲ ἄλλη ἐκδοχὴ τὸ ὄνομα ὀφείλεται στὴν ἀνάμειξη πολλῶν ἔξωτεροικῶν δυνάμεων, πέρα τῶν γηγενῶν πληθυσμῶν, γιὰ τὴν τύχη τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν 19ον αἰώνα.

Ἄν οἱ σύνεδροι δὲν ἔστρεξαν στὴν παραχώρηση τῆς Μακεδονίας, ἡ εὐθύνη βαρύνει πολλοὺς ἄλλους. Πάντως τὸ στιγμιότυπο τῆς δεξιώσεως δὲν ὑπῆρξε ἀνώφελο. Ἐδωσε ἀφορμὴ προβληματισμοῦ καὶ ἐπιδικάσεως στὴν Ἑλλάδα τμήματος τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας¹, πλὴν τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσόνος², παρὰ

1. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἡ διπλωματικὴ πλευρὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας τὸ 1881, Τρίκαλα 1981, 13. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Τρικαλινά», τ. 1ος (1981).

2. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ προσάρτησή της στὴν Ἑλλάδα», *Περοραϊά*, 47(1982) 7-12.

τις ἀντιδράσεις τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς ἀρτιπαγοῦς Ρουμανίας. Μόλις τὸ 1878, ἡ ρουμανικὴ ἀντιπροσωπία στὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου «κατάφερε ν' ἀποσπάσει μὲ δυσκολίᾳ ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις τὴν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας»³. Ἐν τούτοις μάχεται κατὰ τῆς προσαρτήσεως στὴν Ἑλλάδα περιοχῶν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ποὺ κατοικοῦνται ἀπὸ Βλάχους, τοὺς Κουτσοβλάχους⁴. Γιὰ νὰ καταστοῦν οἱ ἀξιώσεις τῆς στοιχειωδῶς βάσιμες, μετονομάζει αὐτοὺς Ρουμάνους Κουτσοβλάχους⁵, Ρουμάνους τῆς Βαλκανικῆς, Ρουμάνους τῆς Τουρκίας, Ρουμάνους τῆς Μακεδονίας ἢ συνηθέστερα Μακεδο(νο)-Ρουμάνους ἢ ἀπλῶς Μακεδόνες, μιλονότι ἢ Θεσσαλία ἀποκαλεῖται Μεγάλη Βλαχία, ἢ δὲ ὅρεινή Δυτικὴ Θεσσαλία σημειώνεται ὡς Ὀντούντη Βλαχία.

Ἡ Ρουμανία ἐργάζεται μακρόπονα. Συγκροτεῖ ὄμαδες ἐργασίας. Δημιουργεῖ κέντρα ἐρευνῶν, στὰ ὅποια ποδηγετοῦνται Ρουμάνοι λόγιοι στὴν ἀναζήτηση ἐρεισμάτων γιὰ τὴν θεμελίωση θεωριῶν, κατὰ τὶς ὅποιες οἱ Βλαχόφωνοι Θεσσαλίας - Ἡπείρου - Μακεδονίας ἔχουν κοινὴ καταγωγὴ μὲ τοὺς πέρα τοῦ Δουνάβεως Βλάχους. Καταστώνει πρόγραμμα, ποὺ παρουσιάζει ὡς ἐθνικὴ ρουμανικὴ πολιτική, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἀποσκοπεῖ σὲ πολιτικὰ καὶ διπλωματικά, καθὼς καὶ οἰκονομικὰ ὀφέλη⁶.

Πρωτίστως ἡ Ρουμανία ἐπιδιώκει τὸν ἀπορροσανατολισμὸ τῶν ὑπηκόων τῆς, οἱ ὅποιοι ἥδη μετά τὴν Φεβρουαριανὴ ἐπανάσταση τοῦ 1848 ἔξεγείρονται καὶ ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἔνωση⁷ ὅλων τῶν ρουμανικῶν ἐπαρχιῶν, κατ' ἔξοχὴν τῆς Τρανσυλβανίας καὶ Βεσσαραβίας, ὑποδούλων στὴν Αὐστρία καὶ Ρωσία. Ἐπειδὴ δὲν χωρεῖ οὕτε σκέψη διεκδικήσεώς τους ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις, στρέφεται καὶ μὲ τὴν συμπαράστασή τους⁸ πρὸς τοὺς Βλάχους τῆς Τουρκίας, τοὺς ὅποιους ἐντοπίζει καὶ κάτω τῆς Θεσσαλίας. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ ὅμοιολογία τοῦ διακεκριμένου Ρουμάνου πολιτικοῦ Mihail Kogalniceanu: «Ἀν ἐγκαταλείψωμεν τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἐνεργείας μας, ὁ λαός θὰ ἔστρεφε τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τοὺς ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἀδελφούς μας Ρουμάνους. Ἄλλὰ αἱ σχέσεις ἡμῶν μετὰ τῆς

3. Τὸ *Bῆμα*, 23-4-1982, μὲ τίτλο «Ρουμανία. Ἔνας Δαβὶδ ἀνάμεσα σὲ κολοσσούς».

4. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἡ στάση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν προσάρτηση τῆς Ἡπείρου - Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα, Ιωάννινα 1984, 335. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν ΙΙ' τόμο τῆς «Δωδώνης» ΕΕΦΣΠΙ.

5. Πβ. C. NOE, *Les Roumains Koutzo-Valaques*, Bucarest 1913. AL. RUBIN, *Les Roumains de Macédoine*, Bucarest 1913 κ.ἄ.

6. G.I. BRATIANU, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, 211-212.

7. G. LACOUR - GAYET, *La question des Roumains d'Autriche - Hongrie*, Paris 1915, 10 κ.έ.

8. K.I. MAZAPAKΗ - AINIΑΝΟΣ, Ἡ λύσις τοῦ Βαλκανικοῦ Ζητήματος, ἐν Ἀθήναις 1919, 22.

Αύτορίας θὰ ἐταράσσοντο φυσικῶς ἐκ τούτου ὅπερ πάση θυσίᾳ κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις δέον νὰ ἀποφύγωμεν. Ἐνεκα τούτου, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διευθύνωμεν πρὸς τὸ παρόν τὴν προσοχὴν τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν Μακεδονίαν»⁹.

Πρὸς ἐπιτυχία τοῦ σχεδίου χρησιμοποιεῖ ἡ Ρουμανία κατ’ ἀρχὴν τὸ ὑπάρχον στὴν χώρα ἐπιστημονικὸ δυναμικό, γηγενὲς καὶ ἔπηλυ¹⁰. Τὸ πρῶτο συγκινεῖ μὲ πατριωτικὲς ἐκκλήσεις. Τὸ δεύτερο ἐμπλέκει μὲ παροχὲς γενναιόδωρες ἥ καὶ ἐκβιασμούς. Ἐξαγοράζει δὲ καὶ ἔνονυς, τῶν ὅποιων ἡ γνώμη διασφαλίζει περισσότερο τὴν ἀντικεμενικότητα καὶ τὴν πειθώ. Μεταξὺ τῶν πρώτων στρατευμένων συγκαταλέγεται ὁ Γάλλος Auguste - Emile Picot, ὁ ὅποιος εἶχε διατελέσει γραμματέας τοῦ Πρίγκιπα τῆς Ρουμανίας Καρόλου Α΄, τὴν διετία 1866-1868, πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Τιμισοάρα, 1869-1872, καθηγητής τῆς θεοφιλοκοΐας γλώσσας καὶ φιλολογίας στὴν Σχολὴ Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμῶν τοῦ Παρισιοῦ. Ὁ τελευταῖος τίτλος θέτει ὑπεράνω ὑποψίας τὴν δῆθεν ἀμερόληπτη παρουσίαση τῶν θεοφιλοκοΐων βλέψεων σὲ πανευρωπαϊκὸ ἐπίπεδο. Οἱ προσδοκίες τῆς Ρουμανίας δὲν διαψεύδονται. Ταχύτατα ὁ Picot συγγράφει καὶ τυπώνει στὸ Παρίσι, τὸ 1875, πρόσφορο βιβλίο, εὐσύνοπτο καὶ εὐανάγνωστο, τὸ ὅποιο ἐπιγράφει «Οἱ Ρουμάνοι τῆς Μακεδονίας»¹¹. Τὴν εὐόδωση τῶν θεοφιλοκοΐων ἐπιδιώξεων ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Picot ὡς μέλους τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου.

Ἐν συνεχείᾳ προγραμματίζει σπουδαιότερη συνεργασία μὲ ἔνονυς. Τὸ 1893, κατὰ τὴν διαφαινόμενη νέα κρίση τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος ἴδρυει Ἰνστιτοῦτο Ρουμανικῆς Γλώσσας στὴν Λειψία μὲ διευθυντὴ τὸν Γερμανὸ ἐπιστήμονα Gustav Weigand, ὁ ὅποιος ἐπὶ δεκαετίες ἀφιερώνεται στὴν μελέτη τῶν Βλάχων τοῦ Ὀλύμπου¹² καὶ τῆς Ἀλμαπίας. Ἡ χρηματοδότησή του ἀπὸ τὶς θεοφιλοκοΐες κυβερνήσεις δὲν ἀποτελεῖ μυστικό, ἀφοῦ ἀναγράφεται καὶ σὲ θεοφιλοκοΐες ἐγκυλοπαίδειες¹³. Ἐτυχε δὲ καὶ τιμητικῶν διακρίσεων. Ἐκλέγεται ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου. Τὸ πολύτομο ἔργο του ἔχει ἀφήσει βαθύτατη ἵχνη. Καὶ σύγχρονοι Γερμανοὶ φαίνονται ἐπηρεασμένοι καὶ ἀσπάζονται

9. Α.Κ. ΑΝΕΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μακεδονικός Ἀγών 1903-1908*, Θεσσαλονίκη 1965, 438.

10. Βλ. πίνακα τῶν πρώτων μελῶν τοῦ Μακεδο(νο)θεοφιλοκοΐου Κομιτάτου.

11. A.-E. PICOT, *Les Roumains de la Macédoine*, Paris 1875.

12. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου», Ὁ Ὀλύμπος στὴ ἡσὴ τῶν Ἑλλήνων. Ἀνακοίνωση στὸ Β΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, Ἐλασσόνα 1984.

13. ΜΙΧ. Ν. ΡΩΜΑΝΟΥ, Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴν καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων, Ἀθῆναι 1983, 13 σημ. 68, 69, 70. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη.

γνῶμες του, ποὺ ἔπαινοσαν πρὸ πολλοῦ νὰ ἴσχυον λόγῳ τῶν νέων στοιχείων τῆς ἔρευνας. ὜ενδειξη τῆς μεγάλης ἐπιδράσεώς του εἶναι καὶ ἡ ἐπανέκδοση τοῦ περιοδικοῦ του Balkan - Archiv, στὸ ὄποιο ἐπαναφέρεται τὸ μακεδονικὸ ζήτημα μὲ νέες παραμέτρους καὶ προοπτικές. Ὅδη ἡ ἀνάμειξη, ἀμεση ἡ ἔμμεση, εἶναι εὐρύτερη, ὅπως τῆς Ἀλβανίας ἡ ἐκ νέου τῆς Τουρκίας καὶ πρὸ πάντων τῆς Ρουμανίας.

Οἱ Ἀλβανοί, τῶν ὄποιων ἀμφισβητεῖται τόσον ἡ Ἰλλυρικὴ συγγένεια¹⁴, ποὺ ἐπίμονα προβάλλουν, ὅσον καὶ ἡ κοιτίδα τους, παραποιώντας τὰ πορίσματα τῆς ἀρχαιολογικῆς¹⁵ σκαπάνης ἀποπειρῶνται νὰ ἐδραιώσουν καὶ πανάρχαιες σχέσεις μὲ τὴν Μακεδονία¹⁶. Ὡς πρὸς τὶς τάσεις τῆς Τουρκίας, ἡ ὄποια ἀπὸ τὸ 1982 ἐπιχειρεῖ ἐνεργότερη συμμετοχή, ὁ Γιάννης Καρτάλης πιστεύει ὅτι ἀποσκοποῦν στὴν ἀναζωπύρηση μᾶς παλαιᾶς διαφορᾶς «ποὺ δὲν ἀφορᾶ ἀμεσα τὴν Τουρκία: τὸ Μακεδονικό».

Ἐτοι δὲν στερεῖται σημασίας ἡ πληροφορία ὅτι κατὰ τὴν ἐπικείμενη ἐπίσημη ἐπίσκεψη τοῦ στρατηγοῦ Ἐβρὸν στὸ Βελιγράδι, ἡ τουρκικὴ πλευρὰ θὰ ἀνακοινώσει στοὺς Γιουγκοσλάβους συνομιλητὲς ὅτι προτίθεται νὰ ἰδρύσει στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινούπολεως ἕδρα «Μακεδονικῆς γλώσσας καὶ Πολιτισμοῦ» καὶ θὰ ἐπαναλάβει τὴν ἴκανοποίηση της ἀπὸ τὴν μεταχείριση ποὺ ὑφίσταται ἡ τουρκικὴ μειονότητα στὴν Ὁμόσπονδη Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας»¹⁷.

Ἄλλὰ ποιὰ εἶναι ἡ «μακεδονικὴ» γλώσσα, μὲ τὴν ὄποια ἡ Τουρκία δελεάζει τὴν Γιουγκοσλαβία;

Μιὰ σύντομη ἀνασκόπηση τῆς παρούσιας τῶν Σλάβων στὸν ἐπίμαχο χῶρο ἀποσαφηνίζει καὶ τὸ γλωσσικὸ καὶ τὸ δέλεαρ.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ μετέπειτα πληθυσμοὶ διάσπαρτοι στὸ βορειότερο κυρίως τμῆμα τῆς Μακεδονίας ζοῦν ἀσχολούμενοι μὲ τὴν γεωργία, τὴν κτηνοτροφία ἡ γεωργοκτηνοτροφία, ἀλλὰ εἶναι δίγλωσσοι, μερικοὶ δὲ καὶ τριγλωσσοί,

14. VL. GEORGIEV, «Sur l' ethnogenèse des peuples balkaniques – le dace, l' albanais et le roumain», *Studii Clasice*, 3(1961) 26.

15. Ἀκριβεῖς παραπομπές καὶ πρωτότυπο κείμενο τῶν Capidan καὶ Rosetti βλ. A. LAZAROU, *Aux origines de l' aromain et de ses rapports avec les langues environnantes*, Athens 1985, 11. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ περ. Πλάτων, 37(1985).

16. Φ. ΠΕΤΣΑ, «Ἐλληνικὲς ἀρχαιότητες στὴν Ἀλβανία», *Πυρσός Βορείου Ηπείρου*, Ἀπρίλιος 1976, 5. N. Π(ΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ), «Καὶ ἄλλοι παραποιοῦν τὴν ἴστορία», *Βορειοηπειρωτικὸς ἀγών*, Μάιος 1982.

17. Γ. ΚΑΡΤΑΛΗ, «Καὶ οἱ Τούρκοι ἔτοιμοι γιὰ ν' ἀνακατευθοῦν στὸ Μακεδονικό», *Τὸ Βῆμα*, 15-8-1982. βλ. αὐτ. 5-6-1983, 11-11-1984, 19-1-1986, 25-5-1986.

μὲ ἔνα γλωσσικὸν ἴδιωμα παλαιοσλαβικό, κατάφορτο ἀπὸ Ἑλληνικὰ στοιχεῖα¹⁸, ἐλάχιστα συγγενικὸν πρός τὴν σερβικὴ γλώσσα καὶ ἐμφανέστερα σχετικὸν μὲ παλαιότερη μορφὴ τῆς βουλγαρικῆς.

Γιὰ τὴν καταγωγὴ τους διατυπώθηκαν δύο κύριες ἀπόψεις. Κατὰ τὴν πρώτην ἀποτελοῦν ἐπιβιώσεις τῶν ποικιλονύμων παλαιοσλαβικῶν φύλων, γνωστῶν ὡς Σκλαβήνων. Ἡδη ἡ πρόοδος τῆς διεπιστημονικῆς ἔρευνας γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος αὐτῶν ἀποκαλύπτει ὅτι δὲν κατάγονται ἀπὸ Σλάβους¹⁹. Πρόκειται γιὰ αὐτόχθονες, οἱ ὅποιοι ὑπέστησαν τὴν σλαβικὴ ἐπίδραση μετὰ μακροχρόνια γειτνίαση ἥ καὶ συμβίωση.

Χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἀμφισβήτηση τῆς Ἑλληνικότητας τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλονίκης, τοὺς ὅποιους ἀποκαλεῖ Ἕλληνες, ὁ Γουσταῦος Φρειδερίκος Χέρτσεργ διμιλώντας γιὰ τὴν ἐκχριστιάνιση τῶν Σλάβων διαφωτίζει καὶ ὡς πρὸς τὸν ἐκσλαβισμὸν Ἕλληνων: «Δύο Ἕλληνες Θεσσαλονίκεις... Ἡσαν δ' οὗτοι οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κωνσταντῖνος [μετονομασθεὶς εἰς Κύριλλον 40 ἥ 50 ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του...] νίοι τοῦ Λέοντος πολίτου Θεσσαλονίκεως καὶ στρατιωτικοῦ ἄρχοντος... καταστάντες περύφημοι ὡς ἀπόστολοι τῶν Σλαύων. Ἀμφότεροι δ' ἥσαν... ἐπιτηδειότατοι εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἀποστόλου διότι, ὅπως καθόλου οἱ Ἕλληνες τῆς Θεσσαλονίκης, ἥσαν ἡσημένοι ἐκ νεότητος εἰς τὸ λαλεῖν τὴν γλῶσσαν τῶν Σλαυικῶν φύλων... Ο Μεθόδιος μάλιστα... φαίνεται ὅτι κατεῖχε θέσιν στρατηγοῦ ἐν τῷ θέματι τοῦ Στρυμόνος»²⁰.

Ἡ διγλωσσία ἥ καὶ ἀλλογλωσσία Ἕλληνων τῆς Μακεδονίας²¹ κατανοεῖται καὶ μὲ τὴν ἔρμηνεία τοῦ ἔξαλβανισμοῦ τῶν Ἕλληνων κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, τὴν ὅποια προσφέρει ἄριστος γνώστης τοῦ θέματος, ὁ Χρ. Ν. Πέτρου - Μεσογείτης: «Καὶ ἥδη ἐρωτᾶται, τί ἀπέγινεν ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν τῶν νέων ἐποίκων; Ως ἀναγκαίᾳ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἐπιβάλλεται ἥ ἐκδοχὴ ὅτι ἐνωρὶς ἀπερροφήθη οὗτος ὑπ' αὐτῶν καὶ ἔξηλβανίσθη. Εἰς τὸν ἐπελθόντα δὲ τοῦτον ἔξαλβανισμὸν τῶν Ἕλληνων κατοίκων πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἥ εἰς ὀλόκληρον τὴν ὑπαιθρὸν Ἀττικὴν παρουσία σήμερον κατὰ κανόνα ἀλβανοφώνων.

18. Γ. ΚΑΜΑΡΑΔΟΥ - BYZANTIO, «Παρὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν Σκοπίων δὲν ὑπάρχει ἴδιαιτερη μακεδονικὴ ἐθνότητα. Τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα τοῦ προβλήματος», Ἡ Καθημερινή, 7-11-1985.

19. D. GAZDAROU, «Les plus anciennes allusions aux Roumains dans la littérature provençale», *Actes du 1er Congrès Int. de langue et litt. du midi de la France*, Avignon 1957, 111.

20. Γ. ΦΡ. ΧΕΡΤΖΒΕΡΓ, *Ιστορία τῆς Ἑλλάδος..., Α'*, 308. Ἡ ὑπογράμμιση τοῦ Δημ. Δ. Πολύζου, μετάφρ. τοῦ βιβλίου τοῦ Λ. ΤΡΙΝΙΕΓΚΟΡΣΚΥ, *Αἱ Γιουγκοσλαβικαὶ Μειονότητες τοῦ Ἑσωτερικοῦ*, Αθῆναι 1949. Ἐφεξῆς βραχυγρ. ΤΡΙΝΙΕΓΚΟΡΣΚΥ.

Ούδε ἡτο δύσκολον νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀφομοίωσις αὐτῇ, λαμβανομένου ὑπ’ ὅψει ὅτι ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα, ἥτις στερεῖται φιλολογικῆς παραδόσεως καὶ καλλιεργείας, εἶναι γλῶσσα μᾶλλον πτωχὴ ἐις λεξικολογικὰ στοιχεῖα μὴ παρέχουσα ἄλλην δυσκολίαν εἰς τὴν ἐκμάθησιν, εἰ μὴ μόνον τὴν φωνητικήν της τραχύτητα εἰς τὴν προφοράν. ‘Ως τοιαύτη δ’ εὐκόλως ἔξεμανθάνετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἄλλως εἶχον καὶ ἀνάγκην αὐτῆς διὰ νὰ διευκολύνωνται εἰς τὰς μετὰ τῶν ἐποίκων ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ συναλλαγάς». Καὶ σὲ σημείωση ὁ Πέτρου προσθέτει: «Τοιοῦτος ἔξαλβανισμὸς εἶναι ἐπόμενον νὰ συνέβῃ καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἐγκατεστάθησαν Ἀλβανοί, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον»²².

Στὸν ἔξαλβανισμὸ διαφόρων ἑλληνικῶν περιοχῶν προηγοῦνται οἱ παρατηρήσεις τοῦ Heuzey²³, τὶς ὅποιες ἐπικροτεῖ ὁ Π.Μ. Κοντογιάννης²⁴. Ἐλλὰ ὁ Πέτρου μὲ τὴν ἀναφορά του στὴν Βόρειο Ἡπειρο «ἔθεσε τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων». Διότι ἐκεῖ ἀκριβῶς ἐπέρχεται ἡ γλωσσικὴ ἀλλοίωση τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι βραδύτερα κατέρχονται νοτιώτερα ἢ ἀναγκάζονται καὶ νὰ μετοικήσουν στὴν Κάτω Ἰταλία, ὅπου ἀδιάκοπα αἰσθάνονται Ἑλληνες καὶ λαχταροῦν τὸν ἐπαναπατρισμὸ τους²⁵. Στὴν Βόρειο Ἡπειρο συμβαίνει καὶ τριγλωσσία Ἑλλήνων. Πρῶτα ἐκλατινίζονται καὶ ἐπειτα ἔξαλβανίζονται. Ἐπιβιώνουν ἀκόμη στὴν γενέτειρα καὶ σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῆς Διασπορᾶς, ίδιως δὲ στὴν Αἰτωλοακαρνανία²⁶ καὶ στὴν Θεσσαλία²⁷.

Ἐπὶ τουρκοκρατίας Εὐρωπαῖοι περιηγητὲς ἐπισκέπτονται καὶ νησίδες Σλαβοφώνων. Ὁταν τοὺς ἐρωτοῦν ποιᾶς ἐθνικότητας εἶναι, μερικοὶ δηλώνουν Βυζαντινοί. Ἡ αὐθόρυμητη ἀπάντηση δὲν εἶναι ἔνη πρὸς τὴν ιστορία, σὲ μορφὴ λαϊκῆς παραδόσεως, κατὰ τὴν ὁποία τὸ Βυζάντιο εἶχε ἐγκαταστήσει σὲ καίριες διαβάσεις τῆς βόρειας Μακεδονίας καὶ παλαιοσλαβικὰ φύλα γιὰ τὴν ἀναχαίτιση καθόδων μεταναστευτικῶν λαῶν ἢ ληστρικῶν ἐπιδρομῶν.

21. Βλ. Ἑλληνικά, 1(1928) 184. Περὶ τῶν Σλαβοφώνων βλ. Δ.Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, *Oἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθῆναι 1945, 85-86. Τοῦ αὐτοῦ, *La Grèce et les Balkans*, Athènes 1947, 62 κ.έ.

22. Βλ. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἀμαντον 1940, 211-252, καὶ Ἀπαντά Χρίστου Ν. Πέτρου - Μεσογείτη (1909-1944). Πρόλογος Γ.Δ. Χατζησωτηρίου. Εἰσαγωγή - Σχόλια - Ἐπιμέλεια Πέτρος Ι. Φιλίππου - Ἀγγέλου. Ἐκδοση Ἐπιμορφωτικοῦ Σύλλογου Καλυβίων, Καλύβια 1984, 405.

23. L. HEUZEY, *Excursion dans la Thessalie Turque en 1858*, Paris 1927, 169.

24. Βλ. Ἑλληνικά, 1(1928) 214.

25. Πβ. K.X. BAMBA, «Περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλληνοαλβανῶν καὶ ίδιως περὶ τῶν εἰς Ἑλλάδα μεταναστευσάντων», *Παρονασσός*, A΄, 1, 30-1-1877, 19-26.

26. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Καραγκούνηδες», *Έλευθερος* (Ἀγρινίου), 7-7-1984, 3.

27. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἡ Θεσσαλία ἀπὸ τὶς ὀρχές της ὥς τὸ 1881, Ἀθῆναι 1981, 21 κ.έ. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Θεσσαλικά Χρονικά», τ. 14ος (1981).

Κατὰ τὴν δεύτερη ἄποψη ἡ γλωσσικὴ πολυμέρεια τῆς Μακεδονίας ἀποτελεῖ συνέπεια τῶν περιπτειῶν τῶν ἀρχαίων κατοίκων της, γὰ τὴν ἐλληνικότητα τῶν ὅποιων οἱ φιλολογικὲς πηγὲς ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο ἔως καὶ τὸν Ἀρριανό, καθὼς καὶ οἱ ἀρχαιολογικὲς εἰναι σαφέστατες. Κρυστάλλινος εἶναι ὁ λόγος, τὸν ὅποιο ὁ Ἀκαρνάν Λυκίσκος ἀπευθύνει τὸ 211 π.Χ. πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους: «Τότε μὲν γὰρ ὑπέρ ἥγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ΟΜΟΦΥΛΟΥΣ καὶ τὸν τοῦτον ἥγεμόνα Φίλιππον· νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἐλλησι πρὸς ΑΛΛΟΦΥΛΟΥΣ ἀνθρώπους (τοὺς Ρωμαίους), οὓς ὑμεῖς δοκεῖτε μὲν ἐπισπᾶσθε κατὰ Φιλίππου, λελήθατε δὲ κατὰ σφῶν αὐτῶν ἐπεστασμένοι καὶ κατὰ πάσης Ἐλλάδος»²⁸. Ἐπίσης ὁ Πολύβιος διακρίνει σαφῶς τοὺς Μακεδόνες ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς, γράφοντας τὰ ἔξῆς: «Ο Περσεὺς εἰς πρεσβείαν πρὸς τὸν βασιλέα Γένθιον τὸν Ἰλλυριὸν Πλευράτον προσέθετο διὰ τὸ τὴν διάλεκτον εἰδέναι τὴν Ἰλλυρίδα...»²⁹. Δηλαδὴ οἱ Μακεδόνες δὲν γνωρίζουν τὴν Ἰλλυρικὴ γλώσσα. Γι' αὐτὸν ἡ μακεδονικὴ πρεσβεία χρειάζεται διερμηνέα, τὸν Ἰλλυριὸν Πλευράτο, δίγλωσσο, πρὸς μετάδοση τοῦ μηνύματος τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Περσέως πρὸς τὸν ἀρχηγὸ τῶν Ἰλλυριῶν Γένθιο. Πληρέστερη διάκριση τῶν Μακεδόνων ἀπὸ ὅλους τοὺς βορείους γείτονες, Ἰλλυριούς, Τριβαλλούς, Θράκες, σώζεται στὸν Ἀρριανὸ μὲ τὸ στόμα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὁ ὅποιος ἀπευθύνεται στοὺς ἄνδρες του: «Φίλιππος γὰρ παραλαβὼν ὑμᾶς πλανήτας καὶ ἀπόρους, ἐν διφθέραις τοὺς πολλοὺς νέμοντας ἀνὰ τὰ δοῃ πρόβατα δλίγα καὶ ὑπέρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς τε καὶ Τριβαλλοῖς καὶ τοῖς ὄμιόροις Θραξί...»³⁰.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ρωμαιοκρατίας καὶ τῶν πρωτοβυζαντινῶν χρόνων μὲ τὴν ἔντονα ρωμαϊζούσα πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου, Μακεδόνες διαφόρων περιοχῶν ἀποβαίνουν ἀρχικὰ δίγλωσσοι μὲ δεύτερη γλώσσα τὴν δημώδη λατινική. Ἀργότερα, ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς γειτονεύουν ἢ συνοικοῦν μὲ Σλάβους καθίστανται τριγλωσσοί καὶ μερικοὶ ἐκσλαβίζονται. «Πρέπει νὰ προσθέσωμεν – τονίζει ὁ Cvijić – ὅτι οἱ Ἀρομοῦνοι, ἀπόγονοι τῶν ἡμιεκλατινισθέντων ἀρχαίων κατοίκων τῆς Χερσονήσου εἶχον ἀποκτήσει τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ οὕτω διεμόρφωσαν εἰδικά τινα χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια, ὅταν ἔξεσλανισθησαν, μετέδωσαν εἰς τοὺς Σλαύους»³¹.

28. ΠΟΛΥΒΙΟΥ, IX, 37.

29. AYT., XXVIII.

30. APPIANΟΥ, VII, 9.

31. Πβ. TRINIEΓΚΟΡΣΚΥ, 20 σημ.

Οι ἐκλατινισμένοι πληθυσμοί, Βλάχοι, Ἀρωματῖνοι ἢ Ἀρομοῦνοι κατά Πολύζον, οἱ ὄποιοι στὴν βόρεια Μακεδονία, στὴν σημερινὴ γιουγκοσλαβικὴ Μακεδονία, εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα Τσιντσάροι³², δὲν ὑπάρχουν μόνον στὴν ὥπαιθρο χώρα. Ἀφθονοῦν πρὸ πάντων στὶς πόλεις. Ὁ Γιουγκοσλάβος ἐθνολόγος, ὁ Cvijić, μᾶς διαβεβαιώνει: «... Ἡ βαλκανικὴ χερσόνησος εἶχε πολυάριθμον ἀστικὸν πληθυσμὸν καταγωγῆς Ἀρομουνικῆς. Οἱ Ἀρομοῦνοι οὗτοι (ἢ Τσιντσάροι) ἀπετέλεσαν μετὰ τῶν Ἐλλήνων τὴν ιθύνουσαν τάξιν εἰς τὰς βαλκανικὰς ἀγοράς, ἥτις οὖσα καὶ ἡ πλουσιωτέρα ἦτο ὁ κύριος φροεὺς τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὰς πόλεις τοῦ κέντρου [τῆς Μακεδονίας] ἴδιαιτέρως οἱ ἐκβυζαντινοθέντες Ἀρομοῦνοι ἀπετέλουν τὴν πλειοψηφίαν καὶ ἔσκουν μεγάλην ἐπιφρονίην. Κατὰ τὸν XVII καὶ XVIII αἰώνας μεγάλαι πόλεις καθαρῶς Ἀρομουνικαὶ ἢ Ἐλληνο-αρομουνικαὶ ὑπῆρχον εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς»³³. Καὶ συνεχίζει: «Ἡ ἀφομοίωσις [τῶν Ἐλλήνων καὶ Ἀρομούνων] ἡρχισεν ἐν Σερβίᾳ διὰ νὰ ἐπεκταθῇ βραδύτερον καὶ Νοτίως εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν κεντρικὴν περιοχήν. Ἐνῷ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ XIX αἰώνος οἱ Ἀρομοῦνοι καὶ οἱ Ἐλληνες κατεῖχον, ἀκόμη καὶ ἐν Βελιγραδίῳ, τὰς κυριωτέρας θέσεις εἰς τὸ ἐμπόριον – τὰ λογιστικὰ βιβλία ἀκόμη καὶ τῶν Σέρβων ἐμπόρων ἐτηροῦντο εἰς τὴν Ἐλληνικήν – δῆλαι αὐταὶ αἱ Ἀρομουνικαὶ καὶ Ἐλληνικαὶ οἰκογένειαι ἔχουν ἐξ ὀλοκλήρου ἐκσερβισθῆ...»³⁴.

Τὴν ὑπαρξὴν Ἐλλήνων περιγράφει ὁ Cvijić καὶ στὴν Βουλγαρία. Πιστεύει δὲ ὅτι διατηροῦνται στοιχεῖα, τὰ ὄποια διαχωρίζουν αἰσθητὰ τὸν σημερινὸν βουλγαρικὸν λαό, μολονότι ἔχει ἐκλείψει ἡ Ἐλληνικὴ γλώσσα. Ὁ κάτω τοῦ Αἴμου «διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ πέραν τοῦ Αἴμου βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐχει περισσότερον ζωηρὸν πνεῦμα, μεγαλύτερον ἀτομισμὸν καὶ περισσοτέραν εὐγενικότητα ἵδια εἰς τὰς πόλεις. Συναντᾷ τις Βουλγάρους, οἱ ὄποιοι ἔχουν ἐξ ὀλοκλήρου Ἐλληνικὴν νοοτροπίαν... μεταξὺ τῶν δύο ὁμάδων λαοῦ αὐτῶν ἐπικρατεῖ ὁ ὄχυς ἀνταγωνισμός»³⁵.

Ἀνάλογη ἐθνολογικὴ ἀποκάλυψη ἔκαμε ὁ Cvijić καὶ γιὰ ἐκσλαβισμένους Ἀρωματίνους τῆς ΝΔ γιουγκοσλαβικῆς Μακεδονίας, ὅπου κατοικοῦν οἱ λεγόμενοι Μιγιάτσοι³⁶. Τὰ συμπεράσματά του ἐνισχύει καὶ ὁ T. Papahagi μὲ μελέτη τοῦ

32. D.I. POPOVICI, *Despre Aromâni. – O Tințarima – Contribuțiuni cu privire la chestiunea formărei negoțului nostru*. Μετάφρ. C. Constante, Bucuresti 1934.

33. Πβ. TRINIEΓΚΟΣΚΥ, 400.

34. AYT., 401.

35. AYT. 476. Βλ. καὶ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ, *Oἱ Ἐλληνες στὴ σύγχρονη Βουλγαρία* (1878-1908) Αθῆναι 1960.

36. I. CVIJIC, *La péninsule balkanique*, Paris 1918, 458-459.

χοροῦ τους³⁷, ὁ ὅποιος δὲν εἶναι σλαβικὸς οὔτε βουλγαρικὸς οὔτε ρουμανικὸς οὔτε ἀλβανικὸς ἀλλὰ ὀρχαιότατος Ἑλληνικός³⁸. «Τούτους δέ – παρατηρεῖ ὁ Δημ. Πολύζος – οἱ Σλαύοι λυσσωδῶς διεκδικοῦν λόγῳ μόνον τοῦ γλωσσικοῦ ἴδιώματος, ὅπερ ἐν τούτοις γέμει ἀρχαίων Ἑλληνικῶν λέξεων»³⁹. Ἐπὶ πλέον ἐμφανῆ εἶναι καὶ τὰ ἀρωματικὰ στοιχεῖα στὸ ἴδιωμα τοῦτο, ὅπως ἀποδεικνύει ἔρευνα τοῦ Zb. Golab⁴⁰.

Πάντως ἡ ἑθνικὴ συνείδηση τῶν διγλώσσων καὶ τριγλώσσων τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου ὑπῆρξε τόσο δυναμικὰ Ἑλληνική, ὥστε, ὅταν ἐκδηλώθηκαν οἱ ἑθνικιστικὲς διαμάχες τῶν ἀρτιπαγῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ἴδιως ὁ βουλγαρικὸς ἐπεκτατισμός, μετὰ τὴν Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, νὰ ἀποκαλοῦνται Γραικομάνοι⁴¹.

Ομως οἱ πολύχρονες, πολύμιορφες καὶ πολυδάπανες προπαγάνδες σὲ συνδυασμὸ με ἀφόρητες πιέσεις, ἀνελέητες διώξεις καὶ ἀπάνθρωπες θανατώσεις⁴² ἐπέφερον σὲ μερίδα σλαβοφώνων κατὰ πρῶτον ἀπόσπασῃ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἔνταξη στὴν Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία. Ἐπειτα σημειώνεται ἐκβούλγαρισμός τους, προσωρινὸς ἢ δριστικός, καὶ δοκιμάζεται κατὰ τὴν ἀϊματηρὴ ἀναμέτρηση τῆς τελευταίας φάσεως τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα ἕως τὸ 1908.

Στὴν συντριπτικὴ πλειονότητα οἱ σλαβόφωνοι ἀναδείχθηκαν ἀξιοθαύμαστοι ὑπέρομαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ⁴³ μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1912.

Ἐκεῖνοι, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἐκριζώθηκε ἡ Ἑλληνικὴ ἑθνικὴ συνείδηση, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου μετακινήθηκαν σὲ περιοχὲς τῆς Βουλγαρίας μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν συμφωνιῶν ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν⁴⁴. Ἀλλοι, τῶν ὅποιων οἱ

37. T. PAPAHAGI, «O problema de romanitate sud-ilirica», *Grai și Suflet*, 1 (1923-1924) 72-99.

38. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, 'Ο χορός τῶν Βλαχοφώνων, Θεσσαλονίκη 1979, 389 κ.ἔ. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ ΠΡΑΚΤΙΚΑ τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου ('Ηπειρος - Μακεδονία - Θράκη), IMXA.

39. ΤΡΙΝΙΕΓΚΟΡΣΚΥ, 20 σημ.

40. Z.B. GOLAB, «Some Arumanian - Macedonian Isogrammatisms and the Social Background of their Development», *Word*, 15(1959) 415-435.

41. Δ.Κ. ΒΟΓΑΖΛΗ, *Tὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας*, Ἀθῆναι 1955, 12-13.

42. Κ.Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, «Ο Ἑλληνισμὸς τῆς περιοχῆς Μοριχόβου Μοναστηρίου κατὰ τὸ μακεδονικὸ ἄγωνα. Η περίπτωση τοῦ ἄγνωστου μακεδονομάχου Πέτρου Σουγαράκη», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 1(1981) 138.

43. Η βιβλιογραφία εἶναι ἀτέλειωτη. Ἀρκεῖ μιὰ ματιὰ στὶς συγγραφές τοῦ Γ. Μόδη.

44. A. WURFBAIN, *L'échange gréco-bulgare des minorités ethniques*, Lausanne - Genève - Neuchatel

πατρίδες περιηλθαν μετά τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους στὴν Σερβία, παρέμειναν στὴν γιουγκοσλαβικὴ Μακεδονία, ὅπως καὶ ὀνομαστὰ βλαχόφωνα κεφαλοχώρια καὶ πόλεις, ἀληθινὰ ἄλλοτε προπύργια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Μοναστήρι, Μεγάροβο, Κρούσοβο κ.λπ., χωρὶς νὰ ἀποβάλλουν τὴν ἑλληνικὴ συνείδηση, ἃν καὶ ἐντελῶς ἐγκαταλελειψένοι ἀπὸ τὴν ἐπίσημη Ἑλλάδα.

Οἱ Σέρβοι, τὸ 1912, ὅπως αὐτήκοος καταθέτει, ἐπαναλαμβάνουν ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς εἰσόδου τους στὸ Μοναστῆρι: «Τὸ Μοναστῆρι δὲν εἶναι δικό μας, τὸ Μοναστῆρι εἶναι ἑλληνικόν». Ἀλλως τε Σέρβοι στὸ Μοναστῆρι δὲν ὑπῆρχαν, «ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν ἀριθμούμενων εἰς τὰ δάκτυλα τῆς μᾶς χειρὸς οἰκογενειῶν, ἀποτελουσῶν ἔνα πυρηναὶ πλασματικῆς κοινότητος διὰ πολιτικὴν προπαγάνδαν»⁴⁵. «Καὶ ἐν τούτοις, ἀπὸ τοῦ 1913, – παραποτεῖ ὁ Ναοὺμ Μ. Μπαμπατάκας – ἀν καὶ σύμμαχος ἡ Σερβία, ἐπωφελούμενη τῆς μετὰ τῶν Βουλγάρων δξείας ἀντιθέσεώς μας καὶ τῆς μειονεκτικότητος εἰς βάρος μας τῆς ἑλληνοβουλγαρικῆς στρατηγικῆς παρατάξεως, ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχεν ἀπὸ μέρους μας τὴν εἰς αὐτὴν ἐγκατάλειψιν, διὰ λόγους σκληρᾶς πολιτικῆς ἀνάγκης, τῆς ἑλληνικωτάτης Βορείου Μακεδονίας μὲ τοὺς συμπαταγῆς καὶ ἀνθρούς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς τῆς Ἀχρίδος, τοῦ Κρουσόβου, τῆς Στρωμνίτσης, τῆς Γευγελῆς, τῆς Δοϊράνης, τῶν Βελεσῶν, τῶν Σκοπίων καὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας τοῦ Μοναστῆρου»⁴⁶.

Ἐνῷ ἀκμαιότατος Ἑλληνισμὸς ἀφήνεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος ἐκτὸς τῶν νέων συνόρων, χωρὶς καμμία φροντίδα⁴⁷, Σέρβοι καὶ Βούλγαροι ἀνταγωνίζονται γιὰ τὸν προσεταιρισμό του. Ἐτοι ἐπανεμφανίζεται τὸ μακεδονικὸ ζήτημα μὲ ἐναλλασσόμενες θέσεις. Γιὰ μὰ θεώρησή του ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τῶν Βουλγάρων ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, Νοεμβρίου 1968, μὲ τίτλο «Τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα», σὲ μετάφραση καὶ ἐπιμέλεια Ἰ.Θ. Λαμψίδη, τοῦ ὁποίου τὸ προλογικὸ σημείωμα εἶναι διαφωτιστικό: «Μακεδονικὸν ζήτημα ὑφίσταται καὶ ἀπασχολεῖ ὅχι μόνον ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς γείτονάς μας τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας. Μάλιστα μεταξὺ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σκοπιανῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας ἥρχισεν τελευταίως δξεῖα διαμάχη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Εἰς τὴν διαμάχην αὐτὴν

- Vevey - Montreux - Berne - Bale 1930.

45. ΤΗΛ. Μ. ΚΑΤΣΟΥΓΙΑΝΗ, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν*, Β', Θεσσαλονίκη 1966, 76.

46. N.M. ΜΠΑΜΠΑΤΑΚΑ, *Ἐλλάς καὶ Γιουγκοσλαβία*, Θεσσαλονίκη 1946, 8.

47. Π.Β. V. MEIER, «Μακεδονία: Ἰστορία καὶ Πολιτική», *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία*, 2 (1974) 52: «Σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς περιοχὲς ἀνατολικὰ τοῦ Βαρδάρη, ἐδῶ δὲν ἔχει γίνει στὴ δεκαετία 1920-1930 ἡ συμφωνημένη μεταξὺ Ἐλλάδος καὶ Βουλγαρίας ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν».

μετέχουν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν ὁ τύπος, τὸ φαδιόφωνον καὶ οἱ εἰδικοὶ ἐπὶ τοῦ θέματος ἐπιστήμονες. Τὸ θέμα δὲ τοῦτο, τόσον διὰ τοὺς Βουλγάρους ὅσον καὶ διὰ τοὺς Γιουγκοσλάβους, δὲν εἶναι μόνον ἔθνικὸν καὶ ἴστορικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτικόν... Οὕτως οἱ Βούλγαροι, οἱ ὅποιοι παλαιότερον ἡγωνίζοντο διὰ τὴν προσάρτησιν ὀλοκλήρου τῆς Μακεδονίας, κινδυνεύουν σήμερον νὰ ἀπωλέσουν καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἴδιαν των Μακεδονίαν τοῦ Πιρίν...»⁴⁸. Τὶς γιουγκοσλαβικὲς διεκδικήσεις ἐκθέτει ὁ διδάκτωρ Λ. Τρινιεγκόρσκυ σὲ ὅλόκληρο βιβλίο ἐπιγραφόμενο «Αἱ γιουγκοσλαβικαὶ μειονότητες τοῦ Ἐξωτερικοῦ», τὸ ὅποιο ἐκδόθηκε στὸ Βελιγράδι τὸ 1938 καὶ μεταφράσθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1948 ἀπὸ τὸν Δημ. Δ. Πολύζο. Οἱ μεταφραστής δικαιολογεῖ τὴν ἀπόδοση στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ὡς ἔξῆς: «Τὸ βιβλίον ὅθεν τοῦ δρ. Τρινιεγκόρσκυ γραφὲν τὸ 1938 ἦτο συνέχεια καὶ ἐπέκτασις τῆς ἀνθελληνικῆς προπαγάνδας, ἀπὸ τὴν ὥραν οὐδὲ κατὰ κεραίαν ἐκφεύγει ὁ Τίτο συνεχίζων τὴν αὐτὴν πολιτικὴν τοῦ Σερβικοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ κατὰ τρόπον αὐτονόητον καὶ φυσικὸν διὰ τοὺς εἰδότας πλὴν τελείως ἄγνωστον διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις παραμένων ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τῆς πραγματικότητος περιπίπτει ἀπὸ ἐκπλήξεως εἰς ἐκπληξιν φανταζόμενος ἵσως ἔτι καὶ σήμερον ὅτι εὐθὺς ὡς ἡ κομισιονιστικὴ ἐπιρροὴ ἐκλείψῃ θὰ συνεκλείψῃ καὶ τὸ ἀνθελληνικὸν μένος τῶν Γιουγκοσλαύων.

Ίδον διατὶ συνεφωνήσαμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ συνοψίζοντος τὴν Γιουγκοσλαύκην προπαγάνδαν βιβλίου τούτου ἐπιβάλλεται καὶ ἡ διάδοσίς του ἀποτελεῖ ἔθνικὸν καθῆκον»⁴⁹.

Τὴν ἔναρξην τῆς ἐνημερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν ἴστορία καὶ στὴν νοοτροπία τῶν γειτόνων ὁ Δ. Ἀντ. Κεραμόπουλος εἰσηγεῖται ἀπὸ τὰ μαθητικὰ θρανία, ὥστε οἱ νέοι νὰ πρωτοστατοῦν σὲ θέματα ἔθνικὰ ἀντὶ νὰ φαθυμοῦν ἡ περὶ ἄλλα νὰ τυρπάζουν, ἐνῶ οἱ περιστάσεις εἶναι κρίσιμες. Καυτηριάζει τὴν ἑλληνικὴ φαθυμία καὶ νωχέλεια στὴν σκέψη καὶ στὴν ἔθνικὴ συνείδηση, διότι διευκολύνουν τοὺς γείτονες: «Οὕτω παρουσιάζουν ψευδεῖς ἀριθμοὺς καὶ στοιχεῖα δι' ὧν ἴκανοποιοῦν ἑαυτούς, ἐπιζητοῦν διὰ τῶν πολυποικίλων Ἰνστιτούτων (Καναδᾶς - Γερμανία) καὶ τῆς διεθνοῦς προπαγάνδας νὰ παρασύρουν ἄλλους, πρὸς ὄφελος τῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς των καὶ παρουσιάζουν ἄλλοιαν τὴν ἔθνολογικήν, φυλετικὴν καὶ ἴστορικὴν σύνθεσιν τοῦ λαοῦ τοῦ Μακεδονικοῦ Χώρου»⁵⁰.

48. Βοαχυπό. IBAE, Σημείωμα Μεταφραστοῦ.

49. TRINIEGKORSKY, 5.

50. Δ. ANT. KERAMOPOULOU, *Ἡ συμβολὴ τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἔθνικῆς παλιγγενεσίας*, Ἀθῆναι 1984, 24.

Στόχος καὶ τῶν δύο βαλκανικῶν κρατῶν εἶναι ἡ προσάρτηση ὅλης τῆς Μακεδονίας, μέχρι Ὀλύμπου! Ἐπὶ πλέον μὲ τὸν ἐπιχειρούμενο συνδυασμὸν Μακεδονικοῦ - Κουτσοβλαχικοῦ τὰ ἑλληνικὰ σύνορα ἐπανέρχονται στὸν Δομοκό, ἀφοῦ ἡ Θεσσαλία ἀποτελεῖ τὴν Μεγάλην Βλαχίαν. Βεβαίως ὁ χρόνος δράσεως δὲν προκαθορίζεται. Οἱ δὲ τρόποι καὶ τὰ μέσα κατὰ καιροὺς ποικίλουν. Ἡ Βουλγαρία ὡς συνεργάτις τῆς Γερμανίας κατέλαβε μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὰ τρία διαιμερίσματα δύο φορές, κατὰ τὸν πρῶτο καὶ κατὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο⁵¹. Διόλου δὲ δὲν μεταβάλλει τὸν ἔθνικό της προσανατολισμό. Κατὰ τὴν συμπλήρωσην τῆς 25ετίας ἀπὸ τὴν ἔκδοση (πρῶτο τεῦχος 1944) τοῦ περιοδικοῦ *Istoričeski Pregled* τὸ ΚΚΒ καὶ ἡ κυβέρνηση τῆς Βουλγαρίας ἔδωσαν κατευθύνσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἰστορικούς, τονίζοντας καὶ τὰ ἔξῆς: «Ἡ ἰστορία τῆς Βουλγαρίας δὲν διεγράφετο πάντοτε ἐπὶ τῶν σημερινῶν μόνων ἐδαφικῶν ὁρίων τῆς χώρας μας. Ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸν λαὸν πολλάκις κατὰ τὸ παρελθόν εἶχον ἀποσπασθῆ βιαίως ζωτικὰ τμῆματα τῆς χώρας του. Ἡ ἰστορία του, συνεπῶς, θὰ εἶναι ἐπιστημονικὴ καὶ ἀληθῆς μόνον ὅταν ἔξετάζεται αὐτῇ ἐντὸς τῶν ἀντιστοίχων ἐδαφικῶν ὁρίων τῆς ἔκαστοτε περιόδου. Ἀλλέως ἡ ἰστορία τοῦ λαοῦ μας θὰ εἶναι πτωχὴ καὶ ἑλλιπής, ἀνευ τοῦ πραγματικοῦ αὐτῆς ὅγκου καὶ περιεχομένου. Τοῦτο ὑποχρεώνει τοὺς Βουλγάρους ἰστορικούς, ὅπως μελετοῦν καὶ ἐκλαϊκεύοντας παραλλήλως πρὸς τὴν ἰστορίαν τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ τὴν ἰστορίαν τῶν περιοχῶν ἐκείνων, αἱ ὅποιαι κάποτε ἀνῆκον εἰς τὸ βουλγαρικὸν κράτος καὶ αἱ ὅποιαι ἦσαν ἡ εἶναι καταρκημέναι ὑπὸ Βουλγάρων...»⁵². Δὲν παραιτεῖται τῶν παλαιῶν διεκδικήσεών της ἡ Βουλγαρία μετὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, μιλονότι ἔχει ἀλλάξει τὸ καθεστώς. Κεφαλαιώδης εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Ἰ. Λαμψίδη, ὁ ὅποιος γνωρίζει τέλεια τὰ συμβαίνοντα στὴ γειτονικὴ χώρα καὶ μᾶς ἐνημερώνει μὲ τὴν μετάφραση τοῦ ἄρθρου τοῦ V. Hadžinikolov, στὸ ὅποιο περιέχονται οἱ ὁδηγίες: «Οἱ μαρξισταὶ ἰστορικοὶ τῶν κομμουνιστικῶν χωρῶν, ἀν καὶ διεθνισταὶ θεωρητικῶς λόγω τῆς κομμουνιστικῆς των ἴδεολογίας, εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα πολὺ περισσότερον ἔθνικισταὶ καὶ σωβινισταὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς ἀστοὺς ἰστορικοὺς τῶν δυτικῶν χωρῶν, οἱ ὅποιοι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἔξαιρέσεων, ἀν καὶ ἔθνικισταὶ θεωρητικῶς, εἶναι διεθνισταὶ ἢ μᾶλλον κοσμοπολῖται εἰς τὴν πρᾶξιν. Οὕτω, ἐνῶ εἰς τὰς κομμουνιστικὰς χώρας τὸ δῆθεν διεθνιστικὸν κράτος πράττει τὸ πᾶν διὰ τὴν πατριωτικὴν μέχρι σωβινισμοῦ διαπαιδαγώγησιν τῆς νεολαίας, εἰς τὰς

51. Βλ. καὶ ΕΜΜ. Θ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, *Ἐλληνες καὶ Βούλγαροι*, Θεσσαλονίκη 1953, 511, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τρίτη Κατοχὴ καὶ μαρτύρια τῶν Ἑλλήνων.

52. Βλ. *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία*, 1 (Συμπλήρωμα), Θεσσαλονίκη 1973, 13-14, Ἡ ὑπογράμμιση ἴδια μου.

άστικας χώρας ἀντιθέτως τὸ δῆθεν ἐθνικιστικὸν αράτος ἐπιτρέπει καὶ εἰς πλείστας περιπτώσεις ἐνισχύει τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν διάδοσιν διαφόρων διεθνιστικῶν δργανώσεων καὶ ἴδεων, αἱ δόποιαι συστηματικῶς καὶ ἐπικινδύνως διαβρώνουν ἐθνικῶς καὶ ἡθικῶς τὴν νεολαίαν καὶ γενικῶς τὸν λαόν. Οἱ Βούλγαροι ἵστορικοι ὑποχρεώνονται ἀπὸ τὸ Κράτος νὰ διαπαιδαγωγοῦν τὴν νεολαίαν μὲ τὸ ὄραμα τῆς μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Εἰς τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια ἵστοριας σκοπίμως καὶ ἐμφαντικῶς τονίζεται ὅτι ὀλόκληρος ὁ γεωγραφικὸς χῶρος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ὑπῆρξεν ἀπὸ αἰώνων ἔδαφος βουλγαρικὸν μὲ πλειοψηφοῦντα βουλγαρικὸν πληθυσμὸν καὶ ὅτι βιαίως καὶ ἀδίκως μεγάλα καὶ ξωτικὰ τιμήματα τῶν ἔδαφῶν τούτων ἀπεστάθησαν ἀπὸ τὸν κορυμὸν τῆς μητρὸς Βουλγαρίας. Οὕτω ἡ βουλγαρικὴ νεολαία ἀπὸ τῶν θρανίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀκόμη ἐμποτίζεται σκοπίμως μὲ τὴν πικροῖαν διαπραχθείσης δῆθεν εἰς βάρος τῆς πατρίδος της ἀδικίας! Οὕτω τὰ ἐδάφη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης θὰ ἔδει νὰ καταστοῦν βουλγαρικά. Ἀποτελεῖ δὲ τοῦτο πίστιν καὶ διακαῆ πόθον παντὸς Βουλγάρου, ἀνεξαρτήτως ἰδεολογικῆς τοποθετήσεως. Αὐτὰ διὰ τὴν ἵστοριαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐνημέρωσιν τῶν ἡμετέρων ἵστορικῶν»⁵³.

Πανομοιότυποι εἶναι καὶ οἱ σκοποὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας. Ὁ δρ Τρινιεγκόρου γράφοντας γιὰ τοὺς δῆθεν Γιουγκοσλάβους – δὲν εἶχαν ἀκόμη γίνει «Μακεδόνες» – τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας βροντολαλεῖ τὸ 1938: «Θὰ ἐπανέλθουν γρήγορα εἰς τοὺς κόλπους τῶν Νοτίων Σέρβων, ὅταν σημειωθῇ ἡ ἀρχὴ κάποιας πολιτικῆς μεταβολῆς»⁵⁴. Τὸ βροντολόγημα τοῦτο ὁ Πολύζος σχολιάζει ὡς ἔξῆς: «Κι’ ἡ ἀρχὴ τῆς ‘κάποιας’ πολιτικῆς μεταβολῆς δὲν ἔβράδυνε νὰ σημειωθῇ. Μόλις δύο ἔτη ἀργότερον ἦτοι τὸν Νοέμβριον 1940 (κατὰ τὸν Γκρέγκορις εἰς τὸ βιβλίον του So endete Yougoslavien) προέβαλον οἱ Γιουγκοσλαύοι ὡς ὅρον νὰ προσχωρήσουν εἰς τοὺς Γερμανοὺς νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ Περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Τοῦτο δὲ τελικῶς περιελήφθη εἰς τὴν συμφωνίαν Γερμανίας - Γιουγκοσλαβίας τῆς 25 Μαρτίου 1941.

‘Η δὲ Ἑλλὰς σημειωτέον ἐμάχετο τότε καὶ ἐπὶ πλέον ἦτο σύμμαχός των!»⁵⁵.

Ἡ μὴ εὐόδωση τότε δὲν τερματίζει τὸν γιουγκοσλαβικὸ ἐπεκτατισμό. Ἀπλούστατα ἀναβάλλεται. Καὶ ὁ εὐθετος χρόνος δὲν βραδύνει. Ἡ πρωτοβουλία ἀνήκει στὸν Τίτο. Αὐτὸς ἀποφασίζει τὴν πραγμάτωση μεταπολεμικά μὲ πρῶτο στάδιο τὴν μετονομασία τῶν Νοτίων Σέρβων, ὑπαρκτῶν καὶ φανταστικῶν, σὲ «Μακε-

53. AYT., 14-15. Βλ. καὶ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΣ ΠΡΟΤΥΠΟΣ ΣΧΟΛΗ, Ἐκθεση πεπραγμένων σχολικοῦ ἔτους 1981-82, Ἀθήνα 1982, 21 κ.ἔ. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἡ Ἱστορία ὡς διδακτέα ὥλη ἐπίμαχο πρόβλημα παιδείας, Ἀθήνα 1984, 147 κ.ἔ.

54. ΤΡΙΝΙΕΓΚΟΡΣΚΥ, 155.

55. AYT., 155-156.

δόνες». Ένεργει ἐμπερίστατα. Πραξικοπεῖ. Δημιουργεῖ τὴν λεγόμενη Σοσιαλιστική Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας, νέο μέλος τῆς Ὀμόσπονδης Γιουγκοσλαβίας. Καλλιεργεῖ μὲ τολμηρὴ ἐπιστημονικὴ ἐπίφαση, ἀσυναγώνιστη μεθοδικότητα καὶ συντονισμένο προγραμματισμὸς ἰδιαίτερη γλώσσα στὸν γιουγκοσλαβικὸ χῶρο, τὴν ὅποια ὀνομάζει «μακεδονική». Παράγει μὲ γρήγορο ρυθμὸ διμώνυμη φιλολογία, πλάθει ἴστορία καὶ χαλκεύει ἔθνος «μακεδονικό», τὸ ὅποιο δῆθεν διαιμορφώθηκε τὸν 7ο αἰώνα ἀπὸ τὴν ἐπιμειξία τῶν σλαβικῶν φύλων, ποὺ κατέβηκαν τότε στὴν κεντρικὴ Βαλκανική, καὶ τῶν γηγενῶν πληθυσμῶν, ποὺ προσφωνοῦνται μὲν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Μακεδόνες, ἀλλὰ δὲν εἶναι Ἑλληνες καὶ διαιλοῦν διάλεκτο μὴ ἔλληνική.

Γιὰ τὴν ταχύτερη καὶ προσφύέστερη διασπορὰ καὶ ἐπικράτηση αὐτῶν ἰδρύονται Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν στὰ Σκόπια, πανεπιστήμια, καὶ ἐκτυπώνονται ὁγκώδεις καὶ ἐντυπωσιακοὶ τόμοι στὸ Σκοπιανὸν ἰδίωμα καὶ σὲ ἔνες γλῶσσες μεγάλου βεληνεκοῦς. Παράλληλα ἐπισπεύδεται καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀναγνώριση καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐπίτλαστης «μακεδονικῆς» γλώσσας καὶ γραμματείας σὲ ἰδρύματα ἀνώτατα τοῦ Ἑξατεροικοῦ, ὥστε σήμερα νὰ λειτουργοῦν ἔδρες καὶ σὲ περίπτωτα πανεπιστήμια.

Ταυτόχρονα ὁ Τίτο μὲ ἀριστοτεχνικοὺς ἐλιγμοὺς παρασύρει καὶ τὸν Δημητρώφ στὴν ἀποδοχὴ «μακεδονικῆς» ἔθνοτητας στὰ πλαίσια παψαλκανικοῦ κρατικοῦ σχηματισμοῦ Σλάβων. Τὴν πλάνη, ἐπιμελέστατα ὠραιοποιημένη, δὲν διστάζουν νὰ ὁμοιογήσουν οἱ Βούλγαροι: «Τὸ Κομμονιστικὸν Κόμμα Βουλγαρίας, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς μπολσεβικῆς γραμμῆς, ἔρριψε τὸ σύνθημα περὶ βαλκανικῆς σοσιαλιστικῆς ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ὅποιας νὰ διευθετῇ καὶ τὸ μακεδονικὸν ζήτημα. Συγχρόνως τὸ κόμμα ἐτονίζειν ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν διαβιοῖ πρωτίστως βουλγαρικὸς πληθυσμὸς καὶ ἐπέκρινε τὴν ἀφομοιωτικὴν πολιτικὴν τῆς σερβικῆς καὶ ἔλληνικῆς ἀστικῆς τάξεως. Εἶναι ὅμως ἀπαραίτητον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ K.K.B., ἐργαζόμενον εἰς περίπλοκον κατάστασιν, παρεσύρθη καὶ εἰς ὁρισμένας μὴ ὁρθάς, μὴ λενινιστικάς θέσεις ἐπὶ τοῦ ἔθνικον ζητήματος, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Μακεδονικοῦ. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι, τὸ K.K.B. ὁρθῶς ἥγωνται ἐναντίον τοῦ σωβινισμοῦ τῆς βουλγαρικῆς ἀστικῆς τάξεως, ὅμως διὰ νὰ εἶναι εἰς ἀντίθεσιν μὲ αὐτὴν παρεσύρθη εἰς τὸ σύνθημα περὶ αὐτοδιαθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς ἑδάφη, ὅπου ἐπεκράτει ὁ βουλγαρικὸς πληθυσμός, εὐρισκόμενος ὑπὸ ἔνεην κυριαρχίαν. Τὸ σύνθημα τοῦτο δὲν ἦτο ὁρθόν, διότι ἐγένετο λόγος περὶ αὐτοδιαθέσεως πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν πλειοψηφίαν τῶν, τόσον ἴστορικῶς ὅσον καὶ ἔθνολογικῶς καὶ γλωσσικῶς, ἥσαν ἄγνοι Βούλγαροι. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ τοῦ ἀριστεροῦ σεκταρισμοῦ, τὸ K.K.B. ὑπεστήριξεν ἐσφαλμένα πολιτικὰ συνθήματα, ὡς τὰ περὶ Θρακικοῦ ἔθνους, Μακεδονικοῦ ἔθνους καὶ ἔθνους τῆς Δοβρούτσας»³⁶. Τὴν ὁμολο-

γία της πλάνης ἐπαναλαμβάνουν οἱ Βούλγαροι: «Τὸ κόμμα μας ἐπανώρθωσε τὸ διαπραχθὲν λάθος νὰ καταγράψῃ διὰ τῆς βίας ώς ‘μακεδονικὸν’ τὸν πληθυσμὸν τῆς περιοχῆς αὐτῆς (τῆς βουλγαρικῆς Μακεδονίας), συμφώνως πρὸς τὰς ληφθεῖσας τὸ ἔτος 1946 ἀποφάσεις τῆς 10ης ὁλομελείας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος, μὲ τὴν πρόθεσιν δῆθεν ὅπως διευκολυνθῇ ἡ ἐπιδιωκομένη τότε ἵδρυσις τῆς Ὀμοσπονδίας τῶν Νοτίων Σλάβων. Ἀργότερον εἰς τὸν πληθυσμὸν αὐτὸν παρεσχέθη πλήρης ἐλευθερία προκειμένου νὰ καθορίσῃ ὁ ἴδιος καὶ κατὰ τὸν δημοκρατικότερον τρόπον τὴν ἐθνικήν του τοποθέτησιν. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν τοῦ 1965 μόνον περὶ τὸ 0,5% ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ Blagoevgrad (τῆς βουλγαρικῆς Μακεδονίας) ἐδηλώθησαν ώς ‘Μακεδόνες’. Εἰς τὴν Σοσιαλιστικὴν Δημοκρατίαν τῆς Μακεδονίας ὅμως εἰς οὐδένα Βούλγαρον ἐδόθη τὸ δικαίωμα νὰ δηλώσῃ τὴν βουλγαρικὴν αὐτοῦ ἐθνικὴν τοποθέτησιν»⁵⁷.

Ἡ Βουλγαρία στὴν ἀρχὴ εὐελπιστεῖ ὅτι ἡ ἀνάδυση «μακεδονικοῦ» ἔθνους καὶ ἡ συνακόλουθη παραχωρηση ἀντονομίας θὰ τῆς προσφέρουν μελλοντικὰ δυνατότητα προσαρτήσεως καὶ τῶν ἄλλων τμημάτων τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ παλαιότερο πρότυτο ἐπεμβάσεως στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Συνέρχεται μέν, ἀλλὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι πλέον ἀργά. Τὰ μέτρα, ποὺ λαμβάνει, δὲν τελεσφοροῦν: «Μόλις, μετὰ τὸ Ε΄ Συνέδριον τοῦ Κόμματος τὸ ἔτος 1948 καὶ κυρίως μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1956 ὁλομέλειαν τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Β., τὸ Κόμμα ὑπερνίκησε τὰς ἀδυναμίας του, ἀναφορικῶς μὲ τὴν στάσιν του ἔναντι τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος.

Τὸ Κ.Κ.Β. καὶ ἡ Λ.Δ. Βουλγαρίας ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπαρξίαν τῆς Σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας τῆς Μακεδονίας ώς συστατικοῦ τμήματος τῆς Ὀμοσπόνδου Σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς ἑδραιώσως φιλικῶν σχέσεων. Ἀλλὰ τὸ Κ.Κ.Β. καὶ τὸ Βουλγαρικὸν κράτος δὲν δύνανται νὰ ἀποσιωποῦν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν Σ.Δ. τῆς Μακεδονίας ἐφαρμόζεται ἐπιμόνως πολιτικὴ βιαίας ἀποεθνικοποιήσεως τοῦ βουλγαρικοῦ πληθυσμοῦ. Υποδαυλίζονται ὁ ἐθνικισμὸς καὶ ὁ μεγαλοκρατικὸς σωβινισμὸς μὲ σκοπὸν νὰ φέρουν εἰς ἀντίθεσιν τὸν πληθυσμὸν τῆς Σ.Δ. τῆς Μακεδονίας μὲ τὸν Βουλγα-

56. IBAE, 51-52.

57. AYT., 55. Γιὰ τὶς ἐπιφυλάξεις, παλινφθίεις καὶ τὶς ὄριστικὲς θέσεις τοῦ KKE βλ. CHRIST. CHRISTIDES, *Le camouflage Macédonien à la lumière des faits et des chiffres*, Athènes 1949, 117 π.ἔ. E. KOFOΣ, *Nationalism and Communism in Macedonia*, Thessaloniki 1964. Γιὰ τὴν διαβαλκανικὴ διαμάχη στὸ Μακεδονικὸ βλ. MARCEL DE VOS, *Histoire de la Macédoine*, Paris 1982, 136 π.ἔ. Εἰδικὰ γιὰ τὸν N. Ζαχαριάδη βλ. MEIER, ἔ.ἀ., 55. Ἐπίσης ΣΤ. ΛΥΓΕΡΟΥ - ΧΡ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, «Ο ‘μειονοτικὸς ἐπεκτατισμὸς’ τῶν Σκοπίων», *Τετράδια*, 11(1985) 17.

ρικὸν λαόν»⁵⁸.

Η Έλλαδα μετὰ τὴν σκληρὴ δοκιμασία τῆς τριπλῆς ξενικῆς Κατοχῆς δὲν ἀποδεσμεύεται, ὅπως ὅλα τὰ ἐμπόλεμα κράτη, τὰ ὅποια ἀνακονφίζονται καὶ ἀνασυγροτοῦνται. Η Έλλαδα, πρὸν ἀκόμη ἐπουλωθοῦν οἱ πληγὲς τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, κατατρύχεται πάλιν ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ κρίση, τὸν ἀνταρτοπόλεμο, ποὺ ἐπιδεινώνει τὴν ἀσθένειά της, διότι οἱ ἀπώλειες καὶ οἱ θυσίες εἶναι φοβερὲς σὲ ὑλικὸ καὶ ἔμψυχο δυναμικό. Η ἐπώδυνη ἐθνικὴ περιπέτεια⁵⁹, ἡ ὅποια διαρκεῖ ἔως καὶ τὸν Αὔγουστο τοῦ 1949, ἀπομιζᾶ κάθε ἴκμαδα τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐξωτερικῆς βοήθειας ἐπιβραδύνοντας τὴν ἐπίλυση κατεπειγόντων προβλημάτων, ὅπως τοῦ στεγαστικοῦ, τοῦ οἰκονομικοῦ, πρὸ πάντων δὲ τῶν παρενεργειῶν τῆς δικοστασίας.

Τίς κρατικὲς ἐλλείψεις ἀναπληρώνουν οἱ ἴδιωτες, εἴτε ὡς φυσικὰ πρόσωπα εἴτε ὡς νομικά, προβάλλοντας παντοῦ τὶς ἐλληνικές θέσεις καὶ ἀγωνιζόμενοι με κάθε πρόσφροφο μέσο γιὰ τὰ ἐθνικὰ δίκαια. Μεγάλη εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν μελετημάτων τῶν Ἀκαδημαϊκῶν Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, Γ. Μέγα, Διον. Ζακυνθηνοῦ, τῶν πανεπιστημιακῶν διδασκάλων Ν. Βλάχου, Στίλπ. Κυριακίδου, Ἀπ. Δασκαλάκη, Κων. Κ. Βαβούσκου, Ἀπ. Βακαλοπούλου κ.ἄ. Ἐνεργὸ συμμετοχὴ ἔχουν ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ ἀκολούθως τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, τῶν ὅποιων οἱ συνεργάτες ἐπιτελοῦν ἔργο ἐπιστημονικό καὶ ἐθνικὸ ἀποφασιστικῆς σημασίας, παρὰ τὶς λειτουργικὲς ἀδυναμίες. Παραδειγματικά μάχεται γιὰ τὴν ἀποσύρθητη τῶν ἐπιβλαβῶν ἐθνικὰ ἐπιπτώσεων τοῦ Τιτοῦκοῦ ἐγχειρόματος ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης Ν. Ἀνδριώτης⁶⁰. Μὲ μεγαλύτερη δὲ ἐπιμονὴ ἐπιλαμβάνεται τοῦ ζητήματος ὁ ἀκάματος, σεμνὸς καὶ ἀθόρυβος ἐρευνητὴς Ἰ. Καλλέρης, ὁ ὅποιος συγγράφει στὴν γαλλικὴ γλώσσα δύο τόμους⁶¹, τοὺς ὅποιους ἐκδίδει τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν. Πράγματι ἀποδεικνύει τὴν ἐλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ ἐθνολογικοῦ ὑποστρώματος τῆς Μακεδονίας, ὥστε νὰ ἀνασκευάζονται καθ' ὀλοκληροί οἱ γιουγκοσλαβικοὶ ἰσχυρισμοὶ καὶ νὰ καταρριψοῦνται ὡς χαρταετὸς τὸ κατασκεύασμα τῆς δῆθεν «μακε-

58. IBAE, 52-53.

59. Πβ. Ὑποστήριξις τῆς Έλληνικῆς Υποθέσεως ἐνάπιον τῆς Πολιτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν κατὰ τὴν Τετάρτην Γενικήν Συνέλευσιν. (Μετάφρασις εἰς ἐλληνικήν). Νέα Υόρκη 1949, 36, ὅπου παρέμβαση Σ. Βενιζέλου.

60. N. ΑΝΔΡΙΩΤΗ, Ἡ γλώσσα καὶ ἡ ἐλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, Θεσσαλονίκη 1952. Ἀγγλικὴ μετάφραση 1978. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ ὅμοσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλώσσα του, Θεσσαλονίκη 1960. Ἀγγλικὴ μετάφραση 1966.

61. J. KALLERIS, *Les anciens Macédoniens*, I-II, Athènes 1954, 1976.

δονικῆς» γλώσσας και τοῦ νεοφανοῦς «μακεδονικοῦ» ἔθνους τῶν Σκοπίων.

Ἄλλὰ ἡ ἀτομικὴ συγγραφικὴ προσφορὰ φθάνει καθυστερημένα. Ἐλλος τε δὲν συντρέχουν και οἱ παράγοντες προσφυνός χρησιμοποιήσεως της. Ἀν και οἱ δύο τόμοι τοῦ Καλλέρη ἐκτιμῶνται ὡς σπουδαιότατο ἐπιστημονικὸ σύγγραμμα, συνάμα δὲ και ἐθνικό, ἡ πρακτικὴ ἀξία του εἶναι πενιχρή και γιὰ ἓνα πρόσθετο λόγο. Δηλαδή, ὅχι μόνον δὲν κυκλοφορεῖται ἔγκαιρα, ἀλλὰ οὕτε στὴν ἔκταση, ποὺ ἀπαιτεῖται, ὥστε νὰ παρέχεται ἐπαρκῆς ἐνημέρωση τῶν ἐπιστημονικῶν κύκλων και τῶν ἀρμοδίων διεθνῶν ὁργανισμῶν. Ἐλάχιστα δὲ συντελεῖ στὴν πληροφόρηση τῆς δημοσίας κοινῆς γνώμης, ἑλληνικῆς και ξένης, διότι εἶναι ἀπόρσιτο. Ἐπίσης ἡ μετάφραση στὴν ἀγγλικὴ και γερμανικὴ γλώσσα τῆς σύντομῆς και εὐληπτῆς συγγραφῆς τοῦ Ἀνδριώτη, ποὺ ἀναλύει τὴν γλώσσα και τὸ κράτος τῶν Σκοπίων, δὲν ἔχει τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα. Διότι ἡ κυκλοφορία της δὲν ἀκολουθεῖ τὸν μηχανισμὸ τῆς σύγχρονης διαφημιστικῆς παρουσιάσεως.

Ως πρὸς τὴν ἐπίσημη Ἑλλάδα σχηματίζει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐφαρμόζει πολιτικὴ ἀφόγου στάσεως. Ο Ν. Σίμιος ἀποδίδοντας τὴν προκλητικότητα τῶν Σκοπίων στὴν ἑλληνικὴ ἀπάθεια ἐπισημαίνει τὴν γιουγκοσλαβικὴ δραστηριότητα «γιὰ τὴν προβολὴ τῆς ‘Μακεδονίας’ διεθνῶς, και τὰ ἀποτελέσματά της, τὰ ὅποια εἶναι πράγματι ἐπίφορα, δῆπος:

— Ὁχι μόνο ὁ Ἀμερικανὸς πρέσβης ἔχει μιλήσει μὲ θερμὰ λόγια γιὰ τὴν ‘Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας’, ἀλλὰ και ὁ πρώην Καναδὸς πρωθυπουργὸς Τρυντώ, κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Γιουγκοσλαβία και τὰ Σκόπια.

— Ο πρώην Πορτογάλος πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, Ἐάνες, κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Γιουγκοσλαβία, ὅχι μόνο μῆλησε ἀνάλογα, ἀλλὰ και κατέθεσε στεφάνι στὸ μνημεῖο τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωα τῆς Σ.Δ.Μ.

— Οι ἀρχηγοὶ ὅλων τῶν διπλωματικῶν ἀποστολῶν στὸ Βελιγράδι ἐπισκέφθηκαν, κατόπιν προσκλήσεως τῆς ὁμοσπονδιακῆς κυβερνήσεως, τὰ Σκόπια, ὅπου φυσικὰ τοὺς ἔγινε και ‘ἀνάλογη ἐνημέρωση’.

— Τόσο ὁ Βρετανός, ὃσο και ὁ Δυτικογερμανὸς πρέσβης πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποχώρησή τους ἀπὸ τὸ Βελιγράδι, πραγματοποίησαν ἀποχαιρετιστήριες ἐπισκέψεις στὰ Σκόπια.

— Βέλγοι δημοσιογράφοι ἔχουν πραγματοποιήσει κατὰ καιροὺς ἐνημερωτικὲς ἐπισκέψεις στὰ Σκόπια.

— Στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βαρκελώνης ἔχουν ίδρυθεῖ λεκτοράτα τῆς Σλοβενικῆς και ‘Μακεδονικῆς’ γλώσσας.

— Στὶς Βρυξέλλες, σὲ ἐπίσημη τελετή, μὲ μέλη τῆς Βελγικῆς κυβερνήσεως και

παρουσία ξένων διπλωματικῶν ἀποστολῶν παρουσιάσθηκε τὸ ἀνθελληνικὸ βιβλίο ‘Διαιμελισμένη Μακεδονία’.

– Βιβλίο γιὰ τὸν σλαβομακεδόνες μετανάστες ἔχει ἐκδώσει τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας στὴ Μελβούρνη.

– Στενὲς σχέσεις μὲ τὰ Σκόπια διατηρεῖ καὶ τὸ Πεκίνο.

– Στενότατους δεσμοὺς μὲ τὰ Σκόπια ἔχει ἀναπτύξει καὶ ἡ Μόσχα, ἐνῶ εἶναι γνωστὲς οἱ σχέσεις τῆς Δημοκρατίας τοῦ Οὐζμπεκιστᾶν μὲ τὴ ‘Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας’.

– Καὶ στὸν Ἀλγερινὸ Τύπο ἔχουν ἐμφανισθεῖ ἐκτεταμένα ἀρθρὰ γιὰ τὴν ὕπαρξη ‘Μακεδονικοῦ’ λαοῦ.

Αὐτὸς εἶναι ἔνας μικρός, ἐνδεικτικὸς πάντως ἀριθμὸς τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς γιουγκοσλαβικῆς καὶ σκοπιανῆς προπαγάνδας διεθνῶς, τὰ ὅποια βεβαίως τονίζουν ἀκόμη περισσότερο τὴν Ἑλληνικὴ ἀπουσία»⁶².

Προσφάτως ὁ Ν. Μάρτης, ὁ ὄποιος ἔχει διατελέσει ἐπὶ δικτὸν περίπου ἔτη Υπουργὸς Βορείου Ἑλλάδος, γράφει τὰ ἔξῆς: «“Ολες οἱ Ἑλληνικὲς κυβερνήσεις θεώρησαν ἀνύπαρκτο τὸ Μακεδονικὸ θέμα καὶ οἱ Ἑλληνες δὲν εἶχαν ἀντιδράσει κατὰ τὸ παρελθὸν στὴν ἀπρέπεια αὐτὴ ἔναντι τῆς Μακεδονίας, στὴν ὅποια ὑπάρχουν οἱ οἵζες τοῦ σύγχρονου Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ, γιατὶ θεωροῦσαν ἀδιανόητο ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτολμηθεῖ δημόσια ἡ πλαστογράφησή της»⁶³.

“Οταν ὅμως οἱ γιουγκοσλαβικὲς ἀπόπειρες καὶ πιέσεις πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ πλευρὰ ἀσκοῦνται ἐπὶ δεκαετίες, πῶς δικαιολογεῖται νὰ θεωρεῖται ως ἀδιανόητη ἡ πλαστογράφηση; Ἐξ ἄλλου, ἐφ’ ὅσον ὁ ἐπεκτατισμὸς τοῦ Βελιγραδίου δημοσιεύεται ἀπερίφροστα ἥδη τὸ 1938 καὶ μετὰ τὴν λήξη τοῦ πολέμου τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα τῶν Γιουσκοσλάβων κατακλύζουν τὸν κόσμο ὀλόκληρο, δὲν νοεῖται ἡ αἰσιοδοξία ἡ εύπιστία οὕτε προσδοκία γιὰ τὴν ἀναποτελεσματικότητα τῆς κινητοποιήσεως τῶν γειτόνων.

«Γι’ αὐτὸὺς ποὺ εἶναι ἐπιφυλακτικοί – γράφει ὁ Π. Φράγκος – στὶς πιὸ πάνω διαπιστώσεις, δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ ὑπενθυμίσουμε τὶς συγκεντρώσεις τῶν Σλάβων τὸ 1959 στὸν Καναδᾶ, τὸ 1960 στὸ Ντητρόϊτ τῆς Πολιτείας τοῦ Μίτσιγκαν καὶ τὶς δηλώσεις ποὺ ἔκαναν στὰ συνέδρια αὐτὰ ὁ ὑπουργὸς τοῦ Καναδᾶ Μάϊκλ Στάρ (Οὐκρανὸς στὴν καταγωγὴ) καὶ ὁ Μένον Γουΐλιαμς, τότε Κυβερνήτης τοῦ Μίτσιγκαν καὶ μετὰ ὑπουργὸς τοῦ Κέννεντυ, ποὺ συνεχάρηκαν τοὺς ‘ἀπόγονους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου’! Αὐτὴ καὶ μόνο ἡ προσπάθεια παραποίησης

62. Ἡ Καθημερινή, 25-5-1986, 1 καὶ 14.

63. AYT.

τῆς ίστορίας ἀπὸ μέρους τῶν Σλάβων πρέπει νὰ μᾶς πείσει γιὰ τὴν δυναμικότητα καὶ ἐπικινδυνότητα τοῦ σοβινιστικοῦ τοὺς ἀγώνα...». Πληροφορεῖ δὲ καὶ γιὰ τὴν παραπληροφόρηση στὰ σχολεῖα: «Σὲ σχολικὸ βιβλίο Γεωγραφίας ποὺ τυπώθηκε στὸ Βελιγράδι τὸ Νοέμβρη τοῦ 1951, γιὰ μαθητὲς τῆς Γ' Γυμνασίου, στὸ κεφάλαιο γιὰ τὰ σύνορα, διαβάζει κανεῖς: ...Τὰ σύνορα μὲ τὴν Ἐλλάδα ἀποτελοῦν καλὴ φυσικὴ μεθόριο, ὅχι ὅμως καὶ ἐθνική, γιατὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κυριαρχία παραμένει ἡ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου».

‘Αργότερα, στὶς 3 Φλεβάροη τοῦ 1965, ὁ ὑφυπουργὸς ἔξωτερικῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας Ντουσάν Κβένσερ, σὲ πρεσ - κόνφερανς ποὺ δόθηκε στὸ τέλος ἑλληνογιουγκοσλαβικῶν συνομιλιῶν κατὰ τὴ διάρκεια ἐπίσκεψης τοῦ Γ. Παπανδρέου στὸ Βελιγράδι, δήλωσε: ‘Αγνοώντας τὸ Μακεδονικό, δὲν τὸ λύνονυμε’.

Αὐτὲς εἶναι οἱ Γιουγκοσλαβικὲς ἀπόψεις. Οἱ δικές μας ὅμως, ποιὲς εἶναι; ‘Ασφαλῶς δὲν εἶναι λύση τὸ νὰ διαφωνοῦμε ἀπλὰ ἢ νὰ διαμαρτυρόμαστε. Κανεὶς ἄλλωστε δὲ θέλει νὰ δυναμιτιστοῦν οἱ σχέσεις μας μὲ τὴ γειτονικὴ χώρα.

Κάτι πρέπει νὰ γίνει, ὅμως... Νὰ γίνει ἀμέσως ἔκκαθάρισμα καὶ ἐνημέρωση πάνω στὰ ἐθνικά μας θέματα ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση. Κι’ ἐμεῖς νὰ πάψουμε νὰ ἐθελούμε⁶⁴.

‘Η Βιργινία Τσουδεροῦ δημοσιεύει σειρὰ διαπιστώσεων καὶ ἀλγεινῶν ἐντυπώσεων, ποὺ ἀποτελοῦν πραγματικότητα ἀλλὰ παρασιωπῶνται. Μερικὲς δὲ ἀποκαλύπτουν καὶ ἀντιφατικότητα στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος: ‘Αφόρητη προπαγάνδα γίνεται πρὸς τοὺς Ἐλληνες φοιτητές στὰ Σκόπια σὲ βάρος τῆς Μακεδονίας. Διαφροτοποιοῦν τοὺς φοιτητές μας σὲ ‘Ἐλληνες’ καὶ ‘Μακεδόνες’. Μέσα στὶς αἴθουσες διδασκαλίας προβάλλεται ἡ ἰδέα ἐνοποίησης τῆς μακεδονικῆς γεωγραφικῆς περιοχῆς πού, ὑποστηρίζουν, ἀποτελεῖ σήμερα τὴ διαμελισμένη ‘Μακεδονία’...’⁶⁵.

Δὲν φθάνει ποὺ οἱ γείτονες διδάσκουν αὐτὰ στοὺς νέους τους ἀπὸ τὰ θρανία τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαίδεύσεως, ἥδη ἀποκτοῦν καὶ ἐλληνικὸ ἀκροατήριο, τοὺς φοιτητές, μάλιστα δὲ μὲ τὸ ἀξημάτωτο. Εἶναι, ἀληθινά, παράλογο νὰ θεωρεῖται ἀνύπαρκτο τὸ Μακεδονικὸ γιὰ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά, ἡ ὅποια συγχρόνως συγκατατίθεται στὴν ἔξαγωγὴ πολυτίμου συναλλάγματος πρὸς ἐκμάθηση τῆς ‘μακεδονικῆς’ καὶ παρακολούθηση τῆς παράλληλης προπαγάνδας ἀπὸ νέους ‘Ἐλληνες, ἐντελῶς δὲ ὀμιλήτους στὸ ζήτημα. Ἐξ ἄλλου, ἡ διδασκαλία τῆς ‘μακεδονικῆς’ γίνεται καὶ στὴν ‘Ἐλλάδα! «Μαθήματα τῆς λεγομένης ‘μακεδονικῆς’ γλώσσης

64. Π. ΦΡΑΓΚΟΥ, «Σκοτεινὰ σχέδια γιὰ τὴν Μακεδονία μας», *Τὸ Μυστικό*, 19-10-1984, 5. Πβ. καὶ *Ποντίκι*, 30-11-1984, καὶ 23-5-86, 11.

. B. ΤΣΟΥΔΕΡΟΥ, «Τὸ ‘Μακεδονικό’ καὶ οἱ σχέσεις μὲ τὴ Γιουγκοσλαβία», *Τὸ Βῆμα*, 2-12-1984.

παραδίδονται στὴν Θεσσαλονίκη ἀπὸ Γιουγκοσλάβους. Τὸ γεγονός προκύπτει ἀπὸ ‘Μικρὴ Ἀγγελία’, ποὺ δημοσιεύθηκε χθὲς στὴν ἀπογευματινὴ ἐφημερίδα ‘Θεσσαλονίκη’... Πρόβλημα ἐπίσης τίθεται ὅτι ἡ ἀναφερομένη στὴν ἀγγελίᾳ τῆς ‘Θεσσαλονίκης’ Γιουγκοσλάβα ἔχει ἄδεια ἐγκαταστάσεως καὶ ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος στὴν Θεσσαλονίκη, ὅπως ἀπαιτεῖται γιὰ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀλλοδαπούς.

‘Αλλες πληροφορίες προσθέτουν ὅτι ἡ ‘μακεδονικὴ’ γλῶσσα διδάσκεται ἐπίσης ἀπὸ ἐπαναπατρισθέντας προσφάτως Ἑλληνας, σὲ κύκλους, ποὺ ἔχουν οἰκονομικὰ συμφέροντα καὶ συναλλαγὲς μὲ τὸ κῦμα τῶν Γιουγκοσλάβων τουριστῶν...»⁶⁶.

‘Ἡ ἔξελιξη ἀποβαίνει ἐπίφοβη, ὅπως καταγγέλλεται ἐπίσημα ἀπὸ τὴν Βιργινία Τσουδεροῦ: «Συντονισμένη προπαγάνδα ἔχει ἔξαπλωθεῖ στὰ Ἑλληνικὰ ἑδάφη. Κατὰ τὴν περιοδεία τῶν συνέδρων τῆς συνάντησης γιὰ τὰ 80 χρόνια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, εἴχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουμε, ἀπὸ πρῶτο χέρι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω καὶ διάφορες ὑπονομευτικές καὶ προκλητικές ἐνέργειες ποὺ γίνονται σὲ βάρος μας.

Στὸ χωριό Ἀγρα, μόλις εἶχαν κατατεθεῖ λουλούδια καὶ στεφάνια στὸ μνημεῖο τοῦ ἥρωα καὶ σπάνιου ἀγωνιστῆ καὶ εἰρηνιστῆ Τέλου Ἀγρα, βρέθηκαν ὅλα σκορπισμένα καὶ μιὰ θηλειά εἶχε περαστεῖ στὸ λαιμὸ τοῦ ἀγάλματος.

Αὐξάνεται ἡ πίεση ἀπὸ καθοδηγητὲς ποὺ παίρνουν ὁδηγίες ἀπὸ τὰ Σκόπια γιὰ τὴ διάδοση τῆς ‘μακεδονικῆς γλώσσας’...»⁶⁷.

‘Ἀλγεινότερα ἀνακοινώνονται σὲ ἐρώτηση τῆς Β. Τσουδεροῦ: «Στὶς 18 Ἀπριλίου 1986 ἡ δασκάλα ποὺ συνόδευε παιδιά τῆς 5ης καὶ 6ης Δημοτικοῦ Σχολείου Εύόσμου Θεσσαλονίκης, σὲ ἐπίσκεψη στὸ Μουσεῖο Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, ὑποστήριζε μὲ πάθος μπροστὰ στὰ παιδιά τὴν ὑπαρξὴ ‘Μακεδονικῆς γλώσσας’ καὶ τὶς θέσεις τοῦ ‘Μακεδονικοῦ αὐτονομιστικοῦ κινήματος’. Ἐφερνε ἐπίσης ἀντιρρήσεις καὶ ἔδειχνε ἐπιθετικότητα σὲ ὅσα ἔξεθετε γιὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα ἡ ξεναγὸς τοῦ Μουσείου. Ἡ δασκάλα δημιούργησε ἔτσι σύγχυση στὰ παιδιά καὶ τὰ πότισε μὲ ἀνθελληνικὴ προπαγάνδα, ἐπικαλούμενη ἀπόψεις ἐνὸς ἰερέα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας.

‘Ἄν καὶ εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἐκπαιδευτικὸς ἔχει τὸ θράσος νὰ προπαγανίσει τέτοιες ἀνιστόρητες καὶ προδοτικές θέσεις μέσα στὸ Μουσεῖο, ἡ ὑπαρξη

66. Ἑλληνικὸς Βορρᾶς, 15-2-1977, μὲ τίτλο «Ἡ ‘μακεδονικὴ’ διδάσκεται στὴν Θεσσαλονίκη». Βλ. καὶ Ἡ Καθημερινὴ, 6-10-1982, 1 στ. 4, καὶ ἐπιστολές Ὁρέστη Χατζηβασιλείου καὶ Ἀθ. Ζιάκα, αὐτ., 12-10-1982, καὶ 13-10-1982.

67. Τὸ Βῆμα, 2-12-1984.

εύρυτερου σχεδίου έπηρεασμοῦ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὥστε νὰ ὑποστηρίζουν θέσεις τῶν Σκοπίων, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπό: π.χ. ἀρνηση τῆς Σχολῆς Νηπιαγωγῶν νὰ γιορτάσει τὴν ἐπέτειο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, ἀρνηση τῶν Συνδικαλιστικῶν δργάνων τῆς ΟΛΜΕ σὲ δρισμένες πόλεις νὰ λάβουν μέρος σὲ ἐκδηλώσεις διαφώτισης γιὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα κ.λπ. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μας χρειάζονται βαθύτερες γνώσεις γιὰ νὰ ἀντικρούσουν αὐτὲς τὶς ἀντεθνικὲς θέσεις καὶ εἶναι ἀκόμα ἀνάγκη νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι πρέπει νὰ δραστηριοποιηθοῦν γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀνάλογα τὴν ‘ἐπιχείρηση διάβρωσης’ τοῦ ἔθνικοῦ μας χώρου»⁶⁸.

Όταν, λοιπόν, ἡ Ἑλληνικὴ πλευρὰ δὲν δρᾶ, ἀλλὰ ἀνέχεται καὶ προκλήσεις στὸν εὐαίσθητο βορειοελλαδικὸ χῶρο, εἶναι πολὺ εὐεξήγητη ἡ ἐδραιώση καὶ ἡ ἔξαπλωση τῶν γιουγκοσλαβικῶν θέσεων. Ἡ εὐόδωση τῶν Σκοπιανῶν σκοπῶν καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ παραχάραξη τῆς ἴστορικῆς ἀλήθειας καταχωρίζεται ὡς ἐπιστημονικὸ καὶ ἔγκυρο δεδομένο σὲ συλλογικὲς ἐκδόσεις σπάνιας ἐπισημότητας. Ἐκπληκτικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ πολυτελής καὶ ἐπιβλητικός τόμος ἐπιγραφόμενος «Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ λαοί της», ποὺ τυπώνεται στὴν Χάγη τὸ 1978 καὶ μάλιστα ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων καὶ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Ἰδρυμα Πολιτισμοῦ!

Πρόθεση τῶν ἐκδοτῶν καὶ τῶν χορηγῶν δὲν φαίνεται πιθανή. Ἡ ἔθνική μας ζημία ἔχει τὴν αἰτία μᾶλλον στὴν Ἑλληνικὴ ἀπουσίᾳ ἡ τὴν συνηθισμένη ἀβελτεροία. Πάντως δύο μικρὰ ἀποσπάσματα καθιστοῦν φανερὴ τὴν παραπλάνηση, ποὺ ὑφίστανται οἱ γαλλόφωνοι Εὐρωπαῖοι ἀναγνῶστες: «Ἀπὸ τὸν 7ο αἰώνα τὰ φύλα τῶν Νοτιοσλάβων, ποὺ οἱ Βυζαντινοὶ ὄνομάζουν Σκλαβήνους, ἀρχισαν νὰ κατέχουν τὴν ἀρχαία Μακεδονία, τὴν ὁποία κατέκτησαν οἱ Ρωμαῖοι τὸ 146 π.Χ. Αὐτοὶ οἱ νέοι ἐπήλυδες βαθμιαίᾳ ἔρχονται σὲ ἐπιμειξία μὲ τοὺς ἀρχαίους κατόχους Ἰλλυριούς, Θράκες, Ἐλληνες, πρὸ τῆς ἔγκαταστάσεως στὴν Μακεδονία σὲ μικρὸ ἡ μεγάλο ἀριθμὸ ἄλλων ὁμάδων, Σκυθῶν, Τούρκων, Γραικῶν, Βλάχων, Ἀλβανῶν, Τατάρων, Τσερκέζων, Τσιγγάνων καὶ Ἐβραίων. Ἀλλὰ μόνον μετά μακραίωνη τουρκικὴ κατοχὴ γεννᾶται μακεδονικὴ ἔθνικὴ συνείδηση, ποὺ δηλώ-

68. Ἡ *Καθημερινή*, 3-5-1986, μὲ τίτλο «Προπαγάνδα περὶ Μακεδονικοῦ ἀπὸ ἐκπαιδευτικού». Ὡς πρόδιτο βῆμα γιὰ τὴν δῷθή πληροφόρηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν κρίνεται ἡ ἀποστολὴ τῶν βιβλίων τοῦ Ἀνδριώτη, τὰ δόπια μνημονεύθηκαν. Ἐπίσης τῶν: ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηρότητα τοῦ Ἐλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατά τὸν τελευταῖο αἰώνα τῆς Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, Κ.Δ. ΚΑΛΟΚΥΡΗ, Προέλευσις τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς Μακεδονίας τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας – ἡ συμβολὴ τῆς τέχνης στὴν ἀλήθεια –, Θεσσαλονίκη 1970, ΣΤ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗ, Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1960.

νει σήμερα τὸ 70% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας τῆς Μακεδονίας καὶ ἔνας δυσλόγιστος ἀριθμὸς κατοίκων τῆς δυτικῆς Βουλγαρίας (Μακεδονίας τοῦ Πιρινί) καὶ τῆς βόρειας Ἑλλάδος (Μακεδονίας τοῦ Αίγαίου)...». Καὶ στὴν ἐπόμενη σελίδα: «Μετὰ τὴν ἡττα τοῦ 1941 καὶ τὴ διάλυση τῆς Γιουγκοσλαβίας, ἡ Μακεδονία μοιράζεται μεταξὺ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς ἵταλικῆς Μεγάλης Ἀλβανίας. Ἀλλὰ χάρη στοὺς ἀντάρτες τῆς ἐλευθερώνεται καὶ τὸ 1945 ἀποβαίνει μία ἀπὸ τις δύμοσπονδες δημοκρατίες τῆς νέας Γιουγκοσλαβίας μὲ πρωτεύουσα τὰ Σκόπια, χωρὶς ὥστόσο νὰ γίνη τὸ Κράτος ὅλων τῶν Μακεδόνων, ἀφοῦ ἔνα μέρος ἀπὸ αὐτούς, ποὺ εἶναι δύσκολο νὰ ὑπολογισθῇ, μένει βουλγαρικὸ καὶ ἐλληνικό»⁶⁹.

Ἐξ Ἰσούν ἐπίσημη παραδοχὴ τῶν γιουγκοσλαβικῶν ἐπινοήσεων συμβαίνει καὶ σὲ ἐγκυλοπαιδικὸ λεξικὸ ἀμερικανικοῦ πανεπιστημίου. Στὸν ἀθηναϊκὸ τύπο δημοσιεύονται διαμαρτυρίες: «Τὴν κινητοποίησι τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἡγεσίας τῆς χώρας ζητεῖ ἡ Ἐθνικὴ Ἐνωσι Βορείων Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἔξοργιστικὴ παραποίησι καὶ πλαστογραφία τῆς ἴστορίας τῆς Μακεδονίας, τὴν ὁποία ἐπιχειρεῖ τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Χάρβαρτ στὴν Ἐγκυλοπαιδεία τῶν Ἐθνῶν».

Σὲ σχετικὴ ἀνακοίνωσι ἡ Ἐθνικὴ Ἐνωσι Βορείων Ἑλλάδος τονίζει ὅτι «δὲν ὑπάρχει καμία ἴστορικὴ πηγή, ἡ ὁποία νὰ λένῃ ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ χωριστὴ μακεδονικὴ ἔθνοτητα καὶ πολὺ περισσότερο μᾶλι χωριστὴ μακεδονικὴ γλῶσσα».

Οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι, ὅπως προβάλλονται ἀπὸ τὴν Ἐγκυλοπαιδεία τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Χάρβαρτ, τελείωσ ἄγνωστοι στὴν ἴστορικὴ ἐπιστήμη μέχρι τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εἶναι μεταπολεμικὰ κατασκευάσματα γειτόνων, οἱ ὁποῖοι μὲ κάθε θεμιτὸ καὶ ἀθέμιτο μέσο προσπαθοῦν νὰ τοὺς ἐπιβάλουν στὴν ἐπιστήμη γιὰ πολιτικὴ ἐκμετάλλευσι»⁷⁰.

Ἡ ἀπήχηση τῶν γιουγκοσλαβικῶν δολοπλοκιῶν ἀπλώνεται ὄλοένα καὶ περισσότερο. Τὰ Σκόπια ζητοῦν ἐκπομπὴ στὴν «μακεδονικὴ» γλώσσα ἀπὸ τὴν

69. *L'Europe et ses populations*. Oeuvre collective accomplie sur l' initiative et sous la direction d' ABEL et d' YVONNE - DELPHEE MIROGLIO, Agrégés de l' université, Fondateurs de l' institut havrais de psychologie des peuples. Vues d' ensemble et dictionnaire descriptif, 1978. Martinus Nijhoff/La Haye. Cet ouvrage a été honoré des subventions de la Commission des Communautés Européennes et de la Fondation Européenne de la Culture, 461 καὶ 462.

70. Βλ. *Βραδυνή*, 17-8-1981, μὲ τίτλο «Ἐγκυλοπαιδεία πλαστογραφεῖ τὴν ἴστορία τῆς Μακεδονίας». Βλ. καὶ Θ.Κ.Π. ΣΑΡΑΝΤΗ, *Ἡ Συνομωσία (sic) κατὰ τῆς Μακεδονίας*. Ἐθνικὴ Ἐνωσι τῶν Βορείων Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1984, 17 κ.ἔ. MIX. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, «Πῶς δημιουργήθηκε καὶ συντηρεῖται τὸ ἀνύπαρκτο 'Μακεδονικό' ζήτημα. Ὁλα τὰ στοιχεῖα ἀποδεικνύουν τὴν ἐλληνικότητα τῆς περιοχῆς», *Ἡ Καθημερινή*, 1-6-1986, 5 κ.ἔ.

«Ντόυτσε Βέλλε»⁷¹. Τὸ Βατικανὸ δργανώνει Ὀκθεση «μακεδονικῆς» τέχνης, ἡ ὁποία στὴν πραγματικότητα εἶναι βιζαντινὴ καὶ μεταβιζαντινὴ μὲ δημιουργοὺς Ἐλληνες, κανένα δὲ «Μακεδόνα» ἀγιογράφο. Ἐπὶ πλέον «ὁ Πάπας, κατὰ τὸ Πάσχα τῶν Καθολικῶν στὴν Πλατεῖα τοῦ Ἀγίου Πέτρου στὴ Ρώμη, ἀπήγγειλε τὸ ‘Χριστὸς ἀνέστη’ σὲ πολλὲς γλῶσσες, διποσ συνήθως, ἀλλὰ γιὰ πρώτη φορὰ καὶ στὴ ‘μακεδονική’. Αὐτὴ κρίνεται ως μιὰ πολὺ περιεργη σύμπτωση ἀπὸ τοὺς δρθόδοξους»⁷².

Ἄσφαλως δικαιολογημένα, ἀλλὰ καὶ πολὺ καθυστερημένα, ὁ Ν. Μάρτης φωνάζει ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ διεθνῆς ἐνημέρωση γιὰ τὸ ἀνύπαρκτο «Μακεδονικό». Καί, ἀφοῦ σπεύδει στὴν εὕλογη ἀποσαφήνιση, ὅτι «ἡ Ἐλλάς δὲν ἀμφισβῆτησε καὶ δὲν ἀμφισβῆτει τὸ δικαίωμα κανενὸς Κράτους καὶ συνεπῶς καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας, γιὰ τὴ Διοικητικὴ διάρθρωσή του, οὔτε καὶ τὴν Ἰδρυση Ὀμοσπόνδων Δημοκρατιῶν», προσμετρᾶ τὰ ἐπακόλουθα ως ἔξῆς: «Ἡ μετονομασία ὅμως τὸ 1944 γιὰ πρώτη φορὰ τῆς γνωστῆς ἔως τότε περιοχῆς ως Νοτίου Σερβίας, σὲ Ὄμόσπονδη Δημοκρατία ‘τῆς Μακεδονίας’ μὲ τὴν ἐν συνεχείᾳ παράνομη οἰκειοποίηση πλὴν τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἴστορίας καθὼς καὶ τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς τῆς Μακεδονίας ἀποτελεῖ προμελετημένη καὶ διαρκὴ ἐπιβούλη κατὰ τῆς Ἐλλάδος».

Μετὰ τὴν ὑπογράμμιση τῆς ἀνάγκης πληροφορήσεως τῶν Ἐλλήνων καὶ ἰδιαίτερα τῶν νέων γιὰ τὸ ἴστορικό, τὶς πτυχὲς καὶ τὴν ἔκταση τοῦ προβλήματος ἀναφέρει στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὸν ἐντεινόμενο ρυθμὸ προπαγάνδας, τὴν χρησιμοποίηση ἔνων καὶ τὰ ἄφθονα οἰκονομικὰ μέσα, μὲ τὰ ὅποια οἱ γείτονες «θεμελιώνουν σ’ ἔνα ἀνιστόρητο καὶ ἀπληροφόρητο ἀπὸ ἐμᾶς κόσμο, τὸ ψευδεπίγραφο Μακεδονικὸ Ἐθνος». Ἐπὶ πλέον παρεμβάλλει καὶ τὶς διαπιστώσεις τοῦ Εὐαγγέλου Κωφοῦ καὶ καταλήγει: «Ἐπικρατεῖ γενικὰ τέτοια σύγχυση καὶ ἄγνοια ἀπὸ ἔλλειψη ἐνημέρωσης ὥστε στὸ Πανεπιστήμιο Στάνφορντ, σὲ τμήματα Σλαβικῶν σπουδῶν, νὰ συμπεριλαμβάνεται καί... ἡ Νέα Ἐλληνική»⁷³.

Ἡ σύγχυση ἐπηρεάζει πλέον καὶ τοὺς Ἐλληνες, πρὸ πάντων δὲ τῆς Διασπορᾶς. Ὁ τ. ὑφυπουργὸς Παιδείας Στ. Παπαθεμελῆς ἐπιστρέφοντας ἀπὸ ἐπίσκεψη ἑλληνικῶν παροικιῶν τῆς Αὐστραλίας δημοσιεύει τὶς ἐντυπώσεις του σὲ ἀρθρῷ μὲ τίτλο «Ἀκόμα καὶ οἱ Ἐλληνες τῆς Αὐστραλίας τείνουν νὰ δεχθοῦν

71. Ἡ Καθημερινή, 17-5-1986.

72. ΣΠ. ΑΛΕΞΙΟΥ, «Τὸ Βατικανὸ δὲν ἀναγνωρίζει τὴν Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων», Ἡ Καθημερινή, 29-5-1986. Βλ. Αὖτ., «Σκόπια καὶ διάλογος». Τοῦ αὐτοῦ, «Λανθάνει καὶ τὸ ἀλάθητο», Αὖτ., 1-6-1986. Καὶ ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πάπα τοῦ Ν. Μάρτη, Ἡ Καθημερινή, 15-6-1986, 4.

73. Ἡ Καθημερινή, 15-5-1986, 6, μὲ τὸν τίτλο «Ἀπαραίτητη ἡ διεθνῆς ἐνημέρωση γιὰ τὸ ἀνύπαρκτο ‘Μακεδονικό’ τόνισε δὲ τέως ὑπουργὸς κ. Μάρτης σὲ ἐκδήλωση τῆς Ε.Μ.ΠΡΟΣ.».

πώς ή Μακεδονία εἶναι Σλαβική!» καὶ μὲ ἐπίτιτλο «Ἐγκλημα διὰ παραλείψεως». Θεωρεῖ δὲ ὅτι εἶναι ἀνεπίδεκτες ἀναβολῆς οἱ ἑλληνικές ἐνέργειες, τίς ὅποιες καὶ ἀπαριθμεῖ μὲ λεπτομέρειες. Τὰ σπουδαιότερα σημεῖα εἶναι:

Πρῶτον: Ἡ ἀποστολὴ ἐκεῖ στὰ 1988 μὲ ἀφορμὴ τὶς γιορτὲς γιὰ τὰ «200 χρόνια» τῶν εὑρημάτων τῆς Βεργίνας καὶ τοῦ Δίου.

Δεύτερον: Ἡ προπαρασκευὴ καὶ ἀποστολὴ ἐκεῖ κοντὰ στὶς διπλωματικές μας ἀρχὲς ἐπαγγελματικῶν στελεχῶν, τουλάχιστον ἀπὸ ἕνα σὲ κάθε προξενεῖο εἶναι ἐκ τῶν ὄντων ἀνενεργῶν.

Τρίτον: Ἡ γνωστὴ ἐπίτομη ἔκδοση τοῦ IMXA *Macedonia and the Macedonian Question* πρέπει νὰ ἐπανεκδοθεῖ μαζὶ μὲ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο γιὰ τοὺς μετανάστες ποὺ δὲν ξέρουν καλὰ ἀγγλικά. Γιὰ τοὺς Αὐστραλοὺς πρέπει νὰ ἐμπλουτιστεῖ μὲ τὴ βασικὴ ἀγγλόφωνη βιβλιογραφία. Ἐπιβάλλεται ἡ εὐδότερη δυνατὴ αυκλοφορία τῆς μέσω τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν τῶν σχολείων.

Τέταρτον: Ἀποστολὴ σὲ ὄλες τὶς βιβλιοθῆκες τῶν δήμων ἀγγλόφωνων βιβλίων γιὰ τὴ Μακεδονία καὶ στὶς μεγάλες κεντρικές βιβλιοθῆκες, πολιτειακὲς καὶ πανεπιστηματικές, δῆλου τοῦ ἐντυπου ίιλικοῦ γιὰ τὴ Μακεδονία, κ.ἄ.⁷⁴.

Ἐφέτος ἐπίσης ὁ Μαν. Ἀνδρόνικος ἐντοπίζει τὴν αἰτία τοῦ «ἐγκλήματος» στὴν ἀποσπασματική, πρόχειρη καὶ περιστασιακὴ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος, ἥ ἐπὶ λέξει «στὴν ἀνυπαρξίᾳ σωστῆς καὶ συστηματικῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας». Δὲν συμμερίζεται τὸν χαρακτηρισμὸ ὡς ἀνυπάρκτου: «Τὸ ‘μακεδονικὸ’ πρόβλημα ἔχει μιὰ μακρότατη ἴστορία, χρησιμοποιήθηκε καὶ χρησιμοποιεῖται πολλαπλᾶ καὶ ἀπὸ πολλοὺς καὶ μπορεῖ νὰ ἔχει πολὺ σημαντικές καὶ μακροπρόθεσμες προεκτάσεις. Εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζουμε οἱ Ἑλληνες πώς οἱ θέσεις ποὺ διατυπώνονται ἀπὸ ὄρισμένους γείτονές μας βρίσκουν ἀπήχηση σὲ περιοχὲς πολὺ πιὸ μακρινές καὶ ἐπηρεάζουν κύκλους ποὺ ἥ γνώμη τους ἀποχτὰ βαρύτητα τόσο στὴν ἐπιστημονικὴ ὅσο καὶ στὴν πολιτικὴ κοινότητα. Εἶναι εὔκολο νὰ χαρακτηρίζουμε ἀνύπαρκτο τὸ πρόβλημα καὶ ἔτσι νὰ τὸ ὑποτιμοῦμε ἥ καὶ νὰ τὸ ἀγνοοῦμε δλότελα: ὅμως οἱ ἄλλοι ἔξακολουθοῦν νὰ τὸ συντηροῦν καὶ νὰ ἐκμεταλλεύονται τὴ δική μας δλιγωρία καὶ ἀνεπάρκεια»⁷⁵.

Σὲ περιεκτικὴ καὶ καταληπτὴ περιγραφὴ τοῦ ζητήματος ὁ Πλάτων Νάντσος προχωρεῖ τολμηρότερα: «Στὴν φάση αὐτὴ τῆς προσπαθείας ποὺ καταβάλλουν τὰ Σκόπια νὰ θεμελιώσουν τὴν ἐθνική τους ταυτότητα, παρουσιάζεται γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἥ μεγάλη εύκαιρια νὰ ἀρχίσει μία ἐκστρατεία ἴστορικης Ἀλήθειας στὸ

74. Βλ. *Oἰκονομικός Ταχυδρόμος*, Φ. 15 (1666), 10-4-1986, 30-31.

75. Τὸ Βῆμα, 25-5-1986, 40.

θέμα αύτό. Ό λαὸς τῶν Σκοπίων εἶναι ἐλληνικός, ὀσχέτως ἀν χρησιμοποιεῖ τὸ γλωσσικὸ σλαβοφανές ἰδίωμα, τοῦ ὁποίου οἱ δίζες ὅλων σχεδὸν τῶν λέξεων εἶναι ἐλληνικές. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε σὲ ὅλόκληρο τὸν χῶρο τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Μακεδονίας μιλοῦν μὲ εὐχέρεια τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ἀκοῦν τὸ ραδιόφωνο καὶ τὴν τηλεόραση τῶν ἐλληνικῶν σταθμῶν καὶ πάντα μιλοῦν μὲ συμπάθεια καὶ ἀγάπη γιὰ τοὺς Ἐλληνες καὶ γιὰ κάθε τὸ ἐλληνικό.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, οἱ Ἰστορικοί, οἱ διεθνολόγοι, Ἐλληνες καὶ ἔνοι, μὲ σεμινάρια, διαλέξεις, ἀρθρα, ἀς ἀναλάβουν τὸ μέγα αὐτὸ ἔργο, παρέχοντας στὸν ἀπροσανατόλιστο λαὸ τῶν Σκοπίων τὰ πραγματικὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀνεύρει τὶς δίζες του, οἱ ὁποῖες φθάνουν μέχρι τὰ βάθη τῆς Ἰστορίας τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἐθνους»⁷⁶.

Αὐτὰ ἔπειτε νὰ πραγματοποιηθοῦν προγραμματισμένα, μεθοδευμένα, τεκμηριωμένα ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Ἀν εἶχαν γίνει, δὲν θὰ ὑπῆρχε πλέον πρόβλημα. Οἱ ἐπιφυλάξεις καὶ παρατηρήσεις, ποὺ διατυπώνει ὁ ἀειθαλῆς καὶ παντόπτης Β. Κρεμπιύδας⁷⁷, δὲν εἶναι ἀβάσιμες σήμερα. Ωστόσο δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι οἱ ἀκραιφνεῖς Σέρβοι, ἀμέτοχοι καὶ ἔνοι πρὸς τὶς μηχανορραφίες, δὲν εἶναι ἐνθουσιασμένοι μὲ τὴν λύση τοῦ Τίτο. Διότι ἡ χάλκευση «μακεδονικῆς» ἐθνότητας στὰ ἐδάφη τῆς προπολεμικῆς Νότιας Σερβίας ἀπέβλεπε καὶ στὴν μείωση τῆς ἐπιρροῆς τῶν Σέρβων στὸν εὑρύτερο γιουγκοσλαβικὸ χῶρο. Ἀλλως τε δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ μέτρο, ποὺ λαμβάνει ὁ Κροάτης Τίτο, μὲ τὸν ἴδιο σκοπό. Μὲ μιὰ ματιὰ στὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τῆς σύγχρονης Γιουγκοσλαβίας προβάλλει ἀνάγλυφη ἡ διασπορὰ τῶν Σέρβων κατὰ νησίδες⁷⁸. Ἐξ ἄλλου, «δύο ‘αὐτόνομες ἐπαρχίες’ – ἡ Βοϊβοδίνη καὶ τὸ Κοσσυφοπέδιο – ποὺ ἀποτελοῦν τμῆματα τῆς Δημοκρατίας τῆς Σερβίας παρουσιάζουν τάσεις ὅλο καὶ μεγαλύτερης ἀνεξαρτοποίησης»⁷⁹. Ο ἀνταγωνισμὸς Κροατίας καὶ Σερβίας, ὁ ὁποῖος φαίνεται στὴν ἀπαρχὴ τοῦ «Μακεδονικοῦ», παρουσιάζει δυσάρεστες παρενέργειες γιὰ ὅλόκληρη τὴν Γιουγκοσλαβία καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς πρωταγωνιστές: «‘Ο σερβικὸς μεγαλοϊδεατικὸς σωβινισμὸς – παρατηρεῖ ὁ Μαν. Πλούμιδης – ἐπικράτησε κατὰ τὴν πρώτη συγκρότηση τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ αὐτὸς ὑπῆρξε κατὰ βάση ἡ αἰτία τῆς διαστάσεως ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τότε μεταξὺ Σέρβων καὶ Κροατῶν. Ἡ διάσταση τροφοδοτήθηκε κατὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μὲ ὡμότητες ποὺ διαπράχθηκαν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Καὶ μετὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν ἐγκατάσταση

76. Ἡ Καθημερινὴ, 25-5-1986, ἐπιστολὴ μὲ τίτλο «Ἡ προπαγάνδα τῶν Σκοπίων».

77. Ἡ Καθημερινὴ, 20-6-1986, 5.

78. Α. ΠΕΛΑΓΓΗ, «Τὰ προβλήματα τῆς μετατιτοῦκης Γιουγκοσλαβίας», Νέα Πορεία, 24-2-1989 (sic ἀντὶ 1979), 8.

79. ALAIN JACOB, «Ἡ Γιουγκοσλαβία ἀρρωστητὴ ἀπὸ ὑπερβολικὴ ἀποκέντρωση», Τὸ Βῆμα, 18-5-1986, 13.

τοῦ σοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος ἡ διάσταση, σὲ ἥσσονα βέβαια βαθμό, διατηρήθηκε λόγω τοῦ διαφορισμοῦ τοῦ ἐπιπέδου τῆς πολιτιστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ καὶ λόγω τοῦ ἀνταγωνισμοῦ σὲ θέματα συμμετοχῆς στὴ διοίκηση.

Ἐκδηλώσεις δυναμικές τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ὑπῆρξαν κατὰ καιρούς, ἀκόμη καὶ ἀποχωριστικές, ὅπως τὸ '71 στὴν Κροατία, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθοῦν καὶ ὑποκινήσεις ἀντιδραστικές καὶ ἀπὸ ἔξωτερικές δυνάμεις, ποὺ ἔχουν συμφέρον νὰ ὑπονομεύσουν τὴν ἐνότητα τῆς χώρας, ἢ τὸ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ καθεστώς της»⁸⁰.

Οἱ ἔξωτερικές ἐπεμβάσεις ἀποβαίνουν περιττὲς ἢ ἔχονται ὡς ὠριμοὶ καρποί, ὅταν ἀπὸ τὴν τιτοϊκὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐθνοτήτων καὶ τῆς ἐνότητας τῆς Γιουγκοσλαβίας μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ὁμοσπονδιακῆς δογανώσεως προκύπτουν ζητήματα οἰκονομικῶν σχέσεων καὶ συγκεκριμένα βοηθείας τῶν ἀνεπτυγμένων πρὸς τὶς οἰκονομικὰ καθυστερημένες δημιουρατίες. Καὶ ἀν αὐτὰ αἰτιολογοῦνται καὶ μὲ τὴν κοινὴ ἀνθρωπιστικὴ πρακτική, πέρα τῶν ἄλλων, δὲν γίνεται ἀνεκτὴ ἡ διασπάθιση τοῦ δημοσίου χρήματος γιὰ τὸ χάλκευμα μᾶς ἀνύπαρκτης «μακεδονικῆς» ἐθνότητας. Διότι τὸ τίμημα εἶναι βαρύτερο τοῦ ἀρχικοῦ τιτοϊκοῦ ἢ κροατικοῦ σκοποῦ. Ἡδη δὲν ἐνθουσιάζει οὔτε τοὺς Κροάτες, οἱ δοποῖοι ἔχουν ὑψηλότερο βιοτικὸ καὶ πολιτισμικὸ ἐπίπεδο, ἡ διάθεση τεραστίων κονδύλων ἀπὸ τὸ ὁμοσπονδιακὸ ταμεῖο γιὰ τὴν προπαγάνδα τοῦ «Μακεδονικοῦ». Στὴν Κροατία οἱ γνήσιοι ἐπιστήμονες καὶ εἰδήμονες τοῦ ζητήματος, καθὼς καὶ ὁ ἀνώνυμος λαός, δὲν ἔχθρεύονται τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἀντίθετο εἶναι βέβαιο.

Ἡ ἑθνικὴ συνοχὴ συνέχει σοβαρὰ τὴν γιουγκοσλαβικὴ πολιτικὴ ἥγεσία. Διότι ἀπὸ πλευρᾶς ἑθνικῆς διαφράσεως «ἡ Γιουγκοσλαβία ἀποτελεῖ μᾶλλον μιὰ ἔξεχωριστὴ περίπτωση στὸ χῶρο τῆς Εὐρώπης. Τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς χώρας εἶναι ἡ ἑθνική, γλωσσική, θρησκευτική, πολιτιστικὴ ὀνομοιογένεια. Ἡ χώρα εἶναι ἓνα ὁμοσπονδιακὸ σύστημα ἀποτελούμενο ἀπὸ ἔξι ‘πολιτεῖες’ (δημιουρατίες) καὶ δύο ‘αὐτόνομες περιοχές’. Υπάρχουν ὅμως στὴ χώρα δεκαοχτώ ἄλλες μειονότητες»⁸¹.

‘Οπασδήποτε πολλοὶ αἰφνιδιάζονται μὲ τὴν πληροφορία ὅτι ζοῦν καὶ σήμερα Ἐλληνες, ὅχι μόνον στὴν Νότια Σερβία, γιουγκοσλαβικὴ Μακεδονία, ὅπου ἄλλοτε καταφανῶς ὑπερεῖχαν τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀπόμακρη Ιστρία. Τὴν ὑπαρξη γνωστοποιεῖ Γιουγκοσλάβος ἐρευνητής, ὁ Franco Juri Sanković. Ἐπίσης ἀνακοινώνει ὅτι στὴν χερσόνησο τῆς Ιστρίας ὑπάρχουν ἀκόμη Βλάχοι, τῶν ὁποίων τὸ νεολατινικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα ὁμοιάζει μὲ τὴν ἀρω-

80. ΜΑΝ. ΠΛΟΥΜΙΔΗ, «Ἡ Γιουγκοσλαβία χωρὶς τὸν Τίτο», *Τὸ Βῆμα*, 27-4-1980.

81. ΠΕΛΑΓΙΤΗ, ἔ.ἄ.

μουνική τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας καὶ γενικὰ τοῦ βιοειοελλαδικοῦ χώρου: «La testimonianza più palese di tale identità rimane la lingua. Si tratta di un idioma definito dai linguisti ‘istroromeno’ in quanto affine agli altri idiomi romeni della balcania, ma incomprensibile anche ai professori di Bucarest, più di una volta qui convenuti per studiarne le caratteristiche e l’ origine.

La lingua a cui più si avvicina l’ istroromeno è forse l’ aromeno degli Zinzari (Cinčari), popolo affine ai Cicci, localizzato in Macedonia, Grecia settentrionale, Bulgaria ed Asia Minore»⁸².

Ἐν τούτοις, οἱ Ρουμάνοι ἐπανειλημμένως ἐπισκέπτονται τὴν περιοχὴν καὶ ἐντάσσονται στὸ ρουμανικὸν ἔθνος τοὺς Βλάχους τῆς Ἰστρίας, καθὼς καὶ τοὺς Βλάχους τῆς Ἀλβανίας, τοὺς Ἀρβανιτοβλάχους ἢ Καραγκούνηδες, οἱ δόποιοι σὲ κρίσιμες στιγμὲς ἔδωσαν ὑπέροχη ἐλληνικὴ μαρτυρία, ἀν καὶ ζοῦσαν στὴν καρδιὰ τῆς Ἀλβανίας, θυσιάζοντας μάλιστα καὶ δελεαστικὲς ρουμανικὲς ἐπιδαιψιλεύσεις. Οἱ Βλάχοι τῶν Τιράνων, ὅταν τὴν 4-10-1905 ὁ Ρουμάνος διπλωμάτης Κ. Μπουριλιάνος ξητούσε μὲ μεγάλα ἀνταλλάγματα δήλωσή τους ὅτι ἀνήκουν στὴν βλαχικὴ ἔθνοτητα καὶ ὅχι στὴν ἐλληνική, «πιστοὶ στὴν ἐλληνικὴν ἴδεα, μὲ σθένος ἀπάντησαν ὅτι τίποτε τὸ κοινὸν δὲ συνέδεε τὴν Ρουμανία μ’ αὐτούς, οἵτινες, στερρῷς ἔχόμενοι τῶν πατρώων, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ζιζάνια, καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἰδρύσεως σχολῆς μὲ πολλὰς γλώσσας, καὶ Ἐκλησίας μεγαλοπρεποῦς, καὶ προστασίας ἵσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἶπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυνροαχίᾳ δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπειρόδιοτον ἀγάπην τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Πρόσθεσαν ἐπίσης πῶς κάθε ἀπόπειρα δελεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναναγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνει στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ βία ἀν χρησιμοποιόταν ἀπὸ τοὺς βέηδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε γίνει πρὶν πέντε χρόνια, ὑστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βέηδων μὲ τὴν ρουμανικὴν κυβέρνηση, δὲ θὰ ἀπέδιδε»⁸³.

Ἄλληθεια, μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἐλληνοαλβανικῶν σχέσεων σκέφθηκε κανεὶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἐπισήμους ἢ ἀνεπισήμους, ἐπισκέπτες τῆς Ἀλβανίας τοὺς γενναίους ἐκείνους Βλάχους, συνάμα δὲ λαμπροὺς Ἕλληνες; Καὶ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἔθνικὴ πλευρά, ποὺ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ λογίζεται καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ. Διότι πρόκειται γιὰ τὸν πληθυσμό, τὸν ὅποιο ὁ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος ἀποκαλεῖ Ρωμανούς, ὄνομα σωζόμενο στὸ

82. *Etnie. Scienza politica e culturale dei popoli minoritari*, 3(1982), no 4, 20. Βλ. ἐπίσης 18^β, 19^β.

83. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἔθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικές ἐπαρχίες Δυνροαχίου καὶ Βελιγράδων, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20ου αἰώνα, Ἐκδόσεις IMIAH, Ιωάννινα 1978, 212.

νεολατινικὸ ίδιωμά τους μὲ τὴν ἀρχικὴ σημασία. Εἶναι ή θαυμαστὴ ἐπιβίωση τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀδριατικῆς, οἱ ὅποιοι ζώντας καὶ κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ὑφίστανται μεταξὺ τῶν πρώτων τὴν ἐπίδραση τῆς λατινικῆς, χωρὶς νὰ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό⁸⁴.

Ἡ ἀποσιώπηση καὶ ὄριστικὴ ἐγκατάλειψη δὲν συνιστοῦν ἀπλῶς ἀστοργία... Καθόλου δὲ δὲν νοοῦνται, μὲ ὅποιεσδήποτε σκοπιμότητες ἢ σκληρὲς πραγματικότητες, καὶ ἀποσβέσεις ἀπὸ τὸν ἑθνικὸ χάρτη ἐδαφῶν ἑλληνικῶν, ὅπως συχνὰ συμβαίνει: «Ἐμεῖς σήμερα, ἔχοντας θυσίασε τὸ ἑλληνικότατο Μοναστήρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰώνα μας, ἀλλὰ καὶ τόσα ἄλλα μέρη ἐκείνης τῆς περιοχῆς, ποὺ ἄλλοτε ἔσφυζαν ἀπὸ τὴν ἔντονη παρουσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν ζητάμε ἀπολύτως τίποτα ἀπὸ τοὺς Σκοπιανούς.

Ἀντίθετα, αὐτοὶ εἶναι ποὺ πρέπει νὰ πάψουν ὄριστικὰ νὰ τρέφουν τὰ μεγαλοφάνταστα καὶ ἀπαράδεκτα σχέδιά τους, καθὼς καὶ ἔνα προκλητικὸ σλόγκαν, τὸ ‘Σόλουν νας’ (= ‘Ἡ Θεσσαλονίκη – εἶναι – δικῇ μας), ἀπαιτοῦν, γιὰ νὰ ἀξιοποιηθεῖ, ὅπως ὑποστηρίζουν, ἡ ἑλληνογιουγκοσλαβικὴ φιλία, νὰ ἀναγνωρίσουμε, ὅτι στὴ Βόρεια Ἑλλάδα ὑπάρχει ‘Μακεδονικὴ’ μειονότητα!»⁸⁵.

Ἡ πλήρης παράδοση ἡ ὑπερβολικὰ ἐφερτικὴ στάση δὲν συμβάλλει οὔτε στὴν λύση οὔτε στὴν ἀποφυγὴ ζητημάτων. Συνηθέστατα ἀποθρασύνει ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὅποιους ἐκχωρεῖται ἢ ἐπιδεικνύεται. Ἐπὶ πλέον ἡ διεθνὴ κοινὴ γνώμη, ἡ ὅποια πρέπει νὰ λαμβάνεται σοβαρὰ ὑπ’ ὄψη, ἐκλαμβάνει τὶς κατευναστικὲς δηλώσεις ὡς ἀποδείξεις ἡσσονος δικαίου ἢ ἀδυναμίας.

Οψίμα ἀλλὰ ὁρθότατα ὁ Ν. Μάρτης ἐπίλογίζει: «Ἐῖναι τέλος ἀπαράδεκτο νὰ παρακολουθοῦμε μὲ μοιρολατρεία ὅτι νέοι στὸν ἐλεύθερο δημοκρατικὸ κόσμο διδάσκονται ὅτι οἱ Μακεδόνες δὲν εἶναι Ἑλληνες καὶ ὅτι ὑπάρχει Μακεδονικὸ Εθνος στὴν Γιουγκοσλαβία καὶ μακεδονικὴ μειονότητα στὴν Ἑλλάδα.

Αὐτὰ ἔχουν σὰν συνέπεια τὸ ξερίζωμα τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν ἀποκοπὴ τοῦ ὀνόματος, τῆς ἴστορίας καὶ τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς τῆς Μακεδονίας καὶ μὲ τελικὸ στόχο μὴ ἀποκρυπτόμενο, τὴν ἀφαίρεση καὶ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς Ἑλλάδας»⁸⁶.

Γι’ αὐτό, χωρὶς χρονοτριβή, ἐπιβάλλεται ἡ ἀνεύρεση, ἐπιλογὴ καὶ ἐνθάρρυνση τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων, οἱ δύοιοι, ὡς γνωστόν, ὑπάρχουν, ἀλλὰ ἐργάζο-

84. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ο Β/Ηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός» *Βορειοπειραιωτικὸς Αγών*, Ιούνιος 1984, 5-6.

85. ΓΙΑΝΝΗ ΝΟΤΑΡΗ, «Οἱ Σκοπιανοί, οἱ ‘Ἑλληνες καὶ τὸ ‘μακεδονικὸ ἔθνος’», *Τὸ Βῆμα*, 6-2-1983.

86. *Ἡ Καθημερινὴ*, 15-5-1986, 6.

νται μεμονωμένα ή άπασχολούνται με άλλότρια, όπότε άηδιασμένοι άποσύρονται άπό τὴν ἐνεργὸ καὶ δημιουργικὴ ἔρευνα η κατατάσσονται στὴν στρατιὰ τῶν Ἑλλήνων προώρων συνταξιούχων. Ἐν ὅσῳ ἀκόμη δροῦν, εἶναι καιρὸς νὰ κληθοῦν γιὰ τὴν συγκρότηση ἐπιστημονικοῦ ἐπιτελείου γιὰ τὰ μειονοτικὰ θέματα, τὰ ὅποια σὲ πανευρωπαϊκὴ καὶ παγκόσμια ακλίμακα παρουσιάζουν ἐκρηκτικὴ ἔξαρση καὶ καθιστοῦν ἄκρως ἀπαραίτητη τὴν ἀδιάλειπτη ἐπιστημονικὴ παρακολούθηση⁸⁷. Ἐπιτακτικὴ εἶναι ή ἀνάγκη τῆς ὑπερπηδήσεως τῶν γραφειοκρατικῶν η ἄλλων κωλυμάτων καὶ τῆς ἰδρύσεως Εἰδικοῦ Γραφείου στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἡ ἀνάθεση στοὺς εἰδικευμένους ἐπιστήμονες τῆς ἀποκλειστικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, τῆς τεκμηριωμένης καὶ πειστικῆς ἀναιρέσεως τῶν παντοίων ἀναληθῶν, ἀνακοιβῶν, ἀνεπιστημονικῶν ἴσχυοισμῶν, ἀπὸ ὅπουδήποτε προέρχονται, γιὰ τὸ «Μακεδονικό», «Κουτσοβλαχικό», «Μουσουλμανικό», κ.ἄ., δὲν ἐπιδέχεται καμμία ἀναβολὴ. Ἐνδεχόμενη νέα ἀδιαφορία ἐπιφυλάσσει ἐπώδυνες ἑθνικὰ ἐκπλήξεις. Ἡ ἀνελλιπῆς καὶ ἐπισταμένη μελέτη τῶν σχετικῶν δημοσιευμάτων, ὅλων, καὶ η προσήκουσα ἀπάντηση ἐπείγουν. Ἡ παρασιώπηση δὲν ἀποδίδει ὡς πολιτικὴ. Ἡ ἐπιστημονικὴ προπαρασκευὴ καὶ ἐτοιμότητα εἶναι ἐνδεδειγμένες τόσον γιὰ τὴν ἀκοιβή, ἔγκυρη καὶ ἔγκαιρη ἐνημέρωση τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ποὺ χειρίζονται τὰ μειονοτικὰ θέματα ἀπὸ διπλωματική, πολιτική η ἄλλη πλευρά, δσον καὶ ἰδιωτῶν, Ἑλλήνων καὶ ἔνων ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι ἀσχολούνται μ' αὐτά.

Ἐξ ἵσου ἀμεσης προτεραιότητας κρίνονται καὶ οἱ ἐπικουρίες ἔνων ἐπιστημόνων παγκοσμίου η μεγάλου κύρους, τῶν ὅποιων η ἀντικειμενικότητα καὶ ἀμερικοψία πείθουν ταχύτερα καὶ πληρέστερα εἰδικοὺς καὶ κοινὴ γνώμη, ἡμεδαπῆς καὶ ἄλλοδαπῆς.

Ἀπὸ τὸ 1976 ἔχω γνωστοποιήσει καὶ ἐπαναλαμβάνω μονότονα ὅτι ὁ Ρουμάνος Cicerone Poghirc ἔχει συγγράψει διδακτορικὴ διατριβὴ μὲ τὴν ὅποια ἀποδεικνύει τὴν ἐλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καὶ τοῦ βιοειοελλαδικοῦ χώρου⁸⁸. Πέρα τῶν ἄλλων μελετημάτων, μὲ αὐτὴν ἀναδείχθηκε στὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο, ὥστε νὰ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς διασημοτέρους βαλκανολόγους, καθηγητῆς στὰ πανεπιστήμια Βουκουρεστίου καὶ Μπόχουμ τῆς Δυτικῆς Γερμανίας καὶ γενικὸς γραμματέας τοῦ Κέντρου Ρουμανικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Παρισιοῦ.

87. Καὶ ἀπλὴ φυλλομέτρηση τῶν περιοδικῶν *Etnie*, *Minorance* κ.ἄ. ἀρχεῖ. Βλ. καὶ MAN. ΠΛΟΥΜΙΔΗ, «Τὰ Βαλκανικὰ ζητήματα καὶ οἱ Μειονότητες», *Τὸ Βῆμα*, 2-12-1979. Τ. ΠΗΛΕΙΔΗ, «Ἄντονομιστικὰ Κινήματα», *Nέα Πορεία*, 23-12-1979. Γιὰ μιὰ ἄλλη θεώρηση τῶν μειονοτικῶν γλωσσῶν βλ. *Τὸ Βῆμα*, 3-6-1985, μὲ τίτλο «Ἀμερικανοὶ μαθαίνουν Ντίνκα, Γκά καὶ Πάστο...».

88. Βλ. καὶ Πλάτων, 37 (1985) 269.

Είναι όντως περίεργο ότι δὲν προσκλήθηκε ώς συνεργάτης στήν πολυτελῆ συλλογική έκδοση γιὰ τὴν Μακεδονία τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν⁸⁹ οὔτε κάν μνημονεύεται στήν βιβλιογραφία, δπως ἐπίσης ἀπουσιάζει ἡ μνεία καὶ ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ N. Μάρτη⁹⁰. Φαίνεται ότι ὁ ἐπίτιτλος τοῦ ἄρθρου τοῦ Στ. Παπαθεμελῆ ἐπαληθεύεται καὶ ἐδὼ περίτρανα: «”Ἐγκλημα διὰ παραλείψεως».

Ἐπανέρχομαι στήν πρόταση γιὰ μετάφραση τῆς διατριβῆς τοῦ C. Poghirc σὲ περισσότερες γλῶσσες. Διότι ἀποδυναμώνει τὴν γιουγκοσλαβικὴ δῆθεν ἐπιχειρηματολογία γιὰ «μακεδονικὴ» ἔθνοτητα, ἀφοῦ μὲ τεκμηρίωση ἐπιστημονικὴ καταδεικνύει τὴν στενότατη σχέση τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου μὲ τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα. Ταυτόχρονα συναποδεικνύει καὶ τὴν Ἑλληνικότητα τοῦ ἔθνολογικοῦ ὑποστρώματος τοῦ ἀρχαίου μακεδονικοῦ χώρου, ὥστε νὰ ἀναιροῦνται ὡς τελείως ἀβάσιμα ὅσα γιὰ τὸ «Μακεδονικὸ» καὶ γιὰ τὸ «Κουνσοβλαχικὸ» ἔχουν ἐμφιλοχωρῷσει στὸ ἥδη μνημονευμένο σύγγραμμα «Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ λαοί τῆς» καὶ ἀκριβέστερα στὸ λῆμμα «Μακεδο(νο)-Ρουμάνοι», δπου ἐπανέρχονται σὲ ἵσχυ θεωρίες παρωχημένες καὶ ἀνηρημένες καὶ ἀπὸ Ρουμάνους: «Τὰ ὄνόματά τους εἶναι Ἀρωμοῦνοι, Βλάχοι, Τσιντσάροι, Κουνσόβλαχοι, Φαρσερῶτες (δηλ. Ἀρβανιτόβλαχοι). Πρόκειται γιὰ τὸν νότιο κλάδο τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος χωρίσθηκε ἀπὸ τὴν μάζα τῶν Ρουμάνων, βορείως τοῦ Δουνάβεως, ἀπὸ τὸν 11ο αἰώνα καὶ ἡζη μεταξὺ βαλκανικῶν πληθυσμῶν, σλαβικῶν, Ἑλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας. Στὴν Ἑλλάδα, οἱ Κουνσόβλαχοι, κατέχουν τὸ μέρος τῆς δροσερᾶς τῆς Πίνδου, ποὺ ἐπεκτείνεται ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ δρός Γράμμος, σχηματίζοντας χωριὰ σκαρφαλωμένα στὰ ὑψώματα ἢ κείμενα σὲ κοιλάδα, δπως Σαμαρίνα, Φούρκα, Μέτσοβον...»⁹¹.

Τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ἄρθρου, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν στήν καταγωγή, στὸν χρόνο παρουσίας τῶν Βλάχων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο καὶ στὸν χρόνο ἀπομονώσεως τοῦ γλωσσικοῦ Ἰδιώματός τους ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ γλώσσα, ἀπηχοῦν παλαιότατες προπαγανδιστικὲς ἀπόψεις, τὶς ὁποῖες ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα – καὶ ἡ ρουμανικὴ – ἔχει ἀνασκευάσει ἐξ ὀλοκλήρου. Εἶναι ὅλα ἐσφαλμένα⁹².

Μετὰ τὴν ἀρχικὴ θεωρία περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴν Δακία⁹³, τὴν

89. Μακεδονία. 4.000 χρόνια Ἑλληνικῆς ἴστορίας καὶ πολιτισμοῦ, Ἀθήνα 1982.

90. Ἡ πλαστογράφηση τῆς ἴστορίας τῆς Μακεδονίας, Ἀθήνα 1983. Γαλλικὴ μετάφραση, 1984.

91. L'Europe et ses populations..., λῆμμα Macédo-Roumains, 463, ὅπου συνεχίζει γιὰ τοὺς Βλάχους τῶν περιχώρων τῶν Τρικάλων Θεσσαλίας κ.ο.κ.

92. Ἐλπίζω ὅτι οἱ ἀρμόδιοι θὰ προέβησαν στὸ ἐνδεδειγμένο διάβημα πρὸς διόρθωση σὲ προσεχῆ ἐνδεχόμενη ἐπανέκδοση, ἀφοῦ ἐνημερώθηκαν μὲ πολλοὺς τρόπους, ἐγκαιρότατα.

93. Λεπτομερῆ βιβλιογραφικὴ πληροφόρηση βλ. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἔθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκανμένου, Ἀθήνα 1976. Ἀνάτυ-

δοιά μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τὴν πρόοδο τῆς βαλκανικῆς ρωμανολογίας ἐγκαταλείπουν καὶ οἱ Ρουμάνοι, ἐπικρατεῖ ἡ θεωρία τῆς αὐτοχθονίας⁹⁴, τῆς ἐντοπιότητας τῶν Βλάχων στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλλοῦ, ὅπου ἀκόμη ζοῦν, μὲ σποραδικὲς μετακινήσεις μεταγενεστέρων χρόνων⁹⁵ καὶ γνωστῶν αἰτίων⁹⁶.

Ομως κάποιοι ρουμανικοὶ κύκλοι ἐπιθυμώντας νὰ διατηρήσουν γιὰ λόγους πολιτικοὺς σὲ διαρκῆ ἐκκρεμότητα τὸ θέμα τῶν φυλετικῶν σχέσεων Ἀρωμούνων καὶ Ρουμάνων διατείνονται, ἄλλοτε, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου, ὅτι οἱ Βλάχοι - Ἀρωμοῦνοι εἶναι μὲν αὐτόχθονες ἀλλὰ κατάγονται ἀπὸ Ἰλλυριοὺς ἐκρωμαϊσμένους, ἄλλοτε δὲ καὶ κυρίως μετὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ὅτι κατάγονται ἀπὸ Θράκες ἐκρωμαϊσμένους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν ἔξαπλωση τῶν Ρωμαίων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο κατεῖχαν τὸν σημερινὸν χῶρο, Θεσσαλία, Ἡπείρο, Μακεδονία, τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων⁹⁷.

Γιὰ τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων ὁ καλύτερος γνώστης τοῦ θέματος ἀπὸ γλωσσική, λαογραφικὴ καὶ ἐθνολογικὴ πλευρᾶ, ὁ Τ. Papahagi, εἶναι κατηγορηματικός. Μάλιστα πιστεύει ὅτι ἡ Πίνδος ἀποτελεῖ τὴν κοιτίδα τοῦ Ρουμανισμοῦ (!), γεγονός ποὺ ἀναζέει πληγὲς τῶν Ρουμάνων ἀπὸ τὶς διαιμάχες τους

πο ἀπὸ τὰ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11ος (1976), A. LAZAROU, «La révolte des Larisséens en 1066». La Thessalie. Actes de la Table - Ronde 21-24 Juillet 1975 – Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen N° 6. Série Archéologique 5, Lyon - Paris 1979, 303-318. Ο Γάλλος Bruno Helly, ἡ ψυχὴ τοῦ Συνεδρίου, σὲ προσωπικὴ ἐπιστολή του μὲ ήμερομηνία 21-10-1975 μοῦ γράφει τὶς ἐντυπώσεις: «Je voulais également vous dire combien mes amis, C. Wolters et V. Von Graeve, et moi-même, avons été intéressés par votre communication à la Table ronde. Vous avez présenté là des idées qui ont été pour nous très éclairantes. En d'autres termes, d'après nos inscriptions, nous avions pensé qu'il y avait beaucoup de personnes portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du Ier s. av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux; des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périèques, nous semble-t-il).

Voilà pourquoi nous avons été très intéressés par votre communication, et nous espérons rester en contact avec vous, si vous le voulez bien, pour échanger des informations sur ces points». Βελτίωση αὐτῶν δημοσιεύει ὁ Helly στὴν Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους (Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν) 6, 1976, 183.

94. Βλ. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Τοία ἑλληνικά τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίαμα τῶν Βλαχοφώνων Ἐλλήνων, Ἀθῆναι 1976. Καὶ ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Θεσσαλικά Χρονικά», 11 (1976), 274 κ.έ.

95. A. LAZAROU, *Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?* Athènes 1976. Ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α' διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν, 3, Ἀθῆναι 1976, 114 κ.έ.

96. Γ.Χ. XIONIΔΗ, Οἱ ἀνέκδοτες ἀναμνήσεις τοῦ Γιώτη (Παναγιώτη) Ναοῦμ γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας στὴ διάρκεια τοῦ 19ον αἰώνα καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1984. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΚΔ' τόμου τῶν «Μακεδονικῶν»), 45 κ.έ.

97. Ἀπάντηση καὶ στὶς δύο ἐκδοχές βλ. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Θρακολογία καὶ ξήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων, Τοίκαλα 1985. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Τοίκαλινά», τ. 5ος (1985), 47-77.

μὲ τοὺς Οὐγγρούς ἐπιστήμονες ὡς πρὸς τὴν γένεση καὶ συνέχεια τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους ἄνω τοῦ Δουνάβεως. Παραθέτω αὐτολεξεῖ καὶ μὲ ὅλη τὴν τεκμηρίωσή του τὸ κείμενο τοῦ T. Papahagi: «Cred că masivul Pindului rămîne definitiv cîstigat pentru teritoriul de formatiune a limbei romîne (cf. *O problemă de romanitate sud-ilirică; Din epoca de formatiune a limbei romîne*, 18; *Disparitii si suprapunerile lexicale*, II, 13-14, precum si Per. Papahagi, *Dovezi din studiul limbii noasre despre continuitatea Românilor în Dacia*, I, (1923-1924), 105-112 și 143-153)»⁹⁸.

Τὴν ἐμφάνιση τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο καὶ στὶς λοιπὲς ἑστίες τους τῆς χερσονήσου ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, δηλαδὴ τὴν ἐντοπιότητα, δέχονται καὶ οἱ διασημότεροι Ρουμάνοι ρωμανιστές - βαλκανολόγοι, Xenopol⁹⁹, Pârvan¹⁰⁰, Vulpe¹⁰¹, Puscariu¹⁰², Procopovici¹⁰³, Maniu¹⁰⁴, Capidan¹⁰⁵, κ.ἄ.¹⁰⁶. Ο τελευταῖος μετὰ πολλούς δισταγμούς σύρεται στὴν ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας καὶ τοῦ ἐπὶ τόπου ἐκρωμαΐσμοῦ τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου. Σαφῶς δὲ ὑποστηρίζει τὴν ἐκλατίνιση στὴν Μακεδονία καὶ νοτιώτερα ὁ Brătianu¹⁰⁷. Τέλος

98. T. PAPAHAGI, *Contributii lexicale*. Bucuresti 1939, 6.

99. A. D. XENOPOL, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. II, Bucuresti 1914, 133.

100. V. PÂRVAN, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma 1922, 4.

101. R. VULPE, «Gli Illiri dell’ Italia imperiale romana», *Ephemeris Dacoromana*, 3(1925) 166-167.

102. S. PUSCARIU, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», *Balcania*, 1 (1938) 22-24. Τοῦ αὐτοῦ, *Limba română*, I, Bucuresti 1940, 270.

103. A. PROCOPOVICI, «La romanité balkanique», *Balcania*, 1 (1938) 59-69.

104. Bł. *Cahiers Sextil Puscariu*, 1(1952) 213.

105. TH. CAPIDAN, *Les Macédo-roumains*, Bucarest 1943, 159. Τοῦ αὐτοῦ, «Noms de localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», *Langue et Littérature*, 2(1943) 243 κ.έ. Τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie macédo-roumaine», αὐτ. 3(1946) 5 κ.έ.

106. A. BUDINSZKY, *Die Ausbreitung der lateinischen Sprache über Italien und die Provinzen des römischen Reiches*, Berlin 1881, 202. A.I.B. WACE - M.S. THOMPSON, *The nomads of the Balkans*, London 1914, 272 καὶ 369. L. NIEDERLE, *Manuel de l’ antiquité slave*, Paris 1923, I, 63. P. SKOK, ἐν *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, 1-2 (1934-1935) 297. T. TAMAS, «Romains, Romans et Roumains dans la Dacie Trajane», *Archivum Europae Centro - Orientalis*, 2(1936), 46-83, 245-374. M. GYONI, «L’ oeuvre de Kekaumenos source de l’ histoire roumaine», *Revue d’ Histoire Comparée, Etudes hongroises*, 23(1945) 96-180. Τοῦ αὐτοῦ, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge», *Byzantinoslavica*, 12(1951) 29-42. FR. t.

F. TAILLEZ, «Rusalile, les Rosalies et la rose», *Cahiers Sextil Puscariu*, 1 (1952) 317. T.P. VUKANOVIC’, «Les Valaques habitants autochtones des pays balkaniques», *L’ Ethnographie*, 56(1962) 11-49. M. SIVIGNON, *Les pasteurs du Pinde septentrionale*, Lyon (1969), 29.

107. BRATIANU, ε.ά., 67.

ό Lozovan ἀπεριφράστως καταρρίπτει όλοισχερώς τὸ «ἄξιωμα» περὶ μὴ ὑποχωρήσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας¹⁰⁸ πρὸ τῆς λατινικῆς, τὸ ὅποιο εἶχαν ἐκλάβει ώς πανίσχυρο καὶ Ἐλληνες, ὅσοι βεβαίως δὲν ἐνημερώνονται διαιρῶς στὴν σχετικὴ βιβλιογραφία.

Κατὰ συνέπεια, ἐφ' ὅσον ἡ ἐντοπιότητα γίνεται γενικῶς ἀποδεκτή, τὸ δὲ γλωσσικὸ καὶ ἐθνολογικὸ ὑπόστρωμα Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μακεδονίας, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ Ρουμάνους ἐλληνικό, ἡ ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων - Ἀρουμούνων προκύπτει ώς ἡ μόνη δυνατὴ πραγματικότητα, δηλαδὴ ώς ἐκλατίνιση τῶν αὐτοχθόνων Ἐλλήνων (Μακεδόνων, Ἡπειρωτῶν, Θεσσαλῶν), τὴν ὥστην τεκμηριώνει ὁ Lozovan καὶ ἀρκούντως δέχεται ὁ Poghirc σὲ πρόσφατη ἐπιστολή του: «Je viens de lire votre très intéressant article sur la thracologie et l'origine des Aroumains. Je suis tout à fait d'accord avec les thèses essentielles de votre article,... je suis souvent intéressé par les mêmes problèmes que vous, arrivant parfois indépendamment aux mêmes conclusions (comme, par exemple le fait qu'une bonne partie des Aroumains de la Grèce doivent être des Grecs qui ont adopté le latin déjà à l'époque ancienne)»¹⁰⁹.

Ἐξ ἄλλου, Ρουμάνοι πάλιν ὑποχωροῦν περισσότερο. Ἀντὶ καθόδου ἀπὸ τὴν Δακία στὴν Πίνδο βλέπουν ἄνοδο ἀπὸ νότο πρὸς βορρᾶ, πέρα τοῦ Δουνάβεως. Ἀπὸ τοὺς πρώτους, ποὺ ἐπισημαίνουν τὴν ἀντίστροφη κίνηση εἰναι οἱ Densusianu¹¹⁰, T. Papahagi¹¹¹, Sacerdoteanu¹¹², Siadbei¹¹³. Οἱ δύο τελευταῖοι ἔχουν κυρίως ἀποδυναμώσει τὴν θεωρία περὶ καθόδου. Μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια ἐκφράζονται οἱ Daicoviciu¹¹⁴ γιὰ τὴν μετάβαση στὴν Δακία ωμανοφώνων τῆς χερσονήσου κατὰ τὴν διάρκεια ἐξ αἰώνων, ἀπὸ τὸ 271 μ.Χ. ἕως τὸ 976, ποὺ μνη-

108. E. LOZOVAR, «Byzance et la Romanité Scythique», *Revue des Etudes Roumaines*, 5-6 (1960) 221, 223.

109. Μὲ ἡμερομηνίᾳ 17-3-1986. Λυποῦμαι βαθύτατα, διότι λόγοι ύγειας δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἔγκαιρη ἐκφραση τῶν εὐχαριστιῶν μου γιὰ τὴν ἐπιστολή, τὴν εἰσήγησή του καὶ ἐκλογή μου ώς τακτικοῦ μέλους τοῦ *Centre Roumain de Recherches – Etablissement Libre d'Enseignement Supérieur* déclaré à l' Académie de Paris, καθὼς καὶ γιὰ τὴν πρόσκληση νὰ δώσω διάλεξη μὲ θέμα βαλκανικῆς ωμανολογίας.

110. O. DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine*, I: *Les origines*, Paris 1901, 300, 327-328, 335 καὶ 355-357.

111. T. PAPAHAGI, «Din epoca de formăriune a limbei române», *Grai și Suflet*, 1 (1923-1924) 228 κ.έ.

112. A. SACERDOTEANU, «Vlahii și Vlahia lui Brocard», *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), 5 (1928-1930) 497 κ.έ.

113. I. SIADBEI, *Originile dialectelor române*, Iassı 1933, 19.

114. C. DAICOVICIU - H. DAICOVICIU, «La Dacie et sa romanité», *Sources archéologiques de la*

μονεύονται στὴν Μακεδονία¹¹⁵.

Οἱ ἐγκαταστάσεις αὐτὲς σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀδιάκοπες ἑλληνοδακικὲς καὶ ἑλληνογειτικὲς σχέσεις ἐξαρθρεύουν ὁπωσδήποτε καὶ ὅμοιότητες μεταξὺ ἀρωμονικῆς καὶ ρουμανικῆς¹¹⁶. Γιὰ τὴν κατανόηση τῶν παντοίων ἑλληνικῶν ἐπιδράσεων στοὺς προγόνους τῶν Ρουμάνων καταχωρίζω ἐλάχιστα ἀποσπάσματα ἀπὸ συγγραφὲς Ρουμάνων, ἐγκρίτων ἐπιστημόνων. Ὁ ἀρχαιολόγος Pârvan¹¹⁷ γράφει: «Ce qui est, en tout cas, très sûr, c'est que vers 500 av. J-Chr. le Danube, jusqu' au confluent du Sereth, était une rivière *grecque* et que les pêcheurs et les négociants d'Istrie connaissaient très bien le pays gétoscythe, qu'ils traversaient sans cesse en amont et en aval de cette partie du fleuve et de ses bras, canaux, lacs et affluents». Ἐπαναλαμβάνει: «le Danube semblait devenir, comme le Borysthène, une rivière *grecque*». Οἱ Ἑλληνες δὲν περιορίζονται στὶς γετικὲς παρόχθιες περιοχὲς τοῦ Δουνάβεως, ἀλλὰ εἰσδύουν βαθιὰ στὴν δακικὴ ἐνδοχώρα: «Les marchands grecs, une fois arrivés à l' embouchure de la rivière par excellence gète... ne craignaient de la remonter – elle et ses affluents – jusqu' à la source, dans les gorges mêmes de Carpathes».

Ὁ Pârvan διαφωτίζει πλήρως γιὰ ποικίλες πτυχὲς τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων στὴ Δακία: «Les bonnes relations des Grecs avec les rois gètes auront beaucoup contribué à intensifier de nouveau la pénétration des négociants grecs dans la vallée du Danube, et en général en Dacie. Le fait que Byrebista, ..., se sert dans ses ambassades d'un Grec de Dionysopolis, est concluant pour les nouvelles possibilités de pénétration grecque en amont du Danube et de ses affluents».

Καὶ κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία οἱ Ἑλληνες συνεχίζουν καὶ ἐπαυξάνουν τὶς πολυσχιδεῖς δραστηριότητές τους στὴν Γετοδακία¹¹⁸. Οὔτε οἱ μεγάλες ἀναστατώσεις, ποὺ ἐπιφέρουν οἱ μεταναστευτικοὶ λαοί, ἀπομακρύνονται ὁριστικὰ τοὺς Ἑλληνες ἀπὸ τὸν Δούναβι¹¹⁹. Ἀλλως τε τὸ Βυζάντιο δὲν λησμονεῖ τοὺς ὑπηρό-

civilisation européenne. Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l'AIESEE, Bucarest 1970, 253.

115. ΚΕΔΡΗΝΟΥ, 2, 435. Βλ. καὶ ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἡ ἀρωμονικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, *Βλάχοι*, β' ἔκδοση, Ἀθῆνα 1986, 119.

116. Ἀναιροῦνται οἱ θέσεις τοῦ TH. CAPIDAN, «Aromânișmele din dialectul dacoromân și problemele care se leagă de ele», ἐν *Limbă și Cultură*, București 1944, 312-330.

117. V. PÂRVAN, «La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube», Académie Roumaine, *Bulletin de la Section Historique*, 10(1923) 27, 39, 42, 45.

118. ΠΙ. N. BANESCU, «Entre Roumains et Grecs. Ce que vous apprend le passé», *Néa Πολιτική*, (1937) 1049: «Les territoires habités aujourd'hui par le peuple roumain, ..., ont connu, dès l'époque la plus ancienne, l'influence bienfaisante de l'esprit grec.

ους τῶν παραδουναβίων περιοχῶν. Γιὰ τὴν προστασία τους διαθέτει καὶ εἰδικὸ στόλο¹²⁰. Ἡ δὲ τουρκοκρατία εὐνοεῖ ἀθρόες ἐγκαταστάσεις Ἑλλήνων στὶς Ἕγεμονίες¹²¹, ὅπου διακρίνονται ἐκ νέου σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δημόσιας καὶ ἴδιωτικῆς ζωῆς, ἐπιδρώντας ποικιλότροπα στοὺς γηγενεῖς. Ἀξιοσπούδαστα εἶναι τὰ ἑλληνικὰ δάνεια στὴν ρουμανικὴ γλώσσα καὶ αὐτῆς τῆς περιόδου¹²².

Ἄλλὰ καὶ τὶς ἀνομοιότητες μεταξὺ ἀρωματικῆς καὶ ρουμανικῆς ἔξηγοῦν Ρουμάνοι ἐπιστήμονες. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύω τοὺς Giunglea, Graur, Coteanu¹²³, οἵ ὅποιοι χαρακτηρίζουν τὴν ἀρωματικὴ ἰδιαίτερη γλώσσα καὶ ὅχι διάλεκτο τῆς ρουμανικῆς. Παλαιότερα ὁ Xenopol εἶχε ἐπισημάνει τὶς οὐσιώδεις διαφορές¹²⁴. Ὁ δὲ Procopovici ὑπογραμμίζει τὴν διαφορὰ στὴν σύνταξη¹²⁵. Ὁ Iorga ἐπικαλεῖται τὶς ἀνομοιότητες, ὅταν ἀμφισβητεῖται ἡ αὐτοχθονία τῶν Ρουμάνων στὴ Δακία¹²⁶. Τὸ παρόδειγμα εἶχε δώσει πολὺ ἐνωτερούτερο ὁ P. Papahagi, ὁ ὅποιος ὡς τεκμήριο τῆς ἐντοπιότητας καὶ τῆς συνέχειας τῶν Ρουμάνων στὴν ἀρχαία Δακία, πέρα τοῦ Δουνάβεως, προσκομίζει τὴν ἀπονομία ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ γλώσσα ἐνὸς ρήματος, ὃρου ποιμενικοῦ, ποὺ συνηθίζεται στοὺς Βλάχους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Εἶναι τὸ q. sărăgescu, τὸ ὅποιο παράγεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο καὶ νέο ἑλλη-

On peut distinguer trois phases de cette influence: 1. Le contact des contrées roumaines avec les Hellènes de l'Antiquité; 2. L'influence durable et féconde exercée par Byzance; 3. L'influence grecque moderne». Εἰδικά γιὰ τὴν περίοδο τῆς ρουμανοκρατίας γράφει: «C' est ainsi que les ancêtres du peuple roumain ont pris de bonne heure contact avec la brillante civilisation du monde hellénique. Ce contact continue aussi, comme nous l' avons dit sous la domination de Rome. On peut encore longtemps parler de «Mix-hellènes» dans ces régions danubiennes» (1051).

119. AYT., 1052: «... les armées de Maurice passent souvent le Danube, dans les contrées perdues nominalement pour l'empire, mais que le général Priscus n'hésite pas à déclarer, devant les messages du Khagan, comme appartenant aux Romains: Ψωμαϊκὸν ὑπεῖναι τὸ ἔδαφος! fut sa réplique aux protestations des envoyés du Khagan».

120. ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Tὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φροεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*. Ἐκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Bυζαντινὴ Ἰστορία*, A' 324-610, Ἀθῆναι 1975, 319 κ.ἔ.

121. Πβ. BANESCU, ē.ā., 1055-6.

122. L. GALDI, *Les mots d' origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Bucarest 1939.

123. Βλ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Ἡ ἀρωματικὴ... β'* ἐκδοση, 171 κ.ἔ., ὅπου καὶ βιβλιογραφικὴ ἀναφορὰ σὲ ὅλους.

124. Ἐπὶ πλέον ὁ Xenopol διαβεβαιώνει ὅτι Ἀρωματῖνοι (Βλάχοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν) καὶ Ρουμάνοι (Βλάχοι πέρα τοῦ Δουνάβεως) εἶναι δύο διαφορετικοὶ λαοί. Ἀτεκμηρίωτη εἶναι ἡ ἀντιγνωμία τοῦ LUCIAN BOIA, «L' historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain», *Revue Roumaine d'Histoire*, 17 (1978) 701.

125. Βλ. *Balcania*, 1(1938) 62 σημ. 1.

126. N. IORGA, *L'origine et patrie première des Roumains (réponse à une agression)*, Bucarest 1938, 3.

νικὸ σαλαγᾶ¹²⁷, ἀλλὰ στὸ ὅποιο ἔλαβε χώρα ὁ ρωτακισμός, φαινόμενο τῶν πρώτων αἰώνων μ.Χ., ἦτοι πρὸ τῆς ὑποτιθεμένης ἄλλοτε καθόδου. Ἀν ἐδραιώνεται τὸ ἐπιχείρημα τοῦ P. Papahagi, ἀντίστοιχα προστίθεται νέα ἀπόδειξη τῆς ἐλληνικότητας τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων.

Τὰ τεκμήρια διαχωρισμοῦ ἀρωμούνωνικῆς καὶ ρουμανικῆς, συνάμα Ἀρωμούνων καὶ Ρουμάνων, ἀφθονοῦν. Πειστικὰ εἶναι καὶ τὰ ἀκόλουθα¹²⁸. Ὁ T. Papahagi ἔξετάζοντας τὴν φωνητικὴν ἔξέλιξην τῆς ἐλληνικῆς λέξεως χορός, ἥ ὅποια εἰσῆλθε σὲ ὅλες τις γλώσσες τῆς N.A. Εὐρώπης, τονίζει ὅτι στὴν μὲν ἀρωμούνωνική, ὅπου ἔχει τὴν μορφὴν *coru*, χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. π.Χ., δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς παρουσίας τῶν Ρωμαίων στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ στὶς ἄλλες μετὰ τὸν 8ο αἰ. μ.Χ.

Στὸν 2ο αἰώνα ἐπίσης π.Χ. ἀνάγονται οἱ εἰδικοὶ γλωσσολόγοι, Graur, Galdi, Sandfeld, τὸν σχηματισμὸν τῶν ρημάτων τῆς ἀρωμούνωνικῆς, ποὺ λήγουν σὲ -escu, τῆς τετάρτης συζυγίας, στὴν ὅποια ἐντάσσονται ὅλα τὰ ἐλληνικῆς προελεύσεως.

Στὸν 1ο αἰώνα μ.Χ. ἀνάγονται οἱ Mihăescu, Rohlfis κ.ἄ. τὴν ἀλλαγὴν τῆς προφορᾶς τῶν διφθόγγων *au* καὶ *eu* σὲ *aε* καὶ *εβ*, φαινόμενο γενικὸν στὴν ἀρωμούνωνική, ὥστε νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ρουμανικήν.

Ἄπὸ τὸν 2ο αἰώνα μ.Χ., χρονολογεῖ ὁ Rohlfis τὴν τροπὴν τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος μπ σὲ mb, ποὺ ἀπαντᾷ καθολικὰ στὴν ἀρωμούνωνική, ἐνῶ εἶναι ἀνύπαρκτο στὴν ρουμανικήν.

Τὴν διατήρησην τῶν συμφώνων γ, δ, θ, λέξεων - δανείων τῆς ἐλληνικῆς, στὴν ἀρωμούνωνικὴν κατ' ἀντίθεσην πρὸς τὴν ρουμανικήν, ὁ Galdi ἀποδίδει στοὺς χρῆστες τῆς ἀρωμούνωνικῆς, τοὺς ὅποιους θέλει Ἑλληνες ἥ μιγάδες διγλώσσους.

Ἐτοι ἐρμηνεύει ὁ Capidan καὶ τοὺς ἀπλούς καὶ τετελεσμένους μέλλοντες καὶ τις δυνητικές ἐγκλίσεις τῆς ἀρωμούνωνικῆς, ἥ ὅποια ἐπομένως διαφοροποιεῖται βασικὰ ἀπὸ τὴν ρουμανικήν, ὅπως φυσικὰ καὶ οἱ χρῆστες τῆς.

Ἄποδεικτικὴ ἀξία ἔχει καὶ τὸ ἀριθμητικὸν σύστημα τῆς ἀρωμούνωνικῆς, κατ' ἔξοχὴν ἀπὸ τὸ εἴκοσι κ.ἄ., τοῦ ὅποιου ἔξαρχοι βαμένη ἀντιστοιχία ὑπάρχει μόνον στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴν καὶ ἀκριβέστερα στὴν δημώδη. Μάλιστα θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ἐλληνιστὴν Schwyzer ὁ ἀρχαιότερος τύπος τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς.

127. P. PAPAHAGI, «Quelques influences byzantines sur le macédo - roumain», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, 2 (1925) 194.

128. Βλ. βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἡ ἀρωμούνωνικὴ...», κατὰ κεφάλαιο, στὸ ὅποιο ἔξετάζονται.

„Αν καὶ οἱ λέξεις τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος τόσο στὴν ἀρωματικὴ ὅσο καὶ στὴν ρουμανικὴ εἶναι λατινικές, ἡ ἀριθμηση διαφέρει ἐντυπωσιακά. Μιὰ μικρὴ ἀντιπαράθεση καθιστᾶ ἀνάγλυφη τὴν διαφορά:

<i>Ἀρωματικὴ</i>	<i>Ρουμανικὴ</i>
20 = γιγιντί	douăzeci
21 = unspräßigintī	douăzeci și unu (ἢ una)
22 = doispräßigintī	douăzeci și doi (ἢ două)
23 = treispräßigintī	douăzeci și trei κ.ο.κ.

Λατινικὴ

- 20 = viginti
 - 21 = viginti unus, a, un (ἢ unus, a, um et viginti)
 - 22 = viginti duo, duae, duo (ἢ duo, duae, duo et viginti)
 - 23 = viginti tres, tria (ἢ tres, tria et viginti) κ.ο.κ.
- Ἐλληνικὴ - ἀρχαιότερη καὶ δημώδης μορφὴ ἀριθμήσεως.
- 20 = Εἴκοσι (Δωρ., βοιωτ., θεσσ., τύπος Fikati)
 - 21 = Ἐν ἑπὶ εἴκοσι
 - 22 = Δύο ἑπὶ εἴκοσι
 - 23 = Τρία ἑπὶ εἴκοσι κ.ο.κ.

„Απὸ τὴν ἀνάλυση, π.χ., τοῦ 21 τῆς ἀρωματικῆς ἀποκαλύπτονται οἱ λατινικὲς λέξεις *unus supra viginti*, ποὺ φαίνονται ώς τέλεια μεταγλώττιση τοῦ 21 τῆς ἀρχαιότερης Ἑλληνικῆς, ἐν ἑπὶ εἴκοσι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι Ἐλληνες κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐκμαθήσεως τῆς λατινικῆς ἀντικαθιστοῦν τὶς Ἑλληνικὲς λέξεις μὲ τὶς ταυτόσημες λατινικές διατηρώντας τὸν παλαιότερο λαϊκὸ τύπο τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος.

„Αρα οὗτε οἱ ὄμοιοτητες οὗτε οἱ ἀνομοιότητες ἐκπλήσσουν ἐκείνους, ποὺ κατέχουν τὸ θέμα. Ἡδη συμπεραίνεται ὅτι καὶ οἱ προβαλλόμενες ὄμοιότητες μεταξὺ ρουμανικῆς καὶ ἀρωματικῆς ἢ δῆθεν ἐξάρτηση τῆς δεύτερης ώς διαλέκτου τῆς πρώτης δὲν συντηροῦν ὑπὲρ τῶν Ρουμάνων. Διότι κάλλιστα τὰ ὄμοια στοιχεῖα, ὅταν δὲν ἐξηγοῦνται ώς παράλληλες ἐξελίξεις, ἀποτελοῦν ἐπιδράσεις τῶν Ἑλλήνων στοὺς Ρουμάνους, ἀφοῦ ἡ ἐπικοινωνία εἶναι μακραίωνη καὶ πολύ-

πλευρη. Έξισου εύκολη είναι καὶ ἡ ἀνασκευὴ τῆς ἐπιχειρηματολογίας, ποὺ στηρίζεται στὰ λεγόμενα στοιχεῖα τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἢ θρακικοῦ ὑποστρώματος, γιὰ τὰ δόποια κατὰ κανόνα ἐφαρμόζεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἀγνώστου διὰ τοῦ ἀγνώστου, ignotum per ignotius, καθὼς καὶ τοῦ ἐνδιαμέσου σλαβικοῦ ἢ παλαιοσλαβικοῦ στρώματος καὶ ἐπιστρώματος.

Εὔνόητον είναι πλέον ὅτι δὲν ὑπηρετοῦν τὴν ἐπιστήμη καὶ προσφέρουν χείριστες ὑπηρεσίες στὴν πατρίδα τους οἱ Ρουμάνοι, εἴτε μητροπόλεως εἴτε Διασπορᾶς, οἱ δόποιοι ἀνακινοῦν τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα¹²⁹ χαρακτηρίζοντας τοὺς Βλάχους - Ἀρωματικούς τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ βορειοτέρου Ἑλληνικοῦ χώρου ὡς «συμπατριώτες» τους, «Ρουμάνους», «ἀδέλφια Μακεδόνες», ὅπως πράττει ὁ Vasile Sasu¹³⁰ ἢ ὑπονοοῦν οἱ Elena Scărlătoiu καὶ Lia Brad - Chisacof¹³¹, ἥ ὡς ἔθνικὴ μειονότητα, τῆς δόποιας αὐτόκλητος συνήγορος στὴν Διεθνῆ Ἐνωση Δικηγόρων ἐμφανίζεται ἐφέτος ὁ J. Gruia¹³².

Γιὰ τὸ ἄρθρο τοῦ Sasu ὁ K.K. Χατζόπουλος κρίνει προσφυέστατα ὅτι «δὲν ἀποβλέπει σὲ τίποτα ἄλλο παρὰ στὸ νὰ ἐπισημάνει ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ δεοντολογία ἐπιβάλλει τὴν ἀποφυγὴ χρησιμοποιήσεως μεθόδων δημοσιογραφικοῦ

129. Βλ. τελευταῖα δημοσιεύματα MAX DEMETER PEYFUSS, «Aromunen in Rumänien», *Österreichische Osthefte*, 26(1984) 423.

130. V. SASU, «La Macédoine vue par Bolintineanu», *Recherches sur l' histoire des institutions et du droit*, 4(1980) 147-152. Μετὰ τὴν πρόοδο τῆς ρωμανολογίας θὰ ἀνέμενε κανεὶς τὴν ἀναφορὰ στὸν Bolintineanu ὡς παράδειγμα παρεκκλίσεως τῆς ρουμανικῆς γραμματείας γιὰ σκοπιμότητες πολιτικές, οἱ δόποιες είναι ἀμφιβόλο ἀν ἔξυπνηρέτησαν τὰ ρουμανικὰ συμφέροντα καὶ προσωρινά, ἐνῶ ἀποδεδειγμένα ἔβλαψαν μακροπρόθεσμα τὴν Ρουμανία ὅχι μόνον στις σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ στὴν διεύρυνση τοῦ χάματος μὲ τὴν Οὐγγαρία, στὴν δόποια κείμενα, ὅπως τοῦ Sasu, προσφέρουν ἀνέπιστα ἐρείπωμα!

131. Βλ. *Revue des Etudes Sud-est Européennes*, 23(1985) 186-188.

132. Βλ. *Union Internationale des Avocats. Le congrès de la Haye Juriste international*, 85/3, 46-47, ὅπου ἡ εἰσήγησή του «Quelques réflexions sur les Droits de l' Homme et la minorité aroumaine en Grèce». Βασίζεται στὴν συνέντευξη τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Mannheim Δρ Rupprecht Rohr καὶ σχολιάζει ἀντιβλαχικὰ δημοσιεύματα τῆς ἐφημ. Στόχος καὶ ἄρθρο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γ. Βλάχου στὴν ἐφημ. *Le Monde* τῆς 29-5-1985, ἐπιγραφόμενο «Protection des minorités et limite du droit à la différence», δημοσιεψένο καὶ στὴν ἐφημ. Τὸ Βῆμα τῆς 2-6-1985 σὲ πιστὴ μετάφραση «Προστασία μειονοτήτων καὶ δριταὶ τοῦ δικαιώματος στὴ διαφορά». Κυρίως ἀφοροῦται ἀπὸ ἀπάντηση στὸ ἄρθρο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Γ. Βλάχου τοῦ Iancu Perian, *Le Monde*, 3-8-1985, 2, προέδρου τῆς Association des Français Aroumains, στὴν δόποια συμμετέχουν ἐπιζώντες ρουμανισάντων, θυμάτων τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, 19ου καὶ ἀρχῶν 20ου αἰώνων, μεταξὺ τῶν δόποιων ἐνδεχομένως συγκαταλέγεται καὶ ὁ δικηγόρος J. Gruia, ἀν ἡ καταγωγὴ του ἀνάγεται στὸν δάσκαλο ἀπὸ τὸ Βεράτι Κρόα, ποὺ ἦταν καθολικὸς στὸ δόγμα καὶ φέρεται ἀναμεμειγμένος στὴν Παπική, αὐτοτιακὴ καὶ ρουμανικὴ προπαγάνδα τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ. Πβ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ἔ.ἄ., 37-38, 188.

χαρακτήρα, ποὺ ὁπωσδήποτε τίποτα θετικὸ δὲν μποροῦν νὰ προσφέρουν στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ ἀντίθετα δημιουργοῦν πολλὰ ἐρωτηματικὰ καὶ ἀπορίες, σχετικὰ μὲ τὴν πρακτικὴ ἀξία ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει σήμερα ἡ ἐφαρμογὴ τέτοιων μεθόδων, πού, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, πιστεύουμε ὅτι ἀνήκουν πλέον ὄριστικὰ στὸ παρελθόν»¹³³.

Στὶς Ρουμανίδες συγγραφεῖς Elena Scărătoiu καὶ Lia Brad - Chisacof, οἵ δοποῖες σὲ πρόσφατη βιβλιοπαρουσίασθαι φαίνονται νὰ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων, ἐμμέσως δὲ ἀναφέρονται καὶ σὲ δημοσίευμά μουν, σπεύδω νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ὁ Iorga διαχωρίζοντας τὸν ρουμανικὸ λαὸ ἀπὸ τοὺς Βλάχους - Ἀρωμούνους γράφει τὰ ἔξῆς: «... si la population - roumaine, dès le début si nombreuse sur la rive gauche du Danube, serait venue d' un 'Balkan' qu'on ne pourrait pas définir, on ne s'expliquerait pas pourquoi elle n'a ni les formes du dialecte 'aroumain' de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec...»¹³⁴. Ὁπωσδήποτε τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Iorga ἰσχύει καὶ ἀντιστρόφως!

Ἐπίσης ὅξια ὑπομνήσεως εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Lozovan, κατὰ τὸν ὅποιο ἡ ρουμανικὴ γλώσσα δὲν εἶναι καθόλου βαλκανική: «Le roumain n'est pas une langue 'balkanique'; il le sera le jour où l'on pourra classer les idiomes sémitiques d'Afrique du Nord parmi les langues ibéro-romanes ou l'espagnol et le portugais dans une communauté linguistique maghrébine!»¹³⁵.

Ἄν πάλι οἱ Ρουμανίδες συνάδελφοι διακατέχονται ἀπὸ ὑπερβάλλοντα πατριωτικὸ ξῆλο, γιὰ τὸν ὅποιο δικαιοῦνται κιόλας καὶ νὰ σεμνύνονται, περιττεύει ἡ συνέχιση τῆς περιπλανήσεώς τους στὴν τόσο μακρινὴ ἐλληνικὴ Πίνδο, ὅταν στὴν ὄμοιοή τους Μολδαβία λαλεῖται ὁ πάτριος λόγος τους παρὰ τὴν κυριλλικὴ παραλλαγὴ, οἰκεία ἄλλοτε καὶ στὴν Ρουμανία, καὶ τὴν μετονομασία του σὲ γλώσσα μολδαβική. Ἄς μὴ χάνουν τὸ δάσος προσέχοντας τὸ δένδρο.

Ἄν τυχὸν ἔχουν ἀκραιφνῆ ἐπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντα, οἱ ἐλάχιστοι στὴν Ἑλλάδα ρωμανιστές - βαλκανολόγοι εἶναι πρόθυμοι νὰ ἀνταποκριθοῦν σὲ διάλογο, μάλιστα πρῶτοι ἀπευθύνονται ἴδιωτικὴ πρόσκληση.

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὁ διάλογος ὥφελεῖ καὶ ἔθνικὰ ὅλους, ἀφοῦ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια διαλύνονται οἱ πλάνες καὶ ἐπικρατοῦν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ φιλία, οἱ δοποῖες εὔνοοῦν τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἀγαστὴ συνεργασία, παντοῦ καὶ πάντοτε χρή-

133. K.K. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, «Οἱ Ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὄδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία», *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία. Παράρτημα*, 7(1978), Θεσσαλονίκη 1982, 45.

134. IORGA, ἔ.ἄ., 3.

135. LOZOVAN, «Onomastique roumaine et balkanique», 225, σημ. 1.

σιμη και ἐποικοδομητική. Πρὸ πάντων προάγει τὴν ἐπιστήμην. Καὶ ἀπομένουν ἀκόμη πολλὰ σημεῖα τῆς ρωμανολογίας, σλαβολογίας, βαλκανολογίας ἢ ἐπὶ μέρους γλωσσῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, γὰρ νὰ φωτισθοῦν μὲ τὴν ἐνδελεχῆ καὶ δεοντολογικὴ σπουδὴ τῆς κουτσοβλαχικῆς - ἀρωματικῆς. Δεῖγμα εὐγλωττού εἶναι ἡ λέξη καμπούρης, τὴν ὅποια ὁ Ἀνδριώτης παράγει ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ καμπύλος ἀλλὰ μέσω τῆς τουρκικῆς, ἐνῶ ἡ γνώση τῆς ἀρωματικῆς, τῆς πλησιέστερης στὴν δημιόδη ἀνατολικὴ λατινική, ἐπιτρέπει ἀσφαλέστερη καὶ ὀρθότερη ἐτυμολογία: ἀρχ. ἐλλ. καμπύλος > λατ. campulus > δημ. ἀνατ. λατ. campurus, μὲ ρωτακισμό, > ἀρωμ. câmburu > νεοελλ. καμπούρης¹³⁶.

Τέλος, στὸν Jordan Gruia εἶναι ἀναγκαία ἡ ὑπενθύμιση ὅτι οἱ Βλάχοι - ἀρωματικοὶ δὲν ἔκαμαν χρήση τῶν μειονοτικῶν δικαιωμάτων, τὰ δποῖα ἡ Ρουμανία εἶχε ἐπιτύχει μὲ τὴν Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (1913). Ἀποτελεῖ μοναδικὸ παράδειγμα στὰ παγκόσμια χρονικὰ τῶν μειονοτήτων. Διότι, ὅπως εὐθαρσῶς διακηρύσσει ὁ I. Coteanu, οἱ Βλάχοι - ἀρωματικοὶ ποτὲ δὲν εἶχαν τὴν συναίσθηση ὅτι ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἰδίου μὲ τοὺς Ρουμάνους λαοῦ, οὔτε κατὰ τὸ διάστημα ποὺ οἱ ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν τρανσυλβανικὴ σχολὴ Γ.Κ. Ρόζιας καὶ M. Βογιατζῆς εἶχαν πασχίσει νὰ δεῖξουν στοὺς Βλάχους - ἀρωματικοὺς ὅτι εἶναι ἔνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τοὺς Δακο - Ρουμάνους¹³⁷.

Ἐνῶ, λοιπόν, τόσο στὸ Μακεδονικὸ ὅσο καὶ στὸ Κουτσοβλαχικὸ καταφανῶς τὸ δίκαιο εἶναι μὲ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, διεθνῶς δὲν ἀναγνωρίζεται πάντοτε. Ἡ εὐθύνη δὲν βαρύνει ἀποκλειστικὰ τοὺς ξένους. Κυρίως εἶναι Ἑλληνική, διότι στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ σοφαρὰ ἐθνικὰ θέματα δὲν ἀντιμετωπίζονται μὲ δργάνωση, πρόγραμμα καὶ μέθοδο. Εὔστοχα ὁ Μαν. Ἀνδρόνικος ἐπισημαίνει τὴν αἰτία: «Ἡ

136. Ἀνάλογη περίπτωση βλ. D.J. GEORGACAS, *Ichthyological Terms for the Sturgeon and Etymology of the International Terms Botargo, Caviar and Congeners.* (A Linguistic, Philological, and Culture-Historical Study). Ὄνοματα δηλωτικά τοῦ Ὁξυρύγχου καὶ οἱ διεθνεῖς ὄροι Botorgo, Caviar καὶ Σιγγενῆ. (Μονογραφία γλωσσούστορική, φιλολογική, μὲ ἐτυμολογικὴν ἀναφοράν εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς γλώσσης καὶ πολιτισμοῦ). *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.* Τόμος 43, Ἀθῆναι 1978, 209-237. Πβ. καὶ Λαογραφικὴ Κύπρος, 26(1979) 66.

137. I. COTEANU, «Criterielle de stabilire a dialectelor limbii române», *Limba Romîna*, 8(1959) 10. Πβ. M. PAILLARES, *L'Imbroglie Macédonien*, Paris 1907, 400: «Les Koutzo - Valaques de Macédoine, sollicités par le roumanisme, sont restés fidèles à l' idée grecque, malgré les intrigues et les menaces de Hilmi-Pacha-le grand Réformateur surnommé par les Turcs eux-mêmes Hilmesco - Pacha, tant sa roumanophilie éclate à chacun de ses actes – et malgré, aussi, les exécutions des bandes bulgaro-roumaines». Ὅπως περιγράφει σὲ συλλογικὸ ἔργο ἐπιγραφόμενο *La Grèce*, Paris 1908, 178-179, τῆς *Ligue Française pour la défense des droits de l' Hellénisme*, παρὸ τὶς φρικώδεις ἐκτελέσεις, οἱ Κουτσοβλαχοὶ «refusaient d' adhérer au bulgaro-roumanisme et s' entêtaient à être Grecs...». Καὶ Γ.Σ. NOTARH, *Tὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα ὥπως τὸ εἶδε ὁ Τιάνης Κορδάτος*, Ἐκδόσεις «Δωδώνη», Ἀθῆναι - Γιάννινα 1985, 21-22.

πείρα μου μὲ ἔχει διδάξει πώς μόλις περάσει ἡ ἔξαψη τῆς ἐπικαιρότητας κάποιου προβλήματος, ἂς εἶναι καὶ τόσο τρομαχτικοῦ ὅσο ἡ ραδιενέργεια, ὅλα ξαναγυρίζουν στὸν ‘κανονικό’ τους ρυθμὸ (ἢ καλύτερα τὴν ἀρρυθμία), ἔνα ρυθμὸ μακάριας ἀνευθυνότητας καὶ νωχελικῆς πλήξης»¹³⁸.

‘Ἡ μακαριότητα αὐτὴ ἀπορρέει, ὅπως γράφει ὁ Ἀλέξ. Ἀλκ. Παπαγεωργίου, καὶ ἀπὸ τὴν ἀφελῆ πεποίθηση «παντὸς Ἐλληνος, ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου, ὅτι κατέχει σαφῆ καὶ ἀκριβεστάτην ἀντίληψιν τῶν τριβῶν καὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς’!». Ἀφοῦ δὲ μνημονεύει τὶς πολυάριθμες εὔκαιριες, ποὺ ἔφυγαν ἀνεκμετάλλευτες, συμπληρώνει τὰ ἔξης: «Οὐδεμιᾶς τῶν περιστάσεων τούτων ἐπωφελήθη ἡ Ἑλλάς, καθ’ ὃσον ἐν τῇ Ἐλληνικῇ Πρωτευόνσῃ ἐπεκράτει ἡ ‘στενοκεφαλιὰ καὶ ὁ ‘Ἑλλαδισμός’, ἀπροπαράσκευος καταλαμβανομένη πάντοτε, τάνατοιν δὲ προέβαλλεν ἑκάστοτε μετὰ τῶν ἀξιώσεων καὶ κινητοποιήσεων αὐτῆς ἐν ἀκαταλλήλῳ πάντοτε στιγμῇ, ἢ ἐπελαμβάνετο πολεμικῶν ἐγχειρημάτων ὅτε οὕτε στρατιωτικῶς ἢ το ἀρκούντως παρασκευασμένη, οὕτε διπλωματικῶς εἶχεν ἔξασφαλίσει πρότερον τὰ νῶτα, ἵνα μὴ εἴπωμεν ὅτι οὕτε ἡδύνατο νὰ προβλέπῃ τὰ γενησόμενα»¹³⁹.

Συνεπῶς ἀποβαίνει πάλιν ἐπίκαιοῃ ἡ γνώμη τοῦ ἐμπείρου στὰ μειονοτικὰ θέματα Edmond Bouchié de Belle, ὅτι ἐπιβάλλεται ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος, ἔστω καὶ ἀν ἡ περίπτωση εἶναι ἀπίθανη, ὅπως τὸ Κουτσοβλαχικὸ κατὰ τὸ 1922: «En Macédoine grecque ou serbe, le mouvement valaque n’ existe plus.

A-t-il des chances de renaître? Le bon sens semble répondre: non... Mais en politique, en politique orientale surtout, il n' est pas de possibilité, si invraisemblable soit-elle, qui ne doive être envisagée»¹⁴⁰.

Μήπως ὑπῆρχε δυνατότητα δημιουργίας «μακεδονικοῦ» ἔθνους καὶ «μακεδονικῆς» γλώσσας; Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα λαμβάνει φοβερὲς διαστάσεις.

138. *Tὸ Βῆμα*, 25-5-1986, 40.

139. Α. Α. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, ‘Ἡ συμβολὴ τῶν Μακεδόνων εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἔθνους μας’, Ἀθῆναι 1974, 51-52.

140. E. BOUCHIÉ DE BELLE, *La Macédoine et les Macédoniens*, Paris 1922, 132. Πβ. καὶ ΑΧ. ΛΑΖΑΡΟΥ, *Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Αρωμούνων*, Ίωάννινα 1986, 328-329. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ηπειρωτικὸ Ήμερολόγιο» 1986.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

ΚΑΡΥΤΣΗ 14 - ΑΘΗΝΑ 105 61

ΤΗΛ. 32.45.169

‘Αθήνα 20 Μαρτίου 1992

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Τήν 5η Απριλίου 1992, ήμέρα Κυριακή, δά τελεσθεῖ Θεία Λειτουργία, γιά τά Μέλη και τούς Φίλους τῆς ‘Ενώσεώς μας, στόν ιερό Ναό του ‘Αποστόλου Παύλου, Καρύτση 14.

“Εναρξη: “Ορόφου 7.30’. Θ. Λειτουργίας 8.30’.

Η παρουσία δλων μας, δά δώσει τή δυνατότητα νά προσευχθούμε θερμά, γιά τήν Μακεδονία μας και τήν ἀποτροπή κάθε ἐπιθουλῆς ἐναντίον τοῦ ‘Εθνους.

Μετά τή Θ. Λειτουργία και ώρα 10.30’, δά ἐπακολουθήσει βαρυσήμαντη ἐπίκαιρη δημιλία, μέ δημιλητή τόν κ. **ΑΧΙΛΛΕΑ ΛΑΖΑΡΟΥ**, Διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημού Αθηνῶν, Βαλκανιολόγο και Ἑκτάκτο Καθηγητή τῆς Σορβόνης.

Θέμα: «**Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ**».

Παρακαλούμε νά προσέλθετε.

Μέ τιμή ἔξαίρετη
ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

**ΦΙΛΟΠΡΟΟΔΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΒΡΟΝΤΑΔΟΥ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1924**

ΕΘΝΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Σᾶς προσκαλούμε νὰ τιμήσετε μὲ τὴν παρουσία σας, τὴν ‘Εθνική’ Εκδήλωση, ποὺ θὰ γίνη στὶς ἐγκαταστάσεις τῆς Πνευματικῆς μας ‘Εστίας τήν **ΚΥΡΙΑΚΗ 29 Μαρτίου 1992** και ώρα 6 μ. μ.
ΘΕΜΑ : ‘Η Έλληνικότητα τῆς Μακεδονίας και οἱ ισχυρισμοί τῶν Σκοπίων.

ΟΜΙΛΗΤΗΣ : Ο κ. **ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΛΑΖΑΡΟΥ**, Ρωμανιστής Βαλκανιολόγος - Γενικός Γραμματεύς τῆς ‘Επιτροπῆς ’Ενημερώσεως διὰ τὰ ‘Εθνικά θέματα.

‘Επίκαιρα τραγούδια, ἀπὸ τὴ Χορωδία τοῦ Φ. Ο. Β.

(‘Εκ τοῦ ‘Ομίλου)

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΜΕ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ, ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ...

Ο Πατέρας της Ιστορίας Ήρόδοτος (484-410 π.Χ.) ἐπανειλημμένως και σαφῶς καθορίζει τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν Μακεδόνων: «Ἐλληνας δὲ τούτους εἶναι... κατάπερ αὐτοὶ λέγουσι, αὐτός τε οὕτω τυγχάνω ἐπιστάμενος καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς ὅπισθε λόγοις ἀποδέξω ὃς εἰσὶ Ἐλληνες, πρὸς δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ Ὀλυμπίῃ διέποντες τὸν ἀγῶνα οὕτω ἔγνωσαν εἶναι».

Μετὰ τρεῖς καὶ πλέον αἰώνες τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων ἐπαναφεβαίωνει ὁ Πολύβιος (204/1-120 π.Χ.): «Τότε μὲν γάρ ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε (sc. Αἰτωλοὶ) πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους...». Ἐπίσης ὁ Πολύβιος ἀντιδιαστέλλει τὸ γλωσσικὸν ὅργανο τῶν Μακεδόνων ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν Ἰλλυριῶν μὲ τὴν εὐκαιρία ἐπικοινωνίας τῶν βασιλέων τους, Περσέως τῶν Μακεδόνων καὶ Γενθίου τῶν Ἰλλυριῶν: «.... ὁ δὲ Περσεύς... ἀκούσας τὰ παρὰ Γενθίου, πάλιν ἔξι αὐτῆς ἐπεμπε τὸν Ἀδαίον καὶ σὺν τούτῳ τὸν Γλαυκίαν, ἔνα τῶν σωματοφυλάκων, καὶ τρίτον τὸν Ἰλλυρίον (sc. Πλευρᾶτον), διὰ τὸ τὴν διάλεκτον εἰδέναι τὴν Ἰλλυρίδα, δοὺς ἐντολάς...».

Τὴν ἀντιδιαστολὴν τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς, Τριβαλλοὺς καὶ λοιποὺς γείτονες ἐπικυρώνει μετὰ δύο αἰώνες ὁ Ἀρριανός.

Ἐνωρίτερα, τὸν πρῶτον αἰώνα π.Χ., ὁ Τίτος Λίβιος καταγράφει μιὰ μαρτυρία ἀληθινὰ πολύτιμη, διότι δηλώνει ὅτι Αἰτωλοί, Ἀκαρνάνες καὶ Μακεδόνες ὁμιλοῦν τὴν ἴδια γλώσσα: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguae homines...».

Ἐξ ἄλλου, μεταπολεμικά, τοῦ 1954, ἀρχαιολογικὸν εῦροντα σὲ διάλεκτο αἰτωλικήν, ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Θυρρείου τῆς Ἀκαρνανίας μὲ τὸ κείμενο τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης τοῦ 212 π.Χ., τῆς ὁποίας περίληψη σώζει ὁ Τίτος Λίβιος, ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι γλώσσα Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων, Μακεδόνων εἶναι ἡ ἑλληνική, ἐφ' ὃσον ἥδη ὑφίσταται σὲ διαλεκτικὴ μορφή, μολονότι τότε εἶχε ἐπικρατήσει ἡ Κοινή.

Τοὺς πρῶτο - δεύτερο μ.Χ. αἰώνες, ὁ Πλούταρχος (46-127 μ.Χ.) προσθέτει ὅτι μεταξὺ Ἡπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων ὑπάρχει ὁμογλωσσία. Ἀλλὰ ἡ μνεία ἀπὸ τὸν Πλούταρχον ἐνὸς «μακεδονίζειν» Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου ἔδωσε ἀφορμὴν νὰ θεωρεῖται ἡ ὁμιλία τους διαφορετικὴ γλώσσα καὶ δχι διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς, δπως πράγματι ἀποδεικνύεται. Ἀλλως τε ὁ Παυσανίας μᾶς πληροφορεῖ: «Ἐχαιρούν γάρ δὴ Μακεδόνες οἱ ἐν Αἰγύπτῳ καλούμενοι βασιλεῖς, καθάπερ γε ἦσαν». Αὐτὸν θυμίζει ἔνα λόγο τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καὶ τὴν παρεπόμενη γιὰ τὴν προφορά του στιχομυθία μὲ τὸν ὑπουργὸν Εξωτερικῶν Ν. Πολίτη, στὸν ὅποιο ὁ Κρητικὸς πρωθυπουργὸς χαριεντιζόμενος

έκανε και τὴν ἐρώτηση: «Φάνηκε και ἡ Κρητικὴ καταγωγὴ μου;»! Ἐπὶ πλέον ὁ Ἀρριανὸς περιγράφει στιχοιμεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μὲ στρατιώτη Βοιωτὸν «βοιωτιάζοντα τῇ φωνῇ», ποὺ φανερώνει ὅτι ἡ καθιέρωση τῆς Κοινῆς καθ' ἄπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμο δὲν σημαίνει και ἔξαλεψη τῶν διαλέκτων ἢ ἀποφυγὴ χρήσεώς τους στὸν προφορικὸν λόγο τόσο ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ὅσο και ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του.

Ποιὸς δὲν ἀκουσε τὸ ἀμύητο ἀνέκδοτο «Τ' ἕντσαν 'ζ ἄλλοι» τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν στὴν Κορέα, οἱ ὅποιοι κατέπληξαν τοὺς ἔνοντας, διότι τὴν νεοελληνικὴ διαλεκτικὴ προφορὰ εἶχαν ἐρμηνεύσει ὡς ἀστραπιαία ἐκμάθηση τῆς κινεζικῆς;

Ἐν τούτοις τὸ «μακεδονίζειν» τοῦ Πλουτάρχου και ἐλάχιστα παρόμοια μὲ τὴν πίεση τοῦ πανιλλυρικοῦ ρεύματος και τῶν ἐθνικιστικῶν ἀνταγωνισμῶν ἀποτελοῦν ἀφορμὲς ἀμφισβήτησεως τῆς ἑλληνικότητας, γλωσσικῆς και φυλετικῆς, τῶν Μακεδόνων.

Ἡ ἐπίσημη κρατικὴ ἑλληνικὴ ἀντιμετώπιση κατὰ κανόνα σπασμωδικὴ και ἀμέθιδη ἄφηνε τὴν πρωτοβουλία στοὺς ἔνοντας. Ἀντίθετα δυνατὴ και ἀποφασιστικὴ ὑπῆρξε ἡ ἀντίσταση Ἑλλήνων ἰδιωτῶν. Μνεία ὅλων εἶναι ἀνέφικτη. Κατ' ἔξοχὴν ὁ Πατέρας τῆς Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, πρῶτος πρύτανις τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Γ. Χατζιδάκις μισὸ και πλέον αἰώνα ἀγωνίζεται στὸν ἐπιστημονικὸν και ἐθνικὸ στίβο ἀκούραστος. Τὸ φωτεινὸ παράδειγμά του ἀκολουθεῖ ὁ N. Ἀνδριώτης, καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας στὸ πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, μὲ κατάλληλη χρήση τῶν νεωτέρων δεδομένων τῆς ἐπιστήμης του και τῆς καθόλου βαλκανολογίας. Ἐξ ὀλοκλήρου δὲ ἀφιερώνεται στὴ γλωσσολογικὴ και ἴστορικὴ διερεύνηση τοῦ «Μακεδονικοῦ» ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ιωαννίνων, σεμνότατος και μοναδικὰ ἀθόρυβος, ὁ Ιωάννης Καλλέρης συγγράφοντας ἀνεκτίμητο ἔργο, στὸ ὅποιο καταχωρίζεται ὅλη ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἑλληνικὴ και ἔντι, και ἀποκαθίσταται ἡ ἀλήθεια.

Ἐξ Ἰσού ἐποικοδομητικὴ και ἀπόλυτα πειστικὴ ἀποβαίνει και ἡ συμβολὴ συγχρόνων μας διακεκριμένων καθηγητῶν ἔνων πανεπιστημίων, ὅπως τῶν N. Hammond, F. Papazoglou, C. Poghirc...

Εἰδικὰ ὁ τρίτος, ὁ Ρουμάνος Cicerone Poghirc, καθηγητὴς τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου και Μπόχουμ, στὴν ἔξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα διδακτορικὴ διατριβὴ του γιὰ τὴν γλώσσα τῶν Μακεδόνων, ἐντελῶς ἀγνοημένη και ἀναξιοποίητη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἐπὶ τριάντα χρόνια, ἀφ' ὅτου ἐγκρίθηκε, τὸ 1959, καταλήγει ὡς ἔξῆς: «Ἡ ἀντικειμενικὴ ἔξέτασις τῆς Μακεδονικῆς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ Μακεδονικὴ διάλεκτος εἶναι διάλεκτος Ἑλληνική, ἀρχαϊκή, συγγενής πρὸς τὰς Δωρικὰς διαλέκτους (ἐν μέρει δὲ και τὴν Αἰολικήν), μὴ

έστερημένη ξένων έπιδράσεων – όπως πάν αλλο περιφερειακόν ίδιωμα – ήτις, ουδέποτε έπαινε νά είναι Έλληνική. Οι Μακεδόνες έγκατέλειψαν τό τοπικόν των ίδιωμα ύπερ της κοινῆς Έθνικῆς γλώσσης, άκριβῶς όπως αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ φυλαὶ. Καὶ εἶναι ἀξιέπαινοι ἔαν, ἀντιληφθέντες τὴν ιστορικὴν ταύτην ἀνάγκην, ἔπραξαν τοῦτο ἐνωρίτερον τῶν ἄλλων».

Κατὰ τὴν ρωμαιοχρατία ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας, στὴν ὅποια ἐδρεύει Ρωμαῖος ἔπαρχος, ἐνδυναμώνεται καὶ ἀναπτύσσεται μὲ ἀναπόφευκτη ἐν μέρει ἐμφάνιση νησίδων ἥ ἐδαφικῶν λωρίδων διγλωσσίας - ἐλληνολατινικῆς κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας ἥ σὲ καίρια σημεῖα διακλαδώσεών της, καθὼς καὶ σὲ χώρους, ὅπου ἐπιβλήθηκαν εἰδικοὶ ὅροι ζωῆς. Ωστόσο τὸ ἐλληνικὸ φρόνημα δὲν ἔκλείπει στὸ διάβα τῶν αἰώνων.

Κατὰ τὸν μέσους χρόνους ἥ ἐγκατάσταση παλαιοσλαβικῶν φυλῶν στὰ βορειότερα περάσματα τῆς Μακεδονίας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐκπολιτιστικὴ ἥ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ἐπιφέρει κάποια πρώϊμη σλαβοφωνία Ἐλλήνων, τὴν ὅποια ἐπισημαίνει τὸν παρελθόντα αἰώνα ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς G. Hertzberg ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀποστολῆς τῶν Θεοσαλονικέων Μεθοδίου καὶ Κυριλλού. Λόγος εὐρύτερης ἐκτάσεως σλαβικοῦ στοιχείου ἀπορρέει ἀπὸ παρεμμηνεία χωρίων τοῦ Βυζαντινοῦ Χρονογράφου Κεκαυμένου.

Οὕτε ἀργότερα διαφροποιεῖται ἥ θενολογικὴ σύνθεση τῆς Μακεδονίας. Διότι ὁ Ντουσάν αὐτοανακηρύσσεται βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Σέρβων καὶ Ρωμαίων, δηλαδὴ τῶν πέρα τῆς Μακεδονίας Σέρβων, ἐντὸς δὲ Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας Ἐλλήνων, καὶ ὅχι Ρουμάνων, ὅπως παραποιεῖ τὴν λέξη Ρωμαίων ὁ Ἀλβανὸς Athanase Gegaj, τὸν ὅποιο ἀμέσως διορθώνει ὁ François Pall. Προσφυέστατα ἐπίσης ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga συμπληρώνει ὅτι οἱ Ντουσάν ἀπολήγουν Βυζαντινοί, χωρὶς σλαβικὴ συνείδηση.

Ἄπαρατήρητες παραμένουν οὐσιαστικὰ καὶ οἱ ἐπισημάνσεις τῶν καθηγητῶν E. Petrovici καὶ Al. Randa, οἱ ὅποιοι περιορίζουν στὰ πραγματικὰ ὅρια τὴν πολυθρύλητη παρουσία Σλάβων στὴν Ἐλλάδα.

Τὴν ἐλληνικότητα τῶν Μακεδόνων ὑποδηλοῦν καὶ λαϊκὲς παραδόσεις τῆς περιόδου τῶν Ἀσανιδῶν, διάσπαρτες στὸν λαοὺς τῆς N.A. Εὐρώπης. Χαρακτηριστικὸ δεῖγμα ἔξετάζει ἡ Ρουμανίδα Maria Golescu, κατὰ τὸ ὅποιο ὁ Μεγαλομάρτυς Δημήτριος, ὑπέριμαχος τῆς Θεοσαλονίκης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, ἀποκαλεῖται ἀπερίφραστα Ἐλλην ἀπὸ τὸν πανικόβλητο Ἰωάννη Ἀσάν, μέσα στὶς παραισθήσεις του.

Μετὰ τοὺς Ἀσανίδες σταματοῦν οἱ ἐλληνοβουλγαρικοὶ ἀνταγωνισμοί. Τοὺς Βουλγάρους καλύπτει ἡ σιωπή. Ἀντίθετα γιὰ τὴν συνειδητὴ συνέχεια τῆς ἐλληνικότητας τῶν Μακεδόνων οἱ μαρτυρίες εἶναι εὔγλωττες. Μὲ μιὰ ἀποφθεγματικὴ θεώρηση τοῦ ἐλληνισμοῦ, συγχρονικὴ καὶ διαχρονικὴ μέσω Βυζαντίου καὶ

τῆς κλασσικῆς Έλλάδος, δι Μελέτιος Πηγᾶς στοὺς 160-170 αἰώνες τονίζει ἐθνικὴ ἐνότητα καὶ ἐπιβίωση: «Ἐσεῖς εἶσθε τὸ γένος ἐκεῖνο τὸ περιφρονημένον τῶν Ρωμαίων, τὸ ὅποιον ἐκυρίευσε ὅλην τὴν οἰκουμένην μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀρμάτων. Ἡ πρώτη μοναρχία τῶν Περσῶν μετετέθη εἰς Αἰγυπτίους, ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους εἰς Μακεδόνας, οἱ δόποιοι ἥσαν Ἐλληνες, τὸ γνήσιον γένος σας. Ἀπὸ ἐκείνους δὲ εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἐσεῖς κρατᾶτε καὶ λέγεσθε. Ἐσεῖς εἶσθε ἐκεῖνοι, τῶν ὅποιων οἱ πατέρες ἐφώτισαν τὴν οἰκουμένην, τὴν ὁρθοδοξίαν τῆς Χριστοῦ πίστεως. Τὰ λείφανα εἴστε ἐσεῖς τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων, ἐσεῖς τὰ λείφανα τῆς ὁρθοδοξίας».

Ἀπὸ τὸν 170 αἰώνα οἱ Ἐλληνες τῶν ὀρεινῶν διαιμερισμάτων τῆς Μακεδονίας ἀφήνουν βαθμιαῖα τὰ κρησφύγετα τοὺς καὶ κατακλύζουν ἀστικὰ κέντρα καὶ ὕπαιθρο, σύντομα δὲ διασπείρονται καὶ βορειότερα δημιουργώντας τὶς κυψέλες τῆς ἐλληνικῆς Διασπορᾶς, συνήθως σὲ παλαιότερες ἑστίες μὲ ἐμφανεῖς ἐπιβίωσεις. Εὔλογα τότε γίνεται αἰσθητότερη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἐλληνισμοῦ, ὁ δόποιος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα τόσο στὴν Χάρτα τοῦ Ρήγα δοσο καὶ στὴν Γεωγραφία τῶν Δημητριέων Δ. Φιλιππίδη καὶ Γρ. Κωνσταντᾶ προβάλλει ἐπιβλητικός γιὰ τὴν ἀριθμητική του δύναμη καὶ τὴν βαθειὰ ἐλληνικὴ συνείδηση παρὰ τὴν ἔκδηλη κατὰ περιοχὲς διγλωσσία καὶ πολυγλωσσία, ὅπως διαιπιστώνουν ξένοι περιηγητὲς καὶ ἐπαληθεύονται μελέτες εἰδικὲς Ἐλλήνων καὶ ξένων. Τῶν πρώτων ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ ὄνόματα, τὰ γνωστότερα, π.χ. τῶν ἀκαδημαϊκῶν Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, Γ. Μέγα, Δ. Ζαχυθηνοῦ, Κ. Ἀμάντου, τῶν καθηγητῶν Ν. Βλάχου, Στίλπ. Κυριακίδου, Ἀπ. Δασκαλάκη, Κ. Βαβούσκου, Ἀπ. καὶ Κων. Βακαλοπούλου, Στεφ. Παπαδοπούλου, Ἰ. Καραγιανοπούλου, Ἀντ. Ταχιάου, Ἀθ. Ἀγγελοπούλου, Μαρίας Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου κ.ἄ.

Σπουδαῖες καὶ ἀδιάψευστες μαρτυρίες τῆς ἐλληνικότητας τῆς Μακεδονίας ἀποτελοῦν τὰ μνημεῖα τέχνης βιζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινά, ὅπως καταφαίνεται ἀπὸ δημοσιεύματα εἰδικῶν, π.χ. τῶν Στυλ. Πελεκανίδη, Ἀγγέλου Προκοπίου, Κων. Δ. Καλοκύρη κ.ἄ.

Τολμηρὲς καὶ ἀποκαλυπτικὲς εἶναι οἱ συμβολὲς ξένων, ιδίως Βαλκανίων. Συγκεκριμένα, δι Γιουγκοσλάβος καθηγητῆς I. Cvijić, μελετώντας τοὺς σλαβόφωνος τῆς βόρειας Μακεδονίας ἀνευρίσκει ἐλληνικό, ἀκραιφνῶς ἐλληνόφωνο ἢ βλαχόφωνο, ὑπόστρωμα, μὲ ἀνάλυση ἡθῶν, ἐθίμων, χορῶν, κατοικίας. Ἀνάλογα συμπεράσματα συνάγει καὶ δι Γερμανὸς καθηγητῆς G. Weigand, δι όποιος στὸ σύγγραμμα του Ethnologie Makedonien, 1924, σημειώνει: «Ἐν τῇ πολιτικῇ συνήθως κρίνουσιν ἐκ τῆς γλώσσης διὰ τὴν ἐθνότητα. Ἡ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ ίκανοποιεῖται μὲ τὴν ἀποψιν ταύτην τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἡ γλώσσα εἶναι κάτι τὸ ἔξωτερικὸν καὶ μεταβλητὸν καὶ δὲν πρέπει μόνη αὕτη νὰ λαμβάνεται ως βάσις

διὰ τὴν κρίσιν, ἀλλὰ πνευματικαὶ καὶ σωματικαὶ ἴδιότητες καὶ ἥθη καὶ ἔθιμα λαϊκά».

Οἱ σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας ἦσαν χρῆστες ἐνὸς ἑλληνοσλαβωνικοῦ ἴδιωματος, τοῦ ὅποιου τὰ σλαβικὰ στοιχεῖα διέφεραν ἀπὸ τὰ σερβικὰ καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸν ἀπὸ τὰ βουλγαρικά. Μὲ τὸ πενιχρὸ τοῦτο γλωσσικὸ κριτήριο ἔγιναν ἐπὶ δεκαετίες στόχος τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, γιὰ νὰ ἀποκοποῦν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό, τοῦ ὅποιου ὑπῆρξαν κατὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα ἀτρόμητοι ὑπέρμαχοι, πολλοὶ δὲ θυσίασαν καὶ τὴν ζωὴν τους. Ἀτέλειωτες σκηνές φρίκης περιγράφουν ξένοι αὐτόπτες μάρτυρες, δῆτας ὁ Γάλλος δημοσιογράφος Michel Paillarès. Ὅσοι δὲν ἀντεξαν στὰ βασανιστήρια καὶ προσχώρησαν στὴν Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν σύμφωνα μὲ τὴν Συνθήκη τοῦ Neuilly τῆς 14/27 Νοεμβρίου 1919 παρουσιάσθηκαν σὰν Βούλγαροι, 60.000, ὅποτε ἐγκατέλειψαν τὴν Μακεδονία καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν σημερινὴ Βουλγαρία, ἀπὸ τὴν ὅποια ἀντίστοιχα ἦλθαν στὴν Ἑλλάδα 250.000 Ἑλληνες.

Ὁ καλύτερος γνώστης τῆς καταστάσεως στὴν Μακεδονία μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν, ὁ H. Morgenthau, γράφει: «Οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Βούλγαροι... ὅλοι ἀνεχώρησαν εἰς τὰς ἀντιστοίχους χώρας των καὶ ἀφῆκαν τὴν Μακεδονίαν καθαρῶς ἑλληνικήν».

Καμπία μνεία Μακεδόνων σὰν ἐθνότητας δὲν γίνεται. «Ἡ Μακεδονικὴ ἐθνότης – τονίζει ὁ Τσεχοσλοβάκος J. S. Rousek – εἶναι τελείως ἀνυπόστατος». Ἀποτελεῖ προϊὸν σκοπιμότητας. Ὁ Eugène Pittard, καθηγητὴς τῆς Ἀνθρωπολογίας στὸ πανεπιστήμιο τῆς Γενεύης, τόσο στὸ συνθετικὸ σύγγραμμά του «Οἱ φυλὲς καὶ ἡ Ἰστορία», ὃπου ἀφιερώνει τὸ 15ο κεφάλαιο γιὰ τὴν βαλκανικὴ χερσόνησο, ὅσο καὶ στὸ εἰδικὸ γιὰ τοὺς λαοὺς τῶν Βαλκανίων, ἀγνοεῖ μακεδονικὸ λαό, κατὰ τὴν ἀντίληψη τῶν Σκοπίων. Ὁ δὲ Βέλγος Arnold van Gennep στὴν συγκριτικὴ μελέτη τῶν ἐθνοτήτων γράφει: «Δὲν ὑπάχει Μακεδονία οὔτε ὡς ιράτος οὔτε ὡς ἔδαφος μιᾶς ἐθνότητας, ἀλλὰ μόνον ὡς γεωγραφικὴ ἐπωνυμία».

“Οιως οἱ διεκδικήσεις τῶν γειτόνων δὲν ἔπαιναν ποτέ. Ἀποκαλυπτικὸ εἶναι τὸ βιβλίο τοῦ Τρινιεγκόρσκυ, ἐπιγραφόμενο «Αἱ γιουγκοσλαβικαὶ μειονότητες τοῦ Ἑξατεροικοῦ», τὸ ὅποιο ἐκδόθηκε στὸ Βελιγράδι τὸ 1938, ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ δὲν τὸ εἶχε ἀξιολογήσει πρεπόντως, μιολονότι ὁ μεταφραστὴς προειδοποιοῦσε μὲ παρρησία: «Τὸ βιβλίον δθεν τοῦ δρ. Τρινιεγκόρσκυ γραφὲν τὸ 1938 ἦτο συνέχεια καὶ ἐπέκτασις τῆς ἀνθελληνικῆς προπαγάνδας, ἀπὸ τὴν ὅποιαν οὐδὲ κατὰ κερδαίαν ἐκφεύγει ὁ Τίτο συνεχίζων τὴν αὐτὴν πολιτικὴν τοῦ Σερβικοῦ Ἰμπεριαλισμοῦ κατὰ τρόπον αὐτονότον καὶ φυσικὸν διὰ τοὺς εἰδότας πλὴν τελείως ἀγνωστον διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, δστις παραμένων ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τῆς πραγματικότητος περιπίπτει ἀπὸ ἐκπλήξεως εἰς ἐκπληξιν...».

Ο μεταφραστής ύπηρξε διορατικός. Είναι ό Δημ. Πολύζος, κάτοχος τῶν γιουγκοσλαβικῶν πραγμάτων. Διότι διέβλεψε τις ἔξελίξεις. Ο Κροάτης Τίτο, μὲ ἀπότερο σκοπὸ τὴν περιστολὴ τοῦ Σερβικοῦ ἐπεκτατισμοῦ, ἀπέσπασε ἀπὸ τὴν Σερβία τὸ νότιο τμῆμα καὶ ἴδρυσε τὴν Σοσιαλιστικὴ Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας σὰν ἔχει φριστὴ ἐθνότητα καὶ ἀντίμαχη τῆς Σερβίας, τὴν ὥποια ἀποδυνάμωσε περισσότερο μὲ τὴν αὐτονόμηση ἄλλων δύο τμημάτων, τοῦ Κοσσυφοπεδίου καὶ τῆς Βοϊβοδίνας. Τὸ τιτούρκο ἐγχείρημα θεωρήθηκε ἀπὸ τὴν ἐπίσημη Ἑλλάδα σὰν ἐσωτερικὸ γιουγκοσλαβικὸ θέμα. Ἀργὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ θεώρηση ἐκείνη παρὰ τὴν λογικότητά της ἦταν ἐσφαλμένη. Εἶχε ἀγνοήσει τὴν προφητικὴ ρήση τοῦ Edmond Bouchière de Belle στὸ βιβλίο του «Η Μακεδονία καὶ οἱ Μακεδόνες» (Παρίσι 1922, 132): «στὴν πολιτικὴν, πρὸ πάντων στὴν ἀνατολίτικη, δὲν ὑπάρχει ἐνδεχόμενο – δοσοδήποτε κι ἀν εἶναι ἀδύνατο, ποὺ νὰ μὴ ἐπιβάλλεται ἡ ἀντιμετώπισθή του».

Ἐν τούτοις, δὲν ἀντιμετωπίσαμε μὲ τὴν ἐπιβαλλομένη φροντίδα λήψεως ἐνδεδειγμένων μέτρων καὶ μὲ τὴν ἀδιάλειπτη ἀναχαίτιση ἐπιβλαβῶν γιὰ τὴν Ἑλλάδα γιουγκοσλαβικῶν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων. Οὕτε κἄν διακριτικὴ παρακολούθηση τῶν διαγραφομένων προοπτικῶν πρὸς ἔγκυρη πληροφόρηση καὶ τυχὸν ἄμεση παρέμβαση ἐπιχειρούσαμε.

Βουβοὶ θεατές παραμείναμε καὶ ὅταν τὸ θέμα ἐλάμβανε διαστάσεις εὐρωπαϊκὲς καὶ οἰκουμενικὲς σὲ δῆθεν ἐπιστημονικὰ ἐπίπεδα.

Ἀνενόχλητα, λοιπόν, καὶ ἀνεμπόδιστα οἱ γιουγκοσλαβικοὶ ἰσχυρισμοὶ (πρόφερε προπαγάνδα) γιὰ αὐτοτελὴ μακεδονικὴ ἐθνότητα, γλώσσα, ἵστορία, λογοτεχνία, λαογραφία, τέχνη θρησκευτικὴ, ἐκκλησία, ὀλόκληρο πλαστὸ οἰκοδόμημα, γίνονται ὕλη ἐγκυριακοπαίδειῶν διαφόρων χωρῶν ὅλων τῶν Ἡπείρων, συλλογικῶν ἐκδόσεων, ἐκλαϊκευτικῶν καὶ κατ' ἐπίφαση ἐπιστημονικῶν, πανεπιστημιακῶν παραδόσεων.

Στὶς ἐκκλήσεις μεμονωμένων προσώπων, εἰδικῶν καὶ μή, Ἐλλήνων τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τῆς Διασπορᾶς, ἀπαντήσεις δὲν δίδονται ἡ γίνονται καθησυχαστικὲς διαφεβαιώσεις, συστάσεις πρὸς ἀποφυγὴ θορύβου, ἐνίστε δὲ καὶ παρατηρήσεις. Δὲν λείπουν αὐτοσχεδιασμοὶ καὶ σπασμοδικὰ μέτρα, ποὺ ἐπιδεινώνουν παρὰ συμβάλλουν στὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος. Ἀπονοιάζουν ἡ ἀληθινὴ βούληση, ὁ ὁρθὸς προγραμματισμός, ἡ τέλεια μεθόδευση, ἡ πλήρης συγκρότηση ἐπιστημονικοῦ ἐπιτελείου γιὰ ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ θέματος, ὅπότε δὲν εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἄμεση ἐκτέλεση μελετημένων ἀποφάσεων.

Κατὰ συνέπεια, ὁρθώνονται τώρα μεγαλύτερα ἐμπόδια. Διότι δὲν ἔχουμε πλέον μόνον τοὺς Σκοπιανοὺς νὰ ἀντιμετωπίσουμε. Δὲν ὑπάρχουν ἀποκλειστικὰ οἱ ἀντίπαλοι μας, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπαιτιότητι μας πλανηθέντες καλοπροσαίρετοι καὶ φίλοι. Γι' αὐτὸν χρειάζεται ιεράρχηση τῶν δραστηριοτήτων, κατάταξη τῶν

προτεραιοτήτων.

Πρωτίστως είναι άναγκαιος ένας προσεκτικός διακανονισμός μὲ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, τὸ Μορφωτικὸ Τμῆμα, τὸ ὅποιο ἔχει ἐπιχορηγήσει τὴν ἔκδοση ἐπιβλητικοῦ βιβλίου λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἐνὸς Κώδικα τῶν ἑθνοτήτων καὶ μειονοτήτων τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ τόσο στὸ στάδιο τῆς προπαρασκευῆς ὅσο καὶ τῆς τελικῆς μορφῆς συντάξεως καὶ κυκλοφορίας οἱ Ἐλληνες ἐλάμψαμε μὲ τὴν ἀπουσία μας. Ἐτσι, ὅπως γιὰ τὰ ἄλλα Ἑλληνικὰ ἐπίμαχα ζητήματα, καὶ γιὰ τὸ Μακεδονικὸ υἱόθετονται οἱ θέσεις τῶν Σκοπίων!

Ἐπίσης, ἐπείγει ἡ ωρίμιση τοῦ θέματος μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα καὶ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο, ὅπου τεκταίνονται ἐκπλήξεις ὁδυνηρές. Διότι Ἐκθέσεις Εὐρωπαίων, ποὺ πρόσφατα ἐπισκέφθηκαν τὴν Ἑλλάδα, ἀπηχοῦν θέσεις τῶν Σκοπίων καὶ πάσης ἄλλης προπαγάνδας μὲ μονομερὴ τεκμηρίωση καὶ χωρὶς καμμία ἑλληνικὴ βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη ἢ στοιχειώδη τίρηση τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας.

Ωστόσο, ἡ εὐθύνη δὲν βαρύνει ἔξ ὀλοκλήρου τοὺς συντάκτες τῶν Ἐκθέσεων οὕτε τῶν ἀριοδίων Κοινοτικῶν παραγόντων, ἀφοῦ ἔμειναν ἐντελῶς ὀνειημέρωτοι ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρά. Κατ' ἔξοχὴν είναι δική μας. Φταίει ἡ ἀνοργανωσιὰ καὶ ἀβελτερία. Συγκεκριμένα, ὁ χειρισμὸς τοῦ ζητήματος ἐπισφραγίσθηκε μὲ παταγώδη ἀποτυχία καὶ ἐπιπτώσεις ἐπιζήμιες. Μὲ προχειρότητα πραγματεύονται τὰ θέματα αὐτὰ καὶ Ἐλληνες συγγραφεῖς παρέχοντας ἐρείσματα στὴν προπαγάνδα τῶν Σκοπίων καὶ παραπλανώντας τὴν ἑλληνικὴ καὶ ξένη κοινὴ γνώμη. Ἐνδεικτικὲς περιπτώσεις ἀποτελοῦν τὰ ἀκόλουθα δημοσιεύματα: I.-Σ. Λιάκου: α) Ἡ Ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων Α'. Ἰστορικές Μαρτυρίες. B'. Τοπωνυμιακὰ πειστήρια, Θεσσαλονίκη 1980. β) Ἡ Ἰλλυρικὴ καταγωγὴ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. II. John Murat, Τὸ ξεκλήρισμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆνα 1982. III. Γ. Νακρατζᾶ, Ἡ στενὴ ἔθνολογικὴ συγγένεια τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων, Μακεδονία, Θράκη, Θεσσαλονίκη 1988.

Φυσικά, δὲν διανοεῖται κανεὶς παρεμπόδιση διακινήσεως τῶν ἵδεῶν. Ὅμως ἔξ ἵσου νόμιμη καὶ ἐπωφελής γιὰ τὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ είναι ἡ κριτικὴ τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, οἱ ὅποιοι μὲ σαφήνεια, σοβαρότητα καὶ ἀμεροληψία θὰ ἐπαινοῦν τυχὸν προσφορὰ ἄλλὰ καὶ θὰ ἐπισημαίνουν πλάνες, ἀνακρίβειες, λάθη, ὥστε νὰ προλαμβάνεται ἡ παραπλάνηση, ἵσως δὲ καὶ ἡ ἐνημέρωση τῶν συγγραφέων, τῶν ὅποιων τὰ κείμενα θὰ ἐπανεκδίδονται βελτιωμένα.

Τέλος, δὲν πρέπει νὰ ἀποσιωπήσουμε πιθανὴ εὐχάριστη καὶ εὐοίωνη μεταβολή.

Πρώτος ἀριστερὰ ὁ καθηγητὴς Cicerone Poghirc

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 97 ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΕΘΕΛΟΝΤΟΥ Π.Α. ΒΛΑΝΤΗ

Τὸν ἔγγονο τοῦ στρατιώτου αὐτοῦ, Παναγιώτου Ἀντωνίου Βλαντῆ, εἶχα ποὺν ἀπὸ χρόνια μαθητὴ στὴν Ἰωνίδειο Πρότυπο Σχολὴ τοῦ Πειραιῶς, ἥδη πτυχιούχο Χημικὸ Μηχανικὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Ἐτσι ἔξηγεῖται πῶς ἐπεσε στὰ χέρια μου τὸ χειρόγοναφο.

Πρόκειται γιὰ ἔνα σημειωματάριο, δεφτέρι, μὲ ἔξωφυλλα ἀπὸ χαρτόνι. Οἱ διαστάσεις του εἶναι 9,30 X 14. Ἐχει 28 φύλλα χωρὶς ἀριθμηση. Ἀγραφα εἶναι 5. Τὸ 26 φύλλο, ἄγραφο, εἶναι σχισμένο. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἔξωφύλλου μὲ μολύβι εἶναι γραμμένα τὰ ἔξηντα:

ΠΑ Βλαντῆς Στρατιώτης
Διηκιτῆς Τάγματος Γ Βελοῦδης
Διηκιτῆς λόχους Αλξ Βασιλίου
Αθιπολοχαγὸς Γ Βοιόνης
Αθιπολοχαγὸς Κοστ Γιαννακοῦλας
Αθιπίατρος Δημ Λέκας

Στὸ τελευταῖο φύλλο καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ προτελευταίου ἀντίστροφα ἔχουν γραφῆ μὲ μελάνι τὰ ἀκόλουθα:

Μαρτίου 5	Ἐπαρουσιάσθηκα εἰς τὸ Στρατολογικὸ Γραφίο εἰς Ναύπλιον
Μαρτίου 11	Ἐκατατάχθικα εἰς τὸ 8ον Πεζικὸ Σύνταγμα 4ον Τάγμα 2ο Λόχον εἰς Τσότην
ἀπὸ Μαρτίου 5 εὸς τῆς 20	Ἐλαβαν μισθοδοσία 1.30 μοῦ καθιστεροῦσε 7 μερίδες Ἀρτου Ἐλαβα υματισμὸν Πατελόνι ενα Μανδιόν ἔνα Ἀρβιλα ενα ζέβγος +

ἀπὸ 20 μεχρι	31	ἐλαβα	δρχ.	1 65
Απριλίου	11	ἐλαβα	1 50
11 μεχρι	21	ἐλαβα	1 50
21 μέχρι	30	ἐλαβα	1 50
Μαΐου	11	ἐλαβα	1 50
11 μέχρι	21	ἐλαβα	1 50
21 μέχρι	31	ἐλαβα	1 50

Ιουνίου	11	ελαβα 1 50
11 μεχρι	21	ελαβα 1 50
21 μέχρι	30	ελαβα 1 50
Ιουλίου	11	ελαβα 1 50
Ιουλίου	15	ελαβα μία Αλαξιά Ασπρόρουχα +
11 μέχρι	21	ελαβα 1 50
21 μέχρι	31	ελαβα 1 65
Αυγούστου	5	Ελαβα Άρβιλα ενα ζέυγος + Έλαβα ενα σακιδιο

Ο συντάκτης τοῦ χειρογράφου κατάγεται ἀπὸ τὶς Καλοκαιρινὲς τῶν Κυθήρων, ἔνα μικρό, κάτασπρο χωρὶς στὸ νότιο μέρος τοῦ νησιοῦ. Εἶναι χτισμένο μέσα στὰ θυμάρια καὶ τὰ λιοπρίνια καὶ στολισμένο μὲ ἀντριάλικες καὶ ἔνα μῆλο. Τὰ χωράφια γύρω εἶναι «γρήματα», ἡ φτώχεια χτυπητή. Η Παναγία ἡ Μυρτιδιώτισσα λίγο πιὸ πέρα – σ' ὅραμα καὶ τάμα καὶ ἐπιστροφὴ γιὰ τὰ ξενιτεμένα παιδιά – φαντάζει μέσα στὴν πράσινη πευκιά της σὰν μάννα καὶ σὰν ἀρχόντισσα.

Ἐδῶ γεννήθηκε στὰ 1870 ὁ Παναγιώτης Βλαντῆς. Πατέρας του ἦταν ὁ «Μαστραντώνης», τεχνίτης, χτίστης, γνωστὸς ἐργολάβος καὶ καλὸς δουλευτής. Στὰ τρία του ἀγόρια, Ανδρέα, Παναγιώτη καὶ Γεώργιο, ἔδωσε τὶς γραμματικὲς γνώσεις Τρίτης Δημοτικοῦ μὲ τὸ σκοπὸν νὰ συνεχίσουν τὴ δική του τέχνη.

Ἐχτισαν μαζὶ κατὰ τὸ 1886 τὴν περιφημη Ἀγορὰ τῶν Χανίων Κρήτης καὶ ἀρκετὲς ἐκκλησίες, ὅπως τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπου Μυλοποτάμου Κυθήρων, μὲ τὸ θαυμάσιο καμπαναριό, τῆς Ἁγίας Μόνης, ἔνα ἀριστούργημα σὲ σκαλιστὸ πουρὶ κ.ἄ. Πολλοὶ ἀνεμόμυλοι καὶ ἀρχοντικὰ φέρουν σὲ πλάκα τὸ ὄνομα τοῦ Παναγιώτη καὶ τῆς οἰκογένειας Βλαντῆ.

Ωστόσο δὲν πλούτισαν. Γιατὶ ἡ τέχνη ἦταν μεράκι κι ὅχι ἐμπόριο. Γι' αὐτὸ ὁ Παναγιώτης Βλαντῆς ἔχοντας εὐρύτερη καλλιτεχνικὴ προδιάθεση καταφεύγει στὴ λαϊκὴ μουσικὴ, ὥστε νὰ συμπληρώσῃ τὶς οἰκονομίες του. Μαθαίνει νὰ παίζῃ βιολί καὶ σύντομα γίνεται περιζήτητος σὲ χαρὲς καὶ πανηγύρια.

Οἱ φιλοδοξίες του ὅμως ἀγκάλιαζαν μεγαλύτερους δρίζοντες. Ἐξ ἄλλου ἦταν ἀνήσυχος καὶ τολμηρός. Ἀφησε τὴ γενέτειρα καὶ τοὺς δικούς του καὶ πῆγε στὴν Αἴγυπτο, ὅπου δούλεψε περίπου τέσσερα χρόνια. Στὰ 1896 βρέθηκε στὸ νησὶ του. Στὸ ἀκουσμα δὲ τοῦ πολέμου τοῦ 97 ἐτρεξε νὰ καταταχθῇ στὸ στρατὸ ὃς ἐθελοντής. Ὅταν τέλειωσε ὁ πόλεμος τῆς ντροπῆς, τόσο νωρὶς καὶ μὲ τόσο μακροχρόνιες καὶ ἐπώδυνες γιὰ τὸ Ἑθνος συνέπειες, μάταια ὁ Παναγιώτης Βλαντῆς ἀγωνίσθηκε νὰ στεριώσῃ στὸν τόπο του. Στὰ 1904 ἔφυγε μακρύτερα.

Έγκαταστάθηκε στὸ Λουρένσον Μαρκές τῆς Μοζαϊβίκης. Έκεῖ οἱ ὅροι εἶναι εὐνοϊκώτεροι καὶ οἱ λευκοὶ μετανάστες γρήγορα πλουτίζουν.

Ο Π. Βλαντῆς ἐπέστρεψε στὰ 1912 καὶ νυμφεύθηκε στὸν Πειραιᾶ τὴν Εἰρήνη Έμμη. Ψαλλιδᾶ. Ξανάφυγε πάλι γιὰ τὴν Ἀφρική, ὅπου ἀπέκτησε τρία παιδιά, τὸν Ἀντώνιο, τὴν Ἀναστασία καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ, ἡ δὲ φήμη του πιὰ ὡς ἐργολάβου μὲ τὸ παρασούκλι, «Βλαντῆς ὁ Γραικός» ἀπλωνόταν πλατύτερα καὶ τοῦ χάριζε πλούτη καὶ τιμές. Ἀλλὰ ἡ παγκόσμια γρίπη τοῦ 18 χτύπησε τὸν Παναγώτη καὶ γκρέμισε τὴν εύτυχία τῆς νέας οἰκογένειας. Πέθανε στὴ Νότιο Ἀφρική τὸν Ιούλιο τοῦ 1918, σὲ ἥλικια 48 ἑτῶν, ἀφήνοντας τρία μικρὰ δόφανά.

Σήμερα, στὶς Καλοκαιρινές μιὰ γριὰ μόνο τὸν θυμᾶται: Ἡταν καλὸς ἄνθρωπος λ’ ω - πῶ!

Καὶ αὐτὸ ποὺ ἀφησε μετρῷ περισσότερο, ὅπως δικαιολογημένα τονίζει ὁ γιός του Ἀντώνιος Βλαντῆς.

Ἡ ἰδέα του ὅμως νὰ κρατήσῃ σημειώσεις κατὰ τὸ διάστημα τῆς συμμετοχῆς του στὸν πόλεμο τοῦ 97 θὰ τὸν ξαναφέρῃ στὴ μνήμη πολλῶν.

Στὸ σημειωματάριό του μὲ χρονολογικὴ σειρὰ καταγράφει τὰ σχετικὰ μὲ τὴ μισθοδοσία του, τὸν ἴματισμό του, τὴ διατροφὴ του. Περιγράφει τὶς συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὸ Τάγμα του. Ἀναφέρει περιστατικὰ καὶ στιγμιότυπα ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ του ζωὴ καὶ τὴν χαμοζωὴ τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας. Δίνει ἀπλοῦκὰ καὶ ἀνάγλυφα τὴν πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ τὴν καθολικώτερη ἀπήχηση ποὺ εἶχε ὁ πόλεμος στὸν ἑλληνικὸ πληθυσμό. Διασώζει ἀφθονα τοπωνύμια. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καὶ ἡ γλωσσικὴ μιօρφὴ τῶν σημειώσεών του. Τὸ κείμενό του παρουσιάζει ἔνα γενικώτερο ἐνδιαφέρον. Εἶναι δὲ τὸ ἔξης:

Βίος

της Ἐφεδρεῖας τοῦ ἑτους 1897		
Μαρτίου	3	Ἀναχόρισα απὸ Κύθηρα
=	5	Ναύπλιον επαρρουσιασθηκα εἰς τὸ Στρατολογικὸ Γραφεῖο
=	6	Αναχόρισα διὰ Συδιροδρόμου Πελοπονίσου εἰς Αθήνας
	7	Πειραιᾶ ὡρα 8μμ εβίκαμε εἰς το Πλίον μετὰ μεγάλο ζιτοκραυγὴ Εφέδρο καὶ Εθελοντο
	9	Εμεταβίκαμε εἰς Βόλο τη 12η ὡρα της νικτος Αναχορίσαμε ἔνθιμερον διὰ Συδιροδρόμου εἰς τρίκαλα ἀλλὰ ἐρχόμενος εἰς Καρδιτσα διαπεριεργίας ἐστάφικα ἔξο ἐκ τοῦ Παραθίρου οπος ήδον τοὺς ἐκὴ σιναχθέντες διστιχὸς μου Ἀφέρεσε ὁ Ἀνεμος τὸ Πηλικιό μου καὶ

		ησίλθα είς Τρίκαλα ἀνευ Πηλικίου
10		Αναχόρισμε τὴν 8η ὥρα πμ εἰς χορεῖον Τσιότη εἰς τὴν ἐκὴν Εδρα του 8ου Πεζ Συντάγματος
11		επαρουσιάσθηκα και ετοποθετίθηκα εις τὸ 2ον
12		λόχον 4ον Τάγμα Εγμναζόμεθα καθεκάστη θεορία και γιμνάσιο
28		περὶ ὥρα 11 μ.μ. εσινέβη το ἔξῆς διστίχιμα επιενὸς Στάβλου τοῦ 2ου Πεδηνοῦ Πυροβολικοῦ ἐπεσε η Στέ- γην αυτοῦ και επλίγοσε Αλογατα ολιγα με τον κρότο και μετὴ συνγκίνιση τῆς Πυροβολαρχίας αισιόθηκα βιέος και μεφόβον το μὴν ηξέροντας τὴ σιβένη σπαρα- βρέθικα εις το λοχο εμαθαμε τα σημβάντα επιστρέψα- με στο κατάλιμα
΄Απριλίου	2	Περὶ τὴ 12η ὥρα της νικτὸς εβάρεσε γενικὴ σινάθριση και εγέρθικα με μεγαλη ταχίτιτα ἐπαραβρέθηκα εις το λόχον εγινε Πρόκλισης και εμίναμε ἀγοριπνη εὸς το προὶ ανευ κουβέρτας επεριμέναμε δευτέρα διαταγὴ ^{τοποῦ} νὰ ενισχίσομε τη Γραμή και διατάχθιμε νιαμέ- νομε εις τὰ ἡδια επιδὴ ἡχαμε ἐλιψην
΄Απριλίου	4	Κλινοσκεπασμάτον εδιατάχθημε ναπάμε εις τὸν Κονι- σκὸ προς ενίσχιση τῆς γραμῆς διότη ηχε αρχίση ημάχη και Αναχορίσμε απο το Τσότη την 11η πμ και εβαδί- σμε τη οδὸν Τρικάλο ἐνθάσμε στο χορείον Μπουχού- νιστα περήτην 10η μμ εμίναμε στὴν υκία ενος χορεικοὺ και μᾶς ὑπεδέχθη καλὸς μᾶς δόρισε μία οκὰ γάλατος
Απριλίου	5	εμέναμε εκη ναλάβομε δευτέρα διαταγὴ εκὴ ἦτονε ἐλι- ψις ἀποφαγιτὸ και απο Άρτον και ἔζίτισα μίας γρέας λίγο ψωμὴ και μου ἰδοσε Ποπότα ζεστὴ πλιρομὴ δενε- δέχθη ἔζήτισα και αποάλες γινέκες και μου εδόσανε 4 Αυγὰ και αυτὲς δενδεχθισα λεπτὰ τὴν αυτὴν ημέρα ὥρα 6 μμ επεζαμε το ληθάρη και εχορέβαμε διπλὸν και Βλάχα και Κοιτηκὸ και Μπάλο με τα τραγοῦδια
Απριλ.	6	Κυριακὴν τον Βαίον ἐπίγαμε στη ἐκλησία τοῦ αγίου Νικολάου και εμίναμε μόνο στὸ Όρθο και ἐλάβαμε τα βαΐα αποδαύνη και μᾶς δοτιήσανε νὰ βγοῦμε ἔξο δια- να σιγκετοθοῦμε τὴν Αὔτη ημέρα ἐπευταν τὰ πηροβό- λα εἰς τὴ Γραμή και ἐπεύτανε ἀδιάκοπα μᾶς δόσανε ολίγο τηρὸν και ἀποένα Άρτο και ενα Κλινοσκέπα-

σμα.

Τὴ 10η πμ αναχορίσαμε υποχοριτικὸς δια τὴν οδὸν Λαρίσης αμα εῦθάσαμε εἰς το πρότο χάνη εκάμαμε ημιπαυσην ἐρχόμενος Ἀγλος ἐφιπος ἐξογράφισε εἰς ενὸς βηβλίου τὸ Καταβλισμόμας εκὴν ἡτον πολίτες σηναγμένη και μᾶς ὑπανεοτη προχοροῦμε καλὸς ειστὴν Μάχη ηδηκίμας τὴν 9ημμ εὐθάσαμε εις το χορειο Ζάρκο μας δόσανε σήτιον Κρεας με νερὸ βραστὸ επίραμε κρασὴ ο τσίπουρον αλαμεμεγάλες σπροξιές ἐνέκα τοῦ εβρισκόμενον πολὴ εκὴ Στρατοῦ.

μεγάλη Δευτέρα
Απριλίου 7

επήραμε ενα Ἀρτο και ὀλίγες ἐλιές εκατασκινόσαμε ἔξο κ επάνον του χορίου και τὴν 11η π.μ. Ἀναχορίσαμε και ἐπροσκολίθημε εις τὸ 3ο Πεζικὸ Σύνταγμα 3ο τάγμα 3ο λόχο εσιγκνιθίκα ολίγο διότη ἀποχοριστίκαμε μετοῦς πατριότας τοῦ 1ου λόχου και επιγέναμε δια τὴν μάχην επερδάσαμε απο το χορειο Κουτσόχερον Ευθασάμε στη Γούνιτσα τὴν 7μμη ηπὸ φερα πολὴ κόπον απὸ τα ποδάρια μου πουηχανε πονέση δινατα ἐπεσα εις παράμερον τόπον και με φονάζανε δπος ἡχα σηρὰ δια υπιρεσία του λοχου αλὰ δενέδοσα ἀπόκριση ἐνεκα του πολὴ κόπο

μεγ τρίτη
Απριλίου 8

Επαρατάχθημεν κατὰ φάλαγκας Τάγματος πρὸς αποδοχὴν του Διαδόχου μᾶς δόσανε 3 γαλέτες κ' Κρέας σίτην με σοῦπα.

μεγάλη Τεταρ. 9

Ἐπαρατάχθημεν κατὰ φάλαγκας Τάγματος κ μᾶς ἥδοπιησανε στη νὰ προσεξεμε ναμὶ ὄμιλοῦμε στὸ δρόμο ναμὶ κτιποῦνε ἡ Καραβᾶνεσμας ἡ τα σπαθιά μας ηχαμε δηηκιτὴ του τάματος τὸν ταγ Αξιλὸν και Ταξίαρχο τὸ Συν Μαβρομηχάλη επερδάσαμε τὸ Αρκαζάρη τῆς Λαρίσης τὴ νίκτα και ἐυθάσαμε εις τὸ χορείον Καραγζόλη τὴν 8η π.μ. ἐκὴ αγορασα ὀλίγο Ἀρτο και Σκόρδα και τσίπουρο και ἐφάγαμε ἐπιτα μας δόσανε Μιάμιση Κουραμάνα και διατάχθημεν νὰ ἀναχορίσομε πρὸς τὴν Μάχη Αλιγαριάς. Εκὴ ἐδοσα τὸ πολιτικό μου Πανταλόνη και τα παπούτσια ενὸς πολήτου και

- του ύπα εαν γιρίσο θαπεράσο ναμοῦ τα δόση εσηνγκυνίθη ο διστυχής πολήτης κεη Σηξιγό του και μουλέγη οτα γιρισης όχη μόνο αυτα νά σου δόσομε αλα και το Σπιτημας ακόμη.
- μεγαλι Πέπτη 10 Αναχορίσαμε τήν 9η π.μ πρός ένισχιση τής Γραμής εις το χορίον Καρατσόλη και ἐκαταβλίσθημεν οπισθε και ἐγλέπαμε απομακροθε τοῦς Τούρκους και ευτιανανε προχόματα και το Πηροβολικὸ το 2ου Συντάγματος μία Πεδηνὴ Πηροβολαρχία τοῦς επιροβόλυσε αλα ητονε πολη μακράν και επλησιασε κοντίτερα και τὰ βλίματα ἐπεντα καταπάνο στοῦς Τούρκους ήδε Τούρκη εργαζοντουσα εις Προχόματα και ἐφίχνανε και δλίγα Πυροβόλα το εσπέρας επιστρέψαμε εις το Καζακλάρη και ἐμίναμε εκή
- μεγαλ. Παρασ 11 ἐπίγαμε πάλη εις τὸ ήδιον μέρος στα εκὶ δέδρα ἡ Μάχη εξακολουθοῦσε δινατή ὅλη τὴν ημέρα μεμεγάλη εχθρικὴ δίναμης εμῆς ήμεθα οπισθοφελακή αλα εδιατάχθημεν νά προχορίσομε ναλάβομε μέρος στημάχη και ἀπαντίσαμε τινές λαβομένους και Σκοτομένους Στρατιῶτες και Ἀξιωματικοῦς αλαδενεδιστάσαμε παρὰ προχορίσαμε με ζητοκραυγές και πυροβολισμους ετάχθημεν δεξιὰ τοῦ χορείου Καρατσόλη ετάχθημεν εις μάχη ερίξαμε πηρόα ομαδόν εις τη φάλαγκα του υπικου τους εκαταδιόξαμε ἐνο επρόκιτον νασιλάβου εχμάλοτη τη Πυροβολαρχία η διλοχία μας εφερε αποτέλεσμα καλο αλά μᾶς Παρουσιάσθισα δεξιά μας στὰ βουνὰ ἔχθρικὰ Στρατεύματα αλα εμᾶς νομίζαμε καταδιαταγῆς τον Ἀξιοματικό μας οτη ηνε Ανταρτε ἐδηκιμας αλα ἡμεθα εις ἀμφιβολία και ερίξαμε ολύγα ὅπλα πρός αυτοῦς και μᾶς φονάζανε οτη ἡμεθα ἔλλινες και κίνανε πανοταμαδίλια μας το κάνανε ἀπάτη διαναπλισιάσου νά μᾶς πιάσου εχμάλοτους περη τη 6μμ ἐπλιροφορίθισα η Αξιοματικίμας και ο Συ Μαβρομιχάλης και μᾶς λέγη οπίσον σκιλιὰ και μᾶς πιάσανε ἐγὸ ήμουν εις ἐνα πρόχομα μεάλους Στρατιώτας και επιροβολουσα με τομήν υξεροντας διαναπισθοχορισομε διστιχός ο λόχος ηχε οπισθοχορίση και εγὸ δενίξεραν εστραφικα δεξιὰ αριστερὰ και ἡδα ὅτη ὁ

Στρατὸς οπισθοχορη ετρεξα τροχάδη αλα η εχθρικὲς Σφέρες επερνοῦσα οσα βροχὴ αποκοντάμου και ἔξήλθα ἀπό τὸ χορεῖον και εκὴ εις εναρεῦμα ηπε ἐνας εξημὸν ὅτη το τουρκικὸ υπικὸ μᾶς κυνιγὰ ἀρχίσανε η δικὶ μας τοῦ πιροβολισμοῦς εἰς ημας που ετρέχαμε οπισθε αλὰ ευτιχος εσαλπίσανε πανσετε πήρ και κατοπη εβαρεσανε Σημέα και ἐπαύσανε ευθάσαμε την 9η μ.μ. εις το Καζακλάρον κεαπο εκήν εσυν γκεντρόθημεν με μεγαλη ταχύτητα και ἀναχορίσαμε διὰ τὴν ὁδὸν Λαρίστης.

ολα τα στρατεύματα πυροβολαρχίες εἰς τὸ Δρόμο ήτο μεγάλα ναβάγια Κάρονε απο πολεμόφοδια φισίγκια Κουραμάνες Γαλετες Κουβέρτες και λιπά το Στρατοὺ ἐυθάσαμε εις Λάρισσα τη 12η μμ ο κόπος και ή κοῦραση ἡτὸν ανιπόφερτος επλάγιασα εις τὸ καφενίο πλισίο της Γερίδας.

μεγ Σαββα 12

Το προη ἐτρέχαμε και δεν εβρίσκαμε τὸ λόχο μας αλὰ ο Ταγματάρχης Ἀξιλὸς εφόναζε τοῦ 3ου Συντάγματος εδὸ ολη εδο επαραταχθημεν εἰς τὴν Πλατία της Πόλεος εστὴν γκετρόθημεν ολα τα Στρατεύματα αναχορίσαμε διὰ τῆς Στατόνες ἑκάμαμε Πηραμίδες ηλθε ο Διάδοχος εκη με ανοτάτους και ανοτέρους Αξιοματικούς Τὴν 10η π.μ. Αναχορίσαμε διὰ τὴν οδὸν Φαρσάλον διστιχὸς εις το δρόμο επιροβολοῦσανε τινὲς Στρατιώτες εἰς τὸν Αγέρα και εφονεύθισα 3 στρατιοτες ευθάσαμε εἰς Φερσάλα την 9η μμ ηκουρασης ητονε ανιπόφορος απο τὰ ποδάρια μου εζητίσαμε νὰ βροῦμε φαγιτὸν αλὰ δενεβρίσκετον και επίρα ολίγες Σταφίδες και Μύλα και ἔφαγα

Κυριακὴ τοῦ πασχα 13

Διστηχὸς επινάσαμε πολὴ διότη δενεβρίσκαμε τήποτα φαγόσιμα ἐνεκα τῆς συγκεντρόσεος τοῦ Στρατοῦ δεν αφίσανε τίποτα ἐψίσαμε δλίγα αρνιὰ και τὴν 7η μμ ασικόσαμε τα ἀρνιά με τῆς σοῦγλες και επίγαμε ὅπισθεπρος Αριστερά τον Φαρσάλον και εκατασκινόσαμε και ἔφαγαμε την 7η μμ τααρνιὰ ηπίναμας ητονε ανιπόφερτος τὴν αυτὴ ημέρα εσινέβη το ἔξῆς διστίχιμα τηνὲς εκτὸν Στρατιοτὸ επιροβολοῦσαν πρὸς διασκέδασην και εφονευθισα 3 Στρατιώτες εξαπροσεξίας

- 14 μιας δόσανε 3 γαλέτες και αρνίο ψιτό δηο ολοκλιρα και τὰ εφάγαμε μαζη όλη η πατριώτες τοῦ λόχου
- 15 αναχορίσαμε εκ τοῦ εκή καταβλισμού και εκαταβλίστιμεν ἔξον τῆς πολεως εἰς τὸν γκάμπο και υποφέραμε πολὴ την νίκτα απο τὸ πάγος μᾶς δόσανε ολίγο τυρὸν και 3 γαλέτες
- Απριλίου 16 μᾶς διατάξανε και εκαμαμε Γημινάσιον εἰς τὸ Γκάμπον τὸν Φαιροσάλον μιας δόσανε 6 γαλέτες και ολίγο Τυρὸν περὶ τὴ 5η μιμ αναχορίσαμε και ευθάσάμε περὶ τη 10η μιμ εις το χορείον Δεμερόλη εκή εδιατάχθηκα υπερεσία τὸν διπλοσκοπὸ αυτῇ τηνίκτα ὑπόφερα δινατὰ απο το πάγος δόστης ήμου δίχος Κλινοσκεπάσματος
- 17 Αναχορίσαμε περὶ τὴν 7η π.μ εἰς τοχορείον Σοφάδες ευθάσαμε τὴν 11 π.μ. εκή μᾶς δοσανε ολίγο τυρὸν μόνο ἐκη εις μια Μουρνιὰ ἡτο σιναγμένη κατηκη του χορείου και τοὺς ἔξιτισα ναμοῦδοσουν ολίγο Ἀρτο και μου ἐδοσαν λεπτὰ δενεδέχθησα επίγα και εἰς ενα σπίτη κεκαθόντισα ἀπέξο γινέκες και τοὺς εξητισα λιγο Αρτο μετὰ λεπτὰ και μου εδόσανε λεπτὰ δεν εδέχθησα εκή ἀκολούθησε το εξης Ἀντάρτες τηνὲς ἐπίρανε ὑπον τηνὰ απο τοὺς χορικοὺς εκήν ἥδε χορικὴ ἐτρεξαν κατὰ τοὺς αντάρτες μεπιροβοιλισμοῦς τοὺς εκινίγισαν και το αφίσανε και επλιγόθησα 4 αντάρτες ἥλοχαγή μιας φονάζανε ὄγλιγορα τα ὀπλασας και στὴ γραμὴ μηνη ηξέροντας τη οπλα ητονε το εσπέρας εκατασκινόσαμε ολιγο ἔξο απο το χορείον περὶ τὴν 11η μιμ μᾶς φονάζουνε απάνο πεδηὰ τα ὀπλα σας ογλιγορα και σκοπὴ ἐπιτα επλιροφορίθημε οτη δὲσημφένη τίποτα ἐκιμίθημεν ολίγο επι τῆς πηραμίδας περὶ τὴν 3η π.μ. αναχορίσαμε
- Απριλίου 18 Εἰς τὸ χορείο Χαϊλάλη περὶ τὴν 7η μ.μ. ἐκιμίθημεν εἰς τῆς υκίας δόστης ἡτο ανευ πκόγενιόν εκή δεμᾶς δόσανε τήποτα ναφάγομεν ημῆν μόνο τοὺς επιτελοῦντας τη φρονρὰ εδοσαν απο μία γαλέτα
- 19 εκατασκινόσαμε επὴ τὰ μεγάλα δέδρα εκή και αγοράσανε αρνία κ' ἐψίσαμε 32 πατριότες ἐπίραμε διὸ ολόκλιρα αλὰ εκή πουτα ἐψίναμε δόστης ητο ποληάψιτο ἐπεσαν μαχροθε τουχορείου πιροβοιλισμὴ αποῦ ἀντάρ-

- το καὶ χορικὸ μηνηξέροντας τη συμβένη μᾶς λέγου τα δόπλα σας ογρίγορα καὶ εἰς τη γραμή ετρεξαμε λιπόν μετα δόπλα καὶ μετὰ αρνια στῆς σοῦγλες μισοψιμένα αλα απο τὴ μπίναμας δεν τα παρατούσαμε αποταχέρια ἐπιτα επλιροφορήθημε δότη δεσιμβένη τίποτα μᾶς ύπανε δόγλιγορα ναφάγετε καὶ να φίγομε αναγκάσθιμεν να φάγομεν τα αψιτα αρνία ανευ ἀρτου μετὰ ὀλιγο μᾶς δόσανε δόλιγο Ἀρτο σπιτικὸ απὸ τοῦς χορεικοῦς καὶ ἀναχορίσμε περὶ τὴν 3η μ.μ. καθὸς ἀπομακρίθιμεν ἀρκετὴ ἀπόσταση μᾶς παρουσιάσθη ἐμπρός μας σόμα ἀνταρτικοῦ εταχθισα εἰς ακροβολισμὸ νομίζοντες δότη εμῆς ἡμεθα εχθρηκὴ καθδς καὶ υμῆς ενομίζαμε διὰ ἀντοῦς ος εχθροῦς αλὰ υψόσανε ἔλλινικὴ σιμέα καὶ επροχορίσαμε καὶ συναντίσαμε αὐτοῦς καθδς επροχορίσαμε αρκετας δρας ὑβραμε ποταμὸ καὶ εξιπολίθημεν εκῇ επεράσαμε επάνο καὶ περὶ τὴν 8η μμ ἐνθάσαμε εἰς το χορείον λοντρό εμίναμε εκῇ ακολούθησε το εξῆς διστίχιμα εδιαταχθη ἐνας εκτὸν Στρατιοτὸν να πάρη ενα υμίονο διὰ αγκαλία του λόχου απο τοῦς χορικοῦς η χορικὴ εναντιόθησα τοῦ στρατιότου και τὸν εξέβρισα καίτον επιροβόλισε επηδιόν φισιγκίον και ετραυματίστη κὲ δενέχασε καιρὸ επιροβόλισε τὸν χορικὸ και τὸν ἐφόνευσε αυτὴν την ημερα εψίσαμε αρνιὰ και μᾶς δόσανε 2 γαλέτες. Ἐκατασκινόσαμε υψιλὰ απο το χοριό και εσχιματίσαμε προ το φηλακᾶς μίπος ή χορικὴ μᾶς προδόσουν ενεκα τοῦ συμβεβηκοῦ τοῦ εκῇ φόνου
- Ἀπριλίου 21 Αναχορίσαμε περὶ τὴν 9η π.μ. και ἐπίγαμε εἰς το χορείον Ἀγιον Γεόργιον ευθάσαμε τὴν 5η μμ ὑποφέραμε πολὴ απο κόπον και ἀπὸ πήνα αλὰ επίγα και ἔζιτησα απο ενε παράθηρο Ἀρτο και μου ἐδοσε μία γινέκα αλα πλιρομὴ δενίθελε να βαστίξη.
αγόρασα κρασὴ και λίγο τυρὸν και εφάγαμε εκιμιθικα εἰς το προαύλιον τῆς ἐκλισίας.
- Απρ. 22 Αναχορίσαμε περὶ τὴ 7η π.μ. επεράσαμε απὸ πολὰ χοριὰ πορτιτσα, λουξάδες Κανάλια και ευθάσαμε εἰς το Φανάριο
επη τη 1η μμ ηποφέραμε πολὴ απο τὴ ζέστη και κόπο

και πίνα είς το Δρόμο ευρέθη μία Πηγή ήδατος και ο Στρατός υπὸν πολὴ διψασμένος αλα εδιέταξε ο ταγματάρχης Βελοῦδης ναμὴν πάρη ουδῆς ὑδορ αλα δ Δεκανεῦς Τζορζόπουλος ελαβε κατεύθηση πρὸς τὴν πηγὴν δὲ λοχίας Εμ Βαρβερόπουλος ετρέξε πρὸς το Δεκανέα και ἐφόναξε δραστικόδης κύριε Ταγματάρχα θαντον πυροβόλισο οπησο δεκανέα οπισο ἥτονε εκὴ πολίτες σιναγμένη και τοὺς ὑπὰ ναπαρατιρίσουν καλὸς ναγνορίσου με τὴ τρόπο μας μετάχιριζοντε η Αξιοματικμας δ Ταγματάρχης τοήκουντε και επροσβλίθη δια τοῦ λογου του δπίου ὑπα

στὸ Φανάριον ἔζίτισα μίας γινέκας νερὸ και μου ἐδοσε και ἐχόρτασα εκὴ ἥτονε μαγαζὶα αρκετὰ Ἀγόρασα σαρδέλες και λάδη εχορταθημεν ἐπητα μᾶς ἐδοσανε Κρέας μερίδες ἀψιτες επίγαμε 6 πατριότες εἰσενὸς εκὴ το σπίτη και μᾶς εδοσε Καζάνη και τὸ βράσαμε αρτσὲ πηλάφη αγοράσαμε 4 οκάδες αλέβοη και τὸ ἔζημιόσαμε το καμαμε ποπότα το ἐσπέρας εκημίθηκα εις το προαύλιον τοῦ αγίου Γεοργίου ολόχοσμας εσχιμάτισε τὰς Προτοφιλακᾶς αλαεγαπουσίασα

- Απριλίου 23 μᾶς εδόσανε μερίδες αρνὴ ψητὸ Ἀρτο δεμασεδόσανε αλα αγορασαμε το ἐσπέρας εδιατάχθημεν νασχιματίσομε τας προφιλακᾶς υποφέραμε πολὴ απο τὴ βροχὴ διστης ἑβρεχε όλη σχέδο τὴ νίκτα περὶ τὴν 4η μμ ἔξηλθαμε εκτῆς υπήρεσίας μᾶς δόσανε ολίγη ποπότα και λίγο τυρὸ και ἐδιατάχθημεν να κυμιθοῦμε μέσα στη εκλισία τοῦ αγίου Γεοργίου και περὶ τη 10ορα τῆς νικτὸς εδιατάχθημεν να αναχορίσομε επὴ ορας γλυκοῦ ὑπνου εφονάζανε τὰ οπλα σας και εις τὴ Γραμὴ και αναχορίσαμε περὶ 10η μμ επεράσαμε απο ταχορία Χαρομινα Μαγουλίτσα Καπάπιργο Μαβρομάτη Πόρτα Γκιλάνθη παλιοχόρη Καλίβια Καλουγιανὰ Παραπρέστα Βάναρη Μαγοῦλα Μηριχόβου περὶ τὴν 3η π.μ. ευθάσαμε εις το χορείον Καρδίτσα εκὴ εμιναμε εγὸ εκημίθηκα εις ενα τεξάκην το δπίον ητονε απέξο απο ενα Καπνοπολίον ἡ Κουρασίμας και ἡ πήνα ητονε ανυπόφορτος τοπρόν τα μαγαζὶα ἥτονε σχέδο ολα κλιστά ολίγο γάλα αγόρασα και Γιαγοῦρτη
- Απριλίου 24

καὶ Ἀρτο καὶ ἐφαγα καὶ εστιλοσε ἡ Καρδιά μου περὶ τὴν 7η π.μ. εδιαταχθιμεν νὰ αναχορίσομε δια τὸ Σταθμὸν Συδιροδρόμου ἐκή μας εδόσανε μισὸ Ἀρτο ζεστὸ καὶ τὴν 9η πμ εβήκαμε εἰς το Συδιρόδρομο ἐνθάσαμε εις το χορίον Σοφάδες εκατασκηνόσαμε εκὴ εκιμιθημεν επὴ ενὸς Μπαξέ του σταθμοῦ μᾶς δόσανε δλίγω τυρὸ φρέσκον Ἀρτος δενεβρίσκετον.

Το εσπέρας εδιατάχθημεν καὶ εκαταβλισθημεν δεξιὰ εἰς τοάκρο του χορείου αλὰ με φόβο μήπος μας εχιμαλοτίσι ὁ ἔχθρὸς ἐνεκα ἐγίνετο μάχη εἰς τα Φέρσαλα τὴν νίκα ακουσαμε ταραχὴ απο τὰ Σκιλιὰ μᾶς φονάξανε σικοθήτε καὶ τα δπλασας ἀγρίγορα ἐτάχθημεν στη γραμὴ εκαθίσαμε επι τας πυραμίδας εκιμίθημεν ολήγο περη τὴν

'Απριλίου	25	3η πμ. αναχορίσαμε επεράσαμε απο τα χορία Μαβραχάδες Μασκουλοῦρι Χαϊλάλη Καλοπρέζη Τσιαμάση Μπαλαμπανὶ πλισὲς Ἀβόριανης ευθάσαμε περὶ τὴν 4η μ.μ. Εκαταβλισθημεν ἐκὴ το χοριὸ αυτὸ ήτο ανευ Κατίκους Κότες ηπάρχανε πολές το αυτὸ βράδυ εψίσαμε μίαν καὶ εφάγαμε μετὸ Πανγιώτη Προτόπαπα.
Απριλίου	26	Εψίσαμε πάλη ἐνα κόκορα τονε φάγαμε δίχος ἀρτο με φοβήθη βραστά.
	27	μᾶς δόσανε τυρὸν καὶ μισόν ἀρτον εκὴν ἦχε αρκετοὺς Καζοντενεκέδες καὶ ἡτανε μία αποθήκην φεβήθη καὶ ἐβράζαμε δλη καὶ τὰ αρτέβαμε με ολίγη Γουρουνόγλινα απο ανακαλίψαμε
	28	Εκαμαμε προχόματα στὴ αυτὴ θέση μᾶς δόσανε ενα τέταρτο ἀρτου καὶ μερίδα ἀρνὶ ψητὸ ἐκὴ ἀλας δενεβρίσκετο ανακαλίψαμε ολιγο σισάμη καὶ το ετρόγαμε αντὴ Ἀρτου το ἐσπέρας μᾶς δόσανε τρίματα γαλέτας υπολογίζετο ἑος μιάμιση εκὴ εβράζαμε νερὸ εις τοὺς Τενεκέδες και εξοματοῦσαμε τα Ἀσπροδουχά μας διανα σκασουνε ἡ ψήρες και μέσα εἰς αυτοὺς εβραζαμε τὰ φεβίθη εκὴ ἡτονε ἐλιψις απὸ Τσιχαροχάρτου φηλο Καπνοῦ υπηρχε και αλη ἐδένατο τσιγάρον μὲ χάρτου δεσμίδος φισιγκίο και ἀλη μετὸ ήδιον φιλον του καπνοὺ και ἀλη με φίλο απο Καλαμπόκη.
	29	Εδιατάχθηκα ὑπερεσία Διπλοσκοπὸς και διστιθὸς τὴν

		νίκτα έριψε βροχή και ἐδιαπέρασε και τὰ ασπρορουχά μου και ἔμενα δὲ τη νίκτα μουσκεμένος ἕως τὴν αἱ ημέρα που εσέγνοξα μετὸν Ἡλιο
Απρ.	30	Εδιατάχθηκα νὰ υπάγο εις τὴν Ἀγκαρία δια νὰ πάμε να Αγοράσομε Αρνιὰ και επιγαμε εις τοὺς Πέντε Μίλους εκὴ εβρισκόμενος ηδρόμυλος μᾶς εδοσε ολίγο Αλεβρη και το κάμαμε ψηφροῦκη καιτο εφάγαμε την αυτὴ νίκτα επίγανε Ανταρτες και ἐκτιπίσανε εις το Μύλο και ἐπιροβολοῦσανε και επιδὴ δὲν τοὺς ἀνίξανε επλιγόσανε και εκατατσακίσανε ἐνα διστιχὴ Γέροντα και τὸν ἐρίψανε εἰς τὸ ποτάμη νομίζοντας ὅτη τονε τελιόσανε αλὰ ἔξησε Επιστρέψαμε εἰς το λόχο μᾶς δόσανε μερίδα ἀρνὶ ψιτὸ και ἐνα τέταρτο Ἄαρτου τοε-σπέρας ἀρχισε Βροχὴ εσὴν γκεντρόθημεν και εκμιθη-μεν εις τὰ σπίτια εκὴ ο Λοχαγόσμας μᾶς ἔκανε προ-σκλιτήριο ἔξον εις τὴ βροχὴ και εμῆς εφονάξαμε ὅτη βρεχόμαστε και εκινος παναλαβάνη το προσκλητήριο οστης ἐβραχημεν δινατὰ
Μαΐου	1	Ηλθε τὸ Γαριβαρδινὸ σομα και εκαταβλίσθη εἰς τὴν εδικι μας θέση εμῆς εδιαμεράσθημεν εἰς τὰς Καλίβας και εις τὰ σπίτηα ηλθε ο Συνταγματάρχης ΜαβροΜι-χάλης και ἐρότησε τηνὲς Στρατιότες ἐάν τρόνε καθεκά-στη σίτη και ἀν πέρονυ μησθόνκη Στρατιότε τον ἀπι-ντησα ὅτη δενεχομε παραπονο
Μαΐου	2	αναχορίσανε η Γαριβαρδηνὴ δια τοὺς πέντε Μύλους την αυτὴ υμέρα μᾶς διατάξανε υπιρεσήα το Προτοφι-λακὸν εδιατάχθηκα Περόπτουλος αυτὴ τὴ νίκτα ἐβρεχε και ἐμοῦσκεψα και μεδιαπέρασε διότηΚλινοσκεπασμα δενήχα τὴν ἄλη ὑμέρα εστέγνοξα μὲ τον Ἡλιο
	3	Ηλθε ὁ Πατριώτισμας Δ Μοῦγκος και ἐχάριμεν πολὴ ὅτα τὸν ἡδαμε εκάμαμε δὲλη επιστολᾶς και τοῦ ἐδόσα-με διατὴ Πατρίδα
	4	Μᾶς δόσανε μερίδα Κρέας δίχος αλάτη και μισὸ Ἅρτο τὴν αυτη ημέρα τοεσπέρας ἐγλέπαμε το εχθρικὸ μέρος και ἦχε μεγάλες φοτοχισίες ὅστη ἡτονε προεόρτια τῆς μάχης.
Μαΐου	5	Μασδόσανε Κρέας κ' ἐψίσαμε και μισὸ Ἅρτο και τὴν ὁρα ποὺ ετρέξαμε ἡδαμε ἔξο μακριὰ στὸ Κάμπο Φαρ-

σάλο Δομοκοῦ καὶ ἐρχοντισα Μεγάλες εχθρικὲς Φάλαγκες αιμέσος ἐπάψαμε πρὸς Αριστερὰ τοῦ χορείου ετάχθημεν εἰς μάχη ηλθε ο Ήπασπηστῆς του Τερτίπη καὶ μᾶς ἐδουσε Αγέρα καὶ θάρος με τοὺς λόγουστου – ἡ Εχθρικὲς Φαλαγκες επροχορίσανε και επλισιάζανε πρὸς νηῶν ἐβάλανε εις δίο χορεία φοτιὰ εἰς τα Σπίτια και ἐρίξανε και ἔνα πυρόβολο διὰ να τοὺς υδοῦμε οτη ἐρχοντε Ευτιχος ὁμος ἀπέναντη εἰς νηῶν ήτονε Βαλτόδικος οκάμπος και τὸ εχθρικὸ Πυροβοληκὸν δενίτον δινατὸ ναμησελθὴ και εστρέψανε πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος του Κάμπου και αρχίσανε τα πυρόβολα και ἐπεντα πηρὰ διμαδὸν πρὸς το μέρος του Δομοκοῦ ἐκῇ ήτονε μεγάλη ἐχθρικὴ δύναμις και Ἀρχισε και τὸ δικό μας πυρόβολο τῆς Καταστροφῆς απο το Φρούριο του Δομοκοῦ και ἐδιέσπασε τὰς φάλαγκας αλά ο εχθρὸς ηχε 16 Πυροβολαρχίες και επιφροβολούσαν ακατάπαυτος τὰ βουνὰ εμουγκόντισα απο τον κρότο το πεζικὸ στράτευμα ἐρχότανε πρὸς νηῶν και καθός επλισίασε ἀπο 3000 μετρα αρχίσανε το πὺρ και επιφροβούσαν το Κάμπο νομίζοντες οτη θαήχαμε προχόματα εκῇ εμῆς δεν τοὺς πυρολούσαμε παρὰ τοὺς ἀφίναμε νὰ ελθοῦνε κοντὰ και ἀμα επλισιάσανε εἰς ἀπόσταση 1000 μέτρο αρχίσαμε το πὺρ περὶ τὴ 1η μμ ερίξαμε πηρὰ ομαδὸ τοὺς εσταματίσαμε Εκῇ τὸ Στρατόκαι ἐρίχνανε καταπάνο μας και αὐτὴ και διστυχὸς ἔνας εκτὸ διμιορίου καταγόμενος Μοραΐτης δοστη ἀγκιγόμαστε εἰς το Πρόχομα του ἥλθε Εχθρικὴ σφέρα και τὸν Πλίγοσε βαρέος και τὴ νικτα απέθανεκαι εγὸ οδιστιχῆς επερίμενα ναμούλθη οραντη δρα ολίγο αριστερά μας ετάχθη το σόμα τοῦ λεγεόνος πρωτηδὸν επολεμύσανε γενεότατα προπάντο η Αξιοματηκή τους. Ἐτάχθη και ἐτερον σόμα τοῦ Γαριβάρδη πρὸς αριστερά μας και χαμιλὰ στὸ Κάμπον ορθήος ετάχθησα εις Μάχη εδόσανε πρὸς τα εμπρὸς και οπισθοχορούσανε τὰ εχθρικα σόματα λίγο καταλίγο και ερίχνανε πάντα πρὸς νηῶν και πρὸς τοὺς Γαριβαρδινοὺς η σάλπιγες μας εβαρούσανε παύσετε πὴρ περὶ τὴν 7η μμ. επαύσαμε τὸ πὺρ και εσιγκετρόθημε και επίγαμε εις το χορίο Μαγλὴ και εμίναμε

- Μαΐου 6 Εκή μᾶς δόσανε 1 γαλέτα και ολίγο τυρό ή πρότη διμιγία εσχιμάτισε τοὺς διπλοσκοποὺς και περιπολίας περὶ τὴν 5ην π.μ. ελάβαμε διαταγῆς και οπισθοχοίσαμε ολος ο εβρισκόμενος εκῇ Στρατὸς μᾶς δοσανε μία γαλέτα τοπατα ἄλο επεράσαμε απο τὰ χορεία Πεντεμίλη Γιανιτσοῦ εὐθάσαμε εἰς το χορείον Παλικορέστη περὶ τὴν 5η μ.μ. εκή ἐφάγαμε Κρεμίδη και σκόρδο ὅλη τὴ νίκτα ἥχαμε φοτηὰ και ἐβράζαμε Καλαμπόκη και εφάγαμε και ἐβαλα και εἰς τὸ Σακιδιό μου δια τὴν ἄλη ημέρα υποφέραμε πολὴ αὐτὴ τὴνίκτα απο το πάγος.
- Μαΐου 7 περὶ τὴν 6ην π.μ. εσήγητροθημεν και αναχορίσαμε ολα τα στρατεύματα και επεράσαμε απο μεγάλα δάση και απορεματιὲς ὑποφέραμε πολὴ απὸ τοὺς κακοὺς δρόμους ἡτον ἀνίφορα και κατίφορα ηπινα ἡτον ανιπόφερτος ἐνθασαμε εις τὴ Παλεὰ Γραμὴ τῆς παλεὰς Ελάδος αμεσος Αγοράσαμε ενα Αρνή και εψήσαμε και τὰ ἐφάγαμε ἔξι πατριῶτες αλὰ ἀνευ Ἀρτου μᾶς δόσανε το αυτο βράδη μερίδα κρέας και τὸ αφίσαμε διὰ τὴν ἄλη ημέρα το αυτὸ βράδη εσχιμάτισε δλόχοσμας τὰ προτοφιλακᾶς αλὰ τὴ νίκτα ἐβρεχε και εμουσκέψαμε Περὶ τὴν 4η π.μ αναχορίσαμε και επεράσαμε απο αρκετὰ χορεία και ἡ χορικὴ αδιάζανε τὰς Εκλισίες και ετοποθετοῦσαν τὰς υκόνας πολιελέους Καντιλία ησε Κηβότια και τὰ κατευθίνανε πρὸς φηγὴ περὶ τῆς 3η μμ ευθάσαμε εἰς τὰ θερμα λουτρὰ τῆς ὑπάτης εκαταβλίσθημεν ἐκῇ μας δόσανε ενα τέταρτο ἀρτου και ολίγο τυρὸ περὶ τὴν 9ην μμ ερχόμενη Γαριβαρδέη Στρατιότες απέναντη εἰς εναχορίον επιροβολίσανε αρκετα δπλα πρὸς διασκέδαση ακοῦσας εμῆς τους πυροβολισμοὺς με φόβοπολὴ ετρέξαμε και εταχθίκαμε εις Γραμὴ νομίζοντας οτι ἡ πυροβολισμὴ ὅτι ηνε εχθρικὸ Στράτευμα πολὴ Στρατιότες Ανυποταχθίσανε απο το φοβο τους και ετραβήξανε στὰ βουνὰ μετὰ ὀλλίγο επλιροφορήθημεν ὅτι δενίνε τίποτα εκιμήθιμεν ἐπιτᾶς πηραμίδας
- Μαΐου 9 μᾶς δόσανε μερίδες Ἀρνίο και εψίσαμε και ενα Ἀρτο ολοχόσμας εδιατάχθη ὑπερεσία τὸν Προτοφίλακὸν ἔξον πρὸς τοῦ ποταμοῦ ἥδομε Στράτευμα ἐρχόμενο

- αποτομέρος τῆς Λαμίας ενομίσαμε ὅτι ηνε εχθρικὸ
εταχθημέν εἰς Γραμμὴν δια μάχη ἐδός ὅτου επλιροφορί-
θημέν πος ηνε εδικίμας
- Μαΐου 10 εξήλθαμε ἑκτῆς υπιρεσίας ἐπίγαμε στο χορείον μας
δόσανε μερίδες Κρέας και ἔνα Ἀρτο ἐπίγα ηστὰ θεομά
ύδατα και ελοῦστικα ὑπάρχη ἔνα τετράγονο 15 μέτρα
και μέσα εις αυτὸν βγένη χοχλακιστὸ και ἔεστὸ νερὸ
ολοτρόγιρα ἔχη δομάτια και σκαλοπάτια και κατεβέ-
νονε εἰς τὸ νερὸ
- Μαΐου 11 περὶ τὴν δη πι Αναχορίσαμε και ἐνθασαμε εις τὰ
χορεία Μιξάδες Κονμποτάδες Βιλάκη Αλεπόσπιτα
Κοσταλέξη Βαρδάτες και εμεταβήκαμε είς τὸ χορεῖον
Διοβουνὰ εκαταβλίσθημεν εκὴ και εμίναμεν επη οκτο
υμέρες ἐπέρναμε καθεκάστη Ἀρτο και σύτιο
- Μαΐου 20 εδιατάχθημεν νακαταλάβομε τὰς οχιρᾶς θέσης τον
προχομάτον ἐνεκα τῆς λίξεος τῆς δεκαπενθημέρου
ανακοχῆς εμίναμε τέσερες υμέρες εκὴ Εδιατάχθημεν
- Μαΐου 24 και Αναχορίσαμε ἐνεκα ἐλίψης ύδατος και ἐνεκα τῆς
καρυστου ανακοχῆς εμεταβίκαμε πλισίον του χορείου
διοβουνὸ εκὴ εβρισκόμενες 3 Καλίβες και ἡτον ἀδίνα-
το διανεησέλθομε όλος ολόχος εἰς τὰς Καλίμβας ἐνεκα
τῆς πολῆς Βροχῆς ἀστρᾶς και βροντὲς κατασκεβάσαμε
Καλίμβες και διαμέναμε είς
αυτὴ

ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΒΛΑΧΟΧΩΡΙΟΥ ΚΟΥΤΣΟΥΦΛΙΑΝΗ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Η Κουτσούφλιανη συγκαταλέγεται στὰ Βλαχοχώρια τῆς ὁρεινῆς περιοχῆς Καλαμπάκας. Εἶναι ἡ σημερινὴ κωμόπολη Παναγίᾳ¹, ἔνα κεφαλοχώρι τῆς Δυτικῆς Θεσσαλίας σὲ ἀπόσταση 60 χλμ. ἀπὸ τὰ Τρίκαλα, ἀπιθωμένο στὶς πλαγιὲς τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου σὲ ὑψόμετρο 800 μ. Κεῖται στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ Πηνειοῦ μαζὶ μὲ τὰ ἵσαξια σὲ κάλλος καὶ ἴστορία Ὁρθοβούνι, Τρυγόνα, Πεύκη, Κορυδαλλό, Μαλακάσι, στὴ δὲ δεξιὰ τὸ Ἀμπελοχώρι, τὸ Ματονέρι καὶ ἡ Καλομοίρα δόλοκληρώνουν τὴν οἰκιστικὴν ἐνότητα.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, τὸ 1898, ἡ ἐλληνικὴ ἴστορία ἐπιφυλάσσει στὴν Κουτσούφλιανη μία ἀφόρητη δοκιμασία καὶ ἔνα δυσεκτέρατο ἄθλο. Πρόκειται πρόγαματι γιὰ ἀληθινὸ φωτοστέφανο, τοῦ ὅποιον ἡ ἐκατονταετία πανηγυρίζεται στὴν ἐλληνικὴ πρωτεύουσα, στὴν πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ καὶ ἀποτελεῖ θέμα ἀνακοινώσεως σὲ συνέδριο ἐπιστημονικὸ τοῦ πολιτιστικοῦ ὁργανισμοῦ τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας Καλαμπάκας². Η Κουτσούφλιανη μὲ τὸ Ὁλοκαύτωμα τοῦ 1898, μὲ τὶς φλόγες, οἱ ὅποιες ἀναπηδοῦν ἀπὸ τὸ πατριωτικὸ πύρωμα, τὸν ἐθνικὸ παλιὸ καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια τῶν κατοίκων τῆς προσθέτει πανίσχυρο καὶ ὀλόχρυσο κρίκο στὴν ἀλυσίδα τῶν συνεχῶν ἀγώνων τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων μετὰ τὴν ἰδρυση τοῦ καχεκτικοῦ νεοελληνικοῦ κράτους.

Ο Ἀγγλος πολιτικὸς καὶ συγγραφέας Κάρολος Οὐέντγουορθ Δίλκε δύολογει: «Ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερωθεῖσα χάρις εἰς τὴν σοφὴν πρόνοιαν τοῦ Κάνιγκ, ἀλλ᾽ ἀφεθεῖσα, λόγῳ τοῦ ἀκαίρου θανάτου του, χωρὶς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Κρήτην, ἐψαλιδίσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς λιμοκτονίαν ἀπὸ τὰς Μ. Δυνάμεις»³.

1. Θεόδωρος Α. Νημᾶς, *Τρίκαλα - Καλαμπάκα - Μετέωρα - Πίνδος - Χάσια* (Γεωγραφία - ἴστορία - Μνημεῖα - Τουρισμός), Θεσσαλονίκη, Ἀφοί Κυριακίδη, 1987.

2. [Λίτσα Ἀναστασίου], *Ἐκδηλώσεις μνήμης γιὰ τὴν ἐκατονταετία τοῦ Ὁλοκαυτώματος τῆς Κουτσούφλιανης*, 13/5/1898, σὲ Ἀθῆνα καὶ Τρίκαλα, Ὁρεινὴ Καλαμπάκα, 112, Ιαν. - Ἀπρ. 1998, 1.

3. Ἀ. Ἀνδρεάδης, *Ο Δίλκε καὶ ἡ Ἑλλάς*, Ἀθῆναι 1918, 23. Ἡδη, στὴν πραγματικότητα, κατὰ τὸν Κ.Μ. Γούντχαους, *Ἡ Ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου*, Ἀθῆνα 1977, 152, «Ο κύριος στόχος τῆς τότε Βρεταννικῆς Κυβερνήσεως δὲν ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων...». Κατὰ δὲ τὸν Ιωάννη - Γαβριὴλ Ἐϋνάρδο, «Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ὀφείλεται στὸ δυναμισμὸ τῶν κατοίκων τῆς καὶ πρὸ παντὸς στὴν κοινὴ γνώμη ποὺ ἐκδηλώθηκε αὐθόρμητα στὴ Γαλλία, στὴν Ἐλβετία, στὴ Βαυαρία καὶ σ' ὅλῃ τὴν Εὐρώπη». Πβ. *Μνήμη Ιωάννη Γαβριὴλ Ἐϋνάρδου*, Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Αθῆνα 1977, 117. Βλ. καὶ Ἀχ. Λαζάρου, *Σταθμητοὶ καὶ ἀστάθμητοι παράγοντες τῆς Ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου καὶ ἐπι-*

Σπουδαία είναι και ή ἐπισήμανση τοῦ Γραμματέα τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων (1869 κ.έ.) Γ. Ἰ. Ζολώτα: «Ἡ μεγάλη ἔξαπλωσις τοῦ Ἐθνους ἡμῶν εἰς τὰς ἑκατέρῳθεν τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προπαντίδος καὶ μεγάλου μέρους τοῦ Εὐξείνου, ἀπὸ τοῦ εἴσπλου τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης ἄχρι τῆς πρὸς τῷ Καυκάσῳ μικρασιατικῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τῶν μεσογείων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ἄχρι Κιλικίας καὶ Κύπρου, συνεχῆς οὖσα...» θὰ ἀπέβαινε ἐποικοδομητικὴ καὶ ἐπωφελὴς τόσο γιὰ τοὺς Ἑλληνες ὅσο καὶ γιὰ τοὺς γείτονες, «ἐὰν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἐδίδοντο εὐρύτερα ὅρια εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς, πρὸ τῶν ἑθνολογικῶν ἐπιβουλῶν τῆς Ρωσσικῆς πολιτικῆς εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἐὰν συμπεριελαμβάνοντο εἰς αὐτὸ τούλαχιστον ἥ ἄχρις Αὐλῶνος Ἡπειρωτικὴ χώρα καὶ ή νοτία καὶ ή μέση Μακεδονία μέχρι Ροδόπης καὶ Στρυμόνος, ἔτι δ' αἱ ὑπόλοιποι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου»⁴.

Τὸ φαλιδίσμα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὶς Μ. Δυνάμεις, τὸ ὅποιο μὲ παρρησίᾳ ὁμολογεῖ ὁ Δίλκε, είναι τόσο φοβερό, ὥστε, ὅπως ἔλεγε ὁ Λαφαγιέτ, «τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος ἀφέθη ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Τί εἶδους Ἑλλάς – ἐρωτᾷ ὁ Λαφαγιέτ – είναι ἡ Ἑλλὰς χωρὶς τὴν Λῆμνον, τὴν Λέσβον καὶ τὴν Χίον, τὴν Ὀσσαν, τὸν Ὁλυμπὸν καὶ τὸν Ἀθω; Ὁχι μόνον τὸ μεγαλύτερον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑλληνικώτερον τμῆμα τῆς Ἑλλάδος δὲν περιελήφθη ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ αἱ νῆσοι καὶ αἱ ἀκταὶ τῆς Θράκης καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινότης τῆς Κωνσταντινουπόλεως είναι οἱ πραγματικοὶ Ἑλληνες...»⁵.

Εὔλογα, καθίστανται εὐεξήγητα τὰ ἀλλεπάλληλα μετεπαναστατικὰ κινήματα, ἂν καὶ δὲν τείνουν πάντοτε εὐήκοον οὓς στὶς κραυγὲς τῶν ἀλυτρώτων οἱ ταγοὶ τῆς ἑλεύθερος Ἑλλάδος. Διότι ὁπωσδήποτε ἐπιβραδύνουν τοὺς ρυθμοὺς ἀνασυγκροτήσεως ἡ ἐνοχλοῦν ἐκείνους, ποὺ καρποῦνται τὰ ἀγαθά, μάλιστα καὶ τὰ οἰκονομικά, τῆς δημιουργίας ἀνεξαρτήτου κράτους μὲ τὶς θυσίες τῶν ἀληθινῶν καὶ ἀγνῶν ἀγωνιστῶν ὅλων τῶν βαθμίδων, τῶν ὅποιων πολλοὺς πικραίνουν καὶ ἀπογοητεύουν μὲ τὴν ἐπινόηση τοῦ προβλήματος αὐτοχθονισμοῦ - ἐτεροχθονισμοῦ⁶.

Ωστόσο πέρα τοῦ πηγαίου πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἄδολης ἀγάπης γιὰ τὴν ἑλευθερία τοὺς ἐκτὸς Ἑλλάδος πραγματικοὺς Ἑλληνες ὥθιοῦν στὴν ἀνάληψη ἐπαναστατικῶν δραστηριοτήτων καὶ οἱ ἐπεκτατικὲς τάσεις ξένων στὴν ἐκτεταμέ-

πτώσεις αὐτῆς. Ἐκδόσεις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1978.

4. Γ. Ἰω. Ζολώτας, Σύμμεικτα, Ἀθῆναι 1983, 622.

5. Ἀνδρεάδης, ἔ.ἄ., 23.

6. Ν. Ι. Πανταζόπουλος, Αὐτόχθονες καὶ Ἐτερόχθονες. Ἡ πολιτικοκοινωνικὴ διαμάχη στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα (1827-1829). Ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης. Ἐκδοση Δήμου Νέας Σμύρνης. Νέα Σμύρνη 1986, 61.

νη ζώνη έλληνικής παρουσίας⁷. Η ρωσική στροφή πρὸς τὸν χῶρο τῆς Βαλκανικῆς, ἀκόμη καὶ βορειοελλαδικό, κατὰ κανόνα δογίζεται μετά τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο (1856). Ὅμως εἶναι πολύτιμη ἡ μαρτυρία τοῦ Τσαριτσανιώτη Θεοδωρίδη, ὁ ὄποιος κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὴν Ἰταλία ἀντιλαμβάνεται πανσλαβιστικὴ κίνηση καὶ σπεύδει γιὰ τὴν ἐνημέρωση τοῦ Ἰ. Κωλέττη⁸.

Κατὰ τὸν Ζολώτα, ἡ τσαρικὴ Ρωσία ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' Νικολάεβιτς (1818-1881) ἐπιχειρεῖ τὸν προσεταιρισμὸ τῶν σλαβοφώνων τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ἐφαρμόζοντας τὴν τακτικὴ τοῦ παιδομαζώματος μὲ τὸ πρόσχημα «σπουδῶν»! Η ἀπόσπαση νέων ἀπὸ οἰκογένειες σλαβοφώνων⁹ ἀνατίθεται στὸν Παγαλίν, ἐπιτίδειο διαφωτιστή, διδάσκαλο τοῦ τσάρου καὶ κορυφαῖο τῆς πανσλαβικῆς ἰδέας, «ἵγουν τῆς δι’ εἰρηνικῶν ἔθνολογικῶν καὶ φιλολογικῶν ἀγώνων προσαρτήσεως ὅλων τῶν ἀπὸ Βιστούλα ὡς Ἀδρίου καὶ Αἰγαίου Σλαύων», σύμφωνα μὲ τὴ διατύπωση τοῦ Ζολώτα, ὁ ὄποιος προσθέτει: «Ἐμάγνθανον ὅτι τὸ ἔνδοξον σλαβικὸν γένος τῶν Βουλγάρων, αὐτόχθον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ ἀπὸ τῶν σπλάχνων τοῦ ὄποιου προηῆλθον οἱ μέγιστοι ἄνδρες Ἀλεξανδρος ὁ Φιλίππου καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ ὑφ’ οὓς κατωκεῖτο ἀείποτε ἡ περίχωρος τοῦ Βυζαντίου καὶ ὅλα τὰ παράλια τοῦ Εὔξείνου, τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Αἰγαίου, παρηγκωνίσθη ἀναξίως ὑπὸ τῆς ἀπὸ νότου προελθούσης μυσαρᾶς φυλῆς τῶν

7. Πβ. V. Bérard, *Tουρκία καὶ Ἑλληνισμός*. Μτφρ. Μ. Λυκούδης [Αθήνα] 1987, 48-49. «Ἡ χριστιανικὴ κοινότητα τοῦ Ἐλβασάνν εἶναι τὸ προκεχωρημένο φυλάκιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐδῶ, στὰ βόρεια. Ὄλοι αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοί... θεωροῦν τοὺς ἑαυτούς τους Ἑλληνες». Ὁχι μόνο τὴν παρουσία ἀλλὰ καὶ τὴ δημογραφικὴ ὑπεροχή, μάλιστα καὶ βορειότερα βεβαιώνει ὁ A. Canini, *La Questione dell' Epiro*, Roma 1879, 8: «Quella supremazia dell' elemento greco non è dovuta alla forza: essa è un naturale portato della superiorità di razza e di civiltà, superiorità che esisteva anche nei tempi più tristi per la nazione ellenica». Βλ. ἐπίσης L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοτεροτες, *Παρνασσός*, 34, 1992, 401-424, καὶ ἀνάτ. μὲ εὐρετήρια.

8. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Πολιτισμικὰ καὶ ἔθνικῶς ἐπιβλαφῆ ἀπολίτιστα, *Τσικαλινά*, 16, 1996, 103.

9. Γιὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἀλλαξιγλωσσιὰ βλ. Giovanni Amadori - Virgili, *La Questione Rumeliota (Macedonia, Vecchia Serbia, Albania, Epiro) e la politica italiana*, Bitonto 1908, 25-26: «...greci che avendo perduto come lingua famigliare il greco - per timore di persecuzioni turche - è storia che i Turchi tagliassero la lingua - hanno però mantenute le tradizioni ed il sentimento greco; oppure slavi (pochi però) con convinzione greche, che hanno conservato la lingua slava ma non i sentimenti slavi... I Greci slavofoni della Macedonia manifestano col loro ferma volontà d' essere Elleni». Τὴν ἔθνολογικὴν κατάσταση τῆς Θράκης καὶ τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὴν ἔναρξη περίπου τῆς πανσλαβιστικῆς ἰδέας σκιαγραφεῖ μὲ ἀκριβεια ὁ M. Blanqui, *Voyage en Bulgarie pendant l' année 1841*. Paris 1843, 209. Βλ. καὶ Georgia Ioannidou - Bitsiadou, *Les Grecs dans la région de Philippopolis, avant l'*

Γραικῶν καὶ κατεπροδόθη...»¹⁰.

Ο Ζολώτας, τοῦ όποίου ἡ ἐθελοντικὴ ἀποστολὴ συνίσταται στὴν ἐνημέρωση τῶν ἀρμοδίων τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, κατ' ἀρχὴν δὲ τῆς ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης, γιὰ ὅσα ὄπουδήποτε κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τεκταίνονται, ἐπισημαίνει τὴν ἄγνοια καὶ τὴν ἀδράνεια τῶν Ἑλλήνων: «Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐν Ἀνατολῇ οὐδὲν οὔτ’ ἐγιγνώσκομεν οὔτ’ ἐννοοῦμεν τῶν λάθρᾳ ἐνεργούμενων ἐν ταῖς ἡμετέραις χώραις διὰ χειρῶν μακροτάτων ἀπὸ Πετρουπόλεως καὶ Μόσχας»¹¹. Διαφέρει δὲ καὶ «χεῖρες» Βουκουρεστίου, τὸ όποιο στρέφεται πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, τὸν βορειοελαδικὸ χῶρο, ἐνδιαφερόμενο πρωτίστως γιὰ τὴ Μακεδονία, ὅπου ἀνακαλύπτει Ρουμάνους, τοὺς όποίους ὀνομάζει Μακεδο-Ρουμάνους, ἃν καὶ ὁ δρός κρίνεται ἀδόκιμος¹², ἀφοῦ ἡ ἀναζήτησή τους ἐμβαθύνεται στὴν Ἡπειρο καὶ Θεσσαλία, βαθμαῖα δὲ ἔως τὴ Ναύπακτο καὶ ἔως τὸ... Ταΐναρο¹³!

Τὸ Βουκουρέστι, «ἀπ’ ὅπου ἡ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ ἵδεα πῆρε τὴν ἰσχυρότερή της ὥθηση»¹⁴, ὅπως τονίζει ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Ἐλευθεροία

établissement de l' Exarchat Bulgare, *Balkan Studies*, 25, 1984, 327-328.

10. Ζολώτας, ἔ.ἄ., 540. Τὴν ἀναπαραγωγὴν τῆς ἀβάσμης καὶ παρανοἴκης παρασλαβολογίας Σκοπιανοῦ τύπου διοχετεύουν καὶ ὑπερατλαντικὰ ἔντυπα τῶν ἡμερῶν μας κατ' ἐπίφαση ἔγκυρα. Βλ. Άχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπιστημονικὴ ἀναίρεση δημοσιεύματος ὑπὲρ τῶν Σκοπιανῶν τοῦ περιοδικοῦ *National Geographic*, *Παρνασσός*, 39, 1997, 5-21, καὶ ἀνάτ. μὲ εὑρετήρια.

11. Ζολώτας, ἔ.ἄ., 540.

12. Τὸ ἀδόκιμο πρῶτος ἐπισημαίνει ὁ Κροάτης ρωμανιστής - βαλκανολόγος, καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok. Βλ. *Revue Internationale des Etudes Balkaniques (RIEB)*, 1-2, 1934-1935, 330. Ἐπίσης ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Sextil Puscariu, *Limba română*, Bucuresti² 1976, 221, ὁ ἐκρουμανισμένος ὄμολογός του G. Murnu, *România din Bulgaria medievală*, Bucuresti 1939, 51. Πβ. καὶ J. Kramer, *Das Aromunische, Romänistik in der Diskussion*. Gunder Narr Verlag, Tübingen, 218.

13. Βλ. Ach. Lazarou, Peut - on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse? *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Ἀθῆναι 1976, 118.

14. Ἐ. Ι. Νικολαΐδου, Ἡ ἀλβανικὴ κίνηση στὸ βίλαετι Ιωαννίνων καὶ ἡ συμβολὴ τῶν Λεσχῶν στὴν ἀνάπτυξή της (1908-1912), *Έκδόσεις ΙΜΙΑΧ*, Ιωάννινα 1984, 87. Βλ. καὶ Th. Capidan, Contributia Românilor la renasterea Albaniei, *Graiul Romanesc*, II, 1, 1928.

Ὑπάρχουν ἐπίσης «οἱ αὐτόροκίνητοι καὶ ἵταλοκίνητοι πλεονάζοντες ἐκ τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνοι, ὡς καὶ οἱ μειοψηφοῦντες περὶ τὴν Σκόδραν Ἀλβανοὶ Χριστιανοὶ τῆς Δυτικῆς Ἐπκλησίας». Πβ. Ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, *Ἡ δρᾶσις τοῦ Σύλλογου κατὰ τὴν ἑκατονταετίαν 1869-1969*, Ἀθῆναι 1970, 111. Οἱ Ἀλβανοὶ στεροῦνται ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία εἶναι προϊὸν εἰσαγόμενο κατὰ τὸν ἐγκριτότερο καὶ ἀκραιφνέστερο Ἀλβανὸν ἡγέτη Basri-bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanaise et chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-1916). Interné dans les garnisons austrohongroises (1916-1918), *L' Orient*

Ί. Νικολαΐδου, μεθοδεύει ἐπιμελέστατα τὸν προσεταιρισμὸν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, δημιουργώντας τὸ λεγόμενο Κουτσοβλαχικὸ Ζῆτημα. Ὁ Ζολώτας σχετικὰ πληροφορεῖ: «Ἐν Μολδαβίᾳ καὶ Βλαχίᾳ οἰκοῦσι 4.500.000 Ρουμάνοι, οὗτοι νεωστὶ ὀνομάσαντες ἑαυτούς, ὅλοι χριστιανοὶ ὁρθόδοξοι, ἔχοντες ὁμοφύλους τοὺς ἐν Τρανσυλβανίᾳ τῆς Οὐγγαρίας πρὸς δυσμάς καὶ τοὺς ἐν Βεσσαραβίᾳ τῆς Ρωσίας πρὸς ἀνατολὰς γείτονάς των. Οἱ Ρουμάνοι ἀντιποιοῦνται καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τῆς Ἀλβανίας, Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας ἐλληνογλώσσους νῦν τοὺς πλείστους καὶ ἐλληνόφρονας Κουτζοβλάχους. Ἐστιν ὅτε δὲ καὶ μικρὸν Βλαχίαν, ἥγουν Ρουμανίαν ἐθεώρησαν καὶ ἴδιαν τῶν χώραν ὠνόμασαν τὴν Μακεδονίαν!»¹⁵.

Ἡδη τὸ 1854 καταφθάνει στὴ Μακεδονίᾳ ὁ πρῶτος ἐπίσημος ἀπόστολος τῆς Ρουμανίας, μάλιστα μὲ «διευκολύνσεις» ἐλληνικές, D. Bolintineanu, ὁ ὄποιος συγγράφει καὶ τὸ Ὅδοιπορικό του, καταπληκτικὸ πειστήριο τῆς ἐπιμελημένης προετοιμασίας του, τῶν προφανῶν προπαγανδιστικῶν ἐπιδιώξεών του καὶ τῶν ἀσυστόλων πλαστογραφήσεων τῆς ἱστορικῆς καὶ κάθε ἄλλης ἀλήθειας. Ἀνενδοίαστα ἀποκαλεῖ τοὺς Βλάχους¹⁶ τοῦ βιορειοελλαδικοῦ χώρου Ρουμάνους. Σημειώνοντας δὲ τὴν ὑπαρξὴν ποικίλων ἀπόψεων γιὰ τὴν καταγωγὴ τους, π.χ. Ἰταλική, Ἰσπανική, χωρὶς τὴν παραμικρὴν νῦξην γιὰ ἐλληνική, προκρίνει τὴν ὑπόθεση¹⁷ περὶ καθόδου¹⁸ τους ἀπὸ τὴν τραϊανὴ Δακία, ὅπότε πρὸς ἐπίρρωση

débalkanisé et l'Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future, s.l.n.d., 5.

15. Ζολώτας, ἔ.ἄ., 528. Σήμερα εἶναι γνωστή καὶ ὁμολογία Ρουμάνων ἐπιστημόνων, κατὰ τὴν ὄποια τόσο τὸ ὄνομα *Roumanos* ὅσο καὶ *Roumanía* καθιερώνουν Ἐλληνες. Βλ. G. Giunglea, Coresi face cea dintii apropiere între “roman” si “rumân”, *Biserica Ortodoxă Română* (BOR), 5-6, 1935, 226-228. E. Stănescu, “Roumanie”: Histoire d'un mot. Développement de la conscience d'unité territoriale chez les Roumains aux XVIIIe-XIXe siècles, *Balkan Studies*, 10, 1969, 76 κ.ἔ. Ἐπίσης βλ. Διον. Α. Ζακυθηνός, *Μεταβυζαντινά καὶ Νέα Ελληνικά*. Ἀθῆναι 1976, 475. Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Oι βαλκανικοί λαοί*, Ἰωάννινα 1978, 173. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέσης, *Παρονασσός*, 32, 1990, 290-308.

16. Ὁ δρος λαμβάνεται μὲ τὴ σημασία τοῦ λατινοφώνου. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία καὶ τὶς σημασιολογικὲς μεταβολές βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου. Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἱστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, Ἡπειρωτικὸ Ημερολόγιο 1993-94, 427 κ.ἔ., καὶ ἀνάτ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου τῆς Ν. Θέμελη καὶ εὐρετήρια, Ἰωάννινα 1994, 1 κ.ἔ.

17. Πρ. A. Sacerdoteanu, *Considérations sur l'Histoire des Roumains au Moyen - Age*. Paris 1929, 140: «L'hypothèse d'une descente des Roumains de la Save vers la Thessalie n'est pas possible». Βλ. καὶ *Grai si Suflet*, 1, 1923-1924, 95, ὅπου παρατήρηση τοῦ T. Papahagi, μὲ τὴν ὄποια ἡ ὑπόθεση ἀποδυναμώνεται πλήρως.

18. Γιὰ τὴ σαθρότητα τῆς θεωρίας περὶ καθόδου βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἔξεγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἔθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, *Θεσσαλικὰ Χρονικά*, 11, 1976, 90-119, καὶ *La révolte des Larisséens en 1066*, *La*

έπικαλεῖται καὶ τὴ δῆθεν ὅμοιότητα τῆς ρουμανικῆς γλώσσας μὲ τὸ Βλαχικὸ γλωσσικὸ ίδιωμα, ἐνῷ τὸ ἀντίθετο, τὴν ίδιάζουσα διαφορά, οἱ ἐγκριτότεροι τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης, οἱ ἀκαδημαϊκοὶ καὶ καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, Xenopol¹⁹, Iorga²⁰, Procopovici²¹, Graur²², οἱ δύο πρῶτοι ἑλληνικῆς²³ καὶ ὁ τέταρτος, ὁ πλέον εἰδικὸς ὡς γλωσσολόγος, ισραηλιτικῆς καταγωγῆς, βεβαιώνουν.

Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ πλούσιο κανίσκι τῶν ψευδολογημάτων του ἔνα τολμηρότατο, ποὺ προσφέρει ὁ Bolintineanu στοὺς ἀναγνῶστες τοῦ Ὁδοιπορικοῦ του, εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «Οἱ Βλάχοι δὲν ἔχουν διαπράξει τὸ λάθος νὰ στείλουν τὰ παιδιά τους στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα παρ’ ὅλες τὶς φροντίδες τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας νὰ μάθουν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα»²⁴. Αὐτὸ γράφεται ὡσάν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους νὰ εἴχαν δυνατότητα ἐπιλογῆς καὶ ἄλλης μορφῆς σχολείων.

Πράγματι, ἀφθονοῦν τὰ δημοσιεύματα, ἀκόμη καὶ στὴ ρουμανικὴ γλώσσα, στὰ ὅποια παρουσιάζονται παραστατικὰ οἱ ἐπιδόσεις τῶν Βλάχων στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, στὸ διδακτικὸ ἔργο, στὴν ἴδρυση σχολείων, πάντοτε ἑλληνικῶν, στὴ

Thessalie, Actes de la Table - Ronde 21-24. Juillet 1975. Collection de la maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5. Lyon - Paris 1979, 303-318. Ὁ Κεκαυμένος, ἡ μόνη ἰστορικὴ πηγή, στὴν ὥποια μνημονεύεται κάθοδος, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μὲν τὸν Ρουμάνο καθηγητὴ C. Poghirc, «ἀρκετὰ ἀναληθῆς», ἀπὸ δὲ τὸν ἐπίσης Ρουμάνο βυζαντινολόγο P. Năsturel, «ἀληθινὰ σκοτεινή». Βλ. ἀντίστοιχα *Romanica Aenipontana*, 14, 1987, 322, καὶ *Les Roumains*, INALCO 1989, 51 σημ. Ἐπειδὴ δὲ μερικοὶ ἐπιστημονικὰ καθυστερημένοι ἐμμένουν ἀκόμη σὲ κάθοδο ἐπικαλούμενοι ποικιλώνυμα Χρονικά, παρατίθεται ἡ σχετικὴ προειδοποίηση τοῦ Mathias Gyóni, *Revue h' Histoire Comparée (RHC)*, 23, 1945, 129 σημ. 1: «On a écarté d' avance des sources comme la chronique «Nestor», dont les données ne se rapportent pas aux Vlaques ainsi que les *Gesta Hungarorum d' Anonymus*, qui confondent la situation de 1200 avec l' histoire du IXe siècle».

19. A. D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, état matériel et intellectuel*. Paris 1903, 38.

20. N. Iorga, *L' origine et la patrie première des Roumains*. Bucarest 1938, 3.

21. Πβ. A. Procopovici, La romanité balkanique, *Balcania*, 1, 1938, 62 σημ. 1: «... le dacoroumain diffère beaucoup... de ceux du sud du Danube, car il a dans sa structure une foule d' éléments non - balkaniques». Κατὰ δὲ ἐπίσης Ρουμάνο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan, Onomastique roumaine et balkanique, *Vie Congrès International de Sciences Onomastiques*, München 1961, 225 σημ. 1, ἡ ρουμανικὴ δὲν εἶναι διόλου βαλκανικὴ γλώσσα.

22. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. [Bucuresti] 1960, 310-311.

23. Γιὰ τὸν Iorga, ἀνθρωπωνυμικὰ παραλλαγμένο, πβ. R. Theo, *Contributions helléniques à la grandeur et la splendeur de la Roumanie*, s.l., 1968, 13: «... Nicholas Iorga, ne faisait pas un secret, que son arrière grand-père était d' origine Hellénique, venu de Corfou et la mère du grand historien était née Arghiropol....».

24. D. Bolintineanu, *Calătorii* (scrise la 1858), 25.

συγγραφή διδακτικῶν ἐγχειριδίων, στὴ διάδοση τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ ἄλλους λαούς, πρὸ πάντων δὲ στὸν ρουμανικό, ἀπὸ τοὺς ὅποιους εὐλογαὶ οἱ Βλάχοι θεωροῦνται Ἐλληνες²⁵.

Γιὰ τὴ λειτουργία ἑλληνικῶν σχολείων στὰ Βλαχοχώρια ἀρκεῖ ὁ λόγος τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Νεοφύτου Δούκα²⁶. Γιὰ τὸ σύνολο πολιτισμικὸ ἐπίπεδο τῶν Βλαχοχωριῶν μὲ σαφήνεια ἐκφράζεται καὶ ὁ ἔτερος Ἡπειρώτης μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Ἀθανάσιος Ψαλίδας²⁷. Γιὰ τὴν ἔξαπλωση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέσω τῶν Βλάχων πειστικὲς εἶναι οἱ ὄμοιογίες Σλάβων ἐπιστημόνων, ὅπως τῶν Dusan Popović²⁸, VI. Skarić²⁹ κ.ἄ. Ὁ δὲ φιλορουμάνος Petar Skok τονίζει ὅτι οἱ Βλάχοι «ἀνέκαθεν διακρίθηκαν γιὰ τὸν ἐνθουσιασμό τους ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ»³⁰.

Τὴν εἰσαγωγὴν ἄλλως τε τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας³¹ στὶς Παραδουνάβιες Ἡγε-

25. Σπ. Ἀσδραχᾶς, *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὁθωμανικῆς κυριαρχίας ιε΄-ιθ΄ αἰ. «Μέλισσα». Ἀθήνα 1979, 328-329. C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor. Bucuresti 1979*, 220. P. Năsturel, Koutsovalaque. Recherche étymologique, *Etudes Roumaines et Aroumaines. Paris* 1990, 91 σημ. 16.*

26. N. Δούκας, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι...,* ἐν Βιέννη τῆς Ἀουστρίας 1810, λς': «Οἱ Βλάχοι ὅμως, ὡς βλέπομεν, φαίνονται πανταχοῦ προθυμότεροι εἰς τὰς πρὸς τὸ κρείττον μεταβολάς, πανταχοῦ βελτιούμενοι καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ πλείονες τῷ ὄντι πεπαιδευμένοι, καὶ αὐτοὶ μόνοι ἡθέλησαν, καὶ θελήσαντες ἀποκατέστησαν τυπογραφίαν ποτὲ ἑλληνικήν, τὸ δόποιον οἱ περσίζοντες καὶ φοινικίζοντες οὗτοι Ἐλληνες οὔτε νὰ ἀκούσωσι θέλουσι, οὔτε νὰ κατορθώσωσι προαιροῦνται, δύνειδίζουσι δὲ τοὺς Βλάχους εἰς γένος, οἱ δόποι θέλουσι δεῖξῃ τὰ ἑλληνικά τῶν σχολεῖα ἀξιανὰ δέχονται καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγερώχους καὶ ματαιόφρονας, ὥστε νὰ διδάσκωνται εἰς αὐτὰ τὴν πατρῷαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ παιδείαν».

27. K. Θεοσπόρως καὶ Ἀ. Ψαλίδας, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση. Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν. Ἰωάννινα 1964, 59:* Οἱ Βλάχοι «ἐστόλισαν τὰ χωριά τους μὲ οἰκοδομές καλές, μὲ σχολεῖα ἑλληνικά, μὲ ίατρούς. Εύρισκεις ἀνθρώπους ἀπὸ αὐτοὺς ἐμπειρούσις τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γαλλικῆς γλώσσης, χρυσικοὺς δόνομαστούς, καὶ τεχνίτας μαλλίνων ὑφασμάτων ὅχι ποταπῶν. Οἱ ἔμποροι τοῦτοι ἔχειτεύονται εἰς Ἰταλίαν, Ισπανίαν, Ρουσσίαν καὶ Τουρκίαν. Εἶναι καὶ ποιμένες πολλοὶ ἀκόμη, καὶ πλούσιοι, καθὼς καὶ ἀγωγιάτες».

28. Πβ. RIEB, 1938, 606: «...ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρμάνοι [= Βλάχοι ἑλληνικῶν χωρῶν] αἰσθάνονταν Ἐλληνες καὶ ἦσαν πράγματα οἱ φροεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἐλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μας».

29. Πβ. RIEB, 1-2, 1934-1935, 243 [581]: «...χάρη στὶς ἐμπορικὲς Ἑλληνο-τσιντσαρικὲς [= Ἑλληνοβλαχικὲς] ἀποικίες, οἱ δόποιες ἰδρυθηκαν σὲ δλες τὶς βαλκανικὲς χῶρες, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἴχε μεγάλη ἀξια καὶ ἡ γνώση τῆς θεωρούθηκε ἀπαραίτητη σὲ κάθε πολιτισμένο ἄνθρωπο».

30. RIEB, 3, 1936, 36.

31. Bł. Ariadna Camariano - Cioran, *Les Académies principales de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, 142 - Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1974, 4-5, 10.

μονίες έγκαινιάζει πολὺ πρωτύτερα ὁ Βορειοπειρώτης Βλάχος³² Vasile Lupu, ἥγεμόνας τῆς Μολδαβίας³³. Σχεδὸν σύγχρονός του ἐπίσης Βλάχος, έγκατεστημένος στὴ Μολδαβίᾳ, εἶναι διάσημος Ἐλληνιστής³⁴, ὁ Νικόλαος Σπαθάρης, ἐπιλεγόμενος καὶ Milescu. Συμβάλλει δὲ σημαντικὰ στὴ διάδοση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου³⁵ καὶ στὴ σωτηρία τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν ἔξιστα μεγάλισμό³⁶, ἐνῶ συνάμα ἀποκαθιστᾶ τὶς σχέσεις τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν Ἀσία, τῆς Ρωσίας μὲ τὴν Κίνα³⁷. Βλάχος πάλι Βορειοπειρώτης, ὁ Δημήτριος Προκοπίου ὁ Πάμπερις³⁸ καταγράφει τοὺς Ἐλληνες, ποὺ διαπρέπουν στὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ στὶς ἐπιστῆμες. Ἀδιάκριτα δὲ στὸν ὅρο Ἐλληνες συμπεριλαμβάνει καὶ τοὺς Βλάχους, ὅπως τὸν N. Σπαθάρη. Μετὰ τὸν Προκοπίου ἡ συγγραφικὴ δράση τῶν Βλάχων λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις, ίδιαίτερα δὲ ἐκείνη, ἡ ὃποια ἀφορᾷ σὲ σχολικὰ ἐγχειρίδια. Ἡ ἀναφορὰ καὶ μόνον στὸν Κλεισουριώτη Δημήτριο Δάρβαρι³⁹ καθιστᾶ

32. Βλ. C. Barbulescu, Motifs concordants dans les narrations populaires des peuples de la péninsule balkanique, *Zeitschrift für Balkanologie*, 9, 1973, 6 σημ. 2.

33. N. Iorga, Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeur des empereurs d' Orient dans la tutelle du Patriarcat de Constantinople et de l'Eglise orthodoxe (1640-1653), *Academie Roumaine, Bulletin de section historique (ARBSH)*, 2, 1914, 88-123 καὶ *Byzance après Byzance*, rééd., Bucarest 1971, 151 κέ. Fr. Pall, Les relations de Basile Lupu avec l' Orthodoxie et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople, *Balcania*, 8, 1945, 66-140.

34. Camariano - Cioran, ἔ.ἄ., 7. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Nicolae Milescu ὁ Λάχων «Homo Universalis», *Πρακτικά Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου*, B'. Ἀθῆναι 1980, 188-198.

35. Βλ. E. Turdeanu, Le livre grec en Russie: l' apport des presses de Moldavie et de Valachie (1682-1725), *Revue des Etudes Slaves (RES)*, 26, 1950, 69-87 καὶ Les controverses des Jansénistes et la création de l' imprimerie grecque en Moldavie, *Mélanges de Linguistique et de Littérature romanes offerts à Mario Roques*. Paris 1952, 111, 281-302. Olga Cicanci, Ἡ λογοτεχνία εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν κατὰ τὸν 17ον αἰώνα, *Δελτίον Rουμανικῆς Βιβλιογραφίας (ΔΡΒ)*, 3, 1970, 93.

36. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Πῶς σώθηκε ἡ Εὐρώπη, *Κυριακάτικη Έ.*, 2.3.1997, 61.

37. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, N. Σπαθάρης (1636-1708), ὁ πρῶτος Νεοέλληνας στὴν Κίνα, *Ἐλευθερία* (Λαρισής), 27.4.1986, καὶ N. Σπαθάρης, ἔνας Ἐλληνας στὸ Πεκίνο, *Ἐλευθερία*, 25.5.1986, 6.

38. Γεώργιος Ἀ. Λαζάρου, Δημήτριος Προκοπίου ὁ Πάμπερις καὶ ιατρικὴ πρωτοπορία στὴ σύνταξη Ἐθνικῆς Βιβλιογραφίας, *Παρονασός*, 39, 1997, 124-128.

39. Joh. Bapt. Rupprecht, Demeter N. Darvar. Eine biographische Skizze, *Archiv für Geographie, Historie, Staats und Kriegskunste*, 7, 1816, 219-222. Const. von Wurzbach, Demeter Nikolaus Darvar, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, drittel Theil, Wien 1858, 166-167. Gigi Orman, Din trecutul Craiovei. Cartierul clisurean, *Arhivele Olteniei*, 7, 1928, 36, 111-112, 37, 217-218. Ἀντ. Σιγάλας, Κῶδιξ Κοινότητος Κλεισούρας, *Μακεδονικά*, 1, 1940, 500-506. Ἀρ. Τζῶγος, *Συνοπτικὴ ἴστορία τῆς Κλεισούρας*. Θεσσαλονίκη 1962. Ἀθαν. Γιομπτλάκης, Δημήτριος Νικ. Δάρβαρις (1757-1823), ὁ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας διδάσκαλος τοῦ Γένους, *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 54, 1971, 313-323, 403-408.

άπτη και κατανοητή και για τὸν πλέον προκατειλημμένο τὴν τεράστια συμμετοχὴ τῶν Βλάχων στὴν ἑλληνικὴ παιδεία⁴⁰, ἀναγνωρισμένη ἀνεπιφύλακτα και ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ ἐπιστήμη⁴¹, ἡ ὅποια ὄμολογεῖ ἐκλατίνισῃ Ἐλλήνων⁴², ἦτοι γένεση Βλάχων Ἐλλήνων ἢ Ἐλλήνων Βλάχων, ὅπως προτιμᾶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης Victor Bérard⁴³.

“Ολα τὰ προηγούμενα ἔρμηνεύουν πῶς ἀποβαίνει ἀναποτελεσματικὴ και ἡ ἐφαρμογὴ στοὺς Βλάχους τῆς Πίνδου τῆς δοκιμασμένης πρακτικῆς τοῦ παιδομαζώματος ἀπὸ τὴν Ρουμανία⁴⁴, ἡ ὅποια πασχίζει ἐπίμονα γιὰ τὸν ἀφεληνισμό⁴⁵

M. Papamichaήλ, *Κλεισούρα Δυτ. Μακεδονίας*, ἄ.τ. 1972. Γιάννης Τσάρας. Ἡ Κλεισούρα στὰ 1849, *Μακεδονικά*, 8, 1978, 219-225. Despina Loukidou - Mavridou - Ioannis Papadrianos, Dimitrios Darvaris: sa contribution à l' évolution littéraire bulgare, A ' Ἐλληνοβουλγαρικό Συμπόσιο. *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1980, 211-226.

40. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλαχόφωνοι Ἐλληνες και Ἐλληνικά Γράμματα*, Ἀθήνα 1973 (ἀνάτ. ἀπὸ τὴν ἐφημ. Σαμαρίνα) και Οἱ Βλάχοι και ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς, *Πρακτικά ΣΤ' διεθνούς παιδαγωγικοῦ συνεδρίου τῆς Παιδαγωγικῆς Ἐταιρείας Ἐλλάδος*. Ἀθήνα 1995, 155-175.

41. Camariano - Cioran, ἔ.ἄ., 275-276. Βλ. και Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Κατάλογος ἐντύπων Βιβλιοθήκης Ὄλυμπιωτίσσης*. Δημοσιεύματα 'Ιερᾶς Μονῆς Ὄλυμπιωτίσσης Ἐλασσώνος, Ἀθῆνα 1964, 81-82, ὅπου συγγραφές Δ. Δαρβάρεως. Διαφωτιστικὸ γιὰ τὴν ἑλληνικῆς καταγωγῆς Ρουμάνα Camariano - Cioran, ἡ ὅποια διατυπώνει περίεργη ἀποψη γιὰ τοὺς Βλάχους ἡ κατὰ τὴν ՚Idia Macédo - Roumains (RESEE, , 1965, 689), είναι δημοσίευμα, ἐπίκαιῳ ἄλλως τε ἐφέτος, τοῦ Νίκου Βέη, Δημητρίου Νικολάου τοῦ Δαρβάρεως Ἀφιέρωμα εἰς Ρήγαν Βελεστινλῆν - Φεραίον, μετ' αὐτογάφων σημειωμάτων τοῦ Πρωτομάρτυρος, *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (Π.Α.Α.), 19, 1944 [1949], 363.

42. Πβ. E. Lozovan, Byzance et la romanité scythe, *Revue des Etudes Roumaines (RER)*, 5-6, 1960, 221: «La grec ne fit pas exception», και 223: «... bien que les habitants (sc. de l' Europe, Βαλκανικῆς) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin». Πβ. V. Pârvan, *Începuturile vietii romane la gurile Dunării*. Editia II-a îngrijită și adnotată de R. Vulpe. Editura științifică București 1974, 193 σημ. 314: «...οἱ Ἐλληνες ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὅμιλήσουν στὴ λατινική...», δχι μὲ τοὺς Ρωμαίους μόνον ἀλλὰ πρὸ πάντων μὲ τοὺς ἐκρωματισμένους τῆς Βαλκανικῆς και τοὺς πέρα τοῦ Δουνάβεως. Πβ. C. Poghirc, Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans, *Les Roumains*. INALCO, 1989, 34: «...les gens habitant «L' Europe» (c' est-à-dire, la péninsule balkanique), quoiqu' étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques, surtout ceux qui s' occupaient des affaires publiques». Μάλιστα, κατὰ τὸν Poghirc, ἔ.ἄ., 18, ἡ ἐκλατίνισῃ Ἐλλήνων ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Βόρειο Ἡπειρο και πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας, τὸ 229 π.Χ. Βλ. και Achille G. Lazarou, Les Valaques balkaniques, Ἐπετηρίς τῆς Ἐταιρείας Βιζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ), 49, 1994-1996, 90 σημ. 6, και ἀνάτ. μὲ εὑρετήρια.

43. V. Bérard, *La Macédoine*, Paris 1897, 239-240. Βλ. και K. Ἀ. Βαβούσκος, Ἀπάντησις εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ «Μακεδονικοῦ», *Νέα Εστία*, 132, 1992, 113, ὅπου και μετάφραση στὴν ἑλληνική.

44. Ἡδη τὸ 1868 ὁ Πρόξενος Ἰωαννίνων Χρ. Φραγκούδης ἀποστέλλει ἀναφορὰ λεπτο-

τους δαπανώντας ἀφειδώλευτα κονδύλια, ώστε νὰ διεξάγεται δυναμικά, δραστικὰ καὶ ἐντυπωσιακὰ ἡ προπαγάνδα. Δηλωτικὴ δὲ τῆς ἐκτάσεως μόνον κατὰ τὸν 19ο αἰώνα εἶναι ἡ ἴστορη τῆς ἀπὸ τὴν καθηγήτρια Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου σὲ τόμο ὄλοκληρο, ὃπου συνάμα ἐπιβεβαιώνονται οἱ βαθύτατες ἑλληνικὲς καταβολὲς τῶν Βλάχων⁴⁶, οἱ ὅποιες προδηλώνονται καὶ μὲ τὴν πολλαπλῶς μαρτυρημένη παρουσία τους σὲ ὅλα τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα καὶ κυρίως στὴν ἔθνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821 τόσο στὸν Ἑλλαδικὸν χῶρο ὅσο καὶ στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, πεδίο ἀναδείξεως τῶν ἀρετῶν, τῶν ἰκανοτήτων καὶ τῆς μέχρις αὐτοθυσίας φιλοπατρίας τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου⁴⁷, ἀπὸ τὸ Βλαχολίβαδο Ὄλυμπου. Προσφύεστατα ὁ Edmond Bouchié de Belle παρατηρεῖ: «Τὸ Βλα-

μερῆ καὶ ἀκριβῆ πρὸς τὸν Ὅπουργὸν Ἐξωτερικῶν Πέτρο Δεληγιάννη. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων, Ἡπειρωτικὸν Ἡμερολόγιο 1986, 328 κ.ἔ.

45. Ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση ὀνειρευόταν τὸν ἐκρυμματισμὸν τῆς Μακεδονίας στὸ ἀπότερο μέλλον, ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ καθηγήτρια Ἰ. Ι. Νικολαΐδου, Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βίλαστή Ιωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωρὶς τῆς Πίνδου, τ. Α' (μέσα 19ου αἰ. - 1900). Ιωάννινα 1995, 268.

46. Πρ. αὐτ., 21: «Στὶς ἐργασίες τοῦ Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ἑλληνικὴ καὶ ἔνει βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ κάθε πτυχὴ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ἤητήματος. Συντοιπτικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ «ἀντίταλες» θέσεις περιέχει ἡ πρόσφατη μελέτη του Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἴστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, Ἡπειρωτικὸν Ἡμερολόγιο, 15, 1993-1994, 427, κ.ἔ. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀναφέρονται τόσο στὴν καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων ὅσο καὶ στὴν πληθυσμιακὴ κατανομὴ τους, ἵδιαίτερα στὸν χῶρο τῆς Ἀλβανίας».

47. Πολιορκούμενος στὸ μολδαβικὸ μοναστήρι Σέκουν φέρεται νὰ ἀρνεῖται εὐκαιρία διαφυγῆς στὴ Ρωσία μέσω τοῦ αὐστριακοῦ προξένου, στὸν ὅποιο, κατὰ τὸν Maxime Raybaud, *Mémoires sur la Grèce*, Paris 1824, 259-260, ἀπαντᾶ ὡς ἔξῆς: «J' ai pris les armes pour répandre le sang des ennemis de ma patrie, et non pour me sauver; l' occasion est trop favorable pour la manquer: je veux rester où je suis». Πατρόδα του ἐννοεῖ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ρουμανικὸς ἄλλως τε πληθυσμὸς δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐπανάσταση, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ N. Iorga, *La révolution grecque sur le Danube*, *Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud-orientale*, 8, 1921, 96: «dans la population il n'y avait aucun intérêt pour la révolution, et seuls les écoliers et les artisans, comme à Jassy, sous la conduite du professeur Constantin Cyriaque Aristias, firent une démonstration pour la cause hellénique...». Σύντομη σκιαγράφηση τοῦ Γεωργάκη, σύγχρονη μὲ τὰ γεγονότα πρ. *Nouvelles observations sur la Valachie par F. G. L[aurençon]*, 1822, 11-7: «Un petit homme maigre, de nulle apparence, d'une physionomie très ordinaire, mais brave et bon soldat». Βλ. καὶ N. Iorga, Iordache Olimpiotul, vânzătorul lui Tudor Vladimirescu, *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice (AAR-MSI)*, Seria 11, 38, 1915-1916, 456, σημ. 2. Τὴν ἑλληνικότητα δὲ τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Γεωργάκη, βεβαιώνει καὶ ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς σὲ ἀφιέρωση βιβλίου του στὸν Στέργιον Χατζηκώστα Ὀλυμπιώτη: «... Δὲν εἶναι καμιὰ εἰς τοῦτο ἀπορία ὅτι ἔνας καθαρὸς ἀπόγονος τῶν Ἑλλήνων, ἔνας ὅπου διετήρησε ἀμιλάντα τρόπον τινὰ εἰς τὴν

χικὸ ζήτημα ταυτίζεται ἔκποτε [μετά τὴν τουρκικὴ κατάκτηση] ἀπόλυτα μὲ τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα... Κτηνοτρόφοι τῆς Ἀνωβλαχίας [τῆς Πίνδου] εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ ἀρχίζουν τὸν ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐφεξῆς αὐτοὶ παρέχουν στὴν Ἑλλάδα ὀνομαστοὺς ἀρχηγούς. Οἱ δὲ πλούσιοι Βλάχοι μὲ τὶς δωρεές τους συμβάλλουν στὴν ἔξαπλωση τῆς “Μεγάλης Ἰδέας”...⁴⁸

Οἱ Βλάχοι στὴν ἀντιτουρκικὴ ἀντίσταση πρωτοποροῦν σὲ ἀγαστὴ σύμπραξη μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο, δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ καὶ τελευταῖο αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, ὅπως ἀκριβῶς ἐπισημαίνει ὁ Ἀγγλος ἑλληνιστὴς καὶ ἴστορος συγγραφέας W. Miller: «Τότε οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου ωρίτηκαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ κάμπου καὶ δέχτηκαν ἀπὸ τὸν νικηφόρο Κωνσταντῖνο ἕνα διοικητὴ ποὺ ἡ ἔδρα του εἶναι στὸ Φανάρι...»⁴⁹.

Μετὰ ταῦτα κατανοοῦνται πληρέστατα οἱ ἀγῶνες τῶν Βλάχων – φυσικὰ πάντοτε στὰ πλαίσια τῶν ἑλληνικῶν⁵⁰ ἐθνικῶν ἀνατάσεων – γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐνότητας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἀδιάλειπτα μετεπαναστατικὰ κινήματα, συχνὰ δὲ καὶ ιδίως τὰ ζωηρότερα, δογανώνονται συγχρονικὰ μὲ τὶς κορητικὲς ἐπαναστάσεις, στὶς ὅποιες σπεύδουν καὶ ἔλλαδικοὶ ἀγωνιστές, ὅπως ἀμοιβαία καὶ γενναῖοι Κορητικοὶ μὲ αὐταπάρονηση μάχονται στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλαδιτῶν. Ὁ Θεόδωρος Νημᾶς σὲ περιεκτικὸ δημοσίευμά του⁵¹ καταγράφει τέσσερα ἀπελευθερωτικὰ κινήματα στὴ Θεσσαλία ὡς τὴν ἀπελευθέρωσή της: τὴν ἐπανάσταση

περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου τὰ πατρῶα ἥθη, νὰ μὴ νομίζῃ πρώτην καὶ τελευταίαν εὐδαιμονίαν του τὴν εὑνέξιαν τοῦ ἔθνους του...». Πβ. Ἐλ. Γκούμας, Λιβαδιώτες μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, Παλμός Λιβαδιώτικος, 26 Ἀπρ. 1991, 3.

48. E. Bouchié de Belle, *La Macédoine et les Macédoniens*. Paris 1922, 129.

49. W. Miller, *Η Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα*. Μτφρ. Ἄ. Φουρκιώτη Ἀθήνα 1960, 475. Πβ. καὶ Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833*. Θεσσαλονίκη 1969, 109. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀπεικόνιση Τοικάλων καὶ περιοχῆς στὶς ἀρχές τῆς τουρκοκρατίας μὲ πηγὲς θθωμανικές*, *Τρικαλινά*, 11, 1991, 150.

50. Βλαχικὴ ἐθνικὴ ἔξεγερση δὲν ἔγινε οὕτε κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Πβ. P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kékauménos*, Bruxelles 1960, 75, γιὰ τὴν ἔξεγερση τοῦ 1066: «la révolte racontée par Kékauménos n'a rien d'une révolte «nationale» valaque, puisqu'elle est commune à toute la population de la région et a pour origine la fiscalité de Constantin X», καὶ 75 σημ. 2: «G. G. Litavrin a bien vu que le soulèvement a des causes fiscales, mais à tort, selon moi, de l' interpréter comme un mouvement de libération nationale des Valaques et de Bulgares...». Φορολογικὰ ἥσαν τὰ αἴτια καὶ τῆς ἔξεγέρσεως τοῦ 1185 στὸν Αἶμο, ὅπου οἱ Βλάχοι δὲν εἶχαν ἐκδηλώσει τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη βλαχικὴ ἔθνικὴ συνείδηση, οὕτε κάνωνται τῶν Καρπαθίων. Γενικά βλ. M. Handelsman, Le rôle de la nationalité das l' histoire du Moyen Âge, *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences*, 1, 1928, 563. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βαλκάνια καὶ Βλάχοι, *Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός*, Ἀθῆναι 1993, 71-72.

51. *Τρικαλινά*, 2, 1982, 111-138, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

τοῦ 1840-41, τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1854, τὸ Ἐπαναστατικὸ Κίνημα τῶν Ἀγράφων (1866-67), τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878. Στὰ δὲ μεγαλύτερα πρωταγωνιστεῖ ὁ Βλάχος Χριστόδουλος Χατζηπέτρος. Ἀντίστοιχα κινήματα συμβαίνουν στὴν Ἡπειρῷ⁵² καὶ στὴ Μακεδονία. Ὁ Στέφανος Παπαδόπουλος⁵³ ἰστορεῖ τὴ σφαγὴ τῶν Βλάχων τοῦ 1854. Ὁ δὲ Γ. Χιονίδης ὑπενθυμίζει τὰ γεγονότα στὸ μοναστήρι τῶν Ἀγίων Πάντων, ὅπου ἐκτυλίσσεται νέα πράξη Ζαλόγγου τῆς Μακεδονίας μὲ ήρωϊδες Βλαχοπούλες, οἵ ὅποιες πέφτουν στὸν γκρεμό, γιὰ ν' ἀποφύγουν τοὺς Τούρκους. Ἐπὶ πλέον καταχωρίζει καὶ τὸ ἐπίκαιρο δημοτικὸ τραγούδι, ἐλάχιστα γνωστὸ εὔρυτερα:

*Φλεβάρης δὲν κουσούργιασε – Καὶ Μάρτης δὲν ἐμπῆκε
 ‘Ολ’ ἡ Βλαχιὰ συντάγεται – Νὰ φέρει τὸ Ρωμαΐϊκο.
 Στῶν Ἀγίων Πάντων βγήκανε – Ψηλά στὸ καραούλι
 Καὶ τὸν Δεσπότη λέγανε – Καὶ τὸν Δεσπότη λένε
 Δεσπότη μ' δός μας δύναμη – Δός μας τὴν εὐλογία
 Τοὺς Τούρκους νὰ βαρέσονμε – Τ' ἄγαια θηρία⁴.*

Ἄλλὰ ἡ Ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἵδια παλληκαριὰ καὶ μετὰ τὴν κατάπαυση τοῦ πυρός. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου ἡ ζουμανικὴ προπαγάνδα συγκροτεῖ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἐκρουμανισμένους, ἀριστα προπαρασκευασμένους, συνάμια δὲ δεξιοτέχνες διαπραγματεύτες, καὶ ἔγκαιρα ἀποστέλλει πρῶτα στὴ Θεσσαλία, τῆς ὅποιας ἡ ἀπόσπαση ἀπὸ τὴν ὄθωμανικὴ ἐπικράτεια καὶ ἡ ἔνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα θυμεῖται ώς βέβαιη. Γι' αὐτὸ παρωθοῦνται οἱ Βλάχοι νὰ δηλώσουν ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ περιληφθοῦν στὸ καχεκτικὸ ἔλληνικὸ βασίλειο, τοῦ ὅποιου ὑπογραμμίζονται ὅλες οἱ ἀδυναμίες καὶ προβλέπεται ἡ ἀδιαφορία ἢ ἀνικανότητα λήψεως μέριμνας γιὰ τὴ διασφάλιση τῶν ἐποχικῶν μετακινήσεών τους⁵⁵. Ἀποτολμᾶται δὲ καὶ εἰσήγηση

52. Δ. Φ. Καρατζένης, *Αἱ ἐπαναστάσεις τῆς Ἀρτης τοῦ 1866 καὶ 1878*. Ἀθῆναι 1974.

53. Στ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1854 καὶ 1878 στὴν Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1970, 24. Βλ. καὶ Γρ. Βέλκος. Τὸ χρονικὸ τῆς σφαγῆς τῶν Βλάχων τὸ 1854, *Περιφερειαία*, 4, 1974, 21-22.

54. Γ. Χ. Χιονίδης, *Οἱ ἀνέκδοτες ἀναμνήσεις τοῦ Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμι* γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας στὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰώνα καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΚΔ' τόμου τῶν «Μακεδονικῶν»), Θεσσαλονίκη 1984, 91-94.

55. Ἡ ἐπαλήθευση τῶν προειδοποιήσεων δὲν βραδύνει, τὰ δὲ δεινοπαθήματα τῶν Βλάχων ἐπιταχύνονται. Βλ. A. J. B. Wace - M. S. Thompson, *The Nomads of the Balkans. An account of life and custom among the Vlachs of Northern Pindus*. London 1914. Ἀνατ. 1972,

γιά ἔνοπλη ἀντίδραση σὲ περίπτωση ἐπιδικάσεως τῆς Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα, ἔναντι προνομιακῶν παροχῶν ρουμανοτουρκικῶν. Εἰς μάτην. Διότι οἱ πράκτορες τῆς προπαγάνδας ἀποπέμπονται παταγωδῶς ἄπρακτοι. Ἐὰν οἱ Βλάχοι εἶχαν ἐνδώσει, κατὰ τὸν Bérard, τὸ ὁριστικὸ βόρειο φυλάκιο τῆς Ἑλλάδος θὰ ἦταν ὁ Δομοκός⁵⁶!

Ο κίνδυνος μοιραίου ἐθνικοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ἢ τελεσίδικης ἀπώλειας τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου ἐλλοχεύει ἐκ νέου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Διότι οἱ ἑθνικοὶ ἀνταγωνισμοὶ τῶν βορείων γειτόνων, οἱ ὅποιοι ὑποκινοῦνται κατὰ κανόνα ἀπὸ ἔξωβαλκανικὲς χῶρες, ἐντείνονται. Οἱ δὲ Βορειοελλαδῖτες οὐσιαστικὰ ἀντιμετωπίζουν μόνοι τους τὶς δραστηριότητες τῶν Βουλγάρων, οἱ δόποιοι μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τὸ 1885, στὴ Βουλγαρία, ἀφ' ἐνὸς ἀποδυναμώνουν τὸν ἀκμαιότατο Ἑλληνισμὸ τῆς Φιλιπποπολέως καὶ τόσων ἄλλων κέντρων τῆς εὐρύτερης Θράκης⁵⁷ καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀνακόπτουν τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους, ποὺ ἀναγκάζεται στὴν ἐπίσπευση κάποιας συμπαραστάσεως στοὺς πάσχοντες ὅμογενεῖς πληθυσμούς. Ή φορὰ τῆς βουλγαρικῆς ἀπειλῆς στοχεύει τὴ Μακεδονία⁵⁸, ὅπου διεισ-

167-168, καὶ Ἑλληνικὴ μετάφραση Π. Καραγιώγου, ἐκδόσεως Φιλολογικοῦ Ἰστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων. Θεσσαλονίκη 1989, 166-167. J. Koliopoulos, Shepherds, brigands and irregulars in nineteenth century Greece. *Journal of the Hellenic Diaspora*, 8-4 1981, 52. Ἐ. Ι. Νικολαΐδου, Ἡ σάση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν προσάρτηση τῆς Ἡπειρο - Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα (ἀντιδράσεις καὶ ἐπιπτώσεις), *Δωδώνη*, 13, 1984, 343. Ἀγγελικὴ Σφήκα - Θεοδοσίου, Ἡ προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας. Ἡ πρώτη φάση στὴν ἐνσωμάτωση μᾶς Ἑλληνικῆς ἐπαρχίας στὸ Ἑλληνικό κράτος (1881-1885). Διδακτορικὴ διατριβὴ. Θεσσαλονίκη 1989, 19-21, B.K. Γούναρης καὶ Α. Ι. Κουκούδης, Ἀπὸ τὴν Πίνδο ὥς τὴ Ροδόπη: Ἀναζητώντας τὶς ἐγκαταστάσεις καὶ τὴν ταυτότητα τῶν Βλάχων, *Ἴστωρ*, 10, 1997, 115-116.

56. Καὶ ἵδρυση ἀλβανο-βλαχικοῦ κράτους ὑπὸ τὴν ἄμεση προστασία τῶν M. Δυνάμεων καὶ τὴν ἄμεση παροχὴ πολλαπλῶν καὶ ποικίλων οἰκονομικῶν ρουμανοτουρκικῶν διευκολύνσεων περιλαμβάνεται στὸν φάκελο τῶν προτάσεων καταπείσεως τῶν Βλάχων πρὸς ἀρνητὴ τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Τὶς δὲ ἐπιπτώσεις ἐπισημαίνει ἐπακριβῶς ὁ V. Bérard. Πβ. *Annales des l' Ecole des Sciences Politiques*, 2, 15.4.1892, 337-338: «Si cette alliance albano - valaque venait à s' affermir, l' avenir de l' hellénisme serait grandement changé. La frontière actuelle du royaume grec pourrait être sa frontière définitive vers le nord».

57. Βλ. Ἀχ. Θ. Σαμοθράκης, *Λεξικὸν Ἰστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν τῆς Θράκης*. Ἀθῆναι 1963, 541. Ἐμμ. Θ. Γρηγορίου, *Ἐλληνες καὶ Βούλγαροι*. Θεσσαλονίκη 1953, 154 κ.ἔ. Κ.

Ἀπ. Βακαλόπουλος, Ἡ Θράκη κατὰ τὴν ἀνατολικὴ κρίση (1875-1878) καὶ τὸ καθεστώς τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μέχρι τὸν ὁριστικὸ ξεριζωμὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ (1914). Θράκη, Γενικὴ Γραμματεία Περιφέρειας Ἀνατ. Μακεδονίας - Θράκης, [Ἀθήνα 1994], 227 κ.ἔ.

58. Αθ. Ἀγγελόπουλος, *Βόρειος Μακεδονίας*. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Στρωμνίτησης. Απομνημονεύματα Κ. Μπόνη. 181 - ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1980, 99 κ.ἔ. Κ. Ἀ. Βακαλόπουλος,

δύουν ποικιλώνυμες ἄλλες προπαγάνδες, ρουμανική, σερβική, καθολική⁵⁹, ἐνῶ στὸν ἑνιαῖο ἡπειρωτικό χῶρο προστίθενται ἡ Ἰταλική⁶⁰ καὶ αὐστριακή⁶¹.

Ἄπο τὸ ρουμανικὸ προπαγανδιστικὸ ἐκπαιδευτήριο, τὸ Σχολεῖο τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τοῦ Βουκουρεστίου, συνεχίζεται ἡ ἀποστολὴ πρακτόρων. Ἡ «ὑποδοχή» τους, σύμφωνα μὲ διμολογία τοῦ διακεκριμένου στελέχους Papacostea - Goga, ἀπεικονίζει ἀνάγλυφα τὸ ἐλληνορθόδοξο φρόνημα τῶν Βλάχων καὶ τὴν ἐλληνοπρεπὴ ἀντιμετώπιση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, τῆς δοπίας τὴν ἀποτυχία πάλι ὁ Ἰδιος ἔξηγε μὲ ἀπλότητα καὶ σπάνια σαφήνεια. Συγκεκριμένα γράφει ὅτι ἡ ἀνάμειξη τῆς Ρουμανίας στὸν ἐλληνικὸ χῶρο δὲν εἶχε ἔρεισμα στὸ λαό, στοὺς Βλάχους⁶².

Ομως τὸ «δυστυχῶς ἐπτωχεύσαμεν», ἡ εἰσπήδηση στὴν ἐλληνικὴ πολιτικὴ σκηνὴν τοῦ Γουλιαπή ἀντὶ τοῦ Χαρού. Τρικούπη, μὲ ὅλα τὰ συνακόλουθα, ἡ Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1896, τὸ δίδυμό της στὸν βροειοελλαδικὸ χῶρο, ἐπισφραγίζονται ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Ντροπὴ τοῦ 1897! Τὸ ἀποτέλεσμα δὲν σημαίνει τὴν ἥττα τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ⁶³. Εἶναι ἀπότοκο τῆς κρατικῆς παραλυσίας, σὲ στιγμές, κατὰ τὶς δόπιες ὁ Φιλελληνισμὸς ἐπανέρχεται καὶ στὰ πεδία τῶν μαχῶν, ὁ δὲ ἀπανταχοῦ Ἐλληνισμός, ἀπόδημος⁶⁴ καὶ μητροπολιτικός, στρατὸς καὶ λαός, καθὼς καὶ ὁ πνευματικὸς κόσμος τῆς χώρας μὲ τὰ περιφημότερα ὀνόματα τῆς ἐποχῆς⁶⁵ τελοῦν σὲ πλήρη ἐγρήγορση καὶ ἐτοιμότητα. Βέβαια ἀπέχουν τὰ θρέμματα τῆς παραπολιτικῆς, τῆς κομματικῆς συντεχνίας, τὰ κομματόσκυλα, ποὺ καραδοκοῦν νὰ καρπωθοῦν ἀπὸ νίκες καὶ ἥττες σὲ κράτος ἔρμαιο στὰ χέρια τους.

⁵⁹ Ο βόρειος Ἐλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώιμη φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα (1878-1894). Απομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηγεώνα, 196 - IMXA, Θεσσαλονίκη 1983.

⁶⁰ Δ. Π. Ἀνέστης, Τὸ Κουτσοβλαχικὸν Ζήτημα. Λάρισα 1961, 41 κ.έ.Μ. Γ. Τρίτος, Βλάχοι τῶν Βαλκανίων καὶ Ὁρθοδοξία. Ἐκδόσεις Παναγιώτη Σ. Πουρναρᾶ. Θεσσαλονίκη 2009, 72, 185, 192.

⁶¹ Γ. Σ. Πλούμιδης, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ στὴ Βαλκανική, στὴν Ἀλβανία, Ἡπειρο καὶ στὸ ἔργο τοῦ Antonio Baldacci, Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, 4, 1984, 206-233.

⁶² M. D. Peyfuss, *Die Aromunische Frage*. Herman Böhlaus Nachf. Wien - Köln - Graz 1974.

⁶³ Gușu Papacostea - Goga, În zilele redesteptării macedo-române. Memorii, acte și corespondență. București 1927, 24. Πρ. καὶ Μίχ. Ν. Ρωμανός, Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴν καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων, Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρουπίλη, Ἀθήνα 1988, 512-513.

⁶⁴ Henri Turot, Ἡ Κρητικὴ Ἐπανάσταση καὶ ὁ Ἐλληνοτουρκικὸς Πόλεμος τοῦ 1897. Μτφρ. Λοΐζου Αθανασίου. Σχόλια - Εἰσαγωγή: Ἐλένη Διακάκη. Ἀθήνα 1991, 176.

⁶⁵ Αχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ πόλεμος τοῦ 97. Τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ ἐθελοντοῦ Π.Α. Βλαντῆ, Ἄρχειον Θεσσαλικῶν Μελετῶν, 2, 1973, 111-125.

⁶⁶ Γ. Θ. Λυρτεζῆς, Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία καὶ ἡ δρᾶσις αὐτῆς, Κοζάνη 1970, 10. Γ. Ν. Σάρρος - Α. Δ. Στράτης, Ιστορία τῆς Κουτσούφλιανης (Παναγία Καλαμπάκας). Ἐκδο-

Τὴν κρατικὴν κατάσταση τοῦ 1897 σκιαγραφεῖ ἀδρότατα καὶ πιστότατα ὁ Γεώργιος Κ. Γάγαρης, διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας *Φωνὴ τῆς Ἡπείρου*, τῆς ὥποιας τὴν κυκλοφορία διακόπτει καὶ σπεύδει ὡς ἔθελοντὴς στὸ ἡπειρωτικὸν μέτωπο. «...οὐδεὶς ἐφαντάζετο — γράφει ὁ Γάγαρης — ὅτι τὸ ἀτυχὲς αὐτὸν ἐλληνικὸν βασίλειον δὲν εἶχεν οὐδένα δραγανισμόν, οὐδεμίαν σύνταξιν, οὐδεμίαν ἐνότητα. Τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουν πασιφανέστατα ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀθλιότης ἐπὶ ἐβδομάρκοντα ἔτη εἰς οὐδὲν ἄλλο εἰργάσθη ἢ πρὸς καταστροφὴν τοῦ βασιλείου καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ διοκλήρου»⁶⁶.

Πέρα τοῦ ἐπαχθοῦ Διεθνοῦς Οἰκονομικοῦ Ἐλέγχου (Δ.Ο.Ε.), ποὺ ἐπιβάλλεται καὶ διαρκεῖ μισὸν αἰώνα (1897-1947), τὸ πλέον ἀπειλητικὸν καὶ ἐπίφοβο εἶναι ἡ ἀπαίτηση τῆς Τουρκίας γιὰ τὴν ἐπαναχάραξη τῶν συνόρων της μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τῷ μεταξὺ σὲ ἀπόλυτη συνεννόηση Τουρκία καὶ Ρουμανία, μίσθισαν δὲ δραγανα ἢ θύματα τῆς παλαιότερης ρουμανικῆς προπαγάνδας ἐπαναρχίζουν τὶς ἐπισκέψεις σὲ περιοχὲς Βλάχων δίνοντας ὅσες τὸ 1881 καὶ περισσότερες ὑποσχέσεις, ἐπιδιώκουν ὁπωσδήποτε νὰ παραπλανήσουν τοὺς ἐκπροσώπους τῶν Μ. Δυνάμεων μὲ πειστήρια ἔγγραφα, στὰ ὅποια δῆθεν οἱ Βλάχοι ἐκφράζουν τὴν ἐπιθυμία ἐντάξεως τους στὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια ἀντὶ τῆς ἐλληνικῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὰ δόλια τεχνάσματα διαρρέουν, οἱ Βλάχοι διαμαρτύρονται μὲ δλους τοὺς τρόπους καὶ πρὸς δλες τὶς κατευθύνσεις. Ωστόσο ἡ ρουμανοτουρκικὴ κοινοπρᾶξία δὲν δροδαεῖ πρὸ οὐδενός. Συντάσσει ὑπόμνημα σὲ ἀπταιστη γαλλικὴ γλώσσα, ὡς Βλαχικό, τὸ ὅποιο συνοδεύει μὲ 11 χιλιάδες ὑπογραφές, πλαστές. Ἡ κιβδηλεία εἶναι τόσο προφανής, ὥστε καὶ δ Ἰταλὸς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν προβαίνει σὲ σχόλια εἰρωνικά. Οἱ δὲ Βλάχοι, μόλις βεβαιώνονται γιὰ τὴν ἀπάτη, διαψεύδουν ἀμέσως καὶ ἀρνοῦνται στεντόρεια τὴν πατρότητα τοῦ ἔγγραφου.

Ἐπὶ πλέον ἐνημερώνουν καὶ τοὺς Ἕλληνες ἀρμοδίους. Χάρη δὲ στὸν ἀνθυπολοχαγὸν Γεώργιο Βλαχογιάννη, σταθμάρχη Μαλακασίου, ἡ ἀλήθεια διαλάμπει. Διότι πάραυτα ὑποβάλλει στὸν «Ταγματάρχην Διοικητὴν τοῦ 1ου Εὑζωνικοῦ Τάγματος εἰς Καλαρρότας» αἴτηση τῶν ἐλληνοπρεπέστατα ἀγωνιζομένων Βλάχων, «...μὲ τὴν παράκλησιν δπως ὑποβάληται ταύτην ἀρμοδίως ὅπου δεῖ. Ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι οὗτοι ἐν τῇ αἰτήσει των ἐκφράζουσι φόβους μήπως τὸ χωρίον των παραχωρηθῆ εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὗτοι ὄμιλούσι τὴν Κουτσοβλαχικὴν διάλεκτον καὶ ἐπιθυμοῦσι τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν κρίνω καλὸν νὰ διαβεβαιώσω τὴν ὑπηρεσίαν ὅτι τοῦτο εἶναι ψευδέστατον...». Στὸ διαβιβαστικὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ εἶναι συνημμένη ἡ αἴτηση τῶν κατοίκων τῆς Κου-

ση «Ἀδελφότητος Παναγίας». Ἀθήνα 1997, 150.

66. Βλ. Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, Ὁ Ἡπειρωτικὸς Τύπος κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴν περίοδο. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ιωάννινα 1983, 17 σημ. 2.

τσούφλιανης πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν: «Μετὰ σεβασμοῦ καὶ δακρύων καθικετεύομεν Ὅμας κ. Ὑπουργέ, ἵνα ὑψώσῃτε φωνὴν καὶ διαμαρτυρηθῆτε ἐξ ὀνόματος ἡμῶν καὶ ἐξ ὀνόματος ἀπάντων τῶν παρὰ τὸν Πίνδον Ἐλληνοβλάχων δι’ ὅσα ὁ Λαρισινὸς Χρόνος τῆς 3 Ἰουλίου (1897) κατεχώρισε καὶ ἐν τῇ Ἀροπόλει τῆς 29 Ἰουλίου ἀνακατεχώρισθησαν, ὅτι ἡ Τουρκία ἐν ὀνόματι τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ στοιχείου ζητεῖ τὴν ἀναπροσάρτησιν τῆς πρὸς βιορᾶν τοῦ Πηγειοῦ Θεοσαλικῆς χώρας καὶ ὅτι οἱ Ἐλληνοβλάχοι δῆθεν ζητοῦν νὰ ἐπανέλθουν ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν ἔξουσίαν, οὐδὲν τούτου ψευδέστατον καὶ ἀνυπόστατον καὶ νῦν ἐκ τοῦ νεωστὶ γεγονότος ἐδείχθη ἥλιουν φαινότερον, διότι μόνοι ἐγκαταλειφθέντες παρὰ τοῦ στρατοῦ μας εἰς τὴν τύχην, ἀπαντες ἐν μεγάλῃ συμπνοίᾳ, ἦν ἔχομεν πρὸ δόφθαλμοῦ καὶ ἐνα σκοπὸν ἐπιδιώκομεν πῶς νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἴδιαιτέραν μας Πατρίδα ἀμόλυντον Τουρκικῶν ἀτιμώσεων καὶ ὑβρεων ἐναντίον τῶν διηνεκῶν ἀπειλούντων ἥμᾶς ἐκ βιορᾶ Τουρκικῶν ἐκεῖθεν ὁρίων, καὶ τοῦτο ἐπετύχομεν, ἀποκρούσαντες πολλάκις διὰ τῶν ὅπλων τὸν ἐχθρόν. Παρακαλοῦμεν ὅθεν τὸν Κύριον Ὑπουργόν, ἐὰν ἐγκρίνῃ νὰ δώσῃ πλήρη δημοσιότητα τῆς παρούσης, ἵνα πεισθῇ τόσον ἡ Εὐρώπη ὅσον καὶ ὁ κόσμος μικρός τε καὶ μεγάλος, ὅτι οἱ ὄμιλοῦντες τὴν Κουτσοβλαχικὴν κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων τῆς Πίνδου δὲν εἶναι οὔτε Ρωμαῖοι (Ρουμάνοι) οὔτε τουρκόφρονες, ὡς θέλουσι νὰ τοὺς παραστήσωσιν οἱ διάφοροι προπαγανδισταὶ καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἀλλ’ εἶναι οἱ γνησιότεροι τῶν Ἐλλήνων»⁶⁷.

Γιὰ τὰ διαδραματιζόμενα, διαμειβόμενα καὶ διαψευδόμενα ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση ἐπιζητεῖ πρόσθετες πληροφορίες μὲ εἰδικὸ ἀπεσταλμένο τὸν ταγματάρχη Πεζικοῦ Παναγιωτόπουλο, ὁ ὄποιος φθάνοντας στὴν Κουτσούφλιανη διαπιστώνει ἐπαχριβῶς ὅσα οἱ κάτοικοι εἶχαν ἀναφέρει, συνάμα δὲ ὅτι ἥσαν, εἶναι καὶ θὰ παραμείνουν μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς τους Ἐλληνες.

Ἀναφορὰ εἶχαν ἀποστείλει οἱ Κουτσούφλιανίτες καὶ στοὺς Εὐρωπαίους ἐκπροσώπους τῆς Ἐπιτροπῆς διακανονισμοῦ τῶν συνόρων. Πρωτίστως τοὺς παρακαλοῦν μὲ θέρμη γιὰ τὴν παραμονὴ τῆς γενέτειράς τους στὴν Ἐλλάδα. Δεύτερον καθιστοῦν ἀπόλυτα σαφῆ τὴν ὀμετάκλητη ἀπόφασή τους νὰ μὴ ὑποστοῦν ἐκ νέου τὸν τουρκικὸ ζυγό. Τοίτον προειδοποιοῦν ὅτι δὲν θὰ διστάσουν νὰ πυρπολήσουν τὴν πατρίδα τους, ὥστε οὔτε τὰ ἄψυχα ὑπάρχοντάς τους νὰ παραδοθοῦν στοὺς Τούρκους. Κατὰ δὲ τὸν ἀνταποκριτὴ τῆς ἐφημ. Ἀροπόλις, 17.5.1898, «ἀνέμενον τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐλπίζοντες ὅτι τὸ χωρίον των θὰ δοθῇ εἰς τὴν Ἐλλάδα. Μετὰ θορυβώδη συνεδρίασιν τῆς Ἐπιτροπῆς, ἔξελθὼν ὁ

67. Σάρος - Στράτης, ἔ.ἄ., 110-111. Βλ. καὶ 'Αχ. Γ. Λαζάρου, 'Ο τόπος καὶ οἱ Ἐλληνες, 'Εθνικές Ἐπάλξεις, 26, 1998, 25-28.

λοχαγὸς Χατζανέστης τοὺς εἶπε ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ μείνουν σκλάβοι. Τραγικὴ σκηνὴ διεδραματίσθη. Οἱ δυστυχεῖς ὠδύροντο. Κατόπιν, πῆραν τὰ ἱερὰ ἄμφια, τὰ πολύτιμα σκεύη, ἔβαλαν φωτιὰ εἰς τὰ σπίτια των καὶ ἔλαβον τὴν ὅγουσαν πρὸς τὴν ἐλευθέραν πατρίδα».

Ἡ ἐφημερίδα *Παλιγγενεσία*, 15.5.1898, σὲ ἄρθρο πρωτοσέλιδο, ἐπιγραφόμενο *παρήγορον ἀνδραγάθημα*, χαιρετίζει «τῶν γενναίων χωρικῶν τὸ ὄλοκαύτωμα τοῦ χωριοῦ των ὡς οἰωνὸν ἀναγεννήσεως τῆς πατροπαραδότου τῇ ἡμετέρᾳ φυλῇ φιλοπατρίας» καὶ συμπεραίνει: «Τὸ συγκινητικὸν τοῦτο δρᾶμα, ὅπερ θέλει συγκινήσει διλόκληδον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, εἶνε, ἐπαναλαμβανόμενον, ἥ μόνη γενναία καὶ ἔνδοξος ἑλληνικὴ πρᾶξις κατὰ τὸν οἰκτρὸν τοῦτον πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ἥ μόνη ἐλπὶς καὶ παρογορία, ὅτι πλήρης ἐκφυλισμὸς δὲν κατέλαβεν τὸν ἑλληνικὸν λαόν...».

Δὲν μένουν ἀσυγκίνητα οὕτε τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς. «Καὶ δακρύει ὁ Γάλλος ἀντιπρόσωπος, ὅστις ἀναμμινήσκεται, ὅτι ὅμοια ἀπόφασις ἐστέρησε τὴν Πατρίδα του χωρῶν ὅλων. Καὶ συγκινοῦνται οἱ λοιποὶ βλέποντες τὸ ἀδύνατον μετατροπῆς σχεδίων, ὃν ἡ ἐκτέλεσις ἀνετέθη αὐτοῖς. Καὶ ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον ὁ τοῦ νέου κυριάρχου τῆς καταστραφείσης Κουτσόφλιανης ἀντιπρόσωπος σκεπτόμενος ὅποιον μῆσος χωρίζει τὰς δύο φυλάς, καὶ ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῶν μοιρολατρῶν συμπατριωτῶν του καὶ τῶν ἐλευθέρων Ἐλλήνων»⁶⁸.

Τοῦ Ὀλοκαυτώματος τῆς Κουτσούφλιανης πλατύτερες ἀπηχήσεις καὶ ποικιλόμορφες λογοτεχνικὲς ἀποδόσεις ἀνθολογοῦνται καὶ στὸ *Ζακύνθιον Ἡμερολόγιον* τοῦ ἔτους 1900, διφειλόμενες στὸν ἔξαιρετικὰ εὐαίσθητο καὶ ἐνθεόμο πατριώτη Λεωνίδα Ζώη: «Ο ἡρωΐσμὸς τῶν Κουτσούφλιαντῶν ἐπεκροτήθη καὶ ἐθαυμάσθη ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ο ἡγεμὼν τοῦ ἡρωϊκοῦ Μαυροβουνίου Νικήτας ἐν ἐπισήμῳ συμποσίῳ ἔπιεν εἰς τὴν ὑγείαν τῶν ἡρωϊκῶν τέκνων τῆς Κουτζουφλιανῆς. Πάντες κατενθουσιάσθησαν διὰ τὴν ἡρωϊκὴν θυσίαν. Παντοῦ δὲ διενεργήθησαν ἕօρται καὶ ἔρανοι, ὅπως βοηθηῶσιν οἱ ἀστεγοὶ ἡρωες εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῆς νέας ἴδιαιτέρας πατρίδας των, τοῦ νέου χωρίου των. Ο πυροληπτής τῆς Κουτζουφλιανῆς ὄμιλεῖ πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς τὸ κρανίον τοῦ πατρός του, ποὺ μεταφέρει εἰς τὸ δισάκι του, μὲ αὐτοὺς τοὺς θείους στίχους.

«Ἐσᾶς τούρκικο ποδάρῳ
δὲν ἡμπόρειε νὰ πατῆ.
Όχι! τοῦ ἄπιστου τὸ ἀχνάρι
τῶπα, δὲν θὰ σημειωθῇ

68. Βλ. ἐφημ. *Πατρίς*, 23.5.1898, 284.

*στ' ἄγιο χῶμά σου, πατέρα,
στ' ἄγιο χῶμά σου, Χριστέ,
Νέας σκλαβιᾶς γιὰ σᾶς ἡμέρα
δὲν θὰ φέξῃ ὅχι ποτέ!
Σύντροφο ’ς τὴν ἔξορία
παραδέοντο μαζὶ¹
τάφος ἔγεινε ἐκκλησία
γιὰ σᾶς τοῦτο τὸ κορυ!».*

Ἐπίσης συγκινητικαὶ εἶναι αἱ στροφαὶ ἐν αἷς ὁ πρόσφυξ Κουτσουφλιανὸς ἀποτείνεται εἰς Ἑλληνα διαβάτην καὶ δὲν τοῦ ζητεῖ ψωμὶ δι’ ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ μίαν γωνίαν γῆς ἐλευθέρας διὰ νὰ στήσῃ τὴν νέαν πατρίδα του, τὸ νέον χωριό του.

*«Ἄχ! ἀδέλφια δὲν γυρεύω
τὸ ψωμὶ μὲ διακονιά,
μίαν πατρίδα διακονεύω,
διακονεύω ἐλευθεριά».*

.....
*«Ἔσκιο δόστε στὸ Χριστό μου
ποὺ ἀμόλυντο κρατῶ,
ἔνα μνῆμα στὸ γονειό μου
ἀπὸ χῶμα ἐλληνικό».*

.....
*Εἰς τὴν ἴδια γῆ νὰ ξοῦμε
όποῦ τοῦρκος τὴν πατεῖ,
τέτοια γῆ τὴν ἀπαρνιοῦμαι
εἴπα στάκτη νὰ γενῆ».*

Καὶ πράγματι γίνεται στάκτη ὄλόκληρον τὸ ἐλληνικὸν χωρίον καὶ οἱ Ἑλληνες Κουτζουφλιανῖται ἔκτισαν νέον ἐλεύθερον χωρίον εἰς τὰ ἐλεύθερα χώματα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος».

Ἀπὸ τὴ συγκλονιστικὴ συγκίνηση καὶ τὰ βαθιὰ βιώματα συγχρόνων τοῦ Ὁλοκαυτώματος τῆς Κουτσούφλιανης ποιητῶν καὶ πεζογράφων, ποὺ ἐμπνεύσθηκαν ὑπέροχα λογοτεχνικὰ ἔργα, ἄξια ἀνθολογήσεως καὶ προσφορᾶς στὰ Ἑλληνόπουλα, παρατίθεται καὶ ἔνα πεζογραφικό, ἐπιγραφόμενο *Κάτι Μεγάλο*, τοῦ μετέπειτα ὀκαδημαϊκοῦ *Ζαχαρία Παπαντωνίου*:

«Εἶνε Ἑλληνες καὶ αὐτοὶ οἱ Κουτσουφλιανῖται; Ἐχουν τὸ αὐτὸ αἷμα καὶ ὄμιλοῦν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν μὲ ἐκείνους, ποὺ ἄφινον πρὸ ἐνὸς ἔτους τὴν Θεσσα-

λίαν εἰς τὸν Ἐτέμι; Εἶναι μιᾶς φυλῆς ἄνθρωποι αὐτοὶ καὶ αἱ 60 χιλιάδες τῶν ἀπαλλαγέντων τοῦ 1897;

Ἡ ἐρώτησις εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ἐψιθυρίσθη ἀπὸ τὸ στόμα ὅσοι ἐστάθησαν ἔκπληκτοι πρὸ τοῦ ὑπερόχου δράματος τῆς Κουτσούφλιανης. Σᾶς ὁμολογῶ ὅτι εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν, ἐγὼ τουλάχιστον εἶμαι Θωμᾶς καὶ θὰ ἥθελα νὰ κάμω μίαν μικροβιολογικὴν ἔξέτασιν εἰς τὰ αἰμοσφαιρίδια τῶν ἀγροτῶν ἐκείνων τῆς Θεσσαλικῆς γωνίας, διὰ νὰ ἴδω, ἐὰν πρόκειται πραγματικῶς περὶ Ἑλλήνων τοῦ 1897 ἢ περὶ ἀποκαλύψεως μιᾶς νέας, διληγότερον νοθευμένης καὶ πληρεστέρας πρὸς τὸ παρελθόν ἐλληνικῆς φυλῆς, συγκειμένης ἀπὸ 500 περίπου ἄτομα, ὅσοι ἦσαν οἱ χωρικοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Κουτσούφλιανην.

“Οταν ἐνθυμοῦμαι μάλιστα τὸ γνωστὸν ἀξίωμα ὅτι τὸ ἴδικόν μας ἔθνος σύγκειται ἀπὸ φυλάς... ἢ ἀπορίᾳ μου μὲ ἐνοχλεῖ ἀκόμη περισσότερον. Ἀπὸ τὸν ὠκεανὸν τῆς ἀπογοητεύσεως πῶς ἀνεπήδησεν αὐτὸς ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἀπὸ τὸν μεγάλον μαρασμὸν πῶς ἀνεβλάστησεν αὐτὸς τὸ αἴσθημα;

Ἐν μέσῳ Ἑλλήνων, ἐκ τῶν ὄποιων πολλοὶ ἔκρυψαν τὰ ὑπάρχοντά των εἰς τὸν πόλεμον, διὰ νὰ μὴ τοὺς πάρῃ τίποτε ὁ νόμος τῆς εἰσφορᾶς, Ἑλλήνων ἐκατομμυριούχων, οἱ ὄποιοι ἔσφιγγον σὰν τὸν Ιουδαῖον τοῦ Σαΐξπηρ τὴν σακκούλαν των, διὰ νὰ μὴ ἀγοράσουν κανένα φυσέκι καὶ καμμίαν γαλέτταν διὰ τοὺς μαχομένους στρατιώτας, Ἑλλήνων, οἱ ὄποιοι ἀντὶ τοῦ ὄπλου ἐκράτησαν τὸ καλαμάκι τῆς γρανίτας καὶ ἐβάρυναν τὰ τραπέζια τῶν ζαχαροπλαστείων, ὅταν ἡ ἄλλη νεότης ἐφόρει μαρτυρικοὺς στεφάνους εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐν μέσῳ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων πῶς εὑρέθησαν Ἑλληνες, ὅχι ἐκατομμυριοῦχοι, ὅχι ἀνεπτυγμένοι, ὅχι μορφωθέντες διαφορετικώτερα τῶν ἄλλων μὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ Ἑλληνες ἀγρόται τῆς σκαπάνης καὶ τοῦ χωραφιοῦ ἄνθρωποι, οἱ ὄποιοι ἐλάμπρυναν τὴν μαύρην αὐτὴν ίστορίαν μὲ τὰς φλόγας τῶν ἐστιῶν των, οἱ ὄποιοι ἔκαμαν στάχτη εἰς μίαν στιγμὴν τὸ σπίτι των, διὰ νὰ εὔρουν στέγην ἐλευθέρου οὐρανοῦ;

Δὲν ἡξεύρω, ἐὰν ὑπῆρχεν αὐτὸς ὁ πατριωτισμὸς ἢ ἀν ἐγεννήθη μετὰ τὰς συμφοράς, ἀλλὰ ἡξεύρω ὅτι καὶ ἀν ἥμιν ὁ ἀπαισιοδοξότερος τῶν ἀπαισιοδόξων διὰ τὸν δυστυχῆ αὐτὸν τόπον, μετὰ τὰς φλόγας τῆς Κουτσούφλιανης θὰ ἐγινόμην ὁ αἰσιοδοξότερος.

Αἱ οἵζαι, μὲ τὰς ὄποιας συνδέεται πρὸς τὴν γενέτειραν γῆν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ιδίως ὁ ἀγρότης, ὁ γνωρισθεὶς καὶ ζυμωθεὶς διὰ τοῦ ἀρότρου μὲ τὴν γῆν αὐτὴν καὶ μὴ γνωρίσας ἄλλους τόπους καὶ ἄλλους ὅρίζοντας, αἱ οἵζαι, αἱ ὄποιαι εἰς τὴν «Καταστροφὴν» τοῦ Ζολᾶ ἐμποδίζουν τὸν Γάλλον γεωργὸν νὰ παρακολουθήσῃ τὸ φεῦγον στράτευμα, δὲν θραύσονται εὐκόλως.

Ἄλλὰ ὁ πόνος τῶν χωρικῶν τῆς Κουτσούφλιανης διὰ τὴν μέλλουσαν δουλείαν τὰς διέρρηξεν ἀποτόμως καί, ἀφοῦ οἱ γενναῖοι ἄνθρωποι ἐσχημάτισαν τὸ

μέγα πυροτέχνημα, τὸ ἐξ οἰκημάτων καὶ προσφιλῶν ἀντικειμένων καὶ προσφιλῶν νεκρικῶν δοτῶν καὶ παρέδωκαν εἰς τὴν ἐχθρικὴν κυριαρχίαν ἓνα σωρὸν τέφρας, ἔφυγον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ ἄλλο Θεσσαλικόν ἔδαφος τὸ ἀναπέμπον τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὰς πρώτας πνοὰς τῆς ἐλευθερίας.

Θά εἶνε πολὺ μικρόν, ἐὰν ἡ κυβέρνησις τοῖς παραχωρήσῃ μόνον γαίας ἐθνικάς, διὰ νὰ ὑψώσουν ἐκεῖ ὅτι πρὸ δὲ διάστημα κατέρριψαν διὰ τῆς φλογός. Ὁ συνοικισμός, ποὺ θὰ γίνη εἰς μίαν γωνίαν τῆς ἐλευθερωθείσης Θεσσαλίας διὰ τοὺς ἐνδόξους πρόσφυγας τῆς Κουτσούφλιανης, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ σημεῖα ἐξαιρετικῶν τιμῶν.

Ἡ πατρὶς ἐδέχθη εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς τοὺς ἀστέγους χωρικούς καὶ μέσα εἰς τὰ στήθη των ἥκουσε τοὺς ἀγιωτέρους παλμούς δι’ αὐτήν, καὶ πρέπει νὰ τοὺς τιμήσῃ, ὅπως τὴν ἐτίμησαν». Πόσο δὲ ἐξαιρετικές τιμές, ὅπως προτείνει ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ἐπιφυλάσσει ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση, ὑπενθυμίζει καὶ ἡ κοντοχωριανὴ Μαρούλα Κλιάφα: *Oἱ φτωχοὶ χωρικοὶ* (ἐννοεῖ τοὺς κατοίκους τῆς Κουτσούφλιανης) ἀνέμενον τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπιτροπῆς ἐλπίζοντες ὅτι τὸ χωρίον των θὰ δοθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ θορυβώδη συνεδρίασιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἐξελθὼν ὁ λοχαγὸς Χατζανέστης τοὺς εἶπε ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ μείνουν σκλάβοι. Τραγικὴ σκηνὴ διεδραματίσθη. *Oἱ δυστυχεῖς ὠδύροντο.* Κατόπιν, πῆραν τὰ ἰερά ἀμφια, τὰ πολύτιμα σκεύη, ἔβαλαν φωτιὰ εἰς τὰ σπίτια των καὶ ἔλαβον τὴν ἀγουσαν πρός τὴν ἐλευθέραν πατρίδα. Οἱ κάτοικοι τῆς Κουτσούφλιανης βρῆκαν προσωρινὰ καταφύγιο στὸ μοναστήρι τοῦ Λιμποχόβου. Ὅμως οὐδὲν μονιμότερον τοῦ προσωρινοῦ. Πέντε χρόνια ἀργότερα ὁ περιοδεύων συνεργάτης τῆς βολιώτικης «Τύπος» μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι, παρόλο ποὺ εἶχε συγκεντρωθεῖ ἀπὸ ἐράνους ἓνα σημαντικὸ χρηματικὸ ποσὸ πρός σύστασιν συνοικισμοῦ, παρῆλθε μία πενταετία καὶ οἱ Κουτσούφλιανιώτες ζοῦν σ’ ἓνα συνοικισμὸ μὲ πρόσχειρες καλύψες. Ὁ Νομάρχης Τρικάλων ὁ δόποιος εἶχε ἐπισκεφθεῖ αὐτὸ τὸ συνοικισμὸ σὲ ἔκθεσή του πρός τὴν Κυβέρνηση ἔγραφε: *Παρέστην πρὸ οἰκτροῦ καὶ ἀπασίου θεάματος.* Ὑπὸ 170 καλύβας τρωγλοδιαιτῶνται 800 ἄνθρωποι μετά τῶν τέκνων των. Αἱ καλύψαι αὗται ἔχουσι κατασκευασθῆ ἐκ κλάδων ἐρίκης πλεγμένων δικτυωτῶν καὶ ἐκκεχρισμένων διὰ πηλοῦ πρός πλήρωσιν τῶν κενῶν, ἡ δὲ στέγη των ἀποτελεῖται ἐκ σανίδων χοντρῶν ἐλάτης. («Τύπος» 23/11/1902)⁶⁹. Ἐν τούτοις ὁ Παπαντωνίου τὸν διθύραμβό του δὲν διακόπτει: «Ἀποκαλυπτόμενοι πρὸ τοῦ μεγαλείου τῆς θυσίας των, ἡμεῖς οἱ ἄλλοι Ἑλληνες,

69. Μαρούλα Κλιάφα, *Τρίκαλα. Ἀπὸ τὸν Σεϊφουλάχ ὥς τὸν Τσιτσάνη. Οἱ μεταμορφώσεις μᾶς κοινωνίας ὅπως ἀποτυπώθηκαν στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς.* Ἐκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 1996, 181-182.

καὶ λαμβάνοντες μαθήματα ἐθνικῶν καθηκόντων ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ταπεινοὺς ἀνθρώπους, ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ εἶπωμεν εἰς τοὺς κυβερνήτας μας: *Κάτι μεγάλο ὑπάρχει καὶ ζῆ μέσα εἰς αὐτὸν τὸν τόπον.* Φροντίσατε νὰ μὴ χαθῇ, ἀνακαλύψατε το, καλλιεργήσατε το, μεγαλώσατε το. *Κάτι μεγάλο ὑπάρχει καὶ ζῆ εἰς αὐτὸν τὸν τόπον»^{69a}.*

Αὐτὸ τὸ *Μεγάλο*, τοὺς κατ' ἔξοχὴν Ἑλληνες - Βλάχους τῆς Κουτσούφλιανης, ἐν γένει δὲ Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μακεδονίας, Βορείου Ἡπείρου - Ἀλβανίας, βόρειας Μακεδονίας - Πελαγονίας - Σκοπίων⁷⁰, δηλαδὴ τοὺς Βλάχους τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, καθὼς καὶ τοὺς Ἀποδήμους, διαβολικῶς κατὰ τὴν Ἐπέτειο τῆς Ἐκαπονταετίας τοῦ Ὁλοκαυτώματος καὶ ἐνῷ διαρκεῖ τὸ πρόγραμμα πανηγυρικῶν ἐκδηλώσεων γιὰ τὴν ἀπότιση τοῦ φόρου τιμῆς καὶ ἐθνικῆς - Ἑλληνικῆς εὐγνωμοσύνης στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, τοῦ νομοῦ καὶ τὴν παλαιὰ καὶ νέα Κουτσούφλιανη (Παναγία) Καλαμπάκας, μὲ τὴν πρωτοβουλίᾳ τῶν ἀπογόνων τῶν ἡρώων καὶ τῶν Πανελλήνων, Κοινότητας καὶ Ἀδελφότητας Παναγίας, Ὀμοσπονδίας Ἐπιπολιτιστικῶν Συλλόγων ὁρεινῆς περιοχῆς Καλαμπάκας, Φιλολογικοῦ Ἰστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου Τρικάλων, Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρανασόδος καὶ Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, τῆς ὁποίας Ἰδρυτὴς εἶναι ὁ πρῶτος μεταπολιτευτικὰ Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, Ἀκαδημαϊκός, Μιχαὴλ Στασινόπουλος, τοὺς Βλάχους «ἀνακαλύπτει» καὶ τὸ Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ομάδων (KEMO) σὲ πλήρῃ παραφωνίᾳ πρὸς ὅλα τὰ προηγούμενα, τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, τοπικὰ σωματεῖα, ἐπιστημονικοὺς συνδέσμους καὶ συλλόγους, ποὺ τιμοῦν τὴν μνήμη τῶν γενναίων Κουτσούφλιαντῶν καὶ τὴν ὅλη συμβολὴ τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ KEMO σὲ καίριο χρόνο ἀτιμάζει. Στήνει μιὰ Βλαχοπαρασυναγωγὴ μὲ εὐρωπονδύλια⁷¹, τὴν ὁποία βαφτίζει «συνέδριο γιὰ τὴ βλάχικη γλώσσα» στὴν πρωτεύουσα τῆς Θεσσαλίας, Λάρισα, χωρὶς προσκλήσεις σὲ τοπικὲς ἀρχές, διοικήσεις πολυαριθμῶν καὶ ποι-

69a. Βλ. ἑφημ. Σκρίπ. 17.5.1898. Τὴ βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη χρεωστῶ στὸν καρδιολόγο Γ. Σάρρο, τὸν ὅποιο καὶ δημοσίως εὐχαριστῶ.

70. K. Ἀ. Βαβοῦσκος, *Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν ἴστοριαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος*. Θεσσαλονίκη 1959, καὶ γερμανιστὶ 1963. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου: α) Ὑπάρχουν Βλάχοι πέρα τῶν ἐλληνικῶν συνόρων; *Τρικαλινά*, 14 1994, 495-501, καὶ Ἀρμανικά Χρονικά, 2-3, 1994-1995, 20. β) Οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας, *Πρακτικὰ Ἐπιμορφωτικῶν Σεμιναρίων Ξεναγῶν E.O.T.* Ἀθήνα 1994, 193-204. γ) Οἱ Βλάχοι τῶν Βαλκανίων. *Ο ἄγνωστος Ἑλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων.* Ἐταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου. [Ἀθήνα 1996], 45-111.

71. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλαχοπαρασυναγωγὴ μὲ εὐρωπονδύλια, *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 16.7.1998, 86-87, καὶ Ἐλεύθερο Βῆμα (Βέροιας), 24.7.1998, 1 καὶ 9.

κιλωνύμων συλλόγων καταγομένων από Βλαχοχώρια Λαρισαίων, είδικούς έπι-στήμονες, ρωμανιστές - Βλαχολόγους Θεσσαλούς, άλλα μὲ προεξάρχουσες «τιμητικές» παρουσίες, κατ' έξαίρεση έπιλεγμένες. Ανευρίσκεται ό Ούαλλος Tom Winnifirth⁷², ποὺ σὲ δημοσίευμά του χαρακτηρίζει τοὺς Βλάχους Έλλαδος ἐθνότητα, μὴ Ἑλληνική. Δὲν ἀναζητεῖται ό Γερμανός Heinz Richter, ό όποιος ἀπορρίπτει τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν Βλάχων ὡς μειονοτικῶν, διότι εἶναι Ἐλληνες⁷³. Υπεισέρχεται ό ἀρνησίπατρος Jean Périfan ἢ Γιάνκος Περήφανος, γόνος θυμάτων προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ό όποιος ώς πρόεδρος τάχα τῆς ἑταιρείας βλάχων Γαλλίας – τρεῖς καὶ ὁ κοῦκος! – ὠργύεται ἀπὸ τὸ 1980 πρὸς ὅλους τοὺς διεθνεῖς δργανισμοὺς γιὰ τὴ σωτηρία τῆς βλαχικῆς ἐθνότητας, ἥ όποια κινδυνεύει στὴν Ἐλλάδα⁷⁴. Αγνοεῖται δὲ ό Ιωάννης Μπένος, διδάκτωρ Ἰστορίας καὶ συγγραφέας βλαχολογικῶν μελετῶν, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Μανχάμι, πρόδρος τῆς Ἐταιρείας Ἐλλαδικῶν καὶ Κυπριακῶν Μελετῶν Γερμανίας, ἄξιος Ἀσπροποταμίτης Ἐλληνόβλαχος⁷⁵.

Προφανέστατα ἡ μικρομάζωξη τοῦ KEMO στὴ Λάρισα ἀποσκοπεῖ ἀποκλειστικὰ στὴν ὑπογραφὴ πιστοποιητικοῦ μὴ ... Ἐλληνικότητας τῶν Βλάχων. Άλλα λογαριάζουν χωρὶς τόν... ξενοδόχο, τοὺς Βλάχους, οἱ όποιοι, ἀν καὶ ἀπόντες ἀπὸ τὴ Λάρισα λόγῳ θερινῶν διακοπῶν, μόλις πληροφοροῦνται τὰ τεκταινόμενα, βομβαρδίζουν τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ KEMO, μὲ τηλεφωνικές, τηλεομοιοτυπικές, φαδιοτηλεοπτικὲς καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν διαμαρτυρίες.

«Ἡ Ὁμοσπονδία Ἐκπολιτιστικῶν Συλλόγων Ὁρεινῆς Καλαμπάκας, ἥ όποια ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς Συλλόγους τῶν Κοινοτήτων: Ἀμπελοχωρίου - Κολομοίρας - Κορυδαλλοῦ - Ματονερίου - Παναγίας - Πεύκης - Τρυγόνας, ἐκφράζει δημόσια τὶς ἀπόψεις της γιὰ τὸ Συνέδριο ποὺ πραγματοποίησε τὸ KEMO στὴ Λάρισα στὶς 6-7 Ιουνίου.

72. T. Winnifirth, *The Vlachs*, London 1987.

73. Βλ. Athener Zeitung, 1.11.1994.

74. Βλ. ἀποκαλυπτήρια καὶ διασυνδέσεις μὲ τὶς πλέον ἀριθμόις ὑπηρεσίες τοῦ ἀριθμοδίου Ἐλληνικοῦ ὑπουργείου: Διαμαντῆς Σεΐτανίδης, Τί ἔγινε στὸ συνέδριο γιὰ τὴ διάσωση τῆς βλαχικῆς γλώσσας. Περίεργα «βλάχικα» παχνίδια στὸ ΥΠΕΞ. Στὸ περιβόλιτο συνέδριο πῆραν μέρος καὶ ἄτομα ποὺ στὸ παρελθόν «ἐργάσθηκαν» εἰς βάρος τῆς Ἐλλάδας. Ἡ Βραδυνὴ τῆς Κυριακῆς, 19.7.1998, 5. Ἐπίσης Ποντίκι, 9.7.1998, 3, ὅπου λόγος καὶ γιὰ συμμετοχὴ στὸ «συνέδριο τῶν Βλάχων» στὴ Λάρισα καὶ ...ρουμανικῆς καταγωγῆς μοναχῶν τοῦ Ἅγιου Ὁρούς!

75. Βλ. Ὁρεινὴ Καλαμπάκα, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1997, 3.

**ΕΜΠΕΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΣΜΟΣ
ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ, ΤΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΤΟΚΛΗΤΟΙ
ΕΞΕΡΕΥΝΗΤΕΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ**

Ἡ διημερίδα ποὺ διοργάνωσε τὸ ΚΕΜΟ (Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὄμιδων) τὸ Σαββατοκύριακο 6-7 Ἰουνίου 1998 στὴ Λάρισα μὲ τίτλο «Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο γιὰ τὴ Βλάχικη γλώσσα» καὶ μὲ στόχο τὴ μελέτη τῆς γλωσσικῆς ἐτερότητας τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν σήμερα, προκάλεσε θύελλα ἀντιδράσεων καὶ σωρεία ἐρωτηματικῶν.

Οἱ δικαιολογημένες ἀντιδράσεις προκλήθηκαν ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο τρόπο μὲ τὸν ὅποιο διοργάνωσαν ἔνα... «ἀνοικτὸ» συνέδριο, χωρὶς νὰ φροντίσουν κατ' ἀρχὰς νὰ τὸ κάνουν ἔγκαιρα καὶ εὐρέως γνωστό, καὶ χωρὶς νὰ ἔξασφαλίσουν τὴ συμμετοχὴ ἐκπροσώπων Βλάχων Συλλόγων, τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν καὶ, κυρίως, τὴ συμμετοχὴ εἰδικῶν ἐπιστημόνων. Τὸ κοινό – ἔξειδικευμένο καὶ μή – ἔλαμψε διὰ τῆς ἀπουσίας του καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἀπόψεων καὶ ἡ ἔξαγωγὴ τῶν συμπερασμάτων ἔγινε μέσω τοῦ Τύπου, στὸν ὅποιον τὸ ΚΕΜΟ ἐκπροσωπήθηκε διὰ τοῦ Νομικοῦ - ἐπιστημονικοῦ συνεργάτη του, κ. Λάμπρου Μπαλτσιώτη, ὁ ὅποιος ἀνέλαβε νὰ ἔξηγήσει τὰ ἀνεξήγητα.

Σὲ ἐπιστολή του στὴν ἐφημερίδα «Ἐξουσία» τῆς 16.6.1998 θέτει τὸ ζήτημα τῆς ἐλεύθερης ἐκφορᾶς τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου, ἰδιαίτερα μάλιστα ὅταν αὐτὸς ἀπτεται ζητημάτων «μὴ ἐπαρκῶς ἐρευνηθέντων».

Μὲ τὴ σειρά μας δικαιούμαστε νὰ ωρτήσουμε πῶς διασφαλίζει τὸ ΚΕΜΟ «τὴ δυνατότητα ἐλεύθερης ἐκφορᾶς τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου» ὅταν, ὅπως τὸ ἴδιο διμολογεῖ, ἀπέφυγε νὰ προσκαλέσει Συλλόγους Βλάχων καὶ νὰ δημοσιοποιήσει τὴ διημερίδα, γιὰ νὰ προφυλάξει δῆθεν τὸν ἐπιστημονικὸ τῆς χαρακτήρα, ἀγνοώντας παράλληλα ἐπιστήμονες, Ἑλληνες καὶ ξένους, καὶ τὶς ἐρευνητικὲς ἐργασίες τους χαρακτηρίζοντας αὐθαίρετα τὸ θέμα ὡς «μὴ ἐπαρκῶς ἐρευνημένο».

Σὲ ἐπιστολή του στὴν ἐφημερίδα «Ἐλεύθεροτυπία» τῆς 20.6.1998 ἀναφέρει ἐπὶ λέξει ὅτι ...«Στὴν Ἑλλάδα ἡ ἐρευνα σχετικὰ μὲ τὶς λιγότερο διαδεδομένες γλῶσσες βρίσκεται στὴν ἀρχή. Ἡ ἐνασχόληση μὲ αὐτὲς τὶς γλῶσσες στάθηκε μέχρι πρόσφατα γιὰ τὴν Ἀκαδημαϊκὴ Κοινότητα ἔνα εἶδος ἀβάτου... Τὸ κενὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου ἀναλαμβάνουν νὰ καλύψουν δάσκαλοι καὶ παπάδες γλωσσολόγοι, πολιτευτὲς σὲ ρόλο κοινωνιογλωσσολόγων, ἀξιωματικοὶ ἐ.ἄ. σὲ ρόλο κοινωνικῶν ἀνθρωπολόγων».

“Ομως δο οι’ ἀν ψάξαιμε, δὲν καταφέραμε νὰ ἐντοπίσουμε στὸ κείμενό του ποιοί ἦταν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες - γλωσσολόγοι ποὺ συμμετεῖχαν στὴ διημερίδα τῆς Λάρισας. Τὸ μόνο, ποὺ διαπιστώσαμε, ἦταν ὅτι στοὺς δασκάλους καὶ παπάδες σὲ ρόλο γλωσσολόγων προστίθενται πλέον καὶ νομικοὶ κάνοντας λόγο

ανθαίρετα και ἀνεπιστημονικὰ γιὰ «Βλάχικη μειονοτικὴ γλώσσα», τὴν ὅποια ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναγκάσθηκαν, προκειμένου νὰ ἀποφορτίσουν τὸ κλίμα, νὰ χαρακτηρίσουν γλώσσα «δλιγύτερο διμιλούμενη», ἐνῶ οἱ παρευρισκόμενοι ξένοι βλαχόφωνοι ἐρωτήθηντες ἀπάντησαν ὅτι «ἀπλῶς βρισκόμασταν στὴν Ἑλλάδα, μάθαμε γιὰ τὸ Συνέδριο καὶ ἥρθαμε», κατὰ τὴ γνωστὴ λαϊκὴ ρήση «περονύσαμε ἀπέξω, εἶδαμε τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ καὶ μπήκαμε». Ἀλλὰ ἐμεῖς, ποὺ βρισκόμαστε ἐδῶ, γιατί δὲν τὸ μάθαμε καὶ γιατί δὲν προσκληθήκαμε;

Γιατὶ οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ KEMO διμιλοῦν γιὰ βλάχικη «γλώσσα» και ὅχι γιὰ γλωσσικὸ ἰδίωμα μὲ τὴν ἀκριβὴ ἔννοια τοῦ ὄρου; Μήπως ἀποσκοποῦν στὴν καθιέρωση τῆς ἀντίληψης ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι μειονότητα στὴν Ἑλλάδα; Τοὺς διαβεβαιώνουμε ὅτι τέτοιου εἶδους ἐπιστημονικοφανεῖς προσπάθειες εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένες σὲ ἀποτυχία, ὅπως ἀποδείχθηκε ἐπανειλημμένα κατὰ τὸ παρελθόν. Ποιός ἔδωσε τὸ δικαίωμα σὲ ἐρευνητὲς γιὰ μειονοτικὲς διμάδες (σύμφωνα μὲ τὴν ἐπωνυμία τους) νὰ μελετήσουν, κατὰ τὸ δοκοῦν τους, τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων, ποὺ ἦταν καὶ εἶναι ἀκραιφνεῖς Ἑλληνες; Ἄς πάφουν νὰ σκαλίζουν τὴ στάχτη, γιὰ νὰ βροῦν κάρβουνα. Οἱ προπαγάνδες ἔχουν τελειώσει ἀνεπιστρεπτί.

Γιατὶ τὸ KEMO δὲ φρόντισε νὰ διοργανώσει ἔνα πραγματικὰ ἀνοικτὸ Συνέδριο, ἔξασφαλίζοντας πρῶτα τὴν παρουσία εἰδικῶν ἐρευνητῶν καὶ ἐπιστημόνων, ὅπως τοῦ διακεκριμένου καθηγητῆ - Βαλκανολόγου κ. Ἀ. Λαζάρου, οἱ ὅποιοι μὲ τὶς γνώσεις τους θὰ προσέδιδαν κύρος στὸ Συνέδριο καὶ στὰ συνακόλουθα συμπεράσματα καὶ ταυτόχρονα ὅλων τῶν Συλλόγων τῶν Βλάχων, οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ ἄμεσα ἐνδιαφερόμενοι;

Συγχαίρουμε ὅλους ἐκείνους, ποὺ διαμαρτυρήθηκαν καὶ ἀντιτάχθηκαν μὲ κάθε τρόπο στὶς μεθοδεύσεις τοῦ KEMO καὶ ἐνώνομε τὴ φωνή μας μὲ ὅλους αὐτούς, ποὺ ἀγωνίζονται ἐνάντια σὲ κάθε λογῆς σκοτεινὰ συμφέροντα.

Δηλώνουμε σὲ ὅλους ἐκείνους, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ ἡμᾶς ὅτι γνωρίζουμε πολὺ καλὰ πώς εἴμαστε Ἑλληνες, ἀπόγονοι τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 καὶ τῶν ἱρώων τοῦ Ὁλοκαυτώματος τῆς Κουτσούφλιανης, τῶν Ἐθνικῶν Εὐεργετῶν, ποὺ στόλισαν μὲ τὰ εὐεργετήματά τους τὴν Ἀθήνα καὶ ὅχι τὶς ἴδιαίτερες πατρίδες τους, καὶ τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν προσωπικοτήτων τῶν Βλάχων.

Ἄπαντάμε, τέλος, σὲ ὅσους μᾶς χαρακτηρίζουν «ἐθνικόφρονες», ἐπειδὴ ὑπερασπιζόμαστε τὴν ἀδιαμφισβήτητη ἐλληνικότητά μας, ὅτι θεωροῦμε ὑψιστὴ τιμὴ καὶ ἀναγκαία προϋπόθεση ὑπαρξῆς νὰ ἔχουμε ἐθνικὸ φρόνημα.

Γιὰ τὸ Δ.Σ.

Ἡ Πρόεδρος
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Ο Γεν. Γραμματέας
ΣΤΕΛΙΟΣ ΜΕΚΡΑΣ⁷⁶

Στὴν ἐφημερίδα τῶν Τρικάλων Ἡ Ἐνημέρωση τῆς 17.6.1998 δημοσιεύεται κείμενο ἐπιγραφόμενο Ἐντονη ἀντίδραση τῆς Ο.Α.Σ.Π.Ε. γιὰ τὸ Συνέδριο «Μυστικὴ Σύνοδος»:

«Ἡ Ο.Α.Σ.Π.Ε. - Ὁμοσπονδία Ἀσπροποτάμιων Συλλόγων Πολιτισμικῆς Ἐνότητας, ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς πολιτιστικοὺς συλλόγους 11 χωριῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου, ἦτοι: Ἀγίας Παρασκευῆς (Τζουρτζιας), Ἀνθούσας, Γαρδικίου, Διολιανῶν, Καλλιρρόης, Καταφύτου, Κρανιᾶς, Μηλιᾶς, Πολυθέας, Στεφανίου καὶ Χαλικίου, ἐκφράζει δημόσια τὶς θέσεις καὶ τὶς ἀπόψεις τῆς γιὰ τὸ συνέδριο «Μυστικὴ σύνοδος», ποὺ ἔγινε στὴ Λάρισα στὶς 6-7 Ιουνίου.

Καταγγέλλει καὶ ταυτόχρονα ἐκφράζει τὴν ἀντίθεσή της σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς μεθοδεύσεις τοῦ Κ.Ε.Μ.Ο. (Κέντρου Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὀμάδων) ποὺ μαζὶ μὲ δρισμένους αὐτόκλητους «πατρώνους» ἀπὸ τὸ ἔξωτερικὸ καὶ δρισμένους αἱθεοβάμονες... ἀπ' τὸ ἔσωτερικό, περίπου δεκαπέντε (15) ἄτομα, ὅλοι κι ὅλοι, τὸ Σαββατοκύριακο 6-7 Ιουνίου, πραγματοποίησαν στὴ Λάρισα «συνέδριο γιὰ τὴ βλάχικη γλώσσα» μὲ τὸν ἴδιαίτερο χαρακτηρισμὸ ὡς μειονοτικὴ... γλώσσα.

Μὲ τὸ πρόσχημα διατηρήσεως τῆς γλώσσας καὶ μὲ ἔντονο συναισθηματισμό, προσπαθοῦν ἔμμεσα νὰ περάσουν τὴν ἀποψη̄ ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι μειονοτικὴ ὄμιάδα στὴν Ἑλλάδα. Αὐτοὶ οἱ «κύριοι» ἀγνοοῦν, φαίνεται, ἡ θέλουν νὰ ἀγνοοῦν τὴν παράδοση, τὴν ἴστορία καὶ τὴν προσφορὰ τοῦ βλάχικου στοιχείου σ' αὐτὸν τὸν τόπο.

Κανεὶς δὲν τοὺς ἔδωσε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίζουν γιὰ τοὺς Βλάχους, χωρὶς τοὺς Βλάχους, καὶ ἔμμεσα, ἡ ἀν δχι ἀμεσα, νὰ ἐντάσσουν τὸ περήφανο αὐτὸ κομιάτι τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ὄμιάδα μειονότητας, μέσα στὴν ἴδια του τὴν χώρα.

Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ «κύριοι» τοῦ KEMO, ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐντάξουν σὲ «μειονοτικὴ ὄμιάδα» τὸν Ρήγα Φεραίο ἢ Βελεστινλῆ, τὸν οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἰωακεὶμ Γ΄, τὸν Γιωργάκη Ὄλυμπιο, τὸν Γιάννη Φαρμάκη, τοὺς Λαζαίους, τὸν Νικοτσάρα, τὸν Σβόλο, τὸν Στρατηγὸ Σαράφη καὶ πλείστους ἄλλους Ἐθνικοὺς ἥρωες, ἐπώνυμους καὶ ἀνώνυμους, ποὺ ἔχουσαν τὸ αἷμα τους γι' αὐτὸν τὸν

76. Ὁρεινὴ Καλαμπάκα, Ιούλιος - Αὔγουστος 1998, 1. Καίρια ἡ ἐπισήμανση γλώσσας - γλωσσικοῦ ἰδιώματος. Βλ. καὶ Dr. K. Ι. Φαρμάκης, Τὸ «μακεδονικὸ ξήτημα» στὴ γερμανικὴ πολιτικὴ, Ἀθήνα 1996, 100-101. Τώρα θὰ καταλάβουν τὶ ἐπιδίωκε ἡ χημικὸς Λυκείου Τρικάλων Ζωὴ Παπαζήση - Παπαθεοδώρου ώς Γραμματέας τῆς Πανελλήνιας Ἐνωσης Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων μὲ τὴν ἐπιστολή της ἀπὸ Τρίκαλα 15-3-1990, ἡ ὁποία μᾶς στάλθηκε ἀπὸ τὸν E.O.T. Νέας Υόρκης πρὸς ἐξήγηση τῆς ἀπορίας τῶν ὑπαλλήλων, ἀναζητώντας «ὅπου μιλιέται ἡ βλάχικη γλώσσα! Πλείονα προσεχῶς...

τόπο;

Μὲ ποιό δικαίωμα καὶ μὲ ποιά στοιχεῖα κατατάσσουν ὡς μειονοτικούς τοὺς ἑθνικούς μας εὐεργέτες, ὅπως Εὐάγγελος Ζάππας, Γεώργιος Ἀβέρωφ, Σίμων Σίνας, Μιχαὴλ Τοσίτσας, Νικόλαος Στουρνάρης, Γεώργιος Σταύρου, τῶν ὅποιων τὰ εὐεργετήματα στολίζουν διαχρονικὰ τὴν Ἀθήνα καὶ στήριξαν καθοριστικὰ τὴν οἰκονομία τοῦ νεώτερου Ἑλληνικοῦ κράτους; Ἀνθρώπους, ποὺ ἔστιντεύθηκαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μόχθου τους τὸ δώρισαν στὴ μητέρα πατρίδα, ὅπως: Τὸ Ζάππειο Μέγαρο, τὸ Παναθηναϊκὸ Στάδιο, τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τὴν Φοιτητικὴ Ἐστία, τὸ Ἀστεροσκοπεῖο Ἀθηνῶν, τὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο, τὴν Ἀρσάκειο Σχολή, τὴν Σχολὴ Εὐελπίδων, τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα Ἑλλάδος καὶ ἄλλα πολλὰ ἵσως λιγότερο γνωστά.

Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ «κύριοι» ποὺ μὲ τὶς ἐνέργειές τους κατατάσσουν ὡς μειονοτικούς τούς: Ἰωάννη Κωλέττη, πρῶτο Πρωθυπουργὸ τῆς χώρας, καὶ Σπυρίδωνα Λάμπρου, ἐπίσης Πρωθυπουργό;

Γιατὶ οἱ κύριοι τοῦ KEMO δὲν κάλεσαν «στὸ συνέδριο τους» τὸν εἰδικὸ καὶ διακεκριμένο ἐπιστήμονα καθηγητὴ κ. Ἀχιλλέα Λαζάρου; Μήπως ἡ ἐπιστημονικὴ του παρουσία ἐμπόδιζε τὰ σχέδιά τους;

Τὰ πολιτιστικά μας στοιχεῖα καὶ ἴδιαιτερα αὐτὸ τῆς γλώσσας τὰ γνωρίζοντα πολὺ καλύτερα ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ποὺ καὶ ἐπιστήμονες διαθέτουμε καὶ ἔχουμε ἀσχοληθεῖ καὶ ἀσχολούμαστε μὲ τὰ πολιτιστικά μας θέματα.

Κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ μάζωξη αὐτὴ, ποὺ τὴν βάφτισαν «ἐπιστημονικὸ συνέδριο», ἔγινε καὶ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ δικαιολογηθοῦν εἰσπραχθέντα κοινοτικὰ κονδύλια. Γνωρίζοντα ὅτι τὸ KEMO χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὴν 12η Διεύθυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης γιὰ θέματα σχετικὰ μὲ μειονότητες τῆς Εὐρώπης, μὲ τὸ ποσὸ τῶν 11 ἑκατ. δραχμῶν.

Ἐκφράζοντας ἐπίσης τὴν ἀγανάκτησή μας καὶ πρὸς τοὺς δικούς μας Ἑλληνες Εὐρωβουλευτές, πού:

α) Ψήφισαν στὸ Εὐρωκοινοβούλιο ὅτι ἡ βλάχικη γλῶσσα ἀνήκει στὴ λίστα τῶν μειονοτικῶν γλωσσῶν καὶ ὅχι στὴ λίστα τῶν λιγότερο δημιουργήνων. Οἱ κύριοι Εὐρωβουλευτὲς φέρουν ἰστορικὴ εὐθύνη γιὰ τὴν πράξη τους αὐτὴ. Γνώριζαν ἡ δὲν γνώριζαν τὸ τι ψήφιζαν;

β) Μὲ τὶς πράξεις τους συνέβαλαν στὴ χρηματοδότηση αὐτοῦ τοῦ «περιφημου KEMO», ποὺ ἵσως μόνον ἐθνικὰ προβλήματα μπορεῖ νὰ δημιουργήσει στὴ χώρα μας.

Συγχαίροντας τὴν ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς Λάρισας καὶ ἴδιαιτερα τὸν δημοσιογράφο Γιώργο Μακρῆ, ποὺ αὐτὴ πρώτη ἀποκάλυψε τὴν σκανδαλώδη προσπάθεια τοῦ KEMO. Συγχαίροντας τὸ Δ.Σ. καὶ τὸν πρόεδρο τῆς Πανελλήνιας Ἐνωσης Πολιτιστικῶν Συλλόγων (ΠΕΠΣΒ) κ. Φώτη Κιλιπίρη, ποὺ

ξεκάθαρα δημοσίευσαν τις θέσεις και ἀπόψεις τῆς Ἐνωσης γιὰ τὸν βλαχόφωνο Ἑλληνισμό, ἐκφράζοντας τὴν ἀγανάκτηση και τῶν 60 πολιτιστικῶν συλλόγων μελῶν τῆς ΠΕΠΣΒ. Συγχαίρουμε τὸν Νομάρχη Λάρισας κ. Ἰωάννη Φλώρο, ποὺ μὲ τὴν καθοριστικὴν παρέμβασή του (ἀν καὶ ἀπρόσκλητος) ἐπεσήμανε σ' αὐτοὺς τοὺς «κυρίους» τοῦ ΚΕΜΟ τοὺς κινδύνους, ποὺ μὲ τὶς (ἐν κρυπτῷ) πράξεις τους πρόκειται νὰ δημιουργήσουν πρόβλημα στὴν χώρα μας. Συγχαίρουμε τὸν Δήμαρχο Μετσόβου κ. Ἀλέξανδρο Καχομάνη και τὸν Δρα Μιχάλη Τρίτο, Λυκειάρχη Μετσόβου, ποὺ μὲ τὶς δηλώσεις τους ἔκαναν σαφὲς ὅτι τὸ ἐν λόγῳ «ΚΕΜΟ» οὐδεμίᾳ σχέση ἔχει μὲ τὴν ΠΕΠΣΒ και μὲ ὅλους τοὺς Βλάχους γενικώτερα. Συγχαίρουμε ἐπίσης ὅλους τοὺς φρεῖς, ἀλλὰ και μεμονωμένα ἄτομα (Π. Ἀγορογιάννη, πολιτευτή, Δ. Παγώνη, πρόεδρο Σαμαριναίων Λάρισας, Στέργιο Τσιούτσια, μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς ΠΕΠΣΒ κ.ἄ.), ποὺ μὲ τὶς θέσεις τους καταδικάζουν τὸ ΚΕΜΟ και τὶς ἐνέργειές του.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς παρούσας δημοσίευσης καλοῦμε και τοὺς ὑπόλοιπους πολιτιστικοὺς συλλόγους Βλάχων τοῦ Ἀσπροποτάμου, ἀλλὰ και ὅλης τῆς χώρας, ποὺ δὲν ἔχουν γραφτεῖ ὡς μέλη στὴν ΠΕΠΣΒ νὰ τὸ πράξουν σύντομα, διότι ἔτσι ίσχυροποιοῦμε τὶς θέσεις και ἀπόψεις τῆς (τῆς μεγαλύτερης και πολυπληθέστερης Ἐνωσης Βλάχων στὸν κόσμο – 60 πολιτιστικοὶ σύλλογοι, μέλη) σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ίστορικότητα τοῦ Βλαχόφωνου Ἑλληνισμοῦ και ὅχι μόνο.

Τέλος κάνουμε γνωστὸ στοὺς «ὑπεύθυνους» τοῦ ΚΕΜΟ (ἀν δὲν τὸ γνωρίζουν) ὅτι, και στὸ παρελθόν, κάποιοι... προσπάθησαν ἐν δύναμι σκοτεινῶν συμφερόντων και τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας νὰ δημιουργήσουν προβλήματα στὴν χώρα μας. Ἀπέτυχαν ὅμως στὰ σχέδιά τους χάρη στὴν σθεναρὴ ἀντίσταση τῶν Βλάχων.

Σήμερα σερβίρουν γενικὰ και ἀόριστα μιὰ ἄλλη ἀνασκευασμένη θεωρία ὅτι οἱ Βλάχοι τελικὰ δὲν εἶναι Ρουμάνοι, ἀλλὰ ἀποτελοῦν κάτι τὸ ἔχωριστό... ΟΧΙ «κύριοι», πέραν τοῦ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τὸ ἀπέδειξε, ἐμεῖς αἰσθανόμαστε ὅτι: ΗΜΑΣΤΑΝ, ΕΙΜΑΣΤΕ ΚΑΙ ΘΑ ΕΙΜΑΣΤΕ ΠΑΙΔΙΑ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ, ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, ΑΞΙΑ ΤΕΚΝΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΑΣ.

Γιὰ τὸ Δ.Σ.

Ο Πρόεδρος
ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΗΜΑΣ

Ο Γεν. Γραμματέας
ΚΩΣΤΑΣ ΑΓΓΕΛΗΣ».

Οι θέσεις και άποψεις της Ο.Α.Σ.Π.Ε. πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς τους κοινοποιήθηκαν στοὺς Πρόεδρο Δημοκρατίας, Πρωθυπουργό, Πρόεδρο Βουλῆς, Υπουργὸ Έξωτερικῶν, Υφυπουργεῖο Ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ, Ἀρχηγὸ Ἀξιωματικῆς Ἀντιπολίτευσης, Ἀρχηγὸς Κομιμάτων, Βουλευτὲς Νομοῦ Τρικάλων, Νομάρχη Τρικάλων, Νομάρχη Λάρισας, Δήμαρχο Ἀθηναίων, Τ.Ε.Δ.Κ. Ν. Τρικάλων, Δήμαρχο Τρικκαίων, Δήμαρχο Μετσόβου, Ἐνωση Βλάχων τῆς Ἑλλάδας Toronto Καναδᾶ, Ὁμοειδῆς Συλλόγους.

Στὴν ἴδια ἐφημερίδα τῶν Τρικάλων τῆς 19.6.1998 δημοσιεύεται ἄλλο κείμενο μὲ τίτλο: «Νέα καταδίκη τοῦ συνεδρίου γιὰ τὴ βλάχικη γλώσσα», τὸ ὅποιο ἔχει ὡς ἔξῆς: «Ο Σύνδεσμος 3ης Ἑδαφικῆς Περιφέρειας Ν. Τρικάλων, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς κοινότητες Ἀγίας Παρασκευῆς, Ἀνθούσας, Ἀμαράντου, Καλλιρόης, Καστανιᾶς, Κατάφυτου, Κρανιᾶς, Πολυθέας, Στεφανίου καὶ Χαλικίου, οἱ ὅποιες κατοικοῦνται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ βλαχόφωνους Ἑλληνες, ἐκφράζει τὴν ἔντονη ἀγανάκτησή του καὶ καταδικάζει κάθε ἀπόπειρα δημιουργίας Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος.

Τέτοια ἀπόπειρα ἦταν καὶ ἡ δῆθεν «Ἐπιστημονικὴ δημερίδα γιὰ τὴ Βλάχικη γλώσσα», τὴν ὅποια ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ, διογγάνωσε τὸ KEMO (Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων) τὸ Σαββατοκύριακο 6-7 Ιουνίου στὴν Λάρισα χωρὶς τὴν παρουσία τῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ κυρίως χωρὶς τὴν παρουσία τῶν κατ' ἔξοχὴν εἰδικῶν γλωσσολόγων, παρὰ μόνον μὲ τὴ συμμετοχὴ ἐλαχίστων ἀτόμων (15 περίπου), ποὺ ἐντελῶς «συμπτωματικὰ» κινοῦνται στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἐξωτερικὸ γιὰ τὴν προβολὴ τῆς θεωρίας ὅτι οἱ Βλάχοι ἀποτελοῦν χωριστὴ ἐθνότητα. Αὐτὰ τὰ ἄτομα πέτυχαν νὰ καταδικαστεῖ ἡ Ἑλλάδα, τόσο ἀπὸ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο (Φεβρουάριος 1994), ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης (Φεβρουάριος 1997), ὅτι καταπιέζει τὴ «Βλάχικη μειονότητα» καὶ ζήτησαν τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μειονοτικῶν διατάξεων γιὰ τοὺς Βλάχους, ὅπως π.χ. ἡ διδασκαλία τῆς «Βλάχικης» γλώσσας στὰ σχολεῖα κ.λπ. Χρηματοδοτήθηκαν μάλιστα – ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν 12η Διεύθυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης γιὰ θέματα σχετικὰ μὲ τὶς μειονότητες τῆς Εὐρώπης.

Ἄς γνωρίζουν ὅμως οἱ κάθε λογῆς προπαγανδιστὲς καὶ οἱ ἀνευθυνούπεύθυνοι τοῦ KEMO ὅτι οἱ Βλάχοι, οἱ ὅποιοι πρωτοστάτησαν σὲ ὅλους τοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ὁμάδα μειονότητας, μέσα στὴν ἴδια τον τὴ χώρα. Ἄς τοὺς ἀφήσουν, λοιπόν, ἡσυχους. Οἱ ἴδιοι ἔρχονται νὰ προστατεύσουν τὰ συμφέροντά τους καὶ δὲν χρειάζονται προστάτες.

Κανένας δὲν τοὺς ἔδωσε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίζουν γιὰ τοὺς Βλάχους χωρὶς αὐτοὺς καὶ ἀμεσαὶ ἡ ἔμμεσα νὰ ἐντάσσουν τὸ περήφανο αὐτὸ κομμάτι τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ ὁμάδα μειονότητας, μέσα στὴν ἴδια τον τὴ χώρα. Ἄς τοὺς ἀφήσουν, λοιπόν, ἡσυχους. Οἱ ἴδιοι ἔρχονται νὰ προστατεύσουν τὰ συμφέροντά τους καὶ δὲν χρειάζονται προστάτες.

Γιὰ τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο
 Ὁ Πρόεδρος
 ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΡΑΠΤΗΣ»⁷⁷.

Κοινοποιεῖται στοὺς Πρωθυπουργό, Πρόεδρο Βουλῆς, Ἀρχηγὸν Ἀξιωματικῆς Ἀντιπολίτευσης, Ἀρχηγοὺς Κομιστῶν, Βουλευτὲς Νομοῦ Τρικάλων, Νομάρχη Τρικάλων, Νομάρχη Λάρισας, ΤΕΔΚ Τρικάλων καὶ τοπικὸ Τύπο.

Ο πρόεδρος τῆς ΠΕΠΣΒ καθηγητὴς Φώτης Κιλιτίρης μὲ ἐπιστολή του στὴν ἐφημ. Ἐλευθερίᾳ (Λαρ.), 9.6.1998, ὑπογραμμίζει: «Κατὰ τὴν ἀποψῃ τῆς Ἐνωσής μας, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖ 60 πολιτιστικὸν συλλόγον ἀπ’ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, πιστεύομε ὅτι τὸ ἐν λόγῳ «Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὄμαδων - ΚΕΜΟ» ἀγνοεῖ παντελῶς τὰ ίστορικὰ καὶ παραδοσιακὰ δεδομένα τῶν Βλάχων. Διαφορετικὰ δὲν θὰ κατέτασσε τοὺς Βλάχους ὡς μειονότητα καὶ κατὰ συνέπεια ἀντικείμενο ἔρευνας τῶν σκοπῶν τοῦ Κέντρου.

Τὸ ἐν λόγῳ Κέντρο χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὴν 12η Διεύθυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης γιὰ θέματα σχετικὰ μὲ μειονότητες τῆς Εὐρώπης. Εἶναι πηγὴ χρηματοδότησης, τὴν ὁποία καὶ ἡ Ἐνωσή μας γνωρίζει καὶ τὴν ὁποία οὐδέποτε ξητήσαμε νὰ κάνουμε χρήση, διότι ἀπλούστατα δὲν εἴμαστε μειονότητα. Εἶναι λυπηρό, ὅλα ἔξαναγκαζόμαστε ἐν ἔτει 2000 νὰ ἐπαναλαμβάνουμε κοινοτυπίες, πράγματα ίστοριῶν καὶ παραδοσιακῶν εὐκόλων ἐννοούμενα.

Ἐὰν κάποιοι, οἱ ὁποῖοι μποροῦν νὰ φέρουν καὶ ἐπιστημονικοὺς τίτλους, δὲν πείθονται, ἵσως ἐπειδὴ δὲν ἔκαναν τὸν κόπο νὰ ἔρευνήσουν σὲ βάθος τὸ θέμα, ἡ ἐπειδὴ ἔτσι τὸ προσωπικό τους συμφέρον ὁρίζει, ἀς σεβαστοῦν τουλάχιστον τὴν βασικὴ ἀρχὴ τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ τοῦ καθενὸς καὶ νὰ μᾶς ἀφήσουν ἥσυχους.

Τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα τῶν Βλάχων τὰ γνωρίζουμε πολὺ καλύτερα ἐμεῖς, ἴδιαίτερα αὐτὸ τῆς γλώσσας. Καὶ ἐπιστήμονες διαθέτουμε καὶ ἔχουμε ἀσχοληθεῖ καὶ ἀσχολούμαστε μὲ τὰ πολιτιστικά μας θέματα. Ἐδῶ καὶ 15 χρόνια.

Ἐπιπλέον, δὲν ἀνεχόμαστε πολιτιστικὰ στοιχεῖα τῆς φυλῆς μας, ὅπως αὐτὸ τῆς γλώσσας, νὰ γίνεται ἀντικείμενο προχείρων δῆθεν ἐπιστημονικῶν δραστηριοτήτων σὰν αὐτὸ ποὺ φιλοξενεῖται στὴ Λάρισα.

Διότι αὐτὸ δὲν εἶναι ἐπιστημονικὸ συνέδριο (ώς ἐπιστήμονες οἱ ὀργανωτές του γνωρίζουν ὅτι στὰ συνέδρια βγαίνουν προγράμματα μὲ ἐπιστημονικὲς εἰσηγήσεις καταξιωμένων ἐπιστημόνων καὶ φορέων εἰδικῶν στὰ θέματα).

Όνοματα, ὅπως Περιφάν, Σαμαρᾶς, Παδιώτης, ἀλήθεια, ἐπιστημονικὰ τί ἀντιπροσωπεύονται; Καὶ ἀς μᾶς ποῦνε οἱ διοργανωτὲς ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες ποὺ

77. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐλληνες Βλάχοι - Ἀρμάνοι καὶ ἀποφάσεις Εύρωκοινοβουλίου καὶ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, Πρωτότος Λόγος (Τρικάλων), 4.7.1997, 11 κ.ἔ.

άναφέρετε στὸ δημοσίευμά σας πόσοι ἀνταποκρίθηκαν στὴν πρόσκληση.

Ἡ μάζωξη αὐτή, διότι περὶ μάζωξης πρόκειται, κατὰ τὴν ἀποψή μας γίνεται, γιὰ νὰ δικαιολογηθοῦν εἰσπραχθέντα κοινοτικὰ κονδύλια. Γνωρίζουν, ἀλήθεια, οἱ διοργανωτές τῆς συνάντησης ὅτι ἀριθμὸς τῶν προσκεκλημένων τους τοῦ ἔξωτερικοῦ εἶναι τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Σιδηρᾶς Φρουρᾶς τοῦ Ἀντωνέσκου, οἱ δόποιοι τότε κόβαν καὶ ράβαν ὡς Ρουμάνοι, ἐνῷ τώρα μᾶς παρουσιάζονται ἀνὰ τὴν Εὐρώπη ὡς Βλάχοι.

Γιὰ ὅλους τοὺς παραπάνω λόγους, ἀν καὶ ἡ Ἔνωση προσκλήθηκε, ὅπως ἦταν αὐτονότο δὲν παρευρέθη. Εἶναι ἔξοργιστικὸς ὡς Ἑλληνες καὶ ὡς Βλάχοι κάποιοι νὰ μᾶς βάζουν τὸ φέοι τοῦ μειονοτικοῦ χωρίς κἄν νὰ μᾶς ρωτήσουν, ἀγνοώντας ἐπιδεικτικὰ τὴν ἴστορία καὶ παράδοσή μας ἢ τουλάχιστον τὴν ἴδια τὴν ἐπιθυμία μας. Οἱ κύριοι αὐτοὶ δὲν πῆραν χαμπάρι τὸ τὶ γίνεται στὰ Βαλκάνια.

Δὲ μαθαίνουν γιὰ τὸ Βλαχόφωνο ἑλληνισμό, ποὺ ἀφυπνίζεται σ' ὅλες τὶς Βαλκανικὲς χῶρες συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Ρουμανίας. Ἄς κάνουν κάτι γι' αὐτοὺς ἔκει, ποὺ πραγματικὰ νιώθουν μόνοι, ξένοι καὶ μειονότητα μακριὰ ἀπ' τὴν ἴστορικὴ μητρόπολή τους».

‘Οπωσδήποτε χρήζει διερευνήσεως, ἀν τὸ ἐπίμαχο «συνέδριο» συγκλήθηκε ἐν γνώσει τῶν ἐγκρίτων μελῶν τοῦ KEMO, τῶν ὅποιών τοὺς τίτλους πεφυσιωμένα ἐπικαλεῖται καὶ παραθέτει στὰ δελτία Τύπου ἢ ἐπιστολὲς ὁ ἐκπρόσωπος πρὸς ἐντυπωσιασμὸν ἀφελῶν. Διότι στὸ ἀντιπροσωπευτικὸ συλλογικὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ KEMO, στέλεχός του, ἡ ἐπ. καθηγήτρια τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου Ἐλένη Σελλᾶ - Μάζη, ἡ μόνη ἀναφερομένη στὴ Βλαχικὴ γλώσσα καὶ στοὺς Βλάχους, διαπιστώνει ὅτι δὲν ὑφίστανται «φαινόμενα ποὺ θὰ δικαιολογοῦσαν τὸν ἔθνοτικὸ ἢ μειονοτικὸ χαρακτήρα»⁷⁸. Ἐπίσης, ἔτερο στέλεχος, πάντοτε καὶ μάλιστα πρῶτο - πρῶτο μνημονεύσομενο ἀπὸ τὸν ἐκπρόσωπο, ὁ καθηγητὴς καὶ τ. ὑφυπουργὸς Ἐξωτερικῶν Χρ. Ροζάκης, γιὰ περιπτώσεις ἀνάλογες μὲ τὴν προκειμένη τῶν Βλάχων, διευκρινίζει ὅτι «...θὰ πρέπει νὰ βοηθηθοῦν γιὰ νὰ τὰ διατηρήσουν [τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα], ἄν, βέβαια, τὸ ἐπιθυμοῦν»⁷⁹. Ἀλλὰ οἱ προκαταχωριζόμενες διαμαρτυρίες τῶν φιρέων τῶν Βλάχων ἀποδεικνύουν ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν ὄποιαδήποτε ἀνάμειξη ἀσχέτων ἢ δργάνων ἀναπαλαιωμένων προπαγανδῶν οὕτε καλοπροαιρέτων προστατῶν τοῦ πολιτισμοῦ τους, τὸν δόποιο οἱ διασημότεροι μελετητές, εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ρωμανιστές - βαλκανολόγοι, ἀποκαλύπτουν ὡς ἀκραιφνέστατα ἑλληνικό.

78. Τὸ μειονοτικὸ φαινόμενο στὴν Ἐλλάδα. Εἰσαγωγὴ Χρ. Ροζάκης. Κριτική, Ἀθήνα 1997, 370.

79. Αὐτ., 19.

Γιὰ τὰ μέλη τοῦ ΚΕΜΟ, τῶν ὁποίων τὰ ὄνόματα κάθε φορὰ δημοσιοποιοῦνται ως σημαντικά⁸⁰, ἀσφαλῶς πρέπει νὰ τίθεται καὶ θέμα μὴ ἐνδεδειγμένης ἐκπροσωπήσεώς τους, ὅταν ἡ θεματικὴ τοῦ «συνεδρίου» παρουσιάζεται μεγαλόστομα ως πρωτοποριακή⁸¹, ἐνῶ ἔχει ἀφετηρία τὸ ἔτος 1832! Πρωτοπόρος δὲ τοῦ εἰδους εἶναι Λαρισαῖος, ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντίνος Μ. Κούμας, διδάκτωρ δύο γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Μονάχου καὶ Βερολίνου⁸², ὁ ὅποιος στὸ συνθετικὸ ἔργο του Ἰστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων συμπεριφέρεται ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι «Ἐλληνες τὸ γένος»⁸³.

Ἐξ ἵσου ἀπαράδεκτα καὶ ἀσύγγνωστα ἦ ἐσκεψιμένα καὶ παραπλανητικὰ ἀποσιωπᾶ ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ΚΕΜΟ τίς συμβολές τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Κούμα στὴ μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων⁸⁴, τὸ ὅποιο στὴν Ἐλλάδα δια-

80. Βλ. Ἐλευθεροτυπία, 20.6.1998, 21.

81. Ἐλευθερία, 7.6.1998, 4.

82. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Κ. Κούμας 1777-1836 ὁ Λαρισαῖος Δάσκαλος τοῦ Γένους εἶναι πάντα ἐπίκαιος ἔθνολόγος, Ἐλευθερία, 26.1.1986, 7.

83. ΙΒ', Βιέννη 1832, 531. Βλ. καὶ Σαράντος Καργάκος, Πῶς θὰ προλάβουμε τὸ Κουτσοβλαχικό! Οἰκονομικός Ταχυδρόμος, 3.3.94, 91γ.

84. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου: α) Τοία ἐλληνικά τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἐλλήνων, Θεσσαλικά Χρονικά, 11, 1976, 267-277, καὶ Πρακτικά τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, IMXA, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. β) Ἡ Ἀρωματικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἐλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἰστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν. Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη - Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων 1. Ἐν Ἀθήναις 1976. β' ἔκδ. 1986. γ) Στοιχεῖα τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων πηγὴ Ἰστορίας τοῦ Ἐλληνισμοῦ, Ἐλληνικός Βορρᾶς, 29.7.1979. δ) Όλοσσών - Ἐλασσών, Ἰστορία Εἰκονογραφημένη, 175, 1983, 12-14. ε) Ἀρωματικὴ ἀνθρωπωνυμία, Πρακτικά τοῦ Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, IMXA, Θεσσαλονίκη 1983, 157-181, καὶ Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη, Ἀθήνα 1988, 80-101, στ) Κουτσοβλαχικά - Ἐλληνοβλαχικά, Γλωσσολογία - Glossologia, 5-6, 1986-1987, 155-166. ζ) Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων, Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1987, 307-321, καὶ Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα ΜΗ', Ἀθήνα 1988, 33-38, η) Λατινικὴ καὶ Ἐλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787), Νίκαια, Ἰστορία - Θεολογία - Πολιτισμός 325-1987. Ἐκδοση Ιερᾶς Μητροπόλεως Νικαίας. Νίκαια 1988, 118-126. θ) Ἐπιμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ τῆς ἀρωματικῆς λέξεως μπάνα (bana), Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1992, 433-451. ι) Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes, Πλάτων, 37, 1985, 157-172, ια) L'aroumain et ses rapports avec le grec. Institute for Balkan Studies 206. Thessaloniki 1986. Μτφρ. τῆς διατριβῆς μὲ προσθῆκες στὴν τεκμηρίωση. Ἐκδοση ἀφιερωμένη στὸν Κ. Κούμα γιὰ τὴν ἐπέτειο τῶν 150 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατό του, μὲ προσωπογραφία του στὸ ἔξωφυλλο καὶ μὲ πίνακα τῶν Βλαχολογικῶν δημοσιευμάτων τοῦ σ. ἐπιτασσόμενο, σελ. 293-295. ιβ) Aroumain bana est - il un héritage aborigène? Balkan Studies, 29, 1988, 309-340, καὶ ΣΤ' Διεθνές Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώ-

χρονικά δὲν διώκεται οὔτε παρεμποδίζεται, δπως διαβεβαιώνει ό σύγχρονός μας Ρουμάνος καθηγητής Cicerone Poghirc⁸⁵. "Οσες δὲ φορές παρατηρεῖται βαθμαία συρρίκνωση, νοεῖται φυσιολογική, ἀφοῦ ὡς γλωσσικὸ δργανο εἶναι ζωντανὸς δργανισμὸς καὶ ἀναπόδραστα ὑπόκειται σὲ φθορά. Τὴν ἐπιτάχυνσή της ἡ τὸν κίνδυνο τοῦ ἀφανισμοῦ προκαλοῦν οἱ παρεμβάσεις ἔξωγενῶν παραγόντων, οἱ προπαγάνδες. Τῶν τελευταίων ἡ παρουσία ὁδηγεῖ τοὺς χρήστες τοῦ Βλαχικοῦ ἰδιώματος καὶ στὴν ἐγκατάλειψή του, γενικὰ ἀπευκτέα. Διότι σ' αὐτὸ σώζονται ἴσχυρότατα τεκμήρια τῆς ἐλληνικότητας τῶν χρήστων του, καθὼς καὶ στοιχεῖα ἐπιβοηθητικὰ γιὰ τὴν δρθότερη ἐρμηνεία διαφόρων ἐπιμάχων θεμάτων τῆς βαλκανικῆς καὶ ὑπερβαλκανικῆς γλωσσολογίας.

Ἐξ ἄλλου διερευνητέο καὶ τὸ κίνητρο τῆς συγκλήσεως τοῦ «συνεδρίου». Δικαιολογημένα διερωτᾶται ὁ πασαένας, ἄν ἡ χορηγός, ἡ 12η Διεύθυνση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ένώσεως, εἶναι ἐν γνώσει τῆς ἐντὸς τοῦ KEMO ἀντιφάσεως, δηλαδὴ ἐνῶ δὲν δικαιολογεῖται ἐθνοτικὸς ἡ μειονοτικὸς χαρακτηρισμός, σκηνοθετεῖται τὸ «συνέδριο», ἡ ἐπιγνώσει ἀνυπαρξίας ἀντικειμένου παραθεῖται στὴν ἐπιχορήγηση «κατ' οἰκονομίαν», δικαιώνοντας βαρύγδουπα τὸν Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, ὁ όποιος προεῖδε: «...καὶ ἡ πιὸ τυχοδιωκτικὴ πολιτική, ὅταν ὑποστηρίζεται ἀπὸ πλούσια οἰκονομικὰ μέσα, μπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ ἀποτελέσματα, ἐὰν ἔκεινοι ποὺ τὴν ὑφίστανται τὴν παρακολούθουν παθητικὰ ἀντὶ νὰ λαμβάνουν τὰ μέτρα τους»⁸⁶. Ολοφάνερα δὲ ὅλοι οἱ Ἐλληνόβλαχοι συμφωνοῦν μαζί του, μὲ ἀποδείξεις τις ἔντονες ἀντιδράσεις τους.

Πάντως πέρα τῶν διαμαρτυριῶν συλλογικῶν δργάνων Βλάχων διατυπώνονται, ἔξ ἀφορμῆς τοῦ «συνεδρίου» τοῦ KEMO, ἐποικοδομητικές παρατηρήσεις ἡ ἴστορικὲς ἀλήθειες πολύτιμες ἀπὸ φυσικὰ πρόσωπα, ποὺ διακρίνονται ἐπάξια στὸν ἐπαγγελματικὸ ἡ χῶρο ἔξειδικεύσεως. Βέβαια μόνον σύντομες περικοπές εἶναι δυνατὸν νὰ σταχυολογοῦνται. Δίδεται δὲ προτεραιότητα στὸν καταγόμενο ἀπὸ τὴν ἀπόμερη καὶ ἀπόμακρη Ἀετομηλίτσα Βασίλειο X. Καράτζιο, καταχωρίζοντας πρόλογο καὶ ἐπίλογο ἀπαντήσεώς του σὲ ἄρθρο τοῦ ἐκπροσώπου του KEMO: «ΔΕΝ ΕΙΜΕΘΑ ΟΥΤΕ ΕΘΝΟΤΗΣ ΟΥΤΕ ΜΕΙΟΝΟΤΗΣ. Οἱ σημερινοὶ

πη. Ἐλληνικὲς ἀνακοινώσεις. Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989. Ἀθήνα 1990, 403-435. ἱγ) Στοιχεῖα ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Ἐλληνοβλάχων, Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, Β' β', 1995, 1253-1282, ι.ά.

85. Πβ. Poghirc, Romanisation..., 32: «Quant aux Grecs, qui jusqu'aux temps modernes n' ont jamais mené une politique d'assimilation forcée, ils n' avaient ni les raisons, ni les moyens de le faire».

86. Εὐάγγελος Ἀβέρωφ - Τοσίτσας, Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ κοντοβλαχικοῦ ζητήματος, Ἀθήνα 1948, 3η ἔκδοση Φιλολογικοῦ Ιστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων, Τρίκαλα 1992, 19.

‘Αρωμούνοι - Βλάχοι είμεθα ἀκραιφνεῖς Ἑλληνες, ἀπόγονοι τῶν ἐκλατινισθέντων Ἑλλήνων, ἔνεκεν τῆς μακραίωντς ωμαΐκῆς παρουσίας καὶ κυριαρχίας των – ἄνω τῶν 800 ἑτῶν. Ἡ συνέδησίς των ΥΠΗΡΕΞΕΝ ΠΑΝΤΟΤΕ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ..., κύριοι τοῦ KEMO: ΚΑΤΩ ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τῆς... μερίμνης σας»⁸⁷.

‘Ἄρθρο του, ἐπιγραφόμενο Ἑλληνες: Μειονότητα στὴν ... Ἑλλάδα, ὁ Σαράντος Καργάκος ἐπιλογίζει ὡς ἔξῆς: «Μέσα στοὺς Ἐλεύθερους Πολιορκημένους τοῦ Μεσολογγίου ἦταν καὶ μιὰ ὄμάδα νεαρῶν Βλάχων ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα. Ἐπεσαν στὴν Ἐξοδο. Ὁ λαὸς τοὺς τιμᾶ μὲ τὸ ὑπέροχο τραγούδι/έλεγετο: «Παιδιά τῆς Σαμαρίνας».

Τὸ ποιοί εἶναι Βλάχοι βγαίνει μέσα ἀπὸ τὸ τραγούδι αὐτό, τὸ γεμάτο ἔλληνικὸ καημό. Ὅποιος θέλει νὰ τιμήσει τοὺς Βλάχους, ἀς ἀνάψει ἔνα κεράκι στὴ μνήμη τους. Βλάχοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ πολέμησαν καὶ μόχθησαν γιὰ νὰ μποροῦμε ἐμεῖς νὰ μιλάμε σήμερα ἔλληνικά»⁸⁸!

‘Ο Ἀντώνης Καρκαγιάννης θέτοντας ἐντὸς εἰσαγωγικῶν τὴν ἐπικεφαλίδα «συνέδριο» παρατηρεῖ: «Ἐρήμην, λοιπόν, τῶν Βλάχων, τὸ KEMO δργάνωσε στὴ Λάρισα ἔνα παράδοξο συνέδριο μελέτης τῆς βλαχικῆς γλώσσας. Τὸ συνέδριο ἦταν σχεδὸν μυστικὸ καὶ ὅπωσδήποτε συνωμοτικό. Δὲν προαναγγέλθηκε, δὲν ἐστάλησαν προσκλήσεις καὶ δὲν ἔγινε σὲ μεγάλη αἴθουσα ἀλλὰ σὲ ἔνοδοχετο, καὶ οὐδὲις ἐπίσημος προσεκλήθη. Κάλεσαν ὅμως μερικοὺς ἔνοντας, οἵ διποῖ οἵταν φωτήθηκαν, δήλωσαν οἵτι ... ἔτυχε νὰ βρεθοῦν στὴν Ἑλλάδα, τυχαῖα ἔμαθαν γιὰ τὸ συνέδριο καὶ ἤρθαν στὴ Λάρισα νὰ τὸ παρακολουθήσουν»⁸⁹!

Σὲ δεύτερο ἐπίσης ἐκτενές δημοσίευμά του, ἐπιγραφόμενο Ἀγαπητοὶ σύντροφοι τοῦ KEMO, ὁ Καρκαγιάννης γίνεται περισσότερο ἀποκαλυπτικὸς καὶ σκληρότερος. Τούτει δὲ καὶ τὰ ἔξῆς: «Οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι μειονότητα οὔτε μειονοτικὴ ὄμάδα. Εἶναι διήλωσσοι καὶ δυστυχῶς (καὶ μὲ τὶς δικές σας προσπάθειες) θὰ εἶναι συνεχῶς καὶ λιγότερο. Εἶναι διάσπαρτοι σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ συμμετέχουν ἰσοτίμως στὴν ἔλληνικὴ ζωὴ καὶ παιδεία, χωρὶς νὰ ἔχουν σκεφθεῖ ποτὲ οἵτι συμμετέχουν κατὰ παραχώρηση μειονοτικῶν δικαιωμάτων.

‘Αν συνεχίσετε τὸ ἔργο σας μὲ τὴν ἵδια «ἐπιστημονικὴ ἀθωότητα» καὶ ἀγνοώντας τὴν πρόσφατη ἴστορία, νὰ είστε βέβαιοι οἵτι θὰ ἐπιτύχετε δύο τινά: Νὰ ἔξαγετε τὸν ψευτοελληνικὸ ἐθνικισμό, ποὺ κάτι τέτοιες εὐκαιρίες περιμένει, γιὰ νὰ σηκώσει κεφάλι. Τὸ διαπιστώσατε ηδη στὴ Λάρισα. Καὶ δεύτερο, ἀπὸ ἀντίδραση τῶν ἵδιων τῶν Βλάχων, νὰ ἀφανίσετε τὴ βλαχικὴ γλώσσα καὶ ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ

87. Βλ. ἐφημ. Ἐξουσία, 16.6.1998, 12.

88. Ἐλεύθερος Τύπος, 19.6.1998, 22.

89. Ἡ Καθημερινή, 21.6.1998, 15.

αύτήν, γιὰ τὴν ὅποια διατείνεσθε ὅτι ἐνδιαφέρεσθε. Μὲ συντροφικοὺς χαιρετι-
σμούς...»⁹⁰.

Ο πολιτικὸς ἐπιστήμων Κωνσταντῖνος Χολέβας ἐπιδοκιμάζοντας ὅσα ἥδη
στὸ πρῶτο ἄρθρο ἔγραψε ὁ Καρκαγιάννης προσκομίζει καὶ πολυσήμαντη πλη-
ροφορίᾳ μὲ συγχαρητήρια ἐπιστόλῃ:

«Ἀξιότιμε κ. Καρκαγιάννη,

Σᾶς συγχαίρω γιὰ τὴν ὁρθή, ψύχραιμη καὶ ἐπιστημονικὰ τεκμηριωμένη τοπο-
θέτησή σας ἀπέναντι στὶς προσπάθειες ὁρισμένων δῆθεν ἐπιστημόνων νὰ παρου-
σιάσουν τοὺς βλαχοφώνους Ἐλληνες ὡς... καταπιεζομένη μειονότητα. Τὰ πορί-
σματα τῶν μελετῶν τοῦ σεβαστοῦ δασκάλου μου Δρος Ἀχιλλέως Λαζάρου καὶ
ἄλλων παλαιοτέρων ἢ συγχρόνων ἐρευνητῶν ἀποστομώνουν τοὺς προπαγανδι-
στές.

Ομως καλὰ κάνονμε καὶ ἀνησυχοῦμε. Φαίνεται ὅτι στὶς ἡμέρες μας ἐπανέρ-
χεται ἡ προπαγανδιστικὴ δράση μὲ περίεργες διαθέσεις καὶ δυστυχῶς μὲ πολι-
τικὴ καὶ οἰκονομικὴ στήριξη ἀπὸ ὅργανα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως. Γι' αὐτὸ
ἐπισημαίνω καὶ ἔνα δημοσίευμα τῆς γαλλόφωνης ἐλβετικῆς ἐφημερίδας Tribune
de Genève, τὸ ὁποῖο, μὲ ἀφορμὴ μάλιστα τὸ Παγκόσμιο Κύπελλο Ποδοσφαίρου,
παρουσιάζει τὸν Ρουμάνο ποδοσφαιριστὴν Χάτζι ὡς «ἀπόγονο τοῦ Μεγάλου
Ἀλεξάνδρου καὶ ὡς ἡρωα τῆς φυλῆς τῶν «Aroumains» (Ἀρωμούνων) ἢ Βλάχων
ἢ Βαλάχων Μακεδονο-Ρουμάνων» (φύλλο τῆς 24-6-98). Ο ἀνώνυμος συντάκτης
ἀναφέρει ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Αρωμούνων ἢ Βλάχων ἀριθμεῖ 200.000 ψυχὲς στὴ Ρου-
μανία μὲ τὴν ὅποια οἱ δεσμοὶ εἶναι «ἀδελφικοί», 600.000 στὴν Ἐλλάδα, 400.000
στὴν Ἀλβανία, 200.000 στὴν «Μακεδονία» τῶν Σκοπίων καὶ 150.000 στὴ Σερβία.
(Τὰ Σκόπια ἀναφέρονται ὡς Macédoine).

Ἐπειδὴ ἡ Ἐλβετία εἶναι ἡ ἔδρα πολλῶν διεθνῶν ὁργανισμῶν καὶ συναφῶν
δραστηριοτήτων, ἀς προσέξουμε τὸ δημοσίευμα αὐτό. Εἶναι ἔνα ἀκόμη λιθαράκι
στὴν προσπάθεια κατασκευῆς μειονοτήτων εἰς βάρος τῆς Ἐλλάδος»⁹¹.

Κατὰ τὸν Ιωάννη Νικ. Μάργαρη, δικηγόρο, τὸ KEMO εἶναι «ἀνθελληνικὸς
Δούρειος Ἰππος! Μετὰ δὲ τὶς δέουσες καὶ δηκτικὲς διαπιστώσεις γιὰ τὶς ἐπι-
πτώσεις τῶν δραστηριοτήτων του, τὶς ὅποιες καταγράφει, καταλήγει ὡς ἔξῆς:
«Κατόπιν ὅλων αὐτῶν, ἢ ἐνεργοποιοῦμε μιὰ νέα πανεθνικὴ καὶ παλλαϊκὴ
ὑπεράνω τάξεων καὶ κομμάτων Ἐθνικὴ Ἀντίσταση ἢ σὰν Ἐθνος καὶ Λαός αὐτο-
κτονοῦμε! Τὸ διάλεγμα καὶ ἡ εὐθύνη μᾶς βαρύνουν!»⁹².

90. Αὖτ., 28.6.1998, 15.

91. Αὖτ., 12.7.1998, 15.

92. Αὖτ., 2.8.1998, 9.

Όμως, ἐπειδὴ στὴν παγκόσμια ἰστορίᾳ δὲν ὑπάρχει περίπτωση αὐτοκτονίας λαοῦ, ἐπιβάλλεται κατεπειγόντως νὰ ἐρευνηθοῦν οἱ πηγὲς χρηματοδοτήσεως ἐκδόσεων μὲ ἐλληνικὰ ὀνόματα συγγραφέων, ὅπως Ζωὴ Παπαζήση - Παπαθεοδώρου⁹³, χημικὸς - καθηγήτρια Λυκείου, Γ. Παδιώτης⁹⁴, ὑπομηχανικός, ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν εἰδησεογραφία συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν συνέδρων στὴ Λάρισα καὶ φέρονται ἐκτὸς τοῦ γνωστικοῦ τομέα τους νὰ συγγράψουν βιβλία ἀπαράδεκτα ἐπιστημονικῶς καὶ ἐπιβλαβέστατα ἔθνικῶς, ἀλλὰ πρόσφορα γιὰ χρέωση τῆς Ἑλλάδος μὲ μειονότητες, εἰδικὰ δὲ Βλαχική, παρὰ πᾶσαν ἔννοια ἐπιστήμης.

Ἐξ ἵσου ἐπιτακτικὸς εἶναι ὁ ἔλεγχος ἐκδόσεων μὲ χρήματα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, εἴτε ὑπουργείων εἴτε τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως. Ή δὲ δεύτερη, μετά τὴν Ἰδρυση πολιτιστικῶν ὁργανισμῶν, ἀρχίζει καὶ ἐκδόσεις βιβλίων. Ἐνδεικτικὰ ἐπισημαίνονται δύο, μὲ τὰ ὅποια πλαστογραφεῖται ἡ ἰστορία καὶ ὑποβαστάζεται ἡ διευκολύννεται ἡ προπαγάνδα γιὰ τὴν ἀναγνώριση Βλαχικῆς μειονότητας στὴν Ἑλλάδα, δαπάναις καὶ τῶν ἐντασσομένων σὲ καθεστὼς μειονοτικὸ Βλάχων, ἐν ἀγνοίᾳ τους καὶ παρὰ τὴ θέλησή τους. Τὸ ἀνήκουστο τοῦτο συμβαίνει μὲ τὶς συγγραφὲς Γιάννη Ἀδάμου καὶ Ἀλέκου Κελέση, χωρὶς ὥς τώρα, ἀν καὶ ἐπανειλημμένα καταγγέλλεται, νὰ τεθοῦν σ' ἐφαρμογὴ διποιεσθήποτε διατάξεις κατὰ τῶν ὑπευθύνων, οἱ δοποῖοι ἄλλως τε εἶναι πρόδηλοι. Διότι δὲν Ἀδάμου ἀτεκμηρίωτα καὶ ἀνιστόρητα παρουσιάζει τοὺς Βλάχους μὴ ἐλληνικῆς καταγωγῆς, μάλιστα βαρβαρικῆς καὶ εἰδωλολατρικῆς φυλῆς ἀπογόνους⁹⁵, ἀγνοώντας ὁ ταλαιπωρος ὅσα στὴν ἴδια ἰστορικὴ κωμόπολη ἔγραψε ὁ Κούμας διδάσκοντας στὴν περίφημη Οἰκονόμειο Σχολὴ Τσαριτσάνης. Ἀποδεικνύοντας δὲι οἱ Βλάχοι εἶναι «Ἐλληνες τὸ γένος», προσθέτει καὶ τὴν ἀπαραίτητη διευκρίνιση: «Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὗτ' ἐκεῖνοι οὕτοι καμμίαν ἔθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἄλλήλους, καθὼς τῷ ὅντι εἶναι ἀμφότε-

93. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βιβλιοκρισία Ζωῆς Παπαζήση - Παπαθεοδώρου, τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων. Δημοτικὴ καὶ ἐπώνυμη ποίηση. Ἀθήνα, Gutenberg, 1985, σσ. 196, Τρικαλινά, 6, 1986, 303-309, καὶ Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων, Ἡ Ἔρευνα (Τρικάλων), 20.12.1985, Παρατράγονδα Βλαχικῆς Συλλογῆς, Αὐτ., 17.1.1986, Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων, Μαγνησία, Γενάρης - Μάρτης 1986.

94. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός, Ἡ πειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1990, 267-273, καὶ Τρικαλινὰ Νέα, 5.1.1990, 3 καὶ 7, ὅπου ὁ Παδιώτης σκιαγραφεῖται ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς ΠΕΠΣΒ ὡς «...μέτριας μόρφωσης ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραπτά του...».

95. Πβ. Ἡ Τσαριτσάνη, Τσαριτσάνη 1989, 29. Βλ. καὶ δέοντα σχόλια στὴν ἐφημ. τοῦ Συνδέσμου Σαμαριναίων Ἀθηνῶν Ὡραία Σαμαρίνα, 232, Νοέμ. - Δεκέμ. 1993, 8. Ἐπίσης διεξοδικὴ κριτικὴ στὸ περιοδικὸ τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσόνος Περραϊβία, 62-65, 1996, 23-41.

ροι οι λαοί μιᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι»⁹⁶.

Ἡ ἀμάθεια τοῦ Γιάννη Ἀδάμου ὑπερβαίνει κάθε δριο⁹⁷, δοθέντος ὅτι μὲ τὸν Κούμα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων συμφωνοῦν καὶ σύγχρονοι μας ὄνομαστοι Ἐλληνες, ίστορικοι, π.χ. ὁ διμότιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεοσαλονίκης Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος⁹⁸, ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου⁹⁹ κ.ἄ. Ὁ Βακαλόπουλος τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων ἀπὸ Ἐλληνες ἐκλατινισμένους δέχεται καὶ σὲ πρόσφατο σχετικὰ καὶ σύντομο, εὐανάγνωστο, μελέτημά του, μὲ τίτλο ἀπόλυτα δηλωτικὸ τοῦ περιεχομένου: «Ο γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδας»¹⁰⁰. Ἐν τούτοις γιὰ τὸν Ἀδάμου *terra incognita!* Ὁ δὲ Κελέσης, ἀν καὶ ἀπόφοιτος Γυμνασίου παλαιοῦ τύπου, «ἐλέγχει» τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀντώνιο Δ. Κεραμόπουλο, ποὺ μὲ ἐμπεριστατωμένη μελέτῃ ἀποδεικνύει τεκμηριωμένα τὴν ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων, τὴν ὅποια ἴταμότατα ὁ ἀνίδεος ἀπορρίπτει προτιμώντας καταγωγὴ τῶν Βλάχων δακική, ρουμανική¹⁰¹!

96. Κούμας, ἔ.ἄ., 531. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλαχολογικὴ προχειρότητα καὶ ἐπιστήμη*. Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα καὶ Φιλοπροοδευτικοῦ - Ἐξωραϊστικοῦ Συλλόγου Σαμαρίνας «ὅ Νεομάρτυς Δημήτριος». Λάρισα 1998, 49.

97. Γι' αὐτὸ ἀντιγράφει ἄκριτα καὶ ἀντιδεοντολογικά. Βλ. Νέα Ἐλασσόνα, 5.10.1997, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βιβλιοκρισίες*, *Παρνασσός*, 39, 1997, 355-357.

98. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἴστορία τοῦ Νέου Ἐλληνισμοῦ*, Ι. Θεοσαλονίκη 1974, 35 κ.ἔ.

99. Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας πρὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους*, *Δωδώνη*, τεῦχος Α΄, τ. 20, 1991, 351.

100. *Ἴστορία τῆς Μακεδονίας* ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὧς τὸ 1912, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεοσαλονίκη 1983, 50, ὅπου ἐπιπρόσθετα ἀσπάζεται καὶ ἐνδιαφέρουσα μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ γιὰ ἐκλατίνιση Ἐλλήνων, οἱ ὅποιοι μάλιστα στὴν ἐποχὴ του, δο ιανώνα, ὑπερέχουν δημιογραφικὰ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς βαλκανικῆς. Βλ. σύμφωνη ἀποψη καὶ Κ. Ἀ. Βαβούσκου, *Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν Βλαχοφώνων. Τιμπικός τόμος Κ. Ν. Τριανταφύλλου*, Πάτραι 1990, 81. Προσέτι Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας*, Νέα Ἔστια, 132, 1571, 1992, 128-143.

101. Βλ. «Ο Ὄλυμπος στοὺς αἰῶνες. Ἀνακοινώσεις Γ΄ καὶ Δ΄ συνεδρίων. Πολιτιστικὸς Ὁργανισμὸς Δήμου Ἐλασσόνας. Αὔγουστος 1994», 71. «Αν καὶ ἀπόφοιτος Γυμνασίου (παλαιοῦ τύπου), ἀξιοχρατικά - κομματικά, διορίζεται γενικὸς γραμματέας τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς Συνεδρίου καὶ «ἐπιμελητής» ἐκδόσεως τῶν Πρακτικῶν, στὰ ὅποια ἀνεμπόδιστα καταχωρίζει καὶ πανάθλιο κείμενό του σὰν ἀνακοίνωση, τὴν ὅποια δὲν ἔκαμε, διότι προφανῶς φοβήθηκε μήπως κάποιοι ἀντιδράσουν. «Ομως δὲν ἴκανοποιεῖται. Σπεύδει στὴν καταχώριση τῆς Βλαχολογικῆς φαντασιώσεώς του καὶ σὲ ἀσχετοθεματικὰ βιβλιαράκι, ποὺ ἐκτυπώνεται πάλι μὲ τὶς οἰκονομίες τῶν φορολογουμένων Ἐλλήνων πολιτῶν πρὸς διάδοση τῆς προπαγάνδας, χωρὶς νὰ ἐνοχλεῖται κανείς, δήμαρχος, ἔπαρχος, νομάρχης, περιφερειάρχης, ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν, βουλευτές... Βλ. Ἀλέξανδρος Κελέσης, *Ἡ Μάχη τῆς Ἐλασσόνας*. Ἐλευθέραια 1994. Πολιτιστικὸς (πρόφ. Προ-

Μετά τὴν ἐκκαθάριση τοῦ ἑσωτερικοῦ τοπίου¹⁰² προτεραιότητα ἀποκτᾷ ἡ ἀνασκευὴ τῶν ἀνακριβειῶν τῶν λημμάτων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐθνολογικοῦ καταστατικοῦ χάρτη, ποὺ ἐπιγράφεται Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ πληθυσμοί της¹⁰³ καὶ συμβουλεύονται οἱ ἀριδόδιοι τοῦ Εὐρωποινοβουλίου καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, καθὼς καὶ ἐντεταλμένοι τῶν ποικίλων διεθνῶν ὁργανισμῶν. Ἀποκατεστημένα δὲ στὸ ὄρθον ἐπιστημονικῶς ὅσα ἐνδιαιφέρουν τὴν Ἑλλάδα εἴτε λογιζόμενα ὡς ἑθνικὰ εἴτε χαρακτηριζόμενα ὡς μειονοτικὰ ἐνδείκνυται νὰ ἐκδοθοῦν αὐτοτελῶς σὲ τομίδιο στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ νὰ μεταφρασθοῦν στὶς εὐχρηστότερες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες τόσο τῶν ἐντεταλμένων στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ένωση ὅσο καὶ τῶν μή, ὅπως π.χ. στὴ ρωσική, δοθέντος ὅτι ἡ δαστάνη θὰ εἶναι ἀνεπαίσθητα μεγαλύτερη ἐκείνης τοῦ KEMO γιὰ τὸ «συνέδριο» στὴ Λάρισα, ἀν δὲν ἀναμειχθοῦν κομματόσκυλα.

Ἡ ἑθνικὴ ἀντίσταση, ὅπως προσφύνεστατα προτείνεται ἀπὸ τὸν Ἰ. Μάργαρη, δὲν ἀφορᾶ ἀποκλειστικὰ στὸ Βλαχικὸ ζήτημα ἀλλὰ στὴν ὀλότητα τῶν συναφῶν θεμάτων, συνάμα δὲ στὴν ἀξιοπρόπεια ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους¹⁰⁴ καὶ ἐνδεχομένως στὴν πρόληψη ἐπιβολῆς κυρώσεων κατὰ τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι δὲν σέβεται τὰ δικαιώματα τῶν μειονοτήτων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου της, ὅπως τῶν Βλάχων, ἀφοῦ τὴν μὴ ἑλληνικότητά τους καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν ὑπαγωγὴ στὴν ὅμαδα μειονοτικῶν θεμελιώνουν καὶ τὰ «περισπούδαστα» φληναφήματα Ἀδάμου, Κελέση, Παπαζήση - Παπαθεοδώρου¹⁰⁵, Παδιώτη, ἴδιως τοῦ

παγανιστικὸς) Ὁργανισμὸς Δήμου Ἐλασσόνας, σελ. 6.

102. Ἀπαιτεῖ προσπάθεια ἐπίμονη καὶ ἐπίπονη. Διότι εἶναι καὶ πολλὰ τὰ κρίματα. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση, *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτων Σπουδῶν*, Μέτσοβο 28-30 Ιουνίου 1991, Ἀθήνα 1993, 453-469, καὶ Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ ἑλληνικὲς εὐθύνες, *Νέα Ελλοπία*, 3, 1996, 1-14 καὶ ἀνάτυπα.

103. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικὸ» - «Κουτσοβλαχικὸ» καὶ ἑλληνικὴ ἀρρυθμία, *Τοικαλινά*, 6, 1986, 83-123, καὶ Ἀπότελεσ άφεληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, *Κοινωνικές Τομές*, 27, 1991, 307-313.

104. Μ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ὁ Πέτρος Μυλωνᾶς πραγματώνει πολυσέλιδο ἀφιέρωμα «στὸ περιβότο συνέδριο τοῦ KEMO στὴν Λάρισα καὶ στὰ «ἄγνωστα» παρασκήνιά του». Βλ. *Πρωΐνη* (Λαρ.), 21.6.1998, 1 καὶ 12-15.

105. Βέβαια ὑπερέχει τῶν δύο προηγουμένων συμμετέχοντας ἐνεργότατα στὶς δραστηριότητες τῶν μειονοτικῶν κέντρων τῆς Δύσεως. Πβ. Κ. Τσιτσελίκης, *Τὸ διεθνές καὶ εὐρωπαϊκὸ καθεστώς προστασίας τῶν γλωσσικῶν δικαιωμάτων τῶν μειονοτήτων καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἔννοιη τάξη* (1996), σελ. 411: Papazisi - Papatheodorou, M (sic): The Vlachs (Aroumarians) in Greece, European Lesser Used Languaged in Primary Education, J. Sikma, D. Gother (ἐπιμ.), Fryske Akademi, Ljouwert, 1991, σ. 273 κέ. Καὶ στὴν ἀπόπειρα διδασκαλίας τῆς Βλαχικῆς προηγεῖται τοῦ KEMO, ποὺ τὴν συγκαταλέγει στὶς συνέδρους, σύμφωνα μὲ τὴν εἰδησεογραφία, ὡς δασκάλα, ἀφοῦ ἀσχολεῖται μὲ τὴν πρωτοβάθμια

τελευταίου, ό διοποιος ἐπὶ πλέον διαδίδει διεθνῶς μὲ δημοσίευμά του σὲ φονμανικὸ περιοδικό παγκόσμιας κυκλοφορίας ὅτι στὴν Ἑλλάδα συντελεῖται καὶ ...γενοκτονία τῶν Βλάχων¹⁰⁶! Δὲν εἶναι δὲ δύσκολο, ἀφοῦ δὲν ἔφαρμόζεται ἐναντίον του ὁ Νόμος – πάγιος σὲ ὅλες τὶς χῶρες – περὶ διασπορᾶς ψευδῶν εἰδήσεων, δυναμένων νὰ προκαλέσουν διαμελιστικὲς τῆς ἑθνικῆς ἐνότητας διενέξεις καὶ ἐπεμβάσεις ἔξωτερικές.

Διότι στὴ Συμφωνία τοῦ Ἀμστερνταμ «ύπάρχουν ἄρθρα ποὺ δίνουν τὴ δυνατότητα στὴν Κοινότητα νὰ τιμωρεῖ ἡ ἀκόμη καὶ νὰ «διαγράφει» χῶρες - μέλη οἱ διοικητές παραβιάζουν τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα»¹⁰⁷.

Ἐλληνες, γρηγορεῖτε...

ἐκπαίδευση γλωσσοπαιδαγωγικά! Ἀλχημικὰ δὲ δὲν ὑστερεῖ τῶν Ἀδάμου, Κελέση στὴν ἀναζήτηση ἑενικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, ἀν καὶ στὸν ἀείμνηστο νομάρχη Τρικάλων Φώτη Παπαθανασίου διαβεβαίωνε τὴν ἐλληνικότητά τους. (Τὸ Ἀρχεῖο του εἶναι στὴ Βιβλιοθήκη μου). Συσχετίζοντας τὸ γυναικωνύμιο Σύρμων μὲ τὸ ἀνδρωνύμιο Σύρμος, βασιλιά τῆς Δαρδανίας, ἀφήνει νὰ νοεῖται καταγωγὴ τῶν Βλάχων... δαρδανική! Ἀλλὰ ἀποστομώνεται ἀπὸ τὸν Δρα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Θεόδωρο Νημᾶ. Βλ. *Τρικαλινά Νέα*, 30.4.1997, 8. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τὸ τοπωνύμιο «Τρίκκη» μὴ ἐλληνικό; *Τρικαλινά*, 17, 1997, 46.

106. Πβ. Gheorghe Padiotu, Fierbere în Balcani, Cuvantul Romanesc, Martie 1991, 20.

107. Πβ. Χάρτα δικαιωμάτων γιὰ τοὺς πολίτες τῆς Εὐρώπης, *H Καθημερινή*, 22.6.97.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΚΟΥΤΣΟΥΦΛΙΑΝΗΣ

Κάποια στιγμή δέχθηκα τηλεφώνημα μὲ μισοχαρούμενο, μᾶλλον δὲ μισοχαιρέκακο, τόνο καὶ πληροφορήθηκα ὅτι ἐμφανίσθηκαν ἀμφισβητίες τοῦ Ὀλοκαυτώματος τῆς Κουτσούφλιανης! Προφανέστατα ὁ πληροφοριοδότης προσδοκοῦσε τὴν ἔκρηξή μου ἀπὸ θυμό. Ὄμως ἔμεινε ἄναυδος, ὅταν μὲ ἄκουσε νὰ τοῦ ἐπισημαίνω τὴν ἀνυπολόγιστη συνέπεια τῆς φιλονεικίας.

Ἄκριβῶς αὐτό, ποὺ ἡ ταπεινότητά μου μετὰ πρωτοφανεῖς σὲ διάρκεια χρόνου, ποικιλία καὶ ποιότητα ἔξειδικευμένες σπουδές καὶ πλῆθος διεπιστημονικῶν δημοσιευμάτων ἐπέτυχε ἐπαληθεύοντας ὅτι οἱ Βλάχοι Ἕλλαδος εἶναι “Ἕλληνες τὸ γένος”, ὅπως πρὸ δύο σχεδὸν αἰώνων εἶχε γράψει ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικὸς Κωνσταντῖνος Μ. Κούμας (1777-1836), αὐφνίδια ἀναπτίδησε σὰν δροσοσταλίδα ἀπὸ διαχρονικὸ πίδακα τῆς ἑλληνικῆς ἀδιάλειπτης διχόνοιας!

Ωστόσο ὁ Κούμας ἔχει ἐπὶ πλέον ἀναλύσει σαφέστερα καὶ λεπτομερέστερα τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων διευκρινίζοντας: «Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοί καὶ δὲν δείχνουν οὕτ’ ἐκεῖνοι οὗτοι καμμίαν ἑθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἄλλήλους, καθὼς τῷντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι». Ἐπομένως μαζὶ μὲ τὶς παμμέγιστες καὶ περίφημες ἀρετὲς τῶν Ἕλλήνων προγόνων φέρουν καὶ τὰ προαιώνια μικρὰ ἥ μεγάλα πάθη, τῶν ὅποιων πάντως οἱ ἐπιπτώσεις ὑπῆρξαν πάντοτε πανελλήνια ἐπώδυνες.

Δεύτερο περιεργότερο καὶ πονηρότερο τηλεφώνημα ἀποσκοποῦσε στὴν ἐμπλοκή μου στὴ διαμάχῃ μὲ τὸ ἐνδεχόμενο ὅτι θὰ ἐκλαμβανόταν σὰν ἀσύγγνωστη βλαχολογικὰ καὶ ἐχθρικὴ προσωπικὰ ἥ συμμετοχὴ τοῦ συγγραφέα σὲ συλλογικὴ συγγραφή, τὴν ὅποια ἀνέμιζε ἐπιδεικτικὰ ὑπαινισσόμενος παραγνώρισθη μου ὁ νεαρὸς καθηγητὴς γεωγραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Μύνστερ, ἥδη δὲ Βιέννης, καὶ ἐπίστροφος τοῦ KEMO (Κέντρου Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων), γνωστοῦ ἀπὸ τὸ “συνωμοτικὸ” στὴ Λάρισα Βλαχολογικὸ συνέδριο, Thede Kahl, διαπρύσιος προπαγανδιστής, ὁ ὅποιος συνεχίζει παντοιοτρόπως τὸ “ἔργο” τοῦ G. Weigand διαλαλώντας ὅτι οἱ Βλάχοι Ἕλλαδος συνιστοῦν ἴδιαίτερη ἑθνότητα, ἔχωριστὴ ἀπὸ τὸν Ἕλληνισμό, ἐνῶ οἱ ἄμεσα ἐνδιαφερόμενοι, οἱ ἴδιοι οἱ Βλάχοι, ἀντιτάσσονται δυναμικά καὶ στὸν χαρακτηρισμό τους σὰν ὅποιασδήποτε μιρφῆς μειονότητα, ἔχοντας ἀμέριστη τὴν ἐπιστημονικὴ συμπαράσταση καὶ ἔνων ἐγκρίτων ἐπιστημόνων, ὅπως εἶναι ὁ Γερμανὸς ἴστορικός, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Manheim, Heinz Richter, ποὺ διαβεβαιώνει ἔντονα: «...Δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ἥ ὑπαρξη ἀρωματικῆς [βλαχικῆς] μειονότητας... Οἱ Βλάχοι ἔχουν ἑλληνικὴ ταυτότητα... Οἱ Βλάχοι εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη Ἕλληνες...».

Λοιπὸν μάταια εὐελπιστοῦσε ὁ Kahl ὅτι θὰ διαταραχθοῦν οἱ σχέσεις Σάρρου - Λαζάρου. Ἀρκεῖ καὶ γρήγορη ἀνάγνωση τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου, ἡ ὅποια εὐθὺς ἀμέσως ἀκολουθεῖ... Δικαίωσή μου δὲ ἀδιαμφισβήτητη ἀναδεικνύεται ἡ δημόσια διακήρυξη τῆς Πανελλήνιας Ὀμοσπονδίας Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων (ΠΟΠΣΒ), ἡ ὅποια προβαίνει στὴν πλέον δυσάρεστη ἀποδοκιμασίᾳ τοῦ ἀλλοδαποῦ σπουδαρχίδη χαρακτηρίζοντάς τον *persona non grata*, πρόσωπο ἀνεπιθύμητο! (Βλ. *Τρικαλινά*, ἐτήσιο φιλολογικὸ ἴστορικὸ λαογραφικὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ σύγγραμμα, 25, 2005, 407-412. *Σχόλια*: Βλάχοι τῆς Ελλάδος: Μὲ τὸ ζῷο μειονότητα! Ἡ τὰ πειραματόζωα κρίνουν τὸν ἐπιστήμονα. Ἐπίσης βλ. *Θεσσαλικὸν Μέλλον*, 30.11.2005, 1 καὶ 4: Ἐνδεδειγμένη ἐνημέρωση). Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸν Φιλολογικὸ Ἰστορικὸ Λογοτεχνικὸ Σύνδεσμο (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, ἐκδότη τοῦ περιοδικοῦ *Τρικαλινά*, μέσω τοῦ ὅποιου εἶχε ἐπιδέξια σχεδιάσει, ἀλλὰ χωρὶς τὸν ἔνενδοχο, διοχέτευση στὴν Ελλάδα τῶν προπαγανδιστικῶν διαθεσίμων του, εἰδοποιήθηκε γιὰ τὴν ὑπαιτιότητί του παύση στὴν προγραμματισμένη κυκλοφορία καὶ τοῦ Β' τόμου συγγραφῆς τοῦ Weigand ὡς ἔξῆς: «Χωρὶς νὰ λάβουμε ὑπόψη μας τὶς ἐπιλήψιμες καὶ δυσφημιστικές σας ἐνέργειες κατὰ τοῦ σχολιαστῆ [Λαζάρου] καὶ τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἔκδοσης, οἱ ὅποιες καὶ ἀπὸ μόνες τους συνιστοῦσαν λόγο διακοπῆς τῆς συνεργασίας μας μαζί σας, (ἀφοῦ, ὅπως εἶναι γνωστό, τὰ σχόλια καὶ ἡ ἐπιμέλεια μιᾶς ἔκδοσης δὲν ἀφοροῦν ποτὲ τὸν μεταφραστὴ καὶ δὲν τελοῦν ποτὲ ὑπὸ τὴν ἔκδοσή του), ὁ Σύνδεσμός μας ἐνεργώντας μὲ καλὴ πίστη ἀνέμενε τὴ συνέχιση τῆς ἐργασίας σας ἢ μιὰ ωρτή σας δήλωση γιὰ τὶς προθέσεις καὶ τὶς δυνατότητές σας νὰ συνεχίσετε ἢ ὅχι τὴ μετάφραση...». Ἐπιπρόσθετα ὁ πρόεδρος τοῦ Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. ἔδωσε καὶ ὁ ἴδιος δέουσα ἀπάντηση σὲ φαιδρὸ δημοσίευμα τοῦ Kahl: «... μὲ δσα λέει καὶ γράφει ἐκθέτει ἀνεπανόρθωτα τὸν ἔαυτό του, καί, δυστυχῶς γι' αὐτόν, δικαιώνει ἀπολύτως τὸν κ. Λαζάρου». Ἀλλὰ δὲν περιορίσθηκε σὲ ὅσα τοῦ καταμηνύουν ὁ Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. καὶ ὁ πρόεδρός του. Ἐπιδιόταν παράφορα σὲ καταρρομοκράτηση, τηλεφωνικὴ καὶ μάλιστα μεταμεσονύκτιες ὕρες, συνάμα δὲ γραπτή, τοῦ Λαζάρου – καὶ ὅχι μόνον– ἀγνοώντας τί παθαίνει ἡ γίδα, ὅταν ξύνεται στὴν γκλίτσα τοῦ Βλάχου! Οὕτε τί τὸν περιμένει!..

‘Οπωσδήποτε ὁ συγγραφέας τοῦ παρόντος βιβλίου δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ διανοεῖται πόσο ἐπιβλαβῆ ἐπίδραση θὰ εἶχε ἀσκήσει στὸν ἀπερίσκεπτο ἐπισκέπτη τῶν Βλαχοχωριῶν μὲ τὴν ἀποδοχή του γιὰ τὴν ἀπάρτιση τῆς συγγραφικῆς τριανδρίας τῶν τραγουδιῶν τῆς Κουτσούφλιανης. Διότι ὁ ματαιόδοξος ξένος τὴν παρερμήνευσε καὶ πίστευσε ὅτι ἀποκτώντας πιὰ τὴν ἐλληνοβλαχική, ἔξωθεν, “καλὴ” μαρτυρία εἶχε ἔξασφαλίσει γιὰ τὸν ἔαυτό του τὸ ἀπυρόβλητο καὶ ταυτόχρονα τὴν καθολικὴ βαθμιαῖα ἀπομόνωση ἢ ἀκριβέστερα τὴν ὄριστικὴ ἔξουθένωση τοῦ Λαζάρου. Ἐτρεφε δέ, καθὼς φαίνεται, φρούδες ἐλπίδες, ἀφοῦ οἱ προ-

οπτικές ἀντεστράφησαν, ώστε τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προπαγανδιστικῆς διεισδύσεως του νὰ τελεσθοῦν ἀπὸ τὸ πλέον ἀρμόδιο νομικὸ πρόσωπο τῶν Βλάχων, τὴν ΠΟΠΣΒ, ἔξελιξη παντελῶς ἀρρόβλεπτη καὶ οἰζοσπαστική. Ἡ ἴδια τύχη ἐπιφυλάσσεται σὲ ὅλους ἐκείνους, ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ παραπλανήσουν ἀρχοντες καὶ ἀρχομένους, Ἐλλαδικοὺς καὶ Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως.

Ἐξ ἵσου ἀδιανόητη λογίζεται καὶ σκόπιμη παραδειγματικὴ ἡ ἀπόκρυψη ἀπὸ τὸν συγγραφέα ἔνεγγλωσσης μελέτης τοῦ Λαζάρου γιὰ τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων, ἡ ὁποία ἀρχικὰ δημοσιεύθηκε στὸ ἔνεγγλωσσο (*Balkan Studies*) ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (Institute for Balkan Studies), ἀνατυπώθηκε αὐτοτελῶς, μὲ πρόλογο καὶ εὐρετήριο, ὀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν Ἐνημερωσεως ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν Θεμάτων, ἰδρυμένη ἀπὸ τὸν πρῶτο μεταπολιτευτικὰ Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας Μιχαὴλ Στασινόπουλο, ἀκαδημαϊκό, καὶ ἐπὶ πλέον περιέχεται στὸν τυμητικὸ Τόμο γιὰ τὰ 70 χρόνια τοῦ Rupprecht Rohr, ὁ ὁποῖος ὡς καθηγητὴς τῆς Ρωμανιστικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Mannheim διέθεσε τοὺς πανεπιστημιακοὺς χώρους καὶ κοπίασε γιὰ τὴν ὄργάνωση τοῦ Α΄ Ἀρμουνιολογικοῦ (Βλαχικοῦ) Συνεδρίου. [Geburststag... Franz Steiner Verlag. Stuttgart 1992, 640-656].

Εὔλογα ἐνδέχεται νὰ μὴ γνώριζε ὅλα τὰ προηγούμενα ὁ συγγραφέας, ἐνῶ ὁ Kahl ἦταν γνώστης καὶ εἶχε ἄλλως τε γίνει κάτοχος τῶν βλαχολογικῶν δημοσιευμάτων τοῦ Λαζάρου, δωρεάν! Ὡς πρὸς τὰ αἴτια παραβλέψεως διαφωτιστικὴ προκύπτει ἡ προσεκτικὴ ἀξιολόγηση τῆς συγκεκριμένης ἐπιστημονικῆς συμβολῆς ἀπὸ τὴν Δρα τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀθηνᾶ Κατσανεβάκη. Στὴν τρίτομη διδακτορικὴ διατριβὴ της, μὲ θέμα *Βλαχόφωνα καὶ Ἑλληνόφωνα τραγούδια τῆς περιοχῆς Βορείου Πίνδου, Ιστορική - Εθνομουσικολογικὴ προσέγγιση*: ‘Ο Ἀρχαϊσμός τους καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸ ιστορικὸ ὑπόβαθρο’ (Θεσσαλονίκη 1998), σὲ συνάρτηση καὶ μὲ τὸν Βλαχικοῦ χορό, τονίζει: «Τραγούδι καὶ χορὸς σὰν ἀδιάσπαστη ἐνότητα λόγου - μέλους - κίνησης εἶναι ἔνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἥδη ἀπὸ τὰ Ὁμηρικὰ Ἐπη, ἔως καὶ τὴν νεότερη ἐποχή, στὶς παραδοσιακὲς κοινωνίες. Τελετουργικοὶ χοροὶ χορεύονται μὲ τραγούδι σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, Ἡπειρωτική, Νησιώτικη, Μικρασιατική. Στοὺς βλαχόφωνους Ἀρμάνους οἱ διμαδικοὶ τελετουργικοὶ χοροὶ διομάζονται Coru di Hoara. Οἱ βλαχόφωνοι σχηματίζουν ἀνοιχτὸ κύκλῳ πιασμένοι ἀπὸ τὰ χέρια. Συνήθως χορεύουν κατὰ σειρὰ ἡλικίας καὶ κατὰ φύλο εἴτε σὲ ἔναν κύκλο εἴτε σὲ ἐπάλληλους. Εἶναι ἐνδιαφέρων ὁ τρόπος μὲ τὸν ὃποιο ὁ Λαζάρου μέσα ἀπὸ τὰ συμπεριφάσματα καὶ τὰ γλωσσολογικὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέτει ὁ Papahagi, σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαιότητα τῆς λέξης “coru”, καταλήγει στὸ συμπέρασμα τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἀρωμούνων ἡ ἀρμάνων κατὰ τὸν 2ο αἰ. π.Χ. Ἡ λέξη “coru”, ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ Ἀρμάνοι τῆς Πίνδου, εἶναι

παλαιότερο δάνειο σὲ σχέση μὲ τὴν λέξη “horu”, ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς δακοδουμάνους, (στοὺς ὅποιους ὁ ὄρος πέρασε πολὺ ἀργότερα μέσω τῶν βουλγάρων, ὅπως συμπεραίνει ὁ Ρουμάνος γλωσσολόγος Macrea, ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν χῶρο). Ἔτσι αὐτὸ τὸ στοιχεῖο ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γλωσσολογική του σημασία εἴναι συνδεδεμένο καὶ μὲ βαθιὰ κοινωνικὴ ἔκφραση δὲν συνηγορεῖ στὸν ἐκλατινισμὸν τῶν ἀριμάνων βορείως τοῦ Δούναβη καὶ τὴν μεταγενέστερη κάθοδό τους στὴ νότιο Βαλκανική». Ἀλλὰ τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἀπαρέσκουν στὸν Kahl, ὅποτε τίποτε δὲν ἀποκλείεται...

Βέβαια δὲν ἀποσιάζουν καὶ προσωπικότητες, οἱ ὅποιες καταπιάσθηκαν μὲ τὸ Ὁλοκαύτωμα, διμολογουμένως μαρτυρίᾳ βαθεῖᾶς καὶ συνειδητῆς ἑλληνικότητας τῶν Κουτσουφλιανιτῶν καὶ συλλήβδην τῶν Βλάχων Ἐλλάδος, διατυπώνοντας ἐπιφυλάξεις ἢ ἰσχυρισμοὺς ἐν μέρει, ἵσως καὶ ἐν δλῳ, ἀναιρετικοὺς τῆς βασιμότητάς του, χωρὶς διόλου νὰ ἔνειζονται οἱ μυημένοι στὴν ἴστορικὴ ἐπιστήμῃ.

Ἐνδεικτικὰ παρατίθεται ἐπιστολή, τὴν ὅποια μοῦ ἔστειλε ὁ καρδιοχειρουργὸς καὶ ἐπίκ. καθηγητὴς τῆς Χειρουργικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γεώργιος Τόλης, μὲ ἡμερομηνία 25.3.2005: «“Οταν τὸν περασμένο Ὁκτώβριο συναντηθήκαμε στὴν Στοὰ τοῦ Βιβλίου, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκδηλώσεως γιὰ τὴν συμπλήρωση 100 ἑτῶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Παύλου Μελᾶ, σᾶς εἶπα ὅτι θεωροῦσα ὑπερβολὴ τὸ νὰ μνημονεύουμε καὶ νὰ ἔορτάζουμε ὡς ‘Ολοκαύτωμα τὴν ὄντως πράξη αὐτοθυσίας καὶ ἡρωϊσμοῦ τῶν κατοίκων τῆς Κουτσούφλιανης, γιατὶ τὸ 1898 ἀποφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς ἔστιες τους, ἀρνούμενοι νὰ ξήσουν ὑπὸ Τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ ἀντιρρήσεις μου γιὰ τὸ ‘Ολοκαύτωμα’ στηρίζονταν στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Τούρκοι, στὴν συγκεκριμένη περίπτωση, δὲν διέπραξαν ἀγριότητες ἢ φόνους εἰς βάρος τῶν Κουτσουφλιανιτῶν. Μὲ ἐπείσατε ὅμως, μὲ τὴν ἀπάντησή σας, ὅτι εἶχα ἄδικο: ‘Οἱ ἄνθρωποι ἔκαψαν τὰ σπίτια τους, προτὸν ἐγκαταλείψουν τὸ χωριό. Αὐτὸ δὲν εἶναι ὄλοκαύτωμα;’ Αληθεύει ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Κουτσουφλιανῖται πυρπόλησαν τὰ σπίτια τους προτοῦ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριό, ὥστε νὰ χαρακτηρισθεῖ ἡ ἡρωϊκὴ καὶ ἄκρως πατριωτικὴ πράξη τους ὡς ὄλοκαύτωμα; Τὴν ἀπάντηση μᾶς τὴν δίδει ὁ Παύλος Μελᾶς, σ’ ἕνα γράμμα του πρὸς τὴν γυναίκα του Ναταλία (σᾶς ἐπισυνάπτω ἀπόσπασμα), ὅταν, ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, μετεῖχε τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς ἐπανακαθορισμοῦ τῶν συνόρων τοῦ κράτους, μετὰ τὸν ἀτυχῆ γι’ ἐμᾶς πόλεμο τοῦ 1897. Φαίνεται ὅτι ὁ Παύλος Μελᾶς, εἴτε πρὸν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα εἴτε καθ’ ὅδὸν πρὸς τὰ σύνορα, εἶχε ἀκούσει ἢ εἶχε διαβάσει στὶς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς γιὰ τὸ ‘Ολοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανης’. Γι’ αὐτό, ὅταν διαπίστωσε ‘ἰδίοις ὅμιμασιν’ τὸ μέγεθος τῆς ὑπερβολῆς, ἔγραψε στὴν γυναίκα του. Οὕτε μία οἰκία ἐκάη. Η ἔθελουσία θυσία τῶν Κουτσουφλιανιτῶν εἶναι τόσο μεγάλη ὥστε

δὲν τῆς χρειάζεται τὸ λοφίον μὲ τὸ ἔμβλημα: Ὁλοκαύτωμα. Στὸ προσεχὲς 7^ο ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΤΡΙΚΑΛΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Τρίκαλα 11-13 Νοεμβρίου 2005) θὰ παρουσιάσω ἀνακοίνωση ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἐρευνώντας γιὰ τὴν ἴστορία τοῦ χωριοῦ μου (Μαλακάσι) τυχαίως ἀνακάλυψα τὸν μύθο γιὰ τὸ “Ολοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανῆς”.

Δὲν ἄφησα ἀναπάντητη τὴν παρέμβαση: «Πρωτίστως σᾶς συγχαίρω γιὰ τὴν ἐνασχόλησή σας μὲ τὴν ἴστορία τῆς γενέτειράς σας, πολλῷ μᾶλλον καθ’ ὅσον ἡ “ἐπιστροφή” στὶς ρίζες δείχνει ψυχικὴ ὑγεία, ὅπως διατείνονται οἱ εἰδικοὶ ἀσκληπιάδες! Ἐχετε δὲ δώσει δυνατὰ δείγματα μὲ τὸ πρόσφατο καὶ πολύτιμο βιβλίο σας.

“Οταν συναντηθοῦμε, ἐνδεχομένως σᾶς φανῶ χρήσιμος δοθέντος ὅτι κατὰ τὶς ἀρχὲς περόπου συγκροτήσεως τοῦ οἰκισμοῦ ἡ ἐμφάνιση μᾶς πληθυσμικῆς ἐνότητας παραμένει ἐπίμαχο πρόβλημα, μὲ διιστάμενες θέσεις μεγάλων ἴστορικῶν ὡς πρὸς τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεσή της.

“Οσον ἀφορᾶ στὴν πληροφορία τοῦ Παύλου Μελᾶ, ἀπλούστατα σᾶς ὑπενθυμίζω ὅτι στὴν ἐρευνα δὲν νοεῖται “τελεία καὶ παῦλα”, tout est dit, n’ en parlons plus! Παντοῦ καὶ πάντοτε στὴν ἐπιστήμη ὅλα τὰ θέματα δὲν ἀποκλείουν νεώτερα εὑρήματα, βελτιωτικά, διορθωτικά...

“Ομως στὴν προκειμένη περίπτωση ἰσχύει στὸ ἀκέραιο καὶ τὸ πασίγνωστο λατινικὸ “unus testis nullus testis”. Ἐξ ἵσου τὸ “ἰδίοις ὅμμασιν” χρήζει μεγάλης προσοχῆς. Διότι δὲν σπανίζουν παρόμοιες διαβεβαιώσεις, οἱ ὅποιες ἀποδείχθηκαν ἔμμεσες καὶ ἀνακριβεῖς. Ἐνδεικτικὰ βλ. Weigand, A’, 21 σημ. 3, 4. Ἄλλα καὶ τὸ “Ἐπεράσαμεν ἀρκετὰ κοντά...” θυμίζει ἀνάλογη πληροφορία τοῦ Π.Μ. γιὰ μεταγενέστερο πέρασμά του ἀπὸ Σαμαρίνα, συζητούμενο ἀκόμη...».

Ἐσπευσμένα ὁ καθηγητὴς Τόλης γνωστοποιεῖ ἐπιλογικὰ τυχαία ἀνακάλυψη, ἀποκαλώντας τὴν κιδάς μύθο, ποὺ ἐκ προοιμίου ἀποδυναμώνει τὴν ἐνδεδειγμένη δεοντολογία καὶ ἐπιτακτικὴ ἀμεροληψία. Μαρτυρίᾳ ἄλλως τε Ὁλοκαυτώματος, χωρὶς εἰσαγωγικά, εἶχα σημειώσει ἥδη τὸ 1987 καὶ 1989 σὲ μελέτημά μου, ἐπιγραφόμενο *Ιστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ*, ποὺ ἦταν καὶ θέμα διαλέξεώς μου, ἡ ὅποια δόθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ στὰ Τρίκαλα, δημοσιεύθηκε δὲ παράλληλα στὸ *Ηπειρωτικὸ Ημερολόγιο* καὶ κυκλοφορήθηκε αὐτοτελῶς καὶ σὲ ἀνάτυπα, καθὼς καὶ στὴ γαλλικὴ γλώσσα ἀντίστοιχα. Ἐδῶ προσφεύγω στὸν ἐγκατεστημένο στὴ Ζάκυνθο *Ηπειρώτη λόγιο* καὶ δημοσιογράφο Λεωνίδα Ζώη, ὁ ὅποιος στὸ Ζακύνθιον *Ημερολόγιον* τοῦ ἔτους 1900, μὲ σαφήνεια πληροφορεῖ: «Καὶ πράγματι γίνεται στάκτη ὀλόκληρον τὸ ἐλληνικὸν χωρίον καὶ οἱ Ἑλληνες Κουτσούφλιανῆι τῇ ἥδη ἔκτισαν νέον ἐλεύθερον χωρίον εἰς τὰ ἐλεύθερα χώματα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος».

Ἐν τούτοις ἡ πρωτοβουλία πανηγυρισμοῦ τῆς Ἐκατονταετίας τοῦ Ὁλοκαυ-

τώματος της Κουτσούφλιανης προηλθε άπό τους Κουτσουφλιανίτες, τῶν ὅποιων ἐκπρόσωποι, ἡ πρόεδρος τῆς Ὀμοσπονδίας Συλλόγων Ὁρεινῆς Περιοχῆς Καλαμπάκας Εὐαγγελία Ἀναστασίου καὶ ὁ συγγραφέας ζήτησαν τὴν ἀρωγή μου, ἡ ὅποια καὶ παρασχέθηκε μὲ παράλληλη ἔξασφάλιση τῆς ἐνεργοῦ συνδρομῆς καὶ πραγματικῆς γενναιοδωρίας ἴστορικοῦ ἀθηναϊκοῦ ἰδρύματος Βλάχων Ἡπειρωτῶν, τῆς ὀνομαστῆς Καλαρρυτινῆς οἰκογένειας Σπυρίδωνος Λάμπρου. Σ' αὐτές τις ἐπιβλητικὲς καὶ πρέπουσες ἐκδηλώσεις παρίστατο ἀνεπιφύλακτα καὶ ὁ ἐπιστολογάφος, παρουσία δηλωτικὴ ἀνυπαρξίας ἥως τότε αἰτιάσεων. Μόλις στὸ μνημονεύμενο Συμπόσιο μὲ διατύπωση ἐπιμελημένη κατονομάζει στὴν τυπωμένη περίληψη τῆς Ἀνακοινώσεώς του μετὰ τὸν Παῦλο Μελᾶ καὶ δεύτερο μάρτυρα. Ὁπωσδήποτε δὲ διεξοδικὴ καὶ ἐνδελεχὴ διερεύνηση διενεργεῖ στὸ Προλογιζόμενο βιβλίο του ὁ Γεώργιος Σάρρος, ὃπου καὶ παραπέμπονται ἀπαξάπαντες οἱ ἀποκατάληπτοι φιλίστορες. Καλὴ δύναμι! Ἀξίζει τὸν κόπο...

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΜΟΧΛΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΛΑΙΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

“Όταν κάποιος καταπιάνεται μὲ πολλὰ καὶ ποικίλα θέματα, κατὰ κανόνα δὲ καὶ σπουδαῖα, ὅφείλει νὰ βασίζεται σὲ ἀποθέματα γνώσεων, ποὺ ἀπέκτησε μὲ ἀτομικὸ ἐρευνητικὸ κόπο μεγάλης χρονικῆς διάρκειας, διαδοχικῶν δεκαετιῶν... Έξ ἴσου ἐνδείκνυται νὰ ἐνισχύεται μὲ συνεισφορές ἀναγνωστῶν του ἢ γενικὰ φίλων, φιλομαθῶν, ἐρασιτεχνῶν, καθὼς καὶ εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ὅχι μόνον ἐσωτερικοῦ ἀλλὰ καὶ ἐξωτερικοῦ, τόσο ὁμογενῶν δοσο καὶ ἀλλοδαπῶν, τῶν ὅποιων ἀρχετοὶ ἀναδεικνύονται καὶ ὑπέροχοι ὑπέροχαι τῆς ἀλήθειας συμβάλλοντας στὴν ἐπίλυση πολλαπλῶν προβλημάτων. Διότι καθ' ἔαυτὸν οὐδεὶς σοφός, εὶ μὴ ὁ Θεός, ἀλλὰ ἔτερος ἐξ ἔτερου... φιλόσοφος, ποὺ μόλις πλησιάζει τὴ σοφία, τὴν ἀλήθεια.

Τὴν ἀπτότερη καὶ νωπότερη συνδρομὴν ἔδωσε διακεκριμένος φίλος, γιὰ τὸν ὅποιο καὶ ἄλλοτε εἰπώθηκε ὁ καλὸς λόγος. Πρόκειται γιὰ τὸν ὁμολογούμενως ρέκτη δήμαρχο Οἰνουσσῶν Εὐάγγελο Ἡλ. Ἀγγελάκο, τοῦ ὅποιου ἡ ἀρχαιομάθεια καὶ ἰδίως ἡ γνώση τῆς Ἑλληνικῆς ἴστορίας ἐντυπωσιάζουν ἥ καὶ τρομάζουν ὅσους πραγματοποίησαν ἀντίστοιχες σπουδές, συνακόλουθα δὲ ἡ γνώμη του λογίζεται βαρύνουσα γιὰ ὅλα τὰ ἐθνικὰ θέματά μας. Ἀκριβῶς αὐτὸς δὲν ἀφησε ἀπαρατήρητη ἀναδημοσίευση παλαιότερου ἀρθρού τῆς Ἔστίας, 19 Αὐγούστου 2006, σπεύδοντας στὴν ἐνημέρωσή μου.

Συγκεκριμένα συναρτάται μὲ τὸν Ἱραδὲ (Διάταγμα) τοῦ 1905, ποὺ ὁ Σουλτάνος μὲ τὸ ἀξημίωτο, ὃς συνήθως, ὑπέγραψε ἀναγνωρίζοντας Βλαχικὴ ἐθνότητα, ἥ δὲ ρουμανικὴ διπλωματία μὲ ὑπουρογό Ἑξωτερικῶν Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, τὸν Λαζαρίδη, πανηγύρισε κιόλας σὰν περιφανὴ νίκη της εἰς βάρος τῆς Ἐλλάδος. Μὲ τὸ ἀναδημοσιευμένο ἀρθρό, ἐπιγραφόμενο «Ἡ Μακεδονία πῶς νὰ διαμορφασθῇ...», ὑπενθυμίζεται ἡ τότε φλέγουσας ἐπικαιρότητας, ἀλλὰ ἐλάχιστα γνωστὴ στὴν Ἑλλάδα, ἀκόμη καὶ στοὺς κύκλους τῶν λεγομένων ἀριοδίων, συγγραφὴ τοῦ Ἐδονάρδου Ἐγκελχαρτ, ἥ ὅποια φέρει τὸν τίτλο «Τὸ Μακεδονικὸν ξητήμα – Ἡ παροῦσα θέσις του – Ἡ λύσις».

Ἄρχιζοντας ἀπὸ μία ίστορικὴ ἐπισκόπηση τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος μὲ προσεκτικὲς ἐπισημάνσεις τῶν ἀρχικῶν αἰτίων τῶν φυλετικῶν καὶ λοιπῶν ἀνταγωνισμῶν διακρίνει ὡς ἴδιαίτερα ἐνδιαφέρον τὸ κεφάλαιο τῶν Κουτσοβλάχων, τῶν ὅποιων ἵχνηλατεῖ τὴ γεωγραφικὴ ἐξάπλωση, ὁρίζει τὴ δημογραφικὴ κατάσταση καὶ προβάλλει τὴν ἐκδοχὴν καταγωγῆς τους ἀπὸ ἐκλατινισμένους Μακεδόνες ὑπογραμμίζοντας τὴν ἐλληνομάθεια καὶ τὴ φιλελληνικότητά τους. Γιὰ τὴν

τελευταία προσφεύγει σε δόσα ό διευθυντής της Ρουμανικής Έμπορικής Σχολῆς Ιωαννίνων Λαζαρέσκο Λεκάντα ἀναφέρει πρός τὸν ὑπουργὸν Παιδείας τῆς Ρουμανίας, καθὼς καὶ σὲ δόσα δημοσίευσε μὲ μελέτη του ὁ Ἀγγλος διπλωμάτης Λ. Βιλλαρί, ἀξιοποιώντας τὰ ἀκούσματά του στὸ Βουκουρέστι κατὰ τὴν ἐκεῖ διπλωματικὴ θητεία του.

Μεταξὺ ἄλλων ὁ συγγραφέας διερωτᾶται: «Ποῖοι λόγοι ἔκαμαν τὴν Πύλην ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς πληθυσμὸν ἐνδιαφέροντα βεβαίως, ἀλλὰ τόσον κατατεμημένον καὶ τόσον μικρὸν ἀριθμητικῶς, ἵδιαν νομικὴν ὑπόστασιν, ἔξασφαλίζουσα αὐτῷ τὴν θρησκευτικὴν καὶ δικαστικὴν ἴσοτητα μὲ τὰς δύο ἄλλας φυλὰς τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους;».

«Ἄν καὶ στὴ Ρουμανίᾳ ὁ Λαζαρέσκος ὑμνεῖται καὶ δοξάζεται, ἐπειδὴ νομίζεται ὡς ὁ κύριος καὶ μοναδικὸς συντελεστὴς τῆς ὑπογραφῆς τοῦ διαβόητου Ἰραδέ, κατὰ τὸν Ἐγκελχαοτ, «τὸ γεγονός εἶνε ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸν καὶ μᾶς παρουσιάζει ἐν τῶν πραξικοπημάτων, τὰ δόποια ἡ Γερμανικὴ καγκελαρία συνηθίζει. Μᾶς ἔξηγεῖ τὴν ταχεῖαν καὶ εὐκολὸν ἐπιτυχίαν αἰτήσεως, ἦν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι δὲν εἴχαν αὐθορμήτως προκαλέσει καὶ ἡ δόποια δὲν εἴχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν πλήρωσιν μεγάλων καὶ βαθέων πόθων, ὡς οἱ τῶν Βουλγάρων ὅταν ἀπεφάσισαν νὰ χωρισθῶσι τῆς Ἐλληνικῆς Ὁρθοδοξίας».

Σύμφωνα μὲ τὸν ἔγκριτο συγγραφέα στὴν ὑπόθεση διαφαίνονται διάφορες ἐκδοχές τῶν βλέψεων τῆς Γερμανικῆς καγκελαρίας: «Πείθουσα τὴν Πύλην εἰς παραχώρησιν, ἥτις πάντως θὰ ἐκολάκευε τὴν φιλαυτίαν τῶν μετρίων ἀπογόνων τῆς Ρουμανικῆς φυλῆς ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις – λέγουσί τινες – ἔξησφάλιζε καὶ εἰς τὸν Σουλτάνον – φύλον δοκιμασμένον καὶ χρήσιμον – τὴν ὑποστήριξιν πληθυσμοῦ χριστιανικοῦ, τοῦ ὁποίουν ἡ πίστις ἐνοψιένη μὲ τὴν νομιμοφροσύνην τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν ὑπηκόων θ' ἀπετέλει ἀντιστάθμισμα εἰς τὰ πατροπαράδοτα μίση τῶν Ἐλλήνων, τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων». Δὲν παραλείπει δὲ καὶ ἀναφορὰ στὴ σύγχρονη σκοπιμότητα, δηλαδὴ στὴ διατήρηση τῆς Ρουμανίας “παρὰ τὴν Τοπτῆν” συμμαχίαν, διαθέτοντας τοὺς Κουτσοβλάχους σὰν ἐνέχυρο, «τὸ ὁποῖον θὰ ἡδύνατο μίαν ἡμέραν νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τὴν Βουλγαρίαν, ζητοῦσα εἰς ἀντάλλαγμα τὸ ἀπὸ τόσου χρόνου ποθούμενον ἐδαφικὸν τετράπλευρον τῆς Σιλιστρίας, Ρουχτσουκίου, Σούμλας, Βάρονας», πρόβλεψη, ἡ δόποια ἐπαληθεύθηκε ὁδυνηρότατα καὶ ἐπιβλαβέστατα γιὰ τοὺς Κουτσοβλάχους.

Δὲν θὰ ἥταν ἵσως μάταιος ὁ κόπος διερευνήσεως τῶν δραστηριοτήτων τοῦ G. Weigand, δοθέντος ὅτι στὸν πρόλογο τοῦ Α' τόμου *Oἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι)* διμολογεῖ τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση καὶ οὐσιώδη ἀρωγὴ σειρᾶς ἰδρυμάτων τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Βασιλικῆς Πρωσικῆς Κυβερνήσεως, ἐνῷ ἀποσιωπᾶ τῆς Ρουμανικῆς, τῆς ὁποίας οἱ ἐπιχορηγήσεις ἔχουν καταντῆσει κοινὸ μυστικό, καταχω-

ρισμένες και σὲ ρουμανικές έγκυρη πολιτικές! Τῆς Ἰδιας ἀντιμετωπίσεως χρήζει και ὁ ἐκκολαπτόμενος συνεχιστής του, διερμηνέας και καθηγητής Γεωγραφίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μύνστερ τῆς Γερμανίας, ὅπως αὐτοδηλώνεται, ἥδη δὲ Βιέννης, Thede kahl, μὲ προφανεῖς πάντως ἐπικοινωνιακὲς χάρες, ὑπερφίαλες δὲ ἀξιώσεις, χάρη στὶς ὅποιες ἀποκαλύψθηκε ἡ δόλια ἀποδοχὴ μεταφραστικῆς συνεργασίας του στὴν ἔκδοση τῶν βασικῶν Βλαχολογικῶν συγγραφῶν τοῦ Weigand, ἡ ὅποια ὅμως περιορίσθηκε στὸν πρῶτο τόμο. Διότι διεκδικοῦσε και δικαίωμα ἐλέγχου τῶν Προλεγομένων και τῶν Σχολίων, ἀν και εἶχε λάβει γνώση τῆς ἀναθέσεως τους σὲ ἄλλο συνεργάτη, εἰδικευμένο ἐπιστήμονα, κατὰ τοῦ ὅποιου ὁ Kahl συμπεριφέρθηκε μὲ πρωτοφανεῖς ἀπρέπειες και ἀδιανόητες χυδαιότητες (καθυβρίσεις, λιβελλογραφήματα, ἀπειλές, κατατρομοκρατήσεις...), ὁ δὲ πρῶτος ἀνταπέδωσε μὲ πρεπούμενο δημοσίευμα, ἐπιγραφόμενο “Γερμανοὶ ἔναρχονται” γιὰ τοὺς Βλάχους (Αθήνα 2002), ἐπιδρῶντας ἀφυπνιστικὰ στὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό.

Πράγματι ἐφεξῆς ἐμφανίσθηκαν πρόσθετες ἀντιδράσεις, ὅπως τοῦ δικηγόρου Στ. Παπαγάννη, ποὺ σκιαγραφεῖ παραστατικὰ τὸν Thede Kahl: «...Εἶναι ἔνας ἀκόμη τακτικότατος ἐπισκέπτης τῶν βλαχοχωριῶν τῆς Πίνδου... Εἶναι παρὸν σὲ ὅλα τὰ ἀνταμώματα τῶν βλαχοφώνων. Φωτογραφίζει και βιντεοσκοπεῖ πρόσωπα, κτίσματα, ὑπάρχοντες και παλαιότερους οἰκισμοὺς τῶν βλαχοφώνων, ὅπως και τοπία τῆς Πίνδου. Μιλάει μὲ τοὺς βλαχοφώνους, τοὺς διαφωτίζει γιὰ τὴν καταγωγή, τὴν βλάχικη γλώσσα και τὴν ἴστορία τους, ἀκολουθώντας τὶς ἀπόψεις τοῦ G. Weigand, ὁ ὅποιος, κατ’ αὐτὸν, δέχεται ὅτι οἱ Βλάχοι ἀποτελοῦν ἔχειοιστὴ θέντητα. Εἶναι ἔνας προκλητικὸς προπαγανδιστής...». Τῆς προπαγάνδας «κατάλληλον δργανον» εἶχε ἀποκαλέσει τὸν Weigand ὁ Πατέρας τῆς Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας Γ.Ν. Χατζιδάκις, καθὼς και οἱ Σπυρίδων Λάμπρος, Κώστας Κρυστάλλης κ.ἄ. Βέβαια και τότε και τώρα διακρίνεται ἡ Γερμανικὴ Ἐπιστήμη. Ο σύγχρονός μας Γερμανὸς καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Mannheim Heinz Richter και στὴ Γερμανία και στὴν Ἑλλάδα διακηρύσσει: «... Οἱ Βλάχοι ἔχουν ἔλληνικὴ ταυτότητα... Οἱ Βλάχοι εἶναι ἀπὸ κάθε ἀποψῆ Ἑλληνες...».

Ἐν τούτοις ὁ Thede Kahl πασχίζει γιὰ τὸ πλατύτερο ἀπλωμα τῆς προπαγάνδας. Ἀλλὰ και ἡ Πανελλήνια Ὀμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων ἔλαβε σκληρότερα ἐναντίον του μέτρα. Μὲ στοιχεῖα ἀκριβῆ και ἀδιάσειστα τὸν χαρακτήρισε χαμαιλέοντα και ἔφθασε στὴν ἀπόφαση τῆς ἀποδοκιμασίας του μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν persona non grata, πρόσωπο ἀνεπιθύμητο! Μάλιστα τὴν κοινοποίησε σὲ ὅλους τοὺς συλλόγους, μέλη της, και τὴν ἔστειλε στὰ ΜΜΕ. Η τιμωρία κατανοεῖται εὐχερέστερα, ἀν ἐκτιμηθοῦν οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἀκατάσχετης προπαγάνδας τοῦ Kahl, σαφέστερα δὲ τῆς προβολῆς τῶν Ἑλληνογενῶν Βλάχων

σὰν ίδιαιτερης ἐθνότητας, μὴ Ἑλληνικῆς, κατὰ τὰ “διδάγματα” Weigand. Προφανέστατα μηχανεύεται “Κουρδικὸ” στὰ Βαλκάνια. Διότι παρουσιάζοντας ἔτσι τοὺς Βλάχους, οἱ ὅποιοι πρωτίστως ὑπάρχουν στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, σὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ στὴν Ἀλβανία (Ζάππας, Σίνας...), καθὼς καὶ στὰ Σκόπια, αἰσθητότατα δὲ σὲ μικρότερο στὴ Βουλγαρία, καὶ ἐν τέλει οἱ “Κολονίστοι”, ρουμανίσαντες μέτοικοι στὴ Δοβρούτσα Ρουμανίας, παρέχει αἰτίες ἀσυνεννοησίας καὶ ἀποσταθεροποιήσεως τῶν χωρῶν ὑπάρχεις τους, ὥστε νὰ χωροῦν ἐπεμβάσεις καὶ πραξικοπήματα, γιὰ τὰ ὅποια ἔκαμε λόγο ὁ Ἐδουνάρδος Ἐγκελχαρτ. Ἐνδεικτικὰ ὑπενθυμίζονται ἡ μεταπολεμικὴ “φιλοξενία” στὸ Φράϊμπουργ Ἀρωμουνικῆς Σφηκοφωλιᾶς καὶ ἡ μετακομιουνιστικὴ αἰφνίδια ἀναγνώριση ἀνεξαρτησίας τῆς Κροατίας, ἀπαρχὴ διαλύσεως τῆς Γιουγκοσλαβίας.

Ἀπὸ ἀριστερά, κοντά-κοντά, οἱ δύο “ίστορικοί” ἀσκληπιάδες Γ.Τόλης καὶ Γ. Σάρρος)

ΣΤΗΝ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδὴ φρονεῖ ὅτι ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας συνιστᾶ σωστικὸ σταθμὸ Ὁρθοδοξίας καὶ Ἑλληνισμοῦ ἀπεφάσισε πρέπουσα ὑπόμνησή του μὲ τὴν συμπλήρωση Ἐκατονταετίας, 1904-2004, ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς ἐνοπλῆς ἀντιστάσεως στὴ Μακεδονίᾳ. Διότι ὅποιαδήποτε ἀποδυνάμωση τῆς πρώτης θὰ δεχόταν ἀναπόδοστα καὶ ὁ δεύτερος ἀντίστοιχη.

Εὕλογα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συμμετέχει ἐνεργότατα στὶς ἐνδεδειγμένες ἐκδηλώσεις μνήμης, τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς Μακεδονιάχους ὅλων τῶν περιόδων. Ὅμοιογονμένως ἡ διάρκεια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα δὲν ἔξαντλεῖται στὴν τετραετία 1904-1908. Ἡ ἐκκίνησή του ταυτίζεται μὲ τὶς ἀρχές τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος¹. Ἡ δὲ Ὁρθοδοξία τὸν εἶχε τέλεια συλλάβει σὲ χρόνους σκοτεινούς. Συγκεκριμένα ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγᾶς ὁ Α΄ διακήρυξε στεντόρεια στοὺς ὑπόδοιλους ὅμογενεῖς του τὴν ἐθνική τους καταγωγὴ καὶ τὴν ἐλληνικότητα τῶν Μακεδόνων²!

Προφητικὰ προϊδεάζει πράγματι τοὺς πιστοὺς ὁ ἐπιφανῆς Μελέτιος Πηγᾶς γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία καὶ τὴν ἐλληνικότητα τῆς Μακεδονίας, τὴν ὅποια ἐπὶ αἰῶνες καταπατοῦσαν ἀλλογενεῖς καὶ ἀλλόθρονοι, συνάμα δὲ ἀδιάλειπτα ἐποφθαλμοῦσαν τσάροι³ καὶ αὐτοκράτορες, Μεγάλες λεγόμενες Δυνάμεις, καθὼς

1. Πβ Γ. Λιάκουρης, *Μακεδονικὸς Ἀγώνας, 1904-1908. Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς ἐνοπλῆς φάσεως*. Γ.Ε.Σ. 7ο Ε../5 [Ἀθῆνα 2004]. Βλ. καὶ René Grousset, *L'Empire du Levant. Histoire de la question d'Orient*. Paris 1948.

2. Ἄ. Ε. Καραθανάσης, Ἡ πορεία τοῦ Γένους κατὰ τὴν τουρκοκρατία καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. (Φορεῖς, Ἰδεολογία, Θεσμοί). Ξενία Ιακώβῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιεπισκοπείας αὐτοῦ. Θεσσαλονίκη 1985, 562, ὅπου παραπομπὴ 9: Γ. Βαλέτας, *Μελέτιος Πηγᾶς*. Χρυσοπηγή. Ἀθῆνα 1958, 398. Ἐπίσης Ἄ. Ε. Καραθανάσης, Ἡ τρίσημη ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀρχαιότητα - Βιζαντιο - Νέος Ἑλληνισμός. Θεσσαλονίκη 1991, 85. Τὴν ἐλληνικότητα τῆς Μακεδονίας ἐπισημαίνουν πολὺ ἐνωρίτερα καὶ ξένοι αὐλητοί. Βλ. Ludolf von Südheim, *De Itinere Terrae Sanctae Liber*. Stuttgart 1851, 16-23. Αὐτὴν ἀπέδειξαν καὶ σύγχρονοί μας εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ Jean N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*. Collection de l' Institut Français d' Athènes, I, 1954, II, 1976, καὶ La question de l' origine des Macédoniens, *Cahiers d' Histoire Mondiale*, 4, 1958, 93 κέ. Cicerone Poghirc, *Relatiile limbii vechi macedonene cu greaca veche*, Bucureşti 1960, καὶ περιληπτικὴ ἀπόδοση τῶν πορισμάτων τῆς διατριβῆς του γιὰ τὴ ἀρχαία μακεδονικὴ διάλεκτο: *Philologica et Linguistica*, Bochum 1983, 37-47.

3. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Β΄ Νικολάεβιτς (1818-1881) μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο (1856) στρέφεται πρὸς τὰ Βαλκάνια καὶ ἴδιως πρὸς τοὺς σλαβοφώνους πληθυσμοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἀποσπᾶ νέους καὶ μεταφέρει στὴ Ρωσία γιὰ

καὶ νεοφανεῖς διεκδικητές, Ρουμάνοι καὶ Βούλγαροι. Τὸ δὲ περιεργότερο εἶναι ὅτι ἀξιώσεις προβάλλουν καὶ στερούμενοι ἐθνικῆς συνειδήσεως⁴ καὶ στοιχειώδους κρατικῆς ὑποστάσεως, ὅπως «οἱ αὐτοκρούντοι καὶ ἵταλοκίνητοι πλεονάζοντες ἐκ τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνοι, ὡς καὶ οἱ μειοψηφοῦντες περὶ τὴν Σκόδραν Ἀλβανοὶ Χριστιανοὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας»⁵.

Στὴ Θεσσαλονίκῃ ἄλλως τε ἐγκαταστάθηκαν ὥδη τὸ 1773 μέλη τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, γνωστὰ ὡς Λαζαριστές⁶, ποὺ ἴδρυσαν στὴ μὲν συμπρωτεύουσα τὴν ὁμώνυμη Μονὴ στὴ δὲ πέριξ ὑπαιθρῷ ναούς, σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων, νοσοκομεῖα, φαρμακεῖα, ἀσυλα γιὰ τὰ δοφανὰ καὶ τὰ ἔκθετα. Προφανέστατα ὅλα κατ' ἐπίφαση φέρονται σὰν εὐναγῆ ἴδρυματα, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἥσαν περιφανῆ προπαγανδιστικὰ κέντρα, τῶν ὅποιων πρωταρχικές ἐπιδιώξεις ἥσαν ὁ προστηλυτισμὸς τῶν σχιματικῶν βουλγαροφώνων⁷. Βαθμιαίᾳ οἱ δραστηριότητες διευρύνονται καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Μακεδονίας, Καβάλα, Κιλκίς, Μοναστήρι⁸.

Στὸ τελευταῖο ἡ διεύρυνση συμπεριλαμβάνει καὶ τοὺς Βλαχοφώνους, ἀν καὶ αἰσθητότατα διακρίνονται γιὰ τὴν ἐλληνικὴ συνείδηση, τὸ ὑψηλότερο ἐπίπεδο ζωῆς, τὶς ἐκπληκτικὲς ἐπιδόσεις στὸ ἐμπόριο, στὶς τέχνες, στὰ γράμματα, στὶς ἐπιστῆμες⁹ καὶ θεωροῦνται ὡς οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ τῆς Εὐρώπης, τῆς Μακεδο-

“σπουδὲς” παραδίδοντάς τους στὸν Παγαλίν, διδάσκαλό του, διαβόητο διαφωτιστὴ καὶ κορυφαῖο τῆς πανσλαβιστικῆς ἴδεας, «ἲγοντας τῆς δι’ εἰρηνικῶν ἐθνολογικῶν καὶ φιλολογικῶν ἀγώνων προσαρτήσεως ὅλων τῶν ἀπὸ Βιστούλα ἔως Ἀδρίου καὶ Αἰγαίου Σλαύων», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Γραμματεὺς τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Γεώργιος Ἱ. Ζολώτας, *Σύμμεικτα*, Αθῆναι, 1983, 540.

4. Bl. Basri - bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanaise et Chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-1916), Interné dans les garnisons austro - hongroises (1916-1918), *L' Orient débalkanisé et l' Albanie. Origine des dernières Guerres et Paix future*, s.l.n.d., 5.5.

5. Ζολώτας, ἔ.ά. Bl. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Γεώργιος Ἱ. Ζολώτας καὶ ἐπισημάνσεις ἐθνικῶν θεμάτων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, *Παρονασσός*, ΛΕ', 1993, 452-463.

6. Γιὰ σύντομη ἐνημέρωση βλ. στὴν Ἐγκυλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς - Μπριτάννικα, 37, 1996, 195, ὁμώνυμο λῆμμα τοῦ καθ. Bl. Φειδᾶ. Γιὰ τοὺς Λαζαριστές τῆς Μακεδονίας βλ. A. Droulez, *Histoire de la Mission Lazariste de Macédoine*, Istanbul 1945. Ὁ ἴδιος ἐπίσης, *Histoire de Mission Lazariste de Thessalonique*, Istanbul 1946.

7. K. Ἀπ. Βαχαλόπουλος, *Νεότερη ἴστορια τῆς Μακεδονίας* (1830-1912). Θεσσαλονίκη 1986, 71.

8. A. Droulez, *Histoire de la Mission Lazariste de Monastir*, Istanbul 1943.

9. K. Ἀ. Βαβούσκος, *Η συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 1959, καὶ στὴ γερμανικὴ γλώσσα, Θεσσαλονίκη 1963. Ὁ ἄγνωστος Ἑλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων. Ἐταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου. [Αθῆνα 1996], 45-111. Γ. Τσότσος, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Πελαγονίας, *Νέμεσις*, 3, 2000.

νίας, ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅπως Γάλλος πανεπιστημιακός καθηγητής¹⁰, μάλιστα Καθολικός, διατείνεται. Ἐν τούτοις τὸ τάγμα τῶν Λαζαριστῶν, ἀν καὶ θρησκευτικὴ γαλλικὴ ἀποστολή, πάντοτε ἀναφανδὸν στὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς πολιτικῆς Γαλλίας, στὸ Μοναστήρι ἐπὶ ἡγουμενίας τοῦ ἀββᾶ Favérial ἀναπτύσσει διαδοχικὰ διασυνδέσεις μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς παντοδύναμης Αὐστροουγγαρίας καὶ ὅργανα τῆς κρατικὰ ἀρτιπαγοῦς Ρουμανίας, ἣ δοπία ἔξελιχθηκε ἐπικινδυνωδέστερη γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, μιλονότι τοῦ ὁφεῖλει τὴν ἔθνωνυμία¹¹ καὶ τὴ γλώσσα¹².

Ἐχοντας ἀδιανόητη δυνατότητα διαθέσεως δελεαστικῶν κονδυλίων γιὰ φιλοδωρήματα καὶ χρησιμοποιώντας ἀδίστακτα πληρωμένα ὅργανα, ἡ Ρουμανία ἐνωρίτατα ἐπέτυχε νὰ «διαφθείῃ εἰς ἄκρον τὸν ἀρχιερέα Γεννάδιον [μητροπολίτην Γρεβενῶν], δι’ ἀμοιβῆς 5000 φλορίων καὶ οὕτω ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς περιοδείαν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν του πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Ρουμανισμοῦ, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Κατόπιν πάλιν εἰς ἀμοιβὴν τῶν κόπων τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς τὸν Ρουμανισμόν, τῷ ἀπέσταλῃ καὶ ἀδαμαντοκόλλητος ταμβακοθήκη, ἣν κατέσχε τὸ Πατριαρχεῖον, ὡς καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν του. Εἶτα δὲ μεγάλης ἀξίας Σταυρὸν τοῦ στήθους, τὸν ὅποιον δὲ Ἀρχιερέως ἐκεῖνος μεγαλαυχῶν διὰ τὰς ἐθνικὰς προδοσίας του ἐφόρει καθ’ ἀπάσας τὰς ἐπισήμους ἑορτάς, καὶ τὸν ὅποιον μετὰ τὸν θάνατόν του ἀπέστειλε εἰς τὰ Πατριαρχεῖα. Συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ὁρθέντος Ἀρχιερέως κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος 1870 δὲ ὥστε τοῦ Απ. Μαργαρίτης [τὸ παμμέγιστο καὶ πανοῦργο δόγμαντος τῆς θρησκείας προπαγάνδας], ἵνα εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὰ ἐν Γρεβενοῖς Ἑλληνικὰ σχολεῖα ὡς ὑποχρεωτικὴν τὴν Ρουμανικὴν γλῶσσαν, συνεφωνήθη ὡς διδάσκαλος τῆς Γαλλικῆς, Ἑλληνικῆς καὶ Ρουμανικῆς, καθήμενος καὶ τρεφόμενος ἐν τῇ Μητροπόλει, τὸν ὅποιον οἱ τότε διδάσκαλοι δὲν παρεδέχθησαν καὶ ἀπέβαλον τῆς σχολῆς...». Τὴν πληροφορία ἀνευρίσκει στὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ι. Νικολαΐδου καὶ τὴν καταχωρίζει στὸν Α΄ τόμο τῆς σχετικὰ πρόσφατης συγγραφῆς της, τὴν ὅποια ἐπιγράφει Ἡ

10. Frédéric Taillez, Rusaliile, les Rosalies et la rose, *Cahiers Sextil Puscariu*, 1, 1952, 317.

11. Băl. Raoul V. Bossy, Recunoasterea oficială a numelui “Romania”, *Ființa Românească*, 4, 1966, 101-115. Eugen Stănescu, “Roumanie”: Histoire d’ un mot. Développement de la conscience d’ unité territoriale chez les Roumains aux XVIIe-XIXe siècles, *Balkan Studies*, 10, 1969, 76 κἄ. Δ. A. Zakhvithnós, *Μεταβυζαντινά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, Ἀθῆναι 1976, 475. Μαρία Νιστάζοπούλου - Πελεκίδην, *Oἱ Βαλκανικοὶ λαοί*, Ιωάννινα 1978, 173.

12. G. Giunglea, Coresi face cea dintîi apropiere între “român” și “rumân”, *Biserica Ortodoxă Română*, 5-6, 1935, 226 κἄ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Προσφορά τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Ρουμανία, *Ἐθνικά Θέματα καὶ κρατική ἀκηδία*. Ἐκδόσεις Πελασγός. Ἀθῆναι 2002, 75-105.

ρουμανική προπαγάνδα στό βιλαέτι Ιωαννίνων και στά βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου (μέσα 19ου αι. - 1900)¹³.

Άλλος μητροπολίτης, δ' ἀπό Δεβρῶν και Βελισσοῦ Ἀνθίμιος «ἀποσκίρτησε φανερά ἀπό τὸν ἑλληνισμὸν και τὴν ὁρθοδοξίαν και ἔγινε τυφλὸς ὁργανὸς τῆς Ρουμανικῆς ἀνθελληνικῆς προπαγάνδας». Έγινε ἀρχιερέας τῶν Ρουμάνων και ἀνέλαβε τὴν Ρουμανική Ἐξαρχεία στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ μισθὸ 40 χρυσὰ εἰκοσσόφραγκα τὸ μήνα. Οἱ Ρουμάνοι τοῦ πρόσφεραν ὅλες τὶς ἀνέσεις (τοῦ παραχώρησαν ἀκόμα και πολυτελέστατη οἰκία), ἀλλὰ γνωρίζοντας τὸν ἀστατο χαρακτήρα του, ἔβαλαν φρουροὺς νὰ τὸν παρακολουθοῦν μὴ τυχὸν ἔναρχίσει συνεννοήσεις και ἐπαφὲς μὲ τὸ Ἑλληνορθόδοξο στοιχεῖο. Γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν παρουσία τῶν φρουρῶν προφασίστηκαν ὅτι τὸ κάνονυ γιὰ τὴν ἀσφάλεια του. Ή παρακολούθηση ὅμως ἦταν τόσο ὄφθαλμοφανῆς και προκλητικῆς, ὥστε ἔκανε τὸν Ἀνθίμιο νὰ ἀγανακτήσει και νὰ καταληφθεῖ ἀπὸ τύψεις και ἀπὸ αἰσθήματα ἐνοχῆς και μεταμέλειας. Πικρὰ μετανοιωμένος πῆγε στὸ Πατριαρχεῖο και ζήτησε γονατιστὸς συγχώρηση ἀπὸ τὸν Πατριάρχη. Ο Πατριάρχης τοῦ ἔδωσε ἀφεση ἀμαρτιῶν και τοῦ πρόσφερε ἀρκετὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ζήσει μὲ ἀξιοπρέπεια. Οἱ τύψεις ὅμως τὸν κατέτρωγαν και τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1904 πέθανε περιφρονημένος ἀπὸ κάθε πλευρά»¹⁴.

Κατὰ τὴν καθηγήτρια Νικολαΐδου, «Υποψήφιος ἔξαρχος τῶν Κουτσοβλάχων ἦταν κι ὁ μητροπολίτης Δυρραχίου Βησσαρίων (1867-1899), μὲ πολὺ ἰσχυρότερη ἐπιρροὴ στοὺς κύκλους τῶν Πατριαρχείων και τὴν τουρκικὴ κυβέρνηση, ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἀνθίμιος...»¹⁵. Σὲ προγενέστερο σύγγραμμα της, ἐπιγραφόμενο Ξένες προπαγάνδες και ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικές ἐπαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου και τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, καταχωρίζει και μαρτυρίες: «Ο Πρόξενος Μοναστηρίου, ἀπὸ τὴν πολύωρη συνομιλίᾳ ποὺ εἶχε μὲ τὸ Βησσαρίωνα κατὰ τὴ μετάβαση τοῦ τελευταίου στὸ Μοναστήρι τὸ 1896, εἶχε πειστὴ ἀπόλυτα ὅτι ἀφεύκτως προσεφέρθη νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν Ρουμανικὴν προπαγάνδαν και ὅτι κακὰ βουλεύεται εὐμενῶς διακείμενος πρὸς τοὺς Ρουμάνους... ἀναμενόταν ἡ ἐπίσημη προσχώρηση τοῦ Βησσαρίωνα στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα και ἡ ἀνακήρυξη του μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν Τούρκων σὲ Ἐξαρχο τῶν ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἡπειρον και τὴν ἀλβανίαν ρουμανικότων, μὲ πρόθεση νὰ διορίσῃ παντοῦ ἐπιτρόπους...»¹⁶.

13. Ιωάννινα 1995, 89-90.

14. Γρ. Παν. Βέλκος, Ἡ ἐπισκοπὴ Δομενίκου και Ἐλλασσῶνος <sic>. Ἐκδοση Ιερᾶς Μητρόπολης Ἐλασσόνας. Ελασσόνα 1980, 202.

15. Νικολαΐδου, Η ρουμανική προπαγάνδα..., 354.

16. Έκδόσεις IMIAH, Ιωάννινα 1978, 165.

„Αν καὶ ὁ Δυρραχίου διέψευδε καὶ δῆθεν ἀγανακτοῦσε γιὰ ὅσα διέπραξε ὁ Ἀνθίμος, ἡ φιλοδούσιανίζουσα στάση του καὶ οἱ συνεννοήσεις του μὲ τὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα διαπιστώθηκαν καὶ ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες Μοναστηρίου, Καστοριᾶς καὶ Κορυτσᾶς, ὥστε νὰ μετριάζονται οἱ ἐπιφυλάξεις γιὰ ὑπερβάλλοντα ζῆλο τῶν διπλωματῶν, τῶν προξένων, κατὰ τῶν ὄποιων ἄλλως τε ἀντίστοιχες ἀποκαλύψεις, συνήθως γιὰ χρηματισμὸν ἢ παράβλεψη γενικὰ τῶν ἔθνικῶν δικαίων, ὑποτονθορύζονταν ἐπίσης.

Ομως θὰ ἦταν βεβιασμένη ὅποιαδήποτε ὑποτίμηση τῶν ἴδιαζουσῶν δυσκολῶν, οἱ ὄποιες πρὸ πολλοῦ ἀνεφύησαν στὴν περιφέρεια Δυρραχίου καὶ στὸν εὐρύτερο χῶρο. Διότι προηγεῖται τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ἡ δράση τῶν καθολικῶν ταγμάτων, μεταξὺ τῶν ὄποιων καὶ Λαζαριστές. Αυτὰ δὲ καθοδηγούμενα ἀπὸ τὸ Βατικανὸν καὶ ἐνισχύμενα ἀπὸ τὰ καθολικὰ κράτη κατέστησαν ἡ μεγαλύτερη ἀπειλὴ καὶ ὁ χειρότερος κίνδυνος γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία καὶ τὸν Ἑλληνισμό, ἐναντίον τῶν ὄποιων στρέφονταν οἱ προσηλυτιστικὲς καὶ λοιπὲς παντοειδεῖς δραστηριότητές τους. Ἀποδεδειγμένα ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔξασφάλισε τὴν ἐπιρροή της βόρεια τοῦ Δυρραχίου, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρξε ἀντίδραση ἐκ μέρους τῆς Ὁρθοδοξίας¹⁷. Ἐπειτα πάσχεις γιὰ εύνοϊκὴ περίσταση ἐπεκτάσεώς της καὶ κάτω τοῦ Δυρραχίου¹⁸, στὴν προσαώνια Βόρειο Ἡπειρο, σύμφωνα μὲ ὀδιαιμφισθήτητες μαρτυρίες τοῦ πατέρα τῆς Γεωγραφίας Στράβωνος¹⁹, τοῦ Βυζαντινοῦ

17. *Avt.*, 118.

18. «*Dyrrachium* (Epidamne) et Apollonie (32), sont situées à l' extrême Sud de l' Illyrie, au Nord du canal d' Otrante: elles ont un rôle de relais commercial sur la voie d' Adria et de Spina, au débouché de la voie terrestre de Thessalonique à l' Adriatique, marquée par la découverte du cratère corinthien de Trebenischte au Nord du lac Ochruda, face à l' Apulie». Πβ. F. Benoit, *Recherches sur l' hellénisation du Midi de la Gaule*, Aix - En - Provence 1965, 38-39.

19. Στράβων, VII, 323: «Ταύτην δὴ τὴν ὄδὸν [Ἐγνατίαν] ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μὲν ἔστι τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχοι τοῦ Ἀμφισκιοῦ κόπλου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ δοῃ τὰ τῶν Ἰλυριῶν...». Πβ. καὶ ὅσα γράφει ὁ καθηγητής τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Φώτιος Πέτσας, Μακεδονία καὶ Μακεδόνες - Ἡπειρος καὶ Ἡπειρῶτες, Ἡπειρος, 1, 1979, 53: «Οπωσδήποτε ἡ ἀρχαία Ἐγνατία ἔκινον σε ἀπὸ τὴν Ἐπίδαμνο (Δυρράχιο) καὶ τὴν Ἀπολλωνία (βροείως τῆς Αὐλῶνος καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀών), οἱ δύο κλάδοι ἔνώνονταν στὸν ποταμὸ Γενούσο (Σκούμπη), ἡ ἐνιαία πλέον Ἐγνατία περνοῦσε πάνω ἀπὸ τὶς λίμνες Ἀχρίδα καὶ Πρέσπες, ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια (Μοναστήρι) κι ἔτσι κατέβαινε στὸν κάμπτο τῆς Λυγκηστίδος (Φλωρίνης). Λοιπὸν ὅχι μόνον αὐτὸ ποὺ ὀνομάζομε τώρα Βόρειο Ἡπειρο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκβολὲς τοῦ Ἀών (πάνω ἀπὸ τὴν Αὐλῶνα) καὶ οἱ κοιλάδες τοῦ Ἀψουν καὶ ὡς τὴν κοιλάδα τοῦ Γενούσου, δηλαδὴ ὡς τὴν Ἐγνατία ὁδό, ἦταν τόπος μὲ τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη, διόπει μᾶς τὸ λέει ὁ Στράβων, διόποιος, σημειωτέον, γράφει στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ περίπου, δηλαδὴ μὲ ωμαιαικρατία, συνεπῶς καὶ νὰ ἔθελε νά... χαρισθῇ στοὺς Ἕλληνες δὲν θὰ μποροῦσε!».

χρονογράφου Προκοπίου²⁰, γιὰ δὲ τὸν 19ο αἰώνα τοῦ Ἰταλοῦ καθολικοῦ ἴστορικοῦ καὶ δημοσιογράφου Canini, κατὰ τὸν ὅποιο διατηρεῖται ἀκόμη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου²¹.

Πρὸ τῆς φανερῆς προσηλυτιστικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς ἀνεπίτρεπτης συμπράξεως μὲ καθολικὰ κράτη κατὰ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία εἶχε ἐπιμελέστατα μεριμνήσει γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἐνημέρωσή της ἐπὶ τῆς ἔθνολογικῆς, γλωσσικῆς κ.λπ. καταστάσεως τοῦ Θέματος Ἰλλυρικόν. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλε τὸ διασημότερο στέλεχός της, ὁμολογουμένως πανεπιστήμονα²², τὸν ἐπίσκοπο Σεβίλλης καὶ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπο Ἰσπανίας Ἰσίδωρο, ὃ ὅποιος παρέχει πράγματι ἐκπληκτικές πληροφορίες: «... sunt autem provinciae Graeciae septem, quarum prima ab Occidente Dalmatia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari, Creta et Cyclades. Illyricum autem generaliter omnis Graecia est»²³. Μετὰ ἑπτὰ αἰῶνες Ἰσπανὸς ἐπίσης, ὁ

20. Πβ. VI. Popović, L' Albanie pendant la basse Antiquité, *Les Illyriens et les Albanais*, Beograd 1988, 254: «Selon l' historien grec [Procopé de Césarée], les Epirotes étaient établis jusqu'à Epidamnos, ή νῦν Δυρράχιον καλεῖται (BV III, 11, 8)». Σχέσεις Ἰλλυριῶν καὶ Ἀλβανῶν (Σκυτιάρων) ἀποκλείει ὁ κατ' ἔξοχὴν εἰδικὸς Ἰλλυρολόγος, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, I. I. Russu, *Bibliographia illyrica, Revue Roumaine d'Histoire*, XIX, 4, 1980, 757: «... les Albanais (Shkipetari) n' ont rien hérité de l' anthroponymie et même de la toponymie des anciens Illyriens: ils n' ont rien de commun avec ceux - ci...». Μία δὲ ἐπιγραφὴ τῆς Σκόδρας (Σκυτάρεως - Χρυσουπόλεως), χαρακτηρισμένη ἐπὶ πενήντα περίπου χρονία ὡς μοναδικὴ “ἱλλυρική”, τὴν ἀπέδειξε Ἑλληνικὴ καὶ μάλιστα χριστιανικὴ ἡ Ljuba Ognenova, Nouvelle interprétation de l' inscription “illyrienne” d' Albanie, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 83, 1959, 798-799. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ιλλυρολογία καὶ Βορειοπειραιωτικός Ἑλληνισμός*, Ἀθῆνα 1988.

21. Πβ. A. Canini, *La Questione dell'Epiro*, Roma 1879, 8: «Quella supremazia dell' elemento greco non è dovuta alla forza: essa è un naturale portato della superiorità di razza e di civiltà, superiorità che esisteva anche nei tempi più tristi per la nazione ellenica». Ἐπίσης βλ. A. Canini, *Lettere al gionale “L' Adriatico” sulla questione balcanica con una appendice sull'Epiro e sull'Albania*. II. Edizione. Venezia 1886. Η σύγχρονη ἵταλικὴ ἐπιστήμη διαφωτίζει διαχρονικά: Βλ. Lorenzo Braccesi, *Grecità adriatica*. Bologna 1971, (β' ἔκδ. 1977). Τὴν Ἀδριατικὴν σὲ πρόσφατη συμπληρωματικὴ συγγραφὴ μὲ τὴ συνεργασία τῆς Benedetta Rossignoli ἀποκαλεῖ Ἑλληνικὸ κόλπο ὁ L. Braccesi, *Hellenikòs Kolpos. Supplemento a Grecità adriatica*. Roma 2001.

22. Βλ. Π. Π. Παναγιώτου, Εῖς συνδετικός κρίκος μεταξὺ Ἑλληνορρωμαϊκῆς καὶ μεσαιωνικῆς ἱστοικῆς: ‘Ο ἐπίσκοπος Σεβίλλης Ἰσίδωρος (Isidorus Hispalensis, 560-636 μ.Χ.), Ἀντίδωρον Πνευματικόν. *Τιμητικός τόμος Γερασάμου Κονιδάρη*, Ἀθῆναι 1981, 43.

23. Isidori Hispalensis episcopi, *Etymologiarum sive originum libri XX* rec. W.A. Lindsay, oxonii 1911, ἀνατ. 1962, XIV 4, 7. Πβ. Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἰστορία. Α'* 324-610. Ἀθῆναι 1975, 321-322. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, ‘Ο Ιωάννης Λυδός (6ος αἰ. μ.Χ.) καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης (7ος αἰ.) ὡς ἔθνολογικές πηγὲς καὶ διεπιστημονικές δια-

μοναχὸς Markos Jiminez de la Espada στὴν Graeciam τοῦ Ἰσιδώρου συμπεριλαμβάνει καὶ τὴ Σερβία²⁴.

Ως πρὸς τὸν χῶρο τῆς ΒΑ Βαλκανικῆς ἡ ἐπιστημονικὴ συγκομιδὴ τῶν ἥμερῶν μας διαθέτει ἥδη ἀδιάσειστες ἀποδείξεις διαρκοῦς καὶ δυναμικῆς παρουσίας Ἑλλήνων²⁵. Πόσοι δὲ καὶ ποιοὶ ἦσαν ἀρχικὰ οἱ Βούλγαροι, ἀποκαλύπτει ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐνώπιον τοῦ πρέσβεως τῆς Βουλγαρίας στὴν ἐλληνικὴ πρωτεύουσα N. Todorov, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Διονύσιος A. Ζακυθηνός, ἀναπτύσσοντας τὸ θέμα «Οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἔξελληνισμοῦ εἰς τὸν ἐκσλαβισμόν». Κυρίως τονίζει: «Ἡ θεωρία, ἡ δεχομένη ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν γηγενεῖς καὶ κατώκουν ἀπὸ αἰώνων εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, στερεοῦται ἐπιστημονικῆς βάσεως... Ὁ ἔπηλυς Βουλγαρικὸς λαὸς ἔφερεν εἰς τὴν πεντηχόαν ἀποσκευήν του περιωρισμένον ἀριθμὸν Πρωτοβουλγαρικῶν λέξεων Τουρκικῆς προελεύσεως..., τὰς ὅποιας ἔχαραξε διὰ γραμμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαριθτού. Ἐπὶ διακόσια καὶ πεντήκοντα ἔτη τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος ἔχρησιμοποιεί τὴν Ἑλληνικήν, ἐφθέγγετο ἐλληνιστί. Ἐφθέγγετο ἐλληνιστὶ καὶ ὅταν ἥθελε νὰ πολεμήσῃ τοὺς Ἑλληνας. Ὄτε δὲ βραδύτερον ἐνεκολπώθη μίαν ἄλλην γλώσσαν, αὐτὴν ἡ γλώσσα δὲν ἦτο ἡ ἴδια του... Ἐκτὸς εὐαριθμῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὅποιαι ἐγράφησαν βουλγαριστὶ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὰ λοιπὰ εὐρήματα ἔχουν γραφῆ ἐις δημώδῃ Ἑλληνικὴν γλώσσαν...»²⁶. Αὐτὰ πολὺ ἐνωρίτερα, τὸ 1966, κατὰ τὸ πρῶτο διεθνὲς συνέδριο σπουδῶν NA Εὐρώπης, εἶχε ἀνακοινώσει στὴν πρωτεύουσα τῆς Βουλγαρίας ἐνώπιον εἰδικῶν ἐπιστημόνων πολλῶν χωρῶν. Ἀναφερόμενος ὁ Ζακυθηνός στὶς πρωτοβουλγαρικὲς ἐπιγραφὲς καὶ σὲ σπάνια ἐπιγραφικὰ κείμενα, γραμμένα στὴν πρωτοβουλγαρικὴ γλώσσα μὲ γραφὴ Ἑλληνική, διακήρυξε: «ἔχουν γραφῆ ἀπὸ Ἑλληνες, Ἑλληνες αὐτόχθονες, πρό-

πιστώσεις εἰδικῶν 20οῦ αἰ., Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, NA', 2001-2002, 333-347, 339.

24. Γιάννης Ἀργ. Τόξης, Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὅπως τὸν εἶδε ἔνας Ἰστανός περιηγητής, Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, 22, 1957, 145 σημ. 1.

25. Βλ. διεθνῆ βιβλιογραφία Πλάτων, 49, 1997, 166-187. Ἐλένη Μπελιᾶ, Ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμανίας κατὰ τὸ διάστημα 1878-1885, Διεθνὲς Ιστορικὸ Συμπόσιο “Ἡ τελευταία φάση τῆς Ἀνατολικῆς Κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)”, Πρακτικά, Ἀθῆναι 1983, 529-543. Τ. Χατζηαναστασίου, Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὧς τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν ὁθωμανικὴ κατάκτηση, IMXA, Οἱ Ἑλληνες τῆς Βουλγαρίας, Θεσσαλονίκη 1999, 49 κέ.

26. Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ), 56, 1981 [1982], 231-233.

27. Association Internationale d' Etudes du Sud - Est Européen, 1er Congrès International des

σφυγες ή αίχμαλώτους, „Ελλήνες έντοπίους...»²⁷

Όμως ή Βουλγαρία της Συνθήκης τοῦ Αγίου Στεφάνου 1878, δημιούργημα τῶν ἐργαστηρίων τῆς τσαρικῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς, ἐπιλέχθηκε γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἔως τότε ἐθνολογικῆς καὶ δημογραφικῆς καταστάσεως τῆς περιοχῆς, σαφέστερα δὲ γιὰ τὴν παραλλαγὴ προγενεστέρων καὶ Ἰδίως πολιτισμικὰ ἀνωτέρων πληθυσμῶν. Σὲ μία ἡμέρα ἀναδύθηκε ώς χώρα, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἀριθμοῦσαν 4.500.000, ἐνῶ Βούλγαροι ἦσαν μόλις 600.000²⁸! Οἱ ὑπόλοιποι, πολυαριθμότεροι, ἀποτελοῦσαν ιράμα ἔξισλαμισμένων, „Τούρκων”, Έλλήνων κ.ἄ. Σχετικὰ μὲ τοὺς „Τούρκους”, ὁ Ἐλβετὸς ἀνθρωπολόγος Eugène Pittard²⁹ διευκρινίζει διτ, ὑπ’ αὐτὴν τὴν λέξην, βρίσκονται ἐντόπιοι βαλκανικοὶ πληθυσμοὶ ἔξισλαμισμένοι ἀπὸ ποικίλα αἴτια. Τὰ ἴδια σχεδὸν ὑποστηρίζουν καὶ οἱ σύγχρονοί μας τουρκολόγοι B.J. Slot³⁰ καὶ N. Beldiceanu³¹.

Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἐκβούλγαρισμοῦ καταρτίζονται ποικίλα, κατὰ περιπτώσεις, καὶ πολλαπλὰ προγράμματα “διαφωτίσεως”. Μάλιστα ἐπιστρατεύονται – μὲ τὸ ἀξημίωτο – καὶ ἔνοι εἰδικοί, ὅπως ὁ G. Weigand, ὁ ὄποιος καὶ στὴν ὥριμη ἡλικίᾳ, ὅταν πλέον καὶ ὁ ἴδιος δὲν δεχόταν τὴν γλώσσα ὡς μοναδικὸ κριτήριο ἐθνότητας, συνέχιζε τὴν ἀσκηση προπαγάνδας. Τὸ εἰδικὸ δημοσίευμά του, κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Γεώργιο Χατζιδάκι, «εἶναι προπαγανδιστικὸν καὶ παντάπασιν ἀνάξιον πίστεως», ὁ δὲ συγγραφέας του «κατάλληλον δργανον τῆς Βουλγαρικῆς προπαγάνδας», ἐνῶ ὁ Νοτάρης τὸν χαρακτηρίζει σκληρότερο: «τυφλὸ δργανο τοῦ Βουλγαρικοῦ σωβινισμοῦ»³².

Ἐξ Ἰσούς “ἐπιστημονικὲς” ὑπηρεσίες παράλληλα προσφέρει ὁ Weigand καὶ στὴ Ρουμανίᾳ, ὅπου οἱ χρηματοδοτήσεις του ἀπὸ ρουμανικὲς κυβερνήσεις καταντοῦν κοινὸ μυστικό, ἀφοῦ δημοσιεύονται καὶ στὶς ρουμανικὲς ἐγκυκλοπαίδειες³³! Δὲν παραμέλει καὶ τὶς ἐπικοινωνίες του μὲ τοὺς Λαζαριστές. Μικρὴ περι-

Etudes Balkaniques et Sud - Est Européennes, Sofia, 26. VIII-1, IX, 1966, Rapport pour la séance plénière, Sofia 1966, 20.

28. Π.β. Γιάννης Σωτ. Νοτάρης, *Tὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα ὅπως τὸ εἶδε ὁ „Γιάννης“ Κορδάτος. Ἐκδόσεις „Δωδώνη“*. Ἀθήνα - Γιάννινα 1985, 123 σημ. 21.

29. B.λ. *Revue Internationale des Etudes Balkaniques*, 1-2, 1935, 533.

30. B.J. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*. I. Printed in Belgium 1982, 3.

31. B.λ. *Byzantion*, 53, 1983, 131.

32. Νοτάρης, ε.ἄ., 118 σημ. 4 καὶ 131 σημ. 83.

33. Enciclopedia română. Publicată din insărcinarea și sub auspiciile Asociației pentru literatura română și cultura poporului român de dr C. Diaconovich, Sibiu 1898-1904, III, 1246. Minerva. Enciclopedie română, Cluj 1930, 963. Lucian Predescu, Enciclopedia cugetarea.

κοπή ἀπὸ σύγγραμμά του πείθει ἀρχετά: «Συζητώντας μὲ τὸν ἡλικιωμένο ἰερέα [τὸν ἀββᾶ Favérial], ποὺ μένει ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια στὸ Μοναστήρι καὶ ποὺ νοιάζεται πάρα πολὺ γιὰ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ρουμανικοῦ σχολείου, πέρασε πολὺ γρήγορα ὁ χρόνος. Μὲ ἴδιαίτερη ἐμπάθεια μιλοῦσε γιὰ τοὺς “maudits Grecs” (καταραμένους Ἑλληνες), ποὺ οἱ Λαζαριστὲς εἶναι οἱ ἀδιόρθωτοι ἀντίπαλοι τους, ὅσο καὶ νὰ ξετρέλλαινεται ὁ γαλλικὸς λαὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα»³⁴. Πάντως καθιστᾶ ὄλοφάνερο τὸν ἀχαλίνωτο θρησκευτικὸ φανατισμὸ τοῦ καθολικοῦ κληρικοῦ, Γάλλου, ἀντιπαραβάλλοντάς τον μὲ τὸν ἔντονο φιλελληνισμὸ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ.

Οἱ Λαζαριστὲς δὲν εἶχαν μείνει ἀδρανεῖς καὶ στὴν ἀπότειρα ἐπεκτάσεως τῆς Οὐνίας³⁵ στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐσπευσαν στὴ Δύση γιὰ τὴ διενέργεια ἐράνων, ποὺ θὰ ἐκάλυπταν τὰ ἔξοδα ἀνεγέρσεως οὐνιτικοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου ή ἀδεια οἰκοδομῆς ἐκδόθηκε μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ σπουδὴ. Ἀλλὰ ἡ διαδικασία ὀλοκληρώσεως σταμάτησε. Διότι εἶχε προσκρούσει στὴν ἀπουσία τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ νεοφωτίστων, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἀνέρχονται τουλάχιστον στοὺς εἴκοσι πέντε. Ἡ ἀποτυχία ὀπωδόήποτε ὑποδηλώνει καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστη διαίσθηση τοῦ ὁρθοδόξου πληρώματος τῆς Μακεδονίας στὰ τεκταινόμενα, ὥστε νὰ μὴ ἐπηρεάζεται ἀποθαρρυντικὰ καὶ ἀπὸ καταπτώσεις ἱεραρχῶν, οἱ ὁποῖες μόνον ὡς ἀξιολύπητες ἔξαιρεσις σημειώνονται. Ἀσφαλῶς ὑπερτεροῦν ὅσοι ιστανται στὸ ὑψος τῆς ἱερωσύνης. Αὐτοὶ συνέβαλαν ἀποφασιστικὰ στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς ἐνώσεως της μὲ τὴ Μητέρα Ἑλλάδα τοῦ Δομικοῦ, παρὰ τὶς παντοῖες δολοπλοκίες τῆς προπαγάνδας. Ἡ φωτισμένη παρουσία τοῦ Δωροθέου Σχολαρίου ὑπῆρξε σωστική. Μετὰ μία πολύχρονη καὶ ἐπώδυνη ἐμπειρίᾳ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες του στὴ βόρεια Θράκη, «ἀναδείχθηκε ἔνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐμψυχωτὲς τῆς ἐκπαιδευτικῆς κίνησης στὴ Θεσσαλία κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰώνα, προσφέροντας μάλιστα σχεδὸν ὅλη τὴν περιουσία του γιὰ τὴν ἀνέγερση σχολείων. Μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι μόνον ἡ μόρφωση κάνει τὸν ἄνθρωπο

Material românesc. Oameni și înfăpturi, Bucuresti 1940, 916. Πβ. Μιχ. Ν. Ρωμανός, «Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ δνομά, τὴν καταγωγὴ ἡ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων», *Μνήμη. Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουνδουμάη*, Αθήνα 1988, 504.

34. Gustav Weigand, *Oἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι)*, Α΄ Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη ἀ.ἔ. Θεσσαλονίκη 2001, 283.

35. Γ. Τουσίμης, Ομιλοῦν τὰ ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ. Πληροφορίες γιὰ τὴν Οὐνία Γενιτσῶν, *Φίλιππος*, 22, 1999, 24-29. Χ. Κ. Παπαστάθης, «Ἐνα ὑπόμνημα γιὰ τὴν οὐνιτικὴ κίνηση στὴ Μακεδονία καὶ ἡ ἰδρυση ναοῦ στὴ Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονικέων Πόλις, 3, 2000, 143. Μιχ. Γ. Τρίτος, *Τὸ τάγμα τῶν Λαζαριστῶν καὶ ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα*. Θεσσαλονίκη 2004.

ἀντάξιο τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ, ὅπου τὸν ἔχει τάξει ὁ Θεός, ἐπεξέτεινε τὴν ἀνάγκη τῆς ἐκπαίδευσης καὶ στὰ κορίτσια καὶ Ἰδιαίτερα στὸν κλῆρο... Μεγάλη ἐπίσης σημασία ἔδινε στὴν ἐκπαίδευση τῶν βλαχόφωνων Ἑλλήνων, γιὰ τοὺς ὅποιους φρόντισε νὰ ἴδρυθοῦν σχολεῖα σὲ χωρὶὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ Ἰδίως στὰ Τοίκαλα, ὅπου ἀσκοῦνταν ἐντονη δουμανικὴ προπαγάνδα στοὺς πολυάριθμους Βλάχους ποὺ παραχείμαζαν ἐκεῖ»³⁶.

Τὸ 1898 ἔνας ἄσημος καὶ ταπεινότατος Ἱερέας ἐνὸς ἄγνωστου ἔως τότε χωριοῦ σὲ πατριωτικὴ συνεργασία μὲ τοὺς τοπικοὺς ἀρχοντες καὶ τὸ σύνολο τῶν ἐνοριτῶν ἀναπτερώνει τὸ φρόνημα τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, καταπτομένων ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀτυχοῦ Πολέμου τοῦ 1897, καὶ καταυγάζει τὴν Οἰκουμένη μὲ τὸ Ὄλοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανης, παραμεθόριας Θεσσαλίας - Μακεδονίας. Ἐνωμένοι καὶ ἀποφασισμένοι ἀπορρίπτουν δελεαστικὲς προτάσεις γι' ἀποδοχὴ ἐπανεντάξεως τῆς στὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια, ἀποκρούουν νικηφόρα τὶς ἐναντίου τους ἐπιδρομές τοῦ τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, τελικὰ δὲ δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ παραδώσουν στοὺς ἐκπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀποκαΐδια καὶ στάχτες τοῦ χωριοῦ τους.

Ο ἀκαδημαϊκὸς Ζαχαρίας Παπαντωνίου ἐντυπωσιασμένος βαθύτατα ἀναφωνεῖ σὲ δημοσίευμά του, ἐπιγραφόμενο *Κάτι Μεγάλο*: «... καὶ ἂν ἦμην ὁ ἀπαισιοδοξότερος τῶν ἀπαισιοδόξων διὰ τὸν δυστυχῆ αὐτὸν τόπον, μετὰ τὰς φλόγας τῆς Κουτσούφλιανης θὰ ἐγινόμην ὁ αἰσιοδοξότερος». Θαυμάζει αὐτὸν τὸν πατριωτισμό, ποὺ ἐκδηλώνεται «ἐν μέσῳ Ἑλλήνων [τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου], ἐκ τῶν ὅποιων πολλοὶ ἔκρυβον τὰ ὑπάρχοντά των εἰς τὸν πόλεμον [τοῦ 1897], διὰ νὰ μὴ τοὺς πάρῃ τίποτε ὁ νόμος τῆς εἰσφορᾶς, Ἑλλήνων ἐκατομμυριούχων, οἱ δοποῖοι ἔσφιγγον σὰν τὸν Ιουδαῖον τοῦ Σαΐξπηρ τὴν σακκούλαν των, διὰ νὰ μὴ ἀγοράσουν κανένα φυσέκι καὶ καμίαν γαλέτταν διὰ τοὺς μαχομένους στρατιώτας, Ἑλλήνων, οἱ δοποῖοι ἀντὶ τοῦ ὅπλου ἐκράτησαν τὸ καλαμάκι τῆς γρανίτας καὶ ἐβάρυναν τὰ τραπέζια τῶν ζαχαροπλαστείων, ὅταν ἡ ἄλλη νεότης ἐφόρει μαρτυρικοὺς στεφάνους εἰς τὸ στρατόπεδον...»³⁷.

Ἐπειδὴ καταγγέλλονται ως ἀδιάφοροι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου τοῦ Δομοκοῦ, ἐπιβάλλεται κάποια ἔρμηνεία. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸν Ἀντ. Δ.

36. ὜φελος Ἀλλαμανῆ, Ἡ Θεσσαλία στὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας (1832-1882), *Πρακτικὰ Διεθνοῦς Ἰστορικοῦ Συμποσίου* “Ἡ τελευταία φάση τῆς ἀνατολικῆς πόλεως καὶ ὁ Ἑλληνισμός (1878-1881)”, Ἀθῆναι 1983, 25. Βλ. καὶ Δωρόθεος Σχολάριος, Ἐργα καὶ Ἡμέραι, Ἀθῆναι 1877, 123: «Ἐκ δὲ τῆς Θεσσαλίας οὐδὲν πρέπει τις ὅπως ἀναμένη καλόν, ἐάν δὲν ἐκπαιδευθῇ ὁ κλῆρος καὶ τὸ γυναικεῖον φῦλον».

37. Βλ. ἐφημ. *Σκρίπ*, 17.5.1898, Ἡπειρωτικό *Ημερολόγιο*, ΙΘ', 1998, 7-48, 27 καὶ Αχ. Γ. Λαζάρου, *Βλάχοι καὶ κρατικές παραλείψεις*. Ἐκδόσεις Πελασγός, Ἀθῆναι 2002, 219.

Κεραμόπουλο, «τὸ ψήφισμα τοῦ 1844, ὅπερ ἔβλεπεν Ἑλλάδα μέχρι τῆς Ὀθωνος μόνον, εὶ καὶ ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῶν ἐκλεκτῶν τῆς πατρίδος, ἥπλωσεν δῆμος τὰς φίλας του βαθείας καὶ ἐνάρκωσε διὰ τῶν δηλητηρίων του τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους ἐπειτα»³⁸. Τὸ 1895 ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης Οἰκονομευτικὸς Πατριάρχης Ἰωακεῖμ Γ' ὁ Μεγαλοπρεπής, καταγόμενος ἀπὸ τὴ Μακεδονία, «κατηγοροῦσε τὶς ἑλληνικές κυβερνήσεις ὅτι δὲν κατενόησαν ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ σουλτάνου τείνει στὴν ἀφομοίωση πάντων τῶν Χριστιανῶν τῆς αὐτοκρατορίας του,..., ὅτι τὸ δράμα γιὰ τὴν Ἑλλάδα εἶναι ὅτι οἱ Ἑλληνες πολιτικοὶ δὲν τολμοῦν νὰ ἔχουν “γνώμη σαφῇ φοβούμενοι τοὺς ἀνεύθυνους λογιωτάτους καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς δημοτικότητας αὐτῶν... καὶ ἀκόμη ὅτι οἱ ἑλληνικές κυβερνήσεις δὲν ἐσκέφθησαν ποτὲ γιὰ τὸ Μακεδονικό, “δὲν ἔχαραξαν μίαν πολιτικήν, δὲν συνέστησαν μίαν ὑπηρεσίαν γιὰ νὰ τὸ παρακολουθεῖ καὶ δὲν συνεννοήθηκαν μὲ τὸ Πατριαρχεῖο “ὅπως ἴδωμεν τί αἴτούμεν, ποὺ βαδίζομεν καὶ πῶς δρῶμεν, οὕτε ἐν τῇ διεθνεῖ πολιτικῇ τῆς Εὐρώπης ἔχομεν τινὰ ἐπιστάμενον τί αἴτούμενον καὶ ὑποσχόμενον ἥμīν βοήθειαν εἰς τοῦτο”, σύμφωνα μὲ ὅσα ἐρανίσθηκε πρὸ δεκαετίας ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης³⁹.

Περίπου ἐπίκαιον καὶ προσεκτικὴ παρουσίαση τῶν συνεπειῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀσυνεννοησίας καὶ συνακόλουθης ἀποετοιμασίας ἔχει συντάξει ὁ ἐνεργὸς Μακεδονομάχος Almaz [Ἀλέξανδρος Μαζαράκης - Αἰνιάν], τοῦ ὁποίου ὑπενθυμίζουμε καίρια περικοπή: «Δυστυχῶς... δὲν ὑπῆρξε καὶ ἀπέναντι τοῦ νέου τούτου ἔχθροῦ [τῆς ουμανικῆς προπαγάνδας, ὅπως καὶ τῆς βουλγαρικῆς] προσήκουσα πάντοτε ἡ πολιτεία τῶν ίθυνόντων τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀντιπροσώπων αὐτῶν. Δὲν εἰργάσθησαν κυρίως ὅπως διαφωτίσωσιν ἐπαρκῶς τοὺς ἑλληνοβλαχικοὺς πληθυσμούς...»⁴⁰.

Ἐν τούτοις ὁ πολὺς λαὸς κατὰ κανόνα στάθηκε ἐκπληριτικὰ καὶ ἀξιέπαινα ἀκλόνητος, ἀψηφώντας κάθε εἰδούς δοκιμασίες καὶ τὴν ἐπὶ γῆς ταλαίπωρη ζωὴ του, ἔως ὅτου κρίθηκε ἀπὸ τοὺς ίθυνοντες τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἑθνος ἐπιτακτικὴ ἡ ἐνδεδειγμένη ἀντίδραση: «Περὶ τὸ 1900 σημειώθηκε στροφὴ τοῦ

38. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, Οἱ βόρειοι Ἑλληνες κατὰ τὸ Εἰκοσένα, ΠΑΑ, 13, 1938, 248.

39. Α. Ε. Καραθανάσης, Ὁ Πατριάρχης Ἰωακεῖμ Γ'. Ἡ Ἀθήνα καὶ τὸ Φανάρι. Περίοδος Ἐθνικῶν Περιπτειῶν, Δημήτρια ΚΖ'. Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Χριστιανικὴ Μακεδονία. Ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης Οἰκονομευτικὸς Πατριάρχης Ἰωακεῖμ Γ' ὁ Μεγαλοπρεπής. Δῆμος Θεσσαλονίκης. Κέντρο Ἰστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης. Αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις ἀριθ. 16. Θεσσαλονίκη 1994, 164.

40. Πβ. Almaz, Αἱ ἴστοραι περιπτέται τῆς Μακεδονίας, Ἀθήνησι 1912, 160, καθὼς καὶ 98-99.

Πατριαρχείου ώς πρός τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἐκτεταμένης βουλγαρικῆς διείσδυσης. Ἡ ἀμυντικὴ τακτικὴ μεταβλήθηκε σὲ ἀνακτητική. Κορυφώθηκε κατὰ τὴν διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχείας τοῦ Ἰωακείμ Γ', γνώστη τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς ἥδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν μητροπολίτης στὴ Βάρδα καὶ κατόπιν στὴ Θεσσαλονίκη. Ἀπὸ τὸ 1900 ἀρχισαν νὰ μετατίθενται διάφοροι ἀρχιερεῖς ἀπὸ τὶς μακεδονικὲς μητροπόλεις “διὰ τὴν κατὰ καιρὸν τῆς Ἔκκλησίας χρείαν”. Τοὺς διαδέχθηκαν προικισμένοι καὶ νέοι κατὰ κανόνα στὴν ἡλικία ἴεράρχες. Κατὰ τὴν ἔνοπλη ἀποκορύφωση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα ἐθναρχοῦσαν ὁ Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Γερμανὸς Καραβαγγέλης στὴν Καστοριά, ὁ Ἰωακείμ Φορόπουλος στὸ Μοναστήρι, ὁ Χρυσόστομος Καλαφάτης (ὁ ἐθνομάρτυς Σμύρνης) στὴ Δράμα, ὁ Φώτιος Καλπίδης (ἐπίσης ἐθνομάρτυς) στὴν Κορυτσᾶ, ὁ Αἰμιλιανὸς Λαζαρίδης (ἐπίσης ἐθνομάρτυς) στὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας, ὁ Εἰρηναῖος στὴ Χαλκιδική, ὁ Θεοδώρης στὸ Νευροκόπι, ὁ Κωνσταντίνος στὶς Σέρρες, ὁ Στέφανος Δανιηλίδης στὴν Ἔδεσσα, ὁ Γρηγόριος (ἐθνομάρτυς Κυδωνίδων) στὴ Στρώμνιτσα, ὁ Εἰρηναῖος στὸ Μελένικο, ὁ Παρθένιος στὴ Δοϊράνη⁴¹. Τιμὴ καὶ δόξα ἀριμόζει σὲ ὅλους, ἀρχιερεῖς, ἴερεῖς καὶ πιστούς, μικροὺς καὶ μεγάλους, ποὺ ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μακεδονίας. Ωστόσο χρειάζεται ἐπαγρύπνηση κατὰ τῶν προπαγανδῶν, ποὺ συνεχίζουν νὰ παραπληροφοροῦν ἀπλοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡγέτες χωρῶν. Καιρὸς γιὰ πραγμάτωση τῆς προτάσεως τοῦ Ἰωακείμ Γ', γιὰ νὰ ἔχωμεν καὶ στὴ διεθνὴ πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης «τινὰ ἐπιστάμενον». Διότι ἐκεῖ καὶ τὸ Μακεδονικὸ προβάλλεται ἀκόμη παραπλανητικά⁴². Γένοιτο!

41. Χ. Κ. Παπαστάθης, Ἡ Ἔκκλησία καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας. Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη - Φλώρινα - Καστοριά - Ἔδεσσα. 28 Οκτωβρίου - 2 Νοεμβρίου 1984. IMXA. Μουσεῖο Μακεδονικοῦ Ἀγώνα. Θεσσαλονίκη 1987, 70.

42. Bλ. *L'Europe et ses populations*, Χάγη 1978.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΣΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ

Μακεδονικός λέγεται ό μακροχρόνιος ἀγώνας γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς Μακεδονίας, τῆς ὅποιας ἡ Ἑλληνικότητα εἶναι διεπιστημονικὰ καὶ διαχρονικὰ διαπιστωμένη. Πρωτίστως ἀπεικονίζεται «ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις». Ἐπιπρόσθετα τὴν ὁμοιογοῦν οἱ ὀνομαστότεροι καὶ ἐγκριτότεροι συγγραφεῖς τῆς Ἀρχαιότητας καὶ τῶν μετέπειτα περιόδων. Μεταβυζαντινὰ δέ, κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, τὴν διακηρύσσει στεντόρεια καὶ ἐπίσημα ὁ Κρητικὸς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Α΄ ὁ Πηγᾶς, ὑπενθυμίζοντας στὸ ὄμιδοξὸ καὶ ὁμογενὲς πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας τὶς μεγάλες μεταβολὲς τῆς πορείας τῶν λαῶν: «Ἐσεῖς εἴσθε τὸ γένος ἐκεῖνο τὸ περιφρονημένο τῶν Ρωμαίων, τὸ ὅποιον ἐκυρίευσεν ὅλην τὴν οἰκουμένην μὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀριστῶν. Ἡ πρώτη μοναρχία τῶν Περσῶν μετετέθη εἰς Αἴγυπτίους, ἀπὸ τοὺς Αἴγυπτίους εἰς Μακεδόνας, οἱ ὅποιοι ἦσαν Ἑλληνες, τὸ γνήσιον γένος σας. Ἀπὸ ἐκείνους δὲ εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἐσεῖς καὶ κρατᾶτε καὶ λέγεσθε. Ἐσεῖς εἴσθε ἐκεῖνοι, τῶν ὅποιων οἱ πατέρες ἐφώτισαν τὴν οἰκουμένην, τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς Χριστοῦ πίστεως. Τὰ λείψανα εἴσθε ἐσεῖς τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων, ἐσεῖς τὰ λείψανα τῆς ὀρθοδοξίας».

Οἱ Μακεδόνες, ὅπως καὶ οἱ Κρητικοί, καθ’ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας πασχίζουν γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ἔενικοῦ ζυγοῦ πρωτοστατώντας στὰ προεπαναστατικὰ κινήματα, στὴν πανεθνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821, στὶς μετεπαναστατικὲς ἔξεγέρσεις, συνήθως ταυτόχρονες μὲ τὶς Κρητικές. Ἀπὸ τὰ μέσα δὲ τοῦ 19ου αἰώνα δὲν ἔχουν ἀντιπάλους μόνο τοὺς Τούρκους. Σ’ αὐτοὺς προστίθενται Ρουμάνοι, Βούλγαροι, Ἀλβανοί, τοὺς ὅποιους παρωθοῦν καὶ κατευθύνουν ἡ ὑπερδύναμη τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης αὐτοκρατορίᾳ τῶν Ἀγβούργων, ἡ τσαρικὴ Ρωσία, ἡ Ἰταλία καὶ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Ἀπὸ ἐπακόλουθο τῆς μακραίωντης σκλαβιᾶς, τῶν ἀπηνῶν πιέσεων καὶ ὁδυνηρῶν διώξεων εἶναι κάποια ἀλλαξιοπιστία, π.χ. τῶν Βαλαάδων, ἡ ἀλλογλωσία, τὴν ὅποια οἱ Ἰδιοι ἀποκαλύπτουν τὸ 1903 μὲ ὑπόμνημα πρὸς τὴν κυβέρνηση τῆς Γαλλίας, διαδηλώνοντας συνάμα τὴν ἀπόλυτη Ἑλληνικότητά τους: «... λαλοῦμεν Ἑλληνιστί, βλαχιστί, ἀλβανιστί, βουλγαριστί, ἀλλὰ οὐδὲν ἥττον ἐσμὲν ἀπαντες Ἑλληνες καὶ οὐδενὶ ἐπιτρέπομεν νὰ ἀμφισβητῇ πρὸς ἡμᾶς τοῦτο».

Ἡ Ἑλληνικὴ ἔθνικὴ συνείδησή τους, ἀποδεκτὴ ὡς κριτήριο ἐθνότητας καὶ ἀπὸ μίσθιαρνα ὅργανα πλειόνων προπαγανδῶν, ὅπως ὁ G. Weigand, ἐκδηλώνεται σχεδὸν συνολικὰ ἀπὸ τὸν Μακεδονικὸ Ἑλληνισμὸ τόσο μὲ τὰ ὄπλα ὅσο καὶ μὲ

τὴν ἐκπαίδευση, τὰ σχολεῖα. Κατὰ τὴν πρώτη περίπτωση συγκροτοῦνται σώματα γηγενῶν Μακεδονομάχων, μάλιστα διγλώσσων, πολυγλώσσων ἢ καὶ ἀλλογλώσσων, μὲ δικούς τους ὅπλαρχηγούς. Ἐνδεικτικά ἀπὸ τοὺς σλαβοφώνους μνημονεύονται ὁ καπετάν Κώττας, κυρίως στὰ Κορέστια, ὅπου ἐσάρωσε τοὺς Κομιτατζῆδες, ὁ Χολέρης ἀπὸ τὴ Βεύη, ὁ ὅποιος ἔξουδετέρωσε τὸν βοεβόδα Τσακαλάρωφ στὸ Κλειδὶ τοῦ Ἀμυνταίου, ὁ Γκόνος ἀπὸ τὰ Γιαννιτσά, «τὸ στοιχεὶο τοῦ Βάλτου (τῶν Γιαννιτσῶν καὶ τὸ θεμέλιόν μας», ὁ Βαγγέλης Στρεμπενιώτης καὶ ὁ Βαγενᾶς ἀπὸ τὰ Ἀσπρόγεια, ὁ Κύρου ἀπὸ τὸ Ἀνταρτικό, ὁ Παῦλος ἀπὸ τὸ Κρατερό, ὁ Τσίτσιος ἀπὸ τὸ Μορρίχοβο, οἱ Νικοτσάρας καὶ Μπουφίδης ἀπὸ τὸ Κολέσινο Στρώμνιτσας, ὁ Σιωνίδης ἀπὸ τὴ Μπογδάντια Γευγελῆ, οἱ Μητρούσης καὶ Δούκας ἀπὸ τὶς Σέρρες, ὁ Παπαχρήστος ἀπὸ τὴ Γουμένισα, ὁ Πύρζας ἀπὸ τὴ Φλώρινα, ὁ Ράμναλης ἀπὸ τὸ Λαγκαδᾶ, ὁ Γιαγκλῆς ἀπὸ τὴν Ιερισσό, οἱ ἀδελφοὶ Δουγιάκα ἀπὸ τὴν Καστανερὴ Παιονίας κ.ἄ.π. Μεταξὺ τῶν βλαχοφώνων ἀξιομνημόνευτοι ὑπάρχουν πάμπολλοι. Ἰδιαίτερη δὲ ἐντύπωση προκαλεῖ ὁ Ναοῦμ Σπανός ἀπὸ τὸ Ἀργος Ὁρεστικό, ὁ ὅποιος εἶχε συγκροτῆσει σώμα Μακεδονομάχων μὲ δικά του ἔξοδα, ὁ δὲ παπποῦς του καπετάν Ἐπίκραντος εἶχε ἐκτελέσει ἐντὸς τῆς πόλεως τοῦ Μοναστηρίου τὸν πρόεδρο τοῦ βούλγαρικοῦ κομιτάτου Χρηστώφ. Διέπρεψαν ἐπίσης ὁ Τάκης Νάτσιας ἢ Περήφανος ἀπὸ τὴ Νιζόπολη, Γεώργιος Ντελῆς ἀπὸ τὰ Μογλενά, Κωστούλας καὶ Ντούλας Κιτσελόπουλος ἀπὸ τὸ Λιβάδι Ὁλύμπου, οἱ Στέργιος Καρατάσος, Στέργιος Μπαλατσός, Ζήσης Βράκας, Ζήσης Λεπενιώτης, Γιώργος Τσουκαντάνας, Ντίνας Σαράντης ἀπὸ τὸ Περιβόλι Γρεβενῶν, οἱ καπεταναῖοι Ούρσας ἢ Ἀρκούδας καὶ Γιάννης Χασιώτης ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, οἱ Κολούσιος Λαχτάρας, Λεωνίδας Τσιώρης κ.ἄ. Ἐξαιρετικὰ αἰσθητὴ διαπιστώνεται ἡ συμμετοχὴ καὶ τῶν ἀριθμητικῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (Δροσοπηγῆς [Μπελκαμένης], Φλάμπουρου, Λέχοβου κ.ἄ.), καθὼς καὶ τῆς Ἀττικῆς, ὅπως τῆς Μάνδρας μὲ τὸν ἐθελοντὴν Βαγγέλη Κοροπούλη. Κατὰ τὸν πρόεδρο τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ὁμότιμο καθηγητὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Κωνσταντίνου Βαβούσκο, τὰ ἥρωϊκὰ ἐκεῖνα χωριά, μὲ τοὺς ὑπερόχους Μακεδονομάχους, ἵσαν «Τὰ σημαντικάτερα καὶ εὐρωστότερα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, λόγῳ τῆς ἀσφαλείας τὴν ὅποιαν παρεῖχε τὸ ἀπὸ γνησίαν καὶ ἀποφασιστικὴν ἐθνικὴν συνείδησιν διαπνεόμενον σύνολον τῶν κατοίκων των».

Ἡ διμολογούμενως σωστικὴ γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸν Ἐποποῦα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα εἶναι πανελλήνιο, πανεθνικὸ ἐπίτευγμα. Δικαιοῦχοι μεριδίου τιμῆς καὶ ὑπερηφάνειας κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἀκρίτα τοῦ Ἑλληνικοῦ Νότου, τὴν Κύπρο, τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου Πελάγους, τὴν Ἑλληνικὴ

χερσόνησο, μάλιστα και ἀπὸ τὸ ἀκρότερο στὸ νότο Γύθειο ἔως τὸ βορειότερο Δυρράχιο, ἀνατολικά του τὸ Κρούσοβο, γενέτειρα τοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ Γ' τοῦ Μεγαλοπρεποῦς και τοῦ Ἀλεξάνδρου Σβάλου, τὴ Θράκη, βόρεια και ἀνατολική, συνάμια δὲ ἀπὸ τὴν ἀπέραντη Ἑλληνικὴ Διασπορά, τοὺς ἀνὰ τὴν ὑφήλιο ἀποδήμους ὅμιογενεῖς. Ἀπὸ παντοῦ εἴτε μὲ τὸν ἴδιο εἴτε μὲ διαφορετικὸ τρόπο, ἀντίστοιχα δὲ χρόνο και δύναμη, ἔσπευσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὸ ἐθνικὸ κάλεσμα.

Πάντως ἡ Κρήτη προφανέστατα ὑπερέχει πρωτοποριακά, ποιοτικά, ποσοτικά, πνευματικά. Πράγματι, ἐνῶ οἱ ἐκδηλώσεις μνήμης και ἀποτίσεως τοῦ ὁφειλομένου φόρου τιμῆς και εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς Μακεδονομάχους τελοῦνται μὲ τὴν εὐκαιρία συμπληρώσεως ἐκατὸ χρόνων ἀπὸ τῆς θυσίας τοῦ Παύλου Μελᾶ (1904-2004), προηγήθηκαν κατὰ ἐνάμισο χρόνο οἱ Κρητικοί: Λαμπρινὸς Βρανᾶς, Γεώργιος Δικόνυμος, Εὐθύμιος Καούδης, Γεώργιος Πέρος, Γεώργιος Σεϊμένης, Γεώργιος Ζουρίδης, Γεώργιος Στρατινάκης, Εὐστράτιος Μπονάτος, Μανοῦσος Καντουνάτος και Νικόλαος Λουκάκης. Ἐξ ἄλλου ὁ πρῶτος μὴ Μακεδόνας, ποὺ θυσιάσθηκε γιὰ τὴ Μακεδονία, «ἡταν ἔνας σεμνὸς νέος ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τῶν Κρητῶν, ὁ Γεώργιος Σεϊμένης, ποὺ κρεουργήθηκε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, τὸν Ιούλιο τοῦ 1903 στὸ Λέχοβο, δηλαδὴ ἔνα χρόνο πρὸιν ἀπὸ τὸν Μελᾶ».

Μετὰ τὴν προγραμματισμένη ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ψευδεπανάσταση τοῦ Ἰλιντεν 1903 και τὰ παρεπόμενά της, ὅπως καταστροφὴ τοῦ Κρουσόβου, ὅντως ἡ Ἐνδρῶπη πείθεται γιὰ τὴν ἐπιτόπια ἔρευνα, τὴν ὅποια ἀνέθεσε στὸν Ἀ. Ἐβανς, και ὁ Αἰγαιοπελαγίτης, Μυτιληναῖος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν και πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας “Ἐλληνισμὸς” Νεοκλῆς Καζάζης στὸ ὄμώνυμο περιοδικὸ ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη ἔνὸς ἔθνικοῦ συναγερμοῦ: «Γρηγορεῖτε οἱ τεταγμένοι τὴν περιφρούρησιν τῶν ἔθνικῶν ἐπάλξων. Γρηγορεῖτε. Τῆς Μακεδονίας ἡ ἀπώλεια θὰ ἐπισημάνῃ πενθίμως τὸν ἐπιθανάτιον τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς...».

“Ομως ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι δέσμια τοῦ ΔΟΕ (Διεθνοῦς Οίκονομικοῦ Ἐλέγχου). Γι' αὐτὸ δὲν διανοεῖται ὅποιαδήποτε φανερὴ πρωτοβουλία συμπαραστάσεως στοὺς πολύπαθους Μακεδόνες. Ἐφαρμόζει τὴν πολυσυζητημένη “ἄψιγον στάσιν”, τὴν ὅποια ἐσκεμμένα, μεθοδευμένα, καίρια εἶχαν ἐπιβάλει τὸ 1897, κατὰ τὸν ἀποκαλούμενο Ἀτυχῆ Πόλεμο, οἱ λεγόμενες και τότε Μεγάλες Δυνάμεις ἢ Ὅπερδυνάμεις στὸ παντελῶς ἀνοργάνωτο και συνακόλουθα ἀνέτοιμο γιὰ νέες ἀπόπειρες ἀπελευθερωτικῶν πολέμων ταλαιπωρῷ ἐλληνικὸ βασίλειο τῆς Μελούνας. Ἐπομένως μόνον ἐθελοντισμὸς χωροῦσε, ἀλλὰ πάλι μὲ πολλὲς προφυλάξεις και ἀπόλυτη τήρηση τῶν ἀναγκαί-

ων προσχημάτων στὰ παραμεθόρια, ὅπου συχνά συνέβαινε συνωστισμὸς προθύμων νὰ θυσιασθοῦν γιὰ τὴ Μακεδονία παλληκαριῶν τόσο ἀπὸ τὶς στεριανὲς ὅσο καὶ νησιωτικὲς ἐλληνικές περιοχές, καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς ἐλληνικές παροικίες τοῦ Ἐξωτερικοῦ.

Κατὰ τὸν πρόεδρο τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου Δημήτριο Χατζῆ, ἀπὸ τὴ Σιάτιστα τῆς Μακεδονίας, διακρίνεται «πρώτη ἡ Ἡρωοτόκος Κρήτη, εἰς ἀριθμὸν καὶ ποιότητα μαχητῶν. Δὲν ὑπάρχει μεταξὺ των διαβάθμισις γενναιότητος. Εἶναι ὅλοι γενναῖοι μὲ τὴν πλήρη σημασία τῆς λέξεως. Ἐπώδυνον ἐμπειρίαν λαμβάνουν οἱ Βούλγαροι Κομιτατζῆδες ἐκ τῆς πολεμικῆς πείρας, τῆς τόλμης, τῆς μοναδικῆς εὐθυβολίας τοῦ ὅπλου τῶν Κρητῶν. Οἱ Βούλγαροι ἀποφεύγουν τὴν ἀναμέτρησιν...». Ἐτσι γίνεται κατανοητὸ καὶ τὸ φημιολογούμενο ὅτι ὁ μητροπολίτης Καστοριᾶς Γερμανὸς Καραβαγγέλης ἔγραψε τὸ 1902 στὸν τότε Ἐλληνα πρωθυπουργὸ Ζαΐμη, στεῖλε μου 50 ἀνδρες, Κρητικούς, ἢ σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχὴ 10 Κρητικοὺς νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἀγέρωχους Καπεταναίους Βαγγέλη Στρεμπενιώτη καὶ Κώττα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰς Βουλγαρικὰς ὁρδάς. Οἱ Κρῆτες ἀπὸ προσωπικόν των βίωμα ἥξεραν τί θὰ πῆ σκλαβιά.

Ο πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ θεμελιωτὴς τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου Βασίλειος Λαούρδας βεβαιώνει: Οἱ Κρητικοὶ ἥσαν ἐκεῖνοι ποὺ σήκωσαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀγῶνος καὶ ποὺ πλήρωσαν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων τῆς Μακεδονίας. Κατὰ δὲ τὸν Γεώργιο Μόδη, Μακεδόνα καὶ γόνο Μακεδονομάχων, ὀλόκληρος ἡ Κρήτη ἦταν μεταβληθῆ εἰς ἐμπεδα τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος. Αὐτὸ προκύπτει καὶ ἀπὸ καταχραφὴ τοῦ Ν. Ἀγγελῆ, τοῦ ὅποιου τὸ κείμενο καταχωρίζεται αὐτούσιο σὲ δημοσίευμα τοῦ Ἀνδρέα Γυπαράκη: «Σὲ ἔξι χιλιάδες ὑπολογίζουν ὅλους τοὺς Μακεδονομάχους. Οἱ τρεῖς χιλιάδες ἔχεινησαν ἀπὸ τὴν Κρήτη. Ἀπὸ τοὺς 14 ἰδιωτες ἀρχηγοὺς ἀνταρτικῶν σωμάτων ποὺ ἀναγνώρισε τὸ Ἐπιτελεῖο, οἱ 11 εἶναι Κρῆτες. Ἄν ληφθῇ ὑπὸ ὅψη ὅτι ὁ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ δὲν ὑπερέβαινε τὰ δέκα ἑκατοστὰ τῶν Ἐλλήνων καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι στὴν Κρήτη ἔγινε πανστρατιὰ γιὰ τὴν Μακεδονία. Καὶ οἱ νεκροὶ ἔφτασαν τοὺς ἑπτακόσιους»!

Οι Μακεδονομάχοι Κρητικοὶ τοὺς ἡρωϊσμούς τους στὴ Μακεδονία δὲν ἀπαθανατίζουν μόνο μὲ τὸ αἷμα τους ἀλλὰ καὶ μὲ δυνατὸ πνεῦμα, ποιητικὸ λόγο, τὸ αὐθόρυμπτο καὶ γνήσιο τῆς Κρήτης Δημοτικὸ Τραγούδι, τὸ πασίγνωστο οἰζύτικο, βαθύτατα πηγαῖο, αὐθεντικὸ καὶ προσωπικό, οἱ δὲ συγγενεῖς καὶ φίλοι τους, ὁ κρητικὸς γενικὰ λαός, ποὺ πενθεῖ, θρηνεῖ, δοξάζει καὶ ὑμνολογεῖ τοὺς λεβέντες του, παρακολουθῶντας τὸν ἀπόηχο τῶν κατορθωμάτων τους ἐμπνέεται, κατὰ τὶς παλαιότερες παραδόσεις, τὶς ὅποιες μὲ σαφήνεια ὑπαινίσσεται ὁ Αἰλιανός: «Οἱ Κρῆτες ἐμάνθανον, μετά τινος μελωδίας, εἰς τοὺς παῖδας των τὰ τῶν

άγαθῶν ἀνδρῶν ἐγκώμια». Διασώζονται καὶ ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ περίοδο, τὰ χρόνια τῆς Βενετοκρατίας καὶ τῆς Τουρκοκρατίας, καθὼς καὶ τὰ νεώτερα, 1912-13, 1920, 1940, 1941 μὲ τὴν περίοδον Μάχη τῆς Κρήτης. Ἐνδιάμεσα πλάσθηκαν ὑπέροχα τραγούδια καὶ ἀπὸ τὴν ἐνεργὸν καὶ πανίσχυρη συμμετοχὴ τῶν Κρητῶν στὴν Ἐποποΐα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα. Ἀνθολόγησή τους μᾶς ἔχει χαρίσει ὁ Σταμ. Α. Ἀποστολάκης μὲ ἀνακοίνωσή του σὲ Συμπόσιο τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου Αἴμου καὶ Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγώνα.

**Ο ΑΠΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΙΩΑΚΕΙΜ Γ' Ο ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗΣ**

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΕΜΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΩΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ 1912

Τὴν 21 Ὀκτωβρίου 1871 ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ἐπὶ προεδρίᾳς Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, Γεωργίου Ἰ. Ζολώτας σὲ ἄρθρο τοῦ σκιαγραφεῖ τὰ αἴτια τῆς καχεξίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διάρκειας ζωῆς μισοῦ αἰώνα: «Ἡ μεγάλῃ ἔξαπλωσις τοῦ ἔθνους ἦμῶν εἰς τὰς ἐκατέρωσε τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδος καὶ μεγάλου μέρους τοῦ Εὔξείνου, ἀπὸ τοῦ εἶσπλου τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης ἄχρι τῆς πρὸς τῷ Καυκάσῳ μικρασιατικῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τῶν μεσογείων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ἄχρι Κιλικίας καὶ Κύπρου, συνεχῆς οὖσα...», παρὰ τὴν τεράστια ἔκταση καὶ τὶς ἴδιωμαρφίες θὰ συνιστοῦνται τὸ πρώτιστο ἀπὸ τὰ ἔθνικὰ προτερήματα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη, «ἐὰν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος – συνεχίζει ὁ Ζολώτας – ἐδίδοντο εὐρύτερα ὅρια εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, πρὸ τῶν ἐθνολογικῶν ἐπιβουλῶν τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἐὰν συμπεριελαμβάνοντο εἰς αὐτὸ τούλαχιστον ἡ ἄχρις Αὐλῶνος Ἡπειρωτικὴ χώρα καὶ ἡ νοτία καὶ ἡ μέση Μακεδονία μέχρι Ροδόπης καὶ Στρυμόνος, ἔτι δ' αἱ ὑπόλοιποι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου»¹.

΄Αναφέρονται ὅσα περίπου ὁ Ἰ. Καποδίστριας μὲ παροησίᾳ, ἐπιμονὴ καὶ τεκμηρίωση εἰσηγεῖται στὶς Μ. Δυνάμεις. Ή ἀποκοπὴ ἄλλως τε τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν ἐδαφῶν ἔξαναγκάζει τὸν Λεοπόλδο στὴν ἀρνηση τοῦ Στέμματος τοῦ ἀρτιπαγοῦς ἑλληνικοῦ κράτους.

΄Η ὁρθότητα τῶν ἐκτιμήσεων Ζολώτα συνάγεται καὶ ἀπὸ παρεμφερεῖς διαπιστώσεις πολιτικῶν τῆς Δύσεως. Κατὰ τὸν Ἀγγλὸ πολιτικὸ Κάρολο Δίλκε (1843-1911), «Ἡ Ἑλλὰς ... ἐψαλιδίσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς λιμοκτονίαν ἀπὸ τὰς Μ. Δυνάμεις»². Κατὰ δὲ τὸν Λαφατιέτ, «τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος ἀφέθη ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Τί εἶδους Ἑλλὰς εἶναι ἡ Ἑλλάς, χωρὶς τὴν Λῆμνον, τὴν Λέσβον καὶ τὴν Χίον, τὴν Ὀσσαν, τὸν Ὄλυμπον καὶ τὸν Ἀθω; Ὁχι μόνον τὸ μεγαλύτερον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑλληνικώτερον τμῆμα τῆς Ἑλλάδος δὲν περιελήφθη ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους... καὶ αἱ νῆσοι καὶ αἱ ἀκταὶ τῆς Θράκης καὶ ἡ ἑλληνικότης τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι οἱ πραγματικοὶ Ἑλληνες...»³.

1. Γ. Ἰω. Ζολώτα, *Σύμψεικτα*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι – 1983, 622.

2. Ἀχ. Λαζάρου, «Ἡ διπλωματικὴ πλευρὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας τὸ 1881», *Τρικαλινά*, 1 (1981) 5.

3. Αὐτ. βλ. καὶ *Τρικαλινά*, 10 (1990) 213.

Απόλυτα, λοιπόν, δικαιολογημένες άποδεικνύονται οι άλλεπάλληλες έξειδέσεις των άλυτρώτων Έλλήνων στὸν Ἡπειροθεσσαλομακεδονικὸ χῶρο καὶ στὴν Κρήτη. Ομως δὲν ἐπιβραδύνουν ἀπλῶς τοὺς ρυθμοὺς ἀνασυγκροτήσεως καὶ προόδου σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς. Οδηγοῦν τὴ χώρα στὴ χρεοκοπία τοῦ 1893 καὶ στὴν ἀποδυνάμωση τοῦ πολιτικοῦ κόσμου μὲ τὴν πρώιμη ἀπώλεια τοῦ Χαριλάου Τρικούπη. Ἐπὶ πλέον ἐπιδεινώνουν τὶς διαρκῶς ἐπισφαλεῖς ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις, δοθέντος ὅτι κάθε φορὰ οἱ Τοῦρκοι προβαίνουν σὲ πρωτοφανεῖς βιοπραγίες κατὰ ἀμάχων πληθυσμῶν. Ακοιβῶς οἱ πυρπολήσεις καὶ οἱ σφαγὲς στὰ Χανιά κατὰ τὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1896 ἐπιφέρουν τὸν ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897, τοῦ ὅποιου οἱ συνέπειες γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχαν ὀλέθριες, ἡθικά, ἐδαφικά, οἰκονομικά. Ἔως τότε τὸ φρόνημα τῶν Έλλήνων, παρὰ τὴ χρεοκοπία, εἶχε παραμείνει ἀκμαῖο, δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν καταπληκτικὸ ἐνθουσιασμό, μὲ τὸν ὅποιο σπεύδουν νὰ καταταγοῦν στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου⁴.

Ἡ ἀτυχία τοῦ 1897 ἔφερε στὸ φῶς καὶ τὶς προθέσεις τῶν γειτόνων, οἱ ὅποιες δυστυχῶς περνοῦν ἀπαρατήρητες ἀπὸ τοὺς λεγομένους ἀρμοδίους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Σέρβοι καὶ Βούλγαροι, οἱ ὅποιοι δὲν συμπαρίστανται διόλου στοὺς Ἑλληνες καὶ τὸ χειρότερο εὔχονται κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων τὴν ἦτταν τῶν Έλλήνων, μηχανεύονται ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐπιρροὴ στὸν βιοεισελλαδικὸ χῶρο. Σύμφωνα δὲ μὲ ἀποκαλύψεις Σέρβου διπλωμάτη πρὸς τὸν Henri Turot⁵, νίκη τῶν Έλλήνων θὰ συντελοῦσε στὴν παρεμπόδιση πραγματώσεως συμμαχίας Μαυροβουνίων, Βουλγάρων καὶ Σέρβων.

Κατὰ τὴν ἀσφυκτικὴ ἀπομόνωση τοῦ 1897 ἀνακουφίζει κάπως τὴν Ἑλλάδα

4. Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Ο Πόλεμος τοῦ 97. Ἡμερολόγιο τοῦ Π.Α. Βλαντῆ», *Ἀρχεῖον Θεσσαλίκων Μελετῶν*, 2 (1973) 137-152. Δοκιμάζονται δὲ ἐπώδυνα οἱ Ἀπόδημοι, ποὺ σπεύδουν νὰ θυσιάσουν καὶ τὴ ζωὴ τοὺς γιὰ τὴν πατρίδα, διαπιστώνοντας ἀδιανόητη ἀπροετομασία, ἀνοργανωσία καὶ αὐτοσχεδιασμούς, μὲ κάποιες έξαιρέσεις στρατιωτικῶν τμημάτων διοικουμένων ἀπὸ ἴκανονύς ἀξιωματικούς. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνεται ὁ συνταγματάρχης Κων. Σμιλένσκης, ὁ ὅποιος καὶ σὲ πρόσφατες, περυσινές, ἑλληνικὲς ἐκδόσεις παρουσιάζεται λόγῳ προφανῶς τοῦ ἐπωνύμου σάνν Πολωνός, ἐνῶ καθ' ὅμολογίαν του εἶναι ἀπόδημος Βορειοηπειρώτης, Μοσχοπολίτης, καὶ γίνεται ὑπέριμαχος καὶ σωτῆρας τῆς τιμῆς τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων στὸ Βελεστίνο, γενέτειρα τοῦ Ρήγα, δημοσιεύεται ὁ συνταγματάρχης Κων. Σμιλένσκης, ὁ ὅποιος καὶ σὲ πρόσφατες, περυσινές, ἑλληνικὲς ἐκδόσεις παρουσιάζεται λόγῳ προφανῶς τῆς Βαρκελώνης ὁ ἐπίσης Βορειοηπειρώτης Πύρρος Δήμας. Βιβλιογραφία γιὰ τὴ Μοσχόπολη βλ. René Puaux, *Δυτικισμένη Βόρειος Ἡπειρος*, μετάφραστη Αγόρως - Ελισάβετ Αχ. Λαζάρου, Αθήνα [1991], 138, καὶ Αχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοηπειρώτες», *Παρνασσός*, 34 (1992) 419-420, καὶ ὀνάτυπο.

5. Henri Turot, *Ἡ Κρητικὴ Ἐπανάσταση καὶ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς Πόλεμος τοῦ 1897*, μετάφρ. Λοΐζου Αθαγιανοῦ, σχόλια - εἰσαγωγὴ Ελένης Διακάκη, Αθήνα 1991, 161.

ή πρόθυμη προσέλευση και γενναία παρουσία στά πεδία τῶν μαχῶν ἐθελοντικῶν σωμάτων Ἰταλῶν και Γάλλων. Τὸ δὲ περιεργότερο εἶναι ὅτι κατὰ τὸ 1897 δὲν πραγματώνεται ἀντιπερισπασμός, οὔτε μὲ τὴν ἐνεργότερη συμμετοχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἀφοῦ οἱ Τούρκοι εἶχαν μεριμνήσει γιὰ τὶς μετακινήσεις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων και ἐφοδίων⁶ πρὸ τῆς πολεμικῆς συρράξεως δίνοντας πίστη στὴ διάχυτη φήμη γιὰ τὸ ἀξιόμαχο τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, κυρίως λόγῳ τοῦ τολμηροῦ προσωπικοῦ, ἐνῶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐχθροπραξιῶν διαπιστώνουν ἀτολμία, ἀναποφασιστικότητα και πρὸ πάντων ἔλλειψη συντονισμοῦ. Συνακόλουθα σχηματίζουν τὴν ἰδέα ὅτι θὰ μποροῦσαν νὰ καταρρίψουν και τὸ γόητρο τοῦ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ και ὅτι ἔχασαν σπάνια εὐκαιρία⁷.

Κατὰ τὸν ὑποναύαρχο Ἰ. Θεοφανίδη, οἱ Τούρκοι, «πλανηθέντες τότε ἐκ τοῦ εὐγενοῦς ὅσον και δικαίου ἐρεθισμοῦ τῶν νέων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ, ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον πλέον καθαρῶς ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἡδράνησε κατὰ τὸ 1897 διότι ὅχι μόνον ἦτο ἀνέτοιμος, ἀλλά, ὡς ἐπέμενον νὰ ὑποστηρίξουν, διότι και ἀπεδείχθη κατὰ τὰς κατόπιν ἐν Ἑλλάδι δίκας ὅτι ὑπῆρχε και μικρόβιον διαιρέσεως μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν οἱ ὄποιοι δὲν ἔξετέλεσαν τότε τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων των. Τὸ δίδαγμα ὅθεν τοῦ πολέμου τοὺς ἐπέβαλλε συστηματικὴν προπαρασκευὴν τοῦ ναυτικοῦ διὰ τὴν ἔξασφάλισιν τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης ἐν περιπτώσει νέου πολέμου μετά τῶν Ἑλλήνων»⁸.

Ἐνθὺς μετὰ τὸ 1897, πέρα τῶν Τούρκων, τὴν Ἑλληνικὴν “Ατυχία” ἐκμεταλλεύονται οἱ Βούλγαροι. Ἐντείνουν πεισματικὰ τὴν ἐνοπλὴ δραστηριότητα στὴ Μακεδονία και τὶς ἀναίτιες διώξεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Βόρειας Θράκης, Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, οἱ ὄποιες κορυφώνονται τὸ 1906 μὲ τὰ κύματα προσφύγων. Ἐφαρμόζουν σχέδιο ἐπεκτάσεως τῆς ἐπιρροῆς τους σ’ ὅλοκληρη τὴν ὑπαιθρὸν τῆς Μακεδονίας και Θράκης⁹. Παρόμοια πράττει και ἡ Ρουμανία. Ἐπιτείνει τὴν πίεση μὲ σαφέστατο σκοπὸ τὴν ἀπόσπαση τῶν βλαχοφώνων τῆς Μακεδονίας

6. Βλ. Ἀνακοίνωση Διον. Χ. Καλαμάκη, «Ἐκ τοῦ Ἀρχείου Ν.Δ. Λεβίδη: Ἀποκαλύψεις πολέμου 1897» (28-5-92). Πβ. Παρνασσός, 34 (1992) 481.

7. Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ ἀποδεικνύεται μετέπειτα ἐπιβλαβῆς γιὰ τὰ τουρκικὰ συμφέροντα παρὰ γιὰ τὰ Ἑλληνικά. Διότι οἱ Ἑλληνες ἀνησύχησαν πολὺ και σκέφθηκαν σοβαρὰ ἀνάληψη ἀποφασιστικῆς πρωτοβουλίας γιὰ τὴν ἔχυγίανση και τὴν ἀναδιοργάνωση. Ωστόσο ἡ ἀνεπαρκής ἡ μᾶλλον ἀνεπαίσθητη παρουσία τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1897 παρωθεῖ και Τούρκους ιθύνοντες στὴν προσπάθεια ἐπιτεύξεως ὑπεροχῆς και στὸ θαλάσσιο χῶρο, ὅπου πάντοτε ἡ Τουρκία δὲν αἰσθάνεται ἀνετα. Βλ. και Ἰ. Θεοφανίδου, *Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ 1909-1913*, Ἐκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1925, 4 κ.ἔ.

8. Αὐτ., 7.

9. Μακεδονικὸς Ἀγὼν και τὰ εἰς Θράκην γεγονότα, Διεύθυνση Ἰστορίας Στρατοῦ, Ἀθῆναι 1979.

ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό. Ἐξ αἰτίας δὲ τούτου διακόπτονται οἱ σχέσεις Ἑλλάδος - Ρουμανίας¹⁰.

Ἐν τῷ μεταξὺ γίνονται αἰσθητότερες οἱ ἐπεμβάσεις τῆς Αὐστρίας¹¹, τῆς ὅποιας οἱ βλέψεις μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης ἐπικεντρώνονται στὴν ἔξαπλωσή της – ἔστω μὲ στενὴ λωρίδα ἐδάφους – μέχρι Θεσσαλονίκης.

Περισσότερο ἀπληστη προβάλλει ἡ Ἰταλία¹². Ἀλλοτε παρασκηνιακὰ καὶ σὲ ἀγαστὴ σύμπνοια μὲ τὴν Αὐστρία, ἄλλοτε δὲ φανερὰ ὑποκινώντας Ρουμανία καὶ Ἀλβανοὺς φυλάρχους, ἀντιτίθεται στὰ Ἑλληνικὰ δίκαια. Ἰταμότατα ἐνδιαφέρεται γιὰ δλόκληδο τὸ Ἰόνιο καὶ τὴν Ἀδριατική, καθὼς καὶ τὴν Ἡπειρο. Ταυτόχρονα μεθοδεύει καὶ κυριαρχία στὸ Αἴγαο, ὅπου οὕτε ἡ παραμικρὴ ἵταλικὴ ἔθνολογικὴ ἔνδειξη ὑφίσταται.

Ωστόσο ἡ ἔξωβαλκανικὴ μεγάλη δύναμη, ἡ ὅποια μακροπρόθεσμα ἐπενδύει στὰ Βαλκάνια καὶ ἐπηρεάζει σημαντικὰ τὴν πολιτικὴ τοιῶν βαλκανικῶν κρατῶν, εἶναι ἡ Ρωσία¹³. Μετὰ τὴν ἀποτυχία στὴν Ἀπωλεία της¹⁴. Μελετᾶ ἐπισταμένως τὴν ταυτόχρονη ἀντιμετώπιση τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ τῆς νεοπαγοῦς σφριγηλῆς Γερμανίας. Ἡ δεύτερη, ἐπειδὴ ὑστέρησε στὴν ἀποικιακὴ λεία, συνέχεται ἀπὸ ὁξύτατο πλέγμα “ἀδικίας” καὶ ἐπείγεται στὴν ἐπίτευξη ἀνοίγματος διὰ μέσου τῶν Βαλκανίων ἔως τὴν Περσία ἐπιδιώκοντας τόσο τὴν πλευροκόπηση τῆς Ρωσίας ὅσο καὶ τὴν ἀσφάλεια τῶν πηγῶν ἐνέργειας.

Ο προσεταιρισμὸς τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀπὸ τὴν τσαρικὴ Ρωσία διέρχεται πολλὲς καὶ ποικίλες φάσεις, μερικὲς δὲ φορὲς καὶ ἀντιφατικές¹⁵. Προηγεῖται τῶν Σέρβων. Ἐπεται τῶν Βουλγάρων. Προβάλλεται ἡ κοινὴ καταγωγὴ ἀμφοτέρων μὲ τοὺς Σλάβους τοῦ Βορρᾶ, ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἀποσπάσθηκαν κατὰ τὶς καθόδους καὶ μεταναστεύσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοχθονία Βουλγάρων - Σλάβων στὶς ἐπί-

10. Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ Ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἄρωμούνων», *Ἡπειρωτικό Ήμερολόγιο* 1986, 321 κ.ἔ. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀπόπειρες ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου», *Κοινωνικές Τομές*, 27 (1991) 307 κ.ἔ.

11. Δημ. Π. Ἀνέστη, *Τὸ Κουσοβλαχικὸν Ζήτημα*, Λάρισα 1961, ὅπου πέρα τῆς Αὐστρίας ἐπισημαίνονται οἱ παρεμβάσεις δῶλων τῶν Δυνάμεων. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδον, *Ξένες προπαγάνδες...*, Ἐκδόσεις IMIAH, Ιωάννινα 1978, Εὑρετ. λ., μὲ πλούσια τεκμηρίωση.

12. Γ.Σ. Πλούμιδη, «Ἡ ἵταλικὴ πολιτικὴ στὴ Βαλκανική, στὴν Ἀλβανία - Ἡπειρο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Antonio Baldacci», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά*, 4 (1984) 206 κ.ἔ.

13. H. Summer, *Russia and the Balkans, 1870-1880*, Oxford 1937, 158 κ.ἔ.

14. Βλ. Βασιλικῆς Παπούλια, «Τὸ Βαλκανικὸ Σύμφωνο», *Συμπόσιο. Ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἡ Ἑλλάδα*, IMIA, (ἐφεξῆς βραχυγρ. Συμπόσιο), Θεσσαλονίκη 1990, 22, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

15. N. Iorga «Dix ans de politique russe dans le Sud - Est de l' Europe (1870-1888)», *Revue Historique du Sud - Est Européen*, 10-12 (1937) 270 κ.ἔ.

δικες περιοχές της χερσονήσου, μάλιστα και ή καταγωγή τους άπό τους άρχαιους Μακεδόνες, δηλαδή άπ' εύθειας άπό τους Φίλιππο και Μ. Άλεξανδρο¹⁶.

Πάντως άντιλαμβάνεται κάποτε ή Ρωσία διτά τὸ σχέδιο ἢ μᾶλλον οἱ πειραματισμοὶ χωλαίνουν και οἱ πιθανότητες εὐδόχεως τοὺς ἐκμηδενίζονται, ἐφ' ὅσον δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὅψη οἱ θέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τοῦ ὅποιον οἱ δυνατότητες θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς ἐπιδράσεως θεωροῦνται ἀδιαμφισβήτητες. Γι' αὐτὸν άναλαμβάνονται προσεκτικές πρωτοβουλίες, μεταξὺ τῶν ὅποιων προέχει ἐκείνη τοῦ Ὑπομνήματος Ποπιεδονόστεφ¹⁷.

Προκαλεῖ πράγματι ἐντύπωση ἢ ἐπιδεικτικὴ παραγνώριση τῆς Ἐλλάδος ὡς κράτους. Ή αὐτία εἶναι προφανής. Βεβαρημένο μὲ τὴ χρεοκοπία, τὶς ἐπαχθεῖς ἐπιπτώσεις τοῦ Ἀτυχοῦ Πολέμου τοῦ 97, τὶς ἀποζημιώσεις, τὸ δάνειο, τὸν Δ.Ο.Ε., ὁ ὅποιος ἀπομιζᾶ ὀλότελα κάθε ἴκμάδα, τὴν παλαιοκομιατικὴ ἔξαχρείωση, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ ἐμπόδιο ἀνυπέρβλητο στὴν ὁποιαδήποτε κίνηση γιὰ ἀνανέωση τῶν πολιτικῶν δυνάμεων και τὸν ἀπαραίτητο ἐκσυγχρονισμό, κρίνεται ἀνάξιο λόγου κράτος.

Ἐντυχῶς ὁ ἀπόδημος Ἐλληνισμός, ὅπως ὁ ἀλύτρωτος¹⁸, εἶναι ὑγιέστατος, ὁ δὲ πατριωτισμός του ἀκμαιότατος. Πρόθυμα και γενναιόδωρα κάθε φορὰ σπεύδει σὲ βοήθεια τῶν ἀλυτρώτων, τῶν ὅποιων ἡ μακρόχρονη ἀντίσταση εἶναι ἀξιοθαύμαστη. Μετὰ δὲ τὴν ἐνεργὸν συμπαρασταση τῶν ἀπανταχοῦ Ἐλλήνων φθάνουν στὴν ἐποποιία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, ὁ ὅποιος πέρα τῆς σωστικῆς προστασίας τῆς Μακεδονίας συμβάλλει και στὴν ἐπίσπευση τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτικοῦ σκηνικοῦ, πρωταρχικοῦ στοιχείου ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως.

Ο ἔλληνικὸς λαός διαισθάνεται ἐγκαιρότερα τὴ μεταρρυθμικὴ φενάκη, ἐνῶ οἱ πολιτικοί, μάλιστα και ἀρχηγοὶ κομμάτων τοῦ Ἐλληνικοῦ Κοινοβουλίου ἀποκαλύπτονται ἀνυποψίαστοι, ὅπως ἀφηγεῖται στὰ Ἀπομνημονεύματά του ὁ Ἀλέξανδρος Ζάννας¹⁹, ὁ ὅποιος παράλληλα ὑπογραμμίζει τὴν ἀκριβέστερη ἐνημέρωση τοῦ Πατριαρχείου.

Ἐξ ἵσου ἐπιτυχῶς λειτουργεῖ και ή διαίσθηση τῶν στρατευμάνων Ἐλλήνων, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν Ἐπανάσταση στὸ Γουδί, τὸ 1909, ἀμέσως μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων στὴ Θεσσαλία, τὸ 1908, βιάζουν τὶς πύλες τοῦ πολιτικοῦ

16. Ζολώτα, ἔ.ἄ., 540.

17. Αὖτ., 639.

18. Πβ. D. Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804-1914*, Beograd 1965, 75: «Cet hellénisme périphérique représentait économiquement une force de beaucoup supérieure à celle de la Grèce libérée. On peut dire que, durant tout le XIXe siècle, la capitale économique grecque était plutôt Constantinople qu’Athènes».

19. Ο Μακεδονικὸς Ἀγώνας. Ἀπομνημονεύματα, IMXA, Θεσσαλονίκη 1984, 125.

έφησυχασμοῦ καὶ ἐπιταχύνουν τὴν πανεθνικὴν ἀφύπνισην καὶ τὶς διαδικασίες ἀναδεῖξεως ἐνδεδειγμένης πολιτικῆς ἡγεσίας. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῶν διαβημάτων τῆς Στρατιωτικῆς Ἐπαναστάσεως, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ὅποιας οἱ πρωταγωνιστὲς δροῦν μὲν ὑπευθυνότητα, γνώση καὶ περίσκεψη, ἐνωρὶς ἀποδεικνύονται εὐεργετικά. Διότι ἡδη κυβέρνηση Στεφάνου Δραγούμη καταπιάνεται ἐναγώνια μὲ τὴν ἀναδιοργάνωση τῶν δυνάμεων, τῶν ὅποιων τὸ ἀξιόμαχο συνιστᾶ πρώτιστο συστατικὸ εἰσόδου σὲ συμμαχία.

Ἐχοντας ἐπίγνωση τῆς ἀπόλυτης προτεραιότητας συγκροτήσεως συγχρόνου στρατοῦ ὁ Βενιζέλος συνεχίζει μὲ περισσὴ σπουδὴ τὸ ἔργο τοῦ Δραγούμη, ὁ ὅποιος ὡς Μακεδὼν καὶ μέλος οἰκογενείας μακεδονομάχων εἶναι κατάφορτος προσωπικῶν βιωμάτων τῶν συνεπειῶν ἀπονοματίας ἢ ἀνεπαρκείας στρατοῦ στὸν ἐπίμαχο βορειοελλαδικὸ χῶρο. Οἱ φῆμες ἄλλως τε περὶ διανομῆς του μεταξὺ τῶν βορείων γειτόνων μὲ τὴν αὐστηρὴν ἐπίβλεψη καὶ τελεσίδικη διαιτησίᾳ τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας²⁰, μεροληπτικὰ γιὰ τοὺς λογιζομένους σλαβογενεῖς, καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστροουγγαρίας ἢ τοῦ Σουλτάνου γιὰ τοὺς Ἀλβανούς, καταντοῦν κοινὸ μυστικό, ὥστε ὁ Βενιζέλος παρὰ τὴν οἰκονομικὴν δυσπραγγία προβαίνει στὴν ἐπευσμένην συγκρότηση στρατοῦ αἰσθητότατα βελτιωμένου²¹. Ωστόσο συγκριτικὰ μὲ τὰ λοιπὰ βαλκανικὰ κράτη ἢ Ἑλλὰς μόλις ὑπερέχει τοῦ Μαυροβουνίου καταλαμβάνοντας τὴν τρίτη σειρὰ μὲ τὰ ἀκόλουθα ἀριθμητικὰ δεδομένα:

- Βουλγαρία: 300.000 πεζοί, 5.000 ἵππεῖς.
- Σερβία: 200.000 πεζοί, 3.000 ἵππεῖς.
- Ἑλλάς: 90.000 πεζοί, 1.000 ἵππεῖς.
- Μαυροβούνιο: 35.000 πεζοί.

Ἡ παραθέση καὶ τῶν ἀριθμῶν, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὴν Τουρκία ἐρμηνεύει τὴν ὑπεροπτικὴν στάση τῶν Βουλγάρων καὶ γενικὰ ἐπιτρέπει στὶς ἡγεσίες τῶν τριῶν βαλκανικῶν κρατῶν νὰ θεωροῦν τὴν Ἑλλάδα σὰν ἀμελητέα. Ὁλες οἱ στρατεύσιμες δυνάμεις, τὶς ὅποιες διαθέτει στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες ἢ Τουρκία, ἀνέρχονται σὲ 340.000 πεζούς καὶ 6.000 ἵππεῖς.

Ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι ἀναφανδὸν προβάλλουν ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν συμμετοχὴν

20. Βλ. Γεωργίας Ἰωαννίδου - Μπιτσιάδου, «Ἡ ἐλληνοσερβικὴ προσέγγιση καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ἐλληνοσερβικῶν συνόρων», *Συμπόσιο*, 72.

21. Ὁμοιογεῖ δέ, ἀπαντώντας στὶς ἀτέλειωτες ἐπικρίσεις, «ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἦτο ἀκόμη τότε ἐπαρκῶς παρεσκευασμένη κατὰ τὸ διετὲς μόλις διάστημα τῆς ἀναγεννήσεώς της, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ μετὰ πλήρους πεποιθήσεως καὶ ἀσφαλείας τὰς περιπτώσεις τὰς πολεμικάς». Πβ. Ἐλ. Βενιζέλος, *Πολιτικαὶ Υποθῆκαι*, ἐπιμ. Στ. Στεφάνου, Β', Ἀθῆναι 1969, 4.

τῆς Ἑλλάδος στὴ βαλκανικὴ συμμαχία, ὁ Βενιζέλος διερευνᾷ τὰ τρωτὰ σημεῖα τους. Διαπιστώνει δὲ ὅτι ἡ ἐντυπωσιακὴ βουλγαρικὴ στρατιωτικὴ μηχανὴ τέμνεται τουλάχιστον στὰ δύο, ἀν τοι οἱ Ρουμάνοι, οἵ διόποιοι ἔχον διαφορὲς μὲ τοὺς Βουλγάρους στὴ στρατηγικὴ περιοχὴ τῆς Δοβρούτσας, ἀσκήσουν πιέσεις ἀπὸ βορρᾶ στὰ νῶτα τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ καὶ διαβαίνοντας τὸν Δούναβι ἀπειλήσουν τὴν πρωτεύουσα τῆς Βουλγαρίας, Σόφια.

Ο Βενιζέλος εὐελπιστεῖ ὅτι διανοίγονται εὐθίωνες προοπτικὲς σὲ περίπτωση ἐπιτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος. Ἀλλὰ δὲν ἐκτιμᾶ στὶς σωστές διαστάσεις τὴν προσέγγιση τῆς Ρουμανίας, ἡ ὁποία ἀξιστοτεχνικὰ ἀσκεῖ καιροσκοπικὴ πολιτική²². Ἐν τούτοις ἀμέσως καὶ ἐπιμόνως ἐπιδίδεται στὴν ἐπανάληψη τῶν προσπαθειῶν βελτιώσεως τῶν ἑλληνοτουρκικῶν διπλωματικῶν σχέσεων, οἵ διόποιες εἶχαν κιόλας φθάσει στὸ κατώτατο σημεῖο μὲ πλήρῃ διακοπή²³. Οἱ περιστάσεις εὐνοοῦν. Διότι ἡ Ρουμανία μόνιμα καὶ ἀσφυκτικὰ εἶναι ἐγκλωβισμένη μεταξὺ τσαρικῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία κατακρατεῖ τὴ Βεσσαραβία, καὶ τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία διεκδικεῖ ἑδάφη κατοικούμενα ἀπὸ Ρουμάνους. Ωστόσο δὲν τείνει εὐήροον οὓς στὴν πρόταση Βενιζέλου γιὰ γέφυρα Ἀθηνῶν - Βουκουρεστίου. Προσποιεῖται τὴν ἀδιάφορη καὶ στὴν ἀπρονόητη χειρονομία τοῦ Βενιζέλου γιὰ παραχώρηση τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν²⁴. Μὲ τὴν παρελκυστικὴ τακτικὴ τῆς Ρουμανίας διολισθαίνει ἔντεχνα ἡ σκυτάλη τῶν πρωτοβουλιῶν συνεργασίας τῶν δύο χωρῶν στὶς πανεπιστημιακὲς κοινότητες. Ἄμοιβαίες ἐπισκέψεις φοιτητῶν ἀφήνουν ζωηρὲς ἐντυπώσεις προσθέτοντας στὸ νεοελληνικὸ λεξιλόγιο τὴ ρουμανικὴ λέξη τραγιάσκα (= ζήτω!)²⁵, ἀνάμνηση τῶν ζητωκραυγῶν καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ποὺ ἐκδηλωνόταν μὲ τὸ πέταγμα στὸν ἄερα τοῦ καπέλου τῆς ἐποχῆς συνοδευόμενο συνάμα μὲ τὴν κραυγὴ “ζήτω!” στὰ ρουμανικά.

Οἱ βολιδοσκοπήσεις πρὸς τοὺς Σέρβους καὶ Μαυροβουνίους, ἀν καὶ οἱ δεσμεύσεις τους μὲ Βουλγάρους καὶ Ρώσους εἶναι ἰσχυρές, δὲν ἀστοχοῦν. Ἀν μετέπειτα προέκυψαν προβλήματα²⁶, πάντως ἡ προσέγγιση πραγματώνεται

22. Βλ. Ἐλένης Γαρδίκα - Κατσιαδάκη, «Ο συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων καὶ ἡ Ἑλλάδα μπροστά στὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου», *Σημπόσιο*, 44.

23. Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος*, 3η ἔκδ. Προλ. Σοφ. Ἐλ. Βενιζέλος, Ἀντ. Σαμαρᾶς, Στ. Παπαθεμελῆς. Ἐπιλεγόμενα Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τρίκαλα 1992, 59.

24. Αὐτ., 65, ὅπου παραπομπὴ στὸν M. Lhéritier. Βλ. καὶ Γαρδίκα - Κατσιαδάκη, ἔ.ἄ., 45.

25. N. Ἀνδριώτη, *Ἐτιμολογικὸ λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1967, 373β.

26. Δ. Μιχαλόπουλου, *Ο Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ τὸ Γιουγκοσλαβικὸ Ζήτημα*, Αθῆναι 1991.

χωρίς κάνεινέπισημοποίηση γραπτή πρό τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου, εἰδικά μεταξύ Έλλάδος και Σερβίας²⁷. Η δεύτερη τὴ συμμετοχὴ τῆς πρώτης στὴν εὐρύτερη βαλκανικὴ σύμπραξη ἐκτιμᾶ ὡς ἔξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα και πολλαπλῶς ἐπωφελῆ, τόσο κατὰ τῆς Τουρκίας ὅσο και κατὰ τῆς Βουλγαρίας²⁸, τῆς ὁποίας ἡ ὑπεροπτλία γεννᾷ φόβους διενέξεως στὸ μέλλον.

Οἱ Σέρβοι εἶχαν δεῖξει κατανόηση και σὲ προγενέστερη ἐλληνικὴ πρόταση ἐπὶ πρωθυπουργίας Στεφάνου Δραγούμη, ὁ ὄποῖος σὲ πλήρῃ συμφωνίᾳ μὲ τὸν πρωθυπουργὸ τῆς σερβικῆς κυβερνήσεως Milovan Milovanovitch ἐπιζητοῦσε σύνδεση μὲ τοὺς Βουλγάρους. Ἀλλὰ οἱ τελευταῖοι παρὰ τὴν ἔνθερμη σερβικὴ συνηγορία παραμένουν ἀπρόθυμοι.

Ο Βενιζέλος δὲν ἀποθαρρύνεται. Διότι φρονεῖ ὅτι κατὰ καιροὺς ἀναδύονται ἀστάθμητοι παράγοντες ἡ ἀνακύπτουν νεώτερα δεδομένα, ποὺ διευκολύνουν τὴν προσπέλαση. Πράγματι ἡ ἔναρξη ἔξομαλύνσεως τῶν σχέσεων μὲ τὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως Ρουμανία και τὰ δύο βαλκανικὰ κράτη, Σερβία και Μαυροβούνιο, ἡ διάψευση τῶν ἐλπίδων φιλελευθεροποιήσεως και ἡ ἐπικειμένη ἐφαρμογὴ ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους τῆς τουρκοποιήσεως τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τῆς Βαλκανικῆς, ὁ περισπασμὸς τῆς Τουρκίας λόγῳ τοῦ ἵταλοτουρκικοῦ πολέμου, παραθοῦν τοὺς Βουλγάρους στὴν περιστολὴ τῆς σκληρῆς ἀδιαλλαξίας.

Ομως, ἐνῶ δὲν βραδύνουν στὴν δόριστικὴ σύναψη συμμαχίας μὲ Σερβία και Μαυροβούνιο, ὑπὸ διαιρκὴ ἔλεγχο και καθοδήγηση τοῦ Τσάρου²⁹, δυστροποῦν συνεχῶς πρὸς τὴν Ἐλλάδα ἡ θέτουν ὅρους, οἱ ὄποιοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν δεκτοί³⁰. Η Ἐλλὰς ἄλλως τε πασχίζει γιὰ τὴν προσέγγιση μὲ τὶς ἀσφαλέστερες και καταλληλότερες προφυλάξεις, οἱ ὄποιες φυσικὰ ἀφορμῶνται και ἀπὸ

27. Γ. Βεντήρη, *Η Έλλάς τοῦ 1910-1920, Α'*, Αθῆναι 1931, 129. Ωστόσο διεξάγονται διαπραγματεύσεις, οἱ ὄποιες δὲν εὑδώνονται, διότι ἡ Σερβία δὲν ἴκανοποιεῖ αἴτημα τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, τὸ ὄποιο συνίσταται στὴ γνωστοποίηση τῆς σερβοβουλγαρικῆς συνθήκης. Βλ. A.E. Frangulis, *La Grèce et la crise mondiale*, I, Paris 1926, 96 κ.ἔ. Πάντως ὑπάρχουν βαθύτερες συμπάθειες. Οἱ μνήμες ἀπὸ ἀμοιβαίτες ἀδελφικές ἐκδηλώσεις διατηροῦνται πάντοτε νωπές, κυρίως δὲ οἱ γενναιαόδωρες συνεισφορές Ἐλλήνων σὲ δοκιμαζομένους Μαυροβουνίους μὲ πρωτεργάτη τὸν Ἀναστάσιο Μανάκη. Βλ. Ἀγόρως - Ἐλισάβετ Ἀχ. Λαζάρου, «Ἀπαρχές διακρατικῆς βαλκανικῆς συνεργασίας μὲ Μετσοβίτη διπλωμάτη», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Μετσοβίτων Σπουδῶν*, Αθῆνα 1992.

28. Οἱ Σέρβοι δὲν ἐμπιστεύονται τοὺς Βουλγάρους, τοὺς ὄποιους πρόσφατα ἀποκαλοῦνσαν προδότες. Βλ. A. Rossos, *Russia and the Balkans, 1909-1914*, Michigan 1971, 41 κ.ἔ.

29. Ἰωαννίδου - Μπιτσιάδου, ἔ.ἀ., 72 και σημ. 1.

30. Ἀξιώνουν αὐτονόμηση τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης και τμήματος τοῦ βιλαετίου τοῦ Κοσσυφοπεδίου. Βλ. αὐτ., 72 και σημ. 3. Chr. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913*, Cambridge 1938, 69 κ.ἔ.

τὴν ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης στοὺς Βουλγάρους ώς πρὸς τὴν ἔχεμύθεια, ἀφοῦ ὑπάρχει κακὸ προηγούμενο³¹, καὶ ἀποσκοποῦν ἰδιαιτερα στὴν ἀποφυγὴ προκλήσεως τῆς Τουρκίας. Ἐνδειξη πειστικὴ τῆς ἐλληνικῆς πρόνοιας καὶ περισσέψεως ἀποτελεῖ ἡ ἀνάθεση τῆς ἐπισημότερης ἀποστολῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴν ἡγεσία τῆς Βουλγαρίας στὸν Ἀγγλο Μπάουτσερ³², στὸν ὃποῖο οἱ Βούλγαροι συχνὰ προσφεύγουν γιὰ συμβουλές.

Προσφέύστατα ὁ Βενιζέλος μετὰ τὴν πολυσχιδῆ προπαρασκευὴ παρουσιάζει μὲ τὴν προσήκουσα προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια στοὺς Βουλγάρους τὴν ἀναμφισβήτητη μοναδικότητα τῆς ἐλληνικῆς συμβολῆς στὸν ἐπικείμενο κοινὸ παμβαλκανικὸ ἀγώνα ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἐνῷ ἡ μεσολάβηση τοῦ Μπάουτσερ, ὁ ὃποῖος φθάνει στὴ Σόφια μέσω Ἀθηνῶν, συντελεῖται ἀθόρυβα, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐμφανίζονται πάλιν ἀτεγκτοὶ ἀλλὰ καὶ ἀθυρόστομοι, ἀποκαλώντας τοὺς Ἐλληνες «ξεβράκωτους, δηλαδὴ ἀόπλους καὶ ἀναδιοργανώτους καὶ κατὰ ἔηράν καὶ κατὰ θάλασσαν»³³, ὁ Βενιζέλος συγκεντρώνει τὸν ἐλληνικὸ πολεμικὸ στόλο στὸ Φάληρο καὶ καλεῖ στὸν Προφήτη Ἡλίᾳ τοῦ Πειραιῶς, στὸ λόφο τῆς Καστέλλας, τοὺς ναυτικοὺς ἀκολούθους τῶν ἔνων πρεσβειῶν καὶ τὸν Βούλγαρο ἐπιτετραμμένο νὰ τὸν ἴδοιν. Ἡ ἐπίδειξη ἐντυπωσιάζει καὶ προφανέστατα ἐπηρεάζει ἀποφασιστικὰ στὴν ἀρση τῶν ἀντιρρήσεων καὶ ἐπιφυλάξεων τῆς Βουλγαρίας.

Ομοιογονιμένως οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες παραδέχονται ὅτι ὁ ἴσχυρότερος διαιραγματευτικὸς παράγων γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ πλήρους ἀντιτοροκικοῦ συνασπισμοῦ τῶν ἀνεξαρτήτων κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς εἶναι τὸ Ἑλληνικὸ Πολεμικὸ Ναυτικό, ὅπλο προσφερόμενο ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν μικρὴ Ἑλλάδα τῆς Μελούνας καὶ τὸ μόνο ἴκανὸ γιὰ τὴν πρόληψη ἀνατροπῆς τῆς συμμαχικῆς ὑπεροχῆς στὶς κατὰ ἔηράν δυνάμεις μὲ κυριαρχία στὶς θάλασσες καὶ συνακόλουθο ἀποκλεισμὸ τῶν Στενῶν, τῶν ἀκτῶν Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἀδριατικῆς.

Ἡ ἀπουσία τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου θὰ ἀφηνε ἀνενόχλητο τὸν τουρκικὸ στὴν

31. Bλ. Cleanthes Nicolaides, *Mazedonien. Die geschichtliche Entwicklung der mazedonischen Frage im Altertum, im Mittelalter und in der neuen Zeit*, Berlin 1903, 205. L.S. Stavrianos, *Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, Hamden, Connecticut 1964, 134 κ.é.

32. Γιὰ τὴ μεσολάβηση τοῦ βλ. Ivan E. Guéchoff, *L' Alliance Balkanique*, Paris 1915, 63-64. Douglas Dakin, «The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States», *Balkan Studies*, 3 (1962) 344-345. Τοῦ αὐτοῦ, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Thessaloniki 1966, 436 κ.é. Rossos, ἔ.ἀ., 106.

33. Εὐαγγέλου Μελιγκούνακη, *Βενιζέλου Ἀνάβασις. Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν πολιτικὴν πολεμικὴν καὶ διπλωματικὴν δρᾶσιν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου*, Αθῆναι, 1955, 90. Bλ. καὶ 93.

έγκαιοη μετακίνηση χερσαίων τουρκικῶν δυνάμεων στὴ Βαλκανική, συνάμα δὲ στὴν ἀνελέητη σφυροκόπηση Μαυροβουνίων καὶ Σέρβων στὸν Ἀδρία καὶ τῶν Βουλγάρων στὸν Εὔξεινο. Ἐπὶ πλέον ἀπόρριψη τῆς ἑλληνικῆς συμμετοχῆς στὴ συμμαχία τῶν χριστιανικῶν βαλκανικῶν χωρῶν καὶ ἐνδεχομένη ἑλληνοτουρκικὴ σύμπραξη προοιωνιζόταν τὴν κατὰ κράτος ἥττα τῶν Βαλκανίων μὲ πρώτη ἐπώδυνη ἐπίπτωση τὴν ἐδαφικὴν συρρίκνωσή τους καὶ ἵσως τὴν ἀπώλεια τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως τους, γιὰ τὴν ὅποια ἡ τουρκικὴ διπλωματία θὰ εἴχε ἔξασφαλίσει πρόθυμη συγκατάθεση τῶν δυνάμεων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καὶ τῆς Δύσεως μὲ τὸ ἀξημάτω, φανερές ἢ ἄδηλες παραχωρήσεις, ὅπως ἥδη εἴχε πράξει γιὰ τὴν Ἀγγλία μὲ μιστικὴ εἰδικὴ ἐκχώρηση τῆς Κύπρου³⁴ κατὰ τὶς προεργασίες τοῦ Συνεδρίου Βερολίνου.

Ἐστω, λοιπόν, καὶ μὲ τὶς ἀπαράδεκτες ὑστεροβουλίες καὶ προειλημμένες ἀπόρρητες ἀποφάσεις τῶν Βαλκανίων, ἀφοῦ στὴν Ἑλλάδα δὲν δόθηκε δυνατότητα ρυθμίσεως τοῦ ζητήματος κατανομῆς τῶν ἀπελευθερουμένων ἐδαφῶν, κλειδὶ εἰσόδου τῆς στὴ βαλκανικὴ συμμαχία ἀποβαίνει τὸ Πολεμικὸ Ναυτικό.

Ο καθηγητὴς τῆς νεώτερης ἴστορίας στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ κατ' ἔξοχὴν μελετητὴς τῆς περιόδου 1912 Νικόλαος Βλάχος περιγράφει τὴν κατάσταση ὡς ἔξης: «Ἐφ' ὅσον παρὰ τὴν προϊούσαν κατάρρευσιν τῆς δύναμις αὐτοκρατορίας αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῆς ἥσαν ἀκόμη ἐπαρκεῖς εἰς ἀριθμὸν καὶ μαχητικότητα, δὲν ἦτο βεβαίᾳ ἐκ τῶν προτέρων ἡ εὐτυχὴς ἐκβασις πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας τῆς Βουλγαρίας συνηστισμένης μετὰ μόνης τῆς Σερβίας, διότι ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη ἡ θὰ ἀπεῖχε τοῦ πολέμου ἢ θὰ συνέπραττε μετὰ τῆς Τουρκίας ἀντὶ τῆς μερικῆς ἴκανοποιήσεως τῶν ἐθνικῶν βλέψεών της· ἡ ἥττα τῆς Τουρκίας ὑπὸ τῶν συνηστισμένων δύο κρατῶν, τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας, ἀνευ τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἦτο ἀπίθανος καὶ προβληματικὴ ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως τῆς Ρουμανίας ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἢ στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως τῆς μοναρχίας εἰς τὸ σαντζάκιον τοῦ Νοβιταζάρ· ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα καὶ ἰδίως πρὸς παρεμπόδισιν τῆς μεταφορᾶς τουρκικῶν στρατευμάτων ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὴν Εὐρώπην θὰ ἦτο πολύτιμος»³⁵. Τὴν περικοπή, ἡ ὅποια ἐκφράζει σκέψη τοῦ Ivan Guechoff, καταχωρίζει ὁ Βλάχος αὐτούσια τὸ ἐπόμενο ἔτος, 1954, στὸν πρῶτο τόμο τοῦ διγώδους συνθετικοῦ συγγράμματος γιὰ τὴν ἴστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

34. Ἀπ. Ἡ. Βακαλόπουλου, *Νέα Ἑλληνικὴ ἴστορία 1204-1985*, δ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1990, 278.

35. N. Βλάχου, *Ἡ συμμαχικὴ προσέγγισις τῶν τεσσάρων χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου κατὰ τὸ ἔτος 1912*, Θεσσαλονίκη 1953, 18.

Οι μετέπειτα ἀξιολογήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ ὡς παράγοντος διαπραγματευτικοῦ πρὸς ἀποδοχὴν τῆς Ἑλλάδος στὴ βαλκανικὴ συμμαχία ἀφθονοῦν καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς ὑπερθεματίζουν τὴν δορθότητα τῆς σκέψεως³⁶.

Μόλις ἐφέτος σκιαγραφούμενο μὲ συντομίᾳ, σαφήνεια καὶ σφαιρικότητα τὸ Βαλκανικὸ Στρατιωτικὸ Σύμφωνο ὑποστηρίζονται ἐπακριβῶς τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ Ρωσία, γιὰ ν' ἀντιδράσει στὴν πολιτικὴ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ὥθησε τὰ δύο σλαβικὰ κράτη τῆς Βαλκανικῆς, Σερβία καὶ Βουλγαρία, νὰ ὑπογράψουν στὶς 29 (π.η.) Φεβρουαρίου 1912, μυστικὴ συνθήκη συμμαχίας, μὲ σκοπὸ τὴν κήρυξη πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας. Στὴ Συνθήκη προσεχώρησε καὶ τὸ Μαυροβούνιο. Οἱ σύμμαχοι προκαθόρισαν, σὲ περίπτωση νίκης καὶ τὰ ἑδάφη ποὺ θὰ ἔπαιρναν. Ἡ Ἐλλὰς σκόπιμα ἀγνοήθηκε, γιὰ ν' ἀγνοηθοῦν καὶ τὰ ἐθνολογικὰ δίκαια τῆς. Ἡ συμφωνία ἀποσκοποῦσε στὴ διανομὴ ἐδαφῶν ποὺ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἦταν διεκδικητικὸ αἴτημα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ Βούλγαροι, ὅμως, ἀφ' ἐνὸς διότι ὑποτιμοῦσαν τὴν ἀξία τοῦ Στρατοῦ μας, θεωροῦσαν, ὅμως, ἀναγκαία τὴ συμμετοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ στὸν πόλεμο καὶ ἀφ' ἐτέρου διότι φοβήθηκαν μία σύμπραξῃ Ἑλλάδος - Τουρκίας, δέχθηκαν πρόταση τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως νὰ μπεῖ καὶ ἡ Ἐλλὰς στὴ συμμαχία, χωρὶς συγκεκριμένες ἐδαφικὲς διεκδικήσεις. Ὅμως, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἥγεσία μας ἐπέδειξαν τόλμη, γιατὶ εἶχαν πίστη στὸ ἀξιόμαχο τοῦ Στρατοῦ μας. Ἔτσι, δέχθηκαν, ὁ καθένας νὰ λάβει αὐτὰ ποὺ ὁ Στρατός του θὰ προλάβει νὰ καταλάβει. Ἄρα, ὁ ἐπικείμενος πόλεμος δὲν θὰ ἦταν μόνο ἔνας ἀγώνας κατὰ τῶν Τούρκων ἀλλὰ κι ἔνας ἀγώνας δρόμου μεταξὺ συμμάχων»³⁷.

Ἐξ ἄλλου ἐφέτος, ἐπίσης, μὲ τὴν εὐκαιρία προφανῶς τῆς ἐπετείου τῶν ὄγδοντα χρόνων ὁ καθηγητὴς τῆς νεύτερης Ἰστορίας στὴ Σχολὴ Ναυτικῶν Δοκίμων Κ. Βάροφης ἐπαναλαμβάνει «ὅτι, ἡ ἀποδοχὴ τῆς Ἑλλάδας, στὴ Βαλκανικὴ Συμμαχία, ὀφείλεται στὸ στόλο της, προκειμένου νὰ ἀποτραπεῖ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐνίσχυση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μετώπου, μὲ τὶς ἀτέλειωτες ὁθωμανικὲς ἐφεδροεἰς τῆς Ἀσίας»³⁸.

36. Πβ. Dém. J.D. Drossos, *La fondation de l' Alliance Balkanique. Etude d' histoire diplomatique*, Athènes 1929, : «Il importe aussi de relever que sans l' adhésion préalable de la Grèce à une semblable politique ni la Bulgarie, ni la Serbie n' auraient été en mesure de le faire d' elles mêmes. Et cela surtout par crainte d' un rapprochement politique et militaire entre la Grèce et la Turquie que, d' ailleurs, les intérêts vitaux de ce deux pays paraissaient alors imposer dans le but de contrecarrer le renforcement de l' influence slave dans les Balkans».

37. Σ. Ι. Καργάκουν, «Ο Α΄ βαλκανικὸς πόλεμος (1912-1913)», *Ἑλλάδα 20ός αιώνας*, Έκδ. Ἀπογευματινὴ Α.Ε., Β', τεῦχος, 5, 68γ.

38. K. Βάροφη, «Ἡ δράση τοῦ ναυτικοῦ τὸ 1912-13», *Ἡ Καθημερινή*, Ἀφιέρωμα, 28.6.1992, 12.

Πάντως μὲ τὴν ἀπόλυτη καὶ στερεότυπη ἐπανάληψη τοῦ τελικοῦ ἐπηρεασμοῦ τῶν τριῶν βαλκανικῶν χωρῶν καὶ πρὸ πάντων στὸ διαπραγματευτικὸ στάδιο, ὃπου σταθμίζουν τὸ Ἑλληνικὸ Πολεμικὸ Ναυτικὸ ὡς πρωταρχικὸ παράγοντα, γεννᾶται τὸ ἔρωτημα ὃν τόσο οἱ Βαλκάνιοι ὅσο καὶ οἱ Ἰδιοὶ οἱ Ἑλληνες τελοῦν κατὰ τὶς κρίσιμες συνομιλίες ἐν γνώσει τῆς πραγματικῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς Τουρκίας σὲ σχέση μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἑλληνική.

Ο Γάλλος Nel, ὁ ὅποῖς γνωρίζει τὰ ἀκριβῆ στοιχεῖα, ἀποφαίνεται κατηγοριατικὰ ὑπέρ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου: «La flotte ottomane était franchement supérieure à la flotte grecque, au triple point de vue de la puissance offensive, de l'homogénéité et du tonnage. Elle a manqué d'un chef énergique pour la conduire à la victoire»³⁹.

Ἐκεῖ ποὺ μειονεκτεῖ ἡ Τουρκία, στὴ δραστήρια ἥγεσία τοῦ στόλου της, πλεονεκτεῖ καταφανῶς ἡ Ἑλλάς. Διαστάσεις μυθιστορηματικὲς λαμβάνουν οἱ ἀκριτομύθιες, οἱ ὅποιες ἀφοροῦν στὴν τοποθέτηση ἀρχηγοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ. Ο αληθὸς τῆς πανεθνικῆς εὐθύνης καὶ τῆς ἀπροσμέτρητης δόξας ἀναδεικνύει στὸ ναυτικὸ στερέωμα τὸν Παῦλο Κουντουριώτη, γιὰ τὸν ὅποιο ἐπὶ πολὺ ἐκφράζονται διχογνωμίες ὡς πρὸς τὸ ἐπίπεδο καταρτίσεως σὲ σύγκριση μὲ συγχρόνους του, κατόχους μεγάλων τίτλων σπουδῶν. Ἐπιφυλάξεις καὶ ἐπικρίσεις διατυπώνονται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐτοιμότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου γιὰ τόσο καίρια ἀναμέτρηση μὲ τὴν Τουρκία⁴⁰.

39. *Récits et Visions de Guerre*, Paris s.d., 72. Βλ. καὶ Δ.Γ. Φωκᾶ, Ὁ στόλος τοῦ Αἰγαίου 1912-1913, Ἐργα καὶ Ήμέραι, Αθῆναι 1940, 7, Ἐπ. Μπαμπούρη, Τὸ ναυτικόν μας κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους 1912-13, 311.

40. ΠΒ. Θεοφανίδου, ἔ.ἄ., 230: «Κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τῆς στρατιωτικῆς συμφωνίας, μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας, τῆς ὑπογραφείσης ἐν Σόφιᾳ τὴν 9ην Σεπτεμβρίου 1912, ἡ Ἑλλάς ἀνελάμβανε νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ τοῦ στόλου τῆς νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ Αἰγαίου καὶ διακόψῃ τὰς διὰ τῆς θαλάσσης ταύτης συγκοινωνίας ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ασίας εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρχίαν.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, διαθέτοντος πολὺ ὀλιγώτερα μέσα τοῦ ἀντιπάλου του, κατεδείχθη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ πολέμου. Αἱ ἀρεταὶ τοῦ προσωπικοῦ του, ἐμπνεομένου ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, ἥγγινδον διὰ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνωτέρου ἄρθρου τῆς συμφωνίας. Τὸ ἀποτελέσματα τῆς ναυμαχίας τῆς 5ης Ιανουαρίου, κατὰ τὴν ὅποιαν ἡ Τουρκία ἔχασε πᾶσαν ἐλπίδα ἐπαναλήψεως τῆς ἀποπείρας ἀμφισβήτησεως τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης, ἐστερεώσαν τὰ μέχρις ἐκείνης τῆς ἡμέρας, κατόπιν αἱματηρῶν καὶ ἐνδόξων μαχῶν, ἀποκτηθέντα κατὰ ἔηραν ὑπὸ τῶν συμμάχων Βαλκανικῶν στρατῶν καὶ ἔξησφάλισαν τὴν ἄλωσιν τῶν πολιορκούμενων φρουρῶν τῶν Ιωαννίνων, τῆς Ἀδριανούπολεως καὶ τῆς Σκόδρας». Βλ. καὶ Ἐπιστολὴ Νικολάου Στράτου, ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς ἐφημερίδος «Σκοπίτ» σχετικὴ πρὸς τὴν πολεμικὴν παρασκευὴν τοῦ στόλου, ἐν *<Ναυάρχου Π. Γκίνη>*, Τστορία τοῦ Ναυτικοῦ Πολέμου 1912-1913. Ἀνατύ-

Σήμερα τίποτε άπό τα προηγούμενα δὲν άπορρίπτεται ώς έντελως ἀβάσιμο. Ὁ Ομως ὁ Παῦλος Κουντουριώτης ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις τῶν περιστάσεων. Εἶναι πραγματιστής⁴¹. Συνεκτιμᾶ τὶς ἀδυναμίες, ὅμολογοι μενών ἀντικειμενικές, τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους γὰ τὴν ἐπιτελικῶς ἐπιβεβλημένη προπαρασκευὴ μὲ τὸ ἄφευκτο τοῦ πολέμου. Οσμίζεται τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα. Ἀποτολμᾶ καὶ πιστεύει. Ἐκπέμπει αἰσιοδοξία καὶ θάρρος. Τονώνει τὸ ἡθικό, τὸ ὅποιο κατὰ τὸν Ναπολέοντα, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Nel, στὸν πόλεμο ἀποτελεῖ τὸ πᾶν: «A la guerre, tout est dans le moral»⁴².

Στὴν ἔλλειψη ἐνεργητικότητας τοῦ Τούρκου ὅμολόγου του, ὁ Κουντουριώτης ἀντιδρᾶ μὲ φυσικὸν δυνητικὸν ἐπιθετικὴ τακτικὴ, τῆς ὅποιας ἀποκρούφωση εἶναι ἡ δημιουργία στὸ στόμα τοῦ ἀντιπάλου προωθημένης ναυτικῆς βάσεως, μιλονότι οἱ παλαιότεροι ἐπιτελικοὶ ἀξιωματικοὶ ὅμοφωνα ἐπισημαίνουν τὴν ἀκαταλληλότητα μὲ προσφυέστατα ἐπιχειρήματα. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῆς Λήμνου, ἡ ὅποια σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὑψηλὸ φρόνημα καὶ τὴν σταθερὴν ἀποφασιστικότητα καθιστᾶ πραγματικότητα τὴν ἰδέα τοῦ ἀρχηγοῦ, δικαιώνει τὶς προσδοκίες τοῦ ἔθνους καὶ ἔξασφαλίζει ἀντάξια δόξα στὸν ἐμπνευσμένο καὶ τολμηρὸ ἀξιωματικό. Στὴν ἀναγνώσιν καὶ μάλιστα ἐντελῶς ψύχραιμη, ἀφοῦ γίνεται μετὰ εἰκοσετία ὀλόκληρη, προβαίνει ὁ Ἰδιος ὁ Βενιζέλος γράφοντας πρὸς τὸν Κουντουριώτη καὶ τὰ ἔξης: «...χωρὶς τὴν ἀδάμαστον ἀποφασιστικότητά Σου εἰς τὴν κατὰ θάλασσαν νίκην μας δὲν θὰ ἀποφασίζαμεν νὰ λάβωμεν μέρος εἰς τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον, μὲ ἀποτέλεσμα ὅτι, ἀν μὲν ἐνικοῦσαν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι τὰ ὅρια μας θὰ ἔμεναν δριστικῶς εἰς τὴν Μελούνα, ἡ τὸ πολὺ θὰ ἔφθαναν στὸν Ἀλιάκμονα, ἀν δὲ νικοῦσαν οἱ Τούρκοι, ἡ ζωὴ τῶν ὁμογενῶν τῆς Αὐτοκρατορίας θὰ ἀπέβαινε ἀνυπόφορος»⁴³.

Στὴ δεύτερη περίπτωση ἀνυπόφορος θὰ ἀπέβαινε καὶ ἡ ζωὴ ὅλων τῶν Βαλκανίων, τῶν συμμάχων, ὑπὲρ τῶν ὅποιων τὸ Ἑλληνικὸ Πολεμικὸ Ναυτικὸ ὅχι

πωσὶς ἐκ τῶν δημοσιευμάτων τῆς ἐφημερίδος «Σκοπί», Ἐν Ἀθήναις ἄ.χ., δ'.

41. Ἐκφράζει τὴν ἀδιάλειπτη καὶ μακραίωνη ναυτικὴ παραδόση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ὅποια ἀποδεικνύει τὶς ἐπιδόσεις στὴ θάλασσα καὶ ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἐθνικὴ συνέχεια. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Ἀργοναῦτες καὶ οἱ προϊστορικὲς ἐκστρατεῖες», ἐφημ. Ἐλευθερία (Αρρ.), 24-6-1984. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἡ σύμπραξή του μὲ τοὺς ἀρματολοὺς τοῦ Ὀλύμπου, Ἀθῆνα 1984. Ἐκδόσεις Ἐνώσεως Τριπολιτῶν. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ Ἑλληνικά πλοῖα στὸν Δούναβι, φροεῖς καὶ ὑπέρομαχοι πολιτισμοῦ. Ἐκδόσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ Ναύαρχος Π. Κουντουριώτης...», Ἐλευθερία, 29-3-1987, 8.

42. Nel, ἔ.ἄ.

43. Βάρφη, ἔ.ἄ., 13 καὶ 15, ὅπου καίρια βιβλιογραφία.

μόνον ἐκπληρώνει στὸ ἀκέραιο τὶς συμβατικὲς ὑποχρεώσεις⁴⁴ ἀλλὰ ὑπερφαλαγ- γίζει αὐτὲς προσφέροντας ἀφειδώλευτα θυσίες ὑλικοῦ καὶ ἐμψύχου δυναμικοῦ⁴⁵.

Ἐπομένως εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἀποτίσουμε παμβαλκανικὰ στοὺς πεσόντες καὶ στὰ θύματα τὸν ὄφειλόμενο φόρο τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης. Ἡς εἶναι ἀγήρως ἡ μνήμη τους.

44. Πράγματι δὲν ἐπαληθεύθηκαν ἀπλῶς ὅλα ὅσα εἶχαν ἐλπίσει οἱ σύμμαχοι ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Πολεμικὸ Ναυτικό, ἀλλὰ ἡ ἀποστολὴ του διευρύνθηκε πέρα τῶν συμφωνῶν καὶ προσδοκιῶν κατὰ τὴ διάοκεια τοῦ πολέμου. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος διενεργεῖ σωστικὰ τὸν ἀνελλιπὴ ἀνεφοδιασμὸ Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων ἀπὸ τὰ λιμάνια τῆς Ἀδριατικῆς καὶ μεταφέρει βουλγαρικὲς στρατιωτικὲς μονάδες μὲ ταχύτητα καὶ ἀσφάλεια στὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀνακουφίζοντας τὶς ἔξαντλημένες δυνάμεις. Βλ. καὶ Γκίνη, ἔ.ἄ., 195 κ.ἔ., ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο «Μεταφορὰ διὰ θαλάσσης βουλγαρικῆς ταξιαρχίας ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Δεδέ - Ἀγάτσ».

45. Θυσιάσθηκαν δὲ καὶ Ἑλληνικὰ ἐδάφη ἐν ὀνόματι τῆς εἰρήνης, ἀληθινὰ προπύργια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ ἀκμάζοντα Ἑλληνισμό. Βλ. Δημ. Κακκάβου, *Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν τελευταία τεσσαρακονταετίαν καὶ τὰ ἑθνικὰ ἥμιῶν δίκαια*, Θεσσαλονίκη 1946: «Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1912 δυστυχῶς δὲν ἀνεγνωρίσθησαν τὰ ἐθνολογικὰ δίκαια τῶν συμπολεμη- σάντων κρατῶν καὶ τῆς ἀπελευθερωθείσης Μακεδονίας, ἀλλ’ ἐθεσπίσθη ἡ αὐθαίρετος καὶ ἄδικος ἀρχὴ τοῦ πρώτου καταλαβόντος. Ἡ Ἑλλάς ἀντιμετωπίσασα τὸν κύριον ὅγκον τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς, ἀφωσάθη ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν νικηφόρον διεξαγωγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων, χωρὶς ν’ ἀπασχοληθῇ μὲ τὴν ὑστερόβουλον βλέψιν τῆς ἐστευμένης καταλήψεως τῶν ἰδαφῶν. Εἰς τὴν εἰλικρινὴ ἀφοσίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς στρα- τιᾶς πρὸς τὸν κύριον ἀντικειμενικὸν αὐτῆς σκοπὸν ἀφ’ ἐνὸς καὶ ἀφ’ ἐτέρου εἰς τὴν χαλαρὸν ἐκπλήρωσιν τῶν συμμαχικῶν ὑποχρεώσεων ἐκ μέρους τῆς συμμάχου Σερβίας ὀφείλεται ἡ μὴ ἔγκαιρος κατάληψις τοῦ Μοναστηρίου ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Καὶ οὕτω τὸ ἴσχυρόν τοῦτο προπύργιον τῆς ἑθνικῆς ἥμιῶν ἰδέας, ὅπου κατὰ ἐκατοντάδας ἀριθμοῦντα τὰ θύματα τῆς ἡρωϊκῆς αὐτοθυσίας τῶν ἀκραυγῶν προμάχων τῆς, περιέρ- χεται εἰς τὴν σερβικὴν ἐπικράτειαν, ἥτις, ὡς εἶναι γνωστόν, οὐδέποτε ἐνεφάνισε καθ’ δῆμην τὴν ἔξελιξιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος σερβικὴν φυλετικὴν ἐκδήλωσιν ἔνοπλον ἢ εἰρηνικὴν καθ’ ἄπαν τὸ διαμέρισμα τὸ νοτίως τοῦ Κρονούδου καὶ Περιεπέ...». Βλ. καὶ δηλώσεις Σέρβων ἀξιωματικῶν, κατὰ τὶς ὁποῖες τὸ Μοναστήριον εἶναι Ἑλληνικὸ καὶ γι’ αὐτὸν ἡ διαμονὴ τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ προσωρινή! Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν*, Β', Θεσσαλονίκη 1966, 76. Ἀσφαλῶς οἱ θυσίες θὰ ἤταν μεγαλύτερες, ἀν δὲν συνέπιπτε νὰ εἶναι στὸ Βουκουρέστι καὶ μάλιστα μὲ καίριες ἀρμο- διότητες κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐργασιῶν τῆς συνδιασκέψεως ἀπόδημος Ἑλληνόβλαχος. Βλ. Γ. Ρούσου, «Ο Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχὴ του», *Τὸ Βῆμα*, 18-6-1961.

ΕΛΛΑΣ. Το δραματικό κατάτελον στην Αθήνα.

Γ. ΑΒΕΡΩΦ.

Ο ΜΕΣΑΙ ΕΠΙΤΕΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΣ.

Ο ΗΛΑΖΑΝΟΣ ΚΟΤΤΑΙΟΠΟΥΛΟΣ

Ο άνδριάντας του Γεωργίου Αβέρωφ πρό της Τοσιτσαίας Σχολής Αλεξάνδρειας
(Γ. Πλατάρη - Τζίμα, Κώδικας Διαθηκῶν... Α' Μέτσοβο-Αθήνα 2004, 296)

**Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1912
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΔΕΣΚΑΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΠΡΟΣ Δ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΕΚΘΕΣΗ Ι. ΚΑΜΠΟΥΡΗ**

Ο Ιωάννης Καμπούρης γεννήθηκε στή Νέα Μιτζέλα τοῦ νομοῦ Μαγνησίας, τὸ ἔτος 1858. Στὸ στρατὸ κατατάχθηκε 22 ἔτῶν, τὸ 1880. Ὡς ἀξιωματικὸς διακρίθηκε ἥδη στὸν «πόλεμο τῆς ντροπῆς» τοῦ 1897. Λαμπρὴ δὲ ὑπῆρξε ἡ συμμετοχὴ του στοὺς νικηφόρους βαλκανικοὺς πολέμους καὶ στὶς μετέπειτα πολεμικὲς περιπέτειες τοῦ Ἐθνους μέχρι τοῦ 1922, ὅπότε, ἀποστρατεύθηκε μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Ὑποστρατήγου. Τὸ 1928*, σὲ ἡλικίᾳ 70 ἔτῶν, πέθανε στὴν Ἀθήνα.

Κατὰ τὸ διάστημα 1915-1917 διετέλεσε Μέραρχος τῆς XII Μεραρχίας τὸ δὲ 1920 Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Θεσσαλίας.

Στὴ Θεσσαλία ἀγωνίσθηκε καὶ κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1912. Μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου, ἦταν ὁ διοικητὴς τοῦ 1ου Τάγματος Εὐζώνων, ποὺ ἔδωσε σκληρές μάχες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἐπαρχιῶν Δεσκάτης καὶ Γρεβενῶν.

Ἡ περιγραφὴ καὶ ἔξιστόρηση τῶν μαχῶν αὐτῶν καὶ τῆς προελάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸν αὐτόπτη μάρτυρα καὶ συμπρωταγωνιστὴ Ιωάννη Καμπούρη ἀποκτοῦν ἰδιαίτερο ἴστορικὸ ἐνδιαφέρον.

Τὸ κείμενο εἶναι ἀποκαλυπτικὸ ὅχι μόνο γιὰ τὰ πολύτιμα ἴστορικὰ στοιχεῖα, ποὺ περιέχει, ἀλλὰ καὶ γιὰ πλῆθος πληροφοριῶν σχετικῶν μὲ τὸ φυσικὸ καὶ ἀνθρώπινο περιβάλλον, τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων, τὴν πληθυσμικὴ σύνθεση τῶν περιοχῶν, τὰ ἀνθρωπωνύμια καὶ τοπωνύμια, ποὺ εἶναι χρήσιμες σὲ ἔτιστήμονες διαφόρων κλάδων, ὅπως λ.χ. γλωσσολογίας, ἑθνολογίας, δημοσιολογίας, κλπ. Τὸ ὑλικὸ δὲ τοῦτο προσφέρεται μὲ σαφήνεια, γλαφυρότητα καὶ γενικώτερα ἔξαιρετη γλωσσικὴ διατύπωση, ποὺ ἐπιμαρτυροῦν καὶ τὴν ὅλη πνευματικὴ συγκρότηση καὶ τὴν ζηλευτὴ ἐλληνομάθεια τοῦ συντάκτου τῆς Ἐκθέσεως.

Τὸ χειρόγραφο περιῆλθε στὰ χέρια μας χάρη στὸν σεβαστὸ φίλο κ. Μενέλαο - Παῦλο Κουτσούκο, τ. Διευθυντὴ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, ἀνεψιὸ ἀπὸ ἀδελφὴ τοῦ Ιωάννου Καμπούρη.

*Ἀποτελεῖται ἀπὸ εἴκοσι σελίδες ἀριθμημένες διαστάσεων 20 X 30 ἑκ.

Ἄπὸ ὅσο γνωρίζομε, ἔρχεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴ δημοσιότητα καὶ πλούτιζει τὴν τόσο πενιχρὴ βιβλιογραφία τῆς ἴστορίας τῶν νεωτάτων χρόνων τῆς βόρειας Θεσσαλίας καὶ γειτονικῆς Μακεδονίας. Εἶναι δὲ τὸ ἀκόλουθο:

* Έσφαλμένα στὴν ἔκτακτη ἔκδοση τῶν «**Θεσσαλικῶν Χρονικῶν**» 1935 ἀναγράφεται ως ἔτος θανάτου τὸ 1922, καθὼς καὶ ἡ συμμετοχὴ του στὶς μάχες Ἐλασσόνος καὶ Σαρανταπόρου. Τὶς διορθώσεις ἐπιχειροῦμε μὲ βάση τίς ἀκριβεῖς πληροφορίες, ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ Μενέλαος - Παῦλος Κουτσούκος.

*τον Τάγμα Εὐζώνων***Έκθεσις**

τῶν πεπραγμένων ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς κηρύξεως τῆς ἐπιστρατεύσεως μέχρι
τῆς 2ας Νοεμβρίου 1912·

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπιστρατεύσεως – τῇ 18ῃ Σεπτεμβρίου 1912 – τὸ τάγμα ἐκ τῶν τριῶν λόχων του, 1ου, 2ου καὶ 4ου, ἐστάθμευεν ἐν τῇ ἐν Κορίνθῳ μονίμῳ αὐτοῦ ἔδρᾳ τοῦ 2ου λόχου δυνάμεως 3 ἀξιωματικῶν καὶ 70 ὀπλιτῶν μετασταθμεύσαντος ἀπὸ τῆς 8ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς εἰς Τσιότιον. Ὡφειλε δέ, κατὰ προηγουμένην διαταγήν, ν' ἀναχωρήσῃ τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἐπιστρατεύσεως μὲ τὴν ὑπάρχουσαν δύναμιν του – ἀφίνοντας ἐν Κορίνθῳ μόνον τὸ ἀναγκαῖον προσωπικὸν πρόσωπον ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιστρατεύσεως – καί, μεταβάντας εἰς Τσιότιον, ἐγκαταστήσῃ δίκτυον προκαλύψεως ἐν ὥρισμένω τοιμῇ.

Οὕτω δὲ τῇ 12.45' ὥρᾳ ἑσπέρας τῆς 19 Σεπτεμβρίου, τὸ τάγμα, ἐξ ἐνὸς ἀντισυνταγματάρχου, 3 λοχαγῶν, 2 ἀνθυπολοχαγῶν, 1 ἀνθυπασπιστοῦ, 1 ἀνθυπιάτρου, 15 ὑπαξιωματικῶν, 178 σαλπιγκτῶν, ὑποδεκανέων καὶ στρατιωτῶν, 2 πυροβόλων... καὶ 16 κτηνῶν, ἀνεχώρησε σιδηροδρομικῶς ἐκ Κορίνθου καὶ ἀφίκετο τῇ 5ῃ ὥρᾳ ἑσπέρας ἐν Ἀθήναις, ὅπόθεν μετὰ δύο ὥρας, ἦτοι τῇ 7ῃ ὥρᾳ, ἀνεχώρησεν αὐθίς σιδηροδρομικῶς καὶ ἀφίκετο εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Ὁρφανῶν (Λαρίσης) τῇ 8.25' ὥρᾳ πρωΐας τῆς 20ῆς. Μετὰ δίωρον δ' αὐτόθι ἀναπαυσιν, ἀνεχώρησε καὶ τῇ 2.30' ὥρᾳ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀφίκετο ἐν τῷ χωρίῳ Βλοχῷ, ἔνθα κατηνύσθη.

Τῇ 21 Σεπτεμβρίου, ὥρᾳ 6.15' πρωΐας, τὸ τάγμα, ἐγκαταλιπόν τὸν ἐν Βλοχῷ καταυλισμὸν του, ἀφίκετο μετὰ δίωρον πορείαν ἐν Τσιότιῳ ὅπου ἐστρατωνίσθη. Οἱ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν δὲ Λιάτην Ἀριστείδην 2ος λόχος, ἀποσπασθεὶς τῆς φάλαγγος ἐν γεφύρᾳ «Ἀλῆ - Ἐφέντη», μετέβη κατ' εὐθεῖαν εἰς Ζάρκον, δρισθὲν ἔδραν αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖθεν ἀπέσπασεν ἀνὰ μίαν διμοιρίαν εἰς Ζάρκο - Μαρίαν καὶ ὑψοδείκτην 299, κατὰ τὰς πρὸ τοῦτο διαταγάς τῆς Διοικήσεως.

Αὐθημερόν ὁ 3ος λόχος μετεστάθμευσεν εἰς τὸ χωρίον Βοστίδιον καὶ ἀπέσπασε μίαν μὲν διμοιρίαν εἰς Βρωμόβρυσιν, ἄλλην δὲ εἰς Κάστρον Οίχαλίας πρός ἐπιτήρησιν τοῦ τομέως ἀπὸ νέας Σμόλιας μέχρι Πανίτσης.

Ἀπὸ τῆς ἐν Τσιοτίῳ ἀφίξεως, τὸ τάγμα ὑπῆκθη ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς ἀνεξαρτήτου ταξιαρχίας ἵππικον ὑποστράτηγον Ἀλ. Σούτζον. Μέχρι δὲ τῆς 3ης Ὁκτωβρίου συνεπλήρωσε τὴν εἰς ἄνδρας καὶ κτήνη ἐμπόλεμον δύναμιν του δι' ἀποστολῆς ἐφέδρων ἐκ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἐμπέδου τμῆματος τοῦ τάγματος καὶ ἐκ τῶν ταγμάτων 2ου καὶ 4ου τῶν Εὐζώνων. Προσεκολλήθη δ' αὐτῷ καὶ διμοιρία ἐκ 2 ἐλαφρῶν πυροβόλων Hotchkiss ὑπὸ λοχίαν καὶ 6 στρατιώτας τοῦ 1ου

συντάγματος πεζικού. Κατήρτισε δὲ τὰ Μεταγωγικὰ Μάχης καὶ Σώματος καὶ τὰς διμοιρίας τῶν πολυβόλων.

Τῇ 3 Ὀκτωβρίου τὸ τάγμα ὑπῆρθη ὑπὸ τὸν Συνταγματάρχην Σ. Γεννάδην, διοικητὴν τῶν ἐκ δύο εὐζωνικῶν ταγμάτων (1ου καὶ 4ου) ἀνεξαρτήτου ἀποστάσματος.

Μετὰ προηγουμένην δὲ διαταγὴν μου περὶ τῆς εἰς ὡρισμένα σημεῖα συγκεντρώσεως τῶν ἀπεσπασμένων λόχων 2ου καὶ 3ου, ὡς καὶ μᾶς διλοχίας τοῦ 4ου τῶν εὐζώνων, τεθειμένης προσωρινῶς ὑπὸ τὰς διαταγάς μου, τὸ τάγμα ἀνεχώρησεν ἐκ Τσιτίου τῇ 8ῃ ὥρᾳ πρωίας τῆς 4ης Ὀκτωβρίου καί, μετὰ μακρὰν ἀνάπαισιν ἐν τῷ χωρίῳ Κριτσίνη, ἀφίκετο τῇ 5ῃ ὥρᾳ ἐσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐν Ζαβλανίοις, ὅπου διενυκτέρευσεν ἐν καταυλισμῷ.

Τῇ 5ῃ Ὀκτωβρίου, ὥρᾳ 5,30' πρωίας ἀνεχώρησεν ἐκ Ζαβλανίων καὶ τῇ 6 ὥρᾳ ἐσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀφίκετο ἐν Κονσκῷ, ὅπου ἐλήφθη διαταγὴ τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποστάσματος πρὸς ὄμεσον ἔξακολούθησιν τῆς πορείας εἰς Τσούκαν. Ἐνεκα ὅμως τῆς μακρᾶς καὶ δι' ὀρεινῶν ἀτραπῶν πορείας ὑπεροπώσεως τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῶν κτηνῶν, τὸ τάγμα ἀνεπαύθη ἐπὶ τετράροδον καὶ τῇ 10ῃ ὥρᾳ ἐσπέρας ἀνεχώρησεν εἰς Τσούκαν, ἔνθα ἀφίκετο τῇ 2,30' ὥρᾳ πρωίας τῆς 6ης Ὀκτωβρίου. Ἡ τελευταία αὕτη πορεία, ὑπὸ πυκνότατον σκότος καὶ διὰ δυσβάτου ἀτραποῦ ἐκτελεσθεῖσα, καθ' ὑπερβολὴν κατεπόνησε πάντας. Τὸν δὲ κάματον ἐπηύησε καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ταύτης χώρας κατάκλισις, πρὸς βραχεῖαν, ἐν ὑπαίθρῳ ὑπὸ δρυμὸς ψῆχος, τῶν ἀνδρῶν ἀνάπαισιν.

Τῇ 7,15' ὥρᾳ πρωΐας τῆς 6ης ὁκτωβρίου, τὸ τάγμα, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ κυρίου σώματος τῆς φάλαγγος τοῦ ἀποστάσματος, διοικουμένου ὑπ' ἐμοῦ, ἀνεχώρησεν ἐκ Τσούκας καὶ διὰ τοῦ μεθορίου σταθμοῦ αὐτῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος διευθυνόμενον εἰς Δισκάταν. Ἡ πορεία ἐν ἐχθρικῷ ἐδάφει, οὗ τὸν δορζοντα πυκνοτάτη ἐκάλυπτεν ὁμίχλη, δὲν ἦτο ἀκίνδυνος. Ἐν τούτοις ἔξετελεῖτο κανονικώτατα.

Ἐπλησιάζομεν πρὸς τὴν Δισκάταν. Οἱ ἐχθρὸις κατέχων τὰ πρὸς Ν. τῆς πόλεως ὑψώματα τοῦ «Πρέτιμ Τεπέ» καὶ τὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ χωρίου «Παρασκευῆς» αὐχένα, ἐνισχυμένα δι' ὀρυγμάτων μάχης καλῶς προσηρμοσμένων εἰς τὸ ἔδαφος καὶ συνεπῶς μὴ ὀρατῶν μακρόθεν ἐξέπεμψε περὶ ὥραν πρωΐας τῆς 6ης ὁκτωβρίου τὰς πρώτας κατὰ τοῦ τάγματος βιολίδας. Ἀμέσως, γενομένης ἀναγνωρίσεως, ἀνεπτύχθη πρὸς μάχην ὁ 2ος ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ἀ. Λιάπην λόχος· μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ἀριστερὰ αὐτοῦ ὁ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ε. Κατσιώτην 3ος Λόχος, ὁ δὲ 4ος ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Χρ. Λιάσκαν, ἀριστερὰ τοῦ τελευταίου τούτου, ἀποτελέσας οὗτον τὸ ἀριστερὸν τῆς παρατάξεως τοῦ τάγματος μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ὑπεροχεράσῃ τὸν ἐχθρόν, λαμβάνων ἅμα μέριμναν καὶ περὶ ἀποκρούσεως τυχὸν ἀπὸ τοῦ χωρίου Παρασκευῆς ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως. Οἱ 1οις λόχος ἀπετέλεσε τὴν

έφεδρείαν, έγκαταστάσαν ἐπὶ καταλλήλου σημείου ὅπίσω τῶν μαχομένων λόχων, κριθέντος προσφόρου καὶ ὑπὸ τοῦ παρισταμένου διοικητοῦ τοῦ ἀποστάσματος. Δεξιὰ ἡμῶν εἶχεν ἀναπτυχθῆ πρὸς μάχην καὶ ἐμάχετο τὸ 4ον τάγμα τῶν Εὐζώνων.

὾πὸ τὴν ἀρχαμένην νὰ πίπτῃ βροχήν, ἡ μάχη διεξήγετο θαυμασίως. Οἱ πρὸς μάχην ἀναπτυχθέντες τρεῖς λόχοι τοῦ τάγματος, πλήρως ταῖς διαταγαῖς συμμορφωθέντες ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς τοῦ ἀγῶνος περιπετείας προήλασαν κανονικῶς καὶ θαρραλέως, χρησιμοποιήσαντες τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους· κατισχύσαντες δὲ τοῦ ἔχθροῦ ἔξεδίωξαν αὐτὸν ἀπὸ τῶν θέσεών του, τοῦ 4ου λόχου σθεναρῶς καταδιώξαντος αὐτὸν πρὸς τὰ βορειοδυτικῶς τῆς Δισκάτης ὑψώματα τῆς Βουνάσας. Τὰ τμήματα πάντα, δεξιῶς ὑπὸ τῶν ἑαυτῶν ἥγητόρων διοικούμενα, ἐπεδείξαντο, καίπερ τὸ πρῶτον βαπτιζόμενα εἰς πῦρ, ἀπαράμιλλον θάρρος καὶ ἀνδρείαν, δικαιώσαντα τὴν περὶ τῶν Εὐζώνων κρατοῦσαν φήμην. Ἡ δὲ περὶ τὴν κατανάλωσιν τῶν πυρομαχικῶν φειδὼ καὶ εὔστοχος χρῆσις ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ γενομένη ἐν Κορίνθῳ τοῖς κληρονομοῦσι τοῖς ἐφέδροις ἐκπαιδευσις ὑπῆρξε γόνυμος.

Ἐκδιωχθέντος τοῦ ἔχθροῦ καὶ ἀλώθεισης τῆς θέσεως, ὁ μὲν 2ος λόχος, μετὰ τὴν προηγουμένην ἀνίχνευσιν, κατέλαβε τὴν πόλιν τῆς Δισκάτης καὶ μετ' ὄλιγον ἐγκατέστησε προφυλακάς, κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς διοικήσεως, ἐπὶ τοῦ Ν.Δ. τῆς Δισκάτης αὐγένος καὶ πρὸς Α. τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ὁ δὲ 1ος λόχος ἐγκατέστησε τοιαύτας πρὸς δυσμὰς τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ εἰς τὸ ὑψός τοῦ 2ου λόχου. Ὁ 3ος λόχος μετέβη εἰς τὸ χωρίον «Παρασκευήν», ἔναντι τοῦ ὁποίου καὶ εἰς 500 μ. ἀπόστασιν ἐφάνη ἐρχόμενον ἔχθρικὸν ἀπόσπασμα δυνάμεως 100-150 ἀνδρῶν, καθ' οὗ ἐπέτεθή καὶ ὅπερ μετὰ δίωρον ἀγῶνα διασπαρέν ὑπεχώρησεν ἢ μᾶλλον ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ χωρίου «Ζητνιάτσι». Μεθό δὲ λόχος οὗτος ἐγκατέστησεν ἐν Παρασκευῇ προφυλακάς πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς πρὸς τὸ Ζητνιάτσι ὁδοῦ καὶ ἔξασφάλισιν τῶν νώτων τοῦ ἐν Δισκάτῃ σταθμεύοντος στρατεύματος <4ον τάγματος Εὐζώνων>. Ὁ 4ος λόχος ἐγκατέστησε προφυλακάς πρὸς Β. τῆς Δισκάτης. Οὕτω δὲ ἄπαν τὸ τάγμα, μετὰ τὴν μάχην, ἐγκατέστη ἐν προφυλακᾶς, ἀσφαλίσαν τὰς πρὸς τὴν Δισκάταν ἀγούσας ὁδοὺς καὶ διαβάσεις ἐν γένει.

Τὴν 7 ὁκτωβρίου, ἀναλαβόντος τοῦ 4ου τάγματος τῶν Εὐζώνων τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προφυλακῶν, τὸ τάγμα ἐστρατώνισθη ἐν Δισκάτῃ.

Τῇ 8 ὁκτωβρίου, οἱ μὲν λόχοι 2ος, 3ος καὶ 4ος ἀνέλαβον τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προφυλακῶν, ἐγκαταστήσαντες τοιαύτας ὁ μὲν 2ος καὶ 4ος εἰς τὰς κατὰ τὴν 6 ὁκτωβρίου θέσεις αὐτῶν, δὲ 3ος εἰς τὴν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὑπὸ τοῦ 1ου λόχου κατεχομένην θέσιν, τοῦ 1ου λόχου παραμείναντος ἐν Δισκάτῃ.

Τῇ 9 ὥρᾳ πρωΐας τῆς 9ης ὁκτωβρίου, τὸ τάγμα ἀνεχώρησεν ἐκ Δισκάτης καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀφίκετο εἰς τὸ χωρίον Λουζάνη καὶ κατέλαβε θέσιν πρὸς Α.

τοῦ χωρίου τούτου, κατά τὴν διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος, ἀκολουθήσαντος τὸ 4ον τάγμα Εὐζώνων, ὅπερ διετάχθη νὰ καταλάβῃ θέσιν πρὸς Δ. τοῦ χωρίου.

Περὶ τὴν 1 ὥραν ἐσπέρας ἡρούσθησαν πυροβολισμοὶ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν Λαζαράδων, δύο δὲ ὅβιδες διεκρίθησαν εὐκρινῶς ἐκραγεῖσαι πρὸ τοῦ χωρίου τούτου. Συνήπτετο μάχη ὑπὸ τῆς 5ης μεραρχίας προσβαλλούσης τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τοῦ ἐχθροῦ ἐγκατεστημένου ἐπὶ τῆς κοιλάδος καὶ τῶν ἐκατέρωθεν τῶν Λαζαράδων ὑψωμάτων. Διὰ τῶν διόπτρων παρετήρησα καὶ ἀνεγνώρισα ΝΔ. τῆς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατεχομένης θέσεως τμῆμα εὐζώνων ἀνῆκον προφανῶς εἰς τὸ 4ον τάγμα, πρὸς τὸ ἀριστερὸν δὲ τῆς ἐχθρικῆς θέσεως – ἔνθα ἡ 5η μεραρχία ἦ τμῆματα αὐτῆς – ἔδαφος ἦκιστα εὐνοοῦν τὴν προσπέλασιν τῶν μαχομένων φιλίων στρατευμάτων. Μὴ ἔχων δὲ ὅρτὴν ἐντολὴν πρὸς παραμονὴν ἐν τῇ θέσει, ἐν ᾧ ἐτέτακτο τὸ τάγμα, ὥδηγησα αὐτὸν πρὸς τὸ κροτοῦν πυροβόλον· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔφιππος ἀγγελιοφόρος τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος θεωροῦντός με ἔτι εὐρισκόμενον ἐν τῇ πρὸς Α. τῆς Λουζάνης θέσει – διότι ὁ ἀποσταλεὶς ν' ἀναγγείλῃ αὐτῷ τὴν πρὸς Λαζαράδες κίνησίν μου δὲν εἶχεν ἀκόμη συναντήσει αὐτὸν – μὲ εἰδοποίησε νὰ ὀδηγήσω τὸ τάγμα παρ' αὐτῷ. Ἀντιληπτῆς ὅμως γενομένης τῆς πρὸς τὸν ἐχθρὸν διευθύνσεώς μου, ἦτις ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν πρόθεσιν τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος, διετάχθην διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ αὐτοῦ νὰ ἔξακολουθῶ τὴν πρὸς Λαζαράδες πορείαν.

Ὄτε δὲ τὸ τάγμα ἀφίκετο εἰς τὸ νοτίως τῶν Λαζαράδων διερχόμενον ρεῦμα, ὁ ὄγρων μεταξὺ τμημάτων τῆς 5ης μεραρχίας καὶ τοῦ 4ον τάγματος τῶν Εὐζώνων ἀφ' ἐνός, καὶ τοῦ ἐχθροῦ, ἀφ' ἑτέρου, ἦτο κρατερός. Ἐξακολουθούσης δὲ τῆς πορείας τοῦ τάγματος πρὸς τὴν ἐχθρικὴν θέσιν, προηγήθην αὐτοῦ καὶ ἀφικόμενος ἐπὶ καταλλήλου σημείου ἀνεγνώρισα τὰς θέσεις τοῦ ἐχθροῦ, ἔχοντος ἐγκατεστημένας τὰς πρώτας αὐτοῦ γραμμάς πρὸ τοῦ χωρίου ἐν χαρακώμασιν ἐκατέρωθεν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἀφ' ὧν ἔβαλλεν θεριστικῶς τὸ πρὸ αὐτοῦ ἔδαφος.

Ο ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κατσιώτην Εὔστ., πρὸς δὲν ἐνεδείχθη ὁ τομεὺς προσβολῆς, 3ος λόχος ἀνεπτύχθη ἀμέσως πρὸς μάχην καί, δι' ὁρμητικῆς κινήσεως ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, ἐπλησίασε τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα εἰς ἀπόστασιν 350 μ. περίπου, ἔνθα, κατάλληλον ὀπωσδήποτε εύρων φυσικὸν προκάλυμμα, ἐσταμάτησε καὶ ἤρξατο πυρῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐνταῦθα, καιρίως τραυματισθέντος τοῦ λοχαγοῦ Κατσιώτου, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ λόχου ὁ ὑπολοχ. Ἀθανασιάδης Κωνσταντῖνος. Βραδύτερον ὁ λόχος, δεξιῶς ἐλισσόμενος προυχώρησε καὶ κατέλαβε θέσιν ἐγγύτερον τῷ ἐχθρῷ πρὸς Α. τῆς εἰς τὸ χωρίον ἀγούσης ὁδοῦ. Τὴν θέσιν ταύτην ἐτήρησε μέχρι τῆς 7ης ἐσπερινῆς ὥρας, ὅτε εἶχεν ἐπέλθει τὸ σκότος καὶ τὸ πῦρ εἴχε παύσει.

Διμοιρία τοῦ 1ου λόχου ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχ. Κέντρον Γ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ

τάγματος εἰς τὸν ἀγῶνα εἶχεν ἀναπτυχθῆ πρὸς μάχην ἵκανως πρὸς Α. τῆς εἰς Λαζαράδες ἀγούσης ὁδοῦ πρὸς προστασίαν τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ τοῦ τάγματος. Τὸ ὑπόλοιπον δὲ τοῦ λόχου ἐτάχθη ἐπὶ τῆς προσφορώτερας θέσεως ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς διάστημά τι ἀπὸ τοῦ 3ου λόχου.

Οὐ ύπὸ τὸν λοχαγὸν Λιάπην Ἀ. 2ος λόχος ὠρίσθη κατ' ἀρχάς, προσωρινῶς καὶ μέχρι διευρυνήσεως τῆς καταστάσεως, ὡς στήριγμα τῶν προταχθέντων τμημάτων. Ἐπειδὴ ὅμως, ἔνεκα τῆς ὄμορρόπου σχεδὸν ἀλίσεως τοῦ ἐδάφους, αἱ διὰ τὴν γραμμὴν τῆς μάχης προωρισμέναι ἐχθρικαὶ βολίδες προσέβαλλον καὶ τὸν λόχον τοῦτον, διέταξα αὐτὸν νὰ ἐλιχθῇ ἐν καταλλήλῳ στιγμῇ πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἔξελθῃ ἐντελῶς τοῦ μετώπου τῶν μαχομένων τμημάτων.

Μετ' ὀλίγον ἀντιλαβόμενος, ὅτι τὸ ἥθικὸν τῶν ἀνδρῶν τοῦ 2ου λόχου ἦρξατο ακλονίζόμενον, ἔνεκα τῶν ἀτάκτως φευγόντων ὀπλοφόρων χωρικῶν κραυγαζόντων «μᾶς ἔφαγαν τὰ σκυλιά» καὶ ἐκ τῆς πάντη φευδοῦς διαδόσεως, ὅτι τὰ πολυβόλα περιῆλθον εἰς χειρας τοῦ ἐχθροῦ, προβλέπων δ' ὅτι, ἐπερχομένου τοῦ σκότους, οἱ ἄνδρες ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ταύτας δὲν θὰ εἴχον τὴν ψυχραιμίαν νὰ παραμείνωσιν ἐν ταῖς θέσεσιν αὐτῶν, ὁ δὲ ἐχθρός, διὰ τὴν ἐγγύτητα, ἀντιλαμβανόμενος τῆς καταστάσεως ταύτης, δυνατὸν νὰ ἐπεχείρει, ἀτε διαθέτων δυνάμεις, σθεναράν ἀντεπίθεσιν, ἢς τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἥσαν ἀσφαλῶς δυσάρεστα εἰς τοὺς νικητὰς τῆς Δισκάτης, ἐτέθην ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λόχου τούτου καὶ, διατάξας «ἐφ' ὅπλου λόγχην», ἔξετέλεσα ἔφοδον, παρασύρας κατ' αὐτὴν καὶ τὸν ἀριστερότερα μαχόμενον 1ον λόχον. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ κίνησις αὗτη δὲν ἔξικετο μέχρι τῶν χαρακωμάτων τοῦ ἐχθροῦ, ὁ σκοπὸς ὅμως ἔξετελέσθη, διότι συνετέλεσεν αὕτη εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἥθικοῦ τῶν ἀνδρῶν, εἰς τὴν ἔξασφάλισιν καταλλήλου θέσεως πρὸς ἐγκατάστασιν προφυλακῶν μάχης κατὰ τὴν νύκτα καὶ εἰς τὴν ἀποθάρρωσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις, σχηματίσας τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ἀμεταρρέπτου πρὸς νίκην βουλήσεώς μας, ἐγκατέλιπε τὴν νύκτα τὴν θέσιν.

Οὐ ύπὸ τὸν λοχαγὸν Χρ. Λιάσκαν 4ος λόχος εἶχεν ἀποτελέσει τὴν ἐφεδρείαν τοῦ τάγματος, ταχθεὶς κατ' ἀρχὰς μὲν ὅπισω τοῦ μέσου τῆς γραμμῆς μάχης τοῦ τάγματος· βραδύτερον δέ, περὶ τὴν 4ην ὥραν ἐσπέρας, ὅπισω τοῦ ἀριστεροῦ τῆς παρατάξεως, ὅπερ ἦτο δυνατὸν ν' ἀπειληθῇ.

Τοῦ ἀγῶνος εὐρισκομένου εἰς τὸ δεξύτερον αὐτοῦ σημεῖον, ἀντελαβόμην καὶ μετ' ἐμοῦ πάντες, ὅτι βολίδες Μάνλιχερ διευθύνοντο καθ' ἡμῶν δεξιόθεν, δύο δὲ ὀβίδες, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους ἐκπεμφθεῖσαι, διερράγησαν παρὰ τὰς γραμμὰς τοῦ τάγματος. Προσεβαλλόμεθα ὑπὸ τμημάτων τῆς 5ης μεραρχίας, ἥτις, εὐτυχῶς ἀντιλαβομένη τῆς πλάνης, ἔπαινε τὸ καθ' ἡμῶν πῦρ. Καὶ τὸ γεγονός τοῦτο οὐκ ὀλίγον εἶχε συντελέσει εἰς τὴν θορύβησιν τῶν ἀνδρῶν.

Μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πυρός, ἐπελθόντος δὲ καὶ τοῦ σκότους καὶ πιπτούσης βροχῆς, διέταξα τὸν 2ον λόχον καὶ ἐγκατέστησεν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐμοῦ ἐποπτεί-

αν καὶ μετὰ προηγουμένην ἀναγνώρισίν μου ἀπὸ τῆς ἡμέρας, προφυλακάς μάχης παρὰ τὴν γραμμήν μάχης καὶ ἐπὶ τῆς μᾶλλον εὐνοϊκῆς θέσεως· τὸν 3ον λόχον ν' ἀποσυρθῇ ὀλίγον τῆς θέσεώς του καὶ ἐγκαταστήσῃ καὶ οὗτος τοιαύτας προφυλακάς. Διέταξα πρὸς τούτοις τὰ τμήματα τοῦ 1ον λόχου νὰ συγκεντρωθῶσι παρὰ τὸν 2ον.

Τὸν 4ον λόχον συγκεντρωμένον ἔταξα ὅπισσα ἐπὶ καταλλήλου πρὸς τοῦτο θέσεως, παρ' ἥν ἔμειναν καὶ δύο λόχοι τοῦ 4ου τάγματος τῶν Εὐζώνων, ἀφικόμενοι μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πυρὸς ἐξ ἀποστολῆς, ἥν εἶχον ἐκτελέσει κατὰ διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος. Ἐνταῦθα συναντήσας τὸν διοικητὴν τοῦ ἀποσπάσματος ἐξέθηκα αὐτῷ τὴν κατάστασιν καὶ τὰ ληφθέντα μέτρα, ἄτινα ἐνέκρινε.

Δύο εἶχον παρέλθει σχεδὸν ὥραι απὸ τῆς παύσεως τοῦ πυρὸς – περὶ τὴν 9ην ἑσπέρας – δύτε ὁ ἐχθρός, ἐπιφελούμενος τοῦ σκότους καὶ τῆς βροχῆς καὶ θεωρῶν κατάλληλον τὴν στιγμὴν τῆς ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ὑποχωρήσεώς του, ἥρξατο ἀπὸ τῶν χαρακωμάτων του σφοδρῶν συμπυροκροτήσεων, αἵτινες, μολονότι εἰς ταύτας ἀνταπεκρίθησαν αἱ προφυλακαὶ μάχης, ἐπτόησαν τινὰς τῶν εἰς τὸν 1ον λόχον καὶ τὸ 4ον τάγμα τῶν Εὐζώνων ἀνηκόντων ἀνδρῶν, οἵτινες τραπέντες πρὸς τὴν πρωτοφυλακήν, ἐσταματήθησαν αὐτόθι ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ Λιάπη. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τοῦ 4ου λόχου, δὸν ἡ ἄμεσος ἐπέμβασις ἐμοῦ καὶ τοῦ διοικητοῦ ἀποσπάσματος συνεκράτησεν ἐν τῇ θέσει του.

Ἡ τελευταία αὕτη ἐκδήλωσις τοῦ ἐχθροῦ, ἐπὶ βραχὺ διαρκέσασα, ἔθετο τέρμα εἰς τὴν μάχην· διότι αἱ τελευταῖαι αὗται συμπυροκροτήσεις σκοποῦσαι τὴν διευκόλυνσιν τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τῶν τελευταίων αὐτοῦ τμημάτων, ἄτινα ταῦτα μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ πυρὸς ἔφυγον. Ὑπὸ τὴν ἀκατασχέτως δὲ πίπτουσαν φραγδαίαν βροχὴν καὶ τὸ πυκνότατον σκότος δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὴ ἡ φυγὴ, ἥτις, καὶ ἔαν ἐγένετο, δὲν καθίστα ἐφικτὴν τὴν καταδίωξιν.

Τῇ 8ῃ ὥρᾳ πρωΐας τῆς 10 ὁκτωβρίου, μετὰ προηγουμένην ἀναγνώρισιν, τὸ τάγμα εἰσῆλθεν εἰς τὸ χωρίον Λαζαράδες καὶ ἔμεινεν ἐν καταυλισμῷ, ληφθέντων μέτρων ἀσφαλείας.

Τῇ 1ῃ ὥρᾳ ἑσπέρας τῆς 11ης ὁκτωβρίου, ἀνεχωρησε τὸ τάγμα ἐκ Λαζαράδων καὶ τῇ 4.30' ὥρᾳ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀφίκετο εἰς τὴν Μονὴν Παναγίας τοῦ Ζηδανίου, ἐνθα κατηύλισθη, τῶν λόχων 1ου καὶ 2ου ἐγκαταστάτων ἐν προφυλακαῖς.

Ο 3ος λόχος, ἀποτελῶν τὴν πλαγιοφυλακὴν τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ἀποσπάσματος, ἀφίκετο ἐν τῇ ἀνωτέρῳ θέσει περὶ τὴν 5.30' ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ ἐγκατέστη ἐν καταυλισμῷ ὡς ἐφεδρεία τῶν προφυλακῶν.

Τῇ 12 ὁκτωβρίου, τὸ τάγμα παρέμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ ὡς ἀνωτέρῳ θέσει, ἀναλαβὼν αὖθις τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προφυλακῶν τοῦ ἀποσπάσματος διὰ τῶν λόχων

3ου και 4ου.

Τη 8η ώρα πρωΐας της 13 άκτωβρίου, τὸ τάγμα ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Μονῆς Ζηδανίου καί, διὰ Λαζαράδων ἔνθα ἐγένετο μακρὰ ἀνάπταυσις πρὸς λῆψιν τοῦ συσσιτίου, ἀφίκετο τῇ δῃ ώρᾳ ἐσπέρας εἰς τὸ χωρίον «Ζηπνιάτσι», ὅπου κατηλίσθη, ἀνατεθείσης φυλακῆς τινος εἰς τμῆμα τοῦ 2ου λόχου, καθόσον ἡ ὑπηρεσία τῶν προφυλακῶν ἀνετέθη εἰς τὸ 4ον τάγμα τῶν Εὐζώνων.

Ἡμην διοικητὴς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς κατὰ τὴν πορείαν.

Τῇ μεσημβρίᾳ της 14 άκτωβρίου, τὸ τάγμα ἀναχωρῆσαν ἐκ Ζηπνιάτσι**, ἀφίκετο, μετὰ πορείαν κατά τι ἐπίπονον, τῇ δῃ ώρᾳ ἐσπέρας εἰς τὸ χωρίον Φιλί, ὅπου κατηλίσθη.

Κατὰ τὴν πορείαν διώκουν τὸ κύριον σῶμα τῆς φάλαγγος.

Τῇ 7ῃ ώρᾳ πρωΐας της 15 άκτωβρίου, τὸ τάγμα ἀναχωρῆσαν ἐκ Φιλί, ἀφίκετο ἐν Γρεβενοῖς τῇ 1ῃ ώρᾳ ἐσπέρας καὶ ἀμέσως οἱ λόχοι, τῇ διαταγῇ τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος μετέβησαν εἰς τὰς ὁρισθείσας αὐτοῖς θέσεις προφυλακῶν. Κατὰ τὴν πορείαν ταύτην δύο λόχοι τοῦ τάγματος ἀπετέλεσαν τὴν ἐμπροσθοφυλακήν, ἵνα ἡμην διοικητὴς, εἴς διετέθη ως πλαγιοφυλακὴ τῆς φάλαγγος ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ πορείας καὶ εἴς ἀπετέλεσε μέρος (κεφαλὴ) τοῦ κυρίου σώματος.

Τῇ μεσημβρίᾳ της 16 άκτωβρίου, ἀνακληθέντων τῶν λόχων ἐκ τῶν προφυλακῶν, τὸ τάγμα μεμονωμένον ἀνεχώρησεν ἐκ Γρεβενῶν καὶ περὶ ώραν 5.15' ἐσπέρας ἀφίκετο εἰς τριῶν χιλιομέτρων ἀπόστασιν νοτίως πρὸ τοῦ χωρίου Τσούρχλι, κατεχομένου ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, πρὸς δὲ σῶμα Κρητῶν εἶχε συμπλακῆ. Ὅτε τὸ τάγμα ἀφίκετο αὐτόθι, ἡ συμπλοκὴ εἶχε παύσει, ὅπλαρχηγοὶ δὲ τοῦ σώματος μὲν ἐπληροφόρησαν, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ εἶναι διπλασία τούλαχιστον τῆς τοῦ τάγματος. Μὴ ἐπιτρεπούσης δὲ τῆς ώρας ἀνάληψιν ἐπιχειρήσεως, λίαν μάλιστα ἀμφιβόλου ἐκβάσεως ἔνεκα τῶν πληροφοριῶν, τὸ τάγμα κατηλίσθη ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, σχηματίσαν διὰ τὴν ἐγγύτητα τοῦ ἐχθροῦ προφυλακὰς μάχης. Ἀνήνεγκον δ' ἀμέσως τὴν κατάστασιν πρὸς τὸν ἐν Γρεβενοῖς διοικητὴν τοῦ ἀποσπάσματος, εἰδοποιήσας ἄμα αὐτὸν, ὅτι δὲν θὰ ἐπεχείρουν πρὸ τῆς 7ης πρωΐνης ώρας τῆς ἐπιούσης.

Ο διοικητὴς τοῦ ἀποσπάσματος, λαβὼν τὴν ἀναφοράν μου, ἐτέθη ἐπικεφαλῆς τοῦ ἐν Γρεβενοῖς 4ου τάγματος τῶν Εὐζώνων καὶ τὴν πρωΐαν της 17 άκτωβρίου ἀφίκετο εἰς τὸν καταυλισμόν μου. Ἀναληφθείσης δ' ἀμέσως τῆς ἐπιθέσεως κατά τε τοῦ μετώπου καὶ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ τῆς θέσεως, ὁ ἐχθρὸς ἐγκατέλιπεν ἀμαχητὶ αὐτήν, κατασφάξας πέντε τῶν κατοίκων, καὶ ἀπεσύρθη ἐν τάχει πρὸς βιορᾶν. Περὶ τὴν μεσημβρίαν, καταληφθέντος τοῦ χωρίου Τσούρχλι, τὸ τάγμα κατηλίσθη αὐτόθι, ἐγκαταστῆσαν προφυλακὰς εἰς τὰ κυριώτερα σημεῖα.

Τῇ 18 άκτωβρίου τὸ τάγμα παρέμεινεν ἐν Τσούρχλι. Περὶ δὲ τὴν 5ην ώραν

έσπερας ἔλαφον δόπτικοῦ τηλεγράφου διαταγὴν τοῦ ἐν Γρεβενοῖς διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος ὅπως τὸ τάγμα μετὰ τῶν πολυβόλων του ἐκκινήσῃ τὴν προϊαν τῆς 19 ὁκτωβρίου καὶ, ἀκολουθοῦν τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν Κρίφτοι, γέφυραν ποταμοῦ Βοχαρίνας, προχωρήσῃ πρὸς κατάληψιν τῆς Λαψίστης. Διμοιρία δὲ τοῦ τάγματος ὑπὸ ἀξιωματικὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν κατὰ τὴν πορείαν ὑπηρεσίαν τῆς ἀναγνωρίσεως, ἀκολουθοῦσα τὸ διὰ τὸ τάγμα ὄρισθὲν δρομολόγιον καὶ ἐκκινοῦσα μίαν ὥραν ἐνωρίτερον τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἵνα ἀναγνωρίσῃ τὰς τυχόν δυσχερείας τοῦ ἐδάφους, καθὼς καὶ πάσας τὰς δυνατὰς θέσεις, ἃς θὰ ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ τὸ τάγμα ἄμα ὡς παρίστατο ἀνάγκη.

Περὶ δὲ τὴν 12 ὥραν ἐσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας 18 ὁκτωβρίου ἔλαφον ἔγγραφον διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀποσπάσματος ὅπως συνδυάσω τὴν προέλασίν μου ταύτην μετὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀφοπλισμοῦ τῶν κατοίκων τῶν ὀθωμανικῶν χωρίων τῶν κειμένων μεταξὺ Τσούρχλι καὶ Ἀνασελίτσης [Λαψίστης] δι' ἐνὸς λόχου, δστις, ἐκτελῶν, θέλει μὲ παρακολούθει μέχρι τοῦ τέρματος τῆς πορείας ἔστω καὶ ἐξ ἀποστάσεως. Τὰ τουρκικὰ δὲ χωρία ἦσαν: Κρίφτοι, Δροβρανίτσα, Τσοτύλι, Ζουπάνι κ.τ.λ. κείμενα ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ τῆς πορείας μου.

Κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ὡς ἀνωτέρῳ ὥραν ἀφικόμενος ἐκ Γρεβενῶν ὁ διοικητὴς τοῦ ἐν Τσούρχλι σώματος τῶν Κρητῶν λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Κατεχάκης, μοὶ ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἔλαφε γνῶσιν τῶν ἀνωτέρω διαταγῶν καὶ ὅτι αὐτὸς θὰ προηγεῖτο τοῦ τάγματος κατὰ μίαν ὥραν καὶ, διαιρῶν τὸ σῶμα του εἰς τρία, θὰ διηγήσῃ τὰ μὲν δύο πρὸς χωρία ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ, τὸ δὲ τρίτον, οὗ θὰ ἥγειτο αὐτὸς οὗτος, θὰ μετέβαινεν εἰς Λαψίσταν.

Κατὰ συνέπειαν τῶν ἀνωτέρω διέταξα ἀμέσως ὅπως διμοιρία τοῦ 1ου λόχου ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχ. Κέντρον Γ. ἀναχωροῦσα τῇ 7 ὥρᾳ πρωΐας τῆς ἐπιούσης ἀναλάβῃ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀναγνωρίσεως, δὲ δὲ 3ος ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχ. Ἀθανασιάδην Κ. λόχος, τῇ αὐτῇ ὡς ἀνωτέρῳ ὥρᾳ ἀναχωρῶν, ἐνεργήσῃ τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν κατοίκων τῶν ἀνωτέρω χωρίων, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ τάγματος νὰ εἶναι ἔτοιμον πρὸς ἀναχώρησιν τῇ 8 ὥρᾳ.

Τῇ 19 ὁκτωβρίου, ὥρᾳ 7 περίπου πρωΐας, ἀνεχώρησεν ὁ λοχαγὸς Κατεχάκης, ἀκριβῶς δὲ τῇ 7 ὥρᾳ ἡ ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχ. Κέντρον διμοιρία ἀναγνωρίσεως καὶ δὲ 3ος λόχος: τῇ δὲ 8ῃ ἀκριβῶς ὥρᾳ τὸ τάγμα, ἔχον ὡς ἐμπροσθοφυλακὴν τὸν 4ον λόχον.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν, εὔρισκόμενος εἰς τὸν κορδὸν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἥκουσα πυκνοὺς πυροβολισμούς: ἐσπευσα ἀμέσως ἐν καλπασμῷ πρὸς τὴν προπομπὴν καὶ μετὰ ταχεῖαν ἀναγνώρισιν, ἀφοῦ παρετήρησα μάλιστα, ὅτι ἡ διμοιρία τῆς ἀναγνωρίσεως – ἥτις δὲν ἔσχε τὸν χρόνον νὰ μὲ καταστήσῃ ἐνήμερον τῆς καταστάσεως – προσβληθεῖσα, ἀνεπτύχθη τάχιστα εἰς ἀρροβολισμὸν ἐπὶ οὐχὶ προσφόρου ἐδάφους πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ τάγματος, διέταξα τὸν διοικητὴν τῆς

έμπροσθιοφυλακῆς ν' ἀναπτύξῃ αὐτὴν ἐπὶ τῶν ἀμέσως δυτικῶς τῆς ὄδοις ἔξαρ-
σεων τοῦ ἑδάφους, ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ τιμήματα τοῦ τάγματος νὰ ἔξελθωσι
δυτικῶς τῆς ὄδοις πρὸς τὰ πρό τοῦ χωρίου Λάγι ὑψώματα.

Ἡ μάχη ἥρξατο σφοδρὰ μεταξὺ τοῦ ἔχθροῦ κατέχοντος ὄχυράς πρό, ἐπὶ καὶ
ἐκατέρωθεν τῆς Λαφύστης θέσεις, καὶ τοῦ τιμήματος τῶν Κορητῶν, τῆς διμοιρίας
τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ διμοιρίας τῆς ἐμπροσθιοφυλακῆς, τὰ λοιπὰ τιμήματα τῆς
ὅποιας, εἰς τὸν αὐτὸν λόχον ἀνήκοντα, μὴ διαταχθέντα ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ των
ἀσχολουμένου εἰς τὴν συμπλοκὴν καὶ ἀπεκδεχομένου πιθανῶς ἰδίαν ἐμοῦ δια-
ταγὴν, παρέμειναν διπίσω τῆς γραμμῆς τῶν μαχομένων προκαλυπτόμενα.

Διατρέξεις ἐν σπουδῇ τὸ ἔδαφος, ἀντιλαβόμενος πλήρως τῶν θέσεων καὶ τῶν
δυνάμεων τοῦ ἔχθροῦ, αἴτινες ἦσαν ὑπέρτεραι τῶν ἡμετέρων καὶ διαγνούς, ὅτι
μόνον ἡ κατάληψις τῶν πρός Β τοῦ χωρίου Λάγι ὑψωμάτων ἡσφάλιζε τὸ τάγμα
ἀπὸ πάσης ἐκ μέρους τοῦ ὑπεροτέρου ἔχθροῦ ἐπιθέσεως, παρεῖχε δ' ἄμα τοῖς
ἡμετέροις τὴν εὐκολίαν τῆς διευθύνσεως λυσιτελῶν κατὰ τοῦ ἔχθροῦ πυρῶν, ἐνέ-
δειξα εἰς μὲν τὸν διοικητὴν τῶν πολυβόλων τὴν θέσιν, ἐφ' ἣς ἔδει ν' ἀναζητήσῃ
ὅρμοδίαν θέσιν (emplacement) πρός τάξιν αὐτῶν πρός πυροβόλησιν, εἰς δὲ τοὺς
διοικητὰς τῶν 1ου καὶ 2ου λόχων νὰ καταλάβωσι τὰ περὶ ὧν ἀνωτέρῳ ὑψώμα-
τα, ἀφ' ὧν ὁ ἔχθρος καταπυροβολούμενος, ἀληθῶς καθηλώθη ἐν ταῖς θέσεσιν
αὐτοῦ καὶ διαρκῶς ἡπειλεῖτο ὑπὸ κυκλώσεως τοῦ δεξιοῦ του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ ἔχθρος, ἀγνοῶν τὴν δύναμιν ἡμῶν, ἦν πάντως ἐθεώρει
ὑπεροτέραν τῆς πραγματικῆς διὰ τὴν ὁρμητικότητα τῆς ἐπιθέσεως, παρέμεινε
καθηλωμένος ἐν ταῖς θέσεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπίσης εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐγώ, ἀντιλα-
βόμενος τῶν δυνάμεων του, προηγον τὸν ἀγῶνα μετὰ συνέσεως ἀνευ τολμηρῶν
πρός τὰ πρόσω χωρήσεων, αἴτινες θ' ἀπέκαλυπταν τὴν δύναμίν του.

Περὶ τὴν 3.30' ὥραν ἐσπέρας τραυματισθεὶς ἀπέκρυψα ἐφ' ὅσον ἦτο ἐφικτὸν
τὸν τραυματισμὸν μου· πληροφορούμενος δὲ διὰ τοῦ ὑπαστιστοῦ μου τὰς περι-
πετείας τῆς μάχης, ἔδιδον τὰς προσπηκούσας διαταγὰς καὶ ὁδηγίας, αἴτινες πλέ-
ον συνίσταντο κυρίως εἰς τὴν τήρησιν τῶν θέσεων ἡμῶν καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν κατα-
πόνησιν τοῦ ἔχθροῦ, διστις, προϊούσης τῆς μάχης, κατεπτομένος καὶ ἐκ τῶν
προγενεστέρων ἡττῶν του δὲν ἐδείκνυεν εύτολμίαν.

Ολίγον βραδύτερον, ἀφικόμενος παρ' ἐμοὶ ὁ εἰς τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως
διοικητὴς τοῦ 4ου λόχου λοχαγὸς Λιάσκας Χρ. πρός ἐπίδεσιν τοῦ διαμπεροῦς
κατὰ τὸν βραχίονα, ἀλλὰ μὴ ἐμπνέοντος ἀνησυχίαν, τραύματός του, μοὶ ἀνήγ-
γειλεν, ὅτι μάχεται μόνον μετὰ διμοιρίας καὶ ὅτι ἔχει ἀνάγκην ἐνισχύσεως. Ἀπο-
ρήσας δὲ διὰ τὴν μήπω χρησιμοποίησιν τῶν λοιπῶν διμοιριῶν τοῦ λόχου του,
εύρισκομένων ἐπὶ πτυχῆς διπίσω τῆς μαχομένης διμοιρίας του ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως
τῆς μάχης, διέταξα αὐτὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν δύναμιν ταύτην, τοῦθ' ὅπερ καὶ
ἔπραξε.

Ἡ μάχη διήρκεσεν ἀκμαία μέχρις ἐσπέρας, ὅτε ἥρξατο νὰ πίπτῃ καὶ βροχή.

Ταύτην δὲ φαίνεται, ὅτι περιέμεινε καὶ ὁ ἔχθρος, ὡς καὶ τὸ σκότος, ἵνα ἐγκαταλείψῃ κατὰ τὴν νύκτα τὴν θέσιν.

Διατάξας δὲ τὰ προσήκοντα διὰ τὴν νύκτα μέτρα, ἀνέφερον ἀμέσως λεπτομερῶς τὰ γεγονότα πρὸς τὸν ἐν Γρεβενοῖς διοικητὴν τοῦ ἀποστάσιματος, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ πέμψῃ ἐνισχύσεις πρὸς ἔξακολούθησιν τῆς μάχης κατὰ τὴν πρωῖαν τῆς ἐπιούσης, ἐν ᾧ περιπτώσει ὁ ἔχθρος ἐπέμενε νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ θέσι του. Ἐξέφραζον δὲ ἐν τῇ ἀναφορᾷ μου τὸ ἐκ τῆς μάχης συμπέρασμά μου, ὅτι δηλαδὴ «ὁ ἔχθρος μ' ὅλην τὴν σθεναρὰν αὐτοῦ ἀντίστασιν φαίνεται, ὅτι θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν κατὰ τὴν νύκτα». Ὁντως δ' οὗτος ἐπωφελούμενος τοῦ σκότους καὶ τῆς βροχῆς ἔφυγε κατὰ τὴν νύκτα.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην, καθ' ἣν δὲ λίγοι ἥγωνίσαντο πρὸς πολλούς, τὸ τάγμα καὶ τὸ σῶμα τῶν Κρητῶν ἐπεδείξατο ἀξιομέμητον ἀνδρείαν.

Κατ' αὐτὴν δὲ ἐτραυματίσθησαν ὁ λοχαγὸς Χρ. Λιάσκας, ὁ ὑπασπιστής μου ὑπολογ. Χαραλάμπης Ἀχ., ὁ ἀνθυπολοχ. Παρασκευᾶς Ἀλέξ. καὶ ἕγω. Ἐκ δὲ τοῦ σώματος τῶν Κρητῶν ὁ ὑποφαρμακοποιὸς Τόμπρας Γεώργιος, διοικῶν τμῆμα.

Ο Ζος Λόχος, ἐπόμενος ταῖς διαταγαῖς μου, ἐνήργησε τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Δουβρούτησης καὶ εἴτα μετέβη πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τὸ χωρίον Τσακοχώριον. Αὐτόθι δ' εὑρισκόμενος ἦκουσε περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 19 ὁκτωβρίου πυροβολισμοὺς πρὸς τὴν Λαψίσταν. Χωρικοὶ δὲ ἐκ τῶν χωρίων Μπερτσίστι καὶ Καλλιστράτι, ἀθρόως προσελθόντες, εἰδοποίησαν τὸν διοικητὴν τοῦ λόχου, ὅτι ὁ ἔχθρος προούθετο νὰ πυροπολήσῃ αὐτά. Ἀμέσως ὁ λόχος ἀναχωρήσας μετέβη εἰς τὸ χωρίον Μπερτσίστι, τὸ μὲν πρὸς ἔξασφάλισιν τῶν χωρίων τούτων, τὸ δὲ ὄπως ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν νάτων τοῦ μαχομένου πρὸς τὸ τάγμα ἐν Λαψίστῃ ἔχθροῦ. Ἀφικόμενος δὲ ἐν Μπερτσίστι τὴν 2αν ὥραν ἐσπέρας καὶ διελθὼν αὐτὸν συνήντησε πρὸς τὴν ἔξοδον ἔχθρικὸν τμῆμα σπεῦδον νὰ καταλάβῃ τὸ χωρίον τοῦτο. Ἐπετέθη κατὰ τοῦ τμήματος τούτου, συνεχῶς ἐνισχυομένου ὑπ' ἄλλων, ἄτινα κατεῖχον τὰ μεταξὺ Καλλιστράτι καὶ Λαψίστης ὑψώματα. Ἡ ὁρμητικὴ ὅμως ἐπίθεσις τοῦ λόχου καὶ ἴδια τοιαύτη κατὰ τῶν νάτων ἐθορύβησεν ἐπὶ τοσοῦτον τὰ κατέχοντα τὰ ἀνωτέρω ὑψώματα ἔχθρικὰ στρατεύματα, ὥστε ταῦτα ἐτραπήσαν εἰς φυγὴν πρὸς τὸ χωρίον Τσοτύλι. Οὕτω δ' ὁ λόχος κατώρθωσε, μετ' ἐπίμονον καὶ ἀποφασιστικὴν ἐπίθεσιν, ν' ἀπωθήσῃ τὸν ἔχθρὸν πρὸς τὸ Καλλιστράτι. Μεθ' δὲ ὁ λόχος ἐγκατέστη ἐν προφυλακαῖς μάχης.

Πιθανὸν δὲ ἡ μᾶλλον ἀναμφισβητήτως ἡ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο παρουσία τοῦ λόχου καὶ ἡ ἐπιτυχὴς αὐτοῦ ἐνέργεια ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ κατέχοντος τὴν Λαψίσταν ἔχθρον καὶ ἐκραταίωσε παρ' αὐτῷ τὴν γνώμην περὶ τῆς ὑπὸ τὴν προστάσιαν τοῦ σκότους καὶ τῆς βροχῆς φυγῆς του κατὰ τὴν νύκτα.

Τῇ πρωῖᾳ – περὶ τὸ λυκανύγες – τῆς 20 ὁκτωβρίου, οὐδεμιᾶς παρατηρουμένης

κινήσεως ἐπὶ τῶν ἔχθρικῶν θέσεων ἐκδηλούσης τὴν παρουσίαν τοῦ ἔχθροῦ, ἐτάχθησαν τὰ πολυβόλα Σφρασλόζε ἐπὶ καταλλήλου θέσεως, ὁ δὲ 2ος Λόχος καταλλήλως διαταχθεὶς καὶ προστρικόντως διαφωτιζόμενος εἰσῆλθεν εἰς Λαφίσταν καὶ κατέλαβε τὸν στρατῶνας, ἀποθήκας κλπ. Περὶ τὴν 8ην δὲ ὥραν πρωΐας εἰσῆλθον ἐν Λαφίστη καὶ οἱ λόχοι 1ος καὶ 4ος βραδύτερον δὲ καὶ ὁ 3ος.

Τῇ 21 ὁκτωβρίου, τὸ τάγμα παρέμεινεν ἐν Λαφίστη, τῶν λόχων 1ου καὶ 4ου ἀναλαβόντων τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προφυλακῶν.

Τῇ 22 ὁκτωβρίου, ὁ 1ος λόχος μετέβη πρὸς ἀφοπλισμὸν τῶν κατοίκων τῶν τουρκικῶν χωρίων Ρέντι, Λεπινάδες, Τσαγοτσίνι κλπ. διανυκτερεύσας ἐν τῷ χωρίῳ Μεσολογκῷ. Ὁ 2ος λόχος πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μετέβη τῇ 1.40' ὥρᾳ ἐσπέρας εἰς τὰ χωρία Βρόντιζα, Βροδύνα, Τσεραπινὴν καὶ τὸ μικτὸν χωρίον Πλούζουμ, ἔνθα ἀφικόμενος τῇ 5.30' ὥρᾳ ἐσπέρας ἐγκατέστησε φυλακεῖα κλπ. Ὁ 3ος λόχος ἐγκατέστησε προφυλακὰς Β.Δ τῆς Λαφίστης καὶ ὁ 4ος λόχος ἐστρατωνίσθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Τῇ 23 ὁκτωβρίου, οἱ λόχοι 1ος καὶ 2ος ἐκτελέσαντες τὴν ἦν ἐσχον ἐντολὴν ἐπανῆλθον εἰς Λαφίσταν, ὁ 3ος ἀντικατέστη ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν προφυλακῶν ὑπὸ ἄλλου σώματος καὶ ἐστρατωνίσθη ἐν Λαφίστη καὶ ὁ 4ος κατεσκεύασεν ὁρύγματα μάχης ἐπὶ τῶν πρὸς Β. τῆς Λαφίστης ὑψωμάτων.

Τῇ 24 ὁκτωβρίου, ὁ μὲν 1ος λόχος ἐν Λαφίστη, ὁ 2ος ἐσχημάτισε προφυλακὰς καὶ οἱ λοιποὶ κατεσκεύασαν ὁρύγματα.

Τῇ 25 ὁκτωβρίου, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ τάγματος ὁ ἔφεδρος ταγματ. Ἐλ. Κουσουράκης. Περὶ δὲ τὴν 4 ὥραν ἐσπέρας τὸ τάγμα ἀνεχώρησεν ἐκ Λαφίστης εἰς Σιατίσταν, ὅπου, καθ' ἓντος ἐσχον ἐπισήμους πληροφορίας, ἀφίκετο τῇ 1ῃ ὥρᾳ πρωΐας τῆς 26 ὁκτωβρίου 1912.

Τῇ 26 ὁκτωβρίου, ὥρᾳ 9 πρωΐας, κατὰ τὰς αὐτὰς πληροφορίας, τὸ τάγμα ἀνεχώρησεν ἐκ Σιατίστης καὶ, μετὰ ἀψιμαχίαν μετὰ Τούρκων χωρικῶν καθ' ὁδόν, ἀφίκετο τὸ ἐσπέρας ἐν Κοζάνῃ, ὅπου παρέμεινε μέχρι τῆς 2ας Νοεμβρίου συμπεριλαμβανομένης.

Ἐγένετο ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Ἀπριλίου 1913.

Ο Διοικητὴς τοῦ Τάγματος
Ι. Καμπούρος
Αντισ. Πεζ.

** Ζημινάτσι εἶναι ἡ δρυθὴ γραφὴ. Ἡδη τὸ χωριό ὀνομάζεται Παλιουριά. Βλ. καὶ ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, «Ἐλευθέρια Ἐλασσόνος καὶ Δεσκάτης», *Περραιβία*, τεῦχος 7, 1974, σ. 7.

Ο RENE PUAUX ΚΑΙ Η ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΗ ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ

‘Ο Ρενέ Πυώ, τὸν ὅποιο ὁ Δῆμος Ἀθηναίων ἔχει τιμήσει δίνοντας τὸ ὄνομά του σὲ ὁδὸ τῆς ἐλληνικῆς πρωτεύουσας, εἶναι Γάλλος ἴστορικὸς καὶ δημοσιογράφος. Μὲ τὴ δεύτερη ἰδιότητα ἐργάστηκε ὡς συντάκτης καὶ ἀρχισυντάκτης τῆς παρισινῆς ἐφημερίδας «Χρόνος» (Temps), ἀρκετὸ δὲ χρονικὸ διάστημα ὑπῆρξε ἀνταποκριτής της στὸ ἔξωτερο. Ἐτσι ἐπισκέψθηκε πολλὲς χῶρες, μεταξὺ τῶν ὅποιων τὴν Ἑλλάδα, τὴν Βουλγαρία καὶ τὴν Τουρκία, κυρίως κατὰ τὴν διάρκεια τῶν βαλκανικῶν πολέμων.

Τὶς ἀπογοητεύσεις καὶ τὶς περιπέτειες ἐνὸς πολεμικοῦ ἀνταποκριτῆς περιγράφει παραστατικὰ σὲ μιὰ συλλογικὴ ἔκδοση¹, ποὺ ἀσφαλῶς εἶναι πολύτιμη ὅχι μόνο γιὰ τὶς πολεμικές, κοινωνικές, ἐθνολογικές καὶ ἴστορικὲς πληροφορίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς κανόνες δεοντολογίας τῆς δημοσιογραφίας, τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς της ὡς διαμορφώτριας τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε νὰ ἀποκαλεῖται τέταρτη ἔξουσία.

‘Αποκαλύπτει κάθε ἀπόπειρα παραπλανήσεως τοῦ κοινοῦ διὰ τοῦ τύπου, καυτηριάζοντας τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ πρὸ πάντων τὶς σκοπιμότητες καὶ ὑστεροβουλίες ἢ τὸ ακείσιμο τῶν ματιῶν τῶν δημοσιογράφων πρὸς ἀποσιώπηση τῆς ἀλήθειας.

Συγκεκριμένα, στὴν περιπτώση τῆς Βορείου Ήπειρου ἐπισημαίνει τὴν ἀπουσία Ἰταλῶν καὶ Αὐστριακῶν δημοσιογράφων² ἀπὸ ἐκδηλώσεις δηλωτικές τοῦ ἐλληνικοῦ φρονήματος τῶν κατοίκων τῆς Βορείου Ήπειρου, τόσο τῶν χριστιανῶν ὅσο καὶ τῶν μουσουλμάνων.

‘Ωστόσο ἡ ἀντιδεοντολογικὴ συμπεριφορὰ δὲν ἀφορᾶ τὸ σύνολο τῶν Ἰταλῶν δημοσιογράφων. Διότι δὲν ἔλειψαν οἱ ἄξιοι θεράποντες τῆς τετάρτης ἔξουσίας. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς ἐφημερίδας «Αἰών» (Secolo) τῆς Ρώμης, ὁ Luciano Magrini, ὁ ὅποιος γράφοντας τὴν ἀλήθεια κατηγορήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐθνικιστὲς συμπατριῶτες του ὡς ὅργανο τῆς ἐλληνικῆς προπαγάνδας. Ἀλλὰ ὁ εὖσυνείδητος δημοσιογράφος μὲ τόλμη καὶ παρρησίᾳ ἀνασκεύασε τὴν κατηγορία ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν ἀδικία καὶ τὴ δυσφήμηση ποὺ τοῦ ἔκαμαν, καὶ τονίζοντας πάντοτε ὅτι ὁ ὑπέροχας τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ δικαίου δὲν πρέπει νὰ φοβεῖται τίποτε. Κατὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἀρχῶν του ἐνώπιον δικα-

1. *Dans les Balkans 1912-1913, Récits et visions de guerre*. Tableaux et croquis de route rapportés par Georges Scott. Récits de Mme Hélène Leuve et de MM. Gustave Cirilli, René Puaux, Gustave Babin, Georges Rémond, Capitaine de frégate Nel, Jean Leuve, Alain de Penennrun. Librairie Chapelot, Paris.

2. Διότι πιστεύει στὴν ὀξεία τῆς δημοσιογραφικῆς μαρτυρίας.

στηρίου τῆς Ρώμης εἶχαν σπεύσει νὰ συμπαρασταθοῦν συνάδελφοί του καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ὁ γνωστὸς γιὰ τοὺς ἀγῶνες του ὑπὲρ τῆς Βορείου Ἡπείρου Κ. Πασαγιάννης³.

Ο Magrini, ποὺ εἶχε γνωρίσει μὲ ἐπιτόπια ἔρευνα τὸν πληθυσμὸ τῆς Βορείου Ἡπείρου, τὰ αἰσθήματά του, τὴν προσήλωσή του στὴν Ἑλληνικὴ ἰδέα καὶ τὴν ἀπόφασή του γιὰ τὴν πραγμάτωσή της καὶ μὲ θυσία τῆς ζωῆς, ἀρνεῖται ὅποιαδήποτε συνεργία στὴν ἐπισκίαση τῆς χαρᾶς τῶν Βορειοπειρωτῶν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους. Διαχωρίζει τὴ θέση του ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἰταλοὺς δημοσιογράφους, ποὺ ἔπεισαν θύματα τῆς Ἰταλικῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς καὶ δὲν ἀνταποκρίθηκαν στὴν ἴερὴ δημοσιογραφικὴ ἀποστολὴ γράφοντας πολλὰ ἀνακριβῆ καὶ ψευδῆ σχετικὰ μὲ τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἐνῶ βοοῦσε ἡ Ἑλληνικότητά της. Ἡ ἔξακριβωσή της ἄλλως τε, τὴν ὅποια διενεργοῦσε καὶ Διεθνής Ἐπιτροπή, δὲν ἦταν δύσκολη. Τὴν ἀπόδειξη προσφέρει τὴν 11η Ἰουνίου 1923 μὲ ἀνταπόκριση στὴν ἐφημερίδα του ὁ Magrini: «”Οταν ἔνα νέφος ἐσηκώθη ἐκ Ρώμης, διῆλθε τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐστάθη εἰς τὴν Ἡπείρον, διὰ ν’ ἀμαυρώσῃ καὶ νὰ διαταράξῃ τὴν χαρὰν τῶν κατοίκων διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς Β. Ἡπείρου, ἀπέστειλαν εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον πολυπληθεῖς ἀντιπροσωπείας, διὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὸ φρόνημά των, νὰ ἐκφράσουν τὰς ἐλπίδας των εἰς τὸ δίκαιον, τὸ δίκαιον ἐνὸς λαοῦ νὰ διευθετήσῃ ἐλευθέρως τὸ μέλλον του». Οἱ Ἑλληνικὲς σημαῖες – συνεχίζει ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος, σὲ μετάφραση πάντοτε N.K. Παπαδοπούλου – «κατέκλυσαν δόλα τὰ χωρία καὶ, ὅταν ἔνας ἔνος διέρχεται τὴν Ἡπείρον, γνωρίζει ποῖος εἶναι καὶ τί ἐπιθυμεῖ ὁ λαός, τὸν ὅποιον ἡ Ἰταλία προτίθεται νὰ θυσιάσῃ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῶν στρατηγικῶν θεωριῶν καὶ ἐπιδιώξεων»⁴.

Αὐτές οἱ στρατηγικὲς ἐπιδιώξεις τῆς πολιτικῆς ἥγεσίας τῆς Ἰταλίας δὲν θὰ περνοῦσαν ἀπαρατήρητες ἀπὸ τὸν ἔμπειρο καὶ φωτισμένο Ἰταλὸ δημοσιογράφο, ὅταν μάλιστα παρόμοιες προηγήθηκαν πρόσφατα καὶ κατὰ τρόπο ἀντιφατικὸ καὶ ἀσυνεπῆ. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Ἰταλία, ἀν καὶ ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τὴν 27η Μαΐου 1911 εἶχε διακηρύξει τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς Τουρκίας, «παρασυρόμενη – κατὰ τὸν Ἀρ. Βακαλόπουλο – ἀπὸ μεγαλομανεῖς ὀνειροπόλους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀποστέλλει τὸν Σεπτέμβριο στρατεύματα στὴν ἀπέναντι ἀφρικανικὴ ὁκτὴ καὶ καταλαμβάνει τὴ Λιβύη, δηλαδὴ τὶς περιοχὲς Τρι-

3. Ο Κώστας Πασαγιάννης (1872-1933) δὲν συμπαρίσταται μόνον ὡς συνάδελφος, δημοσιογράφος, τοῦ Magrini, ἀλλὰ καὶ ὡς γνώστης τῶν βαλκανικῶν θεμάτων καὶ ὡς δικαστικός.

4. Πβ. N.K. Παπαδοπούλου, *Ἡ Δρόπολις τῆς Βορείου Ἡπείρου κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν (1430-1913)*, ἐν Ἀθήναις 1976, 137.

πολίτιδας και Κυρηναϊκής· κατόπιν προχωρεῖ σὲ πολεμικές ἐπιχειρήσεις μέσα στὸ Αἰγαῖο ἐναντίον τῶν Τούρκων και τὸν Ἀπρίλιο και Μάιο τοῦ 1912 καταλαμβάνει τὰ τουρκοκρατούμενα Δωδεκάνησα, τὰ ὅποια και κατακρατεῖ, μολονότι ὁ Ἰταλὸς πρωθυπουργὸς Giolitti εἶχε ὑποσχεθεῖ νὰ τὰ ἐκκενώσει μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Λιβύη»⁵.

Ἄλλὰ ἡ διορατικότητα τοῦ Magrini ἐπιβεβαιώθηκε μὲ τὴν ἐπαύξηση τῶν στρατηγικῶν ἐπιδιώξεων και κατακτητικῶν βλέψεων τῆς Ἰταλίας. Ή φασιστικὴ πολιτικὴ τοῦ Μουσσολίνι ἐγκαινιάζεται μὲ βομβαρδισμὸ τῆς Κέρκυρας⁶ και ἀργότερα κορυφώνεται μὲ τὴν κατάληψη, τὸ 1936, τῆς Αίθιοπίας, ποὺ ἀνακηρύσσεται ἵταλικὴ κτήση, ὁ δὲ βασιλιάς τῆς Ἰταλίας λαμβάνει τὸν τίτλο τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αίθιοπίας.

Συνεπῶς ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος, ποὺ μαχόταν γιὰ τὴν ἀλήθεια στὸ Βορειοηπειρωτικό, δὲν ἦταν μίσθιφον ὅργανο τῆς Ἑλληνικῆς προπαγάνδας, ὅπως κατηγορήθηκε, ἀλλὰ ἄνθρωπος διορατικὸς και εἰρηνόφιλος, συνάμα δὲ εἰλικρινῆς πατριώτης, ἀκραιφνῆς λάτρης τῆς Ἰταλίας, τῆς πραγματικῆς και πολιτισμένης, και ἀδιάλλοτος πολέμιος τῆς πολιτικῆς τῆς Ἰταλίας τῶν χρόνων ἐκείνων, ἡ ὅποια δὲν ἀπέβλεπε στὴν ἀπελευθέρωση ἵταλικῶν ἐδαφῶν ἀλλὰ στὴν ὑποδούλωση ἄλλων λαῶν.

Ἐπὶ πλέον ὁ Magrini μὲ τὴ στάση του στὸ Βορειοηπειρωτικὸ δικαιώνει θαυμάσια τὴν ὑπέροχη δημοσιογραφικὴ μάχη ποὺ δίνει ὁ Ρενὲ Πυὼ γιὰ τὸ δίκαιο, τὴν ἀλήθεια και τὴν ἀντικειμενικὴ και ἀμερόληπτη πληροφόρηση τῶν ἀναγνωστῶν τῆς ἐφημερίδας του ἥ και τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης μετὰ τὴν ἔκδοση τῶν ἀνταποκρίσεών του σὲ βιβλίο αὐτοτελές.

Δὲν ἀγωνίζεται ἄλλως τε ὁ Ρενὲ Πυὼ μόνον ὑπὲρ τοῦ δικαίου τῶν Βορειοηπειρωτῶν, ὥστε νὰ καθίσταται νοητὸ ἔνα ἐνδεχόμενο φιλελληνικῆς περιπτώσεως. Ἡδη τὸ 1899 τάσσεται στὸ πλευρὸ τῶν Φινλανδῶν συγγράφοντας βιβλίο ἐπιγραφόμενο «Ὑπὲρ τῆς Φινλανδίας». Ή μικρὴ αὐτὴ χώρα συγκινεῖ τὸν εὐαίσθητο δημοσιογράφο λόγῳ τῶν καταπιέσεων ποὺ ὑφίσταται. Ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1809 ἀποκτᾶ αὐτονομία μὲ Ρῶσο διοικητὴ και προσβλέπει σὲ βαθμαία ἀνεξαρτητοποίηση ἀπὸ τὴν τσαρικὴ Ρωσία, τὸ 1899 συνθλίβεται σκληρότερα και συρρικνώνεται ἡ αὐτονομία της, ἀφοῦ ἡ Δίαιτα (Βουλὴ) περιορίζεται σὲ ἀπλὸ γνωμοδοτικὸ ἔργο.

Ἀπὸ τὸ ἴδιο φιλοδίκαιο και φιλελεύθερο πνεῦμα διακατέχεται ὁ Πυὼ σὲ

5. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, *Νέα Ελληνικὴ Ιστορία 1204-1985*, δ' ἔκδοση, Θεσσαλονίκη 1990, 346.

6. Pierre Lasturel, *L'Affaire Gréco - Italienne de 1923. Etude critique et documents inédits*. Paris 1925, 86 κ.ἔ.

σειρὰ δὲ ὀλόκληρη συγγραφῶν. Βέβαια διαφαίνεται κάποια ἴδιαιτερη εὐαισθησία γιὰ τὴν Ἡπειρο, τὴν ὅποια ὀρθότατα αἰσθάνεται ἐνιαία. Ὑπεραμύνεται τῆς ἑλληνικότητας τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ καταγγέλλει τὴν ἀδικία, ποὺ προσγίνεται μὲ τὴ μὴ ἐνσωμάτωσή της στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ἀν καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε ἀπελευθερώσει αὐτὴν σὲ ἀδελφικὴ συνεργασία μὲ τοὺς Βορειοηπειρῶτες. Ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τὸ θαῦμα τῆς ἐπιβίωσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ διάφα τόσων αἰώνων καὶ στὸ πεῖσμα τόσων ὀδυνηρῶν περιπτειῶν. Βλέπει μὲ τὰ μάτια του ὅτι ἡ Βόρειος Ἡπειρος διατηρεῖ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα παρὰ τὶς σημαντικές ἀπώλειες στὴ γλώσσα καὶ στὴ θρησκεία.

Πράγματι, οἱ Βορειοηπειρῶτες ἀπὸ τὴν πρώτη ωμαϊκὴ παρουσία στὸν χῶρο τους, τὸ 229 π.Χ., τὴν συνακόλουθη ἀνοχὴ τοῦ ωμαϊκοῦ προτεκτοράτου⁷, 229-219 π.Χ., καὶ τὴν ὄριστικὴ ὑποταγὴ στοὺς Ρωμαίους τὸ 167 π.Χ. ἔως τὸν 110 μ.Χ. αἰώνα, ἀν καὶ ὑπέστησαν δοκιμασίες ὀλλεπάλληλες στὸ διάστημα τῶν καθόδων καὶ ἐπιδρομῶν μεταναστευτικῶν λαῶν, διασώζουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἑθνικὴ φυσιογνωμία τους. Τὸ μόνον αἰσθητὸ νέο γνώρισμα, ποὺ προστίθεται, εἶναι ἡ πρόσωπη καὶ μερικὴ χρήση τῆς λατινικῆς. Ἡ διγλωσσία διακρίνει Βορειοηπειρῶτες τῶν παραλιακῶν κέντρων, σταθμῶν κατὰ μῆκος τῆς Ἕγατίας⁸ καὶ παρακαμπτηρίων της, ὅλων ὀδικῶν ἀρτηριῶν καὶ λωρίδων ἡ νησίδων ὁρεινῶν περιοχῶν, ὅπου ἰδρύθηκαν καταυλισμοὶ φρουρῶν ὀδικῶν κόμβων καὶ συνόρων⁹, οἱ ὅποιοι ἐξελίχθηκαν σὲ κεφαλοχώρια καὶ ὀνομαστὰ ἐμπορικὰ καὶ πολιτιστικά κέντρα, τὰ Βλαχοχώρια, ἐφόσον τὸ πρῶτο συνθετικὸ σημαίνει τὸν λατινόφωνο¹⁰.

7. P. Cabanes, *L'Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167)*, Paris 1976, ὅπου χάρτης τοῦ προτεκτοράτου.

8. Πβ. Σωκρ. Ν. Λιάκου, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων* (Τουπίκλην Βλάχων), Θεσσαλονίκη 1965, 48: «...Οἱ περίοικοι ταύτης κατόπιν ποὺ ὅλοι τοὺς μιλοῦσαν τὸ Μακεδονικὸ ἴδιωμα τῆς Γραικικῆς, στάθηκαν οἱ πρῶτοι προσήλυτοι τῆς Λατινικῆς γλώσσας...». Πβ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ *Tί ἦσαν ἐθνοφυλετικά οἱ Ἀραροσκλαβῆνοι*, Θεσσαλονίκη 1977, 8-9: «Ἡ ἀρχαιομακεδονικὴ γλώσσα ἦταν τὸ μητρικὸ ἴδιωμα τῶν Δωρικῶν διαλέκτων... ὁ ἐκλατινισμός αὐτὸς ἥρχισε ἀπὸ τὶς περιοχές τῆς Ἕγατίας...». Γιὰ τὶς ἐσφαλμένες ἀπόψεις του γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κεμένου τῆς αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης* (212 π.Χ.), Ιωάννινα 1989, καὶ Πρακτικὰ Α΄ Πανελλήνιον *Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου - Βόρειος Ἡπειρος - Ἄγιος Κοσμᾶς ὁ Αἴτωλος* (βραχυγρ. Πρακτικὰ Α΄), Αθῆναι 1988, 210-211 καὶ 220 σημ. 10.

9. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρμονινικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Βλάχοι. Ιστορική - Φιλολογικὴ Μελέτη*, β' ἔκδοση, Αθῆνα 1986, 81, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

10. Βλ. Achille Lazarou, “Aroumain bana: est-il un héritage aborigène?”, *ΣΤ΄ Διεθνές Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἑλληνικές Ανακοινώσεις*. Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989, Αθῆνα 1990, 403 κ.ξ.

Μετά τὸν 11ο αἰώνα διεισδύει στὴ Βόρειο Ἡπειρό ἀπὸ βορειοανατολικὰ πρὸς νότο ἔνα νέο γλωσσικὸ ιδίωμα, ποὺ διφείλεται στὴν ἄφιξη ἀπὸ τὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου πληθυσμῶν, τοὺς ὅποιους οἱ συγγραφεῖς ἀποκαλοῦν Ἀλβανούς¹¹, ἀν καὶ τὸ ἔθνωνύμιο τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται στὴ γλώσσα τους, οἱ δὲ Ἰδιοὶ αὐτοαποκαλοῦνται σκιπετάροι, ὅρος – κατὰ τὸν Petar Skok¹² – παράγωγος ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο Σκόπια (Scupi) μὲ προσθήκη ἐπιθήματος καὶ ἐπίταξη ἀρθρου. Ἐξ ἄλλου σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴν τους ἄλλοτε εἶχε γίνει πολὺς λόγος γιὰ Ἰλλυρικὴ¹³. “Ομως μεταπολεμικὰ οἱ ἐγκριτότεροι βαλκανολόγοι I.I. Russu¹⁴, M.D. Savić¹⁵, VI. Georgiev¹⁶ κ.ἄ. ὑποστηρίζουν ὅτι πρόκειται γιὰ Θράκες¹⁷. Συνακόλουθα δὲν γίνεται δεκτὴ καὶ ἡ αὐτοχθονία τῶν Ἀλβανῶν, τὴν ὅποια παλαιότερα εἶχαν ἀποκλείσει ἐπίσης διάσημοι εἰδικοί, ὅπως οἱ G. Weigand¹⁸, Th. Capidan¹⁹, Al. Rosetti²⁰ κ.ἄ.

Ἀντίθετα, τὴν ἐλληνικότητα τῆς Βορείου Ἡπείρου ἀπὸ τὴν αὐγὴν τῆς Ἰστορίας μὲ βόρειο σύνορο τὸν Γενοῦσο (Σκούμπι) ποταμὸ ἀποδεικνύουν οἱ ἀρχαιολογικὲς πηγὲς²¹ καὶ παραδέχονται οἱ ὀνομαστότεροι ἐπιστήμονες, VI. Georgiev,

11. M. Katsaropoulou, “A contribution to the problem of the arrival of the Albanians in west-central Greece in the middle of 14th century”, *ΣΤ΄ Διεθνές Συνέδριο*, 472 σημ. 3, 4. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν», *Ἐπετηρίς τῆς Εταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν*, Α΄ α΄, Ἀθῆνα 1988, 643-655.

12. Βλ. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, [Bucureşti] 1968, 211. Οἱ Ἀλβανοὶ αὐτοαποκαλοῦνται Σκιπτάροι, ποὺ μὲ περισσὴ αὐταρέσκεια ἐρμηνεύουν Ἀετάνθρωπο! Πρ. Robert D. Kaplan, «Η Ἀλβανία πρὸν ἀπὸ τὴν καταγιδία», *Τὸ Βῆμα*, 21-10-1990, 16.

13. Ὁσοι Ἑλληνες ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς συνεχίζουν νὰ ἀγνοοῦν τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν εἰδικῶν βαλκανολόγων, ποὺ ἀπορρίπτουν τὸν ἴσχυρισμὸ τῶν Ἀλβανῶν γιὰ Ἰλλυρικὴ καταγωγὴ. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ Σ. Λιάκος καὶ ὁ Ν. Τσιάμης, «Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρβανίτες», *Ιστορία Ελκονογραφημένη* 62 (1973) 7-8.

14. I.I. Russu, *Ilirii, Istoria - limba și onomastica - romanizarea*, Bucureşti 1969, 151-152. Τοῦ αὐτοῦ, *Etnogeneza Românilor*, Bucureşti 1981, 452.

15. M.D. Savić, “Les anciennes langues balkaniques et leurs répercussions modernes”, *Actes du troisième Symposium International de Thracologie* (Palma de Mallorca, 16-19 novembre 1981), Roma 1982, 246 καὶ 250.

16. Πρ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie...*, Rome 1977 [Milano 1978], 90.

17. P.H. Stahl, *Ethnologie de l'Europe du Sud - Est*, Paris - La Haye 1974, 92.

18. Ο Weigand ἐπιμένει στὴν ἀπουσία ἱχθυωνυμικῆς ὄρολογίας ἐντοπίας ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν. Πρ. καὶ Μαρίας Μυχαήλ - Δέδε, *Οἱ Ἑλληνες Ἀρβανίτες*, Ιωάννινα 1987, 13.

19. Βλ. *Balcania* 1 (1938) 32.

20. Βλ. *Studia Albanica* (1969) 134. Πρ. ἐπίσης A. Rosetti, *Etudes de linguistique générale*, Bucureşti 1983, 431.

21. Πρ. O. Masson, “Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d’après l’onomastique d’Apollonia et de Dyrrachium”, *Actes du premier Congrès International des Etudes Balkaniques*

P. Lévéque, E. Leppore, N.G.L. Hammond, F. Papazoglou κ.ά., καθώς και οι έξοχοι Ήπειρωτες αρχαιολόγοι Δημ. Εναγγελίδης, Φ. Πέτσας, Σωτ. Δάκαρης κ.ά.²²

Άφελλήνιση τυμηάτων τῆς Βορείου Ήπειρου έπισυμβαίνει μετά τὴν ἔξαπλωση τῶν Ὀθωμανῶν ἔξαιτίας τοῦ ἔξισταμισμοῦ. Η μεταβολὴ δὲν εἶναι ἀπότομη οὔτε καὶ ωρίζει. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα Λάμπρου, «πολλοὶ αὐτῶν συνδιαλλάσσουσι τὰς δύο θρησκείας, δίδοντες εἰς τὰ τέκνα δύο δονύματα, ἐν μὲν τουρκικόν, ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἴματη κατὰ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τοῦ ισλαμισμοῦ, ἐν δὲ χριστιανικόν, διδόμενον ὑπὸ ιερέως Χριστιανοῦ, ὅπερ μένει καὶ ὡς ὄνομα ἐν τῇ οἰκιακῇ ἑστίᾳ.

Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς γλώσσης, ἵδιως ἐν τῇ Βορείῳ Ήπειρῷ... Ἡ ἀλβανικὴ δὲν ἡδυνήθη ν' ἀντικαταστήῃ τὴν Ἑλληνικήν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρὸν αὐτῆς»²³.

Οἱ ἔξισταμισμένοι Βορειοπειρῶτες, ὅπως καὶ οἱ Μακεδόνες γνωστοὶ ὡς Βαλαάδες²⁴, οἱ Θράκες²⁵, οἱ Μικρασιάτες²⁶, οἱ Κρήτες ἢ Τουρκοκρήτες²⁷, οἱ Κύπροι²⁸, εἶχαν διανύσσει ἕνα στάδιο κρυπτοχριστιανικῆς ζωῆς, κατὰ περιοχὲς καὶ περιόδους μεγαλύτερης ἢ μικρότερης διάρκειας, ἔως ὅτου «ἐκτουρκισθοῦν» ἢ «τουρκέψουν»²⁹, κατὰ τὸν συνήθη χαρακτηρισμὸ τῶν ἔξωμοτῶν.

et Sud - Est Européennes, 26 août - 1 septembre 1966, Sofia, IV, 239.

22. Αχ. Γ. Λαζάρου, Ήλλυρολογία καὶ Βορειοπειρωτικὸς Ἑλληνισμός, Ἀθήνα 1988, 73 σημ. 85 κ.ά.

23. ΣΠ. Λάμπρου, «Ἡπειρωτικά», Νέος Ἑλληνομνήμων 10 (1913) 376.

24. Δ.Β. Βαγιακάνου, Σχεδίασμα περὶ τῶν τοπωνυμιῶν καὶ ἀνθρωπωνυμιῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1833-1962, ἐν Ἀθήναις 1964, 275-276. Λ. Παπαϊωάννου, «Οἱ Βαλαάδες», Α΄ Συμπόσιον Ἰστορίας - Γλωσσολογίας, Λαογραφίας, Δυτικομακεδονικοῦ χώρου, Θεσσαλονίκη 1976, 78-86. Θ. Παπαδόπουλου, «Οἱ Βαλαάδες σὲ νέα θεωρηση γιὰ τὴ σύνθεση καὶ τὴν καταγωγὴ τους», Πρακτικὰ Δεύτερου Συμποσίου..., 1979, 107-118.

25. Εὐστρ. Χ. Ζεγκίνη, Ὁ μπεκτασιμός στὴ Δ. Θράκη. Συμβολὴ στὴν ἰστορία τῆς διαδόσεως τοῦ μουσουλμανισμοῦ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Θεσσαλονίκη, IMXA, 1988, 117 κ.έ.

26. Π.Μ. Κιτρομηλίδη, «Ο ἔξισταμισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ οἱ ἰστορικὲς καταβολὲς τῶν Ἑλληνοτουρκιῶν σχέσεων», Μικρασιατικά Χρονικά 16 (1975) 318-337, ὅπου παρουσίασθ τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ ΣΠ. Βρυώνη καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

27. Κ.Γ. Φουρναράκη, Τουρκοκρήτες, Χανιά 1929.

28. Παρ. Μ. Σαμάρα, «Ἡ τουρκικὴ προπαγάνδα παραποτεῖ πλήρως τὴν ἰστορικὴ ἀλήθεια», Φιλελεύθερος (Λευκωσίας), 24-8-1986, 5 κ.έ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Τουρκοκυπρίων. Ἐξισταμισμοὶ - Τουρκικός ἐπεκτατισμός, [Ἀθήνα] 1987. Κ.Π. Κύρρη, «Τὰ 'μουσουλμανικά' σχολεῖα στὴν Κύπρο μετὰ τὸ 1878 ὡς παράγων ἐθνογενέσεως τῆς τουρκοκυπριακῆς κοινότητος», Ἐντὸς τῶν Τειχῶν 37 (1988) 18-21. Τοῦ αὐτοῦ, Τουρκία καὶ Βαλκάνια, Βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἐστίας», 1986, ὅπου κεφάλαια γιὰ τὸν ἔξισταμισμὸ στὸν χῶρο τῶν Βαλκανίων καὶ πέρα τούτου.

29. Βλ. Γ. Βαλέτα, Ὁ ἀρματωμένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχές τοῦ Νεκταρίου Τέρρου βγαλμένες στὰ 1730. Εἰσαγωγὴ - ἐκλογές, Ἀθήνα 1971, 33.

Πάντως, παρότι τις γλωσσικές και θρησκευτικές έπιμειξίες δὲν εἶναι άδύνατη ή άνευρεση τῆς ἀρχικῆς ἐθνικῆς ταυτότητας τῶν ἀποκαλούμενων Ἀλβανῶν ἢ Τουρκαλβανῶν τῆς Βορείου Ἡπείρου. Ὁ Ἀγγλος Stanford³⁰ διατείνεται ὅτι ἀπό τὴν μελέτη τῆς γλώσσας, τῶν ἡθῶν καὶ ἔθιμων καὶ τοῦ χαρακτήρα τῶν Ἀλβανῶν συνάγεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχικὴ καταγωγή τους αὐτοὶ εἶναι γνήσιοι Ἑλληνες.

Αὐτὸς ισχύει καὶ γιὰ τοὺς φοβερὰ φανατισμένους Τσάμηδες, γιὰ τοὺς ὁποίους μάλιστα κατὰ τὸν παρελθόντα αἰώνα ὁ Δ. Ἀ. Παναγιωτίδης ἔγραψε: «Ποίησις δὲ παρ’ αὐτοῖς μόνον ἡ Ἑλληνικὴ δημοτικὴ ἐστιν· ἀλβανικὴ τοιαύτη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου δὲν ὑπάρχει. Οἱ Τσιάμιδες ἀρχιγοί, οἵτινες ὠδήγησαν τοὺς ὁμοφύλους τῶν εἰς μάχας, ἢ ἄλλως ἐγένοντο ἀκουστοί, ἔξιμοι ὄνται πάντοτε Ἑλληνιστί· οὐδὲν’ ἥδυνήθην νὰ εὔρω κανὲν αὐτῶν εἰς τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν. Ἀπαντες τέλος οἱ Τσιάμιδες φοροῦσι τὴν φουστανέλλαν πολύπτυχον καὶ ὑπὸ ταύτην ἔχουσι τὴν ἴδιαν αὐτῶν ἐρυθρὰν περισκελίδα (ποτοῦρι)»³¹. Στὴν ἐλληνικὴν ἄλλως τε καταγωγή τους ἔχει καταλήξει πρόσφατα καὶ ἡ διεπιστημονικὴ ἔρευνα.

Σὲ παρόμοια γενικὴ διαπίστωση μὲ τὰ ἵδια περίπου κριτήρια προβαίνει πολὺ ἐνωρίτερα ὁ Δημήτριος Αἰνιάν (1800-1881), γραμματέας τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη, γράφοντας στὰ ἀπομνημονεύματά του τὰ ἔξης: «Ἡ δύναμις τοῦ Ὁμέδ Βρυώνη ἐσύγκειτο ἀπὸ Ἀλβανούς ἔχοντας τὴν αὐτὴν ἐνδυμασίαν, τὸν αὐτὸν ὀπλισμὸν καὶ τὰ αὐτὰ σχεδόν ἥθη καὶ ἔθιμα μὲ τοὺς Ἑλληνας»³².

Ομοιότητα στὴν ἐνδυμασία ἐπισημαίνει καὶ ὁ Κοσμᾶς Θεσπρωτὸς γράφοντας τὸ 1830: «Τὰ φορέματα τῶν ἀνδρῶν σχεδὸν εἶναι τὰ αὐτὰ παντοῦ, καὶ ὅμοιάζουν τὰ παλαιὰ Ἑλληνικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ στρατιωτικά. Τὰ ὅμοια φοροῦν καὶ οἱ νῦν Ἑλληνες...»³³. Ὁ Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίσης, ποὺ σχολιάζει καὶ τεκμηριώνει τὸ χειρόγραφο τοῦ Θεσπρωτοῦ, σημειώνει: «Ἡ ἀνεύρεσις τῆς ὅμοιότητος ἔγινε ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν τουζλουκίων, ποὺ ὅμοιάζουν ἢ μᾶλλον εἶναι ἐπίγονοι τῶν κνημίδων τῶν ἀρχαίων ὄπλιτῶν, ὡς καὶ ἀπὸ τὸ πολύπτυχον τῆς φουστανέλλας, ποὺ τὴν κάμνει ὅμοιαν πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς ὁσφύος μέχρι τῶν γονάτων πολύπτυχον, ἰδίως τῶν Ρωμαίων, στρατιωτικὸν χιτῶνα. Τοιούτους δὲ πολυπτύχους “φουστανελλοφέροντας” χιτῶνας ἥδυνατο ὁ Κοσμᾶς νὰ ἰδῃ εἰς εἰκόνας

30. Πβ. *An ethnological map of the European Turkey and Greece with introductory remarks on the distribution of Races...*, London 1877, 8.

31. Δωδώνη, *Eἰκονογραφημένον Ἡπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον* 1 (1895) 76.

32. Δ. Αἰνιάνος, *Ἀπομνημονεύματα*, Ἀθῆναι, ἔκδοσις Γ. Τσουκαλᾶ, 169.

33. Κοσμᾶς Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου*, Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ μὲ τοπογραφικὰ σχεδιογραφήματα καὶ γεωγραφικοὺς χάρτας τοῦ ἰδίου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθ. Χ. Παπαχαρίση. Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1964, 35.

άνδριάντων Ρωμαίων Αύτοκρατόρων»³⁴. Έξι άλλου ό Κοσμᾶς Θεοπρωτὸς παρατηρεῖ καὶ ἄλλες σπουδαιότερες ὁμοιότητες: «Τοὺς χορούς τους ἔχουν ὡς οἱ νῦν Ἑλληνες...»³⁵.

Γενικὰ ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα ἀποκαλύπτει τὴν ἐλληνικότητα τῶν μουσουλμάνων τῆς Βορείου Ἡπείρου. Ὁ διμότιμος καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Νικόλαος Τωμαδάκης γράφει: «Ἄντοι οἱ ἀλβανόφωνοι μωαμεθανοὶ κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις των ἄδουν ἐλληνικὰ ἄσματα, τὰ δόπια οἱ ἐξισλαμισθέντες Ἑλληνες πρόγονοι των ἐτραγουδοῦσαν πρὸ διακοσίων ἀκόμη ἐτῶν. Ἡ ἐνδυμασία των, ἡ κονδρά των, αἱ κατασκευαὶ τῶν οἰκιῶν των, τὰ κεντήματα, ἡ βιοτεχνία των, εἶναι ἡπειρωτικά, ἡ μουσική των, ὀλόκληρος ὁ λαϊκός των πολιτισμὸς τοὺς συνάπτει πρὸς τὴν Νότιον Ἡπειρον, ἡ κοινωνική των διάρθρωσις, ἔνεν πρὸς τὰς “φάρας” τῶν Ἀλβανῶν. Καὶ ἔπειτα αἱ ἐθνολογικαὶ ἐνδείξεις, ἡ κατασκευὴ τῆς κεφαλῆς, αἱ στατιστικαὶ.

Μέχρι τῶν μέσων τοῦ ιη' αἰ. ὁ πληθυσμὸς τῆς Β. Ἡπείρου ὑπῆρξεν ὁρθόδοξος. Τότε αἱ καταπιέσεις ἡνάγκασαν πολλοὺς νὰ ἐξισλαμισθοῦν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των»³⁶.

Τὴν ἐλληνικὴν καταγωγὴν τους δὲν διστάζουν νὰ ὅμοιογήσουν οἱ ἴδιοι οἱ ἐξισλαμισμένοι, ὅπως οἱ Σπαθιώτες: «Εἴμεθα μία φάρα μὲ τοὺς Ἑλληνας»³⁷. Στὴν ὅμοιογία τῆς ἐλληνικότητάς τους προβαίνουν καὶ μεγαλόσχημοι ἀξιωματοῦχοι ἐπώνυμοι «Τοῦρκοι». Ο Λ. Μπέλλος διασώζει ἀποκαλυπτικὸ περιστατικό: «Ο Φράσαρης, ἀρχηγὸς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸ 1854, ἐρίσας πρὸς συνάρχοντας Τούρκους ἔρριψεν αὐτοῖς τὴν ὑβριν, ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι Κονιάρης, ἀλλ' ἔχει προγόνους τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας»³⁸.

34. Αὐτ., 94 σημ. 11. Α. Γ. Λαζάρου, «Τὸ σύμβολο τοῦ ἔθνους μας. Ἡ ἱστορικὴ καὶ γλωσσολογικὴ ἐλληνικότητα τῆς φουστανέλλας», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 10-3-1987, 1. Τοῦ αὐτοῦ, «Οἱ Εὗζωνοι τῆς Φθιώτιδας ὡς φορεῖς πανάρχαις φορεστᾶς», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν*, 27-29 Ἀπριλίου 1990. Ἐκδοση Κοινότητας Λουτρῶν Υπάτης - Λαμία 1993, 161-181.

35. Κοσμᾶς Θεοπρωτοῦ, ἔ.α., 35. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ο χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», *Πρακτικά τοῦ Γ΄ Συμπόσιου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου* (Ἡπειρος - Μακεδονία - Θράκη), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 387-389. Τοῦ αὐτοῦ, «Ο χορὸς τῆς Ἀρκαδικῆς Νεστάνης», *Πρακτικά Β΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «ἀρκαδικοῦ ἰδεώδουν»*, Ἐκδοση τῆς Ἀρκαδικῆς Ακαδημίας, Ἀθήνα 1987, 63-71.

36. Ν. Τωμαδάκη, «Ἡ ἐποποίηα τοῦ 1940-41 καὶ ἡ Β. Ἡπειρος», *Ἐορταστικοὶ Λόγοι*, Ἐκδόσεις Γρηγόρη, 47.

37. Κ. Σκενδέρη, *Ἴστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως*, ἔκδ. β', ἐν Ἀθήναις 1928, 80. Καὶ στὴ σειρὰ τῶν Ἐκδόσεων Φ.Σ.Φ. «Ο Ἀριστοτέλης», Φλώρινα 1982.

38. Λ. Μπέλλου, Ἀλβανικὰ ἡ αἱ τρεῖς ζῶσαι διάλεκτοι τῆς ἐλληνικῆς Γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1903, 5.

‘Η ἀποκάλυψη τῆς ἐλληνικῆς καταγωγῆς γίνεται καὶ μὲ γραπτὰ στοιχεῖα: ‘Ο Δ.Κ. Τσοποτός σὲ μελέτημά του γιὰ ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία μουσουλμάνων ἐπισημαίνει τὰ ἔξης: «‘Ο Πράμιος καίτοι Ἀλβανὸς καὶ δὴ Μουσουλμάνος ἀλληλογραφεῖ μετὰ τοῦ ἐπίσης Ἀλβανοῦ καὶ ἐκ τῆς Βορείου Ἡπείρου καταγομένου Βελῆ πασᾶ ἐλληνιστί, ὅπερ ἀποδεικνύει πόσον ἐλληνικαὶ ἔξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἡ διάνοια καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ αὐτῶν τῶν ἔξισταμισμένων Βορειοπειρατῶν καθ’ ὅλας τὰς ἐποχάς»³⁹. Ἐξ ἄλλου, σὲ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα οἱ μουσουλμάνοι δὲν ἔχουν προλάβει νὰ «τουρκέψουν» πλήρως ἀπὸ τὴν ἀποψή τῆς ἀνθρωπωνυμίας. ‘Ο Ν. Γιαννόπουλος⁴⁰ δημοσιεύοντας συμβολαιογραφικὲς πράξεις καταχωρίζει καὶ περίπτωση συμβαλλομένου Τουρκαλβανοῦ μὲ δόνοματικὸ ὑβρίδιο, Μουσταφᾶ Παπακώστα. Διευκρινίζει δὲ ὅτι πρόκειται γιὰ γιὸ χριστιανοῦ ιερέα, ἔξισταμισμένο ἀλλὰ χρήστη τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

Ἐφόσον τὸ ἐπώνυμο Παπακώστα μαρτυρεῖ τὴν ἐλληνικὴν καταγωγή, ἡ χρήση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ποὺ κάλλιστα ἴκανοποιεῖ πρακτικὲς ἀνάγκες, δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ λανθάνοντα σὲ ἔθνικὴ συνείδηση. ‘Ο Σπ. Λάμπρος σημειώνει τὰ ἔξης: «Αἰσθάνονται μὲν τὴν ἀνάγκην νὰ εἶναι δίγλωσσοι, ἀλλὰ μόνης τῆς ἐλληνικῆς γίνεται χρῆσις χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας. Μόνη γραπτὴ γλῶσσα εἶνε ἡ ἐλληνικὴ. Δὲν εἶνε δὲ τοῦτο ἀποτέλεσμα προσηλυτισμοῦ, οὐδὲ προηλθεν ἔνεκα τῶν ἀνὰ τὴν χώραν ἐγκατεσπαρμένων ἐλληνικῶν σχολείων, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ πραγματικῆς ἀνάγκης τοῦ βίου καὶ εἶναι φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως τῆς χώρας»⁴¹.

‘Αλλὰ ἡ ἔθνικὴ συνείδηση δὲν ἐκλείπει οὔτε καὶ μετὰ τὴν ἀπώλεια τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἐξ αἰτίας ἔξωτερικῶν παραγόντων, ὅπως περίτρανα ἐπαληθεύεται σήμερα μὲ τοὺς Ποντίους, ποὺ καταφάνουν στὴν Ἑλλάδα μὲ ἀλώβητη τὴν ἔθνικὴ συνείδηση, μιλονότι ἀγνοοῦν ὄλότελα τὴν ἐλληνικὴ. ‘Ο ὑποπρόξενος Δυρραχίου Π. Ἀδαμίδης στὴν ἔκθεσή του τῆς 19ης Ιανουαρίου 1908 πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἔξωτερικῶν ἀναφέρει: «Σπαθία τὸ δεύτερον μας τοῦτο Σούλι, τὸ μόνον μέρος τὸ ὅποιον δὲν ἔννοει νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, ἀντιτάσσον πάντοτε τὴν βίαν κατὰ τῆς βίας καὶ μὴ ἀναγνωρίζον οὐδένα δεσπότην ἢ κύριον των ἢ μὴ μόνον τὸ ὅπλον των, κληρονομῆσαν μόνον τὰ Τουρκικὰ ὄνόματα τὰ ὅποια φέρουσιν ἐν ταῦτῃ δὲ καὶ Ἐλληνικά, εἶναι ἀφωσιωμένον εἰς ἡμᾶς καίτοι οἱ κάτοικοι οὐδὲ λέξιν ἐλληνικὴν γνωρίζουσι...»⁴².

39. Ἐπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός 10 (1914) 62-63.

40. Αὐτ., 13 (1917) 169-170.

41. Νέος Ἐλληνομνήμων 10 (1913) 16.

42. Πβ. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, *Oἱ κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας* (Αρχές 18ου αἰ. - 1912). Διδακτορικὴ διατριβή. Ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ, Ιωάννινα 1979, 102.

Ανεξάρτητα, λοιπόν, ἀπὸ γλωσσικὸ δργανο καὶ θρήσκευμα, οἱ κάτοικοι τῆς ἐνιαίας Ἡπείρου ἔως τὴν ἀνεξάλειπτη βόρεια δροθετικὴ γραμμὴ ἐθνολογικοῦ διαχωρισμοῦ, τὸν Γενούσο (Σκούμπι) ποταμὸ καὶ τὴν πανάρχαια ὁδικὴ ἀρτηρία μὲ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα Ἐγνατία⁴³ εἶναι ἐλληνικῆς καταγωγῆς. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος τονίζει: «... Εἴτε ὁρθόδοξοι χριστιανοὶ εἶναι, εἴτε μωαμεθανοὶ Τόσκηδες, εἶναι ἀδιάγνωστοι ἀπ' ἀλλήλων ἔξω τῆς θρησκείας. Τὸ αἷμα, ὃ ἀνθρωπολογικὸς τύπος καὶ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀντέσχον, ἡ γλώσσα ὅμως καὶ ἡ θρησκεία πολλαχοῦ ἡττήθησαν»⁴⁴. Διαφέρουν δὲ ἀπὸ τοὺς πέραν τοῦ Γενούσου Ἀλβανοὺς Γκέγκηδες καὶ ἀνθρωπολογικά, ὅπως σημειώνει ὁ Ἀ. Παπαχαρίστης: «Δὲν εἶναι ἀσήμαντος ἢ ἀπὸ τῶν ξανθῶν, γιγαντοσώμων καὶ γλυκοφθάλμων Γκέγκηδων ἀνθρωπολογικὴ διαφορὰ τῶν νοτίων τοῦ Γενούσου, Τόσκηδων, οἵ ὅποιοι πρὸς τὸ μελάγχρον ἀποκλίνοντες διασφέζουν ἐλληνικὰ χαρακτηριστικά»⁴⁵.

Ομολογούμενως ἡ διάκριση εἶναι πολυσχιδής. Ὁ Κ.Δ. Στεργιόπουλος προσθέτει τὰ ἔξης: «Ἡ ἔρευνα τῶν λαογραφικῶν στοιχείων τῆς κάτω ἀπὸ τὸν Γενούσον ποταμὸν ἐκτεινομένης χώρας καὶ ἴδιαιτέρως τῶν ἰστορικῶν λειψάνων, ὅπως χαρακτηρίζονται οἱ ἀφανεῖς, ἀλλ' ἀσφαλεῖς μάρτυρες τῆς ἰστορικῆς ἀληθείας (ἥθη, ἔθιμα, τραγούδι, σπίτι, τρόπος συνοικήσεως κ.λπ.) καταδεικνύει ὅτι πράγματι ἡ παρατήρησις τοῦ Ψαλίδα εἶναι ἀληθινή, διτὶ δηλαδὴ ἡ χώρα ποὺ ἐκτείνεται νοτίως τοῦ Γενούσου ποταμοῦ ὅμοιάζει πολὺ ἢ μᾶλλον κατὰ πάντα πρὸς τὴν νότιον Ἡπείρον, διαφέρει δὲ οὐσιαστικῶς πρὸς τὴν χώραν, ποὺ ἐκτείνεται εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ποταμοῦ τούτου»⁴⁶.

Εἰδικὴ καὶ εὔκολα νοητὴ διάκριση εἶχε ἐνωρίς προβάλει ὁ ἀλβανολόγος Hahn. Αὐτὴν ἀσπάζεται καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ Βορειοηπειρώτης Νικοκλέους σὲ βιβλίο του, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1855 στὴ Γοτίγη: «Καθ' ὅλον ὁ τῶν Τόσκων καὶ Γκεκῶν ἴματισμός ἐστι διαφέρων πολλῷ, τῶν μὲν λευκὸν αὐτὸ τοξύνολον ἔχόντων (φουστανέλλαν κτλ.), τῶν δὲ Γκεκῶν περισκέλιά τε στενὰ καὶ προστερνίδια ἐρίου, τοῖς τῶν Εὐρωπαίων χωρικῶν παρεμφερῆ πως ὄντα»⁴⁷. Ἡ οὐσιωδέστερη ἐπισήμανση τοῦ Hahn σχετίζεται μὲ τὴ γλωσσικὴ διαφορά. Συγκεκριμένα ἀναφέρει ὅτι «οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων πρὸς τὸν Μουσταφᾶ Πασσᾶν

43. Πβ. P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris 1945, 11-12.

44. Ἀ. Κεραμόπουλος, «Ιλλυροί - Ἀλβανοί καὶ Ἀρβανίται», *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνούς Βιζαντινολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1953, 478.

45. Κοσμᾶς τοῦ Θεοπρωτοῦ, ἔ.ἀ., 94 σημ. 8.

46. Κ.Δ. Στεργιόπουλον, *Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου*, Ἀθῆναι 1945, 66.

47. Ν.Γ. Νικοκλέους, *Περὶ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀλβανῶν*, ἦτοι Σκυτιτάρο. Πραγματεία ἰστοριοφιλολογική, ἐν Γοτίγη 1855, 78 σημ. 15.

τῆς Σκόδρας, ἀν καὶ Ἀλβανοὶ τὴν καταγωγήν, ἥσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχωσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ διερμηνεῖς, ἐὰν τυχὸν οἱ ἵδιοι δὲν ἔγνώριζον τὴν Γκεγκικὴν γλῶσσαν»⁴⁸. Στὸ Ἰδίο δὲ σύγγραφμα, τὸ 1854, περιγράφοντας τὴν τοσκικὴν διάλεκτο, γιὰ τὴν ὅποια, ὅπως καὶ οἱ προγενέστεροι του ἐρευνητές, χρησιμοποιεῖ τὸ ἐλληνικὸν ἀλφάριθμον μὲ κάποιες ἀναπόφευκτες τροποποιήσεις, διαπιστώνει τὴν μεγάλην ὄμοιότητα τῆς ἀλβανικῆς συντάξεως μὲ τὴν ἐλληνικήν. Γι' αὐτὸν περιορίζεται στὴν καταγραφὴ τῶν διαφορῶν, ποὺ κατὰ τὴν γνώμην του εἶναι ἐλάχιστες⁴⁹, λόγω τῆς διγλωσσίας. Στενὴν ἐλληνοτοσκικὴν σχέσην ὑποστηρίζει καὶ ὁ Γιουγκοσλάβος βαλκανολόγος Jovan Cvijić λέγοντας τὰ ἔξης: «Παρετήρησα πόσον εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν Τόσκηδων, διότι καὶ οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι Ἐλληνορθόδοξοι, εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ὄμιλοῦν ἐλληνιστί»⁵⁰.

Σπουδαιότητα μεγάλη ἔχει καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Γερμανοῦ γεωγράφου Philippson, ὅτι «ἰδιαίτερον Ἀλβανικὸν αἴσθημα δὲν ὑφίσταται παρὰ τοῖς Χριστιανοαλβανοῖς Ἡπειρώταις. Οὗτοι θέλουσι νὰ λογίζωνται Ἑλληνες»⁵¹. Ο δὲ μετέπειτα Ἀλβανισμὸς εἶναι εἰσαγόμενος. Ὁ Victor Bérard κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὰ πραγματικὰ παραμεθόρια, στὸ Ἐλβασάν, ὅπου ἐπιδόθηκε στὴν ἐθνολογικὴν μελέτη καὶ διακρίβωση τοῦ φρονήματος τῶν κατοίκων, ἀπεικόνισε παραστατικὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε, τὸ 1894, ὥστε νὰ κατανοῦνται τέλεια οἱ μεταγενέστερες παραποτήσεις καὶ μεταβολές: «Ἡ χριστιανικὴ κοινότητα – γράφει ὁ Bérard – τοῦ Ἐλβασάν εἶναι τὸ προκεχωρημένο φυλάκιο τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐδῶ, στὰ βόρεια. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοὶ καταλαβαίνουν καὶ δῆλοι τους σχεδὸν μιλοῦν τὰ ἐλληνικά. Ἐχουν ἐλληνικὸν σχολεῖο γιὰ τὰ ἀγόρια τους καὶ ἐλληνικὸν σχολεῖο γιὰ τὰ κορίτσια τους. Θεωροῦν τοὺς ἑαυτούς τους Ἑλληνες. Ἡ ἐλληνικότητά τους δικαίωσε αὐτὴν δὲν ἔχει ἐπαναστατικὸν χαρακτήρα. Οἱ ἐπιθυμίες τους στὴν πολιτικὴ δὲν πηγαίνουν πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ ἔκλαφρωμα τῶν φόρων, τὴν ὁρθὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν ἀνόρθωσην τῆς διοίκησης. Εἶναι καὶ παραμένουν προπάντων πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, τοῦ ὅποιου τὸ πορτοφέτο προεδρεύει στὴ συνέλευση ἐκείνη τῆς ἐστεμψένης Εὐρώπης, ἀπὸ μιὰ καλὴ θέση, κάτω ἀπὸ τὶς ἄγιες Εἰκόνες, ἀνάμεσα στὸ βασιλιά καὶ τὴν βασίλισσα τῆς Ἐλλάδας.

48. Johann Georg von Hahn, *Albanesische Studien*, 1, Jena 1854, 39. Πβ. Δημ. Εὐαγγελίδου, *Η Βόρειος Ηπειρός*, ἐν Ἀθήναις 1919, 57.

49. W. Dahmen - J. Kramer - R. Schlösser, «Gustav Weigand et ses études albanaises», *Balkan - Archiv N.F.* 10 (1985) 171.

50. Πβ. *Petermann's Mitteilungen* 59 (1913) 14, καὶ Εὐαγγελίδου, ἔ.ἄ., 62.

51. Πβ. Αὐτ., 65 καὶ Κοσμᾶ Θεοπρωτοῦ, ἔ.ἄ., 95-96 σημ. 14.

“Οταν λένε ότι είναι Ἑλληνες, ἐννοοῦν μ’ αὐτὸ δι τε θέλουν νὰ συγχέονται μὲ τοὺς Βουλγαριμακεδόνες καὶ τοὺς καθολικοὺς τῆς ἄνω Ἀλβανίας. Ποτὲ δὲν ἀναρωτήθηκαν δὲν θὰ μποροῦσαν ἢ ἀν θὰ ἥθελαν νὰ γίνουν κάποια μέρα ὑπήκοοι τοῦ βασιλιά Γεωργίου ἢ τοῦ γιοῦ του εἶναι ὅμως βαθιὰ ἀποφασισμένοι νὰ μὴ γίνουν ποτὲ Βούλγαροι, ὅπως ἐκεῖνοι τῆς Ρουμυλίας, οὗτε καθολικοί, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ ἔβραίοι οἱ Μιρδίτες. Ἐξ ἄλλου ἡ μακρινὴ Βουλγαρία δὲν τοὺς τρομάζει. Φοβοῦνται μονάχα τις ἵταλικὲς μηχανορραφίες, ποὺ νιώθουν καὶ ὑποψιάζονται παντοῦ γύρω τους. Ζητοῦν συγγνώμη ποὺ στὴν ἀρχὴ ἥσαν δύσπιστοι ἀπέναντι μας· μᾶς νόμισαν Γερμανούς καὶ μυστικούς πράκτορες κάποιας εὐρωπαϊκῆς δύναμης. Περνοῦν καὶ ξαναπερνοῦν τόσο συχνὰ ἀπὸ δῶ οἱ Γερμανοὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς Βουλγαρίας, τῆς Σερβίας, τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας! Ἐνας ἀπὸ δαύτους εἶχε ἔρθει τὸν περσινὸ χρόνο κιόλας, μὲ σκοπὸ νὰ προστητίσει τοὺς χριστιανούς τοῦ Ἐλβασάν. Ἡθελε νὰ τοὺς ἀποτρέψει ἀπὸ τὸ φιλελληνισμό τους. Τοὺς δασκάλευε πὼς ἔνας Ἀλβανὸς δφείλει νὰ σκέφτεται τὴν Ἀλβανία καὶ νὰ κάνει τὰ παιδιά του γνήσιους Ἀλβανούς, πὼς ἀντὶ γιὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα τοὺς χρειάζονταν ἀλβανικὰ σχολεῖα καὶ ἀλβανοὶ παπάδες καὶ ἀλβανικὴ λειτουργία, κοντολογίς, γιὰ νὰ εἶναι ἀντάξιοι τῶν πατερόδων τους, ἔπειτε νὰ γίνουν ἀλβανίζοντες, ἀλβανόφρονες. Σὲ τοῦτο τὸν ἀπόστολο λοιπόν, Βέγκαν τὸ δονομά του, οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ ἀποκρίθηκαν ὅτι Ἀλβανία καὶ ἀγοιότητα ἥσαν γι’ αὐτοὺς συνώνυμα· ὅτι αὐτοὶ τὴν πατρίδα τους τὴ λένε Ἡπειρο καὶ ὁνομάζουν πρόγονό τους τὸν Πύρρο τὸν Ἑλληνα· κι ὅσο γιὰ τὴ γλώσσα, προτιμοῦν νὰ ἔξασφαλίσουν γιὰ τὰ παιδιά τους ἔνα τελειοποιημένο γλωσσικὸ δργανο παρὰ ἔνα βάρβαρο ἐργαλεῖο· κι ὅτι στὸ τέλος ὁ ἀλβανισμός, δηλαδὴ ὁ ἄγριος βίος, δὲν εἶχε πιὰ γιὰ τὰ γοῦστα τους ἀκατανίκητα θέλγητρα· ἵσως οἱ πατερόδες τους οἱ δύστυχοι νὰ ἔκαναν, μέσα στὴν ἀμάθειά τους, τὴν ἄθλια αὐτὴ ζωὴ· αὐτοὶ ὅμως θὰ προσπαθοῦν νὰ πλησιάζουν κάθε μέρα καὶ πιὸ πολὺ στὸ φῶς, στὸν πολιτισμό, στὸν Ἑλληνισμό»⁵².

Ο Γερμανὸς καθηγητὴς Weigand, ἐνῶ ἀγωνίζεται μὲ πάθος γιὰ τὴν ἐμφύσηση Ἀλβανισμοῦ στοὺς ἀλβανοφώνους, ἀκριβέστερα, ὅπως εἰδαμε, δίγλωσσους Βορειοηπειρωτες, παραλληλα πλησιάζει τοὺς βλαχοφώνους Βορειοηπειρωτες, τοὺς Ἀρβανιτοβλάχους, πρὸς μήπη στὸν Ρουμανισμό. Τὸ δεύτερο τοῦτο ἔργο ἀμείβεται πλουσιοπάροχα, τόσο οἰκονομικὰ ὅσο καὶ ἥθικὰ ἀπὸ τὶς ρουμανικὲς κυβερνήσεις, ὅπως ἀναγράφεται ἀκόμη καὶ στὶς ἐγκυλοπαίδειες τῆς Ρουμανίας,

52. V. Bérard, *Tουρκία καὶ Ἑλληνισμός*. Μετάφραση: Μ. Λυκούδης. Εἰσαγωγὴ - Σχόλια: Θ. Πιλαρινός, Ἐκδόσεις Τροχαλία [Αθήνα] 1987, 48-49. Πβ. καὶ Γ.Σ. Πλούμιδη, «Ο Ἑλληνισμὸς τῆς Ἡπείρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής του», *Δωδώνη*, 6 (1977) 364: «Ως ὑπόδειγμα καλοῦ σχολείου ἀναφέρεται ἐκεῖνο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Δυρραχίου».

Diaconovich⁵³, Minerva⁵⁴, Predescu⁵⁵, καὶ ἐπιμαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ἀναγόρευσή του ὡς ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου γιὰ τὴν προσφορά του στὴ Ρουμανία⁵⁶.

Μετὰ δεκαετία ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸν ἀπέστειλε στὰ πρωθυμένα ἐκεῖνα φυλάκια τοῦ βορειοδυτικοῦ Ἑλληνισμοῦ, στοὺς βλαχοφώνους ἰδιαίτερα τῆς μακρινῆς Ἐγγατίας, τὸν ἀκόλουθο τῆς Πρεσβείας τῆς στὴ Ρώμη Κ. Μπουριλιάνο, στὸν δόποιο ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση εἶχε ἐπιφυλάξει ἀσυνήθιστες ἐπιδαψιλεύσεις. Ὁ Ρουμάνος διπλωμάτης εἶχε ἔξασφαλίσει πλήρη ἐλευθερία κινήσεων καὶ ἐνεργειῶν. Μάλιστα τελοῦσε καὶ ὑπὸ τὴν προστασία τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ποὺ θεωρήθηκε ἀναγκαῖα μετὰ τὴν περιπέτεια τοῦ Weigand. Τὸ 1889-1890, κατὰ τὶς περιοδείες του σὲ κουτσοβλαχικὲς περιοχές, μόλις γλίτωσε ἀπὸ δολοφονικὴ ἀπόπειρα ἐναντίον του⁵⁷, ὅταν ἔγινε ἀντιληπτὸν ὅτι ἐργάζεται ὡς πράκτορας τῶν Ρουμάνων εἰς βάρος τῶν ἑλληνικῶν καὶ σερβικῶν συμφερόντων.

Ο Μπουριλιάνος ἀποβιβάζεται τὴν 4η Ὀκτωβρίου 1905 στὸ Δυρράχιο καὶ κατευθύνεται στὰ Τίρανα, ὅπου ἀμέσως καταπιάνεται μὲ τὸν προσεταιρισμὸν τῶν βλαχοφώνων στὸν Ρουμανισμό, συνάμα δὲ καὶ τὴν ἀπόσπασή τους ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό. Οἱ προτάσεις του πρὸς αὐτοὺς εἶναι πράγματι δελεαστικές. Ἀλλά, ὅπως ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν ἔκθεση 103 τῆς 10-10-1905 τοῦ ὑποπροξένου Δυρραχίου Δ. Σπαθάρη πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, τὴν δόπια ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἡ Ἐλευθερία Νικολαΐδου, οἱ βλαχόφωνοι τῶν Τιράνων παραμένουν πιστοὶ στὴν ἑλληνικὴ ἴδεα. Ἐπὶ πλέον ἄφοβα ἀπαντοῦν ὅτι ἡ Ρουμανία δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ αὐτούς, «οἵτινες, στερρώς ἔχομενοι τῶν πατρών, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ζιζάνια, καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἰδρύσεως σχολῆς μὲ πολλὰς γλώσσας, καὶ Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς, καὶ προστασίας ἵσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἴγιδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἶπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυρραχίῳ, δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην των πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Πρόσθεσαν ἐπίσης – γράφει ἡ καθηγήτρια Ἐ. Νικολαΐδου – πώς κάθε ἀπόπειρα δελεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναυαγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνει στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ βία ἀν χρησιμοποιόταν ἀπὸ

53. Sibiu 1904, III, 1246.

54. Cluj 1930, 963.

55. Bucuresti 1940, 916.

56. M.N. Ρωμανοῦ, «Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ δνομα, τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων». *Μνήμη. Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*, Ἀθῆνα 1988, 504, ὅπου καὶ οἱ βιβλιογραφικές ἐνδείξεις.

57. Dim. R. Rosetti, *Dictionarul Contimporanilor*. Secolul XIX, Bucuresti 1897, 199.

τοὺς βέηδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε γίνει πρὸν πέντε χρόνια, ὕστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βέηδων μὲ τὴν ρουμανικὴν κυβέρνηση, δὲ θὰ ἀπέδιδε. Ο Ρουμάνος ἀκόλουθος ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν προσπαθειῶν του στὰ Τίρανα ἔναντι γύρισε στὸ Δυρράχιο καὶ ἐπισκέφθηκε τὶς ἐπόμενες μέρες τὴν Καβάγια καὶ τὴν Πιέσκια, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὸ Ἐλβασάν»⁵⁸.

Στὴν ἴδια, λοιπόν, τὴν πρωτεύουσα τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας ὑπάρχει ἀκμαῖο Ἑλληνικὸ φρόνημα παρὰ τὶς παντοιεδεῖς ἀντιξότητες καὶ ἐπώδυνες καταπιέσεις. Ή σταθερότητα τῶν Βλάχων στὸν Ἑλληνισμό, τὴν ὁποία παραδέχεται καὶ ὁ Stavrianos⁵⁹, καθίσταται σπουδαιότερη, διότι ἡ ἀποδοχὴ τῆς ρουμανικῆς ἰδέας συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μηνιαῖα ἐπιδόματα⁶⁰, μάλιστα ἀρκετά γιὰ συντήρηση μᾶς οἰκογένειας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐξ ἵσου σταθεροὶ παρέμειναν τόσο οἱ βλαχόφωνοι ὅσο καὶ οἱ ἀλβανόφωνοι καὶ στὸ μεγαλύτερο σταυροδρόμι τῶν ἔνων προπαγανδῶν, στὸ Δυρράχιο, ὅπου ἴδιαίτερα ἡ ἵταλικὴ παρουσία ἦταν ἔξαιρετικὰ ἐπιβλητική. Ο Victor Bérard δίνει σχετικές πληροφορίες: «... Ὁ Ἑλληνισμὸς διατηρεῖ τὶς διεκδικήσεις του πάνω στὸ κορινθιακὸ Δυρράχιο. Υπάρχει ἔνα Ἑλληνικὸ σχολεῖο, ἔξω ὅμως ἀπὸ τὴν πόλη, στὸ προάστιο ποὺ λέγεται “Ἐξ Παξάρι”... ὁ Ἑλληνισμὸς στρατολογεῖ τοὺς ὀπαδούς του ἀνάμεσα στοὺς ὁρθόδοξους αὐτοὺς Ἀρβανίτες καὶ στοὺς Κουτσόβλαχους. Ή πόλη μπορεῖ νὰ εἴναι ἵταλική, τὸ προάστιο ὅμως εἴναι Ἑλληνικό. Σὲ ὅλα τὰ ὑπαίθρια καφενεῖα μιλοῦν Ἑλληνικά. Πάνω ἀπὸ τὰ τεζάκια βρίσκονται τὰ πορτρέτα τοῦ Γεωργίου τοῦ Α' καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ του, τοῦ κ. Τρικούπη. Κάτω ἀπ' τὰ πλατάνια μιὰ συντροφιὰ φουστανελοφόρων πίνουν καὶ τραγουδοῦν μὲ τὴν κιθάρα ἔνα ἀργόσυρτο τραγούδι τοῦ Ἀρχιπελάγους... Τὸ Δυρράχιο ἦταν τὸ φυσικό τους (τῶν Κουτσοβλάχων) λιμάνι γιὰ τὶς σχέσεις μὲ τὸν Ἀγκώνα, τὴν Ραγούζα ἢ τὴν Βενετία. Υστεροὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάσταση οἱ Βλάχοι αὐτοί, ποὺ θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτούς τους Ἑλληνες καὶ ποὺ ὅγωνίστηκαν μὲ τὸ πουγκί τους καὶ τὸ αἷμα τους γιὰ τὴν ἐλευθερία, μετανάστευσαν σὲ μεγάλο ἀριθμὸ στὸ νεοσύντατο Ἑλληνικὸ βασίλειο... Μολαταῦτα, ἔναν αἰώνα μετὰ τὸ Δυρράχιο παραμένει κουτσοβλάχικο λιμάνι, παρόλο ποὺ ὅλοι οἱ λόγοι τῆς ἐπιλογῆς αὐτῆς ἔχουν ἐκλείψει. Κάθε Σάββατο καταφθάνουν ἐκεῖ τὰ καραβάνια ἀπὸ τὸ Μοναστήρι...»⁶¹.

Προσφέρεστατα ὁ Stadtmüller⁶² ὀνομάζει ὅριο γλωσσικὸ καὶ πολιτισμικὸ τῶν

58. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἔθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικές ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Έκδόσεις IMIAH, Ιωάννινα, 1978, 212.

59. L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York 1965, 107.

60. Νικολαΐδου, ἔ.ἄ., 213 καὶ σημ. 2.

61. Bérard, ἔ.ἄ., 49.

62. Βλ. Κοσμᾶ Θεοπρωτοῦ, ἔ.ἄ., 94 σημ. 8.

Έλλήνων τὸν Γενοῦσο ποταμό, ποὺ χωρίζει ταυτόχρονα τοὺς Τόσκηδες ἀπὸ τοὺς Γκέγκηδες, τοὺς μοναδικοὺς ἀκραιφνεῖς Ἀλβανούς, ἀλλὰ δχι καὶ ἀπαλλαγμένους ἐντελῶς ἀπὸ Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις, παρὰ τὴν πρόδηλη διαφορὰ φυλῆς, ὅπως εἶχε προτείνει τὴν προσθήκη στὴν ὁριοθέτηση γιὰ τοὺς πληθυσμοὺς τοὺς ἑκατέρῳθεν τοῦ ποταμοῦ ὁ Ἀντώνιος Κεραμόπουλος⁶³.

Οπωσδήποτε κάτω τοῦ Γενούσου ἔνας ἀριθμὸς κυμαινόμενος κατὰ περιστάσεις παρασύρθηκε ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἴδιως τὰ πολιτικὰ κηρύγματα ἔνων δυνάμεων καὶ σημειώθηκε συνακόλουθα ἀντίστοιχη συρρίκνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ωστόσο κατὰ τὴν περιοδεία τοῦ Ρενέ Πιού στὴ Βόρειο Ἡπειρο, τὸ 1913, τὸ Ἑλληνικὸ φρόνημα προβάλλει ἔντονο. Οἱ πατριωτικὲς ἐξάρσεις, οἱ ἐθνικὲς ἐκδηλώσεις καὶ ἡ βούληση γιὰ τὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα εἶναι κοινὰ γνωρίσματα τῶν κατοίκων, χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων, Ἑλληνογλώσσων, διγλώσσων καὶ τριγλώσσων. Οἱ περιγραφές, ποὺ δίνει στὶς ἀνταποκρίσεις τοῦ ὁ Ρενέ Πιού, εἶναι συγκινητικὲς καὶ εὐγλωττες. Ἐτσι ἐξηγεῖται ὅτι ταυτόχρονα μὲ τὴ γαλλικὴ ἐκδόση τοῦ βιβλίου⁶⁴, ποὺ ἔγινε στὸ Παρίσι τὸ 1914, κυκλοφορήθηκαν καὶ δύο μεταφράσεις του στὴν Ἑλληνική, στὴν Ἀθήνα⁶⁵ καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια⁶⁶ τῆς Αἰγύπτου.

Όλα ἔξαντλήθηκαν ταχύτατα. Ἡδη εἶναι δυσεύρετα τόσο τὸ γαλλικὸ κείμενο ὅσο καὶ οἱ Ἑλληνικὲς μεταφράσεις, μολονότι ἡ μία εἶχε σημαντικὲς ὀτέλειες. Ἡ πιστὴ ἀνατύπωσή τους δὲν θὰ ὀφελοῦσε. Διότι ἡ γλωσσικὴ μορφὴ τῶν μεταφράσεων δυσχεραίνει τὴν προσπέλαση τοῦ περιεχομένου ἀπὸ ἀναγνῶστες τῶν ἥμερῶν μας. Εἶχε πιὰ γίνει αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη σύγχρονης μεταφράσεως, ποὺ θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἀπόλαυση τῆς συγγραφικῆς τέχνης τοῦ Πιού, ἐνῶ παράλληλα θὰ ἔδινε τὴν εὐκαιρία στοὺς Ἑλληνες νὰ πληροφορηθοῦν γιὰ τὴ Βόρειο Ἡπειρο, τὴν κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰ μαρτύρια καὶ ὄλοκαυτώματά της, ποὺ τελευταῖα ἔχονται στὸ προσκήνιο μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ σκηνικοῦ στὶς κομμουνιστικὲς χῶρες. Καιρὸς εἶναι νὰ συναισθανθοῦμε δλοι οἱ Ἑλληνες τὶς εὐθύνες μας ἀπὸ τὴν ἔως τώρα χλιαρὴ ὀντιμετώπιση ἡ παραγνώριση ἐνὸς μεγάλου ἐθνικοῦ θέμα-

63. Ἄ. Κεραμόπουλος, «Τὰ ὀνόματα Ἀλβανὸς καὶ Ἀρβανίτης», *Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη* (1892-1951), Ἀθῆναι 1951, 3.

64. René Puaux, *La malheureuse Epire*, Paris 1914.

65. René Puaux, *Ἡ δυστυχισμένη Ἡπειρος*, Μετάφρασις Ἰ. Ζεφοῦ, Ἀθῆναι 1914.

66. René Puaux, *Δυστυχισμένη Ἡπειρος*. Μετάφρασις Κ. Ζήνωνος. Κάΐρον, τύποις ἀδελφῶν Μενικίδου, 1914. Ἐπίσης, René Puaux, *The Sorrows of Epirus*, London, Hurst and Blackett Ltd, 1918, καὶ René Puaux, *The Sorrows of Epirus*. Illustrated with Maps, Index and Editor's Notes by Dr. Basil J. Photos. Chicago, Argonaut, Inc., <1963>.

τος, γιὰ τὸ ὁποὶ ἐπιβάλλεται ἐγρήγορσῃ, ἔτοιμότητα, γνώσῃ, περίσκεψῃ καὶ πατριωτισμός. Εύτυχῶς ἀνέμιξε ἡ σημαία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δρυΐνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης χάρη στὸν ἄξιο Ἱεράρχη τῆς Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Σεβαστιανὸν καὶ δολούς αὐτούς, ἄτομα καὶ ὁργανώσεις, ποὺ δὲν ἔννοοῦσαν νὰ σταματήσουν τὸν ἀγώνα παρὰ τὴν ἀνεξήγητη σιωπὴ ἀρμοδίων καὶ τοὺς προπηλακισμοὺς ἐνόχων καὶ θυμάτων κομματικῶν ἐμπαθειῶν. Τὸ παράδειγμα τῶν πρωτοπόρων στάθηκε φωτεινὸν καὶ πύκνωσαν οἱ τάξεις τῶν ἀγωνιστῶν. Ὁμως χρειάζεται ἀκόμη πολλὴ καὶ ἔγκυρη ἐνημέρωση, στὴν ὁποίᾳ ἀποβλέπει τὸ παρατιθέμενο Χρονικὸ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ζητήματος μετὰ τὸν χρόνο τῆς περιοδείας τοῦ Πυώ.

ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Ἐνδὸν τὰ τέσσερα σύμμαχα βαλκανικὰ κράτη, Ἐλλάδα, Μαυροβούνιο, Σερβία, Βουλγαρία, στὰ τέλη Σεπτεμβρίου καὶ ἀρχὲς Ὀκτωβρίου 1912 ἀρχίζουν τὶς ἔχθροπραξίες ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιες καταλήγουν στὸν Α' Βαλκανικὸν νικηφόρο πόλεμο, «οἱ Ἀλβανοί, μὲ διμόφωνη ἀπόφαση τῶν ἀρχηγῶν τους, πῆραν μέρος στὸ πλευρὸν τῶν Τούρκων»²²⁷.

Όταν ἀπὸ τὶς πρῶτες ταχύτατες προελάσεις μὲ δαφνοστεφεῖς νίκες κατὰ ἔντονον τῶν στρατῶν τῶν κρατῶν καὶ τοὺς θριάμβους κατὰ θάλασσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, τοῦ μοναδικοῦ τῶν συμμάχων, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἔξουδετέρωσε τὸν τουρκικό, καταφάνηκε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἔνοπλης ἀναμετρήσεως, οἱ μὲν Τούρκοι ἐπιδιώκουν τὴν ἔγκαιρην ὑπογραφὴν τῆς ἀνακωχῆς, τὴν 3η Δεκεμβρίου 1912, ὁ δὲ Ἀλβανὸς μπέης τοῦ Αὐλῶνος Ἰσμαήλ Κεμάλ Βλιώρα μετὰ δικτῷ ἥμερες καὶ μετὰ πιεστικὴ παρακίνηση τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρο-Ούγγαρίας κηρύσσει τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας. Ἀλλὰ ἡ ἐνέργεια ἐπισκιάζεται ἀπὸ τὸν Ἐσσάτη πασᾶ, διοικητὴ τῆς Σκόδρας, ὁ ὅποιος μετὰ τὴν παράδοση τῆς πόλεως στοὺς Μαυροβουνίους κατεβαίνει πρὸς Τίρανα καὶ Δυρράχιο μὲ τὴν ὑποστήριξη μεγάλου ἀριθμοῦ μωαμεθανῶν Ἀλβανῶν τοῦ Βορρᾶ, νοσταλγῶν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἐτσι στὴν Ἀλβανία δημιουργεῖται δεύτερη κυβέρνηση²²⁸.

Ο ἔλληνικὸς στρατὸς προελαύνοντας νικηφόρα ἀπελευθερώνει τὸ ἔνα μετὰ τὸ ἄλλο προαιώνια ἔλληνικὰ κέντρα καὶ ἀληθινὰ προπύργια τοῦ Ἐλληνισμοῦ.

227. Μαρίας Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Oἱ βαλκανικοὶ λαοί*. Ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση στὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση (14ος-17ος αἰ.), Ιωάννινα 1978, 204, ὅπου ἐπίσης ὡς χρόνος ἴδρυσεως τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους δούμεται ἡ 28η Νοεμβρίου 1912.

228. Β. Κόντη, «Ἡ κυβέρνηση τῆς ἀντόνομης Β. Ἡπείρου καὶ ἡ ἐξέγερση στὴν κεντρικὴ Ἀλβανία», *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία IV-1975*, Παράρτημα, 108 καὶ σημ. 4, 5.

Στὴν Ἡπειρο, ἐνῶ τὸ κύριο στράτευμα προχωρεῖ πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ὅπου συναντᾶ ἴσχυρὴ ἀντίσταση, τὴν 17η Δεκεμβρίου 1912 ἡ 3η ἑλληνικὴ μεραρχία ἀπελευθερώνει τὴν Κορυτσά, τὴν 3η Μαρτίου 1913 τὸ Ἀγρυπόκαστρο καὶ τὴν Κλεισούρα, τὴν 6η Μαρτίου 1913 τὸ Τεπελένι. Ἀλλὰ 50 μίλια ΒΑ τοῦ στομίου τῆς κερκυραϊκῆς θάλασσας πρὸ τοῦ Αὐλῶνος, πανάρχαιας ἑλληνικῆς πόλεως, τοῦ ἡπειρωτικοῦ φύλου τῶν Χαόνων, ἀνακόπτει τὴν προέλαση λόγῳ διαβημάτων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας, ποὺ ἡ κάθε μία ἐπιφυλάσσει γιὰ τὸν ἔαυτό της τὴν κατοχὴ αὐτῆς τῆς εἰσόδου τῆς Ἀδριατικῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Χειμάρρα ἐλευθερώθηκε ἐνωρίτερα ἀπὸ ἑθελοντὲς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Βορειοπειράτη μακεδονομάχο Σπ. Σπυρομήλιο.

Ἡ λήξη τοῦ Α΄ Βαλκανικοῦ πολέμου συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Συνθήκης Εἰρήνης τοῦ Λονδίνου τῆς 30ῆς Μαΐου 1913, στὴν ὥποια κατόπιν ἐπιμονῆς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας περιλαμβάνεται τὸ ἄρθρο 3. Σύμφωνα μὲ αὐτὸν ἀνατίθεται στὶς ἔξι Μεγάλες Δυνάμεις, Ἀγγλία, Αὐστρο-Οὐγγαρία, Γαλλία, Γερμανία, Ἰταλία, Ρωσία, «ἡ φροντὶς τοῦ διακανονισμοῦ τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας καὶ πάντων τῶν λοιπῶν ζητημάτων, τὰ ὅπουα ἀφεώρων εἰς ταύτην». Ὁστόσο τὸ περιεργότερο τῆς ὅλης ἴστορίας εἶναι ὅτι ἄλλοι μεριμνοῦν γιὰ ἑθνικὴ ἀποκατάσταση τῶν Ἀλβανῶν, τὴν ὥποια οἱ Ἰδιοί δὲν διανοήθηκαν, ἀφοῦ εἶχαν συνδέσει τὴν ὑπαρξή τους μὲ τὴν Τουρκία, καὶ δὲν ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὴν ἐλευθερία τους. Εὔλογα ἐρήμην αὐτῶν διεξάγονται συνομιλίες γιὰ τὴν κρατικὴ καὶ ἐδαφικὴ μορφὴ τῆς τεκταινόμενης μὲ καισαρικὲς τομές Ἀλβανίας, συνεπόμενα πρὸς ἔξυπηρέτηση ἔνων συμφερόντων. Ἀκοιβέστερα, ἐπειδὴ Αὐστρο-Οὐγγαρία καὶ Ἰταλία δὲν ἐπιθυμοῦν τὴν ἔξοδο στὴν Ἀδριατικὴ καὶ τῆς Σερβίας, τῆς ὥποιας ὁ στρατὸς μέσα ἀπὸ τὴν βόρεια Ἀλβανία ἔσπευσε στὸ Δυρράχιο γιὰ τὴ δημιουργία τετελεσμένων γεγονότων, ἡ Ρωσία ἐνεργεῖ γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κοσσυφοπεδίου καὶ τῆς εὐρύτερης σερβικῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν χάρτη τοῦ σχεδιαζομένου ἀλβανικοῦ κράτους καὶ τὴν ἔνταξή τους στὴ Σερβία.

Ἄλλὰ γιὰ τὴν κολοβωμένη Ἀλβανία, στὴν ὥποια ἡ Ἰταλία προσβλέπει ὡς βάση γιὰ τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδιά της μὲ διασφάλιση δυνατοτήτων ἀναμείξεως στὰ βαλκανικὰ θέματα, προορίζεται πρὸς ἀναπλήρωση τοῦ ἀπολεσθέντος ἐδάφους στὴν ἐνδοχώρα παράλιος καὶ πρόσφορος ἑλληνικός - ἡπειρωτικός χῶρος. Ἡ δαιμονικὴ “γενναιοδωρία” ἀνήκει στὴν Ἰταλία, ποὺ μεθοδεύει τὸν ἀκρωτηριασμὸ τῆς Ἡπείρου ἐμφυσώντας ἐπὶ δεκαετίες στοὺς Ἀλβανοὺς διεκδικητικὲς τάσεις πρὸς νότον.

Ἡ ἵταλικὴ παρέμβαση ἐγκαινιάζεται “μιօρφωτικά” μὲ τὴν ἰδρυση Σχολῆς τῆς ἵταλικῆς παροικίας στὰ Ἰωάννινα, τὴν 20η Ιουλίου 1877. «Τὸ σχολεῖο αὐτὸ – παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Στέφ. Ι. Παπαδόπουλος – ἢταν περισσότερο προπαγανδιστικό, παρὰ ἀποτέλεσμα ἀναγκῶν ποὺ ὑπῆρχαν πραγματικά. Στὰ κατοπινὰ

χρόνια ή ίταλική προπαγάνδα θά δραστηριοποιηθή ἀκόμη περισσότερο στὴν Ὑπειρο καὶ θὰ ιδρυθοῦν στὰ Γιάννινα δύο ίταλικὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ μὰ ἐπαγγελματικὴ σχολή»²²⁹.

Ἡ ἀνενδοίαστη μηχανορραφία τῆς Ἰταλίας, στὴν ὅποια συνεργεῖ καὶ ἡ Αὐστρο-Ούγγαρια γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα, διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν παρεμβολὴ τοῦ ἄρρενος 5 στὴ Συνθήκη Εἰρήνης τοῦ Λονδίνου τῆς 30ῆς Μαΐου 1913, κατὰ τὸ ὅποιο ὁ σουλτάνος καὶ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν συμμάχων βαλκανικῶν κρατῶν ἐμπιστεύονται στὶς ἔξι Μεγάλες Δυνάμεις νὰ ἀποφανθοῦν γιὰ τὴν τύχη ὅλων τῶν δύθωμανικῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου μὲ ἐξαίρεση τὴν Κρήτη καὶ τὴν τηρούντην τοῦ Ὀρούς Ἀθω. Εὕκολα ὑποπτεύεται κανεὶς τὴν πρόθεση τῶν ἐμπινευστῶν τοῦ ἄρρενος 5 γιὰ διατήρηση σὲ σαφῆ ἐκκρεμότητα τοῦ ζητήματος τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου ἔως τὴν διαρρύθμιση τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων, «εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἔχουν ἀνὰ χεῖρας πρόσχειρον μέσον πιέσεως ἐν Ἀθήναις, καταχωρούσας τὰς νήσους εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον, ἐὰν αὗτη ἐδέχετο ἀνευ ἀντιρρήσεων, ὅπως ἡ Βόρειος Ὑπειρος περιληφθῇ ἐντὸς τῶν Ἀλβανικῶν συνόρων»²³⁰.

Ἐτσι τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, ἀν καὶ ἐλεύθερα, δὲν ἐπιδικάζονται ἐπίσημα στὴν Ἑλλάδα οὔτε κατὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου τῆς 10ῆς Αὐγούστου 1913, μὲ τὴν ὅποια τερματίζεται καὶ ὁ Β' Βαλκανικὸς πόλεμος καὶ παραχωροῦνται στὴν Ἑλλάδα ἡ νότια Μακεδονία, δηλαδὴ ἡ κάτω τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Κερκίνης (Μπέλες) μὲ ἀνατολικὸ σύνορο τὸν ποταμὸ Νέστο. Μολονότι μὲ τοὺς νικηφόρους πολέμους τοῦ 1912-1913 ἡ ἔκταση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους σχεδὸν διπλασιάζεται²³¹, ὅπως φανερώνει ἡ αὐξηση ἀπὸ 64.786 σὲ 108.606 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, τοῦ δὲ πληθυσμοῦ ἀπὸ 2.666.000 στὰ 4.363.000, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐπικρίνεται, διότι ἡ Βουλγαρία, ἡ ὅποια ὑπῆρξε ὑπαίτια τοῦ Β' Βαλκανικοῦ πολέμου καὶ ἡττημένη, ἔλαβε περισσότερα καὶ ἀπὸ τὴ Σερβία καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Στὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ γίνονται αἰσθητότερες οἱ ὑποχωρήσεις, τὶς ὅποιες δὲν ἀρρεῖται οὔτε ὁ Βενιζέλος: «Διὰ τῶν παραχωρήσεων τούτων πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἡ Ἑλλὰς ἐθυσίαζε περὶ τὸ ἐν ἐκατομμύριον Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἐγκατεστημένων ἐν ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ, Θράκῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει. Ἄλλ,

229. *Σύμμεικτα Νεώτερης Ιστορίας*, Α', Ιωάννινα 1982, 98.

230. Ἀντ. Ἡ. Κοραντῆ, «Τὸ Βορειοπειραιωτικὸν Ζήτημα ἀπὸ διπλωματικῆς σκοπιᾶς», *Βόρειος Ὑπειρος - Ἀγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Πρακτικὰ Α' Πανελλήνιου Επιστημονικοῦ Συνεδρίου*, Αθῆναι 1988, 765.

231. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, *Νέα ἑλληνικὴ ίστορία 1204-1985*, δ' ἔκδοση, Θεσσαλονίκη 1990, 350.

έπιστευον τότε τὸ δυνατὸν τῆς δημιουργίας τοῦ βαλκανικοῦ συνασπισμοῦ... Οὐδὲν τίμημα ἐφαίνετο εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου ὑπέρογκον πρὸς ἐπίτευξιν τοιούτου σκοποῦ». Μάλιστα στὸ ἵδιο κείμενο ὁ Βενιζέλος ἀξιολογεῖ καὶ τὶς παραχωρήσεις: «Ἐν τούτοις, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου ἡ Ἑλλὰς ἐδέχθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν τὴν δυτικὴν Θράκην, ὅπου οἱ Βούλγαροι δὲν ἀπετέλουν, εἰ μὴ μόνον τὸ ἐν δέκατον τοῦ ὄλικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὅπου εὑρίσκοντο τρεῖς ἀνθοῦσαι ἔλληνικαὶ πόλεις, ἡ Ξάνθη, ἡ Γιουμουστζίνα (Κομοτηνή) καὶ τὸ Δεδεαγάτς (Ἀλεξανδρούπολις), χωρὶς νὰ ἀπαριθμήσῃ τις τοὺς πολυναριθμούς ἀγροτικοὺς πληθυσμούς»²³². «Ομως πέρα τῆς ἔλληνικότητας τοῦ παραχωρηθέντος χώρου δὲν λογίζονται οἱ θυσίες σὲ ὑλικὸ καὶ ἔμψυχο δυναμικὸ κατὰ τὴν ἀπόβαση τῶν ἀγημάτων τοῦ ἔλληνικοῦ στόλου, τῶν ὅποιων ἡ συμβολὴ στὴν αἵσια ἔκβαση τῶν πολέμων κρίνεται ὡς ἀποφασιστικῆς σημασίας. Κατὰ συνέπεια τὰ σύνορα τοῦ ἔλληνικοῦ κράτους ἔπειτε ἀπὸ τὴν 25η Ιουλίου 1913 νὰ φθάσουν τουλάχιστον ἕως τὴν Ἀλεξανδρούπολη. Ἀντίθετα ἀπαιτήθηκαν μεγάλες προσπάθειες γιὰ τὴ διεκδίκηση καὶ τῆς Καβάλας, τῆς ὅποιας ἡ παραμονὴ στὴν Ἑλλάδα συνδεόταν ἐπίσης μὲ τὸ διακανονισμὸ τῶν ἔλληνοαλβανικῶν συνόρων, ὅπως ὠμότατα τίθεται τὸ θέμα ἀπὸ τὸν Ἀγγλο ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν σὲρ Εντουαρντ Γκρέν σὲ τηλεγράφημά του πρὸς τὸν λόρδο Γκράνβιλ: «Ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τὸ πᾶν. Καὶ ἀν κρατήσῃ τὴν Καβάλαν, διφείλει νὰ μὴ δημιουργῇ δυσκολίας, ὅσον ἀφορᾶ τὰ νότια σύνορα τῆς Ἀλβανίας. Ἐὰν αὐτὸ πράττῃ, δυνάμεις ὡς ἡ Ρωσία, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ιταλία, αἱ ὅποιαι εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ ἔχῃ ἡ Βουλγαρία τὴν Καβάλαν, εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ δημιουργήσουν δυσκολίας, ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὴν Καβάλαν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς νήσους τοῦ Αίγαιου...»²³³.

Ἐπικρίσεις διατυπώθηκαν κατὰ τοῦ Βενιζέλου καὶ γιὰ παραχωρήσεις πρὸς τὴν Ρουμανία μὲ ἀναγνώριση ρουμανικῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ θρησκευτικῆς μειονότητας στὴν Ἑλλάδα, δηλαδὴ ἔγγραφη παράδοση στὴ Ρουμανία τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων, τῶν ὅποιων τὴν ἔλληνικότητα ἀγνοοῦσαν τόσο ὁ Βενιζέλος ὅσο καὶ οἱ συνεργάτες του, μὲ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις καὶ στὸ Βορειοπειρωτικὸ Ζήτημα. Ἡ δὲ δέσμευση ἔγινε καθ' ὑπέρβαση πληρεξούσιότητας, ἡ ὅποια περιοριζόταν στὴν «σύναψιν καὶ ὑπογραφὴν τῆς μεταξὺ τῶν Συμμάχων καὶ τῆς Βουλγαρίας προκαταρκτικῆς εἰρήνης», ὅπως παρατηρεῖ ὁ N.N. Σαρίπολος²³⁴, ἀνατρέ-

232. Γεωργίου Θ. Γιαννόπουλου, Ἀπό τὸ Νέστο ὡς τὸ Σαγγάριο, Ἑλληνικὴ - Εύρωεαδοτικὴ [1987], 23 καὶ σημ. 2, 25.

233. Αὐτ., 28.

234. Συνταγματικὸν Δίκαιον, Β', 276 σημ. Βλ. καὶ Ἡλ. Γ. Κυριακόπουλον, «Βουκουρεστίου συνθῆκαι», Μεγάλη Ἑλληνικὴ Εγκυροπαίδεια - «Πυρσός», 7, 615 γ.

ποντας τὴν ἐγκυρότητά της. Ἐν δὲν ἀναπτύχθηκε ρουμανικὴ συνείδηση στοὺς Βλάχους τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου παρὰ «τὴν ἴδικήν μας ἀδιαφορίαν, τὴν συστηματικήν καὶ ἐνίστε σκληρὸν ἐργασίαν τῶν ἄλλων», ὅπως τονίζει ὁ Σοφοκλῆς Ἐλ. Βενιζέλος, «τοῦτο τὸ χρεωστοῦμεν ἀναμφισβήτητως εἰς τὸν θαυμαστὸν πατριωτισμόν, εἰς τὴν εὐφυᾶ ἀντίδρασιν καὶ εἰς τὸν θαρρολέοντας ἀγῶνας αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων κουτσοβλάχων, ἀγῶνας εἰς τὸν ὅποιος οὗτοι ἀπεδύθησαν μόνοι, ἀκαθοδήγητοι καὶ παλαιόντες συχνὰ ἐναντίον πανισχύρου ξένου δυνάστου. Αἰσθάνομαι δι’ αὐτὸ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοὺς ἐκφράσω ἐδῶ τὸν θαυμασμόν μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μου, διότι, παρὰ τὰς ἀντιξούτητας, ἐκφράτησαν πάντοτε τόσον ὑψηλὰ τὴν φωτεινὴν δᾶδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ»²³⁵.

Τὸ χειρισμὸ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ στὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου σχολιάζει καὶ ὁ Παῦλος Καρολίδης: «Ο Ἑλλην πρωθυπουργὸς οὐδεμίαν εἶχεν ἔξουσίαν τοῦ λῦσαι τοιοῦτον ζήτημα, ἀλλ᾽ εὐφεμεῖς πρὸ ἀποόπτου ἡναγκάσθη νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ρουμανίαν τὴν εὐθυνὴν ταύτην νίκην, βασιζομένην ἐπὶ ἀιρίστων καὶ ἐφημέρων προνομίων, ὅπως ἐπιτύχη, εὶ δυνατόν, περισσοτέρας ὥφελείας ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου». Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἔξης: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα, τὸ ὅποιον ἐπὶ ἡμισυ αἰώνα ἀπησχόλησε τὴν δλην Ἑκκλησίαν καὶ προεκάλεσεν συνόδους καὶ ὅρους συνόδων, ἐλύετο δι’ ἀνταλλαγῆς ἐπιστολῶν μεταξὺ δύο πρωθυπουργῶν χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ πρὸς τοῦτο καὶ ἄδεια ἐκκλησιαστική, οὐδὲ γνῶσις τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας... Οὕτω ἐλύθη ὁριστικῶς τὸ ἀπὸ μαροῦ χρόνου δχληρὸν κουτσοβλαχικὸν ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, ὅλως τεχνητῶς δημιουργηθὲν καὶ τοσαύτας προκαλέσαν ἐκατέρωθεν (μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας) προστριβάξ»²³⁶.

Πέρα τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας ἀγνοήθηκαν πρὸ πάντων οἱ ἀνεντιμότατα προδοθέντες Βλάχοι, οἱ ὅποιοι διέθεταν μοναδικοὺς ἐθνικοὺς τίτλους²³⁷. Οὕτε ἡ

235. Εὐαγγέλου Α. Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος*. Πρόλογος Σοφοκλῆς Ἐ. Βενιζέλου. 2η ἔκδοση. Φιλολογικὸς Ἰστορικὸς Λογοτεχνικός Σύνδεσμος (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, Τρικαλα 1987, 8.

236. Κ. Παπαρρηγοπούλου, *Ίστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους* (συμπλήρωμα Καρολίδου), ΣΤ', β', 153-154 καὶ σημ. 153.

237. Μετὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ρουμανικῆς διπλωματίας τὸ 1905 μὲ τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὸν σουλτάνον βλαχικῆς ἐθνότητας στὴν εὐρωπαϊκὴ Τουρκία καὶ τὴ συνακόλουθη σκανδαλώδη ἀπογραφὴ λόγω τῆς ἀπροσχημάτιστης φιλορουμανικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Χιλμῆ πασᾶ, ποὺ ἔκτοτε ἐπονομάζεται Χιλμέσκο, οἱ Βλάχοι ἔδειξαν ὑπέροχη ἐλληνοπρέπεια. Πβ. Almaz (Μαζαράκης - Αίνιάν), *Αἱ ἴστορικαι περιπέτειαι τῆς Μακεδονίας*, Ἀθήνησι 1912, 98-99: «Γενομένη δ' αὕτη (ἡ Ἀπογραφὴ) ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν ρουμανικῆς ἐθνικότητος, παρέχει εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἐνεργοῦντας αὐτὴν Τούρκους τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, νὰ προβῶσιν εἰς παντοίους ἐκβιασμοὺς κατὰ τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων ὅπως οὗτοι ἀπογραφῶσιν ὡς Ἰδιον ἔθνος Βλάχ. Οὗτοι διαμαρτύρονται, ἀρνοῦνται

νίκη τῆς Ρουμανίας ὑπῆρξε εὐθηνή. Διότι ἡ “μειονοτικὴ” κηδεμονία μοσχοπουλήθηκε γιὰ τὴν πρόσκτηση ἐδαφικῶν πλεονεκτημάτων κατὰ τοὺς διακανονισμοὺς τῶν ρουμανικῶν συνόρων μὲ γειτονικὰ κράτη²³⁸, στὰ ὅποια ἐκχωροῦνται οἱ Βλάχοι. Ἐπιπλέον καθιστᾶ τὴν παραδούναβια Ρουμανία ωθημιστὴ καὶ τῆς τύχης τῶν Βορειοπειρατῶν Βλάχων, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα ἀνέτοιμη ἐπιστημονικὰ καὶ ὁργανωτικὰ θεᾶται τὰ τεκταινόμενα.

Ἐπίσημα ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ ἐπιχειρεῖται αἰτιολόγηση τῆς παραχωρήσεως ὡς ἀνάγκης, ποὺ ἐπιβλήθηρε ἀπὸ σκοπιμότητα. Στὴν πραγματικότητα εἶναι ἀπότοκος τῆς ἀδιαφορίας, ἄγνοιας, ἀνοργανωσίας καὶ ἀνευθυνότητας, κακῶν, τὰ ὅποια γιὰ τὰ ἴδια θέματα καὶ σήμερα τολανίζουν τὸ έθνος ὀλόκληρο. Ὁ Τηλ. Κατσουγιάννης σχολιάζοντας τὴν ἀναγνώριση τῆς πλασματικῆς μειονότητας τῶν ρουμανιζόντων τονίζει: «Τοῦτο ὑπῆρξε μία καθαρὰ μείωσις τοῦ γοήτρου τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἐπιβραβεύσεως τοῦ ἔργου μιᾶς ἀνεντίμου καὶ αἰσχρᾶς προπαγανδιστικῆς ὁργανώσεως, ἥ ὅποια ἄλλωστε εἶχεν ἐξαρθρωθῆ διὰ τῶν πολυνετῶν ἀδυσωπήτων ἀγώνων τῶν Ἑλληνοβλάχων καὶ ἥτο ἐτοιμοθάνατος. Ἀλλὰ ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς γενέσεως τῆς προπαγάνδας δὲν ἦτο ἄλλος, παρὰ ἡ δημιουργία δικαιωμάτων, προεξοφλούντων ἀνταλλαγὰς κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τῆς

δηλοῦντες ὅτι ἀνέκαθεν ἦσαν Ἑλληνες· εἰς ἀπάντησιν φυλακίζονται (Σέλιον Βερροίας), ἐπιβάλλονται αὐτοῖς πρόστιμα καὶ τέλος πολλοὶ μὲν αὐθαιρέτως ἐγγράφονται ὡς Βλάχ, εἰς ἄλλους δέ, μέχρι σήμερον ἔτι, δὲν παρέχονται νοφούνται (φύλλον ταῦτότητος ἀπαραίτητον ἐν Τουρκίᾳ) ἀνευ τῶν ὅποιων οὐδεμίαν ἐμπορικήν πρᾶξιν δύναται νὰ ἐκτελέσωσιν, οὕτε ταξείδιον οὔτε ἰδιοκτησίαν νὰ ἔχωσι». Βλ. καὶ Ἐ.Θ. Μουδοπούλου, *Tὸ Ρουμανικούσσοβλαχικὸν Ζῆτημα*, ἐν Ἀθήναις 1978, 22 σημ. 35, 47 καὶ 83, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ὁ Ρουμάνος διπλωμάτης Raoul Bossy χαρακτηρίζει τὸν Ἱραδὲ τοῦ 1905, μὲ τὸν ὅποιο ὁ σουλτάνος ἀναγνωρίζει βλαχικὴ ἐθνότητα, ὡς πραγματικὸ ἄθλο τῆς ρουμανικῆς διπλωματίας.

238. Πβ. G.I. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, 211-218: «... Le territoire qui fut annexé à la Roumanie par le traité de Bucarest, ne représentait pas seulement la couverture stratégique de la Dobroudja et du port de Constantza: il constituait en quelque sorte l' équivalent des populations aroumaines abandonnées aux états balcaniques». Γενναιόδωρα ἡ Ρουμανία προθαίνει στὴν παραχωρηση, κατὰ λέξη ἐγκατάλειψη, τῶν Βλάχων πρὸς ἐπανύξηση τοῦ ἑδάφους τῆς καὶ ἀπόκτηση στρατηγικῶν θέσεων. Ἀλλὰ δὲν ἀρχοῦνται. Καὶ στὶς ἡμέρες μας ἐπαναφέρουν τὰ προπολεμικὰ φληναφήματα μὲ ἐπιστημονικοφανεῖς δημοσιεύσεις. Πβ. *Byzantion* 33 (1983) 118 κ.έ., ὅπου οἱ Ρουμάνοι N. Beldiceanu καὶ N. Năsturel ἀδίστακτα ὀνομάζουν ρουμανικὸ πληθυσμὸ τοὺς Βλάχους τῶν Τρικάλων! Ἐπίσης βλ. *Etudes Roumaines et Aroumaines* 1990, 95 σημ. 2, ὅπου προαναγγέλλεται συλλογικὴ ἐκδοση μὲ τὶς ἴδιες ἀντιλήψεις καὶ μὲ παρουσίαση ἀπὸ τὸν καθηγητὴ G. Castellan. Μάλιστα στὴ σειρὰ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ἑθνικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν καὶ Πολιτισμῶν τῆς Γαλλίας!

Φυσικὰ ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ καθεύδει, ὡς συνήθως!

έπικαιροις εως τῆς κληρονομίας τοῦ δύτικου κράτους, ὅπερ ἐπετεύχθη»²³⁹.

Ωστόσο ἡ Ρουμανία δὲν ἀρκεῖται στὸ πράγματι σημαντικὸ διπλωματικὸ ἐπίτευγμα τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Βουκουρεστίου. Ἐπιζητεῖ τρόπους καὶ μέσα ἀναμείξεως καὶ στὸν τελευταῖο ἐπίμαχο χῶρο τῶν ἄλλοτε εὐρωπαϊκῶν κτήσεων τῆς δύτικης αὐτοκρατορίας, τὴν Ἀλβανία, τὸ μῆλο τῆς ἔριδος, ποὺ ἔντεχνα ὁ σουλτάνος ρίχνει στοὺς Βαλκανίους συμμάχους γνωρίζοντας ὅτι οἱ δεσμοί τους δὲν διεπονται ἀπὸ εἰλικρίνεια καὶ ἀληθινὴ φιλία. Πράγματι ὅλα εἶναι πιθανά.

Ἡ Πρεσβευτικὴ Συνδιάσκεψη, τῆς ὁποίας πρόεδρος εἶναι ὁ Ἀγγλος ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν σὲρ Ἐντουαρντ Γκρέου καὶ μέλη οἱ πρέσβεις τῶν ἔξι Μεγάλων Δυνάμεων στὴ βρετανικὴ πρωτεύουσα, συντάσσει καὶ ὑπογράφει τὸ λεγόμενο Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 8ης Αὐγούστου 1913. Μὲ πρωτοβουλία τῆς Αὐστρο-Ούγγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἰδρύεται Ἀλβανία ὡς ἥγεμονία - ποιγκιπάτο, αὐτόνομη, κυρίαρχη, τῆς ὁποίας τὸν κληρονομικὸ ἀνώτατο ἀρχοντα θὰ ὑποδείξουν οἱ ἔξι Μεγάλες Δυνάμεις. Δὲν θὰ προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἥγεμονικοὺς οἴκους τῶν ἐγγυητοῖων δυνάμεων. Διακόπτεται κάθε ἔξαρτηση τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν Τουρκία. Οὐδετεροποιεῖται καὶ μὲ ἐπὶ μέρους ἀρθροα δοίζεται ἡ ὁργάνωσή της. Ἀλλὰ μένει ἐκκρεμής ἡ διλοκλήρωση τοῦ καθορισμοῦ τῶν συνόρων. Ἀνατίθεται σὲ Διεθνὴ Ἐπιτροπή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν ἔξι Μεγάλων Δυνάμεων²⁴⁰.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐργάζεται ἐπιτόπια ἀλλὰ μὲ προκαταλήψεις καὶ ἀνεπίτρεπτες σκοπιμότητες, διφειλόμενες στὴν ἐπιμονὴ τῆς Ἰταλίας καὶ Αὐστρο-Ούγγαρίας, ὥστε νὰ προδικάζεται ὁ ἀκρωτηριασμὸς τῆς Βορείου Ἡπείρου. Χρησιμοποιεῖ μοναδικὸ κριτήριο²⁴¹ γιὰ χαρακτηρισμὸ τῶν κατοίκων ὡς Ἑλλήνων τὴν ἐλληνικὴ μονογλωσσία καὶ κατατάσσει στοὺς Ἀλβανούς τοὺς χρῆστες ἀλβανικοῦ γλωσσικοῦ ἴδιωματος καὶ μέσα στὴν οἰκογένεια, ἀν καὶ ἡ διεπιστημονικὴ ἔρευνα

239. Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Β'*. Ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κουτσοβλάχων ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1966, 78.

240. Λεπτομέρεις βλ. B.P. Papadakis, *Histoire diplomatique de la question Nord - Epirote 1912-1957*, Athènes 1958.

241. Τὸ κριτήριο αὐτὸ ἀπορρίπτεται καὶ ἀπὸ τὸν G. Weigand, *Ethnologie Makedonien*, 1924, 7: «Ἐν τῇ πολιτικῇ συνήθως κρίνουσιν ἐκ τῆς γλώσσης διὰ τὴν ἐθνότητα. Ἡ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ ἵνανοποιεῖται μὲ τὴν ἀποψίν ταύτην τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἡ γλώσσα εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μεταβλητὸν καὶ δὲν πρέπει μόνη αὗτη νὰ λαμβάνεται ὡς βάσις διὰ τὴν κρίσιν, ἀλλὰ πνευματικὰ καὶ σωματικὰ ἴδιότητες καὶ ἥθη καὶ ἔθιμα λαϊκά». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ Μακεδονικὸ μὲ δεδομένα ἱστορίας, γλωσσολογίας, ἐθνολογίας...», *Ἑλληνοχροιστιανικὴ Αγωγὴ* 361 (1989) 71.

ἀπέδειξε ὅτι οἱ Ἑλληνες τῆς Βορείου Ἡπείρου, ὅπως καὶ ἄλλων περιφερειακῶν διαμερισμάτων, δὲν ἔμειναν ἀλώβητοι στὸ διάβα τῶν αἰώνων οὔτε γλωσσικὰ οὔτε θρησκευτικά. Κατὰ πρῶτον ἐκλατινίζονται Ἑλληνες τόσο τῆς Διασπορᾶς, ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ρωμαϊκὴ παρουσία ὅσο καὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Οἱ δεύτεροι ἐπιβιώνονται μὲ τὸ ὄνομα Βλάχοι, ποὺ σημαίνει λατινόγλωσσοι, ἡ δὲ διγλωσσία τους εἶναι διαχρονικὴ καὶ ἀδιάκοπη, σύμφωνα μὲ τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα τοῦ Οὐγγρου ρωμανιστῆ - βαλκανολόγου M. Gyóni²⁴² κ.ἄ. Στὴν ἀρχικὴ διγλωσσία τῶν Βορειοηπειρωτῶν μετὰ πολλοὺς αἰῶνες προστίθεται ἕνα νέο γλωσσικὸ ἰδίωμα, λόγῳ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς νέους γείτονες, Ἀλβανούς, ὅπως ἐνωρίτερα στοὺς Ἑλλήνες τῆς Μακεδονίας διαδόθηκε ἐπιπλέον τὸ σλαβωνικό. Ἐπομένως ἡ ἀναζήτηση ἀκραφῶν ἑλληνοφώνων ἀποτελεῖ ἀνίερη καὶ πρωτοφανῆ πρόφαση γιὰ τὸ μελετώμενο ἔγχλημα, τοῦ ὅποιου ἡ ἀποκάλυψη δὲν βραδύνει, ἀφοῦ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ἔθνικὸ κορμὸ καὶ προσδένονται στὸ ἀλβανικὸ κατασκεύασμα ἡ Χειμάρρα, τὸ Δέλβινο, τὸ Ἀργυρόκαστρο, ἡ Πρεμετή, οἱ Ἀγιοι Σαράντα, ἡ Κορυτσά, ἡ Μοσχόπολη. Ἡ ἀντίδραση τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας²⁴³, ποὺ ὑποστηρίζουν τὶς ἑλληνικὲς θέσεις, δὲν τελεσφορεῖ καὶ τὸ ὑπουρλό σχέδιο προχωρεῖ πρὸς τὴν πραγμάτωση: «Οὔτε αἱ ἐκκλήσεις τῶν κατοίκων, οὔτε αἱ διαμαρτυρίαι, οὔτε τὰ φλογερὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματα ἵσχυσαν νὰ μεταβάλουν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς ἐκείνης. Εἰς μάτην ἀνέζητε αὕτη νὰ εὔρῃ Ἀλβανούς εἰς τὴν B. Ἡπειρον. Δὲν συνήντα παρὰ Ἑλληνας ποὺ ἔξήτουν μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἑλληνικὴν των ὑπόστασιν καὶ συνείδησιν...»²⁴⁴.

Ἡ Πρεσβευτικὴ Συνδιάσκεψη τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1913 δέχεται τὶς προτάσεις τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς καὶ γνωστοποιεῖ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση τὴν ὁροθεσία μὲ ἐπίσημη ἀνακοίνωση, στὴν ὥποια ὑπάρχουν ἐπτὰ παράγραφοι. Ἡ ἕκτη ἔχει ἀκριβῶς ὡς ἔξῆς: «Ως πρὸς τὸ ὑπὸ Κουτσοβλάχων οἰκούμενον διαμερισμα, ἡ Ἐπιτροπὴ ὀφείλει νὰ πιστοποιήσῃ τὴν ἔθνότητα αὐτῶν· ἡ δέ, εἴτε τῇ Ἀλβανίᾳ, εἴτε τῇ Ἐλλάδι, ἐπιδίκασις αὐτῶν ἀποφασισθήσεται ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, ἀφοῦ αὗται μελετήσωσι τὴν τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς ἔκθεσιν. Ὅσον ἀφορᾶ

242. M. Gyóni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge», *Byzantinoslavica* 12 (1951) 42: «tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire».

243. N. Moschopoulos, *La Question de l'Epire du Nord*, Athènes 1941, 12.

244. Πβ. Γ.Χ. Παπαδόπουλος, *Τὸ χρονικὸ τῆς δημιουργίας τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ζητήματος*, Ἀθῆναι 1984 (πολυγρ.), ὅπου παρατίθενται αὐτούσια κείμενα ὑπομνημάτων ἀντιπροσωπειῶν Βορειοηπειρωτῶν, ποὺ εἶδαν καὶ ἀνέπτυξαν τὶς ἑλληνικὲς θέσεις μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια.

τὰς εἰς τοὺς Κουτσοβλαχικοὺς πληθυσμοὺς παρασχεθείσας ἐγγυήσεις, θὰ συνεννοηθῶσιν ἀπ' εὐθείας ή Ἑλλὰς καὶ ή Ρουμανία»²⁴⁵.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση σὲ πνεῦμα διπωσδήποτε διαλλακτικὸ διαμαρτύρεται γιὰ τὴ χάραξη τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων, διότι παραδίδονται στὴν Ἀλβανία 140.000 Ἐλληνες, ἀλλὰ δὲν κεντροῦεται συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὴν προκλητικὴ νύξη πιστοποιήσεως τῆς ἐθνότητας τῶν Βλάχων γιὰ ἔναρξη ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως τοῦ θέματος, ὥστε νὰ καθίσταται στὸ μέλλον δυνατὴ ἡ ἀντίκρουση διεκδικήσεών τους ἀλλοτε ἀπὸ τὴ Ρουμανία καὶ ἀλλοτε ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Ἡ παραγνώριση καταντᾶ ἀπίστευτη. Διότι σοφοὶ καθηγητὲς τοῦ πανεπιστημίου καὶ ὁμιλογούμενοι λαμπροὶ Ἐλληνες πατριῶτες, ὅταν περιστασιακὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, γράφουν ἀνακρίβειες καὶ ἀντιφάσεις, βλαπτικὲς ἐθνικὰ καὶ μειωτικὲς τόσο τοῦ προσωπικοῦ κύρους τους ὅσο καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἡ περίπτωση τοῦ Σπ. Λάμπρου εἶναι φοβερὰ χαρακτηριστική, διότι καὶ ὁ ἴδιος κατάγεται ἀπὸ ὄνομαστὸ Βλαχοχώρι τῆς Ἡπείρου μὲ ἐκπληκτικὴ συμβολὴ στὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας. Τὴν 30η Ιανουαρίου 1908, κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἐθνικοῦ Οἰκοτροφείου, χαιρετίζοντας τὰ παιδιὰ σλαβοφώνων καὶ βλαχοφώνων μακεδονομάχων καὶ σκιαγραφώντας τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰδρύματος τονίζει: «Ἐκεῖνοι μὲν ὅσοι ἐκ τῶν μακρῶν ἐθνικῶν περιπτειῶν ἐν ἡμέραις στυγνῆς τοῦ ὅλου ἔθνους δουλείας ἡτύχησαν νάποβάλωσι τὴν πάτριον γλῶσσαν χωρὶς νάποξενωθῇ ἡ ψυχὴ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν τῶν πατροπαραδότων θρησκευτικῶν δογμάτων καὶ τῶν ἐθνικῶν πόθων θὰ δυνηθῶσι νάκούσωσι τὰ χείλη αὐτῶν ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν εὔστομον λαλιὰν τῶν προγόνων. Ἐλληνες δὲ τέλειοι ὅχι πλέον μόνον τὴν ψυχήν, ἀλλὰ καὶ τὴν γλῶσσαν θὰ δυνηθῶσιν, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Μακεδονίαν, νὰ μεταδώσωσι καὶ καταστήσωσι ἀγαπητὸν μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτῆς γωνιῶν τὸ εὐγλωττον ἐκείνο φάνημα, δι' οὗ ἔδιδε τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τοὺς Μακεδόνας συστρατιώτας, νικῶν ἐν ταῖς μάχαις τοὺς ἔχθροὺς τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν ὑψηλὴν γλῶσσαν δι' ἣς ἐμεγαλοφάνει ὁ Μακεδὼν Ἀριστοτέλης τὰς μεγάλας αὐτοῦ φιλοσοφικὰς θεωρίας, τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην γλῶσσαν, δι' ἣς διέδωκε τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ μέγας ἀπόστολος τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Παῦλος»²⁴⁶. Ὁμιλος ἄλλοτε ἐξιστορώντας τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Φράγκους σχεδὸν διαβεβαιώνει: «Οὐτὶ δὲ οἱ Βλάχοι εἶναι καταγωγῆς ρωμαϊκῆς δὲν ὑπόκειται εἰς ἀμφιβολίαν. Τὴν σήμερον οἱ Ρωμαῖοι ἀξιοῦσιν αὐτοὺς ὡς συγγενεῖς, καὶ οἱ Κουτσοβλάχοι οἱ καλούμενοι οὕτως ἄτε μὴ δυνάμενοι νὰ προφέρωσιν δόρθως τὸ chinch τὸ σημαῖνον τὸ πέντε ἀποτελοῦσιν ἐν τῶν ἀκανθωδεστάτων προβλημάτων τῆς συγχρόνου

245. Γρ. Ἀλ. Καλογεροπούλου, Ἡπειροϊάδα, Ἀθήνα 1990, 366.

246. Σπ. Λάμπρου, Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ Βορρᾶ, ἐν Ἀθήναις 1909, 10.

διπλωματίας»²⁴⁷. Απορρίπτει τὴν ἀξίωση τῶν Ρουμάνων γιὰ συγγένεια, ἀλλὰ αὐτοπαγιδεύεται. Διότι θεωρεῖ καὶ μάλιστα ἀναμφίβολα τοὺς Βλάχους ὡς καταγωγῆς ρωμαϊκῆς, τὴν δόπιαν ἀκριβῶς ἐπικαλοῦνται οἱ Ἰταλοὶ γιὰ τὸ διακανονισμὸ τῶν ἐλληνοαλβανικῶν συνόρων, συγκεκριμένα γιὰ τὴν ἀπόσπαση τῆς Βορείου Ήπειρου ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Μοιραῖα, δὲν δὲν προηγεῖται ἡ ἐπιστήμη, οὔτε διπλωματία εὐδοκιμεῖ²⁴⁸.

Ἐξ ἄλλου ὁ πατέρας τῆς ἐλληνικῆς γλωσσολογίας Γ. Χατζιδάκις μέμφεται τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λευψίας G. Weigand, διότι δῆθεν εἶχε ἐπινοήσει τὸν δρό Αρωμοῦνοι²⁴⁹ γιὰ τοὺς Βλάχους τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, ἐνῶ εἶναι νεολογισμός, ποὺ ἀποκαθιστᾶ τὸν φωνητικὰ ἀλλοιωμένο Romanus μὲ προθετικὸ Α-, πρόσθετο τεκμήριο ἐλληνικότητάς τους²⁵⁰. Ἀγνοεῖ δὲ Χατζιδάκις πῶς αὐτοαποκαλοῦνται οἱ Ἐλληνόβλαχοι. Ἡταν ἐπόμενο, ἀφοῦ ἀφιέρωσε σ' αὐτοὺς μόλις μᾶς σελίδας δημοσίευμα²⁵¹, γιὰ τὸ δόπιο καὶ δέχθηκε κριτική, ἀνάλογη²⁵².

Ἡ ἔλλειψη προγράμματος τῶν ἑθνικῶν θεμάτων, ὅπως τοῦ κουτσοβλαχικοῦ σὲ συνάρτηση μὲ τὸ βιορειοπειρωτικό, συνάγεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀδιαμαρτυρητὴ ἀποδοχὴ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γουλιέλμου Β΄ (1876-1945), τὸ Νοέμβριο 1913, ὡς ἥγειμόνα τῆς Ἀλβανίας. Στὴν ἐπίσπευση τῆς ἀναγορεύσεως συντελεῖ ἀσφαλῶς ἔκκληση τοῦ Ὀκτωβρίου 1913 τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ, ἀν καὶ ὅλα τὰ παρασκήνια δὲν

247. Σπ. Λάμπρου, «Ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάκτησις τῆς Ἑλλάδος», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 19 (1925) 76.

248. Ἐπιπλέον ὅλη ἡ κρατικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ιεραρχία χωρὶς τὴν ἐνδεδειγμένη ἐνημέρωση διαπράττει φοβερὰ σφάλματα. Πβ. Almaz (Μαζαράκης - Αἰνιάν), ἔ.ἀ., 160-161: «Δυστιχῶς... δὲν ὑπῆρξε καὶ ἀπέναντι τοῦ νέου τούτου ἐχθροῦ (τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας) προσήκουσα πάντοτε ἡ πολιτεία τῶν ἴθυνότων τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀντιπροσώπων αὐτῶν. Δὲν εἰργάσθησαν κυρίως δύος διαφωτίσωσιν ἐπαρκῶς τοὺς ἐλληνοβλαχικούς πληθυσμούς... Τούναντίον, ἔξ ἀμαθείας καὶ ἐλλείψεως πολιτικοῦ νοῦ, ἐποιοῦντο ἐνίστε διακρίσεις αἵτινες ἐψύχραινον τοὺς ἐλληνοβλάχους τούτους καὶ καθίστων αἵτοντος εὐπροσίτους εἰς τὰ ρουμανικὰ δελεάσματα. Παρὰ πάσας ἐν τούτοις τὰς προστασίας καὶ τὸ ἀφθόνως σπαταληθὲν χρῆμα,... οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ εἰσχωρήσῃ (ἢ ρουμ. προπαγάνδα) μεταξὺ τῶν ἀκμαίων εἰς φρόνημα καὶ μόρφωσιν καὶ πλοῦτον ἐλληνοβλαχικῶν, ἐν ταῖς πόλεσι καὶ χωρίοις, κοινοτήτων».

249. Γ.Ν. Χατζιδάκι, «Περὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων», *Ἀθηνᾶ* 8 (1896) 3-62 καὶ Ἀνάτυπον. *Ἐπίσης Γλ. Μελ.*, 32-114.

250. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ Λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἐλληνικοῦ χώρου*, Ἀθῆνα 1986, 234 καὶ σημ. 6.

251. Γ.Ν. Χατζιδάκι, «Ἄρχαῖαι ἐλληνικαὶ λέξεις ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Κουτσοβλάχων», *Ἀθηνᾶ* 21 (1909) 384 καὶ *Γλωσσ.* *Ἐρ.*, 530.

252. Ν.Α. Βένης, *Vremennik* 20 (1913) 127. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1987, 307-321, καὶ Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα 49 (1988) 33-38.

είναι πλήρως γνωστά. Πάντως προβλήθηκε ή πρωσσική καταγωγή του καὶ ή συγγένειά του μὲ τὸν πρίγκιπα Μαξιμιλιανὸν Wied, τοῦ ὁποίου φέρεται ἀνεψιός. Ωστόσο ή προτίμηση δὲν φαίνεται ἐντελῶς ἀσχετη μὲ τὶς ρουμανικὲς ἐπιδιώξεις τὶς βασιζόμενες στὴν ὑπαρξὴν Βλάχων στὴν Βόρειο Ἡπειρο. Οὐαγγελος Ἀβέρωφ - Τοσίτσας ἐκφράζει τὴν ἀκόλουθη ὑποψία: «Ἄλλὰ ὁ πρίγκιψ Βῆδ ἦταν ἀνεψιός τῆς Βασιλίσσης τῆς Ρουμανίας, ἡ ὁποία ἔπαιξε καὶ σημαντικὸ δόλο γιὰ τὴν ἐκλογὴν του, εἶχε μεγάλα κτήματα στὴ Ρουμανία καὶ εἶχε παντρευτῆ ἀπόγονο τῶν πριγκίπων Καντακουζηνῶν τῆς Ρουμανίας. Στὰ δρια τοῦ νέου Ἀλβανικοῦ κράτους - Ἰδίως στὴ Βόρειο Ἡπειρο - ζοῦσαν σημαντικοὶ κουτσοβλαχικοὶ πληθυσμοί. Είναι γνωστὸ διτὶς ἡ κουτσοβλαχικὴ κίνηση ἐπὶ σειρὰ δεκαετιῶν εἶχε συνδυασθῆ μὲ μιὰ ἀλβανικὴ κίνηση, διτὶς τόσο οἱ πράκτορες τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ ἐκεῖνοι τῆς Ρουμανίας εἶχαν ἐργασθῆ γιὰ τὶς δύο κινήσεις, οἱ ὁποῖες ἐπὶ πολὺ ἀποτελοῦσαν κάτι τὸ ὀδιάσπαστο». Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἔξης: «Ολες αὐτές οἱ ἐνδείξεις γεννοῦν πράγματι τὴν βάσιμη ὑποψία διτὶς διὰ τοῦ πρίγκιπος τοῦ Βῆδ ἡ ρουμανικὴ πολιτικὴ σκέψηθε νὰ δημιουργήσῃ ἐνα “ἀδελφὸν” Κράτος, τὸ διποῖον δὲν ἥξερε κανεὶς τὶ ἔξελιξη θὰ μποροῦσε νὰ ἔχῃ ἀπὸ ἀπόψεως καλλιεργείας τοῦ κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος»²⁵³.

Συνεπῶς μὲ τὴν οὐσιαστικὴ διπονσία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἐγκατέλειψε τὴν Ἑλληνικὴ διπλωματία ὀλόγυμνη, διαγράφεται εὐδιάκοιτα ἡ δύσκολη καὶ σκοτεινὴ πορεία τῶν Βορειοπειρωτῶν.

Τὴν 17η Δεκεμβρίου ὑπογράφεται τὸ Πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας, μὲ τὸ διποῖο ἐπιδικάζεται στὴν Ἀλβανία ἡ Ἑλληνικὴ περιοχὴ τῆς Βορείου Ἡπείρου. Η ἀπόφαση τῶν ἔξι Μεγάλων Δυνάμεων γιὰ τὴν πρόσδεση τῆς κοιτίδας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ ἀλβανικὸ ἴκριωμα ἀνακοινώνεται στὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἀπὸ τοὺς διπλωματικοὺς ἐκπροσώπους τους στὴν Ἀθήνα μὲ διακοίνωση τῆς 13ης Φεβρουαρίου 1914. Τὸ κείμενο είναι ἐνδεικτικὸ τῆς ἀπώτερης προθέσεως τῶν πρωτεργατῶν τῆς συντάξεως του. Τὸ ἐνδιαφέρον δεύτερο μέρος τῆς διακοινώσεως είναι εὐγλωττότατο: «Ἡ ὁριστικὴ τῇ Ἑλλάδι παραχώρησις τῶν νήσων, ἀς αἱ ἔξι Δυνάμεις ἀπεφάσισαν νὰ ἔπαιφήσωσιν εἰς τὴν κατοχὴν της, δὲν θὰ καταστῇ πραγματική, εἰ μὴ ὅταν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐκκενώσωσι τὰ τῇ Ἀλβανίᾳ παραχωρηθέντα ἐδάφη, δυνάμει τοῦ τῆς Φλωρεντίας πρωτοκόλλου τῆς 17ης Δεκεμβρίου 1913, ὅπερ συνάπτεται ὡδε, ὡς καὶ τὴν νῆσον Σάσωνα, καὶ ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ῥητῶς ὑποσχεθῇ, ὅτι οὐδεμίαν θὰ ἀντιτάξῃ ἀντίστασιν, ὅτι δὲν θὰ ὑποστηρίξῃ ἡ θὰ ἐνθαρρύνῃ ἀμέσως ἡ ἐμμέσως οὐδενὸς εἴδους ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ἔξι Δυνάμεων καθιερωθέντος ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀλβανίᾳ καθεστῶτος.

253. Εὐαγγέλου Ἀ. Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, *Η πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος*, Τρίκαλα 1987, 67-68.

Ἡ ἐκκένωσις ἄρξεται τῇ 1ῃ Μαρτίου διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τοῦ Καζᾶ τῆς Κορυτσᾶς καὶ τῆς νήσου Σάσωνος, θὰ προβῆ δὲ διαδοχικῶς μέχρι τῆς 31ης Μαρτίου ὅτε ὀφείλει νὰ περατωθῇ διὰ τῆς ἐκ τοῦ Καζᾶ τοῦ Δελβίνου ἀποχωρήσεως τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων.

Αἱ ἔξ Δυνάμεις πεποίθασιν ὅτι τὰς ἄνω ἀποφάσεις εἰλικρινῶς θὰ σεβασθῇ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις»²⁵⁴.

Ἐνῶ ἐπιβάλλουν στὴν Ἐλλάδα “τὴν εἰλικρινὴ ἐκτέλεσιν καὶ τὴν τήρησιν τῶν δρῶν τούτων», δὲν φαίνονται διατεθειμένες οἱ Δυνάμεις γιὰ παρόμοια ἐπιβολὴ στὴν Τουρκία τῆς ἀναγγωρίσεως στὴν Ἐλλάδα τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, ἢ ὅποια πραγματώνεται μετὰ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάννης! Τὴν Ἐλλάδα πειθαναγκάζουν σὲ χρονικὰ περιθώρια ἐνὸς μήνα, ἀπὸ 1ης μέχρι 31η Μαρτίου 1914, γιὰ τὴν παράδοση ἑλληνικῶν ἑδαφῶν, ἀπελευθερωμένων μὲ αἴματηροὺς ἀγῶνες, στὴν Ἀλβανία.

Ἐν τούτοις, κατὰ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἐκτοξεύονται σκληρὲς ἐπικρίσεις γιὰ τοὺς χειρισμούς του στὸ Βορειοπειρατικό. Ἀρκεῖ ἡ καταχώριση ἐνὸς σχολίου τοῦ Ἰωνος Δραγούμη: «Πάει καὶ ἡ μισὴ Ἡπειρος ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ κ. Βενιζέλου. Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα!»²⁵⁵.

Ἀν δὲν πρόκειται στὴν περίπτωση Δραγούμη γιὰ ἄγνοια τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν, ὁπωδήποτε λανθάνει τὶς περισσότερες φροὲς κάποια ὑποτίμηση τῶν δυσχερειῶν, ποὺ εἶχαν παρεμβάλει οἱ ἔξι Μεγάλες Δυνάμεις, γιὰ νὰ ὑποχρεώσουν τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση στὴν ἀποδοχὴ τῶν δρῶν. Ἡ συμμιόρφωση στὴν ἵταμὴ ἀπαίτηση τῶν Δυνάμεων, ἀκριβέστερα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Αὐστρο-Οὐγγαρίας, μάλιστα σὲ στενότατο περιθώριο χρόνου, ἔξοργίζει καὶ ξένες προσωπικότητες, ὅπως τὸν Κλεμανσώ, ὁ ὅποιος ἔγραψε τότε στὴν ἐφημερίδα του “Ἐλευθερος Ἀνθρωπος” καὶ τὰ ἔξης: «Ἴδού 350.000 ἀληθινοὶ Ἑλληνες, διανεμόμενοι εἰς χωρία, τῶν ὅποιων καὶ μόνον τὰ ὄνόματα δηλοῦν τὴν ἑλληνικὴν καταγωγήν. Κατώρθωσαν νὰ κρατήσουν τὴν ἑθνικότητά των ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ ὅταν ἔφθασαν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα πρὸς ἀπελευθέρωσίν των ἐκ τοῦ Ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, τοὺς εἶπον καὶ τοὺς ἐπανέλαβον ὅτι τώρα ἦτο ὁριστικὴ ἡ ἀποκατάστασίς των εἰς τὴν πατρίδα. Διότι ἀρχικῶς θέμα τῆς κυβερνήσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς διπλωματίας της ἦτο ἡ ἐπιστροφὴ ὀλοκλήρου τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Ἐλλάδα. Καὶ ἔαφνικά, χωρὶς καμμίαν προπαρασκευήν, χωρὶς νὰ λάβουν διὰ τοὺς δυστυχεῖς αὐτοὺς πληθυσμοὺς καμμίαν ἐγγύησιν... καληνύχτα σας, ἀγαπητοὶ συμπατριῶται καὶ καλὴν τύχην μὲ τοὺς ληστὰς Ἀλβανούς»²⁵⁶.

254. Καλογεροπούλου, ἔ.ἀ., 368.

255. Ἰ. Δραγούμη, *Φύλλα Ἡμερολογίου*, 1986, 21.

256. Πβ. Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, «Τὸ Βορειοπειρατικὸν Ζήτημα», *Πρακτικὰ Α΄ Πανελλ.*

Πράγματι ό “Ελληνας στρατιωτικός διοικητής συνταγματάρχης” Άλ. Κοντούλης, προφανώς κατόπιν οδηγιῶν της έλληνικής κυβερνήσεως, τὴν 1η κιόλας Μαρτίου 1914 παραδίδει στὴ νεοσύστατη ἀλβανικὴ χωροφυλακὴ τὴν Κορυτσά, ἀπειλώντας μὲ σύλληψη τοὺς κατοίκους, ἀν ἐπιχειροῦσαν νὰ ὑψώσουν τὴν σημαία τῆς αὐτονομίας. Ἀλλὰ ἡ ἔξέγερση τῶν Βορειοπειρωτῶν εἶχε ἀρχίσει τὴν ἐπομένη τῆς διακοινώσεως τῶν ἀρθρῶν τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας, τῆς 13ης Φεβρουαρίου 1914, ἀπὸ τὴ Χειμάρρα, ὅπου οἱ πρωτοπόροι στοὺς ἑθνικοὺς ἀγῶνες Χειμαρριῶτες ἐσπευσαν στὴν ἔπαρση τῆς σημαίας τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ στὴ συγκρότηση κυβερνήσεως τοῦ «αὐτονόμου κράτους τῆς Χειμάρρας».

Ἐπὶ πλέον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκκενώσεως τῆς Βορείου Ἡπείρου, τὴν 13η Φεβρουαρίου 1914, ἡ Πανηπειρωτικὴ Συνέλευση στὸ Ἀργυρόκαστρο, ὅπου κατέφθασε ὁ Βορειοπειρώτης πολιτικός Γεώργιος Χρηστάκης Ζωγράφος (1863-1920), ἀποφασίζει, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἐνσωμάτωση στὴν Ἑλλάδα, τὴ διαπραγμάτευση τῆς τοπικῆς αὐτονομίας ἢ τῆς διεθνοῦς κατοχῆς, γιὰ νὰ προληφθοῦν τουλάχιστον ἐπαναλήψεις ἀλβανικῶν βιαιοτήτων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχε ἀνταπόκριση, ἡ Πανηπειρωτικὴ Συνέλευση, ποὺ ἥδη εἶχε ἀναδεῖξει προσωρινὴ κυβέρνηση μὲ πρωθυπουργὸ τὸν Ζωγράφο, κηρύσσει τὴν 28η Φεβρουαρίου 1914 τὴν Αὐτόνομη Δημοκρατία τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ προσκαλεῖ ὄλους τοὺς Βορειοπειρωτῶν σὲ γενικὴ ἔξέγερση²⁵⁷. Ταυτόχρονα ἐκδίδει διαμαρτυρία πρὸς τὶς Μεγάλες Δυνάμεις, στὴν δοπία ἐκφράζεται ἡ ἀπογοήτευση καὶ ὁ πόνος τῶν Βορειοπειρωτῶν γιὰ τὴν ἀγνόηση τῶν δικαίων τους. Μὲ γοργὸ ρυθμὸ καὶ μεθο-

Ἐπιστ. Συνεδρίου, 616.

257. Τὴν ἔξέγερση δικαιολογεῖ ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος Luciano Magrini γράφοντας ἐπίκαιρα στὴν ἐφημερίδα «Αἴών» τοῦ Μιλάνου: «Οἱ Ἡπειρῶται ἀπήντησαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πίεσιν μὲ ἐπανάστασιν. Ἀπεφάσισαν νὰ ὑπερασπίσουν μὲ τὰ ὅπλα τὰ δίκαιά των. Ἀνεκρούθησαν αὐτόνομοι. Περισσότερον ἀπὸ τὰ ὅπλα, ἡ δύναμις των ἔγκειται εἰς τὸ δίκαιον τῆς ὑποθέσεώς των καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν ὑποστήριξιν ποὺ δὲν πρέπει οὔτε δύναται νὰ λείψῃ εἰς αὐτοὺς ἀπὸ ὅλην τὴν φιλελευθέρων Εὐρώπην. Καὶ ἐνῶ δὲν δυνάμεθα νὰ εὑρισκείμενον ἀρκετοὺς καὶ καταλλήλους λόγους διαμαρτυρίας καὶ παραπόνου κατὰ τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως, ἀπαγονούμενης τὰς ἀρχὰς τῆς ἰδικῆς μας παλιγγενεσίας καὶ ἔξεντελίζούσης τὴν ἴστορίαν τῆς πατρίδος, εἴμεθα εύτυχεῖς, διτὶ ἡ ὑπέροχος Ἡπειρωτικὴ ἐπανάστασις πιστοποιεῖ ἐπισήμως καθ’ ὅλην τὴν Εὐρώπην ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀποφασίσῃ οὕτως ἀδιαμαρτυρήτως τὴν δολοφονίαν ἐνός λαοῦ. Ἡ σκέψις τοῦ Ἱωσήφ Μαντζίνι φαίνεται μακρινὸν ὄνειρον. Σήμερον ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις, ὑπὸ τὸ ζώδιον τῶν ζωηρῶν ἑθνικοφρόνων, ἐν τῷ ζήλῳ τῆς ἱμπεριαλιστικῆς πολιτικῆς, προσβάλλει τὰ ἔθνικὰ αἰσθήματα τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Ἡπείρου, καὶ ἐνῶ ἀφ’ ἐνός προσπαθεῖ νὰ συντρίψῃ τὰς εὐχάριτες καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἡπειρωτῶν, ἀφ’ ἐτέρου μετὰ κυνισμοῦ καὶ θαυμαστῆς ὑπερηφανείας κρατεῖ τὰς νήσους τοῦ Αίγαίου». Πβ. N. Καζάζη, *Η νέα Ἑλλάς καὶ ἡ νέα Ἰταλία*, Αθῆναι 1924, 47.

δικότητα δργανώνει ἐπαναστατικὸ στρατό, στὸν ὅποιο μὲ προθυμία προσῆλθαν καὶ ἐμπειροπόλεμοι μαχητὲς τῶν βαλκανικῶν πολέμων. Ἐνωρίς γίνεται αἰσθητὸ τὸ ἀξιόμαχο μὲ τὴν ταχεία κατάληψη βορειοπειρωτικῶν πόλεων καὶ ἀπώθηση βορειότερα τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἀρτιπαγοῦς ἀλβανικοῦ κράτους, τῶν ὅποιων ἐπικεφαλῆς ἦσαν Ἰταλοὶ καὶ Αὐστριακοὶ ἀξιωματικοί.

Ὄταν τὴν 7η Μαρτίου 1914 ὁ Γουλιέλμος Βῆδ ἀποβιβάζεται στὸ Δυρράχιο, τὸ ὅποιο εἶχε ἐπιλέξει γιὰ πρωτεύουσα τῆς ἡγεμονίας του, ἐνημερώνεται ἐσπευσμένα ἀπὸ τὴ Διεθνὴ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἔκρυθμη κατάσταση. Πάραυτα διατάσσει τὸν Ὀλλανδὸ συνταγματάρχη L. Thomson, διορισμένο ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις ἀρμοστὴ τῆς νότιας Ἀλβανίας, γιὰ ἄμεση ἔναρξη διαπραγματεύσεων μὲ τὴν κυβέρνηση τῆς Αὐτόνομης Δημοκρατίας τῆς Β. Ἡπείρου. Παρὰ τὶς ἀρχικὲς διαφορές, ποὺ ἔφθασαν ἔως τὴν ἐπανάληψη τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐπέρχεται συμφωνία καὶ ὑπογράφεται τὸ Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας τῆς 17ης Μαΐου 1914, μὲ τὸ ὅποιο τροποποιεῖται τὸ ἐπαχθὲς γιὰ τὴν Ἑλλάδα Πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας. Ἡ ἀποφασιστικότητα τοῦ Ζωγράφου²⁵⁸, ποὺ ἀπέρριψε τὶς προτάσεις τοῦ Thomson, μολονότι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνηση εἶχε διατυπώσει γνώμη πλήρους καὶ ἔξ ἀρχῆς ἀποδοχῆς, καταλήγει στὴ σύνταξη κειμένου μὲ τοὺς ἔξης δρους:

- 1) Ἡ Βόρειος Ἡπείρος εἶναι αὐτόνομος.
- 2) Ἀναγνωρίζει τὸν Βασιλέα Γουλιέλμο Βῆδ, ὡς νόμιμον αὐτῆς Βασιλέα.
- 3) Ἀποστέλλει βουλευτὰς εἰς τὸ Ἀλβανικὸν κοινοβούλιον.
- 4) Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Β. Ἡπείρου εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ.
- 5) Ἡ ὑποχρεωτικὴ γλῶσσα τῶν σχολείων τῆς εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ διδασκομένης καὶ τῆς ἀλβανικῆς προαιρετικῶς.
- 6) Οἱ Ἡπειρῶται ἔχουν δικαίωμα νὰ διατηροῦν ἰδίαν στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ ἰδίους ἀξιωματικούς, τὴν ὅποιαν ἡ ἀλβανικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Β. Ἡπείρου»²⁵⁹.

Βέβαια κατὰ τὴ διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων σημειώνονται κάποιες σπο-

258. Κων. Χ. Σκενδέρη, Ὁ Βορειοπειρωτικὸς Ἀγών (1914). Ἰστορία περιλαμβάνουσα ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερείᾳ τὰ συμβάντα τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἀπὸ τῆς ἴδρυσεως τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους μέχρι τῆς ἀνακαταλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος (Ὀκτώβριος 1914), μετὰ πολλῶν ἐκ τοῦ φυσικοῦ εἰκόνων, Ἀθῆναι 1929, 251. Βλ. καὶ Ἀποστ. Π. Παπαθεοδώρου, Ὁ αὐτονομιακὸς ἀγώνας τῆς Βορείου Ἡπείρου 1914, Ἀθῆνα 1985, 22 κ.ἔ.

259. Γ. Βηλαρδᾶ, Ἡ πολιτικὴ Ἰστορία τῆς Βορείου Ἡπείρου, χ.τ.-χ.ἐ. <1960>, 7-8. Τὸ κείμενο, ποὺ ἐκδόθηκε αὐτοτελῶς, συντάχθηκε ὡς ἀγόρευστη στὴ Βουλὴ, στὴν ὅποια ἐπανειλημμένως γίνεται λόγος. Βλ. Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, Εὑρετήριον Συζητήσεων τοῦ Κοινοβουλίου, Μέρος Δ' (1946-1967). Τόμος 2ος. Θέματα Β (ἔως καὶ Βουλὴ 1950), Ἀθῆνα

ραδικές άψιμαχίες έξι αιτίας προκλήσεων τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνων, τοὺς όποίους προσπαθοῦν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν οἱ Ἰταλοί, ἐνῷ κατὰ βάθος οἱ διαφωνοῦντες ταραχίες οὔτε γιὰ Ἰταλικὴ κηδεμονία οὔτε γιὰ ἀλβανικὴ ἡγεμονία ἀγωνίζονται ἀλλὰ γιὰ ἐπάνοδο στὸ τουρκικὸ καθεστώς. Ἡ διατάραξη τῆς τάξεως, ποὺ εἶχε παλαιότερες καὶ περισσότερες ἀφορμήσεις, ἔξελισσεται σὲ κίνημα στὴν κεντρικὴ Ἀλβανία, μὲ τὴν ἐνθάρρυνση Νεοτούρκων. Συλλαμβάνεται ὁ Ἐσσάτ πασᾶς ὡς κύριος δραγανωτής μὲ συμβουλὴ τῶν Αὐστριακῶν, ποὺ ὑποπτεύονται ἐνεργὸ ἀνάμειξη Ἰταλῶν πρακτόρων, ἀλλὰ οἱ ἐπαναστάτες μὲ ὑψωμένη τὴν τουρκικὴ σημαία προχωροῦν ἔως τὰ πρόθυρα τοῦ Δυρραχίου. Τὴν 25η Μαΐου 1914, κατὰ τὴν συνάντησή τους μὲ τὰ μέλη τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, ἀπαιτοῦν: 1) Περισσότερη θρησκευτικὴ διδασκαλία. 2) Ἐξαίρεση ἀπὸ τὴν στρατολόγηση. 3) Ἀπαλλαγὴ φόρων. 4) Ἀποκατάσταση τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας²⁶⁰. Σκηνές παρόμοιες ἐπαναλαμβάνονται στὴν Καβάγια, τὴν 27η Μαΐου, στὴν Κρόια, ἀρχὲς Ιουνίου κ.ἄ.

Γιὰ τὴν εὐχερέστερη ἀντιμετώπιση τῶν ταραχῶν καὶ πρόληψη μεγαλύτερων περιπλοκῶν ὁ πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς ἐπισπεύδει τὴν ἐπίσημη γνωστοποίηση, τὴν 23η Ιουνίου 1913, στὴν κυβέρνηση τῆς Αὐτονόμου Δημοκρατίας τῆς Βορείου Ἡπείρου ὅτι ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῆς Ἀλβανίας Γουλιέλμος Βῆδ καὶ ἡ κυβέρνησή του ἀποδέχονται στὸ ἀκέραιο καὶ χωρὶς ὅρους τὸ Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας. Παράλληλα μὲ ταυτόσημη συλλογικὴ διακοίνωση οἱ διπλωματικοὶ ἐκπρόσωποι τῶν ἔξι Μεγάλων Δυνάμεων στὴν Ἀθήνα ἀνακοινώνουν στὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ὅτι «αἱ χῶραι τῶν εἶχαν ἐγκίνει τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν Κερκύρᾳ συμφωνίαν δι' ὅσον ἀφορᾶ τὸ μελλοντικὸν statut τῆς Ἡπείρου».

Ομως ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας τῆς 17ης Μαΐου 1914 ἀνακύπτουν στὴ Συντακτικὴ Συνέλευση τῶν Βορειοηπειρωτῶν στὸ Δέλβινο, ἐπειδὴ διαδιδόταν ὡς ἐπικείμενη ἡ κατάρρευση τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους τοῦ Γουλιέλμου Βῆδ καὶ διαφαινόταν δυνατότητα πραγματώσεως τῆς ἐνώσεως τῆς Βορείου Ἡπείρου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Χρειάσθηκαν ἐπίμονες καὶ δυναμικές παρεμβάσεις τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου γιὰ τὴν ἀρση τῶν ἐνδοιασμῶν καὶ τὴν ἔγκαιρη ἐπικύρωση τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους βορειοηπειρωτικῶν πόλεων καὶ περιοχῶν πλὴν ἐκείνων τῆς Χειμάρρας, ποὺ ἀποχώρησαν ζητωκραυγάζοντας ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Πάντως, χωρὶς μεγάλη καθυστέρηση, κατὰ τὰ τέλη Ιουλίου ἀνακοινώνεται στὴ Διεθνὴ Ἐπιτροπὴ ἡ ἀπο-

1984, 218-235.

260. FO. 371/1894/23410, Lamp πρὸς Grey, Δυρράχιο, 25 Μαΐου 1914. Πβ. Κόντη, ε.ἄ., 119.

δοχή τῆς συμφωνίας.

“Η σπουδὴ τοῦ Βενιζέλου δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητη. Διότι πρωτύτερα «ὁ Βενιζέλος ἀποδύθηκε σὲ ἐργάδη προσπάθεια γιὰ τὴ διπλωματικὴ στήριξη τῆς χώρας. Ἀρχισε μὰ περιοδεία μὲ καταιγιστικὸ ρυθμὸ σὲ ὅλα τὰ ἀνακτοβούλια καὶ τὶς πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης, συνητώντας τὰ δύο ἐπίμαχα καὶ ἐκκρεμῇ ἑθνικὰ θέματα: Τῆς βιορείου Ἡπείρου καὶ τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου»²⁶¹. Δὲν πρέπει καθόλου νὰ ὑποτιμᾶται καὶ ὁ περισπασμὸς τοῦ Βενιζέλου λόγῳ τῶν διωγμῶν, ποὺ εἶχαν ἔξαπολύσει οἱ Τούρκοι στὴ Μικρὰ Ἀσία, καθὼς καὶ στὴ Θράκη, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1914, μὲ συνέπεια οἱ νέες παραμεθόριες πόλεις, ὅπως ἡ Καβάλα, νὰ κατακλυσθοῦν ἀπὸ πρόσφυγες. Μετὰ δὲ τὴ δολοφονία τοῦ Φραγκίσκου - Φερδινάνδου (1863-1914), διαδόχου τοῦ αὐτοριακοῦ θρόνου, στὸ Σεράγεβο τὴν 28η Ιουνίου, ἡ πολεμικὴ σύρραξη ἀποβαίνει ἀναπόφευκτη.

Ἐξ ἄλλου ὁ Γουλιέλμος Βὴδ ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ἀναρχία καὶ τὴν ἀπουσία ἀλβανικῶν αἰσθημάτων καὶ στοὺς μουσουλμάνους τοῦ Βορρᾶ, συνάμα δὲ ἔχοντας προβλήματα μὲ τοὺς Ἰταλοὺς πράκτορες, ὥστε νὰ παρεμποδίζονται συνεχῶς οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν εἰρήνευση τῆς χώρας, ἐγκαταλείπει αὐτὴν τὴν 3η Σεπτεμβρίου 1914. Ἐπομένως ἐπαληθεύονται οἱ προβλέψεις τῶν Βορειοηπειρωτῶν γιὰ τὶς ἔξελίξεις. Ἐπὶ πλέον, ὅταν δὲν ἴκανοποιοῦνται μὲ τὴν αὐτονομία, δὲν σημαίνει δὴ εἶναι πλεονέκτες ἡ παραλογίζονται. Διότι οἱ Ἰδιοὶ οἱ Ἀλβανοὶ ηηρύσσοντας τὴν ἀνεξαρτησία τους στὸν Αὔλωνα τὴν 28η Νοεμβρίου 1912 μὲ τὸ στόμα τοῦ ἀρχηγοῦ τους Ἰσμαήλ Κεμάλ Βλιώρα ως ἐλληνοαλβανικὰ σύνορα εἶχαν δρίσει τὴ γραμμὴ ἀπὸ Αὔλωνα - Μοναστῆρι.

Ἡ ἐκρηκὴ τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου καὶ ἡ ἀποχώρηση τοῦ Γουλιέλμου Βὴδ δυσκολεύουν τὴν ἀποκατάσταση τῆς τάξεως στὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὴ Διεθνὴ Ἐπιτροπή. Γι’ αὐτὸ μὲ συγκατάθεση καὶ τῆς Ἰταλίας οἱ Δυνάμεις τῆς Ἀντάντα καλοῦν τὴν Ἑλλάδα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1914 γιὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Βορείου Ἡπείρου. Ἄλλα καὶ ἡ Ἰταλία ἐπικαλεῖται λόγους ἀσφαλείας καὶ τὴν 31η Ὀκτωβρίου 1914 καταλαμβάνει τὸ νησὶ Σάσωνα²⁶², ὅπου ἐγκαθιστᾶ “ὑγειονομικὸ σταθμό», καὶ τὸν Αὔλωνα, στὸν ὅποιο ἀργότερα, τὴν 25η Δεκεμβρίου 1914, ἀπο-

261. Γ.Θ. Γιαννόπουλον, ἔ.ἄ., 33. Παράλληλα εἶναι ἐπιφορτισμένος μὲ τὸ Κυπριακό. Πβ. αὐτ., 28 σημ. 1, 56 σημ. 2, 79. Δὲν λησμονεῖ καὶ τοὺς μακρότερα ζῶντες Ἑλληνες. Βλ. Κ.Κ. Παπουλίδη, «Ο Ἐλ. Βενιζέλος καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Καυκάσου τὸ 1914», *Βαλκανικὰ Σύμμεικτα* 3 (1989) 131-171.

262. Πβ. Μ. Χρυσοχόου, *Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1909, 41: «Ἡ νῆσος αὗτη, ἡ φράττουσα τὴν εἰσόδον τοῦ Κόλπου τῆς Αὔλωνος, ἀπετέλει μέρος τῆς Ἐπτανήσου καὶ ἦτο εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἀγγλίας. Ἐπομένως περιελαμβάνετο καὶ αὐτὴ εἰς τὴν παραχώρησην καὶ περιελήφθη εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς παραδόσεως. Πάντες οἱ Εὐρω-

βιβάζει στρατεύματα. Οι Δυνάμεις της Αντάντ, ποὺ ἔχουν ἀνάγκη τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπιδιώκουν τὴ συμμαχία της, δὲν ἀντιδροῦν. Γνωρίζοντας δὲ ὅτι ἡ Ἰταλία ἐποφθαλμῖα τὴν περιοχή, οἱ Δυνάμεις διεγέρουν τὶς δόξεις της. Κατὰ τὸν ἴδιο μῆνα Δεκέμβριο προσφέρουν καὶ στὴν Ἑλλάδα τὴ Βόρειο Ἡπειρο, πλὴν τοῦ Αὐλώνα, μὲ τὸν ὅρο τῆς ἔξοδου τῆς ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα καὶ τῆς συμμετοχῆς στὸν πόλεμο παρὰ τὸ πλευρό τους. Κατὰ τὶς συνεννοήσεις ἡ ἐλληνικὴ κυβερνητικὴ θέτει θέμα ἐγγυήσεων ἐναντὶ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, τὴν δοποίᾳ ἐπίσης οἱ Δυνάμεις βολιδοσκοποῦν γιὰ συμμαχία, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παρέλκυση.

Μετὰ τὴν πρόδηλη ἀποτυχία στὶς βολιδοσκοπήσεις τῆς Βουλγαρίας καὶ τὴν ἔξοδο τῆς Ἰταλίας στὸν πόλεμο ὡς σύμμαχης τῆς Αντάντ ἐπακολουθοῦν δύο σημαντικὲς ἀποφάσεις. Τὴν 26η Ἀπριλίου 1915 ἡ Τριπλὴ Συνεννόηση μὲ μιστικὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου παραχωρεῖ στὴν Ἰταλία τὸν Αὐλώνα καὶ χώρα ἵκανὴ γιὰ τὴν ἄμυνά του, στὴν δὲ Ἑλλάδα, κατόπιν ἀπαιτήσεως τῆς Ἰταλίας, μὲ τὸν ὅρο οὐδετεροποιήσεως τῶν ἀκτῶν ἀπὸ τὸ ἀκρωτήρι Στύλος ἔως τὸν Αὐλώνα, ἐπιδικάζεται ἡ Βόρειος Ἡπειρος, τῆς δοποίᾳ 16 ἀντιπρόσωποι μετέχουν τοῦ Ἐλληνικοῦ Κοινοβουλίου ἀπὸ τὴν 15η Δεκεμβρίου 1915.

Ομως βάσκανο μάτι ἐμποδίζει τὴν ἐνσάρκωση μᾶς μακραίωνης πίστεως καὶ πανεθνικῆς ἰδέας. Ἡδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου κλονίζεται ἡ πολιτικὴ ζωὴ στὴν Ἑλλάδα, διότι τὸ θέμα τῆς στάσεώς της – ἔξοδος στὸν πόλεμο καὶ μὲ ποιὸν συνασπισμὸν ἡ οὐδετερότητα – ἐπιφέρει βαθμιαῖα δξύτατη διαφωνία βασιλιᾶ Κωνσταντίνου - Πρωθυπουργοῦ Βενιζέλου. Στὴ δίνη τῶν ἐντάσεων, διαδοχικῶν παραπτήσεων τοῦ Βενιζέλου, ἐκλογῶν, ἀλλαγῶν κυβερνήσεων, ἔνενων ἐπεμβάσεων, διχασμοῦ ἐθνικοῦ, ἐκθρονίσεως Κωνσταντίνου, ἐμπλέκεται καὶ τὸ Βορειοπειρωτικό.

Οἱ συνέπειες λαμβάνουν χαρακτήρα δραματικό. Μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀμφιρροπὴ ἐλληνικὴ στάση οἱ δυνάμεις τῆς Αντάντ ξητοῦν τὸ 1916 ἀποχώρηση τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἡπειρο, ὅταν – τί εἰρωνεία! – κατὰ τὸ ἴδιο ἔτος 1916 εἶχε συνέλθει στὴ Δίβρα ἀλβανικὴ Ἐθνικὴ Συνέλευση καὶ μεταξὺ

παῖδοι Ἀτλαντες Γερμανικοί τε καὶ Γαλλικοί καταγράφουσι ταύτην ὡς Ἐλληνικήν, καὶ μόνοι ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν τοῦτο.

Φαίνεται ὅτι ἔξελήρθη ὡς ἀσήμαντος καὶ ἀνάξια προσοχῆς χωρὶς νὰ λάβωσιν ὑπ' ὅψιν τῶν τὴν σημαντικότητα τῆς θέσεώς της, οὗτε ἔξι ἀπλῆς περιεργείας νὰ ἔξετάσωσι πρὸς τίνα σκοπὸν τὴν κατεῖχεν ἡ Ἀγγλία ὡς Δύναμις Ναυτική. Τὸν ξητήσαντα δὲ νὰ μάθῃ ἀπὸ τοὺς ἐντεταλμένους νὰ κατέχωσι ταῦτα Γεν. Γραμματεῖς τῶν Ὑπουργείων τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἀπέπεμψαν ὡς ἀδύνατα ξητοῦντα καὶ ἀνόητα.

Τώρα, ὅτε τὸ Ἐθνος εἰς ἔξαιρετικάς εύρισκεται περιστάσεις, πᾶς τὶς ἐννοεῖ τὶ θὰ ἐσήμανεν, ἐὰν ἔκει ἐκυμάτιζεν ἡ Ἐλλην. Σημαία!».

ἄλλων είχε ψηφίσει τὴν ἐλληνικότητα τῆς Βορείου Ἡπείρου μὲ περίτεχνη διατύπωση.

Ἡ Ἰταλία ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἀστάθεια στὴν Ἑλλάδα καὶ προώθει στρατεύματά της στὸ Ἀργυρόκαστρο. Ἡ ἐλληνικὴ ἀσυνεννοησία δίνει στὴν Ἀντάντ τὴ δυνατότητα διασπάσεως τῆς οὐδέτεροτητας μὲ ἀποβάσεις ἀγημάτων σὲ χώρους τῆς Μακεδονίας καὶ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου. Εἰδικὰ ἡ Ἰταλία, χωρὶς ἵσως προσυνεννόηση μὲ τοὺς συμμάχους της, ἐπεκτείνει τὴν 13η Ιουνίου 1917 τὴν κατοχὴ στὴν Ἡπειρο, ὁ δὲ Ἰταλὸς φρούραρχος Ἀργυροκάστρου κηρύσσει τὴν ἀλβανικὴ ἀνεξαρτησία. Γιὰ τὴν περιστολὴ τῶν νέων ἀλβανικῶν βιαιοπραγιῶν καὶ τῶν ἰταλικῶν αὐθαιρεσιῶν καὶ προκλήσεων ὁ Βενιζέλος ἀπευθύνει ἔκκληση στὴ Γαλλία γιὰ ἀποστολὴ στρατοῦ στὴ Βόρειο Ἡπειρο. Ἄλλὰ καὶ οἱ Γάλλοι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ ἀνθελληνικὸ κλίμα καὶ προφανῶς ἀνενημέρωτοι δροῦν κατὰ τὸν τρόπο τῶν Ἰταλῶν. Μὲ τὴ σειρά τους κηρύσσουν στὴν Κορυτσᾶ²⁶³ τὴν ἀλβανικὴ δημοκρατία, ἡ ὁποία βέβαια διαρκεῖ μόλις ἓνα πρωΐ²⁶⁴. Ἡ ἐνέργειά τους εἶναι ἄλλως τε ἀνάλογη μὲ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου τους Σαράιγ, ποὺ κατηγορήθηκε γιὰ ἐμπάθεια κατὰ τῶν ἀντιβενιζελικῶν, προκλητικότητα, βανασσότητα, ἐπιθετικότητα²⁶⁵, καθὼς καὶ γιὰ ἴδιοτέλειες²⁶⁶, ὥστε νὰ θεωροῦν αὐτὸν «κύριον συντελεστὴν τοῦ διχασμοῦ τῆς χώρας»²⁶⁷ καὶ νὰ ἀναγκάσουν τὸν Κλεμανσὼν στὴν ἔκδοση διαταγῆς ἀνακλήσεώς του.

Οἱ Ἰταλοὶ μὲ ἐγκαταστάσεις προξένων²⁶⁸, στὴν κυριολεξίᾳ πρακτόρων, στὰ Βλαχοχώρια τῆς Ἡπείρου ἐπιχειροῦν προσεταιρισμὸ τῶν Βλάχων σὲ συνεργασία μὲ τὴ Ρουμανία, δπως τὴν 4η Αὔγουστου 1917 πληροφορεῖ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνηση ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἐλλάδος στὸ Λονδίνο Γεννάδιος²⁶⁹. Ἡ σύμπραξη στηρίζεται στὸ 16ο ἰταλικὸ σῶμα στρατοῦ, τὸ δόποιο μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ζαγορίου ἐνθαρρύνει ὁργάνωση συλλαλητηρίου ρουμανιζόντων, ἐλαχίστων φυσικὰ παρὰ τὴν πολύπλευρη ἀσκηση προπαγάνδας ἐπὶ μισὸ αἰώνα. Ἡ ἔκδήλωση καταντᾶ σὲ γελοιοποίηση τῶν συνεργῶν. Οἱ θιασῶτες καὶ θύματα

263. Βλ. καὶ Robert Vauchet, «La République albanaise de Koritza», *L' Illustration* 17 (1917) 325-326.

264. Βλ. M. Lhéritier, «L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle 1821-1931», *Mélanges offerts à Nicolas Iorga*, Paris 1933, 595.

265. Ι. Μάλλωση, *Πολιτικὴ ἴστοροια Δ. Γούναρη*, Α', 422 κ.ἔ.

266. Alan Palmer, *Tὸ Μακεδονικὸν μέτωπον*, 165.

267. Kλ. Μπούλαλᾶ, *Μιχρασιατικὴ ἔκστρατεία*, 20.

268. Bλ. Ed. Driault et M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce*, Paris 1926, v, 300.

269. Ἡ πληροφορία ὅχι μόνον ἐπαληθεύεται, ὀλλὰ καὶ προτείνεται ἐπίσπευση τῶν διαδικασιῶν, ὥστε νὰ μὴν καταστοῦν ἐλληνικὰ τὰ λιμάνια τῆς Ἀλβανίας! Βλ. N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles 1er*, 236.

ένός λατινικοῦ ἵταλορουμανικοῦ κράτους διέρχονται τὰ Βλαχοχώρια διαδηλώνοντας καὶ συγχρόνως διασκεδάζοντας τοὺς κατοίκους, ποὺ μὲ πολὺ πνεῦμα διακωμαδοῦν τοὺς διαδηλωτές. Μιὰ πράξη τῆς κωμωδίας, ποὺ παίζεται στὸ Μέτσοβο καὶ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Γ. Πλατάρη, εἶναι διαφωτιστική: «Οἱ διαδηλωτὲς μὲ συνθήματα καὶ τραγούδια, ποὺ τοὺς εἶχε διδάξει ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, στὴν προσπάθειά τους ν' ἀποσπάσουν καὶ Μετσοβίτες τραγουδοῦσαν προκλητικά:

“Βόι Αρμάνι Μακεδονίτοι,
πάνα κάντον βὰ σ' ντουρνίτοι;”
“Η “Αρμάνου ντὶ σουάρτε
πάν’ ντὶ μουάρτε Αρμάνου”.

Οἱ πανέξυπνοι ὅμως καὶ σώφρονες Μετσοβίτες κράτησαν ἀληθινὰ ἔλληνο-πρεπῆ στάση, ἔροντας πῶς ὅλα αὐτὰ ἦταν ξενοκίνητα τερτίπια, ἀνεδαφικὰ καὶ ἀδελφοκτόνα. Πότε μὲ συνειδητὴ παθητικὴ ἀντίσταση, πότε μὲ δράση, σκέψη καὶ φρονήματα ἔλληνικά, κράτησαν τὸ Μέτσοβο ἀλώβητο ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ τὸ ἀνάδειξαν προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὃπου ἔσπασαν τὰ μοῦτρα τους οἱ κάθε λογῆς προπαγάντες»²⁷⁰.

Ἡ ἀνακωχὴ τοῦ Μούδρου τῆς 17ης Οκτωβρίου 1918, ποὺ σημαίνει τὸ τέλος τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ἀποτελεῖ καὶ ἀνανέωση τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ Βόρειο Ἡπειρο. Εἰσηγητής φέρεται ὁ Γκράνβιλ, πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθήνα, ὁ ὅποιος μάλιστα προτείνει πρὸς τὴν κυβέρνησή του καὶ τὴν παραχώρηση στὴν Ἑλλάδα τῆς Κύπρου καὶ τῶν Δωδεκανήσων, πέρα τῆς Βορείου Ἡπείρου²⁷¹.

Τὴν 1η Μαρτίου 1919 στὴν ἔκθεσή τους ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἀγγλικὴ ἀντιπροσωπεία καταδικάζουν τὸ κριτήριο τῆς γλώσσας καὶ τὸ δυσάρεστο στὴν Ἑλλάδα Πρωτόκολλον τῆς Φλωρεντίας.

Τὴν πρόταση τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἔλληνοαλβανικῶν συνόρων, τὴν ὅποια εἶχαν περιλάβει στὴν ἔκθεσή τους οἱ ἀντιπροσωπεῖς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἀποδέχεται τὴν 29η Ιουλίου 1919 καὶ ἡ Ἰταλία, ἀφοῦ εἶχε γίνει ἀποδεκτὴ προγενέστερα καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, ὥστε νὰ ἴκανοποιοῦνται κατὰ κάποιον τρόπο οἱ ἔλληνικὲς διεκδικήσεις. Ἡ συνοριακὴ αὐτὴ γραμμή, ποὺ υἱοθετήθηκε ἐπίσημα μὲ τὴ συμφωνία Τιτόνι - Βενιζέλου²⁷², ἐγκρίνεται τὴν 13η Ιανουαρίου 1920 ἀπὸ τὸ

270. Γ. Πλατάρη, *Τὸ Σημειωματάριο ἐνὸς Μετσοβίτη 1871-1943*, Ἀθήνα 1972, 207 σημ. 107.

271. Γ. Πικρού, *Ο Βενιζέλος καὶ τὸ Κυπριακόν*, 197. Πβ. Γ. Γιαννόπουλου, ἔ.ἀ., 28 σημ. 1.

Άνωτατο Συμβούλιο τῶν Συμμάχων καὶ ἐπιδοκιμάζεται ἀπὸ τὸν τότε πρόεδρο τῶν Η.Π.Α. Οὐίλσων, ὅπως ἐμφαίνεται στὶς σχετικὲς διακοινώσεις του τῆς 10ης καὶ 25ης Φεβρουαρίου 1920.

Τὴν 15η Μαΐου 1920 ὑπογράφεται συμφωνία προσωρινὴ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν στὴν Καπιστίτσα²⁷³. Κυρίως ὁρίζεται ὅτι μέχρι τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου τῶν Συμμάχων οἱ μὲν Ἑλληνες δὲν προβαίνουν στὴν ἀνακατάληψη τῆς Κορυτσᾶς μετὰ τὴν ἐκκένωσή της ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἀναλαμβάνουν ὑποχρεώσεις ἔναντι τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, τῶν ὅποιων ἡ λήξη ἀρχίζει τὴν ἡμέρα ἀσκήσεως ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοῦ δικαιώματός της ἀπὸ τὶς διεθνεῖς ἀποφάσεις. Τὸ κενὸ χρόνον εἶναι ἐλάχιστο. Διότι τὴν 17η Μαΐου συμπληρώνονται ὅλες οἱ ἀναμενόμενες ἀποφάσεις καὶ μὲ τὸ ψήφισμα τῆς Ἀμερικανικῆς Γερουσίας, μὲ τὸ ὅποιο ἡ Βόρειος Ἡπειρος, χωρὶς ἔξαιρεση τῆς Κορυτσᾶς, ἔπειτα νὰ παραχωρηθῇ ἀπὸ τὴν Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης στὴν Ἑλλάδα, μαζὶ μὲ τὰ Δωδεκάνησα καὶ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Τὴν 9η Νοεμβρίου 1921, ἐνῷ ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἀπορροφημένη μὲ τὴν ἐπίλυση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ζητήματος, ἡ Ἰταλία ἐπαναφέρει τὸ θέμα τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἐλληνοαλβανικῶν συνόρων στὴν Πρεσβευτικὴ Διάσκεψη τῶν Παρισίων, ποὺ ἀναδομόδια ἐπιλαμβάνεται ψηφίζοντας τὴ χάραξη τῶν συνόρων κατὰ τὸ Πρωτόκολλον Φλωρεντίας.

Τὴν 2α Ὁκτωβρίου 1921 ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀλβανίας στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καταθέτει δήλωση, μὲ τὴν ὅποια ἡ Ἀλβανία ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση τοῦ σεβασμοῦ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν δικαιωμάτων τῶν Βορειοηπειρωτῶν κατὰ τὰ ἴσχυόντα ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Ἄλλὰ ἡ Ἀλβανία ἀπὸ τὴν ἐπομένη κιόλας ἡμέρα μεθοδεύει τὴν ἀποδυνάμωση καὶ ἀφομοίωση τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου περιορίζοντας τόσο τὰ θρησκευτικὰ ὅσο καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ δικαιωμάτα του²⁷⁴. Οἱ Βορειοηπειρῶτες προσφεύγουν στὸ Διεθνὲς Δικαστήριο τῆς Χάγης, ὅπου τὴν 6η Ἀπριλίου δικαιώνονται πανη-

272. Λ. Ι. Μελᾶ, *Η Βόρειος Ἡπειρος καὶ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα*, Ιωάννινα 1965, 10. Βλ. καὶ A.-F. Frangulis, *Mémoire sur l'Albanie et l'Epire du Nord*, Athènes 1921, 40.

273. M. Çami, «Τὸ ἀλβανοελληνικὸ πρωτόκολλο τῆς Καπεστίτσας», *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία IV* (1975). Παράτημα, Θεσσαλονίκη 1977, 129 κ.ε. Βλ. καὶ Δ. Μιχαλόπουλον, «Ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀπόψεις», *Η Καθημερινὴ 3-3-90*, καὶ Κατ. Μανωλοπούλου - Βαρβιτσιώτη, «Χρειάζονται βαθειές γνώσεις», αὐτ. 10-3-90, ὅπου γίνεται μνεία καὶ τῶν ἀπόψεων τῶν A. Puto, G. Castellan καὶ J.B. Duroelle.

274. Διεξοδικὴ ἀνάλυση βλ. Γ.Χ. Παπαδοπούλου, *Η πραγματικὴ εἰκὼν τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ ἐθνικῆς ἐλληνικῆς μειονότητος*, Chicago III. 1976. Τοῦ αὐτοῦ, *Η ἐθνικὴ ἐλληνικὴ μειονότης εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ σχολικὸν αὐτῆς ζήτημα*. Ιστορικὸν Αρχεῖον 1922-1979, Ιωάννινα 1981.

γυρικά. Μολονότι οι καταπιέσεις δὲν παύουν, οι συνθήκες ζωῆς δὲν εἶναι ἀφόρητες. Η κατάσταση ἐπιδεινώνεται ἀπὸ τὴν 7η Ἀπριλίου 1939, ὅταν κατὰ τῶν Ἡπειρωτῶν συνεργάζονται οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Ἰταλοὶ φασίστες. Η Ἀλβανία διατηρεῖ τὴν κυριαρχία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία δημιουργώντας προσωρινὴ ἔνωση μὲ τὴν Ἰταλία στὸ δύνομα τοῦ βασιλιά τῆς δεύτερης Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ.

Τὴν 28η Ὀκτωβρίου 1940 ἡ Ἀλβανία, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ὀλοκληρώσει τὶς ἐπίσημες νομοθετικὲς πράξεις, γίνεται ἐνεργὸς σύμμαχος τῆς Ἰταλίας μὲ τακτικὸ στρατὸ καὶ ἑθελοντικὰ τάγματα. Ὁταν δὲ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐγκαταλείπει ἀναγκαστικὰ τὴν Βόρειο Ἡπειρο, οἱ Ἀλβανοὶ σπεύδουν νὰ δρέψουν τοὺς καρποὺς τῆς προσφορᾶς τῶν ὑπηρεσιῶν τους στὸν Ἀξονα ἡ οποῖα μὲ ἐκτελέσεις, λεηλασίες, διώξεις Ἑλλήνων.

Ἀντίσταση κατὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν δὲν ἐκδηλώνεται στὴν καθαυτὸ Ἀλβανία, πέρα τοῦ Γενούσου. Κατὰ τὴν μαύρη Κατοχὴ, ἐκεῖνοι ποὺ ἀντιστάθηκαν καὶ μάλιστα ἡρωικὰ ἦσαν οἱ Βορειοηπειρώτες. Γι' αὐτὸ ηδη τὸν Ἰούνιο τοῦ 1942 ἡ ἐξόριστη στὴν Αἴγυπτο ἑλληνικὴ κυβέρνηση ζητεῖ μὲ ὑπόμνημά της τὴν ἀπόδοση τῆς Βορείου Ἡπείρου στὴν Ἑλλάδα. Οἱ διαθέσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, Μεγάλης Βρεταννίας, Η.Π.Α. καὶ Ρωσίας, προοιωνίζονται αἵσια ἔκβαση τοῦ ζητήματος. Τὴν 12η Ὀκτωβρίου 1944 ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση, ἀμέσως μετὰ τὸν ἐπαναπατρισμό της, διακηρύσσει ὅτι ἡ Βόρειος Ἡπειρος ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας. Τὸν δὲ Ἰούνιο τοῦ 1945 ἡ Συνταγματικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὅποθέσεων μὲ ὑπόμνημα ἐκφράζει τὴν ἀνάγκη καταλήψεως τῆς Βορείου Ἡπείρου ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα. Ὁμως ἡ νέα ἑθνικὴ περιπέτεια, ποὺ διαρκεῖ ἕως τὸν Αὔγουστο τοῦ 1949 καὶ στοιχίζει στὴν Ἑλλάδα περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ Ἔπος τοῦ 1940, συνάμα δὲ ἡ μεταπολεμικὴ ἐπικράτηση τοῦ διπολικοῦ συστήματος, τῶν δύο συνασπισμῶν, μὲ τὸν ψυχρὸ πόλεμο, διαφοροποιοῦν πρωτίστως τὴν στάση τῆς Ρωσίας, ποὺ ἀναλαμβάνει τὴν προστασία τῆς νέας Ἀλβανίας, τῆς κομμουνιστικῆς, καὶ μειώνουν στὸ ἔπακρο τὶς ἑλληνικὲς δυνατότητες ἀναλήψεως μονομεροῦς πρωτοβουλίας.

Ωστόσο ἡ Ἑλλάδα δὲν ἀδρανεῖ ἐντελῶς οὔτε κατὰ τὴν διάρκεια τῶν μεγάλων περισπασμῶν. Βέβαια προσανατολίζεται στὴ δικαιώση τῆς μὲ εἰρηνικὰ μέσα, τὰ δόποια συγκεκαλυμμένα ἀναφαίνονται καὶ στὴ Διάσκεψη τοῦ Πότσδαμ τῆς 20ῆς Ιουλίου 1945. Σαφέστερος προοπτικὲς διαφαίνονται τὸ ἐπόμενο ἔτος. Μὲ σειρὰ ὑπομνημάτων θέτει ἐπίσημα τὸ θέμα τῆς Βορείου Ἡπείρου ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῶν Ὅποθέσεων. Ἐνδιάμεσα προβάλλει καὶ κάποια ἐλπίδα μὲ τὴν ἐγκριση τηφίσματος τὴν 26η Μαρτίου 1946 ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὅποθέσεων τῆς Ἀμερικανικῆς Γερουσίας. Μ' αὐτὸ διακηρύσσεται ἐπίσημα ὅτι ἡ Δωδεκάνησος καὶ ἡ Βόρειος Ἡπειρος πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν προσεχῆ Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης. Ἐνθαρρυντικὴ εἶναι ἡ στάση τοῦ

ύπουργον Ἐξωτερικῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας Μπέβιν σὲ ἐπίσημο Συνέδριο τοῦ Συμβουλίου τῶν Ὑπουργῶν τῆς 15ης Μαΐου 1946, παρὰ τὶς διαδικαστικὲς ἀντιρρήσεις τοῦ ὁμολόγου του τῆς Ρωσίας Μολότωφ.

Μὲ τὴν ἔναρξη, τὴν 29η Ιουλίου 1946, τῶν ἑργασιῶν τῆς Διασκέψεως τῶν 21 Ἐθνῶν στὸ Παρίσι συμπίπτει καὶ ἡ ἔγκριση ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Γερουσία τοῦ ψηφίσματος τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων γιὰ ἀπόδοση στὴν Ἐλλάδα τῆς Δωδεκανήσου καὶ τῆς Βορείου Ἡπείρου.

Οἱ αἰσιόδοξες προοπτικὲς ἐπιτρέπουν στὴν Ἐλλάδα τὴν ἐπίσπευση αἰτήσεως ἐγγραφῆς τοῦ θέματος τῆς Βορείου Ἡπείρου στὴν ἡμερησίᾳ διάταξη τῆς Διασκέψεως. Ἡ αἴτηση, ποὺ κατατίθεται τὴν 30η Αὐγούστου 1946, μολονότι γίνεται δεκτή, δὲν συζητεῖται. Ἀναβάλλεται γιὰ τὴν ἐπομένη συνεδροία. Ὅταν ἐπανέρχεται τὸ θέμα, τὴν 28η Σεπτεμβρίου 1946, παρεμβαίνει ἡ Γιουγκοσλαβία μὲ πρόταση παραπομῆς του στὸ Συμβούλιο τῶν Ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν, θεωρούμενο κατ' ἔξοχὴν ἀρμόδιο. Μάλιστα μετὰ δήλωση καὶ τοῦ Ρώσου ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Μολότωφ ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ συζήτηση στὸ προτεινόμενο Συμβούλιο, ἡ Ἐλλάδα ἀποσύρει τὴν αἴτηση. Σύντομα δέ, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1946, ἐπαναφέρει τὸ θέμα, ποὺ τώρα δὲν προωθεῖται λόγῳ δυσμενῶν διεθνῶν συγκυριῶν καὶ παραμένει ἐκκρεμὲς ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῶν τεσσάρων ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν, ἀναμένοντας τὴν εὔνοϊκὴ λύση του μὲ εἰρηνικὰ μέσα.

Κατὰ τὴν κύρωση τῆς Συνθήκης Εἰρήνης μὲ τὴν Ἰταλία ἡ Ἐλλάδα διατηρεῖ τὰ δικαιώματά της, ποὺ ἀφοροῦν τὰ ἔλληνοαλβανικὰ σύνορα. Ἐξ ἄλλου τὴν 31η Νοεμβρίου 1947 ἐπιδίδεται στὴν ἔλληνικὴ κυβέρνηση ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τῶν Η.Π.Α. ἀνακοίνωση, ποὺ ἐπιμαρτυρεῖ τόσο τὸ ἐμπόλεμο μὲ τὴν Ἀλβανία ὅσο καὶ τὴν ἐκκρεμότητα τῆς ἔλληνοαλβανικῆς συνοριακῆς γραμμῆς.

Ἐπὶ δεκαετία καὶ πλέον τὸ Βορειοπειρατικὸ Ζήτημα δὲν ἀνακινεῖται. Μόλις τὸν Ιούνιο τοῦ 1960 ὁ Σοφοκλῆς Ἐ. Βενιζέλος συζητεῖ τὸ θέμα μὲ τὸν πρωθυπουργὸ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως Νικήτα Χρουστσώφ, ὁ ὅποιος δίνει τὴν ὑπόσχεση διαβιβάσεως τῶν ἀπόψεων του στοὺς Ἰθύνοντες τὴν Ἀλβανία. Σὲ ἄρθρο του στὸ “Βῆμα” τῆς 28ης Ιουνίου 1960 ὁ Βενιζέλος γράφει καὶ τὰ ἔξῆς: «Ἀνεφέρθην ἐπίσης εἰς τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὅποιας διαβιοῖ ὁ Ἐλληνισμὸς τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ χωρὶς νὰ θέσω καθ' οίονδήποτε τρόπον ζήτημα ἐδαφικῆς τροποποιίσεως, ἐτόνισα τὴν ἀνάγκην ὅπως ἡ Ἀλβανικὴ κυβέρνησις παραχωρήσῃ αὐτοδιοίκησιν εἰς τὸ ἔλληνικὸν στοιχεῖον, μέσα εἰς τὰ πλαίσια πάντοτε τοῦ Ἀλβανικοῦ Κράτους, ὑπὸ μορφὴν αὐτονομήσεως τῆς περιοχῆς μέχρις ὅτου τὸ ζήτημα λυθῇ ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν τεσσάρων Δυνάμεων ἐνώπιον τῶν ὅποιων, ὡς γνωστόν, ἐκκρεμεῖ».

Μετὰ τριετία, τὴν 7η Δεκεμβρίου 1963, ὁ Βενιζέλος ὡς ἀντιπρόεδρος τῆς κυβέρνησεως καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν δηλώνει ἔξ ἀφορμῆς ἐρωτήματος

ὅτι τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ἀνησυχεῖ γιὰ τὴν τύχη τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν 11η Σεπτεμβρίου τοῦ ἵδιου ἔτους ὁ Παν. Πιπινέλης, ποὺ ἔγραψε καὶ σχετικὴ μονογραφία, ἐπισημαίνει, μὲ τὴν ἵδιότητα τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ Ἑξωτερικῶν, ὅτι τὸ ζήτημα ἐκκρεμεῖ ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν τεσσάρων ὑπουργῶν τῶν Ἑξωτερικῶν καὶ εἶναι ἀδιανόητη καὶ ἀδύνατη ὅποιαδήποτε παραγραφὴ ἡ διαγραφὴ ἀπὸ τὴν ἡμερήσια διάταξη τῶν ἐκκρεμῶν διπλωματικῶν ζητημάτων. Εἶχε δὲ προσθέσει ὅτι τὴν ὑπαρξή του συνθέτουν λόγοι διπλωματικοί, στρατηγικοί, ἔθνικοι καὶ οἰκονομικοί, ποὺ ἐπιβάλλουν τὴν ἔξεύρεση κατάλληλης λύσεως.

Τὸν Μάιο 1971 ἡ Ἑλλάδα ἀποκαθιστᾶ διπλωματικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἀλβανία διατηρώντας στὸ ἀκέραιο τὶς διεκδικήσεις της γιὰ τὴ Βόρειο Ἡπειρο. Τὸ 1987 ἐπιχειρεῖται ἡ ἀρση τοῦ ἐμπολέμου παρὰ τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις τῶν εἰδικῶν, ποὺ μὲ παρρησίᾳ ἔσπευσαν νὰ ἐπισημάνουν τὶς ἐνδεχόμενες ἐπιπτώσεις. Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1989 ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἑξωτερικῶν ἐκφράζει τὴν εὐχὴ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1990 ὁ ἴδιος ὑπουργὸς τῶν Ἑξωτερικῶν, Ἄντωνιος Σαμαρᾶς, μέσα στὰ Τίρανα καὶ ἐνώπιον τῶν ὅμιλογων του τῶν βαλκανικῶν κρατῶν θέτει ἐπίσημα θέμα ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν Βορειοηπειρωτῶν καὶ ἐπισκέπτεται χωρὶς τῆς Βορείου Ἡπείρου. Τὸ διάβημα γίνεται σὲ στιγμὲς ἔξαιρετικὰ πρόσφορες γιὰ ἔναρξη ἐνὸς ἐλληνοαλβανικοῦ διαλόγου, ποὺ ἀπαιτεῖ σύνεση, περίσκεψη, γνώση τοῦ ζητήματος. Ἐπιβάλλεται ἡ συγκρότηση ἐπιτελείου εἰδικῶν, ποὺ θὰ προσκομίσουν στὴν πολιτικὴ ἥγεσία, πρωθυπουργὸ καὶ ὑπουργὸ τῶν Ἑξωτερικῶν, στοιχεῖα τεκμηριωμένα καὶ πειστικά, ὥστε νὰ ἀποκλεισθοῦν ἀμφισβητήσεις ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρὰ καὶ ἔτσι νὰ ἐδραιωθοῦν ἡ ἀμοιβαία κατανόηση καὶ ἐμπιστοσύνη. Συμφέρει στὴν Ἀλβανία ἡ ἐπίλυση τῶν διαφορῶν μὲ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ ἐκδήλωση στοιχειώδους καλῆς θελήσεως μὲ τὸ ἄνοιγμα τῶν ἐκκλησιῶν, ποὺ ὡς πρῶτο βῆμα θὰ χύσουν βάλσαμο παρογοριᾶς στὶς πονεμένες ψυχὲς τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων της. Ταυτόχρονα ἀπαιτεῖται καὶ ἀπόλυτη ἑτοιμότητα τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς γιὰ τὴν ἐνδεδειγμένη μεταχείριση τῶν πολυχρόνια χειμαζομένων χριστιανῶν καὶ τὴν ὀρθότερη ἀντιμετώπιση τῶν συναφῶν θρησκευτικῶν προβλημάτων.

Χωρὶς χρονοτροφίες πρέπει νὰ συνεξετασθοῦν ἡ ἐκπαίδευση, ἡ παιδεία, ἡ γλώσσα, ἡ ἴστορία, ἡ δημογραφικὴ κατάσταση, γιὰ νὰ μὴν κλονισθοῦν ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ οἱ προσδοκίες. Γιὰ τὴν αἵσια ἔκβαση τῶν συνομιλιῶν καὶ τὴν ἀσφαλέστερη πραγμάτωση ἀρκεῖ νὰ σέβεται ἡ Ἀλβανία τὶς ὑπογραφές τῶν ἀντιπροσώπων της στὶς διμερεῖς καὶ διεθνεῖς συμφάσεις, συνθήκες, συμφωνίες, πρωτόκολλα.

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΟΣΧΟΠΟΛΕΩΣ

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ θέματος παρεμπιπτόντως προκαλεῖ δξύτητα σὲ προγενέστερο συνέδριο¹ χωρὶς συναγωγὴ συγκεκριμένου τελικοῦ συμπεράσματος. Φαίνεται δὲ καὶ ἐντελῶς ἀνούσιο, ὅταν ἀναλογίζεται κανεὶς τὸ χῶρο, τὸ βορειοπειρωτικό, ὃπου κεῖται ἡ Μοσχόπολη. Ὡστόσο ἐνδείκνυται ἡ ἐπαναφορά του στὴν τράπεζα τῶν συζητήσεων μὲ διαχρονικὴ θεώρηση καὶ νέες παραμέτρους, ἐπειδὴ ἐπανέρχεται στὴν ἐπικαιρότητα, κατ' εξοχὴν δὲ φλέγουσα.

Πρωτίστως ἐποικοδομητικὴ ἀποβαίνει σύντομη ἀναφορὰ στὴν πανύλλυρικὴ θεωρία. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου Al. Graur σημειώνει ὅτι διαδόθηκε κατὰ τρόπο ἐπιδημικὸ καὶ ὑπῆρξε πανίσχυρη κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου. Σκιαγραφεῖ δὲ τὰ μεγέθη καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ἐπικρατήσεως της ώς ἔξης: Ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν ἔως τὴν Καλαβρία, ἀπὸ τὴν Βρεταννίαν ἔως τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ μόνον Ἰλλυριούς, τῶν ὅποιων ἡ γλώσσα, ἀν καὶ ἀμάρτυρη, ἵταν ἐπιφορτισμένη γιὰ τὴν ἐρμηνεία παντός, ποὺ δὲν εἶχε ἐτυμολογία σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες. Ταυτόχρονα προειδοποιεῖ ὅτι, ἀν καὶ ἡ πλάνη ἔγινε ἀντιληπτή, οἱ παρεκκλίσεις, οἱ ὅποιες δημιουργήθηκαν, ἐπιβάλλουν ἐφεξῆς φρόνηση².

Ομως τὸ ἐπόμενο κιόλας τῆς προειδοποιήσεως ἔτος (1962) ἡ θεωρία φέρεται ἵσχυονσα καὶ στὴν Ἑλλάδα³. Εὐλογα δὲ στὴν Ἀλβανία ἐφαρμόζεται καὶ σήμερα ἐπίτηδες. Διότι οἱ Σκυπιτάροι⁴, ὅπως αὐτοποιαλούνται οἱ Ἀλβανοί, προβάλλουν διεκδικήσεις εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος. Συγκεκριμένα, σὲ συλλογικὴ ἔκδοση, στὴν ὅποια συμμετέχει τὸ ἐπιφανέστερο ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ μὲ προεξάρχοντες τοὺς Pollo - Puto⁵, στὸ καθ' αὐτὸ κείμενο ἡ Ἡπειρος ὀλόκληρη θεωρεῖται Ἰλλυρική! Σὲ χάρη δὲ ἐντὸς κειμένου ἀπεικονίζονται Ἰλλυρικούς οἱ περιοχὲς

1. Βλ. *Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européennes et adriatiques aux XVIIe-XVIIIe siècles. Actes du Colloque interdisciplinaire organisé par la Commission d'histoire de la vie économique et sociale dans les Balkans et la Commission d'histoire des idées dans le Sud-Est européen sous les auspices de la Fondation Giorgio Cini de Venise et du comité italien de l'AIESEE*, tenu à Venise 27-30 mai 1971 avec le concours moral et financier de l'UNESCO, Bucarest 1975, σ. 356.

2. Βλ. *Studii Clasice* 3 (1961) 20.

3. Βλ. K. A. Ρωμαῖος, «Τόποι καὶ τοπωνύμια», *Πελοποννησιακά* 5 (1962) 23-24.

4. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοπειρῶτες», *Παρνασσός* 34 (1992) 407.

5. S. Pollo - A. Puto, *Ιστορία τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα*, Θεσσαλονίκη, ἄ.ξ., σ. 24.

μέχρι Ναυπάκτου, καθώς και τὰ δυτικὰ τμήματα τῆς Κεντρικῆς Έλλάδος, Θεσσαλίας και Μακεδονίας.

Οἱ συγγραφεῖς τῆς γειτονικῆς χώρας προεξοφλοῦν τὴν καταγωγὴν τῶν Σκυπιτάρων ἀπὸ τὸν Ἰλλυριού, ἀν καὶ ἐνίστανται οἱ διασημότεροι βαλκανολόγοι, ὅπως οἱ Aydinli, Hasdeu, Stadtmüller, Stoikov κ.ἄ., ποὺ ὁρίζουν τὴν κοιτίδα τους ἐκτὸς τῆς Βαλκανικῆς, καὶ οἱ Barać, Georgiev, Russu, Savić, Skok, Stahl κ.ἄ., ποὺ τοὺς ἐμφανίζουν ἀπογόνους Θρακῶν.⁷ Οσοι δὲ δὲν ἀπορρίπτουν Ἰλλυρικὴν προέλευσην, π.χ. Weigand, Capidan, Tagliavini⁸, ἀρνοῦνται τὴν αὐτοχθονίαν τους στὸν χῶρο, τὸν ὅποιο κατέχουν.

Πάντως, κατὰ τὸν Πολύβιο οἱ Ἡπειρώτες εἶναι "Ἐλληνες; ἄξιον γε τοιούτων ἀνδρῶν νῦν ἀπογόνους ὑπάρχοντας [Λακεδαιμονίους] κάπειτα νῦν συμμαχίαν ποιησαμένους τοῖς βαρβάροις [Ρωμαίοις], στρατεύειν μετ' ἐκείνων καὶ πολεμεῖν Ἡπειρώταις, Ἀχαιοῖς, Ἀκαρναῖς, Βοιωτοῖς, Θετταλοῖς, σχεδὸν πᾶσι τοῖς Ἐλλησι...⁹. Βόρειο δὲ σύνορο τῶν Ἡπειρωτῶν μὲ τὸν Ἰλλυριού, κατὰ τὸν πατέρα τῆς Γεωγραφίας Στράβωνα, ἀποτελεῖ ἡ πανάρχαια, ὅπως τονίζει ὁ Lemerle¹⁰, παρὰ τὸ ρωμαϊκὸν ὄνομά της, Ἐγνατία ὁδός, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὸ ρεῦμα τοῦ Γενυσοῦ - Γενούσου - Σκούμπη ποταμοῦ, ὅποτε ἡ Ἑλληνικότητα ἀφορᾶ μὲ ἀδιάσειστα τεκμήρια στὴν ἔνιαία Ἡπειρο, ἀπὸ Δυρράχιο - Ἀπολλωνίᾳ ἕως Ἀμφρακικό: Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίᾳν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμφρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὅρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν...¹⁰.

Τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν ἴσχὺ τῆς ὁριοθετικῆς Γραμμῆς Στράβωνος ἐπαληθεύουν μὲ τὶς συγγραφές τους σύγχρονοι μας ἐπιστήμονες, Braccesi¹¹, Antinorio¹², Garasanin¹³... Τὴν δ' Ἑλληνικότητα τοῦ συνόλου τῆς Ἡπείρου ἐπιβεβαιώνουν

6. Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς καὶ σχόλια βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανία», *Nέα Εστία*, Ἀφρέωμα στὸν λαοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, Χρυσούγεννα 1994, σσ. 84-85.

7. *Πολύβιος*, IX, 38,5.

8. P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'Histoire et d'Archéologie*, Paris 1945, σσ. 11-12.

9. Catherine Romiopoulou, «Un nouveau Milliaire de la Via Egnatia», *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)* 98 (1974) 813-816.

10. *Στράβων*, VII, 323. Βλ. καὶ Σ. Π. Κυριακίδης, *Τὰ βόρεια ἔθνολογικά ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1946, σ. 15.

11. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971, ὅπου στὸ τέλος ἐπισυνάπτεται διαφωτιστικὸς χάρτης, 1977².

12. A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*, Rapallo 1980, σ. 214, χάρτης.

13. Bλ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne*, Bucarest 1970, σ. 291.

έγκριτότατοι είδικοι, Hammond, Papazoglou, Cabanes, Georgiev, Masson... Η ἀκαδημαϊκός και καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Fanoula Papazoglou κρίνοντας τὸ βιβλίο τοῦ Hammond γιὰ τὴν Ἡπειρο συμπεράνει: *Ἡ θεμελιώδης γνώμη τοῦ Hammond γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν ἐπιτρέπει ἀμφισβήτηση¹⁴*. Κατὰ τὸν Cabanes¹⁵ περιττεύει ὅποι αδήποτε ἐνασχόληση γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν, ἡ δοπία πράγματι εἶναι προφανής. Ο ἀκαδημαϊκός και καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας VI. Georgiev ἐπιμένει λέγοντας ὅτι... στὴν Ἡπειρο τὰ τοπωνύμια εἶναι πολὺ ἀρχαῖα και μόνον ἑλληνικῆς προελεύσεως¹⁶. Ο δὲ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Olivier Masson καταλήγει στὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: *Οσον ἀφορᾶ στὶς ἑλληνικές χῶρες, τὶς κοντινὲς μὲ τὴν Ἰλλυρία, ὅπως ἡ Ἡπειρος και ἡ Ἀκαρνανία, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἴσχυρισθῇ ὅτι ἀληθινὰ δὲν ὑπέστησαν ἐπίδραση ἀπὸ βιρρᾶ, σὲ πεῖσμα θεωριῶν ποὺ διατυπώθηκαν μὲ βάση ἐπιφανειακὴ ἐρμηνεία τούτου ἢ ἔκείνου τοῦ ὄνοματος¹⁷*.

Ωστόσο, μετὰ τὴν παρουσία Ρωμαίων γίνεται αἰσθητὴ και ἔξεινικὴ ἐπίδραση. Ο Ρουμάνος ἀκαδημαϊκός και καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Boukouresṭiu Radu Vulpe, ποὺ γράφει κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου ἐπηρεασμένος μάλιστα ἐμφανέστατα ἀπὸ τὴν πανιλλυρικὴ θεωρία, σὲ σχετικὸ δημοσίευμά του ὁμολογεῖ: *Δὲν διαπιστώνεται πουθενὰ ὄνομα ἵλλυρικό, ἀλλὰ μόνον ὄνόματα ρωμαϊκὰ και ἑλληνικά¹⁸*. Επομένως σφάλλεται ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου Miranda Vickers γράφοντας ἐν ἔτει σωτηρίω 1995: *Ομως παραμένει ἀμφισβητούμενο ζήτημα ἀν τὸ νότιο τμῆμα τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας, γνωστὸ ὡς Ἡπειρος, κατοικεῖτο κυρίως ἀπὸ Ἰλλυριοὺς ἢ Ἐλληνες¹⁹*. Ο κατ' ἔξοχὴν ἄλλως τε Ἰλλυρολόγος, ο Ρουμάνος ἀκαδημαϊκός και καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Boukouresṭiu I. I. Russu, ἐπιτακτικὰ ἐπισημαίνει: *Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπα-*

14. F. Papazoglou, «Quelques problèmes de l' histoire épirote – A propos du livre “Epirus” de N. G. L. Hammond», *Ziva Antika* (ZA) 20 (1970) 116.

15. P. Cabanes, *L' Epire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine* (272-16 av. J.C.), Annales Littéraires de l' Université de Besançon, 186. Les Belles Lettres 95, Paris 1976, σ. 530, ὅπου τὴν ἀνθρωπωνυμία τῶν Ἡπειρωτῶν θεωρεῖ ἀναμφισβήτητα ἑλληνική, καθὼς και τὴν ἑλληνογλωσσία τους.

16. Πρβλ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie*, Milan 1978, σ. 157.

17. Πρβλ. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes. IV*, Sofia 1966, σ. 239.

18. Πρβλ. *Ephemeris Dacoromana* (ED) 3 (1929) 167. Βλ. ἐπίσης ἀποψη τοῦ VI. Georgiev, *Studia Albanica* (SA) 1 (1969) 146.

19. M. Vickers, *Oī Ἀλβανοί. Ὁδυσσεας*, Αθήνα 1997, σ. 21.

ναλάβονμε ότι οι Ἰλλυριοί ποτὲ δὲν πέρασαν τὴ γραμμὴ Αὐλῶνος - Πρεσπῶν καὶ τὰ σύνορα πρὸς τὴ Μακεδονία, Παιονία, Δαρδανία²⁰. Ἐπὶ πλέον ὁ Γιουγκοσλάβος ἀκαδημαϊκὸς M. Garasanin τοποθετεῖ πέρα καὶ τῆς Ἑγγατίας τὴν ὑπαρξὴν Ἰλλυριῶν, μεταξὺ βορείων συνόρων τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας καὶ ἐκβολῶν τοῦ Νάρου ἢ Νάρωνος (σλαβ. Neretna, ἵταλ. Narenta) ποταμοῦ τῆς Δαλματίας²¹. Ἐπιπρόσθετα ἡ Βουλγάρα ἀρχαιολόγος Ljuba Ognenova διαλύει ὁριστικὰ τὴν πλάνη. Διότι ὁμοιογομένως ἡ μοναδικὴ ὡς «ἰλλυρική» ἐπιγραφή, ἐπὶ μισῷ αἰώνα γνωστή, ἀποδεικνύεται ἀπόλυτα ἑλληνική, χριστιανικὴ τῶν 6ου-7ου αἰώνων²², ἐπικυρώνοντας τόσο τὴν ἀποψην Garasanin ὅσο καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τὸν Ισίδωρο τῆς Σεβίλλης ὡς Graecia²³, δηλωτικὸ ἀσφαλῶς τῆς ἀδιάλειπτης καὶ ἔντονης παρουσίας Ἑλλήνων, ποὺ ἐπιστημονικὰ ἰχνηλατοῦνται διαιρκῶς²⁴.

Οἱ Ἑλληνες δὲν περιορίζονται στὶς ἀδριατικὲς ἀκτές. Διεισδύουν καὶ στὴν ἐνδοχώρα τῆς Βαλκανικῆς. Βαλκάνιοι ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Ρουμάνοι ἀκαδημαϊκοὶ Bănescu²⁵, Pippidi²⁶, Vulpe²⁷ ἐπισημαίνουν καὶ μόνιμες ἐγκαταστάσεις ἀποκαλώντας τοὺς Ἑλληνες καὶ αὐτόχθονες, ποὺ ἐπεκτείνουν τὶς ἐπιχειρήσεις τους καὶ στὴ Δακία, γιὰ τὴν ὁποίᾳ ἡ Ἀδριατικὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη δυνατότητα. Κατὰ τὸν Bodor, ἔνας ἄλλος ἐμπορικὸς δρόμος ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν κυρίως Ἐλλάδα καὶ ἀνέβαινε διὰ τῶν κοιλάδων τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ (Βαρδάρη) καὶ Μάργου (Μοράβα). Ἀπὸ αὐτὸν τὸν δρόμο Ἑλληνες μετέφεραν τὸ λάδι καὶ τὰ κρασὶα παίρνοντας ἀπὸ τοὺς Δάκες ἐργάτες, δούλους καὶ πρῶτες ὑλες²⁸. Ἀπὸ παντοῦ φθάνουν στὸν Δούναβη, στὸν ὁποῖο τὰ ποταμόπλοια τους ἀκατάπαυστα

20. I. I. Russu, *Illirii. Istoria - limba si onomastica - romanizarea*, Bucuresti 1969, σ. 129.

21. Βλ. ἀνωτ. σημ. 13.

22. L. Ognenova, «Nouvelle interprétation de l' inscription “illyrienne” d' Albanie», *BCH* 83 (1959) 798-799. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἴλλυρικὴ γλώσσα», *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς - Μπριτανικά* 29, 1987.

23. Βλ. *Byzantinische Zeitschrift* 64 (1971) 22 π.ε., ὅπου ἐπισήμανση τοῦ P. Charanis.

24. Γιὰ βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἴλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός*, Ἀθήνα 1988, σ. 65 π.ε.

25. N. Bănescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Néa Πολιτικὴ* 9 (1932) 1055.

26. D. M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio dall' età arcaica alla conquista romana*, Milano 1971.

27. Βλ. V. Pârvan, *Incepiturile vietii romane la gurile Dunării. Ediția a II-a. Îngrigită și adnotată de Radu Vulpe*. Editura științifică, Bucuresti 1974, σ. 193 σημ. 314.

28. Πρόβλ. A. Bodor, «Contributii la problema agriculturii în Dacia înaintea de cucerirea romană. Problema obștilor la dacii», *Studii și Cercetări de Istorie Veche* (SCIV) 7 (1956) 253-266, 8 (1957) 137-148, ἀκόμβως 262.

κινοῦνται πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, ὥστε νὰ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ἑλληνικοῦ ποταμοῦ, δπως τὸν ὀνομάζει ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκός καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan²⁹.

Ρουμάνος πάλι, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, μετέπειτα δὲ τοῦ Πανεπιστημίου Bochum, καὶ γενικὸς γραμματέας τοῦ Ἰνστιτούτου Ρουμανικῶν Σπουδῶν «Κάρολος Ά» τοῦ Παρισιοῦ, Cicerone Poghirc διαλύει ὅλο-κληρωτικὰ ἀμφισβητήσεις ἑλληνικότητας πληθυσμῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, δπως τῶν Εὐρυτάνων³⁰, ἵδιως δὲ τῶν Μακεδόνων³¹. Ἀλλὰ «βάρβαροι» δὲν χαρακτηρίζονται ἀποκλειστικὰ οἱ Εὐρυτάνες. Παρεμβαίνοντας ἐξ ἀφορμῆς τῆς κριτικῆς, ἡ ὁποία προαναφέρεται, ἡ καθηγήτρια Fanoula Papazoglou δηλώνει: «Ἐτοι ὁ Hammond προσπαθεῖ νὰ δειξῃ ὅτι ὅσες φορές ὁ Θουκυδίδης προσαγορεύει βαρβάρους τοὺς Μολοσσούς, Θεσπρωτούς καὶ Χάονες λαμβάνει ὑπ’ ὄψη του τὸν πολιτισμό τους καὶ τὸ πολιτικὸ σύστημά τους καὶ ὅχι τὴ γλώσσα τους. Ἡ Papazoglou ἐπισημαίνει καὶ τὴν ἰδιάζουσα γλωσσικὴ κατάσταση: Τὸ μεγαλύ-

29. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, σ. 27. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ, Ἐκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974.

30. C. Poghirc, «Asupra unui pasaj controversat din Tucidide (III 94,5): ἀγνωστότατοι γλῶσσαν», *Analele Universității Bucuresti. Seria Stiente Sociale - Filologie* 23 (1962) 387-399. Βλ. καὶ μιτρο. Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας*, IMXA, Θεσσαλονίκη 1 (1971) 5-8.

31. C. Poghirc, «Consideratii asupra lexicului limbii macedonene vechi», *Studii și Cercetări Lingvistice (SCL)* 8 (1957) 303 κ.έ.: id., *Relațiile limbii vechi macedonene cu greaca veche*, București 1960· id., *Philologica et Linguistica*, Bochum 1983, σσ. 37-47. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Cicerone Poghirc, Philologica et Linguistica», *Πλάτων* 37 (1985) 267-269. Κατὰ πρῶτον ὁ Poghirc ἐπηρεάζει τὸν VI. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indo-europee*, Roma 1966, σ. 193. Ἐπειτα, κατόπιν προσκλήσεως ἀνακοινώνει στὴν Ἑλλάδα τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του. Βλ. Ἐστία, 15.1.1970. «Ἐλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονικὴ. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις». Ἐπίσης *Μακεδονικὴ Ζωὴ* 45 (1970) 15: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦς Ρουμάνου καθηγητοῦ». Ἡδη τὰ πορίσματα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Poghirc, καθὼς καὶ τῶν προγενεστέρων του, ἵδιως Γ. Χατζιδάκι, Ι. Καλλέρη, δέχεται καὶ ἡ νέα ἔκδοση τοῦ Oxford Classical Dictionary, δπου ἡ μακεδονικὴ γλώσσα ἀναγνωρίζεται γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπὸ τὴ διεθνῆ ἐπιστημονικὴ κοινότητα (βλ. Fick, Hoffmann, Hammond) ὡς ἀμιγῶς ἑλληνικὴ διάλεκτος. Πρβλ. Α. Γ. Μαρκαντωνᾶτος, «Ἀθήνα καὶ Ρώμη», *Tὸ Βῆμα*, 10.8.1997. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας», *Oἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 5.3.1991, σσ. 85-86. Ἀγόρω (Ρίτα) - Ἐλισάβετ Λαζάρου - Ἀχ. Λαζάρου, *Ἐθνικά καὶ Μειονοτικά Θέματα*, Ἀθῆναι 1993, σσ. 135-158· Κ. Ἀ. Βαβούσκος, «Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ “Μακεδονικοῦ”», *Nέα Ἐστία*. Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα 1992, σσ. 202-224.

τερού μέρος τῶν Ἡπειρωτῶν (ή Δωδώνη κατέχει ἔξεχωριστή θέση) ἐπρεπε νὰ εἶναι, ὅπως μέρος τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι γλωσσαν (Θουκ. III,95), διότι ἵσως ἡ προφορά καθιστοῦσε τὸ γλωσσικὸ ἴδιαμά τους ἀκατάληπτο, περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴν διαφορά. Αὐτὸς ἀκριβῶς, νομίζω, εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξηγήσῃ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Θουκυδίδη³².

Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικότητα τοῦ ἐθνολογικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὑποστρῶματος καθ' ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου ὁ καθηγητὴς Poghirc προσθέτει ὅτι ἡ ἔναρξη τῆς διαδόσεως τῆς λατινικῆς γλώσσας στὴν Ἀνατολὴν σημειώνεται στὸν χῶρο τῆς Βορείου Ἡπείρου. Συμβαίνει δὲ τὸ 229 π.Χ., δηλαδὴ πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας³³, ὅταν οἱ Ρωμαῖοι συγκατανεύουν στὴν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων γιὰ τὴν κοινὴ ἀντιμετώπιση τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν, οἱ ὅποιες παραβλάπτουν συνάμα καὶ τὰ ρωμαϊκὰ συμφέροντα, ὅπως ἀναφέρουν στὴ Σύγκλητο Ρωμαῖοι ἔμποροι, ποὺ ἀδυνατοῦν νὰ συνεχίσουν τὶς συναλλαγές τους καὶ στὴν Κέρκυρα, ὅπότε ἀπομονώνονται ἐντελῶς. Διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Hatzfeld³⁴, ποτὲ δὲν ἀποτολμοῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν Ἑγγατία. Γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἀπόκρουση τῶν Ἰλλυριῶν οἱ Ρωμαῖοι συγκροτοῦν μεικτὸ ἐλληνο-ρωμαϊκὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἐπιβάλλοντας παράλληλα πρὸς ἐπίτευξη τοῦ ἐνδεδειγμένου συντονισμοῦ ἐπιχειρήσεων στοιχειώδη ἔξοικείωση τῶν στρατευμένων Ἑλλήνων μὲ τὴ λατινικὴ γλώσσα³⁵.

Ἐξ ἄλλου πρὸ ρωμαιοκρατίας οἱ Ἡπειρῶτες ἔξοικείωνονται περισσότερο μὲ τὴ λατινικὴ συμμετέχοντας, συνηθέστερα ἐθελοντικά, πρὸς βιοπορισμό, στὰ βοηθητικὰ (auxilia) τμήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, σύμφωνα μὲ ἀκριβεῖς μαρτυ-

32. Πρβλ. F. Papazoglou, ἔ.ἄ., 117. Βλ. καὶ *Πολύβιο*, IX, 37,7. Ἐπίσης *Τίτος Λίβιος*, XXXI, 29: *Aetolos, Acarnanas, macedonas, ejusdem linguae homines.* Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* (1989) 223-243. Κείμενο ἐκτενέστατο στὴν αἰτωλικὴ διάλεκτο, ὅπότε κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Τίτου Λιβίου, καὶ στὴν ἀρχαία μακεδονικὴ καὶ ἀκαρνανικὴ. Εὔλογα εἶναι ὑψίστου ἐνδιαφέροντος, κατὰ τὸν L. Robert, *Epigraphie. L'Histoire et ses méthodes*, Paris 1961, σ. 455.

33. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution». *Les Aroumains*, No 8, INALCO 1989, 16. Βλ. ἐπίσης Ἀγαπητὸς Γ. Τσοπανάκης, «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες», *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα, 1992, σ. 64a.

34. Jean Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l'Orient Hellénique*, Paris 1919, σσ. 21-22: *La route maritime des navires de commerce se détourne vers le golfe de Corinthe: Apollonie et Dyrrachium, têtes de ligne des deux tronçons de la voie Egnatia, ne semblent pas avoir été fréquentées par les commerçants romains.*

35. Πρβλ. Poghirc, ἔ.ἄ., σ. 18: *Dès leur première intervention sur le bord de l'Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les Illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier.*

ρίες ἀρχαίων πηγῶν, ὅπως ὁ Τίτος Λίβιος³⁶, και τεκμηριωμένα πορίσματα μελετῶν συγχρόνων μας ἐπιστημόνων, μεταξὺ τῶν ὅποίων συγκαταλέγονται και οἱ Oost³⁷, Hammond³⁸, Cheesman³⁹, Cabanes⁴⁰ κ.ἄ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιχράτηση τῶν Ρωμαίων οἱ Ἡπειρῶτες στρατολογοῦνται και στὸν τακτικὸν στρατό, στὶς ρωμαϊκὲς λεγεῶνες, ὅταν ἡ Ἡπειρος ἐνώνεται μὲ τὴ Μακεδονία, Θεσσαλία κ.λπ. πρὸς σύμπτηξη τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Μακεδονία⁴¹, ὅπου – κατὰ τὸν καθηγητὴν Poghirc – συντρέχουν ὅλοι οἱ παράγοντες ἐκρωματίσμοι, μὲ πρῶτο τὸν στρατό⁴².

Βέβαια, οἱ Ρωμαῖοι ἐπιδεικνύουν ἔκδηλη και δικαιολογημένη προτίμηση πρὸς τοὺς Μακεδόνες, τῶν ὅποίων θαυμάζουν τὴ γενναιότητα και τὴν ἀποτελεσματικότητα, ὥστε νὰ τοὺς ἐπιλέγουν ἀκόμη και γιὰ τὴν πραιτωριανὴ φρουρά⁴³. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὰ αὐτόχθονα στρατιωτικὰ σώματα ἀποτελεῖ – κατὰ τὸν Poghirc⁴⁴ – ἔξαίρεση στὴν πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων. Οἱ τελευταῖοι ἀρχικὰ κινοῦνται ἐξ ἀνάγκης. Διατηροῦν τὰ μακεδονικὰ praesidia armata⁴⁵, ποὺ μαρτυροῦνται ἀπὸ ἐλληνικές και λατινικές πηγές, Διόδωρο⁴⁶, Τίτο Λίβιο⁴⁷. Διότι ὁμολογουμένως δὲν διαθέτουν τὶς ἀπαιτούμενες στρατιωτικὲς δυνάμεις πρὸς ἐπαρχῆ φρούρηση τῶν πρὸς βιρρᾶ συνόρων τῆς πρώτης κτήσεώς τους στὴν Ἀνατολή. Προθυμότερα δὲ ἀνταποκρίνονται οἱ Μακεδόνες⁴⁸. Ἡ κατάλυση τῆς βασι-

36. Τίτος Λίβιος, XXXIII, 16,3. XLIII, 21,4 κ.ἄ. Κατὰ τὸν Σπ. Λάμπρο, «Οἱ Ρωμαῖοι ἐν Ἑλλάδι», Νέος Ἑλληνομνήμων (NE) 18 (1924) 134, και *Κρῆτες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ρωμαίων, πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης*.

37. S. I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the Age of the Roman Conquest of Greece*, Dallas, 1954, σσ. 13, 47, 79.

38. N. G. L. Hammond, «The opening campaigns and the battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian war», *Journal of Roman Studies* (JRS) 56 (1966) 53· id., *Epirus*, σσ. 598, 601, 619.

39. G. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, New York 1971, σ. 64.

40. Cabanes, ἔ.ἄ., σ. 185.

41. Ἡ Ἰλλυρία γίνεται ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τὸ ἔτος 59, κατὰ τὸν Poghirc, ἔ.ἄ., σ. 16, *confiée à Jules César*.

42. Poghirc, ἔ.ἄ., σ. 17 κ.ἔ.

43. H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, Berlin 1930, σ. 565. Πρβλ. J. Keil, *CHH* 9 (1954) 570.

44. Πρβλ. Poghirc, ἔ.ἄ., σ. 18: *Cette confiance dans les troupes autochtones constituait une exception dans la politique des Romains...*

45. Αὖτ., *organisés à la romaine*.

46. Πρβλ. Διόδωρο, 30, 8, 9: ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς τῶν παρακειμένων ἔθνῶν ἐπιβούλας, κατέστησαν στρατιώτας.

47. Τίτος Λίβιος, XLV, 29: *...regionibus quae ad fines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant), permisit ut praesidia armata haberent.*

48. Βλ. Θ. Δ. Ἀξενίδης, Ἡ Πελασγίς Λάρισα και ἡ ἀρχαία Θεσσαλία. (Κοινωνικὴ και πολιτικὴ ἴστορία). Β' Οἱ μακεδονικοὶ και ρωμαϊκοὶ χρόνοι, Ἀθῆναι 1949, σ. 82· Δ.

λείας⁴⁹ τους συνεπιφέρει φοβερή άνεργία. Γιατί τὸν οὐσιαστικὰ ἀήττητο λαό, τὸν ὅποιο οἱ Ρωμαῖοι ἐπιμελέστατα ἀποφεύγουν νὰ ταπεινώσουν, ἀντίθετα δὲ μὲ τὰ πλέον πρόσφορα μέσα, ὅπως ἡ μεγάλη μείωση τῶν φόρων⁵⁰, ἐπιδιώκουν τὸν προσεταιρισμό του, πρωταρχικὴ λύση στὴν ἀφόρητη δυσπροαγία συνιστᾶ μόνον ἡ ἄμεση ἔνταξη στὴν πολεμικὴ μηχανή, ἔξυπηρετικὴ πρωτίστως στὸν Ἰδιο, ἐφ' ὃσον ἔτσι αὐτοπροστατεύεται ἀπὸ τὶς ἐπίφοβες ἐπιδρομὲς τῶν βορείων γειτόνων. Ταυτόχρονα ἀξιοποιεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ποὺ καθιστοῦν τὴν ἐπαρχία Μακεδονία – κατὰ V. Vaschide⁵¹ – κέντρο ἐπιχειρήσεων γιὰ τὴν βαθμιαία κατάκτηση ὅλης τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς πέρα τοῦ Δουνάβεως Δακίας.

Ο Ρουμάνος καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan⁵² ἀναφέρει ὅτι στὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ Τραϊανοῦ κατὰ τῶν Δακῶν συμμετέχουν Ἐλληνες καὶ ἐκτὸς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδος, ἀπὸ Κρήτη καὶ Κύπρο. Ἐξ ἵσου ἔξαρχιβωμένη εἶναι καὶ ἡ συμμετοχὴ Ἐλλήνων ἀπὸ τὴν εὐρύτερη Ἐλληνικὴ Ἀνατολή, ἡ ὅποια μάλιστα προσφέρει δυνατὰ στελέχη, ὅπως ὁ Κρίτων⁵³ καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος⁵⁴. Στὰ δὲ πεδία τῶν μαχῶν ὑπερέχουν πάντοτε οἱ Μακεδόνες, ποὺ ἀναδεικνύουν καὶ ἥρωες τῶν δακικῶν πολέμων, ὅπως ὁ Ti. Claudio Maximus, ὁ ὅποιος συλλαμβάνει καὶ ἀποκεφαλίζει τὸν τελευταῖο βασιλιά τῶν Δακῶν Δεκέβαλο, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπισήμανση τῆς Papazoglou⁵⁵.

Στὴν Ἐλλάδα ἐπὶ αἰῶνες ἴσχυον μέτρα ἀσφαλείας, ἀκόμη καὶ ὅταν ἐπιβάλλεται ἡ pax romana. Σὲ καίριες θέσεις διαβάσεων καὶ συγκοινωνιακῶν κόμβων,

Κανατσούλης, *Ιστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου*, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 92· Θ. Σαρικάκης, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας*. Α΄, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 18.

49. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ βασίλειο τῶν Μακεδόνων, ἡ κυρίως Ἐλλὰς καὶ ἡ Ρώμη: 200-146 π.Χ.», *Ιστορία τοῦ Ελληνικοῦ Εθνους (IEE)*, *Έκδοτικὴ Αθηνῶν*, τ. 5, 1974, σσ. 26-54, 91-130, 162-175.

50. E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 av. J.C.)*, τ. II, Nancy 1967, σσ. 236-237.

51. V. Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d'armée qui y ont pris part*, Paris 1903, σ. 1. Βλ. καὶ Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio*, σσ. 153 κ.έ.: Σαρικάκης, ε.ά., σσ. 9,20-24.

52. E. Lozovan, *Scando-romanica*, Romania (New York) 5, 190, No 48. Πρβλ. Ε. Θ. Μουδόποδης, *Τὸ ρουμανοκονστοβλαχικὸν ζήτημα*, Ἐν Αθήναις, 1978, σ. 13 σημ. 11.

53. Βλ. I. I. Russu, «Getica lui Statilius Crito», *Studii Clasice* 14 (1972) 111-128, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

54. R. Bianchi Bandinelli, *Il maestro delle imprese di Traiano. Storicità dell' arte classica*, Firenze 1950.

55. F. Papazoglou, «Quelques aspects de l' histoire de la province de Macédoine», *ANRW* II 7.1., 346.

ὅπως τὰ Τέμπη, τοποθετοῦνται φρουρές, ἐντόπια praesidia armata, ποὺ ἀποκαλύπτει ὁ Γάλλος Bruno Helly⁵⁶. Ἡ δὲ πολεμικὴ ἐτοιμότητα ὑφίσταται καὶ νοτιώτερα, στὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, πρὸς ἀπόκρυψην ἐπιδρομέων, ὅπως καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευση ἐθελοντῶν Θεοπιέων, τὴν ὥποια περιγράφει ὁ Plassart⁵⁷ καὶ δέχεται ὡς ἀπόλυτα ἀληθινὴν ὁ Russu⁵⁸. Κατὰ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, ἀναφερόμενο στὸ ἴδιο γεγονός, οἱ Ἑλληνες ἀπέδειξαν ὅτι κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς εἰρήνης δὲν εἶχον λησμονήσει νὰ ὑπεραμύνωνται ἕανταν⁵⁹. Βραδύτερα ὑπάρχει σῶμα Ἀθηναίων, στὴ δὲ Πελοπόννησο δύο τάγματα σπαρτιατικά, ποὺ ἀπαρτίζουν οἱ ἐπιχώριοι στρατιῶται τῶν ἑλληνικῶν πόλεων⁶⁰.

Ἄλλα ὁι Ἡπειρῶτες καὶ ὅσοι ἄλλοι Ἑλληνες συγχροτοῦν τὸ ἔμψυχο δυναμικὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Μακεδονία, πρὸ πάντων οἱ Μακεδόνες, στρατεύονται κατὰ μεγάλους ἀριθμούς, ἰδίως στὸ διάστημα τῶν ρωμαϊκῶν ἐμφυλίων πολέμων, ποὺ διεξάγονται στὸν ἑλλαδικὸ κυρίως χῶρο. Αὐτοὶ δέ, ὅπως παρατηρεῖ ἡ καθηγήτρια Iza Biezunska - Malovist, οἱ ὥποιοι ἐκπληρώνουν εὐδόκιμα τὴν στρατιωτικὴν θητείαν, ἀφοῦ κατὰ τὴν διάρκειά της ἀποκτοῦν κάποιες δεξιότητες, κυρίως γνώση τῆς λατινικῆς, καὶ κάποιες οἰκονομίες, ὡς παλαίμαχοι λαμβάνουν κλήρους γῆς καὶ γενικὰ ἀπολαύουν προνομίων⁶¹, ἔξαιρετικὰ δελεαστικῶν, ὥστε νὰ ὑποκινοῦν τοὺς νέους γιὰ ἐκούσια κατάταξη στὸν ρωμαϊκὸ στρατό. Προσφέρεται ὁ καθηγητὴς Lozovan παραπέμποντας στὸν ἀκαδημαϊκὸ Iorga σημειώνει ὅτι ὁ στρατὸς καὶ ἐπὶ Βυζαντίου ἔως τὸν 7ο αἰώνα τουλάχιστον ἀποτελεῖ – χωρὶς ὑπερβολή – ἀληθινὴ σχολὴ λατινικῆς γλώσσας⁶². Αὐτὴν οἱ παλαίμαχοι, ἐπιστρέφοντας στὶς γενέτειρές τους, ὅπου κατὰ κανόνα προσφέρουν προσήκου-

56. Br. Helly, *Gonnoi I*, Amsterdam 1973, σσ. 168-169.

57. A. Plassart, «Une levée de volontaires Thespiens sous Marc Aurèle», *Mélanges Gustave Glotz*, τ. II, Paris 1932, σσ. 731-738.

58. Bλ. *Dacia*, N.S. 3 (1959) 350.

59. Σπ. Λάμπρος, ἔ.ἄ., σ. 151. Bλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θεοπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας», Ἐπετηρίς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, (ΕΕΒΜ), τ. Α΄, τχ. α΄ (1988) 291-306.

60. Σπ. Λάμπρος, ἔ.ἄ., 157-158. Ἐπέρχεται πλέον παρακμὴ μὲν ἐπώδυνες ἐπιπτώσεις.

61. Πρβλ. I. Biezunska - Malovist, «La propriété foncière dans l' Égypte romaine et le rôle de l' élément romain», M. I. Finley éd., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris 1973, σ. 260. Bλ. καὶ R. Thouvenot, «Sur les avantages concédés aux vétérans par l' empereur Constantin», *Mélanges André Piganiol*, Paris 1966, σσ. 843-844· Michel Feugère, *Les armes des Romains*, Paris 1993, σσ. 256-8.

62. Bλ. E. Lozovan, «Byzance et la romanité scythe», *Revue des Études Roumaines (RER)* 5-6 (1960) 226 καὶ σημ. 1.

σες⁶³ ύπηρεσίες στὸ ἐπίσημα λατινόφωνο⁶⁴ ιράτος, συναποκομίζουν καὶ ἀβίαστα διαδίδουν στὸν πλατύτερο ἑργασιακὸ χῶρο καὶ κατ' ἔξοχὴν στὸ στενότερο οἰκογενειακὸ περιβάλλον, δόπτε πληρέστατα δικαιολογεῖται ἡ ὄνομασία πάτριος⁶⁵.

Σημαντικὸ μέσο ἐκλατινίσεως εἶναι καὶ ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση, ἀπὸ τὴν ὥποια δὲν ἀποκλείονται οἱ Ἕλληνες. Ἡδη περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Γερμανὸς διάσημος ἴστορικὸς Χέρτοβεργ ἀποφαίνεται: ...Εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἔχοντας φύσιν δεξιὰν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καὶ πρὸς ταῦτα ὀργῶντας ἵτο πάντως ἴκανῶς εὔκολον νὰ διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὁδὸν εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου ιράτους, ἐνταυτῷ δὲ νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ τὰ πολυειδῆ προσωπικὰ συμφέροντα, καθ' ἂ δὸς Ρωμαῖος πολίτης (*civis Romanus*) καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης ἰσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηρόων τῶν αὐτοκρατόρων...⁶⁶. Μετὰ πλήρη σχεδὸν αἰώνα ὃ ὀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀντώνιος Δ. Κερα-

63. Γίνονται ἐπιμελητές σταθμῶν ὁδικῶν, πρατηρίων, πανδοχείων, ταχυδρομείων, φυλακίων. Διότι ἡ ὁροφυλακία ἀποτελεῖ θεσμὸ προγενέστερο, διατηρεῖται δὲ καὶ ἐπὶ τουροκρατίας. Βλ. A. Rizakis, «Une forteresse macédonienne dans le Bas - Olympe», *BCH* 110 (1986) 331-346· M. Χρυσοχόος, *Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι*, Ἐν Ἀθήναις 1909, σσ. 45-46· Σ. Λιάκος, «Μακεδονικὸς ἀρματολισμός», *Ἀριστοτέλης* (Φλώρινα) 3 (1957) 3 κ.έ.: id., *Tὰ ἑκατόν δέκα ὀνόματα οἰκισμῶν Κουρέστιας - στενῶν Πισσοδερίου καὶ Πρέσπας*, Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 15-16· Cengiz Orhonlu, «Ἡ ὁργάνωσις τῆς φρουρήσεως τῶν στενωπῶν εἰς τὴν ὁθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν», *Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας*, IMXA, Θεσσαλονίκη, τ. Δ', τχ. 10 (1970) 17. Ἐνίοτε ἐπιστρατεύονται ἐκ νέου. Βλ. Papazoglou, ε.ἄ., σ. 323· M. S. Kös, «The military role of Macedonia from the civil wars to the establishment of the Moesian Limes», *Akten des XI Internationalen Limeskongresses*, Budapest 1977, σ. 280· Jorma Kaimio, «The Romans and the Greek language», *Commentationes Humanarum Litterarum* 64 (1979) Societas Scientiarum Fennica, Helsinki 1979, 37· Elisabeth Déniaux, «Atticus et l' Épire», *Actes du Colloque International de Clermont - Ferrand (22-25 octobre 1984) réunis par P. Cabanes*, Clermont - Ferrand 1987, σ. 251.

64. Βλ. F. Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen âge*. Paris 1951, σ. 318· E. Lozovan, «Unité et dislocation de la Romania orientale», *Orbis* 3 (1954) 126· G. Dagron, «Aux origines de la civilisation Byzantine: Langue de culture et langue d' Etat», *Revue Historique (RH)* 241 (1969) 35.

65. Βλ. *Μακεδονικὰ Σύμπεικτα* 5-6 (1993-1994) 281, ὅπου προσφέστατες παρατηρήσεις τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου.

66. Βλ. Φρειδ. Χέρτοβεργ, *Ιστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατά τὰς πηγάς. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου*, τ. Β', Ἀθῆναι 1902, σσ. 62-64.

μόπουλος ἀποφθεγματικὰ γράφει: *Τὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας διφύκουν οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτοπίων ὑπαλλήλων*⁶⁷.

Τοὺς Ἐλληνες προτιμοῦν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἐκτὸς τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου. Ἡ Biezunska - Malovist, ἡ ὅποια ἐνδελεχῶς ἐρευνᾶ καὶ τὴν ρωμαιορρατία στὴν Αἴγυπτο, συμπεραίνει: *Oἱ Ρωμαῖοι ἐκθύμως ἐπέλεγαν τοὺς ὑπαλλήλους τῆς διοικήσεώς τους μεταξὺ τῶν ὅμαδων ὑψηλότερης κοινωνικῆς κλίμακας.* Στὴν Αἴγυπτο, λοιπόν, ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση βρισκόταν στὰ χέρια Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Πτολεμαΐδος, καθὼς καὶ Ἑλλήνων τῆς χώρας, ἐκείνων ποὺ κάποτε ἀποκλήθηκαν ὡς οἱ ἀπὸ γυμνασίου⁶⁸.

Στὴ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Μακεδονίᾳ, στὴν ὅποια ὑπάγεται καὶ ἡ Ἡπειρος, οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἀδιαφοροῦν καὶ γιὰ τὶς εὐρωστότερες οἰκονομικὰ τάξεις, μεγαλοκτηνοτρόφους, γαιοκτήμονες, ἐμπόρους, τεχνίτες. Τουναντίον ἐνεργοῦν μὲ κάθε τρόπο ἀποσκοπώντας στὴν ἐνεργὸν ἀνάμειξή τους στὰ κοινά, ὅπως καὶ πρὸ τῆς ρωμαιορρατίας. Παρέχουν δυνατότητες ἴκανοποιήσεως προσωπικῶν φιλοδοξιῶν, συνάμα δὲ σχέσεων μὲ Ἰσχυροὺς τῆς Ρώμης, ποὺ ἐνδέχεται νὰ φανοῦν χρήσιμοι σὲ περιπτώσεις καταφανῶν ἀδικιῶν εἴτε ἀπὸ ἀχρείους Ρωμαίους διοικητές εἴτε ἀπὸ ἀχρειόδους ἐντοπίους ὑποτακτικούς τους. Ὁ ἀλήστου κακότητος Ἡπειρώτης Χάροψ ἐπηρεάζει τὴν ὅποιαδήποτε ἀνάληψη διοικητικῶν καθηκόντων μὲ τοὺς προδιαγεγραμμένους ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους δρους, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ αὐτοάμυνα ἢ ἡ ἐπίκληση τῶν ὑψηλῶν στὴ Ρώμη γνωριμιῶν. Ὅλοι δὲ αὐτοὶ ποὺ ἐπωφελοῦνται τῆς ἀσκήσεως κάποιας λειτουργίας, ταυτόχρονα, ὅπως παρατηρεῖ ἡ καθηγήτρια Papazoglou⁶⁹, ἀποβαίνουν καὶ τὸ ἀσφαλέστερο στήριγμα τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Ἡ ἀνέλιξη Ἑλλήνων στὴ δημόσια ζωὴ τῶν χρόνων τῆς ρωμαιορρατίας γίνεται μεταπολεμικὰ ὀλοένα καὶ περισσότερο κατανοητή. Μετὰ τὴν ἀνακοίνωσή του στὸ πρῶτο Θεσσαλογικὸ Συνέδριο τῆς Λιών, ὅπου μὲ ἀδιάσειστη τεκμηρίωση ἀποδείχθηκε ἡ πλαστότητα τῆς ἐπίμαχης περικοπῆς τοῦ Κεκαυμένου, σχετικῆς μὲ δῆθεν κάθοδο Βλάχων ἀπὸ Δακία στὴν Ἐλλάδα, καὶ παράλληλα καταδείχθηκε ἡ αὐτοχθονία καὶ ἡ ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων Ἐλλάδος, δ ὁργανωτικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς ἐγκέφαλος τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου Bruno Helly, καθὼς καὶ οἱ ἄμεσοι συνεργάτες του C. Wolters καὶ V. von Graeve, ποὺ ἐπὶ σειρὰν ἔτῶν μελετοῦν τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ τῆς Θεσσαλίας, μοῦ γνωστοποιοῦν μεταξὺ τῶν

67. Ἄ. Κεραμόπουλος, *Tí εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 39 σημ. 1.

68. Biezunska - Malovist, ἔ.ἄ., σ. 261. Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, «Présence hellénique en Égypte romaine», *Graeco - Arabica* 3 (1984) 51-76.

69. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», *ZA* 9 (1959) 170.

ἄλλων ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῶν θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου χωρεῖ εὐχερέστερα καὶ δρθότερα μὲ ἀποδοχὴ τῆς θέσεως ἐκρωμαϊσμένων Ἑλλήνων⁷⁰. Αὐτὴν ἄλλως τε δέχεται ἐνωρίτερα ὀλόκληρη δεκαετία καὶ ὁ Roesch⁷¹, γράφοντας μάλιστα γιὰ τὴ Βοιωτία, ὅτι τὰ σπουδαιότερα ἀξιώματα κατέχουν μέλη ἐκρωμαϊσμένων οἰκογενειῶν, ποὺ διακρίνονται καὶ ἀπὸ τὴν ἐλληνο-ρωμαϊκὴ ἀνθρωπωνυμία. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανὴ ἐπίδραση τοῦ Πλουτάρχου, ποὺ πέρα τοῦ προσωπικοῦ πρὸς μίμηση παραδείγματος, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Gabba⁷², ἀφ' ἐνὸς ἀποτρέπει τοὺς Ἑλληνες νὰ νοσταλγοῦν τὰ περασμένα μεγαλεῖα καὶ ἀφ' ἐτέρου τοὺς προτρέπει νὰ προσαρμοσθοῦν στὴ ρωμαϊκὴ ἔξουσία.

Τρίτο μέσο διαδόσεως τῆς λατινικῆς εἶναι τὸ ἐμπόριο καὶ γενικὰ οἱ οἰκονομικές δραστηριότητες. Κατὰ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, ἡ Ρώμη ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐξ ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν Ἰλλυριῶν, ὅπως διὰ καταλήψεως τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Ἐπιδάμινου, ἐπεχούσης τὴν θέσιν τοῦ μεταγενεστέρου Δυρραχίου, ἀποβῆ κυρίᾳ τοῦ Ἀδρίου (228 π.Χ.). Οὕτω δ' ἀνεῳχθῇ εἰς αὐτὴν ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν Ἀνατολήν...⁷³. Ὁμως χρήση τῆς Ἑγγατίας δὲν ἀποτολμοῦνται Ρωμαῖοι ἔμποροι, ὅπως σημειώνει ὁ Hatzfeld⁷⁴. Κινοῦνται δὲ ἀπὸ Κέρκυρα ἔως Πάτρα καὶ μὲ σταθμοὺς στὸ Αἴγιο, Κόρινθο, Ἀργος, Δῆλο προσεγγίζουν τὴ Μικρὰ Ἀσία, Ἐφεσο⁷⁵. Πάντως, κατὰ τὶς κρίσιμες φάσεις διαταράξεως ἐλληνο-ρωμαϊκῶν σχέσεων περιφερειακῆς ἐμβέλειας τὰ ρωμαϊκὰ συμφέροντα ἐπροσωποῦνται ἀπὸ Ἑλληνες ἐμπόρους, γνῶστες καὶ τῆς λατινικῆς, οἱ ὅποιοι, ὅπως πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας ἔτσι καὶ μετέπειτα, διαπρέπουν ἐμπορικὰ τόσο ἐντὸς τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου ὃσο καὶ τοῦ συνόλου τῆς Βαλκανικῆς, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ τῆς Δακίας, ὅπου καὶ πρὸ τῆς κατακτήσεώς της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους δραστηριοποιοῦνται πολυσχιδῶς⁷⁶.

70. Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Κουτσοβλαχικά - Ἑλληνοβλαχικά», *Γλωσσολογία* 5-6 (1986-1987) 155 σημ. 1, ὅπου τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο.

71. P. Roesch, *Thespies et la Confédération Béotienne*, Paris 1965, σ. 72 καὶ σημ. 3, 4.

72. Πρβλ. E. Gabba, «Storici greci dell' impero romano da Augusto ai Severi», *RSI* 51 (1959) 369-370.

73. ΣΠ. Λάμπρος, «Ἐπισκόπησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἰστορίας», *NE* 21 (1927) 106.

74. Βλ. ἀνωτ. σημ. 34.

75. F. Heichelheim, *Wirtschaftsgeschichte des Altertums*, τ. I, Leipzig 1938, σ. 492· J. Bingen, «Inscriptions d' Achaïe», *BCH* 78 (1954) 84· D. van Berchem, «Les Italiens d' Argos et le déclin de Délos», *BCH* 86 (1962) 306· id., «Les Italiens d' Argos. Un post - scriptum», *BCH* 87 (1963) 322-324.

76. Ἐνδεικτικά μνημονεύεται ὁ Ἀκορνίων, ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Δακίας ἐπὶ Βυρεβίστα, τὸν ὅποιο ἐκπροσωπεῖ στὴ συνάντηση μὲ τὸν Πομπτίο στὴν Ἡράκλεια Λυγκηστίδα, Μοναστήρι - Βιτώλια τῆς Μακεδονίας, ἐπικειμένης τῆς ἀναμετρήσεώς του μὲ τὸν Καίσαρα στὴ Φάρσαλο τῆς Θεσσαλίας (48 π.Χ.). Βλ. V. Pârvan, *Dacia*, Bucuresti 1972, σσ.

Τὸ πλέον ἴδιάζον γνώρισμα εἶναι ὅτι οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες συνδυάζονται καὶ μὲ τὴν ὑπηρεσία στὸν στρατό. Στὴν ἐπαρχία Μακεδονίᾳ, τὴν πρότυπη στρατιωτικὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, ποὺ συχνότατα παρουσιάζεται ἐκπληριτικὰ πολυάριθμος, οἱ συναλλαγὲς φθάνουν σὲ διαστάσεις ἀντίστοιχες. Ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν ἐντοπίων ἐπαγγελματιῶν ἐμπόρων ἵκανῶν νὰ καλύπτουν τὶς ποικίλες ἀνάγκες ἀνεφοδιασμοῦ, ψυχαγωγίας, σιτίσεως καὶ στεγάσεως ἐκτὸς στρατοπέδων στὶς χαμηλότερες τιμές, ἀσύμφορες σὲ ἔνονυς, παρόμοια προσοδοφόρα ἔργα ἀναλαμβάνονται καὶ ἀπὸ Ρωμαίους στρατιῶτες ἐν ἐνεργείᾳ, πάλιν ἐντοπίους, τῶν ὅποιων ἡ ζωὴ ἔχει μεγαλύτερες καὶ περισσότερες ἐλευθερίες, κατὰ τεκμήριον τουλάχιστον ἔως τὸν 5ο αἰώνα⁷⁷.

Ἐναὶ ἄλλο μέσο ἐξαπλώσεως τῆς λατινικῆς ἀποτελοῦν οἱ δημόσιοι δρόμοι. Μὲ τὴ συνεχῆ διέλευση ἐνόπλων δυνάμεων καὶ συνακόλουθη διακίνηση ὑλικῶν, καθὼς καὶ ἐμπορευμάτων, διανοίγουν τεράστιες προοπτικές. Διότι ἡ κατὰ τακτές ἀποστάσεις ἵδρυση σταθμῶν προομηθεῖων τροφίμων καὶ ἀλλαγῆς ὑποξυγίων ἡ προσφορᾶς κάποιας ἀναψυχῆς, καθὼς καὶ ἡ ἀνέγερση φυλακίων γιὰ τὴν ἀσφάλεια διακινούμενων, ἀπασχολοῦν τὸν παρόδιο αὐτόχθονα πληθυσμό, τὸν δόποιο ὠθοῦν καὶ στὴν ἐκμάθηση τῆς λατινικῆς. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Μακεδονίᾳ διαθέτει τὴν ὀνομαστότερη ὁδικὴ ἀρτηρία συνδέσεως Ἀνατολῆς - Δύσεως, τὴν Ἑγνατία. Οἱ δὲ διακλαδώσεις τῆς κατὰ μῆκος τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου καταλήγουν στὴν Πάτρα καὶ Κόρινθο⁷⁸.

Ὦς πρόσθετο πέμπτο μέσο διαδόσεως τῆς λατινικῆς ὁ καθηγητὴς Poghirc προσφύεστατα συναριθμεῖ καὶ τὴν ἐκχριστιάνιση τῆς Βαλκανικῆς⁷⁹. Ο Χριστιανισμὸς διαδίδεται στὴν Εὐρώπη⁸⁰, ὅπως τότε λεγόταν ἡ Βαλκανική, χάρη στὴν

99, 135· R. Vulpe, *Studia Thracologica*, Bucuresti 1976, σ. 44· D. M. Pippidi, «Acornion al lui Dionysos», *Dictionar de istorie veche a României (DIVR)*, Bucuresti 1976, σσ. 16-17. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς R. Vulpe, ἐν Pârvan, *Începuturile...*, σ. 193 σημ. 314, σημειώνει ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρουτσᾶς ὥσες καὶ στὸ παρελθόν.

77. B. Poghirc, *Romanisation linguistique*, σ. 21.

78. B. E. Banfi, «Aree latinizzate nel Balcani e una terza area latinobalcanica (Area della Via Egnazia)», *Rendiconti dell’Instituto Lombardo di Scienze e lettere, classe di lettere* 106 (1972) 185-223· H. Mihăescu, «La diffusion de la langue latine dans le Sud-Est de l’Europe», *Revue des Études Sud-Est Européennes (RESEE)* 9 (1971) 499. Σχετικὰ σχόλια βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκανία καὶ Βλάχοι*, Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, σ. 145 κ.ἄ. Ἐπίσης T. J. Winnifrith, *The Vlachs*, London 1987, σ. 32.

79. Poghirc, *Romanisation linguistique*, σ. 26 κ.ἄ. Παράγοντες ἐκλατινίσεως κατὰ τὸν I. I. Russu, *Revue Roumaine d’Histoire (RRH)* 4 (1965) 887-888, l’armée, l’organisation administrative, fiscale et municipale.

80. B. Στ. Καραγεώργος, «Ο ὅρος “Εὐρώπη” στὶς μεσαιωνικὲς πηγές», Ἀντίδωρον

πρόσκληση, τὴν ὅποια ἀπευθύνουν στὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν Παῦλο, γιὰ ἐπίσκεψη στὴ Μακεδονίᾳ, ὁ Γάιος ἀπὸ τὴ Δόβηρο καὶ ὁ Σεκοῦνδος ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Εἶναι Ρωμαῖοι πολίτες, ὅπως δηλώνεται καὶ μὲ τὴν ἀνθρωπωνυμία τους, κατ' ἀκολουθίαν δὲ χρῆστες καὶ τῆς λατινικῆς, δίγλωσσοι. Ὡστόσο ἐλληνικὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸν Παῦλο, τριγλωσσοί. Διότι πέρα τῆς ἑθνικῆς του γλώσσας γνωρίζει τὴν ἐλληνική, τῆς ὅποιας γίνεται κάτοχος στὴ γενέτειρά του, ἔξελληνισμένη, ὅπως ἔξελληνισμένους συναντᾶ τὸν ὄμοιοθεντέ του στὴ Μακεδονίᾳ καὶ ἐλληνικὰ ὄμιλεῖ μαζί τους, συνάμα δὲ τὴ λατινικὴ ὡς Ρωμαῖος πολίτης.

Οἱ ἀπαρχὲς ἐκχριστιανίσεως τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς ἀναζητοῦνται σὲ χριστιανοὺς στρατιώτες τῆς 5ης Μακεδονικῆς λεγεώνας⁸¹, ἡ ὅποια κατὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα τοποθετεῖται στὰ παραδούναβια σύνορα, ὅπου διαδίδεται τὸ Εὐαγγέλιο. Ἐπειτα, μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Δακίας, ἡ ὅποια συντελεῖται καὶ μὲ τοὺς Ἑλληνες τῆς 1ης Κρητικῆς λεγεώνας καὶ παγιώνεται ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία καὶ μὲ τὴν ἀνέγερση φρουρίων ἀπὸ Κυπρίους, τῶν ὅποιων ἀρκετοὶ ἐκχριστιανίζονται ἐνωρίτερα καὶ συμβάλλουν στὴ διεύρυνση τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου τῶν ἀνδρῶν τῆς 5ης λεγεώνας⁸².

Οταν ἡ ἐκχριστιανιση ἐντάσσεται καὶ στὴν ἐπίσημη πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου⁸³, Ἐλληνες ἀπὸ ὅλη τὴν Ἀνατολὴ ἐπωμίζονται τὴν ὑψηλὴν καὶ θεάρεστη ἀποστολήν, ἡ ὅποια συνοδεύεται ἀπὸ χορείες μαρτύρων τῆς πίστεως. Πάμπολοι διασώζουν τὴν ἐλληνικὴν ἀνθρωπωνυμία, ἄλλοι φέρουν λατινική, μερικοὶ δὲ καὶ γοτθική⁸⁴. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται ἀπὸ τὴ δεύτερη καὶ τρίτη περίπτωση δύο διακενομένες χριστιανικὲς προσωπικότητες, ἐλληνικῆς καταγωγῆς παρὰ τὰ ἔνικα ὀνόματά τους, Πάτερνος καὶ Γούλφιλας, δίγλωσσος ὁ πρῶτος καὶ τριγλωσσος ὁ δεύτερος.

Γιὰ τὴ χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἐλληνες σώζεται καὶ πολύτιμη μαρτυρία ιστορική. Ο Βυζαντινός χρονογράφος Ιωάννης Λυδός⁸⁵, καθηγητής τοῦ Πανε-

Πνευματικόν, Τιμητικὸς τόμος εἰς Γεράσιμον Ιω. Κονιδάρην, Ἀθήνα 1981, σσ. 619-651.
81. Bł. Poghirc, ē.ā., σ. 29, καὶ Epifanie Tomitanul, «Continuitatea românească și creștină-noi contributii», *Glasul Bisericii (GB)* 38 (1979) 920.

82. Κατὰ τὸν Poghirc, ē.ā., σ. 19, ...de la célèbre Legio V Macedonica. Constituée exclusivement d'autochtones chargés de défendre les frontières septentrionales de la Provincia Macedonia.

83. Bł. Σοφία Πατούρα, «Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (4ος-5ος αἰ.)», *Σύμμεικτα* 7 (1987), 219 σημ. 1.

84. Bł. Αχ. Γ. Λαζάρου, *Oἱ Βλάχοι τῶν Βαλκανίων. Ὁ ἀγνωστὸς Ἐλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων*, Έταιρεία τῶν Φύλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου, Ἀθήνα 1996, σσ. 67-68, ὅπου ἀφθονη ἀνθρωπωνυμία καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

85. Bł. J. Fr. Schultze, *Quaestiones Lydianae*, Greifswairld 1862· Σπ. Βάσης, «Κριτικὸν ἐπί-

πιστημίου Κωνσταντινούπόλεως⁸⁶ καὶ διοικητής τῆς Εὐρώπης [= Βαλκανικῆς], ἀναφερόμενος στοὺς κατοίκους τῆς περιφέρειας τῆς ἀραιοδιότητάς του, καταγράφει τὰ ἀκόλουθα ἀποκαλυπτικά: ...καίπερ Ἐλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας⁸⁷.

Ο πολιός διμότιμος καθηγητής τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπόστολος Βακαλόπουλος σχολιάζει τὸ χωρίο τοῦτο ώς ἔξης: Ἡ τελευταίᾳ ἔκφρασις “καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας” δείχνει πολὺ καθαρὰ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν (κοντά στὰ Ἑλληνικά) μιλοῦσαν λατινικά, ἥταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι... Ὅποτεύοντας δὲ στοὺς λατινοφώνους τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ Βλάχους, θέτει τὸ ἐπόμενο ἐρώτημα: Τὶ ἀπέγιναν αὐτοὶ οἱ λατινόγλωσσοι ἢ οἱ δίγλωσσοι; Ἐξηφανίσθησαν χωρὶς νὰ ἀφῆσουν κανένα ἵχνος; Ἡ πρόδηλος, μοῦ φαίνεται, ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα συμβάλλει στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων⁸⁸.

Ἄλλὰ ἡ μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου δὲν εἶναι μονοσήμαντη. Ἡ δεύτερη ἔξι ἵσου ἐνδιαφέροντα σημασία διαφωτίζει δημογραφικὰ τὴν ἐθνολογικὴν σύνθεσην τῆς Εὐρώπης [= Βαλκανικῆς], πληροφορώντας ὅτι οἱ Ἐλληνες – ἐκ τοῦ πλείονος ὄντες – ὑπερτεροῦν ἀριθμητικὰ τῶν λοιπῶν λαῶν. Τοίτη δὲ ἴδιαζουσα μαρτυρία ἀφορᾶ στὴ χρήση τοῦ ἐθνωνυμίου Ἐλληνες, ἀν καὶ ἡδη ἀναπληρώνεται μὲ τὸ πολιτικὸ δόνομα Ρωμαῖοι, κοινό, κατὰ τὸν Poghirc⁸⁹, γιὰ τοὺς ἑλληνο-

μετρον εἰς τὸ περὶ ἀρχῶν τῶν Ρωμαίων πολιτείας σύνταγμα Ἰωάννου Φιλαδελφέως τοῦ Λυδοῦ (IOANNIS LYDI DE MAGISTRATIBUS EDIDIT RICARDUS WUENSCH LIPSIAE MCMIII), Βυζαντίς 1 (1909) 31-34· K. Witting, *Quaestiones Lydiana*, Königsberg 1910· E. Stein, *Histoire du Bas - Empire*, τ. II, Paris - Bruges 1949 (Amsterdam 1968) σσ. 729-734, 838-840· T. F. Carney, *Bureaucracy in Traditional Society Romano - Byzantine Bureaucracies viewed from within*, τ. 3, Lawrence (Kansas) 1971· J. R. Martindale, *The prosopography of the Later Roman Empire (A.D. 395-527)*, τ. II, Cambridge 1980, σσ. 612-615.

86. Βλ. M. Dubuisson, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema* 7 (1982) 195 σημ. 41. Μὲ τὴν καθηγητικὴν ἴδιότητα ἔχει εὐχέρευα στὴ χρήση τοῦ πληροφοριακοῦ ὑλικοῦ τῶν κρατικῶν ἀρχείων. Βλ. καὶ E. Flintoff, «Varro in the Works of John of Lydia», *Atti Congresso Internazionale Studi Varroniani*, Rieti 1976, σσ. 365-377.

87. Περὶ τῶν ἀρχῶν, 261, 68 (Bonn).

88. Ἀπ. E. Βακαλόπουλος, *Ιστορία τοῦ Νέου Ελληνισμοῦ*, τ. I, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 36.

89. Προβλ. Poghirc, ἔ.ἀ., σ. 33. Βλ. αὐτ., σ. 12, ὅπου *les Grecs usurpèrent le nom de "Rhomaioi"*. Δὲν νοεῖται σφετερισμὸς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἐλλήνων τοῦ ὄντος πολιτικοῦ «Ρωμαῖοι», ποὺ παράγεται ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο Ρώμη, λέξῃ ἑλληνικῇ, ἢ δὲ πόλη Ρώμη ἀποκαλεῖται «Ἐλληνίς»! Βλ. Jean Bayet, «Les origines de l' Arcadisme Romain», *Mélanges de l' École Française de Rome*, 1920, σ. 63· Jean Bérard, *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' Antiquité*, 2η ἔκδ., Paris 1957, σ. 445 κ.έ.: G. K. Galinski, *Aeneas, Sicily and Rome*, Princeton 1963, σ. 172 κ.έ.: G. Manganaro, «Un senatus consultum in

φώνους και γιὰ τοὺς λατινοφώνους, Βλάχους, ἔως τὸν 10ο αἰώνα, ὅταν ἀπὸ τὸν Κωνσταντīνο τὸν Πορφυρογέννητο ἀποκαλοῦνται Ρωμάνοι, ποὺ σημαίνει χρῆστες τῆς λατινικῆς⁹⁰, ὅπως και ἡ λέξη Βλάχοι. Παράλληλα και ὁ ἄλλος μεγάλος ἴστορικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ Προκόπιος, Ἐλληνες ὀνομάζει και τοὺς κατ' ἔξοχὴν Βορειοηπειρωτες, τοὺς Δυρραχιῶτες: Ἐλληνές εἰσιν, Ἡπειρῶται καλούμενοι, ἄχρις Ἐπιδάμνου πόλεως, ἥτις ἐπιθαλαττία κεῖται⁹¹. Ἀναντίρρητα δὲ καίρια εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ VI. Popović: *Selon l' historien grec [sc. Procope de Césarée], les Épirotes étaient établis jusqu'à Epidamnos, ἢ νῦν Δυρράχιον καλεῖται* (BV III, 11,8)⁹².

Ο Σωκρ. Λιάκος, ποὺ ἀγνοεῖ ἀξιολόγηση πηγῶν και ἀναπόδραστα ἀντιφάσκει και αὐτοαναιρεῖται⁹³, στὸ συνθετικὸ γιὰ τοὺς Βλάχους ἔργο του, σκαρίφημα ἑρασιτεχνικὸ μὲν ἀλλὰ τῶν χρόνων μείζονος περισκέψεως του, σχολιάζοντας τὴ φράση τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογέννητου Ρωμάνους τοὺς νῦν Δαλματίαν και τὸ Δυρράχιον οἰκοῦντας παρατηρεῖ: Ἡ μετὰ τὴν Δαλματίαν μνεία τοῦ Δυρραχίου μᾶς πιστοποιεῖ ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος ποὺ ἔζησε μεταξὺ 913-959 ἐννοοῦσε τὴν διοικητικὴ περιοχὴ τούτου και ὅχι τὴν πόλι τοῦ Δυρραχίου ἀποκλειστικά⁹⁴. Ο δὲ Κεραμόπονλος στὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη του Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας και τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν καταλήγει στὴν ἔξῆς διατίστωση: Οἱ ἔξ αὐτῶν τῶν μερῶν καταγόμενοι αὐτοκράτορες, π.χ. Διοκλητιανός, Κωνσταντίνος, Ιουστίνος, Ιουστινιανός, πρέπει νὰ ἦσαν Ἐλληνες βλα-

greco dei Lanuvini e il rinnovo della cognatio con i Centuripini», *Rendiconti dell' Academia di Napoli (RAN)* (1963) 23 n.é.: id, «Per une storia della Sicilia romana», ANRW, I, 1, 448-449. D. Kienast, «Rom und die Venus von Eryx», *Hermes* (1965) 488 n.é.: D. Roussel, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthaginois*, Paris 1970, σ. 128. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρχαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ Ἀρχαδικοῦ Ιδεώδους*, Αθῆνα 1984, σσ. 40-54.

90. Πρβλ. Gaston Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», *Mélanges linguistiques publiés par Mario Roques*, Paris 1909, σ. 8: *Le Romanus est donc... l' habitant, parlant latin, d' une partie quelconque de l' empire... Le nom... qu' ils [les Germains] lui donnaient sans doute bien avant la conquête, c' est celui de walah...*

91. Πρβλ. Κ. Δ. Στεργιόπουλος, *Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου*, Αθῆναι 1945, σ. 35.

92. VI. Popović, *L' Albanie pendant la basse Antiquité. Les Illyriens et les Albanais*, Beograd 1988, σ. 254.

93. Μολονότι διεκδικεῖ πρωτεῖα στὴν ἔξεύρεση τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, ἀποφεύγει και τὴν ἐλαχίστη βιβλιογραφικὴ ἀναφορά. Ασφαλῶς, ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι προηγοῦνται ἄλλοι, Ἐλληνες και ἔνοι. Ἐπίσης, ἐνῶ σεμνύνεται ὅτι ἀπέδειξε τὴν ὑπεργνήσια Ἐλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων (πρβλ. Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, σ. 1γ), κατόπιν χωρίς αἰτιολογία ὀρίζει τὴν καταγωγὴ τους... ἵλλυρική! Βλ. *Διάλογοι* 25 (1979) 3.

94. Σ. Λιάκος, *Ἡ καταγωγὴ*, σ. 10 σημ. 43.

χόγλωσσοι, *Błáchoi*⁹⁵. Έπι πλέον, κατά τὸν ἀκαδημαϊκὸν Ἀμαντο πιθανὴ εἶναι ἡ προσθήκη ἐνὸς ἀκόμη ὀνόματος αὐτοκρατορικοῦ ἀπὸ τὴν ἐσχατιὰ τῆς Βορείου Ἡπείρου: Τὸ Δυρράχιον ἔδωκε τὸν πέμπτον αἰῶνα εἰς τὸ *Buçánio* τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον, ὅστις ὀνομάζεται μὲν Ἰλλυριός, διότι ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατήγετο, ἀλλὰ πιθανῶς ἦτο Ἐλλην⁹⁶.

Ώξ πρὸς τὴν ὀνομασία Ἰλλυριός ὁ Vladislav Popović ἐκφράζεται σαφέστερα: *Les termes Ἰλλυριοί, τῶν Ἰλλυριῶν ἐπίσκοποι οὐ οἱ Ἰλλυριοὶ ἐπίσκοποι, rencontrés dans l' Histoire ecclésiastique d' Euagrios, n' ont pas une signification ethnique comme le voudraient et encore plus le désireraient les historiens albanais, mais se rapportent à l' unité territoriale et administrative d' Illyricum Per analogiam, dans la Passion de saint Démétrius de Thessalonique, composée dans la première moitié du Ve s., le préfet τῶν Ἰλλυριῶν, qui séjourna brièvement ἐν τῇ Δακῶν χώρᾳ, n' était pas préfet des Illyriens mais de l' Illyricum, de même qu' il n' avait pas rendu visite aux Daces mais aux habitants du diocèse dacique de sa préfecture d' Illyricum*⁹⁷. Ο δὲ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Russu⁹⁸ ἔξ ἀφορμῆς χαρακτηρισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς «Ἰλλυρίδος» πόλεως διευκρινίζει ὅτι τὸ ἐπίθετο ἀποτελεῖ ὅρο γεωγραφικοδιοικητικό, ἀφοῦ ἡ Θεσσαλονίκη ἀνήκε στὸ Ἰλλυρικόν.

Κατὰ τὸν Λιάκο, ὁ Ἀγιος Δημήτριος ἦταν εὐπατρίδης Θεσσαλονικιώτης καὶ συνάμα ἀξιωματούχος τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀρι “δημοσιεύων φθεγγόμενος τῇ τῶν Ἰταλῶν φωνῇ” (ἥτοι *Blaχόφωνος*) κατὰ πᾶς λέγει ὁ Λυδός⁹⁹. Ἀποδεχόμενος δὲ ὁ Λιάκος ὅσα οἱ Κεραμόπουλος - Ἀμαντος ἐπισημαίνουν γιὰ τοὺς αὐτοκράτορες Ιουστινιανὸν¹⁰⁰ - Ἀναστάσιο, προφανέστατα ὑπαινίσσεται ἔνταξη

95. *Μακεδονικά* 2 (1941-1952) 530.

96. Κ. Ἀμαντος, *Oἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἐλλάδος (Βούλγαροι - Ἄλβανοί - Νοτιοσλάβοι)*, Ἀθῆναι 1923, σ. 135.

97. Popović, ἔ.ἄ., σσ. 282-283, ὅπου καὶ ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφία.

98. I. I. Russu, «Elemente traco - getice în imperiul Roman și în Byzantium (Veacurile III-VII)», *Contributie la istoria și romanizarea Tracilor*, București 1976, σ. 94 σημ. 23 καὶ 24.

99. Λιάκος, ἔ.ἄ., κατ. Ἐν τούτοις ὁ Γάλλος κληρικός - καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Fr. Taillez, «Rusaliiile, les Rosaries et la rose», *Cahiers Sextil Puscariu (CSP)* 1 (1952) 313, ποὺ θεωρεῖ τοὺς Γάιο καὶ Σεκούνδο ὡς πρώτους λατινοφώνους χριστιανοὺς στὴν Ἀνατολή, τὸν ἄγιο Δημήτριο χαρακτηρίζει (αὐτ., 310) «πρωτο-ρουμάνο!». Προφανῶς ἀγνοεῖ τὴν ἀποκαλυπτικὴ μελέτη τῆς Ρουμάνας Marie Colescu, «Autour d' une représentation de Saint Démétrius», *RHSEE* 1-3 (1937) 32, κατὰ τὴν ὥποια στὴ συνείδηση τῶν βαλκανικῶν λαῶν ὁ ἄγιος Δημήτριος εἶναι Ἐλληνας, φυσικὰ δίγλωσσος.

100. Ὁ Λιάκος περιπίπτει σὲ νέα ἀνακολουθία. Ἐνῷ (ἔ.ἄ., 1γ) εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ὑπεργνήσιας Ἐλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων χαρακτηρίζει Κουτσόβλαχο τὸν αὐτοκράτορα Ιουστινιανό, διότε ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίζεται ὑπερέλ-

στὴν κατηγορία «δημοσιευόντων» τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ καὶ ἄλλης περιώνυμης Βυζαντινῆς προσωπικότητας: δύμφυλος [τοῦ Ἀγίου Δημητρίου] ἦταν καὶ ὁ ἔνδοξος στρατηγὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Βελισσάριος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Γερμανίκεια τοῦ Ἀνω Στρυμόνα ποὺ βρίσκονταν δίπλα στὴν μέχρι σήμερα σχεδόν Βλαχόφωνη Ἀνω Τζιουμαγία¹⁰¹.

Ἡ ἐνδεδειγμένη ἀποτίμηση τῆς σπουδαιότητας καὶ ἡ ὁρθὴ ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ δὲν ἀποτελοῦν ἀποκλειστικότητα ἐλληνική. Τὰ πρωτεῖα ἄλλως τε κατέχουν ἔνοι. Πράγματι προηγεῖται καὶ τοῦ Ἀπ. Βακαλόπουλου ὁ Ρουμάνος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan, ποὺ τολμηρότατα ὅμολογεῖ: ...*bien que les habitants [sc. de l' Europe - Βαλκανικῆς] fussent des Grecs ils parlaient tous le latin*¹⁰². Ὁ ἐπίσης Ρουμάνος καθηγητῆς Poghirc ἀποδίδει ἐπαριθμῶς τὸ κείμενο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ: ...*les gens habitant "L' Europe" (c' est-à-dire, la péninsule balkanique), quoiqu' étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques, surtout ceux qui s' occupaient des affaires publiques*¹⁰³. Παρεκκλίνει δὲ κάπως, καὶ συγκεκριμένα στὸ δημογραφικὸ μετατρέποντας τὸ «πλείονος» τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ σὲ «πολλοῦ», ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Russu. Κατὰ πιστὴ μετάφραση τῆς διατυπωμένης στὴ ρουμανικὴ γλώσσα θέσεώς του ἀναγνωρίζει ὅτι στὴν Εὐρώπη (ἄν καὶ ἥσαν πολλοὶ Ἕλληνες) οἱ λαϊκὲς μάζες μιλοῦσαν λατινικά (Ioh. Lyd. III, 68), γεγονὸς ποὺ ἔχει δημιουργήσει δυνοκολίες καὶ συγχύσεις¹⁰⁴, παραπέμποντας στὸν Philippide, προφανῶς ὡς ἐξιλαστήριο θύμα τῆς συγχύσεως, τὴν ὁποίᾳ ὁ ἴδιος ἐπέφερε μὲ τὶς ἀνακρίβειές του. Διότι ὁ Ἰωάννης Λυδός, ὅπως φαίνεται στὸ χωρίο του, δὲν ἀναφέρει «λαϊκὲς μάζες» ἀλλὰ μόνον Ἕλληνες, «ἐκ τοῦ πλείονος ὅντας» στὴν Εὐρώπη.

Πάντως ὁ Russu ὑπερακοντίζεται ἀπὸ τὸν ὅμολογό του Mihăescu, ὁ ὅποιος σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων του σὲ διάφορες γλώσσες¹⁰⁵ καταντᾶ πραγματικὸς πλα-

λην, παρακάτω (αὐτ., λθ) γράφει: Ἐλλυριόβλαχος ἦταν καὶ ὁ αὐτοχράτορας Ἰουστινιανός, ὁ ὅποιος ἔχτισε κοντά στὴ γενέτειρά του Τανρήσιο (vñ Trebisht) τὴν πόλη Πρίμα Ἰουστινιανή. Προσοχή, λοιπόν, στοὺς βλαχολογικοὺς ἐρασιτεχνισμούς. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός», *Ηπειρωτικὸ Ημερολόγιο* (1990) 267-273. 101. Λιάκος, ἔ.ἀ., κατ.

102. Lozovan, «Byzance et la romanité», 223.

103. Poghirc, Romanisation linguistique..., 34.

104. Russu, ἔ.ἀ., 102 καὶ σημ. 2.

105. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucuresti 1960, σ. 39· id., «Die lateinische Sprache in Südosteuropa», *Zeitschrift für Balkanologie* 6 (1968) 128-136· id., «Byzance foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud - est de l' Europe», *Βυζαντινὰ* 6 (1974) 217-226· id., *La langue latine dans le Sud - est de l' Europe*, Editura Academiei - Bucuresti, «Les Belles Lettres» - Paris 1978, σ. 55. Η παρα-

στογράφος ἀπαλείφοντας ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ τὴ λέξη «Ἐλληνας», αἰτιατικὴ πληθυντικοῦ. Ἐτοι ἀφήνει τὴν ἐντύπωση στοὺς ἀναγνῶστες του ὅτι στὴν Εὐρώπη, δηλαδὴ στὴ Βαλκανικὴ, συντελεῖται εὐρεῖα ἐκλατίνιση τῶν λαῶν της, πλὴν Ἐλλήνων, ἐνῶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου γίνεται γιὰ τοὺς Ἐλληνες, τῶν ὁποίων ἡ λατινοφωνία τὸν παρεμπόδισε ὡς διοικητὴ τῆς στὴν πραγμάτωση γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Mihăescu, ὁ ὅποιος σὲ μία μόνο περίπτωση καὶ κατὰ τρόπο πονηρότατο, ὥστε νὰ ἀποκλείεται πλήρης πληροφόρηση τῶν ἀναγνωστῶν, σὲ ὑποσημείωση καταχωρίζει ἐλληνικὰ τὸ ἔξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον στὸ πρωτότυπο χωρίο διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς [Εὐρώπης - Βαλκανικῆς] οἰκήτορας, καίπερ Ἐλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ. Ἀλλὰ στὸ κυρίως κείμενο τοῦ ἀριθμοῦ του, στὴν Ἰταλικὴ γλώσσα, ἔξαφανίζει πάλι τοὺς «Ἐλληνας»¹⁰⁶!

Ὀπωσδήποτε ἐνδελεχέστερα διερευνᾶ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λιέγης Michel Dubuisson, τοῦ ὅποιου τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα διακρίνονται καὶ γιὰ τὴν ἰσχυρότερη τεκμηρίωση. Μεταφράζοντας τὸ εὐρύτερο χωρίο δὲν παραλείπει κανένα στοιχεῖο τοῦ πρωτοτύπου: *Toutes les affaires concernant l'Europe préservèrent par nécessité cette antique coutume, dans la mesure où ses habitants, quoique Grecs pour la plupart, parlaient latin, surtout ceux qui exerçaient une fonction publique*¹⁰⁷. Παρόμοια ἐρμηνεύει τὴ μαρτυρία καὶ σὲ μελέτημα τοῦ προηγουμένου ἔτους¹⁰⁸. Ἐπὶ πλέον, κατὰ τὸν Dubuisson, ἡ χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ τοὺς Ἐλληνες, ποὺ γίνονται διγλωσσοι, ὑπηρετεῖ πρακτικοὺς σκοπούς¹⁰⁹. Διαχρονικὴ δὲ διγλωσσία διαπιστώνει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyóni: *tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire*¹¹⁰.

χάραξῃ τῆς ἴστορίας σὲ δλη τὴν ἀκαδημαϊκὴ ἐπισημότητα καὶ ἔξαγωγή τῆς στὴν πόλη τοῦ Φωτός, τὸ Παρίσι. Οἱ Ἐλληνες ὁμιφαλοσκοποῦν κομματικά, παραπολιτικά καὶ τώρα «δλιμπτικά». Δὲν τὴν παρετήρησαν οὔτε κατὰ τὴ δημοσιευσὴ τῆς σὲ περιοδικὸ ἐπιστημονικὸ ἐλληνικό!

106. H. Mihăescu, «La lingua latina et la lingua greca nell' impero bizantino», *Atene e Roma* N.s., 18, fasc. 3-4, 1973, 145. Βλ. ἐπισημάνσεις Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Λατινικὴ καὶ Ἐλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νίκαιᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787), *Níkaiā. Ιστορία - Θεολογία - Πολιτισμός*, 325-1987, Νίκαια 1988, σ. 125 καὶ σημ. 61.

107. Dubuisson, ἔ.ἄ., 195-196.

108. Βλ. M. Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», *Les Études Classiques (LEC)* 49 (1981) 38 σημ. 66.

109. Βλ. M. Dubuisson, «Le latin des historiens grecs», *LEC* 47 (1979) 103· id, «Utraque lingua», *Antiquité Classique (AC)* 50 (1981) 282.

110. M. Gyóni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge», *Byzantinoslavica* 12 (1951) 42.

Πέρα τῆς ἴστορικῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, ἀποδεκτῆς ἀπὸ συγχρόνους μας ἐγκρίτους ἐπιστήμονες, Ἐλληνες καὶ ξένους, μάλιστα καὶ Ρουμάνους, ὑπάρχουν ἔξι ὄντων πολύτιμες ἀρχαιολογικές. Πράγματι ἐπιγραφὴ χριστιανικὴ τῆς πλησίον τῆς Μοσχοπόλεως κειμένης Ἡπειρωτικῆς πόλεως Φωτικῆς ἐπιβεβαιώνει ἐκλατίνισθαι Ἐλλήνων. Ο μελετητής της, διευθυντής τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν, Μιλτ. Χατζόπουλος ἀποκαλύπτει ἐπὶ πλέον καὶ τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα γενέσεως τῆς ἀρχαιομνησικῆς, τοῦ λατινογενοῦς γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων¹¹¹. Ὅταν ἴστορικές καὶ ἀρχαιολογικές πηγὲς μαρτυροῦν πειστικὰ ἐκλατίνισθαι ἐπὶ γλωσσικοῦ καὶ ἐθνολογικοῦ ἐλληνικοῦ ὑποστρώματος τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου, ἥ πρώτη μνεία Βλάχων, τὸν 10ο αἰώνα, ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν χρονογράφο Γεώργιο Κεδονηῷ¹¹², πλησίον τῆς Καστοριᾶς¹¹³, ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἀφορᾶ σὲ Βλάχους [= λατινοφώνους, ὅχι απηνοτρόφους] Ἐλληνες. Ἡ δὲ δῆθεν κάθιδος¹¹⁴ ἀπὸ περιοχὲς Δουνάβεως - Δακίας ἀποτελεῖ πολὺ μεταγενέστερο ἐπινόημα τῶν Παραδονιναβίων Ἕγεμονιῶν γιὰ πολιτικοὺς καὶ ἄλλους σκοπούς¹¹⁵, ποὺ διαιωνίζονται μὲ διαφορετικὲς ἐκάστοτε ἐπιδιώξεις, ἵδιως δὲ τὴν ἀνάμειξη τῆς μετέπειτα Ρουμανίας στὶς βαλκανικὲς ἔξελίξεις. Διάβαση ἄλλως τε τοῦ Δουνάβεως

111. M. Hatzopoulos, «Photicè colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirette», *Balkan Studies* 21 (1980) 90 καὶ σημ. 7, 102-103.

112. Κεδονηός, 2.435. Βλ. καὶ C. C. Giurescu - D. C. Giurescu, *Istoria Românilor I*, Bucuresti 1975, σ. 187. Ἐπίσης Poghirc, ἔ.ἄ., 9.

113. Ἐδῶ οἱ Βλάχοι, κατὰ τὸν Taillez, ἔ.ἄ., 313, *sont aussi vieux que le Christianisme*.

114. Τὴν κάθιδο ἀποκλείουν πρὸ πάντων ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας. Βλ. Grai și Sufflet, 1, 1923-1924, 77, ὅπου πρῶτος ἐπιστημονικὰ κονιορτοποιεῖ τὴν περὶ καθόδου θεωρία ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi. Ἐπίσης πρβλ. A. Sacerdoteanu, *Considérations sur l' Histoire des Roumains aux Moyen-Âge*, Paris 1929, σ. 140: *L'hypothèse d'une descente des Roumains de la Save vers la Thessalie n'est pas possible*. Βλ. καὶ Grai și Suflet, 1, 1923-1924, 95, ὅπου καίρια παρατήρηση T. Papahagi. Πρβλ. καὶ Silviu Dragomir, «La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques», *Balcania* 7 (1944) 81: *Il est vrai que ni les sources historiques concernant le territoire bulgare ni celles de Serbie ne nous ont conservé une information quelconque sur les mouvements de la population roumaine*. Ἐξ ἄλλου τὰ ἐπικαλούμενα ἀκόμη ἀπὸ ἀδαεῖς Χρονικά δὲν ἀφοροῦν στοὺς Βλάχους κατὰ τὸν καθηγητὴν M. Gyóni, ὁ ὅποιος διαλέγει τὴν σύγχυση. Πρβλ. *Revue d'Histoire Comparée* (RHC) 23 (1945) 129 σημ. 1: *On a écarté d'avance des sources comme la chronique "Nestor", dont les données ne se rapportent pas aux Vlaques ainsi que les Gesta Hungarorum d'Anonymus, qui confondent la situation de 1200 avec l'histoire du IXe siècle*.

115. Βλ. Μιχ. Ν. Ρωμανός, «Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων», *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμουσῆ*, Ἀθήνα 1988, σ. 513. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Νέα Εστία* (Χριστούγεννα 1992) 132β.

και ἐγκατάλειψη τῆς Δακίας ἀπὸ τοὺς Δάκες συνεπείᾳ ἐμφανίσεως μεταναστευτικῶν λαῶν εἶναι ἀδιανόητες καὶ ἀσύμφορες, ἐφ' ὅσον ἡ καταφυγὴ στὰ Καρπάθια ἔξασφαλίζει τὴν ἄμεση σωτηρία καὶ τὴν ἐν καιρῷ ἐπιστροφῇ στὶς ἑστίες καὶ ἐπανέναρξη τῶν προαιωνίων ἐργασιῶν, κυρίως γεωργιῶν. Αὐτὲς δὲ οἱ δυνατότητες καὶ προοπτικὲς μαρτυροῦνται ἀπὸ πηγές, ὅπως ὁ Μιχαήλ ὁ Σύρος¹¹⁶, καὶ ἐπαληθεύονται ἀπὸ τὶς νεώτερες ἔρευνες Ρουμάνων, π.χ. τοῦ C. C. Giurescu¹¹⁷, καὶ πρόσφατες, π.χ. τῶν Sellier¹¹⁸.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸν Lozovan σημειώνεται μετακίνηση λατινοφώνων τῆς βόρειας Βαλκανικῆς ἐξ αἰτίας τῆς ἀφίξεως καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Βουλγάρων ἀλλὰ πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς χερσονήσου καὶ ὅχι πρὸς νότο¹¹⁹. Κατὰ δὲ τὸν διάτομο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Aix-en-Provence Paul Garde οἱ Σλάβοι προσκαλοῦν μεγάλες γλωσσικὲς καὶ ἐθνολογικὲς ἀλλοιώσεις στὴν κεντρικὴ Βαλκανικὴ ἐκσλαβίζοντας καὶ ἔξαναγκάζοντας λατινοφώνους σὲ φυγὴ ἀλλὰ πρὸς βιορᾶ, πέρα τοῦ Δουνάβεως, στὰ Καρπάθια¹²⁰.

116. Βλ. Μιχαήλ Σύρος, 10,21,2. Ἐπίσης Salviani, *De gud.* 5,8 (Pl 53, 102).

117. C. C. Giurescu, «România în mileniul migratiilor», *Biserica Ortodoxă Română (BOR)* 93 (1975) 734, χαρακτηρίζει τὴν θεωρία καθόδου ὡς παράλογη καὶ ἀπότοκη πολιτικῆς παρεμβάσεως, ἐννοώντας οὐγγρικῆς καὶ λησμονώντας τὴν ρουμανικὴ προπαγάνδα!

118. André et Jean Sellier, *Atlas des peuples de l'Europe centrale. La Découverte 1991*, σ. 132: *Les Roumains – comme la majorité des historiens – pensent que les descendants des populations de Dacie se sont maintenus sur place (notamment en Transylvanie) à travers les siècles, quitte à se réfugier dans les montagnes (Carpates méridionales) lors des invasions.* Όμοια πράττουν ὅλοι οἱ λαοί. Βλ. A. E. Vacalopoulos, «La retraite des populations grecques vers des régions éloignées et montagneuses pendant la domination turque», *Balkan Studies* 4 (1963) 265-276. Πόσο σωτικὰ εἶναι τὰ βουνά ἐπισημαίνεται καὶ στὰ κρησφύγετα τοῦ ἀγίου Κοσμᾶ, τῶν ὅποιων τὴν πραγμάτωση ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἐλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος μνημονεύει προσθέτοντας καὶ μαρτυρία ἐλληνικότητας τῶν Βλάχων ὁ Μετσοβίτης Τριαντάφυλλος Μπάρτας, *Περὶ ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι*, Βουκουρέστι 1878, σ. 10.

119. Προβλ. E. Lozovan, «Romains et barbares sur le moyen - Danube», Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen. II*, Berlin 1960, σ. 238 σημ. 77.

120. P. Garde, *Les Balkans*, Flammarion 1994, σ. 33. Σχετικὰ μὲ τὸν ἐλληνικὸν χῶρο προβλ. E. Petrovici, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», *Balcania* 7 (1944) 472: *l'influence sur la langue grecque est sans importance.* Id., «Les Slaves en Grèce et en Dacie», *Studii de dialectologie și toponimie*, Bucuresti 1970, σ. 151. Μικρότερη ἀκόμη εἶναι ἡ σλαβικὴ ἐπίδραση στὸ ρωμανικὸν ἴδιωμα τῶν Βλάχων, στὴν ἀραιούσικήν τοῦ. Achille G. Lazarou, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, 206 - Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, σσ. 242-245. Ἐπίσης προβλ. Al. Randa, «Le Sud - Est Européen, partie intégrante de l'Europe», *RER* 7-8 (1961) 133: *Ces Slaves [du Sud] immigrants n'étaient pas nombreux.* Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἐπισήμανση γὰ τὶς πλάνες τοῦ Fallmerayer. Προβλ. Th. von Uzorinac - Kohary, «Sur les recherches allemandes concernant le Sud - Est Européen», *Bulletin*

Η ἄνοδος ὑποστηρίζεται ἥδη κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Édouard Bourcierz¹²¹, ταυτόχρονα δὲ καὶ ἀπὸ ἐκπροσώπους τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης, π.χ. τοὺς Ovid Densusianu¹²², T. Papahagi¹²³, N. Roman¹²⁴, A. Sacerdoteanu¹²⁵, I. Siadbei¹²⁶, Ch. Cotosman¹²⁷, P. David¹²⁸. Μάλιστα οἱ C. Daivoviciu - H. Daicoviciu¹²⁹ ἀνακοινώνουν τὰ πορίσματα τῶν ἔρευνῶν τους, ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἄνοδο, σὲ διεθνῆ συνέδρια.

Ἐπίσης ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας, π.χ. A. D. Xenopol¹³⁰, V. Pârvan¹³¹, T. Papahagi¹³², R. Vulpe¹³³, A. Procopovici¹³⁴, Th. Capidan¹³⁵, δύο λογοῦν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου. Μαζί τους δὲ συμφωνοῦν καὶ διακεκριμένοι ἐπιστήμονες ἄλλων χωρῶν, π.χ. R. Pinon¹³⁶, Wace καὶ Thompson¹³⁷, L. Niederle¹³⁸,

2 (1964) 32: ...ses erreurs, telles que son opinion sur les Grecs contemporains, qui seraient en réalité des Albanais et des Slaves grécisés...

121. E. Bourcierz, *Éléments de Linguistique Romane*, Paris 1967⁵, σ. 136.

122. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. I, Paris 1901, σσ. 300, 327-328, 356-357.

123. Băl. Crai și Suflet, 1, 1923-1924, 228 ν.ξ.

124. Băl. Graiul Românesc, 3, 1928, 55.

125. Băl. *Anarul Institutului de Istorie Natională (AIIN)* 5 (1928-1930) 497 ν.ξ.

126. I. Siadbei, *Originile dialectelor române*, Iasi 1933, σ. 19.

127. Băl. *BOR* 64 (1940) 373.

128. Băl. *BOR* 93 (1975) 768. Ἐπίσης, αὐτ., σ. 737, ὅπου ὁ ἀκαδημαϊκὸς Constantin C. Giurescu μνημονεύει καὶ τοὺς πρωτοπόρους ἔνοντας, ποὺ πολὺ πρώιμα ὑποστηρίζουν καταφυγὴ τῶν Ρουμάνων στὰ Καρπάθια κατὰ τὴν περίοδο τῶν ἐπιδρομῶν, τὸν Σουηδὸν Johann Thumman, καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χάλης, τὸν Σλοβάκο Pavol Jozef Safárik, τοὺς Vaillant, Ubincini, καθὼς καὶ τὸν Ἀμερικανὸν James D. Noyes.

129. Πρβλ. C. Daicoviciu - H. Diacoviciu, «La Dacie et sa romanité», *Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l' Association Internationale des Études du Sud - Est Européen, Mamaia (Roumanie), 1-2 septembre 1968*, Bucarest 1970, σ. 253: ...durant les six siècles qui s' écolèrent depuis l' abandon de la Dacie par Aurélien, des éléments romans (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale. Κατὰ δὲ τὸν Οὐγγρό K. Kadlek παρατηρεῖται καὶ μετονάστευση ἀπὸ Θεσσαλίᾳ πρὸς τὸν Βορρᾶ. Băl. *Revue des Études Hongroises (REH)* 6 (1928) 2-3, 271.

130. A. D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, état matériel et intellectuel*, Paris 1903, σ. 38· id., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, τ. II, Bucuresti 1914, σ. 133.

131. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma 1922, σ. 4.

132. Băl. *Grai și Suflet* 1 (1923-1924) 97.

133. Băl. *ED* 3 (1925) 166-167, καὶ *Mélanges de l' École Roumaine en France* 1929 (MERF), 341.

134. Băl. *Balcania* 1 (1938) 59-60.

135. Băl. *Langue et Littérature* 2 (1943) 243 ν.ξ., 6 (1946) 5.

136. R. Pinon, *L' Europe et l' Empire Ottoman*, Paris 1909, σσ. 115-116.

137. Alan J. B. Wace - Maurice S. Thompson, *Oî Nomáðes tῶν Βαλκανίων*, Εἰσαγωγή -

Fr. Taillez¹³⁹, T. Vukanovic¹⁴⁰, M. Sivignon¹⁴¹, A. Failler¹⁴².

Ἐπί πλέον, ἐνῷ ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰώνα ἀδιάλειπτα, καθὼς και στὶς ἡμέρες μας, ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα¹⁴³ πρὸς ἐδραιώση τῆς θεωρίας περὶ καθόδου, μάλιστα καὶ μετὰ τὴν ἀπόρρηψη τῆς καὶ ἀπὸ τὸν ὄνομαστότερο στὸ παρελθὸν ὑπέρομαχὸν τῆς Th. Capidan¹⁴⁴, δὲν παραλείπει σχεδὸν κανένα ὄνομα Βυζαντινοῦ χρονογράφου παράγοντας τεράστια παραπλανητικὴ βιβλιογραφία μὲ παρεδημητεῖς¹⁴⁵ καὶ κολοβώσεις¹⁴⁶ χωρίων τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφῶν. Ρουμάνος πάλι, ὁ καθηγητὴς Poghirc, πιστοποιεῖ ὅτι ὁ Κεκαυμένος ἀπομένει ἡ μόνη πηγὴ περὶ καθόδου, ἀλλὰ «ἀρκετὰ ἀναληθῆς»¹⁴⁷. Παράλληλα ἄλλος Ρουμάνος, ὁ βυζαντινολόγος Năsturel χαρακτηρίζει τὴν ἴδια πηγὴν «ἄληθινὰ σκοτεινή»¹⁴⁸. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ πλαστή. Τὴν δὲ πλαστότητα διαπι-

σχόλια Ν. Κατσάνης, μτφρ. Π. Καραγιώργος, Ἐκδοση Φιλολογικοῦ Ἰστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 274.

138. L. Niederle, *Manuel de l' antiquité slave*, Paris 1923, σ. 63.

139. Taillez, ē.ā., σ. 317.

140. Bλ. L. *Ethnographie* 56 (1962) 11-49.

141. Πρβλ. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*, Lyon 1969, σ. 29: *Les bergers Valaques de notre région sont de très anciens habitants du pays*.

142. Πρβλ. *Revue des Études Byzantines* (REB) 46 (1988) 259: *Les Aroumains sont des autochtones latinisés par l' occupation romaine de la Macédoine...*

143. Bλ. Ἐλευθερίᾳ Ἱ. Νικολαΐδου, Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βίλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωρὶά τῆς Πίνδου, τ. Α' (μέσα 19ου αἰ. - 1900), Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1995, σ. 413 κ.έ. βιβλιογραφία.

144. Στὴν ἔνδοσή του ἔξαναγκάζεται ἀπὸ τὰ προμηνυμούμενα δημοσιεύματα τῶν T. Papahagi, *Sacerdoteanu, Dragomir*. Ο δὲ πρῶτος δίνει καὶ τὴν χαριστικὴ βολὴ μὲ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀνεπάρκειας τοῦ ἀκάδημου¹⁴⁹ Capidan στὸν ἀριθμούνικὸν γνωστικὸν τομέα. Bλ. *Grai și Suflet* 6 (1934) 377. Συμπληρώνει δὲ καὶ ὁ Σ. Λιάκος, Ἡ καταγωγή, σ. μέ-μη. Προηγεῖται ὀπωσδήποτε ὁ G. Weigand, *Balkan Archiv* 2 (1926) 275, στὶς ἐπικρίσεις γιὰ προκαταλήψεις Capidan καὶ συντροφιᾶς του.

145. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἔξεγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἔθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικά Χρονικά* 11 (1976) 90-119.

146. Χαρακτηριστικὴ ἀντίδεοντολογικὴ καὶ ἀντεπιστημονικὴ ἀλλοίωση κειμένου Ἰστορικοῦ ἀφοροῦ στὸν Λαόνικο Χαλκοκονδύλη. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Armania τῶν Ἑλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν», *Ἡπειρωτικό Ημερολόγιο* (1996-1997) 5-39 καὶ 43-44.

147. C. Poghirc, «Latin balkanique ou roumain commun? (A propos des origines de l' aroumain)», *Romanica Aenipontana* 14 (1987) 344.

148. P. Năsturel, «Les Valaques de l' espace byzantin et bulgare jusqu' à la conquête ottomane». *Les Aroumains*, INALCO 1989, σ. 51 σημ. Πρβλ. καὶ L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans l' histoire de la Dacie Trajane», *Archivum Europae Centro-Orientalis* (AECO) 2 (1936) 364: *Vouloir dégager un noyau historique des élucubrations de*

στώνουν διαδοχικά άπό τὰ τέλη τοῦ 19ου αιώνα ἔως πρόσφατα ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, π.χ. W. Tomatschek¹⁴⁹, M. Gyöni¹⁵⁰, P. Lemerle¹⁵¹, G. Cankova - Petkova¹⁵² κ.ἄ.

‘Οπωσδήποτε οἱ προπαγανδιστικοὶ παράγοντες αἰσθάνονται βαθύτατα τὸ ἀθεμελίωτο καὶ σαθρὸ τῆς περὶ καθόδου θεωρίας. Γι’ αὐτὸ μηχανεύονται κατὰ καιροὺς ἐρείσματά της, ὅπως οἱ ἐπόμενες νέες εἰκασίες γιὰ μὴ Ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων τῆς Ἐλλάδος. Διότι δῆθεν: α) Ὁχουν κοινὸ ἑθνώνυμο μὲ τοὺς λατινοφώνους Βλάχους τῆς Δακίας, Ρωμάνοι. β) Ὁμιλοῦν τὴν ἴδια ρωμανική, νεολατινικὴ γλώσσα. γ) Ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα δὲν ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς λατινικῆς. δ) Οἱ ἀρχαῖοι Ἐλληνες δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφία. Ἀλλὰ στὴν πλειονότητα καὶ τὰ προηγούμενα «ἐπιχειρήματα» ἀναιροῦνται ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ἐπιστήμη.

α. Ἀσφαλῶς καὶ στὴ Δακία ἀπὸ τὴν κατάκτησή της, 107 μ.Χ., ἔως τὴν ἐγκατάλειψή της, 271, ἀρκετοὶ κάτοικοι ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου καὶ ἀποκαλοῦνται Ρωμάνοι. Ὁμως ἐξ αἰτίας τῆς μετέπειτα μακραίωνης ὑποταγῆς σὲ νέους κατακτητὲς ὁ ὄρος Ρωμάνος χάνει τὴν ἀρχικὴ σημασία καὶ σημαίνει πλέον τὸν δοῦλο ἢ χειρότερες ἀκόμη ὑποτιμητικὲς ἔννοιες, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Bratianu¹⁵³ καὶ ρωμανιστὲς ἄλλων χωρῶν¹⁵⁴. Γι’ αὐτὸ οἱ ἀπόγονοι Δακῶν χρησιμοποιοῦν διαφορετικὲς ὀνομασίες κατὰ μεγάλα γεωγραφικά διαιμερίσματα, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ διακεκριμένοι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες C. C. Giurescu - D. C. Giurescu¹⁵⁵, Virgil Cândeа¹⁵⁶ κ.ἄ. Ἡ δ’ ἑθνωνυμία Ρωμανία ἢ Ρουμανία ώς μεταγενέστερη¹⁵⁷ τῆς ἐγκαταλείψεως δὲν ὑφίσταται

Kekaumenos serait tenter l' impossible.

149. Bλ. Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. d. Kais, Akad. d. Wiss. 99. Bd, Wien 1882, σσ. 493-494.

150. Bλ. RHC 23 (1945) 171, καὶ Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (AAASH) 2 (1954) 231 σημ. 9.

151. P. Lemerle, *Prolegomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kekaumenos*, Bruxelles 1960, σ. 75.

152. Πρβλ. *Linguistique Balkanique* 6 (1963) 94 σημ. 5: *Pour l' histoire antique des Daces Kékauménos a utilisé l' Histoire Romaine de Dion Cassius, qu'il mentionne sous le nom Dion d' Athènes (Cecaum. Str. p. 75).*

153. G. I. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, σ. 217. Bλ. C. C. Giurescu - D. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, σ. 182.

154. Bλ. Paris, ē.ἄ., σ. 13 σημ. 4· G. Lacour - Gayet, *La question des Roumains d' Autriche - Hongrie*, Paris 1915, σ. 11· C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna 1964, σ. 123 σημ. 12.

155. Giurescu - Giurescu, ē.ἄ., σ. 122.

156. Virgil Cândeа, *Σύντομη ἱστορία τῆς Ρουμανίας*, Ἀθήνα 1978, σσ. 25-26.

157. Bλ. Στ. Ι. Κουρούστης, *Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἑθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ Βυζάντιον*, Ἀθῆναι 1993, σ. 42.

διόλου στή Δακία. Είσάγεται μετά πολλοὺς αἰῶνες, καθώς και ὁ ὄρος Ρουμάνος, τὸν ὅποιο πρῶτα ἀποκαθαίρει σημασιολογικὰ ὁ διάκονος Κορέστης¹⁵⁸, ἀπὸ τὸν "Ἐλληνα Δανιὴλ Φιλιππίδην"¹⁵⁹, καθ' ὁμολογίαν Ρουμάνων καθηγητῶν, τῶν Giunglea¹⁶⁰ καὶ Stănescu¹⁶¹.

Ἄντιθετα, στὸν ἔλλαδικὸν χῶρο ὁ ὄρος Ρωμάνος παραλλαγμένος μὲ πανάρχαια ἔλληνικὸν¹⁶² προθετικὸν α- καὶ συγκοπὴ τοῦ -ω-, ἵτοι Ρωμάνος > Ἀρμάνος, ὅπως αὐτοποκαλεῖται ὁ Βλάχος Ἐλλάδος, καὶ ἡ ὀλοφάνερα ἀντίστοιχη ἐθνωνυμία Ἀρμανία, τὴν ὅποια οἱ Ἐλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων χρησιμοποιοῦν, γιὰ νὰ ὀνομάσουν τὴν χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ρωσοαμερικανοῦ βυζαντινολόγου A. A. Vasiliev¹⁶³, διατηροῦνται σημασιολογικὰ ἀλώβητοι, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ φορεῖς τους ζοῦν διαρκῶς ἐλεύθεροι ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ σκέπη τοῦ Βυζαντίου. Μὲ ἄλλα λόγια δὲν ἔχουν καμμία σχέση μὲ τοὺς Δάκες!

β. Σὲ διπλωματικὸν ἐπίπεδο ἐπικαλεῖται τὴν γλωσσικὴν ταυτότητα ὁ ἐκρουμανισμένος ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας Lahovary¹⁶⁴ σὰν πειστήριο στὴν ἐπιδίωξην ἀναγνωρίσεως τῶν Βλάχων ὡς ἰδιαίτερης ἐθνότητας – παρὰ τὴν ἀντίθεσή τους¹⁶⁵ – ἀπὸ τὸν Σούλτάνο μὲ τὸν Ἰσραὴλ¹⁶⁶ τοῦ 1905, ὁμολογούμενως ἀνενεργῷ de facto¹⁶⁷, κατόπιν δυναμικῆς βλαχικῆς ἀντιστάσεως. Στὸν ἀρνησίπατοι

158. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἴγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέστης», *Παρονασός* 32 (1990) 290-308.

159. Διον. Ἀ. Ζακυθηνός, *Μεταβυζαντινά καὶ Νέα Ἐλληνικά*, Ἀθῆναι 1976, σ. 475· Μαρία Νιστάζοπούλου - Πελεκίδου, *Oἱ βαλκανικοὶ λαοί*, Ιωάννινα 1978, σ. 173.

160. G. Guinglea, «Coresi face cea dintii apropiere între "roman" și "rumân"», *BOR* 5-6 (1935) 226-228.

161. E. Stănescu, «"Roumanie": Histoire d'un mot. Développement de la conscience d'unité territoriale chez les Roumains aux XVIIe-XIX siècles», *Balkan Studies* 10 (1969) 76 κ.ε. Βλ. καὶ R. V. Bossy, «Recunoasterea oficială numelui "Romania", *Ființă Românească* 4 (1996) 101-105.

162. W. F. Wyatt, *The Greek prothetic vowel*, Cleveland 1972.

163. Προβλ. *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe*, Sonderdruck aus dem internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht 1959-60, Braunschweig, σ. 89: *Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...*

164. Émile Staïco, *La vérité sur le Peuple Roumain et la Propagande anti-Roumaine*, Paris 1918, σ. 9.

165. Βλ. Max Nordau, *Hellenisme, 1.II.1905, La Grèce par Homolle...*, Paris 1908, σ. 179. Michel Paillarès, *L'imbroglio Macédonien*, Paris 1909, σ. 400· Κων. Ἀ. Βαβούσκος, «Τινὰ εἶστι περὶ τῶν βλαχοφόνων», *Τιμητικός τόμος Κ. N. Τσιανταφύλλου*, Πάτραι 1990.

166. R. Bossy, «Un succès diplomatique românesc: "Iradeaua" din 1905», *Noul Album Macedo-Român (NAMR)* I (1959-1961) 167-169.

167. Βλ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθης, Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 30.

Lahovary ἀπαντᾶ πάραυτα και ῥαίδια, δύποτε και τὸν ἀναγκάζει σὲ ἄμεση ὑπαναχώρηση¹⁶⁸, ό Sp. Papageorges¹⁶⁹. Πρόσφατα ἐπαναφέρουν τὸ ψευδοτεκμήριο εἴτε ἀπό ἄγνοια εἴτε ἀπό σκοπιμότητα δημοσιογραφικοὶ «Ιοί». Τὴν ἀποστομωτικὴν ἀπάντησην δίνει ὁ τέλειος γνώστης τόσο τῆς ρουμανικῆς ὅσο και τοῦ βλαχικοῦ ἴδιωματος δημοσιογράφος και λογοτέχνης Ιωάννης Πέτρου - Πινδέας. Γράφει δὲ ὅτι ὅμοιάζουν ὅσο τὰ λάζικα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴν ἐλληνικήν!¹⁷⁰. Ἐπιστημονικὰ ἀποκρούονταν τὴν ὑπαρξήν κοινῆς γλώσσας Ρουμάνων και Ἀρμάνων οἱ ἀκαδημαϊκοὶ A. Procopovici¹⁷¹, N. Iorga¹⁷², A. Graur¹⁷³, ό καθηγητὴς Lozovan¹⁷⁴ κ.ἄ.

γ. Τὴν ἔξαίρεσην τῆς ἐλληνικῆς ἀποκλείουν οἱ Ρουμάνοι E. Lozovan¹⁷⁵ και H. Mihăescu¹⁷⁶. Παράλληλα σπουδαία εἶναι και ἡ συμβολὴ τῶν Γάλλων F. Lot¹⁷⁷, F. Benoit¹⁷⁸, τῆς Ἰταλίδας Silvia Jannaccone¹⁷⁹ κ.ἄ. στὴν πλήρη ἀποδυνάμωση τοῦ «ἀξιώματος», ὅπως φέρεται σὲ δημοσιεύματα ή σχετικὴ ὑπόθεση. Πάντως προηγεῖται ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρχης, ποὺ βασίζεται σὲ ἀρχαίες πηγές, ἰδίως δὲ στὸν Στράβωνα¹⁸⁰.

δ. Τὸ τέταρτο ἔρεισμα, τὸ λογιζόμενο και ὡς τὸ ἵσχυρότερο, ἐκθεμελιώνεται ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ρουμανικὴν ἐπιστήμην. Συγκεκριμένα ὁ ἀκαδημαϊκὸς P. Papahagi¹⁸¹ ἀποσκοπώντας στὴν ἀπόδειξη τῆς συνέχειας τῶν Ρουμάνων στὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας, τὴν ὁποία ἀμφισβητοῦν οἱ γείτονές τους Οὔγγροι¹⁸², ἐπικα-

168. Βλ. Π. Ἀραβαντινός, *Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων*, Ἐν Ἀθήναις 1905, σ. 15 σημ.

169. Βλ. *Courrier Européen*, 16.3.1905.

170. Βλ. Ἡπειρωτικὴ Έταιρεία 225 (1995) 282.

171. Βλ. *Balcania* I (1938) 62 σημ. 1.

172. N. Iorga, *L'origine et la patrie première des Roumains*, Bucarest 1938, σ. 3.

173. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti 1960, σσ. 310-311.

174. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *VII Congrès International de Sciences Onomastiques*, München 1961, σ. 225 σημ. 1.

175. E. Lozovan, *Byzance...* σ. 221: *Le grec ne fit pas exception*.

176. Βλ. *Studii și Cercetări Lingvistice (SCL)* 14 (1963) 417.

177. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe. I*, Paris 1937, σ. 224.

178. F. Benoit, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l'époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri* 32 (1966) 288.

179. S. Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l'Empire*, τ. I, Rome 1950, σσ. 21-22.

180. VI, 253, Εὐθ. Καστόρχης, *Περὶ τῆς δῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς (sic) καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεύθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων*, Ἀθήνησ 1872, σ. 15.

181. Βλ. *Revue Historique du Sud-Est Européen (RHSEE)* 2 (1925) 194.

182. Βλ. A. Domanovszky, «L'origine et la patrie première des Roumains», *AECO* 4 (1938).

λείται τὴν ἀνυπαρξία στὴ ρουμανικὴ γλώσσα ρήματος τῆς βασικῆς κτηνοτροφικῆς ὄρολογίας, τοῦ sălăgescu καὶ μὲ ρωτακισμὸ sărăgescu, τὸ ὅποιο ὀρθότατα ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ σαλαγέω -ῶ, καὶ τὴν παρουσία του στὴν ἀρωματικὴ (βλαχικὸ ίδιωμα). Ἐπισημαίνοντας δὲ γένεση λατινοφώνων, Βλάχων, Ρουμάνων, καὶ ἀδιάκοπη παραμονὴ τους στὴ Δακία, ταυτόχρονα ἀποδεικνύει καὶ τῶν Βλάχων Ἑλλάδος τὴν αὐτοχθονία, τὴν Ἑλληνικότητα καὶ τὴν ἐνασχόλησή τους μὲ τὴν κτηνοτροφία! Τὴν τελευταία ἀποκαλύπτει καὶ μὲ ἀπάνθισμα κτηνοτροφικῶν ὄρων ἀπὸ σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ G. Rohlfs¹⁸³, οἱ ὅποιοι εἶναι κοινοὶ στὶς κατωιταλικὲς διαλέκτους καὶ στὴ ρουμανική, ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς Lozovan¹⁸⁴.

Ἐπομένων ὅχι μόνον ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφία οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες, ἀλλὰ καὶ διαδίδουν αὐτὴν στοὺς ἄλλους λαούς, δοθέντος ὅτι οἱ Ἡρακλεῖδες διδάσκουν καὶ τὴν ἔξημέρωση τῶν ἀγρίων ζώων καὶ τὴν ἀξιοποίησή τους στοὺς ποικίλους τομεῖς τῆς ἀγροτοποιευνικῆς ζωῆς. Ο δὲ Ἡρακλῆς εἶναι καὶ ἔφορος τῆς κτηνοτροφίας¹⁸⁵. Εξ ἄλλου τὶς ἐπιδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στὴν κτηνοτροφία μαρτυροῦν οἱ ἀρχαῖες πτηγές, ἑλληνικές καὶ λατινικές, ἀπὸ τὸν Ὁμηρο¹⁸⁶ καὶ ἔξης, ἥ δὲ ἀντίστοιχη νεώτερη βιβλιογραφία δύοιλογονυμένως ἀφθονεῖ.

Ωστόσο καὶ μετὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀναίρεση τῶν προπαγανδιστικῶν μηχανιμάτων περὶ δῆθεν καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ βορρᾶ, ἐπειδὴ προφανέστατα ἡ Ἑλληνικότητα ἀποσοβεῖ ὅποιεσδήποτε ἔνες ἐπεμβάσεις στὴν Ἑλλάδα, οἱ φορεῖς τῶν προπαγανδιστικῶν ἵων ἐπαναδραστηριοποιοῦνται. Θύμα προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, βαθύτατα ἀσφαλῶς πικραμένο ἀπὸ τὴν ἀστοργία τῆς μητριαὶς Ρουμανίας ἥ συντετρομμένο ἀπὸ τύφεις, πρὸ πάντων δὲ ἔντρομο στὸ ἐνδεχόμενο ἐπανόδου στὴ μητέρα πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, ἀναζητεῖ ὅπουδήποτε κάποια κοιτίδα. Εἶναι ὁ N. Caranica, ὁ ὅποιος σὲ διδακτορικὴ κιόλας διατριβὴ

G. I. Bratianu, *Le problème de la continuité dacoroumaine. I. Nouvelles remarques cz M. F. Lot. II. L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, Bucarest 1944.

183. G. Rohlfs, *Etymologisches Wörterbuch des unteritalienischen Grätzität*, Halle 1930.

184. E. Lozovan, «Unité et dislocation de la Romania orientale», *Orbis* 3 (1954) 134 σημ. 2.

185. Βλ. *Βαλκανικὰ Σύμμεικτα* 5-6 (1993-1994) 264, ὅπου πολύτιμες πληροφορίες τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου.

186. Σ 573-590. Βλ. Otto Maull, *Griechisches Mittelmeergebiet*, Breslau 1922, σσ. 41-42· Ἀλ. Γ. Σίνος, *Ἡ γεωγραφικὴ ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ μεσογειακοῦ χάρου. II*, Ἀθῆναι 1946, σ. 21· Gyöni, *La transhumance..., σσ. 39-40*· Μ. Ἀ. Γκιόλιας, *Ἀγροτικὴ οἰκονομία καὶ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαῖα Θεσσαλία*, Ἀθῆνα 1989· Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρουμανικές θέσεις στὸ ξήτημα καταγωγῆς τῶν Σαρακατσάνων», *Πρακτικὰ Συνεδρίου Σαρακατσάνων Κορδελιοῦ Θεσσαλονίκης*.

διατυπώνει τὴν εἰκασία καταγωγῆς τῶν Βλάχων Ἐλλάδος, ίδιαίτερα τῆς Θεσσαλίας, ἀπὸ τὴν Μεσοποταμία μὲ τὸ ἀστεῖο ἐπιχείρημα τῆς ὑπάρξεως στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴ τοπωνυμίου Λάρσα καὶ τῆς προφορᾶς ἀπὸ τοὺς Βλάχους τοῦ θεσσαλικοῦ τοπωνυμίου Λάρισα ὡς Λάρσα¹⁸⁷. Κατὰ πρῶτον πανομοιότυπα προφέρουν βλαχόφωνοι καὶ ἔλληνόφωνοι Λαρισαῖοι, δύποτε σύμφωνα μὲ τὴν Καρανίκια συλλογιστικὴ καὶ οἱ δεύτεροι εἶναι Ἀνατολίτες! Ἐδῶ εὔλογα ἀναφωνεῖ κανεὶς ἐλαφρὰ παραφρασμένο τὸ πασίγνωστο: Λάρσα - Λάρσα σι' ἄκσα κι λαχτάρσα! Πρόγματι Λάρισα ὑπάρχει καὶ στὴν Ἀνατολή, ὅπου μεταφυτεύεται ἀπὸ Λαρισαίους¹⁸⁸, οἱ ὅποιοι μετέχουν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου προφέροντας ἀπὸ τότε μὲ συγκοπὴ τοῦ -ι- τὴ γενέτειρά τους.

“Αν κανεὶς δὲν ικανοποιεῖται μὲ τὴν προέλευση τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, προσφέρεται καὶ ἡ Δύση. Ρουμάνος ἀληρικός, ποὺ ἐκπονεῖ διδακτορικὴ διατριβὴ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὁ π. Ἡλίας Φρατσέα ἀποφαίνεται σὰν πάπας: ὅλοι συμφωνοῦν διτοι οἱ “Βλάχοι” (=οἱ Ρουμάνοι) ἔχουν “τὴν ἐξ Ἰταλίας καταγωγή”¹⁸⁹. Ἀποφθεγματικὰ ἐνσωματώνει στοὺς Ρουμάνους ὅλους τοὺς Βλάχους, τοὺς λατινοφώνους. Ἐνδεχομένως δὲν διεκδικεῖ ἐκείνους τῆς μεσαιωνικῆς Γαλλίας, ὅπου ὑφίσταται ὁ ὄρος Valachus¹⁹⁰. Ὁπωσδήποτε δὲν παραλείπει κανένα τῆς Βαλκανικῆς, ἀν καὶ ἡ ρουμανικὴ γλώσσα δὲν εἶναι βαλκανική, ὅπως τονίζει ὁ Lozovan¹⁹¹, οὗτε χώρα βαλκανικὴ ἡ Ρουμανία, σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα ἔρευνας τοῦ I. Haikin¹⁹², τοῦ ὅποιου τὸ συμπέρασμα ἐνισχύει καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Iorga. Ὅταν προσκαλεῖται ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου γιὰ συμμετοχὴ σὲ διαβαλκανικὸ συνέδριο, ὁ Iorga ἀρνεῖται δικαιολογούμενος ὡς ἔξῆς: “Οσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: ἡ εἴμαστε βαλκανικοὶ καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρ-

187. Nicolas Caranica, *Les Aroumains: Recherches sur l' identité d' une ethnie*, Besançon 1990, σσ. 95, 100, 126, 389-390, ὅπου ἐπικαλεῖται καὶ τὸ ὁρωνύμιο Ζαγορά, Ζαγόρι, σὰν εἰσαγόμενο ἐπίσης ἀπὸ Ἀνατολή, ἐνῷ ὁ H. Mihăescu ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὴ λατινική, παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσα ἀποψη περὶ σλαβικῆς προελεύσεως.

188. Bł. Tscherickower, *Hellenist. Städtegründ*, 63-64, 81 κ.ἔ. Ἀθηνᾶ 55 (1951) 307, ὅπου ἐπισήμανση τοῦ Ἰ. Καλλέρη. Πρόσφατες ἀνακοινώσεις μὲ σημαντικὰ συμπεράσματα στὴν ὑπαρξῃ ἔλληνικῶν οἰκισμῶν στὴν ἐν λόγῳ Ἀνατολὴ βλ. «Ο Ἐλληνισμὸς στὴν ἀνατολή», *Πρακτικά Α΄ Διεθνοῦς Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου. Δελφοί 6-9 Νοεμβρίου 1986*, Ἐκδοση Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Δελφῶν.

189. Η. Φρατσέα, «Η Ορθοδοξία στὴ Ρουμανία», *Βαλκάνια καὶ Ορθοδοξία*, Ἐκδόσεις Μήνυμα, Ἀθήνα 1993, σ. 191.

190. Poghirc, *Romanisation...*, σ. 10.

191. Lozovan, «Onomastique roumaine et balcanique», σ. 225 σημ. 1.

192. I. Haikin, «România nu este o țară balcanică», *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie* 38 (1919) 232 κ.ἔ.

πάθια, ἢ είμαστε καρπαθιακοί καὶ δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια. Ὄν τοι πολιτεύομαι, τοῦτο δὲ μὲν ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, δπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέδριο¹⁹³.

Ίσως ὁ π. Ἡλίας δὲν παρακολούθει ἀνελλιπῶς τὶς μεταμορφώσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Iorga, ποὺ παλαιότερα ἵχνηλατοῦσε Ρουμάνους ἔως τὸ Ταίναρο¹⁹⁴ καὶ ἔως τὴν Κρήτη, παρασύροντας ἀκόμη πολλούς, δπως καὶ στὴν ὑπόθεση περὶ καταγωγῆς ἐξ Ἰταλίας, τὴν ὅποια αὐτὸς πρωτοδιατυπώνει, ἀλλὰ κατὰ τὴν πάγια συνήθειά του δὲν τεκμηριώνει. Ἐν τούτοις, δπως σχολιάζει ὁ N. A. Constantinescu, ὁ Iorga ἐπιμένει στὴν ὑπόθεση, *bien que les sources ne permettent pas d'entrevoir une immigration italique*¹⁹⁵ στὴ Δακία. Κι ἂν συνέβαινε κάποια μετανάστευση ἀπὸ Ἰταλία, οἱ μετανάστες δὲν νοοῦνται Ρωμαῖοι καθαρόαιμοι, μετὰ τὴν ἀγροτοποιμενικὴ ὁρολογία, τὴν ὅποια προσκομίζει ὁ Lozovan¹⁹⁶, δηλαδὴ Ἑλληνική, δπότε ἀφορᾶ μᾶλλον σὲ μετακίνηση Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων! Ἐπὶ πλέον ὁ C. Daicovici μόνον Ἑλλήνων μετανάστευση θεωρεῖ ὡς δυνατὴ *tra l' Adriatico e l' interno della penisola Balcanica, specialmente col S.E. di essa. Molto prima dei Romani... era fatto dai Greci*¹⁹⁷.

Τὴν ἐξ Ἰταλίας προέλευση τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας ὑποστηρίζει ὁ Ἀλβανὸς Vlora¹⁹⁸, ποὺ ἀποκλείει κάθοδο ἀπὸ Ρουμανία, ἐφ' ὅσον στὴ γειτονικὴ χώρα ἡ ἐκλατίνιση προηγεῖται ἐκείνης τῆς Δακίας κατὰ αἰῶνες. Ὁμως παραγνωρίζει τὰ δημογραφικὰ προβλήματα, ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ μετακίνηση πολυάνθρωπη τόσο στὸν χῶρο ἐκκινήσεως δοῦ καὶ ἀφίξεως¹⁹⁹. Κατὰ τὸν Ρουμάνο ἄλλως τε ἀκαδημαϊκὸ Iorga Iordan καὶ τὴν καθηγήτρια Maria Manoliu²⁰⁰ ἡ Ρώμη ἀπαγορεύει δικώδεις μεταναστεύσεις. Ἐπὶ πλέον ὁ καθηγητὴς Poghirc²⁰¹

193. N. Γιόργκα, *Εἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1931, σ. 125.

194. Bλ. N. Iorga, *Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans. (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie etc.)*, Bucarest 1919, σ. 4.

195. Bλ. RHSEE 4-6 (1937) 119.

196. Lozovan, *Unité...*, σ. 134 σημ. 2.

197. C. Daicovici, «Gli Italici nella provincia Dalmatia», ED V, 60.

198. E. Vlora, «Les Koutso - Valaques d' Albanie», NAM-R (1959) 160: ...au moment où la latinisation de l' actuelle Roumanie commençait à peine, celle-ci avait atteint son apogée en Albanie.

199. Τὸ ἕδιο σφάλμα διαπόλτουν καὶ δοῦ ἄλλοι εἰκάζουν τὴν ἐξ Ἰταλίας καταγωγὴ τῶν Βλάχων Ἑλλάδος. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τοικαλῖται Βλάχοι», *Τοικαλινά* 8 (1988) 163 κ.έ.: id., «Τὸ τοπωνύμο “Τοίκκη” μὴ Ἑλληνικό;», *Τοικαλινά* 17 (1997) 33-47.

200. I. Iordan - M. Manoliu, *Introducere în lingvistică romanică*, Bucuresti 1965, σ. 9 καὶ σημ. 1.

201. Bλ. ἀνωτ. σημ. 33.

επισημαίνει τὴν ἔναρξη τῆς ἐκλατινίσεως στὴ Βόρειο Ἡπειρο πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας, τὸ 229 π.Χ. Ὅσοι δὲ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, στὸν ὅποιο ἀποδεδειγμένα ἀνήκει ἡ ἐνιαία Ἡπειρος ἄχρι Δυναστίου, φέρονται ὡς Ἰταλοί, κατὰ τὸν Dubuisson, δὲν εἶναι παρὰ Ἰταλιῶτες Ἐλληνες²⁰²! Μάλιστα ἡ ἑλληνικὴ παρουσία στὴν Ἱταλικὴ χερσόνησο εἶναι τόσο ἔντονη, ὥστε καὶ ἡ Ρώμη ἀποκαλεῖται «Ἐλληνίς»²⁰³ πόλη.

Τὸ καταπληκτικὸ εἶναι ὅτι στὴν ἐνδελεχὴ ἀναστροφὴ τῶν Ρωμαίων μὲ τὴ λατινικὴ γραμματεία καὶ στὴν προσφύστερη προσπέλαση τοῦ Χριστιανισμοῦ συμβάλλουν αἰσθητὰ Ἡπειρῶτες. Ἡδη ὁ Κ. Καικίλιος²⁰⁴ εἰσηγεῖται σπουδὴ τοῦ Βιργιλίου στὸ σχολεῖο. Ὁ δὲ διγλωσσος ἐπίσκοπος Ρώμης Ἐλευθέριος²⁰⁵ εἶναι τέκνο τῆς Ἡπειρού. Βέβαια διγλωσσοι διακερδιμένοι ἐπίσκοποι, πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, δροῦν καὶ στὴν Ἡπειρο, ὅπως ὁ Διάδοχος τῆς Φωτικῆς²⁰⁶, ὅλλα καὶ βιοειότερα, ὁ Ἱερώνυμος (Sophronius Eusebius Hieronymus, 331;-420)²⁰⁷ ἀπὸ τὸ Ἰλλυρικό, τὴν κατὰ τὸν Ἰσιδώρο τῆς Σεβίλλης Graecia, γεννημένος στὴ δαλματικὴ Στριδώνα, ἐπιφανῆς διδάσκαλος μὲ πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας, δημιουργὸς τῆς Κοινῆς λατινικῆς, τῆς Vulgata.

Πρώιμης πνευματικῆς προσφορᾶς ἐπωφελοῦνται καὶ οἱ Δάκες μὲ τὴν ἀποδημία στὴν παραδούναβια Ἰστρο ἢ Ἰστρία ἐνὸς ἄλλου Ἡπειρῶτη, παραλλαγμένου ἀνθρωπωνυμικά, γνωστοῦ μὲ τὸ ὄνομα Aethius Histicus. Πάντως γνωστότερος εἶναι ὡς Αἴθικος, ποὺ θυμίζει τὴν παρὰ τὴν Πίνδο ἡπειρωτικὴ φυλὴ τῶν Αἴθικων. Τὸ δὲ δεύτερο ὄνομα δανείζεται ἀπὸ τὸν τόπο ἐγκαταστάσεως. Εἶναι συγγραφέας μιᾶς κοσμογραφίας καὶ δημιουργὸς ἀλφαβήτου. Παράλληλα χαρακτηρίζεται φιλόσοφος καὶ διεκδικεῖται ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ὡς πρόγονός τους²⁰⁸. Ὁπωσδήποτε δὲν πρόκειται γιὰ μοναδικὴ περίπτωση. Διότι στὴ ρουμα-

202. M. Dubuisson, «Les opici: Osques, Occidentaux ou Barbares?», *Latomus* 42 (1983) 544: Ἰταλοί, *c'est-à-dire, manifestement, à des Grecs établis en Italie*.

203. Bλ. ἀνωτ. σημ. 89 καὶ Cl. Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzazione...», *Dialoghi di archeologia* 7 (1973) 185.

204. Bλ. L. Bieler, *Istoria τῆς ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας*, μτφρ. Ἀρ. Σκιαδᾶς, Ἀθῆναι 1972, σ. 219.

205. Bλ. Θ. Σαρινάκης, «Προσωπογραφία τῆς Ἀκτίας Νικοπόλεως», *AE* (1970) 66-67 σημ. 3.

206. Π. Χρήστου, *Διάδοχος ὁ Φωτικῆς*, Θεσσαλονίκη 1952· D. Stiernou, «Diadoque de Photicè», *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique* 14 (1960) 374· Hammond, *Epirus*, σ. 74.

207. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πρὸ 1600 ἐτῶν. Ὁ ἄγιος Ἱερώνυμος ὡς διδάσκαλος», *Ἐλευθερία (Λαζίσης)*, 30.3.1986, σ. 6.

208. Bλ. Nestor Cornicescu, *Un filosof străromân de la Histria dobrogeană – Aethius Histicus – autorul unei cosmografii și al unui alfabet (sec. IV-V)*, Craiova 1986. Δὲν εἶναι ὁ μοναδικός

νική χοάνη κατά τή διαδρομή τῶν αἰώνων χάνονται ἀναρίθμητοι Ἑλληνες. Ὁ ἐγγονὸς τοῦ συγγραφέα τῆς «Ἴστορίας τῆς Ρουμανίας» Δανιὴλ Φιλιππίδης, ὁ Ἀργύρης Φιλιππίδης ὑπενθυμίζει ὅτι κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, πρὸ τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ...ό ἀριθμὸς τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων ὁμοεθνῶν μας ἦτο μεγαλύτερος κατὰ πολὺ τοῦ ἐνὸς ἔκατομυρίου²⁰⁹.

Ἐπίσης μεγάλη ἔκπληξη προκαλεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι Ἡπειρῶτες μετανάστες στὶς παραδούναβίες χῶρες διαφυλάσσουν στὰ κατάβαθμα τῆς ψυχῆς τους αὐτούσια τὴν Ἐλληνικότητα, τὴν ὁποίᾳ δὲν διστάζουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ κατὰ τὴν ἄσκησην ὑψίστων καθηκόντων, ἥγεμονικῶν, ὅπως ὁ Μιχαὴλ Γενναῖος²¹⁰, ποὺ μετὰ τὴν πρώτη, παροδική, ἔνωση τῶν Ἡγεμονιῶν συνεργάζεται μὲ τοὺς ἀπανταχοῦ Ἐλληνες, Ἰδίως δὲ μὲ δυναμικοὺς ἔκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας, π.χ. τὸν Διονύσιο Ράλλη - Παλαιολόγο, μητροπολίτη Τυρνόβου²¹¹, τὸν Διονύσιο τὸν Φιλόσοφο, κακῶς ἐπιλεγόμενο «Σκυλόσοφο», μητροπολίτη Λαρίσης - Τρίκης καὶ Σταγῶν. Προγματοποιεῖ παμβαλκανικὸ ἀντιοθωμανικὸ συνασπισμὸ καὶ κατανικᾶ τοὺς Τούρκους²¹² τὸν Αὔγουστο τοῦ 1595, ἐπὶ πατριαρχίας Ματθαίου τοῦ Β' (1595 καὶ 1598-1603), βλαχοφώνου ἀπὸ τὸν Κλεινοβό τῆς Πίνδου. Φιλοδοξεῖ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ τῶν Ἐλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν λαῶν, συνάμα δὲ τὴν ἐπανασύσταση τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν ἄνοδό του στὸν θρόνο ώς Ἐλληνος²¹³!

Ἐξ ἄλλου βορειοηπειρωτικῆς καταγωγῆς εἶναι καὶ ὁ βλαχόφωνος Βασίλειος Λούπος²¹⁴, ἥγεμόνας τῆς Μολδαβίας, εὐφημότατα γνωστὸς ώς ὁ πλέον ἔνθερμος

φιλόσοφος Ἡπειρῶτης τῆς περιόδου ἐκείνης. Ἐνδεικτικὰ βλ. Εὐάγγελος Χρυσός, «Κλέ-αρχος ὁ Θεοπροτός», *Ἡπειρωτικό Ημερολόγιο* (1981) 39-47.

209. Θεοδόσης Κ. Σπεράντζας, *Tὰ περισσότερα ἔργα τοῦ Ἀργύρη Φιλιππίδη*, Ἀθῆναι 1978, σσ. 323-324.

210. Ἡ. Μυρσίνης - Μάνθος, «Ἐνας Ἡπειρῶτης στὴ ρουμανικὴ ἴστορία καὶ ποίηση», *Ἡπειρωτικὴ Εστία* 297-298 (1977) 168.

211. Στέφ. Παπαδόπουλος, «Ο Μητροπολίτης τοῦ Μ. Τιρνόβου Βουλγαρίας Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος καὶ οἱ ἐνέργειές του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων καὶ Βουλγάρων. (Τέλη 16ου - ἀρχές 17ου αἰ.). Τιμητικό Ἀφιέρωμα στὸ Μητροπολίτη Κίτρους κ.κ. Βαρνάβα», Ἀθήνα 1980, σ. 4.

212. Al. Cioranescu, «Un témoin Espagnol de la Campagne roumaine de 1595», *RER* 9-10 (1965) 77-96.

213. A. Pippidi, «La résurrection de Byzance ou l' unité politique roumaine: l' option de Michel le Brave», *RESEE* 19 (1975) 375.

214. Πρεσβ. V. Papacostea, «Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l' Épire», *Balcania* 1 (1938) 283: Basile Lupu, le voivode de Moldavie, descendait aussi d'une famille d'émigrants épirotes. Bl. D. Economides, «Les Écoles Grecques en Roumanie jusqu' en 1821», *L' Hellenisme Contemporain* 2 (1949) 165· E. Turdeanu, «Manuscrisele robite de Cazaci, la

προστάτης και ὑπέρομαχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου²¹⁵ και διεκδικητής τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ώς Ἐλλην²¹⁶! Διευκολύνει τὴν ἀποδημία ὁμοεθνῶν του στὴ χώρα, τὴν ὅποια κυβερνᾶ, ἵδιως διδασκάλων, και σπεύδει στὴν εἰσαγωγὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας²¹⁷ στὴν τοπικὴ ἐκκλησία, στὴν ὅποια ἔως τότε κυριαρχεῖ ἡ σλαβωνική.

Ἐξέχουσα πάλι προσωπικότητα βιορειοπειρωτικῆς καταγωγῆς εἶναι ὁ Νικόλαος Σπαθάρος, γνωστότερος ως Milescu²¹⁸, ὅπως ἐπονομάζεται ἀπὸ τὸν χῶρο ἐγκαταστάσεως τῶν προγόνων του στὴ Μολδαβία. Μετὰ τὶς λαμπρὲς σπουδές του στὴν Ἀκαδημία τοῦ Ἱασίου, τὴν ὅποια ὁ Βασίλειος Λοῦπος εἶχε καταστῆσει μὲ τὴν πρόσληψη Ἐλλήνων διδασκάλων ἐστία ἀκτινοβολίας Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, και τὶς συμπληρωματικὲς στὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, μὲ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Ἰεροσολύμων Δοσιθέου διορίζεται συντάκτης τοῦ Γραφείου Διαφωτίσως τῆς Ρωσίας ἐπὶ τσάρου Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς, πατέρα τοῦ Μεγάλου Πέτρου, ἐπιφορτίζεται και φέρει σὲ αἷσιο πέρας τὴν πρῶτη και μεγαλοπρεπὴ διπλωματικὴ ἀποστολὴ στὸ Πεκίνο²¹⁹, ἀναγνωρίζεται διπλωμάτης διεθνοῦς κύρους, «Homo Universalis»²²⁰, διακρίνεται ως ὁ κατ' ἔξοχὴν Ἑλληνιστής²²¹, διαδίδει τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα και τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ στὴν ἀνατο-

1653», *Fiinta Românească* 4 (1966) 119· C. Barbulescu, «Motifs concordants dans les narrations populaires des peuples de la péninsule balkanique», *Zeitschrift für Balkanologie* 9 (1967) 6 σημ. 1: *Aroumain Épirote*: A. Pippidi, *Traditia politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVII*, Bucuresti 1983, σ. 202: ...din părînti epiroți».

215. B. Iorga, «Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeur des empereurs d' Orient dans la tutelle du Patriarcat de Constantinople et de l' Eglise orthodoxe (1640-1653)», *AR-BSH* 2 (1914) 88-123· id., *Byzance après Byzance*, (rééd.), Bucarest 1971, σ. 151 π.ξ.: Fr. Pall, «Les relations de Basile Lupu avec l' Orthodoxie et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople», *Balcania* 8 (1945) 66-140.

216. Πρβλ. A. Camariano - Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, 142. *Institute for Balkan Studies*, (Thessaloniki 1974), σ. 12: ...il apparut aux yeux de toute l' orthodoxie sous l' auréole d' empereur des Grecs.

217. B. Camariano - Cioran, ē.ἀ., σσ. 4-5, Economides, ē.ἀ., σ. 165 σημ. 3, ὅπου και βιβλιογραφία.

218. B. Laetitia Turdeanu - Cartojan, «Une relation anglaise de Nicolas Milescu: Thomas Smith», *RER* 2 (1954) 146.

219. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ν. Σπαθάρος (1636-1708), ὁ πρῶτος Νεοέλληνας στὴν Κίνα», *Ἐλευθερία (Λαρίση)*, 27.4.1986, σ. 6· id., N. Σπαθάρος, «Ἐνας Ἐλληνας στὸ Πεκίνο», *Αὔτ.*, 25.5.1986, σ. 6· Costas P. Kyrris, «The Greeks of the Diaspora», *Balkan Studies* 10 91969) 379-380.

220. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Nicolae Milescu ὁ Λάκων “Homo Universalis”», *Πρακτικά Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου, II*, Ἀθῆναι 1980, σσ. 188-198.

221. Camariano - Cioran, ē.ἀ., σ. 7. Πρβλ. και Barbulescu, ē.ἀ., σ. 6 σημ. 2: *Nicolas Spathar*

λική Εύρωπη²²², συνάμα δὲ σώζει τὴ δυτικὴ Εύρωπη ἀπὸ τὸ πέλμα τοῦ Μεχμέτ Κιουπρουλοῦ καὶ τοὺς Εὐρωπαίους ἀπὸ τὸν ἔξιλαμισμό²²³!

Τὸν ἔξιλαμισμὸν ἀντιταλεύει καὶ στὴν ἐθνικὴν κοιτίδα, στὸν Ἡπειροθεσσαλικὸν χῶρο, στὸ γεωγραφικὸν τριγωνὸν Τρικάλων Θεσσαλίας - Ἀρτας - Δυρραχίου, ἄλλος Βορειοηπειρώτης, βλαχόφωνος ακλητικός, ὁ ἥγονυμενος τῆς μονῆς Ἀρδενίτσας, ὁ Μοσχοπολίτης Νεκτάριος Τέρπος, ποὺ προηγεῖται μισὸν αἰώνα τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἴτωλοῦ, ἀληθινὸς πρόδρομος καὶ πνευματικὸς πατέρας του, ὁ δημοχαρέστατος καὶ ἀγωνιστικώτατος ἐθνοφωτιστής καὶ ἐθναπόστολος, ὁ ἀσυμβίβαστος καὶ ἀδίσταχτος στηλιτευτὴς τῆς τυραννίας, κατὰ τὸν Γ. Βαλέτα²²⁴, ὁ πρῶτος χρήστης στὰ κηρύγματά του τῆς εὑηχῆς καὶ ἐλπιδοφόρας λέξεως «Ἐλευθερία»²²⁵ ἐπὶ τουρκοκρατίας, περιεργότατα δὲ παραγνωρισμένος²²⁶.

Ἐξ Ἰσου δυναμικὰ καὶ ἀποφασιστικὰ ἀνθίστανται οἱ ἀπανταχοῦ Βλάχοι ἐναντίον ὅλων τῶν προπαγανδῶν, οἱ δόποιες εἴτε εὐκαιριακὰ καὶ συμπτωματικά εἴτε μεθοδευμένα καὶ μακροπρόθεσμα πασχίζουν γιὰ τὸν πλήρη ἥ μερικὸ ἀφελληνισμὸ τους, ὅπως κατὰ τὶς ἀρχὲς καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ἀπὸ τοὺς Βλάχους (Ρουμάνους) τῆς Τρανσυλβανίας τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας καὶ τῶν Παραδονναβίων Ἡγεμονιῶν, ἀντίστοιχα. Τότε μὲ περισσὴ ἐπιστημοσύνη προβάλλεται ἡ Ἑλληνικὴ καταγωγὴ τους. Ὁ Ἡπειρώτης καὶ ἀκριβέστερα Μετσοβίτης διδά-

- Milescu, boyard moldave et un des grands sinologues du XVII s. dont le père était Aroumain du Péloponnèse, considéré Grec. Ἀλλή μία παράμετρος τῆς ἐπιμονῆς Ρουμάνων πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος σὰν Ρουμάνων. Ἰχνηλατήσεις Βλάχων στὴν Πελοπόννησο βλ. Χρονικὰ τῶν Τσακάνων 3 (1969) 134 σημ. 4· Πλάτων 37 (1985) 173-184 καὶ 38 (1986) 102-123. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Peut-on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse», Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, III, Ἀθῆναι 1976, σσ. 114-123.

222. Βλ. E. Turdeanu, «Le livre grec en Russie: l' apport des presses de Moldavie et de Valachie (1682-1725)», *Revue des Études Slaves (RES)* 26 91950) 69-87, καὶ RER (1953) 232· id., «Les controverses des Jansénites et la création de l' imprimerie grecque en Moldavie», *Mélanges de Linguistique et de Littérature romanes offerts à Mario Roques*, Paris 1952, σσ. 111, 281-282· id., *Études littéraire roumain et d' écrits slaves et grecs des principautés Roumains*, Leiden 1985· Olga Cicanci, «Ἡ λογοτεχνία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα», *ΔΡΒ* 3 (1970) 93.

223. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πῶς σώθηκε ἡ Εὐρώπη», *Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία*, 2.3.1997, σ. 61.

224. Πρβλ. Γ. Βαλέτας, Ὁ ἀρματωμένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχές τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στὰ 1730. Εἰσαγωγὴ - ἐκλογές, Ἀθήναι 1971, σσ. 2-3.

225. Βαλέτας, ἔ.ἄ., σ. 18. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βόρειος Ἡπειρος. Ἰστορία - Πολιτισμός», *Ἡπειρωτικὸ Ημερολόγιο* (1990) 32 καὶ σημ. 133.

226. Γ. Βαλέτας, «Νεκτάριος Τέρπος (ὁ ἀγνοημένος μεγάλος ἐθνοφωτιστής, πρόδρομος τοῦ Κοσμᾶ Αἴτωλοῦ 1690-1740)», *Νέα Εστία* 89 (1971) 577-581.

σκαλος τοῦ Γένους Νικόλαος Τζαρτζούλης ὑπεστήριξε ὅτι οἱ συμπατριῶτες του ἦταν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων²²⁷. Ὁ δὲ Λαρισαῖος διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντίνος Μ. Κούμας²²⁸, διδάκτωρ δύο γερμανικῶν πανεπιστημάν, ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Μονάχου καὶ Βερολίνου²²⁹, κοινωνὸς τοῦ ρωμανολογικοῦ καὶ βαλκανολογικοῦ γνωστικοῦ κεφαλαίου τοῦ Hans Löwenklau - Leunclavius²³⁰ καὶ τοῦ συγχρόνου του βαλκανολόγου Kopitar²³¹, ἔχοντας καὶ ἴδιαν ἀντίληψη τῶν Βλάχων, στὸν δωδέκατο τόμο τῆς συγγραφῆς του *Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ὅπου ἵστορεὶ καὶ τὴν ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ἐξάπλωση τῆς λατινικῆς γλώσσας, δέχεται ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, τοὺς ὅποίους ἀποκαλεῖ Βλάχους, Ἐλληνες τὸ γένος. Ἐπὶ πλέον διαιφεύδει τὴν ἀβάσιμη καί, κατὰ Κεραμόπουλο, σκόπιμη πληροφορία τοῦ φαβίνου Βενιαμίν τοῦ ἐκ Τουδέλης, τὴν ὅποια ἀντιγράφουν καὶ σήμερα ἀνιστόρητοι συγγραφεῖς παραπλανώντας τοὺς ἀναγνῶστες. Γι' αὐτὸ δ Κούμας διευκρινίζει: *Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὕτ' ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν διαφορὰν πρὸς ἄλληλονς, καθὼς τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι*²³².

Ἐλληνες ἄλλως τε θεωροῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς λαούς, μεταξὺ τῶν ὅποιων οἱ Βλάχοι ζοῦν στὴ διασπορά²³³, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν ρουμανικό, γιὰ τὸν ὅποιο Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἐλληνας²³⁴. Ἐλληνες ἐπίσης ἀποκαλοῦν οἱ Ρουμάνοι

227. Πρβλ. Ἀ. Ε. Καραθανάσης, *Η τρίσημη ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀρχαιότητα - Βιζάντιο - Νέος Ἑλληνισμός*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 28.

228. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κ. Κούμας (1777-1836), διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ πάντα ἐπίκαιος ἐθνολόγος», *Ἐλευθερία (Λαρίσης)*, 26.1.1986, σ. 6.

229. Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα. Τὸ Ἡμερολόγιο ἐνὸς φύλακισμένου», *Θεσσαλικά Γράμματα* 1/15 (1975) 13-14.

230. Πολὺ ἐνωρίτερο τοῦ A. D. Xenopol. Βλ. *RER* 1 (1953) 137, ὅποτε ἡ παραγνώριση τοῦ Κούμα ἀπὸ τὴν ρουμανικὴν ἴστοριογραφία εἶναι ἀδικαιολόγητη.

231. Βλ. Antonia Bernard, «Jernej Kopitar et les langues balkaniques», *Bulletin de liaison. No 12, Centre d'Études Balkaniques, INALCO*, Paris 1994, σ. 28. M. D. Peyfuss, «Aromunen um Kopitar», *Österreichische Osthefte* 36 (1994) 439-453.

232. K. M. Κούμας, ἔ.ἄ., σσ. 530-531. Βλ. καὶ Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers, Konstantinos Michail Koumas als Historiograph*, Peter Lang - Frankfurt am Main - Berlin - Bern - New York - Paris - Wien 1992.

233. T. Stoianovich, «Ο κατακτητής ὁρθόδοξος Βαλκάνιος ἔμπορος». Σπ. Ἀσδραγᾶς (ἐκδ.), *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ιε'-ιθ'* αἱ., Ἀθήνα 1979, σσ. 328-329.

234. Βλ. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București 1979, σ. 220· P. Năsturel, «Koutsovalaque. Recherche étymologique», *Études Roumaines et Aroumaines*, Paris 1990, σ. 91 σημ. 16.

καὶ τοὺς «ρουμανίσαντες»²³⁵, τοὺς ὁποίους, ἀφοῦ παρέσυραν μὲ δελεαστικὲς ὑποσχέσεις γιὰ ἐπίγειο παράδεισο, ἐγκατέστησαν στὴ Δοβρούτσα, γιὰ νὰ καλύψουν τὸ ρουμανικὸ δημογραφικὸ ἔλλειψια!

Ομολογούμενως οἱ βλαχόφωνοι δὲν διαφέρουν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοφώνους συμπατριῶτες τοὺς παρὰ μόνον στὴ χρήση πρόσθετης γλώσσας, ἐνὸς βιοηθητικοῦ γλωσσικοῦ ἴδιωματος λατινογενοῦς. Ὁ κατ' ἔξοχὴν βλαχολόγος Σέρβος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popović εἶναι ἀπόλυτα σαφὴς καὶ κατηγορηματικός. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, κυκλοφοροῦνται καὶ στὶς ἡμέρες μας ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας νοσταλγοὶ τοῦ προπαγανδιστικοῦ παρελθόντος, ποὺ ἀναβιώνει πολυσχιδέστερα, ἡ ἐπισήμανση τοῦ D. Popović δὲν καταχωρίζεται στὸ σερβοκροατικὸ πρωτότυπο οὕτε σὲ μετάφραση Ἑλληνική – γιὰ λόγους εὐνοήτους – ἀλλὰ σὲ ρουμανικὴ τοῦ C. Constante: *Aromâni se deosebiau de Greci numai prin limbă. Ei sunt “Eleni vlahofoni” (adică Eleni cari vorbesc limbă valahă) din Macedonia...*²³⁶. Ἐπὶ πλέον ἐπίσης κατηγορηματικὰ γράφει: ...ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρμάνοι αἰσθάνονταν Ἑλληνες καὶ ἦσαν πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μας²³⁷.

Προσφεύστατα πρὸ μισοῦ αἰώνα ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κεραμόπουλλος ἀποκαλύπτει: Οὕτω οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ἑλλάδος ὅχι μόνον τὸ ἔθνικὸν αἴσθημα διετήρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γοητείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου ἥσθάνοντο καὶ ἥθελον καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἀνακτήσουν αὐτὸ ὡς αἰσθητὸν καὶ ἔντονον ἔθνικὸν γνώρισμα, ἰδρύοντες Ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἀποικίαι ἐξ Ἰταλίας δὲν ἐστάλησαν εἰς τὸν *limitem* τοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἑλληνες καὶ ἔγραφον Ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ἀς ἔχομεν ἐπειτα ἐπὶ Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσσοι καὶ γράφουν οἱ ἴδιοι λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἀς ἐπίσης ἔχομεν²³⁸. Πρό-

235. Βλ. M. Cazacu - N. Trifon, *Moldavie ex-soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce Macédoine et Albanie*, Editions Aceratia 1993, σ. 208 σημ. 32· Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπαρχές ἔθνικῶν κρατῶν μὲ μειονοτικὲς ἀποφύσεις καὶ Ἑλληνικὴ ἀφασία», *Τστορικά καὶ Λαογραφικά θέματα (Γιαννιτσῶν)* 16 91997) 30-33 καὶ σημ. 3· Τῷ. Τιμοθέάδης, «Ἡ ἐκπαίδευση στὸν Καζά τῶν Γεννιτσῶν», *Αὔτ.*, 17 (1997) 278.

236. Βλ. D. I. Popovici, *Despre Aromâni* - O. Tintarima, *Contribuționi cu privire la chestiunea formărei negoului nostru*, In românește C. Constante, Bucuresti 1934, σ. 16.

237. Πρβλ. D. J. Popović, *Les Aroumains, extrait du livre «O'Cincarima»* (2e éd.), Beograd 1937, *Revue Internationale des Études Balkaniques* (1938) 606.

238. Βλ. *Μακεδονικὰ 2* (1941-1952) 514. Ἐν τούτοις στὴν Ἑλλάδα βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας καὶ μάλιστα στὰ πλαίσια δραστηριοτήτων πολιτιστικῶν Οργανισμῶν, ὅπως τοῦ Δήμου Ἐλασσόνος καὶ τῆς Κοινότητος Τσαριτσάνης, καὶ μὲ τὶς οἰκονομίες τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ σὲ περίοδο αὐστηρῆς λιτότητας, κείμενα - συμπιλήματα, στὰ ὅποια ἐπα-

σφατα δὲ τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὶς μελέτες τοῦ Dubuisson, καθὼς καὶ τοῦ Χατζόπουλου, τοῦ Br. Helly κ.ἄ.

Πάντως ἀπτὰ παραδείγματα παρέχουν οἱ Μοσχοπολίτες μὲ τὴν ἐκπληκτικὴν καὶ ἀξιέπαινην ἀνθρωπιστικὴν καὶ ἔθνικὴν ἀποστολὴν γι' ἀφύπνισην καὶ πνευματικὴν ἀνάτασην τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, συνακόλουθα δὲ καὶ τῶν γειτονικῶν λαῶν. Πρωτίστως προβαίνουν στὴν καταγραφὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ τῶν Ἑλλήνων τῆς τουρκοκρατίας διὰ γραφίδος τοῦ Δημητρίου Προκοπίου²³⁹. Ἰδούοντας τυπογραφεῖο²⁴⁰ μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντίνη (1701-1769), τὴ Νέα Ἀκαδημία, τὴν ὅποια πρῶτος διευθύνει ὁ Θεόδωρος Καβαλλιώτης, ποὺ συνάμα διδάσκει καὶ συγγράφει βιβλία, τῶν ὅποιων ἡ χρησιμότητα πανθομολογεῖται. Οἱ δὲ συγγραφές, οἱ ὅποιες ἀποσκοποῦν στὴν ἀμεσητή καὶ βελτιωμένη μέθοδο ταχύτερης συμβολῆς στὴν παντοίᾳ ἀνάπτυξῃ συνεχίζονται μὲ τὸν Δανιὴλ Μοσχοπολίτη κ.ἄ.²⁴¹. Πρόγματι στὴ Μοσχόπολη συντελοῦνται πρωτοφανεῖς σὲ δλοντοὺς τοὺς τομεῖς πρόσδοι, οἱ δὲ ἀναντίρροτα βλαχόφωνοι, δίγλωσσοι καὶ πολύγλωσσοι, κάτοικοι τῆς κοσμοῦνται μὲ τὶς δεξιότητες, τὶς ὅποιες τόσο ὄρθιὰ ἐπισημαίνει στοὺς Ἑλληνες κατὰ τοὺς ωμαϊκοὺς χρόνους ὁ Χερτσεργ, καὶ ἀπεικονίζονται τέλεια μὲ ὅσα γνωρίσματα ἀποδίδει στοὺς Ἀρμάνους ὁ Popović²⁴². Ωστόσο οἱ Μοσχοπολίτες ἔχουν πρόσθετο ὀξειόλογο χάρισμα,

ναφέρεται σᾶν ἰσχύουσα ἡ θεωρία περὶ καθόδου. Δράστες δὲ ἀμετανόητοι, διαπράττουν ἀσέβεια τόσο πρὸς τὸν πρῶτο Νεοέλληνα Ἰστορικὸ Κωνσταντῖνο Κούμα, τὸν ὅποιο παραδέχεται καὶ ἡ σύγχρονη Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, Κων. Ἀ. Βαβούσκος, Μαρία Νυσταζούπουλον - Πελεκίδου, ὅσο καὶ πρὸς τὸν Μακεδόνα ἀκαδημαϊκὸ Κεραμόπουλο, τοῦ ὅποιου ἡ βασικὴ βλαχολογικὴ μελέτη του ὑπῆρξε ὁ προεδρικὸς λόγος του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἀσφαλῶς οἱ ἀσεβεῖς ἀδυνατοῦν νὰ ἐκτιμήσουν τὴν πληρούστατα τεκμηριωμένη μελέτη. Ὅμως ἵσως μποροῦσαν νὰ κατανοήσουν ἓνα βλαχολογικὸ ἄρθρο του δημοσιευμένο σὲ κρίσμες στιγμὲς γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος στὴν ἐφημερίδα τῆς Κοζάνης Δυτικὴ Μακεδονία, στὴν ὅποια ἀναδημοσιεύθηκε πρόσφατα. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικὰ καὶ ἔθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά* 16 (1996) 99-119. Ἀναδημοσιεύεται, *Περοραβία* 62-65 (1996) 23-41.

239. Δ. Προκοπίου, Ἐπιτετμημένη Ἐπαρίθμησις τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν καὶ περὶ τινῶν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἀνθούντων, Apud J. A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca* 11 (Hamburg 1722) 769-808. Βλ. καὶ Γ. Α. Λαζάρου, «Δημήτριος Προκοπίου ὁ Πάμπερης καὶ ἡ ἱατοικὴ πρωτοπορία στὴ σύνταξη τῆς ἱατοικῆς βιβλιογραφίας», *Παρονασσός* 39 (1997) 124-128.

240. Νεόφυτος Δούκας, *Μαξίμου Τυρόνου λόγοι*, Ἐν Βιέννη τῆς Αουστρίας 1810, σ. λς'.

241. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Καταγραφὴ καὶ ἐπίτομη ἴστοριά τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας», *Ηπειρωτικό Ήμερολόγιο* (1993-94) 50 κ.ἔ. Ἐπανέκδοση αὐτοτελῆς στὴ σειρὰ μελετημάτων τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα καὶ μετάφραση στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα.

242. Αὐτὸς καταφαίνεται καὶ στὴν ἀδιάλειπτη ἀποδημία, μάλιστα καὶ στὴν ἀναγκαστικὴ

τὴν παροησία, μὲ τὴν ὁποία στὴ Διασπορά τους δηλώνουν τὴν ἐλληνικότητά τους. Ὁ Μοσχοπολίτης Σίνας πρὸς πρόληψη συγχύσεως μὲ τοὺς Βλάχους [= Ρουμάνους] τῆς Τρανσυλβανίας ἀλληλογραφῶντας μὲ τὸν πρῶτο κυβερνήτη τῆς Ἐλλάδος Ἰωάννη Καποδίστρια ὑπογράφει ὡς Πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος Γραικο-Βλάχων Βιέννης²⁴³. Οἱ δὲ βορειότεροι διάσπαρτοι Μοσχοπολίτες, οἱ ἐγκατεστημένοι στὴν Πολωνία, μεταξὺ τῶν στοιχείων, ποὺ καταθέτουν στὶς τοπικὲς ἀρχές, περιλαμβάνουν καὶ τὴ δήλωση, ὅτι εἶναι Γραικοί, χρησιμοποιῶντας τὸ συνηθέστερο τότε ἔθνωνύμιο, ἀλλὰ στὴ λατινική, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Iorga μετὰ τὴν ἔρευνά του στὰ πολωνικὰ ἀρχεῖα: *Honoratus Constantinus Tuszyński, Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis... 1780*²⁴⁴. Τὸ παραδοξότερο εἶναι ὅτι ὁ ἐκρουμανισμένος Val. Papahagi ἀναφερόμενος στὸ δημοσίευμα τοῦ Iorga γράφει τὰ ἔξης: Ὅ Σοφός Ρουμάνος N. Iorga μᾶς ὄμιλει εἰς τὴν “Note Polone” περὶ τῆς μοσχοπολιτικῆς παροικίας τοῦ Roznan καὶ ἀναφέρει πολλοὺς ἐμπόρους τῆς Μοσχοπόλεως, τινῶν τῶν ὁποίων τὰ ὄνόματα προσέλαβον καὶ κατάληξιν πολωνικήν²⁴⁵. Σχολιάζει τὸ αὐτονόητο καὶ ἀφήνει ἀσχολίαστο τὸ σπουδαιότερο, δηλαδὴ τὴ δήλωση τῆς ἐλληνικότητας. Εἶναι ἀντιληπτὴ ἡ

λόγῳ τῆς ἀπάνθρωπης σκυπιταρικῆς ἀπληστίας διασπορά τους. Ὅπου καταφεύγουν, γίνονται παράγοντες προκοπῆς καὶ μεταλαμπαδευτές πολιτισμοῦ. Τίς ὅμοιογνωμένως ἐποικοδομητικές καὶ ἀναπτυξιακές ἐπιπτώσεις τῆς παρουσίας τους στὸν χῶρο τῆς Πελαγονίας σκιαγραφεῖ σαφέστατα ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ ὄμοτιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Ἀ. Βαβούσκος, Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἐλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς νεωτέρας Ἐλλάδος, Θεσσαλονίκη 1959, καὶ στὴ γερμανικὴ γλώσσα, Θεσσαλονίκη 1963. Βλ. καὶ πρόσφατο περιεκτικὸ ἄρθρο τοῦ Γεωργίου Π. Τσότσου, «Οἱ μετοικείες Βλαχοφώνων ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἕπειρο στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (80 χρόνια ἀπὸ τὴν τελευταία καταστροφὴ τῆς Μοσχόπολης)», Δυτικο-Μακεδονικὰ Γράμματα 7 (1996) 324-338. Κατὰ δὲ τὴν ὑποσημείωση τῆς καθηγήτριας Odile Daniel, «Le processus d’islamisation dans les villes d’Albanie aux XVIIe-XVIIIe siècles», A.I.E.S.E.E., *Structure sociale et développement culturel des villes Sud - Est européennes et adriatiques*, σ. 235 σημ. 14, δημιουργεῖται ἡ ἐσφαλμένη ἐντύπωση ὅτι οἱ Μοσχοπολίτες μετὰ τὸ 1769 (ὅχι siège ἀλλὰ catastrophe) κατέψυγαν στὰ Τίρανα πανοικεὶ ἀρκούμενοι σὲ περιθωριακή – σὰν τοὺς γύνφτους – ζωὴ. Οἱ Βλάχοι μαντρώνουν ζωντανὰ καὶ δὲν μαντρώνονται. Γι’ αὐτὸν διασπορὰ τῶν Μοσχοπολιτῶν εἶναι αἰσθητὴ σὲ τρεῖς ἡπείρους, Εὐρώπη, Ἀσία, Ἀφρική. Ἐπίσης ὁ ὄρος orthodoxes δὲν ἔχει νόημα. Διότι οἱ Μοσχοπολίτες, ὅπως γενικά οἱ Βλάχοι, εἶναι ἀποκλειστικά ὁρθόδοξοι. Οἱ ἔξαιρέσεις εἶναι ἐνδεχόμενες ἀλλὰ καὶ ἐλεγχόμενες, ὅπως τῆς μοναχῆς Τερέζας, διάσημης γιὰ τὸ ἀνθρωπιστικὸ ἔργο της. Εξ ἀλλού ἡ βιβλιογραφικὴ παραπομπή, σ. 343 σημ. 40, γιὰ τὴν ἴστορία τῆς Μοσχοπόλεως εἶναι σκανδαλωδῶς μεροληπτικὴ καὶ πενιχροτάτη. Ἀγνοεῖται δὲ παντελῶς ὁ Νεκτάριος Τέρπος, μιλονότι τὸ ἔργο του συνάδει μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεως τῆς O. Daniel.

243. Βλ. Γ. Λάιος, *Σήμαντα Σίνας*, Ἐν Ἀθήναις 1972, σ. 59.

σκοπιμότητα τῆς παρασιωπήσεως, ὅπως φαίνεται στὰ ρουμανόγλωσσα δημοσιεύματά του, στὰ όποια τοὺς Μοσχοπολίτες χαρακτηρίζει Ρουμάνους²⁴⁶! Ίδου δεοντολογία... ὑποδειγματική.

Ἐν τέλει τὸ δεύτερο μέρος τῆς ἀνακοινώσεως, τὸ δημογραφικὸ τῆς Μοσχοπόλεως, παρουσιάζεται πράγματι σὲ προφανῆ καὶ μᾶλλον ἀπαισιόδοξῃ ἐκκρεμότητα. Διότι οἱ ἀριθμοί, ποὺ καταγράφονται γιὰ τὸ σύνολο τῶν κατοίκων τῆς Μοσχοπόλεως, προκαλοῦν δέος καὶ ἀτέλειωτα ἐρωτήματα μὲ τὶς ἐκπληκτικὰ μεγάλες ἀποκλίσεις. Ἐνδεικτικὴ μόνον παράθεση στοιχείων ἐπιτρέπει στοὺς ἐνδιαφερομένους νὰ κατανοήσουν τὶς δυσχέρειες ἐρμηνείας τοῦ προβλήματος καὶ ἐνδεχομένως τοὺς διευκολύνει νὰ συμβάλουν στὴν ἐνδεδειγμένη διέξοδο:

1989	Neagu Djuvara	20.000
1988	M. D. Peyfuss	20.000
1972	St. Adhami	25.000
1975	Odile Daniel	30.000
1959	M. Ruffini	30.000
		- 40.000
1929	I. Caragiani	40.000
1826	F. C. L. Pouqueville	40.000
		- 60.000
1912	S. Novacović	50.000
1895	I. Nenitescu	52.000
1835	W. M. Leake	60.000
1895	G. Weigand	60.000
1913	Ch. Vellay	60.000
1914	Wace - Thompson	60.000
1918	J. Cvijić	60.000
1913	Al. Rubin	60.000
		- 70.000

244. Βλ. N. Iorga, *Note polone, Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, III, 2. Βλ. καὶ *Balcania* 1 (1938) 233-234, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

245. Βαλέριος Παπαχατζῆς, «Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ὑστορίαν τῶν κατὰ τὸν ιη' αἰώνα ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μοσχοπολίτῶν μετὰ τῆς Βενετίας», *Ηπειρωτικὰ Χρονικά* 9 (1935) 287.

246. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἀπορρίπτεται ἀπὸ τοὺς Βλάχους καὶ μάλιστα χαριτωμένα. Βλ. Jean - François Gossiaux, «*Un ethnocentrisme transnational. La résurgence de l'identité valaque dans les Balkans*». *L'Europe entre cultures et nations*. Éditions de la Maison des sciences de

1990	N. Caranica	60.000
		- 70.000
1875	E. Picot	80.000

Οι άποκλίσεις είναι μεγαλύτερες μεταξύ Έλλήνων συγγραφέων:

1992	Κ. Α. Βακαλόπουλος	12.000
1940	Φ. Μιχαλόπουλος	30.000
1985	Κ. Σαρδελῆς	50.000
1972	Μ. Α. Γκιόλιας	50.000
1986	Ν. Μέρτζος	50.000
1993	Ν. Κατσάνης	50.000
1913	Σπ. Λάμπρος	60.000
1919	D. Cassavettes	60.000
1921	L. Maccas	60.000
1975	Θεόφρ. Γεωργιάδης	60.000
1983	Λάζ. Αρσενίου	60.000
1996	Αθ. Λ. Κόρμαλης	60.000
1982	Δ. Τρ. Παπαζήσης	60.000
1978	Έγκ. Λεξικὸν «Ἡλιος»	60.000
		- 65.000
1994	Μιχ. Γ. Τρίτος	75.000
1965	Σ. Ν. Λιάκος	102.000

l'homme, Paris 1996, σ. 197: (*Les Aroumains ne se veulent pas Roumains; certains expliquent même que leur a est un a privatif*).

¹ Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Διεθνὲς Συμπόσιο ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΣ. Θεσσαλονίκη, 31 Όκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1996. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, Ἀρ. 91. Θεσσαλονίκη 1999, 139- 169.

Σύνεδροι, "Ελληνες Βορειοηπειρώτες, Αλβανοί, Αντοτιακοί, Γερμανοί..."

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗΣ

Βαλκανικός νοεῖται κατά κανόνα ό χωρος της νοτιανατολικής Εύρωπης, ό διποτος χωρίζεται από τὸν κορμὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου μὲ τὸ ρεῦμα τοῦ Δουνάβεως. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν πλέον πρόσφατη ἐθνωνυμικὴ ὀνοματοθεσία περιλαμβάνονται σ' αὐτὸν ἀπὸ βιοδρᾶ πρὸς νότο ἡ ρουμανικὴ Δοβρούστσα, ἀπομεινάρι τῆς κάποτε Μικρᾶς Σκυθίας, ἡ Βουλγαρία, ἡ Σερβία, ἡ Σλοβενία, ἡ Κροατία, ἡ Βοσνία-Ἐρζεγοβίνη, τὸ Μαυροβούνιο, ἡ Ἀλβανία, τὰ Σκόπια (FYROM), ἡ Ἑλλάδα καὶ τὸ τουρκικὸ τμῆμα τῆς Θράκης, τῆς ὥποιας οἱ ἥπιστα προστίκουσες πρακτικὲς ἐπανασυγκολλήσεως στὴν Τουρκία εἶχαν ἀποτελέσει πρόσθετο λόγο γιὰ τὸν ἐπιφανὴ πολιτικὸ καὶ πανεπιστημιακὸ ἴστορικό, ἀκαδημαϊκὸ N. Iorga, μὴ συμμετοχῆς του σὲ βαλκανικὸ συνέδριο δργανούμενο στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου. Ἐντυπωσιακὰ ὡς πρώτιστος λόγος μὴ ἀποδοχῆς τῆς προσκλήσεως γνωστοποιήθηκε μὲ διάτονη καὶ διάτορη διακήρυξη ὅτι ἡ Ρουμανία εἶναι χώρα Καρπαθιακή καὶ ὅχι Βαλκανική. Στὴν ἀδόκητη πρόφαση προηγούνται καὶ ἔπονται πολιτικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς προσωπικότητες τῆς Ρουμανίας.

Συγκεκριμένα ὁ Al. A.A. Sturdza, ἀρχηγὸς κιόλας τοῦ ρουμανικοῦ κράτους, γαλλόγλωσση μελέτη του ἐπιγράφει ὄπωσδήποτε περίεργα: *Η Ρουμανία δὲν ἀνήκει στὴν καθ' αὐτὴν βαλκανικὴ χερσόνησο οὔτε ὡς ἔδαφος οὔτε ὡς φυλὴ οὔτε ὡς κράτος*. Ὁ γεωγράφος I. Haikin ἔχει δημοσιεύσει στὸ κατ' ἔξοχὴν εἰδικὸ περιοδικὸ μονογραφία του μὲ τίτλο «*Η Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανική*». Ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan μὲ ἀνακοίνωσή του σὲ διεθνὲς συνέδριο ἀποκλείει τὴν ρουμανικὴ γλώσσα ἀπὸ τὶς βαλκανικές. Ὁ δὲ διμολογούμενως βαθύτατος γνώστης τοῦ βαλκανικοῦ χώρου Ρουμάνος ἐπίσης Adrian Fochi ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Ρουμάνοι οὔτε ἐθνολογικὰ οὔτε γεωγραφικὰ εἶναι βαλκανικὸς λαός.

Τὸ ἐθνωνύμιο *Ρουμάνος*, ἀπότοκο τῆς ἰδρυσεως πέρα τοῦ Δουνάβεως ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας μὲ τὸ ὄνομα *Δακία*, μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Ρωμαίων καὶ τὴν ἐπὶ αἰῶνες ὑποδούλωσή της σὲ ποικιλώνυμους ἐπιδρομεῖς, ἔχασε τὴν ἀρχικὴ ἀπὸ τὴν Ρώμη πολιτικὴ ἔννοια καταντώντας στὴ σημασία δοῦλος καὶ παρεμφερεῖς ὑποτιμητικές, ὅπως ἄλλως τε συμβαίνει καὶ στὴ Δύση. Προφανέστατα ἐξ αἰτίας τούτου οἱ κάτοικοι τῆς ἄλλοτε Δακίας καὶ ἥδη Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν χρησιμοποιοῦν περιφερειακὲς ὄνομασίες, τὶς ὥποιες παραθέτει σὲ συγγραφή του ὁ ἀκαδημαϊκὸς Virgil Cândeа: δὲτεάν (ἀπὸ τὴν Ὀλτενία), μουντεάν (ἀπὸ

τὴ Μουντενία: Βλαχία), μολντοβεάν (ἀπὸ τὴ Μολντόβα: Μολδαβία), ἀρντελεάν (ἀπὸ τὸ Ἀρντεάλ: Τρανσυλβανία), μπανατσεάν (ἀπὸ τὸ Μπανάτ) κλπ.

Ἐπανασυνδέονται δὲ μὲ τὸ ἀπώτατο παρελθὸν χάρη στὸν Κορέση, διάκονο ἀπὸ τὴ Χίο τοῦ Ἀρχιπελάγους Αἰγαίου, ὁ ὄποιος, ὅπως ἀναγνωρίζει ὁ Ρουμάνος G. Giuglea, προβαίνει στὴν ἀποκάθαρση καὶ στὴν ἀποκατάσταση τοῦ τόσο βεβαρυμένου σημασιολογικὰ ὅρου Rουμάνος, συνάμα δὲ βαθμιαῖα καθιστᾶ τὴ δημιόδη, διάχυτη στὴν Καρπαθιακὴ ὥπαιθρο, λατινογενῆ λαλιὰ λόγο γραπτὸ καὶ βραδύτερα ἐπίσημο τόσο στὴν Ἐκκλησία ὅσο καὶ στὴ δημόσια ζωή.

Ἐξ ἄλλου τὸ σημερινὸ ἔνιατο ἔθνωνύμιο Rουμανία, ἀνυπόστατο παντελῶς πέρα τοῦ Δουνάβεως, ἀφοῦ ἡ ρωμαϊκὴ ἑταρχία Δακία ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Αὐγολιανὸ τὸν τρίτο αἰώνα (272 μ.Χ.), ἐνῶ ἡ γένεση τοῦ ὅρου Romania συντελεῖται τὸν τέταρτο, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς H. Mihaescu ἐπικαλούμενος τὸν J. Zeiller. Συνεπῶς εἶναι νεοεισαγόμενο. Εἰσάγεται δὲ ὑπερδουνάβια ἀπὸ τὸν Δανιὴλ Φιλιππίδη, μέγα διδάσκαλο τοῦ Γένους, φυσικὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ πρῶτο ἴστορικὸ τῆς “Rουμανίας”, κατὰ τὸν Eugen Stănescu κ.ἄ.

Διάσημοι πάλι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες παρουσιάζουν πολυσχιδεῖς καὶ ἐποικοδομητικὲς δραστηριότητες Ἑλλήνων καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως καθ' ὅλες τὶς ἴστορικὲς περιόδους. Ἡδη ἀπὸ τὸν μυκηναϊκὸν χρόνον, κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ E. Condurache, οἱ Ἑλληνες χρησιμοποιοῦν τὴν χιλιοτραγουδημένη μεγαλειώδη ὑδάτινη ὁδικὴ ἀρτηρία τοῦ Δουνάβεως, στὸν ὄποιο θρυλεῖται ὅτι εἰσῆλθαν καὶ μὲ τὴν πρωτοπόρῳ Ἀργῷ ὡς Ἀργοναῦτες! Ὁ ἴδιος διερευνώντας τὴν παμβαλκανικὴ ἀκτινοβολία τῆς Δωδώνης καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι «οἱ Πελασγοὶ θὰ ἤσαν ἀληθινοὶ πρόγονοι τῶν Ἑλλήνων», παραθέτοντας ὅλες τὶς ἀρχαῖες πηγὲς τεκμηριώσεως τοῦ κειμένου του.

Οἱ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan σὲ περιεκτικὸ μελέτημά του, ἐπιγραφόμενο Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ διείσδυση στὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως σκιαγραφεῖ τὴ μακραίωνη καὶ πολυπληθῆ ὥπαιξη Ἑλλήνων κατὰ μῆκος τοῦ πλωτοῦ Δουνάβεως καὶ τῶν παραποτάμων του ἀποκαλώντας τὸν “ἑλληνικὸ ποταμό”! Οἱ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nicolae Bănescu σὲ ἀνακοίνωσή του, ἀπὸ τοῦ βῆματος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἀναγόρευσή του ὡς ἀντεπιστέλλοντος μέλουνς, μὲ θέμα «Μεταξὺ Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων - αὐτὸ ποὺ μᾶς διδάσκει τὸ παρελθόν», τονίζει ὅτι ἡ ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἀνακόπηκε διόλου μὲ τὴν κατάκτηση ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τοῦ χώρου, στὸν ὄποιο συμβιώνουν μὲ αὐτόχθονες οἱ Ἑλληνες καὶ εὐοδώνονται ὅλες οἱ ἐπιδόσεις τους. Τὸν χαρακτηρίζει δὲ ὡς «χώρα ἀληθινὰ γετο-ἑλληνική», ὅπου δὲν ἔπαυσαν νὰ ὅμιλοιν καὶ νὰ γράφουν ἑλληνικά! Ἐφθασαν μάλιστα νὰ κάνουν λόγο γιὰ “Μει-

ξέλληνες”! Μεταγενέστερα σε σύγγραμμα ίταλόγλωσσο, ἐπιγραφόμενο *Oι Ἑλληνες στὸν Κάτω Δουναβὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο ὧς τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση, ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Dumitru Pippidi ἴστορει τὴν ἀμοιβαῖα ἔξυπηρετικὴ καὶ πολλαπλῶς ἐπωφελῆ συνύπαρξη γηγενῶν καὶ ἐπήλυδων παραθέτοντας παραδείγματα, στὰ ὅποια τὸ ἔλληνικὸ τάλαντο ἐκδηλώθηκε σὲ δλοὺς τοὺς τομεῖς ἐνασχολήσεων, ἀκόμη καὶ τῆς πρώιμης τοπικῆς διπλωματίας.* Ἐνδεικτικὸ δὲ παράδειγμα καὶ ἀδιαμφισβήτητα πειστικὸ δηλώνεται μὲ τὴν Ἰδιάζουσα περίπτωση *Ἐλληνα ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Δακίας ἐπὶ βασιλείας Βυζαντίου.* Πρόκειται γιὰ τὸν πασίγνωστο *Ἀκορνίωνα*, στὸν ὅποιο καὶ ἀνατέθηκε ἡ ἐκπροσώπηση τῆς Δακίας γιὰ συνομιλίες μὲ τὸν Πομπτίο στὴν *Ἡράκλεια* (*Μοναστήρι, Βιτώλια*) τῆς Πελαγονίας ἐν ὅψει τῆς μάχης τῆς Φαρσάλου.

Ἄσφαλῶς δὲν ἀποτελοῦσε προνόμιο ἀποκλειστικὸ τῶν Ἑλλήνων διπλωματικῆς σταδιοδορίας ἡ γνώση τῆς λατινικῆς γλώσσας. *Ο Pippidi σημειώνει ὅτι τὸν 3^ο αἰώνα στὴν Ὁδησσό μνημονεύεται “φυλὴ Ρωμαίων”, ἡ ὅποια δὲν ἀπαρτίζόταν ἀπὸ Ρωμαίους, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἔλθει καὶ ἐγκαταστάθηκαν σ’ αὐτὴ τὴν πόλη.* Στὴν πραγματικότητα ἦταν ὄνομα ἀπονεμημένο σὲ φυλὴ Ἐλλήνων, Ρωμαίων πολιτῶν, χρήστων τῆς λατινικῆς καὶ κατ’ ἀκολουθίαν Βλάχων, ἀλλὰ Ἐλλήνων Βλάχων! *Ο ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Radu Vulpe ὡς σχολιαστὴς στὴν ἐπανέκδοση τῆς ἔξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσας συγγραφῆς τοῦ ὁμιλόγου του V. Pârvan, Ἀπαρχές τῆς ρωμαϊκῆς ζωῆς στὶς ἐκβολές τοῦ Δουνάβεως προσθέτει:* «Οἱ Ἑλληνες τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχαν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρούτσᾶς καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως ὅσες καὶ στὸ παρελθόν. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ οἰκονομικὰ ἐπωφελοῦνται τὰ μέγιστα τῆς ἐγγυημένης ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ κράτος τάξεως στὶς περιοχὲς αὐτές. Τὰ ρωμαϊκὰ τεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δοβρούτσᾶς κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος, κατασκευάζονται ἀπὸ Ἐλληνες. Μόνο ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεων τους μὲ ὅποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴ ἴδιότητα εἴτε ἐντόπιοι εἴτε ἐπήλυδες ἀπὸ μακρύτερα, οἱ Ἑλληνες ἥσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὀμιλήσουν στὴ λατινική, τὴν μόνη ἀντιληπτὴ γλώσσα ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν».

Οἱ Ἑλληνες λατινοφωνοῦν, ἐπειδὴ εἶχαν λατινοφωνήσει οἱ ἀλλογενεῖς συγκάτοικοί τους, τῶν ὅποιων οἱ γλῶσσες, γετική, δακικὴ κ.ἄ. στερούμενες γραφῆς δὲν ἀντεῖαν στὴν ἔξαπλωση τῆς λατινικῆς. Γιὰ λατινομάθεια Ἐλλήνων ὁμιλεῖ παραστατικὰ καὶ μὲ περισσὸ σαφήνεια τὸν 6^ο αἰώνα, ἐπὶ Ιουστινιανοῦ, ὁ Ιωάννης Λυδός, Καππαδόκης χρονογράφος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ διοικητὴς (*praefectus praetorio*) τῆς *“Εὐρώπης”*, ὅπως ὀνομάζεται τότε ἡ Χερσόνησος τοῦ Αἴμου, ἡ κάτω τοῦ Δουνάβεως ΝΑ Εὐρώπη,

τὰ σημερινὰ Βαλκάνια. Τὴν ἀπόλυτη δὲ ἀποδοχὴν τῆς ἀνεκτίμητης Ἰστορικά, γλωσσολογικὰ καὶ δημογραφικὰ μαρτυρίας διακηρύσσουν καὶ σύγχρονοί μας Ρουμάνοι ἐπιστήμονες, π.χ. I.I. Russu, E. Lozovan, C. Poghirc, ἀνευλαβῶς δὲ καὶ ἀνορθόδοξα καὶ ἀνεπίτρεπτα, ἀφοῦ ἀπαλεῖφει, σφήνει, ἔξοβελίζει τὸν πράγματι οὐσιωδέστερο τῆς Λυδικῆς περιοπῆς ὅρο “Ἐλληνας” ὁ H. Mihăescu!

Πάντως ὁ Βέλγος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λιέγης Michel Dubuisson σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων του διασαφηνίζει τὸ θέμα μὲ πειστικότητα: «Ἄσφαλῶς οἱ Ἐλληνες μαθαίνουν τὴ λατινική, ὅλλα γὰρ λόγους πρακτικούς». Γίνεται δὲ καὶ σαφέστερος: «Οἱ Ἐλληνες, γὰρ νὰ εἰσέλθουν στὴν ωμαϊκὴ διοίκηση, εἶναι ἀνογκασμένοι νὰ μάθουν τὴ λατινική». Ταυτόχρονα δὲ καὶ αἰτιολογεῖ: «Ἡταν ἔντονα ἐπιτακτικὴ ἡ ἐκμάθηση τῆς λατινικῆς, ἐὰν κανεὶς ἐπιθυμοῦσε νὰ χαίρεται τὰ δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη. Ἐπομένως ἡ πρωτοβουλία προερχόταν ἀπὸ τοὺς ὑποταγμένους λαοὺς». Πολὺ πρωτύτερα ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς G. Hertzberg εἶχε δημοσιοποιήσει τὶς διάφορες δυνατότητες τῶν Ἐλλήνων «εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν ἀπ’ ἐύθειας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐν ταυτῷ δὲ νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ τὰ πολυειδῆ προσωπικὰ συμφέροντα, καθ’ ἄ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (*civis Romanus*) καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων... ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηρόων...».

Ἡ λατινομάθεια ἄλλως τε Ἐλλήνων εἶναι ἀποδειγμένη ἀρκετὰ πρώιμα ἀπὸ τὸν Léon Lafoscade, συνεργάτη τοῦ Ψυχάρη στὸ Παρίσι, Πρακτικὴ Σχολὴ Ἀνωτάτων Σπουδῶν. Τὴν διαπιστώνει δὲ στὴν ἐλληνικὴ χερσόνησο κατὰ ζῶνες ἐδαφικές καὶ νησίδες, ὅπως ἀκριβῶς ἐπιβιώνουν οἱ Βλάχοι. Περίτρανα πάλι ἐπαληθεύεται χάρη στὴ συλλογικὴ μελέτη τοῦ λατινικοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ Γάλλους, Γερμανούς, Ἐλβετούς, ποὺ πιστοποιοῦν τὴν χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ Θεσσαλούς τῶν περιοχῶν Πελασγιώτιδας, ὅπου τὸ Δομένικο, τὸ Πραιτώρι, τὸ Ἀμιούρι, τὸ Παλαιόκαστρο, τὸ Κουκούλι, ἢ Βίγλα, ἢ Δεσκάτη, ἢ Σκόμπα, ἢ Μιλόγουστα, ἢ Βερδικούσια.... Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῆς ὁμάδας ἐργασίας, καθηγητὴς τοῦ 2^{ου} Πανεπιστημίου Λαών, Bruno Hellly μὲ συνεργασία του, ἢ ὅποια περιλαμβάνεται στὸν ΣΤ΄ τόμο τῆς Ἰστορίας τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἐθνους (I.E.E. Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν) μὲ τίτλο Θεσσαλία, ἀναπτύσσει τὴν ἐπιχειρηματολογία του γιὰ ἐκλατινισμὸ Θεσσαλῶν, τοὺς ὅποιους στὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο συσχετίζει μὲ τοὺς Βλάχους τῶν ἡμερῶν μας. Περίπου παράλληλα πολυμερέστερη ἔρευνα διενεργεῖ ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ Bochum Γερμανίας Cicerone Poghirc, κατὰ τὸν ὅποιο καὶ μόνον τὰ λατινογενῆ τοπωνύμια ἀρκοῦν ὡς ἀποδεικτικὰ αὐτοχθονίας καὶ ἐκλατινισμοῦ τῶν μνημονευομένων θεσσαλικῶν περιοχῶν καὶ ὅχι μόνον, ἀφοῦ παρόμοια τοπωνύμια σώζονται καὶ στὰ μεθόρια Θεσσαλίας-Μακεδονίας, π.χ. Βελβεντός, Σέρβια, Κοζάνη, Καισάρεια, Γρατσιάνη, Γαλλιανή (Κάλλιανη), τὰ ὅποια ἔχει

μελετήσει καὶ παρουσιάσει ὁ καθηγητὴς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων Ἀντώνιος Θαβώρης. Ἐπὶ πλέον ὁ ἐπίσης Ρουμάνος, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, G. Brătianu κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου γράφει: « Ἡ Μακεδονία καὶ ἔνα μεγάλο μέρος τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς χερσονήσου εἶχαν γίνει δίγλωσσα. Ἐδῶ ἡ λατινικὴ ἦταν ὅμιλουμένη καὶ γραφομένη ὅσο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα».

Σχετικὰ πρόσφατα καὶ ἔξ ἀφορμῆς τῆς πρώτης στὴν Ἑλλάδα Βλαχολογικῆς διδακτορικῆς διατριβῆς ὁ διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, συνάμα δὲ βασικὸς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τῆς I.E.E. Μιλτιάδης B. Χατζόπουλος μετὰ μελέτη λατινικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Βεροίας καὶ χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἡπειρωτικῆς πόλεως Φωτικὴ ἐπιβεβαιώνει ἐκλατινισμὸν Ἑλλήνων στὴ Μακεδονία καὶ Ἡπειρο. Δηλαδὴ διαπιστώνει ὅτι κατὰ τὴν Ρωμαιοχριστιανική γίνονται χρῆστες καὶ τῆς λατινικῆς, λατινόφωνοι, ὅτι ἀρχικὰ σημαίνει καὶ ἡ λέξη Βλάχος.

Ωστόσο ἔναρξη γενέσεως Βλάχων ἔξ Ἑλλήνων ἐπισημαίνεται καὶ πρὸ τῆς οὐσιαστικῆς ρωμαιοχριστιανίας, μάλιστα δὲ ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἡπειρο καὶ χρονολογικὰ κατὰ δύο ἐκδοχές. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης ὁρίζει τὸ ἔτος 239 π.Χ., ὁ δ' ἐμβρυθέστατος μελετητὴς τοῦ θέματος C. Poghirc τὸ ἔτος 229 π.Χ. Ὡς πρὸς τὰ αἴτια ἐπέρχεται συμφωνία. Ἀποδίδεται στὴν ἀδόριτη ἀνάγκη συμπράξεως Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων ἐναντίον Ἰλλυριῶν, οἱ ὅποιοι διέτρεχαν διαρκῶς τὰ ἀδριατικὰ παράλια λυμαινόμενοι ἡ παρεμποδίζοντας τὴν ἐλεύθερη διακίνηση ἀνθρώπων καὶ ἀγαθῶν μεταξὺ τῶν δύο χερσονήσων, ἑλληνικῆς καὶ ἵταλικῆς, ἐπὶ ξημάτῳ καὶ τῶν δύο ἀντίστοιχα λαῶν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ σημερινοὶ Ἑλληνες ἐννοοῦν ὑπαρξη προγόνων τους ὡς τὰ Ἰόνια νησιά μὲ βορειότερο τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν ἀπέναντι Ἡπειρο, ἔστω καὶ μὲ τὰ γεωγραφικὰ δεδομένα τοῦ Πατέρα τῆς Γεωγραφίας Στράβωνα, κατὰ τὸν ὅποιο Ἑλληνες-Ἡπειρώτες καὶ Ἰλλυριοί ἔχουν ὡς σύνορο τὸν ποταμὸ Γενυσό-Γενούσσο-Σκούμπη, τοῦ ὅποιου τὸ ρεῦμα σὲ μεγάλα διαστήματα συμπίπτει μὲ τὴν πανάρχαια παρὰ τὸ ρωμαϊκὸ ὄνομα Ἐγγατία ὅδο μὲ δύο ἀφετηρίες στὶς ἀδριατικὲς ἀκτές, τὶς πόλεις Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνος-Δυρράχιο, ὑπενθυμίζεται ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Σεβίλλης καὶ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Ἰσπανίας Ἰσίδωρος ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Πάπα γνωματεύει ἀποκαλώντας τὸ Ἰλλυρικὸν Graecia καὶ ὁρίζοντας πρώτη ἑλληνικὴ περιφέρεια τὴ Δαλματία! Τὴ θέση τοῦ πολυεπιστήμονα κληρικοῦ ὑπερθεματίζει ὁ σύγχρονός μας καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Πάδοβας Lorenzo Braccesi, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ εὐγλωττότατα ἐπιγραφόμενο σύγγραμμά του Grecità adriatica, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἀπὸ τὸ ἐπίτευγμα συνεργασίας μὲ τὴν καθηγήτρια Benedetta Rossignoli ὑπὸ

τὸν καταπληκτικὸ τίτλο Hellenikós Kolpos, ἀποτολμώντας νὰ ὀνομάζουν τὴν Ἀδριατικὴ ἑλληνικὸ κόλπο.

Εἰδικὰ ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικότητα τῆς Βορείου Ἡπείρου σώζονται γνήσιες ἴστορικὲς πηγὲς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητας, καθὼς καὶ τῶν μέσων χρόνων, π.χ. Πολύβιος, Στράβων, Τίτος Λίβιος, Προκόπιος κ.ἄ. Τελοῦν δὲ σὲ ἀδιαμφισβήτητη ἰσχὺ καὶ στοὺς χρόνους μας, κατὰ τοὺς ὅποιους ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες ἀνακοινώνονταν σὲ περιφερειακὰ καὶ διεθνῆ συνέδρια, ὅπως ὁ Vlad Popovic', ὁ ὅποιος ἐπαναφέρει ἀλώβητη τὴν μαρτυρία τοῦ Προκοπίου. Τὴν ἀδιάκοπη ἑλληνικότητα διαπιστώνονταν ἴστορικά, γλωσσολογικά, τοπωνυμικά καὶ ἀνθρωπωνυμικά, ἔξειδικευμένοι καὶ εὐφημότατα γνωστοὶ ἐπιστήμονες, N.G.L. Hammond, Fanoula Papazoglou, P. Cabanes, O. Masson, Vl. Georgiev, R. Vulpe κ.ἄ., Ὁ τελευταῖος ἐπισημαίνει στὸν χῶρο τῆς Βορείου Ἡπείρου ἀνυπαρξία Ἰλλυρικῶν ὀνομάτων ἀλλὰ ὑπαρξη ἀποκλειστικὰ ἑλληνικῶν μὲ δείγματα ἐμφανῆ ρωμαϊκῶν, ποὺ ὅπωσδήποτε μαρτυροῦν κάποια ἐπίδραση τῆς λατινικῆς γλώσσας. Ἡ δὲ διάδοσή της δὲν εἶναι ἀπαραίτητα ἔξαναγκαστική. Μεταξὺ τῶν παραγόντων ἔξαπλωσεως λογίζεται καὶ ἡ συνήθως ἐθελουσία γιὰ βιοποριστικοὺς λόγους ἔνταξη Ἡπειρωτῶν -καὶ ὅχι μόνον- στὰ βοηθητικὰ (auxilia) τιμήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Βέβαια ἐπιλέγονται ὅσοι ἐπαγγέλλονται καὶ πρὸ πάντων διακρίνονται ὡς ἴκανοι μεταφορεῖς, ἀγωγιάτες, κιρατζῆδες, ὅπως συμπεραινοῦντον ἔμπειροι ἐπιστήμονες τῶν χρόνων μας, π.χ. S. I. Oost, N.G.L. Hammond, G. Cheesman, P. Cabanes κ.ἄ. Εὐνόητα ἡ λατινικὴ ἐπίδραση, ἡ λατινοφωνία, ἐπανίσταται, ὅταν Ἐλληνες ἔντάσσονται καὶ στὸν τακτικὸ ρωμαϊκὸ στρατό, ἐκούσια ἡ καὶ ἀκούσια, κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς ἐμψυλίους πολέμους, ὅπως καταδεικνύεται σὲ καταπληκτικὰ τεκμηριωμένες διδακτορικές διατριβές. (Βλ. Ἀγόρω (Ρίτα) - Ἐλισάβετ Λαζάρου, Ἡ ἀπονομὴ Ρωμαϊκῆς Πολιτείας στοὺς Ἐλληνες Μακεδονίας - Ἡπείρου κατὰ τὴν προχριστιανικὴ περίοδο. Ἀθήνα 2000).

Τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τὰ παρεπόμενα δὲν ἔξαντλοῦνται σὲ τυπικὴ πιστοποίηση μὲ κάποιο δίπλωμα ἡ ἀπολυτήριο. Κατὰ τὴ διάρκειά της, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τῆς καθηγήτριας Iza Biezunska-Malovist, ὁ στρατευμένος ἀποκτᾶ κάποιες δεξιότητες, μεταξὺ τῶν ὅποιων ἡ γνώση τῆς λατινικῆς γλώσσας, καθὼς καὶ αἱσθητὲς οἰκονομίες σὲ μετρητὰ ἡ ἀκίνητα. Τὰ τελευταῖα δὲ στὴν ἀρχαίᾳ Ἑλλάδᾳ συνιστοῦν προβλήματα, τῶν ὅποιων διαφωτιστικὴ διερεύνηση διατίθεται καὶ σὲ συλλογικὸ τόμο τῶν ἐκδόσεων M.I. Finley. Στὸν παλαιμάχο, βετεράνο, ἀπονέμονται καὶ αὐτοκρατορικὰ προνόμια. Ἀναπόδραστα γίνεται δέκτης δωρεῶν πνευματικῶν καὶ θεολογικῶν.

Ο Poghirc, ὁ ὅποιος ἀπέδειξε καὶ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ ἐθνολογικοῦ-γλωσσικοῦ ὑποστρώματος σύνολης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου παρατηρεῖ ὅτι πολὺ ἐνωρὶς ἐκδηλώνεται δυνατὴ παρουσία χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν

ρωμαϊκών λεγεώνων συγκροτημένων ἐξ ὀλοκλήρου ἀπό Μακεδόνες, πρὸς τοὺς ὅποίους οἱ Ρωμαῖοι ἔτρεφαν ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη καὶ μεγάλο θαυμασμό. Εὗλογα θὰ μποροῦσε νὰ θεωρεῖται σὰν τεκμήριο κτήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου Πολίτου ἡ ρωμαϊκὴ ἀνθρωπωνυμία τῶν δύο Μακεδόνων, τοῦ Γαῖου ἀπὸ τὴ Δόβηρο καὶ τοῦ Σεκούνδου ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, στοὺς ὅποίους ὁ καθηγητής Θεολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Nancy Frédéric Taillez ἀναγνωρίζει τὴν πρωτορία τους στὸν Χριστιανισμὸν παρουσιάζοντάς τους ὡς τοὺς πρώτους χριστιανοὺς τῆς Εὐρώπης! Ἐτσι οἱ δύο δίγλωσσοι Μακεδόνες, χρῆστες τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸν τρίγλωσσον ἀπόστολο Παῦλο, χρῆστη τῆς μητρικῆς του γλώσσας, ἑβραϊκῆς, τῆς ἑλληνικῆς, ἐπικρατέστερης καὶ στὴ γενέτειρά του Ταρσό, καὶ τῆς λατινικῆς, ἐπακόλουθης τοῦ τίτλου τοῦ Ρωμαίου Πολίτου, τὸν ὅποιο καὶ ἐπικαλεῖται ἐπανειλημένα, συνομιλώντας ἑλληνικά!

Αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὸν κανόνα στὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ βιορειότερα ἐντὸς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ ὑπερδουνάβια. Βέβαια, ὅταν π.χ. λατινοφωνοῦν Ἰλλυριοί γενόμενοι Ἰλλυριόβλαχοι, τῶν δόποιων ὁ τελευταῖος ἐκδημεῖ μόλις τὸ 1898, γνωστὸς καὶ μὲ τὸ ὄνομά του, ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Alexandru Rosetti ὡς Antonio U. Burbur, Ἐλληνες πάλι λατινόφωνοι, Ἐλληνόβλαχοι τῆς περιοχῆς (Σαλώνων Δαλματίας Duje Rendic'- Miocetic', Graeciae Ἰσιδώρου Σεβίλλης, Grecitā adriatica Braccesi, Ἐλληνικοῦ κόλπου Ἀδριατικῆς Braccesi-Rossignoli...) καρίζουν τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου σὲ πληθυσμοὺς Ἰλλυρικοὺς λατινικά! Μάλιστα ὁ γεννημένος στὴ Στριδώνα τῆς Δαλματίας δίγλωσσος, Ἐλληνόβλαχος, ἐπίσκοπος Ιερώνυμος, ὁ Ἀγιος, διευρύνει τὸν ὄριζοντα δράσεώς του, δηλαδὴ ποιμενάρχης, διδάσκαλος, συγγραφέας, μεταφραστής.... Μεταφράζει δὲ καὶ τὴ Βίβλο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα στὴ λατινικὴ δημιουργώντας τὴν περίτυστη Βουλγκάτα, Vulgata, πιγή πίστεως κατὰ γνωμάτευση τῆς Συνόδου τοῦ Τριδέντου.

Στὸν ἴδιο ἄξονα πρὸς νότο, στὸν χῶρο τῆς Ἡπείρου, δρᾶ διαρκῶς δυναμικὰ πάλι δίγλωσσος, Ἐλληνόβλαχος Ἡπειρώτης, ὡς ἐπίσκοπος Φωτικῆς, ὁ Διάδοχος, ὁ ὄποιος, κατὰ τὸν Hammond, ἦταν ὁ πιὸ περίφημος ἐπίσκοπος κι ὁ πιὸ διακεκριμένος συγγραφεὺς τῆς Ἡπείρου, τὰ δὲ συγγράμματά του στὴν Ἐλληνικὴ θαυμάζονται γιὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ρυθμοῦ καὶ τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ πολυμάθειας. Στὸν Διάδοχο ἀποδίδεται δυνητικὰ καὶ ἡ σύνταξη στὴ Λατινικὴ τῆς ἑκκλήσεως ποὺ ἐκφωνήθηκε ἀπὸ τὸ ἐπισκοπᾶτον τῆς Ἡπείρου πρὸς τὸν Λέοντα Ι'. Δὲν ἐκπλήσσει διόλου τὸ ἐνδεχόμενο δοθέντος ὅτι δίγλωσσος Ἡπειρώτης, ὁ K. Καικίλιος, εἰσηγήθηκε καὶ τὴ σπουδὴ τοῦ Βιργιλίου στὴν ἐκπαίδευση τῆς “Ἐλληνίδας”, κατὰ τοὺς J. Bayet, J. Bérard, G. K. Galinski, G. Manganaro, D. Kienast, D. Roussel..., Ρώμης.

Βέβαια οἱ Ἡπειρῶτες δὲν ἀποδημοῦν πάντοτε πρὸς τὴ Δύση. Ἀποτολμοῦν

καὶ σὲ ταραγμένους ἀκόμη καιρούς, σὲ χρόνους, κατὰ τοὺς ὅποιους προσεγγίζει ἦ ἐγκαθίσταται προσωρινὰ ἥ καὶ γιὰ διαρκέστερο διάστημα χρόνου στὰ Παραδουνάβια καὶ στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως Δακία πανσπερμίᾳ ἐπιδρομέων, καθὼς καὶ ἔξαναγκασμένων σὲ μετακινήσεις πληθυσμῶν. Ὁπωσδήποτε συνιστᾶ ἐντυπωσιακὸ γεγονὸς ἡ ἰχνηλάτηση ἐνός, τοῦ ὅποιου τὸ ὄνομα Aethicus Histicus (4ος - 5ος αἰ. μ.Χ.) ὑποσημαίνει καταγωγή του ἀπὸ Θεσσαλο-Ηπειρῶτες Αἰθίκους. Βιβλιογραφικὰ δὲ προβάλλει ὡς φιλόσοφος καὶ κοσμογράφος. Πάντως παραμένει ἄγνωστος στὸν τόπο τῶν πιθανῶν προγόνων του, μὲ βάση καὶ τὸν ἐφετεινὸ πίνακα Ἀνακοινώσεων τοῦ 2^{ου} Ἑπιστημονικοῦ Συνεδρίου Δήμου Αιθήκων -sic- (Ἐλάτη, 19-20 Ιουλίου 2008). Ἰως ἔγινε λόγος στὴν 1^η Εἰσίγηση τοῦ 25^{ου} Ἀνταμώματος τῆς Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων (5.7.2008), τουλάχιστον μὲ ὄνομαστικὴ μνεία!

Ἀληθινὸ εὑρημα προβάλλει ὁ Ρουμάνος E. Lozovan διαβάζοντας συγγραφὴ τοῦ μεγάλου γλωσσολόγου G. Rohlfs, σχετικὴ μὲ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλώσσα στὴν Κάτω Ιταλία, στὴν ὅποια συναντᾶ καὶ περισυλλέγει σημαντικὸ ἀριθμὸ ἐλληνικῶν κτηνοτροφικῶν ὄρων, κοινῶν στὶς κατωΐταλικὲς διαλέκτους καὶ στὴ ρουμανικὴ γλώσσα. Συνάγεται δὲ ὅτι οἱ Ἐλληνες ὅχι μόνον στὴν ἀφετηρία, στὴ μητροπολιτικὴ Ἐλλάδα, ἀλλὰ καὶ στὴ Μεγάλη Ἐλλάδα ἐπιδίδονται στὴν κτηνοτροφία, τὴν ὅποια ὁ ὑπέροχος τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ἐκρουμανισμένος ἀκαδημαϊκὸς Th. Capidan ἀπέκλειε γιὰ τοὺς Ἐλληνες, ἀν καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι Ἐλληνες καὶ Λατίνοι συγγραφεῖς τὸν διαφεύδουν. Ἀντίθετα ὁ ἀκραιφνῆς Ρουμάνος καὶ θεράπων τῆς ἐπιστήμης E. Lozovan τονίζει ὅτι καταφθάνουν στὴ Δακία Μεγαλοελλαδίτες μετανάστες καταθέτοντας καὶ γλωσσικὰ διαπιστευτήρια τῆς χώρας προελεύσεως γιὰ μετεγκατάσταση.

Ομως οἱ αἰσθητότερες μαζικές ἀφίξεις Ἐλλήνων στὴ Δακία συνδέονται μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Τραϊανοῦ πρὸς ἵδρυση ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας-προφυλακῆς πέρα τοῦ Δουνάβεως. Γιὰ τὴν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ του συγκροτεῖ ἐκστρατευτικὸ σῶμα κατὰ προφανῆ προτίμηση ἀπὸ Ἐλληνες τῆς Ἐγγύς Ανατολῆς, τοῦ Ἐλληνιστικοῦ Κόσμου, καὶ τῶν μεγαλονήσων Κύπρου καὶ Κρήτης, καθὼς καὶ ἔμπειρους Ἐλλαδίτες, Ἀκαρνάνες, Αἰτωλούς, Ηπειρῶτες καὶ πρὸ πάντων Μακεδόνες, ἥδη κατ' ἐπανάληψη δοκιμασμένους. Ἀπὸ αὐτοὺς προέρχεται καὶ ὁ τρομερὸς Μάξιμος, τοῦ ὅποιου ἥ ἐλληνικότητα λανθάνει λόγῳ τοῦ πλήρους ρωμαϊκοῦ ὀνόματος Ti. Claudius Maximus, ὅπως παρατηρεῖ ἡ Fanoula Papazoglou. Σκιαγραφεῖται ὡς δεινότατος πολεμιστής, πραγματικὸς Μακεδονόβλαχος, γιὰ τὸν ὅποιο λέγεται ὅτι συνέλαβε καὶ ἀποκεφάλισε τὸν ὁμοιογονυμένως σκληροτράχηλο βασιλιά τῆς Δακίας Δεκέβαλο! Ἀπὸ τοὺς Μεσανατολίτες διακρίνονται ὁ Κρίτων καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος. Ὁ πρῶτος ἦταν προσωπικὸς ἱατρὸς τοῦ αὐτοκράτορα καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ

έκστρατευτικού σώματος. Ἐκτὸς τῶν Ἰατρικῶν καθηκόντων ἐπιδόθηκε καὶ στὴν ἐνδελεχῇ διερεύνηση τῆς λαϊκῆς Ἰατρικῆς καὶ τῶν φαρμακευτικῶν βοτάνων. Πιθανὸ δὲ πρότυπο εἶχε τὸν Πατέρα τῆς Ἰατρικῆς Ἰπποκράτη, ὁ ὅποιος στὸ σύγγραμμά του «Περὶ ἀνέμων, ὑδάτων καὶ τόπων» πρῶτος ἀνοίξε τὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἀνθρωπογεωγραφία ἐφαρμόζοντας τὴν μέθοδο τῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας. Κατὰ πρόσφατη ἄλλως τε ἐπισήμανση καθίσταται προσφιλῆς καὶ στοὺς σύγχρονους κοινωνικοὺς ἐπιστήμονες, εὐνόητα δὲ καὶ στοὺς ἴστορικοὺς τῆς Ἰατρικῆς. Ὁ Κρίτων ἔξαπαντος συγγράφει βιβλίο ἐπιγραφόμενο *Περὶ ἀπλῶν φαρμάκων* σὲ πέντε μέρη, τῶν ὅποιών ἀποσπάσματα ἀναφέρει ὁ Γαληνός. Περισσότερο σχολιασμένο φέρεται τὸ ἐπιγραφόμενο *Κοσμητικά*, καθὼς καὶ τὸ περιφημότερο *Γετικά*. Τοῦ τελευταίου σημαντικὰ ἀποσπάσματα διασώζει ὁ Ιωάννης Λυδός, τὰ ὅποια ἀξιολογοῦν εὔστοχα διακεκριμένοι ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας τῶν ἡμερῶν μας, καταγόμενοι ἀπὸ ρουμανίσαντες Βλάχους μετὰ τὴν πολύμιορφη προπαγάνδα, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι προσποιοῦνται παντελῇ ἄγνοια τῆς σπουδαιότερης μαρτυρίας τοῦ Βυζαντινοῦ ἴστορικοῦ γιὰ τὸν ἐκλατινισμὸν Ἑλλήνων, παραδεκτὸ πλήρως ἀπὸ ἀκραιφνεῖς Ρουμάνους ἐπιστήμονες, π.χ. Lozovan, Russu, Poghirc κ.ἄ. Ἀσφαλῶς εἶναι ἀξιοσημείωτη καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα τοῦ Κρίτωνος, ὁ ὅποιος ὡς Ρωμαίος πολίτης σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόλυτα ρωμαϊκοῦ τύπου ὄνομά του, Titus Statilius Crito, προτιμᾶ συγγράφοντας τὴν Ἑλληνική, μιλονότι πρέπει νὰ εἶναι γνώστης καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσας. Θυμίζει συμπεριφορὰ Ἑλληνοβλάχων διαχρονικά!

Ο τρίτος διάσημος τῆς στρατιᾶς Τραϊανοῦ εἶναι Δαμασκηνός, ἀπὸ τὴν Δαμασκό, μηχανικὸς καὶ ἀρχιτέκτων, τεχνικὸς σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορα, κατασκευαστὴς τῆς πολυφημισμένης γέφυρας Drobeta τοῦ Δουνάβεως, ἡ ὅποια ἔξασφάλισε τὸ πέρασμα τοῦ μεγάλου ποταμοῦ καὶ ἐπιτάχυνε τὴν κατάκτηση τῆς Δακίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους! Ὡστόσο ὁ Ἀπολλόδωρος ἀπέκτησε παγκόσμια καὶ παντοτινὴ φήμη καλλιτεχνική. Φιλοτέχνησε δὲ τὴν ὄνομαστή, ἐλάχιστα πάντως στοὺς Ἑλληνες, Στήλη τοῦ Τραϊανοῦ, ἡ ὅποια δὲν ἀξιολογεῖται ἀποκλειστικὰ ὡς ἀριστούργημα τέχνης γλυπτικῆς ἀλλὰ καὶ ὡς πολύτιμη ἴστορικὴ πηγή, ἐπειδὴ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνει τὴν Ἱδιωτικὴν καὶ δημόσια ζωὴ τῶν Δακῶν. Βέβαια τὸ ἀσύγκριτο τάλαντό του προβάλλει ἀπὸ δόλοκληρη σειρὰ μοναδικῶν καλλιτεχνικὰ ἐπιτευγμάτων: «Θέρμαι τοῦ Τραϊανοῦ», «Υδραγωγεῖο τοῦ Τραϊανοῦ», «Αψίδες θριάμβου τοῦ Τραϊανοῦ» κ.ἄ.

Ἄν διαφαίνεται κάποια ἐπίδραση ἀπὸ τὴν τόσο συχνὴ μνεία τοῦ Τραϊανοῦ, ἀκόμη καὶ στὰ καλλιτεχνήματα τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἡ ἀπάντηση ἐναπόκειται στὴν περαιτέρῳ σπουδῇ. Τὸ περιεργότερο ὑφίσταται στὴν ἀντίληψη τῶν μετέπειτα Ρουμάνων, ὅπως σχολιάζει ὁ E. Pittard: Κι ὁ τελευταῖος βοσκὸς τῶν Καρπαθίων, ἐπειδὴ ὄμιλεῖ γλώσσα συγγενικὴ μὲ τὴν λατινική, ἐνῶ θὰ ἤταν νοητὴ ἡ

νπερηφάνειά του γιὰ τοὺς Δάκες, ποὺ ἀντιστάθηκαν ἡρωϊκὰ στοὺς Ρωμαίους, αὐτὸς φαντάζεται ὅτι στὶς φλέβες του ρέει αἷμα καθαρὸ τοῦ ... Τραϊανοῦ! Φυσικὰ τοῦτο εἶναι παντελῶς ἀπίθανο. Βεβαιότερη ἀποδεικνύεται ἡ διάδοση τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πρὸ τῆς ὑποταγῆς τῶν Δακῶν στοὺς Ρωμαίους, δοθέντος ὅτι ἡταν δυνατὴ καὶ μὲ στρατιῶτες χριστιανοὺς τῆς 5^{ης} μακεδονικῆς λεγεώνας τοποθετημένης στὴ συνοριακὴ γραμμὴ τοῦ Δουνάβεως, συγχροτημένης δὲ συνολικὰ ἀπὸ Μακεδόνες, ἀπὸ τοὺς ὅποιους προῆλθαν καὶ οἱ δύο πρῶτοι χριστιανοὶ τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὴ Μακεδονία. Δίχως ἄλλο ἐνδυναμώνεται τὸ ἐνδεχόμενο, ἀφοῦ στοὺς Μεσανατολίτες, καθὼς καὶ Κυπρίους καὶ Κρητικούς, λεγεωναρίους ἡ παρουσία χριστιανῶν εἶναι πολὺ πιθανή.

Ἐξ ἄλλου Ἐλληνες δίγλωσσοι ἡ τρίγλωσσοι καὶ πολύγλωσσοι διακρίνονται καὶ στὰ πρῶτα βήματα τῆς Ἐκκλησίας. Ρουμάνος ἐρευνητής, ὁ διάκονος P. I. David διαβεβαιώνει ὅτι Ἐλληνες λατινόφωνοι, δηλαδὴ Ἐλληνόβλαχοι, κηρύσσουν στοὺς Δάκες τὸ Εὐαγγέλιο λατινιστί! Τὴν ἐλληνικότητα τῶν προκαθημένων θεωρεῖ ὡς προϋπόθεση. Ἐπισημαίνει διαφύλαξη τῆς ἐλληνικῆς ἀνθρωπωνυμίας ἄλλὰ καὶ τὴν ἐμφάνιση λατινικῆς, ὅπως τοῦ ἐπισκόπου τῶν Τόμων Paternus, Πάτερνος. Ρουμάνος ἐπίσης αληρικός, ὁ πανεπιστημιακὸς καθηγητής Mircea Răcăruia ἀποκαλύπτει ἐλληνικότητα ὑπὸ παντελῶς ξενικὸ ἀνθρωπωνύμιο. Ἀναφέρεται στὸν ἀποκαλούμενο Οὔλφιλα ἢ Γούλφιλα, τὸν ὅποιο οἱ Γότθοι εἶχαν ἀπαγάγει πέρα τοῦ Δουνάβεως, ὅπου συνέχισε τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο κηρύσσοντας καὶ γράφοντας σὲ τρεῖς γλῶσσες, ἐλληνική, λατινική, γοτθική.

Ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεοσαλονίκης Νικόλαο Ἰντζεσύλογλου φέρεται γεννημένος στὴ βορείως τοῦ Δουνάβεως περιοχὴ ἀπὸ γονεῖς Καππαδόκες αἰχμαλώτους. Προστίθεται δὲ ὅτι Καππαδόκες «βρίσκονταν μὲ τρόπο μαζικὸ στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη ἥδη ἀπὸ τὴν ὅγδοη δεκαετία τοῦ 1^{ου} αἰ. μ.Χ.». Χρονικὰ ἡ μετοίκηση Καππαδοκῶν ἀκριβέστερα στὴν Παννονία (Δυτικὴ Οὐγγαρία - Αὐστρία) ὁρίζεται τὸ 71 ἢ 72 μ.Χ., ὅταν ὁ Βεσπασιανὸς κατέλαβε τὴν ὀχυρὴ πόλη Καρνοῦντο, χρησιμοποιώντας τὴ 15^η λεγεώνα, τὴν ἀποκαλούμενη “Απολλωνία”, ἡ δοπία τὰ προηγούμενα χρόνια εἶχε πολεμήσει κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τῆς ὁποίας οἱ σοβαρὲς ἀπώλειες ἀναπληρώθηκαν μὲ στρατολόγηση ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ασία. Ταυτόχρονα πιθανολογεῖται ὅτι οἱ νεοσύλλεκτοι, ἀφοῦ τὰ βασίλεια τῆς Καπαδοκίας καὶ τῆς Περγάμου πρὸ πολλοῦ ἔδειξαν φιλορωμαϊκὴ διάθεση, ἥσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κάτοικοι τῆς Καππαδοκίας.

Ο Καππαδόκης, λοιπόν, Ούλφιλας ἢ Γούλφιλας πέρα τῶν πολλῶν ἄλλων μετέφρασε καὶ τὴν Ιερὰ Γραφὴ ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα στὴ γοτθική. Η μετάφρασή του ἔγινε γνωστὴ ὡς “Βίβλος Γοτθική”. Ἐκτὸς δὲ τοῦ μεγάλου ἢ μικροῦ, πραγματικοῦ ἢ πιθανοῦ θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ κειμένου ἐνδέχεται καὶ

άναδυση πτυχής γλωσσολογικής έξι αιτίας της διελκυστίνδας ἀκαδημαϊκῶν τῆς Ρουμανίας. Ο ἔνας καὶ μάλιστα ἐλληνικῆς καταγωγῆς ἀλλὰ ἄμοιρος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ὁ N. Iorga ἐπισημαίνει ὑπαρξη ἐπιτάξεως τοῦ ἀρθροῦ, τὸ διόπιο ἐντοπίζει σὲ τρεῖς βαλκανικὲς γλῶσσες, ὑπαινισσόμενος ἀλβανικῇ, βουλγαρικῇ, ρουμανικῇ, ἀπαξιώντας δὲ καὶ στοιχειώδη μνεία τῆς πομακικῆς, τῶν ρωμανικῶν ἴδιωμάτων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἰδίως τῆς ἀρωματικῆς, καὶ σκοπιανῆς σὲ συσχέτιση μὲ τὴν ἀπόμακρη σκανδιναυϊκήν. Ἐπὶ πλέον ἐσπευσμένα ἔρμηνεύει ἀπὸ τὸ δῆθεν ἵδιο θρακικὸ ὑπόστρωμα. Ὁμως ἀντικρούεται ἀπὸ τὸν ὅμολογό του καὶ καθηγητὴ γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Alexandru Graur, ἵσραηλιτικῆς καταγωγῆς, μὲ πανίσχυρο ἐπιχείρημα: «Τίποτε δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ θρακικὴ θὰ εἴχε ἄρθρο, καὶ μάλιστα ἐπιτασσόμενο», τοῦ ὅποιου πολὺ πρωτύτερα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Γεώργιο Ἀναγνωστόπουλο διαπιστώθηκε ἡ ὑπορρεὴ του στὸν Ὁμηρο καὶ στὸν Ἡσίοδο!

Ἐπιπρόσθετα ὁ Iorga ἐπιχειρεῖ ἐπίρρωση τῆς θέσεώς του μὲ δεύτερη ἐπισήμανση ἐνδυματολογικὴ στὴ Σκανδινανίᾳ, ὅπου ἴχνηλατεῖ ὡς προφανῆ κοιτίδα Γότθων παράλληλα μὲ τὴν χερσόνησο τοῦ Αἴμου ἡ εὐρύτερα νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη ἐπιμένοντας πάλι στὸν ἴσχυρισμὸ γιὰ θρακικὸ ὑπόστρωμα. Αὕτη δὲ τὴ φορὰ ἐννοεῖ τὴν χιλιοτραγουδημένη φουστανέλλα, τῆς ὅποιας τὴν ἀφετηρία διερεύνησαν πάμπολλοι, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ πραγματικὴ πλειάδα Ἑλλήνων ἀκαδημαϊκῶν. Τεκμηριωμένα δὲ τὴν ἀνάγονταν ἐπίσης στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες!

Ἄλλὰ στὴ Δακία δὲν συγχρωτίζονται μόνο Γότθοι. Ἡ πληθυσμικὴ σύνθεσή της ἐμπλουτίζεται πρωτόγνωρα, ἀφοῦ μὲ τὴν ἴδρυση τῆς νέας ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας σύμφωνα μὲ πηγὲς ἀδιαμφισβήτητες καταφθάνουν ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων ἀποικοι ex toto orbe romano, ποὺ ἐπιταχύνουν καὶ τὸν ἐκρωμαϊσμὸ τῶν αὐτοχθόνων. Ὁπασδήποτε τὸ γεγονός τούτο ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὶς προϋπάρχουσες ἐπαφὲς τῶν Δακῶν μὲ τὸ ἔμψυχο δυναμικὸ καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν κάτω τοῦ Δουνάβεως, κατ' ἔξοχὴν τῆς σημερινῆς Δοβρούστσας, Ἑλλήνων. Ἡ ἐπικοινωνία δὲ δὲν διακόπτεται οὔτε μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν Αὔρηλιανὸ (271 μ.Χ.). Ὅπως οἱ Γότθοι, οἱ νέοι λαοί, ποὺ διαδοχικὰ παρουσιάζονται, Σκύθες, Ἀβαροί, Βούλγαροι, Σλάβοι, Οὐγγροί δὲν ἐπιδιώκουν ἐξόντωση τῶν αὐτοχθόνων, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη καὶ ἀποδοτικὴ συνέχιση τῶν δραστηριοτήτων, ἰδίως τῶν γεωργικῶν, ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἐπιβίωσή τους. Ἰδιαίτερα ἀνεκτικοὶ συμπεριφέρονται καὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνες ἐμπόρους, ἐπιχειρηματίες καὶ γενικὰ προμηθευτὲς ποικίλων προϊόντων πρώτης ἀνάγκης. Οἱ στενότατες ἐλληνοσυνθικές σχέσεις δὲν ἀποτελοῦν ἐξαίρεση. Οἱ Βούγλαροι, ποὺ παραμένουν μεγάλο διάστημα στὴ Δακία, πρῶτα ἐξελληνίζονται καὶ κατόπιν ἐκσλαβίζονται. Τὸ δὲ θέμα τούτο εἴχε τὴν πρωτιὰ στὸ πρῶτο συνέδριο τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς

Σπουδῶν ΝΑ Εύρωπης ώς εισήγηση τοῦ προέδρου της ἀκαδημαϊκοῦ Διονυσίου Ζακυθηνοῦ στὴ Σόφια καὶ ἐπαναλήφθηκε ἀργότερα σὲ πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ τὴν παρουσία τοῦ Βουλγάρου πρέσβεως στὴν Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα ἀκαδημαϊκοῦ N. Todorov. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν Βούλγαρο καθηγητὴ Alex. Balabanoff, ἡ Βουλγαρία στοὺς Ἑλληνες «χρωστάει... ἀκόμα καὶ τὴν πνοὴ τῆς ἐλευθερίας...». Ὅσα πάλι ὀφείλουν οἱ Σλάβοι, ὑπενθυμίζονται καὶ διακηρύσσονται ἀπὸ τὸν Τσέχο καθηγητὴ τῶν Πανεπιστημίων Πράγας καὶ Χάρβαντ Frantisek Dvornik.

Οἱ μεταναστευτικοὶ λαοὶ ἡ ἐπιδρομεῖς, ποὺ δὲν διαβαίνουν τὸν Δούναβι, ἀφομοιώνονται ἀπὸ τοὺς ἐκρωμαϊσμένους Δάκες, ὅπως ἄλλοτε οἱ Κάρποι, οἱ ὅποιοι συμβιώνουν μὲ τοὺς αὐτόχθονες στὸ ἔδαφος τῆς Δακίας καὶ λαμβάνουν μέρος στὴ διαδικασία σχηματισμοῦ τοῦ μετέπειτα ρουμανικοῦ λαοῦ. Ωστόσο δὲν λείπουν καὶ Ρουμάνοι διατεινόμενοι καταγωγὴ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἀπὸ τοὺς Ἀλανούς. Σὲ περιπτώσεις δὲ διεισδύσεως στὴ Δακία ἔξαιρετικὰ βίαιων καὶ ἐπίφοβων πληθυσμῶν οἱ γηγενεῖς καταφεύγονταν γιὰ κάποιο διάστημα στὰ Καρπάθια, σωστικὰ κάθε φορά, ὅπως παντοῦ καὶ πάντοτε τὰ δρεινὰ συγκροτήματα. Πάντως, κατὰ τὴν ρουμανικὴ ἐπιστήμη, ἐκπεφρασμένη προσφύέστατα μὲ τὴ γραφίδα τοῦ Ioan Mitrea, «ἡ ἐθνογένεση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἔλαβε χώρα στὴν Καρπαθιο-δουναβικὴ περιοχὴ, ἡ ὅποια συμπίπτει, ἐν γένει, μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας». Καίρια δὲ θεωρεῖται καὶ ἡ ἀκρως λακωνικὴ ὅμοιογία: «Ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ εἶναι ἐξ ἀρχῆς ριζωμένη στὸν δρίζοντα τοῦ Λόγου: Ἐλλάς, Ρώμη, Βυζάντιο». Σὲ συνάρτηση μ' αὐτὴν δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται καὶ ἡ προϋπόθεση, τὴν ὅποια ἔχει διατυπώσει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Radu Vulpe: «Οἱ περισσότερες χῶρες πρὸιν ἐνταχθοῦν στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ὑπέστησαν μεγάλη διείσδυση τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Ἐπὶ πλέον ὁ ἀκαδημαϊκὸς Athanase Joja, καθὼς καὶ ὁ Γιουγκοσλάβος ὅμιλογός του Milutin Garasanin μελετώντας τὸ ἴδιο φαινόμενο στὴν Πλλυρία, φρονεῖ ὅτι ὁ ἐκρωμαϊσμὸς τῶν Δακῶν ὑπῆρξε ἔντονος χάρη στὴν ἰσχυρὴ Ἑλληνικὴ παρουσία, ἡ ὅποια κατὰ τὸν ἐπίσης ἀκαδημαϊκὸν V. Pârvan εἶχε φθάσει καὶ σὲ διλικὴ ἔξελλήνιση γετικοῦ φύλου τῶν παραδούναβίων περιοχῶν μὲ προφανὲς ἐπακόλουθο τὸν ταχύτερο καὶ τελειότερο ἐκρωμαϊσμό. Αὐτὸν ἀκριβῶς - κατὰ τὸν Joja - διευκόλυναν οἱ ἐπικοινωνίες, οἱ ὅποιες προϋπήρχαν μὲ τὸν πολιτισμὸν τῶν ἐγκατεστημένων στὴ Δοβρούτσα Ἐλλήνων. Δὲν παραλείπει δὲ καὶ ἀξιολόγηση τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντίου μέσω τῆς Ἐκκλησίας στὴ διαμόρφωση τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Τὴν αἰσθητότατη πρὸς ἐκρωμαϊσμὸν συνδρομὴ τοῦ στρατοῦ καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως προβάλλει ὁ καθηγητὴς E. Lozovan χαρακτηρίζοντας τὸν Βυζαντινὸ στρατὸ Γλωσσολογικὴ Σχολή!

Καταπληκτικὴ ἀποδεικνύεται ἡ μεταβυζαντινὴ παρουσία Ἐλλήνων στὶς

Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, στή Ρουμανία, ἐθνώνυμο ὀφειλόμενο στὸν Ἑλληνα Δανιὴλ Φιλιππίδη, ποὺ ἀναγνωρίσθηκε καὶ πρῶτος ἴστορικός της. Κατὰ δὲ τὸν ἑπίσης ἔλληνικῆς καταγωγῆς, σύμφωνα μὲ συγγραφὴ τοῦ R. Theo, ἀκαδημαϊκὸ καὶ πρωθυπουργὸ τῆς Ρουμανίας N. Iorga, ἡ Ρουμανία ἀποκαλεῖται καὶ *Bucăntiu* μετὰ τὸ *Bucăntiu*. Προσφέρετορα ἵσως καὶ ὡς πρὸς τὰ μεγέθη ἐκφράζεται Ἑνας Ἑλληνας διανοούμενος καὶ ἐπιστήμονας, ποὺ δὲν ἀποκολλήθηκε ἀπὸ τὴν ἀγαπημένη του Ρουμανία, δ Δημοσθένης K. Γραμματόπουλος, ὁ ὅποιος τὴν δοίξει “Τὸ βορείως τοῦ Δουνάβεως Μικρὸν Βυζάντιον”. Ἡ βιβλιογραφία διαρκῶς διογκώνεται μὲ οὐσιώδεις συμβολές, ἀναριθμητες. Δείγματα λημμάτων ἐλάχιστα παρατίθενται:

1). Γ.Γ. Παπαδόπουλος, Περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ (1859). Σκιαγραφεῖ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων στὴ ΝΑ Εὐρώπη καὶ τὶς περιπέτειες τῶν ἐκρωμαϊσμένων καταλήγοντας στὸ συμπέρασμα: « “Οθεν οἱ τὴν ἔλληνικὴν χερσόνησον οἰκοῦντες Βλάχοι εἶναι οἱ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ ἀκραιφνέστεροι Ἑλληνες». Σημειώνει δὲ ὅτι «οὗτε διακρίνονται οὔτε διακριθήσονται» τῶν Ἑλλήνων. Τὰ παραπάνω τόσο πρώμα πέπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ ἀκραιφνεῖς Ρουμάνους ἐπιστήμονες. Ως πρὸς τοὺς ἐγκατεστημένους σὲ ζουμανικές περιοχές Βλάχους Ἑλλάδος, τοὺς λεγομένους καὶ Κουτσοβλάχους, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ion Coteanu τονίζει ὅτι ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαό. Ὁ δὲ διμόλογός του καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου C. Giurescu πληροφορεῖ ὅτι γιὰ τὸν ζουμανικὸ λαὸ Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἑλληνα, θέση, τὴν ὁποία ἐπανέλαβαν πολλοί, ἀκόμη καὶ ὁ βυζαντινολόγος Petre Năsturel, ἀν καὶ σὲ δύσκολες περιστάσεις βούτηξε σὲ λύματα προπαγάνδας.

2). Δ.Σ. Σοῦτσος, Οἱ Ἑλληνες Ἡγεμόνες τῆς Μολδοβλαχίας. Ἀθήνα 1972.

3). Δ.Β. Οἰκονομίδης, Τὰ ἐν Μολδαβίᾳ Ἑλληνικὰ Τυπογραφεῖα καὶ αἱ ἐκδόσεις αὐτῶν (642-1821), καὶ Τὰ ἐν Βλαχίᾳ Ἑλληνικὰ Τυπογραφεῖα καὶ αἱ ἐκδόσεις αὐτῶν (1690-1821), 1974-77.

4). Ariadna Camariano-Cioran, Les Académies principiènces de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs. Institute for Balkan Studies. Thessaloniki 1974.

5). Ἀθ. Καραθανάσης, Οἱ Ἑλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714). Θεσσαλονίκη, IMXA, 1982, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Τρανσυλβανίας. Ἡ πνευματικὴ, ἔθνικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ τῶν δύο ἔλληνικῶν ἐμπορικῶν κοιματινῶν τοῦ Σιμπίου καὶ τοῦ Μπρασόβου, 18^{ος}-19^{ος} αἰ. Θεσσαλονίκη 2003.

6). Γ. Δ. Χουρμουζάδης, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας, 1989.

7). Κορνίλια Παπακώστεα- Danielopoulou, Οἱ Ρουμανο-Ἑλληνικὲς Πολιτιστικὲς Σχέσεις στοὺς 17^ο - 19^ο αἰῶνες, 1994.

8). Γ. Ἀχ. Λαζάρου, Ἡ Ἑλληνικὴ Ιατρικὴ στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες. Ἡ δράση τῶν Ἑλλήνων ιατροφιλοσόφων ἀπὸ τὴν Ἀλωση ὡς τὰ μέσα τοῦ 18^{ου}

αιώνα. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα 1999.

9). Leonidas Rados, Sub semnul acvilei: preocupări de bizantinistică în România până la 1918, Bucureşti, Omonia, 2005.

10). Paula Scalcău, Grecii din România. Editura Omonia, 2005, și Elenismul în România. Editura Omonia, Bucureşti, 2006.

11). Elena Lazăr, Interferențe literare româno-elene. Editura Omonia, 2007.

12). Δήμητρα Στασινοπούλου, Ἡ Ρουμανία τῆς καρδιᾶς μου, δίγλωσσος μεγάλων διαστάσεων τόμος, ἔγχρωμος μὲ πλούσιο φωτογραφικὸ ὑλικό. Μετάφραση στὰ ρουμανικά. Έλένα Λάζαρ.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τουρκοκρατίας ἀπὸ τοὺς πρότους ἀπόδημους, ποὺ διακρίνεται στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως Βλαχίᾳ, φέρει τὸ ὄνομα Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος. Κατάγεται ἀπὸ τὶς Νεγάδες, ἔνα ίστορικὸ Ζαγοροχώρῳ, ἐπίμαχο ὡς τώρα γλωσσικά. Ἀφθονοῦν δὲ οἱ συγγραφικὲς δοκιμές γι' ἀπόδειξη ἀν ἦταν ἢ ὅχι Βλαχοχώρῳ, ὥστε νὰ χρειάζεται σὰν ὀδηγὸς ἢ σύνολη θεώρηση τῶν γνωμῶν ἢ εἰκασιῶν, τὴν ὁποία προσφέρει ἡ Ἐλευθερία. Ι. Νικολαΐδου στὴν τελευταία συγγραφή της. Τὸ Ἡπειρωτόπουλο ἀνέρχεται στὸν θρόνο τῶν Παραδοսιανικῶν Ἡγεμονιῶν καὶ σὲ συνενόηση μὲ τὸν μητροπολίτη Τιρνόβου Διονύσιο Ράλλη-Παλαιολόγο καὶ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης, Τρίκκης καὶ Σταγῶν Διονύσιο τὸν Φιλόσοφο καταρτίζει σχέδιο ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ ἀναρρήσεως στὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναβιώνοντας τὴν αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου. Τὸν δὲ Αὔγουστο τοῦ 1595 κατανικᾷ τοὺς Τούρκους, ὅταν προκαθήμενος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι ὁ Ματθαῖος ὁ Β' (1595 καὶ 1598-1602), Βλάχος ἀπὸ τὸν Κλεινοβό Καλαμπάκας.

Ο δεύτερος διακεκριμένος ἀπόδημος, ποὺ ἐξ ἵσου ἔντονα διαπνέεται ἀπὸ ὑψηλές ιδέες καὶ ἀπὸ βαθύτατη διάθεση διαδόσεως τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὀπωσδήποτε Βλάχος Βορειοηπειρώτης, Ἀρβαντόβλαχος. Στὶς δέλτοις τῆς Ἰστορίας ἐγγράφεται ὡς Βασίλειος Λούπος. Ἄλλὰ τὸ μὲν βαπτιστικὸ εἶναι συμβολικὸ τῆς Βασιλείας τοῦ Βυζαντίου τὸ δὲ πραγματικὸ ἐπώνυμο ὁ Κώτσης, κατ' ἔξοχὴν ἡπειρωτικό. Μόλις ἀναγορεύεται ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας, ἀναδεικνύεται ἔνθερμος καὶ ἀνυποχώρητος ὑπέρμαχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ διεκδικητὴς τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ὡς Ἐλλην! Γι' αὐτὸν ἐσπευσμένα ἐνθαρρύνει τὴν ἄφιξη στὴν χώρα του Ἐλλήνων διδασκάλων καὶ εἰσάγει τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα στὴ ρουμανικὴ Ἐκκλησία, στὴν ὁποία ἐπικρατεῖ ἡ σλαβωνική. Τὸ δὲ θαυμαστότερο ἔγκειται στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου, ποὺ συνέλαβε μεγαλεπήβολος ἡγέτης. Αὐτὸν φανερώνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ θυγατέρα ἀλληλογραφεῖ στὴν ἐλληνικὴ καὶ μὲ στελέχη τῆς τσαρικῆς Ρωσίας!

Απὸ τὶς ὀνομαστότερες προσωπικότητες τοῦ 17^{ου} αἰώνα εἶναι ὁ Νικόλαος Σπαθάρης γεννημένος τὸ 1636 στὴν περιοχὴ Milești τῆς Μολδαβίας, ἀπὸ τὴν

δοιά προσονομάζεται καὶ Milescu. Ρουμάνοι βιογράφοι του δέχονται τὴν καταγωγή του ἀπὸ Βλάχους τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, μάλιστα ἀπὸ τὴν Λακωνία, σύμφωνα μὲ τὴν προσωνυμία του Μολδαβολάκων. Προφανῶς κατάγεται ἀπὸ Βορειοηπειρώτες Βλάχους, οἵ ὅποιοι εἶχαν καταφύγει στὴν Πελοπόννησο, τὴν ὥποια ὁ πατέρας του ἄφησε ἀποδημώντας στὴν ἔσκοντή ὑπερδουνάβια Βλαχά. Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ του ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ αὐτόγραφο αὐτοβιογραφικό του, ποὺ ἀνακάλυψε στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ὀξφόρδης ἡ καθηγήτρια Laetitia Turdeanu-Cartojan, θυγατέρα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ N. Cartojan, ποὺ βρήκε τὸ πρωτότυπο τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Τίς πρῶτες σπουδές του ἔκαμε στὴν Ἀκαδημία Ἰασίου, ἀπὸ τὴν ὥποια ὁ Βασίλειος Λοῦπος εἶχε ἀπομακρύνει τοὺς Πολωνοὺς καθηγητὲς διορίζοντας Ἑλληνες, ὥστε νὰ φημίζεται ὡς ἑστία ἀκτινοβολίας ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Συμπλήρωσε τίς σπουδές του στὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου τὸν γνώρισε ὁ Ιεροσολύμων Δοσίθεος ἀπὸ τὴν Ἀράχωβα Καλαβρύτων καὶ τὸν συνέστησε στὸν τσάρο Ἀλέξιο Μιχαήλοβιτς, πατέρα τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, μὲ ἀποτέλεσμα ἀλματώδη καὶ πολυσχιδὴ σταδιοδρομία, ἀγνοημένος, δπως τόσοι ἄλλοι, στὴ γενέτειρα τῶν προγόνων του, τὴν ἀμοιδη Ἑλλάδα.

Τὰ ὄνόματά του καταχωρίσθηκαν στὴ διπλωματικὴ ἀλληλογραφία τοῦ “Βασιλέως Ἡλίου”, τοῦ Λουδοβίκου 14^{ου} τῆς Γαλλίας, τοῦ Καρόλου Γουσταύου τῆς Σουηδίας, τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Κίνας. Ὑπῆρξε ἀκούραστος καὶ πολυτάλαντος σκαπανέας στὸ ἄνοιγμα τῆς τσαρικῆς Ρωσίας πρὸς τὴ Σιβηρία καὶ τὸ Πεκίνο. Ἀκουσε τὸ χτύπημα τοῦ Μεχμέτ Κιοπρούλοῦ στὶς Πύλες τῆς Βιέννης, ἔζησε τὴν ἀγωνία τῶν εὑρωπαϊκῶν λαῶν, στοὺς ὥποιους πλησίαζαν οἵ τουρκικὲς ὁρδές, μὲ βέβαιο κίνδυνο τῆς ζωῆς του σὲ περίπτωση ἀποτυχίας ἔσωσε τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὸν ἔξισλαμισμό, ὅταν τὸ ἔτος 1683 πολιορκεῖται πάλι ἡ Βιέννη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τῶν ὥποιων τὰ σχέδια τῆς τελικῆς ἐπιθέσεως περιέχονται στὰ χέρια του καὶ τὰ ἐγχειρίζει στοὺς πολιορκούμενους Αὐστριακούς. Ἔτσι ἀποτρέπεται ἡ ἄλωση τῆς πρωτεύουσας τῶν Ἀμβούργων καὶ ἡ ὑποδούλωση ὅλης τῆς Εὐρώπης.

Ἄλλὰ ἡ σημερινὴ Βιέννη ἀνταποδίδει τὴν εὐγνωμοσύνη της στοὺς ἐπιγόνους τοῦ Σπαθάρη-Milescu ἀνεχομένη στὸ Πανεπιστήμιό της ἔνα σπουδαχίδη γεωγράφο καὶ διερμηνέα, τὸν Thede Kahl, ἀδίστακτο καὶ πείσμονα ἀμφισβητίᾳ τῆς διεπιστημονικὰ ἀποδεδειγμένης ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, μιολονότι μάλιστα καταγγέλλεται ὡς “προκλητικὸς προπαγανδιστής”, ἀπὸ δὲ τὴν Πανελλήνια Ὀμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων χαρακτηρίζεται *personna non grata*, ἀνεπιθύμητο πρόσωπο”.

Ἡ Βιέννη δὲν χρειάζεται τὰ “φῶτα” τοῦ Kahl. Διότι σὲ χαλεποὺς καιροὺς ἔχει φιλοξενήσει ὄλοκληρες Βλάχικες τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου οἰκογένειες, π.χ. Σίνα,

Δάρβασι κ.ά., πού ἔμπρακτα και ἔλλογα ἔχουν δηλώσει και καταδείξει τὴν ἐθνότητά τους, τὴν Ἑλληνική, ὅπως στὶς ἡμέρες μας βεβαιώνεται και διακηρύσσεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Mannheim Heinz Richter. Δὲν λησμονεῖται ὅτι ἡ Βιέννη παρέδωσε στοὺς Τούρκους τὸν Ρήγα Βελεστινλῆ, ὁ ὅποιος Βλάχονς ἀποκαλεῖ μόνον τοὺς πέρα τοῦ Δουνάβεως, ἐνῶ τοὺς ἔλλαδικούς, στοὺς ὅποιους και ἀνήκει, δὲν διαχωρίζει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες.

Ἡ ἴδια εὐεργετημένη Βιέννη, ὅταν ἦταν "Υπερδύναμη, τοὺς Μολδαβοὺς ἐπαναστάτες τοῦ 1848, οἱ ὅποιοι διεκδικοῦσαν τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Τρανσυλβανίας και τὴν ἔνωσή της μὲ τὶς Παραδονάβιες Ἡγεμονίες, προειδοποιώντας γιὰ ἐνδεχόμενη διάλυσή τους, ἔστρεψε στὴν ἄμεση μετονομασία τῶν Βλάχων της σὲ "Μακεδο-Ρουμάνους", ἐπινοώντας ἐκ τοῦ μηδενὸς πρόβλημα μὲ βάση δῆθεν κάθιδό τους ἀπὸ Δούναβι - Δακίᾳ! "Ἐτοι ἀναδύθηκε σὰν σπουδαία βυζαντινὴ πηγὴ ὁ Ἀρμένιος χρονογράφος και κατὰ διαστήματα διοικητὴς τοῦ Θέματος Ἐλλάδος, Θεσσαλίας - Μεγαλοβλαχίας, Κεκαυμένος, τοῦ ὅποιου ἡ πληροφορία μὲ σειρὰ ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων διάρκειας ἐνὸς και πλέον αἰώνα κατάντησε πλαστή, νόθος. Μεταξὺ ἐκείνων, ποὺ συμμετεῖχαν στὴν ἀναίρεση, συμπεριλαμβάνονται και οἱ ἐπόμενοι ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες. W. Tomaschek (1882) L. Tamás (1936), M. Gyóni (1945), G. Cankova-Petkova (1963), C. Poghirc (1987), P. Năsturel (1989)... Πάντως ἥδη ἀπὸ τὸ 1960 ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς και καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστήμιο τῆς Σορβόννης Paul Lemerle ἔχει ἐπισημάνει ὅτι ὁ Κεκαυμένος διμοιλογεῖ τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων και τοὺς διακρίνει στὴ Θεσσαλίᾳ ὅχι μόνον ὡς κτηνοτρόφους ἀλλὰ και γαιοκτήμονες και ἀστούς. Ἐξ ἄλλου, καθηγητὴς ζουμανικοῦ πανεπιστημίου, τακτικὸ μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, θεμελιωτὴς τῆς Γλωσσολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ιασίου, συνάμα δὲ μύστης τῶν ἰστορικῶν πηγῶν, ὁ Alexandru Philippide τεκμηριώνει τὴν ἐντατικὴ διαδικασία ἀναρωμανισμοῦ ἀπὸ τὸ 7ο αἰώνα τῶν ὑπερδονάβιων ἐδαφῶν, γετοδακικῶν, μὲ ἀνοδο ἐκρωμαϊσμένων πληθυσμῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, σὲ δίτομη ὁγκώδη, 1718 σελίδων, συγγραφὴ γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ ζουμανικοῦ λαοῦ και τῆς γλώσσας του.

Δὲν βραδύνουν οἱ ἐκδηλώσεις ἐπιδοκιμασίας τῶν διαπιστώσεών του τόσο ἀπὸ Ρουμάνους εἰδικοὺς ὅσο και ἀπὸ ωμανιστὲς ἄλλων χωρῶν, π.χ.: Ovid Densusianu, T. Papagagi, N. Roman, A. Sacerdoteanu, I. Siadbei, Ch. Cotosman, P. David, C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, E. Bourciez, P. Garde κ.ἄ., ὁ δὲ Οὗγγρος K. Kadlek γράφει γιὰ ἀνοδο ἀπὸ Θεσσαλία. Ἐπακόλουθο δὲ ἄμεσο ἀποτελεῖ και ἡ ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, τὴν ὅποια τελευταῖα ἐδραίωσε μὲ πανίσχυρη ἐπιχειρηματολογία ὁ Cicerone Poghirc, ἀλλὰ προηγοῦνται και ἔπονται τόσο διμοεθνεῖς του ὅσο και εἰδικοὶ ἐπιστήμονες διαφόρων

χωρῶν, π.χ.: A. Procopovici, Th. Capidan (!) ..., R. Pinon, Wace καὶ Thompson, L. Niederle, Fr. Taillez, T. Vukanovic', M. Sivignon, A. Failler κ. ἄ.

Όμως τὸ ἐπιστημονικὸ ἐπίτευγμα τοῦ Alexandru Philippide δὲν ἔχει τὴν παραμικὴν ἀπήχηση στὴ γενέτειρα τῶν προγόνων του, στὴν Ἑλλαδικὴ Μαγνησία, ὅπου ὁ δῆμαρχος Βόλου N. Γεωργιάδης (1830-1923), ἀσκληπιάδης πολιτευόμενος, σὲ βιβλίο του ἐπιγραφόμενο Θεσσαλία, τὸ ὅποιο, ἐνόσῳ ζοῦσε, ἐκδόθηκε δύο φορές, 1880, 1894, μεταφράσθηκε γαλλικὰ καὶ γερμανικά, τὸ δὲ 1995 ἐπανεκδόθηκε Ἑλληνικὰ στὴ Λάρισα, ἀν καὶ στὸ νομό της τότε μαίνεται ἡ προπαγάνδα, ὅποτε ἐνισχύεται μὲ δσα προσφέρει ἀβάσιμα, ἀνεπιστημονικὰ καὶ ἀπαράδεκτα ἡ ἐπανέκδοση: «Ἐίνε δὲ οὗτοι [οἱ Βλάχοι] λείψανα τῆς μεγάλης τῶν Βλάχων ἐποικίσεως ἐκ τῆς Ρουμανίας...». Διόλου δὲ δὲν ἀνέστειλαν τὴν ἐπανέκδοση στὴ μορφὴ πραγματώσεως της δσα ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν στὸν προεδρικὸ λόγο του ὁ Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος εἶχε ἐκτοξεύσει μὲ πικρόχολη εἰρωνεία καὶ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὸν ἡμερήσιο ἀθηναϊκὸ τύπο καὶ στὴν αὐτοτελὴ ἔκδοση τοῦ λόγου του: «Ο Γεωργιάδης «εἰς τὴν Θεσσαλίαν του, ὃνειρευθείς, βεβαιοὶ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὸ βάφθαρον ἔθνος τῶν Δακῶν, κατῆλθεν ὑπὸ μορφὴν Κουτσοβλάχων εἰς τὴν Πίνδον! Οὗτως ἀταλαίπωρός ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς πολλούς». Ἔγιναν δὲ πάμπολοι. Διότι οἱ ἐρασιτέχνες παραβλαχολόγοι τὸν ἀντιγράφουν μὲ κλειστὰ μάτια καὶ ἀνενεργὸ ἐγκέφαλο, μάλιστα Θεσσαλοί, χωρὶς νὰ διερωτῶνται γιὰ τὸ πονηρότερο ἡ περιεργότερο, ποὺ συμβαίνει μὲ τὸν Γεωργιάδη. Δηλαδή, μολονότι ἐπανειλημμένα παραπέμπει γιὰ ὄλότελα ἀσήμαντα στὸ 12τομο σύγγραμμα Ἰστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τοῦ Λαρισαίου Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, πρώτου Νεοέλληνα ἴστορικοῦ, διδάκτορα γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου, ἐπιμελέστατα ὁ Γεωργιάδης προσπερνᾶ, χωρὶς κανένα σχόλιο ἢ ἀντίρρηση στὸ σημεῖο, ὅπου ὁ Κούμας ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Βλάχοι Ἐλλάδος εἶναι “Ἐλληνες τὸ γένος”. Προσθέτει ἀμέσως καὶ πλήρη διασάφηση: Οἱ Βλάχοι «Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτ’ ἐκεῖνοι οὕτε οὗτοι καμπίαν ἐθνικήν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς τῷοντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι».

Ἐν τούτοις, μόλις πρὸ δὲλίγων ἐτῶν, σύμβουλος πρωθυπουργοῦ, μεγαλολογοτέχνης, ὁ Νίκος Θέμελης, διερωτήθηκε δημόσια: «Ο Κούμας στὸ βιβλίο γιὰ τοὺς Ἐλληνες τοὺς ταύτιζε ἢ τοὺς μπέρδευε μὲ τοὺς Βλάχους;». Κύριε, ἐλέησον!

Ἐπίσης μεγαλοδημοσιογράφος, ὁ Θόδωρος Καρδῆς, τοῦ ὅποιον βιβλίο προσφέρθηκε στοὺς ἀναγνῶστες ἐγκριτης ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας, γιὰ νὰ μάθουν ὅτι οἱ Βορειοηπειρώτες Βλάχοι, μάλιστα οἱ Μοσχοπολίτες «εἶναι Ρουμάνοι ποὺ μιλοῦν βλάχικα», δίνει μαθήματα Βαλκανικῆς Ρωμανολογίας!

Ανελέητο παρατόλμημα προέρχεται άπό καθηγητή τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν, πρόεδρο τοῦ Εθνικοῦ Συμβουλίου Παιδείας (ΕΣΥΠ) καὶ ἀντιπρόεδρο τοῦ Ελληνικοῦ Ιδρύματος Εὑρωπαϊκῆς καὶ Εξωτερικῆς Πολιτικῆς (ΕΛΙΑΜΕΠ), τὸν Θάνο Βερέμη, ἐμμανὴ ἀμφισβήτια τῆς ἐλληνικότητας τῶν Ελλαδιτῶν Βλάχων. Ὅταν δὲ ἀσκοῦσε τὴν προεδρία τοῦ ΕΛΙΑΜΕΠ περιέλαβε σὲ συλλογικὸ τόμο γιὰ τὸν Ελληνισμὸ τῆς Ἀλβανίας κείμενο μὲ ὑπογραφὴ ἄλλου πανεπιστημακοῦ, ὁ ὅποῖος, ἀν καὶ ἀσχετος θεματικά, δὲν ἐντάσσει τοὺς Βορειοπειριῶτες Βλάχους στὴν ἐλληνικὴ ἔθνότητα, ἀλλὰ σὲ πλαστὴ Βλαχική! Δηλαδὴ κατὰ τὸ ΕΛΙΑΜΕΠ καὶ τοὺς συνεργάτες του οἱ Ἀρσάκης, Βέλλιος, Δούμπας, Ζάππας, Ζωγράφος, Λούπος, Μπάγκας, Προκοπίου, Σίνας, Σμολένσκης, Νεκτάριος Τέροπος, Τρικούπης... δὲν εἶναι Ἑλληνες. Ἀλλὰ ὁ Σίνας μὲ συνέντευξή του ἀποκαλύπτει ὅτι καὶ Ἑλληνες εἶναι καὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί: «Δὲν ἔχω λέξεις ἵνανάς νὰ δοξάσω τὸν “Ψυστόν δι’ ὅλα τὰ ἀγαθὰ ποὺ μοῦ ἔδωσε. Ἄλλ’ ἔν μόνον δὲν ἡδυνήθην νὰ πράξω δυστυχῶς, νὰ δώσω ὅλως ἐλληνικὴν ἀνατροφὴν εἰς τὸν υἱόν μου καὶ νὰ ἔξοικειώσω αὐτὸν πρός τε τὴν γλῶσσαν καὶ πρὸς τὰ πάτρια ἥθη καὶ ἔθιμα, ὥστε νὰ μὴ διακρίνηται τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων μόνον διὰ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὸν ἀκραιφνῆ καὶ γνήσιον ἐλληνισμόν!» Δικαιολογημένα δὲ ὁ Ν. Β. Πατσέλης, ποὺ μᾶς διέσωσε τὴν ἔξομολόγηση τοῦ Σίνα, διευκρινίζει: «Ἡθελε τουτέστι ὁ βλαχόφωνος Σίνας ὅπως ὁ υἱός του εἶναι Ἑλλην καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ φρόνημα. Καὶ δῆμως τόσον ὁ πατήρ ὅσον καὶ ὁ υἱός Σίνας, πλεῖστα ὅσα ὑλικὰ καὶ ἥθικὰ κεφάλαια συνεισέφερον διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος των. Διατί ἐφ’ ὅσον οὗτος ἦτο βλαχόφωνος δὲν εἶχε τὰ βλέμματά του ἐστραμμένα πρὸς τὸ Βουκουρέστι ἢ τὴν Ρώμην;».

Τὴν ἕδια ἐλληνικότητα ἐπέδειξαν καὶ Βλάχοι τοῦ καθημερινοῦ μόχθου καὶ τῆς σκληρῆς βιοπάλης, ὅταν τὸ 1881 τοὺς ἐπισκέψθηκε στὸ Δαμασούλι ἐπίσημη καὶ ἐπιβλητικὴ Επιτροπὴ Προσωπικοτήτων τῆς Ρουμανίας μὲ μοναδικὸ αἴτημα τὴν ἐναντίωση στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐσωμάτωσή της στὸ Βασίλειο τῆς Ἑλλάδος ἔναντι πρωτοφανῶν “προνομίων”, γιὰ τὰ ὅποια ὅχι μόνον δὲν συζητοῦν ἀλλὰ ἐπιτακτικὰ συνιστοῦν ἀμεση ἀποχώρησή τους. Σὲ ποιά ἔθνότητα ἀνήκουν; Ὁ Γάλλος Victor Bérard γράφει ὅτι, ἀν τότε οἱ Βλάχοι εἶχαν ἐνδώσει, τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος θὰ παρέμεναν γιὰ πάντοτε στὸ Δομοκό!

Ἐξ ἄλλου, ὁ Μοσχοπολίτης Κωνσταντίνος Σμολένσκης ὁ μόνος, κατὰ τὸν Παῦλο Μελᾶ, ἀξιος πολεμιστής, ποὺ ἔσωσε τὴν τιμὴ τῶν ἐλληνικῶν ὅπλων στὸν Πόλεμο τῆς Ντροπῆς τοῦ 1897, δὲν ἐντάχθηκε ἀκόμα στὴν ἐλληνικὴ ἔθνότητα;

Ἀλήθεια, ποιόν ἔνοχλεῖ τὸ Ολοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανης, ἐνὸς Βλαχοχωριοῦ τοῦ Ασπροποτάμου-Πίνδου, ποὺ ἀψήφησε τὴν Τουρκιὰ καὶ τοὺς παρατρεχάμενούς της, τὸν Μάιο 1898, ἀναπτερώνοντας τὸ καταπτοημένο φρόνημα

τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων;

΄Απροσμέτρητο ἑλληνικὸ φρόνημα ἐπέδειξαν οἱ Βλάχοι καὶ κατὰ τὴ σωτήρια Ἐποποϊᾶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα. ᾧ Οταν ἔφθασαν τὰ μηνύματα γιὰ τὴν πανελλήνια ἀπόφαση συμμετοχῆς στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912, τὰ ἔνειτεμένα στὴν Ἀμερικὴ Βλαχόπουλα, ὅπως τοῦ Κοκκινοπλοῦ Ὄλύμπου, ἐπέσπευσαν τὸν ἐπαναπατρισμό τους, πρὶν καλὰ καλὰ ἔξασφαλίσουν οἰκονομίες γιὰ τὰ ναῦλα τους! Σὲ ποιά ἔθνότητα ἄνηκαν;

Τὸ λεγόμενο Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁμολογία Ρουμάνου, πρώτου διαιμετρήματος πολιτικοῦ καὶ ἐπιστήμονα, τοῦ Mihail Kogălniceanu, ἐφευρέθηκε, ἐπινοήθηκε, κατασκευάσθηκε πρὸς πρόληψη διαταράξεως τῶν σχέσεων Βουκουρεστίου - Βιέννης. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι μυθεύματα πληρωμένων πρακτόρων, ἔχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐνδεδειγμένη καὶ ίστορικὴ θὰ ἦταν ἡ ἀρση τοῦ ψεύδους, ποὺ τόσο ἔχει στοιχίσει στὸν Ἑλληνισμό, καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας μὲ πρωτοβουλία Βιέννης καὶ Βουκουρεστίου, ἀφοῦ στὴν Ἀθήνα οἱ ὑπεύθυνοι, συνήθως ἀποκαλούμενοι καὶ ἀρμόδιοι, παραπαίουν αὐτοκαταστροφικά.

Οἱ ἀναγνῶστες, ποὺ ἐνδιαφέρονται καὶ γιὰ τὴν τεκμηρίωση, ἀς χρονικοποιήσουν τὰ Εὑρετήρια τῆς ἐφετινῆς ἐκδόσεως ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ, Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ νοτιανατολικῆς (ΝΑ) Εὐρώπης, Τόμος Α΄, Ἀθήνα 2009, 633-658.

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, ΤΕΥΧΟΣ 86, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2009, 128-143, μὲ τίτλο Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ.

Η ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Διαπλεκόμενα Συνθήκης Βουκουρεστίου

Η περίφραση “Κουτσοβλαχικό Ζήτημα”¹ έπικρατει μετά τη Διάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου 1913 και ἀκοιβέστερα μετά τις πολύωροτες ἐπιστολὲς Βενιζέλου - Maiorescu, στὶς οποῖες ἐμπεριέχεται ἡ παραχώρηση, ἐκπαιδευτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς, στὴ Ρουμανία ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα² τῶν Βλαχοφώνων (= λατινοφώνων, χορῆστων καὶ λατινογενοῦς ἴδιωματος) Ἐλλήνων. Η πρωτοβουλία λαμβάνεται πρὸ τῆς ρουμανικῆς ἀπαιτήσεως³ καὶ μετὰ προγενέστερη παρόμοια τῆς Βουλγαρίας⁴. Βέβαια ἡ δεύτερη δὲν θυσιάζει Βουλγάρους πρὸς ἔξασφάλιση οὐδετερότητας τῆς Ρουμανίας. Κάλλιστα διαπραγματεύεται Βλαχοφώνους ἐγνωσμένης ἑλληνικότητας, οἱ ὅποιοι στὴν πρωθυπουργικὴ ἀλληλογραφία ἀποκαλοῦνται Κουτσόβλαχοι, ἐνῷ οἱ ἴδιοι αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι⁵ σὲ πλήρῃ ἀντιστοιχίᾳ μὲ τὸν ὄρο Ἀρμανία. Ετοι δὲ οἱ Ἐλληνες τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ὀνομάζουν τὴν χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνομαστοῦ βυζαντινολόγου A. Vasiliev, τὴν ὅποια δέχεται ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Διον. A. Ζακυνθηνός⁶.

1. Βλ. Μιχ. Ν. Ρωμανός, «Ἀπόφεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴν καὶ τὴ γλώσσα τῶν κουτσοβλάχων». *Μνήμη. Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*. Ἀθήνα 1988, 504-505.

2. Πβ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθης, *Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της*. Θεσσαλονίκη 1996, 30, «ἀναγνώριζε ρουμανικὴ μειονότητα μὲ δικά της σχολεῖα, ναοὺς καὶ ἐπίσκοπο».

3. Βλ. Ἐλένη Γαρδίκα - Κατσιαδάκη, «Οἱ συσχετισμὸι τῶν δυνάμεων καὶ ἡ Ἑλλάδα μπροστὰ στὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου». *Συμπόσιο: Ἡ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἡ Ἑλλάδα*. Θεσσαλονίκη, 16-18 Νοεμβρίου 1988. IMXA 230. Θεσσαλονίκη 1990, 45.

4. A. Lazarou, «The Greek Navy as a negotiation factor during 1912». *Acta. Διεθνὲς Συμπόσιο Στρατιωτικῆς Ιστορίας “Μοῦδρος ’92” – “Παῦλος Μελᾶς ’92”* γιὰ τὰ 80 χρόνια ἀπὸ τὸν πρῶτο βαλκανικὸ πόλεμο τοῦ 1912. Greece 1992, 78.

4. L. Spasov, «La Serbie et le différent territorial bulgaro - roumain (janvier - août 1913)», *Etudes balkaniques*, 3, 1987, 59.

5. Παραγόμενο ἀπὸ τὸ προθετικὸ Α-, πανάρχαια ἑλληνικό, καὶ τὸ ὄνομα Ρωμάνοι, μετὰ συγκοπὴ τοῦ ω. W.F. Wyatt, *The Greek prothetic vowel*. Cleveland 1972. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*. Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός. Ἀθῆναι 1993, 115-116.

6. Πβ. *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe*. Sonderdruck aus dem internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60. Braunschweig 89: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...».

Πάραντα στεντόρεια φωνή διαμαρτυρίας ύψωνει ὁ Κύπριος καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν N. Σαρίπολος⁷. Διότι ἡ παραχώρηση πραγματώνεται καθ' ὑπέρβαση τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας καὶ κατὰ παραγγνώριση ἐκείνων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀφοῦ ἀφορᾶ καὶ στὸ ἐκκλησιαστικό. Φυσικὰ εἶναι ἐπιστημονική - νομικὴ ἐπιχειρηματολογία κριτικῆς, στὴν ὅποια ὀθεῖται καὶ ἀπὸ τὴν πεποίθηση ὅτι οἱ ἐν ἀγνοίᾳ τους παραχωρούμενοι εἶναι ἀκριβεῖς Ἐλληνες. Ἡ γνωριμία μεταξύ τους ἔχει περισσότερο προσωπικό - οἰκογενειακὸ χαρακτήρα. Χρονολογεῖται δὲ ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ χρόνια τοῦ πρώτου N. Σαρίπολου, ποὺ γνωρίζει τὸν Βλαχοφώνους στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰ. Κωλέττη ὡς πρέσβεως στὸ Παρίσι καὶ μετέπειτα ὡς πρωθυπουργοῦ, τοῦ ὅποιου διατελεῖ κιόλας σύμβουλος. Βέβαια οἱ Κύπριοι ἔχουν καὶ παλαιότερη εὐκαιρία διαπιστώσεως τῆς Ἑλληνικότητας τῶν Βλαχοφώνων, ὅταν ἡ μύηση στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία τοῦ ἐθνομάρτυρα Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ καὶ ἄλλων προσωπικοτήτων τῆς Μεγαλονήσου τελεῖται ἀπὸ τὸν Βλαχόφωνο Ἐλληνα Δημήτριο Ὑπατρο, Μετσοβίτη. Ἐπίσης χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ πολὺ πρόσφατη. Συγκεκριμένα κατὰ τὴν τελευταία μεγαλειώδῃ ἐκδήλωση γιὰ τὸ Κυπριακὸ πρὸ τοῦ μεγάρου τοῦ Ο.Η.Ε. τῆς Νέας Ὑόρκης ἔνα ἀπὸ τὰ ἐμφανέστερα ύψωμένο σύνθημα - μήνυμα, ἰδιαίτερα προβεβλημένο ἀπὸ τὴν τηλεόραση καὶ τὸν ἐλληνοαμερικανικὸ τύπο, εἶναι εὐγλωττότατο: «Κύπρο, τὰ Παιδιά τῆς Σαμαρίνας εἶναι μαζί σου!»

Πάντως «ἡ παραχώρησις ποὺ ἔγινε στὴν συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου τὸ 1913 ἀποδεικνύει ὅτι ἔγινε ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν γνώριζαν τὴν ἴστορικὴν πραγματικότητα καὶ παρεχώρησαν Ἑλληνικωτάτους πληθυσμοὺς σὲ ἔνους. Ἀπόρροια τῆς παραχωρήσεως ἐκείνης εἶναι καὶ τὸ «Πριγκιπάτο τῆς Πίνδου» καὶ κατηγοροῦν τῷρα, γιὰ νὰ ἀποτινάξουν τὶς εὐθύνες τους, ὅσους ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους πίστευσαν στὰ ὄσα αὐτοὶ οἱ ἕδιοι ἀδικαιολόγητα καὶ ἀσυγχώρητα παρεχώρησαν. Πρέπει νὰ μέμφωνται τοὺς ἔαυτούς των οἱ παραχωρήσαντες, διότι παρεχώρησαν αὐτοὺς ποὺ «Ἐπὶ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως (1821) καὶ ἐπωραγωνίσθησαν» (Παπαρρηγόπουλος βιβ. 14 κ. Γ σελ. 52, ἔκδ. Γαλαξία), ὅπως λέγει ὁ Ἰωάν. Κωλέττης «... Τὸ Ἑλληνικὸν Ἐθνος... φορεῖ φουστανέλλες, ὄμιλεῖ ἐνίοτε... καὶ κουτσοβλάχικα...» [Ιστορία τευχ. 24, Ιουνίου 1970, σελ. 6] δηλαδὴ

7. Ἐντονα καὶ ἔμπροκτα διαφωνεῖ ὁ Γενικὸς Διοικητής Μακεδονίας Στ. Δραγούμης φθάνοντας στὴν παραίτησή του. Βλ. Στ. Δραγούμης, 1913-1916. Μεταξύ παραμονῶν τῆς βαλκανικῆς εἰρήνης καὶ προσδοκίας εὐθωπαϊκῆς διαλλαγῆς. Ἑλληνικὰ ζητήματα. Ἀθῆναι 1916, 33-56. Περ. Ἀλ. Ἀργυρόπουλος, Ἀπομνημονεύματα. Α'. Ἀθῆναι 1970, 133. Helen Gardikas Katsiadakis, *Greece and the balkan Impraglio. Greek foreign Policy, 1911-1913*, Athens 1995, 239.

παρεχώρησαν αύτό τούτο τὸ Ἑλληνικὸν Ἐθνος^{7a}.

Ἐλληνες οἱ Βλαχόφωνοι

Περίτραναν ἐπικυρώνεται ἡ πίστη στὴν ἀντίληψη τῶν λαῶν τοῦ σοφοῦ Σαρίπολου καὶ μὲ τὸ διακριβωμένο γεγονός, ὅτι οἱ λαοί, Γάλλοι, Γερμανοί, Οὐγγροί, Ρῶσοι κ.ἄ., μεταξὺ τῶν ὁποίων ζοῦν οἱ Βλαχόφωνοι κατὰ τὴν μακραίωνη ἑλληνικὴ διασπορὰ ἔξι αἰτίας τῆς τονδροκρατίας, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Stoianovich⁸, τοὺς Κουτσόβλαχους θεωροῦν Ἑλληνες. Ἐλληνας ἄλλως τε σημαίνει ἡ λέξη Κουτσόβλαχος καὶ γιὰ τὸν ρουμανικὸν λαό, ὅπως προσθέτουν οἱ Ρουμάνοι Giurescu⁹ καὶ Năsturel¹⁰.

Αὐτοπροαιρετη μαρτυρία ἑλληνικότητας τῶν Βλαχοφώνων στὴν ἔννοια

Ἐξ ὅλου τὴν ἑλληνικότητα διακηρύσσουν οἱ ἴδιοι οἱ Βλαχόφωνοι κατὰ τὴν ἀποδημία τους στὶς ἐπίσημες ἀρχὲς τῶν χωρῶν, στὶς ὁποῖες καταφεύγουν ἀναζητώντας καλύτερη τύχη. Ὁμολογούμενως ἀποκαλυπτικὰ εἶναι δοσα γράφει σὲ ἄρθρο του ἐπιγραφόμενο Note Polone ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Iorga γιὰ τοὺς βλαχοφώνους Βορειοηπειρωτες Μοσχοπολίτες, ποὺ ἐγκαθίστανται στὴν Πολωνία δηλώνοντας μὲ παρομία τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τους: «Honoratus Constantinus Tuszynski, *Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis, ... 1780*. «Honoratus Demetrius Wretowski, *Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis... 1780*, κ.ἄ.¹¹

Γραικόβλαχοι τοῦ Σίνα καὶ ἀναχαίτιση προπαγάνδας προσεταιρισμοῦ τους

Οἱ Βλαχόφωνοι σὲ κάθε περίσταση καὶ παντοῦ προβάλλουν τὴν ἑλληνικότητά τους. Πλάθουν δὲ καὶ τὸν σύνθετο ὄρο Γραικόβλαχοι, στὸν ὁποῖο μὲ τὸ πρῶτο

7a. N. Τσιάμης, «Μακεδονικά», *Ιστορία Εἰκονογραφημένη*, 60, 1973, 17a.

8. Bł. Tr. Stoianovich, «Ο κατακτητής ὁρθόδοξος Βαλκανίος ἐμπορος». *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὁθωμανικῆς κυριαρχίας τε'-ιθ' αἰ. «Μέλισσα», 1979, 328-329.*

9. Bł. C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*. Bucuresti 1979, 220.

10. Bł. P. Năsturel, «Koutsovalaque. Recherche étymologique», *Etudes Roumaines et Aroumaines*. Paris 1990, 91 σημ. 16.

11. Bł. *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, tomul II, τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. *Ηπειρωτικὰ Χρονικά*, 1935, 287, ὅπου ὁ ἐκρουμανισμένος Val. Papahagi ἀντιπαρέχεται τὴν σπουδαιότητα τῆς δηλώσεως τῆς ἑλληνικότητάς τους καὶ σχολιάζει τὴν πολωνικὴν κατάληξη τῶν ἐπωνύμων! Ἐπίσης bλ. *Balcania*, 1, 1938, 233-234, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ιστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας», *Ηπειρωτικὸν Ημερολόγιον* 1993-94, 427-479, 429 σημ. 114. Ἀνατ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ιωάννινα 1994, 23, καὶ μετάφραση στὴν ἀλβανικὴν γλώσσα.

συνθετικὸ δηλώνεται ὅτι εἶναι Ἐλλῆνες καὶ μὲ τὸ δεύτερο ὅτι χρησιμοποιοῦν καὶ λατινογενὲς ἰδίωμα, ὅτι εἶναι δίγλωσσοι, ἐλληνολατινόφωνοι, ἐλληνοβλαχόφωνοι, ὥστε νὰ προλαμβάνεται διποιαδήποτε σύγχυση μὲ χρῆστες λατινογενοῦς ἰδιώματος, βλαχοφώνους, ἄλλης φυλετικῆς προελεύσεως. Πράγματι ἐπιδιώκουν διάκριση ἀπὸ τοὺς βλαχοφώνους τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας, Αὐστρο - Οὐγγαρίας, κυρίως τοὺς Ἀρντελεάνους (ἀπὸ τὸ Ἀρντεάλ = Τρανσυλβανία), πρωταγωνιστές τῆς Ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως καὶ ἐνώσεως τῶν ποικιλωνύμων ὅμογενῶν καὶ ὁμογλώσσων τους, Ὁλτεάνους (= ἀπὸ τὴν Ὁλτενία), Μουντεάνους (= ἀπὸ τὴν Μουντενία = Βλαχία), Μολντοβεάνους (= ἀπὸ τὴν Μολντόβα = Μολδαβία), Μπανατσεάνους (= ἀπὸ τὸ Μπανάτ)¹².

Στὴν ἐπισήμανση τῆς φυλετικῆς διαφορᾶς μεταξὺ βλαχοφώνων Ἐλλήνων καὶ Δακῶν - Ρουμάνων ἀποσκοπεῖ ἡ ἐπωνυμία σωματείων ἀποδήμων Ἐλλαδιτῶν, ὅπως ἔκεινου τοῦ ὅποιουν προεδρεύει ὁ Ἐθνικὸς Εὐεργέτης, Βορειοηπειρώτης - Μοσχοπολίτης, Σίνας¹³, ὑπογράφοντας τὴν ἀλληλογραφία μὲ τὸν πρῶτο Κυβερνήτη τῆς Ἐλλάδος Ἰωάννη Καποδίστρια ὡς πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος τῶν Γραικοβλάχων Βιέννης. Διότι κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα οἱ Ἀρντελεάνοι ἐπιχειροῦν προσεταιρισμὸν καὶ ἀφομοίωση τῶν ἀποδήμων βλαχοφώνων Ἐλλήνων. Ὅμως οἱ δεύτεροι, δὲν καὶ δὲν ἔλειψαν κάποιες ἔξαιρέσεις¹⁴, παραμένουν προσηλωμένοι στὸν Ἐλληνισμό, σύμφωνα μὲ ἀρχειακὴ ἔρευνα τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου¹⁵ καὶ πολλῶν μεταγενεστέρων του. Αὐτὸ διαπιστώνει καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου I. Coteanu¹⁶, κατὰ τὸν ὅποιο ποτὲ δὲν ἐπίστευσαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαὸ οἱ βλαχόφωνοι Ἐλλῆνες.

Αἴτια - μέσα - ἀποτελέσματα τῶν ρουμανικῶν βλέψεων

Ἐξ αἵτιας τῆς πανευρωπαϊκῆς Φεβρουαριανῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1848, ἡ ὥστε ἔξαπλώνεται καὶ στὶς παραδοսιάβιες ἥγεμονίες, Βλαχία - Μολδαβία, μὲ προκηρύξεις γιὰ ἀπελευθέρωση Τρανσυλβανίας καὶ Βεσσαραβίας, κατεχομένων ἀπὸ τὴν Αὐστρο - Οὐγγαρία καὶ τσαρικὴ Ρωσία ἀντίστοιχα, καὶ ἔνωσή τους μὲ

12. Virgil Cândea, *Σύντομη ἱστορία τῆς Ρουμανίας*. Ἀθήνα 1978, 25-26.

13. Βλ. Γ. Λάιος, *Σήμαν Σίνας*. Ἐν Αθήναις 1972, 59.

14. Băl. Keith Hitchins, «The early career of Andreiu Sagun», *Revue des Etudes Roumaines (RER)*, 9-10, 1965, 47-76, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία. Arhid. Gh. Papuc, «Întru pomenirea mitropolitului Andrei Saguna», *Biserica Ortodoxă Română (BOR)*, 102, 1984, 63-66, ὅπου συνοπτικὰ ἐπισημαίνεται ἡ προσφορά του στὴ Ρουμανία.

15. Σπ. Λάμπρος, *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ*. Ἐν Αθήναις 1912, 32.

16. Băl. *Limba Română*, 8, 1959, 10.

τίς δύο πρώτες ήγεμονίες, οι ήγεσίες τους πρός άποφυγή διαταράξεως τῶν σχέσεων και ίδιως ἐνδεχόμενης ἔνοπλης ἀναμετρήσεως μὲ τὶς δύο Ὑπερδυνάμεις τῆς ἐποχῆς ἐπινοοῦν ὑπαρξη “ἀλυτρώτων ἀδελφῶν” στὰ ἐδάφη τοῦ Μεγάλου Ἀσθενοῦς, δπως ἀποκαλεῖται ἡ Τουρκία, καὶ μεθοδεύουν τὴν προτεραιότητα διοχετεύσεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ παλμοῦ καὶ πατριωτισμοῦ πρός νότο, στὴ Μακεδονίᾳ¹⁷. Ἐκεῖ τάχα οἱ ἐπαναστάτες ἔχουν ὁμογενεῖς, τοὺς ὄποίους καὶ ὀνοματίζουν Μακεδο - Ρουμάνους, δρο ἀδόκιμο καὶ ἀπορριπτέο, κατὰ τοὺς ρωμανιστές¹⁸, καθὼς καὶ δογανα προπαγάνδας¹⁹. Ἐπὶ πλέον οἱ ἡγεσίες σοφίζονται ἀφ’ ἐνὸς μὲν θεωρίᾳ περὶ καθόδου Βλάχων ἀπὸ Δακία - Δούναβι στὴν Ἑλλάδα²⁰ μὲ παρασωπήσεις²¹ σημαντικῶν λέξεων ἢ κολοβώσεις ἢ παρερμηνεῖς χωρίων Βυζαντινῶν χρονογράφων²², μὲ ψευδολογίες περὶ ἀπονίσας ποιμενικοῦ βίου στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες²³, μὲ προβολὴ τοῦ λατινογενοῦς γλωσσικοῦ ἴδιωματος

17. Bł. V. Sasu, «La Macédoine vue par Bolintineanu», *Recherches sur l' histoire des institutions et du droit*, 4, 1980, 147-152. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «“Μακεδονικό” - “Κουτσοβλαχικό” καὶ ἐλληνικὴ ἀρρυθμία», *Τοικαλινά*, 6, 1986, 83-309, ἰδίως 118-119. Καὶ Ἀνάτ.

18. Πρωτίστως ἀπορριπτεῖ ὁ Petar Skok, *Revue Internationale des Etudes Balcaniques (RIEB)*, 1-2, 1934-1935, 330, ἀν καὶ φιλορουμάνος, κατὰ Grigore Nandris. Bł. *ființa românească*, 6, 1967, 50. Sextil Puscariu, *Limba română*. București² 1976, 221. Πβ. J. Kramer, «Das Aromunische», *Rumänistik in der Discussion*. Gunter Narr Velag Tübingen, 218 σημ.

19. G. Murnu, *România din Bulgaria medievală*. București 1939, 51.

20. Bł. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «G. Murnu, Studii istorice privitoare la trecutul românilor», *Πλάτων*, 36, 1984, 170-174.

21. Ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς H. Mihăescu σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων σὲ διάφορες γλῶσσες, ρουμανική, γαλλική, γερμανικὴ κ.ἄ. ἀπαλείφει τὴ λέξη “Ἑλληνας” ἀπὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λινδοῦ γιὰ τὴν ἀπόκρυψη ἐκλατινίσεως Ἐλλήνων καὶ συνεπῶς ὑπάρξεως Βλάχων ἐλληνικῆς καταγωγῆς. Πβ. *Zeitschrift für Balkalogie*, 6, 1968, 128-136. Τὴν πλαστογράφηση πέρασε καὶ μέσῳ ἐλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ, *Βυζαντινά*, 6, 1974, 217-226. Ἀλλος δὲ συμπατριώτης τοῦ πέρασε τὴν ἀναζωπυρημένη ρουμανικὴ προπαγάνδα μέσῳ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐλληνικῆς πρωτεύουσας, *Byzantinisch Neugriechisch Jahrbücher*, 22, 1978, 221-248. Ωστόσο τὸ φαινόμενο δὲν ἀποδίδεται συλληβδην σὲ ὅλους τοὺς Ρουμάνους. Bł. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Λατινικὴ καὶ ἐλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νίκαιᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787)», *Νίκαια. Ἰστορία. Θεολογία. Πολιτισμός 325-1987*. Νίκαια 1988, 125-126.

22. Bł. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976, 90-119, εἰδικὰ 94 σημ. 27 γιὰ Χαλκοκονδύλη.

23. Διότι μεταξὺ τῶν πολλῶν ἴδιοτήτων ὁ Ἡρακλῆς φέρεται καὶ ἔφορος τῆς κτηνοτροφίας. Οἱ δὲ Ἡρακλεῖδες κατὰ τὶς ἔξορμήσεις τοὺς πρός τὴ Δύση διδάσκουν, πρῶτοι αὐτοὶ, τὴν ἔξημέρωση τῶν ὀγρίων ζώων γιὰ τὴν ἔξασφάλιση καὶ βοήθειας στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς. Πβ. Μαρία Γ. Παπαγεωργίου, «Κριτικὴ παρουσίασις τοῦ ἔργου τοῦ

τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων σὰν διαλέκτου τῆς ρουμανικῆς γλώσσας ἡ ταύτισθή τους παρὰ τὶς ἐπιστημονικὲς ἐνστάσεις Ρουμάνων ἀκαδημαϊκῶν, A. Procopovici²⁴, Iorga²⁵, Graur²⁶, δπως καὶ διακεριμένων τῆς ρουμανικῆς διασπορᾶς E. Lozovan²⁷, C. Poghirc²⁸ κ.ἄ., ἀφ' ἑτέρου δὲ μηχανισμὸ Παιδομαζώμα-

Romulus Vulcănescu, *Mitologie Română*, *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 5-6, 1993-1994, 257-289, εἰδικὰ 264. Βλ. καὶ Θ. Ι. Παπαδόπουλος, «Η ἐποχὴ τοῦ λίθου στὴν Ἡπειρο», *Δωδώνη*, 3, 1974, 133-134 καὶ σημ. 1, 2, δπου συσχετίζει τὸν κτηνοτροφικὸ τρόπο ζωῆς τῶν προϊστορικῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν εἰκόνα τῶν συγχρόνων Βλάχων, ἐπικαλούμενος καὶ τὸν Higgs, *Proceedings of the Prehistoric Society (PPS)*, 32, 1966, 27. Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, «Εἰσαγωγὴ στὸ νεολιθικὸ τρόπο παραγωγῆς». Ἀνθρωπολογικά, 1, 1980, 128. Ἐξ ἄλλου ἀρκεῖ ἡ περιγραφὴ τῆς ἀγροτοποιμενικῆς ζωῆς, εἰκονογραφημένης στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, ἀπὸ τὸν Ὁμηρο (Σ 573-590). Βλ. καὶ M.A. Γκιόλιας, Ἀγροτικὴ οἰκονομία καὶ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Θεσσαλία. Ἀθήνα 1989, 15. «Ἀπὸ τὴν Ὁμηρικὴ περίοδο, ἡ κτηνοτροφία αἰγοποδοβάτων ἀποτελοῦσε σημαντικὸ κλάδο τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς», τονίζει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyóni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge», *Byzantinoslavica*, 12, 1951, 39-40. Ἐνδιαφέρουσες ἀναφορές στὴν κτηνοτροφία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὑπάρχουν σὲ δημοσιεύματα τῶν Θ.Θ. Βενιζέλου, X. Ι. Βουλόδημου, J. Psicharis, Fr. Stählin, Y. Béquignon, A. Κεραμόπουλου, E. Lozovan, Θ. Σαρικάκη, Y. Roesch, L. Moretti, L. Robert, Stella Georgoudi, Σ. Δάκαρη, Φ. Πέτσα, Σωτ. Θ. Λυριτζῆ κ.ἄ., δπου μνημονεύονται ἔκτος τοῦ Ὁμήρου πολλοὶ ἀρχαῖοι Ἑλληνες καὶ Λατίνοι συγγραφεῖς. Ἀκριβεῖς παραπομπὲς βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρουμανικὲς θέσεις στὸ ξήτημα καταγωγῆς τῶν Σαρακατσάνων καὶ “ἀντιφατικὴ ἀντίθεση”», *Πρακτικὰ συνεδρίου Σαρακατσάνων Κορδελιοῦ Θεσσαλονίκης*, σημ. 19, 24, 25, 26, 27, 29.

Ἐνδεβής, λοιπόν, πόθος τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ἡ δῆθεν ἀπουσία κτηνοτροφικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δπως φιλοτεχνεῖται ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan, *Limba și cultura*, Bucuresti 1944, 181 κ.ἔ. (ἀναδημοσιεύσεις παρωχημένων), ἐπιδιώκοντας κατὰ τὴν πρώτη γραμμὴ τὸν περιορισμὸ τῶν Ἑλλήνων μόνον στὰ παράλια, ὅποτε μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων νὰ ἀποκλείεται πάλι ἡ ἐλληνικὴ καταγωγὴ καὶ νὰ προπαγανδίζεται ἡ θρακικὴ. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Τρικαλινά*, 5, 1985, 47-77. Παράλληλα ἀναζητεῖται καὶ ὑπόστρωμα Ἰλλυρικό. Ἀλλὰ οἱ Ἰλλυριοί, ξοῦν πέρα τοῦ Γενούσου – τῆς Ἔγγατίας ὁδοῦ, κατὰ τὸν Στράβωνα. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυριολογία καὶ Βορειοπεριφερειακὸς Ἑλληνισμός*. Ἀθήνα 1988.

24. *Balcania*, 1, 1938, 62 σημ. 1.

25. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*. I. Gotha 1905, 97 κ.ἔ. Id., *L'origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression)*. Bucarest 1938, 3. Τὴν ἐνδιαφέρουσα περικοπὴ στὸ πρωτότυπο βλ. Achille Lazarou, «Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes», *Πλάτων*, 37, 1985, 172 σημ. 89.

26. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Bucuresti 1960, 310-311.

27. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques*. München 1961, 225 σημ. 1.

τος²⁹, ἔξαγορᾶς συνειδήσεων μὲ ύποτροφίες σπουδῶν γιὰ ὅλες τὶς βαθμίδες καὶ κατευθύνσεις τῆς δουμανικῆς ἐκπαιδεύσως, συνάμα δὲ διαβεβαιώσεις πλήρους καὶ δελεαστικῆς ἐπαγγελματικῆς ἀποκαταστάσεως³⁰. Παράλληλα διαθέτοντας τεράστια κονδύλια ἐπιχορηγοῦν ξένους ἐπιστήμονες, τῶν ὁποίων κάποιοι διάσημοι καταντοῦν πράκτορες. Ἀπογοητευτικὴ εἶναι ἡ περίπτωση Weigand, ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ Γάλλος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης Victor Bérard³¹, ὅταν μάλιστα οἱ ἐπιχορηγήσεις του ἀπὸ τὴν Ρουμανία δημοσιεύονται καὶ σὲ δουμανικὲς ἐγκυλοπαίδειες³²! Ὡστόσο τὰ ἀποτελέσματα, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπισημότερη ὑπηρεσιακὴ Ἐκθεση, ἐπαΐσσοντος παραγόντος τῆς προπαγάνδας, τοῦ D. Lazarescu Lecanta³³, δημοσιοποιημένη κιόλας ἀπὸ τὸν τότε ὑπουργὸν Παιδείας Sp. Haret³⁴ στὴ δουμανικὴ Βουλὴ, εἶναι μηδαμινά.

Πάντως ἡ πρωταρχικὴ ἐπιδίωξη τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν γιὰ τὸν ἔντεχνο ἀπορροσανατολισμὸν τῶν ἐπαναστατημένων ὑπηκόων τους πραγματώνεται. Ἐπιπροσθέτως ἡ μετέπειτα Ρουμανία μὲ πρόσχημα τὸ Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα αὐτοπροθάλλεται καὶ ὡς βαλκανικὴ δύναμη. Σημειώνει δὲ καὶ ἐκπληκτικὴ ἐπιτυχία μὲ τὴν προσάρτηση τῆς Δοβρούτσας, μολονότι σ' αὐτὴν ὑστερεῖ καταφανῶς δημογραφικά. Γι' αὐτὸν ἄλλως τε σπεύδει στὴν ἐποίκιστή της μὲ “ρου-

28. Συνάγεται δὲ ἀπὸ τὴν ὁμολογίαν του, κατὰ τὴν ὁποίᾳ «une bonne partie des Aroumains de la Grèce doivent être des Grecs qui ont adopté de latin déjà à l' époque ancienne» (Paris le 17 mars 1986). Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κουτσοβλαχικά - Ἑλληνοβλαχικά. Ἀπάντηση σὲ μία κριτική», *Γλωσσολογία / Glossologia*, 5-6, 1986-1987, 165. Ἐπίσης C. Poghirc, «Continuitatea Românilor. (Istoricul problemei)», *Cuvântul Românesc*, 114, 1985, 12. Βλ. καὶ Ἀγαπ. Τσοπανάκης, «Γλωσσικά Μακεδονίας», *Ἀρχαία Μακεδονία. Α΄ Συμπόσιον Θεσσαλονίκης 1970*, 351. Βλ. καὶ Π. Ἀραβαντινός, *Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων*. Ἐν Ἀθήναις 1905, 15 σημ., διπού δημολογία Λαχοβάρη.

29. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἐλληνικότητα Βλάχων - Αρωμούνων», *Ηπειρωτικό Ήμερολόγιο 1986*, 321-346, εἰδικά 330.

30. Βλ. Ἐλευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Ἡ δουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριά τῆς Πίνδου*, τ. Α' (μέσα 19ου αἰ. - 1900). Ἰωάννινα 1995.

31. V. Bérard, *Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός*. Μτφρ. Μ. Λυκούδης. Εἰσ. - Σχ. Θ. Πυλαρινός. [Αθήνα] 1987, 88-89. Βλ. καὶ Σπ. Λάμπρος, «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα», *Νέος Ἑλληνομνήμων (ΝΕ)*, 21, 1927, 161-162.

32. Βλ. Diaconovich II, 1246. Minerva, 963. Predescu, 916.

33. Βλ. Κων. Α. Βαβούσκος, «Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλαχοφώνων», *Τιμητικὸς τόμος K.N. Τριανταφύλλου*, Πάτραι 1990, 73 κ.ἔ. Ὁ ἴδιος, «Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ “Μακεδονικοῦ”», *Νέα Εστία. Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία. Χριστούγεννα 1992*, 214α.

34. *Ἐλληνομνήμων*, 5, 1902, 148, «Τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα ἐν τῇ δουμανικῇ βουλῇ». Πβ. Νικολαΐδου, ἐ.ἄ., 340 καὶ εὐρετήριο δονομάτων, 438α. Βλ. καὶ *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνῶν (ΠΑΑ)*, 64, 1989, 95, διπού ἀνακοίνωση Κ. Βαβούσκου.

μανίσαντες”³⁵, τοὺς ὅποίους παραπλανοῦν καὶ παρασύρουν ἐπιτήδειοι ἀπόστολοι τῆς ἡ καιροσκόποι προσποιούμενοι τοὺς ἀγγέλους ρουμανικοῦ παραδείσου, ποὺ τελικὰ ἀποδείχθηκε τόπος περιπτειῶν καὶ δοκιμασιῶν. Παρὰ δὲ τὴν ἀπώλειά της μετὰ τὸν β' παγκόσμιο πόλεμο δὲν φαίνεται νὰ παραιτεῖται ἡ Ρουμανία.

Μεταπολεμικὴ στάση τῆς Ρουμανίας στὸ Κ.Ζ.

Αἰφνίδια, πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως μεταπολεμικὰ τῶν ἑλληνο-ρουμανικῶν διπλωματικῶν σχέσεων, διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς στὸ Βελιγράδι ἡ Ρουμανία ἐκδηλώνει δῆθεν ἐνδιαφέρον καὶ ἀνησυχία γιὰ τὴν τύχη τῶν “Μακεδο - Ρουμάνων”³⁶ μὲ μνεία τῶν βλαχοφώνων τῆς Βέροιας, δπου διατρέπεται “στὰ χαρτιά” κατάλοιπο δεσμεύσεων μὲ ὑπογραφὴ Ἐλ. Βενιζέλου. “Ομως καὶ ὅσοι Βεροιώτες βλαχόφωνοι εἶχαν “ρουμανίσει”, ἀν καὶ καταλαμβάνονται ἐξ ἀποοόπτου ἀπὸ τὴν ἐπανεμφάνιση σὰν προστάτιος τους τῆς Ρουμανίας, τῆς ὅποιας εἶναι τέκνα πιστὰ στὸν Ion Antonescu (1882-1946), στρατάρχη καὶ δικτάτορα, σύμμαχο τῶν Γερμανῶν, μὲ ναζιστικὴ περιβολὴ καὶ ἀποστολὴ εἶχαν βαρύνει τὴν ξενικὴ Κατοχὴ στὴν Ἐλλάδα³⁷, ἔξανίστανται καὶ δημόσια ἀποποιοῦνται τὴν “προστασία” προχωρώντας καὶ στὴν ὁριστικὴ διάλυση τῆς τυπικῆς ὑποστάσεως “ρουμανικῆς” κοινότητας στὴ Βέροια καὶ στὴν αὐτόβουλη παράδοση τῶν ἀρχείων τοῦ ρουμανικοῦ σχολείου καὶ τῆς ρουμανικῆς ἐκκλησίας στὶς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες τῆς πόλεως³⁸.

Παρὰ ταῦτα οἱ βλαχόφωνοι Ἐλληνες μετὰ πάροδο δύο σχεδὸν δεκαετιῶν ἀποτελοῦν θέμα νέων συγγραφῶν στὴ Ρουμανία, στὴν ὅποια συνάμα ἐπανεκδίδονται τὰ προπολεμικὰ προπαγανδιστικὰ βιβλία καὶ ἀποστέλλονται πρὸς ἐπηρεασμὸ σὲ ἴδιωτες, σωματεῖα, πολιτιστικὰ κέντρα, ὁργανισμούς, οἰκισμοὺς ὥς

35. Βλ. C. Evelydi, *Les états balkaniques*. Paris 1930, 43, 57 σημ. 2. V. Th. Musi, *Un deceniu de colonisare în Dobrogea - noua 1925-1935*. Bucuresti 1935. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, *Tί είναι οι Κοντσόβλαχοι*, Ἔν Αθήναις 1939, 26 σημ. 2, δπου καὶ παραπομπὴ στὴ ρουμανικὴ ἐφημ. Universul, 30.1.1939, δηλωτικὴ τῆς ἐνημερώσεως τοῦ σ. Ἐπίσης Mihaela Bacu, «Entre acculturation et assimilation: les Aroumains au XXe, siècle», *Les Aroumains*. INALCO 1989, 162.

36. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόροι», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτων Σπουδῶν*. Μέτσοβο 28-30 Ιουνίου 1991. Ἐπιμέλεια Τριαντ. Δ. Παπαζήση. Ἀθῆνα 1993, 453-454.

37. Γιὰ πρώτη φορὰ καταχωρίζεται ἡ προσωπικὴ μαρτυρία παρουσίας τους καὶ στὴ γενέτειρά μου Ἐλασσόνα, μάλιστα δὲ στὴ γειτονιά μου, κατειλημμένη κατοικία Τσιαβέ.

38. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Νέα Εστία*. Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία. Χριστούγεννα 1992, 139 σημ. 28 σ. β.

τὸ δρεινότερο Βλαχοχώρι. Παράλληλα και ἀπὸ πολὺ ἐνωρίτερα βομβαρδίζονται μὲ ἀνάλογο ὑλικὸ σύλλογων θυμάτων τῆς ὑπεραιωνόβιας προπαγάνδας και στελεχῶν τῆς Σιδηρᾶς Φουσοῦ Antonescu και φυγάδων ἡ “φυγάδων”, διεσπαρμένων στὴν Εὐρώπη και στὸν ὑπερατλαντικὸ κόσμο³⁹. Ἐπὶ πλέον γίνονται ἀντικείμενο “ἐπιστημονικῆς” διερευνήσεως τύπου G. Weigand μὲ ὅλλεπάλληλες ἐπισκέψεις μεμονωμένων ἐρευνητῶν και ὁμάδων σπουδαστῶν διαφόρων ἐκπαιδευτικῶν, ὅπότε παρατηρεῖται πλατύτερη διασπορὰ στὴν Ἑλλάδα ποικίλων προπαγανδιστικῶν ἐντύπων, ἐφημερίδων, περιοδικῶν, φυλλαδίων, ποιητικῶν ἀνθολογιῶν, θρησκευτικῶν κειμένων στὸ κοντσοβλαχικὸ = ἀρμανικὸ ἰδίωμα, δίσκων και μαγνητοταινιῶν, τῶν ὅποιων τοὺς παραγωγοὺς και ἀποστολεῖς, παθιασμένους νοσταλγοὺς νοσηροῦ παρελθόντος, ὁ γνώστης τοῦ θέματος Ι. Παπαθανασίου χαρακτηρίζει συλλήβδην ἀχρείους και ἀνιστόρητους, συγχρόνους “γενίτσαρους”, μηδενικά τοῦ ἔξωτεροικοῦ εἰκάζοντας τὸ ἐνδεχόμενο νὰ εἶναι «πληρωμένοι πράκτορες σκοτεινῶν συμφερόντων»⁴⁰.

Οὐαλλὸς ἐκπρόσωπος βλαχοφώνων Ἑλλήνων στὸ Συμβούλιο Εὐρώπης

Τὸ K.Z. διαπλέκεται στὰ πλαίσια τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ποὺ δρίζει ἐκπρόσωπο τῶν Βλάχων Οὐαλλό, παραδεχόμενο μάλιστα ἀναρμοδιότητα ἐπιστημονική. Ἐπιχορηγεῖ ἐπισκέψεις του στὰ Βλαχοχώρια μὲ κύριο σκοπὸ τὴν ἐσπευσμένη συγγραφὴ βιβλίου, στὸ ὅποιο προβάλλει τοὺς Βλαχοφώνους σάν ἔχωριστὴ ἐθνότητα, κρίνοντας προφανῶς μὲ βάση τὴν πραγματικότητα τῆς πατρίδας του. Διότι οἱ Οὐαλλοὶ χάνοντας τὴν ἐντόπια γλώσσα τους κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ωμαιορρατίας (78-407 μ.Χ.) και ἀποκτώντας λατινογενὲς γλωσσικὸ ἰδίωμα, ὅπότε γίνονται λατινόφωνοι, βλαχόφωνοι, Βλάχοι, δρος τοῦ ὅποιου ἔξελιξη ἀποτελεῖ ἡ ταυτόσημη λέξη Οὐαλλοί, διαφέρουν φυλετικὰ και γλωσσικὰ ἀπὸ τὰ γερμανικὰ φύλα, Ἀγγλους και Σάξονες, ποὺ μετακαλοῦνται στὰ βρετανικὰ νησιὰ μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν ωμαϊκῶν λεγεώνων (407 μ.Χ.) και τὸν παρεπόμενο ἐμφύλιο πόλεμο γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ αὐτοὶ τελικὰ ἐπιβάλλουν τὴν ἔξουσία τους, τῆς ὅποιας μόλις τελευταῖα ἐπιχειρεῖται ἀπόσειση.

39. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπόπειρες ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου», *Κοινωνικές Τομές*, 27, 1991, 307-313.

40. Βλ. ἐφημ. Συλλόγου Βλάχων Νάουσας *Νιάγκουστη*, Ιούλιος 1987, 2ε.

Ο διάδοχος τοῦ Οὐαλλοῦ καὶ ὁ “Εθνολογικὸς Καταστατικὸς Χάρτης” τῆς Εύρωπης

Ο Οὐαλλὸς ὀλοκληρώνοντας τὴν ἀποστολή του ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἐπίγονο θυμάτων τῆς προπολεμικῆς προπαγάνδας, ποὺ σὰν “φυγὰς” ἀπὸ τὸ καθεστῶς Τσαουσέσκου περιθάλπεται καὶ προωθεῖται γιὰ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁργάνων ἀναζωπυρήσεως τοῦ K.Z. στὴ Γερμανία, ὅπου εὐοδώνεται ἡ ἐπιχείρησή του καὶ χάρῃ στὴν ἰσχυρότατη ὑποδομὴ τῶν ἴδρυτῶν καὶ συνεργατῶν τῆς Ρουμανικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Φράμπουργκ. Ἐνδυναμώνει δὲ καὶ τοὺς ὄμοφρονες στὴ Γαλλία, ὅπου δροῦν, ἄν καὶ ἐλάχιστοι, σωματειακὰ μὲ τὴν ἐπωνυμία Association des Français Aroumains (AFA) καὶ πρωτοποροῦν ἐκδοτικά, πέρα τῆς ἐφημερίδας Fara Aromâneasca καὶ διαφόρων ἄλλων ἐντύπων, μὲ τὸ φυλλάδιο *Les Aroumains (Les Vlachs). Une Minorité Culturelle Romane en péril.* Paris 1980. Ἐπανεκδίδουν αὐτὸ τὸ 1989 καὶ τὸ διανέμουν στὰ μέλη τῆς Κοινοβουλευτικῆς Συνελεύσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Εύρωπης. Ἐπιμένουν σὲ χονδροειδῆ παραπληροφόρηση διαφωνώντας κιόλας μὲ τὸν Οὐαλλὸ σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν βλαχοφώνων ἀλλὰ καὶ μεταξύ τους, ὅπως τὴ Δρα Mich. Bacu, τόσο ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ ὃσο καὶ ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς βλαχικῆς πληθυσμικῆς ἐνότητας⁴¹.

Ομως ἡ Γερμανία εἶναι περισσότερο δεκτικὴ καὶ πρόσφορη. Ἐνδεχομένως συμβάλλει ἀποφασιστικὰ καὶ ἡ Γερμανίδα σύγχυσης τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κινήσεως, γνωρίζοντας τὴν ψυχοσύνθεση καὶ νοοτροπία τῶν ὄμοφύλων της, ποὺ συνήθως σὲ κάθε διάβημα ἡ αἴτημα ἀνταποκρίνονται θετικά. Μὲ προϋποθέσεις τόσο

41. Βλ. ἀπάντηση μὲ ἵσης ἐκτάσεως ἔντυπο, φωτοτυπημένο, ἐκδόσεως Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Η ἀλήθεια γιὰ τὸ φυλλάδιο Les Aroumains τῆς A.F.A.*, Ἀθήνα 1989, ἀναφωτοτύπηση 1992. Ἀναδημοσιεύεται δὲ στὴν 3^η ἔκδοση Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, *Η πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος*. Φιλολογικὸς Ἰστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τοικάλων - Ιδρυμα Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα. Τρίκαλα 1992, 223-238, ὡς Ἐπιλεγόμενα χωρισμένα στὰ ἀκόλουθα μικρὰ κεφάλαια. I. Ποιοὶ εἶναι οἱ συντάκτες τοῦ Φυλλαδίου: A.F.A., Association des Français Aroumains, Paris. II. Τί σημαίνουν οἱ ὄροι Aroumains, Vlaques (Valaques, Vlachs), Macédo - Romans; III. Τί σημαίνει ὁ ὑπότιτλος τοῦ Φυλλαδίου *Une minorité culturelle romane en péril*; IV. Τί σημαίνει ἡ ἐπικεφαλίδα τῆς πρώτης σελίδας *Une nation européenne sans droits nationaux*; V. Ποιά στάση τηροῦν αὐτοπροσάρτετα οἱ Βλάχοι; VI. Ποιά τὰ βαθύτερα αἴτια δημιουργίας μειονοτικοῦ ζητήματος στὴν Ἑλληνικὴ χερσόνησο; VII. Ποιές οἱ ἔξελιξις μετὰ τὴν Συνδιάσκεψη Βουκουρστίου (1913); VIII. Ποιές οἱ ἔξελιξις μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο; IX. Ποιός ὁ ἀριθμὸς τῶν Βλάχων; X. Ποιές οἱ τελικές προτάσεις; Ἀγγλικὴ δὲ μετάφραση σὲ συλλογικὴ ἔκδοση τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου. Ach. G. Lazarou, «The Truth About the Leaflet “Les Aroumains”(Les Macédo - Romans) 1989», *On scientific truth about MACEDONIA*. National Technical University of Athens. Greece 1993, 63-83.

εύνοϊκες ό διάδοχος τοῦ Οὐαλλοῦ σπεύδει στὴν ἵδρυση τοῦ σωματείου Uniunea tră limba si cultura aromâna, στὴ συγγραφὴ βλαχολογικοῦ βιβλίου μὲ προσωπογραφία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὸ ἔξωφυλλο, στὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ Zborlu anostru, στὴν ὀργάνωση τοῦ πρώτου ἀρμανολογικοῦ συνεδρίου, δρῶντας παρασκηνιακὰ κατὰ τὸ προπαρασκευαστικὸ στάδιο καὶ προβάλλοντας τὴν ἔδρα τῆς Ρωμανιστικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Mannheim, ὥστε νὰ ἐκλαμβάνεται σὰν ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικό, ἐνῷ ταυτόχρονα φροντίζει νὰ παραστοῦν ὅλοι οἱ διμοιοπαθεῖς του, δρφανοὶ μητέρας καὶ μητριᾶς, Ἐλλάδος καὶ Ρουμανίας.

Μετὰ τὸν εὐρύτατο κύκλο γνωριμῶν καὶ πολυνσχιδοῦς ὑποστηρίξεως ἐμπλέκεται καὶ στὰ Εὐρωποινοτικά, ὅπου πρὸς ἀπὸ αὐτὸν οἱ προπαγανδιστικὲς θέσεις, ἀπαράδεκτες καὶ γιὰ Ρουμάνους συγχρόνους ἐπιστήμονες, ἐπισημοποιοῦνται μὲ ἄρθρο ἐπιγραφόμενο Macédo - Roumains (!) στὸν Ἐθνολογικὸ Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Εὐρώπης – L'Europe et ses populations⁴² –, καὶ διαρκῶς παρωθεῖ τεχνηέντως τὰ ἀρμόδια θεσμικὰ ὅργανα τῆς E.O.K. γιὰ παρεμβάσεις στὴν Ἐλλάδα. Κινητοποιεῖ ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας ἀπομεινάρια τῶν προπολεμικῶν ρουμανικῶν σχολείων, συνάμα δὲ περιέργως παλιννοστοῦντα ἀπὸ Ρουμανία, ποὺ ἀναμεταδίδουν τὰ μηνύματά του σὲ μεμονωμένους Βλαχοφώνους καὶ σὲ νομικὰ πρόσωπα, συλλόγους, ἐμφυσώντας καίρια τὴν ἰδέα παμβλαχόφωνης συλλογικῆς ἐνώσεως, τὴν ὅποια στὸ ἔξωτερικὸ παρουσιάζει σὰν ἐθνικὴ ἀφύπνιση τῶν Βλαχοφώνων Ἐλλάδος! Αὕτὸ ἀποκαλύπτει καὶ ὁ N. Caranica⁴³ στὴν πρόσφατη διδακτορικὴ διατριβή του.

Διαπίστωση ἐκπροσώπων τοῦ Γραφείου τῶν δλιγάτερο διαδεδομένων γλωσσῶν

Ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐπιλεγμένων “συνδέσμων” βαίνει πρὸς τὴν κορύφωση μὲ τὴν ἀνάθεση τῆς ἐκπροσωπήσεως τῶν Βλαχοφώνων Ἐλλάδος κατὰ τὴν περιπετιώδη ἐπίσκεψη ἐκπροσώπων τοῦ λεγομένου Γραφείου τῶν δλιγάτερο διαδεδομένων γλωσσῶν, ἐνώπιον τῶν ὅποιων αὐτοαποκαλύπτονται δίνοντας τὴν ἐντύπωση Ρουμάνων καὶ ἐμφανίζοντας τὴ Βέροια σὰν πόλη ρουμανική⁴⁴! Άλλὰ οἱ Δυτικοευρωπαῖοι ἐπισκέπτες, ποὺ πασχίζουν γιὰ δικαιώματα μειονοτήτων μὲ διαφανῆ δεδομένα τῶν πατρίδων τους – ἄσχετα μὲ τὰ Ἑλληνικά – παρὰ τὴν περί-

42. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ Ἑλληνικὲς εὐθύνες», *νέα Ἑλλοπία*, 3, 1996, 33α. Καὶ Ἀνάτ., 3α.

43. N. Caranica, *Les Roumains, Recherches sur l'identité d'une ethnie*. Besançon 1990, 443.

44. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μειονοτικὰ ζητήματα καὶ κάποιες ἐπισκέψεις ξένων στὴν Ἐλλάδα», *Ἐλευθεροτυπία*, 10.6.1989, 32. Ἐπίσης Ἐλληνοχροιστιανικὴ Ἀγωγή, 364, 1989, 165-168, καὶ Δελτίο I.P.O.M.E (Ιδρύματος Πολιτικῶν Μελετῶν καὶ Ἐπιμόρφωσης), 10, 1989, 5-6.

τεχνη παραπληροφόρηση και τὴν ἀναπόδραστη προκατάληψη δὲν δυσκολεύονται νὰ ἀπογινώσουν τοὺς “Ρουμάνους”, δῆτας τοὺς ἀναφέρουν, δηλώνοντας σαφέστατα και ἐμφαντικὰ ὅτι δὲν ἐκπροσωποῦν παρὰ μόνον τὸν ἑαυτό τους⁴⁵.

Ἐρασιτεχνίες και ἀβελτερίες Ἑλληνικὲς

Οπωσδήποτε οἱ δραστηριότητες τῶν προιμνημονευμένων προπαγανδιστικῶν κέντρων Γαλλίας, Γερμανίας κ.λπ. ἐπηρεάζουν φυσικὰ και νομικὰ πρόσωπα στὴν Εὐρώπη, Ἀμερική, Αὐστραλίᾳ κ.ἄ., χωρὶς νὰ ἀφήνουν ἀνεπιρρέαστους και Ἐλληνες, ἀκόμη και ἐπιστήμονες, βέβαια μὴ εἰδικοὺς στὸ ἐπίμαχο θέμα, ἀφοῦ σὲ καμμία βαθμίδα και σὲ καμμία κατεύθυνση τῆς Ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν διδάσκεται ἡ καταγωγὴ τῶν Βλαχοφώνων ἀπὸ Ἐλληνες ἐκλατινισμένους παρὰ τὴν ἀδιαμφισβήτητη ὑπαρξῃ ἀπόλυτα γνησίων πηγῶν, ἀρχαιολογικῶν και φύλοισικῶν, και πειστικῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων γιὰ τὴν Ἑλληνικότητά τους⁴⁶. Αντίθετα γίνεται παρεμπιπτόντως διαχωρισμὸς τῶν Βλαχο-

45. Βλ. και *Τρικαλινὰ Νέα*, 4.1.1990, ὅπου ἡ ἀπάντηση και ἡ σκιαγράφησή τους ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Πανελλήνιας Ἔνωσης Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων.

46. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τοία Ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἐλλήνων», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976, 267-277, και *Πρακτικά τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου*. ΙΜΧΑ. Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Ὁ ἴδιος, «Ο χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», *Πρακτικά Γ΄ Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*. ΙΜΧΑ. Θεσσαλονίκη, 1979, 383-395. Ὁ ἴδιος, «Ἀρωματινικὴ ἀνθρωπωνυμία», *Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου*. ΙΜΧΑ. Θεσσαλονίκη 1983, 157-181, και *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*. Αθῆναι 1988, 80-101. Ὁ ἴδιος, «Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ και λατινοφωνίᾳ Ἐλλήνων», *Πρακτικά Συνεδρίου: Σύναξις Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός και ἡ ἐποχὴ του*. Αθῆναι 1986. Ἐπανέκδοση ἀφιερωμένη στὸν Μῆτσο Προούβα μὲ κύριο τίτλο *Βλάχοι Ἑλληνικοῦ χώρου*, πρόλογο ἐρμηνευτικὸ τῆς σκοπιμότητας αὐτοτελοῦς ἐκδόσεως και εὑρετήριο. Ὁ ἴδιος, «Γλωσσικές μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Ηπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1987*, 307-321, και *Ἀνθρωπολογικά Ἀνάλεκτα*, ΜΗ', Αθῆναι 1988, 33-38. Ὁ ἴδιος, «Τρικαλῖται Βλάχοι», *Τρικαλινά*, 8, 1988, 159-170. Ὁ ἴδιος, «Ιστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ», *Ηπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1988*, 339-392. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα και προσθήκη εὑρετηρίου. Ἐπανέκδοση, Αθῆναι 1989, ἀφιερωμένη στὸν Εὐάγγελο Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, μὲ νέα σελιδαρίθμηση και ὄντι προλόγου ἄρθρο τοῦ Κ.Γ. Σταυρόπουλον ἐπιγραφόμενο «Ο Ἀχιλλέας Γ. Λαζάρου και οἱ Βλάχοι» και δημοσιευμένο στὶς καθημερινὲς ἐφημερίδες *Τρικάλων Πρωΐνος Λόγος* και *Τρικαλινὰ Νέα* τὴν 29 Ιουνίου 1988. Ὁ ἴδιος, «La singularité des Aroumains dans leur poésie populaire», *Balkan Studies*, 28, 1987 [1989], 373-389. Ἐπανέκδοση ἀπὸ Ἐπιτροπὴν Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα και παράθεση στὸν Πρόλογο κριτικῶν τῶν F. Lassère, Claude Marguéron, I. Korinthios. Ἐπίσης δημοσιεύεται ἐν *Beiträge zur sprachlichen, literarischen und kulturellen Vielfalt in den Philologien. Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70. Geburtstag*. Mit einem Vorwort herausgegeben von Gabriele Birken - Silverman und Gerda Rössler. Mitglied des Herausgebergremiums in beratender Funktion

φώνων ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ἐνσπείρεται ἀνεπαύσθητα ἡ ὑποψία μὴ ἔλληνικότητάς τους!

Ἄσφαλῶς δὲν ἀπαλλάσσονται εὐθυνῶν ὅσοι Ἐλληνες συνειδητὰ γράφουν γιὰ ἔνεικὴ καταγωγὴ τῶν Βλαχοφώνων καὶ πρὸ πάντων ὅσοι διοχετεύουν τὶς πλάνες τους μέσω ἐκδόσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ δημοσίου, ἐκλαμβανόμενες καὶ σὰν ἐπίσημες καὶ ἀποδεκτὲς Ἑλληνικὲς θέσεις, δπως διαπράχθηκε ἀπὸ ἀρκετούς, ἴδιως, ἀπὸ Γιάννη Ἀδάμου καὶ Ἀ. Κελέση.

Ο πρῶτος ἀντιγράφοντας παλαιότερα ἐρασιτέχνη, τὸν ὁποῖο οὔτε κάνει μνημονεύει, διαιωνίζει τὴν παραπλάνηση τῶν ἀναγνωστῶν παρουσιάζοντας τοὺς Βλαχοφώνους Ἐλλάδος σὰν καταγομένους ἀπὸ βαρβαρικὴ καὶ εἰδωλολατρικὴ φυλὴ τῆς Δακίας⁴⁷ (Ρουμανίας)! Υπεροχαντίζει δὲ καὶ τοὺς πληρωμένους πράκτορες, δοθέντος ὅτι ὡς πρὸς τὸ δῆθεν εἰδωλολατρικὸ γνώρισμα ἡ διάφευση ἔρχεται κεραυνοβόλα μὲ τοὺς χριστιανικοὺς ὄρους, ποὺ σώζονται στὸ κουτσοβλαχικὸ (ἀρμανικὸ) ἴδιωμα καὶ μαρτυροῦν ἐκχριστιάνιση τῶν Κουτσοβλάχων (Ἀρμάνων) κατὰ τοὺς πρώτους αἰώνες μ.Χ.⁴⁸

Thomas Kotschi. Franz Steiner Verlag Stuttgart 1992, 640-656. Ὁ ἴδιος, «Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογίᾳ Ἑλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοχριστίᾳ», *Ἐπετηροὶ Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν*, Α' α', 1988, 291-306. Ὁ ἴδιος, «Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ τῆς ἀρωμανυνικῆς λέξεως μπάνα (bana)», *Ἡπειρωτικὸ Ημερολόγιο* 1992, 433-451. Ὁ ἴδιος, «Aroumain bana est-il un héritage aborigène?». *Balkan Studies*, 29, 1988, 309-340, καὶ *ΣΤ΄ Διεθνές Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εύρωπης*. Ἑλληνικές ἀνακοινώσεις. Σόφια: 30 Αὐγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989. Ἀθήνα 1990, 403-435, κ.ἄ.

47. Βλ. *Η Τσαριτσάνη*, ἐπιμέλεια ὅλης: Γιάννης Ἀδάμου. Τσαριτσάνη 1989, 29. Μόλις ἐπισημάνθηκε τὸ φοβερὸ λάθος, σὲ συνέδρια περιφερειακὰ τοῦ ἔτους 1990, Τρικάλων (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.), Λουτρῶν Ὑπάτης καὶ ἔγιναν οἱ δέοντες παρατηρήσεις, διακριτικὲς καὶ συνάμα δηλωτικές τῆς ἀμεσῆς ἀνάγκης ἐπανεξετάσεως καὶ ἐπαναφορᾶς εἰς τὸ ὄρθον, δημοσιευμένες καὶ στὰ Πρακτικά. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλάχοι Βαλκανίων», σημ. 227. Ὁ ἴδιος, «Ἑχηντατήσεις Βλάχων στὴν περιοχὴ Καρδίτσας καὶ βλαχολογικές θέσεις Θεσσαλῶν», σημ. 51. Ὁ ἴδιος, «Ρουμανικές θέσεις στὸ ξήτημα καταγωγῆς τῶν Σαρακατάνων καὶ ἀντιφατικὴ ἀντίθεση», σημ. 138. Ὁ ἴδιος, «Πολιτισμικὰ καὶ ἐθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *passim*. Ἐπίσης βλ. *Ωραία Σαμαρίνα*, 232, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1993, 4, *Παρνασσός*, 37, 1995, 411 σημ. 86, νέα *Ἑλλοπία*, 3, 1996, 39 σημ. 35, Θεσσαλικὸν Μέλλον, 25.7.1996, 2: «Κουτσοβλαχικό...». Ἐπεται δὲ συνέχεια...

48. Βλ. L. Niederle, *Manuel de l' Antiquité slave*. II. Paris 1923, 165, ὅπου γιὰ τὸν ὄρο Krácium (= Χριστούγεννα) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων Ἑλλήνων. *Avt.*, I, 63. B. Récatas, «La terminologie chrétienne des Aroumains ou Koutzo-Valaques du Pinde», *Actes du VIe Congrès Intern. d'Et. Byz.* I. Paris 1950, 393-398. Βλ. *BOR*, 97, No 3-4, 1979, 563-590, ὅπου ὁ καθηγητὴς D. Stăniloae διερευνᾷ τὴν παλαιότητα καὶ πνευματικότητα τῶν χριστιανικῶν δρῶν. Κατὰ τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Fr. Taillez, «Rusaliile, les Rosalies et la rose», *Cahiers Sextil Puscariu (CSP)*, 1, 1952, 317, οἱ πρῶτοι δίγλωσσοι, μὲ δεύτερη γλώσσα τὴν λατινικὴν, Βλάχοι χριστιανοὶ στὴν Ἀνατολὴ

‘Ο δεύτερος, τοῦ ὁποίου τὸ γνωστικὸ ἐπίπεδο δὲν ὑπερβαίνει τὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση καὶ κατ’ ἀκολουθίαν δὲν ἔχει ἵκανότητες ἐρμηνείας ἀρχαιολογικῶν καὶ φιλολογικῶν πηγῶν οὕτε κατανοήσεως ἐπιστημονικῶν βοηθημάτων καὶ κυρίως ἔνογλώσσων, ὅπως ἄλλως τε καὶ ὁ πρῶτος, διατείνεται ὅτι οἱ Κουτσόβλαχοι μετὰ τὸν 10^ο αἰώνα κατέρχονται στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, δηλαδὴ ὅτι δὲν εἶναι Ἐλληνες⁴⁹! Τρομάρα του…

Ο ἀβάσιμος, ἀνεπιστημονικός, μὴ παραδεκτὸς καὶ ἀπὸ Ρουμάνους ἐπιστήμονες ἰσχυροσήμος θυμίζει ἔναντισταμένη ρουμανικὴ προπαγάνδα καὶ προσφέρεται ὑπὸ τύπουν ἀνακοινώσεως, μολονότι δὲν ἀποτολμήθηκε ἐνώπιον ἀκροατηρίου συνεδρίου.

Πάντως τὰ δημοσιεύματα τῶν προηγούμενων Ἐλασσονιτῶν δὲν νοοῦνται σὰν ἀπότοκα μόνον ἄγνοιας, ἢ ὅποια εἰδικὰ σ’ αὐτοὺς δὲν δικαιολογεῖται γιὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους λόγους, ὅπως οἱ ἐπόμενοι πέντε:

Α΄.- ‘Εφ’ ὅσον συνεχῶς ξοῦν στὴν Ἐλασσόνα, γνωρίζουν ὅτι στὴ γειτονικὴ κωμόπολη Τσαριτσάνη κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰώνα διδάσκει ὁ Λαρισαῖος μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ πρῶτος Νεοέλληνας ἴστορικὸς Κωνσταντῖνος Κούμας⁵⁰, ὁ ὄποιος, ὅπως πρόσφατα γράφει ὁ Σαράντος Καργάκος, ἔχει ἔκαθαρίσει⁵¹ στὸ περιώνυμο ἔργο του “Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων” (τόμος 12, Βιέννη 1832, σσ. 520-521) τὸ ζήτημα τῆς “καταγγῆς” τῶν Κουτσοβλάχων τονίζοντας ὅτι εἶναι “Ἐλληνες τὸ γένος”⁵².

Β΄.- Ἡ συμβολὴ τοῦ Κούμα εἶναι παραδεκτὴ ἀπὸ συγχρόνους μας ὅμοτέχνους του, ὅπως τὸν καθηγητὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεοσαλονίκης Ἀπόστολο Ε. Βακαλόπουλο, συγγραφέα καὶ μελετήματος μὲ τὸν πλέον

εἶναι ὁ Γάιος ἀπὸ τὴ Δόβηρο καὶ ὁ Σεκοῦνδος ἀπὸ τὴ Θεοσαλονίκη. Μετέπειτα δὲ Μακεδόνες δίγλωσσοι, στρατευμένοι καὶ τοποθετημένοι στὰ παραδονάβια φέρονται νὰ διαδίδουν τὸν χριστιανισμό, τὸν ὄποιο καὶ ἡ Δακία δέχεται ἐνωρίς. Διότι κατακτᾶται ἀπὸ τὸν Τραϊανὸ μὲ τὸ πανίσχυρο ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἀπαρτισμένο καὶ ἀπὸ Ἐλληνες, δίγλωσσους (= Βλάχους) καὶ ἐκχριστιανισμένους, τοῦ Ἑλλαδικοῦ, νησιωτικοῦ, κυρίως Κρήτης - Κύπρου, καὶ μικρασιατικοῦ χώρου. Βλ. E. Lozovan, «Scando-romonica», *Romania* (New York), 5, 1960, n° 48. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains*. INALCO, 1989, 29. Ἐπίσης *Glasul Bisericii* (GB), 38, 1979, 320. *Mitropolea Ardealului* (MA), 18, 1972, 193. *BOR*, 93, 1975, 755 καὶ σημ. 162, 769.

49. Ἀλ. Κελέσης, «Μονογραφία περὶ Βλάχων ἡ Κουτσοβλάχων», Ὁ Ὁλιμπος στοὺς αἰῶνες. Ἀνακοινώσεις Γ΄ καὶ Δ΄ συνεδρίων. Πολιτιστικὸς δργανισμὸς δήμου Ἐλασσονίας. Αἴγουστος 1994, 92.

50. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κ. Κούμας 1777-1836 ὁ Λαρισαῖος Δάσκαλος τοῦ Γένους εἶναι πάντα ἐπίκαιρος ἐθνολόγος», Ἐλευθερία (Λαρίσης), 26.1.1986, 6.

51. Βλ. *Oίκονομικός Ταχυδρόμος*, 11.7.1996, 91β.

52. Κούμας, ἔ.α., 531.

εύγλωττο τίτλο, “Ο γλωσσικός έκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδας”⁵³, τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου⁵⁴ κ.ἄ.

Γ΄.- Έλασσονίτης έκπονει διδακτορικὴ διατριβὴ, ἡ ὁποία ἐγκρίνεται μὲ “ἄριστα” ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν Ἰστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἐταιρείᾳ τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν τὸ 1976. Ἐπανεκδίδεται τὸ 1986 μὲ προσθῆκες ἀντὶ προλόγου ἐνημερωτικὲς λόγῳ ἀναζωρήσεως τῆς προπαγάνδας καὶ δηλωτικὲς τῆς εὑμενοῦς ὑποδοχῆς τῆς συγγραφῆς. Τὸ ἵδιο ἔτος μεταφράζεται στὴ γαλλικὴ γλώσσα ἀπὸ τὸ Ἱδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (IMXA), ποὺ στὸ ἔξωφυλλο τοποθετεῖ προσωπογραφία τοῦ Κούμα μὲ τὴν κατάληῃ σύμπτωση συμπληρώσεως 150 χρόνων ἀπὸ τὴν ἐκδημία του. Έλασσονίτης δέ, ὁ Ζήσης Κισκίνης, ποὺ σταδιοδρομεῖ στὴ Θεσσαλονίκη, δημοσιεύει ἀρθρο ἐπιγραφόμενο “Οἱ Κουτσόβλαχοι εἶναι Ἑλληνες”. Ἀναφερόμενος στοὺς διαπρεπεῖς Ἑλληνες καὶ ξένους, ποὺ “ἀποφάνθηκαν διμόφωνα γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τους”, καταλήγει στὴ διατριβὴ τοῦ συμπατριώτη του ὡς ἔξῆς: “Ἐκεῖ ὅμως ὅπου τὸ δῆλο θέμα ἔξετάζεται ἴστορικὰ καὶ γλωσσολογικὰ καὶ καταρρόπτεται καὶ ὁ τελευταῖος δισταγμὸς εἶναι ἡ διατριβὴ... τοῦ νῦν Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐκτάκτου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης κ. Ἀχ. Λαζάρου”⁵⁵.

Δ΄.- Κατὰ τὰ ἔτη 1977-1978 τὸ περιοδικὸ ἐπαρχίας Έλασσόνος *Περραϊβία*, τεύχη 21-22 καὶ 25-26, διαπιστώνοντας σὲ σχολικὸ βιβλίο διαχωρισμὸ τῶν Κουτσοβλάχων, ὅπως ἀναγράφονται, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ἀπευθύνει ὀνομαστικὰ ἔκκληση σὲ διακεκριμένους ἴστορικους καὶ πολιτικούς, γιὰ νὰ ἐκθέσουν τὶς ἀπόψεις τους. Ἐγκαιρα δὲ καὶ ἐνδεδειγμένα οἱ βουλευτὲς Γιώργος Χιονίδης καὶ Στέλιος Παπαθεμελῆς καταθέτουν στὴ Βουλὴ ἐρωτήσεις γιὰ τὸν τότε ὑπουργὸ Παιδείας, ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Παναγιώτη Ζέπο, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπάλειψη τῆς ἀπαράδεκτης παραγράφου ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἐγχειρίδιο καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἴστορικῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀλληλογραφία καὶ τὰ κείμενα τῶν ἐρωτήσεων βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὸ Έλασσονίτικο περιοδικό, ὅποτε τὰ βλέπουν καὶ οἱ πεπλανημένοι Έλασσονίτες, ὅταν κιόλας δηλώνουν καὶ δημοσιογράφοι!

53. Βλ. *Ιστορία τῆς Μακεδονίας* ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὥς τὸ 1912. ΕΜΣ. Θεσσαλονίκη 1983, 50.

54. Βλ. Δωδώνη, Α΄, 20, 1991, 351.

55. Βλ. *Πολιτικὰ Θέματα*, 285, 1980, 24. Ἀνάλογη ἀξιολόγηση τῆς ἐγκυρότητας τῆς διατριβῆς καὶ παραπομπὴ ἐκείνων, ποὺ «ἐνδιαφέρονται γιὰ πλήρη, συστηματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος [Κουτσοβλαχικοῦ]», γίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἐπίσης Θεσσαλὸ Ηρακλῆ Χρ. Παπαδήμου, *Οἱ Θεσσαλοὶ Καραγκούνηδες*. Ἀθήνα 1980, 25.

Ε΄.- Κατά τίς ἀρχές τοῦ 1992 ὁ δήμαρχος Ἐλασσόνος ἀναφέρει στὸν προϊστάμενο νομάρχη του, Λαζίσης, καὶ στοὺς ὑπουργοὺς Ἐσωτερικῶν καὶ Ἐξωτερικῶν ἀσκηση ὁρυμανικῆς προπαγάνδας σὲ βλαχοφύνους κατοίκους τῆς κωμοπόλεως, ἡ δὲ ἀποκάλυψη καὶ καταγγελία ἀπασχολοῦν ἐκτενέστατα τὸν τοπικό - θεσσαλικὸν καὶ πανελλήνιο τύπο καὶ κινητοποιοῦν ἀρμόδιους καὶ ἀπλοὺς πολίτες. Καταπληκτικός εἶναι ὁ ἐπίτιτλος Τρικαλινῆς ἐφημερίδας: “Ἐνσυνείδητη μειοδοσίᾳ ἡ ἀπύθμενη βλακεία!!!”⁵⁶. Τὰ περαιτέρω περιττεύοντα.

‘Απόφαση Φεβρουαρίου 1994 τοῦ Εὐρωποινοβουλίου καὶ “οἱ λησμονημένοι τῶν Βαλκανίων”

“Οταν ἐπὶ δεκαετίες οἱ ἐρασιτέχνες⁵⁷ ἀλωνίζουν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἐξωτερικὸν ἀμφισβητῶντας τὴν ἐλληνικότητα τῶν Κουσβόλαχων, Ἀρμάνων, καὶ δὲν ἔφαρμοζονται, ὅπως σὲ ὅλες τὶς χῶρες, οἱ διατάξεις περὶ διασπορᾶς φευδῶν εἰδήσεων, οἱ ὅποιες ἀφοροῦν στὴν ἐθνικὴν ταυτότητα πολιτῶν, ἰδίως δὲ γιὰ δῆθεν γενοκτονία τους, γλωσσικὴ καὶ ἐθνικὴ, καὶ οἱ ὑπογράφοντες τὰ κείμενα προχωροῦν ἀσύστολα καὶ προκλητικὰ στὴν παραπληροφόρηση καὶ τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης, μάλιστα καὶ μὲν ἔνογλωσσα δημοσιεύματα⁵⁸, ὅπωσδήποτε δὲν ἀποτελεῖ “κεραυνὸν ἐν αἰθρίᾳ” ἡ ‘Απόφαση Φεβρουαρίου 1994 τοῦ Εὐρωποινοβουλίου γιὰ ἐπιδίκαση στὴν Ἑλλάδα, ἀν καὶ κατὰ τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόνης André Blanc⁵⁹ εἶναι τὸ “ὅμογενέστερο κράτος” τῆς Εὐρώπης, πέντε μειονότητων μὲν πρώτη προτεραιότητα τοὺς Κουσβόλαχους.

‘Απλούστατα πρόκειται γιὰ παράγωγο πολύχρονης διεργασίας, ἄλλοτε μὲν ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ ἄλλοτε δὲ στὸ ἀπλετο φῶς ἀλλὰ πάντοτε σὲ πλήρη ἀφασία τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας, τῆς ὅποιας πολιτικὴ συνιστᾶ τὸ “κωφὸν καὶ ἄλαλον”⁶⁰. Γι’ αὐτὸν ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν της δὲν ἐνεργοποιεῖται οὔτε στὶς ἔσχατες προειδοποιήσεις γιὰ τὶς ἐπιζήμιες ἐπιπτώσεις τῆς ἀποφυγῆς ἢ διακοπῆς

56. Πρωϊνός Λόγος, 27.2.92.

57. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός», Ἡπειρωτικό Ἡμερολόγιο 1990, 267-273.

58. Βλ. G. Padotu, «Fierberi în Balcani», *Cuvântul Românesc*, Martie 1991, 20. Αὐτ., Septembrie 1990, 24, *Zborlu a nostru*, 19, 1988, 69 κ.ἄ.

59. A. Blanc, *Géographie des Balkans*. P.U.F. Que sais-je? Paris 1971, 50: «L’Etat le plus uni, le plus homogène est le grec». Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐκδοχές ἐθνολογικῆς συνθέσεως νομοῦ Γρεβενῶν», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου τῶν ἀπανταχοῦ Γρεβενιωτῶν*. Γρεβενά 1994, 81.

60. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πνεῦμα ἄλαλον καὶ κωφὸν» ἡ αἵτια περιπλοκῆς τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος», *Κοινωνικές Τομές*, 36, 1992, 245-250. Ἐπίσης *Ωραία Σαμαρίνα*, 225, 1992, 1 καὶ 4.

συνεργασίας μὲ τὰ ἀρμόδια δργανα τῆς Κοινότητας (Ε.Ο.Κ. - Ε.Ε.).

Πράγματι τὸ 1985 καλεῖται καὶ πειθαναγκάζεται γιὰ τὸν δρισμὸ ἐκπροσώπου της, συνάμα δὲ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν ἑλληνικῶν θέσεων μὲ καθορισμὸ ἀνυπερθέτου. Ἐν καὶ συντάσσονται δωρεὰν ἀπὸ ἐπαΐοντα, ποὺ ὑπενθυμίζει κιόλας ἐπανειλημένως μὲ ἐπιστολὲς “ἐπὶ ἀποδείξει”, δαπάναις του, τὸ ἀνυπέρθετο, δὲν προωθοῦνται στὸ Εὐρωκοινοβούλιο. Ἐπακόλουθο δὲ ἀπτότατο εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς “ἐπίδικης” Ἀποφάσεως⁶¹, τῆς ὁποίας ἡ πραγμάτωση ἀνατίθεται πάραυτα σὲ τέσσερα δυτικοευρωπαϊκὰ ἐπιστημονικὰ κέντρα, χωρὶς πρόβλεψη ἐπιστημονικῆς συνδρομῆς ἀναλόγων ἑλληνικῶν ἥ ἐνεργοῦ καὶ ἐπίσημης ἀρωγῆς Ἐλλήνων εἰδικῶν⁶² παρὰ μόνον ἐπιλεκτικὰ καὶ παρασκηνιακὰ ἐρασιτεχνῶν ἐγνωσμένης μειονοτολογικῆς τάσεως⁶³, ἀν καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι οὗτε μειονότητα εἶναι, ὅπως ἐπίκαιρα καὶ ἀποστομωτικὰ ἀπαντᾶ δημόσια ὁ Γερμανός καθηγητὴς Heinz Richter⁶⁴, οὗτε ἀνέχονται χαρακτηρισμὸ μειονοτικός, δρο ἀδόκιμο⁶⁵ ἐπιστημονικά.

Ἐπίσης παρεπόμενο ἀπουσίας πολιτικῆς, ἡ ὁποίᾳ συνεπάγεται ἀνυπαρξία προοπτικῆς καὶ ἀπώλειες προσφερομένων εὐκαιριῶν, ὅπως ἐκείνη τοῦ 1977 γιὰ

61. Βλ. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 26.10.1995, 25, ὅπου ἄρθρο ἐπιγραφόμενο «Σιγά, ἡ Ἐλλὰς συνεχίζει νὰ κοιμᾶται...».

62. Achille G. Lazarou, *Valaques de Grèce et Union Européenne*. Editions de la Société Littéraire Parnasse. Athènes 1995, 25.

63. Βλ. *Πρωτότοκος Λόγος* (Τρικάλων), 17.12.1988, ὅπου ἄρθρο τοῦ τ. Νομάρχου Τρικάλων Φώτη Παπαθανασίου. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλάχοι Ἐλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἔνωση», *Παρνασσός*, 37, 1995, 398-434, εἰδικὰ 431. Τὸ 1996 ἀνατυπώνεται κατὰ χριλιάδες ἀπὸ τὸν Φ.Σ. Παρνασσός, Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, συγγραφέα, μὲ νέα σελιδαρίθμηση. Προτάσσεται δὲ ἀντί Προλόγου τὸ προηγούμενο ἄρθρο τοῦ *Οἰκονομικοῦ Ταχυδρόμου* (26.10.96, 25), γραμμένο ἐξ ἀφορμῆς τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως, μεταφρ. Hélène Troupi - Bourillon et Jean - Paul Bourillon. Ἐπιτάσσονται εὐρετήρια, πίνακες βλαχολογικῶν δημοσιευμάτων τοῦ συγγραφέα, ἑλληνογλώσσων καὶ ἔνεογλώσσων, περιεχόμενα. Τὸ κυρίως κείμενο ἀναλύεται σὲ μικρὲς ἐνότητες, ἐπιγραφόμενες ὡς ἔξης: I.- Τί σημαίνει ἡ λέξη Βλάχος. II.- Σὲ ποιά φυλὴ ἀνήκουν οἱ Βλάχοι. III.- Τί εἶναι φυλετικὰ οἱ Βλάχοι τῆς Ἐλλάδος καὶ τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς – οἱ Ἀρμάνοι. IV. Ο πολιτισμὸς τῶν Ἀρμάνων. V. Εὐρωπαϊκὴ Ἔνωση. VI. Ἐπιλογος. VII. Προτάσεις.

64. Βλ. *Athener Zeitung*, 1.11.94. Τὴν βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη ὀφείλω στὴν ἐκλεκτὴ συνάδελφο Κατερίνα Π. Παπαστηλιοπούλου, Magistro Artium τοῦ Πανεπιστημίου Bielefeld, τὴν ὁποίᾳ καὶ δημοσίως εὐχαριστῶ.

65. Βλ. N. I. Μέρτζος, «Βλάχοι: Ἐ, ὅχι καὶ μειονότητα», *Ἐλευθεροτυπία*, 1.4.1994, 56. Δημ. Στεργίου, «Ἄντοι οἱ Βλάχοι εἶναι “ἔθνικές μειονότητες”», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 7.4.1994, 30, ὅπου ἐντὸς κείμενου οἱ προσωπογραφίες τῶν Ρήγα Βελεστινλῆ, Σίμωνος Σίνα, Γεωργίου Ἀβέωφ, Μιχαὴλ Τοσίτσα, Νικολάου Στουρνάρα καὶ Ἀντωνίου Στεργίου, παπποῦ τοῦ ἀρθρογράφου.

66. Βλ. *Lupta - le combat* (Paris), 137, 1990, 11.

συνέχιση έλληνικής έπιστημονικής παρουσίας στή Σορβόννη, έξαιρετικά έπιθυμητής άπό τους πανεπιστημακούς παράγοντες μὲ γνωστικὸ τομέα τὸ ἐπίμαχο θέμα, μόλις τελευταῖα γίνεται ἀντιληπτό. Ἀναντίρρητα ἡ παρεμπόδιση ἐπιστροφῆς στὸ διδακτικὸ καὶ ἐρευνητικὸ ἔργο Ὁλληνα, παρὰ τὴν ἐντυπωσιακὴ ἐπιτυχία του σὲ τυπικὰ μὲν ἄψογο διαγωνισμῷ ἀλλὰ στὴν ἐφαρμογὴ ἐπονείδιστο ἐξ αἰτίας τῆς Ἐθνικῆς κατάρας τοῦ ρουσφετιοῦ, ἀφήνει ἐλεύθερο τὸ πεδίο δράσεως στὴν ρουμανικὴ διασπορὰ καὶ διευκολύνει τὸ 1989 μονόπλευρη παρουσίαση τοῦ θέματος μὲ τόμο ἐπιγραφόμενο *Les Aroumains*, ἐκδόσεως γαλλικοῦ ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος ἀλλὰ ἀρθρογραφίας μόνον Ρουμάνων καὶ ἐκρουμανισμένων ἦ ρουμανιζόντων, διαδόχων θυμάτων προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Στὴν οὐσίᾳ ὁ καλαίσθητος ἐκτυπωτικὰ συλλογικὸς τόμος, μὲ βασικὴ ἐξαίρεση τὴν πρώτη συνεργασία, ἐπαναφέρει στὴν ἐπικαιρότητα ἀρκετὲς παρωχημένες ἐπιστημονικὰ ἀπόψεις καὶ θεωρίες, πολλὲς ἄλλως τε γνωστὲς προπαγανδιστικές, καταφανῶς ἐπανέμενες καὶ τροποποιημένες.

Ως συνέχεια φαίνεται τὸ συνέδριο, ποὺ δογμανώνεται κατὰ τὰ τέλη Ὁκτωβρίου τοῦ τρέχοντος ἔτους ἀπὸ τὸ ἴδιο γαλλικὸ ἵδρυμα, μὲ τὸ ἀρκετὰ ὑπαινικτικὸ γενικὸ θέμα: «Οἱ λησμονημένοι τῶν Βαλκανίων». Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι, ἀν καὶ ὅποιαδήποτε λήθη εἶναι ἀδιανόητη καὶ ἀνεδαφική. Διότι χάρη στὶς πολυειδεῖς εὐέργεσίες καὶ πολυσχιδεῖς ἐποικοδομητικὲς ἐπιδόσεις τους ἡ μνήμη παραμένει ἀγήρως. Τὰ δὲ σωζόμενα ἀγλαῖσματα τῆς Ἑλληνικῆς πρωτεύουσας⁶⁷, Ζάπτειο, Παναθηναϊκὸ Στάδιο, Ἐθνικὸ Ἀστεροσκοπεῖο, Σιναία Ἀκαδημία, Ἐθνικὸ Μετσόβειο Πολυτεχνεῖο, Σχολὴ Εὐελπίδων, Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς καὶ τόσα ἄλλα, καθὼς καὶ ἐκεῖνα ἐπαρχιακῶν πόλεων καὶ χωρῶν, στὶς ὅποιες εἶχαν μεταναστεύσει καὶ πλουτίσει, ιρατοῦν ὄλοιζώντανες στὸ διηνεκὲς τὶς πανέμορφες μορφές τους. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λογίζονται λησμονημένοι αὐτοί, γιὰ τοὺς ὅποιους ἡ βιβλιογραφία ἀριθμεῖ χιλιάδες λήμματα, ποὺ ἀπαρτίζουν διάκληρο τόμο⁶⁸. Ἡ ἔκδοσή του, ἡ ὅποια διφείλεται σὲ ρουμανικὸ ἵδρυμα τῆς ρουμανικῆς διασπορᾶς, προφανέστατα ἀποσκοπεῖ στὴν ἀναζωτύρωση τοῦ K.Z. Ωστόσο καὶ παρὰ τὶς εὔλογες ἐπιφυλάξεις καὶ εὐδιάκριτες βιβλιοθηκονομικὲς ἀδυναμίες, οἱ ὅποιες καὶ ἐπισημάνθηκαν ἥδη κατ' ἔξοχὴν ἀπὸ ρουμανίζοντες, δίνει παραστατικὰ τὶς διαστάσεις τῶν προπαγανδιστικῶν παραμέτρων καὶ τοῦ διάρκειας δύο αἰώνων

67. B. V. Bérard, *La Macédoine*. Paris 1897, 239-240. Id., *La Turquie et l' Hellenisme Contemporain*. Paris 1897, 249. Πβ. Κων. Ἀναστ. Βαβούσκος, «Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν...», 213.

68. Institutul român de cercetări - Freiburg (Germania). *Bibliografie macedo - română*. Biblioteca Română - Freiburg i Br. Germania 1984, 349 σο.

συνεχοῦς συγγραφικοῦ μόχθου, ποὺ δὲν στερεῖται καὶ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος.

‘Η ἐπιστήμη γιὰ τοὺς Κουτσοβλάχους - Ἀρμάνους

Ἐγκριτοὶ ἐπιστήμονες καταθέτουν πολύτιμα πορίσματα μελετῶν τους. Ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Bochum C. Poghirc⁶⁹ διαπιστώνει τὴν ἔναρξη χρήσεως τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἑλληνες τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἥδη τὸ 229 π.Χ. λόγῳ τῆς ἀδήριτης ἀνάγκης συμπράξεως τους μὲ τοὺς Ρωμαίους στρατιωτικά, πρὸς ἀποσύβηση τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν. Ὁ Γάλλος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nancy E. Will ἐπισημαίνει τὰ μέτρα, ποὺ λαμβάνουν οἱ Ρωμαῖοι γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν ἀπλῶν Μακεδόνων, ὅπως μείωσῃ κατὰ 50% τῆς φορολογίας⁷⁰, παροχὴ δυνατοτήτων ἔξευροσεως ἐργασίας, ἵδιως στὴ διαφύλαξη τῶν βιορίων συνόρων τῆς Μακεδονίας μὲ τὰ *praesidia armata*, συνάμα δὲ τῶν συγκοινωνιακῶν κόμβων πρὸς ἔξασφάλιση τῆς ἐλεύθερης μεταφορᾶς ἀγαθῶν καὶ μετακινήσεως ἐπισκεπτῶν, κρατικῶν ὑπαλλήλων, στρατευμάτων, ὅποτε καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐπίδραση ἀποβαίνει ἀναπόφευκτη. Οἱ Hertzberg⁷¹, Feyer⁷², Oost⁷³, Lozovan⁷⁴, Hammond⁷⁵, Eck⁷⁶, Sarikakis⁷⁷, Papazoglou⁷⁸, διευρύνουν τὸν ὄριζοντα εὐκαιριῶν, οἱ ὅποιες προσφέρονται στοὺς Ἑλληνες γιὰ ἐνεργὸ συμμετοχὴ τους στὴν πολιτική - στρατιωτικὴ ζωὴ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μὲ ἄμεση ἐπιπτωση τὴν ἐκλατίνισθή τους.

Ἐξ ὅλου μετὰ τὶς καίριες ἐπισημάνσεις ἐμφανίσεως νησίδων ἢ ζωνῶν λατι-

69. Πβ. Poghirc, «Romanisation...», 18: «Dès leur première intervention sur le bord de l'Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les Illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier».

70. Πβ. Edouard Will, *Histoire politique du monde hellénistique*. II. Nancy 1967, 236-237.

71. Γουστανὸς Φρειδερίκος Χέρτσεργ, *Ἴστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγάς*. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου. Ἀθῆναι 1902. Β', Κεφ. 1, 62-64.

72. Βλ. *Bulletin de Correspondance Helléniue (BCH)*, 60, 1946, 187.

73. S.I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the age of the roman conquest of Greece*. Dallas, 1954, 13.

74. Βλ. *Romania*, (New York), 5, 1960, n° 48.

75. Βλ. *Journal of Roman Studies (JRS)*, 56, 1966, 53. Ἐπίσης N.G.L. Hammond, *Epirus*. Oxford 1967, 615, 630.

76. Βλ. *Ἴστορία Ἑλληνικοῦ Ἐθνους (IEE)*, 6, 1976, 55.

77. Th. Sarikakis, «Des soldats Macédoniens dans l'armée romaine», *Ἀρχαία Μακεδονία*. II. Θεσσαλονίκη 1977, 438.

78. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de l' Haute Macédoine», *Ziva Antika*, 9, 1959, 170.

νοφωνίας στήν έλληνική χερσόνησο ἀπὸ τοὺς Lafoscade⁷⁹, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰώνα, Pinon⁸⁰, M. Rostovtzeff⁸¹, Bratianu⁸² κ.ἄ., καθὼς καὶ τοπωνυμίων λατινογενῶν ἀπὸ Capidan⁸³, Θαβώρη⁸⁴, Λιόλιο⁸⁵, Poghirc⁸⁶, κ.ἄ., ἥ ἀποδοχῆς τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλαχοφάνων τοῦ ἔλληνικοῦ χώρου ἀπὸ Ρουμάνους, Pârvan⁸⁷, R. Vulpe⁸⁸, S. Puscariu⁸⁹, Al. Procopovici⁹⁰, D. Maniu⁹¹, συνακόλουθης ἵσως γιὰ μερικοὺς τῆς βαθμαίας ἐνδόσεως τοῦ Th. Capidan⁹², ποὺ ἔως τότε εἶναι τὸ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν ἀπὸ βιορᾶ προέλευση τῶν Κουτσοβλάχων καὶ ἔκτοτε μεταμοφώνεται σὲ πολέμιο τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς καθόδου ἀποτολμώντας καὶ ἐπίκριση κατὰ Weigand⁹³ γιὰ τὴν ἐμπονή του στὴν ξεπερασμένη θεωρία, ἥ ἀποδειγμένης ἀντίστοιφης ἀπὸ νότο πρόδος βιορᾶν κινήσεως Βλαχοφάνων, κατὰ τοὺς Densusianu⁹⁴, T. Papahagi⁹⁵, A. Sacerdoteanu⁹⁶, Siadbei⁹⁷, C. Daicoviciu - H. Daicoviciu⁹⁸, Garde⁹⁹ κ.ἄ.¹⁰⁰, τὰ τεκμήρια ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων εἶναι πλέον ἀναμφισβήτητα.

Ομολογουμένως ὑπάρχουν ἄφθονα παντοῦ, ὅπου ζοῦν καὶ δροῦν Ἑλληνες,

79. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν J. Psichari, *Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec*. Paris 1892, 100-101.
80. R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Ottoman. Les aspects actuels de la question d'Orient*. Paris 1909, 115-116.
81. Bλ. RIEB, 1-2, 1934-1935, 394-395.
82. G. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. Bucarest 1942, 67.
83. Bλ. *Langue et Littérature*, 2, 1943, 243 κ.ἄ., 3, 1946, 5 κ.ἄ.
84. Bλ. *Μακεδονικά*, 6, 1965, 193-194.
85. Χρ. Χρ. Λιόλιος, Ὁδοιπορικὸ στὰ χωριά τῆς Φιλούριας Χασίων τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν. Ἐπιγραφές - Τοπωνύμια - Ἰστορία, ἄ.τ., 1982, 23, 32, 33, 44.
86. Poghirc, «Romanisation...», 36.
87. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*. Roma 1922, 4.
88. Bλ. *Ephemeris Dacoromana (ED)*, 3, 1925, 166-167, καὶ *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France* 1929, 341.
89. Bλ. *Balcania*, 1, 1938, 22.
90. Bλ. *Balcania*, 1, 1938, 59-60, 61.
91. Bλ. *CSP*, 1, 1952, 213.
92. Th. Capidan, *Les Macédo - roumains*, Bucarest 1943, 159.
93. Bλ. ἀνωτ. σημ. 83. Ὁ Capidan εἶχε ἀντικρούσει καὶ τὸν Βούλγαρο M. Valkoff, ἀρνούμενο τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο. Bλ. *Langue et Littérature*, 1, 1941, 265 σημ. 1.
94. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. I. Paris 1901, 300, 327-328 καὶ 356-357.
95. Bλ. *Grai și Suflet*, 1, 1923-1924, 228 κ.ἄ.
96. Bλ. *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, 5.1928-1930, 497 κ.ἄ.
97. I. Siadbei, *Originile dialectelor române*. Lassi, 1933, 19.
98. Bλ. *Actes du Colloque International* organisé par le Secrétariat général de l' Association Internationale des Etudes du Sud - Est Européen. Bucarest 1970, 253.
99. P. Garde, *Les Balkans*. Flammarion 1994, 33.
100. Bλ. καὶ *Graiul Romanesc*, 3, 1928, 55, *BOR*, 64, 1940, 373-385, *BOR*, 93, 1975, 768,

άπό την Ανατολή σε Δύση. Για την Βαλκανική και την Ακριβέστερα την Δοβρούτσα τα αποτελέσματα των έρευνών των Ρουμάνων ακαδημαϊκών και καθηγητών του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου R. Vulpe¹⁰¹ και D. Pippidi¹⁰² είναι άπολυτα πειστικά. Στην Δύση και συγκεκριμένα την Γαλατία, όντας διαφορετικά, οι Έλληνες οι μόνον ομιλοῦν λατινικά, μάλιστα και ένωρίτερα της ρωμαϊκής κατακτήσεως, άλλα και διδάσκουν την λατινική γλώσσα¹⁰⁴, δημοσίευσης έπιγραφικά διαπιστώνεται και δύο πιστεύουν οι Egger¹⁰⁵, Benoît¹⁰⁶ κ.ά. Ήσουν ισχυρές μαρτυρίες πιστοποιούν λατινοφωνία και στη μητροπολιτική Ελλάδα, σύμφωνα μὲ τὰ πρόσφατα μελετήματα των Helly¹⁰⁷, Hatzopoulos¹⁰⁸ κ.ά., ποὺ άφορούν στη Θεσσαλία, Μακεδονία, Ήπειρο, και τῶν Dubuisson¹⁰⁹, Lozovan¹¹⁰, Poghirc¹¹¹ γιὰ τὸ σύνολο τοῦ Έλληνισμοῦ.

ὅπου ἀντίστοιχα ἐπισημάνσεις ἀνόδου τῶν N. Roman, Gh. Cotosman και Diac. P.I. David. 101. V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*. Ediția a II-a. Îngrijită și adnotată de R. Vulpe. Editura științifică. București 1974, 193 σημ. 314, ὅπου ὁ Vulpe παρουσιάζει τοὺς ἐντοπίους και ἐπήλυδες Ἑλληνες χρῆστες τῆς λατινικῆς.

102. D.M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio*. Milano 1971, 178, ὅπου κατὰ τὸν διάσημο καθηγητὴ και ἀκαδημαϊκὸ ἔνα και μόσιο αἰώνα πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Δακίας στὸν Κάτω Δούναβι ὑπάρχουν Ρωμαῖοι πολίτες Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, δηλαδὴ Βλάχοι Ἑλληνες. Έπίσης βλ. *Studii Clasice (StCl)*, 12, 1970, 129 σημ. 41, και *Akten des VI Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*. München 1973, 103 και σημ. 15, ὅπου ἡ Emilia Dorutziu - Boilă και ὁ D.M. Pippidi γιὰ τὸν “ἐκρωμαϊσμὸ” τῆς ἀρχοντασ τάξεως Ἑλλήνων και γιὰ “φυλὴ Ρωμαῖον” (= Ἑλλήνων), κατὰ τὸν 3^ο αἰώνα στὴν Ὀδησσό.

103. P. Jacobstahl et E. Neuffer, «Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence», *Préhistoire*, 2, 1933, 1-64.

104. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σοφόννης P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines (REL)*, 34, 1956, 118 σημ. 2: «la race grecque fut plus apte qu'aucune autre à ce métier [τοῦ δασκάλου]». Ο Ήπειρώτης K. Καικίλιος θεωρεῖται εἰσηγητὴς τῆς σπουδῆς τοῦ Βιργιλίου στὸ σχολεῖο. Βλ. L. Bieler, *Ιστορία τῆς ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας*. Μτφρ. Ἀριστόξενος Σκιαδᾶς. Ἀθῆναι 1972, 219.

105. E. Egger, *De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité*. Paris 1855, 3 και 5.

106. F. Benoît, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri (RSL)*, 32, 1966, 288, 291.

107. Br. Helly, «Θεσσαλία», IEE (Ἐκδ. Ἀθηνῶν, A.E.), 6, 1976, 183. Βλ. και Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραῖοι Ρωμαϊκῶν χρόνων και Βλάχοι Βελεστίνου», *Υπέρεια*, 1, 1990, 223-238.

108. Βλ. *Balkan Studies*, 21, 1980, 90 και σημ. 7, 102-103.

109. Πβ. *Les Etudes Classiques (LEC)*, 47, 1979, 102, ὅπου ὁ Dubuisson τονίζει ὅτι οἱ Ἑλληνες γιὰ λόγους πολιτικούς, κοινωνικούς, ἐπαγγελματικούς συμμετέχουν στὴ ζωὴ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, δημοσίευσης έπιγραφικά διαπιστώνεται ο Hertzberg, στὴ δὲ ἐπόμενη σελίδα 103 καταλήγει ὡς ἔξης: «Le pouvoir, dans le monde antique des premiers siècles de notre ère, est romain, et les Grecs, on l'a vu, se romanisent pour y participer...». Πβ.

Οι τρεῖς τελευταῖοι προσκομίζουν πρόσθετα ἐπιχειρήματα ἀποτιμώντας ταυτόχρονα κατ' ἀξίαν τὸ ἔξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον χωρίο τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ¹¹², στὸ ὅποιο τὸν 6^ο αἰώνα, ἐπὶ Ἰουστίνιανοῦ, οἱ Ἑλληνες παρουσιάζονται στὴν Εὐρώπη (= Βαλκανικὴ) νὰ ὑπερέχουν δημιογραφικά, ἀλλὰ νὰ λανθάνουν λόγῳ γλωσσικῆς παραλλαγῆς, λατινοφωνίας, βλαχοφωνίας!

Ἐν τέλει, λαμβάνοντας ὑπ’ ὄψη τὴν ἄποψη τοῦ Garde¹¹³, σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια ὁ ἀφανισμός ἀπὸ τὴν Βαλκανικὴ τῶν ἐκρωματισμένων - βλαχοφώνων Θρακῶν συντελεῖται μὲ μετάβασή τους στὴ Δακία καὶ τὴν ἀκριβῆ πληροφορία τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ Rosetti¹¹⁴, γιὰ ἐκδημίᾳ τοῦ τελευταίου ἐκρωματισμένου Ἄλλυριοῦ, Ἄλλυριο-Βλάχου, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰώνα, 1898, οἱ ἀπομένοντες σύγχρονοι μας Βλαχόφωνοι τῆς Βαλκανικῆς εἴτε ἐντὸς τῶν ἴστορικῶν ὁρίων τοῦ μητροπολιτικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἴτε πέρα τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου λόγῳ τῆς περίφημης καὶ ἀδιάλειπτης ἀποδημίας εἶναι Ἑλληνικῆς καταγωγῆς¹¹⁵, ὅταν ἄλλως τε ἡ αὐτοχθονία τῶν Βλαχοφώνων στὴ Μακεδονία εἶναι, κατὰ τὸν A. Failler¹¹⁶, δεδομένη, ἡ δὲ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων, κατὰ τὸν Poghirc¹¹⁷, ἑλληνι-

καὶ μεταγενέστερο δημοσίευμά του ἐν *Antiquité Classique*, 50, 1981, 274: «Les Grecs les plus favorisés, ceux qui se sont intégrés au système, comprennent et parlent la langue de leurs vainqueurs». Οἱ Ἑλληνες ἐπιδιώκουν τὸν τίτλο τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ποὺ παρέχει προνόμια, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλει ὡς βασικὴ προϋπόθεση τὴν χρήση τῆς λατινικῆς, ὅπως τόσο πρόώμα διατιστάνει ἀναφερόμενος στὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιο ὁ Γιάννης Ψυχάρης. Πβ. Psichari, ἔ.ἄ., XLIII-XLIV: «Comme ce titre était très ambitié par les avantages qu’ il comportait, on voit que cet empereur étrange ne contribuait pas peu à l’ extension de sa langue», διότι «ce même Claude ne veut pas qu’ un Grec, citoyen romain, ne sache pas parler le latin».

110. Πβ. RER, 5-6, 1960, 223: «bien que les habitants (de l’ Europe - Βαλκανικῆς) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin». Ἐπίσης, αὐτ., 228: «nourrie d’ esprit romain, Byzance pouvait constituer une relève linguistique latine assez puissante pour pouvoir agréger et appuyer, pendant un certain temps, les Romains de la péninsule balkanique».

111. Βλ. Poghirc, «Romanisation...», 18 καὶ 33-34.

112. Ι. Λιδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν*, 261, 68 (Bonn). Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμονικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Διατριβὴ ἐπὶ διατάξει. Ἰστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Εταιρεία τῶν Θεσσαλῶν. Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη – Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων. 1. Ἐν Αθήναις 1976, 51 κ.ἔ. β’ ἔκδοση. Αθήνα 1986, 95 κ.ἔ. Μτφρ. τῆς Marie - Hélène Blanchaud στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων IMXA. Achille G. Lazarou, *L’Aroumain et ses rapports avec le Grec*, Institute for Balkan Studies. 206. Thessaloniki 1986, 48 κ.ἔ.

113. Πβ. Garde, ἔ.ἄ., 33: «Aux VIe et VIIe siècles arrivent les Slaves, qui submergent d’ abord toute la péninsule, puis se stabilisent dans la bande centrale qu’ ils occupent actuellement, refoulant les Latins (futurs Roumains) au nord du Danube».

114. Βλ. A. Rosetti, *Etudes de linguistique générale*. Bucureşti 1983, 424.

115. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Υπάρχουν Βλάχοι πέρα τῶν ἑλληνικῶν συνόρων;», *Τρικα-*

κή¹¹⁸.

Ἐπίλογος

Ἐν τούτοις τὸ γεγονός, ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν ἀκραιφνῆ καὶ ἀνεπηρέαστη ἐπιστήμη οἱ Βλαχόφωνοι εἶναι ἀδιαφιλονίκητα Ἑλληνες¹¹⁹, δὲν σημαίνει ἐφησυχασμὸς καὶ ὑποτίμηση τῆς ἐπικαιρότητας τοῦ K.Z. οὕτε ἐπιτρέπει ψευδαίσθηση ἀνυ-

λινά, 14, 1994, 495-501, καὶ Ἀρμανικὰ Χρονικά, 2-3, 1994-1995, 20.

116. Πβ. *Revue des Etudes Byzantines* (REB), 46, 1988, 259: «Les Aroumains sont des autochtones latinisés par l'occupation romaine de la Macédoine...».

117. Βλ. C. Poghirc, *Philogica et Linguistica*. Ausgewählte Aufsätze (1953-1983). Studienverlag Dr. N. Brockmeyer. Bochum 1983, 37-47. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Cicerone Poghirc, Philologica et Linguistica», *Πλάτων*, 37, 1985, 267-269. Ὁ Poghirc ἀποδεικνύει τὴν ἐλληνικότητα καὶ ἄλλων ἐλληνικῶν φύλων, ποὺ ἔξ αἰτίας παρερμηνεῖσαν ἀμφισβητήθηκε. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», *Ἡπειρωτικό Ημερολόγιο* 1989, 232-233. Ἀνάτ. Ἐπιτρόπης Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικά Θέματα. Καὶ *Πρακτικά Α΄ Αρχαιολογικοῦ καὶ Ιστορικοῦ Συνεδρίου Αἰτωλοακαρνανίας*. Ἀγρίνιο, 21-22-23 Οκτωβρίου 1988. Ἐκδοση 1991, 86-87.

118. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ Μακεδονικὸ μὲ δεδομένα ίστορίας, γλωσσολογίας...», *Ἐλληνοχροιστιανικὴ Ἀγωγὴ*, 361, 1989, 67-74, *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 26.2.1989, 8 κ.έ. Ὁ ἴδιος, «Ἡ ἐλληνικότητα τῆς Μακεδονίας», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 5.3.1991, 85-86, *Θεσσαλικὸν Μέλλον*, 30.11.1992, 1, *Ἐπιστημονικὴ καὶ Τεχνολογικὴ Ἐπιθεώρηση*, 4, 1992-93, 10-11, *Δελτίο Ιδρύματος Κορινθιακῶν Μελετῶν*, 12, 1993, 33-36. Ἀ.-Ἐ. Λαζάρου καὶ Ἀχ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικά Θέματα*. Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικά Θέματα. Ἀθήνα 1993, 150-153, καὶ 154-158, δόπου ἀρθροῦ ἐπιγραφόμενο «Νέα Μυσία, ἡ πιὸ σωστὴ ὄνομασία». Ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ ὄνομα», *Ἡ Γλώσσα μας*, 53, 1995, 8, δόπου καὶ παραπομπὴ στὸν Χρύσανθο Λαζαρίδη, κατὰ τὸν ὅποιο κατόπιν τῶν ἐνστάσεων τῆς Γαλλίας λόγῳ τῆς γαλλικῆς Βρεταννῆς ἡ “γηραιὰ Ἀλβιών” εἰσέρχεται στὴν E.O.K. ὅχι μὲ τὸ ὄνομα Μεγάλη Βρεταννία οὔτε ἀπλούστερα Βρεταννία ἀλλὰ Ἕνωμένο Βασίλειο! Ἐξ ἄλλου μετὰ τὸν α΄ παγκόσμιο πόλεμο καὶ τὴν διάλυση τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας, Αὐστρο - Οὐγγαρίας, δταν τὰ δύο μέλη προσέρχονται μεμονωμένα στὴν Κοινωνία τῶν Εθνῶν (τὸν O.H.E. τῆς ἐποχῆς), τὸ μὲν ἔνα μὲ τὸ ὄνομα Οὐγγαρία γίνεται ὀμέσως δεκτό, τὸ δὲ ἄλλο ὡς Γερμανικὴ Δημοκρατία τῆς Αὐστρίας ὑποχρέωνται στὴν ἀποκοπὴ τοῦ ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ λόγῳ ὑπάρχεισας Γερμανίας.

119. Πβ. *Τιμπτικὸς τόμος K.N. Τοινανταφύλλου*, Πάτραι 1990, 82, δόπου εἰλογα ἔξανίσταται ὁ Γιάννης Παπαθανασίου δηλώνοντας: «ἔμαστε γηγενεῖς καὶ γνήσιοι Ἑλληνες ἐδῶ καὶ χιλιετηρίδες σ’ αὐτὰ τὰ μέρη καὶ δὲν ἐπιτρέποντε σὲ κανένα νὰ μᾶς χαρακτηρίσει “μειονότητα” στὴ γῆ τῶν προγόνων μας...». Τὸ μήνυμά του δὲν ἀφύπνισε τοὺς παραπλανιμένους καὶ ἀδαεῖς, ἀν καὶ προεξαγγέλθηκε δεκαετίες πρωτύτερα καὶ ἀπὸ τὸν ἀκαδημϊκὸ Ἀντώνιο Δ. Κεραμόπουλο, *Μακεδονικά*, 2, 1941-1952, 529: «οἱ Βλάχοι παρήχθησαν εἰς τὰς χώρας, ἐν αἷς εὑρίσκονται καὶ ζῶσι καὶ δὲν ἥλθον ἐκ τῆς μᾶς χώρας εἰς τὴν ἄλλην, ὡς ἀντιστορήτως ισχυρίζονται παιδαριώδεις ίστορικοί, ἀμαθεῖς ἢ ἀργυρώντοι καὶ... νοθευταὶ τῆς ίστορικῆς ἀληθείας». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ο Μακεδὼν

παρεξίας κινδύνου, κατά τὸ δῆθεν ἀνύπαρκτο καὶ ἀκίνδυνο “Μακεδονικό”¹²⁰, ποὺ ἐκκρεμεῖ ἐπώδυνα. Ἀντίθετα ὑπαγορεύει:

α'. - Ἀμεση καὶ ἔγκυρη ἐνημέρωση ἀρμοδίων καὶ ἀναρμοδίων τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, δῶν τῶν πολιτῶν, ἰδίως τῶν νέων, γιὰ τοὺς ὅποιους ἀρκοῦν δύο ἀποστάσματα ἀπὸ τὶς συγγραφὲς τῶν Ἰωάννου Λυδοῦ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα, καίρια σχολιασμένα καὶ καταχωρισμένα σὲ σχολικὸ ἐγχειρίδιο, χωρὶς συνολικὰ νὰ ὑπερβαίνουν τὶς δύο σελίδες, μὲ πρόσθετο σκοπὸ τὸν περιορισμὸ καὶ τῶν συχνῶν ἀκυρολεξιῶν, χρήσεως τῶν ὅρων Βλάχων - Κουτσοβλάχων ὑποτιμητικά, περιφρονητικά, ύβριστικά - ἐξυπηρετικὰ τῶν προπαγανδῶν.

β'. - Ἀνεύρεση τῶν ἀποδεειγμένα ἐπαΐστων¹²¹ καὶ ἐπιλογὴ κατὰ τρόπο διαφανῆ, ἀμερόληπτο καὶ ἀντικειμενικό, πρὸ πάντων μὴ κοιματικό, τῶν καταλλήλων γιὰ τὴν προσήκουσα παρακολούθηση τοῦ K.Z. στὰ κέντρα λήψεως ἀποφάσεων, ἐξωτερικοῦ - ἐξωτερικοῦ, καὶ ἐπίδοση τῆς ἐνδεδειγμένης κατὰ περίπτωση γνωματεύσεως σὲ κάθε αἰτοῦντα, πολιτειακὴ καὶ πολιτικὴ ἡγεσία, βουλευτές¹²², εὐρωβουλευτὲς καὶ ἐκπροσώπους φορέων, στοὺς ὅποιους τίθεται τὸ ζήτημα, ὥστε νὰ προλαμβάνονται ὀποιεσδήποτε δεσμεύσεις καὶ νὰ διασφαλίζεται συντονισμὸς δράσεως σὲ περιπτώσεις ἐξάρσεως ἢ ἀναζωπυρόσεως, ὅπότε καὶ ἐνδείκνυνται οἱ ἐπαΐστοις νὰ εἶναι κοινοὶ γιὰ δλοντς καὶ χωρὶς κοιματικὴ οὕτε δημοσιούπαλληλικὴ ἐξάρτηση, οἱ δὲ ἀποζημιώσεις τους σὲ μὴ ζηλευτὸ ἐπίπεδο, ὥστε νὰ διασώζονται οἱ κατ’ ἀξίαν ἐπιλεγμένοι ἀπὸ ἐπιτήδειους δικτυωμένους κοιματικά, πολιτικὰ ἢ παραπνευματικά μὲ κίνητρα ίδιοτελῆ.

γ'. - Ἐνεργό, δυναμικὴ καὶ ούσιαστική, ἀδιάλειπτη, συμπαράσταση ἀπὸ

ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Κεραμόπουλος καὶ ἡ συμβολή του στὴν Ἰστορία καὶ Ἐθνολογία», *Κουνωνικές Τομές*, 18, 1990, 402-408.

120. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα ἀπὸ τὴν “ἀνυπαρξία” στὸ ἔθνικὸ προσκήνιο», *Expression*, 7, 1991, 96-101. Ο ἴδιος, «Ἡ ἀνάφλεξη στὴ Γιουγκοσλαβία καὶ ἡ βραδυφλεγὴς ἄφτρα τῶν Ἑλλήνων στὸ “Μακεδονικὸ Ζήτημα”, *Πολιτιστικὴ πράξη*, 8, 1992, 17-19, καὶ Δελτίο *Ιδρύματος Κορινθιακῶν Μελετῶν*, 7, 1992, 28-31.

121. Βλ. Μιχ. Γ. Τρίτος, «Ἰσχυρότατα τὰ ντοκουμέντα γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων», *Ἐπικοινωνία* (Ιωαννίνων), 57, 1992, 43, καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, 1-16.1.1993, 9: «Τὸ Βλαχικὸ Ζήτημα ἀναμοχλεύεται πάλι. Ἐνδιαφέρουσα συνέντευξη τοῦ βαλκανιολόγου κ. Ἀχιλλέα Λαζάρου».

122. Βλ. Γιάννης Ἀβέρωφ, «Κουτσοβλαχικό: Ἡ ἀπροσδόκητη ἀναζωπύρηση», *Τὸ Βῆμα*, 10.6.1981. Μάλιστα ὡς πρόεδρος τῆς ὁμάδας βουλευτῶν ἀρμοδιότητας ὑπ. ἐξωτερικῶν ὁ Γιάννης Ἀβέρωφ προσκαλεῖ ἐπαΐστοις, μὴ ὑπηρεσιακὸ καὶ μὴ κοιματικό, ὅπως ἐνδείκνυνται, καὶ πραγματώνει γιὰ μοναδικὴ φορά δέουσα ἐνημέρωση. Ἐκτοτε ἡ Ἐλλὰς φαντάζει ἀνοχύρωτη πολιτεία. Βλ. Θεσσαλικὸν Μέλλον, 31.3.1994, 2, καὶ *Ωραία Σαμαρίνα*, 2234, 1994, 1-2: «Ματιές στὸ παρελθόν καὶ στὸ μέλλον».

δλους στοὺς Βλαχοφάνους, ποὺ μάχονται στὴν πρώτη γραμμὴ κατὰ τῶν δυνάμεων παραπληροφορήσεως καὶ παραπλανήσεως ἀνύποπτων πολιτῶν, οἱ ὅποιες ἐνεργοῦν ἀνενδοίαστα σὰν ἐκτροφεῖα “μειονοτικῶν”!

“Ελληνες, γρηγορεῖτε... Λάβετε ἀπὸ τὸ περιοδικὸ *Οἰκονομικός Ταχυδρόμος*, 11.7.1996, σσ. 91-92, τὸ μήνυμα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Βιβλίου, ποὺ ἐπιγράφεται: *Κουτσοβλαχικό: Τὸ ἐπόμενο ἔθνικὸ θέμα;*

**ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ
(1830-1947)**

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

**ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
(1830-1832)**

ΤΑ ΠΛΗΡΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ

Αθ. Χρήστου, Τὰ σύνορα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους..., Αθήνα 1999.

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΒΛΑΧΩΝ ΑΛΜΥΡΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΝΑ ΕΥΡΩΠΗΣ

I. ΚΟΙΤΙΔΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ἡ πρώτη περιοχή, ἡ ὅποια φέρει τὸ ὄνομα Εὐρώπη, εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ καὶ πρῶτοι Εὐρωπαῖοι οἱ Ἑλληνες, σωτῆρες τῶν κατοίκων τῆς ἐνδοχώρας τῆς σημερινῆς ὥμων υμης ἡπείρου, ὅπως ὁ ἐγκριτότερος ἀνατολιστής Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Σορβόννης René Grousset¹ ἀξιολογεῖ τὴν νίκη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν, τοὺς ὅποιους ἀποκαλεῖ Ἀσιάτες. Βαθμιαίᾳ Εὐρώπη ὄνομάζεται ἡ προέκταση τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἔως τὸν ποταμὸ Δούναβι. Πολὺ βραδύτερα τὸ ὄνομα καλύπτει καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡπείρου².

II. ΟΡΙΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Κατὰ τὴν προφορικὴν ἀρχαιότητα ὁ συμπαγὴς Ἑλληνισμὸς ἀπὸ Κύπρο, Κορίτη, Κύθηρα, Ταίναρο πρὸς βιορρᾶν φθάνει στὴν Ἐγνατία ὁδό, παμπάλαι³ παρὰ τὸ ρωμαϊκὸν ὄνομά της, μὲ δύο ἀφετηρίες στὴν Ἀδριατική, τὶς πόλεις Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνο-Δυρράχιο. Σαφέστατα τὴν θεωρεῖ ὡς διαχωριστικὴ γραμμὴ Ἡπειρωτῶν (Ἑλλήνων) - Ἰλλυριῶν ὁ Στράβων⁴. Μετὰ πέντε δὲ αἰῶνες ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Προκόπιος, στὸν ὅποιο προσφεύγει καὶ ὁ σύγχρονός μας Γιούγκοσλάβος Vlad Popovic⁵.

1. R. Grousset, *L'Empire du Levant. Histoire de la question d'Orient*. Paris 1949, 7. Γιὰ μεταγενέστερες θέσεις τοῦ καθ. On. Bucci βλ. Παν. Ζέπος, Ἐλληνικαὶ βυζαντιναὶ ἐπιδράσεις εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν. Ἀθῆναι 1978, καὶ Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 7 Μαρτίου 1991, 70, «Ο Δρ. Ἀχ. Λαζάρου ἀντικρούει τὸν κ. Κ. ΜΕΓΑΛΟΜΜΑΤΗ».

2. Βασ. Στιλ. Καραγεωργος, «Ο ὄρος “Εὐρώπη” στὶς μεσαιωνικὲς πηγές». Ἀντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικὸς Τόμος Γερασίμου Ἰω. Κονιδάρη. Ἀθῆναι 1981, 625.

3. P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'Histoire et d'Archéologie*. Paris 1946, 15.

4. C. Romiopoulou, «Un nouveau milliaire de la Via Egnatia», *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)*, 98, 1974, 813-816. Ἀθ. Παλιούρας, «Ἐγνατία: Ἐνας δρόμος ποὺ “διακινοῦσε” ἐμπορεύματα, ἰδεολογίες, τέχνες καὶ καλλιτέχνες», Ἀφιέρωμα στὸν N.G.L. Hammond. Ε.Μ.Σ. Θεσσαλονίκη 1997, 321-328.

5. Στράβων VII, 323. βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός. Ἀθῆναι 1988, 65 σημ. 1.

6. VI. Popovic, «L'Albanie pendant la basse Antiquité», *Les Illyriens et les Albanais*. Beograd 1988, 254: «Selon l' historien grec [sc. Procope de Césarée] les Epirotes étaient établis jusqu'à Epidamnos, ή νῦν

Η Έγνατια σὲ διάφορα διαστήματα ἀκολουθεῖ τὸ ρεῦμα τοῦ Γενυσσοῦ-Γενούσου ποταμοῦ. Συνιστᾶ δὲ τὸ βόρειο σύνορο τοῦ συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ ἢ τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ χώρου τοῦ ὅποιου τὴν ἐλληνικότητα διαπιστώνονταν ἐπιφανέστατοι ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ Hammond, Papazoglou, Cabanes, Masson, Georgiev, ἀκόμη καὶ ὁ Σκυπιτάρος ἐθνικιστής ἡγέτης Basri-bey⁷. Εξ ἄλλου ἀπὸ τὸ ὑψος τῶν Πρεσπῶν ἡ διασυνοριακὴ γραμμὴ ἐκτείνεται ἀνατολικὰ μεταξὺ Στόβων καὶ Σκοπίων ἔως τὸν Βόσπορο.

III. ΥΠΕΡΟΡΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Βορειότερα μέχρι Δουνάβεως, ὅχι μόνον στὶς παράκτιες Ἀδριατικῆς - Εὐξείνου καὶ παραδονάβιες περιοχὲς ἀλλὰ καὶ στὴν ἐνδοχώρα, διαχρονικὰ ὑπάρχουν Ἑλληνες. Ζοῦν καὶ εὐδοκιμοῦν, ἐπήλυδες καὶ αὐτόχθονες, μεταξὺ ποικιλωνύμων πληθυσμῶν⁸. Μολονότι δὲ ἐθνωνυμικὰ διακρίνονται μὲ πάμπολλα ὀνόματα, τῶν ὅποιων ἀρκετὰ εἶναι ἐλληνικά, κυρίως ὅριζονται μὲ δύο συμβατικά⁹, ἐπίσης ἐλληνικά, Τίλλυροι¹⁰ ΒΔ καὶ Θράκες¹¹ ΒΑ.

Τὴν ὑπαρξὴν Ἑλλήνων δηλώνουν διακεκριμένοι ἔνεοι ἐπιστήμονες ἐπιγράφοντας εὐγλωττότατα τὶς εἰδικὲς συγγραφές τους. Π.χ. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923. D.M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio*, Milano 1971. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bolgna 1971, 2^η ἔκδ. 1977. Η ἐκπληρωτικὴ διαπιστωση Ἑλλήνων καὶ στὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ὀφεύλεται καὶ στὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Σόφιας G. Mihailov, ὁ δποῖος ἔχει μελετήσει πλούσιο καὶ πολύτιμο ἐλληνικὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους τῆς Βουλγαρίας καὶ ἔξεδωσε

Δυνάχιον καλεῖται (BV III, 11,8)».

7. Γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς μνημονευομένους συγγραφεῖς βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἡπειρος. Ιστορία-Πολιτισμός*. Ιωάννινα 1990, εὑρετήρια. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ *Ἡπειρωτικὸ Ήμερολόγιο 1990* τῆς Εταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν.
8. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτισμικὰ Βαλκανικῆς*. Αθῆναι 1997, εὑρετήρια. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Εταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων “Πλάτων”, τόμος 49 (1997), 166-187.
9. Βλ. Al. Fol, «Aperçu historiographique des tribus Thraces». *Pulpudeva I. Semaines Philippopolitaines de l'histoire et de la culture Thrace*. Sofia 1976, 10.
10. I.I. Russu, *Illirii. Istoria - limba și onomastica-romanizarea*. Bucuresti 1969, 29, ὅπου μνεία ὀλόχληρης σχεδὸν ἐκαποντάδας φύλων, τῶν ὅποιων περίτου δύο δεκάδες φέρονται ὀνόματα ἐλληνικῆς προελεύσεως.
11. Κατὰ Στράβωνα, VII, 321, 48, «Ἐστι δὲ ἡ Θράκη σύμπασσα ἐκ δυεῖν καὶ εἴκοσι ἐθνῶν συνεστῶσα». Πβ. καὶ Ιονίανός, Λόγος Α΄ : «Οἵ περ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ιωνίαν κατοικοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔκγονοι». Οἱ Ἑλληνες τῆς Βουλγαρίας. IMXA-271. Θεσσαλονίκη, 1999.

σειρὰ τόμων και γραμματικῆς τῆς γλώσσας τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν: *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I-IV, Serdicae 1956-1966, I², 1970, και *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie*, Sofia 1943.

Όπωσδήποτε δυνατὸς πιστοποιεῖται ὁ Ἑλληνισμὸς στὸν χῶρο, ποὺ σήμερα περιλαμβάνεται στὴ βουλγαρικὴ ἐπιχράτεια, και ἀπὸ μελέτημα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Διονυσίου Α. Ζακυθηνοῦ, ἐπιγραφόμενο *Oἱ Βούλγαροι ἀπὸ τοῦ ἔξελληνισμοῦ εἰς τὸν ἐκσλαβισμόν*. Προσφέρεται δὲ σ' αὐτὸ και ἡ ἔξης πληροφορία: «Ἐπὶ διακόσια και πεντήκοντα ἔτη τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος ἔχοντισμοποίει τὴν Ἑλληνικήν, ἐφθέγγετο ἑλληνιστί [...]. Ἐκτὸς εὐαριθμῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὅποιαι ἐγράφησαν βουλγαριστὶ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὰ λοιπὰ εὐρήματα ἔχουν γραφῆ εἰς δημώδη Ἑλληνικὴν γλῶσσαν...»¹².

IV. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ ΒΛΑΧΟΣ

Βλάχοι εἶναι οἱ λατινόφωνοι ὑπήκοοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅποι-ασδήποτε περιοχῆς και ἐθνότητας¹³. Σχεδόν ὅλοι οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ρωμα-

12. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)*, 56, 1982, 232-233. Πβ. και ὁμολογία Alex. Balabanoff, «Ἡ Βουλγαρία και ὁ κλασικὸς πολιτισμός». *Νέα Έστια*, 22, 1937, 975: «Ἡ Βουλγαρία βρίσκεται κοντά στὴν πηγή. Και ἀν ἔχει κάτι μεγάλο στὸ παρελθόν της, τὸ χρωστάει σ' αὐτὴ τὴ γειτονιά. Ἀκόμα και τὴν πνοὴ τῆς ἐλευθερίας, ὀκόμα και τοὺς ἀγῶνες μας ἐνάντια στὴν Ἑλληνικὴ κυριαρχία τοὺς κρατήσαμε μόνο μ' αὐτῷ, ποὺ εἴχαμε μάθει ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἑλληνες. Ἀγώνας γιὰ τὴν ἐλευθερία! Σὰ νὰ λέμε, τοὺς χτυπήσαμε μὲ τὰ δικά τους βέλη». Οἱ Βούλγαροι οἱ μολογοῦν, ἀλλὰ και κατακρατοῦν συλημένα κευμήλια Ἑλληνικὰ ἢ ἐμπαίζουν μὲ ἀμφιβολες ἐπιστροφές. Βλ. «Ποντίκι», 15.1.1998, 27. Ἐλένη Μπίστικα, «Ἔνα Λεύκωμα-ἔνα αἴτημα, ἀφιερωμένα στὴ Μονὴ Εἰκοσιφοίνισσας και στὴν ἐπιστροφὴ τῶν κειμηλίων της...» *Ἡ Καθημερινή*, 29.11.2000, 2. Δημοσθένης Ισπυρίδης, «Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Γενναδίου γιὰ τὴν βόρειο Μακεδονία και τὴν δυτικὴ Θράκη κατὰ τὴ βουλγαρικὴ κατοχὴ, 1916-1918», Ιερὰ Μητρόπολις Θεσσαλονίκης. Πατριαρχικὸ Ἰδόγμα Πατερικῶν Μελετῶν. Ιερὰ Μονὴ Βλατάδων: ΚΕ' Δημήτρια, 16 Ὁκτωβρίου 1990. Ἐπιστημονικὴ Ἡμερίδα ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος Ἀλεξιάδης (1912-1951). Κέντρο Ιστορίας Δήμου Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1992, 173 κ.ε.

13. Πβ. Gaston Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», *Mélanges linguistiques publiés par M. Roques*. Paris 1909, 8: «Le Romanus est donc à l' époque des invasions et des établissements germaniques, l' habitant, parlant latin, d' une partie quelconque de l'empire». Οἱ φερόμενοι ὡς πρῶτοι χρῆστες τῆς λατινικῆς ἐκτὸς τῆς ἵταλικῆς χερσονήσου ἐντοπίζονται περὶ τὴν Ναρβόννα, πόλη τῆς Ναρβωνικῆς Γαλλίας. Πβ. Caes, B.C., 6, 24, 1-3; 7, 64, 7, 4: «praesidia in Rutenis provincialibus, Volcis Arecomicis Tolosatibus circumque Narbonem». Ἐπίσης, Στράβ., *Γεωγραφικά*. II. Roma 1970, 4, 1, 12: «Οὐόλκαι Ἀρητομίσοι», «Οὐόλκαι Τεκτόσαγες», «...qui ont adopté la plupart des caractéristiques générales des Romains, qu'il s' agisse aussi bien de la langue et de la façon de vivre que de leur comportement en tant que citoyens». Βλ. και F. Benoit, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri (RSL)*, 32, 1966, 287-303.

νιστές, ἔξηγοιν τὴ λέξη *Βλάχοι* ἀπὸ τὸ ὄνομα *Volcae* μιᾶς φυλῆς Κελτῶν, τοὺς ὅποίους τὰ συνωστιζόμενα στὰ ἀπέραντα ρωμαϊκὰ σύνορα ἀπὸ τὰ βρεταννικὰ νησιὰ ἔως τὸ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως γερμανικὰ φῦλα πρώτους ἀκουσαν νὰ ὅμιλοιν λατινικά. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὸ γλωσσικὸ καὶ ἐθνολογικὸ ὑπόστρωμα κάθε τόπου ὁ ἀρχικὸς τύπος *Volcae* διαφοροποιεῖται φωνητικά. Ἐπιβιώσεις του ἀποτελοῦν οἱ *Οὐαλλοί* στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο καὶ οἱ *Βαλλῶνοι* στὸ Βέλγιο. Στὸ Δούναβι φθάνει μὲ τὴ μιօρφὴ *Vlach-Bλάχ*, ἡ ὅποια ἐλληνοποιεῖται ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους μὲ τὴν προσθήκη τῆς καταλήξεως -ος, *Βλάχος* καὶ πληθ. *Βλάχοι*¹⁴.

Στὴ Δύση, κατὰ τοὺς 7ο-8ο αἰῶνες, ὅταν ἐντείνονται οἱ ἐπιδρομὲς στὰ ἐδάφη τῆς ἄλλοτε πανίσχυρης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ οἱ αὐτόχθονες λατινόφωνοι ἔξαναγκάζονται νὰ καταφύγουν σὲ ἀσφαλέστερα ὁρεινὰ μέρη, ὅπου ἀσχολοῦνται καὶ μὲ τὴν κτηνοτροφία, ἡ λέξη *Βλάχος* ὑφίσταται σημασιολογικὴ μεταβολή, προσλαμβάνοντας καὶ τὴν ἔννοια κτηνοτρόφος¹⁵. Στὴν Ἀνατολή, ἰδιαίτερα δὲ στὸν χῶρο τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Μακεδονία, ἡ ὅποια περιλαμβάνει καὶ Θεσσαλία καὶ Ἡπειρο..., ἡ σημασιολογικὴ μεταβολὴ εἶναι ἀπόρροια καὶ τῶν ἰδιαζουσῶν συνθηκῶν ζωῆς τῶν ἐντεταλμένων μὲ τὴ φρούρηση τῶν συνόρων καὶ

14. Πβ. G. Bonfante, «La place du roumain parmi les langues romanes», *Revue des Etudes Roumaines(RER)*, 7-8, 1961, 251: «Le mot *Valaque* dérive-à travers le grec *Bλάχος* ou le vieux slave *Vlahu-de l'* ancien allemand *Walh*, qui vient à son tour (avec la rotation consonantique germanique qui fait h du k) du celtique *Volcae*, tribu bien connue par les Anciens. Le nom de cette peuplade celtique fut hérité par les Romains qui succédèrent aux Celtes (dont les *Volcae*) en Gaule, et *Walh*, *Welsh*, *Wälisch* fut appliqué à tous les peuples de langue latine: les *Wallons*, les *Valaques* et aussi les *Gallois*, fortement latinisés d'ailleurs (anglais *Welsh*). Les Italiens aussi sont *Welsh*. Le nom lui-même de la *Gaule* ne peut pas venir du latin *Gallia*, comme on le pensait jadis, car le latin ga initial donne ja en français (cfr. eg. lat. *galbinum*: fr. jaune, lat. *gabatam*: fr. jatte, lat. *gaium*: fr. geai, où le e est purement graphique); et le groupe latin *fili* devant voyelle donne -ill- en français (cfr. lat. *alium*: fr. ail, lat. *filiam*: fr. fille). Donc *Gallia* aurait donné** *j'aille*, et non pas *Gaule*. Il faut sans doute accepter l' idée de Rohlfs, qui fait dériver *Gaule* d' un germanique* *Walha*, étymologie inattaquable: car le germanique wa-donne ga (germ.* *gardon*: garder,* *waidanjan*: gagner) et le germ. *-alha* donne *-aule* (*salha*: saule). La même idée est exprimée par W. von Wartbourg dans la deuxième édition (1950) du Dictionnaire étymologique de O. Bloch.

La *Valachie*, la *Wallonie*, la *Gaule*, le pays de *Galles* (ang. *Wales*) ont le même nom. C' est avec ce nom que les Italiens sont encore souvent appelés en Allemagne et en Pologne». Βλ. καὶ ἄλλες ἀπόψεις ἐν Achille G. Lazarou, «Les Valaques balkaniques», *Ἐπετηρίς Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, ΜΘ', 1994-1996, 89, καὶ Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, «Οἱ Βλάχοι τῶν βορείων Βαλκανίων μετά τὴν τουρκικὴ κατάκτηση», *ΙΖ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο* (31 Μαΐου - 2 Ιουνίου 1996), *Πρακτικά Θεσσαλονίκη 1997*, 43 σημ. 1.

15. V. Bulgaru, «Quelques observations en marge d' une étude d' ethnographie...», *Revue Roumaine d' Histoire (RRH)*, 4, 1965, 996.

φύλαξη συγκοινωνιακῶν κόμβων και διαβάσεων, δροφυλάκων - δροφυλάκων, στοὺς ὅποιους πρὸς συμπλήρωση τοῦ μισθοῦ παραχωροῦνται και καλλιεργήσιμες γαῖες και βοσκοτόπια¹⁶. Τὰ συνεπόμενα ὑποτιμητικὰ ἐπίθετα, ἀγροῦκος, βουνήσιος, δρεσίβιος ἐπενεργοῦν στὴν ἐπίσπευση τῆς ὀλικῆς ἐκλείψεως τοῦ ἀρχικοῦ δρου Βλάχος=λατινόφωνος ἀπὸ τὶς περισσότερες ρωμαϊκὲς περιφέρειες¹⁷, ἀν και παράλληλα συνυπάρχουν και τιμητικά, κολακευτικά, ἀγέρωχος, ἀρειμάνιος, δυνατός¹⁸.

V. APMANOΣ - APMANIA

Ἡ Ρώμη ὡς πόλη, μὲ τὸν ἔλληνικὸ τύπο, δίνει στὸν κάτοικό της τὴν ἔλληνικὴ λέξη *Romaīos*, ἐνῷ μὲ τὸν λατινικὸ *Roma*>*Romanus*¹⁹. Μετέπειτα τόσο ὁ πρῶτος ὅσο και ὁ δεύτερος ἀποκτοῦν πολιτικὸ περιεχόμενο. Σημαίνουν τὸν ὑπήκοο τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὁ ὄποιος ἔτυχε τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου Πολίτου. Μετὰ δὲ τὴν πτώση τῆς δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας και τὴν κατάκτηση τῶν χωρῶν της ἀπὸ νέους ἐπιδρομεῖς ἡ λέξη *Romanus-Rωμᾶνος* ἀλλοιώνεται ἐννοιολογικὰ και καταντᾶ “δοῦλος”²⁰, ὅποτε ἀποφεύγεται ἡ χρήση της²¹. Ἐξαιροῦνται μόνον δύο περιοχές. Ἡ μία εἶναι ἐλβετική, ἡ *Raitia*, τῆς ὅποιας τὸ δύσβατο δὲν διέκοψε τὴν ἐλευθερία τῶν Ρωμάνων, λεγομένων και *Raitoρωμά-*

16. A.H.M. Jones, *Il tramonto del mondo antico*, Bologna 1972, 443-476. Πβ. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains*, INALCO, 1989, 20. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*. Lyon [1968], 31: «Le terme de “Vlakhos” est dans toute la Grèce synonyme de berger nomade». C. Höeg *Les Sarakatsans, une tribu nomade grecque*. I. Paris-Copenhague, 1925, 74-75: « le mot Βλάχος, qui originairement n’ est que le nom propre du peuple de langue romane qui habite les Balkans, a pris le sens de “nomade, berger”, et en Grèce, on appelle ainsi nom seulement les Aromounes mais aussi les Sarakatsans». Βλ. και ᾧ. Γ. Λαζάρου, «Σαρακατσάνοι. Ρουμανικές και ἄλλες θέσεις γιὰ τὴν καταγωγή», *Παρνασσός*, 40, 1998, 284-312, και ἀνάτ. μὲ Πρόλογο και Εύρετρια.

17. G. Paris, ἔ.ἄ., 9: «Le mot *welche* a en français une nuance méprisante qu’ il avait à coup sûr, à cette époque, dans l’ esprit des Allemands que le prononçaient».

18. Πβ. G. Hacquet, *L’ Illyrie et la Dalmatie*. Trad. par Breton. Paris 1815, 120-121: «...le mot *vlach* ou *ulah* signifie, non pas un italien, mais un homme puissant et considérée». Ἐξ ἄλλου ὁ μεγαλοκτηνοτρόφος ἐκλαμψάνεται ὡς ἔξεχουσα προσωπικότητα στὴν Αὖλὴ τοῦ Πύρρου, σύμφωνα μὲ ἀνέκδοτο τοῦ Πλούταρχου τὸ ὄποιο ἐφανίζεται ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyóni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au Moyen - Âge», *Byzantinoslavica*, 12, 1951, 39.

19. Βλ. Poghirc, «Romanisation...», 33.

20. Βλ. Th. Thornton, *Etat actuel de la Turquie...* Paris 1812, 489 σημ.1. Πβ. Carlo Tagliavini, *Le origini de lingue neolatine*. Bologna 1964, 123 σημ. 12: «[Romain] signifie ce qu’ il y a de plus vile, de plus lâche, sordide, dépravé et méchant»

21. G. Paris, ἔ.ἄ., 9.

νων²². Η δεύτερη είναι ή ἐπαρχία Μακεδονία, ή όποια ἐπίσης διαθέτει δρεινά κρησφύγετα και ἐπιπρόσθετα διατελεῖ σχεδόν ἀνελλιπῶς ὑπὸ τὴν προστασία τῆς ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ Βυζαντίου. Αντίθετα στὴν πέρα τοῦ Δουναβέως ἐπαρχία Δακία, ή όποια μετὰ τὴν ἐγκατάλειψή της ἀπὸ τὸν Αὐγολιανὸ (271 μ.Χ.) παραδίδεται στὴ διάκοινη τῶν ἀλλεπαλλήλων κατακτητῶν της, σχετικὰ μὲ τὴ λέξη *Romanus* - Ρωμᾶνος συμβαίνει δ.τι καὶ στὴ Δύση²³.

Οἱ λατινόφωνοι τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι. Στὴ συγκεκριμένῃ λέξῃ διασώζεται τὸ πανάρχαια²⁴ ἐλληνικὸ προθετικὸ α- καὶ τὸ πολιτικὸ ὄνομα Ρωμᾶνος μὲ συγκοπὴ τοῦ -ω- [A+P(Ω)ΜΑΝΟΣ>ΑΡΜΑΝΟΣ]. Ο τύπος Ἀρωματίνος, τὸν ὅποιο χρεώνουν στὸν Γερμανὸ G. Weigand, ἀποτελεῖ νεολογισμό²⁵. Ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἔνέχει ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Ρωσοαμερικανοῦ Βυζαντινολόγου A.A. Vasiliev, κατὰ τὴν δροία οἱ Ἑλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὄνομάζουν τὴν χώρα τους Ἀρμανία²⁶.

VI. ΚΟΙΤΙΔΑ ΒΛΑΧΩΝ ΑΛΜΥΡΟΥ

Μὲ τὴν πρώτη ἀφίξην Ρωμαίων στὸν ἐλληνικὸ κόσμο τῆς Ἀνατολῆς, κατόπιν προσκλήσεως τῶν Κερκυραίων²⁷, γιὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ, ἐλληνορωμαϊκή, στρατιωτικὴ ἀντιμετώπιση ἵλλυρικῶν ἐπιδρομῶν, βλαπτικῶν ταυτόχρονα τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν ρωμαϊκῶν συμφερόντων, ἐγκαινιάζεται στὴ Βόρειο Ἡπειρῷ ἡ λατινοφωνία Ἑλλήνων, δηλαδὴ ἡ γένεση Βλάχων, ὅπως μὲ παροησία ἐπισημαίνει ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Cicerone

22. G. Mütenberg, *Destin de la langue et de la littérature rhéto-romanes*. Lausanne 1974.

23. G. Paris, *Ἑ.Ἀ.*, 13 σημ. 4: «...chez les Roumains eux-mêmes român signifie “paysan”, “corvéable”». G. Lacour-Gayer, *La question des Roumains d'Autriche-Hongrie*. Paris 1915, 11: «...de même en roumain le mot român est synonyme de serf». G. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, 217: «Le nom ethnique rumân, héritage incontestable de la Romania du Bas-Empire, finit par acquérir une valeur sociale péjorative et par désigner la plèbe des paysans attachés à la glèbe, taillables et corvées au gré des envahisseurs».

24. W.F.Wyatt, *The Greek prothetic vowel*, Cleveland 1972.

25. N. Ἀνδριώτης, «Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν βορείων γλωσσικῶν ἴδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς», *ΕΕΒΣ*, 10, 1933, 348, καὶ Ἐπιμολογικό Λεξικό τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, ιστ'. Ach. G. Lazarou, «Die Mazedo-Aromunen», *ΕΕΒΣ*, 50, 1999-2000, 343 κ.έ.

26. A.A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, II, Bruxelles 1950, 399 κ.έ. Πβ. καὶ D.A. Zakythinos, «Romania-Ρωμανία-Romania-Romanie», *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe* Sonderdruck aus dem Internationalen Lehrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60. Albert Limbach Verlag, Braunschweig, 89: «...Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...».

27. Βλ. Πολύβιος, II, 11, 5-6, καὶ II, 12, 7, 8. Γιὰ τὶς περικοπές στὸ πρωτότυπο βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμανικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*. Έν Αθήναις 1976, 29 σημ., 35 καὶ 36.

Poghirc²⁸. Απόγονοι αύτῶν τῶν Έλλήνων, τῶν πρώτων Βλάχων τοῦ ἐνιαίου ἔλλαδικοῦ χώρου, μετὰ πολλές και ἐπώδυνες περιπέτειες ἐπιβιώνουν στὸν Ἄλμυρὸν οἱ λεγόμενοι Ἀρβανιτόβλαχοι καθὼς και στὸ Ἀργυροπούλι Θεσσαλίας, Κατερίνη Πιερίας και ἀνὰ τὴν εὐρύτερην Μακεδονία, Παλαιομάνινα και γειτονικοὺς οἰκισμοὺς Ἀκαρνανίας, ἀκόμη και στὴν Πελοπόννησο, ὅπου οἱ ἵχνηλατήσεις τοὺς ἀνάγουν στὰ πρῶτα κιόλας προεπαναστατικὰ κινήματα. Σκιαγραφοῦνται δὲ διαχρονικὰ στὴν κοιτίδα τους σὲ διεπιστημονικὸ δημοσίευμά μας, τὸ δόποιο ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερίᾳ Ἱ. Νικολαΐδου σχολιάζει ὡς ἔξῆς: «Στὶς ἐργασίες τοῦ Λαζάρου δημοσιεύεται πλήρης ἔλληνικὴ και ἔνεη βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ κάθε πτυχὴ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ξητήματος. Συντριπτικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ «ἀντίπαλες» θέσεις περιέχει ἡ πρόσφατη μελέτη του *Kataγωγὴ και ἐπίτομη ἴστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας*. Ἡ πειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, 15, 1993-1994,427 κ.ἔ. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀναφέρονται τόσο στὴν καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων, ὅσο και στὴν πληθυσμιακὴ κατανομὴ τους στὸν χῶρο τῆς Ἀλβανίας»²⁹.

VII. ΒΛΑΧΟΙ ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Στὸ γειτονικὸ Βελεστίνο, ἀρχαῖες Φερές, αὐτόχθονες Φεραῖοι ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ἔξοικειώνονται μὲ τὸ γλωσσικὸ ὄργανο τῶν κυριάρχων Ρωμαίων, μᾶλλον δὲ μὲ παράγωγο τῆς δημώδους ἀνατολικῆς λατινικῆς³⁰. Αὐτὸ πραγματώνεται ἐπίσης σὲ περιοχὲς τῆς Περδαριβίας³¹ και ἀλλοῦ³². Ἀπόλυτα πείθουν τὰ πορίσματα τῆς μελέτης τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ θεσσαλικοῦ χώρου, ἐπιτεύγματος ὅμιδας ἔνων ἐπιστημόνων μὲ πρωτεργάτη τὸν Γάλλο καθηγητὴ τοῦ 2ου Πανεπιστημίου Λυών Bruno Helly³³.

28. Πβ. Poghirc, «Romanisation... », 18: «Dès leur première intervention sur le bord de l'Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les Illyriens, ce que exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier».

29. Ἱ. Νικολαΐδου, *Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων και στὰ Βλαχόφωνα χωρὶα τῆς Πίνδου, Α'* (μέσα 19ου αἰ.-1900), Ιωάννινα 1995, 22 σημ.

30. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραῖοι Ρωμαϊκῶν χρόνων και Βλάχοι Βελεστίνου», *Ὑπέρεια*, 1, 1990, 141-157.

31. Ἀντ. Δ. Κεφαλόπουλος, «Ο Στράβων, οἱ Περραϊοί και οἱ Βλάχοι», *ΕΕΦΣΠΑ*, 4, 1953-1954, 55-59. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὁλύμπου», *Πρακτικὰ Β' Πανελλήνιου Συνεδρίου τῆς Λαογραφικῆς-Αρχαιολογικῆς Έταιρείας Ἐλασσόνας*, 1986, 139-148.

32. Ἀντ. Δ. Κεφαλόπουλος, «Ο Στράβων και οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», *ΕΕΒΣ*, 23, 1953, 71. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρικαλίται Βλάχοι», *Τρικαλινά*, 8, 1988, 159-180.

33. Br. Helly, «Θεσσαλία», *Ἴστορία Ἑλληνικοῦ Έθνους (ΙΕΕ) [Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, ΑΕ]*, 6, 1976, 183.

VIII. ΒΛΑΧΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Λατινοφωνία διαπιστώνεται και στή Μακεδονία³⁴, στήν όποια ώς ρωμαϊκή ἐπαρχία συντρέχουν δύο οι παράγοντες ἐκλατινίσεως, σύμφωνα μὲ μελέτη τοῦ Poghirc³⁵, δό όποιος ἐπιπρόσθετα μὲ τή διδακτορική διατοιβή του ἀποδεικνύει και τήν Ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου, συνακόλουθα δὲ και τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων³⁶. Ἐπομένως ή διάδοση τῆς λατινικῆς στή Μακεδονία γίνεται ἐπὶ γλωσσικοῦ και ἐθνολογικοῦ ὑποστρώματος Ἑλληνικοῦ³⁷, δόποτε ἐπιβεβαιώνεται και ὁ λόγος τοῦ Ρωμαίου ἴστορικοῦ Τίτου Λιβίου: Aetolos, Acarnanas, Macedonas, eiusquem linguae homines=Αἰτωλοί, Ἀκαρναῖοι, Μακεδόνες, ἄνθρωποι Ἰδιαῖς γλώσσας!³⁸

Μὲ μελέτη ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ τῆς Βεροίας δό διευθυντής τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς και Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν Μιλτ. Χατζόπουλος³⁹ ἐπιμαρτυρεῖ τήν ἐκλατινιστή Μακεδόνων και ἰχνηλατεῖ τίς ἀπαρχές τοῦ λατινογενοῦς γλωσσικοῦ ἴδιωματος τῶν Ἀρμάνων, Ἐλληνοβλάχων. Ἐτσι δικαιώνεται και ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς και καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου G. Bratianu, δό όποιος κατὰ τή διάρκεια τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου γράφει και τά ἔξης: «Ἡ Μακεδονία και ἔνα μεγάλο μέρος τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς χερσονήσου εἶχαν ἐκλατινισθῆ ἥ τουλάχιστον εἶχαν γίνει δίγλωσσα. Ἐδῶ ἥ λατινική ἦταν ὁμιλουμένη και γραφομένη ὅσο και ἥ Ἑλληνική γλώσσα»⁴⁰.

34. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Nέα Εστία*, 132(1571), 1992, 128-143.

35. Poghirc, «Romanisation...» 17 κ.é.: armée, commerce et activités économiques, administration romaine, viae publicae, christianisation.

36. Βλ. Poghirc, *Philologica et Linguistica*, Bochum 1983, 37-47. Βλ. και Πλάτων, 37,1985,267-269, ὅπου παρουσιάση τῆς συγγραφῆς.

37. Μὲ σύντομο μελέτημα ἐπαληθεύει τίς πηγές γιὰ τήν Ἑλληνικότητα σύνολης τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου δό C. Poghirc, «Asupra unui pasaj controversat din Tucidide (III, 94,5: ἀγνωστότατοι γλώσσαν)», *Analele Univeristății București. Seria Stiințe Sociale-Filologie*, 25, 1962, 387-399. Βλ. και θαυμάσια ἀπόδοση στήν Ἑλληνική γλώσσα ἀπό τή Μαρία Γ. Παπαγεωργίου, Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας, IMX, Θεσσαλονίκη 1, 1971, 5-8.

38. Tit. Liv. XXX, 29. Πβ. και N. Πετρόχειλος, *Ρωμαῖοι και Ἑλληνισμός*. Ἀθήνα 1984, 116. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1989, 223-242, ἱδίως 230.

39. M. Hatzopoulos, «Photicè colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote», *Balkan Studies*, 21,1980,90 και 7,103-104.

40. Bratianu, *Une énigme...*, 67.

IX. BYZANTINE MARTYRIA LATINOΦΩΝΙΑΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ο καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινούπολεως⁴¹ Ιωάννης Λυδός, ό διοποῖος ἔχει διατελέσει διοικητής τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς Εὐρώπης, Βαλκανικῆς, στὸ «ἰδιάζον πόνημά»⁴² του, ἐπιγραφόμενο *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας* καὶ συγκαταλεγόμενο στὶς πηγὲς τῆς Ιουστινιανείου περιόδου, θησαυρίζει πολύτιμη μαρτυρία τῆς γλωσσικῆς, ἔθνολογικῆς, δημογραφικῆς καὶ δικαιολογικῆς καταστάσεως τῆς τελευταίας διοικητικῆς περιφέρειάς του, Εὐρώπης. Ἀκριβῶς ἀναφέρει: «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὅπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ὁρμασιν· οὐ παραβαθέντος, ὃς εἴρηται -οὐ γὰρ «ῆν» ἄλλως- τὰ τῆς ἐλαττώσεως προϊθαίνε· τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καί πάρερ Ἐλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὅντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»⁴³.

Πρῶτος, ποὺ διαπιστώνει τὴν πολλαπλὴ σπουδαιότητα τῆς προηγούμενης μαρτυρίας καὶ τὴ δημιουργία νησίδων καὶ ζωνῶν λατινογλωσσίας στὴν Ἑλλάδα, εἶναι ὁ Γάλλος L. Lafoscade⁴⁴. Τὴν ἐνδελεχέστερη δὲ μελέτη καὶ ἀκριβέστερη ἐρμηνεία συνεχίζει ὁ Βέλγος M. Dubuisson⁴⁵. Πιστότατα μεταφράζουν καὶ πληρότερα ἀσπάζονται οἱ Ρουμάνοι E. Lozovan⁴⁶, καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης, καὶ C. Poghirc⁴⁷. Ἀνεπαίσθητα τὴν παραποτεῖ μεταφράζοντας στὴ

41. Βλ. Michel Dubuisson, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema*, 7, 1982, 195 σημ. 41.

42. Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, Α' 324-610. Ἀθῆναι 1975, ὅπου καὶ καίριες παρατηρήσεις.

43. Ιωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν*,..., 261,68 (Bonn).

44. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», J. Psichari, *Etudes de philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec*. Paris 1892, 100-101.

45. Πβ. M. Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», *Les Etudes Classiques*, 49, 1981, 38 σημ.

66: «Toutes les affaires concernant l'Europe durent, de toute antiquité, être traitées dans la langue des Italiens, et cela par les habitants eux-mêmes surtout ceux qui exerçaient une fonction publique; ils étaient pourtant Grecs pour la plupart», καὶ «Y a-t-il une politique...», 195-196: «Toutes les affaires concernant l'Europe préservèrent par nécessité cette antique coutume, dans la mesure où ses habitants, quoique Grecs pour la plupart, parlaient latin, surtout ceux qui exerçaient une fonction publique».

46. Πβ. E. Lozovan, «Byzance et la Romanité scythe», *RER*, 5-6, 1960, 223: «...bien que les habitants (sc. de l'Europe) fussent des Grecs, ils parlaient tous le latin!»

47. Πβ. Poghirc, «Romanisation...», 33-34: «En 540 Jean de Cappadoce "praefectus praetorio", essaya d'imposer le grec comme langue administrative unique de la région gouvernée par lui, mais il fut obligé de maintenir le latin, parce que les gens habitant "l'Europe" (c'est-à-dire, la péninsule balkanique), quoiqu'étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques, surtout ceux qui s'occupaient des affaires publiques».

ρουμανική τὸν συγκριτικὸν “πλείονος” μὲ θετικὸν “πολλοῦ” ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου I.I.Russu⁴⁸. Κοινὸς δὲ πλαστογράφος γίνεται ὁ ὄμολογός του H. Mihaescu ἀπαλείφοντας τὴ λέξη “Ἐλληνας”⁴⁹.

Ωστόσο πάλι Ρουμάνοι ἐπαληθεύουν τὴν ἴστορικὴν μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ. Ἀναλύοντας τὰ στοιχεῖα τῆς δαλματικῆς, τὴν ὅποια δέξιοι λογοεῖ ὡς ἔξαιρετική, ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan συμπεραίνει ὅτι οἱ χρῆστες τῆς κατάγονται ἀπὸ Ἰλλυριούς, Ρωμαίους, Ἐλληνες⁵⁰! Ὁ δὲ ὄμολογός του Radu Vulpe σημειώνει: «Οἱ Ἐλληνες τῶν πόλεων τοῦ Εὐξείνου Πόντου εἶχαν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸν τῆς Δοβρούτσας, καὶ πέρα τοῦ Δουναβίους ὅσες καὶ κατὰ τὸ παρελθόν. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ οἰκονομικὰ ἐπωφελοῦνται τὰ μέγιστα τῆς ἐγγυημένης ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος τάξιος στὶς περιοχὲς αὐτές. Τὰ ρωμαϊκὰ τεχνικὰ ἔργα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Δοβρούτσας κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος κατασκευάζονται ἀπὸ Ἐλληνες. Μόνο ποὺ βγαίνονται ἀπὸ τὰ τείχη τῶν πόλεων τους μὲ ὅποιαδήποτε ἐπαγγελματικὴν ιδιότητα εἴτε ἐντόπιοι εἴτε ἐπήλυδες ἀπὸ μακρύτερα, οἱ Ἐλληνες ἥσαν ἀναγκασμένοι νὰ ὅμιλοῦν στὴ λατινικὴ γλώσσα, τὴ μόνη ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν»⁵¹.

Βέβαια οἱ μὴ Ἐλληνικῆς καταγωγῆς προηγούμενοι χωρικοί, ποὺ μετὰ τὴν ἀπώλεια τῶν στερεούμενων γραφῆς ἐθνικῶν γλωσσῶν τους χρησιμοποιοῦν ἀποκλειστικὰ τὴ λατινική, εἶναι ἀπλούστατα Βλάχοι, οἱ δὲ κατ’ ἀνάγκην ἐπικοινωνοῦντες μαζί τους λατινικὰ Ἐλληνες ὀνομάζονται ἐπίσης Βλάχοι, αὐτοαποκαλούμενοι Ἄρμανοι. Μάλιστα, σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ,

48. I.I. Russu, *Elemente traco-getice în imperiul Roman și în Byzantium (veacurile III-VII). Contribuție la istoria și romanizarea Tracilor*, București 1976, 102 καὶ σημ. 2.

49. B. H. Mihaescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, București 1960,39, καὶ «Die lateinische Sprache in Südosteuropa», *Zeitschrift für Balkanologie (ZB)*, 6,1968,128-136, καὶ «Byzance foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud-est de l'Europe», *Bučantiná*, 6,1974, 217-226, καὶ La langue latine dans le sud-est de l'Europe, București -Paris 1978, 55. Ἀπαξ παραθέτει αὐτούσιο τὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, μὲ τὴ λέξη “Ἐλληνας”, ἀλλὰ σὲ σημείωση ὑποσελίδια δημοσιεύματός του στὴν ἵταλικὴ γλώσσα: «La lingua latina et la lingua greca nell' impero bizantino», *Atene e Roma N.S.*, 18, fasc. 3-4,1973,145. B. καὶ Αχ. Γ. Λαζάρου, «Λατινική καὶ Ἐλληνική μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νίκαιᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787)», *Νίκαια, Ιστορία-Θεολογία-Πολιτισμός* 325-1987, Ιερὰ Μητρόπολις Νίκαιας, Νίκαια 198, 118-126.

50. V. Parvan, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*. E.d. a. 5ea, note și îngrijire științifică de Radu Vulpe, București 1972, 140: «Latina lor este excelentă. Rasa lor e amestecată: illiro-italo-greacă».

51. Π.β. V. Parvan, *Începuturile vietii romane la gurile Dunării*. Ediția a II-a îngrijită și adnotată de R.Vulpe. Editura științifică, București 1974, 193 σημ. 314.

«καὶ περ Ἑλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας», ὑπερέχουν δημογραφικὰ τῶν ἄλλων. Εἶναι πολυαριθμότεροι⁵².

X. ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΡΜΑΝΩΝ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΕΙΑΣ

Τοὺς Ἀρμάνους καὶ εἰδικὰ τοὺς Ἀρβαντόβλαχους ἐγκατεσημένους στὴν Πολωνία μελετᾶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Iorga. Ἀπὸ ἄρθρο του ἐπιγραφόμενο Note Polone συνάγεται ὅτι οἱ Βορειοηπειρώτες Ἀρμάνοι στὶς τοπικὲς ἀρχὲς δηλώνουν Ἑλληνες ἢ κατὰ τὸ ἐπιχρατέστερο τότε ἔθνωνύμιο Γραικοί⁵³. Πόρισμα παρόμοιο προκύπτει καὶ ἀπὸ ἔρευνα, τὴν ὅποια διενήργησε στὴν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος⁵⁴. Κατὰ δὲ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸν I. Coteanu⁵⁵, οἱ ἀπόδημοι Ἀρμάνοι τῆς Τρανσυλβανίας ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο λαὸν μὲ τοὺς Ρουμάνους, παρὰ τὶς πολύμορφες ἀπόπειρες προσεταιρισμοῦ τους.

Ἐξ ἄλλου οἱ Ἀρμάνοι ἐκλαυθάνονται ως Ἑλληνες καὶ ἀπὸ τοὺς λαούς, μεταξύ τῶν ὅποιων ζοῦν στὴν ξενιτεια⁵⁶. Ὁμολογουμένως ἐκπλήσσουν ὅσα γράφει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popović: « ὀναμφισθήτητα οἱ Ἀρμάνοι αἰσθάνονταν Ἑλληνες καὶ ἵσαν πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, στὸν δυτικὸν κόσμον καὶ στὶς χῶρες μας⁵⁷». Ἐπισημαίνει δὲ τέλεια καὶ τὴ διαφορὰ τῶν Ἀρμάνων ἀπὸ τοὺς λοιποὺς μονογλώσσους Ἑλληνες: «Οἱ Ἀρμάνοι διακρίνονταν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες μόνον

52. Μὲ βάση καὶ τὶς προηγούμενες σημειώσεις 45, 46, 47, ἔναντι ὅλων τῶν ἀλλογενῶν τῆς “Εὐρώπης”, Βαλκανικής, τεκμηριώνεται ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα λατινοφώνων, ἥτοι Βλάχων-Ἀρμάνων. Ἐπομένως δὲν δικαιολογοῦνται μεμψιμοιδίες γιὰ δῆθεν ἀβάσιμες Βλαχοποίησες φυσικῶν προσώπων ἡ πληθυσμικῶν ἐνοτήτων, ἥδη ἀλλογλώσσων. Βλ. Iovan Cvijić, *La péninsule balkanique*. Paris 1918, 458-459. Ἀγ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκánia καὶ Βλάχοι*. Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρασσός. Ἀθῆναι 1993, 278.

53. Βλ. Balcania, 1, 1938, 233-234.

54. Σπ. Π. Λάμπρος, *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ*. Ἐν Ἀθήναις 1912, 32.

55. *Limba Română*, 8, 1959, 9-10. Βλ. καὶ Γ.Χ. Μόδης, *Μακεδονικός Ἀγών καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί*. Θεσσαλονίκη 1950, 125.

56. Βλ. Tr. Stoianovich, «Ο κατακτητὴς ὁρθόδοξος βαλκάνιος ἔμπορος», *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὁθωμανικῆς κυριαρχίας τέ-ιθ’ αἱ.* “Μέλισσα”, 1979, 328-329. Γιὰ τὸν ρουμανικὸν ἴδιαίτερα λαὸ Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἑλληνας. Βλ. C.C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor* Bucureşti 1979, 220. P. Nasturel, «Koutsovalaque. Recherche étymologique», *Etudes Roumaines et Aroumaines*. Paris 1990, 91 σημ. 16.

57. Dusan J. Popovic’, «Les Aroumains, extrait du livre “O Cinčarima (2° éd.), Beograd 1937», *Revue Internationale des Etudes Balkaniques (RIEB)*, 1938, 606. Βλ. καὶ Ἰ. Ἀ. Παπαδριανός, *Oἱ Ἑλληνες*

ἀπὸ τὴ γλώσσα. Αὐτοὶ εἶναι “Ἐλληνες Βλαχόφωνοι” (δηλαδὴ Ἐλληνες ποὺ ὅμιλοῦν Βλαχικὴ γλώσσα) τῆς Μακεδονίας...»⁵⁸.

XI. “ΒΛΑΧΙΚΗ” ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΔΑΚΙΑΣ ΕΙΝΑΙ ΙΔΙΑ ΓΛΩΣΣΑ;

Ο Ιωάννης Πέτρου (Πινδέας), Βλάχος-Αρμάνος ἀπὸ τὴ Βοβοῦσα τῆς Ἡπείρου, τρόφιμος τῶν ρουμανικῶν σχολείων τοῦ μεσοπολέμου, μὲ σπουδὲς καὶ σταδιοδρομία στὴ Ρουμανία καὶ σύζυγο Ρουμανίδα, τέλειος γνώστης τῆς ἐλλαδικῆς καὶ δακικῆς Βλαχικῆς, ἀποκλείοντας τὴν ταυτότητα τῶν δύο ὅρίζει τὴν μεταξύ τους ὅμοιότητα «ὅσο τὰ λάξικα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ γλώσσα»⁵⁹.

Οἱ θέσεις τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων εἶναι διατυπωμένες σαφέστερα. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸν καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου A. D. Xenopol, ἡ διαφορὰ εἶναι ἀδιαμφισβήτητη καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξη δύο διαφορετικῶν λαῶν⁶⁰. Ο διμότιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ ἀκαδημαϊκὸς Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης κάνει λόγο γιὰ διαφορές, οἱ ὅποιες «διφείλονται στὸ ὅτι στὶς δύο περιοχὲς ἀφομοιώθηκαν γλωσσικὰ λαοὶ ποὺ μιλοῦσαν διαφορετικές γλώσσες»⁶¹. Ο ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου A. Procopovici διαπιστώνει μεγάλη διαφορὰ καὶ τὴν ἔρμηνεύει μὲ τὴν ἐντόπιση στὴ ρουμανικὴ γλώσσα πλήθους δομικῶν στοιχείων μὴ βαλκανικῶν⁶². Ο N. Iorga ἐπιμένει στὴ διαφορὰ παρατηρώντας ὅτι ἡ ρουμανικὴ δὲν ἔχει οὔτε τοὺς τύπους τῆς “Βλαχικῆς” τῆς Μακεδονίας οὔτε τὰ δάνεια τοῦ ἐλληνικοῦ λεξιλογίου⁶³. Ο δὲ πλέον εἰδικός, καθηγητὴς

πάροικοι τοῦ Σεμπλίνου, IMXA-210, Θεσσαλονίκη 1988, 32, καὶ Οἱ Ἐλληνες ἀπόδημοι στὶς γιουγκοσλαβικές χώρες (18ος-20ος αι.), Ἐκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, 22. Χρ. Ζαφείρης, *Βαλκανικός Πραματευτής. Όδοιπορία μνήμης σὲ ἐλληνικές κοινότητες καὶ παροικίες*. ΕΞΑΝΤΑΣ. ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε. Ἀθήνα 1998, 140.

58. D. I. Popovici, *Despre Aromâni-O Cințarima-Contributiuni cu privire la chestiunea formarei negoțului nostru*, în românește C. Constante. București 1934, 16. Ωστόσο δέ, κατὰ VI. Skaric', RIEB, 1-2, 1934-1935, 243: «...χάρη στὶς ἐμπορικές ἐλληνο-τσιντσαρικές [δηλαδὴ, Ἐλληνο-Βλαχικές] παροικίες, οἱ ὅποιες ίδρυθηκαν σὲ δὲς τὶς βαλκανικές χώρες, ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα εἶχε μεγάλη ἀξία καὶ ἡ γνώση τῆς θεωρήθηκε ἀπαραίτητη σὲ κάθε πολιτισμένο ἄνθρωπο». Ἐπὶ πλέον, κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok, RIEB, 3, 1936, 36, οἱ Ἀρμάνοι «... ἀνέκαθεν, διαχρίθηκαν γιὰ τὸν ἐνθουσιασμό τους ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ».

59. «Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία», 225, 1995, 282.

60. A. D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, état matériel et intellectuel*. Paris 1903, 38.

61. Ἀγ. Τσοπανάκης, «Γλωσσικὰ Μακεδονίας». Ἀρχαία Μακεδονία. Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, 1970, 351.

62. *Balcania*, 1, 1938, 62 σημ. 1.

63. N. Iorga, *L'origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression)*. Bucarest 1938, 3.

τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου και ἀκαδημαϊκός, Al. Graur⁶⁴ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ “Βλαχική” τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου εἶναι ὀλότελα διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ρουμανικὴν γλώσσα, ἡ ὥποια ἐν τέλει, κατὰ τὸν E. Lozovan⁶⁵, δὲν εἶναι καθόλου βαλκανικὴ γλώσσα.

XII. Η POYMANIA EINAI XΩΡΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ;

Κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, ἡ ἀπάντηση δίδεται ἀπὸ ἐγκριτότατο συγγραφέα τῆς Ρουμανίας, ἥδη μὲ τὸν τίτλο τῆς συγγραφῆς του: Al. A.A. Sturdza, ‘Η Ρουμανία δὲν ἀνήκει στὴν καθ’ αὐτὴν βαλκανικὴν χερσόνησον οὔτε ὡς ἔδαιφος οὔτε ὡς φυλὴ οὔτε ὡς κράτος, Βουκορέστι 1904. Εἰδικώτερος Ρουμάνος, ὁ J. Haikin, μετὰ δεκαπενταετία τονίζει ὅτι ἡ Ρουμανία δὲν εἶναι χώρα βαλκανική⁶⁶.

Ἐξ ἵσου διαφωτιστικὸ εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθο γεγονός. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga, ποὺ ἔχει διατελέσει καὶ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν καὶ πρωθυπουργὸς τῆς Ρουμανίας, ἀρνεῖται συμμετοχὴν σὲ Βαλκανικὸ Συνέδριο, δργανούμενο στὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσα μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου. Τὴν δὲ ἀπόρριψην τῆς προσκλήσεως αἰτιολογεῖ ὡς ἔξης: «”Οσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: Ἡ εἴμαστε βαλκανικοὶ καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρπάθια, ἢ εἴμαστε καρπαθιακοὶ καὶ δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια.” Αν καὶ πολιτεύομαι, τοῦτο δὲ μὲ ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, ὅπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέδριο»⁶⁷.

Ἐπομένως δὲν νοεῖται ὑπαρξὴ Ρουμάνων στὴν Ἑλλάδα, ὅπως παρουσιάσθηκε σὲ ρουμανικὴ ἐφημερίδα⁶⁸, ἡ ὥποια ἐκδίδεται στὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσα, χωρὶς τὴν παραμικρὴν διαμαρτυρία ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἑλληνικὴν πλευρά.

64. Al. Graur, *Studii de lingvistica generală*, [Bucureşti] 1960, 310-311.

65. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *VIe Congrès International de Sciences Onomatiques*, München 1961, 225 σημ. 1.

66. J. Haikin, «România nu este o țară balkanică», *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie*, 38, 1919, 232 κἄ.

67. N. Γιόργκα, *Eἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα καὶ πέντε διαλέξεις γιὰ τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴν ζωήν*. Μετάφραση ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ τῆς Kas Maqrízaς Μανέσκου. Ἐκδόσεις “ΦΛΑΜΜΑ”, Ἀθήνα 1931, 125. Συνεπῶς στὴν ἀναζωπύρηση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ἀποσκοπεῖ ἡ διάθεση ἀπὸ τὸ ἐν Ἀθήναις ρουμανικὸ βιβλιοπωλεῖο τοῦ ἐντύπου τῶν Călin Felezeu, Ioan Lumperdean, *Les valaques du Nord de la Péninsule Balkanique. Esquisse Historique. Galaxia*, ἀ.τ. καὶ χρ. 64 σ.

68. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «“Ελληνορουμανικὴ Φιλία” καὶ ἑλληνικὴ ἀφαίσια», Όρεινη Καλαμάκα, 108, Μάιος-Ιούνιος 1997, 1, 4, καὶ Θεσσαλικὸν Μέλλον, 25.7.1997,2, καὶ Ἀναζητήσεις, 6, 1997, 177-183, καὶ Τοιχαλινά, 17, 1997, 535-539, καὶ Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου γιὰ τὴν Κλεισούρα, Καστοριά Ἀπρίλιος 2000, 57-65.

XIII. Η ΑΥΤΟΧΘΟΝΙΑ ΤΩΝ APMANΩΝ

Αύτοχθονία τῶν Ἀρμάνων, ἦτοι ἐκλατίνιση τῶν κατοίκων ἐπὶ τόπου, (κατὰ δὲ Poghirc, Hammond, F. Papazoglou καὶ Ἑλληνικοῦ ἔθνολογικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος), δέχονται καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα διαποεπεῖς ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας, π.χ. A. D. Xenopol, V. Parvan, T. Papahagi, R. Vulpe, S. Puscariu, A. Procopovici, Th. Capidan, G. Bratianu, D. Maniu, καθὼς καὶ ἄλλων χωρῶν, π.χ. L. Lafoscade, L. Hahn, R. Pinon, Wace-Thompson, A. Brunialti, L. Niederle, M. Rostovtzeff, Fr. Taillez, T. Vučanović, M. Sivignon, Br. Helly, Albert Failler...⁶⁹

Κατὰ τὸν Poghirc⁷⁰, γιὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀρμάνων ἀρχοῦν καὶ μόνον τὰ τοπωνύμια, λατινογενὴ καὶ Ἑλληνικῆς προελεύσεως, δῆπος τὰ ἐπόμενα: Ἀμούρι, Βερδικούσα, Βίγλα, Δομένικο, Κουκούλι, Πραυτώρι.... Βελβεντός, Γαλλιανή (Κάλλιανη), Γρατσιάνη, Καισάρεια, Κοζάνη, Σέρβια Δεσκάτη, Γκρέονσι, Μπιτέρνα, Μπουνάσια, Παγανά, Ρόγκια, Τζίνερης... Φοντάνα⁷¹ κ.ἄ. Lasun (Ἐλασσόνα)⁷², Săruna (Θεσσαλονίκη)⁷³ κ.ἄ.

Ο ἀκαδημαϊκὸς Th. Capidan⁷⁴, ἀν ἐνέδωσε στὴν αὐτοχθονία τῶν Ἀρμάνων ἐξ αἰτίας τῆς πειστικότητας τῶν παρατηρήσεων καὶ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ T. Papahagi,⁷⁵ αὐτοπροσαρτεῖται ἔδωσε διαστάσεις, οἱ ὁποῖες τὸν ἔφεραν σὲ διαφωνία⁷⁶ μὲ τὸν πανεπιστημιακὸ διδάσκαλό του G. Weigand⁷⁷. Προέκταση τῆς διαμάχης γιὰ τὴν αὐτοχθονία ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀποδοχὴ ἀνόδου λατινοφώνων, ρωμάνων καὶ ὅχι

69. Βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὸν καθένα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλάχοι Ἐλλάδος καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἔνωση», *Παρνασσός*, 37, 1995, 15, καὶ ἀνάτ. μὲ πρόλογο τοῦ Δημ. Στεργίου, ἀναδ. ἄρθρου ἀπὸ τὸν *Οἰκονομικὸ Ταχυδρόμο*, 26.10.1995, 25, καὶ εὐρετήρια, Ἀθῆναι 1996.

70. Poghirc, «Romanisation...», 36.

71. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐπίγραμμα τοῦ Εὐγενίου τοῦ Αίτωλοῦ καὶ λατινοφωνίᾳ Ἐλλήνων», *Πρακτικά Συνάξεως Εὐγένιος ὁ Αίτωλος καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθῆναι 1986, 222-270. Αὐτοτελής ἔκδοση μὲ κύριο τίτλο *Βλάχοι Ἐλληνικοῦ χώρου*, πρόλογο καὶ εὐρετήρια.

72. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ολοσσών-Ἐλασσών», *Ιστορία Εἰκονογραφημένη*, 175, 1983, 12-14.

73. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τοία Ἐλληνικά τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ίδιωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἐλλήνων», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 11, 1976, 267-277, καὶ *Πρακτικά τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, ΙΜΧΑ Θεσσαλονίκη 1977, 225-235.

74. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*, Bucarest 1943, 159, ὅπου συμπεραίνει ὅτι οἱ οἵτες τῶν Βλάχων-Ἀρμάνων στὴν Πίνδο χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως.

75. Βλ. *Grai și Suflet*, 1, 1923-1924, 95.

76. Βλ. *Langue et Littérature*, 2, 1943, 243 κ.ἄ., αντ., 3, 1946, 5 κ.ἄ., καὶ *Limbă și cultură*, București 1944, 290.

77. G. Weigand, «Die Aromunischen Ortsnamen in Pindusgabiete», *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Leipzig 1919-1920, 60-64, 174-218.

ρουμάνων, κατά τὴν ἀπόλυτη διασάφηση τῶν C. Daicoviciu - H. Daicoviciu⁷⁸. Πλὴν αὐτῶν, τὴν ἄνοδο ὑποστηρίζουν πολλοὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας, π.χ. Ovid Densusianu, T. Papahagi, N. Roman, A. Sacerdoteanu, I. Siadbei, Ch. Cotosman, P. David..., καθὼς και ἄλλων χωρῶν, π.χ. K. Kadlek, E. Bourciez, Paul Garde κ.ἄ.⁷⁹.

XIV. ΡΟΥΜΑΝΟ-ΟΥΓΓΡΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΡΟΥΜΑΝΙΚΕΣ ΠΑΛΙΝΩΔΙΕΣ

Οἱ παραδεκτὲς καὶ ἀπὸ τὴν ἀκραιφνῆ ρουμανικὴ ἐπιστήμη ἀλήθειες τῶν προηγουμένων ἐνοτήτων παραβλέπονται κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἥγεσία τῆς Ρουμανίας καὶ τὰ φερέφωνά της, στρατευμένους εἰδικούς, ποὺ ἐκόντες ἄκοντες γίνονται ἐπίορκοι τοῦ ἐπιστημονικοῦ καθήκοντός τους. Διότι τὸ λεγόμενο κοντοσβλαχικὸ ζήτημα δὲν εἶναι πραγματικό, ὑπαρκτό, ἀλλὰ τεχνητό⁸⁰. Αἴτια δὲ δημιουργίας του ἀναφέρονται συνήθως δύο.

Πρῶτον ἡ πανευρωπαϊκὴ Φεβρουαριανὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1848, κατὰ τὴν ὅποια ἔξεγέρθηκαν καὶ οἱ ὑπήκοοι τῶν δύο ἡμιαυτονόμων παραδουναβίων ἥγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαβίας διακηρύσσοντας τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἀδελφῶν τους Τρανσυλβανίας καὶ Βεσσαραβίας, ἐνσωματωμένων ἀντίστοιχα στὶς δύο ὑπερδυνάμεις τῆς ἐποχῆς, Ἀψβουργικὴ Δυαδικὴ Μοναρχία καὶ τσαρικὴ Ρωσία.

Πρὸς πρόληψη διαταράξεως τῶν σχέσεων μὲ τὶς πανίσχυρες γειτονικὲς χῶρες ἡ ἥγεσία τῶν ἥγεμονιῶν κατευθύνει τὸν πατριωτικὸ παλμὸ τῶν Βλάχο-

78. Πβ. C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romanité», *Actes du Colloque international organisé par le secrétariat général de l'Association Internationale des Etudes du Sud-Est Européen*. Mamaia (Roumanie), 1-8 septembre 1968. Bucarest, 970, 253: «... durant les six siècles qui s'écoulèrent depuis l'abandon de la Dacie par Aurélien, des éléments romans (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale».

79. Βιβλιογραφικές ἐνδείξεις γιὰ ὅλους βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρουμανικές διεκδικήσεις Βλάχων Πελαγονίας καὶ ἐπιστημονικὰ δεδομένα», *Παρνασσός*, 41, 1999, 85, 71, καὶ ἀνατ. ἀπὸ τὴν Ἐνωση Βλάχων Ἐπιστημόνων μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου της Δ. Τσακτάνη, τίτλο *Καταγωγὴ τῶν Βλάχων τῶν Σκοπίων* καὶ εὑρετήρια.

80. Πβ. Giovanni Amadori Virgili, *La Questione Rumeliota (Macedonia, Vecchia Serbia, Albania, Epiro) e la politica italiana*, Bitonto 1908, 110, καὶ Εὐάγγελος Ἀβέρωφ-Τοσίτσας, Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κοντοσβλαχικοῦ Ζητήματος. Προλογίζουν Σοφ. Ἐλ. Βενιζέλος, Ἀντ. Σαμαρᾶς, Στ. Παπαθεμελῆς, Ἐπιλεγόμενα Ἀχ. Γ. Λαζάρου. 3^η Ἐκδοση. Φιλολογικὸς Ιστορικὸς Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.Δ.Ο.Σ.) Τρικάλων - Ιδρυμα Εὐάγγελου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, Τρικάλα 1992, 163: «Τὸ ζήτημα αὐτό, ὃς τεχνητὸ δημιουργημα, ἀποτελεῖ ἵσως κάτι τὸ μοναδικὸ καὶ τὸ ἐκπληκτικὸ στὴ διεθνὴ ιστορία».

μολδαβῶν σὲ πλαστούς, δῆθεν, ἀδελφούς, δούλους τοῦ “Μεγάλου Ἀσθενοῦς”, τῆς Τουρκίας, τοὺς ὅποιους καὶ ὀνοματίζει “Μακεδο-Ρουμάνους”, ὄνομα, πού, ἂν καὶ ἐπιστημονικὰ κρίνεται ἀδόκιμο⁸¹, διαιωνίζεται. Πράγματι στὸν ἐπισημότερο ἔθνολογικὸ ὁδηγό, τόμο ἐπιγραφόμενο Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΟΙ ΛΑΟΙ ΤΗΣ (Χάγη 1978), οἱ Ἀρμάνοι ἀποκαλοῦνται ΜΑΚΕΔΟ-ΡΟΥΜΑΝΟΙ! Διότι ἡ ἀσυγχρόνιστη ὁργανωτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ δημοκρατικὴ Ἑλλάδα μας ... ἀγρόν ἀγοράζει.⁸²

Δεύτερον αἴτιο εἶναι ἡ ἀμφισβήτηση ἀπὸ τοὺς Οὐγγρούς τῆς ἀπὸ Δακῶν συνέχειας τῶν Ρουμάνων στὴ σημερινὴ χώρα τους καὶ πρὸ πάντων ἡ διεκδίκηση τοῦ συνόλου τῆς Τρανσυλβανίας. Ἡ διαφορὰ⁸³ ὑφίσταται καὶ σήμερα, ἡ δὲ σχετικὴ γραμματεία καταλαμβάνει πάμπολλες προθῆκες τῶν βιβλιοθηκῶν.

Ἡ γρυμανικὴ ἥγεσία ἐπιστρατεύει τοὺς διεθνοῦς φήμης ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὅποιων προέχει ὁ B. P. Hasdeu. Σύντομη ἀναφορὰ σὲ μία φιλότιμη προσπάθειά του πρὸς ἀντίκρους τῶν Οὐγγρῶν καταδεικνύει τὴν ἀγωνία, ἡ ὅποια διακατέχει τοὺς Ρουμάνους καὶ τοὺς ἔξαναγκάζει σὲ διατυπώσεις ἐπιχειρημάτων, ποὺ καταλήγουν πάρθια βέλη! Ὁ Hasdeu ἐσπευσμένα ἀναζητώντας ἐρείσματα τῶν γρυμανικῶν θέσεων ὑπεροτοῦζει τὴν ἀποδεικτικὴ σπουδαιότητα τῆς διαχρονικῆς διασώσεως ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους τῆς Doina⁸⁴, σημαντικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, μὲ ἀντιπαράθεση τὴν παντελῇ ἀπουσίᾳ τῆς στοὺς Ἀρμάνους. Ὄμως, ἂν, δπως νομίζει, ἐδραιώνεται ἔτσι ἡ συνέχεια τῶν πρώτων πέρα τοῦ Δουνάβεως, παράλληλα ἐπιβεβαιώνεται καὶ τῶν Ἀρμάνων ἡ ἐντοπιότητα στὸν ἔλληνικὸ χώρῳ,⁸⁵ ὅποτε ἀποδυναμώνεται ἡ συνακόλουθη τοῦ πρώτου αἰτίου ἐπιδιώξη.

81. Κατὰ τοὺς P. Skok, RIEB, 1-2, 1934-1935, 330, S. Puscariu, *Limba română*, Bucureşti 1976, 221, G. Murnu, *Români din Bulgaria medievală*, Bucureşti 1939, 51, κἄ.

82. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, « “Μακεδονικὸ” - “Κοντσοβλαχικὸ” καὶ Ἑλληνικὴ ἀρχαιοθεμία», *Τρικαλινά*, 6, 1986, 103.

83. Σ’ αὐτὴν ἐμπλέκονται καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν Βλάχων-Ἀρμάνων. Βλ. André et Jean Sellier, *Atlas des peuples d’Europe centrale. La Découverte*, 1991. *Histoire de la Transylvanie*, éd. française sous la direction de Béla Köpeczi. Akadémiai Kiado, Budapest, 1992, Πβ. M. Cazacu, N. Trifon, *Moldavie essentielle: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce, Macédoine et Albanie*, Acratie, [Paris] 1993, 187-189. István Lázár, *Hungary A. Brief History*. Corvina. Budapest 1997, 16-17 καὶ 214-215.

84. B.P. Hasdeu, *Studii de folclor*. Ediție îngrijită și note de N. Bot. Prefată de O. Bârlea. Editura Dacia. Cluj-Napoca 1979, 123-124 καὶ 279.

85. Ὁπου ἄλλοτε τὴν παρονοία τους εἶχε ἀποδώσει σὲ πιέσεις τῶν Οὐγγρῶν, ἀλλὰ τὸν ἰσχυρισμὸν του ἔχει ἀνατρέσει ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti 1968, 417, τοιίζοντας ὅτι στὸ ἀρμανικὸ ἴδιωμα δὲν ὑπάρχει κανένα οὐγγρικὸ στοιχεῖο, ἐνῷ ἀρθρονοῦν στὴ γρυμανική.

Χειρότερο εἶναι τὸ πάθημα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ P. Papahagi⁸⁶. Ἐπιδιώκοντας ἀπόδειξη αὐτοχθονίας τῶν Ρουμάνων στὴν ἀρχαία Δακία ἐπικαλεῖται μὲν ἀνακοίνωση σὲ διεθνὲς συνέδριο τὴν ἀπουσία ἀπὸ τὴν γραμματικὴν γλώσσα τοῦ ἀρμανικοῦ ὅμιλος sārăgescu, τὸ ὅποιο ἐπιτυχῶς ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ σαλαγέω-ῶ. Ἐπὶ πλέον ἐπισημαίνει τὸ φαινόμενο τοῦ ωτακισμοῦ, τῆς τροπῆς τοῦ λ σὲ ρ, χρονολογούμενο ἀπὸ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνες, ὅπότε περίτρανα πιστοποιεῖται καὶ ἡ αὐτοχθονία τῶν Ἀρμάνων, μάλιστα δυνάμει ὅρου κτηνοτροφικοῦ βίου, τὸν ὅποιο πεισματικὰ ἀρνοῦνται στοὺς Ἑλληνες οἱ διασημότεροι εἰδικοὶ τῆς Ρουμανίας, Ἰδίως ὁ Capidan, ἀν καὶ ἀδιάσειστα τεκμήρια σώζονται στὶς ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς καὶ λατινικὲς πηγές, συνάμα δὲ σὲ συγγράμματα συγχρόνων μας ἐγκρίτων ἐπιστημόνων, π.χ. G. Rohlfs, E. Lozovan,⁸⁷ Gyóni,⁸⁸ L. Robert,⁸⁹ Y. Béquignon,⁹⁰ P. Faure,⁹¹ P. Roech⁹² κ.ἄ.

Πρόσθετο παράδειγμα πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση προσκομίζεται μὲν ἀνακοινώσεις μας σὲ διεθνῆ συνέδρια. Ἡ λέξη *bana* (βανά),⁹³ ἡ ὅποια ὑπάρχει μόνον στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα καὶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν γλώσσα τῶν Ρουμάνων, ἐπιρρονύει τὴν ἐπιχειρηματολογία τόσο τῆς αὐτοχθονίας ὅσο καὶ τῆς Ἑλληνικότητας τῶν Ἀρμάνων, τοὺς ὅποιους ταυτόχρονα διαφοροποιεῖ ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους.

XV. ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΑ ΡΟΥΜΑΝΟ-ΟΥΓΓΡΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

Ἄφοῦ τὰ γλωσσολογικὰ ἐπινοήματα δὲν τελεσφοροῦν, οἱ Ρουμάνοι ἐναποθέτουν τὶς ἐλπίδες τους στοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους. Ἡ δὲ μεγάλη ἐπιχείρηση ἀνατίθεται σὲ ὅμιλογομένως ταλαντούχους καὶ ἀποφασιστικοὺς ἐρευνητές, οἱ ὅποιοι ἐμφοροῦνται καὶ ἀπὸ ἀσυνήθιστο ἔθνικιστικό-ρουμανικὸ πνεῦμα,

86. Πβ. *Revue Historique du Sud-Est Européen* (RHSEE), 2, 1925, 194.

87. *Orbis*, 3, 1954, 134 σημ. 2, ὅπου καὶ ἡ ἀναφορὰ στὸν Rohlfs.

88. Βλ. ἀνωτ. σημ. 18.

89. L. Robert, «*Bergers grecs*», *Hellenica*, VII, 152-160, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Δραγάτης - δραγατέων, γλωσσικὴ μαρτυρία ἀρχαίων Περσαϊδῶν», *Περσαϊδία*, 13-14, 1976, 162

90. Y. Béquignon, *La vallée du Spercheios dès origines au IVe siècle*. Paris 1937, 4, 89-90.

91. P. Faure, *Fonction des cavernes crétoises*. Paris 1964, 56-59.

92. P.Roesch, *Thespies et la confédération bétienne*. Paris 1965, 212-213.

93. Ach. Lazarou, «*Aroumain bana; est-il un héritage aborigène?*» *Balkan Studies*, 29₂, 1988, 309-340, καὶ ΣΤ΄ Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εύρωπης. Ἑλληνικές Ἀνακοινώσεις, Σόφια: 30 Αὐγούστου -5 Σεπτεμβρίου 1989, Ἀθήνα 1990, 403-435, καὶ «Ἐπυμολογικά καὶ σημασιολογικά τῆς ἀρμανικῆς λέξεως *μπάνα* (*bana*)», Ἡπειρωτικό Ήμερολόγιο 1992, 437-451, καὶ «Στοιχεῖα ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοβλάχων», Ἐπετηρίς τῆς Έταιρείας Βοιωτικῶν Μέλετῶν (ΕΕΒΜ) Β' β', 1995, 1253-1282.

ἀπότοκο τοῦ «παιδομαζώματος»⁹⁴ και τῆς ἔξειδικευμένης διαπαιδαγωγήσεώς τους ώς ἀποστόλων τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴ Σχολὴ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων τοῦ Βουκουρεστίου.⁹⁵ Συνεχιστές τους διατρέχουν χῶρες και δραστηριοποιοῦνται μὲ περισσή ἀφοσίωση στὴν ἀποστολή τους. Ἐπιτηδειότατα ἄλλως τε ἡ Ρουμανία και τὴν ἐνδεδειγμένη σταδιοδόμησή τους διευκολύνει και τὰ δέοντα μέσα παρέχει παρὰ τὶς ἀνέχειες της.

Δύο ἀπὸ τὰ ὄνομαστότερα πρόσωπα τῆς βυζαντινῆς χρονογραφίας ἀπασχολοῦν ἀκόμη. Πρῶτο εἶναι ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, τοῦ ὅποίου δημοσιοποιεῖται κολοβό⁹⁶ χωρίο γιὰ τὴν κατάδειξη ὑπάρχειας τῶν Βλάχων στὴ Δακία και καθόδου τους στὴν Ἑλλάδα. Ὁμις ἡ περικοπὴ πλήρης κάθε ἄλλο παρὰ βεβαιώνει τὸ ζητούμενο, ἐνῶ συνιστᾶ ὑπόδειγμα ίστορικῆς δεοντολογίας. Δεύτερο, ἀν και χρονικὰ προηγεῖται, εἶναι ὁ Κεκαυμένος. Ἀπομένει δὲ ἡ μοναδικὴ πηγὴ περὶ καθόδου Βλάχων, ἀλλὰ ἀπὸ συγχρόνους μας ἀκραιφνεῖς Ρουμάνους και εἰδικοὺς ἐπιστήμονες χαρακτηρίζεται “ἄρκετὰ ἀναληθής”, κατὰ Poghirc⁹⁷, και “ἄληθινὰ σκοτεινή”, κατὰ Nasturel⁹⁸. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐπίμαχο χωρίο εἶναι ἐμβόλιμο και δὲν σχετίζεται μὲ τὴν περίοδο τῆς ὑποτιθεμένης καθόδου, ὅπως ἐπισημαίνουν οἱ Wilhelm Tomaschek⁹⁹, Mathias Gyóni,¹⁰⁰ Paul Lemerle,¹⁰¹ G. Cankova-Petkova¹⁰²...

94. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας και ἐλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων». Ἡπειρωτικό Ἡμερολόγιο 1986, 329 κέ.

95. Ἐλ. Ι. Νικολαΐδου, Η ρουμανικὴ προπαγάνδα..., 112. Βλ. και Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Γεώργιος Ι. Ζολώτας και ἐπισημάνσεις ἐθνικῶν θεμάτων στὸν βιοειελλαδικὸ χῶρο», Παρνασσός, 35, 1993, 462.

96. Μάλιστα και σὲ δημοσιεύματα ἐλληνόγλωσσα. Βλ. Δημήτρης Λιθοξόος, Μειονοτικὰ ξητήματα και ἐθνικὴ συνείδηση στὴν Ἑλλάδα. Ἀτασθαλίες τῆς ἐλληνικῆς ίστοριογραφίας. Ἐκδόσεις Λεβιάθαν, 1991, 71: «Ἀπὸ Δακίας, ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐξ Θετταλίαν καθῆκον ἐνοικήσαν ἔθνος Βλάχοι». Ἀλλὰ ὁ Χαλκοκονδύλης καθ' ὀλοκληρίαν ἀμφισβητεῖ τό βάσιμο τῆς πληροφορίας: «οὔτε ἄλλους ἀκίρκα τούτου διασημάνοντος σαφῶς διοῦν οὔτε αὐτὸς ἔχω συμβαλέσθαι ὡς αὐτοῦ ψώκισθη. Λέγεται μὲν πολλαχῇ ἐλθὸν τὸ γένος τοῦτο ἐνοικῆσαι αὐτοῦ, οὐ μὴν ὅτι και ἄξιον ἐξ ίστοριαν δι, τιοῦ παρεχόμενον τεκμήριον». (Bonn, I,35). Βλ. και P. H. Stahl, Ethnologie de l'Europe du Sud-Est. Une Anthologie. Paris-La Haye 1974, 63 σημ. 1

97. Romanica Aenipontana, 14, 1987, 344.

98. Les Aroumains, INALCO 1989,51 σημ.

99. W. Tomaschek, «Zur Kunde der Hämus-Haibinsel», Topographische, archäologische und ethnologische Miscellen, I, Vienne 1882, 58-64, 72.

100. Revue d'Histoire Camparée (RHC),23, 1945, 171, και Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (AAASH), 2, 1954, 231 σημ. 9.

101. P. Lemerle, Prolégomènes à une édition critique et commentée des “Conseils et Récits” de Kekaumenos, Bruxelles 1960, 75.

102. Linguistique balkanique, 6, 1963, 94 σημ. 5.

‘Οπωσδήποτε σπουδαιότερος είναι ό αποκλεισμὸς τῆς καθόδου ἀπὸ ἐκλεκτοὺς ἐκπροσώπους τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης, π.χ. T. Papahagi,¹⁰³ A. Sacerdoceanu,¹⁰⁴ Silviu Dragomir,¹⁰⁵ καθὼς και τῆς οὐγγρικῆς, π.χ. L. Tamás¹⁰⁶, M. Gyóni...’ Ο δεύτερος Οὐγγρος θεωρεῖ ἀναξιόπιστα και τὰ περιβόητα *Χρονικά*.¹⁰⁷

XVI. ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΟΛΟΓΙΚΑ ΦΛΗΝΑΦΗΜΑΤΑ

Παρὰ τὶς προηγούμενες ἐπιστημονικὲς συμβολὲς στὴν καθολικὴ ἀχρήστευση τῆς πληροφορίας τοῦ Κεκαυμένου σ' ὅ,τι ἀφορᾶ κάθοδο Βλάχων, ὁ Neagu Djuvara, γόνος θυμάτων τῆς προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἐπιδίδεται στὴν ἀναψηλάφηση τοῦ θέματος ἀποσκοπῶντας στὴν κάλυψη τοῦ κενοῦ, ποὺ ἄφησε ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ἐμβολίμου χωρίου. Διατείνεται ὅτι τὸ προκείμενο χωρίο θὰ μποροῦσε νὰ ἀναφέρεται ὅχι σὲ μιὰ μετακίνηση χρονικὰ ἀόριστη ἀλλὰ στὴν πασίγνωστη συντριβὴ τῶν Δακῶν ἀπὸ τὸν Τραϊανὸ μετὰ τὸν δεύτερο δακικὸ πόλεμο (105-106 μ.Χ) και ἐν συνεχείᾳ διασπορά τους στὴν Ἑλληνικὴ χερσόνησο, Μακεδονία, Ἡπειρο και νοτιώτερα¹⁰⁸.

‘Ἄλλα - ἔστω και νὰ ἔπειτυχαν νὰ διαβοῦν τὸν Δούναβι και νὰ διασχίσουν ὅλοκληρη Βαλκανική, ἀπίθανο ὀκόμη και ως προσκεκλημένοι (!) -οἱ προβαλλόμενοι ἐπίδοξοι πρόγονοι τῶν Βλάχων Ἑλλάδος δὲν εἶχαν προλάβει νὰ γίνουν...Βλάχοι, λατινόφωνοι! ’Αρα, καθ' ὅλοκληρίαν ὑποθετικά, ἀτεκμηριώτα, συζητεῖται πάλι κάθοδος Δακῶν, τῶν ὅποιων μάλιστα τὸν βασιλιᾶ Δεκέβαλο ἔχει ἀποκεφαλίσει Ἑλληνόβλαχος, ὁ Μακεδών Titus Claudius Maximus,¹⁰⁹ ὅπότε δὲν θὰ συναινοῦσε οὕτε θὰ ἡσύχαζε βλέποντάς τους στὴν πατρίδα του.

‘Ἐπειδὴ ὁ ἐκρουμανισμένος συγγραφέας ἐνδεχομένως ἀντιλαμβάνεται τὸ λάθος, σπεύδει στὴ διόρθωσή του διαπράττοντας μεγαλύτερο. Συνδέει τοὺς Βλάχους Ἑλλάδος μὲ τοὺς Βέσσοντς. ’Αλλὰ ἀπὸ τὰ «θρακικά», μὴ Ἑλληνικὰ φῦλα¹¹⁰,

103. *Grai și Suflet*, 1923-1924, 77.

104. A. Sacerdoceanu, *Considérations sur l'Histoire des Roumains au Moyen-Age*. Paris, 1929, 140.

105. *Balcania*, 7, 1944, 81.

106. *Archivum Europae Centro-Orientalis (AEC-O)*, 2, 1936, 364.

107. RHC, 2, 3, 1945, 129 σημ. 1. Βλ. και I. Boba, «Vlachs in the History of Central Europe», *Mélanges en l'honneur de Gyula Kristó*. Red. I. Koszta. Szeged 1995, 95-102.

108. N. Djuvara, «Sur un passage controversé de Kékauménos», *Revue Roumaine d'Histoire (RRH)*, 30, 1991, 23-66.

109. Fanoula Papazoglou, «Quelques aspects de l' histoire de la province de Macédoine», ANRW, 117.1, 346.

110. Γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα Θράκων πάντοτε πειστικὴ παραμένει ἡ μαρτυρία τοῦ Ιουλιανοῦ, Λόγος Α': «Οἱ περὶ τὴν Θράκην και τὴν Ἰωνίαν κατοικοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἐκγονοι!» Βλ. και Orfeu,

οι Βέσσοι είναι οι μόνοι, που δὲν έγιναν...Βλάχοι, δηλαδή δὲν ἐκλατινίσθηκαν. Διέσωσαν τὴ θρακική-βεσσική γλώσσα τους ἔως καὶ τὸν 6^ο αἰ. μ.Χ.¹¹¹ Μετέπειτα δὲν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐκλατίνιση. Διότι εἶχε ἀρχίσει ἡ ὑποχώρηση τῆς λατινικῆς πρὸ τῆς ἑλληνικῆς καὶ μετ' οὐ πολὺ πρὸ τῆς σλαβικῆς.¹¹²

Πρὸς ἀφελληνισμὸ τῶν Ἀρμάνων καὶ βαθμιαῖο ἐκθρακισμό, ἦτοι ἐκρουμανισμό, κοπιάζουν ὄλοκληρο αἰώνα. Ὑπενθυμίζονται μερικὲς πράξεις. Τὸ 1918 ὁ Ρουμάνος Emile Staico¹¹³ μὲ αὐτοτελὲς δημοσίευμά του στὸ Παρίσι πληροφορεῖ τοὺς Δυτικο-Εὐρωπαίους ὅτι οἱ Πομάκοι τῆς Ροδόπης εἶναι ἀπόγονοι τῶν Δακῶν, τοὺς ὅποίους θέλει Θρᾶκες. Ἐτσι νοοῦνται καὶ ρουμανικὲς διεκδικήσεις στὸ Αἰγαῖο μὲ πρώτη προτίμηση τὴ Θάσο! Ἀλλὰ λόγω ἀπληστίας ὁ Staico ὠθεῖται καὶ στὴ θεώρηση τῶν Μορλάκων (Μαυροβλάχων) τῆς ἄλλης θάλασσας, τῆς Ἀδριατικῆς, ώς... Ρουμάνων! Διαβεβαιώνει δὲ τοὺς ἀναγνῶστες του ὅτι Μορλάκος σημαίνει τὸν Ρουμάνο τῆς θάλασσας.¹¹⁴ Τὸ ἐπόμενο ἔτος, 1919, μετὰ τὴ λήξη τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, γνωστοποιεῖται ἡ θέση τῶν Ἀρμάνων στὴ νέα τάξη πραγμάτων.¹¹⁵ Τὸ δὲ 1940, πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ ιταλο-έλληνικοῦ πολέμου, ἔρχεται ὁ σχεδιασμὸς ἀξόνα τοῦ ωραμανικοῦ κόσμου τῆς NA Εὐρώπης μὲ τὴν Ἰταλία,¹¹⁶ στὸν ὅποιο συνυπολογίζονται καὶ οἱ Ἀρμάνοι.

Ολα αὐτὰ τὰ ἀπίστευτα δὲν ἀποτελοῦν παρελθόν. Διότι ἐπαναπροβάλλονται σὲ μακροπρόθεσμο καὶ παράλογο προγραμματισμένο ρουμανικὸ μεγαλοϊδεατι-

2, 1926, 1, ὅπου πρωτοποριακὴ ἀποψη τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ V. Parvan.

111. Π.β. Index loc., 158 τῶν *Getica* (Iordanes, *Mon. Germ. Hist.*): «omnium Thracum Bessi diutissime linguam patriam in saeculum usque sextum ipso sacra cultu retinerunt». Βλ. καὶ I.I.Russu, *Limba tracodacilor*. Bucureşti 1959, 110-11. E.Lozovan, «Aux origines du christianisme daco-sythique», F.Altheim, *Geschichte der Hunnen*, IV, Berlin 1962, 148-150.

112. A. Seliščev, «Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques: un balkanismus ancien en bulgare», *Revue des Etudes Slaves (RES)* 5, 1925, 39.

113. E. Staico, *La vérité sur le peuple Roumain et la Propagande anti-Roumaine*. Paris 1918, 24 σημ. 3, 50. Βλ. καὶ M. Lhéritier, «L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821-1931)», *Mélanges offerts à N. Iorga*, Paris 1933, 588.

114. Staico, ἐ.ἀ., 61. Τὴν ἐτυμολογία ἀπορρίπτει ὁ Th. Capidan, *Limbă și cultură*, Bucureşti 1944, 432, σημ. 264. Βλ. καὶ E. Lozovan, «Romains et barbares sur le Moyen-Danube», Altheim, *Hunnen*, 234 σημ. 51.

115. Benedeto de Luca, *Gli Aromeni, Nel Nuovo Assetto Balcanico*. Roma 191, 63.

116. N. Iorga, *Orizonte italiano. Tradizioni nel sud-est europeo e missione latina*. Bucarest 1940, Βλ. καὶ Ἀντ. Γ. Καρτάλης, «Η Ἰταλικὴ πολιτικὴ ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ τοῖς Βαλκανίοις. Ἐν Ἀθήναις 1934, 24 κ.ἔ. Γ. Σ. Πλουμίδης, «Ο Ἑλληνισμὸς τῆς Ἡπείρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσῆς του, (1905-1912)», *Διαδώνη*, 6, 1977, 355-375.

σμὸ¹¹⁷ τῶν τελευταίων δεκαετιῶν. Βασιζόμενος σὲ παρωχημένες συγγραφές τῆς ἀδιάλειπτης ρουμανικῆς προπαγάνδρας, κατὰ τὴν ὅποια ἡ κτηνοτροφία ἦταν τάχα ἄγνωστη στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες, ὁ J.C. Dragan¹¹⁸ εἰδοποιεῖ τὸ 1989 τὴν Εύρωπη ὅτι ἡ κτηνοτροφία ἀσκεῖται καὶ σήμερα στὰ ἐλληνικὰ βουνά ἀπὸ τὰ ἴδια θρακικὰ φύλα, ποὺ ὅμιλοιν τὸ ἴδιο πρωτόγονο γλωσσικὸ θρακικὸ ἴδιωμα, ἔνα εἶδος «δημώδους λατινικῆς», ἀλλὰ ποὺ φέρουν σήμερα τὸ ὄνομα «Ἀρμάνοι» και «Μακεδο-Ρουμάνοι» και ποὺ ὑποβάλλονται σὲ μία βίαιη ἀπεθνικοποίηση. «Πανάξιος» μιμητής του ἀναδύεται ὁ C. B. Stefanosci, Limba TRACO-DACĂ fundul a limbilor INDO-EUROPEANE, Tetova 1993!

Ἄσφαλῶς διερωτᾶται ὁ καθένας πῶς δημοσιεύονται τόσο χονδροκομμένες ἀνακρίσεις. Διότι ἡ πομακικὴ εἶναι σλαβωνικὸ ἴδιωμα, ἐνῶ τῶν Ἀρμάνων λατινογενές, ρωμανικό. Ἔξ ἄλλου οἱ Ρουμάνοι καθηγητὲς Poghirc¹¹⁹ και Russu¹²⁰ γιὰ ἀφανισμὸ Δακῶν-Θρακῶν ἐνημερώνουν τεκμηριωμένα. Ὁ δὲ πρῶτος εἶναι ἀποστομωτικὸς καὶ στὴν ψευδολογία γιὰ «βίαιη ἀπεθνικοποίηση»¹²¹ τῶν Ἀρμάνων.

Ἡ παρέκκλιση τοῦ Djuvara πρὸς Βέσσονος δὲν συνιστᾶ τὸ ἀσθενέστερο συγγραφικό του σημεῖο. Ἰδιαίτερα ἀξιοκατάκοιτες λογίζονται οἱ προκαταλήψεις του, ἡ ἔλλειψη ἀντικειμενικότητας καὶ ἡ παραγνώριση τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας. Διότι παρασιωπὰ προγενέστερη τοῦ δημοσιεύματός του μελέτη μὲ τὸ ἴδιο θέμα: «Ἡ ἔξέγερση τῶν Λαοισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἔθνολογικὴ παρερμηνεία

117. Bł. I.C. Dragan, *Noi, Traci, Istoria multmilenařă*, Craiova 1976, και στὴν ἀγγλικὴ γλώσσα, *We, the Tracians and our multmillenary history*, I, Milano 1976. Ἐπίσης βλ. τὰ περιοδικὰ Cuvantul Romanesc, 6, 1978, 17, Noi Traci, 137, 1978, 12, Biserică Ortodoxă Română (BOR), 9-10, 1978, 1804 Fig.1, ὅπου συνταρακτικός χάρτης, δημοσιευμένος ἦδη. Bł. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κοστοβόνοι και σωτηρία τῆς Ἱερᾶς πόλεως Ἐλευσίνος, Πλάτων, 51, 1999-2000, 131. Πρόσφατα ἐπιχειρεῖται προγενέστερο τῶν Θρακῶν στάδιο ἔξελιξεως. Διεκδικοῦνται οἱ Πελασγοί! Bł. Ion Pachia Tatomirescu, «Tezaur: Din Pelasgia Arhaică (30.000-8175). Dacoromania lui Regalian (258-270) și la Ronânia lui Constantinescu (1996-2000)», *Caietele Dacoromaniei*, 6,23.12.1997-21.3.1998, 1-2. Ἀλλὰ προηγοῦνται πάλιν οἱ Ἑλληνες, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ δῆλος τὶς ἀρχαῖες πηγὲς οἱ Πελασγοί εἶναι Ἑλληνες και ἡ Πελασγία Ἐλλάς. Πβ. M. Sakellariou, *Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne*, Athènes 1979, 339: «Pélages =Grecs, chez les Anciens 98, 127, 176», και «Pelasgia=Grèce, chez les Anciens 98, 127», ἰδίως 41-47. Bł. και A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*, Rapallo 1980, ὅπου χάρτες.

118. Bł. *Bulletin européen*, 10, 1989, 10.

119. C. Poghirc, «La reconstitution scientifique d'un monde disparu: le monde thrace», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes (RESEE)*, 14, 1976, 165-168.

120. I.I. Russu, «Dispariția limbii și a populațiilor traco-dace», *Studii și Cercetări de istorie Veche (SCIV)*, 1957, 253-265.

121. Poghirc, «Romanisation...», 32: «Quant aux Grecs, qui juspu' aux temps moderne n' ont jamais mené une politique d' assimilation forcée, ils n' avaient ni les raisons, ni les moyens de le faire».

τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου»¹²². Πρόκειται γιὰ γαλλόγλωσση ἀνακοίνωση στὸ πρῶτο διεθνὲς θεσσαλολογικὸ συνέδριο, ποὺ εἶχαν δογματίσει τὸ 1975 στὴ Λυών τὸ 2^ο Πανεπιστήμιο, τὸ τοπικὸ Παραράτημα τοῦ Ἐθνικοῦ Ιδρύματος Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Γαλλίας καὶ ἡ Ἐταιρεία Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν Βόλου.¹²³ Οἱ δὲ δογματώτες ἐνδιαφέροθκαν ἔξαιρετικά, ἐπειδὴ δόθηκαν ἴκανοποιητικές ἔρμηνεις σὲ δεδομένα ἐκλατινίσεως Θεσσαλῶν.¹²⁴ Ἐπίσης μεγάλη ἀπήχηση εἶχε ἡ δημοσιοποίηση τοῦ περιεχομένου μὲ διαλέξεις στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία Ἑλλάδος καὶ στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο Λαρίσης.¹²⁵ Ἐπὶ πλέον ὁ πρωταγωνιστὸς τοῦ συνεδρίου Br. Helly σὲ σημείωση τοῦ πρωτοτύπου γαλλικοῦ κειμένου, ποὺ ἔστειλε στὴν Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν A.E., ἄν καὶ οἱ καθ' ὑλὴν ὑπεύθυνοι τῆς Ἰστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους ἀδυνατοῦσαν τότε νὰ διανοηθοῦν Ἑλληνικότητα...Βλάχων,¹²⁶ κρίνει ὡς ἐνισχυτικὴ τὴ μνεία τῆς ἀνακοινώσεως.¹²⁷

122. Βλ. Θεσσαλικά Χρονικά, 11, 1976, 90-119.

123. Βλ. Actes de la Table Ronde La Thessalie, Collection de la Maison de l' orient Méditerranéen. No 6, Série Archéologique 5, Lyon-Paris 1979, 303-318.

124. Πβ. τὸ ἀκόλουθο κείμενο ἐπιστολῆς τοῦ Bruno Helly: «Je voulais également vous dire combien mes amis, C. Wolters et V. von Graeve, et moi-même, avons été intéressés par votre communication à la Table Ronde. Vous avez présenté là des idées qui ont été pour nous très éclairantes. En d'autres termes d'après nos inscriptions, nous avions pensé qu'il y avait beaucoup de personnages portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du Ier s.av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périèques, nous semble-t-il). Voilà pourquoi nous avons été très intéressés par votre communication...». Lyon, le 21 octobre 1975. Πβ. καὶ Filippo Càssola, «Romani e Italici in Oriente», *Dialoghi di Archeologia*, 1970-1971, 320: «La mia idea è che l'assimilazione dei Romani e degli Italici alle comunità greche ospitanti fosse dal punto di vista romano un fatto insolito, e, soprattutto, che fosse giudicato severamente».

125. Ὁ δικηγόρος Ἀπόστολος Κατσιλέρος, μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρείας τῶν Θεσσαλῶν, διενήγησε δημοσιόποση, ἡ ὥποια καὶ δημοσιεύθηκε στὴν τοπικὴ καθημερινὴ ἐφημερίδᾳ Ἐλευθερίᾳ, τὴν 7.10.1975, μὲ τίτλο: «Ἄγνωστα στοιχεῖα τῆς Ἰστορίας μας. Η ἔξεγερση τῶν Θεσσαλῶν πρὸιν 910 χρόνια. Ἀποκαλυπτικὴ διάλεξη τοῦ κ. Αχ. Λαζάρου».

126. Πβ. *Bučantanuá*, 13, 1985, 198 σημ., δπου ὁ Γιάννης Τσάρας σημειώνει: «...Η Ἰστορία πάλι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν τοὺς δέχεται σὰν μία ἔχειωσιστὴ ἐθνότητα». Όμως καὶ ὅρθος χρακτηρισμὸς ὑπάρχει κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς σελίδας 380 τοῦ ΙΓ' τόμου: «...οἱ Βλάχοι, Ἑλληνες ἐκλατινισμένοι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακήσεως, ποὺ πρωτοστάησαν στὰ ἔθνικὰ κινήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

127. «Nous rejoignons ici en partie les interprétations et conclusions présentées par A. Lazarou dans une communication faite à la table ronde La Thessalie, à Lyon en juillet 1975, à propos de l' origine des Valaques, qui pourraient bien être, non de Slaves, mais des Grecs latinophones».

Ἐξ ἀφοριμῆς μελετήματός μας, ἐπιγραφομένου Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρουμούνων,¹²⁸ ὁ Poghirc ἀνακοινώνει ἐπιστολικὰ ὅτι δέχεται Ἑλληνικότητα Ἀρμάνων¹²⁹. Κατὰ δὲ τὸν Trifon,¹³⁰ ἀπόγονο ἐκρουμανισμένων, ὁ Poghirc, ρωμανιστὴς καὶ ἵνδοευρωπαῖστὴς φιλόλογος, ὑποστηρίζει καὶ τεκμηριώνει τὴν θέση τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀρμάνων, ἀρνούμενος αὐτόματη γένεσή τους τὸν 10^ο αἰώνα, ἐξ αἰτίας τῆς σαθρότητας τῶν διαβεβαιώσεων τοῦ Κεκαυμένου.

XVII. ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΝΟΗΣΕΙΣ

Τὶς τελευταῖς δεκαετίες, κατὰ τὴν ἀνακίνηση τοῦ Βλαχικοῦ ζητήματος, ὁ εἰδικὰ ἀπεσταλμένος στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν συνεχείᾳ στὴ Δύση P. Nasturel¹³¹ ἐπιδεικνύει ἰδιαίτερο ζῆλο γιὰ τὴν ἀναζωπύρωση. Ἔν τοις καταγωδῶν κατὰ τὴν ἀπόπειρα ἀναγωγῆς σὲ κοινὸ θρακο-δακο-ἴλλυρικὸ ὑπόστρωμα¹³² Ρουμάνων-Ἀρμάνων-Ἀλβανῶν ἐξ αἰτίας κυρίως τῶν πορισμάτων τοῦ VI. Georgiev,¹³³ ἐπιχειρεῖ πάλι ἀποκοπὴ τῶν Ἀρμάνων ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ μὲ θρησκειολογικὲς ἐπινοήσεις ἐπικαλούμενος παραπλανητικὰ τὸν Κεκαυμένο: «Ἄσφαλῶς -γράφει ὁ Nasturel- ὁ βυζαντινὸς στρατηγὸς δὲν φθάνει ἔως τὸν χαρακτηρισμὸ τους σὰν αἴρετικῶν ἢ εἰδωλολατρῶν. Ἀλλὰ γι' αὐτὸν, αὐτὴ ἡ περιφρόνηση, μὲ τὴν δοκιμασίαν τοὺς περιβάλλει, μαρτυρεῖ ὅτι τοὺς θεωροῦσε σὰν χριστιανοὺς δευτέρας τάξεως: αὐτὸν προφανῶς διφειλόταν στὶς δοξασίες τους, συνήθειες καὶ δεισιδαιμονίες, ἄσχετες μὲ ἐκεῖνες τῶν Ἑλλήνων».¹³⁴ Εὔλογα τίθεται τὸ ἐρώτημα: ποιές; Ἐστω ἐνα παράδειγμα.

128. *Τοικαλινά*, 5, 1985, 47-77.

129. «Je viens de lire votre très intéressant article sur la thracologie et l'origine des Aroumains. Je suis tout à fait d'accord avec les thèses essentielles de votre article...; je suis souvent intéressé par les mêmes problèmes que vous, arrivant parfois indépendamment aux mêmes conclusions (comme, par exemple le fait qu'une bonne partie des Aroumains de la Grèce doivent être des Grecs qui ont adopté le latin déjà à l'époque ancienne».

130. Πβ. Cazacu et Trifon, ἔ.ἄ., 189: «Les Aroumains ne sont pas nés par une sorte de génération spontanée au Xe siècle, estime-t-il, en mettant en avant la fragilité des affirmations de Kékauménos».

131. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτων Σπουδῶν*, Αθήνα 1993, 454 σημ. 7.

132. P. S. Nasturel, «Vlacho-balcanica», *Byzantinische-Neugriechischen Jahrbucher*, 22, 1978, 221 π.ἔ.

133. Κατ' αὐτὸν στὴ Δακία καὶ νότια τοῦ Δουνάβεως, Θράκη, εἶχαν κατοικήσει δύο λαοὶ μὲ δύο διαφορετικές γλώσσες. Πβ. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* (BSL), 1961, XVI, ὅπου περιληφθῇ ἀνακοινώσεως τοῦ Georgiev, «Trois langues indo-européennes méconnues, le phrygien, le thrace et le dace». Βλ. καὶ VI. Georgiev, «Le dace comme substrat de la langue roumaine», *Revue Roumaine de Linguistique (RRL)*, 19, 1965, 75.

134. P.S. Nasturel, «Le christianisme roumain à l'époque des invasions barbares», *Buletinul Bibliotecii*

Πρὸ όποιουδήποτε ἄλλου σχολίου προέχει πρωτίστως ἡ ὑπόμνηση ὑπάρχεις, κατὰ τὸν Κεκαυμένο, Βλάχων ἀστῶν, γαιοκτημόνων καὶ κτηνοτρόφων. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἔξετάζονται οἱ τελευταῖοι. Ἐξ ἵσου ἐπιτακτικὸ εἶναι ἓνα νέο καὶ προσεκτικὸ κοίταγμα τοῦ ἐνδιαφέροντος σημείου τοῦ χωρίου τοῦ Κεκαυμένου στὸ πρωτότυπο: «...τὸ τῶν Βλάχων γένος ἀπιστόν τε παντελῶς καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς Θεὸν ἔχον πίστιν ὁρθὴν μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενῆ ἢ εἰς φύλον...».¹³⁵

Ἄν ἔξυπακούεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο “ὁρθὴν” ἀτελής τέλεση τῶν μυστηρίων ἢ ἐφαρμογὴ θρησκευτικῶν θεσμίων, ἢ παρατήρηση ἰσχύει γιὰ νομάδες, ποὺ λειτουργοῦνται μόνο κατὰ τὶς μεγάλες ἑορτές. Ἀντίθετα οἱ Βλάχοι ἐποχικῶν μετακινήσεων, στοὺς δοπίους καὶ ἀναφέρεται ὁ Κεκαυμένος, στὰ μὲν χειμαδιὰ δὲν ἔχουν ἀρκετὲς δυνατότητες κανονικοῦ θρησκευτικοῦ βίου. Ὁμως στὶς θερινὲς διαμιονές, οἱ ὅποιες προοδευτικὰ διαμορφώνονται στὰ περίπτυστα καὶ πανέμορφα Βλαχοχώρια, λαμπρὰ κέντρα πνευματικῆς ζωῆς καὶ Ὁρθοδοξίας, ἀναδεικνύονται ἀνεπίληπτοι καὶ ἀξιοζήλευτοι.

Πάντως στὸ κείμενο τοῦ Κεκαυμένου κανένας ὅρος δὲν φανερώνει αἰρεση, π.χ. Βογομιλισμό, ποὺ τότε μεταδίδεται ταχύτατα δίκην ἐπιδημίας καὶ ἀπειλεῖ περισσότερο τοὺς Ρουμάνους, ἀφοῦ ἡ ἐγκατάσταση τῶν αἰρετικῶν προσδιορίζεται πλησίον τοῦ Αἴμου.¹³⁶

Ἐν τέλει, ἡ διαβάθμιση τῆς «ἀπιστίας» τῶν Βλάχων πρῶτον εἰς βασιλέα, ἔπειτα εἰς συγγενῆ ἢ φίλον, ὑποδηλώνει ἐσκεμμένη κακὴ πράξη: Διαβολὴ τῶν Βλάχων στὸν αὐτοκράτορα. Διότι ἡ στρατηγία τοῦ Θέματος Ἑλλάδος ἢ ἄλλως Μεγάλης Βλαχίας, ἡ ὅποια ἀνατέθηκε στὸν Νικουλίτσα Α΄, Λαρισαῖο Βλάχο, ἀπὸ τὸν Ρωμανὸ Β΄ (959-963)¹³⁷ καὶ διαρκοῦσε μέχρι τοῦ 980, καθήλωνε στὴν ...

Române (BBR) 11 (14)-Serie nouă-1984, 232.

135. Π.β. Cecaumeni *Consilia et narrationes*. Novam editionem praeparavit, in rossicam invertit, praefactione commentariisque instruxit G.G.Litavrin.Mosqua, 1972, 268.

136. Bł. Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani. Occident la începuturile culturii medievale românesti (secolele X-XIV)*, București 1974, 95 καὶ σημ. 143, ὅπου ἔχομετη βιβλιογραφία, καὶ Ε.Α. Ζάχος - Παπαζαχαρίου, «Βαλκανικὴ Βαζέλ», *Γλῶσσες, ἀλφάβητα καὶ ἑθνικὴ ἰδεολογία στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ Βαλκάνια*, Έκδόσεις Κριτικὴ Α.Ε. καὶ KEMO, Ἀθῆνα 1999, 87 καὶ σημ. 81, ὅπου τὰ περὶ σλαβικῶν τοπωνύμων δὲν εὐσταθοῦν. Διότι, κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ H. Mihaescu, Ζαγορά, Ζαγοροχώρια εἶναι λατινογενῆ, ὅπως καὶ τὰ Μπούκοβο (<vicum + novum), Βαρδάρης ((<Veredarius) κτλ. Γιὰ δὲ τὸ KEMO βλ. *Ηπειρωτικὸ Ημερολόγιο ΙΘ'* 1998, ἴδιως ἀνάτ. μὲ πρόλογο καὶ εὐρετήρια, λ. KEMO, Παρνασσός, ΜΑ' 1999, 524, 538, 539, 540, καὶ Ἀθ. Δ. Χατζηκακίδης-Δ.Ι. Μαρκαντώνης - Γ.Κ. Γιαγκάκης - Αχ. Γ. Λαζάρου, *Βραχονησίδες Ἀρχιτελάγους καὶ Βλαχονησίδες Στεριάς. Έκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ένημέρωσης γιὰ τὰ Ἑθνικά θέματα*, Ἀθῆναι 1998, λ. KEMO.

137. Π.β. *RHC*, 23, 1945, 111 σημ. 1, ὅπου ὁ Gyóni σημειώνει: «Nikoullitzas 1er avait été nommé par

“ἀντιπολίτευση” τὸν ἐξ ἀγχιστείας συγγενῆ του -συμπέθεο- Κεκαυμένο!

XVIII. - BENIAMIN O EK TOΥΔΕΛΑΣ KAI PAΛΙN AIPETIKOI, LΗΣΤΟ-DIAITOI KAI EBPAIOGENEIS BLAXOΙ!

Κρίνοντας τὴν Βλαχολογικὴ συγγραφὴ τῶν Wace καὶ Thompson, οἱ ὅποιοι τὰ ἥθη, ἔθιμα, παραδόσεις καὶ γενικὰ λαϊκὸ πολιτισμὸ τῶν Βλάχων ἀνάγονται στὸν Ἐλληνισμό, ὁ N. Iorga, ἀν καὶ ἐλληνικῆς καταγωγῆς,¹³⁸ ἀλλὰ ὀλοκληρωτικὰ ἐκρούμανισμένος, δυσφορεῖ καὶ διερωτᾶται ἀν οἱ Βρεταννοὶ συγγραφεῖς ἀκριβολογοῦν.¹³⁹ Βέβαια δὲν χάνει τὸν καιρὸν καὶ διατείνεται ὅτι οἱ Βλάχοι -Αρμάνοι ἦσαν αἰρετικοί. Ἐπὶ λέξει γράφει: «Κατὰ τὸν 12^ο αἰώνα, ὁ ραβίνος Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας τοὺς ἐπανευρίσκει μὲ τὶς βογομιλικές, παταρηνές, προλήψεις, νὰ ἀρέσκονται στὰ Βιβλικὰ ὄνόματα, κοντὰ στὴ Λαμία, ἀρα στὴν ἴδια τὴ Θεσσαλία, τὴν παραθαλάσσια».¹⁴⁰ Ομως δὲν παραθέτει οὕτε ἵχνος τεκμηριώσεως. Ο δόμολογονιμένως σοφὸς ἀκαδημαϊκὸς δὲν σφάλλεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ Βλαχολογικὸ θέμα.¹⁴¹ Ως πρὸς τὰ δῆθεν βογομιλικὰ ἡ ἀπάντηση δόθηκε ἦδη στὸν P. Nasturel.¹⁴²

Ο. Κ. Χρ. Βλυτσάκης στὸ μοναδικὸ σημεῖο τοῦ δημοσιεύματος, στὸ ὅποιο δὲν διαπράττει λάθος, ἀφορᾶ στὴ δήλωση, ὅτι οἱ Βλάχοι «ἦτο [φυλὴ] μᾶλλον εἰρηνικὴ, ἀν καὶ λίαν φιλαρχικὴ καὶ κατακτητικῆς ἐπιβλητικότητος».¹⁴³ Επαληθεύεται δὲ μὲ τὶς σύντονες καὶ ἐπίπονες προσπάθειες τοῦ κατὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ 1066 ἐπὶ κεφαλῆς τους Νικουλίτσα πρὸς ἀποσόβησή της.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ μὲ πρόφαση τὴν ἀφήγηση τοῦ Βενιαμίν, σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια οἱ Βλάχοι ἐφόνευαν τοὺς Ἐλληνες τῶν πεδιάδων, ἐνῷ μόνον ἐλήστευαν τοὺς Ἐβραίους, προβλήθηκε ως ἐπιχείρημα ὅτι οἱ Βλάχοι δὲν ἦσαν Ἐλληνες, ὁ

Romain II (959-963), et qu' en 980 il était toujours stratège d' Hellas».

138. Πβ. R. Theo, *Contributions helléniques à la grandeur et la splendeur de la Roumanie*, Long Island City, N.Y., 1968, 13: «...Nicholas Iorga, ne faisait pas un secret, que son arrière grand-père était d' origine Hellénique, venu de Corfou et la mère du grand historien était née Arghiropol...».

139. Πβ. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, 2, 1915, 110: «Ces coutumes sont-elles vraiment les mêmes que celles des Grecs (p. 100)?».

140. Αὐτ., 118.

141. Bλ. George Soulis, 1927-1966, *Historical Studies*, Athens 1980, 111 σημ. 3, ἐπισήμανση τοῦ λάθους τοῦ N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale*, III, 110, ὅτι ἡ ἐπανάσταση τῶν ἀδελφῶν Πέτρου καὶ Ἀσάν ἔλαβε χώραν στὴν Πίνδο καὶ ὅχι στὸν Αἶμο, συνακόλουθα δὲ ὅτι «ἡ terra Blacorum παρὰ τῷ Ansbert εἶναι ἡ Θεσσαλία».

142. Bλ. ἀνωτ. σημ. 136

143. K.Χρ. Βλυτσάκης, *Σύντομος ἴστορια τῆς πόλεως Τρικκάλων (Θεσσαλίας)*, ἐν Ἀθήναις 1892, 10-11.

άκαδημαϊκός Κεραμόπουλος διαφωτίζει:

«... ἀλλ’ ἡ δύναμις τῆς μαρτυρίας τῆς πλακὸς ταύτης τοῦ Μωϋσέως ἔχει μεῖζον βεληνεκές: Οἱ Βλάχοι πρέπει νὰ ἥσαν Ἐβραῖοι! ἀφ’ οὗ μάλιστα εἶχον καὶ ἐβραϊκὰ ὄντα (Θωμᾶς, Ἰωάννης, Μιχαὴλ, Μαρία, Μαγδαληνὴ κ.λ.π.)! Ἐκεῖσε ὁδηγεῖ ἡ τοιαύτη ληστολογία ἡ μὴ μελετῶσα τὰ περιστατικὰ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ληστῶν». ¹⁴⁴

Σχετικὸ σχόλιο, πολὺ προσφυές, διατυπώνει καὶ ὁ Κυριάκος Σιμόπουλος: «Ἀφελέστατη εἰκασία τοῦ ραβίνου. Θεωρεῖ τοὺς ληστὲς ἐβραϊκῆς καταγωγῆς, ἐπειδὴ δὲν σκοτώνουν τοὺς ὁμοφύλους του ὅπως τοὺς Ἑλληνες». ¹⁴⁵ Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναδημοσίευσή του στὰ *Χρονικά*¹⁴⁶ τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος τὸ ἀφελέστατη μεταβλήθηκε ἐξ ἀβλεψίας σὲ ἀσφαλέστατη!

Ἡ φαινομενικὰ παράδοξη μεταχείριση Ἐβραίων-Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς ὁρεστίους Βλάχους ἔχει τὴν ἔξηγησή της. Διότι πέρα τῆς ληστείας¹⁴⁷ δὲν προχωροῦν διόλοι περισσότερο ἐναντίον τῶν πρώτων, οἵ ὅποιοι ἄλλως τε οὔτε κἄν ἀποτολμοῦν ἀντίσταση, ὅπότε καὶ δὲν θρηνοῦν θύματα. Οἱ δεύτεροι, τῶν ὅποιων τὰ κτήματα, ἦτοι καλλιέργειες, σιτηρά, δένδρα, καταστρέφουν οἵ μεγαλοκτηνοτρόφοι μὲ τὰ κοπάδια τους, πρὸ πάντων κατὰ τὶς ἐποχικὲς μετακινήσεις, πανάργαιεις¹⁴⁸ στὸν ἑλλαδικὸ καὶ εἰδικῶτερα θεσσαλικὸ χῶρο, μάχονται γιὰ τοὺς

144. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, *Tί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939, 101 καὶ σημ. 3.

145. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα 333 μ.Χ - 1700*, Ἀθήνα 1972, 223.

146. «Ἐτος ζ', τεῦχος 63, Νοέμβριος 1963, 16 σημ. 14. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βενιαμίν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ Φθιωτικὴ Βλάχια», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν*. Λαμία 1993, 147-160.

147. Βλ. Ἐλένη Ε. Κούκου, «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὸ 1878», *Πρακτικά Διεθνοῦς Ιστορικοῦ Συμποσίου* “Ἡ τελευταία φάση τῆς ἀνατολικῆς κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμός”. Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ Σπουδῶν N-A. Εὐρώπης. Ἀθῆναι 1983, 333-334, ὅπου καταγελίες γιὰ ληστείες Ἀρβαντοβλάχων καὶ Σαρακατσάνων. «Ομως μεμονωμένα κρούσματα δὲν ἀμαιωνοῦν τὴν εἰκόνα τοῦ συνόλου, στὸ ὅποιο ἀφθονοῦν τὰ πρότυπα πατριωτισμοῦ καὶ ἡρωϊσμοῦ. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ιστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ», Ἡπειρωτικό Ἡμερολόγιο 1988, 389 κ.ά., καὶ ἀνάτ. μὲ πρόλογο καὶ εὐρετήρια. Ἐπανέκδοση μὲ νέα σελιδαρίθμηση. Ἀθήναι 1989, 61 κ.ά. Τὸ ἑλληνικὸ φρόνημα ἐπέδειξαν καίρια καὶ σύσσωμα ἀπορρίπτοντας δελεαστικὲς προτάσεις καὶ προνόμια, ποὺ ἀπλόχερα ἔδινε ἡ Ρουμανία, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἀντίστασή τους στὴν ἔνωση τῆς Θεσσαλίας μὲ τὴν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σοφρόνης Victor Bérard φρονεῖ ὅτι, ἀν οἱ Βλάχοι εἶχαν ἐνδώσει, τὰ ὁριστικὰ βόρεια σύνορα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου θὰ ἔμεναν στὸν... Δομοκό! Τὴν ἴδια ὀφεσίωση τῶν Βλάχων στὸν Ἑλληνισμὸ φανερώνει καὶ τὸ Ὁλοκαύτωμα τῆς Κουτσούφλιανης (Παναγίας) Τρικάλων. Πβ. *Annales de l' Ecole Libre des Sciences Politiques* 2, 15.4.1892, 337-338, καὶ Ζαχαρίας Παπαντωνίου, «Κάτι Μεγάλο», Σκρίπ, 17.5.1898, καὶ Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, ΙΘ' 1998, 27-28 καὶ σημ. 69.

148. Γ. Χ. Χουρμουζίαδης, «Εἰσαγωγὴ στὸ νεολιθικὸ τρόπο παραγωγῆς», *Ἀνθρωπολογικά*, 1,

κόπους τους, συγκρούονται, μὲ αίματηρὰ ἀποτελέσματα, ἐπαχθέστερα συνήθως γιὰ τοὺς ἀγρότες, ἀφοῦ οἱ κτηνοτρόφοι εἶναι προετοιμασμένοι και ἔξασκημένοι.

XIX. - ΑΡΝΗΣΙΠΑΤΡΙΑ ΚΑΙ ΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΑ

Ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου και ἀκαδημαϊκὸς Matilda Caragiu - Marioteanu, γεννημένη στὸ Ἀργος Ὁρεστικὸ τῆς Μακεδονίας και μετακομισμένη ἀπὸ τοὺς ρουμανίσαντες¹⁴⁹ γονεῖς της γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ρουμανικῶν δημογραφικῶν ἐλλειμμάτων στὴν παραχωρημένη στὴ Ρουμανία Δοβρουτσά,¹⁵⁰ τμῆμα ἔως τότε τῆς Βουλγαρίας, μὲ τὴν ὅποια μετὰ τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ἐπανενώθηκε, σὲ πρόσφατο τρίγλωσσο-ρουμανικά, γαλλικά, ἀγγλικά-αντοτελές πλέον δημοσίευμά της, ἐπίτομο και μικροῦ σχήματος, ἐπιγραφόμενο Δωδεκάλογος τῶν Ἀρμάνων ἢ 12 ἀναμφισβήτητες ἀλήθειες, ἰστορικές και σύγχρονες γιὰ τοὺς Ἀρμάνους και τὴ γλώσσα τους, [Editura "SAMMARINA", CONSTANTA 1996], τὸ δεύτερο κεφάλαιο ἢ "ἀλήθεια" ἐπιγράφει: «Οἱ Ἀρμάνοι ἀνέκαθεν εἶναι νοτιοδουνάριοι». Σ' αὐτὸ ἐκθέτει ἐπακριβῶς τὶς ἐπόμενες θέσεις, μὲ τὶς ὅποιες και αὐτοεκτίθεται: «Αὐτοὶ εἶναι οἱ συνεχιστὲς τῶν ἐκρωμαϊσμένων ΝΑ εὐρωπαϊκῶν πληθυσμῶν (Μακεδόνων/ Ελλήνων/ Θρακῶν/ Ἰλλυριῶν) ἢ ἐποικισμένων ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (οὗτως ἢ ἄλλως τίποτε σλαβικὸ στὴν ἐποχή): ἡ λατινικὴ ἔχει ἀφομοιώσει μέρος τῶν αὐτοχθόνων γλωσσῶν τους. Αὐτὴ ἡ διαδικασία ἔξελιχθηκε σ' ἔνα ἀρκετὰ εὐρὺ και συμπαγές ἔδαφος, ποὺ ἐκτεινόταν ἀπὸ τὰ βόρεια Καρπάθια ἔως τὰ νότια τῶν Βαλκανίων. Σ' αὐτὸ τὸ ἔδαφος σχηματίσθηκε ὁ ἀρχαῖος ρουμανικὸς λαός, ἀρκετὰ ἐνιαῖος στὴν ἀρχὴ (ἔως τὸν 7ο-9ο αἰώνα), πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς γλώσσας».¹⁵¹

὾ολη ἡ ἐνότητα ἐμφανίζει τὴν ἀκαδημαϊκὸ ἐπιστημονικὰ καθυστερημένη και δεοντολογικὰ ἀπαράδεκτη:

1980, 128.

149. Πβ. Cazacu et Trifon, ἔ.ἄ., 208 σημ. 32: «Le destin quelque peu paradoxal des Aroumains favorables à la Roumanie qui ont fini par immigrer de leurs villages vers ce pays au début du siècle n'est pas particulièrement réjouissant. Perçus plutôt comme étrangers, **comme grecs de surcroît** [...]. Si, dans la mesure où ils continuent à pratiquer leur langue, **les Aroumains passent** toujours aux yeux des Roumains plutôt **pour des étrangers**». Βλ. και C. Evelydi, *Les Etats balkaniques*, [Paris] 1930, 57 σημ. 2. V. Th. Musi, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea - nouă 1925-1935*. Κεραμόπουλος, Κουτσόβλαχοι, 26 σημ.

150. Πβ. Cazacu et Trifon, ἔ.ἄ., 208: «...un territoire appartenant à la Bulgarie que la Roumanie réclamait en guise de compensation à la renonciation à "ses" Valaques de Macédoine...». Σημειωτέον ὅτι ὁ σ. Trifon εἶναι γόνος ρουμανισάντων!

151. Πβ. M. Caragiu - Marioteanu, ἔ.ἄ., 6, 38, 72, ἀντίστοιχα στὶς τρεῖς γλῶσσες.

Δὲν πρωτοτυπεῖ στὴν ἀναγνώριση τῆς νοτιοδουναβικῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρμάνων. Προηγεῖται πρὸ πολλοῦ ὁ ἀσυναγώνιστος ὑπέρμαχος καὶ μέγιστος ἄλλοτε θιασότης τῆς θεωρίας περὶ καθόδου, ὁ ὅποιος κάποτε, μεταπολεμικά, ἀποδέχθηκε καὶ τὴν αὐτοχθονία, Th. Capidan,¹⁵² ὁ διαβόητος ἀκαδημαϊκός, κοινὸς ὑβριστὴς τοῦ ὅμολόγου του Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλου.¹⁵³ Τὸν ἀκαδημαϊκὸν Capidan ἐπικαλεῖται καὶ ὁ καθηγητὴς E. Lozovan, ὁ ὅποιος δὲν ὅμιλει γιὰ λαὸ “ρουμανικὸ” ἀλλὰ ὁρθότατα “ρωμανικό”. «Nous adoptons la thèse de Th. Capidan, selon laquelle toutes les branches actuelles de la romanité balkanique (...) sont d' origine sud-danubienne».¹⁵⁴

Δὲν πρωτοτυπεῖ ἐπίσης ὡς πρὸς τὴν ἔκταση τῆς ρουμανικότητας, ἀπὸ Καρπάθια ἔως Ταίναρο, ἀκόμη καὶ Κοήτη,¹⁵⁵ ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ἀπαντοῦν ἐπώνυμα... Βλάχος (!),¹⁵⁶ ἐφ’ ὅσον ἥδη κατὰ τὴν πρώτη εἰκοσαετία τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα μὲ τὰ ἴδια ὁ N. Iorga βαυκαλίζει τοὺς παράγοντες τοῦ ρουμανικοῦ μεγαλοϊδεατικοῦ ἐπεκτατισμοῦ, ἐνῶ κατὰ τὴ δεύτερη, τοῦ μεσοπολέμου, ἐπίσημα διαλαλεῖ ὅτι οἱ Ρουμάνοι εἶναι Καρπάθιοι καὶ δὲν ἔχουν τίποτε στὰ Βαλκάνια.¹⁵⁷ Τὴν μέχρι Πελοποννήσου ἔκταση τῆς ρωμανικότητας καὶ ὅχι ρουμανικότητας πρεσβεύει καὶ ὁ Lozovan ἀναγνωρίζοντας ὡς ἴσχυνσα τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ γιὰ τὴν ἐκλατίνιση Ἐλλήνων,¹⁵⁸ ἐνῶ ἡ M. C.-M. ἀγνοεῖ τόσο τὸν Βυζαντινὸ χρονογράφο ὃσο καὶ τὸν Lozovan, καθὼς καὶ τὸν Ioan Mitrea, κατὰ τὸν ὅποιο ἡ ἔθνογένεση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ ἔλαβε χώραν στὴν καρπάθιο-δουναβικὴ περιοχὴ, ἡ ὅποια γενικὰ συμπίπτει μὲ τὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας.¹⁵⁹

152. Βλ. ἀνωτ. σημ. 74, 76.

153. Th. Capidan, *L'origine des Macédo-roumains (réponse à M. Kéramopoulos)*. Bucarest 1939.

154. Lozovan, «Romains...», 238 σημ. 77.

155. Βλ. Ach. Lazarou, «Peut-on parler d’ une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, III, Ἀθῆναι 1976, 18.

156. Ἡδη ἐκτείνονται καὶ στὴν ἵταλικὴ χερσόνησο Βλ. Thérèse Olajos, «La deuxième attestation de l’ ethnonyme *Valaque* des Roumains dans les sources écrites», La spiritualité de l’ Univers Byzantin dans le verbe et l’ image. Hommages offerts à Edmond Voordeckers à l’ occasion de son éméritat édités par Kristoffel Demoen et Jeannine Vereecken, *Instrumenta Partristica*, 30, 1997, 231-237. Γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ μελετήματος καὶ δημιούρως εὑναριστῶ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σταῦρο Κουρούση.

157. Βλ. ἀνωτ. σημ. 67. Πβ. καὶ Adrian Fochi, «Contributions aux recherches concernant la chanson populaire des Balkans». *Bulletin AIESEE*, IX 1-2, 1971, 81: «En échange, l’ ouvrage d’ Ikonomov comprend des proverbes roumains, bien que les Roumains ne soient, ni par leur origine, ni par leur habitat, un peuple balkanique comme les Macédo-Roumains!»

158. Βλ. ἀνωτ. σημ. 46, καθὼς καὶ 45, 47 καὶ 48.

159. Πβ. I. Mitrea, «Teritoriul de formare a poporului român, vatră luptei seculare pentru unitate și independentă», *Carpica*, 9, 1977, 39.

Πράγματι ή M. C.-M. πρωτοτυπεῖ ἔναντι ἀκραιφνῶν Ρουμάνων ἐπιστημόνων στὴν ἑθνολογικὴ σύνθεση τῶν χρήστων τῆς ἀνατολικῆς δημάδους λατινικῆς - κατὰ τὴν ἀκαδημαϊκὸν “ρουμανικῆς” - προτάσσοντας τοὺς Μακεδόνες σὰν ἔχωριστὴ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες ἑθνότητα. Ἀντιδεοντολογικὰ ἀποσιωπᾶ παντελῶς συγγραφὴ τοῦ Ρουμάνου Poghirc,¹⁶⁰ ὁ ὅποιος ἐπαναβεβαιώνει τὴν ἐλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου, εὐνόητα δὲ και τῶν Μακεδόνων, ἐπηρεάζοντας ἐπιπρόσθετα και τὸν Βούλγαρο ἀκαδημαϊκὸν VI. Georgiev.¹⁶¹

Ἐπὶ πλέον ἡ M. C.-M. πρωτοτυπεῖ ἔναντι ὁμολόγων της Βλάχων-Ἄρμάνων. Ἄρκει ἡ μνεία δύο. Κατὰ πρῶτον ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου και ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Σκοπίων Fanoula Papazoglou λαμβάνοντας τὸ 1977 τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ γράφοντος, α' ἔκδ. στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ἀπαντᾶ σὲ ἀπταιστα ἐλληνικά: «Ἡ διατριβὴ σας μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἔξαιρετικὰ σιθαρῆς, θεμελιώδους και ἀληθινὰ ἐπιστημονικῆς μελέτης... Τὰ γλωσσολογικὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὅποια ὑποστηρίζετε τὴν γνώμην σας γιὰ τὴν ἐλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων μοῦ φαίνονται πειστικά».¹⁶² Ο ἔτερος, ὁμότ. καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Κων. Ἀν. Βαβούσκος¹⁶³ ἔχει πλούσιο μακεδονολογικὸν ἔργο, καθὼς και βλαχολογικό, στὸ ὅποιο ἐδραιώνει τὴν ἐλληνικότητα τῶν Μακεδόνων κατ' ἐπέκταση δὲ και τῶν Βλάχων.

Ἐπιπρόσθετα διαφωνοῦν μαζί της και οἱ Βλάχοι τῆς γενέτειρας της, τοὺς ὅποιους ἐκπροσωπεῖ στὴν Πανελλήνια Ἐνωση Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων (ΠΕΠΣΒ) ὁ γενικὸς γραμματέας Κωνσταντῖνος Ἀδάμ,¹⁶⁴ καθηγητὴς Φ.Α. Ἐπειδὴ δὲ ἡ M. C.-M. δὲν παραλείπει και μνεία συγγενικῆς σχέσεως μὲ Σαμαρίνα, ὁ Σύνδεσμος Σαμαριναίων Ἀργους Ὁρεστικοῦ - Καστοριᾶς, τοῦ ὅποιου

160. C. Poghirc, «Considerații asupra lexicului limbii macedonene vechi», *Studii și Cercetări Lingvistice (SCL)*, 10, 1959, 383 κ.έ. Βλ. και ἀνωτ. σημ. 36, 38. Ἐπίσης J. N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens, Etude linguistique et historique*, Collection de l' Institut Français d' Athènes, I, 1954, II, 1976, και «La question de l' origine des Macédoniens», *Cahiers d' histoire Mondiale*, 4, 1958, 93 κ.έ.

161. Vl. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indoeuropee*. Roma 1966, 193.

162. Βελιγράδι, 11.2.1977. Βλ. και F. Papazoglou, «Quelques problèmes de l' histoire épirote - A propos du livre “Epirus” de N.G.L. Hammond» *Zina Antika*, 20, 1970, 116-17, ὅπου ἡ Papazoglou, Βλάχα τῶν Σκοπίων, προσκομίζει πρόσθετα ἐπιχειρήματα ἐλληνικότητας τῆς Μακεδονίας.

163. K.A. Βαβούσκος, *Η συμβολή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν ἴστοριαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος*, Θεσσαλονίκη 1959, γερμανιστὶ 1963, και «Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλαχοφώνων», *Τιμητικὸς τόμος K. N. Τριανταφύλλου* Πάτραι 1990, 73-84.

164. Θ. Α. Ν(ημᾶς), «Ἀπαράδεκτα παιγνίδια μὲ τοὺς Βλάχους», *Τρικαλινά*, 20, 2000, 630. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνικά θέματα», *Παρνασσός ΜΑ'*, 1999, 505-506, και ἀνατ. 2000, μὲ εὑρετήρια.

προεδρεύει ό τραπεζικός Μιχ. Πισμίχος,¹⁶⁵ καθώς και ή Κοινότητα Σαμαρίνας, της οποίας πρόεδρος είναι ο καρδιολόγος Κωνσταντίνος Τζήμας, άποροί πτουν τις θέσεις της και διαδηλώνουν την πίστη τους στὸν Ἐλληνισμὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσή τους στὴν Ὁρθοδοξία.

Ἐνδεχομένως ή M. C.-M. καὶ οἱ ὅμοιδεάτες τῆς θὰ ἀντιτάξουν τὰ δῆθεν καταπιεστικά μέτρα, ποὺ στὴν Ἐλλάδα λαμβάνουν μορφὴ γενοκτονίας... Βλάχων,¹⁶⁶ ὅπως διεθνῶς διαδίδει κατάλοιπο προπολεμικῆς προπαγάνδας, ποὺ ἐν τούτοις κυκλοφορεῖ ἀσύδοτα καὶ προκλητικά, ἐνῶ ρουμανικὲς πηγὲς θεωρώντας τὸν Βλάχους-Ἀρμάνους σὰν Ρουμάνους ὅμολογοῦν μὲ κατάπληξη ὅτι οἱ Ἑλληνικὲς ἀρχὲς ἐπιδεικνύουν ἀπρόσμενη ἀνεκτικότητα: Spre suprinderea nastră, grecii au arătat față de români de sub administrația lor o toleranță la care nu ne asteptam (Români din Peninsula Balcanică, 135). Βέβαια ἥδη δὲν ἀνέχονται τὴν ἀσυδοσία οἱ ἔδιοι οἱ Βλάχοι-Ἀρμάνοι, οἱ ὅποιοι τελευταῖα ἀντιδροῦν δυναμικὰ σὲ ὅποια-δήποτε ἀπόπειρα ἀποξενώσεώς τους ἀπὸ τὸν Ἐλληνισμό.¹⁶⁷

XX. ΑΡΝΗΣΙΠΑΤΡΙΑ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΒΙΣΜΟΣ

Ἄν οἱ Βλάχοι διέψυγαν τὸν χαρακτηρισμὸν “εἰδωλολάτρες”, δὲν γλύτωσαν τὸν ἀβάσιμο καὶ ἐπιπόλαιο “αἴρετικοί”, βογομιλικοί, χριστιανοί! Ἀλλὰ ἡ δοκιμασία δὲν ἔληξε. Πρόσφατα ἐλέγχονται καὶ ὡς πρὸς τὴν Ὁρθοδοξία τους ἀπὸ τὴν M.C.-M. σὲ ἀρθρὸ τῆς ἐπιγραφόμενο «Εἰδωλολάτρης, Χριστιανὸς καὶ Ὁρθόδοξος στὸ ἀρμανικὸ ἴδιωμα». ¹⁶⁸ Ἐπίσης ἡ ἔδια τὸ 11^ο κεφάλαιο τοῦ Δωδεκαλόγου τῆς ἐπιγράφει: «Οἱ Ἀρμάνοι εἶναι χριστιανοὶ ὁρθόδοξοι. Ἡ ὁρθοδοξία τους ἔχει τὴν ἰδιοτυπία τῆς (σὲ σχέση μὲ ἐκείνη τῶν Ρουμάνων τοῦ βιορᾶ)». Ἡ συλλογιστικὴ τῆς σ. ὑποδηλώνεται μὲ τὶς τελευταῖες λέξεις τοῦ τίτλου. Στὸν ἀντίποδα «τῶν Ρουμάνων τοῦ βιορᾶ» ὑπονοοῦνται οἱ Ρουμάνοι τοῦ Νότου, οἱ Ἀρμάνοι, οἱ Βλάχοι τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ωστόσο ἡ παραποίηση ὑπάρχει προφανέστερα στὸν ἐπίλογο: «Τὸ ἀρμανικὸ λεξιλόγιο ἔχει μικρὸ ἀριθμὸ στοιχείων, ποὺ ἀφοροῦν στὸ ὁρθόδοξο τελετουργι-

165. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πλάνες καὶ πάθη πολεμίων τῆς Ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων-Ἀρμάνων», *Τοικαλινά*, 19, 1999, 272-273, καὶ ἀνάτ. μὲ πρόλογο Φ. Κιλιπίδη καὶ εὐρετήρια.

166. Βλ. *Cuvantul Romanesc*, Martie 1991, 20.

167. Βλ. «Βλαχόφωνοι Δήμαρχοι καὶ Πρόεδροι Κοινοτήτων κατὰ KEMO», *Ωραία Σαμαρίνα*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2000, 12. Βλ. καὶ Ἀπειρος (Ηπειρος) Χώρα, 12, 2000, 11-12.

168. Βλ. *Studi romeni e romanzi, Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu, Linguistica, Ethnografia, Storia Romena*, Padova 1995, 52-73. Γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ δημοσιεύματος ἐκφράζονται

κό, ή δὲ τελετουργική γραμματεία, σπανίζει. Ἀληθινά, οἱ Ἀρμάνοι δὲν εἶχαν δική τους ἐκκλησιαστική ὁργάνωση, ἀργά τοὺς ἐπιβλήθηκε ώς δική τους ἡ Ἑλληνική ἐκκλησία».¹⁶⁹

Προγενέστερα Ρουμάνοι ἐπιστήμονες, π.χ. O. Nandris, V. Parvan, I. Bianu, R. Vulpe..., σὲ δημοσιεύματά τους καταχωρίζουν τοὺς βασικοὺς στὴ ρουμανικὴ γλώσσα χριστιανικοὺς ὅρους. Ο πρῶτος - ὥπωσδήποτε ἐνδεικτικά-παραθέτει ώς λατινικοὺς ἑπτά, τῶν ὅποιων ὅμως οἱ τέσσαρες εἶναι Ἑλληνικῆς προελεύσεως, ἐνσωματωμένοι στὴ λατινική.

Ο Poghirc μετὰ μελέτη τοῦ ἀρμανικοῦ ἴδιωματος περισυλλέγει πολὺ μεγαλύτερο ἀριθμὸν χριστιανικῶν ὅρων, τῶν ὅποιων προτάσσει καὶ τὴν ἔρμηνεία: «”Οτι ἡ γλώσσα, στὴν ὅποια οἱ Ἀρμάνοι δέχθηκαν τὸν χριστιανισμό, ἦταν ἡ λατινική, προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ βασικὲς ἔννοιες τῆς χριστιανικῆς πίστεως φέρουν στὸ ἀρμανικὸν ἴδιωμα ὄνομασίες κληρονομημένες ἀπὸ τὴν λατινικήν». ¹⁷⁰ Ήδη καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη βεβαιώνει τὴν ἐκχριστιάνιση στὸν Ἑλλαδικὸν χῶρο λατινικά, π.χ. στὴ Φωτικὴ τῆς Ἡπείρου,¹⁷¹ ἐνῶ βορειότερα τοῦ συμπαγοῦς Ἑλληνισμοῦ, στὴν Χρυσούπολη, Σκούταρι, Σκόρδα, ἐπιγραφή, ἡ ὅποια ἐπὶ μισὸ αἰώνα μὲ μεγάλες ἐπιστημονικὲς προσδοκίες θρυλεῖται ώς «ἰλλυρική»,¹⁷² ὁριστικὰ ἀποκαλύπτεται Ἑλληνικὴ καὶ μάλιστα χριστιανική.¹⁷³ Διοθέντος δὲ ὅτι, κατὰ τὸν Γύονι, ὅλα συντηροῦν στὴ διαχρονικὴ διγλωσσία τῶν Βλάχων,¹⁷⁴ ἡ ἐκχριστιάνιση πραγματώνεται κατὰ τόπους, κατὰ περιστάσεις καὶ κατὰ καιροὺς ἄλλοτε στὴν Ἑλληνική καὶ ἄλλοτε στὴ λατινική, ὅπως διαφαίνεται καὶ στὸ λεξιλόγιο, μεικτό, Ἑλληνολατινικό, ποὺ δὲν περιορίζεται μόνον στὴν χριστιανικὴ ὁρολογία.

Τὴν πραγματικότητα αὐτὴν ἀπεικονίζει καὶ ὁ T. Papahagi στὸ ἀρμανικὸν ἐτυμολογικὸν λεξικό του, στὸ ὅποιο διασώζει τοὺς χριστιανικοὺς ὅρους τόσο στὴν ἀρχικὴ ὅσο καὶ στὴν παραλλαγμένη μορφή τους. Η M. C.-M. ἀδέξια ἀποφεύγει

καὶ δημοσίως οἱ εὐχαριστίες στὴ συνάδελφο Εὐαγγελία Βίττη.

169. Βλ. Δωδεκάλογο, 21, 55, 88, ἀντίστοιχα γιὰ κάθε γλώσσα.

170. Poghirc, «Romanisation...», 30.

171. Hatzopoulos, ἔ.ἄ., σημ. 7, 102-103.

172. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden 1955, 12, 8. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἴλλυρία» καὶ «ἰλλυρικὴ γλώσσα», *Ἐγκυλοπαίδεια Πάτνυρος - Λαρούς - Μπριτάννικα*, τόμος 29, 160-162.

173. Ljuba Ognenova, «Nouvelle interprétation de l' inscription “illyrienne” d' Albanie», *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)*, 83, 1959, 794-799.

174. Πβ. Mathias Gyóni, «La transhumance des Vlaques balcaniques au Moyen-Age», *Byzantinoslavica*, 12, 1954, 42: «Tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire».

τὴν παρουσίασή τους, ὅπως καὶ ἐκείνων τῆς εἰδικῆς γαλλόγλωσσης ἀνακοινώσεως σὲ διεθνὲς συνέδριο τοῦ B. Récatas.¹⁷⁵ Δὲν ἐκπλήσσει πλέον καὶ ἡ πλήρης ἀγνόηση τοῦ Gasca - Queirazza, κατὰ τὸν ὅποιο στὸν βαλκανικὸ χῶρο ἡ λατινικὴ δὲν εἶχε χρησιμεύσει ὡς λειτουργικὴ γλώσσα.¹⁷⁶

Προφανέστατα ἡ ἀκαδημαϊκὸς M.C.-M. προτιμᾶ συγκεκριμένους ἀκαδημαϊκούς: τὸν Th. Capidan, τοῦ ὅποιού ἀνεπαρκῆς ἐλέγχεται ἀπὸ τὸν T. Papahagi -καὶ ὅχι μόνον- καὶ ἡ ἀρμανομάθεια.¹⁷⁷ Μετέπειτα τὸν H. Mihaescu, τοῦ ὅποιού ἡ ἐλληνομάθεια εἶναι πενιχρή, ἀποτυπωμένη σὲ αὐτόγραφά του καὶ ἡ κατὰ συρροὴν διάπραξη τοῦ ἀδικήματος τῆς πλαστογραφίας, κολοβώσεως, κειμένου τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ πασίγνωστη, συνάμα δὲ ἡ ἀλαλία του, δταν ἀπὸ τὸ λατινό-γλωσσο ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου πείθεται γιὰ τὴν ὁλοφάνερη γένεση λατινοφώνων, τοὺς ὅποιους δὲν κατονομάζει. Διότι ἀπλούστατα εἶναι ... „Ἐλληνες!“¹⁷⁸

Ἐνώπιον τόσο φοβερῶν ἀκαδημαϊκῶν ἀτασθαλιῶν ἀναφωνεῖ κανεὶς κατὰ παλαιότερο ρουμανικὸ ρητὸ σὲ παράφραση: Păzește-mă, Doamne, de academicieni, că de... prostime mă voi păzi singur!¹⁷⁹ Ἡ καταχώριση στὸ πρωτότυπο ρουμανικὸ ἐπιβάλλεται, ἐπειδὴ ἡ ἀκαδημαϊκὸς M.C.-M. δὲν γνωρίζει, καθ' ὅμιλογίαν της, τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, τῆς ὅποιας ἡ γνώση εἶναι, πανθομιλογουμένως, πρώτης προτεραιότητας γιὰ τοὺς ἀρμανολόγους, ἀφοῦ τὸ ἀρμανικὸ ἴδιωμα γέμει ἐλληνικῶν δομικῶν στοιχείων.¹⁸⁰ Ἐξ ἵσου ἀναγκαία καθίσταται ἡ διαχρονικὴ ἐλληνομάθεια, τῆς ἑνιαίας ἐλληνικῆς γλώσσας - ἀρχαίας, μεσαιωνικῆς -

175. B. Récatas, «La terminologie chrétienne des Aroumains ou Koutzovalaques du Pinde», Actes du Vle Congrès International d' Etudes Byzantines. I. Paris 1950, 393-398.

176. Πβ. G. Gasca-Queirazza, «Note storiche sulla formazione del tipo avverbiale latino-volgare agg+mente», Actele celui de al XII-lea Congres international de lingvistică și filologie romanică, Bucureşti 1970, 113: «Ebbene, nella regione rumena, per quanto mi consta, il latino non è stato anticamente lingua liturgica».

177. Πβ. *Grai și Suflet*, 6, 1934, 377. Σ. Ν. Λιάκος, Ή καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, Θεσσαλονίκη 1965, μέτ. μη.

178. Βλ. ἀνωτ. σημ. 49 καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, 145 καὶ σημ. 2.

179. Βλ. Grigore Nandriş, «Zodia: Excursie toponomastică. Un sufîx toponimic și o teorie istorico-politică», *Ființa românească*, 1967, 35-62, 50.

180. Ἀπάρδει ἄλλως τε σὲ ἀκαδημαϊκὸ ἡ ἄγνοια τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, δταν μάλιστα Βλαχοπούλες τῶν σκοτεινῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας ἐκπλήσσουν ξένους περιηγητές, ἐλληνομαθεῖς, π.χ. τὸν Gustave d' Eichthal, μὲ τὴ θαυμαστὴ ἐλληνοφωνία τους. Βλ. Δ. Βικέλας, «Ο Γουσταύος Εϊχτάλ ἐν Ἑλλάδι», *Εστία*, 21, 1886, 401, καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ο Εϊχτάλ καὶ τὰ ἐλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου», *Μετέωρα*, 38-39, 1984-1985, 32-34.

βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς¹⁸¹ - γιὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ μεμονωμένων ὅρων, π.χ. ἐκκλησίᾳ, ἡ ὅποια ἀπαιτεῖ καὶ προσφυγὴ σὲ μελετήματα ἐγκρίτων θεολόγων, ὅπως τοῦ σεβασμιωτάτου Περγάμου, ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννου Ζηζιούλα, Ἐλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμός.¹⁸²

XXI. ΕΠΙΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΑΡΜΑΝΟΥΣ ΤΗ ΤΗΣ ΣΛΑΒΙΚΗΣ ΣΤΟΥΣ ΡΟΥΜΑΝΟΥΣ;

Ἀντίθετα μὲ δόσα διατείνεται ἡ ἀκαδημαϊκὸς Matilda Caragiu-Marioțeanu, ἰδιοτυπία Ὁρθοδοξίας παρατηρεῖται στοὺς Ρουμάνους, οἱ ὅποιοι, ἀν καὶ ἐνχριστιανίζονται πρὸ τῶν Σλάβων,¹⁸³ ὑφίστανται σλαβωνικὸ γλωσσικὸ ὅργανο καὶ διοικητικὸ τυπικό. Ἡ δὲ ἀπεξάρτησή τους συντελεῖται μὲ τὴν ἐνεργὸ ἀρωγὴ τοῦ Αἰγαιοπελαγίτη Κορέση, ὡς πρὸς τὴν ἐπαναφορὰ τῆς ρωμανικῆς-ρουμανικῆς γλώσσας, ὑποβαθμισμένης καὶ περιφρονημένης. Στὸν ἵδιο Ἐλληνα ὀφείλεται ἡ σημασιολογικὴ κάθαρση καὶ τοῦ ὅρου romanus, ρωμάνος,¹⁸⁴ ποὺ πέρα τοῦ Δουνάβεως, στὴ Δακία, εἶχε καταντῆσει συνώνυμος τοῦ δοῦλος, καθὼς καὶ ἡ βαθμαία χρήση του ὡς ἔθνικοῦ. Ἔξ ἀλλου τὸ ἔθνωνύμιο Romania - Ρουμανία, ἀνύπαρκτο στὴ Δακία, ἐπειδὴ ἐπανσε νὰ εἶναι ρωμαϊκὴ ἐπαρχία (272 μ.Χ.) πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὅρου, 4^ο αἰ. μ.Χ.,¹⁸⁵ καθιερώνει κατ' ἔξοχὴν ὁ Πηλιορείτης μέγας διδάσκαλος τοῦ Ἐλληνικοῦ Γένους Δ. Φιλιππίδης, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὅποιου

181. Bł. H. Grégoire, «Utilité et charme du grec moderne», *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 1938. 5-26, καὶ «La Chanson de Roland et Byzance, ou de l' utilité du grec pour les romanistes (en collaboration avec R. de Keyser)», *Byzantion*, 14, 1939, 265-315. R. Goossens, «Grec ancien et grec moderne ou la Grèce éternelle», *Byzantina Metabyzantina*, 1, 1946, 135-164. W. Vollgraff, «Grec ancien et Grec moderne», *Paganisme*. Mélanges Henri Grégoire, I. Bruxelles 1949, 606-624. M. Gigante, «Antico, bizantino e medioevo», *PP*, 94, 196, 215.

182. Bł. Ἰστορία τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἐθνους (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, A.E.), ΣΤ', 1976, 542α.

183. Bł. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Ἀρμανία τῶν Ἐλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν», Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο ΙΗ' 1997,31 σημ. 140, θὰ ὑπέκυπταν στὸν πλήρη ἐκσλαβισμὸ χωρὶς τὶς συνεχεῖς ἐπαφὲς μὲ τὸν Ἐλληνισμό-Βυζάντιο. Bł. I. Barnea, O. Iliescu, Corina Nicolescu, *Cultura bizantină în România*, București 1971. V. Al. Georgescu, *Bizanț și instituțiile românești* pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea. București 1980.

184. Bł. G. Giunglea, «Coresi face cea dintii apropiere între "roman" și "rumân"», *Biserica Ortodoxă Română (BOR)*, 5-6, 1935, 226-228. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περιπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέσης», *Παρνασσός*, 32, 1990, 290-308.

185. Πβ. H. Mihaescu, *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe*, București-Paris 1978, 300-301: «J. Zeiller, L' apparition du mot "Romania" chez les écrivains latins REL VII, 1929, p. 194-198, terme non attesté dans les sources avant le IVe siècle». Bł. καὶ Σταύρος Ἰ. Κουρούσης, Ἐλληνικὴ παιδεία καὶ ἔθνικὴ συνείδησις τῶν Ἐλλήνων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ Βυζάντιον, Ἀθῆναι 1993,42.

οι Ἑλληνες στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες ὑπερέβαιναν τὸ ἐκατομμύριο!¹⁸⁶ Πολὺ πρωτύτερα ὁ Ἀρβαντόβλαχος Βασίλειος Λοῦπος ὡς ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας¹⁸⁷ εἰσάγει στὴ ορυμανικὴ ἐκκλησία τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα, γενικὰ δὲ παιδεία, καὶ ἀναδεικνύεται ὑπερασπιστὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.¹⁸⁸

Οἱ Ἀρμάνοι “ἀληθινὰ δὲν εἶχαν δική τους ἐκκλησιαστική ὁργάνωση” οὔτε “ἀργά τους ἐπιβλήθηρε ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία”, ἡ ὅποια ἔξ ἀρχῆς εἶναι καταδική τους, ἐφ’ ὅσον ἡ Ἑλληνικότητά τους καὶ ἡ διαχρονικὴ διγλωσσία τους τεκμηριώνονται διεπιστημονικὰ καὶ ἀδιάσειστα. Μετέχουν δὲ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τόσο ὡς λαϊκοί, μάλιστα μὲ θαυμαστὲς γνώσεις γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία, ὥστε καὶ νὰ καλοῦνται συμβουλευτικά, π.χ. Νικόλαος Σπαθάρης-Μιλέσκος,¹⁸⁹ ὃσο καὶ ὡς κληρικοί, ἀπόλυτα ὁρθόδοξοι χριστιανοί καὶ στὶς πλέον ἐπίφοβες φάσεις τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἀρχικὰ συντάσσονται μὲ τὸν νιὸ τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β΄ σεβαστοκράτορα Ἰωάννη, πολέμιο τοῦ Παπισμοῦ καὶ ὑπέρμαχο τῆς Ὁρθοδοξίας. “Οταν δὲ “ἡ Πόλις ἑάλω”, “σ’ δλη τὴν περίοδο ἀπὸ τὸν ιε’ ἔως τὸ τέλος τοῦ ιε’ αἱ.”, καὶ, ὅπως τονίζει ὁ Νίκος Σβορῶνος, ἡ Ἐκκλησία παραμένει “ἡ κατευθυντήρια δύναμη τοῦ Ἐθνους...”,¹⁹⁰ Ἀρμάνοι κληρικοὶ δλων τῶν βαθμίδων εἶναι παρόντες, ὅπως ὁ ἐκ Κλεινοβοῦ Πίνδου Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μαθαῖος Β΄, σύγχρονος τοῦ Ἡπειρώτη Μιχαὴλ τοῦ Γενναίου, ποὺ ἐνώνει τὶς ἡγεμονίες, συνεργάζεται μὲ τοὺς μητροπολίτες Τιρνόβου Διονύσιο Ράλλη-Παλαιολόγο καὶ Λαρίσης-Τούρκης καὶ Σταγῶν Διονύσιο τὸν Φιλόσοφο καὶ κατανικᾶ τὸν Τούρκους τὸν Αὔγουστο τοῦ 1595!

186. Θεοδόσης Κ. Σπεριάντζας, *Tὰ περισσωθέντα ἔργα τοῦ Ἀργίῃ Φιλιππίδη*, Ἀθῆναι 1978, 323-324.

187. Πβ. Balcania, 1, 1938, 233, ὅπου ὁ V. Papacostea γράφει: «Basile Lupu, le voivode de Moldavie, descendait aussi d’ une famille d’ émigrants épirotes», καὶ Zeitschrift für Balkanologie, 9, 1973, 6 σημ. 1, ὅπου ὁ C. Barbulescu σημειώνει: «Aroumain Epirote».

188. Bλ. N. Iorga, «Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeur des empereurs d’ Orient dans la tutelle du Patriarcat de Constantinople et de l’ Eglise orthodoxe (1640-1653)», Académie Roumaine, Bulletin de Section Historique (AR-BSH), 2, 1914, 88-123, καὶ Byzance après Byzance, rééd. Bucarest 1971, 151 κ.ἔ. Ἐπίσης, Fr. Pall, «Les relations de Basile Lupu avec l’ Orthodoxie et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople», *Balcania*, 8, 1945, 66-140.

189. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Nicolae Milescu ὁ Λάκων “ Homo Universalis”», *Πρακτικά Α΄ Λαζαρικοῦ Συνεδρίου*. B΄, ἐν Ἀθήναις 1980, 190-191. Bλ. καὶ Emile Picot, «Nicolas Spatar Milesco, ambassadeur du Tsar Alexis Mihajlovic en Chine», *Mélanges Orientaux*, Paris 1883, 433-492.

190. N. Σβορῶνος, Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἰστορίας, Ἀθῆναι 1976, 22 καὶ 49. Αχ. Λαζάρου, «Θεώρηση τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 sine ira et studio», Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή, 334, 1986, 69-76, 75, καὶ «Ἐκκλησία καὶ Τουρκοχροατία», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης), 31.3.1985, 6.

Ἐπειτα ἐκτὸς τῶν Νεομαρτύρων Νικολάου τοῦ ἐκ Μετσόβου, Νικοδήμου τοῦ ἐξ Ἐλβασάν, Δημητρίου τοῦ ἐκ Σαμαρίνης, ἔρχονται στὴ μνήμη καὶ οἱ Πατριάρχης Ἀχριδῶν Ἰωάσαφ, μητροπολίτες Γρεβενῶν Νεόφυτος καὶ Γαβριὴλ Α΄, Δρυΐνουπόλεως Δοσίθεος, Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας, Σωζοαγαθούπολεως καὶ ἐν συνεχείᾳ Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ Δωρόθεος Σχολάριος, μοναχοὶ Διονύσιος Πύρρος ὁ Θεσσαλός, Νεκτάριος Τέρπος, Ἀρβαντόβλαχος, ἥγονύμενος τῆς μονῆς Ἀρδενίτας τῆς Βορείου Ἡπείρου, «...ό δημιοχαρέστατος καὶ ἀγωνιστικώτατος ἐθνοφωτιστής καὶ ἐθναπόστολος, ὁ ἀσυμβίβαστος καὶ ἀδίσταχτος στηλιτευτής τῆς τυραννίας, ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ πρόδρομος καὶ πνευματικὸς πατέρας τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ποὺ ἦρθε ἀκριβῶς στὴν Ἰδια ἀκριτικὴ περιοχὴ νὰ ὀλοκληρώσει τὸ ἔργο τοῦ Τέρπου καὶ νὰ τὸ στεφανώσει μὲ τὸ μαρτύριο του», ὅπως ἴστορεῖ ὁ Γ. Βαλέτας. Κορυφαία ἐκκλησιαστικὴ μορφὴ εἶναι καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ' ὁ Μεγαλοπρεπής.

XXII. ΒΛΑΧΟΙ - ΑΡΜΑΝΟΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΙ ΣΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Ἄν δὲν λημονεῖται ὅτι οἱ λέξεις *Błachoi* καὶ *Ἀρμάνοι* [*ἀ+ρ(ω)μάνοι*] ἐνέχουν πρωτίστως τὴν ἔννοια λατινόφωνοι¹⁹¹, τότε γίνονται ἀμέσως κατανοητὰ ὅσα ὑποστηρίζει ὁ Γάλλος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Fr. Taillez¹⁹²γιὰ Γάϊο ἀπὸ τὴ Δόρβηρο καὶ Σεκούνδο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, τοὺς ὅποιους θεωρεῖ ὡς τοὺς πρώτους Χριστιανοὺς τῆς Εὐρώπης.

Οἱ δύο Μακεδόνες Ἐλληνες μὲν τὴν καταγωγὴν, Ρωμαῖοι δὲ πολίτες, ὅπως δηλώνεται καὶ μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἀνθρωπωνυμία τους, κατ' ἀκολουθίαν καὶ γνῶστες τῆς λατινικῆς γλώσσας, Βλάχοι καὶ ἀκριβέστερα Ἐλληνόβλαχοι, Ἀρμάνοι, προσκαλοῦν στὴ Μακεδονία τὸν ἀπόστολο Παῦλο, ἀποδειγμένα Ρωμαῖο πολίτη καὶ συνεπῶς λατινόφωνο, Βλάχο, Ιουδαῖο τὴν καταγωγὴ, μὲ τέλεια ἐλληνικὴ παιδεία καὶ ἄριστο χρήστη τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας¹⁹³.

Κατὰ τὸν Poghirc κ.ἄ., ἀρκετὰ ἐνωρὶς διαπιστώνεται παρουσία χριστιανῶν¹⁹⁴ στὶς τάξεις τῶν ρωμαϊκῶν στρατιωτικῶν μονάδων, λεγεώνων, οἱ ὅποιες συγκρο-

191. Ἀγ. Γ. Λαζάρου, «Βλάχοι καὶ βλάχοι», *Tὸ ἀντάμωμα (περιοδικὴ ἐκδοση Συλλόγου Κοκκινοπλιτῶν Ν. Πιερίας “ὅ Ολυμπος”)*, ἀρ. φύλου 20 Σεπτ. Ὁκτ. Νοεμ. 2000, 5.

192. Πρ. Cahiers Sextil Puscariu C.S.P) 1, 1952,317.

193. Πρ. Ζέπος, Ἐλληνικαὶ καὶ Βιζαντιναὶ ἐπιδράσεις εἰς τὴν Χριστιανικὴν Θεολογίαν. Ἀθῆναι 1978, 15.

194. Πρ. Poghirc, «Romanisation...»,29:«On connaît assez tôt une forte présence du christianisme parmi les soldats des légions macédoniennes».

τοῦνται καὶ ἀπὸ Ἑλληνες, Ἰδίως Μακεδόνες.¹⁹⁵ Εἶναι δὲ περισσότερες τῆς μιᾶς. Κάθε φορὰ μετακινοῦνται βιορειότερα στὰ νέα σύνορα, γιὰ μακρότερο δὲ διάστημα κατὰ μῆκος τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς τοῦ Δουνάβεως¹⁹⁶, ὅπου δροῦν καὶ ὡς ἀπόστολοι κομίζοντας τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου τόσον ἐντεῦθεν ὅσον ἵσως καὶ ἐκεῖθεν τοῦ μεγάλου ποταμοῦ¹⁹⁷.

Γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ Ἑλληνόβλαχοι ὁροφύλακες χρησιμοποιοῦν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἀλλὰ συχνότερα ἢ καὶ μόνον τὴ λατινικὴ μετὰ τὸν ἐκρωμαϊσμὸν τῶν ἀλλογενῶν πληθυσμῶν, Πλλυριῶν, “Θρακῶν”, Μοισῶν, Γετῶν, Δακῶν, Σκυθῶν...

Κατὰ τὸν Lozovan¹⁹⁸ ἄλλως τε, καὶ στὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ Τραϊανοῦ συμμετέχουν Κρῆτες, Κύπριοι καὶ Ἑλληνες τῆς Ἑλληνιστικῆς Ἀνατολῆς, ἐγγύτεροι τῶν Ἀγίων Τόπων, ὅπότε καὶ ἐνδεχομένως ἥδη χριστιανοί. Καταφθάνουν δὲ στὴ Δακία καὶ ἑλληνικὲς προσωπικότητες τῶν ἀναστημάτων Ἀπολλοδόρου,¹⁹⁹ Κρίτωνος (Ti Statilius Crito) ι.ἄ., Ρωμαίων πολιτῶν, λατινοφώνων-Βλάχων, γραπτῶς ἑλληνογλώσσων, ὅπως φανερώνει τὸ σύγγραμμα τοῦ Κρίτωνος, ἐπιγραφόμενο Γετικά.²⁰⁰

Τὰ προηγούμενα πολύτιμα δεδομένα προσκομιζόμενα ἀπὸ ἀκραιφνεῖς Ρουμάνους ἐπιστήμονες ἀντιπαρέχονται ἢ ἐκρουμανισμένη Matilda Caragiul-

195. Bλ. Th. Chr. Sarikakis, «Des soldats Macédoniens dans l'armée romaine». *Ἄρχαία Μακεδονία*, Thessalonique 1977, 432. Πβ. καὶ Poghirc, «Romanisation...», 18 :«L' admiration pour la bravoure et l' efficacité des soldats macédoniens était telle, qu'on en recruta même pour la garde prétorienne».

196. Bλ. Δ. M. Καλοποθάκης, Ὁ χωρισμὸς τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ρωμαϊκὴ διοίκησις παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν. Διατριψὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1894,5 καὶ σημ. 4, ὅπου ἔκτενής ἀναφορὰ στὸν 5^η Μακεδονικὴ λεγεώνα. Bλ. καὶ Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (AAASH), 2, 1954, 1117-223, ὅπου ὁ J. Szilágyi ὀμιλεῖ γιὰ τὶς 3^η, 4^η, 5^η καὶ 7^η μακεδονικές λεγεώνες. E. Condurachi, «L' organizzazione politico-militare e amministrativa della Dobrugia», *Civiltà romana in Romania*, Roma 1970, 50, ὅπου τὴν περιοχὴν ἔξαρτα διοικητικὰ ἀπὸ τὴ Μακεδονία, καὶ 55, ὅπου ὅριζει τὶς θέσεις τῆς V Macedonica. Ὅμως ὁ πολιτισμὸς εἶναι πρωτίστως ἑλληνικός. Bλ. N. Banescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Nέα Πολιτική*, 9, 1937, 1055, καὶ D.M.Pippidi, *I. Greci nel basso Danubio*, Milano 1972, 178..

197. Ὄνομάζεται δὲ ἑλληνικὸς λόγω τῆς ἔντονης παρουσίας Ἑλλήνων. Bλ. V. Parvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*. Bucarest 1923, 27, καὶ Αχ. Γ. Λαζάρου, Τὰ ἑλληνικά πλοῖα στὸν Δούναβι, φρετεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ, Ἐκδοσις τοῦ Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ελλάδος, Ἀθῆναι 1974.

198. E. Lozovan, «Scando-romanica», *Romania* (New York), 5, 1960, № 48. Πβ. καὶ Ε. Θ. Μουδόπουλος, Τὸ δουμανοκουσθλαχικὸν ζήτημα. Ἐν Ἀθήναις, 1978, 13 σημ. 11.

199. K. Γεωργακόπουλος, *Ἄρχαίοι Ἑλληνες θετικοὶ ἐπιστήμονες*. Ἀθῆναι 1995, 63-67.

200. I.I. Russu, «Getica lui Statilius Crito», *Studii Clasice*, 144, 1972, 111-128.

Marioțeanu. Ὁ δὲ φανατισμός της κατὰ τοῦ Ἐλληνισμοῦ ἐκδηλώνεται καὶ μὲ ἀδιαφορίᾳ της γιὰ δημοσιεύματα ἐγκρίτων Ρουμάνων εἰδικῶν καταχωρισμένα καὶ στὸ ἐπίσημο ὅργανο τῆς Ρουμανικῆς Ἑκκλησίας Biserica Ortodoxă Română (BOR, 11-12, 1970,1276), ὅπου ὁ λόγος γιὰ ἐλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ καὶ σὲ θρησκευτικὰ θέσμα. ²⁰¹ Μὲ περισσὴ ἵταμότητα ἀδιαφορεῖ καὶ γιὰ ἀποφάνσεις Ρουμάνων ἀκαδημαϊκῶν, π.χ. τοῦ Radu Vulpe, *Studia thracologica*, București 1976, 300. Διότι ἀναγνωρίζουν ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν χωρῶν ὑπέστησαν τὴν ἴσχυρὴ διείσδυση τοῦ Ἐλληνισμοῦ προτοῦ νὰ περιληφθοῦν στὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Δὲν βλέπει διόλου μελετήματα καὶ ὄμοιοπαθῶν - ἐκρουμανισμέων ὄμολόγων της, ποὺ δὲν ἔχασαν οὔτε νηφαλιότητα οὔτε ἀντικειμενικότητα. Πειστικὸ παραδειγμα εἶναι ὁ ἀκαδημαϊκὸς Athanase Joja (*Revue Roumaine*, 3,1966), ὁ ὅποιος καὶ τὸν ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Δακῶν ἀποδίδει στὶς προϋπτάρχουσες σχέσεις τους μὲ τὸν πολιτισμὸ τῶν ἐγκατεστημένων στὴ Δοβρούτού Ἐλλήνων. Υπογραμμίζει δὲ καὶ τὴν ἐπίδραση τοῦ Βυζαντίου στὸν τομέα τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐνῷ ἐκείνη ὑποβαστάζει τὴν προπαγάνδα τῶν V. Barba καὶ J. Perifan.²⁰²

Ο πολυγραφώτατος σύγχρονός μας Ρουμάνος ἀληρικὸς David ἀπερίφραστα παραδέχεται: «Μολονότι οἱ ἐπίσκοποι (προϋποτίθεται) εἶναι Ἐλληνες, ὄμιλοι ν καὶ γράφουν λατινικά, γεγονός ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ δακορωμανικὸς πληθυσμὸς ἀκούει τὸ Εὐαγγέλιο στὴ λαϊκὴ γλώσσα, δηλαδὴ στὴ δημώδη λατινική». ²⁰³ Ἀκριβῶς αὗτοί εἶναι Βλάχοι-Αρμάνοι.²⁰⁴ Μάταια βωλοδέρονται ἡ ἀκαδημαϊκὸς M. C.-M. ψάχνοντας ἀλλοῦ καὶ παρασύροντας ἀπλούχονς ἀνθρώπους καὶ ἀγνῶτες Εὐρωπαίους μὲ ψευδοδωδεκάλογο Ἀρμάνων,²⁰⁵ ὅπως καὶ ἡ χημικός - λυκειάρχης Ζωὴ Παπαζήση-Παπαθεοδώρου συμπατριώτισσέ της²⁰⁶ μὲ “δαρδα-

201. M. Popescu, «Cultul morților în religia greco-romană din Scitia mică».

202. Bł. Achille Lazarou, «Valaques de Grèce», *Cahiers Balkaniques*, № 25, *Les Oubliés des Balkans, Actes du Colloque du 24 au 26 Octobre 1997*, INALCO [Paris 1998], 61-97 καὶ σημ. 191 καὶ 197, 199, καὶ Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, 33, 1998-1999, μὲ τὸν ἀρχικὸ τίτλο «Latinité hellénique et sa survivance», καὶ ἀνατ. μὲ πρόλογο καὶ εὑρετήρια, Janina 1999,45 σημ. 191 καὶ 46 σημ. 197,48 σημ. 199.

203. B.O.R., 93,1975,755 καὶ σημ. 162.

204. Bł. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῶν Βαλκανίων», Ὁ ἀγνωστὸς Ἐλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων, Ἐταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου [Αθήνα 1996], 45-111.

205. Ἐπιπρόσθετα βλ. M. Caragiu-Marioțeanu, *Di nuntru si-di nafoară. Stihuri armânești*. Charleroi. Mic Romania 1999, 9 κ.ἔ. Πρός ... φωτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ στὰ γαλλικά.

206. Ζωὴ Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, «Τὸ ἀπογευματινὸ Γυναικῶν τοῦ Συνδέσμου Περιβολιωτῶν Τρικάλων», *Πρωΐνός Λόγος*, 18, 3, 1997. Τῆς ἔδωσε δὲ ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση ὁ Πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ Ἰστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ) Τρικάλων Δρ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Θεόδωρος Ἀ. Νημᾶς, «Τελευταία ἀπάντηση στὴν κ. Ζωὴ Παπαζήση-Παπαθεοδώρου», *Τρικαλινὰ Νέα*, 30.4.1997,8.

νική” παραμύθια τοῦ προπαγανδιστικοῦ παρασκευαστηρίου Vasile Barba,²⁰⁷ καθώς καὶ Εύρωπαίους μὲ έτοιμοπαράδοτες “συρραφές”.²⁰⁸

Έλληνοβλαχοί ἀποκαλύπτονται εὐχερόστερα καὶ ἐπίσκοποι μὲ ρωμανική-λατινικὴ ἀνθρωπωνυμία, π.χ. ὁ Τόμων Πάτερονος.²⁰⁹ Αἰφνιδιάζει ἡ ἔλληνικὴ καταγωγὴ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν μὲ ὄλοτελα ξενικὴ ἀνθρωπωνυμία, π.χ. Γούλφιλας ἢ Οὐλφίλας,²¹⁰ μεταφραστής ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν στὴ γοτθικὴ τῆς Ιερᾶς Γραφῆς, γνωστῆς ὡς Βίβλος Γοτθική, ἢ πολλαπλές ἔθνικὲς προσωνυμίες, π.χ. ἄγιος Νικήτας,²¹¹ ἀποκαλούμενος Γότθος καὶ Δακορουμάνος, ἄγιος Κασσιανός,²¹² Φράγκος, Γερμανός, Ρωμάνος, Δακορωμάνος, τοῦ διποίου τὸ κήρυγμα ἦχει καὶ στὴ Δύση, στὴ Μασσαλία, στὴ Gallia Graeca,²¹³ τῶν δὲ μαθητῶν του καὶ

207. Βλ. Τρικαλινά, 17,1997,46 καὶ σημ. 83, δπου ἀποκαλυπτήρια της.

208. Βλ. ίστορικογλωσσολογικές ἐπιδόσεις της ἐν The Free Romanian, Vol. 4 № 12, December 1988, καθώς καὶ γλωσσοπαιδαγωγικές: M. (sic) Papazisi-Papatheodorou, «The Vlachs (Aroumanians) in Greece», European Lesser Used. Languaged in Primary Education, J.Sikma, D. Gorter (ἐπιμ.), Fryske Akademi, Ljouwert 1991, 273 κέ. Τὴν ἀποκοτὰ προβολῆς τῶν Βλάχων-Αρμάνων σὰν μειονοτικῶν στὴν Ἑλλάδα συμβαδίζοντας μὲ τοὺς Barba, Perisan, Caragiū, γόνους θυμάτων προπολεμικῆς προπαγάνδας καὶ τοὺς ἀκραιφνεῖς μειονοτικοὺς τῆς Δύσεως πραγματώνει μὲ Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων, Δημοτικὴ ἐπώνυμη ποίηση, Ἀθήνα, Gutemberg, 1985, σσ. 196. Βλ. Ἡ Ἐρευνα (Τρικάλων), 20, 12, 1985 καὶ 17.1.1986, Μαγνησία, Γενάρης-Μάρτης 1986, Τρικαλινά, 6, 1986, 303-309, Ἡπειρωτικό Ήμερολόγιο, 10,1988, 339-392.

209. Τὴν ἔλληνικότητα μαρτυρεῖ τὸ δαχτυλίδι του, ποὺ φυλάσσεται στὸν “θησαυρὸ” τοῦ Μουσείου Ερμιτάτς τῆς Ἀγίας Πετρουπόλεως (Λένινγκραντ). Πβ. BOR, 93, 1975, 162, δπου ἀπὸ τὸν diac. P.I.David καταχωρίζονται καὶ ὄνοματα μαρτύρων. Ἐπίσης Ἡλίας Φρατσέα, «Ἡ ὁρθοδοξία στὴ Ρουμανία», Βαλκάνια καὶ Ορθοδοξία, Ἐκδόσεις Μήνυμα, Ἀθήνα 1993,191. Ἀναίρεση τῶν Βλαχολογικῶν θέσεων του βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὰ καὶ δημιογραφικὰ Μοσχοπόλεως», Διεθνὲς Συμπόσιο Μοσχόπολις. ΕΜΣ. Θεσσαλονίκη 1999, 160-161.

210. Βλ. M. Păcurariu, «Crestinismul dacoroman în nordul Dunării secolul IV», Mitropolea Ardealului (M.A), 18, 1972, 193. Βλ. καὶ Σοφία Πατούρα, «Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (4ος-5ος αἰ.).» Σύμμεικτα, 7, 1987, 219 σημ.1.

211. Păcurariu, ἔ.ἄ.,196.

212. M. Niscoveanu, «Contribuția Sfîntului Ioan Casian la cunoasterea monahismului din secolele IV-V în lumina ecumenismului creștin», Glasul Bisericii (GB), 30, 1971, 549-562. I.G. Coman, «“Sciții” Ioan Casian și Dionisie cel Mic și legăturile lor cu lumea mediteraneană », Studii Teologice (StT), 27, 1975, 189-203, καὶ γαλλιστὶ Κληρονομία, 7, 1975, 27-35, καὶ «Literatura patristică de la Dunărea de Jos din secolele IV-VI, ca geneză a literaturii, si culturii daco-române si române: Ioan Cassian și Dionisie cel Mic», BOR, 94, 1981, 775-781. Κώστας Π. Κύρρης, «Πέντε κυπριακὰ ἀγιολογικὰ μελετήματα», Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ιερᾶς Μονῆς Κίννου, 3, 1996, 96 ο.ἔ.

213. P. Jacobstahl et E. Neuffer, «Gallia Graeca, Recherches sur l' hellénisation de la Provence», Préhistoire, 2, 1933, 1-64 J. C. Guy, Jan Cassian. Paris 1961 P. Christophe, Cassien et Césaire, prédicateurs de la morale.Paris 1969.

στὸ Ἡνωμένο Βασίλειο, Οὐαλλία, γενέτειρα τοῦ Tom Winnifirth, ποὺ θέλει τοὺς Ἑλληνοβλάχους ἐθνότητα ἔχειοιστὴ ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ²¹⁴ καὶ γι' αὐτὸ ἔχει τὴν ἀμέριστη συμπάθεια τῆς M.C.-M.! Ἀλώβητος στὰ βρεταννικὰ νησιὰ κηρύσσει ὁ Θεόδωρος.²¹⁵ Ἐπίσης χωρὶς ἀνθρωπωνυμικὴ παραλλαγὴ τιμάται καὶ ὁ ἄγιος Δημήτριος, ἀλλὰ παραλλάσσεται ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν. Ὁ Taillez τὸν χαρακτηρίζει “πρωτορουμάνο”²¹⁶ ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ “πρωτορωμάνο”. Τὴν ἑλληνικότητά του ἀποκαθιστᾶ ἀληθινὴ Ρουμανία, ἡ Maria Golescu.²¹⁷ Φυσικὰ ὡς στρατιωτικὸς εἶναι λατινόφωνος καὶ ἐπομένως Ἑλληνόβλαχος - Ἀρμάνος. Ἔνδοξο τέκνο τῆς Θεσσαλονίκης.

Στὴν Ἡπειρο, δίγλωσσος, χρήστης καὶ τῶν δύο γλωσσῶν, ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, Ἑλληνόβλαχος εἶναι καὶ ὁ Ἡπειρώτης ἐπίσκοπος Φωτικῆς Διάδοχος, στὸν ὅποιο ὁ N. G. L. Hammond²¹⁸ ἀφιερώνει ἀπεικόνιση παραστατικὴ καὶ περιεκτική, ἵκανὴ γιὰ τὴν ἀνάνηψη τῆς M.C.-M.

Στὴ Στριδώνα τῆς Grecită adriatica²¹⁹ πολυσχιδεῖς δραστηριότητες ἀναπτύσσει

214. Κρίνει ἔξι ἰδίων. Ἀλλὰ σφάλλεται. Διότι ἡ διαφορὰ μεταξὺ Οὐαλλῶν καὶ Βλάχων Ἐλλήνων εἶναι θεμελιώδης. Ἀσφαλῶς αὐτόχθονες, ἀμφότεροι στὶς κοιτίδες τους.. Ὅμως οἱ μὲν πρῶτοι ὡς φροεῖς ἀνχυικῆς γλώσσας χωρὶς γραφὴ λόγῳ ἀφανισμοῦ τῆς προσκολλῶνται στὴ νέα, οὐαλλική-Βλαχική, δημώδῃ λατινική, τὴν ὅποια τώρα θέλουν νὰ καταστήσουν ἐπίσημη γλώσσα τῆς Οὐαλλίας, οἱ δὲ δεύτεροι στὸ διάβα τῶν αἰώνων διαφυλάσσουν -πλὴν εἰδικῶν περιπτώσεων- τὴν ἑλληνική, ἰσχυρότερον καὶ τῆς λατινικῆς, σεβαστὴ μάλιστα καὶ ἀπὸ τοὺς κατακτητές, δευτερευόντως δὲ καὶ πάντοτε γιὰ πρακτικοὺς σκοπούς χρησιμοποιοῦν τὴ λατινική, τὴν ὅποια χωρὶς ἐπεμβάσεις μελετοῦν ἐπισταμένως ὡς ἔκφανση μᾶς ἴστορικῆς περιόδου καὶ ὡς πηγῆς ἑλληνικῶν στοιχείων ἀπόντων ἀπὸ τὴν νεοελληνική! Ενδογά οἱ Ἑλληνες Βλάχοι ἔξοργίζονται καὶ στὴν παραμικρὴ ἀπόπειρα ἀποκοπῆς τους ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό, καταλογίζοντας δὲ τὶς εὐθύνες πρὸ πάντων στοὺς Ἑλληνες ἀριοδίους, ἐπειδὴ δὲν ἔνημερώνουν δεόντως τοὺς εὐρωπαίκους καὶ παγκοσμίους παράγοντες, δταν ἀλλως τε δοιοὶ ὄμοιογοῦν, ἀκόμη καὶ ὁ G. Weigand, τὴν ἑλληνικὴ συνείδηση τους, ἀπόλυτα πλέον ἀποφασιστικὴ σήμερα γιὰ τὸν ἔθνικὸ καθορισμό, τὴν ἔθνικὴ ταυτότητα, ὅπως μετὰ πλήρη εἰκοσαετία στὴ ρουμανικὴ μετάφραση τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του ἐπισημαίνει καὶ ὁ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea Aromânească*, Bucuresti 1994, 122. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλάχοι καὶ κρατικές παραλείψεις*. Πελασγός, Ἀθήνα 2001, καὶ Ἐθνικά θέματα καὶ κρατικὴ ἀκηδία. Πελασγός, Ἀθήνα 2001.

215. BOR, 93, 1975, 769.

216. C.S.P., 1, 195, 310.

217. M. Golescu, «Autour d' une représentation de Saint Démétrius», RHSEE, 1-3, 1937, 32.

218. Hammond, *Epirus*, Oxford 1967, 74, καὶ ἔλλ. μετάφρ. Ἀθ. Χρ. Γιάγκα, Ἡπειρος, Ἀθῆναι 1971, 86. Βλ. καὶ Π. Χρήστου, Διάδοχος ὁ Φωτικῆς, Θεσσαλονίκη 1952. D. Stiernou, «Diadoque de Photicè», *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*, 14, 1960, 374.

219. Εἶναι ὁ τίτλος συγγράμματος τοῦ Lorenzo Braccesi μὲ γνωστὲς δύο ἐκδόσεις: Bologna 1971 καὶ 2^η 1977. Ὁ δὲ Ισίδωρος τῆς Σεβίλλης ὀνομάζει ὀλόκληρο τὸ Ἰλλυρικὸν Graecia! Βλ. *Byzantinische Zeitschrift*, 64, 1971, 22.

ό ἐντόπιος ἄγιος Ἰερώνυμος,²²⁰ τοῦ ὅποίου ἔργο εἶναι καὶ ἡ μετάφραση στὴ λατινικὴ γλώσσα τῆς Βίβλου, τῆς περίπουστης Βουλγκάτα, Vulgata, πηγῆς πίστεως κατὰ γνωμάτευση τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου.

XXIII. - ΣΤΗΡΙΓΜΑΤΑ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΜΕΛΕΤΗΤΑ.

“Οσα γιὰ ἀλλοεθνία, ἀγριότητα καὶ εἰδωλολατρεία Βλάχων-Αρμάνων δὲν διανοήθηκαν νὰ ἐπινοήσουν ἔνοι, τεκταίνονται καὶ ἀναπαράγονται στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ἀλλοδαπὴ ἔξαγονται μεταφρασμένα!

Τὸ ἔγκλημα καθοσιώσεως διαπράττεται μὲ τὴν πρώτη ἔκδοση, ἐν Ἀθήναις 1880, καὶ τὶς μεταγενέστερες δύο ἀπαράλλακτες, δεύτερη, ἐν Βόλῳ 1894, καὶ τρίτη, ἐν Λαρίσῃ 1995, τοῦ ἐντύπου Θεσσαλίᾳ τοῦ ἰατροῦ Θετταλομάγνητος Νικολάου Γεωργιάδου, ἀπὸ τὸν ὅποιο ὡς πηγὲς σημειώνονται αὐτολεξὲι «(Κωντ. Κεδρ. Νικήτας καὶ ἄλλοι)» καὶ ὁ «Ιουδαῖος Βενιαμίν Τουδέλας (+1173), περιηγούμενος τὴν Ἀνατολὴν τὸν 11^{ον} αἰώνα», μὲ δῆλα τὰ στοιχεῖα ἐσφαλμένα καὶ σὲ χρονικὸ διάστημα ἐνὸς καὶ πλέον αἰώνα ἀδιόρθωτα!

Παράλληλα προωθοῦνται στὴ δημοσιότητα τάχιστα μὲ συγγραφὴ ὀνομαστοῦ Θεσσαλολόγου, τοῦ Ἡπειρώτη Νικολάου Ἰ. Γιαννοπούλου, *Τὰ Φθιωτικά*, ἦτοι περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ ὑπὸ ἴστορικὴν καὶ τοπογραφικὴν ἔποψιν, ἐν Ἀθήναις <sic> 1991 (ἀντὶ τοῦ ὁρθοῦ 1891), 7 σημ., ὁ ὅποιος εὐφυέστατα λαμβάνει μέριμνα καὶ ἀποφυγῆς εὐθυνῶν ἐφαρμόζοντας δέουσα δεοντολογία μὲ ἀκριβῆ παραπομπὴ στὸν πρῶτο πταίσαντα «(Γεωρ. Θεσσ. 118)».

Εὕλογα τίθεται τὸ ἔργωτημα πᾶς ὁ πρῶτος, ποὺ παρασύρει καὶ τὸν δεύτερο, μολονότι μνημονεύει ἐπτάκις, κατὰ τὰ εὑρετήρια, τὸν πρῶτο Νεοέλληνα ἴστορικό, διδάκτορα δύο γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημῶν Βερολίνου καὶ Μονάχου, Λαρισαϊ Κωνσταντίνο Κούμα (1777-1836), δὲν ἐπικαλεῖται τὶς Βλαχολογικὲς γνώσεις του, τὶς ὅποιες παραδέχονται καὶ σύγχρονοί μας πανεπιστημιακοὶ ἴστορικοί, πρωτίστως δὲ «ὁ μεγαλύτερος Ἑλληνας ἴστορικὸς τοῦ αἰώνα μας»²²¹, Βολιώτης Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, «Ο γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας, Ἰστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ πρϊστορικά χρόνια ὥς τὸ 1912, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50, ὅπου ἐκτὸς τοῦ Κούμα

220. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Πρὸ 1600 ἐτῶν. Ὁ ἄγιος Ἰερώνυμος ὡς διδάσκαλος», *Ἐλευθερία* (Λαρ.), 30. 3. 1986, 6.

221. Θεόδωρος Α. Νημᾶς, «Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος (Βόλος 1909 - Θεσσαλονίκη 2000)», *Τρικαλινά*, 20, 2000, 614.

άσπάζεται και τή μαρτυρία τοῦ Ιωάννου Λυδοῦ.

Κατὰ τὸν Κ. Κούμα, *Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ΙΒ', Βιέννη 1832, 531, οἱ Βλάχοι εἶναι «...Ἐλλῆνες τὸ γένος!» Έπι πλέον διευκρινίζει: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὕτε ἐκεῖνοι, οὕτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἄλλήλους, καθώς καὶ τῷ ὅντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι».

Ἐξ ἄλλου τὰ συμπεράσματα τῶν μελετῶν τοῦ Κ. Κούμα κυκλοφοροῦνται καὶ σὲ συγγραφές τῶν Μετσοβίτῶν Ν. Τζαρτζούλη²²² καὶ Τριαντ. Μπάρτα,²²³ τοῦ Θεσσαλοηπειρώτη Θ. Α. Πασχίδη²²⁴ κ.ἄ. Ἀλλὰ πέρασαν ἀπαρατήρητα ἀπὸ τὸν ἴατρὸν Ν. Γεωργιάδη, «ὅστις -κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸν Κεραμιόπουλο- εἰς τὴν Θεσσαλίαν τού, ὀνειρευθείς, βεβαιοῖ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὸ βάρβαρον ἔθνος τῶν Δακῶν, κατῆλθεν ὑπὸ μορφὴν Κουτσοβλάχων εἰς τὴν Πίνδον! Οὕτως ἀταλαίπωρός ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας εἰς τοὺς πολλούς».²²⁵

Γι' αὐτὸς δοι μεταπολεμικὰ μηρυκάζουν τὰ λάθη του δὲν ἔχουν ἐλαφρούντικά. Ἐνδεικτικὴ μνεία δύο διαφωτίζει ἵκανοποιητικά. Ἐνας εἶναι ὁ Λάμπρος Κ. Καταφυγιώτης, *Ιστορία τῆς Θεσσαλίας καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἀγρόται*, Ἀθῆναι ἄ.χρ., 34-35, ὅπου ἴδιοποιεῖται ἔνα σφάλματα καὶ δὲν φροντίζει γιὰ τὴν προστασία του μὲ τήρηση δεοντολογίας, δηλαδὴ ἀναφορᾶς στὴν πηγὴ ἀντλήσεως τῆς ἐσφαλμένης πληροφορίας. Τὸ δὲ πλέον ἐπιβαρυντικὸ εἶναι ὅτι ἀγνοεῖ καὶ δρθότατες Βλαχολογικὲς θέσεις συμπαριώτη του ἴστορικοῦ μὲ λαμπρές σπουδές, τοῦ Χρ. Γ. Καλοκαιρινοῦ.²²⁶

222. Ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Ν. Τζαρτζούλης «ὑπεστήριξε ὅτι οἱ συμπατριώτες του ἦταν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων». Πβ. Ἀθ. Ε. Καραθανάσης, *Ἡ τρίσημη ἐνότητα τοῦ Ἐλληνισμοῦ. Ἀρχαιότητα - Βιζαντιο - Νέος Ἐλληνισμός*. Θεσσαλονίκη 1991, 28.

223. Ὁ ἔτερος Μετσοβίτης, κατὰ τὸν χρόνον ἔξαρσεως τῆς ζωμανικῆς προπαγάνδας, δημοσιεύει στὸ ἴδιο τὸ Βουκουρέστι ἀποστολώνοντάς την. Συγκεκριμένα ὁ Τριαντάφυλλος Μπάρτας, Περὶ ἐποίων Ρωμαίων ἐν Ἐλλάδι, Βουκουρέστι 1878, 10, ἀναφερόμενος στὰ κηρύγματα τοῦ ἀγίου Κοσμά ὁρίζει τὴν πραγμάτωσή τους «ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἐλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἐλλάδος».

224. Πβ. Θ. Α. Πασχίδης, *Oἱ Πελασγοὶ ἐν τῷ Ἐλληνισμῷ σὺν παραρτήματι περὶ Βλάχων καὶ Βουλγάρων*. Ἀθῆναι 1879, 24.

225. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, *Tί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*,²⁹

226. Κατὰ τὸν ὅποιον οἱ Βλάχοι «εἶνε γνήσιοι Ἐλλῆνες, ἔχουσιν ἀκμαῖον τὸ ἔλληνικὸν αἴσθημα, ἀλώβητα τὰ πάτρια, τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἔλληνικὴν συνειδήσιν ἀνεπηρέαστον, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἔλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἀκραιφνῆ πρὸς τὴν κλασσικὴν Ἐλλάδα... φέρουσιν ἄπαντα τὰ φυλετικὰ ἴδιώματα τοῦ ἔλληνικοῦ χαρακτηρισμοῦ, τῆς ἴδιοφυΐας καὶ τῆς ἔλευθεριότη-

Ο δεύτερος, ποὺ γνωρίζει καὶ τὸν Καλοκαιρινὸν καὶ εἶναι κάτοχος ἐγκύρων Βλαχολογικῶν δημοσιευμάτων συμπατριώτη του, τοῦ γράφοντος, στὰ ὅποια ἀξιολογεῖται ἐνδεδειγμένα καὶ ἐπανειλημμένα ἡ πρωτοποριακὴ καὶ πολύτιμη ἐπιστημονικὴ θέση τοῦ Κούμα, πρὸ πάντων δὲ τοῦ δίδεται μοναδικὴ εὐκαιρία προβολῆς της, ἐφ' ὅσον φέρεται δῆθεν ἐπιμελητής συλλογικῆς συγγραφῆς γιὰ τὴν ἴστορικὴ κωμόπολη Τσαριτσάνη μὲ τὴν περίφημη Οίκονόμειο Σχολή της, ὅπου ἐδίδαξε ὁ Κούμας, προτιμᾶ τὴν ἀναπαραγωγὴν - ἀντιγραφὴ τῶν λαθῶν τοῦ Καταφυγιώτη.

Ίδοù τὰ κλοπιμαῖα, ἐφ' ὅσον ἀποσιωπᾶται ἡ πηγὴ πλάνης, σάφαλα τοῦ Γιάννη Ἀθ. Ἀδάμου, *Η Τσαριτσάνη*, Κοινότητα Τσαριτσάνης, Τσαριτσάνη 1989, 29: «Τὸ 1078 μ.Χ. κάνει τὴν ἐμφάνιση στὴν Ἑλλάδα μιὰ ἄγρια καὶ ληστρικὴ φυλή, εἰδωλολατρικὴ στὸ θρήσκευμα ποὺ ἔφερον τὸ ὄνομα Βλάχοι. Αὐτοὶ χωρὶς νὰ συναντήσουν ἀντίσταση εἰσέβαλαν στὴν περιοχὴ Τσαριτσάνης καὶ στὴν ὑπόλοιπη θεσσαλία, ὅπου καὶ ἀποφάσισαν νὰ σταματήσουν παντοτεινά. Ἀφοῦ ὅμως ἐρήμωσαν ὅλες τὶς θεσσαλικὲς πόλεις καὶ σχεδὸν ὅλη τὴν πεδινὴ ὥπαιθρο ἀποσύρθηκαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν ὁριστικὰ στὴν Πίνδο καὶ στὰ ριζὰ τοῦ Κάτω Όλύμπου. Αὐτοὶ ἀφοῦ ἀναμίχθηκαν μὲ τοὺς γηγενεῖς τῆς περιοχῆς ἐξελληνίσθηκαν, ἔγιναν Χριστιανοὶ καὶ διατήρησαν μόνο τὸ γλωσσικὸ τους ἰδίωμα, ποὺ μοιάζει μὲ τὴ Ρουμανικὴ γλώσσα...».²²⁷ Τέτοιες ἀσυναρτησίες καὶ ψευδολογίες δὲν ἔγραφαν οὕτε πληρωμένοι ξένοι πράκτορες ἀφελληνισμοῦ Βλάχων. Ἐν προκειμένῳ πληρώνουν φορολογούμενοι Ἑλληνες πολίτες, ἀφοῦ οἱ βλακεῖς περιέχονται σὲ τόμο τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ὅπότε χωρεῖ ἐπέμβαση παντοίων ἀρχῶν. Ο ὑπόλογος κατέκτησε παγκόσμια πρωτιὰ ὑποστηρίζοντας ὅτι οἱ Βλάχοι ἐκχριστιανίζονται μετὰ τὸν 11^ο αἰώνα(!), ἐνῶ κατὰ τὸν εἰδικὸ θεολόγο, πανεπιστημιακὸ καθηγητὴ Fr. Taillez, εἶναι οἱ πρῶτοι Εὐρωπαῖοι χριστιανοί, συνάμα δέ,

τος μετὰ τῆς πρὸς τὴν ἐμπορίαν κλίσεως καὶ μετὰ τῆς πρὸς τὴν γενέτειραν πατρίδα διαπένθου ἀφοσιώσεως...». Πβ. Θεσσαλικὴ Φωνὴ (Καρδίτσας), 1302, 28.4.1928. Ἡ ὑπογράμμιση δικῆ μου. Βλ. καὶ Φ. N. Βογιατζῆς, «Ο παλιὸς ἴστορικὸς τῆς Καρδίτσας Χρίστος Γ. Καλοκαιρινός (1855-1944/5), *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Μελετῶν Καρδίτσας*, Αθήνα 1991, 147-156.

227. Πβ. Νικολαΐδου, *Η ρουμανικὴ προπαγάνδα...*, 58 σημ. 2: «Ο δρος ἐξελληνίστηκαν πάσχει ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι δὲν ἀποδίδει πιστὰ τὴν πραγματικότητα. Ή μεγάλη πλειοψηφία τῶν Κουτσοβλάχων ἐξακολουθοῦσε, παρὰ τὶς δραστηριότητες τῆς προπαγάνδας, νὰ ἔχει ἀκραιφνῆ ἐλληνικὴ συνειδήση, σὲ βαθὺ οὖτε κάποτε δὲν εἶχαν οὕτε οἱ καθαυτὸ ἐλληνόφωνοι. Άπὸ τὴν ἀποψη συνεπῶς αὐτὴ δὲν ἐξελληνίστηκαν γιατὶ εἶχαν ἐλληνικὴ συνείδηση. Κατ' ἀνάγκη πρέπει ἡ ἔννοια τῆς λέξης νὰ μεταφερθεῖ στὴν ἐγκατάλειψη ἀπὸ μέρους τους τοῦ κουτσοβλαχικοῦ ἰδιώματος...». Άλλα ἐπὶ τοῦ τελευταίου πβ. καὶ Poghirec, *«Romanisation...»*, 32. Βλ. ἀνωτ. σημ. 121.

κατὰ τὸν προπαγανδιστὴν Al. Rubin, «οἱ πλέον ὀρθόδοξοι καὶ ἔλληνοπρεπέστεροι».228

228. Alexandre Rubin, *Les Roumains de Macédoine*, Bucarest 1913, 129. Βλ. καὶ Μιχ. Γ. Τρίτος, *Βλάχοι: Μαρτυρία Ὁρθοδοξίας, Ἑλληνισμοῦ καὶ Πολιτισμοῦ*, Ιωάννινα 1997. Ἀνάτ. ἀπὸ Ἡπειρωτικὸν Ἡμερολόγιο ΙΗ' 1996-1997, 411-428.

Δῆμος Ἀλμυροῦ. Ἀχαιοφθιωτικὰ Γ'. Πρακτικὰ τοῦ Γ' Συνεδρίου Ἀλμυριώτικων Σπουδῶν. Ἰστορία, Ἀρχαιολογία, Λαογραφία Ἀχαΐας Φθιώτιδας. 13-15 Οκτωβρίου 2000. Β' τόμος. Ἀλμυρὸς 2007, 95-150.

L' AROUMAIN
ET SES RAPPORTS AVEC LE GREC

K. M. KOYMAΣ

**ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ
ΡΟΥΜΑΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΆΛΛΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι πολιτικές ήγεσίες τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν πρὸς ἀποσόβηση προβλημάτων μὲ τὶς γειτονικὲς ὑπερδυνάμεις, Αὐστρο-Ούγγαρία καὶ τσαρικὴ Ρωσία, κύριες ἀντίστοιχα Τρανσυλβανίας καὶ Βεσσαραβίας, προσφιέστατα τῶν Βλαχομολδαβῶν τὸν πατριωτικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ παλμό, ποὺ δονοῦν δῆλη τὴν Εὐρώπη, μετὰ τὴν Ἐπανάσταση Φεβρουαρίου 1848, κατευθύνονταν πρὸς τὴν αὐτοκρατορία τοῦ Μεγάλου Ἀσθενοῦς, τοῦ Σουλτάνου, καὶ κατ' ἔξοχὴν πρὸς τὴν Μακεδονία, ὅπου τοὺς Ἑλληνες χρῆστες τοῦ Βλαχικοῦ-λατινογενοῦς γλωσσικοῦ ἴδιωματος, τοὺς Βλάχους, αὐτοαποκαλουμένους Ἀρμάνους, μετονομάζουν Μακεδο - Ρουμάνους! Σημειωτέον δὲ ὅτι δὲ μὲν δρος εἶναι ἀδόκιμος, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ρουμανική ἐπιστήμη, οἱ δὲ διεκδικούμενοι διεπιστημονικά ἀποδεικνύονται Ἑλληνες.

Όμως παρὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἀρχικῆς σκοπιμότητας ἀντιπερισπασμοῦ τῆς κοινῆς γνώμης τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ συνακόλουθης ἀποφυγῆς διαταράξεως τῶν σχέσεων μὲ τοὺς ἰσχυροῦς γείτονες, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Βλάχους - Ἀρμάνους συνεχίζεται. Διότι λόγοι πολιτικοὶ κ.ἄ. διευκολύνονταν ἀνάμειξη τῆς μετέπειτα Ρουμανίας στὰ ξητήματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῶν Βαλκανίων, ἀν καὶ καθ' ὅμολογίαν ἐγκρίτων πολιτικῶν καὶ εἰδικῶν ἐπιστημόνων τῆς Ρουμανίας, π.χ. Al. Sturdza, J. Haikin, N. Iorga, E. Lozovan..., δὲν εἶναι χώρα βαλκανική!

Ἐπὶ πλέον διευρύνονται οἱ διεκδικήσεις, μεταξὺ τῶν ὅποιων συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ Σαρακατσάνοι, μολονότι ἀποκλειστικὰ μονόγλωσσοι ἐλληνόφωνοι, μὲ τὸ ἔωλο αἰτιολογικὸ δῆλον ἀρχαῖο ἐλληνικὸ κόσμο δὲν ὑπάρχει κτηνοτροφίᾳ!

Ο πλέον χαρακτηριστικὸς τίτλος δημοσιεύματος ἀνήκει στὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan, Sărăcăcianii. *Studiu asupra unei populaționi românești grecizate [Οἱ Σαρακατσάνοι, Μελέτη γιὰ ἓνα ρουμανικὸ πληθυσμὸ ἔξελληνισμένο], Dacoromania, 4, 1926, 924-959.*

Οσοι ὑποβληθοῦν στὸν κόπο νὰ ἀναγνώσουν τὸ κείμενο, ποὺ ἀκολουθεῖ, θὰ ἀντιληφθοῦν πόσο ἐπιτακτικὴ καὶ ἐφικτὴ εἶναι ἡ ἀναίρεση τῶν προπαγανδῶν καὶ πόσο εὐθύνεται ἡ ἐπίσημη ἐλληνικὴ πλευρά, πολιτικοὶ καὶ κρατικοδίαιτα ἰδρυματα, ποὺ ἐφησυχάζουν, ἀδιαφοροῦν, ἀδρανοῦν, ἀν καὶ ἀποσυντίθεται ἐθνικὰ ὁ Ἐλληνισμός, ἐφ' ὅσον ἥδη ἐπίλεκτα τμήματά του, μάλιστα καὶ μὲ ἐλληνικές ὑπογραφές, θεωροῦνται σάν... Μειονότητες! Μετὰ δὲ τὰ συμβαίνοντα στὴ

Νέα Γιουγκοσλαβία ὁ χαρακτηρισμὸς καθιστᾶ κατάδηλο τὸν κίνδυνο, ποὺ ἐλλοχεύει, ὅταν συνάμα συναρτᾶται μὲ παραπληροφόρη τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ὅτι τάχα στὴν Ἑλλάδα συντελεῖται... «γενοκτονία» Βλάχων, μὲ τοὺς ὅποιους ταυτίζονται καὶ οἱ Σαρακατσάνοι.

Ἐλληνικές ἀπόψεις, μάλιστα πρόσφατες, δηλωτικές ἐπιφανειακῆς ἐνασχολήσεως, ἐπίφοβης ἀπερισκεψίας καὶ ἀπαράδεκτης προκαταλήψεως, καθιστοῦν ἀνεπιάσθητα ὅχληρὲς τὶς ρουμανικές θέσεις, οἵ ὅποῖς ἄλλως τε εἶναι εὐεξήγητες. Ἐνδεικτικὴ δὲ πρόταξη τῶν πρώτων προλαμβάνει καὶ τὴν παραμικρὴν εἰκασία γιὰ ὅπουαδήποτε ἀντιδικία μὲ ξένους. Ἀρκοῦν οἱ ἡμέτεροι. Μόνη διέπουνσα σκέψη καὶ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς παραμένονυν κάποιες καίριες ἐπισημάνσεις, οἵ ὅποῖς συμβάλλουν ἐνδεχομένως στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθευτικῆς.

Στὸ δελτίο τῆς Ἐταιρείας Ἐλλήνων Φιλολόγων καταχωρίζονται τὰ ἀκόλουθα: «„Οτι οἱ νομάδες ποιμένες τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ βαλκανικοῦ χώρου, ποὺ καλοῦνται Σαρακατσαναῖοι καὶ ὅμιλοῦν μόνον Ἐλληνικά, ἀποτελοῦν τὴν μερίδα ἐκείνην τοῦ Ἐλληνικοῦ λαοῦ ποὺ ἀντιπροσωπεύουν κατὰ τὴν γνώμην ὅλων τῶν ἑρευνητῶν τὴν ἀρχαιοτάτην γηγενῆ μερίδα τῶν Ἐλλήνων κατοίκων τοῦ τόπου μας, πολὺ δὲίγοι „Ἐλληνες τὸ γνωρίζουν. Καὶ οἱ Σαρακατσαναῖοι εἶναι ἄσχετοι πρὸς τοὺς ἄλλους νομάδας ποιμένας ποὺ εἶναι δίγλωσσοι, ὅμιλοῦντες ἐκτὸς τῆς ἐλληνικῆς καὶ τὸ λατινογενὲς βλαχικὸν ἰδίωμα»¹.

Ἄσχετοι δὲν εἶναι οἱ Σαρακατσαναῖοι πρὸς τοὺς ὅμοτέχνους τους διγλώσσους, ποὺ αὐτοποκαλοῦνται Ἀρμάνοι (<α + romanus μὲ συγκοπὴ τοῦ -o-), ζωντανὰ μνημεῖα τῆς Ἀρμανίας (<Ρωμανίας), δπως οἱ Ἐλληνες τῶν ρωμαϊκῶν - μεσαιωνικῶν χρόνων ὀνομάζουν τὴ χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνομαστοῦ Ρώσου βυζαντινολόγου A. Vasiliev², ἀποδεκτὴ καὶ ἀπὸ τὸν διάσημο Ἐλληνα βυζαντινολόγο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Διονύσιο Ζακυθηνό³, ἀλλὰ ὅσοι πρεσβεύουν τὰ γραφόμενα στὸ ἄλλως ἔγκυρο ἔντυπο.

1. Πβ. *Πλάτων*, 42, 1990, 217. Δὲν εἶναι ἄσχετοι. Ἐχουν κοινὴ καταγωγὴ, ἐλληνική. Ἐκτὸς τοῦ K. Κούμα (βλ. κατωτέρω σημ. 99) καὶ ὁ Σέρβος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Dusan Popovici ἔξηγεν ὅτι εἶναι „Ἐλληνες, μὲ πρόσθετο γνώρισμα ἕνα ρωμανικὸ - ἀρμανικὸ - βλαχικὸ ἰδίωμα. Παρατίθεται ἡ συγκεκριμένη καὶ ἀκριβὴς ἐνδιαφέρουσα περιοπὴ του στὴ ρουμανικὴ γλώσσα - μετάφραση, προτυμότερη τῆς γλώσσας τοῦ πρωτοτύπου, σερβοκροατικῆς, ἐπειδὴ ἐπιτρέπει εὐχερόστερα τὴν ἀπ' εὐθείας ἀντίληψη τοῦ περιεχομένου: «Aromâni se deosebiau de Greci numai prin limba. Ei sunt “Eleni Vlahofoni” (adică Eleni cari vorbesc limba valahă) din Macedonia...» [«...Οἱ Ἀρμάνοι διακρίνονταν ἀπὸ τοὺς Ἐλληνες μόνο γλωσσικά. Αὗτοὶ εἶναι „Ἐλληνες Βλαχόφωνοι“ (δηλαδὴ Ἐλληνες οἵ ὅποιοι ὅμιλοῦν τὴ βλαχικὴ γλώσσα) τῆς Μακεδονίας...】]. Πβ. D. I. Popovici, *Despre Aromâni - O Tintarima*. Bucureşti 1934, 16.

2. Πβ. A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*. II. Bruxelles, 1950, 394: «Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...».

3. Βλ. D. A. Zakythinos, «Romania - Ρωμανία - Romania - Romanie», *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe*. Sonderdruck aus dem Internationalen Jahrbuch für

Στὴν περιοδικὴ ἔκδοση τῆς Ἐπιστημόνων Νομοῦ Καρδίτσας μὲ πρόθεση διευκρινήσεως ἐπαυξάνεται ἡ παραπληροφόρηση: «Βλάχοι ὀνομάζονται μὲ μὰ πλατειὰ σημασίᾳ τοῦ ὅρου πολλὲς κατηγορίες Ἑλλήνων μὲ κοινὸ σημεῖο τὴν ἐνασχόληση τους μὲ τὴν κτηνοτροφία. Ἔτσι βλέπουμε νὰ ὀνομάζονται “βλάχοι” ὅλοι οἱ ἐπαρχιῶτες ἀπ’ τοὺς ἀστούς, οἱ βουνίσιοι ἀπ’ τοὺς καμπίσιους, οἱ στεριανοὶ ἀπ’ τοὺς θαλασσινοὺς κ.λ.π. Μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ πολλὲς φορὲς ὀνομάζονται καὶ οἱ Σαρακατσαναῖοι βλάχοι κυρίως στὶς περιοχὲς ποὺ δὲν ὑπάρχουν οἱ βλάχοι μὲ τὴ φυλετικὴ σημασίᾳ τοῦ ὅρου...»⁴.

Ο συντάκτης τοῦ ἄρθρου, δάσκαλος, ὅγνοεῖ ὅτι ἥδη τὸ 1832 ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἴστορικὸς καὶ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους, ὁ Λαρισαῖος Κωνσταντῖνος Κούμας (1777-1836), διδάσκει στὸν δωδέκατο τόμο τῶν Ἰστοριῶν τῶν Ἀνθρωπίνων Πράξεων, τυπωμένο στὴ Βιέννη, ὅτι ὁ ὅρος Βλάχος δὲν ἐνέχει φυλετικὴ σημασίᾳ. Ἀπλούστατα σημαίνει λατινόφωνος⁵. Η δὲ φυλετικὴ προέλευση τῶν λατινοφώνων ποικίλλει, ἐφ’ ὅσον ἐκλατινίζονται πολίτες τῆς ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ὅλες τὶς φυλές, φυσικὰ καὶ Ἐλληνες, ὅπως σαφέστατα προσθέτει ὁ Κούμας⁶.

Στὸν ἡμερήσιο ἀθηναϊκὸ τύπο ἀφήνεται νὰ ἐννοεῖται σὰν ἐσκεμμένη παραποίηση, ὅπως συνάγεται ἀπὸ παρενθετικὴ ἐρώτηση, ἐνῷ μετὰ νεώτερη καὶ πειστικῶτερη τεκμηρίωση εἶναι δυνατὴ καὶ ἐπιτακτικὴ ἡ βελτίωση προγενέστερης γνώμης, ἀπορριπτικῆς τῆς ἐλληνικότητας τῶν Σαρακατσάνων. Πάντως στὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο ὁ Ἐλληνας συγγραφέας φέρεται νὰ διατείνεται:

Geschichtunterricht 1959/60. Braunschweig, 89. Στοὺς μονογλώσσους Ἐλληνες ὁ ὅρος Ρωμανία σώζεται καὶ μὲ τὴ μορφὴ τῆς κωφώσεως τοῦ ω σὲ ου. Πβ. Κ. Ν. Σάθας, *Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου ἢ ἴστορία Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων*. Ἐν Ἀθήναις 1865 (ἀνάτ. ἀνευ τίνος ἀλλοιώσεως ἐπιμελείᾳ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, ἐν Ἀθήναις 1914), 203: «οὐλὴ τὴν Ἐλλάδα, ποὺ τὴν ἐλέγασι Ρουμανία».

4. Πβ. Ἀθ. Γ. Μόσχος, «Σαρακατσαναῖοι. Ἀναφορὰ στὴν καταγωγὴ καὶ στὰ Τσελιγάτα», *Γνῶση καὶ Γνώμη*, Η' 1990-1991, 63α.

5. *Revue des Etudes Roumaines (RER)*, 7-8, 1961, 251, ὅπου ἐρμηνεία ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Giuliano Bonfante. Βλ. καὶ Ι. Γ. Μωραλίδης, «Βλάχοι καὶ Μπουρτζόβλαχοι. (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ ἐλληνικότητα τῶν ὀνομάτων)», *Λαός*, (Βέροιας), 1.11.1992, 7 κ.έ. «Ἡ ἐλληνικότης τῶν Φυλάχων - Βλάχων, Δαυλός, 134, 1993, 7781 κ.έ. «Βλάχος. (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος)», *Oἱ Καιροὶ* (Βέροιας), 21.10.1994, 1-2 καὶ 5, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Βλ. καὶ *Revista de Iсторie*, 34, 1981, 1515 σημ. 13. Ἐπίσης Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, «Οἱ Βλάχοι» τῶν βορείων Βαλκανίων μετὰ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση», *Πρακτικὰ ΙΖ' Πανελλήνιου Ἰστορικοῦ Συνεδροίου*, Θεσσαλονίκη 1997, 43 σημ. 1.

6. Κούμας, *Ιστορίαι*, 521-522. Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, «Valaques de Grèce», *Cahiers Balkaniques*, no 25, Les Oubliés des Balkans. Actes du Colloque du 24 au 26 octobre 1997. INALCO [Paris 1998], 89.

«Ούτως ή άλλως, ή θεωρία σύμφωνα μὲ τὴν ὅποια οἱ Σαρακατσάνοι εἶναι νομάδες Ἐλληνες ποὺ φτάνουν ώς τὴν ἀρχαιότητα δὲν μᾶς φαίνεται δρθή. Γιατί, μέσα στὴν ἄλλην καὶ τὴ λατινικὴ λογοτεχνία, σὲ κανένα συγγραφέα δὲν συναντοῦμε κάποιον ὑπαινιγμὸν γιὰ ὑπαρξη νομάδων ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους. Φαίνεται πραγματικὰ πώς ἔνας τέτοιος τρόπος ζωῆς δὲν ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν Ἐλλήνων»⁷.

Όμως τὸ χωρίο εἶναι τεχνήντως ἀποκομμένο, ὥστε νὰ συμπεριέλθεται ἀρνητικὴ τῆς ἐλληνικότητας τῶν Σαρακατσάνων, ἀν καὶ ἀπορρίπτεται διαχρονικὰ μόνον διάστημα. Οπως εὐκρινέστατα παρατηρεῖ ὁ Guboglo: «Κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Καρβαδία, οἱ σύγχρονοι Σαρακατσάνοι ἀποτελοῦν ἐν μικρὸν τμῆμα τοῦ μονίμου ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, τὸ διόποιον κατὰ τὸν 14ον αἰώνα αἱ διαμορφωθεῖσαι συνθῆκαι ἡνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς οἰκίας καὶ ἀσχολίας του καὶ νὰ εῦρῃ ἀσύλον ἀνὰ τὰ δάση, ἀσχολούμενον μὲ τὴν κτηνοτροφίαν...»⁸.

Γιὰ τὴν ἀναγωγὴ τῆς διαμορφώσεως τῆς γλώσσας τῶν Σαρακατσάνων στὸν ἴδιο αἰώνα, 14ο, ἡ ὅποια εἶναι συνεπής μὲ τὴν ἐρμηνεία ἐμφανίσεώς τους, δὲν ἐπικρίνεται ὁ Ἐλληνας συγγραφέας. Ως ἀσυνεπής δὲ – κατὰ τὸν Guboglo – κρίνεται, ἐπειδὴ ἐπικαλεῖται στοιχεῖα τῆς Ἀνατολικής Κομητηνῆς γιὰ προγενέστερη χρονολόγηση νομαδικῆς ζωῆς στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο.

Ωστόσο ἡ καταφυγὴ πληθυσμῶν στὰ δυσπρόσιτα δρεινὰ συγκροτήματα, ὅπου κατ’ ἀνάγκην ἐπιδίδονται στὶς κτηνοτροφικὲς ἐνασχολήσεις, ἰστορεῖται ἡδη γιὰ τὴν περίοδο τῶν ἐπιδρομῶν στὸ δυτικὸ ωραϊκὸ κράτος καὶ πρὸ πάντων μετὰ τὴ διάλυσή του⁹. Αναφέρονται δὲ καὶ γιὰ τὸν ἐλληνικὸ χῶρο ἀνάλογα φαι-

7. Ἐλευθεροτυπία (Ε), 17.1.1993, δύον ό «ἐπιμελητής» τῶν βλαχολογικῶν συνονθυλευμάτων Γ. Ἐξαρχος, ἐπιφρεπής στὴν πρόκληση συγχύσεων, σπουδασμένος ἄλλως τε στὸ καθεστὼς Τσαουσόσκου, στὸ διόποιο μὲ κομματικὰ διαπιστευτήρια καὶ χωρίς ἔξετάσεις γίνεται ὑπότροφος καὶ ἀναγορεύεται «δρας Οἰκονομολόγος - Περιφερειαλόγος», ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκδώσει τὴ διατροφή του, δημοσιοποιεῖ ἐλλειπτικὰ τὴ γνώμη τοῦ Γ. Καρβαδία, παρουσιάζοντάς τον ἀρνούμενο τὴν ἐλληνικότητα τῶν Σαρακατσάνων. Τὸ ἀντιδεοντολογικὸ ἐγχείρημα δὲν ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ ἐλάττωμα τοῦ Γ. Ε. «Οταν δὲν ἀφοροῦται ἀπὸ πρόθεση, εἶναι ἀδυναμία του γιὰ κατάληψη καὶ ἐλληνικοῦ κειμένου, ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ ἀναφορά του σὲ δημοσίευμά μου, τοῦ ὅποιου, καθ’ διμολογίαν του, δὲν ἔννοει τὴ σκοτιμότητα, ἀν καὶ ἀναγράφεται εὐκρινέστατα. Χαρακτηρισμὸ του βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», Νέα Εστία, Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία. Χριστούγεννα 1992, 141 σημ. 52. Ἐπίσης βλ. Δημ. Λ. Τάγκας, «Ντροπή!!!», Τὰ σαρακατσάνικα Χαιρετήματα, 20 Ιανουάριος - Φεβρ. 2006, 7. Ν. Ἡλ. Κατσαρός, Τὰ σαρακατσάνικα τεσλιγράτα τοῦ Βερμίου..., Λάρισα 2009, 22, 26-28.

8. M. Guboglo, «Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς προελεύσεως τῶν Σαρακατσάνων», Μτφρ. Ἀσπ. Οἰκονομίδου. Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας (ΔΣΒ), 27, 1970, 110.

9. V. Bulgari, «Quelques observations en marge d’ une étude d’ ethnographie. Les Roumains, pasteurs nomades, autochtones des pays balkaniques et «colonisateurs» de la Transylvanie?»,

νόμενα¹⁰ παρὰ τὶς προβαλλόμενες ἀντιρρήσεις. Ἐξ ὅλου στὰ Καρπάθια ἀποδίδουν τὴν ἐπιβίωση τῶν προγόνων τους οἱ Ρουμάνοι, οἱ ὅποιοι ἐν τούτοις ἀποκλείοντα παρόμοιο ἐνδεχόμενο καὶ γιὰ μικρὸ τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπως εἶναι οἱ Σαρακατσάνοι.

Ἄλλὰ οἱ πηγές, ἀρχαιολογικὲς καὶ φιλολογικές, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴν στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα κτηνοτροφικοῦ βίου ὅλων τῶν μορφῶν, μεικτοῦ – γεωργοκτηνοτροφικοῦ, ἥμινομαδικοῦ – ἐποχικῶν μετακινήσεων καὶ νομαδικοῦ.

Ο καθηγητὴς τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας στὸ πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Γ. Χουρμούζιάδης ἀνάγει τὴν ἔνασχόληση τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας μὲ τὴν κτηνοτροφία σὲ χρόνους προϊστορικούς: «Μέ βάσι τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα θὰ πρέπει νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι τὸν κτηνοτροφικὸ πλοῦτο τῶν νεολιθικῶν τροφοπαραγωγικῶν δραστηριοτήτων τὸν ἀποτελοῦσαν μικρὰ καὶ εὐκολομετακινούμενα κοπάδια μὲ αἰγοπρόβατα, βοοειδῆ, γυνορούνια καὶ μερικὰ πουλερικά... Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς ἡ κτηνοτροφία στοὺς νεολιθικοὺς οἰκισμοὺς τῆς Θεσσαλίας (καὶ ἵσως ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδας) εἶχε ἀναπτυχθεῖ μέχρι τὰ χρόνια τῆς πρώιμης χαλκοκρατίας στὴ μορφὴ τῆς οἰκοτεχνίας. Ἀποτελοῦσε δηλαδὴ τὸ ἀντικείμενο ἐργασίας τῶν νεολιθικῶν τροφοπαραγωγῶν μέσα στὰ πλαίσια τῶν οἰκογενειακῶν ἐργασιακῶν δραστηριοτήτων καὶ ἀντιμετωπιζόταν ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη μιᾶς μικροπληθυνσιακῆς ὁμάδας παράλληλα μὲ τὴν ἄλλη τροφοπαραγωγικὴ δραστηριότητα στὰ ἐπίπεδα τῆς τροφοπρομήθειας γενικά. Πιθανὸ στὶς ἀναγκαστικὲς μετακινήσεις γιὰ λόγους διατροφῆς τῶν ζώων νὰ τὶς ἀντιμετώπιζε ὅλη ἡ κοινότητα μέσω καὶ τῶν προωθημένων της θέσεων, ποὺ θὰ εἶχαν στὸ μεταξὺ ἀπὸ ἀνάγκες καθαρὰ οἰκονομικὲς ἴδρυθεῖ στὸ χῶρο τῆς διακονιοτικῆς περιοχῆς»^{10a}. Ἀνάλογα συμπεράσματα συνάγει καὶ γιὰ τὴν Ἡπειρο ὁ Θ. Ι. Παπαδόπουλος¹¹, καθηγητὴς ἐπίσης τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας στὸ πανεπιστήμιο τῶν Ιωαννίνων, μάλιστα δὲ συσχετίζει τὸν κτηνοτροφικὸ τρόπο ζωῆς τῶν προϊστορικῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν εἰκόνα τῶν συγχρόνων Βλάχων, ἐπικα-

Revue Roumaine d'Histoire (RRH), 4, 1965, 996.

10. Βλ. A. E. Vacalopoulos, «La retraite des populations grecques vers des régions éloignées et montagneuses pendant la domination turque», *Balkan Studies*, 4, 1963, 265-276. Πβ. καὶ André et Jean Sellier, *Atlas des peuples de l'Europe centrale*, La Découverte 1991, 132: «Les Roumains – comme la majorité des historiens – pensent que les descendants des populations romanisées de Dacie se sont maintenus sur place (notamment en Transylvanie) à travers les siècles, quite à se réfugier dans les montagnes (Carpathes méridionales) lors des invasions».

10a. Πβ. Γ. Χ. Χουρμούζιάδης, «Εἰσαγωγὴ στὸ νεολιθικὸ τρόπο παραγωγῆς». *Ἀνθρωπολογικά*, 1, 1980, 128.

11. Βλ. Θ. Ι. Παπαδόπουλος, «Η ἐποχὴ τοῦ λίθου στὴν Ἡπειρο», *Δωδώνη*, 3, 974, 133-

λούμενος καὶ τὸν Higgs¹². Ὁ Αγγλος N. G. L. Hammond, διδότιμος καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Bristol, ἐπεκτείνεται στὴ Μακεδονία: «Οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες φαίνεται ὅτι διήνυσαν τὰ ἴδια στάδια: τὸ πλήρως νομαδικὸ μὲ κέντρο τὴ Λεβαίη στὰ Πιέρια (ὅπως τὸ Βλαχολίβαδο τῶν Βλάχων τοῦ Ὄλυμπου)»¹³. Ἐπὶ πλέον παραλληλίζει τὴν κτηνοτροφικὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ τῶν Βλάχων τῆς Σαμαρίνας, Ἀρδέλλας καὶ τοῦ Περιβολιοῦ.

Ἡ ἐνασχόληση Ἑλλήνων μὲ τὴν κτηνοτροφία σὲ δἰλες πάντοτε τίς μορφές της διαπιστώνεται συχνὰ στὴν ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία μὲ πρῶτες πηγὲς τὰ ἔργα τοῦ Ὄμηρου. Ὁ καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyóni τούτου: «Ἀπὸ τὴν Ὅμηρικὴ περίοδο, ἡ κτηνοτροφία αἴγοπροβάτων ἀποτελοῦσε σημαντικὸ κλάδο τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς»¹⁴. Στὴν περίφημη ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα, τοῦ ὁποίου ή ἐπικράτεια ἐκτεινόταν ἀπὸ τὴ θεσσαλικὴ Φθία ἕως τὴν Ιωλκὸ καὶ τὸ Πήλιο, ὁ Ὅμηρος φιλοτεχνεῖ σαγηνευτικὲς πτυχὲς ὀγροτοποιμενικῆς ζωῆς, ὅπως ἄλλως τε ἐπισημαίνονται ἥδη ἀπὸ τὸν εἰδικὸ ἐρευνητὴ καὶ διδάκτορα τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου M. Γκιόλια: «Ἀναφέρει – ὁ Ὅμηρος – κοπάδια ἀπὸ πρόβατα καὶ ἀγέλες βιδιῶν ποὺ ποτίζονται σὲ λίμνες καὶ ποτάμια· σκύλους ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ ζωντανὰ καὶ μάχονται μὲ λιοντάρια· ἄλογα γοργόποδα κι εὐκίνητους ἀναβάτες ποὺ φρουροῦν ὅπλισμένοι τὰ κοπάδια· λιβάδια μὲ κάτασπρα πρόβατα καὶ στάνες καὶ μαντριὰ καὶ καλύβες νὰ μένουν οἱ μηλοβοτῆρες· κοπέλες νὰ φέρουν χορεύοντας στοὺς γονεῖς τους βόδια ἀπὸ τοὺς μηνοστήρες· στάβλους γεμάτους ζῶα καὶ προβατοβοσκοὺς νὰ λαλοῦν εύτυχισμένοι τὶς φλογέρες τους (Ιλ. Σ 573-590)»¹⁵.

Παράδοση κτηνοτροφικοῦ τρόπου ζωῆς διασώζει καὶ ὁ τραγικὸς ποιητής Σοφοκλῆς στὴν τραγῳδία του *Oίδίποντος Τύραννος*. Ἀναφέρεται δὲ στὴ Βοιωτία¹⁶ (στίχοι 1133-1139):

Κοῦδέν γε θαῦμα, δέσποτ' ἀλλ' ἐγὼ σαφῶς
ἀγνῶτ' ἀναμμινήσκω νιν. Εὗ γάρ οἶδ' ὅτι

134.

12. Ἐπίσης, αὖτ., σημ. 1 καὶ 2, ὅπου καὶ παραπομπή: Higgs, *Proceedings of the Prehistoric Society (PPS)*, 32, 1966, 27.

13. Πβ. Μακεδονία. 4000 χρόνια ἐλληνικῆς ἴστορίας καὶ πολιτισμοῦ. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε., Ἀθήνα 1982, 78.

14. Πβ. M. Gyóni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge», *Byzantinoslavica*, 12, 1951, 39-40.

15. Πβ. M. A. Γκιόλιας, Ἀγροτικὴ οἰκονομία καὶ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Θεσσαλία, Ἀθήνα 1989, 15.

κάτοιδεν, ἦμος τὸν Κιθαιρῶνος τόπον
οὐ μὲν διπλοῖσι ποινίοις, ἐγώ δ' ἐνὶ
ἐπλησίαζον τῷδε τάνδρι τρεῖς ὅλους
ἔξ ἥρος εἰς ἀρχοῦρον ἐκμήνους χρόνους·
χειμῶνα δ' ἥδη ταμά τ' εἰς ἔπαυλ' ἐγώ
ἥλινον οὐτός τ' εἰς τὰ Λαῖσον σταθμά.

Ο Ουγγρος ρωμανιστής - βαλκανολόγος Gyóni, ὁ ὅποιος σὲ μελέτημά του τὴν Σοφόκλεια περιγραφή καταχωρίζει στὸ ἀρχαιοελληνικὸ πρωτότυπο, συσχετίζει αὐτὴν μὲ τὶς ἐποχικές μετακινήσεις τῶν Βλάχων τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου¹⁷.

Ἀρχιβῆς ὁ Ἰδιος τρόπος κτηνοτροφικῆς ζωῆς ἐφαρμόζεται καὶ στὴ γειτονικὴ Εὔβοια, σύμφωνα μὲ μαρτυρίᾳ τοῦ Δίωνος Χρυσόστόμου: «Τοῦ μὲν γὰρ χειμῶνος ἐν τοῖς πεδίοις ἐνέμιμεν, νομὴν ἵκανὴν ἔχοντες καὶ πολὺν χυλὸν ἀποκεύμενον· τοῦ δὲ θέρους ἀπηλαύομεν εἰς τὰ ὅρη»¹⁸.

Προσφύεστατα, μάλιστα τόσο πρώιμα, ἥδη τὸ 1874, ὁ Βουλόδημος βλέπει ἀπαράλλαχτο διαχρονικὰ τὸν κτηνοτροφικὸ τρόπο ζωῆς στὴν Ἑλλάδα: «Πλουσίαν δὲ καὶ ποικίλην νομὴν εὑρισκον τὰ ποίμνια πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν δρεινοτάτων χωρῶν, ὡς νῦν ἔτι, ἐν καιρῷ θέρους, ὅτε αἱ πεδιάδες ἥσαν σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν κεκαυμέναι ὑπὸ τοῦ ἥλιου»¹⁹.

Σταθερὰ διατηρεῖται ἡ μορφὴ αὐτὴ τῆς κτηνοτροφικῆς ζωῆς, «τουλάχιστον ἀπὸ τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς», ὅπως ὁρίζει ὁ Ἀλέξανδρος Σίνος, «μέχρι σήμερον»²⁰, γράφοντας μεταπολεμικά. Ἐπικαλεῖται δὲ καὶ τὴ γνώση τοῦ Maull, ἡ οποία βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου, περ-

16. Βλ. καὶ Μάρκος Ἀ. Γκιόλιας, *Ἡ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαία Ἀττική*, Ἀθήνα 1989.

17. Gyóni, ἔ.ἄ. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ο Ἕιχτάλ καὶ τὰ ἐλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου», *Μετέωρα*, 38-39, 1984-1985, 32-34, καὶ τὸ μικρὸ ἐπιστολιματο μελέτημα, «Βλάχικος γάμος», *Καθημερινή*, 5.3.1982.

18. Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκός*, 14.

19. Χ. Ι. Βουλόδημος, *Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*. Ἐν Ἀθήναις, 1874, I, 27. Βλ. καὶ Θεοδόσιος Β. Βενιζέλος, *Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων* πρόδεις δην παραβάλλεται ἐνιαχοῦ καὶ ὁ τῶν νεωτέρων. Ἐν Ἀθήναις 1873, 175-176, ὅπου κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο: «Περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι προβατευτικῆς καὶ κτηνοτροφίας». Stella Georgoudi, «Problèmes de transhumance dans la Grèce ancienne», *Revue des Etudes Grecques (REG)*, 87, 1974, 155-185, ὅπου γενικὴ θεώρηση μὲ πλούσια ἔνετη βιβλιογραφία, ἴδιως δὲ σελ. 161 σημ. 18, γιὰ κτηνοτροφικὸ τρόπο ζωῆς στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, Νάξο, Κῶ, Κορίτη ι.ἄ. Βλ. καὶ *Πλάτων*, 38, 1986, 105, ὅπου ὁ Σωτ. Θ. Λυριτζῆς καταχωρίζει τετράστιχο τοῦ Ὁρατίου γιὰ τὴν κτηνοτροφία τῆς Ἀρκαδίας.

20. Βλ. Ἀλ. Γ. Σίνος, *Ἡ γεωγραφικὴ ἐνότης τοῦ ἐλληνικοῦ μεσογειακοῦ χώρου. Β'*,

νώντας σχεδόν άπαρατήρητη παρὰ τὴν προφανή σπουδαιότητά της: «Ἡ κυριαρχοῦσα γενικῶς μιօρφὴ τῆς κτηνοτροφίας καὶ τὸ εἶδος τῶν κτηνῶν, ἔχει πλήρως προσαρμοσθῆ μὲ τὸ ξηρὸν κλῖμα καὶ τὸ ἄγονον τοῦ ἐδάφους, καὶ ἡ κτηνοτροφία μεγάλων ζώων ὑποχωρεῖ τελείως πρὸ τῆς κτηνοτροφίας μικρῶν ζώων, τῶν προβάτων καὶ αἰγῶν... Ἡ ἀδυναμία τῆς διατροφῆς εἰς σταύλους, λόγῳ ἐλλείψεως χόρτου καὶ ἡ πτωχεία τοῦ ἐδάφους, τοῦ ὅποιον ἡ βλάστησις ἀνανεοῦται μόνον ἄπαξ τοῦ ἔτους – εἰς τὰς πεδιάδας τὸν χειμῶνα καὶ εἰς τὰς ὅρη τὸ θέρος – ἔχουν ἐπιβάλει εἰς τὴν κτηνοτροφίαν τὸν νομαδικὸν τύπον. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν νομάδων ποιμένων συνοδευομένων μὲ ἡμιόνους, ὄνους... ὡς ζῶα μεταφορικά, ... καὶ φυλασσομένων ἀπὸ ἡμιαγρίους σκύλους, προξενοῦντας τὸν φόβον εἰς ὅλους τοὺς ταξιδιώτας ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος (Ὀδυσσεὺς) μέχρι σήμερον, πορεύονται τὰ ποιμνια κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνοίξεως (τέλος Ἀριλίου - Μαΐου) εἰς τὰς ὅρη καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα (τέλος Ὁκτωβρίου) ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου καταβάλλουν εἰς τὰς Κοινότητας διὰ τὴν χρῆσιν τῶν βισκοτόπων, ἵνα μίσθωμα. Τὸ βαθύπεδον περὶ τὸ Μεσολόγγιον, αἱ Θεσσαλικαὶ πεδιάδες, ἡ Κάτω Μακεδονία καὶ αἱ Μικρασιατικαὶ κοιλάδες, ἀποτελοῦν περιζήτητα χειμαδιά... Παρὰ τοὺς νομάδες τούτους ποιμένας κατοικοῦν ἐπίσης (Πελοπόννησος) καὶ ἡμινομαδικοὶ πληθυσμοὶ εἰς ἄγονα χωρία, ὅπου οἱ χωρικοὶ τὰ ἐγκαταλείπουν τὸν χειμῶνα διὰ ν' ἀναζητήσουν τὰ βισκοτόπια τῶν πεδιάδων...»²¹.

Καθορίζοντας τὶς κτηνοτροφικὲς μεταναστευτικὲς ἀρτηρίες, τὶς δόποιες ὁ Cvijić περιγράφει λεπτομερῶς, ὁ Maull καταλήγει ὡς ἔξῆς: «Πολλαὶ μεταναστευτικαὶ ὁδοὶ εἶναι σήμερον ἐγκαταλειμμέναι. Αἱ πλεῖσται ὅμως τούτων εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν χρήσει, ὅπως εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, καὶ πιστοποιοῦν ποιὸν σπουδαῖον ρόλον παίζει ἡ κτηνοτροφία ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς χερσονήσου [Βαλκανικῆς]»²². Τὰ δὲ αἴτια τῆς συρρικνώσεως τῆς κτηνοτροφίας ἐποχικῶν μετακινήσεων καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν μεταναστευτικῶν ὁδῶν ἐρμηνεύονται μὲ ἀκρίβεια ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ θέμα ἡ παρεμφερῆ, ὅπως τῆς γεωργίας. Μεταξὺ αὐτῶν προέχουσα θέση ἀνήκει καὶ στὸν καθηγητὴν Χρ. Εὐελπίδη²³.

Ἐπομένως ἀποτελεῖ μύθευμα ἡ θεωρία περὶ ἀνυπαρξίας κτηνοτροφικοῦ βίου στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες καὶ συνακόλουθης ἔενικῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσάνων. Ἐξ ὀλοκλήρου δὲ ἀνατρέπεται χάρη στὰ ἀρχαιολογικὰ εύρηματα καὶ στὶς ἀδιάφευστες μαρτυρίες ἀρχαίων Ἕλλήνων, καθὼς καὶ Λατίνων, συγγραφέων, Ὁμήρου, Ἡσιόδου, Ἀριστοτέλους, Ξενοφῶντος, Πολυβίου, Στράβωνος,

²¹ Αθῆναι 1946, 21.

22. Otto Maull, *Griechisches Mittelmeergebiet*, 1925, 41-42.

22. Ot. Maull, *Lander Kunde von Südeuropa*, Leipzig 1929, 350, καὶ J. Cvijić, *La Péninsule Balkanique*, Paris 1918, 177-184.

Αθηναίου, Αίλιανοῦ, Ἀρριανοῦ, Πλουτάρχου, Λουκρητίου, Βάρρωνος κ.ἄ., θησαυρισμένες σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων διακεκριμένων ἐπιστημόνων, ὅπως εἶναι οἱ καθηγητὲς Κεραμόπουλος²⁴, Πέτσας²⁵, Δάκαρης²⁶, Σαρικάκης²⁷, Glotz²⁸, Robert²⁹, Lozovan κ.ἄ.

Ο τελευταῖος, Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Κοπεγχάγης, ἀνα-

23. Βλ. Χρ. Εὐελπίδης, *Η Γεωργία τῆς Ἑλλάδος*, Αθῆναι 1944, 85.
24. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, *Η Δυτικὴ Μακεδονία, ὁ πολιτισμός της καὶ ὁ Πλούταρχος*. Θεσσαλονίκη 1940. – «Ο Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», *ΕΕΒΣ*, 23, 1953, 65-73. – «Ο Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», *ΕΕΦΣΠΑ*, 4, 1953-1954, 55-59.
25. Φ. Μ. Πέτσας, «Ἡπειρος. Κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Ἡπειρος*, 1, 1978, 5-14. – «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες. Ἡπειρος καὶ Ἡπειρώτες», *Ἡπειρος*, 1, 1979, 51-53. – «Στοιχεῖα ἀπὸ τίς σχέσεις Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας», *Θεσσαλικά Χρονικά (ΘΧ)*, 15, 1984, 37-46.
26. Σ. Δάκαρης, *Οἱ γενεαλογικοὶ μύθοι τῶν Μολοσσῶν*, Αθῆναι 1964. – *Ἡ κτηνοτροφία στὴν ἀρχαίᾳ Ἡπειρῷ*, Ιωάννινα 1976.
27. Θ. Σαρικάκης, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἴστοριαν τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας (167-31 π.Χ.)», *AE*, 1964, 105-119. – «Συμβολὴ εἰς τὴν ἴστοριαν τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους», *Ἑλληνικά*, 19, 1966, 193-215.
28. G. Glotz, *Ιστορία τῆς Ἑλλάδος*. Μτφρ. Τ. Τ. Τζαβέας, Αθῆναι 1954, I, 27 κ.ἄ.
29. L. Robert, «Bergers grecs», *Hellenica* VII, 152-160. – «Monnaies d’Olympos», *Hellenica* X, 185-186. – *Etudes Anatoliennes*, Paris 1937, 74. – «Recherches épigraphique», *REA*, 62, 1960, 304-306 = *Opera Minora Selecta*, Amsterdam 1969, II, 820-822. Βλ. καὶ C. Newmann - Partsc, *Physikalische Geographie von Griechenland mit besonderer Rücksicht auf das Alterthum*, Breslau 1885, 402-403. J. Dedijer, «La transhumance dans les pays dinariques», *Annales de Géographie*, 25, 1916, 351. J. Psicharis, «La chèvre chez Homère, chez les Attiques et chez les Grecs modernes», *Bibl. Haut. Et. Soc. Hist.*, 231, 1922, 303-346. Fr. Stählin, *Das Hellenische Thessalien*, Stuttgart, 1924, 196 καὶ σημ. 3. Y. Béquignon, *La valée du Spercheios des origines au IVe siècle*, Paris 1937, 4, 89-90. P. Chantraine, «Sur l’emploi de “κτήματα” au sens de “betail, cheptel”, *Rev. Phil.* 1946, 5-11. K. L. Mc Kay, «The Oxyrhynchus Historian and the outbreak of the “Corinthian War”», *Class. Rev.*, N.S., 3, 1953, 6-7. H. Michel, *The Economics of Ancient Greece*², Cambridge 1957, 59. W. K. Pritchett and B. L. Van der Waerden, «Thucydidean Time-Reckoning and Euctemon’s Seasonal Calendar», *BCH*, 85, 1961, 17-52. P. Faure, *Fonctions des Cavernes crétoises*, Paris 1964, 56-59. P. Roesch, *Thespies et la Confédération bœotienne*, Paris 1965, 212-213. L. Moretti, «Epigraphica 7», *Rivista di Filologia*, 94, 1966, 290-299. I. A. F. Bruce, *An historical Commentary on the Hellenica Oxyrhynchia*. Cambridge 1967, 118-119. V. Ehrenberg, *Der Staat der Griechen* (μετφρ. Ἱταλ. *Lo Stato dei Greci*, Firenze 1967), 18. H. Van Effenterre - M. Bougrat, «Les frontières de Lato», *Κοιτικὰ Χρονικά (ΚΧ)*, 21, 1969, 40-41, 47. E. Benveniste, *Le Vocabulaire des institutions indo-européennes*. I. Paris 1969, 40. F. Sokolowski, *Lois Sacrées des Cités grecques*, Paris 1969, 135-136, 199. M. Austin et P. Vidal - Naquet, *Economies et sociétés en Grèce Ancienne*, Paris 1972, 312-313. R. Martin, «Rapports entre les structures urbaines et les modes de division et d’exploration du territoire», in M. I. Finley, *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris 1973, 110. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Δραγάτης, δραγατεύω,

τρέπει καὶ τὸ γλωσσικὸ ἐπιχείρημα συμπατριωτῶν του, οἱ ὅποιοι μὲ βάση ἀριθμητικὰ ἀσήμαντο λεξιλόγιο ἑλληνικοῦ καὶ ρωμανολατινικοῦ ἐτύμου, ἐκλαιμβανόμενο ὡς ἴδιαζον στοὺς Σαρακατσάνους ἵσχυοίζονται ὅτι οἱ χρῆστες του καταγονται ἀπὸ Ἀρμάνους, τοὺς διγλώσσους Βλάχους, καὶ ὅτι βαθμαῖα ἔξελληνισθηκαν. Ἐνδεικτικὰ καταχωρίζονται οἱ ἐτυμολογύμενες ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα λέξεις, κοινὲς στοὺς Σαρακατσάνους καὶ Ἀρμάνους, κόθρους - κόθουρος, κύλλος - τσιοῦλος, καὶ λέξεις ρωμανολατινικῆς ἐτυμολογίας buca - μπούκα - μπουκιά, cyprum - κυπρί, μπλιόρα, βιτούλα - βιτούλη κ.ἄ.³⁰

Ο καθηγητής Lozovan, μελετώντας τὸ σύγγραμμα τοῦ Rohlfs³¹ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἐντοπίζει 30 λέξεις ἑλληνικὲς ἀγροτοκτηνοφικῆς ζωῆς, κοινὲς στὶς ιταλικὲς διαλέκτους τῆς νότιας Ἰταλίας καὶ Ρουμανίας, παράλληλα δὲ 127 κοινὰ φωνητικὰ καὶ μορφολογικὰ φαινόμενα³², ποὺ σημαίνουν ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενο σκεπτικὸ καὶ ἐπιχειρηματολογίᾳ οἱ Ρουμάνοι εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς! Συντρέχει δὲ καὶ ἵσχυρότερος λόγος. Στὴν παραδονάβια Δακία κατὰ τὴν μακραίωνη διαχρονικὴ παρουσία Ἑλλήνων ἀσκοῦνται ἀνεξίτηλες ἐπιδράσεις, οἱ ὅποιες ὀδηγοῦν τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου N. Bănescu στὸν χαρακτηρισμὸ «ἀληθινῆς γετο-ἑλληνικῆς χώρας» καὶ στὴν παρατήρηση τῆς συνεχίσεως τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, μάλιστα δὲ καὶ χοήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ στὴν ὑπαιθρῷ μὲ τὸν ἀγροκτηνοφικὸ πληθυσμό, ἀκόμη καὶ στὸν 3ο αἰ. μ.Χ.³³

Τὰ συμπεράσματα Bănescu ἐπικυρώνονται καὶ ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Σόφιας G. Mihailov³⁴, ἀπὸ μητέρα Ἑλληνίδα, μὲ

γλωσσικὴ μαρτυρία ἀρχαίων Περραιβῶν», *Περραιβία*, 1976, 13-14.

30. Παραδείγματα περισσότερα, παραπομπές καὶ ρουμανικὲς θέσεις βλ. Petja Asenova, «Sur les éléments autochtones du parler des Karakatchans de Bulgarie», *Linguistique Balkanique*, 21, 1978, 21-30.

31. G. Rohlfs, *Etymologisches Wörterbuch des unteritalienischen Grätzität*, Halle 1930.

32. E. Lozovan, «Unité et dislocation de la Romania orientale», *Orbis*, 3, 1954, 134 σημ. 2.

33. Πβ. N. Bănescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Néa Πολιτική*, 9, 1937, 1055 κ.ἄ.: «un véritable pays géto-grec». «Cette action de la culture hellénique ne s'est point arrêtée avec la conquête des Romains». «A Ulmetum, la vaste communauté rurale du centre de la Scythia - Minor, on parlait et on écrivait le grec». «On peut longtemps parler de "Mix-hellènes" dans ces régions danubiennes».

34. G. Michailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I-IV, Serdicae 1956-1966. I², 1970. Βλ. καὶ γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς τῶν ἐπιγραφῶν: G. Michailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie*, Sofia 1943. Ἐπίσης βλ. S. Stati, «La langue des inscriptions grecques de Dobroudja», *LB*, 6, 1963, 29-33. Ἀχ. Γ. Λαζάρο, «Οἱ Βλάχοι τῶν Βαλκανίων», *Ο ἄγνωστος Ἑλληνισμός τῶν Βαλκανίων. Εταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου*. [Αθήνα 1996], 58.

σειρὰ τόμων ἐλληνικῶν ἐπιγραφῶν. Τὴν ἔνταση καὶ τὸ εὔρος τῆς ἐλληνικῆς ἐπιδράσεως τονίζει ἐνωρίτερα ὁ διάσημος Ρουμάνος ἀρχαιολόγος καὶ ἴστορικὸς Vasile Pârvan, ὁ ὅποῖος μελετώντας τὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ ἴστορικὰ δεδομένα φθάνει στὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Δουνάβεως ὡς ποταμοῦ ἐλληνικοῦ³⁵! Σὲ μεγαλύτερο δὲ μελέτημά του παρακολουθεῖ τὶς μετακινήσεις Ἑλλήνων ἀπὸ τὰ βορειοηπειρωτικὰ παραλιακὰ κέντρα στὴν ἐνδοχώρα τῆς χερσονήσου ἕως τὸν «ἐλληνικὸν» Δούναβι³⁶. Βέβαια προηγεῖται στὶς ἀξιολογήσεις τῶν διεισδύσεων Ἑλλήνων στὴν χερσόνησο ἀπὸ ὅλους τοὺς ὅριζοντες ὁ Hatzfeld³⁷ καὶ ἀκολουθοῦν oī Digović³⁸, Κεραμόπουλος³⁹, Gitti⁴⁰, Vinja⁴¹, Condurachi⁴², Nikolanci⁴³, Parović - Pešican⁴⁴, Garašanin⁴⁵, Braccesi⁴⁶, Glodariu⁴⁷, Pippidi⁴⁸, Picard⁴⁹ κ.ἄ.⁵⁰

35. Πβ. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, 27: «Ce qui est, en tout cas, très sûr, c' est que vers 500 av. J. Chr. le Danube, jusqu' au confluent du Sereth, était une rivière grecque...».

36. V. Pârvan, *Dacia. Civilizatîile stârvechi din regiunile Carpatodanubiene*, Madrid, 1956, 155-156.

37. J. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique*, Paris 1919, 20 σημ. 2.

38. P. Digović, *La Dalmatie et les problèmes de l' Adriatique*, Lausanne, 1944, 64.

39. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικά*, 2, 1941-1952, 488-555.

40. A. Gitti, «Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico», *La Parola del Passato (PP)*, 7, 1952, 161-197. Bλ. καὶ B. L. Beaumont, «Greek influence in the Adriatic sea before the IVth cent. B.C.», *Journal of Hellenic Studies (JHS)*, 52, 1936, 101.

41. V. Vinja, «Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique», *Ziva Antika (ZA)*, 5, 1955, 118-126, – «Le grec et le dalmate», *Zeitschrift für Balkanologie (ZB)*, 5, 1967, 203-206.

42. E. Condurachi, «Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne», *Actes du VIII Congrès International d' Archéologie Classique*, Paris 1963, 116. – «L' ethnogenèse des peuples balkaniques: les sources écrites», *Symposium international sur l' ethnogenèse des peuples balkaniques*, Plovdiv, 23-28 avril 1969, Sofia 1971, 267.

43. M. Nikolanci, «Contacts gréco-illyriens sur la côte de l' Adriatique», *Archaeologia Iugoslava (AI)*, 5, 1964, 49-60.

44. M. Parović - Pešican, «Les Illyriens au contact des Grecs», *AI*, 5, 1964, 61-81.

45. Bλ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne*. (Colloque International Mamaia - Roumanie, 1-8 septembre 1968), Bucarest 1970, 291.

46. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971. (Β' ἔκδ. 1977).

47. I. Glodariu, *Relatii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică si romană*, Cluj 1974.

48. D. M. Pipidi, *I Greci nel basso Danubio*, Milano 1971. – *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, Bucuresti - Amsterdam 1975. Bλ. καὶ V. Pârvan, *Începuturile vietii romane la gurile Dunării*. Editia a II-a îngrijită și adnotată de R. Vulpe. Editura științifică. Bucuresti 1974, 193 σημ. 314, ὅπου ὁ ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως ἀκαδημαϊκός R. Vulpe σημειώνει ὑπαρξην Ἑλλήνων, ὅχι μόνον ἐπήλυδων ἀλλὰ καὶ αὐτοχθόνων! Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὰ καὶ πολιτιστικὰ Βαλκανικῆς», *Πλά-*

Παρὰ τὶς καθόδους καὶ ἐγκαταστάσεις μεταναστευτικῶν λαῶν, τὶς ὁποῖες σκιαγραφεῖ ὁ Cvijić⁵¹, ἡ παρουσία Ἑλλήνων στὴ χερσόνησο προφανῶς παραμένει πάντοτε δυνατή, ὥστε νὰ κατανοεῖται ἡ μετονομασία τοῦ Ἰλλυρικοῦ σὲ Graecia ἀπὸ τὸν Ἰσιδωρο τῆς Σεβίλλης⁵². Ἐξ ἵσου αἰσθητὲς εἶναι οἱ ἐλληνικὲς ἀπώλειες, τὶς ὁποῖες ὑποδηλώνει ὁ Cvijić⁵³ καὶ ἐκπληκτική, ὅπως διαβεβαιώνει ὁ Ἰταλὸς Canini⁵⁴, ἡ ζωτικότητα καὶ ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔως τὸν 19ο αἰώνα καὶ πέρα τῶν ἴστορικῶν δρίων του, τῆς Ἔγνατίας⁵⁵ - Γενούσου ποταμοῦ ΒΔ καὶ τῆς μεταξὺ Στόβων καὶ Σκοπίων⁵⁶ νοητῆς γραμμῆς ἀπὸ Πρέσπες πρὸς Εὔξεινο

των, 49, 1997, 181, καὶ ἀνάτ. μὲ εὑρετήρια.

49. Ol. Picard, «Illyriens, Thraces et Grecs. La monnaie dans les rapports entre populations grecques et non grecques», *Iliria*, 1, 1986, 137-141. Βλ. καὶ A. Mano, Les rapports commerciaux d' Apollonie avec l' arrière - pays illyrien, *Studia Albanica (SA)*, 1, 1973, 187-188, ὅπου ἐσφαλμένα χαρακτηρίζει τὰ νομίσματα σὰν Ἰλλυρικά. Βλ. καὶ παρατηρήσεις Φ. M. Πέτσα, *Μακεδονικά*, 14, 1974, 409-449, καὶ *Πυρσός Βορείου Ήπείρου*, 1976, Ἀπολύτος, 5.

50. Ἐπίσης E. Condurachi, «Les statères de Cyzique et les routes commerciales de l' Héllespont au Danube», *Eirene*, 1, 1960, 64. Chr. Dunant et J. Pouilloux, *Recherches sur l' histoire et les cultes de Thasos. II. De 196 avant J.-C. jusqu' à la fin de l' Antiquité*, Paris 1958, 5, 8, 215 κ.έ. G. Daux, «Thasos et les contrées danubiennes», *Studii Clasice (StCl)*, 3, 1961, 49-51.

51. J. Cvijić, «Mouvements métanastasiques dans la péninsule des Balkans», *Le Monde Slave*, 1, 1917. Βλ. καὶ P. Lemerle, «Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l' époque romaine jusqu' au VIIIe siècle», *Revue Historique (RH)*, 211, 1954, 265-308.

52. Βλ. *Byzantinische Zeitschrift*, 64, 1971, 22 κ.έ.

53. Βλ. *Petermann's Mitteilungen*, 59, 1913, 14. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοηπειρώτες, Ἀθῆναι 1992, 18 σημ. 77. ἀνάτ. ἀπὸ Παρνασσός, 34, 1992.

54. Πβ. A. Canini, *La Questione dell'Epiro*, Roma 1879, 8: «Quella supremazia dell' elemento greco non è dovuta alla forza: essa è un naturale portato della superiorità di razza e di civiltà, superiorità che esisteva anche nei tempi più tristi per la nazione ellenica». Βλ. καὶ – *Lettere al giornale «L' Adriatico» sulla questione balcanica con una appendice sull' Epiro e sull' Albania*. II. Editione. Venezia 1886. Στὴν περιοχὴ τῆς Σκόδρας ἀποδεικνύει τὴν παρουσία Ἑλλήνων χριστιανῶν κατὰ τοὺς 6ο-7ο αἰῶνες μὲ τὴν ἐπιτυχὴ ἀνάγνωση τῆς περίφημης σὰν «Ιλλυρικῆς» ἐπιγραφῆς ἡ Βουλγάρα Ljuba Ognenova, «Nouvelle interprétation de l' inscription "illyrienne" d' Albanie», *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)*, 83, 1959, 798-799. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυριολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός, Ἀθῆναι 1988.

55. Πβ. Στράβων, VII, 323: «Ταύτην δὴ τὴν ὄδὸν [τὴν Ἔγνατίαν] ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ιοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ δρῦν τὰ τῶν Ἰλλυριῶν...». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανία», *Néa Εστία*. Ἀφιέρωμα στοὺς λαοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμουν. Χριστούγεννα 1994, 81.

56. Βλ. Στίλπων Π. Κυριακίδης, *Τὰ βόρεια ἔθνολογικὰ δρῦα τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Θεσσαλο-

Πόντο.

“Ελληνες, λοιπόν, ἐπιστήμονες, ιδίως ιατροί, μηχανικοί, ἐπαγγελματίες, χειρώνακτες, ἔμποροι, κατ’ ἔξοχὴν δὲ κτηνοτρόφοι, κινοῦνται σὲ ὄλοκληρο τὸ χῶρο τῆς χερσονήσου καὶ αἰσθάνονται σάν στὴν πατρίδα τους, ἀφοῦ πρωτίστως ἐλληνικὸς πολιτισμὸς αἰώνων ἔχει ἐπενεργήσει στὴν «ἔξελλήνιση»⁵⁷ ὅχι μόνον τῶν αὐτοχθόνων. Ἰλλυριῶν κ.ἄ., ἀλλὰ ἔξημέρωσε καὶ τοὺς ἐπήλυδες, ὅπως ἔξυπακούεται ἀπὸ τὸν λεγόμενο κοινὸν βαλκανικὸν πολιτισμό⁵⁸, πληρωμένο ἐν τέλει πανάκριβα ἀπὸ τὸν Ἐλληνισμὸν μὲν ἀφομοίωση⁵⁹ μεγάλου τμήματός του, καταναγκαστικὴ μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους 1912-1913 λόγῳ τῆς κατατμήσεως⁶⁰ τῆς χερσονήσου καὶ ίδρυσεως ἡ ἐπεκτάσεως βαλκανικῶν κρατῶν. Τὸν ἀφελληνισμὸν εὐχερέστερα διαφεύγουν ὅσοι ἀσκοῦν τὸ πατρογονικὸν κτηνοτροφικὸν ἐπάγ-

νίκη 1946. Ι. Κ. Βογιατζίδης, *Τὰ πρὸς βορρᾶν σύνορα τοῦ Ἐλληνισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1946. Γ. Ιω. Ζολώτας, *Σύμμεικτα*, Αθῆναι 1983, 622. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Γεώργιος Ι. Ζολώτας καὶ ἐπισημάνσεις ἐθνικῶν θεμάτων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο», *Παρνασσός*, 35, 1993, 455.

57. C. Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzazione», *Dialoghi di Archeologia*, 7, 1973, 175-191. Βλ. καὶ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucuresti 1925, 6, ὅπου παράδειγμα ἔξελληνίσεως γετικοῦ φύλου παραδουναβίων χωρῶν.

58. Γ. Χ. Μόδης, «Συμβολὴ καὶ ἐπίδρασις τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τὴν πνευματικὴν - οἰκονομικὴν ὀνάπτυξιν τῆς Σερβίας κατὰ τὸν ΙΗ' - ΙΘ' αἰῶνα. Σχόλια καὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Ντουσιάν Ι. Πόποβιτς. “Κουτσόβλαχοι: Συμβολὴ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς σερβικῆς ἀγορᾶς”», *Ἀριστοτέλης*, 5/41, 1963, 1-60. Κ. Ἀμαντος, *Ιστορικαὶ σχέσεις Ἐλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα*, Αθῆναι 1950. Κλ. Δ. Τοσούρκας, *Ιστορικαὶ ἀλήθειαι. Ὁ Ἐλληνισμὸς καὶ οἱ βαλκανικοὶ λαοί*, Αθῆναι 1961. Γ. Α. Μέγας, «Ο λεγόμενος κοινὸς βαλκανικὸς πολιτισμός. Ἡ δημώδης ποίησις», *Ἐλληνικὴ Δημιουργία*, 55, 1950. Ἡ μελέτη δημοσιεύεται ἐπίσης στὴν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου τῆς Ακαδημίας Αθηνῶν, 6, 1950-1951, 297-324, καὶ *Λαογραφία*, 25, 1967, 418-444.

59. Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικό» - «Κουτσόβλαχικό» καὶ ἐλληνικὴ ἀρρυθμία, Τρίκαλα 1986. Ἀνάτ. ἀπὸ *Τρικαλινά*, 6, 1986, 83-122, ὅπου μεταφρασμένα ἀποσπάσματα ἀπὸ δημοσιεύματα τοῦ Cvijić, δηλωτικὰ σημαντικῶν ἀφομοίωσεων.

60. Τίς σοβαρὲς ἐπιπτώσεις τῆς στὸν κτηνοτροφικὸ κόρμο τῆς Ἐλλάδος ὑπογραψίζει ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου Ἀλέξανδρος Γ. Σίνος, ἔ.ἄ., 23: «Ἡ κτηνοτροφία στερούμενη οὕτω τῶν συνεχομένων φυσικῶν πεδιάδων καὶ δρέπων, χάνει πλέον τὸ μέσον τῆς ὑπάρχεως, διότι τὰ ποιμνια ἀπολέσαντα τὴν θερινὴν ἥ τὴν χειμερινὴν διαμονὴν των, εἶναι ὑποχρεωμένα τότε νά μεταναστεύουν ἀλλαχοῦ, ἐκτὸς τοῦ Ἐλληνικοῦ χώρου, ἥ νά ἀφανισθῶσι καὶ ἐπομένως ἐν τέλει περιορίζεται καὶ καταστρέφεται ὀλόκληρος ἥ κτηνοτροφικὴ οἰκονομία τοῦ χώρου τούτου, εἰς τὴν ὅποιαν τόσην σημασίαν ἀποδίει, ώς εἴδωμεν ὁ Maull». Ωστόσο ἄλλες χῶρες εύνοοῦνται. Πβ. A. Ischirkov, *La Bulgaria*, Sofia 1924, 36: «Ἡ Βουλγαρία κατέχει ἐν τῇ Εὐρώπῃ τὴν πρώτην θέσιν ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν ζώων, ἐν σχέσει μὲν τὸν πληθυσμὸν τῶν κατοίκων». Ἔτοι ἔξηγεται καὶ ἡ παρουσία Σαρακατσάνων στὴ γειτονικὴ χώρα.

γελμα και διατηροῦν τὸν κλειστὸν τρόπον ζωῆς, ὁ ὅποιος χάνεται σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν μετὰ τὸν β' παγκόσμιο πόλεμο. Ἀκριβῶς αὐτοὶ εἶναι πρὸ πάντων Σαρακατσάνοι, τοὺς ὅποιους ἀκόμη ἡ ουμανικὴ πολιτικὴ σκόπιμα θεωρεῖ «ἔξελληνισμένους» Βλάχους - Ἀρμάνους, μὲ τὴν ἐννοια Ρουμάνους, Μακεδο-Ρουμάνους (!), ποὺ ἀντηχεῖ ὀξύμωρα. Διότι περίτερα ἀποδεικνύεται τόσο ὁ πανάρχαια διαχρονικὸς και πολύμορφος κτηνοτροφικὸς τρόπος ζωῆς Ἑλλήνων στὴν ἡπειρωτικὴ και νησιωτικὴ χώρα ὅσο και ἡ ἀδιάλειπτη συνέχεια τοῦ ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὁργάνου τῶν Σαρακατσάνων⁶¹ παρὰ τὶς ὅποιεσδήποτε ἴχνη λατήσεις ξενικῶν στοιχείων, τὰ ὅποια δὲν αἰφνιδιάζουν τοὺς γνῶστες και ἐρμηνεύονται ἄλλως τε εἴνκολα στὰ πλαίσια τῆς βαλκανικῆς διαλεκτολογίας, δταν δὲν ὑπεισέρχονται ἀνεπιστημονικὲς ἐπιδιώξεις.

61. Carsten Höeg, *Les Saracatsans. Une tribu nomade grecque. I. Etude linguistique procédée d'une notice ethnographique*, Paris - Copenhague 1925. Βλ. και N. Ἡλ. Κατσαρός, *Oἱ ἀρχαιοελληνικὲς ὥρζες τοῦ σαρακατσάνικου λόγου*, Ἀθῆνα 1995. Εὐδιάκριτα εἶναι τὰ βιβλιογραφικὰ ἔλειμματα, ίδιως σὲ ἔνα ἔγκριτα δημοσιεύματα, ποὺ γνωστοποιοῦνται και στὴν παρούσα ἀνακοίνωση. Ἀσφαλῶς οὔτε ὁ βιβλιογραφικὸς ἐμπλούτισμός οὔτε ἡ προσφινέστερη θεώρηση τοῦ θέματος τῶν Σαρακατσάνων, ίδιως οἱ σπουδαιότερες γλωσσικὲς τεκμηριώσεις, παρουσίαζαν ἀνυπέρβλητες δυσχέρειες. Ἀρκοῦσε και φευγαλέα ματιὰ στὴν ἔξαιρετικὰ σύντομη ἀλλὰ μεστὴ κοριτικὴ τοῦ βιβλίου τοῦ Vasil Martinov ἀπὸ τὸν S. Jancovici, ποὺ παραθέτει σχηματικὰ τὶς θέσεις εἰδικῶν γιὰ τὴν καταγωγὴ, μνημονεύοντας ὄντυματα συγγραφέων και τίτλους ἐργασιῶν, καταχωρίζοντας ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἐπίμαχο γιὰ τὴν καταγωγὴ σαρακατσάνικο λεξιλόγιο, ἐπισημαίνοντας χαρακτηριστικὰ τὴν πρώτη ἀναφορὰ στοὺς Σαρακατσάνους τῆς Βουλγαρίας, 1886, καθὼς και τὸ πρῶτο σαρακατσανολογικὸ ἄρθρο, 1896! Βλ. RESEE, 3, 1965, No 3-4, 701-703. Παραλείπονται και ἔλληνικὰ ἀξιόλογα λήμματα π.χ.: α) Χρ. Τσουμάνης, «Σαρακατσάνοι», Δελτίο Κέντρου Έρευνῶν Ζαγορίου, 2, 1981, 43-58. β) Δ. Γαρούφας, «Ο Ἑλληνισμὸς σήμερα στὴ Βουλγαρία (Σαρακατσάνοι και Ἀνατολικορωμανούτες)», Ο ἄγνωστος Ἑλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων, Έταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου [Ἀθῆνα 1996], 16-25, δπου παραπομπή και σὲ αὐτοτελές δημοσίευμα τοῦ ίδιου, Οἱ Σαρακατσάνοι ὄμογενεῖς στὴ Βουλγαρία και τὴν περιοχὴ τῶν Σκοπίων, ἔκδ. Ἀράν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992.

Ἐπίσης στὸν ἐκτενέστατο πρόλογο, δπου (σελ. 29) ἐκτίθεται θέση γιὰ νομαδισμό, ποὺ δῆθεν συλλήβδην ἀσκεῖται και ἀπὸ Βλάχους - Ἀρμάνους, διαφωτιστικὸ και χρήσιμο θὰ ἦταν πρόσθετο λῆμμα: Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμανικὴ και αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, Ἀθῆναι 1976, 78, 85 σημ. 55, 100 και Βαλκανία και Βλάχοι, Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, 24 π.έ., δπου ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ Βλάχοι - Ἀρμάνοι ἀσκοῦσαν κτηνοτροφικὸ βίο ἐποχικῶν μετακινήσεων. Ως πρὸς τὴ διαφύλαξη τῆς γλώσσας ἀπὸ ποιμενικοὺς πληθυσμοὺς βλ. Cl. Nicolaïdes, *La Macédoine*, Berlin 1899, 128. Ἐπίσης βλ. σύντομη ἀναφορὰ σὲ νομάδες τῆς ΝΑ Εύρωπης τοῦ M. Garasanin, «Nomades de steppes et autochtones dans le Sud-Est européen», *Sources archéologiques de la civilisation européenne*, Bucarest 1970, 102-109.

Αύτες δυστυχώς παρεμβάλλουν προσκόμματα. Άμετάπειστη ή ρουμανική πολιτική έπιμένει, μιλονότι και διαβόητος⁶² ρωμανιστής - βαλκανολόγος, καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Λειψίας, μίσθιαρνο δόγανο ρουμανικῶν κυβερνήσεων, ὅπως ἀποκαλύπτεται καὶ σὲ ρουμανικὰ ἔγκυρα πατέρα λεξιά⁶³, ὁ Gustav Weigand διακηρύσσει διτὶ οἱ Σαρακατσάνοι εἶναι ἀκραιφνεῖς Ἑλληνες⁶⁴.

Ἡ ρουμανικὴ θέση, κατὰ τὴν ὅποια οἱ Σαρακατσάνοι εἶναι ἔξελληνισμένοι Βλάχοι (= λατινόφωνοι), ἀποκαλούμενοι κιόλας Ρουμάνοι, ἀνάγεται στὸν Ioan Caragiani, καθηγητὴ ρουμανικοῦ πανεπιστημίου, κήρυκα τοῦ πανρουμανισμοῦ στὴν ἐλληνικὴ χερσόνησο ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰώνα. Προβάλλεται δὲ σὰν ἀνεκτίμητη πιγή πληροφοριῶν τὸ συγγραφικὸ ἔργο του καὶ προσφεύγουν σ' αὐτὸν οἱ μετέπειτα βλαχολόγοι, ὅπως ὁ Rubin, τὸ 1913, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐργασιῶν τῆς συνδιασκέψεως τοῦ Βουκουρεστίου, καθὼς καὶ ἡμέτεροι τῶν ἡμερῶν μας, Γιαννάκης Ντόντος⁶⁵, Γ. Ἐξαρχος⁶⁶ κ.ἄ., οἱ ὅποιοι προσποιοῦνται ἄγνοια

62. Bλ. V. Bérard, *Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός*. Μτφρ. M. Λυκούδης, [Αθήνα] 1987, 48-49, 89.

63. *Enciclopedia română*. Publicată din înșarcinarea și sub auspiciile Asociației pentru literatura română și cultura poporului român de dr. C. Diaconovich, Sibiu 1898-1904, 111, 1246. *Minerva. Enciclopedie română*, Cluj 1930, 963. Lucian Predescu, *Enciclopedia cugetarea. Material românesc*. Oameni și înfăpturi, Bucuresti 1940, 916. Bλ. καὶ M. Περάνθης, K. Κρονστάλλη ἀπαντα. Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου. B' ἄ.ξ., 433-434.

64. G. Weigand, «Les noms et les tribus des Aromounes», ἐν P. - H. Stahl, *Ethnologie de l'Europe du Sud - Est. Une Anthologie*, Paris - La Haye 1974, 20: «je les considère comme de vrais Grecs». Πβ. καὶ Χαραλ. Συμεωνίδης, «Ἡ γάλωσσα τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τὸ μέλλον τοῦ σαρακατσάνικου ἴδιώματος», *Σαρακατσαναῖοι*, Αθήνα 1997, 139α.

65. Μὲ πρόσφατα αὐτοτελὴ δημοσιεύματά του, κατάμεστα ἀνορθογραφιῶν, ἀσυνταξιῶν, ἀκρισιῶν, μᾶς πληροφορεῖ διτὶ ἔχει μεταφράσει τὶς προπαγανδιστικὲς συγγραφὲς τοῦ Ioan Caragiani, πλαστογραφώντας τοὺς τίτλους τους καὶ ἀποκρύπτοντας τὶς ἀνθελληνικὲς δραστηριότητές του, μνημονεύμενες ἀπὸ τὸν Per. Papahagi στὸν πρόλογο. Ἀνεργοθρίαστα δὲ παραθέτει καὶ κείμενα διαβημάτων τοῦ πρόδις διεθνεῖς δόγανισμοὺς γιὰ παρεμβάσεις στὰ ἑσωτερικὰ τῆς πατρίδας μας, προφανέστατα μιμούμενος τὸν Caragiani. Ἐτσι ἀποκαλύπτεται ἐντελῶς ἀνάξια ἡ συμμετοχὴ του σὲ παλαιότερο, τοῦ 1973, δημοσίευμα, διακρινόμενο γιὰ εὐθυχοίσια καὶ γλωσσικὴ ἐπάρκεια, γνωρίσματα, ποὺ ταιριάζουν στὸν ἔτερο συγγραφέα, τὸν I. Παπαθανασίου, τοῦ ὅποιου οἱ θέσεις παραμένουν ἀμετάβλητες. Πβ. Κων. Ἀναστ. Βαβούσκος, «Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν Βλαχοφώνων», *Τιμητικός τόμος K. N. Τριανταφύλλου*, Πάτραι 1990, 82, ὅπου δημόσιες δηλώσεις τοῦ Παπαθανασίου: «εἴμαστε γηγενεῖς καὶ γνήσιοι Ἑλληνες ἐδῶ καὶ χιλιετρίδες σ' αὐτὰ τὰ μέρη καὶ δὲν ἐπιτρέπουμε σὲ κανένα νὰ μᾶς χαρακτηρίσῃ "μειονότητα" στὴ γῆ τῶν προγόνων μας καὶ εἴμαστε ἐμεῖς ἐκεῖνοι ποὺ ἀγωνιστήκαμε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον καὶ συμβάλλαμε στὴν ἀφύπνιση τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐθνεγερσία...». Μὲ τὴν ἴδια παροποσία δὲ Παπαθανασίου χαρακτηρίζει ἀχρείους, ἀνιστόρητους, σύγχρονους «γενίτσαρους», πληρωμένους πράκτορες σκοτεινῶν δυνάμεων, μηδενικὰ τοῦ ἔξωτερου, τοὺς γνωστοὺς

τῶν προκαταλήψεών του και πρὸ πάντων τοῦ μισελληνισμοῦ του, παρὰ τὴν ἔμπρακτη ἔκφρασή του ἡδη πρὸ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου μὲ ὑποκινήσεις τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας γιὰ ματαίωση τῆς ἐνσωματώσεώς της μὲ τὴν Ἑλλάδα τοῦ Δομοκοῦ και μὲ προσωπικὰ διαβήματα πρὸς τὴν Ἰταλία γιὰ παρεμβάσεις ἀποτρεπτικὲς ἵκανοποιήσεως ἐλληνικῶν δικαίων. Στὴν πρόσκληση τῆς Ἰταλίας γιὰ δράση κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἔρχεται δεύτερος. Διότι προηγεῖται ὁ περιλάλητος και μυστηριώδης διδάσκαλός του Ἀπόστολος Μαργαρίτης⁶⁷.

Γιὰ τὸν Caragiani και μόνο τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν Fauriel ὁ Κατσαντώνης προέρχεται ἀπὸ νομάδες κτηνοτρόφους, πιστοποιεῖ τὴν ρουμανικὴ καταγωγὴ του. Ὁ Rubin ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Fauriel συμπεριένει αὐθαίρετα ὅτι πρόκειται γιὰ Βλάχους Φρασαριῶτες, πάντοτε φυσικὰ Ρουμάνους. Ποτέ, ἄλλως τε, δὲν λείπουν ἐλληνικὰ ὑποστηρίγματα. Ἐν προκειμένῳ εἶναι συγγραφὴ τοῦ Ἀραβαντινοῦ, τὸν ὅποιο ἐπικαλεῖται ὁ Rubin και φέρει ἀποδεχόμενο τὴν ἐκδοχή, κατὰ τὴν δοπία «πατέρας τοῦ Κατσαντώνη ἦταν Ρουμάνος κτηνοτρόφος»⁶⁸.

Ἐκτοτε στὴ ρουμανικὴ γραμματεία οἱ Σαρακατσάνοι ἐκλαμβάνονται ἀσυζητητὶ σὰν ἐξελληνισμένοι Ρουμάνοι. Καταχώριση δὲ τοῦ συνόλου τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν δὲν εἶναι ἐφικτή. Ὄπωσδήποτε ἀρκοῦν συγκεκριμένα παραδείγματα.

Τὸ 1906, δημοσιεύει μελέτη ἐθνογραφικὴ και ἀνθρωπογεωγραφικὴ ὁ Teodor Filipescu γιὰ ρουμανικοὺς (προφ. ἀρμανικοὺς - βλαχικοὺς) οἰκισμοὺς τῆς Βοσνίας μὲ παρατηρήσεις, οἵ ὅποιες καλύπτουν ὅλη τὴν Βαλκανική. Σχολιάζοντας τὰ παρωνύμια μὲ τὰ ὅποια προσφωνοῦνται οἱ Βλάχοι - Ρουμάνοι γράφει και τὰ ἔξῆς: «Μεταξὺ τῶν ἄλλων παρωνυμίων, ποὺ ἀποδίδονται στοὺς Ρουμάνους τῆς Χερσονήσου, ὁ Δρ. I. Cvijić καταχωρίζει ἐπίσης στὴ συγγραφή του και τὸ παρωνύμιο Καρακατσάνοι, γιὰ τοὺς Ρουμάνους τῆς Χερσονήσου στὰ βισκοτόπια τῶν ὁρεινῶν περιοχῶν τῆς νότιας Σερβίας και Βουλγαρίας, μεταξὺ Στρυμῶνος, Ἀξιοῦ και τοῦ Νοτίου Μοράβα. Οἱ Ρουμάνοι αὐτοὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφία και τὴν κατασκευὴ ἔυλίνων ἀντικειμένων, τὰ ὅποια πωλοῦν στὶς ἀγορὲς

φυγάδες τῆς Ρουμανίας, ποὺ δροῦν στὴ Δύση, Γαλλία, Γερμανία, και στὸ Νέο Κόσμο. Βλ. ἐφημερίδα *Niágkoustή*, Ιούλιος 1987, 2ε, τοῦ Συλλόγου Βλάχων Νάουσας.

66. Βλ. Ἀβδέλλα, 30-7-1988, και Ἀχ. Λαζάρου, «Ἐλλήνοβλαχοί και παραπληροφόροι», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδῶν*, Ἀθήνα 1993, 469 σημ. 52.

67. Benedicto de Luca, Gli Albanesi, i Macedo-Romeni e gli interessi d' Italia nei Balcani, Roma 1913, 46.

68. Πβ. Al. Rubin, *Les Roumains de Macédoine*, Bucarest 1913, 138: «L' historien grec Arbandinos - sic - dans sa *Chronique de l' Epire* rapporte la version suivant laquelle "le père de Caciandoni a été pâtre roumain". Fauriel, qui a pris tous ses renseignements chez les Grecs, constate que ce terrible Klephte descend de ces "pâtres nomades de Thessalie qui joignent à la simplicité pastorale le courage guerrier". C' est clairement indiquer les Valaques Frasherotes».

καὶ στὰ χωριὰ διαμονῆς τους. Αὐτοὶ κατοικοῦν καὶ στὴ Βουλγαρία, πλησίον τῶν Κιουστεντὴλ καὶ Σαμακώφ (Σαμάκοβο ἢ Σαμόκοβο), καὶ εἶναι νομάδες τῆς Ἰδιαῖς καταγωγῆς μὲ τοὺς Ρουμάνους κτηνοτρόφους τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἡπείρου, καθὼς καὶ τοὺς Φρασαριῶτες»⁶⁹.

Ἡ παρουσίασθ τῶν Σαρακατσάνων σὰν ἔξελληνισμένων Βλάχων - Ἀρμάνων⁷⁰ ἀνατίθεται κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου σὲ προσωπικότητες τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης, μεταξὺ τῶν ὅποιων προεξάρχουν οἱ πανεπιστημιακοὶ καθηγητὲς καὶ ἀκαδημαϊκοὶ N. Iorga⁷¹, Per. Papahagi⁷², Th. Capidan⁷³, ὁ καθη-

69. Πβ. T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia. Studiu etnografic și antropogeografic*. Editiunea Academiei Române. Bucuresti 1906, 77. Ἐν καὶ ὁ Βλάχος Σίνας, Βορειοτειρώτης, ἀπὸ τὸν 190 αἰώνα εἶχε χορηγήσει γενναιόδωρα τὰ ἀπαυτούμενα ποσά γιὰ τὴν Ἰδρυση καὶ εὐπρεπὴ στέγαση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, προηγεῖται στὴ λειτουργία, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1906, ἡ Ρουμανική, ἡ ὅποια μάλιστα συντάσσει προγράμματα καὶ ὁργανώνει ἀποστολές γιὰ τὸν ἐκρουμανισμὸ τῶν Γραικο - Βλάχων, ὅπως αὐτο-αποκαλεῖται ὁ Σίνας στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Ιωάννη Καποδίστρια. Βλ. Γ. Σ. Λάιος, *Σίμων Σίνας*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Βιογραφία ἑθνικῶν εὐεργετῶν, σελ. 75. Δὲν εἶναι τὸ πρῶτο δημοσίευμα τοῦ Filipescu. Ἐνδεικτικὰ βλ. N. Densusianu, *Macedo-Romanii din Croatia si Slavonia (după fântâni oficiai contemporane)*, Bucuresti 1880. Isidor Iesan, *România din Bosnia si Hertegovina în trecut si în prezent*, Bucuresti 1905. N. Beldiceanu, «Les Valaques de Bosnie à la fin du XVe siècle et leurs institutions», *Turcica, Revue d' études turques*, 7, 1975, 122-134. Στὴν Ἐλλάδα πέρα βρέχει! Ἐτοιμες μελέτες εἰδικῶν μένουν ἀνέκδοτες ἢ φθάνουν στὸ τυπογραφεῖο μὲ ὑποσχέσεις ἐνισχύσεως, οἱ ὅποιες δὲν ἐκπληρώνονται, ὅποτε τὴν πληρώνων οἱ συγγραφεῖς! Βλ. Ἀθ. Δ. Χατζηκαΐδης - Δ. Ι. Μαρκαντώνης - Γ. Κ. Γιαγκάκης - Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βραχονησίδες Ἀρχιπελάγους καὶ Βλαχονησίδες Στερειάς*. Οἱ μὲν πρώτες «ἐπίδικες» οἱ δὲ δεύτερες παραχωρημένες, Ἀθῆναι 1998, 107.

70. Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, «Ἡ ἑθνικότης τῶν Σαρακατσάνων», *Ἐστία*, 5.1.1995 - 16.1.1995, 1, ὅπου γενικὴ θεώρηση καὶ συγκεκριμένη ἀναφορὰ στὸν συγγραφεῖς τῶν ὅποιων ἐπίσης καταχωρίζει ἀποσπάσματα μεταφρασμένα στὴν Ἑλληνική. Ὁμως, μολονότι προηγεῖται πλέον τῆς δεκαετίας καὶ ἀπασχολεῖ τὶς διπλωματικές ὑπηρεσίες, οὔτε στὶς ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις τοῦ πρώτου συνεδρίου Σαρακατσαναίων Ἐλλάδος καὶ Διασπορᾶς, Σαρακατσαναίου, Ἀθήνα 1997, σχολιάζεται ἢ ἀνασκευάζεται ἡ κατάταξη τους σὲ ἔξεχωνστὴ ἑθνότητα, συγγενικὴ τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὸν S. Brouk, *La population du monde*: «En ce qui concerne les Karakatchanes (ils sont 10.000 en Grèce), éleveurs nomades de Thessalie, de Macédoine, d' Epire et du Péloponnèse, c' est sans doute une ethnie à part, proche des Grecs. Les Karakatchanes parlent un idiome particulier du grec moderne et ont conservé leur organisation tribale». Βλ. καὶ Jenya Pimpireva, «The Karakachans in Bulgaria», *Cahiers Balkaniques*, no 25, INALCO [1998], 41.

71. Ἐγκαταλείποντας τοὺς μεσοπολεμικοὺς πανδομανιστικοὺς μεγαλοϋδεατισμοὺς ἔως τὸ Ταίναρο καὶ συγκαταβατικά ἔως τὴ Ναύπακτο ὑπὸ τὰ πλήγματα τῶν Οὔγγρων κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου συμμαζεύεται καὶ δίνει τὶς πραγματικές διαστάσεις τῆς Ρουμανίας ὁ διάσημος ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga, *L' origine et la patrie première*

des Roumains (réponse à une agression), Bucarest 1938, 3: «En fait de linguistique, ce que les savants de cabinet oublient c'est que, si la population roumaine, dès le début si nombreuse sur la rive gauche du Danube, serait venue d'un "Balkan" qu'on ne pourrait pas définir, on ne s'expliquerait pourquoi elle n'a ni les formes du dialecte "aroumain" de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec, ni le mélange, si particulier, avec le slave que présente le dialecte istrien». Τὴ δουμανικὴ διαχωρίζει πλήρως ἀπὸ τὴν ἀρμανικὴν ἀκαδημαϊκὸν καὶ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου Al. Graur, *Studii de lingvistica generală*, [Bucuresti] 1960, 310-311. Τὴ δουμανικὴν ἀποβάλλει ἀπὸ τὴν Βαλκανικὴν ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *Vle Congrès International de Sciences Onomastiques*, München 1961, 225 σημ. 1: «Ce distinguo, dans le titre, est nécessaire. Le roumain n'est pas une langue "balkanique"; il le sera le jour où l'on pourra classer les idiomes sémitiques d'Afrique du Nord parmi les langues ibéro-romanes ou l' espagnol et le portugais dans une communauté linguistique maghrébine!». Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς ἑλληνικῆς ἀδιαφορίας ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ λοιπὸς κόσμος καταναλίσκει συντηρημένες δουμανικές τροφές πολιτικῆς σκοπιμότητας μὲ ληξασσα ἡμερομηνία! Πβ. *Grand Larousse universel*, «Aroumains: (1) population d' origine roumaine qui a migré aux IXe-Xe siècles du Danube pour s' installer au sud de la péninsule balkanique (Yougoslavie, Grèce, Albanie): synonyme "Macédo-Roumain", (2) dialecte de la langue roumaine parlé par les Aroumains (Mic Dictionar enciclopedic, Editura enciclopedica româna, 1972, p. 60)». Ἐπισημότερη δὲ παραπληροφόρηση ὑπαιτιότητι τῶν ἀρμοδίων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους βλ. *L'Europe et ses populations*, Martinus Nijhoff/La Haye 1978, 463-464: «Macédo-Roumains!» Ἀλλὰ καὶ πιὸ πρόσφατα: *La Bibliographie sélective de linguistique romane et française*, publiée par Willy Bal, Jean Germain, Jean Klein et Pierre Swiggers aux éditions Duculot, coll. champs linguistiques, 1991, 55. Ἡ ἀβελτερία καὶ ἐνδοστρέφεια μᾶς ἐπιφυλάσσουν ὁδυνηρές ἐκπλήξεις, ὅπως καὶ στὸ Μακεδονικό. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ ὄνομα», *Ἡ Γλώσσα μας*, 53, Ἀπρίλιος 1995, 8.

72. Ἰσχυρότατο στοιχεῖο ἑλληνικότητας τῶν Ἀρμάνων προσοκομίζει ἀσυναίσθητα μὲ ἀνακοίνωση σὲ διεθνὲς συνέδριο γιὰ τὸ ποιμενικὸ ὄχημα σαλαγῶ, σωζόμενο στὴν ἀρμανικὴ μὲ ρωτακισμὸ τοῦ λ. ὁ P. Papahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain ou aroumain», *Revue Historique du Sud - Est Européen (RHSE)*, 2, 1925, 185-196. Κατὰ τῶν δουμανικῶν προπαγανδιστικῶν σκοπιμοτήτων ἐπενεργεῖ καὶ ἡ μελέτη τοῦ ὄρου *mandra*, ἀντίθετα μὲ τὶς εἰκασίες τοῦ N. Al. Mironescu, «Mandra, Senuna, Simbra, trois anciens termes pastoraux au nord et au sud du Danube», *Revue des Etudes sud-est européennes (RESEE)*, 3, 1965, 652, ὅπου «N. Iorga le considère comme terme géographique pastoral, utilisé d'un côté de l'autre du Danube dans le sens d' habitation pastorale d'hiver dans les zones de la plaine», μὲ παραπομπὴ N. Iorga, *L'Histoire du peuple roumain...*, I, Bucarest, 1922, 163. Ἀλλὰ ὅποιαδήποτε βαλκανικότητα τῶν Ρουμάνων ἀποκλείει ἀργότερα, ἀρνούμενος καὶ πρόσκληση στὴν Ἀθήνα γιὰ βαλκανικὸ συνέδριο, ὁ N. Iorga, *Eἰκόνες ἀπὸ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα...* Ἀθήνα 1931, 125. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλαχολογικὴ προχειρότητα καὶ ἐπιστήμη*, Λάρισα 1998, 51.

73. Πέρα τῶν ἐνδόσεων του, γιὰ τὶς ὁποῖες ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος, ἀμφισβητοῦνται καὶ οἱ γνώσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ! Βλ. *Grai si Sflet*, 6, 1934, 377. Σ. N. Λιάκος, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων*, Θεσσαλονίκη 1965, μὲ ' -μη'. Πβ. *Balkan Archiv*, 2, 1926, 275, ὅπου ὁ Weigand ἀναφερόμενος στὸν Capidan καὶ συντροφία του γράφει: «Πρὸιν οἱ κύριοι αὐτοὶ ἀπαλλαγοῦν προκαταλήψεων, νὰ μὴ σκέπτωνται δι' εἰλικρινεῖς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας». Βλ. καὶ *Ἐστία*, 16.1.1995.

γητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi⁷⁴, κ.ἄ.^{74a}.

Ομως ἐξελλήνιση τῶν Σαρακατσάνων, νομάδων, ποὺ λόγῳ τοῦ κλειστοῦ τρόπου ζωῆς δὲν συμβιώνουν συχνὰ μὲ πληθυσμοὺς ἑλληνοφώνους στοὺς χώρους θερινῆς καὶ χειμερινῆς διαμονῆς, ὥστε νὰ ὑψίστανται τόσο ἴσχυρῷ ἐπίδραση, οὕτε μόνοι τους ἐπιδίονται στὴν καλλιέργεια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, καταντᾶ ἐντελῶς ἀπίστευτη. Τουναντίον θὰ ἀνέμενε κανεὶς ταχύτατη ἐξελλήνιση τῶν Βλαχοφώνων, ποὺ ἥδη ἀπὸ τὸν 11ο αἰώνα ἀναγνωρίζονται ὡς ἀστοί, γαιοκτήμονες καὶ κτηνοτρόφοι⁷⁵ μὲ μόνιμες ἐγκαταστάσεις καὶ ἐποχικὲς μετακινήσεις, μετέπειτα δὲ ὡς πρωτοπόροι τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσεως καὶ παιδείας⁷⁶.

Ο Pouqueville κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὰ ἀκόμη ἀπρόσιτα Βλαχοχώρια Συράκου⁷⁷ καὶ Καλαρρύτες διαπιστώνει τὴν ὑπαρξὴν βιβλιοθηκῶν μὲ πρῶτες ἐκδόσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, τὴν δὲ πληροφορία του δέχεται ὡς ἀληθινὴ ὁ Per. Papahagi καὶ τὴν ἀναδημοσιεύει καὶ στὸ γαλλικὸ πρωτότυπο⁷⁸. Ἐξίσου πειστικὲς διαπιστώσεις καταγράφουν οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας⁷⁹, Ἀθανάσιος Ψαλίδας⁸⁰, ἢ ἐρευνητὲς καὶ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, Μιχ. Χρυσοχόος⁸¹, Κων. Νικολαΐδης⁸², Σπ. Λάμπρος⁸³ κ.ἄ. Δὲν εἶναι μικρότερες οἱ ἐπιδό-

74. Πρωτοπορεῖ στὴν ἀναγνώριση τῆς αὐτοχθονίας, ἐπηρεάζοντας καὶ τὸν Capidan, καὶ στὴν ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικότητας τῶν Ἀρμάνων μὲ τὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη, γλωσσολογικὴ καὶ λαογραφικὴ, γιὰ τὸν χορό, ὁ T. Papahagi. Bλ. *Grai si Suflet*, 1, 1923-1924, 72-99. Ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ο χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», *Πρακτικά τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου*, IMXA, Θεσσαλονίκη 1979, 383-397. René Puaux, *Διστυχισμένη Βόρειος Ἡπειρος*. Μετφρ. Ἀγόρω - Ἐλισάβετ Ἀχ. Λαζάρου, [Αθήνα] ἄ.ἔ., 20.

74a. Bλ. Συμεωνίδης, ἔ.ἄ., 138.

75. Bλ. *Revue d'Histoire Comparée (RHC)*, 23, 1945, 139.

76. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλαχόφωνοι Ἑλληνες καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, Αθήνα 1973. Ἀνάτ. ἀπὸ τὴν ἐφημ. Σαμαρίνα.

77. Bλ. K. Spânos, «Η προέλευση τοῦ ὀνόματος “Σηράκος”», *Ιστορικογεωγραφικά*, 3, 1989-1990, 285-286, ὅπου ἀποδεικνύεται ἡ ἑλληνικότητα τοῦ ὀνόματος Σηράκος.

78. F. H. L. Pouqueville, *Le voyage de la Grèce...*, II, 350. P. Papahagi, «Din trecutul cultural al Aromânilor», *Analele Academiei Române (AAR), Memoriile Sectiunii Literare*, 35, 1912, 20. Bλ. καὶ Σπ. Λάμπρος, Λόγοι καὶ Ἀρθρα, Αθῆναι 1902, 520. G. Plumidis, «Cultura e biblioteche in Epiro», *Revue des Etudes Sud - Est Européennes (RESEE)*, 21, 1983.

79. N. Δούκας, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι...*, ἐν Βιέννη τῆς Αουστρίας 1810, λς'.

80. Κοσμάς Θεοπωτός καὶ Ἀθ. Ψαλίδας, *Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου*. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση, Ἐκδόσεις ΕΗΜ, Ιωάννινα 1964, 59.

81. M. Χρυσοχόος, *Βλάχοι καὶ Κουτσοβλάχοι*, ἐν Αθήναις 1909, 51.

82. Πβ. K. Niculae-Andrei, «Etymologiskon leξikón τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης», Αθῆναι 1909, με': «Ο G. Weigand ἐπισκεφθεὶς πρὸ ἐτῶν τὸ Μοναστήριον ἐξεπλάγη εὑρὼν τὸ Γυμνάσιον λειτουργοῦν ἀπὸ τοῦ Γυμνασιάρχου μέχρι τοῦ τελευταίου διδασκάλου διὰ Κουτσοβλάχων». Μνημονεύοντας ἐπίσης τὴν ἐπίδοση τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Λιβα-

σεις τους στὴν ἔννοια. Τὰ πρωτεῖα κατέχει ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος⁸⁴. Ἀκολουθοῦν N. Σπαθάρης - Milescu⁸⁵, ὁ φωτισμένος ἡγεμόνας τῆς Βλαχομολδαβίας Βασίλειος Λούπου⁸⁶, ὁ Κωνσταντίνος Χατζῆ - Τζεχάνης⁸⁷, Ἀμβρόσιος Πάμπερις⁸⁸, Δημήτριος Προκοπίου - Πάμπερις⁸⁹, Δανιὴλ Μιχάλη Χατζῆ ὁ

διωτῶν στὶς ἐπιστῆμες καὶ τὴν πλούσια βιβλιοθήκη τῆς γενέτειράς του καταλήγει: «Ο Κουτσόβλαχος λοιπὸν ἦτοι ὁ ὀλίγον μὲν Βλάχος, τὰ μάλιστα δ' Ἑλλην, δὲν εἶναι βισκός προβάτων, ἀλλ' ὁ σκαπανεύς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καὶ τὸ τέκνον τοῦ φωτός».

83. Σπ. Λάμπρος, «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα», *Nέος Ἑλληνομνήμων (NE)*, 21, 1927, 161.

84. Κ. Ἀμαντος, «Ο μακεδονικός Ἐλληνισμός κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαιώνος καὶ τὴν παλαιοτέραν τουρκοκρατίαν μέχρι τοῦ δεκάτου ὄγδου αἰώνος», *Θεσσαλονίκη* 1952, 9.

85. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Nicolae Milescu ὁ Λάκων “Homo Universalis”», *Πρακτικά Α΄ Λακωνικού Συνεδρίου*, Β', ἐν Ἀθήναις 1980, 188-198.

86. N. Iorga, «Vasile Lupu ca următor al împăratilor de Răsărit în tutelarea Patriarchiei de Constantinopol și a bisericii ortodoxe», *AAR*, m.s.i., s. III, 36, 1913, 207-236. Id. *Bizant după Bizant*, 161--174. Fr. Pall, «Les relations de Basile Lupu avec l' Orient orthodoxe et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople», *Balcania*, VIII, 1945, 66-140.

87. V. Papahagi, «Constantin Hagi Gheorghiu Gehani», *Revista Iсторică (RI)*, 1937. J. Thumann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774, 178. M. Ruffini, *Scrittori aromeni nel secolo XVIII*, Milano 1941.

88. M. Ruffini, «Un centro aromeno d' Albania: Moscopoli», *Noul Album Macedo - Român*, I, Freiburg (Germania) 1959, 45.

89. V. Papahagi, *Dimitrie Procopiu Pamperi. Un Aromân secretar, profesor și medic la Curtea domnească București în sec. al XVIII - lea și colaborator al lui I. - S. Fabricius. Cartea Românească*, Bucuresti 1937. Προσφέστατα καὶ οἱ C. I. Bercus - Teodor N. Manolache, «Clerici și teologi medici de-a lungul istoriei poporului român (secolele XIV-XVII)», *Biserica Ortodoxă Română (BOR)*, 91, 1973, 424, χαρακτηρίζουν ὡς Ἀρμάνο τὸν Δ. Προκοπίου. Ἐσφαλμένα δὲ ὁ Gh. Cront, «Academia domnească din țara românească în secolul al XVIII-lea», *Studii, revistă de istorie*, 18, 1965, 843, θέλει τὸν Προκοπίου Ρουμάνο καταγόμενο ἀπό τὴν Μοσχόπολη τῆς Βορείου Ἡπείρου. Διότι πολὺ ἐνορίτερα ὁ Iorga, *Εἰκόνες...* (βλ. ἀνωτ. σημ. 72), τοὺς Ρουμάνους τοποθετεῖ στὰ Καρπάθια, πέρα τοῦ Δουνάβεως, καὶ διότι ὁ κάθε ἀπόδημος Μοσχοπολίτης δηλώνει *Graecus*, ὅπως ἀποκαλύπτει πάλι ὁ ἀκαδημαϊκὸς Iorga, βλ. κατωτέρω σημ. 132). Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἴστορία τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας*, Ἰωάννινα 1994, 23. Πβ. καὶ Ἐλευθερία Ἰ. Νικολᾶϊδην. Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωριά τῆς Πίνδου, τ. Α' (μέσα 19ου αἰ. - 1900), *Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν*, Ἰωάννινα 1995, 21 σημ. 2. Ρουμάνος χαρακτηρίζεται καὶ ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδαξ ἀπὸ τοὺς Cront, ἔ.ἄ., 844, καὶ C. Buse, «Les villes roumaines-foyers culturelles du sud-est européen aux XVIIIe et XIXe siècles», *Revue Roumaine d'Histoire (RRH)*, 20, 1981, 472, χωρὶς νὰ συγκινεῖται κανένα φυσικὸ ἥ νομικὸ πρόσωπο, ιρατικοδίαιτο ἰδρυμα, στὴ σημερινὴ Ἑλλάδα, παντελῶς παραλυμένη ἐξ αἰτίας τῆς κομματικῆς σπουδαρχίας. Βλ. καὶ Γ.Α. Λαζάρου,

Μοσχοπολίτης⁹⁰, Θεόδωρος Καββαλιώτης⁹¹, Νικόλαος Τζαρτζούλης⁹², Δημήτριος Δάρθαρις⁹³ κ.ἄ.⁹⁴ Εξ ἄλλου μάρτυρες ἀδιάψευστοι εἶναι τὰ ἐκπαιδευτικά,

Δημήτριος Προκοπίου ὁ Πάμπερης καὶ ἱατρικὴ πρωτοπορία στὴ σύνταξη ἑθνικῆς βιβλιογραφίας, *Παρνασσός*, 39, 1997, 124-128.

90. J. Kristophson, «Das Lexicon Tetraglosson des Daniil Moscopolitis Neu ediert.», *Zeitschrift für Balkanologie* 1974 Heft 1. Ἐ. Γ. Πρωτοψάλτης, «Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς», *Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα...*, Ἀθῆναι 1988, 171.

91. V. Papacostea, *Teodor Anastasie Cavaliotti, trei manuscrise inedite*, Bucuresti 1932. M. Ruffini, «Teodor Anastasie Cavaliotti, scrittore noscopolitano del sec. XVIII», *Rivista d'Albania*, 1942. Εὐστρ. Γ. Κεργίδης, Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιώτης, Καβάλα 1991.

92. Χαρ. Τζώγας, «Νικόλαος Ζαρζούλης ὁ ἐκ Μετσόβου», *Τιμητικὸς τόμος Μνήμην 1821*, ΕΕΘΣΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1971. Μιχ. Τρίτος, *Νικόλαος Τζαρτζούλης*, ὁ Μεγάλος Μετσοβίτης Διδάσκαλος τοῦ Γένους, Ιωάννινα 1983, ὅπου καὶ ἀφθονη βιβλιογραφία. Ἀποκαλεῖται καὶ αὐτὸς Ρουμάνος, ἀν καὶ «ὑπεστήριξε ὅτι οἱ ουμπατριῶτες του ἦταν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων». Πβ. Ἐ. Ε. Καραθανάσης, *Η τρίσημη ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἀρχαιότητα - Βυζάντιο - Νέος Ἑλληνισμός*, Θεσσαλονίκη 1991, 28, καὶ Ι. Θ. Κακριδῆς, *Oἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες στὴ Νεοελληνικὴ Λαϊκὴ Παράδοση*, Μορφωτικὸ Ίδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, B' ἔκδ., Ἀθῆναι 1979, 42. Ρουμάνος καὶ ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, κατά τὸν C. Erbiceanu, «Bărbații cultă Greci si Români...», *Analele Academiei Române*, Seria II, t. XXVIII, 163, ἀν καὶ σὲ ἀφιέρωση βιβλίου του στὸν Στέργιο Χατζηκώστα Ὁλυμπιώτη, ἀπὸ τὸ Λιβάδι Ὁλύμπου, γενέτειρα τοῦ Γεωργάκη Ὁλυμπίου, βεβαιώνει: «Δὲν εἶναι καμιαὶ εἰς τοῦτο ἀπορία ὅτι ἔνας καθαρὸς ἀπόγονος τῶν Ἑλλήνων, ἔνας ὅπου διετήρησε ἀμίαντα τρόπον τινὰ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὁλύμπου τὰ πατρῶα ἥθη, νὰ μὴ νομίζῃ πρώτην καὶ τελευταίαν εὐδαμονίαν του τὴν εὐεξίαν τοῦ ἑθνους του...».

Πβ. Ἐ. Γκούμας, «Λιβαδιώτες μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας», *Παλμός Λιβαδιώτικος*, 26 Ἀπρ. 1991, 3. Πῶς νὰ παραπονούμεθα γιὰ ὅσα γράφουν Ρουμάνοι, ὅπαν συντοπίτες τῶν Χατζηκώστα καὶ Γ. Ὁλυμπίου, συγκεκριμένα οἱ Γιάννης Ἀδάμος καὶ Ἄλ. Κελέσης, ἀποτολμοῦν, ἀν καὶ ἐντελῶς ἀκατάρτιστοι, νὰ δημοσιεύουν, μάλιστα μὲ δαπάνες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἀνεξέλεγκτης ἀπὸ ἐντεταλμένα διοικητικὰ ὅργανα, ἔπαρχο, νομάρχη, περιφερειάρχη..., στελέχη κοιματικά, φλυαρίες χειρότερες ἀπὸ τὶς ρουμανικές, ἔξαπαντος δὲ ἐπιβλαβέστερες ἑθνικά. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικά καὶ ἑθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα περὶ Βλάχων», *Περραϊβία*, τρίμηνη ἔκδοση θεμάτων ἔπαρχίας Ἐλασσόνας καὶ παρολύμπιας περιοχῆς, 62-65, 1996, 23-41, καὶ *Τρικαλινά*, 16, 1996, 99-119.

93. John. Papt. Rupprecht, «Demeter N. Darvar, Eine biographische Skizze», *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunste*, 7, 1816, 219-222. Const. von Wurzbach, «Demeter Nikolaus Darvar», *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, drittel Theil, Wien, 1858, 166-167. Βλ. καὶ *Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΠΑΑ)*, 19, 1944 [1948], 358 καὶ 363, ὅπου ὁ ἀκαδημαϊκὸς Νίκος Βένης γράφει γιὰ τοὺς Ἑλληνες ὁρθοδόξους γονεῖς του. Ἐπίσης, Ἀθαν. Γιομπλάκης, «Δημήτριος Νικ. Δάρθαρις (1757-1823), ὁ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας διδάσκαλος τοῦ Γένους», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 54, 1971, 313-323, 403-408. Despina Loukidou - Mavridou, Ioannis Papadrianos, «Dimitrios Darvaris: sa contribution à l' évolution littéraire bulgare», A' Ἐλληνοβουλγαρικὸ Συμπόσιο. Πρα-

πολιτισμικά και παντοειδή ίδρυματα, πού κοσμοῦν τὴν Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα χάρη στὴν ὀλικὴ ἡ μερικὴ χρηματοδότηση ἢ πρωτοβουλία τῶν Βλαχοφώνων. Πέρα τῆς Σιναίας Ἀκάδημίας ἀξιοθαύμαστα ἐπίσης εἶναι τὸ Ἐθνικὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο, τὸ Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο, γιὰ τὸ ὅποιο διαθέτει τὴν περιουσία του ὁ Δωρόθεος Σχολάριος καὶ τὸ ὑστέρημά του ὁ Μετσοβίτης Ὁκας, ἡ Σχολὴ Εὐελπίδων, τὸ Ζάππειο, τὸ Παναθηναϊκὸ Στάδιο, τὸ Ἐθνικὸ Ἀστεροσκοπεῖο, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρονασσὸς καὶ τόσα ἄλλα⁹⁵.

Ἄν καὶ ἡ φιλεκπαιδευτικὴ καὶ πολιτισμικὴ γενναιοδωρία εἶναι ἐντυπωσιακή, ἀληθινὰ προκαλοῦν κατάπληξη οἱ διαβεβαιώσεις ἔνων ἐπιστημόνων γιὰ τὴν ἀγάπη τῶν Βλάχων - Αρμάνων πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popović⁹⁶, οἱ Ἀρμάνοι αἰσθάνονται Ἐλληνες καὶ εἴναι πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἐλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς [γιουγκοσλαβικὲς] χῶρες. Ὁ ἐπίσης καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου VI. Skarić⁹⁷ τονίζει ὅτι χάρη στὶς ἐμπορικὲς Ἐλληνο-βλαχικὲς ἀποικίες, οἱ ὅποιες ἰδρύθηκαν σὲ ὅλες τὶς βαλκανικὲς χῶρες, ἡ Ἐλληνικὴ γλώσσα εἶχε μεγάλη δξία καὶ ἡ γνώση τῆς θεωρήθηκε ἀπαραίτητη σὲ κάθε πολιτισμένο ἄνθρωπο. Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok⁹⁸, οἱ Ἀρμάνοι ἀνέκαθεν διακρίθηκαν γιὰ τὸν ἐνθουσιασμό τους ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ Ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Παρὰ ταῦτα οἱ δίγλωσσοι Βλάχοι δὲν ἀποβάλλουν τὸ ἀρμανικὸ (<ρωμανικὸ) ἴδιωμά τους, ποὺ δῆθεν εἶχαν καὶ δῆθεν ἀπέβαλαν οἱ ἀπομονωμένοι Σαρακατσάνοι⁹⁹.

κτικά, Θεσσαλονίκη 1980, 211-226.

94. Ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ βιβλιογραφία ἀπονοιάζει ὁ ἥγούμενος τῆς Μονῆς Ἀρδενίτσας τῆς Βορείου Ἡπείρου Νεκτάριος Τέρπος, ἀν καὶ ὀσχολοῦνται μὲ τὴν τετράγλωσση ἐπιγραφή του (ἐλληνιστί, βλαχιστί, ἀλβανιστί, λατινιστί). Διότι πέρα τῶν ἀγώνων του γιὰ ἀναχαίτιο τῆς ἔξισλαμίσεως μάχεται καὶ γιὰ τὴν ἐλευθερία, χρησιμοποιώντας πρῶτος τὸν παρόγρῳ ὅρο στὸ βιβλίο του Πίστις, ποὺ ἐκδόθηκε ἐπανειλημένως. Βλ. Γ. Βαλέτας, Ὁ ἀρματωμένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχές τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στὰ 1730, Ἀθῆνα 1971. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βόρειος Ἡπειρος, Ιστορία - Πολιτισμός, Ίωάννινα 1990, 32.

95. Πβ. Κωνστ. Α. Βαφούσκος, «Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν ἐπὶ τὸ “Μακεδονικοῦ”», Νέα Ἔστια, Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα 1992, 213.

96. *Revue Internationale des Etudes Balkaniques (RIEB)*, 1938, 609.

97. *RIEB*, 1-2, 193-1935, 243.

98. *RIEB*, 3, 1936, 36.

99. Ἡ παρονοία ἀρμανικῶν ποιμενικῶν ὄρων, ποὺ συνήθως ἐπικαλοῦνται κάποιοι σὰν ἐπιχείρημα ὅτι οἱ Σαρακατσάνοι σὲ προγενέστερο στάδιο ἦσαν Βλαχόφωνοι, δηλώνει ἐπικοινωνία καὶ παντοῖες ἐπαγγελματικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν ὁμοτέχνων πληθυσμῶν, ἀμφοτέρων Ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Πβ. Κούμας, ε.δ., 531: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπερι-

Έπομένως ἀνακύπτουν εὔλογα ἔρωτήματα. Γιατί ἡ ρουμανικὴ πλευρὰ ἐντάσσει τοὺς Σαρακατσάνους στοὺς Ἀρμάνους καὶ ποιοὶ λόγοι ὥθοῦν τὴν ἡγεσία τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν στὴ δημιουργίᾳ τοῦ λεγομένου Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος¹⁰⁰.

Κατὰ πρῶτον ἡ ἔνταξη κρίνεται ἀναγκαία γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸν κτηνοτροφικοῦ βίου στοὺς Ἐλληνες, τοῦ ὅποιου ἐνδεχόμενη παραδοχὴ ἀποδυναμώνει καὶ τὶς ρουμανικὲς διεκδικήσεις γιὰ τοὺς διγλώσσους Βλάχους. Ἔπειτα ἐπινοεῖται τὸ Κουτσοβλαχικὸ Ζῆτημα γιὰ λόγους πολιτικοὺς¹⁰¹ καὶ οἰκονομικούς¹⁰². Οἱ πρῶτοι ποικίλουν. Πρὸ πάντων ἀποσκοποῦν στὴν πρόληψη διαταράξεως τῶν σχέσεων μὲ τὶς γειτονικὲς Ὑπερδυνάμεις, Αὐστρο-Οὐγγαρία καὶ Τσαρικὴ Ρωσία, ἐξ αἰτίας τῆς Φεβρουαριανῆς (1848) ἐξεγέρσεως τῶν Βλαχομολδαβῶν μὲ αἴτημα τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ἐνωση τῆς Τρανσυλβανίας, οὐγγρικῆς τότε, καὶ τῆς Βεσσαραβίας, ωστικῆς, σημερινῆς Μολδαβίας, ἀνεξάρτητης πλέον χώρας. Ἐξ ἄλλου σχετίζονται τόσο μὲ τὶς Οὐγγρο-ρουμανικὲς διαφορές, ἐφ' ὅσον οἱ Οὐγγροὶ ἀμφισβητοῦν τὴν αὐτοχθονία τῶν Ρουμάνων¹⁰³, γιὰ τὴν ὅποια ἡ ρουμανικὴ βιβλιογραφία καλύπτει ὀλόκληρες βιβλιοθήκες¹⁰⁴, ὅσο καὶ μὲ τὶς Βουλ-

φέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικούς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμίαν ἑθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἄλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὅντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μᾶς πατρίδος τέκνα». Ὁπωδήποτε δὲν εἶναι σπάνιοι οἱ ἐπαγγελματικοὶ ἀνταγωνισμοί, ποὺ ἐπιφέρουν παρεξηγήσεις. Βλ. καὶ Ἐστία, 10-1-1995, ὅπου προσφυέστατες ἐπισημάνσεις τοῦ καθηγητοῦ Δ. Οἰκονομίδη. Γιὰ ἀρμανικὲς λέξεις στὴν ἐλληνικὴ βλ. Al. Graur, «Cuvinte aromânesti în grecește [Recensione a G. Murnu, Rumänische Lehrwörter im Neugriechischen, Bucarest 1977]]», *RLit*, 11, 1978.

100. Βλ. Μιχ. Ν. Ρωμανός, «Ἀπόφεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴν γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων», *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*, Ἀθῆνα 1988, 494-521, ἰδίως 513.

101. Βλ. G. I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, 211-212. Ἡ Α. Κ. Ἀνεστοπούλου, *Μακεδονικός Ἀγών 1903-1908*, Θεσσαλονίκη 1965, 438, ὅπου σαφής διμολογία τοῦ Ρουμάνου πολιτικοῦ, πρωθυπουργοῦ καὶ ἴστορικοῦ Mihail Kogalniceanu.

102. G. Zuca, *Un studiu economic asupra Românilor din Epir*, Bucuresti 1906. V. Papahagi, *Aromânii și rolul lor economic în trecut*, Bucuresti 1935. P. Slăvescu, «Insemnatatea economică a Macedoromânilor», *Revista Fundatilor Regale*, 10, 1943, 66-74.

103. Βλ. *Revue des Etudes Hongroises*, 6, 1928, 2-3, 271, ὅπου ἐνδιαιφέρουσα παρατήρηση τοῦ Kadlek. *Nouvelle Revue de Hongrie*, 49, 1938, 225-233, ὅπου ὁ L. Galdi ἀποκαλύπτει τὰ δύο πρόσωπα τοῦ ρουμανικοῦ πολιτισμοῦ. *Revue d'Histoire Comparée (RHC)*, 1946, 189-196, ὅπου κριτικὴ τοῦ βιβλίου τοῦ G. I. Brătianu, *Origine et formation de l'unité roumaine*, Bucarest 1946, ἀπό τὸν Kosáry, *Lupta*, 116, 22-2-1989, 6c. Κ. Ἀργυρός, «Διενέξεις λόγω τῶν οὐγγρικῶν μειονοτήτων», Ἡ Καθημερινή, 25-2-1995. Henry Bogdan, *Histoire des pays de l'Est*, Perrin, 1990, 48. *Histoire de la Transylvanie*, éd. fr. sous la direction

γαρο-ρουμανικές γιὰ τὴ Δοβρούτσα¹⁰⁵, συνάμα δὲ μὲ τὶς Σερβο-ρουμανικὲς¹⁰⁶ γιὰ Τιμὸκ καὶ Βανάτο.

Γιὰ τὴν προβολὴ τῶν Βλάχων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, τῶν Ἀρμάνων, σὰν Ρουμάνων, ἀδίστακτα παρερμηνεύονται¹⁰⁷ ἢ κοιλοβώνονται¹⁰⁸ χωρία βυζαντινῶν χρονογράφων πρὸς ἐδραιώσῃ θεωρίας περὶ καθόδου ἀπὸ Δούναβι - Δακία, ἥδη παρωχημένης καὶ γιὰ Ρουμάνους ἐπιστήμονες¹⁰⁹. Ο δὲ θιασώτης καὶ ὑπέρμαχός της ἀκαδημαϊκὸς Capidan¹¹⁰ ἀντιμάχεται καὶ τὸν διδάσκαλό του Weigand, ἐπ' ἀμοιβῇ ἄλλοτε διαδοτὴ τῶν ἀρχικῶν ρουμανικῶν σχεδιασμῶν, ποὺ ἐμφένει στὴν κάθοδο¹¹¹ – τοῦ ἔγινε ἔμμιοντι ἰδέα – κατὰ τὸν 10ο αἰώνα, μιολονότι ἐνωρίτερα καὶ

de Béla Köpeczi. Akadémiai Kiado, Budapest 1992, ὅπου τεκμηρίωσῃ οὐγγρικῶν θέσεων.

104. Ἐνδεικτικὰ βλ. N. Stoicescu, *Continuitatea românilor*, Bucuresti 1980.

105. Bλ. M. Cazacu - N. Trifon, *Moldavie ex-soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce, Macédoine et Albanie*, Paris, 1993, 208. V. Th. Musi, *Un deceniu de colonisare in Dobrogea - noua 1925-1935*, Bucuresti 1935.

106. Ilie Bărbulescu, *Relations de Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie en liaison avec la Question Macédo-Roumaine*, Iasi 1912. Bλ. σχετικούς χάρτες Stéphane Yerasimos, *Questions d'Orient*, Paris 1993, 41, 43, 44, 53, 54 κ.ἄ. P. Garde, *Les Balkans*, Flammarion 1994, 22, 26.

107. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Η ἔξέγερση τῶν Λαοισάιων τὸ 1066 καὶ ἡ ἔθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικὰ Χρονικά*, 11, 1976, 90-119. Id., «La révolte de Lariséens en 1066», Lyon 1979. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Serie Archéologique 5. Ἀνάτ. ἀπὸ *Actes de la Table Ronde La Thessalie*, 21-24, Juillet 1975, Lyon 1979, 303-318.

108. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσούς, Ἀθῆναι 1993, 120-121.

109. Πβ. A. Sacerdoteanu, *Considérations sur l'histoire des Roumains au Moyen - Âge*, Paris, 1929, 140: «L' hypothèse d' une descente des Roumains de la Save vers la Thessalie n' est pas possible». Ο Sacerdoteanu εἶναι ἀπὸ τοὺς ἐμβριθεῖς ρωμανιστές, τοὺς ὅποιονς στὴν Ἑλλάδα ἐκλεκτοὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ἐπιστήμονες καὶ συγγραφεῖς ἀγνοοῦν καὶ καταντοῦν ρουμανικώτεροι γράφοντας καλοπροσαίρετα τὰ ἀντίθετα. Πβ. Μαρία Λουκοπούλου - Παπτίχη, *Ἐπιτροφή, Κωστάριτσα (Διχώρι)* ὀρεινῆς Δωρίδας, Ἀθήνα 1990, 253, 384. Bλ. ἀναίρεση τῆς ἐπιχειρηματολογίας καθόδου *Archivum Europae Centro - Orientalis (AECO)*, 2, 1936, 364, *RHC*, 3, 1945, 162-163. *Linguistique Balkanique*, 6, 1963, 94 σημ. 5. Ἐξ ἵσου ἄνευ ἀξίας εἶναι καὶ ἡ ἐπίκληση τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Νέστορος ἢ «Ρωσικοῦ Χρονικοῦ». Bλ. *RHC*, 3, 1945, 129 σημ. 1. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ φιτιωτικὴ Βλαχία», Α΄ Συνέδριο Φιτιωτικῶν Ἐρευνῶν, *Πρακτικά*, Λαμία 1993, 147-160, ἰδίως σημ. 36, 38.

110. Bλ. *Langue et Littérature*, 3, 1946, 15, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τοία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα τῶν βλαχοφώνων Ἐλλήνων», *Θεσσαλικὰ Χρονικά*, 11, 1976, 267-277, καὶ Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, IMXA, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Id., «Ολοσών - Ἐλασσών», *Ιστορία Εἰκονογραφημένη*, 175, 1983, 12-14.

111. Κάθοδοι λαμβάνοντων χώραν. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θεσπεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ

σύγχρονα τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων στὸν ἐλληνικὸν χῶρο ὑποστηρίζουν ὄνομαστοὶ Ρουμάνοι ἐπιστήμονες, Pârvan¹¹², Vulpe¹¹³, Puscariu¹¹⁴, Procopovici¹¹⁵ κ.ἄ.¹¹⁶ Ἐπίσης Ρουμάνοι τεκμηρώνουν καὶ τὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, ὅπως ὁ Lozovan ἐπικαλούμενος τὴν γενικῶς παραγνωρισμένην¹¹⁷ μαρτυρία τοῦ βυζαντινοῦ χρονογράφου, συγχρόνου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Ἰωάννου Λυδοῦ, ὁ ὅποιος πέρα τῆς ἐκλατίνισεως Ἑλλήνων βεβαιώνει καὶ τὴν δημογραφικὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων στὴν Εὐρώπη, δηλαδὴ στὴ Βαλκανική¹¹⁸. Ἐξ ἄλλου τὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων καὶ τὶς ἀπαρχές τῆς ἀρμανικῆς δέχονται πάμπολλοι ἄλλοι, Lafoscade¹¹⁹, Pinon¹²⁰, Lassere¹²¹, Margueron¹²², ἴδιως μελετητὲς τοῦ ἐπιγραφικοῦ

στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ ρωμαιοκρατίας», Ἐπετηρίς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, 1α, 1988, 291-306.

112. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma 1922, 4.

113. Bł. Ephemeris Dacoromana (ED), 3, 1929, 166-167.

114. *Balcania*, 1, 1938, 22.

115. *Balcania*, 1, 1938, 61.

116. *Cahiers Sextil Puscariu (CSP)*, 1, 1952, 213, ὅπου καὶ παρατηρούσεις τοῦ D. Maniu.

117. Bł. Δ. Π. Δημόπουλος, Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἑλλήνων, [Αθήνα] 1994, ὁ ὅποιος ἐπιδεικνύει καὶ τὴν ἄγνοια τοῦ Ἀποσιωπᾶ στὴ σελ. 234 σημ. β τὴν ἀποδοχὴν ὡς ἔγκυρης μαρτυρίας τοῦ χωρίου τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ἀπὸ τὸν ὄμοτιμο καθηγητὴ καὶ πολυγραφώτατο ἱστορικὸν Ἀπ. Βακαλόπουλο καὶ ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸν καὶ ὄμοτιμο ἐπίσης καθηγητὴν Κων. Ἀ. Βαβούσκο καὶ μᾶς «ἐπιπλήττει», προφανέστατα καθ' ὑπαγόρευσην. Ἀποσιωπᾶ ἐπίσης καὶ τὴ βασικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἰωάννη Λυδό. Ἐνδεικτικὰ βλ. J. Fr. Schultze, *Questiones Lydianaæ*, Greifswald 1862. K. Witting, *Questiones Lydianaæ*, Königsberg 1910. E. Stein, *Histoire du Bas - Empire*, II, Paris - Bruges 1949 (ἐπανέκδ. Amsterdam 1968), 729-734 καὶ 838-840, T.F. Carney, *Bureaucracy in Traditional Society Romano - Byzantine Bureaucracies viewed from within*, 3 vol., Lawrence (Kansas) 1971. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, II (A. D. 395-527), Cambridge 1980, 612-615. Bł. καὶ Ktema, 7, 1982, 195, *Les Etudes Classiques*, 49, 1981, 38. Ἀν τὸ ἐπίμαχο χωρίο δὲν εἶχε τόσο βαρύνουσα σημασία ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν θὰ ἔφθανε στὴ συστηματικὴ πλαστογράφηση του ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς H. Mihăescu σὲ ἀλλεπάλληλα δημοσιεύματά του. Ἀγνοοῦνται μήπως καὶ αὐτά;

118. Πβ. *Revue des Etudes Roumaines (RER)*, 5-6, 1960, 223: «bien que les habitants (sc. de l' Europe) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin».

119. L. lafoscade, «Influence du latin sur le grec», chez J. Psichari, *Etudes de Philologie néogrecque. Recherches sur le développement historique du grec*, Paris 1892, 100-101.

120. R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Othoman*, *Les aspects actuels de la question d' Orient*, Paris 1909, 115-116. Bł. καὶ Γρ. Ἱ. Κατσαρέας, *Αἱ κατὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας*, ἐν Ἀθήναις 1948, 162.

121. Ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Αωζάννης François Lasserre κρίνοντας τὴ διατριβή μου, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, γράφει: «Votre thèse de l' autochtonie et du bilinguisme m'a énormément intéressé et – tout autant – convaincu, surtout parce que la rigueur de la méthode lui donne beaucoup de

ύλικοῦ, Helly¹²³, Hatzopoulos¹²⁴ κ.ἄ.

Πρόσφατα, ὁ ἐπίσης Ρουμάνος Cicerone Poghirc, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Bochum, ἀναγνωρίζει ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ, βιορειοπειρωτικοῦ, χώρου τοὺς παράγοντες¹²⁵ λατινοφωνίας, τῶν ὅποιων τὴν ὑπαρξὴν ἀρνεῖται ὁ διδάσκαλός του, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου H. Mihăescu. Ἐπὶ πλέον ὁ ἀκαδημαϊκὸς πλαστογραφεῖ συστηματικὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, ἀπαλείφοντας ἀπὸ τὸ χωρίο τὸν ὅρο «Ἐλληνας», τὸ οὐσιωδέστατο ἀποδεικτικὸ λατινοφωνίας Ἐλλήνων¹²⁶.

Εὐτυχῶς ὁ μεγάλος Ρουμάνος ἴστορικός, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, Giurescu¹²⁷ ἀποκαλύπτει ὅτι γιὰ τὸν ρουμανικὸ

force, aussi bien dans l' examen des données historiques que dans l' analyse des faits de langue...». Βλ. A. Lazarou, «La singularité des Aroumains dans leur poésie populaire», Athènes 1989, Prologue.

122. Αὐτόθι.

123. Βλ. *Ιστορία Ἑλληνικοῦ Ἐθνους (IEE)*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν A.E.), 6, 1976, 183.

124. Βλ. *Balkan Studies*, 21, 1980, 90 καὶ σημ. 7, 102-103.

125. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Les Aroumains*, INALCO, 1989, 16, 18. H. Mihăescu, «Critică și bibliografie», *Studii și Cercetări Lingvistice (SCL)*, 14, 1963, 416-418.

126. Πβ. H. Mihăescu, *Limba latină în provincile dunărene ale Imperiului roman*, Bucuresti 1960, 39. Id., «La diffusion de la langue latine dans le Sud - Est de l' Europe», *RESEE*, 9, 1971, 499. Id., «La lingua latina e la lingua greca nell' impero bizantino», *Atene e Roma*, N.S., 18, fasc. 3-4, 1973, 145. Id., «Byzance - foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud - est de l' Europe», *Bυζαντινά*, 6, 1976, 217-226. Id., *La langue latine dans le sud-est de l' Europe*, Bucuresti - Paris 1978, 86. Ἐνῷ ὁ Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν*, 261, 68 (Bonn.), γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Βαλκανικῆς (τότε Εὐρώπης) γράφει «διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίτερο *Ἐλληνας* ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῆ», ὁ Mihăescu μεταφέρει σάν τὸ γῆσιο «διὰ τὸ τοὺς τῆς Εὐρώπης οἰκήτορας τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῆ». Ἐξοστρακίζει τὴ λέξη «Ἐλληνας», οἱ ὅποιοι ἀριθμητικὰ ὑπερέχουν στὴ Βαλκανικὴ καὶ φθέγγονται Ἰταλιστί. Μόνο σὲ σημειώσῃ τοῦ Ἰταλογλώσσου ἀρθροῦ, ὃπου παραβέτει τὸ χωρίο στὴν ἑλληνική, καταχωρίζει καὶ τὴ λέξη «Ἐλληνας», ἀλλὰ λησμονεῖ αὐτὴν στὸ κυρίως κείμενο, ὅπότε οἱ ἀναγνῶστες, ποὺ ἀγνοοῦν τὴν ἑλληνικὴ ἥ δὲν προσέχουν τὴ σημειώση, παραπλανῶνται. Ιδού «ἀκαδημαϊκὴ» δεοντολογία! Βλ. καὶ I. I. Russu, *Elemente traco-getice în imperiul Roman si în Byzantium...*, Bucuresti 1976, 102, ὃπου τὸ «πλείονος» τρέπεται σὲ «πολλοῦ». Ἀπ. E. Băcalăuțouloas, *Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, I, Θεσσαλονίκη 1961, 36. Id., «Ο γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδας», *Ιστορία τῆς Μακεδονίας* ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὧς τὸ 1912, EMΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50. A. Lazarou, *Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes*, Athens 1985, 4 καὶ σημ. 13.

127. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Bucuresti 1979, 220. Πβ. P. Năsturel, «Koutsovalaka, Recherche étymologique», *Etudes Roumaines et Aroumaines*, éd. P. H. Stahl,

λαὸς καὶ ὁ ὄδος Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἑλλην. Ἐλληνες θέλουν τοὺς Βλάχους ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης¹²⁸, μεταξὺ τῶν ὅποιων ζοῦν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐλληνικῆς διασπορᾶς ἐξ αἰτίας τῆς τουρκοκρατίας. Τὰ δὲ γραφόμενα καὶ ἀπὸ ἐλληνοφώνους περὶ ταυτίσεως τοῦ ὄδου ἔμπορος μὲ τὸ ἐθνικὸ Ἑλλην ἥ περὶ μειονεξίας τῶν Βλάχων καὶ ἔνεκα τούτου ἐντάξεώς τους στὸν Ἐλληνισμὸ ἀποτελοῦν φληναφήματα ἥ ἄγνοιας ἐπακόλουθα. Διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὡς Βλάχοι αἰσθάνονται πάντοτε ὑπερήφανοι¹²⁹, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὕτε ὑπὸ τὴν πανίσχυρη ἐπίδραση τῆς Λατινικῆς Σχολῆς τῆς Τρανσυλβανίας, ἀφυπνιστικῆς ρουμανικῆς συνειδήσεως, δέχονται, ὅπως ὀμολογεῖ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς I. Coteanu¹³⁰, ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαό. Ἀνίθετα καὶ στὴ μακρινὴ Πολωνίᾳ αὐτοπροσαρτεῖται δηλώνουν ὅτι εἶναι Γραικοὶ παρὰ τὰ ἐκσλαβισμένα ὀλικῶς ἥ μερικῶς ἐπώνυμά τους: Honoratus Demetrius Wretowski, *Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis...* 1780. Honoratus Georgius Dymso Zupanski, *Graecus*, κ.ἄ.¹³¹ Τὸ δὲ παραδοξότερο εἶναι ὅτι ἡ ἀποκάλυψη γίνεται ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Iorga¹³², καταγόμενο ἐπίσης ἀπὸ τὴ μαρτυρικὴ Βόρειο Ἡπειρο, ὅπως οἱ λοιποὶ κήρυκες τῆς δῆθεν ἐξελληνίσεως τῶν Σαρακατσαναίων ἔλκουν τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τὴν ὡραία καὶ θρυλικὴ Πίνδο, ἀλλὰ ἀφελληνίσθηκαν μετὰ τὸ παιδομάζωμα¹³³, ἐλάχιστα γνωστό, Βλαχόπουλων καὶ τὸν ἐγκλεισμό τους στὴ Σχολὴ τῶν Ἀποστόλων τῆς Ἰδέας τοῦ Πανρουμανισμοῦ. Ἐν τούτοις ὁ ἐκρουμανισμὸς ἀπέτυχε. Διότι οἱ Ἀρμάνοι, ἀν καὶ μόνο γιὰ ρουμανικὴ προέλευση διδάσκονται στὴ Ρουμανίᾳ ἥ στὰ διάσπαρτα ἀνὰ τὴ χερσόνησο ἀντίστοιχα σχολεῖα, δὲν ἀφελληνίζονται ἐντελῶς. Ἡ καρδιά τους χτυπᾶ ἐλληνικά, ἥ δὲ ἐλληνικὴ γλώσσα στὰ κατάβαθτα τοῦ μνημονικοῦ παραμένει ἀτίμητο φυλαχτό. Ἀποστομώνονται ὅλοι, καλοπροσαρτεῖται καὶ κακοπροσαρτεῖται, ὅταν διαβάζουν τὰ λογοτεχνήματα τοῦ

Paris - Bucarest, 1991, 91 σημ. 16.

128. Tr. Stoianovich, «Ο κατακτητὴς δρθόδοξος Βαλκάνιος ἔμπορος», *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας* ιε΄-ιθ΄ αι. Μέλισσα, 1979, 328-329.

129. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Κουτσόβλαχοι στὴ Θεσσαλίᾳ», *Ἡ Πειραιαϊκὴ - Πατραιϊκὴ*, 114, 1965, 16.

130. *Limba Română*, 8, 1959, 10.

131. Βλ. περισσότερα παραδείγματα Βαλ. Παπαχατζῆς, «Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ἰστορίαν τῶν κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα ἔμπορων σχέσεων τῶν Μοσχοπολιτῶν μετὰ τῆς Βενετίας», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά*, 10, 1935, 287 σημ. 1.

132. N. Iorga, «Note polone», *AAR, MSI*, s. III, t. II. Βλ. καὶ *Balcania*, 1, 1938, 233-234.

133. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἐλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Ἡπειρωτικὸ Ήμερολόγιο (HH)*, 1986, 330. Id. *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, 192. Πβ. καὶ

Θεοδώρου Ζούκα¹³⁴ ἡ πληροφοροῦνται τὸ μήνυμα τῆς ἀνώνυμης Βλάχας προσφυγοπούλας τῆς Δοβρουτσᾶς, ἡ ὅποια κατὰ τὴν ἐπίσκεψη στὴν περιοχή της ρουμανικοῦ ἔρευνητικοῦ συνεργείου γιὰ τὴν περισυλλογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Ἀρμάνων δὲν θυμήθηκε τραγούδι στὰ βλάχικα, στὸ ἀρμανικὸ ἰδίωμα. Τραγούδησε στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα¹³⁵ πρὸς γενικὴ κατάπληξη. Τὴν ὑπέροχη μαρτυρία ὀφείλουμε στὸν Ρουμάνο Răunescu, τὴν δὲ γνωστοποίηση διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κρατικοῦ φαρμάκου στὸν Γ. Ἐξαρχο, ὃ ὅποιος τῷρα προτείνει ἵδρυση Βλάχικων σχολείων, μιολονότι διακηρύσσει ὅτι οἱ Ἀρμάνοι εἶναι Ἐλληνες, φυλετικὰ καὶ ὅχι νομικά, ἀπλῶς πολίτες.

Ἐπιπροσθέτως ὁ Γ. Ἐ. διαλαλεῖ καὶ τὸν δῆθεν ἔξελληνισμὸ τῶν Σαρακατσάνων, ὅποτε γι’ αὐτοὺς κατεπείγει ἡ σύνταξη προγραμμάτων καὶ ἡ ὁργάνωση ἐντατικῶν μαθημάτων, γιὰ νὰ μάθουν «βλάχικα» στὰ προτεινόμενα ἀπὸ τὸν Γ. Ἐ. βλάχικα σχολεῖα. Χάθηκε – φεῦ! – ἡ μεγάλη εὐκαιρία, ὅταν πολιτικὸς προϊστάμενος τοῦ ἀρμοδίου ὑπουργείου ἦταν ὁ Σαρακατσάνος Γ. Σουφλιᾶς^{135a}. Δὲν

Benedetto de Luca, *č.ā.*, 26: «Nel 1867, questi giovani missionari erano trenta».

134. Πβ. Ε. Ν. Πλατῆς, *Ἡ ἄθληση καὶ τὸ ἔργο ἐνὸς μάρτυρα τῆς Ἐλευθερίας*. Θεόδωρος Ζούκας. Ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1993, 11 σημ. 1: «Βλ. Κεφ. IV. Τὸ θεωρῷ τεκμήριο ὅτι καὶ στὰ εὐτυχισμένα καὶ γόνιμα χρόνια τῶν σπουδῶν του στὴ Ρουμανία ὁ Ζούκας ἔδινε στοὺς πνευματικοὺς πάντως κύκλους τὴν ἐντύπωση ὥχι Ρουμάνου ὄμογενοῦ ποὺ ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα, ἀλλὰ Ἐλληνα ποὺ ἔχει μεταναστεύσει στὴ Ρουμανία».

135. Ἐνῶ ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, τελευταίᾳ, κυνλοφοροῦνται συλλογές στὰ βλάχικα. Βλ. κριτικὲς Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἴστορία τοῦ Βλαχικοῦ Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ», *HH*, 1988, 339-392. Id., «Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός»; *HH*, 1990, 267-273.

135a. Ἀφίνοντας ἀναξιοποίητη τὴν ὑπουργικὴν θητεία του γιὰ συμβολὴ στὴν πρόληψη τῶν προπαγανδῶν, ὅπωδήποτε δὲν πρέπει νὰ αἰσθάνεται εὐχάριστα, ὅταν σήμερα ὑπηρεσίες τοῦ ὑπουργείου του ἀμφισβήτησαν τὴν... ἑλληνικότητά του, συνάμα δὲ σπεύδουν νὰ γνωστοποιήσουν τὴν ἀνακρίβεια μὲ ἔγγραφο, ποὺ ἔχει ὡς ἀποδέκτες: «1. Σχολικοὺς Συμβιούλους (Μέσω Δ/νσεων καὶ Γραφείων Π.Ε.). 2. Προϊσταμένους Δ/νσεων Π.Ε. 3. Προϊσταμένους Γραφείων Π.Ε. 4. Ἐκπαιδευτικούς Νηπ/γείων καὶ Δημοτικῶν Σχολείων (Μέσω Δ/νσεων καὶ Γραφείων Π.Ε.)».

Συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο μᾶς ἔστειλαν τὴν ἀλληλογραφία συγκλήσεως στὴν πρωτεύουσα συνεδρίου, στὴ συνδιοργάνωση τοῦ ὅποιου συμμετέχουν «οἱ ἀκόλουθοι φορεῖς καὶ ὑπηρεσίες: α) τὸ Ἰνστιτοῦ Τουγγάνικων Μελετῶν Ἑλληνικοῦ Χώρου, β) ἡ Γενικὴ Γραμματεία Νέας Γενιᾶς, γ) τὸ Ι.Π.Ε.Μ. - Δ.Ο.Ε. καὶ δ) ἡ Δ/νση Π.Ε. Δυτικῆς Ἀττικῆς...». Σὲ συνημμένο ἔξηγητικό κείμενο, ποὺ λόγω σπουδῆς ἡ παραδομῆς καταντᾶ παραπλανητικό, ἀναγράφονται καὶ τὰ ἔξης: «Ἐντύπωση κάνει σὲ κάθε πρόσωπο ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν κοινωνικὴ ἔνταξη τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὅμιλων ποὺ κατὰ καιροὺς ἤλθαν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο (Βλάχοι, Σαρακατσάνοι, Πόντιοι, Ἀρβανίτες κ.λπ.)...». Όμως οἱ μόνοι, ποὺ κατέρχονται, ἀλλὰ ἀπὸ χῶρο ἑλληνικό, τὰ Ἀλβανία, παραμεθόριο δρωνύμιο τῆς Β. Ἡπείρου, μὲ ὄνομα ἑλληνικὸ Ἀρβανίτες, εἶναι Ἐλλη-

άξιοποιήθηκε ούτε φαεινή ίδεα τοῦ ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ποὺ εἶχε καταχωρίσει τοὺς Σαρακατσάνους σὲ πίνακα τῶν ἐθνολογικῶν ὄμάδων τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου, ἔνδεκα τὸν ἀριθμό, «εὔνοώντας» προκλητικὰ τοὺς Βλάχους, τοὺς ὅποιους παρουσιάζει μὲ τρία διαφορετικὰ ὄνόματα¹³⁶, συνάμα δὲ φέροντας σὲ ἀμηχανία τὴν Ε.Ε., ἡ ὅποια ἀρκεῖται σὲ πέντε!¹³⁷ Φυσικὰ παρόμοιες καταστάσεις παρατηροῦνται καὶ στὸ πεδίο εὐθύνης ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν μὲ τὴν Ἰδρυση στοὺς δῆμους μορφωτικῶν δραγανισμῶν, ἐπιδοτούμενων γιὰ δργάνωση συνεδρίων καὶ ἐκτύπωση τῶν πρακτικῶν, χωρὶς τὴν πρόβλεψη τῆς συμμετοχῆς ἀποδεδειγμένα ἐπαΐσσοντων. Ἐτσι εἰσδύουν ἐρασιτέχνες μὲ ἀνακοινώσεις¹³⁸ μηρυκάζοντας ἄχυρα καὶ σκύβαλα τοῦ παρελθόντος καὶ ἐπαναφέροντας αὐτὰ σὰν θέσφατα μὲ χρήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ δημοσίου, ποὺ ἔμμεσα ἔρχεται ἀρωγὸ στὶς ἀσκούμενες προπαγάνδες^{138a}.

νες γλωσσικὰ παραλλαγμένοι, χωρὶς νὰ σημαίνῃ κάτι τὸ ἔνεικὸ ἡ γλωσσικὴ παραλλαγὴ (Βλ. *Παρνασσός*, 40, 1998). Οἱ Πόντιοι δὲν κατέρχονται, ἀλλὰ ἐπαναπατρίζονται ὡς προσανθίτοι ἀπόδημοι. Οἱ Σαρακατσάνοι, τῶν ὅποιών τὸν τρόπο ζωῆς, νομαδικό, ἡ χάραξη τῶν συνόρων τῶν ἐτῶν 1912-1913 κατέστησε τόσο δύσκολο, ὥστε νὰ παραμείνονταν στὶς γειτονικὲς χῶρες, διμολογούμενως περισσότερο πρόσφορες γιὰ τὴν κτηνοτροφία, ἔξαναγκασμένοι ἀπό τὰ κοιμουνιστικὰ καθεστῶτα, κατὰ τὸ μέγιστο μέρος, στὴν ἀστικὴ ζωὴ ἀναζητοῦν τὴν κοιτίδα τους, τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δὲ Βλάχοι εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν αὐτόχθονες καὶ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, γιὰ τὴν ὅποια τεκμήρια δυνατὰ σώζονται καὶ στὸ Βλάχικο ἰδίωμα, ἀν καὶ ἔνεικο! Προσφύνεστας ἀποδεικνύεται ὁ τίτλος τῆς Δημοσιογραφικῆς, *Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1995*, 5: «Πρέπει νὰ σώσουμε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τούς... Ἑλληνες!»

136. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων», *Φιλολογικὸ Ἡμερολόγιο Τρίκκης 1991*, 62-63 καὶ σημ. 22. Id., «Ἐκδοχές ἐθνολογικῆς συνθέσεως νομοῦ Γρεβενῶν», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου τῶν ἀπανταχοῦ Γρεβενιωτῶν*, Γρεβενά 1994, 81-97, ἰδίως 87.

137. Βλ. Ν. Σίμος, «Κατὰ τὴν ἀποψη Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ ΕΟΚ “θέλει” τὴν Ἑλλάδα μὲ πέντε μειονότητες. Ἀνεπαρκής ἡ κυβερνητικὴ πολιτική», *Ἡ Καθημερινή*, 22.3.1987, 1. Δημ. Μιχ. Σίκος, «Ἡ Ε.Ο.Κ. θέλει τὴν Ἑλλάδα μὲ πέντε μειονότητες. Ἀπάντηση πρὸς τὴν ἐπιτροπή, ποὺ ἔκανε τὴν “διαπίστωση”», *Ἡ Ἐρευνα (Τρικάλων)*, 24.12.1989.

138. Βλ. Ὁ Ὀλυμπος στοὺς αἰῶνες. Ἀνακοινώσεις Γ΄ καὶ Δ΄ Συνεδρίων. Πολιτιστικὸς Ὁργανισμὸς Δήμου Ἐλασσόνας, Αὔγουστος 1994, 71-92. Ἄν ἔτσι ἐννοοῦν τοὺς «πολιτιστικούς» δραγανισμούς, τότε ἡ πατρίδα μας παραμένει σὲ πρωτόγονο στάδιο. Ὑπάρχουν ἀριμόδιοι γιὰ σπατάλες σὲ βάρος τῆς χώρας; Βλ. ἐπίσης *Ἡ Τσαριτσάνη*, ἐπιμέλεια Ὂλης: Γιάννης Ἀδάμος, *Τσαριτσάνη 1989*, 29, καὶ σχετικές παρατηρήσεις *Ωραία Σαμαρίνα*, 232, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1993, 4. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἴχνη λατήσεις Βλάχων στὴν περιοχὴ Καρδίτσας καὶ βλαχολογικὲς θέσεις Θεσσαλῶν», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν Καρδίτσα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς*. Ἐκδοση Λαΐκὴ Βιβλιοθήκη Καρδίτσας «Ἡ Ἀθηνᾶ», 83-98.

138a. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Σύγχρονα μειονοτικὰ ζητήματα καὶ Ἑλληνικὲς εὐθύνες», *Νέα Ἑλλοπία*, 3, 1996. Ἀνάτυπο, σελ. 1-14. Καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «1898: Ὁλοκαύτωμα Κου-

Είναι καθήκον δλων μας νὰ σταματήσουμε τὰ ἀστεῖα, τὶς ἀτασθαλίες, νὰ νοικούρευθοῦμε καὶ νὰ μὴ ἐπαυξήσουμε τὰ προβλήματα, περιπεπλεγμένα ἄλλως τε καὶ ἐπίφοβα, στηρίζοντας «ἀντιφατικὲς ἀντιθέσεις» τῆς ρουμανικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία κατὰ καιροὺς διατείνεται ὅτι οἱ Σαρακατσάνοι εἶναι ἔξελληνισμένοι Βλάχοι, ὅταν οἱ δεύτεροι ἀποδεικνύονται περίτρανα Ἑλληνες, ὅπως Ἑλληνες ἦσαν δίγλωσσοι καὶ τρίγλωσσοι στὴν προρωμαϊκὴ Δακία, π.χ. ὁ Ἀκορνίων¹³⁹, ὁ «ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν» τοῦ Βυρεβίστα, καθὼς καὶ στὴ ρωμαϊκὴ, π.χ. ὁ συγγραφέας τῶν Γετικῶν Titus Statilius Crito¹⁴⁰, ὁ ἀρχιτέκτων Ἀπολλόδωρος¹⁴¹, κατασκευαστὴς τῆς γέψυρας Drobeta τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς ἐπινίκιας στήλης τοῦ Τραϊανοῦ στὴ Ρώμη, χορεία μαρτύρων, ποὺ διέσωσαν τὸν χριστιανισμό¹⁴², τὴ γραφή, μετέπειτα δὲ καθιέρωσαν τὴ λατινογενὴ γλώσσα στὴν ἐκκλησία καὶ στὴ διοίκηση, καθὼς καὶ τὸ ἐθνωνύμιο Ρουμανία¹⁴³!

τσούφλιανης. 1998: Βλαχοπαρασυναγωγὴ στὴ Λάρισα», *Ηπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, 19, 1998, καὶ ἀνατ. ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴν Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα καὶ τὸν Σύλλογο τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ περιχώροις κατοίκων Παναγίας «Ἀδελφότης Παναγίας», μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου τῆς Ἀδελφότητος Χρ. Ζούκα καὶ εὐρετήρια. Ιωάννινα 1998, σελ. 52.

139. Βλ. D. M. Pipidi, *Contributii la istoria veche a României*, Bucuresti 1967, 217-298. V. Pârvan, *Dacia*, Bucuresti 1972, 99. R. Vulpe, *Studia Thracologica*, Bucuresti 1976. 44.

140. *Dictionar de istorie veche a României*, Bucuresti 1976, λ. Criton.

141. Αὖτ. λ. Apollodoros.

142. Βλ. *Biserica Ortodoxă Română (BOR)*, 93, 1975, 752, 765. *Mitropolea Oltemiei*, 37, 1985, passim.

143. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας...», *Παρασσός*, 32 1990, 290-308.

ΕΛΛΗΝΟΒΛΑΧΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ

Μετά τὴν πρώτη μεταπολεμικὴ συνεδρίαση τῆς «Μακεδονορουμανικῆς Μορφωτικῆς Ἐταιρείας», τὴν 26η Μαΐου 1947, στὸ Βουκουρέστι, μὲ μόνο θέμα «διαμαρτυρίᾳ», γιὰ «τὴν κακομεταχείρισιν τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα» (!)¹, καὶ τὴν ἐπίσης πρώτη μεταπολεμικὴ διαμαρτυρίᾳ τῆς Ρουμανίας, τὴν 22α Ἀπριλίου 1948, γιὰ δῆθεν διώξεις, «τὰς ὅποιας ὑφίστανται αἱ ἐν Ἑλλάδι Ρουμανικαὶ μειονότητες κ.λπ.»², ἥ μὲν Ἐταιρεία δὲν ἐπανεμφανίζεται, ἔως τὸ 1990,

1. «ρουμανικὸ λαὸ» στὴν Ἑλλάδα ὑπονοεῖ τοὺς Ἑλληνοβλάχους. Τὸ δεύτερο συνθετικὸ Βλάχος σημαίνει λατινόφωνος. Στὴ Δύση Βλάχοι εἶναι οἱ Οὐαλλοί, οἱ Βαλλῶνοι καὶ οἱ λοιποὶ νεολατινικοὶ ἥ ρωμανικοὶ λαοί. Βλ. *Revue des Etudes Roumaines* 7-8 (1961) 251, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀρωμανικὴ ἀνθρωπωνυμίᾳ», Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη, Ἀθήνα 1988, 80 σημ. 2. Στὴ N.-A. Εὐρώπῃ ἐπιβιώνουν πέρα τοῦ Δουνάβεως οἱ καταγόμενοι ἀπὸ Γέτες καὶ Δάκες Ρουμάνοι, ἀλλὰ ἥ ἀναβίωση τοῦ ἑθνικοῦ τοὺς διφεύλεται σὲ λογίους Ἑλληνες τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γενεση τῆς Ρουμανίας, Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέστης», *Παρανασός* 32 (1990) 290-308. Ἐκλατινίσθηκαν καὶ Ἰλλυροί, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος χρῆστης τοῦ λατινικοῦ ἴδιωματος ἔχει ἔκλειψει ἥδη στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. Σώζονται ἀκόμη ἡ ἐλάχιστοι Ἰστροί καὶ Μεγλενίτες. Στὴν Ἑλληνικὴ χερσόνησο ὑπάρχουν Βλάχοι, ποὺ ἔχουν διαφυλάξει τὸ πολιτικὸ ὄνομα *Romanus*, ὅπως καὶ οἱ Ἑλληνόφωνοι *Romioί*, ἀλλὰ φωνητικὰ ἀλλοιωμένο καὶ ἐνισχυμένο μὲ προθετικὸ A-, Ἑλληνικῆς προελεύσεως, αὐτοαποκαλούμενοι *Armâni* < A+ romani. Ο δρος Ἀρωμανοὶ εἶναι νεολογισμός. Γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ καταγωγὴ τοὺς ἔγραψε στὶς ἀρχές κιόλας τοῦ 19ου αἰώνα ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἰστορικὸς Κωνσταντίνος Κούμας, *Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη 1832, IB', 530-531: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἔως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἑλληνες τὸ γένος». Τὴν Ἑλληνικότητα διατυπώνει καὶ μὲ ἄλλα λόγια: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὕτε ἐκεῖνοι, οὕτε οὗτοι καμμίαν ἑθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μᾶς πατρίδος τέκνα καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αίτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι Ἑλληνικοῦ χώρου*, Ἀθήνα 1986, 252. Ο Κούμας, ἀληθινὰ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους, Θεσσαλός καὶ ἀκριβέστερος Λαοιστής εἶλε ἴδιαν ἀντιληψη τῆς Ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων, ἀλλὰ συνάμα ἥ γνώμη τον εἶναι καὶ καρπὸς λαμπτρῶν σπουδῶν στὴν Εὐρώπη. Ἐπομένως ἥ παραγνώρισή της ἀπὸ Ἑλληνες συγγραφεῖς, ποὺ ἀναφέρονται στὸν Βλάχους, ἀποτελεῖ ἀσύγγνωστο σφάλμα. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ βασικὸς λόγος, ποὺ σὲ κάθε εὑκαιρία καταχωρίζω αὐτούσια τὴν ἀνεκτίμητη μαρτυρία τοῦ Κούμα καὶ γι' αὐτὸ προτίμησα στὴν ἐπικεφαλίδα τοῦ θέματος τὸν ὅρο Ἑλληνόβλαχοι. Τὸ κυρίως κείμενο τῆς ἀνακοινώσεως ἀπέστειλα στὸ *Ὑπουργείο Μακεδονίας - Θράκης* καὶ δημοσιεύθηκε μὲ μία μοναδικὴ σημείωση καὶ τίτλο «Ἀπόπειρες ἀφελληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου» στὸ περιοδικὸ *Κοινωνικές Τομές* 27 (1991) 307-313. Περίληψη δὲ μὲ δια-

ή δὲ ρουμανικὴ κυβέρνηση ἐπιμελέστατα ἀποφεύγει τὴν ἐπίσημη σὲ διαχρατικὸ καὶ διεθνὲς ἐπίπεδο ἐπαναφορὰ τοῦ ζητήματος, ἐνῷ τὰ κατάλοιπα τῆς μεσοπολεμικῆς ρουμανικῆς πολιτικῆς ἐγκλωβίζει στὸ Βουκουρέστι μὲ ἐπικάλυψμα σωματειακό, ἐπονομαζόμενο «George Murnu».

Ομως τοὺς σκοποὺς τῆς σχεδὸν αἰώνοβιας Ἐταιρείας συνεχίζει μὲ νέο νομικὸ πρόσωπο, ἡ «Asociatia România», στὴν ὅποια πρωτοστατοῦν στελέχη τοῦ στενοῦ περιβάλλοντος τῆς ἀνώτατης κομματικῆς καὶ κρατικῆς ἥγεσίας. Συντηρεῖ τὸ ζήτημα μὲ ἐπίφαση ἐπιστημονικὴ ἐπιδοτώντας βλαχολογικὰ δημοσιεύματα³, αὐτοτελῆ καὶ στὸν τύπο, περιοδικὸ καὶ ἡμερήσιο, ρουμανικὸ καὶ ἔνο⁴, καὶ χορηγῶντας ὑποτροφίες σὲ ἔνονυς⁵, ἰδίως σὲ σπουδαστὲς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς ὅποιους ἐπηρεάζει κατάλληλα ἡ πειθαναγκάζει νὰ γράφουν τὶς ρουμανικὲς θέσεις⁶. Τεχνέντως κατασκευάζει «φυγάδες»⁷ πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Δύση μὲ ἀποστολὴ τὴν ἀναζήτηση ὁμοϊδεατῶν καὶ διέγερση τοῦ διαφέροντος εἰδικῶν ἐπιστημόνων, πρωτίστως δὲ τὸν προσεταιρισμὸ τῶν ἀντιπάλων τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος, Ρουμάνων καὶ Κουνσοβλάχων⁸, ἐγκατεστημένων ἄλλοτε στὴ Ρουμανία, προτάσσοντας τὰ ἐθνικὰ ρουμανικὰ συμφέροντα.

φορετικὴ διάταξη καὶ προσθῆκες στάλθηκε ὡς ἐπιστολή, ἀλλὰ καταχωρίσθηκε ὡς ἄρθρο στὸν Οἰκονομικὸ Ταχυδρόμο τῆς 31-10-1991, 215-217.

2. Βλ. Θ.Κ.Π. Σαράντη, «Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου», Ἡπειρωτικὴ Ἔστια 24(1975)577. Ἐπίσης Ἔστια 31-8-81, 1 κ.ἔ.

3. Γιὰ τὸν ἐκδοτικὸ δόγμασμὸ στὴ Ρουμανία βλ. M.D. Peyfuss, «Aromunen in Romänen», Ostereichische Osthefte 26 (1984) 423.

4. Δ.Α. Κ(εραμοπούλλου), «Προπαγάνδας ἐπιβίωσις», Ἔστια 4-3-1982, 2.

5. Πβ. Th. Carolus - Barré, «Chez les Vlaques du Pinde», Revue des Etudes Sud - Est Européenne 6(1968)672 κ.ἔ.

6. Πβ. J. Coufacos, *Incursioni critice în istoriografia despre probleme Macedo - românilor*, Cluj - Napoca 1981. Ὁ τίτλος τῆς διτλωματικῆς ἐργασίας προδίδει ὅτι ὁ συντάκτης πῆγε στὴ Ρουμανία γιὰ μεταπτυχιακές σπουδὲς χωρὶς τὴν παραμικρὴ μήνη στὸ Κουνσοβλαχικὸ ζήτημα μὲ ἀποτέλεσμα τὴν χρήση τοῦ ὄρος *Makedono-Roumániοι*, τὸν ὅποιο πρὸ δεκαετῶν ἔχει ἀπορρίψει ὁ διάσημος ρωμανιστής - βαλκανολόγος P. Skok, μάλιστα μὲ βάση τὴ γεωγραφικὴ θέση τοῦ Μετσόβου. Ἐξ ἄλλου ἡ προσαρμογὴ στὶς ρουμανικὲς διεκδικήσεις ἀποκαλύπτεται καὶ ἀπὸ τὴν παρασιώπηση τῆς σπουδαιότερης ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας ἐπὶ τὸ ζητήματος τῶν Βλάχων. Συγκεκριμένο ὁ Leonida Scrima, τοῦ ὅποιουν τὴ συγγραφὴ μᾶς ἔστειλαν ἀκέφαλη, χωρὶς ἔξωφυλλο καὶ ἐσώφυλλο ἀλλὰ μὲ πίνακα περιεχομένων, ὃπου περιέχεται πάλι ὁ ὄρος *Makedono - Roumániοι*, ἐνῷ μνημονεύει τὸν Κούμια καὶ καταχωρίζει στὶς σημειώσεις ἀποσπάσματα τῶν Ιστοριῶν του, ἐπιμελέστατα φροντίζει τὴν ἀπόκρυψη τῶν παραγράφων, στὶς ὅποιες ὁ Κούμιας δηλώνει σαφέστατα τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων. Βλ. ἀνωτέρω σημ. 1. Ὅπότροφοι δὲ τοῦ Τσαουσέσκου ἀποφεύγουν νὰ παρουσιάσουν τὶς διδακτορικὲς διατριβές τους, ἀν καὶ προκαλοῦνται. Ὡστόσο ὑπάρχει καὶ ΔΙΚΑΤΣΑ!

7. Βλ. ἐφημ. Ἡ Ἀβδέλλα τῆς 27.6.1987, 3, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸν P. Nasturel.

Μέ άλαθητη τακτική και δελεαστικές ύποσχέσεις ή έπωδυνους έκβιασμούς, παρά τις δυσχέρειες και κάποιες άρχικά παροδικές συγκρούσεις⁹, ή ρουμανική κυβέρνηση πραγματώνει τὴν προώθηση τῆς προπαγάνδας της και σὲ χώρους πανεπιστηματικούς ή έπιστημονικής ἔρευνας, κατὰ τὸ προηγούμενο ἐκείνης τῶν Σκοπίων, ἐνῷ ή Ἐλλάδα περὶ ἄλλα τυρβάζει, ἀφήνοντας μάλιστα ἀναξιοποίητες ἐπάλξεις στὸ ἔξωτερικό, προσφερόμενες και «ἀδαπάνως διὰ τὸ δημόσιον», ὅπως τὸ 1977 στὸ Παρίσιο¹⁰, ὅπου τότε ἐκδηλώθηκε ἡ ἴσχυροτερη ἀναζωπύρηση, και τὸ 1985 στὶς Βρυξέλλες¹¹, ὅπου ή Ἐνδωπαϊκὴ Κοινότητα, παράληλα μὲ τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, ἐπιζητοῦσε τὴν ἐπίσημη ἐλληνικὴ θέση στὸ Ζήτημα.

Ἐπομένως οἱ ἔξελιξεις εὕλογα εἶναι δυσμενέστατες γιὰ τὴν Ἐλλάδα.

1. Ἐκδίδεται συλλογικὸ σύγγραμμα, τόμος δύκωδης, ἐπιβλητικὸς και πολυ-

8. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς σχημάτισαν τὴν A.F.A. (Association des Français Aroumains) και ἀρχισαν πρῶτοι νὰ βομβαρδίζουν τοὺς Ἐλληνοβλάχους τῆς ἐλληνικῆς ἐπαρχίας και τῆς πρωτεύουσας, καθὼς και τῶν ἐλληνικῶν παροικῶν τῆς Διασπορᾶς, μὲ ποικιλόνυμο προπαγανδιστικὸ ὑλικό, περιοδικά, ἐφημερίδες, αὐτοτελὴ δημοσιεύματα, κυρίως θρησκευτικά, δίσκους και μαγνητοταπινές. Πβ. τὴ σκιαγράφησή τους ἀπὸ τὸν Γιάννη Παπαθανασίου στὴν ἐφημ. *Νιάγκουστη*, Τούλιος 1987, 2 ε. «... ὑπάρχει μιὰ δράξ ἀχρείων και ἀνιστόρητων ἀνθρώπων, βλάχων δυστυχῶς, στὸ Παρίσι, Καναδᾶ... ποὺ στὸ σύνολό τους, οὔτε γεννίθηκαν, ἀλλ’ οὔτε και ἔζησαν ποτὲ στὴν Ἐλλάδα... αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι «γενίτσαροι», ἀπολιθώματα τοῦ παρελθόντος και σκιὰ τοῦ ἑαυτοῦ τους σήμερα... Ἀλλὰ σ’ αὐτὰ τὰ μηδενικὰ τοῦ ἔξωτερικοῦ (πιθανότατα πληρωμένοι πράκτορες σκοτεινῶν συμφερόντων) ή ἀπάντηση ἔχει ἥδη δοθῆ μὲ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν ἡλιθίων φυλλάδων των ἢ τὸ σχίσμο τους, χωρὶς οὔτε ἔναν συνδρομητή». Βλ. και ἀποκαλυπτήριά τους ἀπὸ τὸν δικηγόρο Μιχάλη Πίστα, «Οἱ Κουτσόβλαχοι και πάλι στὸ προσκήνιο», Ἐλευθεροτυπία 11-7-1981, 15. Δριψύτατες ἐπικρίσεις ἔξαπολένει και ὁ Μετσοβίτης Δ.Μ. Σίκος, μὲ ἄφθορα στὸν ἐπαρχιακὸ τύπο η ἐφημερίδες συλλόγων Ἐλληνοβλάχων. Βλ. Ἡ Ἔρευνα (Τοικάλων) 24-12-89, 25-6-1991 κ.ά.

9. Ωστόσο ἔλαβαν ἔκταση και δξύτητα γιὰ τὴν «κατοχὴ» τῆς ρουμανικῆς ἐκκλησίας στὸ Παρίσι, τὴν δόπια οἱ αὐτοεξόριστοι δὲν ἐννοοῦσαν νὰ ἀφήσουν στὰ χέρια τῶν «φυγάδων» πρακτόρων η τῆς πρεσβείας τοῦ Τσαουσέσκου.

10. Διότι κατὰ τὴ διενέργεια διαγωνισμοῦ γιὰ τὴ θέση Συμβούλου Ἐκπαιδεύσεως εἶχε θρηιμβεύσει ή ἀθεραπευτη γάγγρανα τοῦ ἐλληνικοῦ ρουσφετιοῦ. Ἀντὶ τοῦ ἐπιτυχόντος στάλθηκε μὴ συμμετασχῶν στὸν διαγωνισμὸ και παντελῶς ἀκατάλληλος γιὰ τὴν πρόληψη τῶν μετέπειτα μειονοτικῶν περιπλοκῶν, ἐνῶ ὁ ἐπιτυχῶν εἶχε δλες τὶς προϋποθέσεις προασπίσεως τῶν ἐλληνικῶν δικαιίων, λόγῳ προεργασίας και καΐριας θέσεως στὴ Σορβόννη, μάλιστα δὲ μὲ ἐνεργὸ ὑποστήριξη τῶν Γάλλων, παραγόντων πανεπιστημιακῶν.

11. Διότι η διαδικασία τῆς ἐπιλογῆς τοῦ Συμβούλου Ἐκπαιδεύσεως ὑπῆρχε αὐστηρῶς κομικατικὴ και ἀποκλείσθηκε ὁ ἀσύγκριτα πλεονεκτῶν κατὰ τὰ τυπικά και οὖσαστικά προσόντα, ἀν και ἐπὶ πλέον θὰ ἐπιφροτίζοταν και μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ παρακολούθηση τῶν ἐθνικῶν και τῶν μειονοτικῶν θεμάτων, ὅπως εἶχε γνωστοποιήσει μὲ εἰδικὸ ἔγγραφο η ἀρμοδία διεύθυνση τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, η ὅποια δεχόταν πλέον τὶς πρῶτες πιέσεις τοῦ Ενδωπαϊκοῦ Κοινοβούλιου και τοῦ Συμβούλιου τῆς Εὐρώπης. Μάλιστα

τελής μὲ ἐπιχορηγήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Μορφωτικοῦ Ιδρύματος, ἐπιγραφόμενος «L'Europe et ses populations» (Χάγη 1978), πράγματι Ἐθνολογικὸ Καταστατικὸ τῆς Εὐρώπης, ὃπου προβάλλεται ἡ προπολεμικὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ἀπαράδεκτη¹² καὶ γιὰ Ρουμάνους ἐπιστήμονες. Ἐπαναφέρεται ἡ θεωρία περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴ Δακία. Τὸ δὲ χειρότερο εἶναι ὅτι παρὰ τὴν ἔγκαιρη ἐπισήμανση τοῦ ἀνθελληνικοῦ καὶ ἀνεπιστημονικοῦ ἄρθρου γιὰ τὸν Βλάχον – καὶ ὅχι μόνον! – καὶ γνωστοποίηση σὲ ἀριμόδια ὑπουργεῖα καὶ ἰδρυματα ἀπὸ κανένα δὲν ἐκδηλώθηκε διάθεση ἀνασκευῆς ἢ ἐνέργειας γιὰ διόρθωση σὲ πιθανὴ ἐπανέκδοση.

2. Συντάσσονται Ἐκθέσεις ἀπὸ ἐκπροσώπους τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Γραφείου τῶν ὀλιγώτερο διαδεδομένων γλωσσῶν, οἵ ὅποιες ὑποβάλλονται στὴν ἀριμόδια Ἐπιτροπὴ τῆς Κοινότητας¹³, δημοσιοποιοῦνται μὲ ὅλα τὰ μέσα, ἐντυπα, ραδιοφωνικά, τηλεοπτικά, ἥλεκτρονικά, καὶ ἔτσι ἡ Δύση πληροφορεῖται γιὰ τὴν ὑπαρξὴ στὴν Ἑλλάδα ρουμανικῶν πόλεων (!), ὅπως ἡ Βέροια, καὶ Ρουμάνων, ποὺ στεροῦνται τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ἡ πρόσφατη Ἐκθεση M. Seguan καὶ ἡ δῆθεν αἰσθητὰ εὐνοϊκὴ θεώρηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος, γιὰ τὴν ὅποιᾳ ἢ ὑπεύθυνῃ Ἑλληνικὴ ὑπηρεσίᾳ δὲν

στὸν ἀποκλεισθέντα ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Εὐρωκοινοτικὴ πλευρὰ εἶχαν ἀναθέσει τὴ σύνταξη λημμάτων σχετικῶν μὲ γλωσσικὲς καὶ θρησκευτικὲς πληθυσμιακὲς ἐνότητες τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, τὸ δὲ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης ἐπίμονα ζητοῦσε τὶς ἀπαντήσεις σὲ τέλεια ἐπιμελημένο καὶ ἐκτενέστατο Ἐρωτηματολόγῳ, Ἐντυπο, στὸ ὅποιο ἥδη τὰ ἀνθελληνικὰ κέντρα τῆς Δύσεως, A.F.A., Uninea tra limba si cultura aromâna κ.ἄ., εἶχαν προλάβει νὰ δώσουν στοιχεῖα μεροληπτικὰ καὶ βιβλιογραφία ἀποκλειστικὰ προπαγανδιστική. Ἐξ ἄλλου καὶ στὴν Union Internationale des Avocats ὑπέβαλαν Ἐκθεση μὲ θέμα «Quelques réflexions sur les Droits de l' Homme et la minorité aromaine en Grèce». Βλ. *Le Congrès de la Haye Juriste international* 85/3, 46-47.

12. Πβ. Φ. Παπαθανασίου, «Θέλει προστασία ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα», *Ἐλευθεροτυπία* 12-8-1987: «Ποιά ἡ ἀντίδραση τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ τῶν συναρμοδίων ὑπουργείων Πολιτισμοῦ καὶ Ἐξωτερικῶν στὸ συγγραφικὸ ἔξαμβλωμα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χάρρης (ΓΑΛΛΙΑ) μὲ τίτλο «Ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ Λαοί της» χρηματοδοτηθὲν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὴν EOK καὶ τὸ ὅποιο κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1978, μὲ ἀπίθανες γιὰ τὰ διεθνῆ ίστορικὰ δεδομένα ἀνακριβειες καὶ φεύδη γιὰ τὴν Ἑλλάδα;»

13. Οἱ ἀριμόδιοι τῆς Κοινότητας ἀναγκάσθηκαν μετὰ φορτικὲς ὄχλησεις τοῦ τ. νομάρχου Τρικάλων Φ. Παπαθανασίου νὰ γνωστοποιήσουν τὸ περιεχόμενο καὶ τελικὰ νὰ στείλουν αὐτούσιες ὀλες. Ἀν καὶ περιέχουν χαρακτηρισμὸν ἀπαράδεκτους γιὰ φυσικὰ καὶ νομικὰ πρόσωπα, κόμματα καὶ ἔλληνικό κράτος, καὶ γέμουν ἀνακριβεῶν, οὗτε δημόσια ὑπηρεσία οὗτε ἐπιστημονικὸς φορέας ἐπιχορηγούμενος ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ δημόσιο προέβησαν στὸ παραμικρὸ διάβημα. Πιθανῶς νὰ μεταφράζονται ἀκόμη, μετὰ τετραετία! Εύτυχος ἀντέδρασαν μὲ δυναμισμό, φρόνηση καὶ γνώση φυσικὰ πρόσωπα καὶ σύλλογοι ἴδιωτικοῦ δικαίου.

κρύβει κιόλας τὴν ἴκανοποίησή της, διόλου δὲν οἰωνίζεται ἀποσόβηση τῶν ἐπίφοβα ἐπιβλαβῶν ἔθνικῶς ἐπιπτώσεων τῶν Ἐκθέσεων τῆς προηγουμένης παραγράφου, δοθέντος ὅτι βασίζεται στὸν ἕδιο πληροφοριοδότη, τὸν ὅποιο μάλιστα οἱ ἀπόστολοι τοῦ Γραφείου Δουβλίνου, σωματείου Ι.Δ., ἀποκαλύπτουν ὁνομαστικὰ καὶ ὅτι ἐκφράζει μόνο τὸν ἑαυτό του, ἢ δὲ Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ Πανελλήνιας Ἐνώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων χαρακτηρίζει αὐτὸν καὶ τὸν ἔτερον «πρόσωπα ἄγνωστα στοὺς Βλάχους ἢ ὅχι εὐφήμιως γνωστά. Δὲν ἀντιπροσωπεύουν παρὰ μόνον τὸν ἑαυτό τους καὶ ἐπὶ πλέον καὶ οἱ δυό τους σχετίζονται μὲ τὴν Ρουμανία. Ὁ πρῶτος ὡς ἀπόφοιτος τῶν ουμανικῶν σχολείων ποὺ λειτούργησαν προπολεμικά καὶ ὁ δεύτερος ὡς φυγάδας ἀπὸ τὸ καθεστώς τῆς Ρουμανίας. Ὁ κ. Παδιώτης εἶναι μέτριας μόρφωσης, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραπτά του...»¹⁴. Ὡστόσο παριστάνει τὸν ἀνταποκριτὴ τῆς «Fara Armaneasca» τοῦ περιοδικοῦ «Cuvântul Românesc»¹⁵, ἐπισκέπτεται Βλαχοχώρια, Δ.Σ. συλλόγων τους, ἐπὶ τόπου καὶ στὴ Διασπορά, μεμονωμένα φυσικὰ πρόσωπα, δημοσιογραφεῖ στὸν ἐπαρχιακὸ τύπο¹⁶, προπαγανδίζοντας ἀσύστολα, ἀσύδοτα καὶ προκλητικὰ τὴν μὴ ἔλληνικότητα τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Μακεδόνων, συνακόλουθα δὲ καὶ τῶν Βλάχων τοῦ ἔλληνικοῦ χώρου¹⁷.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπαλότητα στὴ διατύπωση τῆς Ἐκθέσεως Seguan ἐπῆλθε χάρη στὴν ἐπίμονη καὶ στενὴ παρακολούθηση τοῦ Ζητήματος στὸν Κοινοτικὸ χῶρο ἀπὸ πατριῶτες Ἐλληνες, ὅπως οἱ Φ. Παθανασίου, Δ. Προκόβας κ.ἄ., ὥστε οἱ ἀριμόδιοι Κοινοτικοὶ παράγοντες ἀναγκάσθηκαν νὰ σταθμίσουν τὶς εὐθῦνες καὶ

14. Βλ. *Τρικαλινὰ Νέα* 4-1-1990, 3 καὶ 7. Ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1990 (Ἐταιρείας Ηπειρωτικῶν Μελετῶν) 267-273.

15. Βλ. *Cuvantul Romanesc*, Septembrie 1990, 24, ὅπου μνημονεύεται μὲ τὴν ἰδιότητα ἀνταποκριτοῦ - πληροφοριοδότη, ὁ ὅποιος ἔσπευσε στὴν ἀπόστολὴ τῆς μεταφράσεως τοῦ προλόγου τῆς Κουτσοβλαχικῆς Γραμματικῆς τῶν Ν. Κατσάνη καὶ Κ. Ντίνα, ὥστε τὸ ἔργο νὰ χαρακτηρίζεται σὰν ἀπόδειξη πολιτισμικῆς γενοκτονίας τῶν Βλάχων. Ἐπίσης βλ. *Zborlu a nostru* 19(1988)69.

16. Βλ. *Η Ἐρευνα* (Τρικάλων) 7-2-1986, ὅπου ἀποτολμᾶ καὶ ἀντίκρουση ἀρθρογραφίας τοῦ Δ.Μ. Σίκου μὲ παράθεση βιβλιογραφίας, ἐπιδεικνύοντας γνώσεις, τὶς ὅποιες δὲν διαθέτει. Κανεὶς δὲν ξενίζεται, ἀν ὡς ὑπομηχανικός, ὅπως συνήθως μὲ σφραγίδα του δηλώνει, ἐνδέχεται νὰ διακρίνεται. «Ομως στὶς γλωσσολογικές, λαογραφικές, ιστορικές ἀπόπειρές του παραμένει ίσχνὸς ἐρασιτέχνης, ἐτερόφωτος.

17. Δὲν περιορίζει τὶς δραστηριότητές του στὸ ἐσωτερικό. «Ἐνημερώνει» καὶ τὴ διεθνὴ κοινὴ γνώμη. Βλ. Gheorghe Padiotu, «Fierbere in Balcani», *Cuvantul Romanesc*, Martie 1991, 20, ὅπου ἐπιπροσθέτως ὅμιλει καὶ γὰ γενοκτονία τῶν Βλάχων στὴν Ἐλλάδα, ὅχι μόνον πολιτισμικὴ ἀλλὰ καὶ ἔθνική! Ἐνεργεῖ δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ὅταν ἐπὶ τέλους στὴν πατρίδα μας ἀρχίζει νὰ παρατηρεῖται μὰ πανεθνικὴ προσπάθεια ἀντιμετωπίσεως τῶν ξένων ἐπιβουλῶν.

περιπλοκές, μάλιστα δὲ και νὰ ζητήσουν ἐκ νέου ἀπὸ Ἑλληνες Ἰδιῶτες, εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, τὶς ὁρθές βλαχολογικές ἀπόψεις¹⁸.

Άλλα ἡ φοβερὴ βλάβη, ἀπότοκος τῶν Ἐκθέσεων Δουβλίνου¹⁹, τὶς ὅποιες ἡ Ἑλληνικὴ ἀνοργανωσία, ἀρρυθμία, ἄγνοια, ὀλιγωρία ἐπέτρεψαν νὰ ἔλθουν στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ἀν και ἦταν δυνατὴ ἡ πρόληψή τους, παραμένει πάντως ἀμείωτη, ἀφοῦ ἥδη οἱ Ἐκθέσεις αὐτὲς ἀπέκτησαν και ἐπιστημονικὴ ἐπίφαση μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀγγλου ἐθνολόγου Χιοῦ Πῶλτον, Minorities in the Balkan, Λονδίνο 1990. Κατὰ τὸν Στ. Εὐσταθιάδη «εἶναι ἀπογοητευτικό. Και ἀν δεῖ κανεὶς τὸ περιεχόμενό του ἀπὸ Ἑλληνικῆς σκοπιᾶς, εἶναι λαθεμένο σὲ στοιχεῖα και ἀναφορές, και γ' αὐτὸ ἐπικίνδυνο· διότι δημιουργεῖ παρεξηγήσεις και μᾶλλον συμβάλλει στὴν παραπληροφόρηση παρὰ στὴ γνώση, προβλημάτων ὅπως τῶν μουσουλμάνων τῆς Δυτικῆς Θράκης και τῶν Σλαβομακεδόνων - Βλάχων, Ἰδιαίτερα σὲ δι τι ἀφορᾶ τοὺς τελευταίους...»²⁰.

3. Ἐκπροσωποῦνται οἱ Βλάχοι στὸ European Science Foundation, στὸ ὅποιο προστέθηκε ἡ δραστηριότητα «Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe (1850-1940), ἀπὸ τὸν Dr. Tom J. Winnifrith, United Kingdom, The Vlachs as a rural minority in the Balkans, 1850-1940, συγγραφέα βλαχολογικοῦ βιβλίου, προϊόντος συχνῶν ἐπισκέψεων στὰ Βλαχοχώρια, μὲ γνώμονα τὴν παρουσίαση τῶν Βλάχων ώς ξεχωριστῆς ἐθνότητας, χωρὶς τὴν παραμικρὴ Ἑλληνικὴ παρέμβαση τόσο γιὰ τὴν ἔκπροσώπηση ὅσο και γιὰ τὴν προβολὴ ἐσφαλμένης ἀπόψεως, δοθέντος μάλιστα ὅτι ὁ ἴδιος στὸν πρόλογο δηλώνει ἀναρμόδιος ἐπιστημονικά²¹.

4. Κυκλοφορεῖται στὸ Παρίσι ἀπὸ τὸ Centre d' Etude des Civilisations de l' Europe Centrale et du Sud - Est συλλογικὸς βλαχολογικὸς τόμος, Les Aroumains, INALCO 1989, ἐκδ. 1990, σελ. 186, μὲ πρωτοβουλία τοῦ P.S. Nasturel²², συμμε-

18. Βλ. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Μειονοτικὰ ζητήματα και ἐπισκέψεις Δυτικο - Εὐρωπαίων στὴν Ἑλλάδα», Δελτίο Ι.Π.Ο.Μ.Ε., Διμηνιαία ἐνημερωτικὴ ἔκδοση τοῦ Ἰδρύματος Πολιτικῶν Μελετῶν και Ἐπιμόρφωσης, 10 (1989) 5-6. Ἐπίσης Ἐλευθεροτυπία 19-7-1989, 32.

19. Βλ. Ν. Σίμου, «Κατὰ τὴν ἀποψή Ειδικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ ΕΟΚ «θέλει» τὴν Ἑλλάδα μὲ πέντε μειονότητες. Ἀνεπαρκής ἡ κυβερνητικὴ πολιτική», Ἡ Καθημερινὴ 22-3-1987, 1.

20. Βλ. Στ. Εὐσταθιάδη, «Ἐπικίνδυνη πληροφόρηση». Λαθεμένα στοιχεῖα και ἀναφορές σὲ βιβλίο γιὰ τὶς μειονότητες στὰ Βαλκάνια», Τὸ Βῆμα 6-5-90, 62-63.

21. *The Vlachs: The History of a Balkan People*, by Tom J. Winnifrith. New York: St. Martin's Press, 1987. Hardcover, 180 p.

22. Ο P. Nasturel δημοσιεύοντας γαλλιστὶ στὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιεῖ κατὰ κανόνα τὸν ὅρο Βλάχοι ἡ Ἀρωμοῦνοι, ἐνῷ στὸ ἔξωτερικὸ Ρουμάνοι ἡ Μακεδονορουμάνοι, σπάνια τοὺς δύο πρώτους. Ἡ σκοπιμότητα εἶναι προφανής.

τοχὴ τῶν C. Poghirc²³, M. Cazacu²⁴, N. Djuvara²⁵, M.D. Peyfuss²⁶, Mich. Bacou²⁷

23. Αύτοπροσαιρέτως δικαίητής τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Μπόχουμ Cicerone Poghirc διαβάζοντας τὸ μελέτημά μου «Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Τρικαλινά* 5(1985) 47-76, μοῦ ἔγραψε τὰ ἔξῆς: «Je viens de lire votre article très intéressant sur la thracologie et l'origine des Aroumains. Je suis tout à fait d'accord avec les thèses essentielles de votre article, je suis souvent intéressé par les mêmes problèmes que vous, arrivant parfois indépendamment aux mêmes conclusions (comme, par exemple le fait qu'une bonne partie des Aroumains de la Grèce doivent être des Grecs qui ont adopté le latin déjà à l'époque ancienne)». Βλ. A. Lazarou, «Aroumain bana; est-il un héritage aborigène?», *Balkan Studies* 29(1988)335 καὶ Στ΄ Διεθνές Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἐλληνικές Ἀνακουνώσεις. Σόφια: 30 Αύγουστου - 5 Σεπτεμβρίου 1989, Ἀθήνα 1990, 430. Δὲν γνωρίζω ποιὸς ἔστειλε σὲ φωτοτυπία τὸ μελέτημά μου στὸν Ρουμάνιο καθηγητὴ Poghirc. Οἱ ἀποστολέας προφανῶς ὀνόμενε ωῖςκὴ διαφωνία. Θὰ προτιμοῦσε θρακικὴ καταγωγή, δπως προπαγανδίζει ὁ Γ. Παδιώτης, μιολονότι δὲν ἀγνοεῖ ὅτι ὁ Poghirc μὲ τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ του ἔχει ἀποδεῖξει τὴν ἐλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καὶ κατ' ἐπέκταση καὶ τῶν Μακεδόνων. Ματαίως, λοιπόν, ὁ Παδιώτης μηρικάζοντας προπολεμικὰ προπαγανδιστικὰ προϊόντα παρουσιάζεται καὶ σὰν συγγραφέας βιβλίων, ποὺ στοιχίζουν ἀκριβά καὶ δὲν ἔχουν ἀναγνωστικὸ κοινό. Ποιός, ἀλήθεια, πληρώνει; Δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου εἶναι Ἐλληνες, Ἐλληνόβλαχοι ἢ Γραικο - Βλάχοι, δπως ἀποκαλοῦνται ἀπό τὸν Ιωάννη Καποδίστρια σὲ ἐπιστολή του πρὸς τὸν Ἀρβανιτόβλαχο, Βλάχο τῆς Βορείου Ἡπείρου, Σίμωνα Γ. Σίνα; Βλ. Γ.Σ. Λαΐου, Σίμων Σίνας, ἐν Ἀθήναις 1972, 59. Πβ. καὶ Τάσου Βουργά, «Ἡ προϊστορία ἐνὸς ἀνύπαρκτου ζητήματος», *Τὰ Νέα* 25-5-90, 20: «Ἡ γλώσσα καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση εἶναι δύο διαφορετικὰ πράγματα. Καὶ μὴν ἔχενται ὅτι τόσο ὁ Γεώργιος Ἀβέρωφ ὅσο καὶ ὁ βαρδώνος Σίμων Σίνας, ἰδούτης τοῦ Μεγάρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ποὺ τὰ ἀγάλματά τους κοσμοῦν τὴν Ἀθήνα ἥταν Κουτσόβλαχοι». Ἐξ ἄλλου εἶναι γεγονός ὅτι οἱ Κουτσόβλαχοι «μαζὸν μὲ τὴν ξεχωριστήν τῶν διάλεκτον μεταχειρίζονται τὴν καθαρωτέραν ἐλληνικήν. Ἀρκετὸς μάλιστα ἀριθμὸς μεταξὺ αὐτῶν μεταχειρίζεται μόνον τὴν ἐλληνικήν». Πβ. N.B. Πατσέλη, *Ἡ Βόρειος Ἡπειρος καὶ τὰ φυσικά της σύνορα*, Ἀθῆναι [1945], 55. Βλ. καὶ Μιχάλη Γ. Τρίτου, *Τὸ Μέτσοβο*. (Ιστορία - Ἀξιοθέατα - Σύγχρονη ζωή), Ἀθῆνα 1990, 12 κ.ἔ. Τὴν ἐλληνικὴν ἐθνικὴν συνείδηση τῶν Βλάχων ὁμολογοῦνται ἔνοι άντικειμενικοὶ κριτές, δπως ὁ Ἀγγλος πρόξενος Charles Blunt. Βλ. K.A. Βακαλόπουλου, *Ο Βόρειος ἐλληνισμὸς κατὰ τὴν πρόσιμη φάση τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα* 1(1878-1894), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 102. Ο Michel Paillardès, Γάλλος δημοσιογράφος καὶ ίστορικός. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ιστορία τοῦ βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ*, Ἀθῆνα 1989, 29 σημ. στὴν παραπομπὴ *La Grèce par Th. Homolle...* Paris 1908, 179. Ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ιλλυρολογία καὶ Βορειοπειρωτικὸς Ἐλληνισμός*. Ἀθῆνα 1988, 81 σημ. 17. Ο ὁμογενῆς καὶ ὁμότεχνος τοῦ προηγουμένου René Puaux, *Δυστυχισμένη Βόρειος Ἡπειρος*. Μετάφρ. Ρίτας Α. Λαζάρου. «Τροχαλία», Ἀθῆνα 1991, ὁ ὅποιος εἶχε συνοδὸ Μετσοβίτη καὶ ἐπισκέψθηκε τὸ Μέτσοβο, σχηματίζει προσωπικὴ γνώμη τῆς ἐθνικῆς συνείδησεως τῶν Βλάχων. Βλ. καὶ Ἡλία Γ. Κωστόπουλου, «Ἡ Ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων καὶ ὁ ρόλος τους στὴ συγκρότηση τοῦ Νέου Ἐλληνισμοῦ». *Τρικαλινά* 10 (1990) 207-240. Ι. Κ. Χολέβα, *Οι Ἐλληνες σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας*. Ρήσος, Ἀθῆνα, 1991, 188.

και παρουσίαση G. Castellan. Μιαύτονταπέμπονηση τῆς «ἀνακαλύψεως» ἀπό τὸν πρώτο «Ρουμάνων» καὶ στὴν Κρήτη²⁸ ἀρκεῖ γιὰ τὸν προϊδεασμό. Ὁ ἕδιος ἄλλοτε ἀνάγει Ρουμάνους, Ἀρωμούνους (Ἐλληνοβλάχους) καὶ Ἀλβανοὺς σὲ κοινὸ θρακο-δακο-ἴλλυρικὸ ὑπόστρωμα²⁹, παρὰ τὶς ἀντίθετες ἀποστομωτικὲς ἀπόψεις τοῦ Βουλγάρου ἀκαδημαϊκοῦ VI. Georgiev γιὰ τὶς διαφορὲς τῶν τριῶν

24. Τὸ κείμενό του, καθὼς καὶ τοῦ ἐπομένου, ἀπαιτεῖ τὴν παράλληλη ἐνημέρωση ἀπὸ ἀντίστοιχες ἔκτενέστερες καὶ μάλιστα ἀρχειακὲς μελέτες, δύποτε τοῦ Ι. Α. Παπαδριανοῦ, *Oἱ Ἕλληνες πάροικοι τοῦ Σεμλίνου*, IMXA, Θεσσαλονίκη 1988, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία.

25. Τοῦ ἀποδίδεται ἡ ἀποψη, ἡ ὁποία ἄλλως τε προαναγγέλεται ἀπὸ τὸν P. Nasturel στὴ σημείωση τῆς σ. 51 τοῦ μνημονευομένου συλλογικοῦ ἔργου, ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι Δάκες καὶ Βέσσοι, ποὺ κατῆλθαν στὴ Μακεδονία, Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα, ὅταν κατανικήθηκαν ἀπὸ τὸν Τραϊανό. Αὐτοαναφέρεται, διότι τότε δὲν εἶχαν προλάβει νὰ γίνουν Βλάχοι (= λατινόφωνοι). Ἐξ ἄλλου στὸ νεολατινικὸ ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοβλάχων τὰ θρακικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀνύπαρκτα, ἐνῶ ἀφθονοῦν τὰ Ἑλληνικά. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμούνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτοριά, ἐν Ἀθήναις 1976, 180 κ.ἔ. Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1986,224 κ.ἔ. Γαλλικὴ μετάφραση, IMXA, Θεσσαλονίκη 1986, 162 κ.ἔ. Τοῦ αὐτοῦ, «Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Ηπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* 1987, 307-321. Ἄλλα πρόσφατα ὑποστηρίχθηκε καὶ ἡ ἀποψη, σὲ διδακτορικὴ διατριβὴ πεντακοσίων σελίδων, ὅτι οἱ Βλάχοι Θεσσαλίας καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν προήλθαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, τὴν Μεσοποταμία, μὲ νέο κίνδυνο διεκδικήσεώς τους ἀπὸ τοὺς Τούρκους! Πβ. Nicolas Caranica, *Les Aroumains: Recherches sur l'identité d'une ethnie*, Basançon 1990, ὅπου μεταξὺ τῶν ἐπιχειρημάτων προβάλλει καὶ ὁ συγκεκριμένος τύπος Λάρσα τοῦ τοπωνύμιου Λάρσα! Αὐτὸ παθαίνουν δοσοὶ χάνουν καὶ τὴ μητρόφα Ἑλλάδα καὶ τὴ μητριὰ Ρουμανία. Ψάχνουν τὶς ρίζες τους, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀπλὴ καὶ ἀπτή: δύποτε ἐκλατινίσθηκαν Δάκες, Θράκες, Ἰλλυροί ἔτσι καὶ Ἑλληνες τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου, ὅπότε περιττεύουν οἱ ἀναζητήσεις καὶ κάθοδοι ἡ ἀνοδοι. Πβ. Albert Failler, *Revue des Etudes Byzantines* 46(1988)259: «En fait, point n' est besoin d' imaginer des migrations du nord vers le sud, ni d' ailleurs du sud vers le nord. Les Aroumains sont des autochtones latinisés par l' occupation romaine de la Macédoine». Βλ. καὶ Ἀποστ. Ε. Βακαλόπουλον, «Ο γλωσσικός ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ιστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὥς τὸ 1912*, EMΣ, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50.

26. Γιὰ τὴ στάση του βλ. *Μακεδονία 1-4-1990*, δύπου ἐπισημάνσεις ἀπὸ τὶς εἰσηγήσεις στὸ διεθνὲς συνέδριο «Βαλκάνια καὶ Δούναβις», τὸ δόποιο πραγματοποιήθηκε στὸ Γκράτς τῆς Αντσρίας, ἀπὸ 27-30 Μαρτίου 1990. Ὁμιλεῖ γιὰ ξεχωριστὴ ἔθνότητα!

27. Ἡ νεαρὴ διδάκτωρ, μιολονότι βαθύτατα ἐπιτρέπει μένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Papu Miciu, φανατικοῦ δογμάνου τῆς προπαγάνδας, εἶδε μὲ δρθάνοιχτα μάτια τὴ σύγχρονη πραγματικότητα: «Les Aroumains aujourd' hui atteignent le seuil d' une nouvelle forme d' acculturation, ou du moins son aboutissement commun à l' Occident tout entier: non plus assimilation mais urbanisation, uniformisation européenne et post - industrielle...» (σ. 165).

28. Βλ. *Byzantinische Forschungen* 17(1979) 98.

29. Βλ. *Byzantinische - Neugriechischen Jahrbücher* 22 (1978) 221 κ.ἔ.

στοιχείων τοῦ ὑποστρόματος³⁰.

5. Κυκλοφοροῦνται ἀναληθεῖς καὶ παραπλανητικές θεωρίες γιὰ τοὺς Βλάχους ἀπὸ στῆλες περιοδικῶν, ποὺ ἀποστέλλονται ἀπὸ τὸ ἔξωτερο καὶ διασπορᾶς. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ ἀκόλουθα περιοδικὰ μὲ ἀλφαριθμητικὴ σειρά: *Bulletin Européen*³¹, *Buletinul Bibliotecii Române*³², *Cuvîntul Românesc*³³, *Dacoromânia*,

30. Βλ. *Bulletin de la Société de Linguistique* (1961) XXI. *Linguistique Balkanique* 6(1963)75. Βλ. καὶ A. Lazarou, *Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes*, Athens 1985, 10-11 καὶ σημ. 62 καὶ 64.

31. Ἀπὸ τὶς σελίδες του ὁ Michel de la Ventolière τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1969 ἔθεσε ζήτημα «ρουμανικῆς» μειονότητας στὴν Πίνδο καὶ μάλιστα καταπιεζομένης! Ἀπάντησε θαρρετὰ ὁ Περιβολιώτης συγγραφέας Θεόδωρος Σαράντης. Ὁμως σημειωτέον ὅτι τὸ *Bulletin Européen* ἀνήκει στὸν J.C. Dragan, τοῦ ὅποιους ἡ σκιαγράφηση ἀπὸ τὸν Thierry Wolton, *Φάκελος «Farewell»*, Ἀθῆνα 1987, 39, συμβάλλει καὶ στὴν κατανόηση τῆς ἀναζωπυρήσεως τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος στὴν Ἑλλάδα, ὅπως προσφυέστατα πρῶτος παρατήρησε ὁ Λάζαρος Ἀρσενίου καὶ ἐννημέρωσε τὸν Δ. Προκόβα, πρὸς τοὺς ὅποιους ἐκφράζω θεομές εὐχαριστίες γιὰ τὶς ἀκριβεῖς παραπομπές. Βλ. καὶ D.C. Yermak, *Kai πάλιν τὸ τέρμα. Γ'* ἔκδ. Ἀθῆνα 1984, 263, 279.

32. Ἀπὸ τὶς σελίδες του, 11(14) Serie nouă-1984, ὁ Nasturel ἐπιχειρεῖ διαφοροποίηση τῶν Βλάχων ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸν κατὰ τὸ θρησκευτικὸ δόγμα! Ἀποσιωπᾶ ὅσα ὁ Κ. Σάθας, *Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ιστορίας*, σ. 315, 3 καὶ 9,200,1 ὀναφέρει σχετικὰ μὲ τοὺς Βλάχους. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βενιαμίν ὁ ἐκ Τουσδέλης καὶ ἡ Φθιωτικὴ Βλαχία», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν*, 27-4-1990.

33. Ἀπὸ τὶς σελίδες του ἔξαπολύνεται ἡ δυσφήμηση κατὰ τῶν ὑπερομάχων τῆς Ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων. Βλ. Papu Miciu, «Un articol nic ti ascundi minciuni mari», *Cuvantul Romanesc*, Octobrie 1979, 19. Μὲ λύσσα ὁ δειλός ἀνωνυμογράφος, γόνος θυμάτων προπολεμικῆς προπαγάνδας, μέλος τῆς δρακός, ποὺ προσφυέστατα χαρακτήρισε ὁ Γιάννης Παπαθανασίου, ἀσκεῖ προμελετημένη κριτική, χωρὶς νὰ εἴναι εἰδικός στὸ θέμα, σε μὰ ἐκτενέστερη μελέτη μον, ἀνακοίνωση στὴν Table Ronde La Thessalie, ὁργανωμένη στὴ Λιών ἀπὸ τὸ 20 πανεπιστήμιο καὶ τὸ παράρτημα τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν τῆς Γαλλίας, 21-24 Ιουλίου 1975. Ἀτυχῶς γιὰ τὸν Papu Miciu καὶ τοὺς ὅμολόγους του οἱ σύνεδροι, εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ἐκφράσθηκαν μὲ τὰ καλύτερα λόγια. Ὁ κύριος παράγων τοῦ συνεδρίου Bruno Helly γράφει: «Je voulais également vous dire combien mes amis, C. Wolters et V. Von Graeve, et moi-même, avons été intéressés par votre communication à la Table Ronde. Vous avez présenté là des idées qui on été pour nous très éclairantes. En d' autres termes, d' après nos inscriptions, nous avions pensé qu' il avait beaucoup de personnages portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du 1er s.av.), et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périèques, nous semble-t-il). Voilà pourquoi nous avons été très intéressés par votre communication...». Πβ. *Γλωσσολογία Glossologia* 5-6 (1986-1987) 155-156. Ἀλλὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα ἡ ἀνακοίνωση ἔκανε ἔξαι-

ρετική ἐντύπωση. Πβ. Ἐλευθερία (Λαρίσης) 7-10-1975: «"Αγνωστα στοιχεῖα τῆς Ἰστορίας μας. Ἡ ἔξεγερση τῶν Θεσσαλῶν πρὸιν 910 χρόνια. Ἀποκαλυπτικὴ διάλεξη τοῦ κ. Ἀχ. Λαζάρου.

Διάλεξι - ἀποκάλυψι γιὰ τὴν ἀγνωστὴ μέχρι τώρα «Ἐξέγερσι τῶν Θεσσαλῶν τὸ 1066» ἔδωσε χθὲς ὁ Θεσσαλὸς Καθηγητὴς κ. Ἀχ. Λαζάρου (τοῦ τμήματος Ἐρευνῶν Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) στὴν αἴθουσα διαλέξεων τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Λαρίσης.

Τὴν καθ' ὅλα ἐνδιαφέρουσα διάλεξι τοῦ κ. Λαζάρου ὁ ὄποιος εἶναι Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἰστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρίας τῶν Θεσσαλῶν καὶ ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς Λαρισαίους νὰ τὴν ἀπολαύσουν ἡ Λαογραφικὴ Ἐταιρεία Λαρίσης, ἡ ὥποια παρουσίασε τὸν ὄμιλητην.

Κατὰ γενικὴ διαπίστωσι, ἡ ὄμιλοια τοῦ κ. Λαζάρου ἐκράτησε ἀδιάπτωτο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ λόγω τῆς πληθώρας νέων ἀγνῶστων στοιχείων ποὺ ἤλθαν στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος σχετικὰ μὲ τὴν ἔξεγερσι αὐτῶν τῶν συμπολιτῶν μας πρὸιν ἀπὸ 910 περίπου χρόνια. Τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει μεγάλο ἴστορικὸ ἐνδιαφέρον καὶ παρουσιάσθηκε χθὲς γιὰ πρώτη φορὰ σὲ Ἑλληνικὸ ἀκροατήριο. Ὁ ὄμιλητης τὸ εἶλε ἀνακοινώσει τὸν Ιούλιο στὸ συνέδριο τῆς Λυών «Θεσσαλία» ποὺ εἶλε ὁργανωθεῖ ἀπὸ τὸ πανεπιστήριο τῆς Λυών καὶ τὴν Ἐταιρεία Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν.

«Ἡ ἔξεγερσι τῶν Θεσσαλῶν τὸ 1066» ὑπῆρξε ἔνα θέμα τὸ ὄποιο ἦταν σχετικὰ ἀγνωστὸ καὶ μᾶλιστα καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἐπιστήμονες τῆς Λαρίσης διαφόρων εἰδικοτήτων καὶ κλάδων. Ὁπως δὲ ἀπέδειξε ἡ ἐρευνα τοῦ συμπολίτου Α.Α. Κ(ατσιλέρου) τὸ ποσοστὸ αὐτῶν ποὺ ἐγνώριζαν κάτι γιὰ τὸ θέμα μόλις ἔφθανε τὸ 5%.

«Οπως εἰπώθηκε δὲ χαρακτηριστικὰ καὶ διαπιστώθηκε τέτοιες ἐκδηλώσεις τιμοῦν καὶ προσφέρουν πάρα πολλά στὴν Λάρισα».

Ἡ διάλεξη ἐπαναλήφθηκε στὴν Ἀθήνα τὴν 10-12-1976 στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἐλλάδος. Δημοσιεύθηκε δὲ μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ἔξεγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου» στὰ Θεσσαλικὰ Χρονικά 1(1976) 90-119 καὶ μὲ τὸν τίτλο «La révolte des Larisséens en 1066» στὰ Actes de la Table Ronde La Thessalie. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5, Lyon 1979, 30-318.

Ἐπειδὴ μὲ τὴν ἀνακοίνωση ἐρμηνεύονται τὰ αἴτια τῆς ἔξεγέρσεως τῶν Θεσσαλῶν κατὰ τὸν 11ο αἰώνα ὡς οἰκονομικὰ καὶ δχὶ ἐθνικιστικὰ «βλαχικά-ρουμανικά», ὥπως ὑποστηρίχθηκε κυρίως ἀπὸ Ρουμάνους ἡ ρουμανίζοντες, συνάμα δὲ οἱ δροι «Βλάχος» καὶ «Βούλγαρος» τοῦ κειμένου τοῦ Κεκαυμένου, ὁ Papu Miciu καὶ οἱ προπαγανδιστικοὶ κύκλοι ἀρχισαν τὴν πολεμικὴ τῆς δυσφημήσεως μουν. Ἀλλὰ «οὐδὲν κακὸν ἀμιγές καλοῦ». Διότι ἔτσι ἔγινε εὐρύτερα γνωστὴ ἡ συμβολή μουν μὲ ἀνάτυπα στὴν Ἑλληνικὴ καὶ γαλλικὴ γλώσσα.

Γι' αὐτὸ οἱ ἵδιοι κύκλοι, ἡ A.F.A., μεθοδεύει τὴ δυσφήμηση μὲ ἀντίθετη φορά. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς μουν στὸ συνέδριο τοῦ Μαγχάμι, μὲ ἀσκηση προεδρίας κατὰ τὴν καταλητικὴ συνεδρία καὶ μὲ ἀνακοίνωση, ἡ ὄποια διανεμήθηκε στοὺς συνέδρους καὶ ἀμέσως δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ τῆς Ἐταιρείας Ἐλλήνων Φιλολόγων, Πλάτων, (βλ. ἀνωτ. σημ. 30), ἡ A.F.A. στὸ φυλλάδιο τῆς Trâ Armânam No 12 - Andreu 1985, 2a, ἐγκωμιάζει τὴν ἐπιστημοσύνη τῆς ταπεινότητάς μουν, μὲ τίτλο «Mari romanist AHILE LAZAROU» (Μεγάλος ρωμανιστής Ἀχιλλέας Λαζάρου) καὶ διατύπωση, ποὺ ἐπιτρέπουν στοὺς ἀναγνῶστες τὴν ἐντύπωση δτὶ σχεδὸν ἀποδέχομαι τις ἵδεες τους, ὡστε φίλοι καὶ γνωστοὶ νὰ διερωτῶνται καὶ νὰ τοὺς γεννηθοῦν ὑποψίες. Ἀλλὰ οἱ Ἐλληνόβλαχοι εἶναι πονηρότεροι. Ἐσπευσαν νὰ ἐπικοινωνήσουν μαζί μουν καὶ νὰ ἐνημερωθοῦν ὑπεύθυνα γιὰ

Europa si Neamul Românesc, Fara Armânească, Fenix, Noi Tracii, Stindardul³⁴, The Newsletter of the Society Farsarotul, Tribuna României, Vatra, Zborlu Anostru³⁵ κ.ἄ.

6. Έπι τέσσαρες μεταπολεμικές δεκαετίες έντεινεται ό δραγασμός βλαχολογικών έκδόσεων, κυρίως στὸ Βουκουρέστι, ἀλλὰ καὶ στὸ ἔξωτερικό, Ρώμη (1951, 1952, 1955...), Freiburg (1959, 1965, 1977, 1982, 1984...), Woonsochet - H.P.A. (1961), Ζυρίχη (1971, 1981), Παρίσι (1967, 1974, 1980...), Βιέννη (1974...), Χάγη (1978), Ἀμστερνταμ (1979), Τορόντο (1980), Λονδίνο (1987) κ.ἄ.π., γιὰ τὰ ὅποια ἀρκεῖ μιὰ ματιὰ στὴ Bibliografie Macedo - Româna³⁶, σελ. 345, καὶ στὶς συμπληρώσεις τοῦ G. Carageani, Intorno alla pubblicazione della «Bibliografia

τὴν ἀλήθεια. Μετὰ τὴν παροδικὴ σύγχυση καὶ ἡ νέα μεθόδευση ἀπέτυχε. Ὅπως προηγουμένως τὰ ἰοβόλα βέλη τοῦ Papu Micu, καὶ τὰ ζαχαρωμένα ἀπέβησαν πάρθια. Ἐβλαψαν τοὺς Ἰδιους. Διότι ὁμοϊδεάτες τους διαβάζοντας τὴν ἀναγνώριση τῶν ρωμανολογικῶν, βλαχολογικῶν, γνώσεών μουν, ἐνδιαφέροθηκαν καὶ προμηθεύθηκαν δημοσιεύματά μουν, μάλιστα πολὺ σύντομα ἐκδηλώθηκαν μὲ ἑλληνικὰ φρονήματα ἀποταξάμενοι τὴν προπαγάνδα.

34. Ἀπὸ τὶς στήλες του ὁ ἰσχυρότερος προπαγανδιστικὸς παράγων, τέως Υπουργὸς στὴ Ρουμανία, καταγόμενος ἀπὸ τὴ Βέροια, Constantin Papanace ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Θ. Σαράντη, ὁ ὅποιος εἶχε ἀντικρούσει τὸν Michel de la Ventolière τοῦ Bulletin Européen. Γὰ τὶς δυσφημιστικὲς ἐπικύριες ὁ Tierry Wolton, ἔ.ἄ., 397 (βλ. ἀνωτ. σημ. 31), γράφει: «Ἄντῃ ἡ δουλειὰ γίνεται, κατὰ πρῶτο λόγο, στοὺς κόλπους τῶν ρουμανικῶν παροικῶν, μέσα ἀπὸ περιοδικὰ ποὺ χρηματοδοτοῦνταν ἀπ’ τὸ Βουκουρέστι. Εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Vestitorul στὴ Γαλλία, τοῦ Dreptatea στὶς ΗΠΑ καὶ τοῦ Stindardul στὴ Γερμανία. Ἡ Securitate προσπαθεῖ, κυρίως, νὰ δυσφημίσει τοὺς ἀντιφρονοῦντες στὶς Δυτικὲς χῶρες. Ἡ συκοφαντία εἶναι λίγο ὑπερβολική, ἀλλὰ σπέρνει τὴν ἀμφιβολία...».

35. Εἶναι τὸ πλέον μακροβίοτο προπαγανδιστικὸ περιοδικὸ γιὰ τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα. Στὶς πλεκτάνες του περιέπεσαν ἀρκετοί. Τὸ δὲ περιεργότερο εἶναι ὅτι στὸ ἐφετινὸ Ἀντάμωμα τῶν Βλάχων στὸ Σέλι Βερμίου προβαλλόταν περίτεχνα. Χρειαζόταν περισσότερη ἐπιστασία ἀπὸ τοὺς δργανωτές. Διότι ἀπὸ τὴ Βέροια μᾶς εἶχε ἔλθει στὴ Λάρισα ἔνα τυφλὸ καὶ ἀνελλήνιστο δργανο τῆς προπαγάνδας κατὰ τὴν πρώτη σύσκεψη τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ΠΕΠΣΒ, τὴν 8-3-1987. Δέν ἀρκοῦσε ἐκεῖνο τὸ ἐπεισόδιο; Πρόκειται γιὰ «φυγάδα» ἀπὸ τὴ Ρουμανία. Δεύτερη δὲ ἀνάλογη παρουσία του συνεπάγεται τὴν ἐπιστροφή του σὰν δέμα στὴ μητριαὶ του.

36. Πηγὴ του εἶναι Institutul Român de Cercetări - Freiburg Germania (1984), πρῶτο μετὰ τὸ 1945 κροσφύγετο ἔξοριστων Ρουμάνων, οἱ ὅποιοι τεχνηέντως ἐμβολιάζονται μετέπειτα ἀπὸ τσαουσεσκιοὺς ἀποστόλους, δῆθεν φυγάδες, ἄν καὶ οἱ εὐφυέστεροι ἀπὸ τοὺς πραγματικὰ ἀντικαθεστωτικοὺς ψυλλιάσθηκαν καὶ ἀνησυχοῦσαν. Ἐφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ μᾶς προειδοποιοῦν γιὰ τοὺς via Graeciae ἔξερχομένους στὴ Δύση, μὲ τὴν ἀλάνθαστη τακτική, τὴν ὅποια ἀποκαλύπτει ὁ Thierry Wolton. Μᾶς εἶχαν ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ σὲ φυγάδα, ὁ ὅποιος κατὰ τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς του στὴν Ἐλλάδα, μπαινόβγαινε στὴ ρουμανικὴ πρεσβεία, ἐνέργεια ἀδιανόητη γιὰ ἀληθινὸ φυγάδα. Ἡταν ἡ περίπτωση τοῦ P. Nasturel, ὁ ὅποιος προλογίζει τὸν τόμο σὲ τέσσερις γλώσσες, ρουμανική, γαλλική, ἀγγλική, γερμανική καὶ ἀποτελεῖ πυρήνα τῆς ἀναζωπυρόσεως μειονοτικοῦ ξητήματος.

Macedoromena»³⁷, σελ. 30.

7. Έπιχειρεῖται ἀφελληνισμὸς τῶν Βλάχων τόσο στὶς κοιτίδες τους ὅσο καὶ στὴ διασπορὰ μὲ ίδρυσεις συλλόγων ἢ ἐνώσεων, τῶν ὅποιων πρωταρχικὴ μέριμνα εἶναι νὰ περιέχεται στὴν ἐπωνυμία ὁ ὄρος Βλάχοι³⁸, τὸ δὲ Καταστατικὸ ὄριζει στοὺς σκοποὺς καὶ διάσωση «βλάχικου πολιτισμοῦ»³⁹ ὡσὰν νὰ πρόκειται γιὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἐλληνικό. Ὁμως ἡ πολιτισμικὴ διάκριση διευκολύνει καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν Βλάχων ὡς ἔχειριστῆς ἑθνικῆς ὅμιλας⁴⁰, ὅπως μεθοδεύεται τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τὰ κέντρα τῆς προπαγάνδας καὶ τὰ ὄργανά τους.

Οἱ παλαιότεροι καὶ ὑφιστάμενοι σύλλογοι μὲ τὴν ἐπωνυμία τῆς γενέτειρας τῶν μελῶν ἢ τῶν προγόνων τους, ὅπως Λιβαδιτῶν Όλύμπου, Κοκκινοπλιτῶν, Σαμαριναίων, Καλαρούτινῶν, Μετσοβιτῶν κ.ἄ., ἀποτελοῦν ἑστίες συναδελφώσεως καὶ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ πολιτισμικὴ διαφοροποίηση προπαγανδίζεται ἀπὸ Ἐταιρεῖες τοῦ Ἑξωτερικοῦ, ὅπως εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

- I. American Valachian Cultural Association.
- II. Association des Français Aroumains (AFA).
- III. Uniunea tra Limba si Cultura Aromâna.
- IV. Suțata «Pitu Guli».
- V. Asociația Familială de Editura in dialect aromân si limba română.
- VI. Slobozia.
- VII. Societatea de Cultura Macedoromâna.
- VIII. Fundatia România.

37. Βλ. Balkan - Archiv, Neue Folge 11 (1986) 247-278, ὅπου ὁρθότατες ἐπισημάνσεις, βελτιώσεις καὶ προσθήκες.

38. Σὲ μερικοὺς συλλόγους οἱ διχοστασίες θὰ εἶχαν ἔξελλεις δυσάρεστες καὶ ἐπιβλαβεῖς ἑθνικά, ἀν δὲν ἐπικρατοῦσαν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ψυχραιμία.

39. Τὴν ἐλληνικότητα τοῦ βλάχικου πολιτισμοῦ, ἡθῶν καὶ ἑθίμων, διαπιστώνουν στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας οἱ διάσημοι Ἀγγλοι Alan J. B. Wace - Maurice S. Thompson, *Oι Νομάδες τῶν Βαλκανίων*, Θεσσαλονίκη 1989, ἔκδ. Φιλολογικοῦ Ἰστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, α' ἔκδ. Λονδίνο 1914, 100, ἡ δὲ διαπίστωσή τους εἶχε ἐνοχλήσει τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ N. Iorga. Πβ. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud - orientale* 2(1915)110.

40. Γι' αὐτὸ διαπράττουν ἀσύγγνωστο σφάλμα ὅσοι γράφουν ἢ τὸ χειρότερο διδάσκουν, μάλιστα σὲ πανεπιστήμια ἐλληνικά, γιὰ ἑθνικὴ ὅμιλα Βλάχων. Πβ. B. Rókon, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς κοινωνίας τοῦ κτηνοτροφικοῦ χωριοῦ*. Διδακτορικὴ διατριβή, Γιάννενα 1983, 129: «Ἡ περίπτωση τοῦ Μετσόβου ἀποτελεῖ τὸ δείγμα τῆς κτηνοτροφικῆς ὅμιλας ποὺ ἀποκτᾶ ἔναν οἰκονομικὸ ϕόλο ἀπὸ τὸ 17ο αἰ., καὶ ἀπὸ ἑθνικὴ ὅμιλα ποὺ εἶναι...». Ἡ δὲ διέπουσα σκέψη διαφαίνεται στὴ σελ. 11, 2η παράγραφο, σ. 15-17. Τὶς ἐπιπτώσεις ἐσφαλμένης χρήσεως δρολογίας ἀντιλαμβάνεται κανεὶς μὲ μιὰ ματιὰ σὲ πρόσφατο κείμενο. Βλ. Ἐλευθεροτυπία 17-12-1991, 22 στήλη 5, παράγραφο 2.

‘Η πρώτη έδρευει στὸ Bridgeport, Connecticut (ΗΠΑ) και ἔχει δραγανώσει τὰ Α΄ και Β΄ Συνέδρια Μακεδονο-ρουμανικοῦ Πολιτισμοῦ⁴¹ στὸ Sacred Heart University, Ethnic Studies Center, Bridgeport, Conn., 29-8-1/9/86 και 4-7/9/87, ἀντίστοιχα. Ιδρυσε και Ἀρωμουνικὴ Ἀκαδημία, τῆς ὥποιας τὸ Καταστατικὸ ὁρίζει ἐνεργὸ συμμετοχὴ και μελῶν ἐκτὸς τῶν ΗΠΑ, στὶς ὥποιες ὑπάρχουν και μικρότεροι σύλλογοι, ὅπως ἡ Gramostea Fondation, P.O. Box 150, Whipppany, N.Y. 97981-0105. Στὸ Bridgepot έδρευει και The Society Farsarotul⁴².

‘Η δεύτερη, ποὺ έδρευει στὸ Παρίσι, και εἶναι γνωστὴ συντομογραφικὰ ὡς AFA, πέρα τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐφημερίδας Fara Aromâneasca και ἄλλων ἐντύπων ἔχει δώσει τὸ στίγμα τῶν ἐπιδιώξεών της μὲ τὸ φυλλάδιο Les Aroumains (Les Vlachs), Une Minorité Culturelle Romane en péril, Paris 1980⁴³.

‘Η τρίτη ἔχει ἔδρα τὸ Freiburg, ἐκδίδει ἀνελλιπῶς τὸ περιοδικὸ Zborlu a nostru και μεθόδευσε πονηρότατα τὴν ὁργάνωση τοῦ Α΄ Διεθνοῦ Συνεδρίου Ἀρωμουνικῆς και Ἀρωμουνικοῦ Πολιτισμοῦ, 2-5/9/85. Ἐνῶ δηλαδὴ στὴν πρώτη και δεύτερη πρόσκληση πρὸς ὑποψήφιους συνέδρους ἡ πρωτοβουνλία ἐμφανιζόταν νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Manheim και νὰ συνεργάζονται ἄλλα πέντε γερμανικὰ πανεπιστήμια, στὴν μετέπειτα ἀλληλογραφία και στὸ πρόγραμ-

41. Băl. Cornel Dumitrescu, «Congresul de cultura macedo-romana», *Cuvantul Romanesc*, Octobrie 1989, 18, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ V. Calesi παρουσίασε «video-casetă Festivalul Vlah din Sellia», τοῦ Ἀνταμώματος τῶν Βλάχων στὸ Σέλι Βερμίου.

42. Προκηρύσσει και ὑποτροφίες, τὶς ὥποιες προβάλλει ἡ ἐφημ. Ἡ Ἀβδέλλα 25-2-1991, 5, χωρὶς τὴν παραμικρὴ σημείωση γιὰ τὸν σκοπούν και τὶς θέσεις τῆς Ἐταιρείας. Δηλώνονται ἄλλως τε στὶς στήλες τοῦ περιοδικοῦ της, τοῦ ὥποιον παραλῆπτες εἶναι ἡ ΠΕΠΣΒ και ἐπὶ μέρους σύλλογοι Βλάχων. Ἐπὶ πλέον γίνονται σαφεῖς ἀπὸ τὴν παρουσίαση, τὴν ὥποια ἔκαναν, τοῦ βιβλίου τοῦ T. Winnifirth στὸ τεῦχος Φεβρουαρίου 1988, 6-7. Κηρύσσουν ἔχωριστὴ ἐθνότητα Βλάχων και ἀντιτίθενται στὸν ἐλληνισμό. Αὐτὰ ἐπιβάλλεται νὰ γνωρίζουν οἱ ὑποψήφιοι και οἱ γονεῖς τους, ὥστε νὰ ἀποφασίζουν ἐνημερωμένοι και μὲ προσωπικὴ εὐθύνη.

43. Μὲ χρόνο ἐκδόσεως 1989 ἡ A.F.A. ἐπανακυλοφόρησε τὸ φυλλάδιο ἐφέτος και διένειμε στὰ μέλη τῆς Κοινοβούλευτικῆς Συνελεύσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, ἐπιμένοντας σὲ χονδροειδὴ παραπληροφόρηση τόσο ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ ὅσο και ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῆς βλαχικῆς πληθυνμακῆς ἐνότητας, μάλιστα διαφωνώντας οὐσιαστικά και μὲ πρόσφατες ἀπόψεις στελεχῶν της, ὅπως τῆς Mich. Bacu ἡ τοῦ Winnifirth σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμό. Βέβαια ἡ ἐλληνικὴ ἀντιπροσωπία πάλι αἰφνιδιάσθηκε, ἀφοῦ οἱ εἰδικοὶ Σύμβουλοι ἐπὶ τῶν ἔθνικῶν και μειονοτικῶν θεμάτων, οἱ ὥποιοι θὰ ἔπειτε νὰ ἐπιλέγονται πάντοτε μὲ κριτήρια εἰδικῶν σπουδῶν, διαχριθμένων γνώσεων και ἥθους, εἶναι κατὰ κανόνα «κλαδικοί» ἢ «κοιλλητοί» πολιτικῶν κομμάτων (μὲ ὥποιαδήποτε κυβέρνηση) και φυσικὰ δὲν ἔχουν ἰδέα, ὅπότε και ἀδυνατοῦν νὰ προετοιμάσουν τὶς ἀπαραίτητες ἀπαντήσεις στὰ ἀναφυόμενα συχνὰ πλέον ἀνάλογα ζητήματα, μὲ ἐπώδυνες γιὰ τὴ χώρα μας ἐπιπλοκές.

μα παρουσιάσθηκε ή Uniunea συνοργανώτρια⁴⁴. Κατά δὲ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς αἴθουσες τοῦ πανεπιστημίου Manheim, ἀναδύθηκε συμπρωταγωνίστρια καὶ ἡ AFA.

Ἡ τετάρτη ἐδρεύει στὰ Σκόπια. Εἶναι ἐκδότρια τῆς ἐφημερίδας Fenix καὶ μικρῶν βλαχολογικῶν συγγραφῶν. Συμμετέσχε στὸ συνέδριο τοῦ Manheim. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς εἰσηγήθηκε θέμα ἐναρμονισμένο μὲ τοὺς σκοποὺς τῶν Σκοπίων⁴⁵. Ἐτυχε δὲ τῶν ἐπιδοκιμασιῶν τοῦ προέδρου τῆς AFA καὶ τοῦ ἐκδότη τοῦ περιοδικοῦ Bulletin Européen ἀλλὰ τελικὰ καὶ τῆς σφοδρῆς ἐπικρίσεως γιὰ τὸ ἀτεκμηρίωτο τῶν θέσεών του ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς τελευταίας

44. Μετὰ τριετία, τὸ 1988, ἐπανεκδίδει τὴ Γραμματικὴ τοῦ Μιχαὴλ Μποϊατζῆ, φροντίζοντας γιὰ τὴν ἔξασφάλιστη στὸ περιοδικό τῆς *Zborlu a nostru* τοῦ Copyright, τὸ ὅποῖο σὲ παρόμοιες περιπτώσεις στὴν Ἑλλάδα γράφεται Clopyright, δοθέντος ὅτι τὸ βιβλίο πρωτοπότηκε τὸ 1813 στὴ Βιέννη. Ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε στὸν ἀναγνώστη ὅτι ὁ πρόλογος τοῦ Αὐστριακοῦ ἐκδότη εἶναι ἐνδεικτικὸς τῆς προμελετημένης ἀπόπειρας ἀποσπάσεως τῶν Βλάχων τῆς Αὐστρίας ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τῆς ἐμφυσήσεως σ' αὐτὸὺς ρουμανικῆς συνειδήσεως. Ἀλλὰ ἀπέτυχε, σύμφωνα μὲ τὴν διμολογία τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ καὶ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου I. Coteanu, «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii române», *Limba Română* 7(1959), 10: «Aromâni nu au avut niciodata constiinta că fac parte din acelasi popor cu dacoromâni, nici macar în perioada cînd scriitorii de ai lor ca Gh. Constantin Rosa si Mihail C. Boiangi, influentati de scoala ardeleana, s'au străduit să le arate că ei sănt tot una cu dacoromâni». Παρέθεσα στὸ πρωτότυπο τὴν περιοπὴ τοῦ Coteanu, γιὰ νὰ ἀποστομωθοῦν οἱ περιοδεύοντες τὰ Βλαχοχώρια πράκτορες ἢ οἱ μολυσμένοι ἀπὸ τὴν ἔνην προπαγάνδα. Τὴν πεποίθηση τῶν Βλάχων ὅτι ἀνήκουν στὸν Ἑλληνισμὸ σημειώνει καὶ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, Σελίδες ἐκ τῆς ἴστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ, ἐν Ἀθήναις, 1912, 32: «Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι συναπτελεσαν μέλος τῆς ἐλληνικῆς οἰκογενείας ἀδιαιρέτον ἐν τε ταῖς πατρίσιοι καὶ ἐν τῇ ἔνηῃ».

45. Ἐν τούτοις ἐπίσημα ἀγνοοῦνται. Βλ. K. Sejfula, *Les minorités nationales dans la république socialiste de Macédoine*, Editions «Jugoslavia», Beograd [1965], ὅπου οὔτε καν μνημονεύονται Βλάχοι. Μνεία γίνεται μόνον γιὰ ἐκμετάλλευση καὶ προπαγάνδα, ὅπως ἐφέτος μετὰ τὴ δήλωση τῆς Υψητούσιοῦ Ἐξωτερικῶν γιὰ ὑπαρξὴ στὸ χῶρο τῆς γιουγκοσλαβικῆς Μακεδονίας Βλάχων καὶ μὲ φρόνημα ἐλληνικοῦ, παραδεκτὸ ἄλλως τε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popović σὲ σύγγραμμά του πεντακοσίων σελίδων καὶ στὸ παγκόσμιας κυκλοφορίας ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* [Beograd] 1938, 606: «on ne peut le contester, les Aroumains se sentaient Grecs et ils apportaient réellement la langue, la manière de vivre, l'esprit grecs au monde occidental et dans nos pays». Βλ. καὶ Ἐλληνικὸς Βορρᾶς 1-1-1991, ὅπου τετράστηλο ἄρθρο μὲ ἐπίτιτλο: «Ἀντιεριστασμός στὴ δήλωση τῆς Βιργινίας Τσουδεροῦ», τίτλο «Καί... ἐθνικὴ μειονότητα Βλάχων διεκδικοῦ θρασύτατα τὰ Σκόπια» καὶ ὑπότιτλο: «Τρέμουν τὴν κυριαρχία τῶν βλαχοφώνων καὶ σλαβοφώνων Ἐλλήνων στὴν Ἀνα Μακεδονία. Ἡ ἡγεσία τῶν Σκοπίων συμμαχεῖ ἐναντίον τῆς Ἐλλάδος μὲ τοὺς Ρουμάνους φασίστες! Ἡ ἐθνικὴ προσφορὰ τῶν βλαχοφώνων».

συνεδρίας, τὸν ὑποφαινόμενο, προσκληθέντα ἀπὸ τὸν καθηγητὴν καὶ διευθυντὴν τοῦ Romanisches Seminar τοῦ πανεπιστημίου Manheim κ. Rupprecht Rohr.

Ἡ πέμπτη, ποὺ ἐδρεύει στὴν Κωστάντζα τῆς Ρουμανίας, ἐκδίδει τριμηνιαῖο περιοδικό, μορφωτικὸν καὶ ψυχαγωγικό, ἐπιγραφόμενο Minduearea Armâneasca, τοῦ ὅποιου ἀρχισυντάκτης, συντάκτης καὶ ταμίας φέροντος τὸ ἴδιο ἐπώνυμο, ὥστε νὰ ἐπαληθεύεται ὁ οἰκογενειακὸς χαρακτήρας, ὑποδηλούμενος ἄλλως τε στὴν ἐπωνυμία τῆς Ἐταιρείας.

Ἡ ἔκτη ἔχει ἐδρα τὸν ὅμώνυμο οἰκισμό, στὴ Ρουμανία, ὅπου ζοῦν Ἀρωμοῦνοι, ποὺ γνώρισαν τὸ μαρτύριο τῆς ἔξορίας ἀπὸ τὸ κομμουνιστικὸν καθεστώς. Ἡ ἰδρυσή της ἀποσκοπεῖ στὴν «διατήρηση καὶ ἀνανέωση τῆς ἀρωμουνικῆς, στὴ γνῶση τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς λαογραφίας καὶ ἴστορίας τοῦ μακεδονορουμανικοῦ λαοῦ»!

Ἡ ἑβδόμη, ἡ Μακεδονο-Ρουμανικὴ Μορφωτικὴ Ἐταιρεία, ἀποτελεῖ ἐπανασύσταση τῆς ὅμώνυμης ἐκείνης τοῦ 1879, καταργημένης τὸ 1948. Ωστόσο τὸ Καταστατικὸν εἶναι νέο μὲ σκοποὺς προσαρμοσμένους στὴ σύγχρονη πραγματικότητα, πρὸ πάντων στὶς τελευταῖς προδιαγραφὲς ρυθμίσεως μειονοτικῶν ξητημάτων ἀνὰ τὸν κόσμο, ίδιως τὸν Εὐρωπαϊκό. Στελεχώθηκε μὲ τὰ ισχυρότερα μέλη, μάλιστα μὲ προσβάσεις καὶ στοὺς δραγανισμοὺς καὶ στὴν ἔξουσία. Εἶναι εὐγλωττη ἡ παρουσία στὸ Δ.Σ. τοῦ Ὑφυπουργοῦ Παιδείας M. Papahagi καὶ τοῦ καθηγητοῦ N. Saramandu, καθὼς καὶ τῆς καθηγήτριας Matilda Caragiu - Marioteanu⁴⁶. Ἡ τελευταία ἔλαβε τὸ λόγο στὴ συνέλευση ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἐμψιονή της, μαζὶ μὲ τὸν δεύτερο, στὰ συνθήματα τῆς μεσοπολεμικῆς προπαγάνδας. Παρασχέθηκε ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως ἐντύπου δογάνου μὲ συμβολικὸ τίτλο «Destuptarea Aromanilor». Σύμφωνα μὲ τὸ τεῦχος Μαΐου - Ιουλίου 1990, οἱ ἀρχαιορεσίες γιὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ πρώτου Δ.Σ. ἔγιναν τὴν 10 Ἀπριλίου 1990, στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Ἀκαδημίας⁴⁷ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βουκουρεστίου. Κατὰ τὴν εἰδησεογραφία τοῦ «Zborlu a nosrui», τὸ ἀμφιθέατρο πολλῶν ἔκατοντάδων θέσεων ἦταν κατάμεστο. Ὁμως κατὰ μαρτυρία παρόντος στὴ συνέλευση ὁ ἀκριβής ἀριθμὸς τῶν συγκεντρωθέντων εἶναι 44, μὲ τόπο προελεύ-

46. Τοὺς δύο τελευταίους τὸ καθεστώς Τσαουσέσκου εἶχε στείλει στὸ Ἐξωτερικὸ μὲ ἐπιστημονικές δῆθεν ἀρμοδιότητες ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα γ' ἀναζωπύρηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος. Ἐμπαθέστατοι κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, φανατικὰ κατάλοιπα προπολεμικῆς προπαγάνδας, δὲν ὀρθωδοῦν πρὸ οὐδενὸς προκειμένου νὰ κατασυκοφαντήσουν δημοσιεύματα ἀποδεικτικὰ τῆς ἐλληνικότητας τῶν Βλάχων. Χρησιμοποιοῦν χοντροκομμένες ψευδολογίες.

47. Ὁ Thierry Wolton, ἔ.ἀ. 398, σημειώνει ὅτι ὁ J.C. Dragan εἶναι ἐπισκέπτης καθηγητῆς τοῦ ἰδρύματος τούτου, καθὼς καὶ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Τιμισοάρας.

σεως Βουκουρέστι, Κωστάντζα, Slobozia, Ploesti, Calarasi κ.ἄ. Παρόν φέρεται και ὁ πρόεδρος τῆς Uniunea τοῦ Freiburg V. Barba. Χαιρετισμὸ ἀπηγθυνε ὁ πρύτανις τῆς Ἀκαδημίας Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν C. Barbulescu, ποὺ σημαίνει ἐπίσημη συμμετοχὴ τῆς Ρουμανίας στὴν ἀναζωπύρηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος.

Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὴν ἀντικατάσταση τοῦ πρώτου ὅρου μὲ τὸν Fundatia, ὁ ὅποῖος προσδίδει μεγαλύτερη ἐπισημότητα καὶ χαρακτήρα δῆθεν ἐπιστημονικό. Ταυτόχρονα δὲ προδίδει καὶ προθέσεις ἐπαυξήσεως καὶ βελτιώσεως τῶν δραστηριοτήτων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν τοποθέτηση τοῦ διπλωματικοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ρουμανίας στὴν Πρεσβεία Ἀθηνῶν εἰδικοῦ ἐπιστημονα, πανεπιστημιακοῦ⁴⁸, μάλιστα θιασώτη τῆς παρωχημένης – καὶ γιὰ Ρουμάνους ἐπιστήμονες – θεωρίας, περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ Δακία καὶ συνεπῶς Ρουμάνων, ἐγκατεστημένων στὴν Ἡπειρο, Θεσσαλία καὶ Μακεδονία κατὰ τοὺς 7ο-9ο αἰῶνες. Γι' αὐτὸ καὶ προτιμοῦν οἱ Ρουμάνοι νὰ ἀποκαλοῦν τοὺς Ἑλληνοβλάχους μὲ τὸν ὄρο Μακεδο-Ρουμάνους παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Θεσσαλία ὀνομάζεται κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους Μεγάλη Βλαχία, ἥ δὲ Ἡπειρος, ἥ Πίνδος, Ἀνω Βλαχία! Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν πολύμορφη, πολυδάπανη καὶ μακρόχρονη προπαγάνδα ἡ Ρουμανία συνάντησε γρανιτένια ἀντίσταση τῶν Ἑλληνοβλάχων, πλὴν ἐλαχίστων θλιβερῶν θυμάτων. Ἐν τούτοις ἐπανέρχεται ἐπιδιώκοντας ἐκ νέου περισπασμὸ τῆς ουρμανικῆς κοινῆς γνώμης, ἐσωτερικοῦ καὶ ἔξωτερικοῦ, ἀπὸ τὶς ἑθνικιστικὲς κινητοποιήσεις πρὸς Σοβιετικὴ Μολδαβία, Τρανσυλβανία, Δοβρούτσα κ.λπ., ὅπου ἐλλοχεύει κίνδυνος διαταράξεως τῶν σχέσεών της μὲ τὶς γειτονικὲς χῶρες. Παράλληλα ἐπιζητεῖ νὰ ἐμφανίζεται ὡς προστάτια τῶν δῆθεν ἀλυτρώτων τέκνων της⁴⁹, διάσπαρτων

48. Βλ. Nicolae Stoicescu, *Continuitatea Românilor*, Bucuresti 1980, 138 σημ. Ἀν δὲν πρόκειται γιὰ συνωνυμία, ἔχει καὶ προϊστορία στὴ δημιουργία τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος. Βλ. Virgilii Stoicescu - Const. I. Naum - Const. Petrescu Birina, *România din Macedonia* (Anii 270-1902), Societate de Cultură Macedo - Româna, Bucuresti 1900. Πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του στὴν Ἀθήνα εἶχε δηλώσει σὲ στενότατο περιβάλλον ὅτι κατὰ τὴν ἐπικείμενη τότε ἐπανέκδοση τοῦ βιβλίου θὰ ἀπαλειφθοῦν τὰ ἐπιλήψιμα σημεῖα. Ἀλλήλεια, τί ἀπέγνε; Πρ. καὶ Τὸ Ποντίκι 23-12-1991, 4β: «ΣΤΑ ΣΟΒΑΡΑ Οἱ Ρουμάνοι πολιτεύονται γιὰ τὴ δημιουργία μειονότητας στὴν Ἑλλάδα. Ἐνα προξενεῖο στὴν Κωνστάντζα γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα ζητᾶμε ἐμεῖς, δύο ζητοῦν αὐτοῖ, ἔνα στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἔνα στὰ Τρίκαλα. Καὶ ξέρετε γιατὶ στὰ Τρίκαλα; Γιατὶ ἐκαποντάδες πανέξυπνοι Ἑλληνες, πᾶνε καὶ δηλώνουν βλάχοι (ἀφίνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ουρμανόβλαχοι) στὶς ουρμανικὲς ἀρχές γιὰ νὰ σπουδάσουν τὰ παιδιά τους χωρὶς νὰ πληρώσουν δίδακτρα στὰ ουρμανικὰ πανεπιστήμα. Μετὰ φταῖνε οἱ ουρμάνοι;». Ποιοί, λοιπόν, προαγωγεύουν;

49. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ Ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 1986, 321-346.

στὶς βαλκανικὲς χῶρες, ὥστε νὰ θεωρεῖται ἀπαραίτητη ἡ συμμετοχὴ τῆς στὶς διαφαινόμενες ἀνακατατάξεις, κυρίως ἀπὸ τὸν ἐνδεχόμενο διαμελισμὸν τῆς Γιουγκοσλαβίας. Πάντως, λόγῳ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς γενικῆς ἀποσυνθέσεως, ποὺ ἐπικρατοῦν στὴν Ἑλλάδα, ἀλωνίζουν κυριολεκτικὰ τὰ ὅργανα προπαγανδῶν γιὰ τὴν ἀνακίνηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζήτηματος.⁵⁰ Ήδη εἶναι γνωστὰ μερικὰ ἀπὸ αὐτά, τόσο εἰσαγόμενα ὅσο καὶ ἐγχώρια. Πρόσφατα ἔδωσε δείγματα τῆς νέας τάσεως στὸ Ζήτημα καὶ ἡ Ρουμανικὴ Πρεσβεία. Πράγματι τεχνηέντως καὶ ἐπιδεξίως ἐπέτυχε συνεργασία μὲ τὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου Ἀθηναίων γιὰ ὅργάνωση Ἐκθέσεως Ἐλληνικῶν Βιβλίων Ρουμανικῶν Ἐκδόσεων 17ου-19ου Αἰώνα καὶ γιὰ ἐκτύπωση, προφανέστατα δαπάναις τοῦ Δήμου, πολυτελοῦς, ἐγχρώμου, μεγάλου σχήματος, δύο τυπογραφικῶν, Καταλόγου, ὁ ὅποιος, ἐνῶ ἐπιγράφεται «Ἐλληνικὰ Βιβλία Ρουμανικῶν Ἐκδόσεων 17ου-19ου Αἰώνα – Δῆμος Ἀθηναίων, Πνευματικὸ Κέντρο, Πρεσβεία Ρουμανίας – 18-30 Δεκεμβρίου 1990», περιέχει βιβλία, τὰ ὅποια δὲν ἐκδόθηκαν στὴ Ρουμανία ἀλλὰ στὴν Αὐστρο-ούγγαρια κ.ἄ. Ἐπὶ πλέον ἡ Πρόδερος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ Ὑπεύθυνη τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου προλογίζοντας ἀρχίζει ὡς ἔξης: «Μὲ ἴδιαίτερη χαρᾷ καὶ ἵκανοποίηση τὸ Πνευματικὸ Κέντρο τοῦ Δήμου Ἀθηναίων φιλοξενεῖ τὴ μοναδικὴ συλλογὴ παλαιῶν Ἐλληνικῶν βιβλίων, ποὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ στὴ Ρουμανία ἀπὸ τὸν 17ο μέχρι τὸν 19ο αἰώνα...». Ἄλλα μία προσεκτικὴ ματιὰ ἀποκαλύπτει τὰ ἔξης:

– Ρώζα, Γεώργιος Κωνσταντίνου... Ἐξετάσεις περὶ τῶν Ρωμαίων ἢ τῶν ὀνομαζομένων Βλάχων... Πέστη 1808.

– Μποϊατζῆς, Μιχαήλ, Γραμματικὴ ρωμανικὴ ἦτοι Μακεδονοβλαχική... Βιέννη 1813 κ.ἄ., ἐκδοθέντα στὴ Βουδαπέστη καὶ στὴ Βιέννη καὶ ἀναφερόμενα στὸ Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα, ἀκριβῶς μὲ προδιαγραφὲς καὶ προοπτικὲς μεταβολῆς τῶν μειονοτήτων, κατὰ τὰ σημερινὰ δεδομένα.

Καιρός, λοιπόν, εἶναι νὰ ἐνημερωθοῦν κατὰ τὸν προσφυέστερο τρόπο ὅλες οἱ ἐλληνικὲς ὑπηρεσίες⁵⁰, ἴδιαίτερα οἱ λεγόμενοι ἀριμόδιοι, συνήθως δὲ ἀνίδεοι,

50. Τὴν ἀξία καὶ ἀνάγκη τῆς ἐνημερώσεως ἔντονα εἶχε παρατηρήσει ὁ γνώστης τοῦ θέματος Εὐάγγελος Ἀβέρωφ - Τοσίτσας. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ο Εὐάγγελος Ἀβέρωφ - Τοσίτσας καὶ ἡ μελέτη του γιὰ τοὺς Βλάχους», Ἐλευθερία (Λαριότης) 5-3-1990, 6: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα» εἶναι ἔνα ἴδιόρρυθμο ἐθνικὸ ζήτημα καὶ τελευταῖα, ὑστερα ἀπὸ μιὰ περίοδο ἀδράνειας, ἐπανέρχεται στὸ προσκήνιο μὲ δόλια προπαγάνδα, πλούσια μέσα καὶ ὑποπτους στόχους. Καὶ ὁ κίνδυνος δὲν προέρχεται τόσο ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῶν γνωστῶν κύκλων νὰ δημιουργήσουν ἔνα πολιτικὸ γεγονός, ὅπως εἶναι ἡ ἀναγνώριση μιᾶς δῆθεν Ρουμανοβλαχικῆς μειονότητας. «Ο κίνδυνος προέρχεται ἀπὸ τὴ δική μας ἀδιαφορία καὶ ἄγνοια». Βλ. καὶ Εὐαγγέλου Δικήτα, «Περισσότερη Ἐνημέρωση», Ἐλευθεροτυπία 24-7-1989, 34, ἡ δὲ θερμὴ ἔκκλησή του, ἀπαύγασμα φιλοπατρίας, εἶχε πράγματι πλούσια ἀνταπόκριση. Βλ. Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Εθνικά Θέματα καὶ τὸ

ποὺ ώστόσο εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ χειρίζονται θέματα σχετικὰ μὲ μειονότητες, ὥστε νὰ καταστοῦν ἴκανοι νὰ προλαμβάνουν ὅποιεσδήποτε παγίδες⁵¹, ποὺ ἥδη στήθηκαν σὲ ‘Υπουργεῖα καὶ ἔπεσαν οἱ ἄμιοιοι ἀριόδιοι, καὶ νὰ ἀποπέμπουν πρεπόντως πράκτορες ὅποιασδήποτε προελεύσεως. Οἰκειότερη καὶ ἐνδελεχέστερη ἐνημέρωση χρειάζονται ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση Βλαχοχωριῶν καὶ οἱ διοικήσεις συλλόγων τους, ὅπουδήποτε κι’ ἀν ἔδρεύουν. Ἐπείγει ἡ ἐπίσημη καὶ περίτεχνη πληροφόρηση τῶν Βλάχων ὅλων, γιὰ νὰ ἀπομονωθοῦν καὶ ἀπομακρυνθοῦν οἱ φορεῖς τοῦ προπαγανδιστικοῦ ιοῦ⁵²!

ἔργο της, Ἀθήνα 1991.

51. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων», *Φιλολογικό Ήμερολόγιο Τρίκκης* 1991, 62 καὶ σημ. 22.

52. Σημαντικὴ κρίνεται ἡ συμβολὴ τῶν ἐπιμειλητῶν ἐκδόσεως φυλλαδίων, περιοδικῶν, ἐφημερίδων Βλαχοχωριῶν καὶ συλλόγων τους. Κάθε δημοσιευόμενο κείμενο, μικρὸ ἢ μεγάλο, πρέπει νὰ εἶναι ἀνόθευτο καὶ ἀκριβές, ὥστε στοὺς ἀναγνῶστες νὰ προσφέρεται ἡ ἀλήθεια στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ. Μερικὲς περιπτώσεις, ἐντελῶς ἐνδεικτικές, διαφωτίζουν ἀρκετά. *Συγκεκριμένα* ἡ ἐφημ. *Ἀβδέλλα* 30-7-1988, 8, ἀφιέρωσε στήλη ὅλοκληρη μὲ τίτλο «‘Ἀβδελλιώτες τῆς πνευματικῆς διασπορᾶς».

“Ομως τὰ πληροφοριακὰ στοιχεῖα, ὅπωσδήποτε ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ὑπεύθυνου, συγκαλύπτουν τὴν οὐσία. Γιὰ τὸν τρίτο, π.χ. βιογραφούμενο, τὸν Ἰον Καραγιάννη ἀναγράφονται οἱ συγγραφές του ὡς ἔξης: «Βλάχοι τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ λαϊκὴ τους ποίηση» καὶ «Ιστορικὲς σπουδὲς γύρω ἀπ’ τους Βλάχους τῆς Βαλκανικῆς», ἐνῶ ἀκριβῶς οἱ τίτλοι εἶναι: «Οἱ Ρουμάνοι τῆς Μακεδονίας καὶ ἡ δημοτικὴ ποίηση τους» καὶ «Μελετήματα ίστορικὰ γιὰ τοὺς Ρουμάνους τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου». Μὲ ἄλλα λόγια τοὺς Βλάχους τῆς Αβδέλλας ὁ Καραγιάννης ἀποκαλεῖ Ρουμάνους! Διότι ὁ ἕδιος ἦταν προϊόν προπαγάνδας καὶ προπαγάνδιζε τὴν ρουμανικότητα τῶν Βλάχων. Ἄρα ἐκεῖνος, ποὺ ἔδωσε τὰ στοιχεῖα στὴν ἐφημερίδα, παραπλάνησε τὸν ὑπεύθυνο καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του δλους τοὺς ἀναγνῶστες, στοὺς δποίους φυσικὰ δὲν εἶναι προσιτὸ τὸ ρουμανικὸ πρωτότυπο τῆς προκειμένης βιογραφίας καὶ συνεπῶς παραπληροφοροῦνται. Ἐγιναν καὶ περιεργότερα σφάλματα: Στὴν ἐφημ. *Ωραία Σαμαρίνα*, μάλιστα στὴν πρώτη σελίδα τὰ Δ.Σ. ὅλων τῶν συλλόγων εἶχαν καταγγείλει τὴν ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ στὴν τελευταία σελίδα δημοσιεύταν ἀριθμὸ ἐνὸς δῆθεν Ἀγγλου, ἐνῶ πρόκειται γιὰ Ρουμάνο, σύζυγο Ἐλληνίδας, ὁ ὅποιος προπαγανδίζει τὴν μὴ ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων. Τὴν καταγωγὴ του, ρουμανική, ἀγνοοῦσε καὶ συγγενῆς τῆς γυναίκας του, ἐπαγγελματίας κιόλας δημοσιογράφος. Συμβαίνουν καὶ χειρότερα. Καθηγητής Μ.Ε. συνεργάσθηκε μὲ ξένο καὶ στὴ συλλογικὴ συγγραφή φέρεται νὰ παραδέχεται, δπως ἐπισημαίνει ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Ιδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμουν, «ὅτι ἀνάμεσα στὶς πολυάριθμες καταπιεσμένες γλωσσικὲς μειονότητες στὴν Ἐλλάδα συγκαταλέγονται ἡ ἀλβανική, ἡ μακεδονική, ἡ ρουμανική, ἡ τουρκική καὶ ἡ ποντιακή!». Τὰ θαυμαστικὰ ἔθεσε ὁ συντάκτης τοῦ ἐνημερωτικοῦ *Ύπομνήματος*, καθηγητής πανεπιστημίου. Επομένως χρειάζεται ἐγρήγορη καὶ ἀδιάλειπτη ἐνημέρωση, ἔγκυρη.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΕΤΣΟΒΙΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΜΕΤΣΟΒΟ 28-30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1991, ΑΘΗΝΑ 1993, 453-469.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

- Ἄβαγιανοῦ Λοῖσκα 368⁶³
Ἄβαροι 61, 62
Ἄβδελλα 184³², 623
Ἄβδούλ Μετέξητ 275
Ἄβέρωφ Γεώργιος 380, 563⁶⁵, 655²³
Ἄβέρωφ-Τοσίτσας Ε. 30⁸⁷, 31, 35¹⁰¹, 386, 427²³, 474, 587⁸⁰, 665⁵⁰
Ἄγγελάκος Εὐάγγελος Ἡλ. 339
Ἄγγέλης Κώστας 381
Ἄγγελῆς Ν. 418
Ἄγγελίδης Ἄλ. 124
Ἄγγελόπουλος Ἄθ. 334, 367⁵⁸
Ἄγγλια 280, 283, 285, 286
Ἄγια Σοφία 96
Ἄγιος Δημήτριος 333, 503⁹⁹
Ἄγιος Ἰερώνυμος 533, 612
Ἄγιος Κασσιανὸς 610
Ἄγιος Κοσμᾶς 43, 83, 85, 168, 507¹¹⁸
Ἄγιος Νικήτας 610
Ἄγίου Στεφάνου συνθήκη 280, 297, 301, 410
Ἄγοραιγιάννης Π. 381
Ἄγραφα 18
Ἄδαμ Κων. 601
Ἄδαμίδης Π. 457
Ἄδάμου Γιάννης 242, 389, 390, 391, 559, 614, 638⁹²
Ἄνδριανούπολη 215
Ἄθανασιάδης Κων. 441
Ἄθανάσιος Ἀχριδῶν 79
Αἴθικος 516
Αἰκατερίνη Ρωσίας 159, 279
Αῖλιανὸς 418
Αἶνείας Σίλβιος 76
Αἶνιὰν Δ. 70⁹¹, 455
Ἄκορνίων 498⁷⁶, 529, 647
Ἄλβανα 42
Ἄλβανία 465, 470, 479, 483
ἀλβανικὴ ἀνεξαρτησία 481
ἀλβανικὴ δημοκρατία 481
ἀλβανικὴ ἔθνικὴ συνέλευση 480-1
ἀλβανο-βλαχικὸ κράτος 367⁵⁶
Ἄλβανοι 253, 272, 285, 292, 358¹⁴, 453, 459, 464
Ἄλεξανδρος Β΄ Νικολάεβιτς 403³
Ἄλεξις Μιχαήλοβιτς 279, 541
Ἄλεξίου Σπ. 311⁷²
Ἄλη-πασᾶς 8, 66, 72, 73⁵⁰⁰, 97, 108, 155, 157, 165
Ἄλκατος 188
Ἄλλαμανὴ Ἐφη 237, 412³⁶
Ἄμαντος Κ. 49⁸, 61, 64⁶⁵, 79, 181¹⁹, 503
Ἄμβρόσιος 108
Ἄμούρι 586
Ἄναγνώστης Γ. 157
Ἄνακρεών 188
Ἄνακωχὴ Μούδρου (17.10.1918) 482
Ἄναστάσιος 61, 503
Ἄναστασίου Λίτσα 355², 378, 398
Ἄναστασόπουλος Ν. 211¹⁴
Ἄνατολικὴ Ρωμυλία 367⁵⁷, 409²⁵, 423, 460
Ἄνατολικὸ Ζήτημα 170
Ἄνδρεάδης Ἄ. 248⁸, 355³, 356⁵
Ἄνδριτσος 99

- Ἄνδριώτης Ν. 181²², 185³⁷, 202⁹¹,
304, 309⁶⁸, 328, 332, 427²⁵, 578²⁵
Ἄνδρονικος Β΄ Παλαιολόγος 142
Ἄνδρονικος Μαν. 312, 328
Ἄνεστης Δ.Π. 368⁵⁹, 424¹¹
Ἄνεστόπουλος Ἄ. Κ. 291⁹, 640¹⁰¹
Ἄνήλιο 207
Ἄνθιμος Δεβρῶν 406
Ἄνθιμος Δεβρῶν 406
Ἄνθιμος ἥγονύμενος 147⁹
Ἄνδρακίτης Μεθόδιος 156, 166
Ἄντιπατρος 67
Ἄντωνόπουλος Ν. Ἀθ. 90¹⁵⁷
Ἄντωνέσκου 384
Ἄνφαντὲν Πρόσπερος Βαρθολο-
μαῖος 173
Ἄξενίδης Θ. Α. 493⁴⁸
«ἄξιωμα» 321, 512
Ἄπολλόδωρος 494, 535, 647
Ἀποστολάκης Σταμ. Ἅ. 419
Ἀραβαντινὸς Π. 18, 158, 160,
166²⁷, 553²⁸, 633
Ἀρβανίτες 216, 217, 219, 645¹³⁵
Ἀρβανιτόβλαχοι 11¹⁵, 315
Ἀργοναῦτες 67, 528
Ἀργύρης Ἰ. 7
Ἀργυρόκαστρο 88¹⁵⁰
Ἀργυρόπουλος Ἀλ. 124. 548⁷
Ἀργυρόπουλος Π. Ἰ.
Ἀργυρός Κ. 640¹⁰³
Ἀργώ 528
Ἀριστοτέλης 48, 472
Ἀρμανία 9, 181²², 511
Ἀρμάνος 547⁵, 582, 583⁵², 619
Ἀρριανὸς 295
Ἀρράχης 24, 44
Ἄρσενίου Λάζ. 525, 657³¹
Ἄρχιλοχος 188
Ἄσάν 597¹⁴¹
Ἄσὰν Ἰωάννης 333
Ἄσδραχᾶς Σπ. Ἰ. 80¹²², 196⁶⁷,
361²⁵, 520²³¹
Ἄταλάντη 174
Ἄτιντανία 55
Ἄνγέρος Ἀριστ. Ἀθ. 115
Ἄνηλιανὸς 9, 182²²
Ἄντροια 285, 424, 465, 466, 470
Ἄντονομη Ἡπειρος 80
Ἄντονομία Β. Ἡπείρου 43, 44
αὐτοχθονία 186³⁸, 198, 202, 319,
320, 508-9, 513, 542-3, 586, 600, 642
ἀφελληνισμὸς 363⁴⁵
Ἄχιλλεὺς 39, 67, 552²³, 623
Ἀφαρᾶς Θεοφάνης 155
Ἀφαρᾶς Νεκτάριος 155
Βαβαρέτος Γ. 119
Βαβοῦσκος Κ. Ἀ. 15²⁸, 304, 363⁴³,
375⁷⁰, 390¹⁰⁰, 404⁹, 416, 491³¹,
511¹⁶⁵, 522²³⁸, 523²⁴², 564⁶⁷, 601,
632⁶⁵
Βαγενᾶς 416
Βαγιακάκος Δ. 454²⁴
Βάδιγκτον 283, 285
Βαΐρακτάρης Ἰ. 24
Βακαλόπουλος Ἀπ. Ε. 59, 185³⁵,
211¹², 304, 365⁴⁹, 390, 430¹⁴, 450,
466²³¹, 501, 522²³⁸, 612, 656²⁵
Βακαλόπουλος Κ. Ἀ. 47¹, 85¹³⁷,
90¹⁵⁷, 179¹⁴, 297⁴², 367^{57,58}, 404⁷,
655²³
Βαλαάδες 415, 454

- Βαλαωρίτης Ἀριστ. 152, 254²⁶, 275
 Βαλέτας Γ. 83, 403², 454²⁴, 519²²⁴,
 607
 Βαλλῶνοι 649²
 Βαλτικὴ 50, 487
 Βάμβας Κ. 65, 294²⁵
 Βάμβας Νεόφυτος 101
 Βαμβέτσος Ἀλ. 118, 119
 Βαρβάκειος Πρότυπος Σχολὴ 301⁵³
 Βαρβάκης Ἰ. 24
 Βαρδαλάχος 169
 Βάρφης Κ. 431³⁸, 433⁴³
 Βασδραβέλλης Ἰ. Κ. 87¹⁴⁶
 Βασίλειος ὁ Μέγας 144
 Βασιλείου Γ. 122
 Βασιλείου 100
 Βασιλείου Π. 184³³
 Βατικανὸ 311
 Βένης Ν. 22, 195⁶⁶, 363⁴¹, 473²⁵²,
 638⁹³
 Βέγκαν 217, 460
 Βέϊκος Λ. 24
 Βελβεντὸς 586
 Βελεστίνο 422⁴
 Βελῆ πασᾶς 73
 Βελιγράδι 169
 Βελισσάριος 504
 Βέλκος Γρ. 19, 218³⁴, 218³⁴, 366⁵³,
 406¹⁴
 Βελλιανίτης Θ. 86¹⁴¹
 Βενιαμὶν Λέσβιος 169
 Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης 520
 Βενιζέλος Ἐλ. 30⁸⁵, 160, 250, 331,
 426, 427, 428, 433, 466, 467, 475,
 478, 479, 481
 Βενιζέλος Θ. Β. 183²⁶, 552²³, 624¹⁹
- Βενιζέλος Σοφ. Ἐλ. 30, 304⁵⁹, 468,
 485
 Βεντήρης Γ. 428²⁷
 Βέρας Σόλων 108
 Βεργίκιος Ἀγγελος 101
 Βερδικούσα 586
 Βερέμης Θάνος 544
 Βέροια 28, 29, 557, 580, 652, 659³⁴
 Βεσπασιανὸς 536
 Βέσσοι 592, 593
 Βήδ Γουλιέλμος 473, 474, 477, 478,
 479
 Βηλαρᾶς Γ. 477²⁵⁹
 Βησσαρίων Δυρραχίου 406
 Βίας 107
 “Βίβλος Γοτθικὴ” 536, 610
 Βίγλα 586
 Βιδίνι 218³⁴
 Βικέλας Δ. 176, 604¹⁸⁰
 Βίκτωρ Ἐμπανούηλ 484
 Βιλλαρὶ Λ. 400
 Βίσμαρκ Ὁττο 282, 289
 Βλαδιμηρέσκου Θεόδ. 209
 Βλαντῆς Π. Ἀ. 422⁴
 Βλαστὸς Ἰ. Κ. 213²⁰
 Βλαχαβῖτοι 96
 Βλαχάβας 97, 98, 99, 211
 Βλαχικὴ “ἐθνότητα” 399, 401, 402,
 468²³⁷, 469²³⁷, 471²⁴⁵, 472
 Βλαχογιάννης Γ. 369
 Βλάχοι ἀστοὶ 596
 Βλαχολίβαδο 184³²
 Βλαχοπούλες 174
 Βλάχος-Οὐαλλός 177, 180, 576,
 582
 Βλάχος Γ. 326¹³²

- Βλάχος Κώστας Π. 47¹, 72⁹⁹, 89
 Βλάχος Ν. 304, 430
 Βλάχος Σπυρίδων 117, 118, 125
 Βλιώρα Ἰσμαὴλ Κεμὰλ 464, 473,
 479
 Βλυτσάκης Κ. Χρ. 597
 Βογαζλῆς Δ.Κ. 297
 Βογιατζῆς Φ. Ν. 614²²⁶
 Βογιατζίδης Ἰ. Κ. 630⁵⁶
 Βοιωτία 183
 Βολεντινιάνος Κ. 249
 Βορειοηπειρωτες Βλάχοι 469
 Βόρειος Ἡπειρος 407¹⁹
 Βορύλας Ντάνης 108
 Βότσαρης 219
 Βουθρωτὸ 51
 Βουκουρέστι 236, 253-4, 358, 359
 Βούλγαρης Δημ. 278
 Βούλγαροι 409, 423, 507
 Βουλγκάτα 612
 Βουλόδημος Χ. Ἰ. 552²³, 624¹⁹
 Βουνάσα 440
 Βουρινᾶς Τάσος 655²³
 Βουσάκης Ἰ. 212
 Βραίλας Ἀρμένης Πέτρος 283
 Βράκας Ζήσης 416
 Βρανᾶς Λαμπρινὸς 417
 Βρανούσῃ Ἐρα Λ. 63⁶⁴
 Βρανούσης Λ. 65⁶⁹, 75
 Βρεταννία 487
 Βρυένιος Ἰωσὴφ 95
 Βρυζάκης Ἀθ. Ἐ. 246
 Βρυώνης Ὄμερος 70⁹¹, 455
 Βρυώνης Σπ. 454²⁶
 Βυζάντιος Σκαρλάτος Δ. 189
 Βυρεβίστας 529, 647
 Βύρων λόρδος 158
 Βωβούσα 128, 198
 Γαβριὴλ Α΄ μητρ. Γρεβενῶν 607
 Γαβιηὴλ Ναυπάκτου 79
 Γαβριηλίδης Δ. 227
 Γάγαρης Γ.Κ. 369
 Γαζῆς Ἀνθιμος 98, 100, 164, 169,
 274
 Γάιος 500, 503⁹⁹, 560⁴, 607
 Γαλλιανὴ (Κάλλιανη) 586
 Γαλλιώτος Σωτήρης 108
 Γαμβέττας 283
 Γαρδίκα-Κατσιαδάκη Ἐ. 29⁸²,
 249¹¹, 427^{22,24}, 547³
 Γαρούφας Δ. 631⁶¹
 Γεδεὼν Μ. 145⁶, 146⁸
 Γένθιος 54, 295
 Γεννάδης Σ. 439
 Γεννάδιος Γεώργιος 107, 481
 Γεννάδιος Γρεβενῶν 405
 Γεράσιμος Θεσσαλονίκης 130
 Γερμανία 424
 Γερομίχαλος Ἀθ. 128²
 Γερονικολὸς Ἰ. Κ. 90¹⁵⁶
 Γερουλᾶνος Μ. 124
 Γεωργακᾶς Δ. Ἰ. 36, 37¹⁰⁷, 184³³
 Γεωργακόπουλος Κ. 608¹⁹⁹
 Γεωργιάδης Θεόφρ. 86¹⁴¹
 Γεωργιάδης Ν. 543, 612, 613
 Γεωργίου Χαραλ. 100
 Γεωργούλης Κ. 172³⁷
 Γεωργούσόπουλος Κώστας 66
 Γιάγκας Ἀθ. Χρ. 59⁴³, 611²¹⁸
 Γιαγκλῆς 416
 Γιαννακοπούλου Ἐλένη Κ. 87¹⁴⁷

- Γιαννόπουλος Γ. Θ. 116, 467²³²,
479²⁶¹, 482²⁷¹
- Γιαννόπουλος Ν. 73, 457, 612
- Γιαννούλης Εύγενιος 273
- Γιομπλάκης Ἀθαν. 195⁶⁶, 362³⁹,
638⁹³
- Γιόρκα Ν. 515¹⁹³
- Γιουγκοσλαβία 485
- Γιοχάλας Τ.Π. 76¹¹²
- Γκαϊντατζῆ Ν. 209⁹
- Γκαρασάνιν 169
- Γκατζόπουλος Στ. Μ. 86¹⁴¹
- Γκέγκηδες 69⁸⁴, 458, 463
- Γκέρμπεσης Μέξας 78
- Γκίκα Ἐλένη Μιχ. 247⁶
- Γκίνης Π. 432⁴⁰, 434⁴⁴
- Γκιόλιας Μ. Α. 58³⁷ 85¹³⁹, 183²⁶,
613¹⁸⁶, 623
- Γκομπινώ 241
- Γκόνος 416
- Γκούμας Ἐλ. 365⁴⁷, 638⁹²
- Γκράνβιλ λόρδος 467, 482
- Γκρέγκοριτς 301
- Γκρέονσι 586
- Γκρέν *Ἐντουαρντ* 467, 470
- Γλάδστων 286
- Γλύκου Εὐαγγελία 89
- Γλυκὺς Λεοντάρης 156
- Γλυκὺς Νικόλαος 155
- Γόρδιος Ἀναστ. 98, 273
- Γουγουλάκη *Ἐφη* 238
- Γούδας Ἀναστ. 162
- Γουλιμῆς 368
- Γούλφιλας 536, 610
- Γούναρης Β. Κ. 367⁵⁵
- Γούντχαους Κ. Μ. 355³
- Γραικομάνοι 297
- Γραικὸς 133
- Γραμματόπουλος Δημοσθ. Κ. 539
- Γρατσιάνη 586
- Γρεβενὰ 18
- Γρηγορᾶς Μητροφάνης 98, 274
- Γρηγόριος ὁ Ε΄ 132
- Γρηγορίου Ἐμμ. Θ. 300⁵¹, 367⁵⁷
- Γύθειο 417
- Γυπαράκης Ἀνδρέας 418
- Δαγκλῆς Παν. 280, 281
- Δάκαρης Σωτ. 50¹³, 55, 454, 626
- Δακία 9, 10, 182²²
- Δαλματία 490
- Δαμασκηνὸς ἀρχιεπ. 126
- Δαμασούλι 544
- Δανιηλίδης Αἰμιλιανὸς 414
- Δαιούτης Ζήσης 98, 273
- Δαπόντες Καισάριος 98, 152, 274
- Δάρβαρις Δημ. 22, 362
- Δαρδανία 178¹⁰, 392¹⁰⁵
- Δασκαλάκης Ἀπ. 304
- Δαύλεια 108
- Δεκέβαλος 534, 591
- Δέλβινο 88¹⁵⁰
- Δεληγιώργης Ἐπ. 247⁶, 278
- Δεληγιάννης Πέτρος 249, 283,
364⁴⁴
- Δεληγιαννάκη Μαρία 227, 228
- Δελιαλῆς Ν. Π. 22⁵³
- Δελμοῦζος Ἄ. 168³¹, 171³⁵
- Δεμέστιχας 121
- Δένδιας Μιχαὴλ 64
- Δεσκάτη 586
- Δημαρᾶς Κ. Θ. 159⁹

- Δήμας Γιάννης 381
 Δήμας Πύρρος 422⁴
 Δημητρακόπουλος Φ. 137, 138
 Δημητράκος Δ. 189
 Δημητριάδης Διονύσιος 98, 274
 Δημητριάδης Ἐπιφάνιος 98, 274
 Δημήτριος νεομάρτυς 607
 Δημοκρατία Πίνδου 31
 Δημόπουλος Δ.Π. 642¹¹⁷
 Δημοσιογραφικὴ 646¹³⁵
 Διάδοση Χριστιανισμοῦ 608
 Διάδοχος Φωτικῆς 59, 516, 611
 Διακάκη Ἐλένη 368⁶³
 Δίβρα 480
 Διεθνὲς Δικαστήριο Χάγης 89, 483
 Διεθνῆς Οἰκονομικὸς Ἐλεγχος
 (ΔΟΕ) 369, 417, 425
 Δικήτας Εὐάγγελος 665⁵⁰
 Δικόνυμος Γεώργιος 417
 Δίλκε Κάρολος 277, 282, 286, 355,
 356, 421
 Διόδωρος 493
 Διοκλητιανὸς 61, 502
 Διονύσιος Λαρίσης 79, 95, 99, 273,
 517, 606
 Διονύσιος Πλαταμῶνος 169
 Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος
 Τυρνόβου 79, 95, 100, 517, 606
 Δίστομο 108
 Δ' Ἰστρια Δώρα 247⁶
 Δίων Χρυσόστομος 624
 Δοβρουτσά 521, 553, 582
 Δοκανάρης Ναπ. Σταμ. 79¹²⁰
 Δομένικο 586
 Δομοκὸς 367
 Δοσίθεος Ἱεροσολύμων 541
 Δοσίθεος Δρυΐνουπόλεως 607
 Δουγιάμα ἀδελφοὶ 416
 Δούκας 416
 Δούκας Νεόφυτος 20, 21⁴⁵, 159,
 175, 236, 361, 522²⁴⁰, 636
 Δουσάν Στέφανος 271, 333
 Δραγατσάνι 93, 127, 209
 Δραγούμης Ἰων. 475
 Δραγούμης Στ. 298³, 426, 548⁷
 Δρακάκης Ἀλεξ. Θ. 213²³
 Δρόβιανη 88¹⁵⁰
 Δροσινὸς Ἰβος Χατζῆβος 98, 273
 Δυνοβουνιώτης Γ. 24
 Δυρράχιο 23, 25, 40, 60, 61, 76, 417,
 503
 Δυρραχιῶτες 502
 Δωδώνη 528
 Δωροθέα Σχολὴ 237
 Ἔβανς Ἄ. 417
 Ἔβραιοι 598
 Ἔβρενὸς βέης 94
 Ἔγκελχαρτ Ἐδουάρδος 399, 400,
 402
 Ἔγκυκλοπαίδεια Ἐθνῶν 310
 Ἔγνατία 49^{9,10,11,12}, 58, 452, 458,
 488, 498, 499⁷⁸, 506
 Ἔδμονς μίς 160
 ἐθνισμὸς 75, 76
 Ἐκαταῖος 48
 ἐκρουμανισμὸς 364⁴⁵
 ἐκσλαβισμὸς 36
 Ἐλασσόνα 20, 554³⁷
 Ἐλασσονίτες 561
 Ἐλβασάν 217, 459
 Ἐλευθέριος Ρώμης 516

- ΕΛΙΑΜΕΠ 25, 26, 544
 Ἐλλάδιος Ἀλέξ. 98, 273
 Ἐλληνικὴ Διασπορὰ 417
 Ἑλληνικὴ συνείδηση 25, 27, 35, 43,
 73, 74, 75, 82, 85, 86¹⁴⁰, 89, 93, 104,
 174, 254²⁶, 415, 416, 468
 Ἐλληνικότητα Β. Ἡπείρου 532
 Ἐλληνόβλαχοι 370
 Ἐλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον 101,
 102
 Ἐμπανουηλίδης Ἐμμ. Χ. 31⁸⁸
 Ἐνεπεκίδης Π. 520²²⁹
 Ἐνυάλης Λ. 18³⁶, 34
 Ἐξαρχόπουλος Ν. 124
 Ἐξαρχος Γιώργης 13, 14, 18, 621⁷,
 632, 645
 Ἐξελλήνιση 614²²⁷, 630
 Ἐπίδαμνος 61, 408²⁰
 ἐπιδόματα 462⁶⁰
 Ἐπίκραντος 416
 Ἐπιφάνιος ἡγούμενος 155, 163,
 164
 Ἐπτάνησος 213
 Ἐρωώνυμος ὁ Σπαρτιάτης 101
 Ἔσσάτ πασᾶς 464, 478
 “Ἐταιρεία τῆς Βιέννης”
 “Ἐταιρεία τῶν Φίλων” 100
 Ἐτὲμ πασᾶς 373
 Εὐαγγελίδης Δημ. 51¹⁶, 55, 159,
 454, 459⁴⁸
 Εὐαγγελίδης Τρ. 141¹, 160¹⁴, 161¹⁷
 Εῦβοια 624
 Εὐελπίδης Χρ. 625
 Εὐθυμιάδον-Παπασταύδου Σόνια
 109
 Ἐννάρδος Ἰωάννης-Γαβριὴλ 355³
- Εὐρυτανία 18
 Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο 651¹¹
 “Εὐρώπη” 42, 48, 499, 501, 505,
 529, 573, 581
 Εὐσταθιάδης Κ. Θ. 47¹, 654
 Ζαβίρας Γ. 159¹⁰
 Ζαγορὰ 514¹⁸⁷
 Ζαΐμης 418
 Ζακυθηνὸς Δ.Α. 9, 294²¹, 304,
 359¹⁵, 405¹¹, 409, 511¹⁵⁹, 538, 547,
 575
 Ζάλογγο Μακεδονίας 366
 Ζαλοκώστας Γ. 8, 254²⁶
 Ζαλύκης Γρ. 101
 Ζάννας Ἀλέξ. 71, 425
 Ζάππας Εὐάγγελος 24, 44, 88¹⁵⁰,
 380
 Ζάππας Κων. 24, 44, 88¹⁵⁰
 Ζαφειρόπουλος Στέφ. 245¹
 Ζαχαριάδης Ν. 303⁵⁷
 Ζαχαρίου 143
 Ζάχος - Παπαζαχαρίου Ε.Α. 596¹³
 Ζεγκίνης Εὐστρ. Χ. 454²⁵
 Ζέπος Παν. 561, 573¹, 607
 Ζέρβας Ν. 24
 Ζερβὸς Ἰ. 89¹⁵³
 Ζερτζούλης Ν. 156
 Ζηδραῖοι 96, 99
 Ζηζιούλας Ἰ. 605
 Ζήνων Κ. 89¹⁵³
 Ζησίου 127
 Ζιάκας Ἀθ. 308⁶⁶
 Ζίφκωφ 247⁶
 Ζίχνα 211
 Ζιώγας Παν. Χ. 67

- Ζολᾶ Ε. 373
 Ζολώτας Γ. Ἰ. 245, 251, 252, 253,
 255, 356, 357, 358, 404^{4,5}, 421
 Ζούκας Θεόδωρος 645
 Ζούκας Χρ. 647¹³⁸
 Ζουρίδης Γεώργιος 417
 Ζυγομαλᾶς Θεοδόσιος 151
 Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα 88¹⁵⁰
 Ζωγράφος Γ. 44, 476, 477
 Ζώης Λεωνίδας 371, 397
 Ζωσιμάδες 24, 157
 Ζωσιμαία Σχολὴ 158
 Ἡράκλεια 498⁷⁶, 529
 Ἡρακλεῖδες 513, 551²³
 Ἡρακλῆς 67, 513, 551²³
 Ἡρόδοτος 107, 111, 295
 Ἡρωδιανὸς 188
 Ἡσύχιος 188
 Θαβώρης Ἀντ. Ἰ. 184³³, 185³⁷
 Θάσος 592
 Θέμελης Νίκος 543
 Θεοδωρίδης 357
 Θεόδωρος Παλαιολόγος 63
 Θεοτόκης Σπ. 72
 Θεοφανίδης Ἰ. 423, 432⁴⁰
 Θεόφιλος Ἀθηνῶν 212
 Θερειανὸς Διονύσιος 167
 Θεοπρωτὸς Κοσμᾶς 21⁴⁶, 69, 73¹⁰⁰,
 455, 456
 Θεσσαλονίκη 664
 Θεσσαλονίκη Ἰλλυρίας 503
 Θουκυδίδης 111
 Θράκη 417, 423
 Ἰάσων 265
 Ἰβάν Γ΄ 278
 Ἰγνάτιεφ 280
 Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας 100
 Ἰερεμίας Β΄ 105, 154
 Ἰερολοχίτες 127, 209
 Ἰερώνυμος 516
 Ἰλλυρία 493⁴¹
 Ἰλλυρικὸν 503
 Ἰλλυριός 503
 Ἰντζεσύλογλου Ν. 536
 Ἰουλιανὸς 574¹¹
 Ἰουστῖνος 61, 502
 Ἰππῶναξ 188
 Ἰραδὲς (1905) 400, 469²³⁷
 Ἰσίδωρος Σεβίλλης 40, 62, 408,
 490, 516
 Ἰσμυρλιάδου Ἀδελαΐς 77¹¹⁴
 Ἰσπυρίδης Δημοσθένης 575¹²
 Ἰταλία 285, 424, 465, 466, 470, 483
 Ἰταλικὴ Σχολὴ 465
 Ἰταλιώτες 516
 Ἰτσκος Πέτρος 100, 211
 Ἰωακεὶμ Γ΄ 379, 413, 414, 417, 607
 Ἰωακεὶμ Ἀχρίδος 79, 99
 Ἰωάννης Λυδὸς 42, 59, 179¹⁴, 269,
 390¹⁰⁰ 500, 505, 529, 581, 582-3, 613
 Ἰωάννης Χρυσόστομος 144
 Ἰωαννίδου-Μπιτσιάδου Γεωργία
 426²⁰
 Ἰωάσαφ Β΄ Ἀδριανουπολίτης 155
 Ἰωάσαφ Ἀχριδῶν 607
 Καβάλα 467, 479
 Καβαλλάρης Θεοφάνης 156
 Καβαλλιώτης Θ. 85, 522, 638

- Καββαδίας Γ. 62¹⁷
 Καβούρι 282
 Καβούρας Ζήσης 128
 Καζάξης Νεοκλῆς 43, 90¹⁵⁹ 417,
 476²⁵⁷
 Καθολική Ἐκκλησία 474
 Καϊμάρας Γ. 98¹⁵⁸
 Καικίλιος Κ. 516
 Καῖσαρ 177
 Καισάρεια 586
 Κάκκαβος Δημ. 434⁴⁵
 Κακλαμάνος πρέσβυτος 41
 Κακοσουλιώτες 66
 Κακριδῆς Ἰ. Θ. 70, 171³⁵, 189⁵¹,
 638⁹²
 Καλαβρία 50, 487
 Καλαμάκης Δ.Χ. 423⁶
 Καλαρρύτες 7, 8, 12, 22
 Καλαφάτης Χρυσόστομος 414
 Καλκούτα 236
 Καλλέρης Ἰ. 185³⁷, 304·305, 332,
 491³¹, 514¹⁸⁸
 Καλλιάφας Σπ. Μ.. 118
 Καλλιγᾶς Π. 167²⁸, 212
 Καλλιμάχης Δημ. 86¹⁴⁵
 Καλλίνικος Δ. 160¹³
 Καλλίνικος Γ' 274
 Κάλλιστος Ἀνδρόνικος 101
 Καλλιφρονᾶς Δ. 212
 Καλογερόπουλος Γρ. Ἀλ. 472²⁴⁵,
 475²⁵⁴
 Καλογιάννης Κ. Ἀ. 250
 Καλοκαιρινός Χρ. Γ. 613, 614
 Καλοκύρης Κ. Δ. 309⁶⁸, 334
 Καλοποθάκης Δ. Μ 608¹⁹⁶
 Καλούδης Γ. 158
 Καλπίδης Φώτιος 414
 Καμαράδος-Βυζάντιος Γ. 293¹⁸
 Καμπούρης Ἰωάννης 437
 Καμπούρογλου Δημ. Γρ. 64, 216
 Καννάρης Κ. 108, 278, 279
 Κανατσούλης Δ. 494⁴⁸
 Καντακουζηνοὶ 474
 Καντουνάτος Μανούσος 417
 Καούδης Εὐθύμιος 417
 Καπιστίτσα 483
 Καπλάνειος Σχολὴ 157
 Καπλάνης Ζώης, 24, 157, 164, 165
 Καποδίστριας Ἰ. 18, 42, 80, 161,
 421, 523, 634⁶⁹, 655²³
 Καραβαγγέλης Γερμανός 414, 418
 Καραγεωργος Β. Στ. 499⁸⁰
 Καραγιάννης Γιάννης Β. 125
 Καραγιάννης Ἰον 666⁵²
 Καραγιῶργος Π. 367⁵⁵, 509¹³⁷
 Καραγκούνιδες 174, 315
 Καραθανάσης Ἀ. Ε. 403², 413,
 520²²⁷, 539, 613²²²
 Καραθεοδωρῆς πασᾶς 284, 286
 Καραΐσκάκης Γ. 97, 108, 455
 Καρὰ Μιχάλης 96, 99, 272
 Καρατάσος Στέφανος 416
 Καρατζένης Δ. Φ. 366⁵²
 Καράτζιος Βασ. Χ. 386
 Καργάκος Σαράντος 244¹⁸, 385⁸³,
 387, 431³⁷, 560
 Καρδάμιλα Χίου 246
 Καρζῆς Θόδωρος 543
 Καρκαγιάννης Ἀντ. 29⁷⁹, 387
 Καρλόβασι 236
 Καρολίδης Π. 30⁸⁴, 65, 180¹⁹, 250¹¹,
 468

- Κάρολος Α΄ Ρουμανίας 291
 Κάρολος Γουσταύος Σουηδίας 541
 Καπτάθια 248⁷, 507
 Καρτάλης Γ. 292¹⁷, 592¹¹⁶
 Κασομούλης Ν. 107
 Κασσαβέτης Ν. Ἰ. 98, 274
 Καστέλλα 429
 Καστοριά 506¹¹³
 Καστόρχης Εὐθ. 180¹⁶, 512
 Καστριώτης Ἰ. 78
 Καταλανοὶ 270
 Καταφυγιώτης Λ. Κ. 613, 614
 Κατεχάκης 445
 Κατήφορος Ἀντ. 101
 Κατσανεβάκη Ἀθηνᾶ Ν. 33, 34, 35,
 395
 Κατσάνης Ν. 14²³, 33, 509¹³⁹, 653¹⁵
 Κατσαντώνης 633
 Κατσαρέας Γρ. Ἰ. 642¹²⁰
 Κατσαρὸς Ν. Ἡλ. 631⁶¹
 Κατσιλέρος Ἀπόστολος 594¹²⁵,
 658
 Κατσιώτης Ε. 439
 Κατσουγιάννης Τ.Μ. 250¹¹, 298⁴⁵,
 434⁴⁵, 469
 Κατσουλέας Σταῦρος Γ. 181²²
 Κατσούλης Παρθένιος 156, 164
 Κατσώνης Λ. 99
 Καφαντάρης Γ. 123
 Καχοιμάνης Ἀλέξ. 381
 Κβένσερ Ντουσάν 307
 Κεδρηνὸς Γ. 322¹¹⁵, 506
 Κεκαυμένος 10, 268, 333, 360¹⁸,
 497, 509, 542, 594
 Κεκρίδης Εύστρ. Γ. 638⁹¹
 Κελέσης Ἄ. 243, 389, 391, 559,
- 638⁹²
 K.E.M.O. 8, 29, 375-388, 391, 393,
 596¹³⁶, 602¹⁶⁷
 Κέντρος Γ.
 Κεραμεὺς Νικόλαος 155
 Κεραμόπουλος Ἀντ. Δ. 11¹⁴, 57,
 61, 63, 65, 67-8, 178⁹, 181¹⁹, 182²³,
 183, 184³⁴, 239³, 304, 390, 413, 457-
 8, 463, 496-7, 502, 521, 626
 Κεραμόπουλος Δ. Ἀντ. 299, 650⁴
 Κέρκυρα 72
 Κερκυραῖοι 266, 492, 578
 Κερόστης Σούλιο 147⁹
 Κίγκα Ἐλένη Κ. 198⁷⁶
 Κιλιπίρης Φ. 28⁷⁴, 380, 383, 602¹⁶⁵
 Κισκίνης Ζήσης 561
 Κιτσελόπουλος Ντούλας 416
 Κιτσίκης Ν. 124
 Κίτσος Κων. Ἰ. 88¹⁵⁰
 Κλαδᾶς Κροκόδειλος 77, 78
 Κλαύδιος 568¹⁰⁹
 Κλαύδιος Πτολεμαῖος 48
 Κλεινοβός 517, 540
 Κλείσοβα 108
 Κλεισούρα 174
 Κλεμανσῶ 475, 481
 Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρείας 145
 Κλιάφα Μαρούλα 374
 Κλονάρης Χριστ. 87¹⁴⁸
 Κοδρικᾶς Π. 159¹²
 Κόδρος Ἰ. 236
 Κοζάνη 586
 Κοκκίνης Σπ. 87¹⁴⁷
 Κοκκινοποπλός 545
 Κολοκοτρώνης Θ. 99, 103, 211
 “Κολονίστοι” 402

- Κομμητᾶς Στέφ. 98, 274
 Κομνηνὸς Μοναχὸς 155
 Κονομάτης Χριστόδουλος 98, 274
 Κοντάκης Ἀναγνώστης 70⁹²
 Κονταξῆς Γ.Π. 116
 Κόντης Β. 47², 464²²⁸, 478²⁶⁰
 Κοντογιάννης Π.Μ. 294
 Κοντογιανναῖοι 97
 Κοντοκάλης Χριστοφ. 78
 Κοντούλης Ἄλεξ. 476
 Κοντούρης Ξεν. Γ. 88¹⁵⁰
 Κοραῆς Ἀδ. 101, 131, 168³¹, 169
 Κοραντῆς Ἀντ. Ἰ. 466²³⁰
 Κορδάτος Γιάνης 95, 104
 Κορέσης διάκονος 511¹⁵⁸
 Κορίδης 219
 Κόριννα 188, 189
 Κόρμαλης Ἄθ. Λ. 81¹²⁷
 Κοροπούλης Βαγγέλης 416
 Κορρὲς Στ. Γ. 189⁴⁹
 Κόρτι 283
 Κορυτσὰ 31, 88¹⁵⁰
 Κορωναῖος Τάνε 65⁷⁰
 Κοσσυφοπέδιο 47
 Κοστοβῶκοι 593¹¹⁷
 Κούκου Ἐλένη 598¹⁴⁷
 Κουκούδης Ἀστ. Ἰ. 367⁵⁵
 Κουκούλες Φαίδων 141¹
 Κουκούλι 586
 Κούκουνας Δημοσθ. 126
 Κουμαριανοῦ Αἰκατερίνη 9⁶
 Κούμας Κ. Μ. 19, 159¹⁰, 180¹⁶,
 181²⁰, 243, 244, 389, 390, 393, 520,
 543, 612-4, 620, 649¹, 650⁶
 Κουμουνδούρος Ἄλ. 23, 278, 287
 Κούνδουρος Στυλ. Ἰ. 213²³
 Κουντουριώτης Π. 216, 432, 433
 “Κουρδικὸ” Βαλκανίων 402
 Κουρίλας Εύλ. 86¹⁴³
 Κουρμούλης Γ. Ἰ. 37¹⁰⁹, 202⁹¹
 Κουρούσης Στ. Ἰ. 510¹⁵⁷, 600¹⁵⁶
 Κουσουράκης Ἐλ. 448
 Κούτρας Κων. Μιλτ. 115
 Κουτσοβλαχικὴ διάλεκτος 369
 Κουτσοβλαχικὸ Ζήτημα 382
 Κουτσόβλαχος 10, 18, 27
 Κουτσούκος Μενέλαιος-Παῦλος
 437
 Κουτσουπιᾶς Θ. 90¹⁵⁷
 Κουτσουφλιανίτες 212
 Κρανᾶς Γ. 158
 Κρεμψύδας Β. 90¹⁵⁸
 Κρεμψύδας Β. 313
 Κρήτη 213²⁰, 284, 417, 418, 515, 600
 Κρίσπι 41
 κριτήριο γλώσσας 482
 Κρίτων 494, 535
 Κροατία 314
 Κρούστιος Μ. 151
 Κρούσθιο 174, 181²⁰, 417, 434⁴⁵
 Κρυστάλλης Κώστας 401
 Κυπριανὸς Κύπρου 93, 548
 Κύπρος 93, 283, 430
 Κυριακάκος Γ. 227, 228
 Κυριακίδης Στίλπων 62, 86¹⁴¹, 304,
 488, 629⁵⁶
 Κυριακόπουλος Ἡλ. Γ. 467²³⁴
 Κύριλλος 333
 Κύρου 416
 Κύρρης Κ. Π. 454²⁸, 610²¹²
 Κωλέττης Ἰ. 7, 117, 173, 209, 229,
 357, 380, 548

- Κωνσταντακοπούλου Ἀ. 86¹⁴
 Κωνσταντᾶς Γρ. 9, 66, 98, 169, 172,
 274, 334
 Κωνσταντινίδης Γρ. 522
 Κωνσταντινίδης Π. 227
 Κωνσταντῖνος 61, 502
 Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος
 60, 67, 179, 316, 502
 Κωνσταντίνου Γ. 165
 Κώνστας Κ. Σ. 85¹³⁸
 Κωστόπουλος Ἡλ. Γ. 655²³
 Κωστούλας 416
 Κώττας 416, 418
 Κωττούνιος Ἰ. 637
 Κωφός Εὐάγγελος 311
- Λαγουμιτζῆς Κώστας 80
 Λαξαῖτοι 96-7
 Λάξαρος Ἐλένα 540
 Λαξαρέσκο Λεκάντα (Δ) 400
 Λαξαρίδης Αἴμιλιανὸς 414
 Λαξαρίδης Κ. Π. 207³, 208, 213²⁰
 Λαξαρίδης Χρύσ. 239¹, 569¹¹⁸
 Λαξαριστές 404, 405, 410, 411
 Λαξάρου Ἀγόρω-Ἐλ. 241⁸, 250¹¹,
 428²⁷, 491³¹, 532
 Λαξάρου Ἀχ. Γ. 362³⁶, 378, 380,
 389^{93, 94}, 394, 395, 433⁴¹, 556⁴¹,
 557^{42, 44}, 569¹¹⁷⁻⁹, 570¹²⁰, 638⁹²,
 644¹²⁹, 646¹³⁸, 658³³
 Λαξάρου Γ. Ἀχ. 22⁵², 362³⁸, 522²³⁹,
 539, 637⁸⁹
 Λάϊτος Γ.Σ. 87¹⁴⁷, 523²⁴³
 Λακωνία 541
 Λάμποβο 88¹⁵⁰
 Λάμπρος Σπ. 7, 8, 22, 23⁵⁶, 26, 27,
- 71-4, 93, 158, 183, 380, 398, 401,
 454, 457, 472, 473²⁴⁷, 495, 498, 636,
 662⁴⁴
 Λαμψίδης Ἱ. Θ. 250¹³, 298, 300
 Λάντζας Πέτρος 78
 Λαούρδας Β. 418
 Λάρισα 514, 656²⁵
 Λάσκαρις Ἰανός 101
 Λάσκαρις Κ. ὁ Βυζάντιος 147
 λατινοφωνία 267
 Λαυρέντιος Κηρυνείας 93
 Λαφαγέτ 277, 279, 356, 421
 Λαχοβάρης Ἀλ. Ἐμμ. 400, 553²⁸
 Λαχτάρας Κολούσιος 416
 Λεβαίη 184³²
 Λεβάντας Χρ. 227
 Λεβίδης Ν.Δ. 423⁶
 Λένιν 247⁶
 Λεοπόλδος Βελγίου 421
 Λεπενιώτης Ζήσης 416
 Λέσβιος Βενιαμίν 101
 Λήπη 158
 Λιάκος Σ. 57, 58, 60, 61, 68, 337,
 452⁸, 453¹³, 496⁶³, 502, 503, 509¹⁴⁴,
 604¹⁷⁷
 Λιάκουρης Γ. 403¹
 Λιάπτης Ἀριστείδης 438
 Λιάσκας Χρ. 439
 Λίβιος Τίτος 203, 492³², 493
 Λιθοξόος Δ. 590⁹⁶
 Λιόλιος Χρ. Χρ. 184³³, 566
 Λιόσια 219
 Λιούλιας Δ. 24
 Λούβαρης Ν. Ἰ. 124
 Λουδοβίκος 14ος 541
 Λουκάκης Ν. 417

- Λούκαρις Κύριλλος 105
 Λουκοπούλου-Παττίχη Μ. 541¹⁰⁹
 Λούπος Βασίλειος 22, 517²¹⁴, 540,
 606, 637
 Λυγερός Στ. 303⁵⁷
 Λυκούδης Μ. 218³⁴
 Λυριτέης Γ. Θ. 368⁶⁵
 Λυριτέης Σωτ. Θ. 624¹⁹
- Μαγιορέσκο Τάκε 30
 Μαγκάκης Ἐμμ. 213²⁰
 Μαγκρίνι Λ. 41, 43
 Μαζαράκης-Αΐνιάν Κ. 28, 174,
 290⁸, 468²³⁷, 473²⁴⁸
 Μακάριος Μονεμβασίας 79
 “Μακεδόνες” 301, 302
 Μακεδονία 359¹⁵, 493, 494, 497
 “μακεδονική” 302, 304-5, 307-8
 Μακρῆς Γ. 380
 Μακρόβιος 192
 Μακρυγιάννης Ἰ. 80
 Μαλακάσιον 19
 Μάλλωστης Ἰ. 481²⁶⁵
 Μαμπόπουλος Ἀλέξ. Χ. 18³⁶, 71⁹²,
 82
 Μανάκης Ἀναστ. 215²⁶, 219, 428²⁷
 Μανάρης Ἰ. 157-8
 Μανέσκου Μαρίκα 585
 Μάνη 77-8
 Μανιάτης Νικολῆς 108
 Μαντζίνι Ἰωσήφ 476²⁵⁷
 Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη
 Κατ. 483²⁷³
 Μάξιμος 534
 Μάργαρης Ἰ. Ν. 388, 391
 Μαργαρίτες 247⁶, 248⁷, 250¹³
- Μαργαρίτης Ἀπ. 405, 633
 Μαρκαντωνάτος Α.Γ. 491³¹
 Μαρκίδης Παν. 237
 Μάρξ 247⁶
 Μαρούτσαία Σχολὴ 157
 Μαρούτσης Λάμπρος 157
 Μαρούτσης Σίμων 157
 Μάρτης Ν. 311^{72, 73}, 316, 318
 Μαρτινιανὸς Ἰωακεὶμ 86^{141, 142}
 Μασσαβέτας Γ. 90
 Μασσαλία 180¹⁵
 Μασσάλσκη Γκολτσώφ 247⁶
 Ματθαῖος Β΄ 517, 540, 606
 Μαυρίκιος Κ. 98, 273
 Μαυροβούνιοι 212
 Μαυροκορδάτος Κ. 152
 Μαυροκορδάτος Ν.Α. 245
 Μαυρομιχαλαῖοι 161
 Μαυροφούδης Δημ. 158
 Μαχμούτ Σεβκὲτ πασᾶς 31
 Μεγάλες Δυνάμεις 355³
 Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ 236
 “Μεγάλη Ἰδέα” 365
 Μεγαλοιμάτης Κοσμᾶς 573¹
 Μεγάροβον 174
 Μέγαρς Ἀλέξανδρος 145, 295, 332,
 388, 472, 557
 Μέγαρς Γ. Α. 248⁷, 304.
 Μεθόδιος 333
 μειονοτικὰ θέματα 317
 “μειονοτικὴ” κηδεμονία 469
 Μένκρας Στέλιος 378
 Μελᾶς Λέων 212, 214, 483²⁷²
 Μελᾶς Παύλος 396, 397, 417, 544
 Μελᾶς Σπύρος 227
 Μελέτιος ὁ Γεωγράφος 156, 159,

- 163
 Μελέτιος Κιτίου 93
 Μελέτιος Πηγᾶς 84, 104, 334, 403,
 415
 Μελιγκουνάκης Εὐάγγ. 429³³
 Μελησσηνοὶ 99
 Μελούνα 433
 Μένανδρος 62
 Μέρτζος Ν. Ἰ. 563⁶⁵
 Μεσοποταμία 514
 Μεσσηνέζης Ἰ. 212
 Μεταξᾶς Νήφων 155
 Μεσολόγγι 107
 μετανάστευση ἐξ Ἰταλίας 515
 μετανάστευση Ἐλλήνων 515
 Μέτσοβον 18
 Μεχμέτ Β΄ 94
 Μεχμέτ Κιοπρούλοῦ 541
 μὴ κάθοδος Βλάχων 506¹¹⁴, 507¹¹⁷,
 591
 Μηλιαράκης Ἀ. 164²²
 Μητρούσης 416
 Μίλιος Σπύρος 24, 465
 Μιλιούτινοβιτς 169
 Μιλὸς (Ομπρένοβιτς) 210
 Μιρδίτες 460
 Μίσσιος Ν. 30
 Μιτάκης Διον. 80¹²¹
 Μιχαὴλ - Δέδε Μ. 52¹⁸ 216³², 453¹⁸
 Μιχαὴλ Α΄ Ἀγγελος 154
 Μιχαὴλ Ἀθηνῶν 212
 Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος 95, 100, 517,
 540, 606
 Μιχαὴλ ὁ Σύρος 507
 Μιχαηλίδης Ἰάκ. 125
 Μιχαλόπουλος Δ. 427²⁶, 483²⁷³
 Μιχαλόπουλος Φ. 86¹⁴¹, 143, 159¹⁰
 Μόδης Γ.Χ. 169³³, 211¹³, 297⁴³,
 418, 630⁵⁸
 Μοισιόδαξ Ἰώσηπος 169
 Μολδαβολάκων 541
 Μολότωρ 485
 Μοναστήριον 174, 298, 434⁴⁵
 Μονὴ Δουσίκου 138
 Μονὴ Σέκου 354⁴⁷
 Μονὴ Σπανοῦ 155
 Μορλάκοι 592
 Μόρμορης Μανόλης 78
 Μοσπινιώτης Ἀναστ. 157
 Μόσχα 358
 Μοσχολέων Ἄλ. 65
 Μοσχόπολις 27, 86, 88¹⁵⁰
 Μοσχοπολίτης Δανιὴλ 85, 522,
 637-8
 Μόσχος Ἀθ. Γ. 620⁴
 Μουδόπουλος Ἐ. Θ. 11¹⁴, 28⁷³
 31⁸⁹, 469²³⁷, 494⁵²
 μουσουλμάνοι Ἀλβανοὶ 478
 Μουσσολίνι Μπενίτο 51
 Μουστάκας Βελ. 227
 Μπάγκας 44, 88¹⁵⁰
 Μπάκας Ἀντ. 108
 Μπακόλας 97
 Μπάκος 121, 125
 Μπαλανίδης Γοηγόριος 157
 Μπαλάνος Δημ. 131, 134¹⁵
 Μπαλάνος Κοσμᾶς 156
 Μπαλάνος Βασιλόπουλος Κ. 156
 Μπαλατσὸς Στέργιος 416
 Μπαλτσιώτης Λ. 377
 Μπαμπατάκας Ναοὺμ Μ. 298
 Μπαμπινιώτης Γ. 185³⁷

- Μπαμπούρης Ἐπ. 432³⁹
 Μπάρτρας Τριαντ. 507¹⁸, 613
 Μπασδέκηδες 97
 Μπάσρι-μπένης 42
 Μπασσαρία 31
 Μπελιᾶ Ἐλένη 409²⁵
 Μπέλλος Λ. 71⁹³, 456
 Μπένος Ἰωάννης 376
 Μπέσης Μιχαὴλ 36¹⁰⁴
 Μπέσης Σπύρος 36¹⁰⁴
 Μπιζιώτης 97
 Μπινιχάκης Θ. 24⁶⁰
 Μπίρης Κ. 65⁷⁰
 Μπίστικα Ἐλένη 575¹²
 Μπιτέρνα 586
 Μποϊατζῆς Μιχαὴλ 142⁵⁹, 328,
 662⁴⁴, 665
 Μπονάτος Εὐστό. 417
 Μπότσαρης Μ. 18, 24, 66⁷⁷
 Μπούας Μερκούρης 65⁷⁰, 99
 Μπούας Μιχαὴλ 65, 77
 Μπουλαλᾶς Κλ. 481²⁶⁷
 Μπουνάσια 586
 Μπουριλεάνου Κ. Ν. 27, 74, 75,
 315, 461
 Μπουφίδης 416
 Μυκῆνες 56
 Μυλωνᾶς Ἀλ. 123
 Μυλωνᾶς Πέτρος 391¹⁰⁴
 Μυρσίνης-Μάνθος Ἀ. 517²¹⁰
 Μωραΐτης Δ.Γ. 169³²
 Μωραλίδης Ἡ. Γ. 620⁵
 Νακρατζᾶς Γ. 337
 Νάντσος Πλάτων 312
 Νάουσα 20
 Ναπολέων Γ' 17
 Ναρβώνα 575¹³
 Νάτσιας ἡ Περήφανος Τάκης 416
 ναυμαχία Ναυπάκτου 79
 Ναύπακτος 50
 Ναύτης Ἄν. 213²⁰
 Νέα Λιόσια 216, 219, 221
 Ν. Πέλλα 213
 Νέβεσκα (Νυμφαῖο) 174
 Νεγάδες 540
 Νεοπτόλεμος 39, 48
 Νεόφυτος Γρεβενῶν 607
 Νημᾶς Θ. 14²⁷, 16³², 19³⁹, 355¹, 365,
 392¹⁰⁵, 601¹⁸⁴, 609²⁰⁶, 612²²¹
 Νίκας Κ. 65⁷¹
 Νικήτας Μαροβουνίου 371
 Νικόδημος νεομάρτυς 607
 Νικοκλέους Ν. Γ. 69, 458
 Νικολαΐδης Κ. 190, 636
 Νικολαΐδου Ἐλ. Ἡ. 17, 18, 23, 24,
 26⁶⁵, 32⁹², 75, 83¹³², 196⁶⁸, 253²⁵,
 290⁴, 326¹³², 358¹⁴, 364, 367⁵⁵, 370⁶⁶,
 405, 406, 457⁴², 461, 540
 Νικολακόπουλος Ἡλ. 125
 Νικόλαιος νεομάρτυς 607
 Νικόλαιος Πρίγκιψ 212
 Νικολόπουλος Κ. 100, 101
 Νικοτσάρας 99, 211, 416
 Νικουλίτσας Α' 596
 Νόλη Φάν 88
 Νορμανδοὶ 269
 Νοταρᾶς Χρύσανθος 101
 Νοτάρης Γιάννης 316⁸⁵, 328¹³⁷, 410
 Ντάγγας Δ.Γ. 81¹²⁴
 Ντελῆς Γεώργιος 416
 Ντελόπουλος Γ. 185³⁷

- Ντίνας Κ. 653¹⁵
 Ντισραέλι 283
 Ντόντος Γιαννάκης 632
 Ντουσάν Στέφανος 33
 Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μ.
 23⁵⁷, 248⁷, 359¹⁵, 390, 405¹¹, 464²²⁷,
 511¹⁵⁹, 522²³⁸, 576¹⁴, 620⁵
- Ξάνθος Ἐμμ. 208
 Ξένος Παν. Ν. 189
- ”Οθων 211
 Οἰκονόμειος Σχολὴ 389, 614
 Οἰκονομίδης Δημ. Β. 9⁴, 74, 248⁷,
 539, 634⁷⁰, 640⁹⁹
 Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων Κ. 98,
 127, 155, 190, 274
 Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων Στέφα-
 νος 98, 274
 Οἰκονόμος Σοφοκλῆς 96
 Οἰκονόμος Στέφ. 130
 Οἰκονόμου Γ.Ν. 115
 Οἰκονόμου Κυριακὸς 128
 Οἰκονόμου Λογιωτάτου Ἰ. 98, 274
 Οἰκονόμου Φ. 85¹³⁸
 ”Οκας 244
 ”Ολοκαύτωμα Σέκου 93
 ”Ολοκαύτωμα Κουτσούφλιανης
 371-2, 378, 393, 412, 544, 598¹⁴⁷
 ”Ολύμπιος Γεωργάκης 97, 100, 209,
 211, 218³⁴, 364⁴⁷, 379
 ”Ομηρίδης Σκυλίτσης Πέτρος 101
 ”Ομηρος 39, 513, 623
 ”Ομπρένοβιτς 211
 ”Ορλάνδος Ἀναστ. 141¹, 145⁶, 146⁸
 ὁροφυλακία 496⁶³
- Οὐαλλία 611
 Οὐαλλοί-Βλάχοι 555, 649¹
 Ούγγαρια 326¹³⁰
 Ούλσων 483
 Ούλφιλας 536, 610
 Ούνια 411
 Οὔρσας ἢ Ἀρκούδας 416
- Παγαλὶν 357, 404³
 Παγανὰ 586
 Παγώνης Δ. 381
 Παδιώτης Γ. 15²⁹, 383, 389, 391,
 653, 655²³
 παιδομάζωμα 20, 249, 255, 357,
 552, 590, 644
 Παϊσιος ὁ Μικρὸς 154
 Παϊσιος Νικομηδείας 166
 Παλαιολογίνα Σοφία-Ζωὴ 279
 Παλαμᾶς Κωστῆς 172³⁷
 Παλάσκας Κων. 79¹²⁰
 Πάλερετ Μ. 125
 Παλιούρας Ἀθ. 573⁴
 Πάμπερις Ἀμβρόσιος 637
 Πάμφυλος Παρίσης Δ. 98, 273
 Παναγιωτίδης Δ. Ἀ. 455
 Παναγιωτόπουλος Χρ. 303⁵⁷
 Παναγιώτου Π.Π. 408²²
 Πανελλήνια Ὁμισπονδία Πολιτι-
 στιῶν Συλλόγων Βλάχων (ΠΟΠ-
 ΣΒ) 8, 394, 395, 401
 Πανίτσας Διονύσιος 226
 Πανιώνιον 107
 Πανοπούλου Καλλιόπη Λ. 35¹⁰⁰
 Πανουρίας Ν. 24
 Πανταζῆς Μιλτ. 158
 Πανταζόπουλος Ν. Ἰ. 87¹⁴⁸, 117,

- 356⁶
- Παντοδύναμος Ἀναστ. 98, 274
- Παπαγεωργίου Ἄλ. Ἄλκ. 329
- Παπαγεωργίου Μαρία Γ. 491³⁰, 496⁶⁵, 513¹⁸⁵, 580³⁷
- Παπαγιάννης Στ. 401
- Παπαδημητρίου Ἀπ. 116
- Παπαδῆμος Ἡρ. Χρ. 561⁵⁵
- Παπαδόπουλος Γ. 168³⁰
- Παπαδόπουλος Γ.Γ. 539
- Παπαδόπουλος Γρ. Γ. 245, 247⁶
- Παπαδόπουλος Γ. Χ. 471²⁴⁴, 483²⁷⁴
- Παπαδόπουλος Θ. Ἰ. 183²⁶, 552²³, 622¹¹
- Παπαδόπουλος Ν. 90¹⁵⁶, 292¹⁶
- Παπαδόπουλος Ν. Κ. 51¹⁵, 79¹⁵⁰, 89¹⁵⁴, 450
- Παπαδόπουλος Στέφ. 78, 79¹¹⁸, 124, 309⁶⁸, 366, 465, 517²¹¹
- Παπαδόπουλος -Κεραμεὺς Ἀ. 147⁹
- Παπαδοπούλου Θ. 454²⁴
- Παπαδριανὸς Ἰ. Α. 196⁶⁶, 566²⁴
- Παπαζήση-Παπαθεοδώρου Ζωὴ 15, 379⁷⁶, 389, 391, 609²⁰⁶
- Παπαζήσης Δ. Τρ. 525
- Παπαθανασίου Γιάννης 15²⁸, 555, 632⁶⁵, 551⁸
- Παπαθανασίου Φ. 218³⁵, 392¹⁰⁵, 563⁶³, 652^{12, 13}, 653
- Παπαθεμελῆς Στ. 30⁸⁷, 311, 318, 561
- Παπαθεοδώρου Ἀπ. Π. 80¹²³, 477²⁵⁸
- Παπαϊωάννου Λ. 454²⁴
- Παπακωνσταντίνου Κ. Ἰ. 90¹⁵⁹
- Παπακωνσταντίνου Μιχ. 310⁷⁰
- Παπακώστα Μουσταφᾶς 73, 457
- Παπακώστας Ἀγγ. 79¹²⁰
- Παπακώστεα- Danielopolu Κορνίλια 539
- Παπαμιχαὴλ Μ. 363³⁹
- Παπαναστασίου Ἀλεξ. 527, 585
- Παπανδρέου Γ. 123, 307
- Παπανικολάου Ν. Γ. 121
- Παπαντωνίου Ζαχαρίας 372, 374, 412, 598¹⁴⁷
- Πάπαρης Αὐρήλιος 29
- Παπαρρηγόπουλος Κ. 97, 104, 245, 248⁷, 421, 468, 548
- Παπᾶς ἢ Πὼπ Ἀριστ. 208
- Παπασπηλιοπούλου Κατερίνα 244¹⁶
- Παπαστάθης Χαράλ. Κ. 29⁸¹, 411³⁵, 414⁴¹¹, 547²
- Παπαστέλιος Ζαχαρίας 98, 274
- Παπαχαρίσης Ἀθ. Χ. 21⁴⁷, 69⁸⁵, 455, 458
- Παπαχατζῆς Βαλέριος 87¹⁴⁷, 524²⁴⁵, 644¹³¹
- Παπαχρῆστος 416
- Παπικὴ Ἐκκλησία 285
- Παπούλια Βασιλικὴ 424¹⁴
- Παπούλιας Κάρολος 117
- Παπουλίδης Κ.Κ. 479²⁶¹
- Παρανίκας Δ. 141¹
- Παρασκευᾶς Ἀλ. 447
- Παρθένιος Βαρδάκας μητρ. Κίτρους 607
- Πασαγιάννης Κώστας 450
- Πασχίδης Θ. Α. 613
- Πάτερνος 500, 610
- Πατούλας Ἀθανάσιος 155

- Πατούρα Σοφία 500⁸³, 610²¹⁰
 Πάτροκλος 56
 Πατσέλης Ν. Β. 47³, 66⁷⁷, 544, 655²³
 Πατσουδάκης Π. 213²⁰
 Παῦλος 416
 Παῦλος Ἀπόστολος 405, 472, 500,
 536, 607
 Παχυμέρης Γεώργιος 269
 Πέζαρος Ἰ. 98, 168
 Πεκίνο 541
 Πελαγίτης Ἄ. 313
 Πελσγία 593¹¹⁷
 Πελασγοὶ 528, 593¹¹⁷
 Πελεκανίδης Στ. 309⁶⁸, 334
 Πελοποννήσιος Μάξιμος 155
 Περάνθης Μ. 632⁶³
 Περήφανος Γιάνκος 376
 Περιφάν 383
 Περιλεπὲς 434⁴⁵
 Πέρος Γεώργιος 417
 Περραιβοὶ 265, 266
 Περραιβὸς Χριστόφορος (Χατζη-
 βασίλης Χρυσάφης) 98, 111, 118,
 274
 Περσεὺς 267, 295
 Πετρίδης Ἄθ. 72
 Πέτρος ὁ Μέγας 279
 Πέτρου - Μεσογείτης Χρ. Ν. 64,
 293, 294²²
 Πέτρου - Πινδέας Ἰ. 512
 Πετρούπολις 358
 Πετρόχειλος Ν. 580³⁸
 Πέτσας Φ. Μ. 48⁴, 49¹², 55, 292¹⁶,
 454, 626
 Πηλείδης Τ. 317⁸⁷
 Πηγεών Κ. 44, 85
 Πιαλὴ πασᾶς 78
 Πίκκολης Ν.101
 Πικκολόμινι Πίος 76
 Πικρὸς Γ. 482²⁷¹
 Πίνδαρος 48, 189
 Πίος ὁ Β' 76, 77
 Πιπινέλης Παν. 486
 Πίσκος Ἰούλιος 77
 Πισμίχος Μιχ. 602
 Πίσπας Μιχάλης 651⁸
 Πιτσίκας 120
 Πίτσιος Θ. Κ. 36
 Πλαστῆρας Ν. 118, 123
 Πλατάρης Γ. 31, 32, 482
 Πλατῆς Ἐ. Ν. 645¹³⁴
 Πλέσσας Θωμᾶς 78
 Πλέσσας Μανασῆς 155
 Πλουμίδης Γ.Σ. 25, 88¹⁵⁰, 368⁷⁰,
 424¹², 460⁵²
 Πλουμίδης Μαν. 313, 317⁸⁷
 Πλούταρχος 203⁹⁵, 331, 498
 Πολίτης Ἀλέξης 84¹³³
 Πολίτης Ν. 241, 331
 Πολίτης Ν. Γ. 23⁵⁶, 164
 Πολύβιος 112, 295, 488, 578⁷⁷
 Πολύζος Δημ. 297, 299, 301, 336
 Πομάκοι 592
 Πομπήιος 529
 Ποντιανὸς Ἄ. 35
 Πραιτώρι 586
 πραιτωριανή φρουρὰ 493
 πράκτορες 662⁴⁴, 666
 Πρεμετὴ 88¹⁵⁰
 Πριγκιλεὺς Νικηφόρος 155
 “Πριγκιπάτο Πίνδου” 548
 Πρίγκος Ἰ. 98, 273

- Πριστένη 174
 Προκόβας Δ. 558⁴⁵, 653, 657³¹
 Προκόπιος 40, 57, 61, 408, 502
 Προκοπίου Ἀγγελος 334, 362
 Προκοπίου Δημ. 22, 522²³⁹, 637
 προτεκτοράτο ρωμαϊκό 452
 Πρῶσσοι 241
 Πρωτόκολλον Κερκύρας 43, 44,
 477, 478
 Πρωτόκολλον Λονδίνου 470
 Πρωτόκολλον Φλωρεντίας 474,
 477, 482
 Πρωτοψάλτης Ἐ. Γ. 210, 475²⁵⁶
 638⁹⁰
 Πυλαρινὸς Θ. 218³⁴
 Πύρξας 416
 Πύρρος 39, 53, 67, 577¹⁸
 Πύρρος Διονύσιος 274, 607
 Πυώ Ρενέ 42, 43, 449, 451, 463
 Πώλτον Χιοῦ 654
- Ραγκαβῆς Ἄ. Ρ. 47¹, 226, 282, 289
 Ραιμπώ 97
 Ράλλης Δ. 71
 Ράλλης Πέτρος 77
 Ράμναλης 416
 Ράπτης Στέργιος 383
 Ρέθυμνο 236
 Ρενιέρης Μ. 176, 220
 Ρέντης Κ. 47¹, 124
 Ρήγας Βελεστινλῆς 66, 84, 98, 274,
 364⁴⁷, 563⁶⁵
 Ρηγόπουλος Ἀλέξανδρος 414
 Ρόγκια 586
 Ρογκομέτης Γιόβας 208
 Ροζάκης Χρ. 384
- Ρόκου Β. 660⁴⁰
 Ρομφέης 97
 Ρουμανία 9, 285, 423, 424, 472, 510
 Ρουμανισμὸς 405
 ρουμανοτουρκικὴ κοινοπραξία
 369
 Ρούσσος Γ. 30⁸⁵, 250¹¹, 434⁴⁵
 Ρώξας Γ. Κ. 328, 665
 Ρωμαῖος Κ. Α. 487
 Ρωμανία 9, 67, 510
 Ρωμάνοι 60, 61, 316, 502, 510, 511
 Ρωμανὸς Μιχ. Ν. 37¹⁰⁹, 218³⁴,
 291¹³, 547¹
 Ρωσία 424
- Σάθας Κ. 128, 154³, 165²⁶, 182²²,
 620³, 657³²
 Σαίν-Ιλαίρ Αὔγουστος 173
 Σαινσιμονικὴ Ἐταιρεία 173
 Σαίν-Σιμόν ντὲ Ρουβρουά Κλαύ-
 διος Ἐρρίκος 173
 Σαίξπηρ 412
 Σακελλαρίου Ἀναστ. 158
 Σακελλαρίου Μ. 183, 184, 185³⁷,
 203
 σαλαγῶ 513, 589, 635⁷²
 Σαμαρᾶς Ἀντ. 30⁸⁷, 486
 Σαμαρᾶς Γ. 63⁶⁴
 Σαμάρας Παρ. Σ. 454²⁸
 Σαμαρίνα 19, 34, 184³², 623
 Σαμιοθράκης Ἐμμ. Θ. 367⁵⁷
 Σαμιουὴλ 268
 Σαμισάρης Δ. Κ. 178⁹, 184³³
 Σανουδάκης Ἀντ. Κ. 123
 Σαπφὼ 188, 189
 Σαράιγ 481

- Σαρακατσάνοι 598¹⁴⁷, 645¹³⁵
 Σαράντης Θ. Κ. Π. 310⁷⁰, 650²,
 657³¹, 659³⁴
 Σαράντης Ντίνας 416
 Σαράφης Στέφ. 379
 Σαρδελῆς Κ. 85¹³⁹
 Σαρδηνία 107
 Σαρικάχης Θ. 494⁴⁸, 626
 Σαρίπολος Ν. 30⁸⁴, 250¹¹, 467, 548
 Σάρρος Γ. Ν. 69⁶⁵, 371⁶⁷, 375^{69a},
 402
 Σάσων 253²⁴, 474, 475, 479
 Σαχτούρης Γ. 108
 Σβορῶνος Ν. 95, 104, 105, 606
 Σβῶλος Ἀλ. 124, 379, 417
 Σεβαστιανὸς Κονίτσης 81¹²⁸, 484
 Σεϊμένης Γ. 417
 Σείτανίδης Διαμαντῆς 14²⁴, 376⁷⁴
 Σέκκερης Γ. 101
 Σεκοῦνδος 500, 503⁹⁹, 560⁴⁸, 607
 Σελέκος Π. 118
 Σέλι 659³⁵, 661⁴⁴¹
 Σελλᾶ - Μάζη Ἐλένη 384
 Σενιέ 101
 Σέρβια 586
 Σερβία 409
 Σέρβοι 169, 170, 298
 Σερεμέτης Δ. Γ. 87¹⁴⁸
 Σερούϊος Γεώργιος 236
 Σιβηρία 541
 Σιβίνης Κ. 130
 Σιγάλας Ἀντ. 362³⁹
 Σίγδας Δημητρὸς 108
 Σιδέρης Δ. Ἀθ. 216²⁸
 Σικελιανὸς Ἀγγελος 275
 Σίκος Δημ. Μιχ. 646¹³⁷, 651⁸, 653¹⁶
- Σιμόπουλος Κυριάκος 598
 Σίμος Ν. 305, 646¹³⁷, 654¹⁹
 Σίνας 24, 44, 380, 523, 544, 563⁶⁵,
 634⁶⁹, 655²³
 Σίνος Ἀλ. 513¹⁸⁶, 624, 630⁶⁰
 Σιορόκας Γ. 87¹⁴⁷
 Σιούφας Δ. 117
 Σιωνίδης 416
 Σιώτης Μ. Α. 124
 Σκαφιδᾶς Β. 207¹
 Σκενδέρης Κ. Χ. 86¹⁴¹ 456³⁷, 477²⁵⁸
 Σκενδέρημπεης 64, 76, 77, 216
 Σκιαδᾶς Ν. 86¹⁴⁴
 Σκόδρα 40, 55, 252, 358¹⁴, 404, 464
 Σκόπια 174
 Σκούμπης 50¹³
 Σκουφᾶς Ν. 100
 Σκυπιτάροι 178¹⁰, 487
 Σλαβιοφανεῖς 335
 Σμολένσκης Κ. 422⁴, 544
 Σμύρνη 132
 Σνάτης Προγόνης 78
 Σολωμὸς Διον. 171³⁷
 Σουγδουρῆς Γ. 56, 159
 Σουγδουρῆς Εὐστάθιος 156
 Σούλης Χρ. 158
 Σουλικουνίτζας Χρύσανθος 136
 Σουλιώτες 66⁷⁷, 73
 Σουρμελῆς 80
 Σοῦτζος Ἀλ. 438
 Σοῦτσος Ἀ. Γ. 212, 245, 280
 Σοῦτσος Δ. Σ. 539
 Σοῦτσος Παναγιώτης 222
 Σοῦτσος Σκαολάτος 288
 Σουφλιᾶς Γ. 645
 Σοφιανόπουλος Ἰ. 124

- Σοφιανόπουλος Παν. 100
 Σοφιανὸς Ν. 66, 155
 Σοφοκλῆς 623
 Σοφούλης Θεμ. 123, 125
 Σπαθάρης Δ. 461
 Σπαθάρης Νικόλαος 22, 279, 362,
 540, 606, 637
 Σπαθία 457
 Σπαθιώτες 456
 Σπαής Λεωνίδας 123
 Σπανὸς Ἀλέξιος 155
 Σπανὸς Κ. 636⁷⁷
 Σπανὸς Ναούμ 416
 Σπαρμιώτης Ἰωνᾶς 98, 274
 Σπεράντζας Θεοδόσης Κ. 517¹⁰⁹,
 606¹⁸⁶
 Σπυρομήλιος Σπ. 465
 Σπυρόπουλος Ἰ. 124
 Σταθᾶς Γιάννης 97
 Στάλιν 24⁷
 Στασινόπουλος Μιχ. Δ. 87¹⁴⁸, 115,
 375, 395
 Στασινοπούλου Δήμητρα 540
 Σταυρόπουλος Κ. Γ. 35¹⁰¹
 Σταύρου Γ. 219, 220, 280
 Στενήμαχος 215
 Στεργιόπουλος Κ. Δ. 61⁵², 68⁸²,
 252, 458, 502⁹¹
 Στεργίου Ἀντ. 563⁶⁵
 Στεργίου Δ. Ἀντ. 563⁶⁵
 Στέφανος ὁ Βυζάντιος 48
 Στουδίτης Θεόδωρος 145⁶
 Στουρναραῖοι 97, 174
 Στουρνάρης Ν. 380, 563⁶⁵
 Στούρτζα Ἀλέξ. 10, 131
 Στράβων 49, 177, 488, 574¹¹
 Στρατῆς Ἀθ. Ἰ. 90¹⁵⁸, 369⁶⁵ 371⁶⁷
 Στρατινάκης Γ. 417
 Στρατιωτικὴ Ἐπανάσταση 426
 Στράτος Ν. 432⁴⁰
 Στρεμπενιώτης Βαγγέλης 416, 418
 Στρουμπούλης Δαμιανὸς 229
 Σικουρτῆς Ἰ. 168
 Συμβούλιο Εὐρώπης 651¹¹
 Σύμβουλοι εἰδικοὶ 661⁴³
 Συμεωνίδης Χαράλ. 632⁶⁴
 Συνθήκη Λονδίνου 480
 Συνθήκη Neuilly 335
 Συνεφάκης Ν. Γ. 209⁸
 Σύρος 97
 Συρράκο 7, 8, 2, 23
 Σφήκα - Θεοδοσίου Ἀγγ. 367⁵⁵
 Σφυρόερας Β. 65
 Σχολάριος Δωρόθεος 98, 235, 411,
 412³⁶, 607
 Σωτηρίου Γ. 142^{2,3}, 143⁴
 Σωτηρόπουλος Χαρίλ. Ἰ. 86¹⁴²
 Σωφρόνιος Χειμάρρας 155
 Τάγκας Δημ. Λ. 621⁷
 Ταίναρο 515
 Ταλαάτ μπέης 71
 Τέμπη 495
 Τέρπος Νεκτάριος 43, 44, 83, 84,
 519, 607, 639⁹⁴
 Τζαβέλλα Μόσχω 108
 Τζαβέλλας Κίτσος 24, 66, 108
 Τζαβέλλας Λάμπρος 109
 Τζαβέλλας Φῶτος 108
 Τζαοτζούλης Ν. 21, 520, 613
 Τζαχίλας 97
 Τζήμας Κων. 602

- Τζίνερης 586
 Τζουλιάνο Σαν 41
 Τζώγας Χαρ. 638⁹²
 Τζῶγος Ἄρ. 362³⁹
 Τιμαγένης Ἰ. 227
 Τιμοθεάδης Τιμ. 521²³⁵
 Τίρωνβον 174
 Τίτο 247⁶, 299, 301, 302, 313, 336
 Τιτοῦκό ἐγχειρῆμα 304, 336
 Τόζης Γιάννης Ἄργ. 409²⁴
 Τόλης Γ. 396, 397, 402
 Τοσίτσα Έλενη 214
 Τοσίτσας Μιχαὴλ 214, 215²⁶, 380,
 563⁶⁵
 Τόσκηδες 68, 458, 463
 τοσκικὴ διάλεκτος 459⁴⁹
 “Τουρκικὴ” διπλωματία 286, 287
 “Τοῦρκοι” 410
 Τουρτόγλου Μ. 87¹⁴⁸
 Τουσίμης 411³⁵
 Τραϊανὸς 494, 560, 647, 656²⁵
 Τριανταφύλλου Γ. 98, 274
 Τριανταφύλλου Σπ. 156
 Τρίκαλα 664
 Τρίκουπας 44
 Τρικούπης Μάνθος 108
 Τρικούπης Σπ. 104
 Τρικούπης Χαρ. 245, 278, 287, 368,
 422, 462
 Τρινιεγκόρσκυ Λ. 293²⁰, 295³¹,
 296³⁵, 299, 301, 335
 Τρίτος Μιχ. Γ. 21⁴⁶, 77¹¹⁴, 207²,
 368⁵⁹, 381, 411³⁵, 615, 638⁹², 655²³
 Τσακάλωφ Ἄθ. 101, 102
 Τσακτάνης Δ. 587⁷⁹
 Τσαλδάρης Κ. 123
 Τσάμηδες 455
 Τσαουσέσκου 621⁷, 650⁶, 651⁹
 Τσαραῖοι 96
 Τσάρας Ἰω. 363³⁹, 594¹²⁴
 Τσάρας Νίκος 97
 Τσαριτσάνη 19, 389, 614
 Τσάτσος Ἀριστ. 81¹²⁷
 Τσεχούλης Μακάριος 155
 Τσιάμης Ν. 453¹³ 549^{7α}
 Τσιούτσιας Στέργιος 381
 Τσιτσελίκης Κ. 391¹⁰⁵
 Τσιώρης Λεωνίδας 416
 Τσολάκογλου Γ. 115, 118-125
 Τσολάκογλου Δ. 116
 Τσοπανάκης Ἄγ. Γ. 180¹⁸, 198⁷⁵,
 492³³, 553²⁸
 Τσοποτὸς Δ. Κ. 73, 457
 Τσότσος Γ. 404⁹, 523²⁴²
 Τσουδερὸς Ἐμμ. 122
 Τσουδεροῦ Βιργινία 307, 308, 662⁴⁵
 Τσουκαντάνας Γ. 416
 Τσουμάνης Χρ. 631⁶¹
 Τσούρκας Κλ. 88, 211¹³, 251¹⁷
 Τσοῦτσος Γ. 14²⁷
 Τωμαδάκης Ν. 63, 70, 141¹, 253,
 456
 ᾖ Υπατρος Δημ. 548
 ᾖ Υψηλάντης Ἄλ. 102, 107, 208
 ᾖ Υψηλάντης Δ. 101, 274
 ᾖ Υψηλάντης Κων. 100, 210
 Φαρμάκης Γιάννης 379
 Φαρμάκης Κ. Ἰ. 379⁷⁶
 Φαρμακίδης Θεόκλητος 274
 Φειδᾶς Βλ. 404⁶

- Φιλαδελφεὺς 160
 Φιλανθρωπινὸς Ἰ. Μ. 155
 Φιλανθρωπινὸς Ἰωάσαφ 155
 Φιλανθρωπινὸς Μακάριος 155
 Φιλανθρωπινὸς Ματθαῖος 155
 Φιλανθρωπινὸς Νεόφυτος 155
 Φιλάρετος Δ. Γ. 212
 Φιλήμων Ἰ. 102-3
 Φιλήμων Τιμ. Ἰ. 212
 Φιλικὴ Ἐταιρεία 101, 208, 548
 Φιλιππίδης Ἀργύρης 517
 Φιλιππίδης Ἀστέριος 236
 Φιλιππίδης Ἀχιλλέας 107
 Φιλιππίδης Δανιὴλ 9, 66, 98, 101,
 169, 274, 334, 511, 517, 539
 Φιλίππου Πέτρος Ἰ. 294²²
 Φιλιππούπολη 215, 248⁷, 367
 Φλάισερ Χάγκεν 125
 Φλαμινίνος 266
 Φλώρος Ἰωάννης 381
 Φοινίκη 51
 Φοντάνα 586
 Φορόπουλος Ἰωακεὶμ 414
 Φουρναράκης Κ. Γ. 454²⁷
 φουστανέλλα 455, 53
 Φραγκίσκος - Φερδινάνδος 479
 Φράγκοι 270
 Φράγκος Π. 306
 Φραγκούδης Χρ. 249, 254²⁶, 363⁴⁴
 Φράσαρης 70
 Φράσερι Ναῦμ
 Φρατέα Ἡλ. 514¹⁸⁹, 610²⁰⁹
 “Φυλακισμένα Μνήματα” 125
 “φυλὴ Ρωμαίων” 529
 Φωκᾶς Δ. Γ. 432³⁹
 Φώσκολος Οὐγῆς 100
 Φωτιάδης Εὐάγγ. 134¹⁵
 Φωτιάδης Λάμπρος 169
 Φωτικὴ 58, 59, 603
 Χαλκοκονδύλης Λαόνικος 509¹⁴⁶,
 551²², 590⁹⁶
 Χαραλάμπης Ἄχ. 447
 Χαρβούρης Ἰ. 101
 Χαρβούρης Μαρίνος 101
 Χαρισιάδης Ἰωάννης 157
 Χάρτα τοῦ Ρήγα 93, 334
 Χαροποματίδης Π. Χ. 10⁸
 Χασάν Ταξίμ πασᾶς 71
 Χασιώτης Γιάννης 416
 Χασιώτης Ἰ. 78, 79¹¹⁹
 Χατζανέστης 371, 374
 Χατζηναστασίου Τ. 409²⁵
 Χατζηβασιλείου Ὁρέστης 308⁶⁶
 Χατζηβασίλης Χρυσάφης 98
 Χατζηκώστας Στ. 364, 638⁹²
 Χατζηπετραῖοι 97
 Χατζῆ Πέτρος Χριστόδουλος 174,
 366
 Χατζῆ Σεχρέτης 72
 Χατζῆ-Τζεχάνης Κ. 637
 Χατζῆς Ἄντ. 178¹⁰
 Χατζῆς Δημ. Κ. 183, 418
 Χατζῆς Κ. 11¹⁵
 Χατζημανωλάκης Γιάννης 226
 Χατζησωτηρίου Γ. Δ. 294²²
 Χάτζι 388
 Χατζιδάκις Γ. 171, 185³⁷, 332, 401,
 410, 473, 491³¹
 Χατζόπουλος Κ. Κ. 32⁹², 326
 Χατζόπουλος Μιλτ. 506, 531
 Χατσῆ Στεργίου Γ. 249

- Χειμαριός Κ. 81¹²⁴
 Χειμάρρα 88¹⁵⁰, 465
 Χέρτσβεργ Φρ. 63, 293, 496
 Χιλμή πασᾶς 23, 468²³⁷
 Χιονίδης Γ. 366, 561
 Χολέβας Ἰ. Κ. 655²³
 Χολέβας Κ. Ἰ. 388
 Χορμόβας Κώστας 80
 Χορὸς 324, 395
 Χότζα 247⁶
 Χουρμουζιάδης Γ.Δ. 539, 552²³,
 598¹⁴⁸
 Χουρμουζιάδης Γ. Χ. 62^{10a}
 Χρηστοβασίλης Χρ. 34, 96, 288
 Χρήστου Κ. Χρ. 82
 Χρήστου Π. 516²⁰⁶
 Χριστόδουλος Κύπρου 79
 Χριστόπουλος Π. Φ. 86¹⁴³
 Χριστοφιλοπούλου Αἰκατερίνη
 323¹²⁰, 408²³, 581⁴²
 Χριστοφορίδης Κ. 197
 Χρονικὰ 360¹⁸, 506¹¹⁴
 Χρουστώφ Νικήτας 485
 Χρυσανθόπουλος Θεμ. 90¹⁵⁷
 Χρύσανθος Πάφου 93
 Χρυσὸς Εὐάγγελος 117, 517²⁰⁸
 Χρυσοχόου Ἀθ. Ἰ. 30⁸⁶
 Χρυσοχόος Μ. 19, 73¹⁰⁰, 253²⁴,
 479²⁶², 496⁶³, 636
 Χωραφᾶς Γ. 65⁷¹
 Ψαλίδας Ἀθ. 21, 68⁸², 73¹⁰⁰, 157,
 169, 252, 361, 458, 636
 Ψήφισμα 1844, 413
 Ψύλλας γερουσιαστὴς 219
 Ψυχάρης Γιάννης 568¹⁰⁹
- Accame S. 183²⁵
 Adhami St. 524
 A.F.A. 651⁸, 652¹¹, 658, 661⁴³, 662
 Almaz 28⁷², 413, 468²³⁷
 Amadori - Virgili G. 357⁹, 587⁸⁰
 Ansbert 597¹⁴¹
 Antinorio A. 488
 Antonescu Ion 554, 555
 Aricescu C. D. 209⁷
 Aristias Const. Cyriaque 364⁴⁷
 Armania 181²²
 Asenova Petja 627³⁰
 Austin M. 626²⁹
 auxilia 492
 Aydinli Ahmet 488
 Babin Gustave 449¹
 Bacu Mihaela 554³⁵, 556, 655, 661⁴³
 Bal Willy 635
 Balabanoff Alex 538, 575¹²
 Balashescu Nifon 17
 Baldacci Antonio 424¹²
 Bănescu N. 322, 490, 528, 608¹⁹⁶,
 627
 Banfi E. 499⁷⁸
 Barba Vasile 15²⁸, 609, 664
 Barbulescu C. 362³², 518²¹⁴, 606¹⁸⁷,
 664
 Bărbulescu Ilie 641¹⁰⁶
 Baric' H. 179¹⁰, 488
 Barlea Oct. 26⁶⁷
 Barnea I. 605¹⁸³
 Basri-bey 88, 251¹⁷, 358¹⁴, 404⁴
 Batzaria 31
 Baud-Bovy D. 484
 Bayet Jean 501⁸⁹

- Beaumont B. L. 628⁴⁰
 Bec P. 178⁷
 Beldiceanu N. 410, 469²³⁹, 634⁶⁹
 Beloch K. 51
 Benoit F. 180¹⁵, 512, 567, 575¹³
 Benos Johann 11¹³
 Benveniste E. 626²⁹
 Bequignon Y. 183²⁸, 589, 626²⁹
 Bérard Jean 501⁸⁹
 Bérard V. 25, 26⁶⁴, 75, 217, 218,
 220⁴¹, 252²⁰, 357, 363⁴³, 369, 459,
 462, 544, 553, 564⁶⁷
 Bercus C. I. 637⁸⁹
 Bernard Antonia 520²³¹
 Bianchi Bandinelli R. 494⁵⁴
 Bianu I. 603
 Biclarensis J. 61
 Bieler L. 516²⁰⁴
 Biezunská-Malovist Iza 495, 497⁶⁸
 Bingen J. 498⁷⁵
 Birina Const. Petrescu 664⁴⁸
 Blanchaud Marie- Hélène 568¹¹²
 Blanc André 243, 562
 Blanqui M. 357⁹
 Bloch O. 576¹⁴
 Blunt Charles 655²³
 Boba I. 591¹⁰⁷
 Bodor A. 490
 Boev P. 36
 Bogdan Henry 640¹⁰³
 Boia Lucian 323
 Boiangi Mihail C. 662⁴⁴
 (Bojadzchi M. 192)
 Boissonas Fred. 47⁴
 Bolintineanu D. 17, 18, 329², 326¹³⁰,
 359, 360
 Bonfante Giuliano 177³, 209⁹⁸, 576¹⁴,
 620⁵
 Bosch-Gimpera P. 180¹⁷
 Bossuet 24⁷⁶
 Bossy Raoul V. 405¹¹, 469²³⁷, 511¹⁶¹,
 166
 Bouchié de Belle Ed. 76, 250¹¹, 329,
 336, 364
 Bougrat M. 626¹⁹
 Bourcier Édouard 508
 Bourillon Jean-Paul 563⁶³
 Boyancé P. 567¹⁰⁴
 Bozhori Koço 63⁶⁴
 Braccesi Lorenzo 40, 54, 178⁹, 357,
 408²¹, 488¹¹
 Brachet 165
 Brad-Chisacof Lia 326, 327
 Brătianu G. I. 182²², 185^{35, 37}, 185³⁸,
 240⁴, 254²⁶, 290⁶, 320¹⁰⁷, 469²³⁸,
 510, 513¹⁸², 578²³, 580
 Braudel F. 245¹
 Brouk S. 634⁷⁰
 Bruce I. A. F. 626²⁹
 Brugmann 199⁸¹
 Brunialti A. 57, 179¹²
 Bucci On. 573¹
 Budinszky A. 320¹⁰⁶
 Bulgaru V. 181¹⁹, 576¹⁵, 621
 Burada Th. T. 66⁷⁹
 Burileanu N. 23, 26, 28
 Buse C. 637⁸⁹
 Cabanes P. 39, 57³², 452⁷, 489, 493
 Calesi V. 661⁴⁶
 Camariano-Cioran Ariadna 22, 361³¹,
 362³⁴, 363⁴², 518²¹⁶

- Çami M. 483²⁷³
 Cândea V. 9⁵, 510
 Canini A. 41, 252, 357, 408, 629
 Cankova-Petkova G. 10, 510, 542
 Capidan Th. 36, 52, 179¹⁰, 186³⁸,
 198⁷⁶, 202, 203⁹², 243, 251¹⁵, 292¹⁵,
 320, 322¹¹⁶ 324, 358¹⁴, 453, 488, 509,
 586, 604, 634⁷², 641
 Carageani G. 659
 Caragiani I. 524, 632
 Caragiу-Marioтeanu M. 186³⁸, 599,
 601, 663
 Caranica N. 14, 513, 514¹⁸⁷, 557,
 656²⁵
 Carney T. F. 179¹⁴, 501⁸⁵
 Carolus-Barré Th. 650⁵
 Cassavettes D. 525
 Càssola Filippo 594¹²⁴
 Castaldi Giacomo 67
 Castellan G. 469²³⁸, 483²⁷³, 656
 Cazacu M. C. 11¹⁵, 521²³⁵, 655
 César Jules 493⁴¹
 Chantraine P. 194⁶³, 626²⁹
 Charanis P. 62
 Chassiotis G. 85¹³⁹
 Cheesman G. 493
 Christides Christ. 303⁵⁷
 Christophe P. 610²¹³
 Cicanci Olga 62³⁵, 519²²²
 Cihac 192
 Cioranescu Al. 517²¹²
 Cirilli Gustave 449¹
 Collart P. 49¹⁰
 Colonisti 11¹⁴
 Coman I. G. 610²¹²
 Commynes Ph. de 65
 Condurache E. 57²⁷, 178⁹, 528,
 608¹⁹⁶, 628⁴², 629⁵⁰
 Constante C. 521
 Constantinescu N.A. 515
 Cornicescu Nestor 516²⁰⁸
 Coteanu Ion 192⁵⁹, 202, 250¹¹, 328,
 539, 583, 662⁴⁴
 Cotosman Ch. 508
 Coufacos J. 650⁶
 Cousinéry E. M. 182²⁴
 Crito 647
 Cronq Gh. 637⁸⁹
 Cvijic' I. 63, 295, 296, 334, 459, 625,
 629
 Dagron G. 496⁶⁴
 Dahmen W. 459⁴⁹
 Daicovici C. 515
 Daicoviciu C. 321, 508
 Daicoviciu H. 321, 508
 Dakin Douglas 429³²
 Daniel Odile 523²⁴²
 Danova N. 9
 Daux G. 629⁵⁰
 David P. 508, 536, 610²⁰⁹
 Dedijer J. 626²⁹
 D' Eichthal Gustave 604¹⁸⁰
 De Keyser R. 605¹⁸¹
 de la Gravière Julien 78¹¹⁷
 de la Ventolière M. 657³¹
 de Luca Benedeto 26⁶⁶
 Déniaux Elisabeth 496⁶³
 Densusianu N. 634⁶⁹
 Dessau H. 493⁴³
 de Vos Marcel 303⁵⁷
 Diaconovich 218³⁴

- Digovic' P. 54, 178⁹
 Dilke K. 286
 Dimitrescu Florica 602¹⁶⁸
 Dindorf L. 188
 Dion Cassius 510¹⁵²
 Djordjevic' D. 425¹⁸
 Djuvara N. 196⁶⁸, 524, 591, 593, 655
 Doina 588
 Domanovszky A. 512¹⁸²
 Donadoni S. 180¹⁷
 Dorutziu-Boilă Emilia 567¹⁰²
 Dragan I. C. 593, 657³¹, 663⁴⁷
 Dragomir Ion T. 9
 Dragomir Silviu 506¹¹⁴
 Driault Ed. 481²⁶⁸
 Drossos Dém. J. D. 431³⁶
 Droulez A. 404⁶
 Dubuisson M. 180¹⁴, 182²⁵, 501⁸⁶,
 505, 516, 530, 567¹⁰⁹, 581
 Ducellier A. 63⁶⁴
 Dumitrescu Cornel 661⁴¹
 Dunant Chr. 629⁵⁰
 Duroselle J.B. 483²⁷³
 Dvornik Fr. 538
- Eck W. 565
 Economides D. 517²¹⁴
 Egger M. 179¹¹, 180¹⁵
 Ehrenberg V. 626²⁹
 Engelhart 281
 Epifanie Tomitanul 500⁸¹
 Erbiceanu C. 638⁹²
 Euzennat M. 180¹⁷
 Evelpidi C. 11¹⁴, 239³, 599¹⁴⁹
 Fabricius J. A. 522²³⁹
- Failler Albert 185³⁷, 509, 568, 656²⁵
 Fallmerayer 507¹²⁰
 Faure P. 589, 626²⁹
 Fauriel 633
 Favérial 405, 411
 Felezeu Călin 585⁶⁷
 Feugère Michel 495⁶¹
 Feyel M. 565
 Fick Aug. 491³¹
 Filipescu Teodor 633, 634⁶⁹
 Filipova-Bajrova M. 63
 Finley M. I. 495⁶¹, 626²⁹
 Flintoff E. 501⁸⁶
 Fochi Adrian 527, 600¹⁵⁷
 Fol Al. 574⁹
 Frangulis A. E. 428²⁷, 483²⁷²
 Franke P. 55
- Gabba E. 498
 Gabor Vokomy 177⁴
 Galdi L. 324
 Galinski G. K. 501⁸⁹
 Gallia Graeca 180, 567, 610
 Gallini Cl. 516²⁰³, 630⁵⁷
 Garašanin M. 178⁸, 488, 490, 538
 Garcia y Bellido A. 180¹⁷
 Garde Paul 507
 Gardikas-Katsiadakis H. 548⁷
 Gasca-Queirazza G. 604
 Gazdaru D. 177⁵, 293¹⁹
 Gegaj Athanase 33
 Georgacas D. J. 328¹³⁶
 Georgescu V. A. 604⁶, 605¹⁸³
 Georgiev Vl. 39, 53, 56, 292¹⁴, 453,
 488, 489¹⁸, 491³⁷ 595, 601, 656
 Georgoudi St. 183²⁶, 552²³, 624¹⁹

- Germain Jean 635⁷¹
 Gerov B. 177⁶
 Gigante M. 203⁹⁴, 605¹⁸¹
 Giolitti 451
 Gitti A. 54, 178⁹
 Giunglea G. 359¹⁵, 405¹², 511
 Giurescu C. 10, 361²⁵, 506¹¹², 507¹¹⁷,
 510, 520²³⁴, 539
 Giurescu D. C. 506¹¹², 510, 643
 Glodariu I. 178⁹, 628⁴⁷
 Glotz G. 626
 Golab Zb. 297
 Golescu Maria 333, 503⁹⁹
 Goossens R. 605¹⁸¹
 Gordon Thomas 209
 Gossiaux Jean-François 524²⁴⁶
 Gounaropoulou L. -Hatzopoulos M.
 B. 49¹¹
 Grandea Gr. H. 17, 32⁹²
 Graur Al. 50¹⁴, 201, 324, 360, 487,
 512, 635⁷¹, 640⁵⁹
 Grégoire H. 178¹⁰, 203⁹⁴, 605¹⁸¹
 Grousset René 403, 572
 Gruia J. 326, 328, 652¹¹
 Guboglo M. 621
 Guéchoff Ivan E. 429³², 430
 Guy C. 610²¹³
 Gyóni L. 10, 181²¹, 183, 320¹⁰⁶,
 360¹⁸, 471, 505, 506¹¹⁴, 510, 513¹⁸⁶,
 542, 596¹³⁷, 603, 623, 624
 Hâciu A. N. 20⁴⁴, 87¹⁴⁷
 Hacquet G. 577¹⁸
 Hadžinikolov V. 300
 Hagigogu St. T. 239³
 Hahn J. G. von 69, 458, 459⁴⁸
 Hahn L. 586
 Haikin I. 10, 239², 514, 527
 Hammond N. G. I. 39, 44, 55, 59,
 184³² 252, 332, 454, 489, 491³¹, 493,
 623
 Handelsman M. 365⁵⁰
 Haneş Petre V. 17³⁴
 Haret Sp. 553
 Hasdeu B.P. 190, 191, 193, 197, 488,
 588
 Hatzfeld J. 54, 492, 498
 Hatzopoulos M. 185³⁴, 506¹¹¹, 580³⁹
 Hecquart G. 69⁸⁴
 Hegel 247⁶
 Heichelheim F. 498⁷⁵
 Heliade-Rădulescu Ion 17, 18
 Helly Bruno 184³⁴, 495, 497, 530,
 594¹²⁴, 657³³
 Helmreich Chr. 428³⁰
 Hertzberg G. 333
 Herder 247⁶
 Heuzey L. 294²³
 Higgs M. P. 183²⁶, 623
 Hill Russel 81¹²⁷
 Hilmesco - Pacha 328¹³⁷
 Hispania Graeca 180
 Hitchins Keith 550¹⁴
 Höeg C. 180¹⁹, 577¹⁶, 631⁶¹
 Hoffmann O. 184³⁰, 491³¹
 Homolle Th. 511¹⁶⁵
 Houssaye H. 66⁷⁷
 Iesan Isidor 26⁶⁶, 634⁶⁹
 Iliescu O. 605¹⁸³
 Illyricum 503
 Ioannidou - Bitsiadou G. 357

- Iordan Iorgu 515
 Iorga N. 10⁹, 22⁵⁰, 26⁶⁷, 185³⁸, 209⁷,
 239², 248⁷, 323, 327, 333, 360, 362³³,
 364⁴⁷, 424⁵, 481²⁶⁹, 495, 512, 515,
 518²¹⁵, 523²⁴⁴, 527, 537, 583, 597¹⁴¹,
 634⁷¹, 660³⁹
 Ischirkov A. 630⁶⁰
- Jacob Alain 313⁷⁹
 Jacobstahl P. 180¹⁵, 512, 567¹⁰³
 Jancovici S. 631⁶¹
 Jeziorski K. 240
 Jiminez de la Espada Markos 409
 Joja Athanase 538, 609
 Jokl N. 196
 Jones A.H.M 577¹⁶
- Kadlek K. 640¹⁰³
 Kahl Thede 8, 14, 15²⁸, 29, 393, 394,
 395, 396, 401, 541
 Kaimio Jorma 496⁶³
 Kalléris J. N. 185³⁷, 255²⁷, 403²,
 601¹⁶⁰
 Kaplan Robert D. 353¹²
 Katsaropoulou M. 453¹¹
 Kienast D. 502⁸⁹
 Klein Jean 635⁷¹
 Kofos E. 303⁵⁷
 Kogalniceanu M. 26⁶⁷, 290, 545,
 640¹⁰¹
 Koliopoulos J. 367⁵⁵
 Köpeczi Béla 641¹⁰³
 Kopitar I. 202, 520
 Korinthios I. 558⁴⁶
 Körting G. 193
 Kös M. S. 96⁶³
- Kosáry 640¹⁰³
 Krahe Hans 52, 179¹⁰, 184³⁰, 603¹⁷²
 Kramer J. 459⁴⁹
 Krepinsky M. 203⁹²
 Kretschmer P. 51
 Kretzulesco N. 26⁶⁷
 Krimbas C. B. 70⁸⁷
 Kristophson J. 638⁹⁰
 Kyrris Costas P. 518²¹⁹
- Lacour - Gayet G. 182²², 290⁷, 578²³
 Lafoscade L. 60⁴⁵, 185³⁵, 530, 581
 Lahovary 511, 512
 Lainovic' A. 212¹⁵
 Larousse Grand 635⁷¹
 Lascaris M. 211¹²
 Lassère F. 58⁴⁶, 642¹²¹
 Lasturel Pierre 451⁶
 L[aurençon] F. G. 364⁴⁷
 Lazăr Elena 540
 Lazarescu Lecanta D. 553
 Lazarou A. G. 14²⁴, 287⁶, 298², 35¹⁰¹,
 37¹⁰⁸, 58³⁹, 180¹⁷, 182²³, 186³⁸, 249¹¹,
 319²³, 358¹³, 359¹⁸, 363⁴², 452¹⁰,
 497⁶⁸, 507¹²⁰, 547³, 556⁴¹, 563⁶²,
 576¹⁴, 578²⁵, 594¹²⁷, 609²⁰², 643¹²¹,
 126
 Leake W. M. 524
 Legrand E. 66
 Lemerle P. 10, 49⁹, 365⁵⁰, 488, 510,
 542, 629⁵¹
 Lenormant Fr. 32
 Leotti A. 197
 Leppore E. 55, 454
 Leunclavius Nobolis I. 180¹⁹, 520²³⁰
 Leuve Hélène 449¹

- Lévêque P. 55, 454
 Lhéritier M. 32, 427²⁴, 481^{264, 268},
 592¹¹³
 Liddell H. 189
 Litavrin G.G. 365⁵⁰, 596¹³⁵
 Liwingstone R. W. 99
 Lot F. 496⁶⁴, 512
 Louis Herbert 52, 179¹⁰
 Loukidou-Mavridou D. 195⁶⁶, 638⁹³
 Löwenklau Hans 520²³¹
 Lozovan E. 10, 179¹⁴, 188⁴³, 321,
 327, 360²¹, 363⁴², 494, 495, 496⁶⁴,
 504, 507, 512, 513, 514, 515, 538,
 581, 592¹¹¹, 600, 627, 635⁷¹
 Luca de Benedeto 592¹¹⁵, 633⁶⁷
 Lumpertean Ioan 585⁶⁷
 Lupu Vasile 362
- Maccas L. 525
 Macrea D. 199, 396
 Magna Graecia 180
 Magrini Luciano 449, 450, 451,
 476²⁵⁷
 Manganaro G. 501⁸⁹
 Maniu D. 320, 566
 Mano A. 629⁴⁹
 Manolache Teodor N. 637⁸⁹
 Manoliu Maria 515
 Margéron Claude 558⁴⁶
 Marienescu A. 26⁶⁸
 Marshall F. H. 209
 Martin R. 626²⁹
 Martin St. 67
 Martindale J. R. 180¹⁴
 Martinov Vasil 631⁶¹
 Masson O. 39, 56, 453²¹, 489
- Maull Otto 513¹⁸⁶, 624, 625
 Mazon A. 63⁶¹
 Maximus Claudius Ti 494, 591
 Mckay K. L. 626²⁹
 Mehedinți S. 20
 Meier V. 298⁴⁷, 303⁵⁷
 Meillet A. 188, 189
 Meyer Ed. 51, 190, 197
 Michel H. 626²⁹
 Mihăescu H. 179¹⁴, 324, 499⁷⁸, 504,
 505, 512, 514¹⁸⁷, 604, 643
 Mihail Zamfira 197
 Mihailov G. 574, 627
 Miklosich F. 191
 Milescu N. 362, 541
 Miller W. 365
 Milovanovitch Milovan 428
 Minerva 218³⁴
 Miroglio Abel 310, 652
 Miroglio Yvonne-Delphée 310, 652
 Mitrea Ioan 10, 538, 600
 Moldoveanu Elisabeta 16³⁰
 Moretti L. 552²³, 626²⁹
 Morgenthau H. 335
 Moschopoulos N. 471²⁴³
 Muljačić' Z. 178⁷
 Murat John 337
 Murnu G. 551¹⁹, 640⁹⁹, 650
 Musi V. 11¹⁴, 239³, 599¹⁴⁹
 Mützenberg G. 578²²
 Mustilli D. 51¹⁶
- Nandris Grigore 551¹⁷, 604¹⁷⁹
 Nandris O. 178⁷, 603
 Năsturel P. 10, 177⁵, 186³⁸, 360¹⁸,
 361²⁵, 469²³⁸, 509, 20²³⁴, 539, 542,

- 595, 650⁷, 654, 656²⁶, 657³¹, 659³⁶
 Naum Const. I. 664⁴⁸
 Nel A. 432, 433
 Nenitescu I. 524
 Neuffer E. 180¹⁵, 567¹⁰³
 Newmann-Partsc C. 626²⁹
 Nicolaides Cleanthes 429³¹, 631⁶¹
 Nicolescu Corina 605¹⁸³
 Niculescu Alexandru 602¹⁶⁸
 Niederle L. 183²⁶, 320¹⁰⁶, 559⁴⁸
 Nicolanci M. 54, 178⁹
 Nilsson 51
 Niscoveanu M. 610²¹²
 Noe C. 290⁵
 Nordau Max 250¹¹, 511¹⁶⁵
 Novacovic'S. 524
 Obedenaru M. G. 191
 Ognenova Ljuba 40, 55, 252, 490
 Olajos Thérèse 600¹⁵⁶
 Oost S. I. 493
 Orhonlu Cengiz 496⁶³
 Orman Gigi 362³⁹
 Păcurariu Mircea 536, 610²¹⁰
 Padiotu Gheorghe 392¹⁰⁶, 653¹⁷
 Paidoussis M. 70⁸⁷
 Paillarès M. 250¹¹, 328¹³⁷, 335,
 511¹⁶⁵, 655²³
 Pall Fr. 22⁵⁰, 333, 362³³, 518²¹⁵,
 606¹⁸⁸
 Palmer Alan 481²⁶⁶
 Papacostea Victor 22⁵⁰, 368⁶², 517²¹⁴,
 606¹⁸⁷, 638⁹¹
 Papacostea - Goga G. 20
 Papadakis B. P. 470²⁴⁰
 Papadrianos I. 195⁶⁶, 638²³
 Papageorges Sp. 512
 Papahagi M. 3
 Papahagi N. 17³⁴, 635⁷²
 Papahagi P. 13, 21, 320, 323, 512,
 632⁸⁵, 634⁷², 636,
 Papahagi T. 12, 13, 73, 186⁹⁸, 193⁶⁰,
 194, 196, 198⁷², 202, 296, 320, 321,
 324, 395, 506¹¹⁴, 508, 509, 603, 636
 Papahagi Val. 523, 637^{87, 89}, 640¹⁰²
 Papanace Const. 659³⁴
 Papazisi-Papatheodorou M. 16³⁰,
 391¹⁰⁵, 610²⁰⁸
 Papazoglou F. 39, 55, 185³⁷, 252, 332,
 454, 489, 491, 494, 496⁶³ 497⁶⁹, 601
 Papu Miciu 657³³, 658, 659
 Papuc Arhid. Gh. 550¹⁴
 Paris G. 182²², 502⁹⁰, 575¹³
 Parovic' - Pesikan M. 54. 178⁹
 Pârvan V. 54, 55²⁶, 178⁹, 320, 322,
 490²⁷, 491, 498⁷⁶, 538, 582, 603,
 630⁵⁷
 Păunescu S. 11,645
 Penennrun de Alain 449¹
 Périfan I. 14²⁴, 15²⁹, 16³², 326¹³²,
 376, 609
 Petrovici E. 62, 200⁸⁴, 202, 333,
 507¹²⁰
 Peyfuss M. D. 29⁸⁰, 86¹⁴³, 326¹²⁹,
 368⁶¹, 520²³¹, 611²¹⁴, 650³, 655
 Philippide Al. 504, 542, 543
 Philippson 459
 Picard O. 178⁹, 628
 Picot A.-E. 291, 606¹⁸⁹
 Pinon R. 185³⁵, 566
 Pimpireva Jenya 634⁷⁰

- Pipa Arshi 65⁷⁴
 Pippidi A. 517²¹³, 518²¹⁴
 Pippidi D. M. 178⁹, 179¹³, 490, 494⁵¹,
 499⁷⁶, 529, 608¹⁹⁶
 Pittard Eugène 335, 410
 Plassart A. 495
 Poghirc C. 10, 39, 42, 181¹⁹, 185³⁷,
 197⁷⁴, 317, 321, 332, 360¹⁸, 363⁴²,
 386, 403², 491, 493⁴¹, 499^{77, 79}, 500⁸¹,
 82, 501⁸⁹, 504, 509, 515, 530, 532,
 542, 552²⁸, 581, 593, 595, 601, 603,
 607, 643, 655
 Pollo S. 39, 487
 Popescu M. 609²⁰¹
 Popovic'D. 361, 521²³⁷, 584, 639,
 662⁴⁵
 (Popovici D. 521²³⁶, 619)
 Popovic'Vl. 40, 408²⁰, 502⁹², 503
 Pouilloux J. 629⁵⁰
 Pouqueviille F. H. L. 21, 66⁷⁹, 72⁹⁹,
 75, 636
 praesidia armata 493, 495
 Predescu 218³⁹
 Pritchett W. K. 626²⁹
 Procopovici A. 320, 323, 360, 512
 Protopsaltis E. G. 212¹⁵
 Psicharis J. 60⁴⁵, 626²⁹
 Puaux René 89¹⁵³, 250¹¹, 422⁴, 449¹,
 463⁶⁴, 65, 66
 Puscariu S. 198⁷⁶, 320
 Puto A. 39, 483²⁷³, 487
 Rados L. 540
 Randa Al. 62, 333, 507¹²⁰
 Raybaud Maxime 209⁷, 364⁴⁷
 Récatas B. 559⁴⁸, 604
 Reichenkron G. 200, 201, 203, 205
 Rémond Georges 449¹
 Richter Heinz 125, 243, 563
 Rizakis A. 496⁶³
 Robert L. 54, 492³², 552, 589, 626
 Roesch P. 182, 498, 589, 626²⁹
 Rohlf G. 324, 513, 534, 576
 Rohr Rupprecht 326¹³², 395, 558⁴⁶,
 663
 Roman N. 508, 567, 587
 Romania 9, 67, 182²²
 Romanus 182²²
 Romiopoulou Catherine 488⁹
 Rosa Ch. Constantin 662⁴⁴
 Rosetti Al. 52, 178¹⁰, 292²⁵, 453²⁰,
 588⁸⁵
 Rosetti Dim. R. 461
 Rösler R. 190, 191
 Rossignoli Benedetta 408²¹
 Rossos A. 428²⁸
 Rostovtzeff M. 185³⁵, 566
 Rousek J. S. 335
 Roussel D. 502⁸⁹
 Rubin Al. 290⁵, 615, 632
 Ruffini M. 87¹⁴⁷, 524, 637^{87, 88}
 Rupprecht Bapt. Ion. 195⁶, 362³⁹,
 638⁹³
 Russu I. I. 39, 53, 179^{10, 14}, 408²⁰,
 453, 488, 489, 494, 495, 504, 574¹⁰,
 592¹¹¹, 593
 Sacerdoteanu A. 321, 359¹⁷, 506¹¹⁴,
 508, 641¹⁰⁹
 Sandfeld Kr. 200⁸³, 324
 Sankovic' Franco Juri 314
 Sărăgescu 323, 589

- Saramandu N. 186³⁸, 663
 Sarikakis Th. 565, 608¹¹⁵
 Sasu Vasile 326, 551¹⁷
 Savic' M. D. 53, 179¹⁰, 453, 488
 Scalcău Paula 540
 Scărătoiu Elena 326, 327
 Schlösser R. 459⁴⁹
 Schultze J. Fr. 179¹⁴, 500⁸⁵
 Schwyzер Ed. 324
 Scott Georges 449¹
 Scrima Leonida 650⁶
 Seguan M. 652, 653
 Sejula K. 662⁴⁵
 Seliščev A. 592¹¹²
 Sellier André et Jean 507¹¹⁸, 622¹⁰
 Siadbei I. 321, 508
 Sivignon M. 509, 577¹⁶
 Skaric' Vl. 361, 639
 Skok Petar 40, 178¹⁰, 320¹⁰⁶, 361,
 453, 488, 639
 Slăvescu P. 640¹⁰²
 Slot B. J. 410
 Sokobowski F. 626²⁹
 Soulis George 597¹⁴¹
 Spasov L. 298², 547⁴
 Stadtmüller G. 462, 488
 Stahl P. H. 532², 179¹⁰, 488, 632⁶⁴
 Stählin Fr. 626²⁹
 Staico E. 511¹⁶⁴, 592
 Stănescu E. 359¹⁵, 405¹¹, 511
 Stanford Ed. 68⁸³, 455
 Stăniloae D. 559⁴⁸
 Stassinopoulou Maria 520²³²
 Stati S. 627³⁴
 Stavrianos L. S. 429³¹, 462
 Stefanosci C. B. 593
 Stein E. 179¹⁴, 501⁸⁵
 Stiernou D. 516²⁰⁶, 611²¹⁸
 Stoianovich T. 520²³³
 Stoicescu N. 641¹⁰⁴, 664⁴⁸
 Stoicescu V. 664⁴⁸
 Stoikov R. 63⁶⁴, 488
 Sturdza Al. A. A. 527, 585
 Südheim L. von 403²
 Summer H. 424¹³
 Swiggers Pierre 635⁷¹
 Szilágyi J. 608¹⁹⁶
 Tagliavini C. 488, 577²⁰
 Taillez Fr. 320¹⁰⁶, 405¹⁰, 503⁹⁹, 509,
 559⁴⁸, 607, 614
 Tamás L. 10, 320¹⁰⁶, 509¹⁴⁸, 542
 Tatomirescu Ion Pachia 593¹¹⁷
 Theo R. 360²³, 539
 Theodorescu Răzvan 596¹³⁶
 Thompson M. S. 33, 35, 320¹⁰⁶,
 366⁵⁵, 597, 660³⁹
 Thomson L. 477
 Thornton Th. 577²⁰
 Thouventot R. 495⁶¹
 Thumann J. 637⁸⁷
 Thumb A. 188
 Todorov N. 409, 538
 Tomaschek W. 10, 510, 542
 Trifon N. 11, 521²³⁵, 599¹⁴⁹, 150
 Troupi - Bourillon Hélène 563⁶⁶
 Tscherickower 514¹⁸⁸
 Turdeanu E. 362³⁵, 517²¹⁴, 519²²²
 Turdeanu - Cartojan L. 518²¹⁸, 541
 Turot Henri 368⁶³, 422
 Uzorinac - Kohary Th. von 507¹²⁰

-
- Väänänen V. 198⁷⁸
 Vacalopoulos A. E. 507¹¹⁸, 622¹⁰
 Valachus 514
 Van Berchem D. 498⁷⁵
 Van der Waerden B. L. 626²⁹
 Van Effendere H. 626²⁹
 Van Gennep Arnold 335
 Vaschide V. 494⁵¹
 Vasiliev A. A. 9, 511, 547, 578²⁶, 619
 Vauchet Robert 481²⁶³
 Vellay Ch. 524
 Vichers M. 489
 Vico 247⁶
 Vinja V. 54, 178⁹
 Vlora E. 515
 Vollgraff W. 605¹⁸¹
 Vukanovic' T. P. 320¹⁰⁶, 509
 Vulcănescu Romulus 552²³
 Vulgata 516, 612
 Vulpe R. 57, 489, 490, 499⁷⁶, 529,
 538, 582, 609, 628⁴⁸
- Wace A. J. B. 33, 35, 320¹⁰⁶,
 366⁵⁵, 597, 660³⁹
 Walkoff M. 566⁹³
 Wartbourg von W. 576¹⁴
 Weigand G. 9, 12, 16³⁰, 17, 18, 25,
 26, 27, 33, 35, 36¹⁰⁵, 37, 52, 179¹⁰,
 218⁷⁴, 291, 334, 393, 400, 401, 402,
 410, 415, 460, 470²⁴¹, 473, 488, 509,
 553, 556, 578, 586, 632, 635⁷³, 641
 Wied M. 474
 Will Ed. 36¹⁰⁶, 494⁵⁰, 565
 Winnifrith T. 376, 499⁷⁸, 611, 654,
 661⁴², 48
- Witting K. 179¹⁴, 501⁸⁵
 Wolters C. 497, 594¹²⁴, 657³³
 Wolton Thierry 657³¹, 659³⁴, 663⁴⁷
 Woodhead G. 54
 Wurfbain A. 297⁴⁴
 Wurzbach von Const. 195⁶⁶, 362³⁹,
 638⁹³
 Wyatt W. F. 181²², 511¹⁶², 578²⁴
 Xenopol A. D. 320, 323, 520²³⁰, 360
 Yerasimos Stéphane 641¹⁰⁶
 Yermak D. C. 657³¹
 Zakythinos D. A. 60⁴⁷, 179¹², 181²²
 Zeiller J. 528, 605¹⁸⁵
 Zuca G. 640¹⁰²

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AA	Antiquités Africaines
AAASH	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
AAR - MSI	Analele Academiei Române - Memoriile Secțiunii Istorice
AAR - MSL	Analele Academiei Române - Memoriile Secțiunii Literare
AC	Antiquité Classique
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς
AECO	Archivum Europae Centro - Orientalis, Budapest - Leipzig
AeR	Atene e Roma
AGI	Archivio Glottologico Italiano
AI	Archaeologia Iugoslavica
AIESEE	Association Internationale d' Etudes du Sud - Est Européen
AIINCL	Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
AIR	Archiva Iсторică a României
ALMAE	Archivum Latinitatis Medii Aevi
ANRW	Aufstieg Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms in Spiegel der neueren Forschung, herausgegeben von H. Temporini, II Prinzipat, I. Band. Berlin - New York, 1974, II. Band 1975.
ARBSH	Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique.
Ἀριστοτέλης	Ἀριστοτέλης. Περιοδική Ἐκδοσις τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Φλωρίνης ὡς «Ἀριστοτέλης»
ASILLR	Anuarul Seminarului de Istorie Limbei și Literaturei Române
Assimilation	Fédération Internationale des Associations d' Etudes Classiques. Assimilation et résistance à la culture gréco - romaine dans le monde ancien. Travaux du VI ^e Congrès International d' Etudes Classiques (Madrid, Septembre 1974) réunis et présentés par D.M. Pippidi président de la F.I.E.C. Ouvrage publié sur la recommandation du Conseil International de la Philosophie et des Sciences humaines, avec concours financier de l' UNESCO. Bucuresti - Pa-ris, 1976.
Ἀθηνᾶ	Ἀθηνᾶ. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρίας.
Athenaeum	Studi periodici di Letteratura e Storia dell' Antichità.
ΑΘΕ	Ἀρχεῖον Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν. Περιοδικὴ ἔκδοση Ἐταιρείας Θεσσαλικῶν Ἐρευνῶν - Βόλος

AΘΘ	’Αρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ
AUS	Annuaire de l' Université de Sofia. Faculté historique - philosophique
Balcania	Revista a "Societății Macedo - Române", apoi, începînd de la vol. II-III a "Institutului de studii si cercetări balkanice" din Bucuresti. Director: Victor Papacostea. Secretar de redactie: Emil Condurachi.
Balcano - slavica	Centre des Recherches Scientifiques de la culture des anciens Slaves. Prilep. Musée National de la Kraina - Negotin
BALM	Bollettino de l' Atlante Linguistico Meditarraneo (Firenze)
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique
BF	Byzantinische Forschungen
BIEESO	Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europa sud - orientale
BOR	Biserica Ortodoxă Română
BS	Balkan Studies
BSL	Bulletin de la Société de Linguistique de Paris
BZ	Byzantinische Zeitschrift
Βυζαντινὰ	Ἐπιστημονικὸν Ὑπαρχεῖον Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου
Byzantino - slavica	Revue Internationale des Etudes Byzantines, Prague
Byzantion	Reuve Internationale des Etudes Byzantines
ClPh	Classical Philology
CSP	Cahiers Sextil Puscariu. Linguistique, Philologie, Littérature Roumaine
DR	Dacoromania. Buletinul "Muzeului limbii române".
ΔPB	Dacoromania. Lahrbuch für östliche Latinität. Freiburg Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας. Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν
EB	Etudes Balcaniques. Sofia
EBTch	Les Etudes Balcaniques Tchécoslovaques
ED	Ephemeris Dacoromana. Scoala Română din Roma
EEBM	Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν
EEBΣ	Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
ΕΕΦΣΠΑ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
ΕΕΦΣΠΘ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου

	Θεσσαλονίκης
ΕΕΦΣΠΙ	Δωδώνη. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων
ΕΛΙΑΜΕΠ	Ἐλληνικὸ Ἰδρυμα Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἑξωτερικῆς Πολιτικῆς
ΗΔΜ	Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας
ΗΕ	Ἡπειρωτικὴ Ἑστία
ΗΗ	Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν Ἰωαννίνων
Ὑπειρος	Περιοδικὴ ἔκδοση ቝπειρωτικῆς Ἑστίας Θεσσαλονίκης
HX	Ἡπειρωτικὰ Χρονικά
IE	Ιστορία Εἰκονογραφημένη
IEE	Ιστορία Ἑλληνικοῦ Ἐθνους (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν A.E.)
Iliria	Studime dhe materiale arkeologjike
IMXA	Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου
ΓΓ	Γνώση καὶ Γνώμη. Περιοδικὴ ἔκδοση τῆς Ἐνωσης Ἐπιστημόνων Ν. Καρδίτσας
JHS	The Journal of Hellenic Studies. London
JRA	Journal of Roman Archaeology
JRS	Journal of Roman Studies
JS	Journal des Savants. Paris
KEMO	Κέντρο Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὀμάδων
Ktema	Civilisations de l' Orient, de Grèce et de Rome antiques. Strasbourg, Centre de Recherches sur le Proche - Orient et la Grèce et Groupe de Recherches d' histoire romaine
Κώκαλος	Studi pubblicati dall' Istituto di Storia Antica dell' Università di Palermo
Latinité	Actes du Congrès International la <i>Latinité</i> hier, aujourd' hui, demain. Avignon 1978
Latomus	Reuve des études latines
LEC	Les études classiques
LTL	Lexicon totius latinitatis Forcellini I-IV. Bologne, 1965
MA	Mitropolea Ardealului
Μακεδονικά	Μακεδονικά. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν
MEE	Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυλοπαίδεια
MEFR	Mélanges d' Archéologie et d' Histoire de l' Ecole Française de

	Rome. Paris
Μελετήματα	Κέντρο Ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητας. Ἐθνικὸ Ιδρυμα Ἑρευνῶν
NE	Νέος Ἑλληνομνήμων
NEH	Nouvelles Etudes d' Histoire
ΠΑΑ	Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Παρονασσός	Φιλολογικὸ περιοδικὸ τοῦ Φ.Σ. ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ
PB	Peninsula Balkanca
PdP	La Parola del Passato. Rivista di Studi Antichi. Napoli.
ΠΕΠΣΒ	Πανελλήνια Ἔνωση Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων
Περοαιβία	Δίμηνη ἔκδοση θεμάτων ἐπαρχίας Ἐλασσόνος
ΠΟΠΣΒ	Πανελλήνια Ὀμοσπονδία Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων
RAN	Rendiconti dell' Academia di Napoli
RBPhH	Revue belge de Philologie et d' Histoire
RCE	Revue de Culture Européenne
REA	Revue des Etudes Anciennes
REB	Revue des Etudes Byzantines
REG	Revue des Etudes Grecques
REH	Revue des Etudes Hongroises
REL	Revue des Etudes Latines
RER	Revue des Etudes Roumaines
RES	Revue des Etudes Slaves
RESEE	Revue des Etudes Sud - Est Européennes
RFIC	Rivista di Filologia e d' Istruzione Classica. Torino
RH	Revue Historique
RHC	Revue d' Histoire Comparée. Etudes hongroises
RHSEE	Revue Historique du Sud - Est Européen
RIEB	Revue Internationale des Etudes Balcaniques
RIR	Revista Iсторică Română
RLR	Revue de Linguistique Romane
RPh	Revue Philologique
RPhLHA	Revue de Philologie, de Littérature et d' Histoire Anciennes
RRH	Revue Roumaine d' Histoire
RRL	Revue Roumaine de Linguistique
RSL	Rivista di Studi Liguri. Bordighera, Inst. Intern. d' Etudes ligures
RSR	Revue des Sciences Religieuses

SA	Studia Albanica
SCIV	Studii si Cercetări de Istorie Veche
SCIVA	Studii si Cercetări de Istorie Veche si Archeologie (Τίτλος του προηγούμενου περιοδικού μετά το 1974)
SCL	Studii si Cercetări Lingvistice
StCl	Studii Clasice
StT	Studii Teologice
SU	Studi Urbinati
ΘΧ	Θεσσαλικά Χρονικά. Δελτίον Ιστορικής και Λαογραφικής Έταιρείας των ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν
ΘΗ	Θεσσαλικὸν Ἡμερολόγιο
Thracia	Thracia antiqua. Bulgaria.
Θρακικά	Τριμηνιαῖον ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα Θρακικοῦ Κέντρου
Τρικαλινά	Ἐπήσιο φιλολογικὸν ἴστορικὸν λαογραφικὸν λογοτεχνικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα του Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων.

**ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ ΠΕΙΡΑΙΑ
(Δημοτικό Θέατρο)**

**ο Δήμαρχος Πειραιά
Γεώργιος Π. Στρατηγός**

σας προσκαλεί στην έκθεση Ιστορικών φωτογραφιών με θέμα:

«Μακεδονικός Αγών»

Η Έκθεση είναι από το αρχείο του Πειραιώτη συλλέκτη

Σπύρου Μανουσάκη

Δευτέρα 12 Μαρτίου 1990 ώρα 8 μ.μ.

**«Ο Μακεδονικός Αγώνας
στα πλαίσια του Ανατολικού ζητήματος».**

Ομιλητής: **Ιωάννης Κ. Μαζαράκης - Αινιάν**
Γενικός Γραμματέας της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας

Δευτέρα 19 Μαρτίου 1990 ώρα 8 μ.μ.

«Η ζωγραφική στην αρχαία Μακεδονία»
Ομιλητής: **Μανώλης Ανδρόνικος.**

Αρχαιολόγος, Καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκη.

Τετάρτη 28 Μαρτίου 1990 ώρα 8 μ.μ.

«Μακεδονία και Μακεδόνες διαχρονικά και διεπιστημονικά»

Ομιλητής: **Αχιλλέας Λαζάρου.**
Βαλκανολόγος - Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΣΤΙΑ ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΤΗΛΕΦ.: 99 17 475 - 99 13 333

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Σάς χωνωρίζουμε ότι ή 'Εστια μας όργανώνει στις 19 Μαρτίου 1990, ήμέρα **Δευτέρα** και ώρα 7.30 μ.μ στά 'Εκπαιδευτήρια « ΘΕΟΜΗΤΩΡ », Έλευθ. Βενιζέλου 128, "Ανω Ήλιούπολη, διάλεξη μέ διμιλητή τόν 'Ιστορικό καί τ. Γενικό 'Επιθεωρητή Μ.Ε. κ. **ΑΧΙΛΛΕΑ ΛΑΖΑΡΟΥ**, Δρα τοῦ Πανεπιστημίου 'Αδηνῶν καί "Έκτακτο Καθηγητή στή Σορβόνη τῶν Παρισίων μέ δέμα:

«**Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ**»

Παρακαλούμε νά παρακολουθήσετε τό άνωτέρω έξαιρετικῶς ένδιαφέρον **έθνικό δέμα.**

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

ΚΑΡΥΤΣΗ 14 - ΑΘΗΝΑ 105 61

ΤΗΛ. 32.45.169

'Αθήνα 20 Μαρτίου 1992

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Τήν 5η 'Απριλίου 1992, ήμέρα Κυριακή, δά τελεσθεῖ Θεία Λειτουργία, γιά τά Μέλη καί τούς Φίλους τῆς 'Ενώσεώς μας, στόν 'Ιερό Ναό τοῦ 'Αποστόλου Παύλου, Καρύτση 14.

"Εναρξη: "Ορθρου 7.30'. Θ. Λειτουργίας 8.30'.

'Η παρουσία δλων μας, δά δώσει τή δυνατότητα νά προσευχηθούμε θερμά, γιά τήν Μακεδονία μας καί τήν ἀποτροπή κάθε έπιθουλῆς έναντίον τοῦ "Έθνους.

Μετά τή Θ. Λειτουργία καί ώρα 10.30', δά έπακολουθήσει βαρυσήμαντη ἐπίκαιρη διμιλία, μέ διμιλητή τόν κ. **ΑΧΙΛΛΕΑ ΛΑΖΑΡΟΥ**, Διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου 'Αδηνῶν, Βαλκανιολόγο καί "Έκτακτο Καθηγητή τῆς Σορβόνης.

Θέμα: **«Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ».**

Παρακαλούμε νά προσέλθετε.

Μέ τιμή έξαιρετη
ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΝΕΓΕΡ ΣΕΩΣ
Ιεροῦ Ναοῦ Ἀγίων Κυρίλλου & Μεθοδίου
ΘΡΑΚΟΜΑΚΕΔΟΝΩΝ
’Ορφέως 25 — Τηλ. 24 32 367

ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ

Τὴν Κυριακὴν 22 Ὁκτωβρίου 1989 καὶ ὡρα 11 π.μ.
εἰς τὴν Πνευματικὴν Ἐστίαν Θρακομακεδόνων θὰ δμιλήσῃ
δικαστὴς Λαζάρος Δρ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
— “Εκτακτος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορδό-
νης μὲ θέμα:

**Η ΘΡΑΚΗ ΚΑΙ Ο ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ
Παρακαλοῦμε δύος παρευρεθῆτε. Εἴσοδος ἐλευθέρα
ΤΟ ΔΙΟΙΚ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ**

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΗΔΕΣΟΣ

ΠΑΤΡΙΝΑ ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΥΚΗ 3
105-61 ΑΘΗΝΑ • TEL. 3221817 - FAX 3249398

Ο Φιλολογικός Σύλλογος Παρηδεσούς σάς προσκαλεῖ στὸ ἔτησιο
Ἐθνικὸ Μνημόσυνο ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κονοταντίνουπόλεως,
τὴν Παρασκευὴν 29η Μαΐου 1998 καὶ ὥρα 20.00, στὴν αίθουσα τελετῶν
τοῦ Συλλόγου. Μετά τὴν τέλεση τοῦ Ἀρχιερατικοῦ Μνημοσένου
καὶ τὸν πρόδογο τοῦ Προέδρου, τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο θὰ ἐκφωνήσῃ
ὁ καθηγητὴς-βαλκανολόγος, Ἐπίτιμος Γενικός Ἐπιθεωρητὴς Μ. Ε.
καὶ Σύμβουλος τοῦ Συλλόγου κύριος Ἀχιλλεὺς Γ. Λαζάρου μὲ θέμα:
«Βοζάρτιος: Ἑλληνισμὸς - Χριστιανισμὸς - Πολιτισμός».

Θὰ ἀκολουθήσουν ἀσματα καὶ θρῆνοι τῆς Ἀλώσεως ἀπὸ χορωδία καὶ ὄρχηστρο
παραδοσιακῆς μουσικῆς ἐπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ κυρίου Νικολάου Κλέντου.
Ἡ ἐκδήλωση θὰ κλείσῃ μὲ τὴν συμμετοχὴ τῆς πολυμελούς παιδικῆς χορωδίας
τῆς Νεανικῆς Ἐστίας Ἀγίου Ἀθανασίου Πολεδρόσου.

Ο Πρόεδρος
Καθηγητὴς Νικόλαος Λιβαδάρας

Ο Γενικὸς Γραμματεὺς
Νικόλαος Φορόπουλος

ΟΡΘΟΔΟΞΟ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟ ΣΩΜΑΤΕΙΟ
Ο ΠΕΙΡΑΪΚΟΣ ΦΑΡΟΣ
ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ 173 - 185 35 ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΤΗΛ.: 4297186 - FAX: 4296129

16-11-1996

Πρόσκλιση

Ο Τομέας Έπιστημόνων
σᾶς προσκαλεῖ νά παρακολουθήσετε τήν διάλεξη τοῦ
Δρ. ΑΧΙΛΛΕΩΣ ΛΑΖΑΡΟΥ
ρωμανολόγου - βαλκανιολόγου
μέ θέμα:

<<Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ>>
τήν Τρίτη 26 Νοεμβρίου 1996, ώρα 7.30 μ.μ.

Μετά τιμής
Τό Διοικητικό Συμβούλιο

“ΠΕΙΡΑΪΚΟΣ ΦΑΡΟΣ,,
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΝΕΩΝ
Δ. ΓΟΥΝΑΡΗ 26

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Ο «Πειραιϊκός Φάρος» καὶ ἡ Χριστιανική Όργάνωση Νέων μὲ τὴ συμπλήρωση 60 χρόνων (1922 - 1982) ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπετείου τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅργανώνει ἑκδήλωση στὸ Δημοτικὸ Θέατρο Πειραιῶς, ἡμέρα Παρασκευὴ 28-5-82 καὶ ώρα 8 μ.μ. μὲ διμιλητὴν τὸν Γεν. Ἐπιθεωρητὴ Μ.Ε. Δ/ντὴν τῆς Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς κ. Ἀχιλ. Λαζαρίου.

Τὴν ἑκδήλωση θὰ πλαισιώσει ἡ χορωδία «Θηλέων Πειραιῶς» ὑπὸ τὴν διεύθυνση τῆς κ. Κούλας Καλλιγᾶ.

Ἡ ἑκδήλωση θὰ κλείσει μὲ ἀναμνήσεις ξερριζωμένων προσφύγων τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας.

Σᾶς παρακαλοῦμε νὰ τιμήσετε τὴ μνήμη τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Μὲ τιμὴ^η
Τὰ Δ. Συμβούλια

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
ΒΟΡΕΙΟΗ ΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΕΡΡΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ

“ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ,,
(ΠΑΡΕΛΘΟΝ - ΠΑΡΟΝ - ΜΕΛΛΟΣ)

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ
ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΝΙΓΡΙΤΗΣ Κ.Κ. ΜΑΞΙΜΟΥ

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1991
ΟΡΑ 6 Μ.Μ.

ΑΙΘΟΥΣΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ “ΑΣΤΕΡΙΑ,,

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

Α' ΕΙΣΗΓΗΣΗ

ΘΕΜΑ: "Διεπιστημονική θεώρηση της βορείου Ηπειρογίας, (Αρχαιολογία - Ιστορία - Γλωσσολογία Εθνολογία).

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: Ο κ. Αχιλλέας Λαζάρου, εκτ. καθηγητής του Πανεπιστημίου της Σορδονής Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών.

Β' ΕΙΣΗΓΗΣΗ

ΘΕΜΑ: "Ιστορική ανασκόπηση του Βορειοπεριβατικού ζητήματος", (Γένεση και εξέλιξη ενδιαφέροντος).

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: Ο κ. Δημήτριος Μιχαλόπουλος, επικ. καθηγήτης Διπλωματικής Ιστορίας της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΜΕΡΟΣ Β'

Υποβάλλονται υραπτές και στη συνέχεια προφορικές διευκρινιστικές και άλλες ερωτήσεις, δίνονται οι σχετικές απαντήσεις και ακολουθεί συζήτηση μεταξύ των δύο εισηγητών και του ακροατηρίου.

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Αξι. Μηδόνος 161
Όνομα Μαρία Χρήστη
Επόνυμον Ελαΐδη¹
Όνομα πατέρος Ιωάννης
Τόπος κατογεννήσης Σερροπελία
Διοικητικός όμιλος Φλώρινα²
Έτος γεννήσεως + 1870
Επάγγελμα Βιβλιογράφη
Βαθμός Καθηγητής Πανεπιστημίου
Χρονολογία έργων εις Σύνθεσιν της Επιτροπής
Έργος ή οδηγός Καθηγητής
Εν Αγρινίῳ της Εποχής 1927
ΘΕΑΤΡΟΥ ΟΠΕΝ, ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
Επίσημη Σφραγίδα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΟΙΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η εταιρεία μας σας καλεί την Τρίτη 25 Μαΐου 1993 και ώρα 8 μ.μ. στην αίθουσα της ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (Πανεπιστημίου 22 και Ομήρου) να παρακολουθήσετε την ομιλία του κ. ΑΧΙΛΛΕΑ ΛΑΖΑΡΟΥ

Ρωμανιστή – Εντεταλμένου Καθηγητή της Σορβόννης
με δέμα:

“ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ,, – “ΜΑΚΕΔΟΝΟΡΟΥΜΑΝΟΙ,, ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΗΜΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΩΦΕΥΣΕΙΣ.

Θα ευχαριστηθούμε αν παρευρεθείτε.

Αδήνα 23 Απριλίου 1993
ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	7
1. Κρίσεις είλικρινειας Weigand.	9
2. Πλάνες και άλήθειες για τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Βορείου Ἡπείρου.	39
3. Βόρειος Ἡπειρος. Ἰστορία - Πολιτισμός.	47
4. Η Ἐποποΐα τῆς μεγάλης ἑθνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 και ὁ ἀπανταχοῦ Ἑλληνισμός.	93
5. 1821: Πανεθνικὸς σταθμὸς μακροχρόνιας και μαρτυρικῆς πορείας.	99
6. Τὰ Ἑλληνόπουλα στὸν ἄγώνα 1821.	107
7. Θεσσαλοῦ δεοντολογία Ἰστορικὴ και αἴτημα σημερινῆς Εὐρώπης.	111
8. Οἱ Τσολάκογλου τῆς Ρεντίνας Ἀγράφων.	115
9. Κων. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων.	127
10. Μοναστηριακὲς Βιβλιοθήκες.	135
11. Εἰσαγωγὴ στὸν Κατάλογο Ἐντύπων Βιβλιοθήκης Ὁλυμπιωτίσσης.	141
12. Γλυκοχάραμα νεοελληνικῆς παιδείας.	151
13. Ο Ἑϊζάλ και τὰ ἔλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου.	173
14. Στοιχεῖα ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου στὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοβλάχων.	177
15. Ο Ἄ. Μανάκης και οἱ ἀπαρχές τῆς ἐκπαιδεύσεως στὰ Νέα Λιόσια.	207
16. Κων. Ιωνίδης ἡ Ἰπληκτζῆς ὁ πρῶτος Εὐεργέτης τοῦ Πειραιᾶ.	223
17. Δωρόθεος Σχολάριος και ἡ συμβολὴ του ἔλληνικὴ ἐκπαίδευση.	235
18. Ἀπαρχές ἑθνικῶν κρατῶν μὲν μειονοτικές ἀποφύσεις και ἔλληνικὴ ἀφασία.	239
19. Γεώργιος Ι. Ζολώτας και ἐπισημάνσεις ἑθνικῶν θεμάτων στὸν βορειοελλαδικὸν χώρῳ.	245
20. Η Θεσσαλία ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς ὥς τὸ 1881.	257
21. Η διπλωματικὴ πλευρὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας τὸ 1881.	277
22. Μακεδονικό-Κουτσοβλαχικό και ἔλληνικὴ ἀρχονθμία.	289
23. Τὸ Μακεδονικὸν μὲν δεδομένα Ἰστορίας, γλωσσολογίας, ἑθνολογίας...	331
24. Ο Πόλεμος τοῦ 97. Τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ ἐθελοντοῦ Π.Α. Βλαντῆ.	339
25. Όλοκαίτωμα τοῦ Βλαχοχωριοῦ Κουτσούφλιανη Τρικάλων.	355
26. Πρόλογος στὸ Ἰστορικὸ Λεύκωμα Κουτσούφλιανης.	393
27. Ἐθνολογικὲς ἀναμοχλεύσεις και ἀναπαλαιωμένες πολιτικές.	399
28. Στὴν Ἐκανονιστηρίδα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα.	403
29. Η Συμβολὴ τῆς Κορήτης στὸν Μακεδονικὸν Ἀγώνα.	415
30. Τὸ ἔλληνικὸν πολεμικὸν ναυτικὸν ὡς διαπραγματευτικὸς παράγων κατὰ τὸ 1912.	421
31. Ο Πόλεμος τοῦ 1912. Ἀπελευθέρωση Δεσπάτης και προέλαση πρὸς Δ. Μακεδονία. Χειρόγραφη Ἐκθεση Ι. Καμπούνη.	437
32. Ο René Puaux και ἡ δυστυχισμένη Βόρειος Ἡπειρος.	442
33. Ἐθνολογικὰ και δημογραφικὰ Μοσχοπόλεως.	487
34. Διαχρονικὴ και διεπιστημονικὴ θεώρηση τῶν Βλάχων ΝΑ Εὐρώπης.	527
35. Η ἐπικαιρότητα τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος.	547

36. Έλληνισμός Χριστιανισμός Βλάχων Ἀλμυροῦ Θεσσαλίας καὶ ΝΑ Εὐρώπης.	573
37. Σαρακατσάνοι. Ρουμανικές καὶ ἄλλες θέσεις γιὰ τὴν καταγωγή.	617
38. Έλληνόβλαχοι καὶ παραπληροφόρηση. <i>EYPETHPIA, ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ</i>	649
	667

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

ΚΑΡΥΤΣΗ 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ. 32.45.169 - 32.27.100

'Αθήνα 5 Οκτωβρίου 1989

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Χριστιανική "Ενωση Επιστημόνων τιμώντας τή μεγάλη έθνική μας έπετειο, της 28ης Οκτωβρίου 1940, δργανώνει ειδική έκδήλωση, στήν αιθουσα τοῦ κτιρίου τῆς δύο Καρύτση 14, τήν 23η Οκτωβρίου 1989, ήμέρα Δευτέρα καὶ ώρα 7.15 μέ διμιλητή τόν κ. **ΑΧΙΛΛΕΑ ΛΑΖΑΡΟΥ**, Διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν καὶ ἔκτατο Καθηγητή τῆς Σορθόννης καὶ θέμα:

«ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ 40 ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΟΣΜΟ».

Παρακαλοῦμε νά προσέλθετε.

Με τιμή έξαιρετη
ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΓΙΑ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

(Πρωτοβουλίας Μιχ. Στασινοπούλου)

ΣΟΛΩΝΟΣ 123 - ΤΗΛ. 3819159

106 78 Α Θ Η Ν Α Ι

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τῆς Επιτροπῆς Ενημερώσεως
σᾶς προσκαλεῖ

τήν Πέμπτη, 6 Μαρτίου 1997, στήν Εσπερίδα, τήν δποία δργανώνει στήν Αίθουσα Λόγου καὶ Τέχνης, "Στοά τοῦ Βιβλίου", Κεντρικό Αρσάκειο Μέγαρο (Πανεπιστημίου καὶ Πεσμαζόγλου) ἀπό ώρα 19:00 - 20:30,
μέ θέμα:

"Ο μείζων Ελληνισμός, ὁ Βαλκάνιος, ὁ Βορειοηπειρωτικός"

Συντονιστής: ὁ Πρόεδρος τῆς Επιτροπῆς Ν. Θέμελης,
ἐπίτ. Πρόεδρος τοῦ Ελεγκτικοῦ Συνεδρίου.

Ομιλητές: - 'Αχιλλέας Γ. Λαζάρου, Δρ - τ. Chargé de
cours à la Sorbonne (Paris IV)
- 'Εμμανονήλ Γούναρης, Πρεσβευτής -
- 'Εμπειρογνώμων τοῦ ΥΠΕΞ.

Συζήτηση

Αθήνα, 21 Ιανουαρίου 1996

Άγανουρέ μου Αχιλλέά

Στην εύχριστη δερμάτική τό^{πο}
βιτρίνα σου και την αγρυπνία σου^{την} πολιόρκηση^{την}
τοποθετώ στην Βράχωνα της Αγρινίου.
Τό διάδεσμα με την εύχριστη ανδιαφέροντα,
Μόνο ούτοις έχει έργα πάντα ιδέα^{την}
και μάχεται μόνη την γονιά του γιατί
μπορεί να προσδώσει ωραίων παρασκευών.
Κι έστι αυτή η ζωή την παχυνίσοις
την αράχνης πάντα έργων ιδέα^{την}, αντίτις
αγριός παρεούς πύρον τον άγριαν σου
ευτελείαν και το βιτρίνιο σου μήτε έσειρες.
Δέχονται την αριστερήν συγχαρητήρική μου
και πάντα νέας σημαντικής για την επειγόντη^{την}
τόν πάρκο σου αύρον κάγια.

Μ' εγκαίρια διστάνσα
Ολγή Βοζη

ΧΟΡΗΓΟΣ:

Καταστήματα (S-M) Δούκας

ISBN: 978-960-930950-9